Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/dionyshpetavii0007ajbt

PETAVII

OPUS DE THEOLOGICIS DOGMATIBUS

TOMUS SEPTIMUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui y ont été opérées, est devenu la propriété des Editeurs, qui se réservent tous leurs droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correcta aut addita, ut id suum Editores reddiderint et, quidquid suorum jurium sit, sibi vindicent. Itaque, si quis idem aut furto ediderit aut quoquo modo erit imitatus, in crimine erit et de injuria postulabitur.

Petau, Deus

DIONYSII

PETAVII

OPUS DE THEOLOGICIS DOGMATIBUS

A. J.-B. THOMAS

Vicario Generali, in Seminario Virdunensi Theologiæ Professore

recognitum et adnotatum

TOMUS SEPTIMUS

DE INCARNATIONE VERBI, LIB. XII-XVI.

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

ALMA COLLEGE
208.8
LIBRARY
P441
Alma, California

BARRI-DUCIS, L. GUÉRIN & SOCII, EDITORES

M DCCC LXIX

39176

Property of
GTU
Please return to
Graduate Theological
Union Library

PETAVII THEOLOGICA DOGMATA.

DE INCARNATIONE VERBI.

LIBER DUODECIMUS.

IN QUO DE EO GENERE ACCIDENTIUM PROPRIETATUM DISSERITUR, QUÆ *MORALES* APPELLANTUR.

CAPUT PRIMUM.

De Mediatore Christo, quid sit mediator, et sequester. — 2. Quo sensu Ariani mediatorem illum agnoverint. — 4. Mediator duplex, unus *naturalis*, alter *moralis*. — 5. De priore primum agitur, cujusmodi Christum esse monstratur, — 6. ex apostolo Paulo, — 6. tum ex Patribus, imprimisque Gregorio Nysseno, — 8. ex Irenæo, et Hippolyto. — 9. Pauli perobscurus de Mediatore locus explicatur, et illustratur. Legis Mosaicæ latio pacti rationem habuit. — 10. Quod ex Scriptura probatur, ut et illius a promissione Abrahamo facta discrimen. — 11. Hieronymi de illo Pauli loco sententia notatur. — 12. Deinceps aliorum Patrum græcorum de naturali mediatore Christo testimonia. — 15. Leontii Byzantini locus eximius de proprietate naturalis mediatoris.

1. Ad illas deinceps Christi dotes, proprietatesque disputatio nostra labetur, quæ ab naturalibus, quas vocant φυσικὰς, discretæ, *morales* dicuntur in scholis : eo quod humano usu, et æstimatione, non naturali efficientia censentur. Hujusmodi sunt ἀξιώματα, id est *dignitates*, vel *dignationes*, quales sunt Mediatoris, Sacerdotis, Salvatoris, Regis, Judicis, et similes aliæ : de quibus non est integrum nobis tacere penitus; neque multis tamen ea necesse persequi.

Initium faciam a *mediatoris* officio; quo nomine mysterii totius finis, et fructus continetur, ut ait Gregorius Nyssenus; (1) quem his verbis declarasse ait Apostolum [1], *Unus enim Deus : unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*. Hunc Græci μεσίτην vocant; quam vocem glossæ græcolatinæ reddunt sic : Μεσίτης, *sequester*, *arbitrator*, *mediator*. Et, μεσιτεία, *arbitrium*, *sequestratio*, *arbitratus*. Tertullianus [2] pro *mediatore sequestrem* in vertendo illo loco Apostoli posuit. Lactantius vero [3] non solum *medium*, sed etiam *mediatorem* vocavit. Est autem ille, *qui certantibus medius intervenit;* qua verborum descriptione *sequestrem* interpretatur Isidorus. Gellius vero

(1) Nyssen. 1. cont. Eun. pag. 45. Οὗτός ἐστιν ὁ μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων. Εἰπὼν τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὅτι εἷς Θεὸς καὶ εἷς μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅλον ἡμῖν ἐνταῦθα τὸν σκοπὸν τοῦ μυστηρίου διὰ τῆς τοῦ μεσίτου λέξεως διαλαβὼν, ἀπεκάλυψεν.

[1] 1. Tim. 2. 5. — [2] Lib. de Resur. cap. 51. et 63. — [3] Lib. 4. cap. 25.

sequestrem a *sequendo* dictum asserit [1], « quod ejus, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur [2]; » quem et *sculnam*, quasi *seculnam* a sequendo pariter, olim appellasse Romanos adnotat: sed inter *mediatorem* et *sequestrem* interesse nonnihil indicat Hieronymus [3], ut postea dicturi sumus. Latini quoque *intercessorem*, et *interventorem* usurpant pro *mediatore;* sive eo, qui pro altero spondet, et pro eo fidem suam obligat. In glossario latino græco, *Intercedit*, μεσάζει. Et, *Interventio*, μεσιτεία. *Intercessor*, βραβευτὴς, βοηθός. *Intervenit*, βοηθεῖ, μεσάζει. Quæ omnia synonyma sunt, et pro eo sumuntur, qui interventu suo, ac fidejussione aliquem sublevat, et laboranti periclitantique succurrit.

II. Cum autem μεσίτου, sive *medii*, aut mediatoris, vox duos esse saltem indicet, inter quos unus interjectus est, conciliator, et interpres, qui ambos inter se componat, et ad concordiam adducat; quam vere id Christo conveniat, dicam mox, si prius de calumniosa hæreticorum interpretatione pauca monuero.

Ariani, qui veram illi, et eamdem cum Patre divinitatem ausi sunt detrahere, ideo μεσίτην eum nominari dixerunt, quod mediæ cujusdam inter Deum verum esset, hominesque substantiæ; quæ ut his antecelleret, sic illo esset inferior. Testatur hoc Cyrillus Alexandrinus in dialogo primo de Trinitate; ubi hæreticos illos ait (1) Dei filium existimantes diversæ a Patre esse substantiæ, mediam illi quamdam attribuisse Deum inter et creaturam : ob idque μεσίτην illum vocari dixisse. Quo etiam referri debet eorumdem Arianorum vecors illa impuraque sententia, qui Deum Patrem asserebant, creatas res omnes moliri cupientem, prius Verbum suum, tanquam instrumentum, edidisse, quo administro ad designationem tanti operis uteretur. Addebant ad incrementum perfidiæ insaniam istam; idcirco Deum talem sibi comparasse operis ministrum, quod creata nulla res meram summi artificis efficientiam sustinere queat, ac propterea temperari eam oportuisse interposito velut *medioxumo* quodam, et ad conditionem nostram propius accedente Deo, qui et naturæ inferioris pati consortium posset, et ad usum nostrum, et commercium magis opportune factus esset. De qua opinione late disputatum a nobis est in tomo secundo, libro primo de Trinitate [4], necnon in secundo [5].

III. Hanc vero inter alios tradidisse Eusebium Cæsariensem, in primo libro docuimus. Cujus nunc ad eamdem hæresim implicatum adjungemus locum ex opusculo primo contra Sabellium. Ibi enim cum unigenitum Dei filium ad mundi procreationem, et conservationem necessarium esse dixisset, hoc sibi objicit [6] : « Sed fortasse dicis : Non sufficit enim Pater? Non quia non sufficiebat Pater, ideo genuit Filium : sed quia non sufficiebant ea, quæ facta sunt, sufferre non nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur. » Hæc igitur *mediatoris* causa et proprietas fuit, ex Eusebii præpostera ratione : ob quam etiam in veteri Testamento non per se Deum egisse Patrem, sed per eumdem illum filium suum, tam Eusebius, quam alii veteres arbitrati sunt. Sed hi, quos alioqui catholica commendat pietas, excusari, et ad commodum etiam deflecti sensum aliquem possunt; Eusebium, quem Arianæ impietatis signiferum fuisse constat, nulla satis idonea defensio vindicat ab erroris nefarii contagione, ut in libro illo primo de Trinitate fusius ostendimus.

Cujus, ut et Arianorum ceterorum, ratio illa, propter quam mediatore opus fuisse putarunt, ad sanioris, et inculpatæ professionis formulam dirigi sic potest, ut non inter propriam Patri, sed huic communem cum Filio divinitatem, et creaturas medium quemdam adhiberi oportuisse dicamus, qui Deus idem et homo utrique congrueret. Quod recte Cyrillus illo, quem paulo ante citavimus, in loco tradidit his verbis : « (2) Non quia nudam quodammodo, meramque divinitatis ad majestatem accedere humana natura non poterat, propter insitam sibi imbecillitatem; utiliter

(1) CYRIL. dial. 1. de Trin. tom. 5. pag. 410. Τὸν ἀμφοῖν ἀνὰ μέσον, Θεοῦ τε φημὶ, καὶ κτίσεως· ταύτῃ γάρ τοι καὶ μεσιτὴν αὐτὸν κεκλῆσθαί φασιν.

(2) CYRILL. dial 1. de Trin. pag. 399. Ἐπειδὴ γὰρ οἱονεὶ πως γυμνῇ, καὶ ἀκράτῳ τῇ τῆς θεότητος δόξῃ προσβαλεῖν οὐχ οἷά τε ἦν ἡ ἀνθρώπου φύσις διὰ τὴν ἐνοῦσαν ἀσθένειαν, ὑπέδυ χρησίμως τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὁ Μονογενὴς, ὡς ἂν τὸν ἀπόῤῥητον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διεκκαλύπτων θέλησιν, πνευματικοὺς ἀποδείξῃ προσκυνητὰς, οὐ τύποις ἀποσκίασμασι προσκειμένους ἔτι, καὶ τὸν οὐδὲν τελειοῦν ἰσχύοντα προσιεμένους νόμον, ἀλλ' ἵν', ἐπείπερ ἐστὶ πνεῦμα ὁ Θεὸς, ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ προσκυνεῖν τε ἅμα καὶ λατρεύειν ἐπειγώμεθα.

[1] Isid. 10. Etym. — Lib. 20. cap. 10. — [3] In Ep. ad Gal. col. 898.

[4] Cap. 3. 5. et 11. — [5] Lib. 2. c. 5. § 15. — [6] Euseb. 1. contr. Sabell. p. 17.

ad nostram similitudinem sese Unigenitus accommodavit, ut arcanam Dei patris voluntatem aperiens, spiritales efficeret adoratores : qui ad umbras figurarum non amplius adhærescerent, neque legem admitterent, a qua nihil perfici poterat ; sed uti, quandoquidem spiritus est Deus, nos etiam in spiritu, et veritate Deum adorare simul, et colere festinemus. »

IV. Quocirca μεσίτου, id est *mediatoris*, hoc habet communis, et nativa, ac necessario subjecta notio, ut is intelligatur, qui sit amborum particeps, et quadam cum illis communione sociatus, quorum conciliator est, et sequester. Id autem dupliciter fieri potest ; uno modo, ut naturæ sit nonnulla cum utroque conjunctio ; altero vero, ut animorum, ac voluntatum cum illis consensione cohæreat. Priorem μεσιτείας speciem appellemus sane φυσικὴν, id est *naturalem :* posteriorem σχετικὴν ; quæ solo affectu animi, et hinc exorto commodandi, ac bene merendi officio constat.

Utrumque mediator Dei, et hominum obtinet Christus Jesus : qui ambas in eadem persona sua naturas conjungens, primam illam *naturalis*, et *substantivi* formam interventoris implet ; tum posteriori multiplici functione respondet, satisfaciendo, interpellando, et orando, Deum placando, ac nobis promerendo, et hujusmodi aliis, de quibus postea. Sed cum hujus secundi generis partes cum angelis, et hominibus communicare voluerit Christus, (nam et sanctos, quasi secundarios mediatores, allegari ad Deum instituit,) prioris secum neminem habet participem, sed in solidum sibi reservavit. (Nullus enim, præter ipsum, natura duplici censetur.) Nisi quod, uti sancti sint, ac mediatoris illius secundarii munus digne capiant, divinæ fiunt homines naturæ quodammodo participes, et θεοῦσθαι, id est *deificari*, dicuntur ; reipsa tamen nemo, præter Christum, Deus est et homo. Itaque singularis, et primarius iste mediator est.

Hinc Scripturæ [1] non *mediatorem* solum *Dei et hominum Christum*, sed *unum* esse testantur. Et, quod ipsemet dicit [2], *Nemo venit ad Patrem, nisi per me*, eamdem vim habet : atque ut cetera loca, in quibus [3] *mediator novi Testamenti* simpliciter vocatur, eodem modo interpretemur admonet.

V. De duplici mediatoris illo genere, quod alibi strictim, et quasi in transitu fecimus [4], postulat hic locus ut ex professo, uberiusque modo disputemus : ac primum de priore, et singulari genere. Cujus ad hoc tractatio reducitur, ut ideo *mediatorem* præstantissimo illo modo Christum esse demonstremus, quia naturam in semetipso utramque continens, amborum inter se, quorum conciliator extitit, consensionem et concordiam reipsa repræsentavit. Et quamvis de duabus Christi naturis, et earum in Christo concursione pariter ac discrimine, superioribus in libris copiose disseruimus, ac veterum de iis testimonia, pro instituto nostro, affatim congessimus ; non pigebit tamen alia conferre in hunc locum, quæ hoc proprie, quod nunc agitur, exprimant : eatenus *mediatorem* esse Christum, quod divinam et humanam naturam in sese complexus, verus homo sit, et Deus. Quod quidem diligenter hic inculcatum, vel hunc usum afferet theologis, uti novo hoc argumento catholicum dogma tanto firmius, validiusque comprobent, adversus Arianos, Apollinaristas, Eutychianos, ac Monophysitas, tum iis oppositos ex adverso, quod ad Incarnationem attinet, Samosatenos, Photinianos, Nestorianos, et redivivos hac ætate Photini, ac Pauli Samosateni sectatores Anabaptistas, Socinianos. Hoc igitur deinceps consentientibus cum Scriptura antiquorum Patrum sententiis approbandum suscipimus, propterea verum, et unicum esse mediatorem inter Deum hominesque Jesum Christum, quod ex ambabus conjunctis inter se proprio, ac substantivo nexu naturis in una eademque persona componitur.

VI. His incorruptis, et gravissimis veritatis catholicæ testibus præibit apostolus Paulus ; qui ut mediator Dei et hominum posset esse Dei filius, necesse ait fuisse uti naturæ hominum fieret particeps, in eaque pateretur : *Decebat enim*, inquit [5], *eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare.* Et paulo post : *Quia ergo pueri communicaverunt carni, et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum : et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*, etc. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.* Eodem pertinent et illa Scripturæ testimonia, quæ Dei filium, et Christum

[1] 1. Tim. 2. 5. — [2] Jo. 14. 6. — [3] Hebr. 8. 6. et c. 9. 15. et cap. 12. 24.

[4] Lib. 3. de Trin. c. 2. et lib. 2. de Ang. c. 9. — [5] Heb. 2. 10.

asserunt hominem esse factum, et in hunc mundum venisse [1], ut *peccatores salvos faceret*, et humanum genus a peccatis eximeret, ac morte sua liberaret. His enim officiis mediatoris proprietas exprimitur. Hujusmodi autem loca in sacris libris et frequentissima sunt, et obvia: quæ percensere nihil attinet.

VII. Jam quod ad Patres spectat, commemorandus ante omnes mihi videtur Gregorius Nyssenus; qui in libro primo contra Eunomium, de mediatoris appellatione, et ejus causis ea scribit, quæ vim illius, et naturam plenissime declarant. Postquam enim ea præfatus est, quæ supra initio capitis hujus retuli, μεσίτου vocabulum totam illius mysterii rationem, ac finem continere; idipsum exponit sic. « (1) Est autem finis, et scopus iste: Defectionem fecit aliquando genus hominum adversarii improbitate deceptum; et in peccati servitutem redactum ab vera vita est alienatum. Instaurat postea fictum a se opus operis dominus, et homo fit cum eo, quod jam erat Deus: adeo ut et totum jam istud esset, et totum illud factum fuerit, atque hoc modo cum Deo mista, et temperata est humana natura, mediatore ac sequestre homine illo, qui est in Christo: cum quo tota virtute per assumptas nobis primitias massa temperata coaluit. Quoniam igitur [2] mediator unius non est, Deus autem unus est; isque nullo modo in illis, quas fides nobis tradidit, personis dividitur. Siquidem una in Patre, et Filio, et Spiritu Sancto divinitas inest. Idcirco mediator semel Dei et hominum fit Dominus, hominem per sese cum divinitate conjungens. Quin etiam per mediatori subjectam notionem, fidei pietatem edocti sumus. Etenim mediator Dei et hominum, uti communionem naturæ suscepit humanæ, non opinione sola, sed reipsa factus homo: ita et verus existens Deus, non appellatione sola nudæ divinitatis honoratus est, ut putat Eunomius. »

Hactenus Gregorius, qui ea congessit in hunc locum, quæ ad catholicum dogma Trinitatis, et Incarnationis corroborandum utilia esse possunt. Ac *mediatoris* imprimis officium, partesque Christi pulchre complexus est, duas in unum illum coiisse naturas asserens, perfectas, et integras, minimeque confusas; tum revera fuisse hominem ipsum, non sola specie, et opinione docet; itidemque Deum verum: quorum illud Apollinaristas, et Monophysitas, ac δοκητὰς lethali plaga conficit: hoc autem, Arianos et Anomœos. Indidem præterea colligitur, naturam divinam, quæ personis inest tribus, unam numero, et singularem, atque individuam esse, neque pro illarum numero divisam; de quo vide quæ in quarto libro de Trinitate diximus [3]. Atque eo notabilior est ille Nysseni Gregorii locus, quod quædam extant illius testimonia illic a nobis allata, quæ de divinitatis unitate aliter ipsum existimasse suadere possint.

VIII. Irenæus a Theodoreto citatus de *mediatore* ita plane loquitur: « (2) Oportebat, *inquit*, mediatorem Dei et hominum per suam cum utroque propinquitatem, ambos in amicitiam, et concordiam adducere; ac Deo quidem repræsentare hominem; hominibus vero Dei communicare notitiam. »

Hippolytus episcopus, et martyr apud Leontium [4], « Ut demonstretur, *inquit*, utramque quidem in se habere substantiam, scilicet Dei et hominum; sicut Apostolus ait [5], *Mediator quidem Dei et hominum, homo Christus Deus.* [6] *Mediator autem unius non est, sed hominum.* Oportebat ergo, ut Christus factus mediator Dei et hominum, ab utrisque arrhabonem quemdam acciperet, ut appareat mediator dua-

(1) GREGOR. Nyssen. lib. 1. contra Eunom. p. 45. C. Ὁ δὲ σκοπὸς οὗτός ἐστιν· Ἀπέστη διὰ τῆς τοῦ ἀντικειμένου κακίας ποτὲ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλωθὲν, τῆς ὄντως ἠλλοτριώθη ζωῆς. Ἀνακαλεῖται μετὰ ταῦτα τὸ ἑαυτοῦ πλάσμα ὁ τοῦ πλάσματος κύριος, καὶ γίνεται ἄνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι Θεὸς, κἀκεῖνο ὅλον ὢν, καὶ τοῦτο ὅλον γενόμενος· καὶ οὕτω συνανεκράθη Θεῷ καὶ ἀνθρώπινον, τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου τὴν μεσιτείαν ἐργασαμένου, ᾧ διὰ τῆς ἀναληφθείσης ἡμῖν ἀρχῆς ὅλον τῇ δυνάμει συνανεκράθη τὸ φύραμα. Ἐπεὶ οὖν ὁ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν, οὐδὲν τοῖς προσώποις τοῖς ἐν τῇ πίστει παραδεδομένοις ἐμμεριζόμενος, (μία γὰρ ἡ θεότης ἐν Πατρί τε, καὶ Υἱῷ, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ), διὰ τοῦτο γίνεται μεσίτης ἁπᾶς ὁ Κύριος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, συνάπτων τὸν ἄνθρωπον δι' ἑαυτοῦ τῇ θεότητι. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὸν μεσίτην νοήματος τὸ εὐσεβὲς τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν. Ὁ γὰρ μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ὥσπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν κοινωνίαν ἐδέξατο, οὐ νομισθεὶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ γεγονὼς κατὰ ἀλήθειαν, οὕτω καὶ ἀληθινὸς Θεὸς ὢν, οὐκ ἐπωνυμίᾳ τετιμημένος ἐστὶ ψιλῆς τῆς θεότητος, ὡς ὁ Εὐνόμιος βούλεται.

(2) IREN. lib. 3. cap. 20. apud Theodor. dial. 2. p. 86. Ἔδει γὰρ τὸν μεσίτην Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων διὰ τῆς ἰδίας πρὸς ἑκατέρους οἰκειότητος, εἰς φιλίαν, καὶ ὁμόνοιαν τοὺς ἀμφοτέρους συναγαγεῖν, καὶ Θεῷ μὲν παραστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀνθρώποις δὲ γνωρίσαι τὸν Θεόν.

[1] Ut 1. Tim. 1. 15. — [2] Gal. 3 — [3] Præsertim c. 9. et 13. — [4] Leont. l. 1. contra Nestor. et Eut. tom. 4. Bibl. col. 974.

[5] 1. Tim. 2. 5. — [6] Gal. 3. 20.

rum naturarum. » Hic Apostoli locum ex epistola ad Galatas paululum detorquet Hippolytus ; ubi *mediator non unius esse* dicitur ; quod ille sic accipit, tanquam non unius cujuspiam hominis mediatorem fuisse Christum dixerit, sed hominum omnium. Hoc vero ab Apostoli mente est alienum. Nam mediatorem cum ait non unius esse, demonstrat plures uno esse debere, inter quos medius, ac tertius sit ille, qui mediatoris partes agit : non autem altera ex parte necessario plures uno oportere esse significat. Quoniam autem hic idem Pauli locus ad illustrandam *mediatoris* proprietatem spectat ; et alioquin obscurissimus est ; libet in transcursu lucem huic nostræ interpretationi afferre.

IX. In epistola, quæ est ad Galatas, propositum est Apostolo docere, gratiæ æternæque vitæ promissam hæreditatem, et in illius terræ, quam Abrahamo Deus ostendit, promissione significatam, non imputandam esse Mosaicæ legi, et ejus observantiæ, sed gratuito ac liberali Dei beneficio per Christum, quem de Abrahami stirpe venturum eidem pollicitus fuerat. Hoc vero sic Paulus explicat. Hæreditas, inquit, non est ex lege, sed ex promissione. Nam ex utroque esse non potest. Quod igitur ex promissione sit, de libro Genesis argumentum capit. Quippe terra illa [1], cujus Abrahami stirpi possessionem Deus promisit, spiritalis hæreditatis, quæ in gratia, regnoque cœlesti posita est, figuram gerebat. Quare hujus etiam adeptio promissione nititur. Quo concesso, sequitur eamdem hæreditatem gratiæ, ac justitiæ, eique adjunctæ sempiternæ felicitatis, ex lege minime provenire. Lex enim pacto quodam, et mutua quasi stipulatione, et obligatione transacta est : promissio vero sola promittentis voluntate constat. Quod quidem his verbis Apostolus declarat [2] : *Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. Quid igitur lex ? Propter transgressiones posita est ; donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per angelos, in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.* Duo, inquam, iis in verbis ab Apostolo docentur : primum est, discrimen promissionis illius Abrahamo divinitus editæ, et justitiam per Christum illatam mystice significantis, ac legis per sequestrem Mosem Israelitico populo latæ : alterum est, eamdem ipsam legem, justitiam non posse tribuere. Quod ad prius spectat, in eo discrepat lex a Mose lata ab terræ pollicitatione Abrahamo facta, quod illa non sine medio aliquo interprete, ac sequestre data est Israelitis ; sed per mediatorem sive Mosem, sive, ut nonnulli volunt, Christum ipsum, etiam ante susceptum hominem cum hominibus versantem. Utervis ergo mediator legis sanciendæ fuit, inter populum, et Deum. At promissio ab ipso Deo facta est Abrahamo, interventore ac sequestre nullo. Nam legis latio pactum quoddam fuit, quod inter ambos necessario tertii alicujus interventu transactum est. Non enim ante legem populo Deus edidit, quam fidejussore Mose populus spopondit, se in omnibus obsecuturum, et servaturum quidquid jussisset Deus.

X. Quodcirca non simplicis mandati, ac præcepti vim, et conditionem habuit legis ista latio ; quemadmodum alioqui principes subjectis sibi, aut domini servis, quæ volunt etiam invitis imperant : sed fœderis, et conventionis ; quæ nonnisi ex mutua consensione partium, et libera stipulatione rata esse potest.

Hujusmodi fœderis ac stipulationis manifesta est formula in Exodi capite decimo nono. Ibi Dominus, antequam legem daret, Mosem ad se vocatum jubet conditiones ineundi pacti ad Israelitas perferre, in hæc verba [3] : *Si ergo audieritis vocem meam, et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Mea est enim omnis terra. Et eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. Venit Moyses ; et convocatis majoribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandaverat Dominus. Responditque omnis populus simul : Cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus.* Ea populi verba retulit Moses ad Dominum, qui sanctificari populum jussit, ac deinde legem tulit.

At promissio, qua Deus Abrahamo, ejusque posteritati possessionem terræ Chananææ pollicitus est, nullam pacti aut fœderis rationem habuit, sed testamenti, ac promissionis simplicis, et absolutæ : cujus tota vis, et obligatio ex unius voluntate pendet. Nam gratuita fuit, et interventore ac mediatore nihil opus habuit ; cum a solo Deo sic obita, perfectaque sit, ut ad firmitatem suam nihil aliunde requireret.

Hinc autem alterum illud sequitur, non posse per legem constare justitiam, ac fidem. Hæc enim ad gratiam spectant ; quam mere

[1] Gen. 12. et 13. — [2] Gal. 3. 18.

[3] Exod. 19. 5.

gratuitam oportet esse, hoc est nulla ex conditione meriti, vel stipulatione profectam. Itaque nullus hic interponi mediator debuit, qui præstandum aliquid caveret, ac stipularetur. Verum Deus solus auctor illius est; qui cum unus sit tam natura sua, quam in isto genere transigendæ pactionis, et obligationis mutuæ, nullum interpretem adhibet.

Confer cum hac expositione nostra, quæ vulgo ad illum locum in commentariis adnotantur: scies profecto, quanto expeditior illa sit, et facilior.

XI. Jam, quod paulo ante dixi, mediatorem, cujus in manu legem esse datam ait Apostolus, Christum esse putat Chrysostomus: necnon Photius, et Theophylactus. Melius Theodoretus ad Mosem ipsum retulit. Sed nec illa probatur nonnullorum ratio, qui quod Paulus dixit, *Deus autem unus est*, sic accipiunt, ut sit idem, ac sui similis, et immutabilis, ac pactorum tenax. Non viderunt tacitam illam comparationem, et ἀντίθεσιν pacti fœderis, et simplicis promissionis, quam explicavimus. Ceterum quod Chrysostomus, aliique *mediatorem* in veteri ferenda lege Christum intelligunt, consentaneum est communi antiquorum opinioni illi, de qua alibi scripsimus [1]; qui Dei Filium, ac Verbum, ante Incarnationem, cum patriarchis egisse, et administrasse omnia, sub angelorum hominumque specie putarunt. Facit ad hanc illorum sententiam, et *mediatoris* Christi functionem, Hieronymus in commentario ad epistolam Pauli ad Galatas; ubi *mediatorem* similiter atque ii, quos nominavimus, credit esse Christum: ac mediatorem inter et sequestrem discrimine constituto, utrumque illi convenisse declarat ita [2]: « Postquam ob nostram salutem, *inquit*, de Virginis utero dignatus est nasci, Dei et hominum homo Christus Jesus sequester est dictus. Antequam vero humanum corpus assumeret, et esset apud Patrem in principio Deus Verbum, ad omnes sanctos, ad quos factus est sermo Dei, Enoch videlicet, Noe, Abraham, Isaac, et Jacob, et postea Moysem, et cunctos prophetas, quos Scriptura commemorat, sine additamento hominis, quem necdum assumpserat, mediator tantummodo nuncupatur. » Sed hæc Hieronymi observatio non valde necessaria videtur; ac promiscuus magis est usus nominis utriusque: ut sit *sequester* μεσίτης ἕντριτος, ut aiunt glossæ; hoc est *mediator, qui inter duos tertius intervenit.* Quod secundum Incarnationem ex duabus constanti, et composito naturis Christo Dei et hominis filio potissimum convenit; ut antiqui tradunt: quorum uti testimoniis pergam.

XII. Athanasius in libro de Natura humana suscepta, mediatoris proprietatem istam eximie demonstrat. « (1) Verus, *inquit*, Deus est Filius, et antequam homo fieret, et postquam factus est mediator Dei, et hominum homo Jesus Christus, unitus Patri secundum spiritum, nobis vero secundum carnem; atque ita mediatoris partibus functus inter Deum, et homines: qui non solum homo est, sed etiam Deus. » Quem locum citat Theodoretus in dialogo tertio [3].

Basilius adversus Eunomium scribens, ut refert Theorianus in libro de legatione ad Armenos: « (2) Mediatorem, *ait*, Dei et hominum, quemadmodum nominavit magnus Apostolus, nihil sic ostendit, ut appellatio filii, quæ naturæ utrique, divinæ scilicet, et humanæ, ex æquo tribuitur. Nam idem et Dei filius est, et filius hominis secundum dispensationem factus est. »

Idem porro in libro quarto operis ejusdem contra Eunomium, Christum *natura* mediatorem esse dicit, quia *naturaliter* in duabus naturis subsistit, hoc est vere, et substantive. « (3) Quod natura medium est, *inquit*, inter aliqua, utrumque contingit extremum. Quare cum natura mediator sit Christus inter Deum, et nos; non per dispensationem, sed natura conjuncta sunt Deus et homo. » Hic ne quis forte miretur, quod in Christo negat Basilius secundum dispensationem Deum et hominem esse conjunctos, scire debet, causam quidem et originem conjunctionis illius, dispensationi esse tribuendam: ceterum ea semel perfecta,

(1) ATHAN. tom. 1. pag. 477. D. Ὥστε ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱός, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μεσίτην Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστόν, ἡνωμένον Πατρὶ κατὰ πνεῦμα, ἡμῖν δὲ κατὰ σάρκα, καὶ οὕτω μεσιτεύσαντα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὸν μὴ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ Θεόν.

(2) BASIL. apud Theorian. tom. 11. bibl. PP. pag. 450. E. Τὸν μεσίτην Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, κωθὼς ὠνόμασεν ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐδὲν οὕτως ὡς τὸ τοῦ Υἱοῦ δείκνυσιν ὄνομα.

(3) BASIL. tom. 2. pag. 98. C. Τὸ φύσει μέσον τινῶν, ἑκατέρων τῶν ἄκρων ἐφάπτεται. Εἰ οὖν φύσει μεσίτης Χριστὸς Θεοῦ καὶ ἡμῶν, καὶ οὐ κατ' οἰκονομίαν, ἀλλὰ φύσει συνῆπται Θεὸς καὶ κτίσις.

[1] Lib. 8. de Trin. c. 2.

[2] Hier. in cap. 3. ad Gal. to. 3. 898. F. — [3] To. 4. p. 93.

non jam dispensatione sola, hoc est voluntatum propensione mutua duntaxat, naturas ambas unitas esse, sed naturali, et substantivo vinculo copulatas; quod minore circuitu verborum Scholæ sic efferrent: *In genere causæ efficientis secundum dispensationem naturas illas esse sociatas; non autem in genere causæ formalis.*

XIII. Epiphanius in Ancorato, productis in medium Apostoli de Christo sententiis quibusdam, quæ tum hominem illum fuisse confirmant, tum æqualem Patri, sic ex iisdem colligit: « (1) Vides quemadmodum ipsum hominem esse declarat, non tamen nudum ac simplicem. Nam quod Dei et hominum mediator dicitur, ideo dicitur, quod inter utramque partem mediator est apud Patrem suum is, qui natura Deus est, germanus ab illo genitus: ad homines porro si referatur, naturalis est homo, et ex Maria germanus, sine virili semine genitus. Ita quippe mediator est Dei et hominum, homo factus, non natura conversus: sed secundum utramque substantiam mediator amborum. »

Chrysostomus item in priorem ad Timotheum: « (2) Mediator, *inquit*, cum ambobus commune aliquid habere debet, quorum mediator est. Quod si unum quidem propinquitate contingat, ab altero vero distractus sit, non jam mediator est, etc. Nam quia naturarum duarum medius extitit, ambabus naturis propinquus esse debet. Ut enim quod loci cujuspiam medium est, utrique loci parti proximum sit oportet: ita quod naturarum medium est, ambabus naturis propinquum oportet esse. Quemadmodum ergo homo factus est, sic erat et Deus. Porro mediator homo esse non potuit. Siquidem cum Deo colloquendum erat. Sed neque Deus potuit esse mediator. Non enim receptus ab illis foret, quorum mediator esset. »

XIV. Theodoretus in dialogo secundo, vocis τοῦ μεσίτου vim eidem adscribit notioni, ex eaque naturas Christi duas adversus hæreticos confirmat. Nam prolatis illis Apostoli verbis [1], *Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui seipsum dedit redemptionem pro omnibus;* ita disserit: « (3) Sed et ipsum quoque nomen mediatoris, divinitatis ibi, et humanitatis exprimendæ vim habet. Non enim tanquam Deus solum existens mediator est dictus. Nam quomodo mediatoris inter nos, et Deum partes impleret, nihil habens nostrum? Verum quoniam et qua Deus est, Patri conjunctus est, eadem cum illo potestate præditus: et ut homo est, nobiscum sociatur; siquidem servi formam suscepit ex nobis: merito mediator nominatus est, conjungens in seipso quæ disjuncta sunt, unitione naturarum, divinæ videlicet, et humanæ. »

Joannes Chrysostomus apud eumdem Theodoretum in dialogo secundo, ex homilia quadam de Matthæi evangelica sententia eleganti similitudine *naturalis mediatoris* in Christo conditionem explicat. « (4) Quemadmodum si quis, *ait*, in medio spatio stans inter duos a se mutuo distantes, ambabus expansis manibus, utrinque apprehensos illos conjunxerit: ita et ille fecit, cum et vetus Testamentum cum novo, et divinam cum humana naturam, et cum suis nostra copulavit. » Quem locum imitatus est Theodoretus in commentario ad caput 2. epistolæ prioris ad Timotheum, ubi verba illa Pauli de mediatore explicat.

Idem Chrysostomus in homilia de ascen-

(1) EPIPH. Ancor. num. 44. Ὁρᾷς ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπεφήνατο, ἀλλ' οὐ ψιλόν. Τὸ γὰρ μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἐπειδὴ τοῖς ἑκατέροις μεσιτεύει πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ Θεὸς ὢν φύσει γνήσιος γεγεννημένος, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἄνθρωπος φυσικὸς γεγονὼς ἐκ Μαρίας, δίχα σπέρματος ἀνδρὸς γεγεννημένος. Οὕτω γάρ ἐστι μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γεγονώς, οὐ τραπεὶς τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ ἑκάτερα πρὸς τὰ ἀμφότερα μεσιτεύων.

(2) CHRYSOST. homil. 7. in 1. ad Tim. pag. 276. Ὁ δὲ μεσίτης ὀφείλει ἀμφοτέροις κοινωνεῖν. Ἐὰν δὲ τοῦ μὲν ἑνὸς ἔχηται, τοῦ δὲ ἑνὸς ἀπεσχοινισμένος ᾖ, οὐκέτι μεσίτης ἐστίν, etc.

Ἐπειδὴ γὰρ δύο φύσεων μέσος γέγονεν, ἐγγὺς τῶν δύο φύσεων αὐτὸν εἶναι δεῖ. Ὥσπερ γὰρ τὸ τόπου τινὸς μέσον, ἑκατέρων ἐστὶ τῶν τόπων ἐγγύς, οὕτω καὶ τὸ τῶν φύσεων μέσον, ἑκατέρων ὀφείλει εἶναι φύσεων ἐγγύς. Ὥσπερ οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, οὕτω καὶ Θεὸς ἦν. Ἄνθρωπος οὐκ ἂν ἐγένετο μεσίτης· ἔδει γὰρ καὶ τῷ Θεῷ διαλέγεσθαι. Θεὸς οὐκ ἂν ἐγένετο μεσίτης· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο αὐτὸν οἷς ἐμεσίτευσεν.

(3) THEODORET. tom. 4. pag. 56. C. Καὶ αὐτὸ δέ γε τοῦ μεσίτου τὸ ὄνομα θεότητος ἐνταῦθα καὶ ἀνθρωπότητος ὑπάρχει δηλωτικόν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπάρχων Θεὸς ἐκλήθη μεσίτης. Πῶς γὰρ ἂν ἐμεσίτευσεν ἡμῖν, καὶ Θεῷ μηδὲν ἔχων ἡμέτερον; Ἐπεὶ δὲ ὡς Θεὸς συνῆπταιτῷ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχων ἐξουσίαν, ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἡμῖν· (ἐξ ἡμῶν γὰρ ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφὴν)· εἰκότως μεσίτης ὠνόμασται, συνάπτων ἐν ἑαυτῷ τὰ διεστῶτα τῇ ἑνώσει τῶν φύσεων, θεότητος λέγω, καὶ ἀνθρωπότητος.

(4) CHRYSOST. apud Theod. tom. 4. pag. 105. A. Καὶ καθάπερ τις ἐν μεταιχμίῳ στὰς δύο τινῶν ἀλλήλων διεστηκότων, ἀμφοτέρας ἁπλώσας τὰς χεῖρας, ἑκατέρωθεν λαβὼν συνάψειεν· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐποίησε, τὴν παλαιὰν τῇ καινῇ συνάπτων, τὴν θείαν φύσιν τῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ αὐτοῦ τοῖς ἡμετέροις.

[1] 1. Tim. 2. 5.

sione Christi : « (1) Sicut duobus inter se conflata pugna dissidentibus, *ait*, alius quispiam medius interveniens, contendentium pugnam dirimit, et discordiam : ita egit et Christus. Irascebatur nobis tanquam Deus ; nos ejus contemnebamus iram, clementem aversantes dominum. Itaque nedum se Christus interponens, utramque naturam in amicitiam consociavit, et impendens nobis a Patre supplicium ipse sustinuit. » Eadem fere sententia, sed aliis verbis legitur in homilia 87. tomi quinti, quæ est de Ascensione [1].

XV. Egregie quoque *mediatoris* hujusmodi statum et officium describit in plerisque locis Alexandrinus Cyrillus : quorum hic aliquos referam. Libro in Joannem undecimo, verba enarrans illa Christi [2], *Ego in eis, et tu in me,* etc. Christum in nobis residere dicit [3] tanquam hominem, corpore, quando nobiscum in Sacramento corporis sui miscetur, et unitur : tum ut Deum conjungi, proprii Spiritus efficientia renovantem spiritum nostrum. Deinde ita concludit : « (2) Vinculum igitur unitatis nostræ cum Deo et Patre liquet esse Christum : qui et nos tanquam homo suspensos habet ex seipso ; et tanquam Deus, in Deo naturaliter inest genitore proprio. » Hæc vis est, et ratio substantivi, naturalisque mediatoris : qui non officio solum, conciliandique functione, sed substantia ipsa, et extantia, qua utrique connectitur, talem se esse probat.

Idem in libro 6. operis ejusdem, « (3) Per illum, *ait,* velut per mediatorem, nos cum Patre conjungi. » « Quippe Christus est, *inquit*, velut confinium quoddam supremæ divinitatis, et humanitatis : ut qui simul est utraque, et tantopere disjuncta in seipso quasi continet ; ac Deo quidem et Patri, utpote natura Deus, copulatur, hominibus vero tanquam homo revera. »

Sic in libro 3. adversus Nestorium utramque *mediatoris* φυσικὴν, et σχετικὴν proprietatem declarat. Quippe asserit « (4) eumdem Christum missum esse, ut fieret ejusdem nobiscum substantiæ, hoc est homo : et ejusdem cum Deo Patre mansisse substantiæ, quatenus intelligitur, et erat, estque Deus. » Ac subinde, « Positus est enim mediator per seipsum colligans ad unitatem habitudinis ea, quæ naturæ rationibus penitus a se invicem separata sunt ; factus est enim is, qui natura Deus erat, homo revera. »

Auctor homiliæ de incarnatione Domini nostri, quæ inter opera Chrysostomi est excusa, « (5) Mediator, *inquit*, nisi cognatione junctus sit cum his, inter quos mediator est, non potest esse mediator. Quoniam igitur mediator Dei et hominum est Christus, oportebat ipsum demonstrari, tam Deo cognatione conjunctum, quam hominibus ; et apparere velut quamdam dispensationem mediam, quæ et Deo divinitate jungeretur, et hominibus humanitate. »

Maximus martyr in opusculo quodam ad Joannem cubicularium, in quo fidei formula continetur, de naturali mediatore agens Christo Domino, affirmat hunc « (6) natura, sive

(1) Idem in eadem pag. Καθάπερ γὰρ δύο τινῶν ἀψιμαχία διαστάντων, ἕτερός τις ἐν μέσῳ παρεντεθεὶς λύει τὴν τῶν ἐριζόντων μάχην, καὶ διχόνοιαν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ὠργίζετο ἡμῖν ὡς Θεὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτοῦ κατεφρονοῦμεν ὀργῆς, τὸν φιλάνθρωπον δεσπότην ἀποστρεφόμενοι· καὶ μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλὼν ὁ Χριστὸς ἑκατέραν φύσιν εἰς φιλίαν συνήγαγε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπικειμένην ἡμῖν αὐτὸς τιμωρίαν ὑπέμεινεν.

(2) Cyril. 11. in Joan. pag. 102. A. Σύνδεσμος οὖν ἄρα τῆς ἑνότητος ἡμῶν τῆς πρὸς Θεὸν, καὶ Πατέρα διαφαίνεται Χριστὸς, ἑαυτοῦ μὲν ἡμᾶς ἐξαρτήσας, ὡς ἄνθρωπος, Θεῷ δὲ ὡς Θεὸς ἐνυπάρχων φυσικῶς τῷ ἰδίῳ γεννήτορι.

(3) Idem lib. 6. pag. 653. D. Δι' αὐτοῦ δὲ, ὡς διὰ μεσίτου τῷ Πατρὶ συναπτόμεθα. Μεθόριον γὰρ ὥσπερ τι θεότητός τε τῆς ἀνωτάτω, καὶ ἀνθρωπότητός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ταὐτῷ τε ὢν τὰ ἀμφότερα, καὶ οἷον συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσοῦτον διωκισμένα· καὶ συνάπτεται μὲν, ὡς φύσει Θεὸς, τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ· ἀνθρώποις δὲ πάλιν, ὡς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος.

(4) Idem tom. 6. pag. 80. A. Ὡς ἀπέσταλταί τε, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὁμοούσιος, τουτέστιν ἄνθρωπος ὁμοούσιος δὲ μεμενηκὼς καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, καθὸ καὶ νοεῖται, καὶ ἦν τε, καὶ ἔστι Θεὸς, etc. τέθειται δὲ καὶ μεσίτης συνδέων δι' ἑαυτοῦ πρὸς ἑνότητα σχετικὴν τὰ τοῖς τῆς φύσεως λόγοις ὁλοτρόπως ἀλλήλων διηρημένα. Γέγονε γὰρ, Θεὸς ὢν φύσει, κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος. Vide et dialog. de Incarn. tom. 5. p. 688. C.

(5) Tom. 5. Chrys. homil. 134. pag. 859. v. 34. Ὁ μεσίτης ἐὰν μὴ ἔχῃ συγγένειαν πρὸς τὰ μεσιτευόμενα, μεσίτης εἶναι οὐ δύναται. Ἐπεὶ οὖν μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων Χριστὸς, ἐχρῆν αὐτὸν δειχθῆναι συγγενῆ τοῦ Θεοῦ, καὶ συγγενῆ τῶν ἀνθρώπων, καὶ φανῆναι ὥσπερ τινὰ οἰκονομίαν μέσην, καὶ Θεῷ συναπτομένην κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ἀνθρώποις ἡνωμένην κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

(6) Maxim. mart. in opusc. ex quo Euth. excerpsit in Panopl. tit. 7. lat. ed. 132. Διπλοῦν τὴν φύσιν, ἤτοι τὴν οὐσίαν, διὰ τὸ μεσίτην ὄντα Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων δεῖν κυρίως ἀποσώζειν τὴν πρὸς τὰ μεσιτευόμενα φυσικὴν οἰκειότητα, τῷ ὑπάρχειν ἀμφότερα· ὅπως αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐν ἑαυτῷ, καὶ δι' ἑαυτοῦ συνάψας τοῖς ἐπουρανίοις τὰ ἐπίγεια, καὶ τὴν ὑλικὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας πολεμωθεῖσαν, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσαγαγὼν, σωθεῖσαν, φιλιωθεῖσαν τε, καὶ θεωθεῖσαν, οὐκ οὐσίας ταὐτότητι, ἀλλὰ δυνάμει ἀῤῥήτῳ τῆς ἐνανθρωπήσεως, θείας κοινωνοὺς φύσεως διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ ἡμᾶς ἀπεργάσηται.

[1] Pag. 597. — [2] Joan. 17. 23.

[3] Cyrill. lib. 11. in Joan. cap. 12. p. 1001. E.

substantia esse duplicem, propterea quod, cum sit mediator Dei et hominum, oportet illum naturalem cum iis, inter quos mediator est, servare cognationem eo ipso, quod est utrumque : ut revera in seipso, et per seipsum cum cœlestibus terrena conjungens, materialem hominum naturam, quæ ex peccato hostis erat reddita, Deo et Patri concilians, servatam, in amicitiam receptam, et deificatam, non identitate naturæ, sed incarnationis ineffabili virtute, divinæ participes naturæ, per susceptam ex nobis sanctam ipsius carnem, cujusmodi ante fuimus, nos rursus efficiat. »

XVI. Leontius Byzantinus [1], qui Justiniani primi imperatoris tempore floruit, scriptor imprimis doctus, et acutus, pulcherrime *mediatoris* naturalis ejusdem proprietatem describit. Cujus verba quia græce nondum edita sunt, latine, ut extant, hoc loco reddam ; quorum subtilis et obscura per se sententia, multo est obscurior sive exemplaris vitio, sive interpretandi necessitate concepta. Verba Leontii sic habent : « Cum igitur sex habitudines contemplemur, (nimirum in Incarnationis mysterio ;) duas, Patris ad Verbum, et Verbi ad Patrem ; duas deinde Verbi ad carnem, et carnis ad Verbum ; duas præterea Christi ad nos, et nostras ad ipsum : tres fiunt generales conjugationes. Ac prima quidem habitudo conjugationum sic habet, ut tertia quidem a prima, secunda vero a media ; illa enim, quibus extrema inter se conveniunt, contrario modo se habent ; atque in media ; sicut contra, media. Quibus enim contrarie habet ad seipsam, convenienter habet ad extrema ; et quibus rursus convenienter habet ad seipsam, contrarie habet ad extrema. His breviter dictis, conabor explanare exemplo. Sint positæ tres res, anima simpliciter, corpus simpliciter, homo ex anima et corpore compositus, et horum inter se habitudines, ut animæ ad animam, animæ ad corpus suum, hominis ad corpus simpliciter, et ad animam simpliciter. Anima quidem ad animam sic se habet, ut eadem ratione substantiæ sit unita ; differente vero hypostasi discreta. Hæc est prima, et extrema habitudo conjugationum. Anima vero ad suum corpus sic se habet, ut diversitate naturæ discreta sit ; unita vero ratione hypostasis, quam vita ἀλληλοῦχος, id est mutuo accepta, et reddita perfecit ; hoc secunda, eademque media habitudo servat ; homo vero ad corpus simpliciter, et ad animam simpliciter relatus, tanquam totus omnino ab istis discretus, propter habitudinem ad partes suas, secundam communionem cum ipsis facit. Quare Christus ad nos, et ad Patrem relatus, tanquam totus ex partibus, propter partes suas medius est inter extrema, ex toto hypostasis, relatus ad Patrem, propter divinitatem cum humanitate : et ex toto hypostasis relatus ad nos, propter humanitatem cum divinitate permutatis habitudinibus, secundum distinctionem, et unionem, quas secum propter partes suas habet ; et quas cum Patre, et nobiscum habet, propter convenientiam partium cum extremis. »

XVII. Hoc in Leontii sermone Christi naturalis μεσιτεία erudite, ac præclare describitur. Sex in illo mysterio σχέσεις, id est *habitudines*, sive *relationes* contineri dicit, quæ in tres συζυγίας, id est *conjugationes*, et *binarios* contrahuntur. Prima syzygia duas habet relationes ; unam qua Pater ad Filium refertur, alteram qua vicissim Patrem respicit Verbum. Secunda syzygia totidem relationes complectitur ; alteram in Christo Verbi ad carnem, alteram carnis ad Verbum. Tertia syzygia duas item relationes colligit ; quarum prior est, qua Christus ad nos refertur ; posterior, qua nos ad Christum comparamur. Harum conjugationum prima similis est tertiæ. Nam ut Pater ad Verbum, et Verbum ad Patrem ita referuntur, uti natura inter se ambo conveniant, hypostasi vero differant ; ita et Christus natura nobiscum, qua est homo, congruit ; et nos vicissim cum ipso : hypostasi vero discrepamus. At vero media syzygia contraria ratione constat. Quippe Verbum et caro natura discrepant, una vero et eadem est hypostasis utriusque. Ita fit ut in media syzygia, illa ipsa res concordiam, et unitatem faciat, quæ ab extremis duobus discrimen efficit ; nempe hypostasis : quæ autem cum extremis consensionem infert, eadem res in illa contrarietatis causa sit, videlicet natura. Declarat hoc subinde animæ rationalis exemplo, quæ cum corpore, et homine ex utroque composito spectatur. Siquidem anima vel cum alia quavis anima confertur, vel cum corpore. Si cum anima comparatur, erit eadem habitudo, quæ inest in prima, et tertia syzygia. Nam natura inter se concordant animæ duæ ; hypostasi distant. Sin cum corpore anima contenditur, existet habitudo illa, quæ est in secunda conjugatione : in qua hypostasis eadem est, natura vero diversa. Porro si homo ad corpus solum, vel ad animam solam refertur, totus

[1] Leont. lib. 3. contra Eut. to. 4. Bibl. col. 963. C.

ab utroque discrepat, et totus cum utroque convenit; ratione partium, ex quibus componitur. Ex his perspicuum est quæ sit conditio, proprietasque mediatoris Christi; et quemadmodum naturaliter cum Deo, ac nobiscum conveniens, aut discrepans, utrumque complectatur, et in seipso consocict.

CAPUT SECUNDUM.

Latinorum Patrum testimonia de Christo naturali mediatore. Quid sit arrabo. — 3. Augustini de mediatoris naturalis conditione memorabilis locus.

I. Nunc latinorum testium sententiis eadem mediatoris proprietas adstruenda : quos distinctum in caput congessimus, ne solito longius superioris se modus diffunderet.

Horum primus sit Tertullianus : qui in libro de Resurrectione carnis de Christo mediatore sic loquitur [1] : « Hic sequester Dei, atque hominum appellatus, ex utriusque partis depositio commisso sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et a nobis arrabonem carnis accepit, et vexit in cœlum pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. » Aptissima voce usus est Tertullianus *sequestrem* vocans, qui μεσίτης a Græcis dicitur, ejusque vim recte declarans, *utriusque partis depositum* ab illo servari dixit. Hunc enim proprie nominari *sequestrem* docent jurisconsulti, apud quem plures rem, de qua controversia est, deponunt. Quæ notio apprime quadrat in Christum, in quem utraque natura convenit, quasi ab litigantibus duobus viritim collata. Quod autem carnem Christi *arrabonem* vocat, id eo sensu putem interpretandum, quod pars sit totius hominum speciei, cujus integra substantia carnis vocabulo censetur. Unde et Apostolus [2] *convivificatos, et conresuscitatos nos* omnes homines in Christo esse dicit, atque in cœlo consessores ad Patris dexteram; quoniam substantiæ nostræ portio id in sequestre nostro consecuta est : quemadmodum et Hippolytus superiori capite adductus [3] intelligi debet. Est enim *arra* vel *arrabo* pars aliqua summæ, vel pretii totius, quæ in antecessum ab emptore repræsentatur. Sic in capite 53. ejusdem libri Tertullianus : « Plane accepit Spiritum caro, sed arrabonem : anima autem non arrabonem, sed plenitudinem. » Hoc eo dicit, quod *Spiritum ex fide* caro jam nostra receperit : nondum tamen spiritalis est facta, cum sit animata penitus.

Igitur *arrabonem carnis* illic Tertullianus appellat primitias humanæ carnis, ac naturæ, quemadmodum Chrysostomus « Christum *ait* ascendentem in cœlum naturæ nostræ primitias obtulisse Patri. » Quid inter arrabonem, et pignus intersit, dictum est alibi [4]; hæc tamem promiscue nonnumquam ab auctoribus habentur.

II. Post Tertullianum audiendus est Cyprianus; qui in secundo libro Testimoniorum adversus Judæos, docet Christum, ut mediator esse posset, Deum et hominem esse debuisse. Sic enim in Testimonio decimo scribit : « Quod et homo, et Deus Christus, ex utroque genere concretus, et mediator esse inter nos et Patrem posset. »

Novatianus in libro de Trinitate, capite 14. « Si homo tantummodo Christus, *inquit*, cur homo in orationibus mediator invocatur; cum invocatio hominis ad præstandam salutem inefficax judicetur ? » Et capite 16. « Utrumque ergo in Christo confœderatum est, (ut de divina, et humana natura loquens,) et utrumque conjunctum est, et utrumque connexum est. Et merito, dum est in illo aliquid, quod superat creaturam, pignerata in illo divinitatis, et humanitatis videtur esse concordia. Propter quam causam, qui mediator Dei et hominum effectus exprimitur, in se Deum et hominem sociasse reperitur. »

[1] Tert. lib. de res. car. c. 51. et contra Prax. c. 27.

[2] Eph. 2. 6. — [3] § 8. — [4] Lib. 8. de Trin. c. 4. § 6.

Lactantius libro quarto, capite 25. « Fuit igitur, *ait*, Deus et homo, inter Deum atque hominem medius constitutus. Unde illum Græci μεσίτην vocant; ut hominem perducere ad Deum posset, id est ad immortalitatem; quia si Deus tantum fuisset, ut supra dictum est, exempla virtutum homini præbere non posset; si homo tantum, non posset homines ad justitiam cogere, nisi auctoritas, ac virtus homine major accederet. » Tum paucis interpositis, « Itaque idcirco mediator advenit, id est Deus in carne, ut caro eum sequi posset, et ut eriperet morti hominem, cujus est dominatio in carne, etc. » Idem perhibet Hilarius sub initium libri noni, verbis istis : « Mediator ipse in se ad salutem Ecclesiæ constitutus, et illo ipso inter Deum, et hominem mediatoris sacramento utrumque unus existens, dum ipse unitis in idipsum naturis, naturæ utriusque res eadem est : ita tamen ut neutro careret in utroque; ne forte Deus esse homo nascendo desineret, et homo rursum Deus manendo non esset. » Commentarii, qui Ambrosio tribuitur, auctor in priorem ad Timotheum [1], « Missus, *inquit*, a Patre, factus arbiter, reconciliavit Deum et homines, reformando eos ad agnitionem ejus. Quia enim unum est Pater et Filius, non persona, sed indifferentia naturæ, ut arbiter esset Dei et hominum filius Dei, assumpta carne homo natus est, ut mediator Dei et hominum esset homo Christus Jesus : id est non sine divinitate, quia in Deo homo erat, et Deus in homine, et ut ex utroque esset mediator, et ut utrumque reconciliaret, in se primum hoc fecit. Non enim poterat unitatem Dei custodiens, mediator Dei et hominum vocari, quasi alius esset Deus, qui dissidentem hominem a Deo in gratiam revocaret : sed homo qui datam legem non præteriret, factus est arbiter inter eum, qui peccavit, et inter illum, qui peccare ignorat, ut hic ignosceret, et homo de cetero in Dei fide maneret. »

III. Augustinus vero copiose, et erudite de vero, ac primario mediatore Christo disputat, præsertim in libro nono de civitate Dei [2] : ubi gentiles, maximeque Platonicos philosophos validissime refellit, qui dæmones aiebant inter deos et homines medios esse, et ab hominibus idcirco mediatores adhibendos; quibus rejectis [3], « quærendum esse » dicit « medium, qui non solum homo, verum etiam Deus sit : ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatem hujus medii beata mortalitas interveniendo perducat, quem neque non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus est, non infirmata Verbi divinitate, sed carnis infirmitate suscepta. Non autem permansit in ipsa carne mortalis, quam resuscitavit a mortuis : quoniam ipse fructus est mediationis ejus, ut nec ipsi, propter quos liberandos mediator effectus est, in perpetua vel carnis morte remanerent. Proinde mediatorem inter nos et Deum, et mortalitatem oportet habere transeuntem, et beatitudinem permanentem : ut per id, quod transit, congrueret morituris, et ad id, quod permanet, transferret ex mortuis. »

Sic in libro primo de consensu Evangelistarum, capite postremo, « Constitutum est, *inquit*, divina providentia mortalibus, quorum temporalis vita in rebus orientibus, et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei sapientia, ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viveret, moreretur, resurgeret, congrua saluti nostræ dicendo, et faciendo, patiendo, et sustinendo, fieret et deorsum hominibus exemplum redeundi, et eis, qui sursum sunt, angelis, exemplum manendi. » Et paulo post : « Et quia omnia, quæ in contrarium pergunt, per aliquod medium reducuntur, ab æterna justitia temporalis nos iniquitas alienabat. Opus ergo erat media justitia temporali, quæ medietas temporalis esset, de imis mixta, et summis : atque ita se nec abrumpens a summis, et contemperans imis, ima redderet summis. Ideo Christus mediator Dei et hominum dictus est inter Deum immortalem, et hominem mortalem, Deus et homo, reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat. »

IV. Rursus in tractatu in Psalmum 90. [4] « Mediatorem inter Deum, et homines Christum Jesum ad hoc esse dicit, ut eos, qui recesserunt per se reconciliet. Medius enim non est nisi inter duos. Recesseramus a majestate Dei, et peccato nostro offenderamus eum. Missus est Filius mediator, qui sanguine suo solveret peccata nostra, quibus separamur à Deo, et interpositus redderet nos ei, et reconciliaret, a quo aversi in peccatis nostris et delictis tenebamur. » Tum in sermone 120. de Diversis; « Ut autem mediator esset, *inquit*, inter Deum et homines, inter justum et injustos, inter immortalem et mortales, assum-

[1] Tom. 5. Ambr. col. 575. — [2] Vide c. 9. et seq. — [3] Ib. c. 15. — [4] To. 8. p. 412. B. 2.

psit aliquid ab injustis, et mortalibus, servans aliquid cum justo, et immortali. Cum justo enim et immortali servans justitiam, ab injustis et mortalibus assumens mortalitatem, factus est in medio reconciliator, dejiciens murum peccatorum nostrorum. »

Et alibi *medietatem* istam declarans [1], « Ipsa, *inquit*, participatio illius in inferiora nostra, ut nostra esset in superiora illius, tenuit quamdam et in carnis nativitate medietatem : ut nos quidem nati essemus in carne peccati, ille autem in similitudinem carnis peccati ; nos non solum ex carne et sanguine, verumetiam ex voluntate viri, et ex voluntate carnis ; ille autem tantum ex carne et sanguine, et non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Et ideo nos in mortem propter peccatum, ille propter nos in mortem sine peccato. »

Sic in libro decimo Confessionum, capite 42. diabolum ait interponere se voluisse inter homines et Deum, sed frustra. « Erant enim illi mortales et peccatores : tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quærebant, immortalis, et sine peccato. Mediator autem inter Deum et homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus : ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo ; aut in utroque Deo similis, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. »

Et in libro de Ovibus, capite 12. verba illa Ezechielis enarrans [2], *Ego autem Dominus ero eis in Deum ; et servus meus David princeps in medio eorum*, ita scribit : « Quare in medio eorum? Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Princeps in medio eorum. Inde et mediator Dei et hominum ; quia Deus cum Patre, quia homo cum hominibus. Non mediator homo præter deitatem, non mediator Deus præter humanitatem. Ecce mediator. Divinitas sine humanitate, non est mediatrix. Sed inter divinitatem solam, et humanitatem solam, mediatrix est humana divinitas, et divina humanitas Christi. »

Et in Enchiridio, capite 108. « Nam neque per ipsum liberaremur, *inquit*, unum mediatorem Dei et hominum Christum Jesum, nisi esset et Deus. »

V. Quocirca recte Prudentius [3] Christum *mediatorem, et duplex genus* appellando, ambo ista conjunxit. Quem ad locum Erasmus commentarium scribens, « mediatorem *ait* apud latinos auctores non inveniri ; » quod de profanis vere est observatum. Ceterum nostri, id est Christiani, et quidem elegantes, ac diserti scriptores, uti voce illa non dubitarunt, ut Lactantius, aliique, quos partim adduximus, partim subinde proferemus.

Sic Leo papa Epistola 11. « Nec Verbum in carnem, nec in Verbum caro mutata est, *inquit*, sed utrumque in uno manet, et unus in utroque est non diversitate divisus, non permixtione confusus, nec alter ex Patre, alter ex matre : sed idem aliter ex Patre ante omne principium, aliter de Patre in fine seculorum, ut esset mediator Dei et hominum homo Jesus Christus. » Idem in epistola 97. capite sexto Augustini testimonio utitur ex epistola ad Volusianum, in qua sic scribit : « Nunc vero ita inter Deum, et homines mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramque naturam, et solita sublimaret insolitis, et insolita solitis temperaret. »

Vitalis et Constantius in epistola ad Capreolum Carthaginensem episcopum, quæ hujus epistolæ dogmaticæ præfixa est [4], Mediator, *inquiunt*, nec jam Deus tantum pure sine homine, quem assumpsit, dici potest ; nec homo sine Deo ; quia duplex in una persona mediatoris significatio Deus et homo. »

Præclare item, accurateque Fulgentius libro primo ad Trasimundum, capite 15. mediatoris naturam descripsit [5]. « Cunctos, *inquit*, præterea, qui salutis esse cupiunt æternæ participes, oportet agnoscere pariter, et tenere, non incassum hominem Jesum Christum mediatorem Dei et hominum nuncupatum, nisi quia idem Deus totam in se naturam suscepit hominis, et idem homo totam in se habet substantiam deitatis. Nam quia per peccatum homo fuit separatus a Deo, inter Deum irascentem, hominemque peccantem, talis utique mediatoris debuit intervenire persona, quæ ad propitiandum Deum homini, totum, verumque in se Deum de Deo natum haberet : et ad reconciliandum hominem Deo, totum, verumque in se de homine natum hominem contineret : atque ita ex utroque in utroque unus Christus esset, ut plenitudo deitatis susceptum non consumeret, sed proveheret hominem ; et plenitudo humanitatis nec minoraret immensum, nec mutaret impassibilem deitatem : ac sic hominis natura, quæ mutata fuerat in deterius, per illum tota redintegraretur, quo nihil est melius. Propterea se me-

[1] Lib. 7. de peccat. mer. c. 24. — [2] Ezech. 34. 24. — [3] In hym. 11. Cathem.

[4] Operum dogmat. p. 38. — [5] Fulg. 1. ad Tras. cap. 15.

diator Dei et hominum, plenum Deum, plenumque dignatus est hominem demonstrare.»

Verum totus ille liber, qui primus est ad Trasimundum in hoc argumentum insumitur de mediatore Christo, ejusque duplici propterea natura; quod et in libro ad Donatum, capite 16. ita colligit: « Mediator enim nullatenus esset, si vel cum Patre divinitatis naturam, vel cum hominibus communem carnis et animæ substantiam non haberet. In eo autem verus mediator est hominum homo Christus Jesus, in quo de Patre formam Dei per quam salvaret, naturaliter habuit, et ex Virgine formam servi quam in nobis salvaret, accepit. »

Idem in libro de fide ad Petrum diaconum, capite secundo, « Idcirco mediator, *inquit*, quia idem Deus atque homo verus, habens unam cum Patre divinitatis naturam, et humanitatis unam cum matre substantiam. »

VI. Fulgentii discipulus Ferrandus diaconus Carthaginensis in epistola ad Anatolium [1], totum illud mediatoris mysterium luculenta oratione complexus est, ex eoque naturarum duarum catholicam asserens fidem, Eutychianos, et Monophysitas refellit. Primum enim *totum* ab istis *mediatoris evacuari negotium* affirmat. « Mediator quippe non est nisi duorum, quos a se invicem separatos tunc ipse medius existendo rite, ac firmiter copulat, si utriusque sit similis per substantiam, quos sibi facit adpropinquare per gratiam, etc. Verumtamen quia sic est mediator, ut verus sit mediator, et patri, et matri, et Deo, et hominibus consubstantialis est : ac per hoc non unius, sed duarum plane substantiarum; quia nunquam mediator unius potest esse substantiæ, etc. Quia utique mediator et unus est, si personam consideres, cui nomen mediatoris accessit; et inter duas res dissimilis substantiæ mediator existens, non nisi per duas substantias officium potest mediatoris implere. Cujus enim persona una fuerit, et natura, nullatenus potest inter duas substantias mediator esse, vel dici ; quia apud illam substantiam, cui minime coaptatur una natura ejus, caret profecto officio mediatoris; et hinc est verus mediator, quando ut duarum dissimilium substantiarum copulet divisionem, per ipsam communionem removens [2] divisionem, ut sit [3] utraque unum, per illum mediatorem convenientia in unum, cum quo fuerunt, ante quam convenirent, unum. Consideremus hoc plenius in nostro mediatore, Domino scilicet Christo; cujus quidem veraciter una persona, (quia non decet unius mediatoris duas esse personas,) verumtamen non est una natura, quia unius mediatoris. »

Idem in epistola ad Severum [4] eosdem hæreticos refutans, ex baptismi legitima formula probat, unam Dei et hominis in Christo personam n Filii nomine contineri. « Nominato, *inquit*, in baptismate Filio, si non est una Dei, hominisque persona, quæ persona nominatur? Si dixerint, Filii Dei, nec hunc esse confitentur filium hominis, quem filium Dei; ergo omnis a regenerationis Sacramento gratia mediatoris aufertur. Unus est enim, sicut dicit Apostolus, mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Et si (quod absit) nominato in baptismate Filio, sola filii Dei persona nominatur, et persona filii Dei hominis non commemoratur, mediator non nominatur. Et quomodo sine mediatore Pater reconciliatur ? Aut si forte non reconciliatur, ut quid baptismus dicitur? Si autem reconciliatur, per mediatorem reconciliatur. Si per mediatorem reconciliatur, mediator iste non est tantum Deus, neque tantum homo, sed Deus homo, ut jungat hominem, habens in una, eademque persona cum Deo divinitatem, cum hominibus humanitatem, et propter hoc mediator. Nam si alter fuerit Deus, alter homo, id est aliam personam habuerit Deus Christus, aliam homo Christus; nec persona illa Christi, quæ habet cum Deo divinitatem, mediator noster est, quia non nobiscum habet humanitatem; nec persona filii hominis, quæ nobiscum habet humanitatem, mediator noster est, quia non habet cum Deo divinitatem. Proinde si cum baptizamur, illam tantummodo personam, quæ habet cum Deo divinitatem, nominamus, et quomodo sine mediatore reconciliamur? Restat ergo, ut si nominato in baptismate Filio, mediatorem nominare volumus, ipsum Filium non dividamus, sed hunc esse Deum, quem hominem confitentes, negatores unius personæ veraciter confundamus. »

VII. Simili argumento Eutychianos convincit Vigilius in quinto libro contra Eutychen, nimirum ex mediatoris officio [5]. « Quod officium, *inquit*, nisi ex veritate naturæ carnis, quam ex nobis habuit, implere non potuit. Quoniam per ipsam inter Deum, et homines

[1] Ferrandus tom. 3. Bibl. col. 324. — [2] *For.* removet. — [3] *For* sint.

[4] Ferr. in ep. ad Sever. to. 3. Bibl. PP. col. 337. C. — [5] Vigil. to. 4. Bib. col. 529. D.

medius apparuit. Et quia, ut Apostolus ait, et rerum veritas docet, mediator non est unius. Habens autem Christus, secundum vos, unam naturam, ostendite unde sit medius inter nos, et illam : quoniam si, ut impie sapitis, una est ejus natura mediatoris, in eo, quod est unum, et singulare salutis nostræ remedium, frustrabitur sacramentum ; unde enim medius erit, si utramque non habuerit? Quia nisi talem dederis inter Deum et homines, qui ita sit medius, ut ex utroque utrumque sit, id est, ut et Deus sit, propter divinitatis naturam, humana divinis quemadmodum reconcilientur, non ostendis. Nam quia transgressione mandati inimici Dei extiteramus, et in contrarium animis discordantibus vergebamus, a supernis declinantes, et ad ima tendentes; necesse fuerat interventu miserationis divinæ, solutis inimicitiis, contraria in unum revocari, et supernis ima restitui : quod non aliter fieri potuit, nisi talis mediator existeret, qui de cœlestibus veniens, couniretur terrenis, retinens in se id, quod [1] non erat. Qui unus fieret in utroque, et ita per utriusque naturæ communionem, in una eademque persona, et humana divinis, et divina sociaret humanis, prius utrumque sine utriusque abolitione uniens in seipso, dein omnes fideles Patri reconcilians Deo. Et quia reconciliationis sacramentum immaculatum flagitabat sacrificium, talis hostia requirenda fuerat, quæ ita media esset inter Deum, et homines, ut et morti succumberet per illud, quod hominis habebat; et mortem revinceret per id, quod in se divinitatis tenebat. »

Gregorius item magnus in libro 22. Moralium, capite 13, Augustini commemoratam supra non modo sententiam imitatus, sed etiam verba, de mediatore secundum substantiam Christo Domino ita loquitur : « Ipse quippe adjuvit hominem factus homo, ut quia puro homini via redeundi non patebat ad Deum, via redeundi fieret per hominem Deum. Longe quippe distabamus a justo et immortali nos mortales, et injusti. Sed inter et immortalem justum, et nos mortales injustos, apparuit mediator Dei et hominum, mortalis et justus, qui et mortem haberet cum hominibus, et justitiam cum Deo; ut quia per ima nostra longe distabamus a summis, in seipso uno ima jungeret cum summis; atque ex eo nobis via redeundi fieret ad Deum, quo summis suis ima nostra copularet. »

Avitus Viennensis in epistola secunda contra Nestorii hæresim disputans [2], ex mediatoris proprietate contendit, duplicem in eo inesse naturam : « Quoniam sicut nisi inter duos agat, incongrue mediatio nominatur : ita ipse, quem mediatorem dicimus, si solam, quam velis, ex duabus substantiam reciperet, ad subeundum mediationis officium ipse medium nihil haberet. » Et mox allatis Apostoli verbis istis [3], *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum* : « Ipse videlicet, *inquit*, pax humilium, atque celsorum, unus factus ex utroque unum reddidit ex utrisque. »

VIII. Isidorus Hispalensis libro primo de Differentiis [4], de variis appellationibus Christi disserens, « Mediator est, *inquit*, quia inter hominem, et Deum medius est, habens in se substantiam utriusque naturæ, et humanæ humilitatis formam, et divinitatis excellentiam.»

Petrus Damiani in opusculo primo de Fide catholica capite septimo, « Convenerunt, *ait*, sibimet invicem in Christo divinitas, et humana conditio; ut et Verbum caro fieret, et in Deum caro transiret : quatenus unus Emmanuel ex utraque substantia proveniret, qui Dei et hominum idoneus mediator existeret. »

Rupertus in libro decimo de Divinis officiis, capite sexto scribit, antea *inter Creatorem, et creaturam nullum fuisse medium.* « Nam quidquid erat, aut creator erat, aut creatura. Ut ergo medium inveniretur perfectæ societatis vinculum, hic introductus est, qui ex eo Creatorem, et creaturam firmius annecteret, quia unus, idemque Christus utrumque est, creator videlicet, atque creatura : creator, quia Deus : creatura, quia homo. »

Ita Bernardus sermone secundo in Cantica, filium Dei filium hominis factum asserit, « ut ex æquo partibus congruens mediator, neutri suspectus sit. »

Hugo item Victorinus libro secundo de Sacramentis fidei [5], « In hoc, *inquit*, mediatore eguit homo ad Deum, ut reconciliaretur illi, et reduceretur ad illum, sed causam dissidentium agendam convenienter suscipere non posset, qui non aliqua societatis, ac pacis amicitia utrique familiaris, atque propinquus existeret. Propter hoc ergo Filius Dei factus est homo, ut inter hominem, et Deum, reconciliationis et pacis mediator esse posset. Suscepit humanitatem, per quam hominibus appropinquaret; retinuit divinitatem, per quam a Deo non recederet. »

[1] Redundat. — [2] Avitus ep. 2. p. 12. — [3] Eph. 2. 14. — [4] Differ. 5. — [5] Part. 1. cap. 12.

CAPUT TERTIUM.

De ratione mediatoris controversia proponitur. — 1. Mediatorem etiam ante Incarnationem fuisse Dei Filium quomodo veteres opinati sint. — 2. De eodem, postquam homo factus est, recentiorum conflictus : ac primum Stancari, qui ut homo est duntaxat, mediatorem putat esse Christum, opinio et historia. — 3. Huic opposita Lutheranorum et Calvinistarum opinio, secundum utramque naturam mediatorem esse putantium. — 4. Calvini, et aliorum de ea re disputatio. — 5. Refelluntur ambæ ex adverso positæ sententiæ : ac vera, et catholica constituitur.

I. Prorsus ita sese res habet, ut adversantium pugna, contentioneque jactata veritas existat magis, ac tanquam limata et perpolita splendescat. Quamobrem ut illa, quam explanandam suscepimus, mediatoris Christi propria ratio plenius intelligatur, haud abs re visum est fore, si varias, atque etiam contrarias de illa sententias proferam, inter seque contendam. Cum autem distinctæ sint in Christo naturæ duæ; perspicuum est, totam illam explicandi, opinandique varietatem ad tria genera revocari; uti mediatoris partes vel sola divinitas, vel humanitas sola, vel utraque natura sustineat. Solam porro cum dico divinitatem, Filium ipsum, ac Verbum intelligo; qui per se, citraque consortium inferioris naturæ, sequestrem, et mediatorem egerit, antequam homo fieret, ac post etiam in suscepta natura, et cum ea communiter idem munus administrarit.

Hoc modo fuisse mediatorem inter Deum Patrem, et homines Dei Filium, nonnulli antiquorum arbitrati sunt, qui « illum semper egisse in Dei Patris nomine, et cum patriarchis, et prophetis conversatum, et congressum esse » dixerunt [1]: adeo ut quoties in sacris litteris vel Deus locutus esse, aut egisse quippiam legitur; vel angelus missus, ac legatione functus; hoc a Dei Filio sub angeli persona, aliave quadam externa, et aspectabili specie susceptum, administratumque esse complures sentiant. Quorum opinio latius a nobis est exposita, et ad catholicam exacta regulam, in primo [2], et octavo de Trinitate [3]. Quo in posteriore libro demonstratum est, filium Dei, Patrisque verbum, ex multorum Patrum sententia, sæpius antiquis apparuisse aspectabili aliqua forma, et imagine tectum, ac pro angelo nonnunquam habitum fuisse; ut cum legem Mosi in summo vertice montis edidit, ac populum Israeliticum ex Ægyptiaca servitute liberavit: quod Judas apostolus in Canonica sua testatur [4]. Qua de causa *mediator*, vel ante susceptam hominis naturam, appellari potuit; itaque nominari ab Apostolo in epistola ad Galatas [5], ubi legem *ordinatam* ait *per angelos in manu mediatoris*, Chrysostomus, aliique censent, ut supra meminimus [6].

Neque vero sic intellecta *mediatoris* vox, ut eam catholici interpretati sunt, qui Dei Filio talem, antequam fieret homo, procurationem attribuerunt, indignum aliquid illius majestarte continet; nec propterea redactus in ordinem, et a paternæ divinitatis consortio dejectus videri potest. Quod Ariani, et horum simili contacti labe opinionis arbitrati sunt; qui μεσίτου partes ad minuendam Dei Filii dignitatem pertinere putarunt; præsertim ex illa vocabuli causa istius, et notione, quam capite primo retuli [7]: ubi Arianos docui μεσίτην vocasse Λόγον, quod eum Pater ad creaturarum molitionem velut instrumentum, et administrum procreasset; quam impiam, ac detestandam hæresim suo loco confutavimus.

II. Jam vero post susceptam ab eodem Dei filio naturam hominis, de mediatore Christo duplex extitit opinio, hæretica utraque, et ab hæreticis auctoribus profecta; ab quibus in medio posita fides catholica dissentit. Nam alii Christum tantummodo, qua homo est, mediatorem esse contendunt: nullo vero modo, quatenus est Deus. Alii qua homo est, ac Deus: ita ut divinitatem illius mediatricis functiones usurpare velint. De utrisque deinceps disseram: ac de auctoribus et principibus ambarum sectarum prius agam, quam illorum rationes, et firmamenta dissolvam.

Primæ opinionis antistes fuisse perhibetur Franciscus Stancarus Mantuanus, in academia Regiomontana in Borussia professor (ut scribit Conradus Schlusselburgius Lutheranus [8]) Theologiæ; ut alii [9], hebraicæ linguæ. Hic

[1] Tert. 2. contra Mart. c. 27. — [2] Cap. 3. et seq. — [3] Cap. 2. — [4] Jud. 5.

[5] Gal. 3. 19. — [6] C. 1. § 11. — [7] § 2. — [8] Lib. de Stancaristis p. 36. — [9] Joan. Micræl.

anno Christi 1551. adversus Andream Osiandrum hæresis repertorem novæ vehementius contendens, in alium incurrit errorem. Nam

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Affirmabat Osiander justitiam, qua peccatores coram Deo justi censentur, ipsam, quæ Deo inest, esse justitiam, quæ in hominibus habitans juste illos agere faciat : nec eam esse Christi meritis adeptam justitiam, *quæ credentibus in Christum gratis imputetur ;* ut Lutherani, et Calvinistæ prædicabant : a quibus iste dissidere cœpit, anno illo 1551. Hic ubi vexillum novæ factionis sustulit, Lutheranum contra se nomen omne concivit. Præcipuus vero illius adversarius, et oppugnator ex eadem, ubi et Osiander profitebatur, academia Regiomontana Franciscus ille Stancarus fuit. Qui contentionis æstu longius, uti fit, abreptus, oppositam ex adverso erroris in partem recessit. Nam cum Osiander Christum esse justitiam nostram assereret solius ratione divinitatis suæ, non humanitatis ; Stancarus contra non divinæ, sed humanæ tantummodo naturæ ratione, illum eumdem esse justitiam nostram, pertinacius asseverare cœpit ; Petri Lombardi, ac S. Thomæ, reliquorumque, ut quidem putabat, de Schola theologorum auctoritate fretus. Quos quidem theologos, uti et Patres, tanti facere præ se ferebat, ut cum illis comparatos insignes, qui tum emerserant, sectarum principes mirifice contemneret, ac ludibrio haberet. Extat illius famosum, ac celebre dictum in apologia contra Tigurinos in hæc verba : [1] « Plus valet unus Petrus Lombardus, quam centum Lutheri, ducenti Melanchthones, trecenti Bullingeri, quadringenti Petri martyres, et quingenti Calvini. Qui omnes si in mortario contunderentur, non exprimeretur una uncia veræ Theologiæ. » Vere hoc quidem impurus ille nebulo : ut interdum falsiloquo ex ore, vel ipsius mendacii parentis diaboli, veritas erumpit.

Ad illius erroris tutelam hæc potissimum adhibebat Christianæ firmamenta fidei [2] : « Quod Deus unus sit, quod mediator non sit unius, quod Filius quoque sit unus ille Deus, quod mediator mori debuerit, quod Christus passus sit secundum carnem. » His enim positis principiis, consequens illud necti putabat, Christum qua homo est, non qua Deus, mediatorem habendum esse Dei et hominum : propterea quod, si ut Deus est spectetur, unum sit cum Patre : neque pati, ac mori potuerit, nec alias mediatoris functiones obire. Sed de Stancari opinione liquidius nobis postea ratio constabit, cum illius argumenta proponemus.

III. Adversus hunc, ut primum prodire cœpit, ac deinceps etiam postea, infestum vertere stilum tam Catholici, quam sectæ multiplicis, et professionis hæretici : ut Calvinus, Philippus Melanchthon, Joannes Wigandus Pomeraniensis episcopus, Zuinglii discipuli apud Tigures in Helvetiis ; et alii recentiores ; ut Conradus Schlusselburgius Stralesundensis in Pomerania superintendens : qui contra Stancaristas satis amplum librum elucubravit ; qui nonus est operis illius, cui *Catalogi hæreticorum* titulum inscripsit [3]. Tam hic vero, quam hæretici reliqui, dum in Stancarum impotentius efferuntur, itidem ut ille adversus Osiandrum dimicans, contrariam in extremitatem licentius, et immoderatius effusi sunt. Siquidem mediatorem esse Christum, ejusque munus et officium usurpatum ab illo statuunt secundum naturam utramque. Neque hoc contenti, etiam ante susceptum hominem, Deum Verbum asserunt mediatoris obiisse partes : et alia quædam, quæ ex illorum commentariis summatim delibata referemus.

Scripsit Calvinus contra Stancari dogma de mediatore epistolas duas ; unam ad fratres Polonos, quæ inter opuscula theologica [4] reponitur, anno 1560. alteram [5], quæ responsio est Genevensis Ecclesiæ nomine ab illo edita. Utraque tum Stancari opinionem, tum ipsius Calvini, et partiariorum ejus, de mediatore Christo, accurate complectitur, quam cum reliquis, quos attigi paulo ante, discordium alioqui sectarum patronis, communem illi fuisse diximus : idque paulo post evidentius ostendam.

IV. Harum duarum in priori Stancarum refert « negare Christum posse mediatorem dici secundum divinam naturam, quia Patre esset inferior. » Sed adversus hunc Calvinus excipit, « Mediatoris nomen Christo quadrare, non solum ex quo carnem induit, vel ex quo munus suscepit reconciliandi cum Deo humani generis : sed ab initio creationis jam vere fuisse mediatorem, quia semper fuit caput Ecclesiæ, et primatum tenuit etiam super angelos, et primogenitus fuit omnis

[1] Apud Schlussel. p. 41. — [2] Ib. p. 38. — [3] Editus ann. 1599. — [4] P. 682. — [5] Tom. 6. part. altera, col. 398.

creaturæ. » Ita quatenus æternum Dei Verbum est, mediatorem fuisse censet, id est, « medium inter Deum, et creaturas, ut ab ipso vita, quæ alioqui erat in Deo abscondita, defloueret. » Mediatorem autem non hominum duntaxat apud Deum, sed angelorum quoque putat extitisse, uti et caput : quod in solam humanam naturam convenire negat.

Eadem docet in altera epistola, quæ est responsio Genevensis Ecclesiæ contra Stancarum, ubi sic scribit : « Nam certe λόγος æternus jam ab initio ante lapsum Adæ, et alienationem, ac dissidium humani generis a Deo, fuit mediator. » Atque hoc sensu *primogenitum omnis creaturæ* vocari a Paulo apostolo dicit.

Sic Ecclesiæ Tigurinæ ministri in duabus ad Polonos epistolis, quas descripsit Conradus Schlusselburgius. Isti [1], inquam, mediatorem secundum naturam utramque faciunt Christum, quod complura ejus muneris officia ab sola divinitate proficiscuntur ; « velut illustrare hominum animos, immittere Spiritum sanctum, immutare corda, vivificare, beatos nos facere ; et, licet absit corpore, suam Ecclesiam regere, adunare, liberare, tuerique ; quæ omnia personæ sunt Christi, sed quatenus Deus ; quæ quidem etiam ante Incarnationem Christus faciebat inter veteres Patres. »

In secunda item epistola [2], Verbum asserit, ante Incarnationem ideo fuisse mediatorem, quod etsi reipsa nondum missus erat, ut homo fieret, mittendus tamen esset : « Nec, quod ad Deum Patrem attinet, cui omnia futura sunt præsentia, quidquam ejus intererat, essentne facta hæc, an facienda. »

Joannes item Wigandus Lutheranus [3] « mediationem Christi totum *ait* esse opus illius, quo Filius Dei ante mundi constitutionem pro hominibus lapsuris in peccatum intercessit ; ac postea factus homo, omnia perfecit sua, tota humiliatione, obedientia, et reditu ad Patrem cœlestem, quæ ad expiationem, redemptionem, reconciliationem, justitiam, salutem, et gloriam hominum æternam pertinent. »

Nec secus de ea re pronuntiat Philippus Melanchthon [4], aliique tam Lutherani, quam Calviniani, qui scriptis Stancarum exagitarunt.

V. Atqui ambæ illæ de mediatore sententiæ ultra modum progressæ, ab veritatis, fideique catholicæ regula desciscunt. Hanc vero ex antecedentibus capitibus, maximeque tertio, hujusmodi colligimus : In *mediatore* Christo duo quædam animo discernenda sunt ; alterum est ὕπαρξις ipsa, sive substantia mediatoris ; alterum est operum, officiorumque, quæ ab mediatore præstanda sunt, perfunctio. Si prius spectes, ex duabus naturis constat mediator ; uti capitibus duobus primis allata veterum testimonia demonstrant. Sin ad posterius respicis, rursus distinguenda sunt duo : actio ipsa, sive administratio, externive operis gestio : et vis illius, id est efficacitas, ac dignitas ; unde meritum, ac pretium ejus oritur. Horum autem quod primum est, solius esse naturæ hominis constat : sive, ut Cyrillo potius loquendum videtur, personæ ipsius, quatenus homo est, vel secundum humanam substantiam. Etenim quæcumque mediatoris propriæ sunt actiones, ut satisfacere, offerre sacrificium, rogare, pati, ac mori, in solam congruunt hominis naturam ; ab eaque, vel secundum hanc, et ex hac profectæ sunt, et gestæ. Sic veterum in se specie dissidentes sententiæ conciliari possunt ; quorum alii mediatorem esse Christum, qua homo est, affirmare videntur, alii naturam utramque complecti ; quæ ambo neque pugnant invicem, et suo sensu vere dicta sunt. Ac dupliciter explicari ista sic possunt. Aut enim mediatoris personam ipsam, et substantiam respiciunt, qui in ambabus naturis illum necessario constitui putant : aut actionum, officiorumque, quibus functus est mediator Christus, quæque ex humana exercuit natura, dignationem, et æstimationem : quæ cum infinita sit, hoc ipsum non ex humanæ conditionis modulo, sed ex adjuncta divinitate consequitur. Qui autem mediatorem fuisse Christum, non quatenus Deus erat, sed ut hominem, existimant, ad functiones ipsas per sese humilium, et contemptorum operum, ac perpessionum respectum habuerunt.

VI. Quippe mediatorem nobis, ac redemptorem necessarium fuisse, qui nec merus homo, nec solum Deus esset, consentientibus decretis adstruunt græci, latinique Patres, quos antecedentibus capitibus duobus, et in secundo libro testes adduximus, et inter hos potissimum Augustinus ; quem quidem a seipso discrepare, et mutasse postea sententiam, Schlusselburgius affirmat, prorsus ἀλογίστως, et inepte ; uti pluribus subinde demonstrabitur. Interim adhibenda est illa, quam

[1] Tigur. in epist. 1. apud Schlussel. p. 187. — [2] Ib. p. 198. [3] Apud eumd. Schlussel. p 50. — [4] Vide apud eumd. p. 175.

dixi, cautio, ac distinctio primum substantiæ mediatoris, ab actione, vel executione; tum in executione ipsa dignitatis seu valoris, ab actione, perpessioneve per se considerata. Nec mediocrem ad hoc intelligendum usum, et facilitatem afferent quæ de operatione θεανδρικῆ in octavo libro, capite præsertim decimo, ac sequentibus accurate disseruimus. Hinc enim suppeditantur ea, quæ ad præsentem quæstionem attinent : cum hujus enodatio ex ambarum naturarum, operationumque consensu, et societate pendeat, quæ illic est exposita.

Ad summam perinde loquendum, sentiendumque arbitror de mediatoris efficientia, quam *mediationem*, si fas est, appellabimus, ac de reliquis functionibus, quæ ex illa pendent, in eaque quodammodo continentur : velut judiciaria potestate, magisterio, ac ceteris; de quibus Augustini notanda est ἐπίστασις in primo libro de Trinitate, capite 12. et 13. Ubi illud expendit, quod ab Christo Domino dictum est [1], *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non judico eum ;* cum tamen constet [2], *omne judicium datum esse Filio :* quæ sic inter se conciliat, ut secundum aliud atque aliud utrumque sit verum. « Ego scilicet, *inquit*, non judicabo ex potestate humana, quia filius hominis sum : sed ego judicabo ex potestate Verbi, quia filius Dei sum. » Itaque filius quidem hominis judicaturus est; sed non humana auctoritate ac potestate, sed divinâ. Nec aliter explicanda sunt similia loca, in quibus Christus pugnare secum videtur, contraria de se prædicando; ubi « quid propter quid, et quid secundum quid dicatur, adjuvante Domino, prudens, et diligens, et pius lector intelliget, » ait Augustinus [3].

Sic in illo loco capitis ejusdem duodecimi apud Joannem [4] : *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.* Hæc sic enarrat Augustinus : « Qui in me credit, non in hoc quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura : sed in eo qui suscepit creaturam, in qua humanis oculis appareret. » Quibus similia sunt quæ Athanasius oratione tertia contra Arianos scribit. « (1) Cum enim nos homines, *inquit*, nollemus Deum per Verbum ipsius agnoscere, et servire naturali Domino nostro Verbo Dei, complacuit Deo in homine demonstrare dominatum suum, et omnes ad seipsum trahere. Hoc autem per nudum hominem facere minime decebat; ne dominum habentes hominem hominicolæ fieremus. Idcirco Verbum ipsum caro factum est, et vocavit nomen ejus Jesum; et sic eum Dominum fecit, et Christum Pater. » Hinc ergo constat, mediatorem etiam in illis administrationibus, quas ut homo procuravit, divinam auctoritatem, ac virtutem exeruisse, adeoque non simplicis hominis gestionem istam extitisse.

CAPUT QUARTUM.

Dissolvuntur argumenta superiorum duarum partium. — 1. Ac primum quæ a Stancaro de Scripturis petita sunt explicantur. — 2. Argumento ejusdem occurritur, quod e Scholasticis ille mutuatus est. — 3. Expenduntur SS. Bonaventuræ, ac Thomæ Aquinatis sententiæ. — 4. Regula quædam in relatione, et oppositione servanda. — 5. Rursus Stancari argumenta solvuntur; qua ratione mediatoris partes obeat Christus. — 6. Cur personæ aliæ non fungantur officio mediatoris. — 7. Patrum testimonia, quibus Stancarus abusus est, explicantur. — 8. Augustinum non, ut ille credidit, mutasse sententiam. — 9. Calvinistarum, et Lutheranorum opposita priori opinio refutatur, maxime qua Filius ante Incarnationem mediatoris officium executus dicitur. — 10. Stulta quorumdam ex illis argumentatio rejicitur, ideo ex æterno fuisse mediatorem, quia omnia Deo sunt præsentia, etiam futura.

I. Nunc momenta rationum pugnantis ex adverso utriusque partis expendamus; ac primum Stancari argumenta præcipua procedant in medium : quæ partim e Scripturis petita,

(1) ATHAN. orat. 3. pag. 198. tom. 1. D. Οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠθελήσαμεν διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐπιγνῶναι τὸν Θεὸν, καὶ δουλεῦσαι τῷ φύσει δεσπότῃ ἡμῶν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καὶ πάντας ἑλκύσαι πρὸς ἑαυτόν· δι' ἀνθρώπου δὲ ψιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι ἀπρεπὲς ἦν, ἵνα μὴ ἄνθρωπον κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν Κύριον, καὶ Χριστὸν ὁ Πατήρ.

[1] Joan. 12. 47. — [2] Joan. 5. 22. — [3] Aug. 1. de Trin. c. 12. — [4] Joan. 12. 44.

partim ratiocinando collecta, sparsim in libris suis exposuit ; eademque Joannes Wigandus illinc decerpta dissolvit [1]. Quæ de Scripturis affert, ea sunt fere, in quibus vel mediator appellatur homo Christus Jesus, ut in priori ad Timotheum, capite secundo : vel eidem homini Christo gratia, et redemptio tribuitur. Ut cum ait Apostolus [2] : *Si enim unius delicto multi mortui sunt ; multo magis gratia Dei, et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit.* Et alibi [3], *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.*

Verum minime ex locis hujusmodi sequitur, Christum tantummodo qua homo est, mediatorem esse ; quod unum in quæstione ponitur : sed ad summum illud efficiunt, Christum hominem esse mediatorem, non tamen solam id vindicare sibi humanitatem , verum in eadem persona naturam utramque. Hominis tamen, id est humanæ naturæ, mentionem idcirco fecit Apostolus, quod et mediatoris officia præstitit, et sine ea mediator esse Dei filius nequiverit.

II. Argumentorum vero præcipuum, et vulgatissimum in illa opinione hunc in modum concipitur [4] : « Nemo potest esse mediator sui ipsius. Atqui si Christus esset mediator etiam secundum naturam divinam, esset mediator sui ipsius, quia est unus cum Patre et Spiritu sancto. » Hoc argumentum ex Magistro sententiarum [5], et sanctis Thoma, Bonaventura, aliisque Scholasticis mutuatus est Stancarus ; quod ad invidiam adversariorum magnis laudibus extulit, ut antecedente capite dixi. Sane Magister diserte asserit, « Christum mediatorem dici secundum humanitatem, non secundum divinitatem. Non enim est mediator inter Deum et Deum, quia tantum unus est Deus : sed inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema ; quia medius non potest esse nisi inter aliqua. Mediator est ergo, in quantum homo ; nam in quantum Deus, non mediator, sed æqualis Patri est : hoc idem quod Pater, cum Patre unus Deus. Mediat ergo inter homines, et Deum Trinitatem, secundum hominis naturam, in qua suscepit illa, per quæ reconciliamur Deo Trinitati. »

Atqui iisdem ex verbis perspicuum est, mediatorem ab illo considerari, non ratione status, et substantiæ ; sed tanquam exequentem officia mediatoris : quo quidem modo, uti supra diximus, sola humana natura partes implet mediatoris, ac redemptoris ; sive persona ipsa Verbi quatenus homo est, vel secundum humanam naturam.

Quamobrem pessime Magistri argumentatione, et auctoritate Stancarus utitur. Qui cum ita colligit, « Neminem posse mediatorem esse sui ipsius, ac proinde non posse Christum mediatorem esse secundum divinitatem, qua unus est cum Patre, et Spiritu sancto ; » primum castigandus est, quod ita loquitur : *Unus est cum Patre*, etc. Non enim *unus est*, sed unum, id est non una persona, sed una natura, vel substantia. Deinde animadvertere debuit, illum ipsum de mediatore sic locutum, quatenus *mediat*, hoc est reconciliationem, ac redemptionem exequitur, liberando nos morte sua, et sanguinem fundendo : quod nonnisi humanæ congruit naturæ. Atqui hoc in sequentibus ibidem Magister significat.

III. Eadem est causa S. Bonaventuræ, ac similis apud illum mediatoris notio. Nam aliud esse *medium* ait, aliud *mediatorem*. « Medius convenientiam dicit cum extremis : mediator autem dicit non tantum convenientiam, sed etiam dicit officium reconciliationis. » Quare merito ex humana natura *mediatorem* fuisse Christum existimat, quia sola mediatoris officium exercuit. Porro medium eumdem inter Deum, hominesque, sive *inter humanam naturam*, *et divinam* fatetur esse Christum, « in quantum est una persona in duabus naturis, non ratione humanæ naturæ tantum, sed ratione utriusque. » Quæ quidem belle cum opinione nostra consentiunt.

At S. Thomas [6] paululum ab S. Bonaventura discrepare videtur. Nam cum duo in mediatore discernat, *rationem medii*, et *officium conjungendi*, neutrum Christo congruere putat *secundum quod Deus*, sed *secundum quod homo*. Siquidem « de ratione medii est, *inquit*, quod distet ab utroque extremorum : conjungit autem per hoc, quod ea, quæ unius sunt, defert ad alterum. Atqui secundum quod Deus, non differt a Patre, et Spiritu sancto in natura, et potestate dominii. Nec etiam Pater, et Spiritus sanctus aliquid habent quod non sit Filii, ut sic possit id, quod est Patris, vel Spiritus S. quasi quod est aliorum, ad alios deferre. Utrumque vero convenit ei, in quantum est homo. » Ibi ne *medii* quidem proprietatem alteri, quam humanitati, tribui patitur.

[1] Refert Schlus. p. 226. — [2] Rom. 5. 15. — [3] 1. Cor. 15. 21. — [4] Stanc. Apol. contr. Osian.

[5] In 3. Dist. 19. G. — [6] In 3. Part. qu. 26. art. 2.

Verum ratio ista S. Thomæ de divinitate Christi procedit separatim, per seque spectata; non autem de ea conjunctim cum humana considerata substantia, sive de persona in duabus subsistente naturis. Hoc enim modo differt a Patre, ac Spiritu sancto, et inter Deum, hominemque medius est, et utrumque conjungit. Quippe se toto distat ab ambobus, etsi non ex toto; hoc est, ut Scholæ loquuntur, *totaliter*, græce ὁλικῶς. De quo relegendus est præclarus Leontii locus, quem capite primo libri hujus descripsimus [1].

IV. In quo animadvertendum istud est, quod ad hanc dirimendam controversiam, et ad alias opportunitates plurimum conferre potest : nihil esse necesse, ut quod comparatur cum altero, et ei opponitur κατὰ σχέσιν, id est relationem similitudinis, exempli causa, vel differentiæ, secundum se totum, vel ratione singularum quasi partium, ex quibus constat cum extremo altero, extremisque conferatur, ut eis simile dicatur, vel discrepans. Verum satis est, si totum ipsum utraque constans parte cum extremorum singulis contendatur, et ab ipsis partim differat, partim nihil differat. Sic enim Filius in sacrosancta Trinitate, qui ex communi essentia, et relativa proprietate quasi compositus a nobis intelligitur, ad Patrem refertur, eique similis, et imago ejusdem dicitur; quamvis neque id habeat ex sola, et per se considerata substantia, quæ non similis in Filio, sed numero est eadem : neque ex sola filii relatione; qua quidem non Patri similis est, sed dissimilis potius. Utrumque vero copulatum simul unum efficit Filium, eumdemque natura, et essentia, sed proprietate distantem; ac nihilominus similem : quoniam ad identitatem illam adjuncta proprietas filii, per quam a Patre differt, et ei opponitur, discrepantem eum facit, ac proinde similem. Vide quæ in sexto libro de Trinitate, capite sexto, de ea re fusissime disputavimus, cum ad illum Pauli ad Hebræos locum, in quo Filius paternæ substantiæ figura nominatur, imaginis rationem explicantes ostendimus, eam ex ipsa natura, non ex relativa proprietate metiendam esse. Prorsus enim accommodata est ad præsentem quæstionem istæc observatio, et ad Stancari, ac similium rationes diluendas, cum sic objiciunt : Non posse mediatorem esse quempiam sui ipsius; adeoque nec Christum, quatenus est Deus, mediatorem esse Deum inter et hominem. Etenim si Christus non ut Deus est tantum, sed ut Deus simul et homo, consideretur, tam a Deo distat, quam ab homine; et cum utroque pariter convenit : in quo *medii*, sive *mediatoris* ratio consistit. Sed neque Filius penitus ipse est qui Pater, aut Spiritus Sanctus, cum ab utroque propria relatione, et hypostasi distinctus sit : ut hac ratione non sit omnino sui mediator ipsius, etiam qua Deus est. Hoc enim illi personæ ratione competit, non ut hæc divinitatis est solius, verum ut humanæ simul est, divinæque naturæ.

V. Rursus instat Stancarus, itaque disputat : Si mediator est Christus, quatenus Deus, necesse erit illum fateri pro hominibus orasse, passum esse, mortuum esse; ac cetera fecisse, quæ in Deum utique cadere nequeunt, et sunt cum mediatoris officio conjuncta. Nihil hac argumentatione levius. Nam hæc omnia, iisque similia in Deum minime conveniunt, ut agat illa, vel patiatur, in seque suscipiat. Congruunt autem sic, ut in assumpta natura ac per eam eadem ista perficiat. Certe Cyrillus Alexandrinus passim contra Nestorium disputans, non patitur divelli a se mutuo naturas ambas; ita ut quædam homini, quædam Deo quasi separatim attribuantur. Sed omnia Verbo ipsimet imputat, ac Dei filio, quæ per carnem gessit, et administravit; ut ex anathematismo 10. et 11. ceterisque, ut dixi, libris illius perspicue cognoscitur. Neque vero cum Verbum, ac Deum agere, perpetive talia dicimus, assumenda duplicatio est, *quatenus Deus*. Non enim qua Deus est, illa facit, aut tolerat; quod idem esset, ac si in divina natura, vel secundum hanc, hujusmodi convenire Christo diceres : quod nemo concesserit. Quare omnia Dei filium eumdem gessisse, suscepisseque dicimus, sed non eadem in natura.

VI. Atenim non minus Pater et Spiritus sanctus, quam Filius mediatores erunt; ac propria muneris illius obibunt, si non soli humanæ naturæ mandentur ejus partes, sed divina quoque in consortium admittatur : quæ utique tribus est communis personis, non unius propria. Quo tritum illud theologorum effatum, ac verissimum pertinet : quæcumque extra se divinitas operatur, ea communiter a tribus personis fieri. Hoc argumenti genere multum Stancarus utitur; ut ex Joannis Wigandi disputatione ab Conrado Schlusselburgio descripta colligitur [2]. In quo dissolvendo non

[1] § 15.

[2] Pag. 275. et seq.

mediocriter jactare se illum, conflictarique videas. Res porro sic se habet. Duplex ratio in actionibus Christi per carnem editis, ac theandricis observari debet : quarum una est efficientis causæ mere propria, altera velut formalis. Nam persona Verbi susceptam hominis naturam sic affecit, ut eam formæ instar determinaret, ac compleret ; atque ultimam illi substantiæ perfectionem applicatione sui communicaret, sine qua nec existeret in rerum natura, nec operari posset. Quo fit, ut omnium operationum auctor, fundusque sit Deus Verbum ; non autem Pater, aut Spiritus sanctus ; nisi generali quodam modo, quo creata omnia, et in tempore producta efficientia sua molitur : at non eodem, quo Verbum ipsum, a quo natura humana sustentatur, adhibita ipsi et applicata proprietate personali, tanquam forma, qua et communis personis tribus natura modificatur in Filio. De quibus legendum est quod in octavo libro, capite decimo [1], de theandrica operatione diximus.

VII. Ad extremum opinioni suæ Patrum, ac scholasticorum theologorum ambitiosam advocationem adhibebat Stancarus : quos omnes aiebat soli hominis in Christo naturæ mediatoris conditionem vindicare, tanquam propriam, et ab divina prorsus abjudicare. Verum ex iis, quæ antecedenti capite scripsi, purgari possunt si quæ ab illis secus pronuntiata videntur, ac fidei catholicæ regula præscribit ; nec est quod in eo refellendo acrius insistamus.

Non tamen prætermitti debet inscita Lutheranorum præscriptio adversus auctoritatem Augustini, quem Stancarus citaverat. Respondent enim [2], Augustinum mutasse sententiam ; et cum alias sensisset, mediatorem esse Christum secundum humanam naturam, id postea retractasse. Item hunc in modum excipiunt [3] : « Augustino anteferendum esse verbum Dei, » quod de mediatore aliud docet. Atqui frivola est hæc excusatio. Non enim vel sibi, vel Scripturæ in hac re adversatur Augustinus. Imo præclare secum, et cum verbo Dei consentit. Præcipua illius loca, quæ mediatorem, qua homo est, videntur adstruere Christum, ista fere sunt, libro 11. de Civitate capite secundo : « Per hoc enim mediator, *inquit*, per hoc et homo, per quod et via. » Tum in expositione epistolæ ad Galatas [4], « Mediatorem, *ait*, Jesum Christum secundum hominem dici, ex illa ejusdem apostoli sententia, fit planius, cum ait : Unus est Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus etc. Restat ergo, ut qui mediatore superbo diabolo superbiam persuadente dejectus est, mediatore humili Christo humilitatem persuadente erigatur. » Et libro 10. Confessionum, capite 43. « In quantum enim homo, in tantum mediator : in quantum autem Verbum, non medius, qui æqualis Deo, et Deus apud Deum, et simul cum Spiritu sancto unus Deus. » Et ad Psalmum centesimum tertium, « Christus mediator inter hominem et Deum ; non quia Deus, sed quia homo ; non quia Deus æqualis Patri, sed si æqualis Patri, non mediator. » Ad hæc tractatu 72. in Joannem : « Mediator autem, *inquit*, Dei et hominum, non inquantum Deus, sed inquantum homo est Christus Jesus. »

VIII. Hæc et similia Augustini loca illud tantummodo declarant, filium Dei, qua Deus est, et nulla humanæ naturæ communione adhuc implicatus, mediatorem non fuisse ; sed tum demum esse cœpisse, cum homo factus est. Siquidem per carnem mediator extitit ; hoc est mediatoris opus, et officium administravit, ut supra dictum est.

Quod autem priorem sententiam mutasse, ac retractasse dicitur Augustinus, id vero oppido est ridiculum. Quippe iisdem in libris utrumque testatus est ; et mediatorem non esse Christum, qua est Deus, sed quatenus homo est ; et ad mediatoris ejusdem statum utriusque naturæ societatem fuisse necessariam. Vide quæ ex Augustino supra reddidimus [5], maxime ex libro nono de civitate Dei, in quo mediatorem ex utraque natura oportere constare dicit, quem in decimo libro mediatorem dici secundum hominem statuit. Sic in decimo libro Confessionum illic citato [6], mediatorem debuisse ait Deum et hominem esse, quem, ut paulo ante vidimus, in undecimo libro, *in quantum homo est*, mediatorem esse docuit. Num igitur in anteriore libro retractavit ac mutavit id, quod in sequente scripturus fuit ? Oscitantium ac stertentium responsa ista sunt, non sane, sobrieque vigilantium. Sed de Stancaro, ac priore hæresi nimium multa.

IX. De Calvinianorum, ac Lutheranorum ex adverso illi opposita ratione, ut paucis absolvam, hujus est manifesta falsitas ; primum, quod Christum ita ex utraque natura mediatorem constituit, ut etiam divinæ per sese, et ab humana divulsæ propria illius officia tribuat. Cujusmodi est *intercedere pro lapsuris*

[1] § 14. et seq. — [2] Schlussel. p. 162. — [3] Ibid. p. 305. — [4] To. 4. p. 282. D. 2. — [5] C. 2. § 3. — [6] § 4.

in peccatum hominibus, vel ante mundi constitutionem ; et jam tum illos reconciliare Deo. Quæ opinio tum Arianam impietatem, tum Apollinaris, et Eutychis insaniam redolet; uti prior illa Stancari, Nestorii sacrilegam amentiam. Quid enim aliud est, ad creatarum rerum statum redigere Deum Verbum, ac minorem, inferioremque Deo Patre facere, quam obnoxium illum, supplicemque Deo fuisse ex æterno dicere, hoc est intercessorem, reconciliatorem, ac sequestrem homines inter ac Deum? Huic sane commento sanctorum Patrum, maxime qui adversus Samosatenos, Arianos, et Nestorianos catholicum dogma tutati sunt, reclamat auctoritas. Qui hæreticos istos ad elevandam divinitatis Christi majestatem ejusmodi proferentes Scripturæ testimonia, quibus de illo talia quædam affirmari videntur, quæ infra paternam dignitatem, et æqualitatem ipsum statuunt, non aliter confutare solent, quam utriusque distinctione naturæ : dum quæ humanæ propria sunt, transferri queruntur ab illis in potiorem, atque divinam. Sic Athanasius, sic Basilius, sic ambo Gregorii, Nazianzenus, et Nyssenus. Sic Epiphanius, Cyrillus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, ceteri denique omnes passim contra hæreticos naturarum, et proprietatum discrimen illud intentant. Falsum igitur, et catholicis auribus insolens est, ante Incarnationem dicere Verbum, ac Dei filium mediatorem fuisse, ac pro hominibus apud Deum intercessisse. Quocum Scriptura pugnat; et huic consentanea Patrum testimonia : tum ratio ipsa ex mediatoris conditione sumpta; ut ex antecedentibus capitibus facile quilibet agnoscit. Hæc enim omnia in hoc maxime conspirant, mediatorem non esse Christum, neque statu, nec officio, ac functione, nisi postquam homo esse cœpit idem, qui Deus ante fuerat : ut et medius inter ambos esset, hominem ac Deum; et utriusque consors ac particeps, eos in se, ac per se sociaret, atque in concordiam revocaret.

X. Argumenta, quibus absonum illud dogma propugnant hæretici, prorsus imbecilla sunt et inania; quibus hoc unum efficitur : non citra divinitatis consortium, hominem Christum mediatoris partes exequi potuisse; quod libenter admittimus, nec alia ratione divinam Filii personam mediatoris, aut pontificis, et si qua ejusmodi alia functio est, munus exercuisse, quam eatenus, quod ex ambabus constaret, et, ut Patres loquuntur, esset composita naturis.

Est autem præ ceteris ridendus Tigurinorum stupor in epistola posteriore ad Polonos contra Stancarum : ubi [1] « Filium Dei, ut est secunda in Trinitate persona, prius fuisse mediatorem, quam ex B. Virgine carnem assumeret, non quatenus est ejusdem essentiæ cum Patre, sed quatenus olim a Patre mittendus erat, ut homo fieret, laboraret, pateretur, mortem oppeteret in carne pro salute hominum. Nec quod ad Deum Patrem attinet, cui omnia futura sunt præsentia, quidquam ejus intererat, essentne facta hæc, an facienda. » Stulta plane, et ludibrio digna cavillatio; quæ si quid habet virium, eo denique res adducetur, nihil ut ex omni æternitate per sese, vereque non extiterit. Nam cum de mediatore quæritur, an Christus istud sit quatenus homo est, an quatenus est Deus; nemo sic hebes est, ut de divina prævisione, ac prædestinatione agi illic existimet : quam omnes fatentur habere coram omnia præsentia. Sed de ipsa *reali*, ut vocant, extantia mediatoris inquiritur. Ac perinde ratiocinari mihi videntur, qui sic disputant : mediatorem ex æterno secundum utramque naturam fuisse Christum, quoniam ex æterno præsens Deo Patri in ambabus illis extiterit; ut si quis sciscitanti quandonam Dei filius incarnatus sit, et ex Maria virgine genitus, ab omni hoc æternitate fuisse respondeat; quando ex æterno idem fore hoc præsciverit, ac prædestinaverit Deus. Sic et angelos ab æterno fuisse, et animas hominum, ac nullam non sempiternam esse creatam rem, eodem acumine rationis effici poterit. Quod absurdum quam late pateat, profecto videt, qui judicio et communi sensu paululum valet.

Tantidem et illud est, quod de Christi meritis objicitur; ad quæ etiam ante Incarnationem Deus respectum habuit : ac propter illa, velut in antecessum, gratiæ dona repræsentavit. Non enim ex eo sequitur, reipsa, et, ut loquuntur, *actu* mediatoris officium præstitisse Christum, qui nondum erat, sed futurus expectabatur; quemadmodum etsi venturum in Christum credebant olim Israelitæ, ejusque fidei merito justitiam et salutem sunt adepti, ut postea demonstrabitur, nemo sobrius jam tum ex eo colligat, eumdem ipsum extitisse Christum.

XI. Et ut collectionis istius magis illos pœniteat, age videamus quid ex ea sit consequens. Deo sunt præsentia, inquiunt, omnia ; apud quem nullum est præteriti temporis, fu-

[1] Apud Schl. pag. 198.

turique discrimen. Quare cum semel incarnatus sit Dei filius, et in carne passus; ex omni æternitate illud ipsum extitit: et quoniam his ipsius officii mediatoris ratio continetur, mediator ab æterno Christus fuit. Hæc illorum ratiocinatio est.

Atqui si non minus quæ præterita sunt, Deo sunt præsentia, quam quæ futura sunt; eo quod nulla est in Dei cognitione præteriti, vel futuri differentia temporis, (quod et Gregorius papa testatur ita scribens [1]: «Ipsa, quæ in semetipsis prætereunt, ejus nutui semper præsentia assistunt,») utique incarnatio ipsa Verbi, ac perpessio, mors ipsa denique non minus modo præsentes sunt Deo, quam erant cum in tempore fiebant; aut cum futuræ, necdum factæ erant, præsentes ab omni retro æternitate fuerunt. Ut igitur illa incarnationis, passionisque, antequam accidisset revera, præsentia eam vim habet, ut mediator ab æterno fuerit Dei filius, easque functiones jam tum exercuisse dicatur: profecto nunc idem incarnari patique dicetur Christus Dominus, et falsum erit quod Apostolus dicit [2]: *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Manifesta est itaque sophistica illorum, et inepta versutia: qui ex eo, quod præsentes sunt res omnes notitiæ divinæ, absolutam in sese rerum earumdem extantiam, ac præsentiam deduci putant posse; de quo in quarto libro tomi primi de Deo, capite quinto diximus.

CAPUT QUINTUM.

Ex superiorum capitum doctrina, aliorum hæreticorum falsæ opiniones diluuntur. — 1. Ac primum Apollinaristarum. Quæ differentia sit mediatoris Christi ab reliquis eodem affectis vocabulo. — 3. Socinianorum Anabaptistarum opinio de mediatore Christo, quem merum hominem statuunt. — 4. Refutatur, et explicatur Apostoli locus ex priore ad Timotheum: *Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* — 6. De missione Filii quædam ad rem notata. — 7. Reliqua Socinianorum argumenta refelluntur.

I. Poterat jam omnis illa de mediatore vel in unica vel in duplici natura constituendo quæstio terminata videri: sed duo restant; in quibus explicandis usus expromendus est eorum, quæ de mediatoris propria conditione hucusque disputavimus; ac totidem obstrepentium hæreticorum cavillationes refutandæ. Horum primi sunt Apollinaristæ, sive Monophysitæ, qui cum ab Catholicis duarum in Christo naturarum propugnatoribus adigi se viderent ad earumdem confessionem illo Apostoli testimonio, quo *mediatorem Dei et hominum* dicit esse Christum, mediatorem e Scriptura proferebant eum, qui natura unica constabat. Sic Eranistes Apollinaris apud Theodoretum partes agens in dialogis; cum Orthodoxus copiosa disputatione pugnasset, Deum et hominem esse Christum, et ambas in eo salvas esse naturas, quoniam alioqui mediator Dei et hominum esse non posset; huic statim istud opponit: «(1) Quid igitur? Nonne Moses mediator est dictus, cum homo duntaxat esset?» Huic vero Orthodoxus occurrens, duplex genus mediatoris distinguit. Alterum enim ait esse verum, et primarium: alterum secundarium, qui veri τύπον, ac figuram gerit; hunc vero neutiquam omnia complecti, quæ in principali reperiuntur. Porro Christum verum esse principemque mediatorem: quem adeo necesse sit ex duabus naturis esse conflatum, ut cum ambobus, quorum interventor est, perfecte congruat. Mosem vero, et Aaronem, ac similes alios non archetypos esse mediatores, sed ejus imagines. Ut autem picta, vel cælata effigies externam tantummodo viventium speciem, et oris lineamenta quoad potest imitatur; vitam autem et animam, ac sensum, interioresque corporis partes, uti cor, jecur, ac ceteras nequaquam exprimit: sic mediatores isti, veri ac principalis naturam non assequuntur; sed speciem duntaxat illius, adumbrationemque præ se ferunt; quemad-

(1) THEODORETUS dial. 2. pag. 36. Μωϋσῆς οὖν οὐκ ὠνομάσθη μεσίτης, ἄνθρωπος ὢν μόνον; ΟΡΘ. Τύπος ἦν ἐκεῖνος τῆς ἀληθείας· ὁ δὲ τύπος οὐκ ἔχει πάντα ὅσαπερ ἡ ἀλήθεια.

[1] Greg. 32. Mor. c. 6. — [2] Rom. 6. 9.

modum et Dei nomen utcumque cum Mose communicatum est, ut [1] *Deus Pharaonis* appellaretur, non tamen divinitatis proprietatem ex eo nactus est. Itidem ergo mediatoris et nomine, et similitudine Moyses adspersus, illius veritatem non habuit. Hæc Theodoretus.

II. Cyrillus quoque Thesauri libro 32. egregie locum eumdem adversus Arianos illustrat, ex quo divinitatis substantiam vere inesse Christo probat, quod non temere *unus* ibi *mediator* appelletur. « (1) Nam si mediator est Dei, et hominum, *inquit*, Jesus Christus, non natura, et substantive Deo, et hominibus conjunctus; sed tantummodo reconcilians, et in amicitiam adducens ea, quæ ab mutua se communione disjunxerant; videlicet hominem, et Deum : qui tandem unum Paulus ipsum vocat, quando et alii complures eadem functione dignati sunt? » Sic enim Paulus hoc injuncto sibi munere obsecrat [2], ut cum Deo reconcilientur homines : et Moses mediator constitutus est. Quamobrem ut unus ille mediator sit, appelleturque Christus, dici necesse est, proprio, ac singulari modo quodam mediatorem illum esse, qui in reliquos non convenit; quem sic declarat : « (2) Igitur quoniam id quod in medio duorum est aliquorum positum, *inquit*, ambo ista extremis suis duobus attingit, in unitatem divisa continens; est autem mediator Dei hominumque Christus : manifestum est eumdem, qua Deus est, Deum; hominem vero, quatenus est homo, naturaliter contingere. » Ex quo natura Deum illum esse concludit, ac proinde minime esse creaturam. Sic Arianorum calumniæ ex illo de mediatore Christo Pauli testimonio facile propulsantur.

III. Altera est hæresis longe horrenda magis, ac detestabilis, quæ illo loco similiter abutitur ad Christianæ religionis perniciem; cujus nihil præter vocabulum, titulumque retinens, rem funditus ejuravit, et abjecit. Hi sunt Anabaptistæ Sociniani, Photinianorum, et Samosatenorum propago veterum : contra quos in libro 3. de Trinitate acerrimum certamen sumpsimus; unius illorum ac sectæ totius antesignani, Joannis Crellii, confutato libro de uno Deo, in quo primaria hæresis illius dogmata complexus est. Ibi inter alia, quibus veram Filii, ac Christi divinitatem oppugnavit, argumenta, unum est, quod illa ex Apostoli sententia, et mediatoris conditione struxit, et a nobis fractum illic est, penitusque dissolutum, quantum institutæ opere in illo disputationis ratio postulabat. Nam plenior illius explicatio in eum, quem præ manibus habemus modo, reservata locum, hic a nobis merito reposcitur. Hoc igitur agemus, et tanto brevius quidem, quo pleraque sunt ibi tradita, quæ neque differri poterant, et longiorem hic ejusdem argumenti tractationem necessario facerent.

Christum nihil esse, præterquam nudum hominem, ac verum natura et substantia non esse Deum Patri similem per omnia, et æqualem, ac consubstantialem probat Photinianus Crellius [3] illis, uti dictum est, Apostoli verbis, quibus ad Timotheum scribens [4], *Unus*, inquit, *Deus; unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Hinc ergo Crellius argumentatur sic : Unius Dei nomine solum intelligi Patrem, eumque proinde solum esse Deum; Christum vero nonnisi hominem. « Nam si quisquam alius præter Patrem esset Deus summus, unius Dei nomine comprehendi debuisset; cum unus Deus is sit, præter quem nullus est alius. » At vero Patrem illic intelligi duntaxat, non personas tres, inde probat, « quod is tantum eo nomine intelligitur, inter quem, et hominem Christum Jesum mediatorem esse dicit Apostolus. »

Porro autem non posse personas tres, id est totam Trinitatem significari, operose deinceps probare nititur. Nam alioqui sui mediator ipsius esset Christus, cum sit una de tribus personis. Nam quod eamdem personam secundum humanam naturam mediatorem esse dici poterat, id ex eo refellit, quod natura ipsa persona sit oportet, si mediator est, eo quod officia mediatoris sunt officia personæ. Quod si dixeris, personam ipsam Christi, vel suppositum, proprie esse mediatorem; humanam vero naturam « principium formale ejus me-

(1) CYRIL. tom. 5. pag. 296. Εἰ μεσίτης ἐστὶ Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐ φύσει, καὶ οὐσιωδῶς Θεῷ τε, καὶ ἀνθρώποις συναπτόμενος, διαλλάττων δὲ μᾶλλον, καὶ εἰς ἕνωσιν εἰσάγων τὰ τῆς πρὸς ἄλληλα κοινωνίας ἀποστατήσαντα, τουτέστιν ἄνθρωπον, καὶ Θεὸν, πῶς ἕνα φησὶν ὁ Παῦλος αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς τοιαύτης ἠξίωνται λειτουργίας;

(2) Ibid. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τὸ δύο τινῶν κατὰ μέσον κείμενον ἀμφοτέρων δηλαδὴ τοῖς ἰδίοις ἄκροις ἐφάπτεται, συνέχων εἰς ἑνότητα τὰ διηρημένα· μεσίτης δὲ Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ Χριστός· πρόδηλον ὅτι Θεοῦ μὲν ὡς Θεὸς, ἀνθρώπου δὲ ὡς ἄνθρωπος ἅπτεται φυσικῶς.

[1] Exod. 7. 1. — [2] 2. Cor. 5. 20.

[3] Crell. lib. 1. de uno Deo Sect. 1. cap. 6. — [4] 1. Tim. 2. 5.

diationis, hoc est eam subjecti partem, quæ propriam actionis causam in se contineat ; » huic responsioni sic occurrit Crellius : Si ipsa Christi persona divina mediator est, et functiones mediatoris obit, etiam divinam ipsam naturam easdem præstare, esseque mediatorem. « Siquidem divina persona a natura divina reipsa non differt, nec quidquam addit naturæ, nisi subsistentiam. Subsistentia autem per se vim agendi nullam habet, sed vis agendi omni in natura residet. Subsistentia tantum conditio quædam est, sine qua non agit natura. Quare quidquid divina Christi persona agit, natura ipsius divina, subsistentia prædita, agit. »

IV. Sed omnis iste in oppugnanda fide Christiana Photiniani Crellii conatus facillime propulsatur. In illo Apostoli loco, ubi *unum* ait *esse mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum* ; sive Dei unius vocabulo Patrem intelligas, sive divinitatem ipsam, quæ in tribus personis inest ; nihilo fit Photiniani causa melior. Fac *Deum unum* vocari Patrem ; falso inde concludit Crellius, solum hunc esse Deum, tanquam nomen *unus* idem sit ac solus. Huic enim loci totius sententia refragatur, quam ejusmodi græci et latini omnes interpretes agnoscunt. Præcipit Apostolus, preces et orationes fieri pro universis mortalibus, cujuscumque generis, et ordinis : eo quod Deus omnes esse salvos cupiat. Et rationem subinde reddit, quod unus sit omnium Deus, et unus inter Deum et homines mediator, ac sequester. Ibi vox *unus* proprie, ac per se nihil aliud indicat, quam *communem* omnium esse Deum, *communemque* mediatorem ; ut propterea consultum omnibus velit : non autem singularem esse aliquam personam, et, ut ab reliquis discernitur, veram possidere divinitatem, exclusis aliis. Ac cum *unus* vocatur, illum comparari asserunt iidem interpretes cum gentilium numinibus, quæ multiplicia sunt, naturis, personisque distincta ; non conferri cum Filio, et Spiritu sancto, quæ duæ personæ ad Patrem, velut ad stirpem, auctoremque referuntur. Itaque in redemptione generis humani, Pater, tanquam principium, et caput ponitur, cui satisfactio debetur ; Filius, tanquam mediator, qui pro humano genere satisfacit. Spectatur enim non ut Deus est absolute, ac præcise, sed quatenus Deus est et homo : cum alioqui, qua Deus est, eodem loco sit, ac Pater, quo cum unum est. Verum ibi, ubi de mediatore, conciliatoreque agitur, suæ cuique partes mandandæ fuerunt, ut confusio vitaretur.

V. Quocirca non valet ista consequentiæ præscriptio : Unus est Deus Pater, apud quem mediator est Filius ; solus ergo Pater est Deus, non Filius. Etenim ex illa loci istius expositione, qua Pater citra reliquas personas intelligitur, idem ille considerari debet cum peculiari aliqua notione, ac personali proprietate : hoc est non qua Deus est tantum ; sed qua Deus est a seipso, et a nullo procedens alio ; sive ut auctor, radix, et principium est totius divinitatis ; et si quæ sunt appellationes aliæ, quæ Patri proprie conveniunt, ac personales censentur : quæque ultimi, ac supremi principii statum in eo significant ; ut propterea *major* etiam Filio, ex multorum Patrum opinione sit dictus : de quo vide quæ in secundo libro de Trinitate scripsimus.

Quare tantumdem est eo sensu, quo *Pater* solus intelligitur in illo Apostoli loco, dicere, *Unus est Deus summus omnium, apud quem mediator est Christus ;* atque ita loqui : *Unus est Deus a seipso, nec ab alio procedens, et qui omnium est principium.* Quippe solus Pater ultimum est tum personarum divinarum, tum etiam creaturarum omnium principium, adeoque τοῦ ὄντος universi. Quæ illius proprietas commemorari illic ab Apostolo debuit, ut eo magis ad unitatem quæ in seipsis sunt diversa revocaret : atque ex eo valentius concluderet, ideo communi in omnes homines affectu ferri Christianos oportere, deque omnium salute sollicitos esse, quod ab uno et supremo principio omnia proficiscantur. Vide omnino quæ in quarto libro ejusdem tomi secundi de Trinitate, capite 15. diximus [1] ; ubi principii unitatem causam esse demonstramus unitatis illius, qua personæ tres divinæ continentur : unde ab Gregorio Nazianzeno [2], Pater ἕνωσις appellatur, id est *unitio :* et a Theodoro Abucara [3] ἀνακεφαλαίωσις τῆς Τριάδος, quasi *summa Trinitatis*, hoc est *personarum ex numero et multitudine in unitate collectio, ac comprehensio.*

VI. Cui subscribit Richardus Victorinus in libello *de tribus appropriatis personis in Trinitate.* Cujus scribendi libri occasionem dederat S. Bernardus, qui de illo sciscitatus erat, quid sibi de illa S. Augustini sententia videretur, « in qua attribuitur Patri unitas, Filio æqualitas, Spiritui sancto utriusque concordia. » Hanc igitur causam cur unitas ap-

[1] § 9. et seq. maxime 14.

[2] Ibid. § 10. — [3] Ibid. § 14.

pelletur, affert Richardus his verbis, quæ hic necessario commemoranda sunt[1] : « Subsistentia Ingeniti, quæ ab alia aliqua non est, in eo, quod substantialiter, vel personaliter est, nullam pluralitatem ingerit, nullam pluralitatem concludit. Nam in eo, quod gignit, nihil sibi, sed soli Filio confert, ut sit ; geniti autem subsistentia, quæ ab alia accepit quod habet, sicut nec esse per seipsam, sic nec per seipsam intelligi valet. Si igitur pluralitatem ingerit subsistentia Filii, quanto magis, quæ a duobus est, subsistentia Spiritus sancti? Recte igitur unitas Patri attribuitur, in subsistentiæ consideratione nulla pluralitas concurrere videtur. Addamus et illud, quia quidquid substantialiter dici potest, veraciter unus est. Sed dicis, quia et hoc ei cum ceteris commune est. Sed proculdubio solus Pater habet hoc secundum (ut sic dicam) principalitatem. Nam ceteri secundum acceptionem, et juxta alterius similitudinem. Hinc ergo colligitur cur ei unitas juxta hanc considerationem, quasi specialiter attribuitur. »

Hinc illud apparet, merito ab Apostolo, cum unum Deum asseverare vellet, personam Patris in medium allatam fuisse, non ut ceteras excluderet, sed ut unum ad principium revocari omnia monstraret.

Nam quod ad mediatorem attinet Christum, recte in eodem loco sub hominis vocabulo, et natura comprehensus est ob missionis proprietatem, qua Patrem respicit, non Spiritum sanctum. Quamvis enim a Spiritu sancto suo modo dicatur esse missus : nihilominus si proprie loquimur, solus eum misit Pater ; quoniam missio personæ divinæ, originem, et processionem ejus ab altera significat, a qua missa dicitur, cum exteriore ac sensibili quapiam efficientia : ut in octavo de Trinitate libro copiose declaravimus[2]. Qua ratione Patri opponi, ac subjici mediator Christus homo debuit, ut missionis conditio ipsa repræsentaretur, cujus necessario facienda fuit ab Apostolo mentio. Ob hanc causam Dei nomen illis in verbis, *Unus Deus,* non naturæ, sed personæ constituitur, ut solius intelligatur Pater. Est enim id, de quo ibi agitur, et quod Dei unius, ac mediatoris habitudo mutua, gestioque illic expressa significat, personale quiddam, ac soli Patri *missori*, adeoque *generatori* Filii ; et misso, hominique facto, ac mediatori Filio Christo Jesu peculiare. Quamobrem fracti sunt, et inanes impetus Photiniani Crellii, quos ex istis, et similibus Scripturæ testimoniis in catholicum dogma facit : ubi proprie persona prima Trinitatis ostenditur.

VII. Quod si *Deus* ibidem pro divinitate ipsa tribus in personis subsistente sumatur, ut aliis placet ; nihil erit ab Crelliana cavillatione periculi. Quod enim objicit, si mediator est Trinitatis totius Christus, eum mediatorem fore suimetipsius, cum sit unus e Trinitate ; huic ita respondebitur : non eo modo, quo unus est de Trinitate, mediatorem esse Christum ; quippe persona eadem Verbi, qua Deus est, citra carnis communionem, sive cogitatione ab hac abstracta, in Trinitate secunda numeratur ; quatenus vero hic homo est, et humanam naturam quodammodo informat, ac terminat, mediatoris partes ac munus implet. Nihil autem est quod obstet, quin idem Christus Deus et homo multa ex unius proprietate naturæ suscipiat, quæ aliena sunt ab altera. Moritur enim eadem persona Christi, idemque Dei filius, qua homo est, et *Verbum caro factum*, qui quatenus Deus est mori non potest. Nec ab altera tantummodo differre natura una dicitur, sed ambæ simul conjunctæ ab unaquaque seorsim considerata ; ut minime sit mirum, aliquid de tota ipsa composita naturis ex duabus persona prædicari, quod separatis a se mutuo naturis non convenit ; quemadmodum de homine quædam affirmantur, quæ de anima, vel corpore usurpari nequeant. Ita ergo mediator est statu ac substantia neque Deus solus, nec homo solus, sed ex utroque temperatus Jesus Christus. Mediatoris vero vilibus et laboriosis officiis fungitur idem non qua Deus est, neque qua Deus et homo, sed ut homo est. Non enim totus Christus patitur ac moritur secundum utramque naturam ; sicut statu ac substantia mediator est ex ambabus naturis : quarum singulæ quod suum est conferunt ; humana operam, laborem, et tolerantiam ; divina, præter ultimam determinationem, ac formationem humanæ naturæ ad existendum, agendumque necessariam, pretium, dignitatem, æstimationem contribuit.

Quod vero Crellius opponit, subsistentiam ipsam, sive modum subsistendi, quam *personalitatem* nominant, nihil agere, sed naturam ipsam, qua ratione dissolvi debeat repetendum ex tertio de Trinitate libro [3] : tum ex octavo hujus tomi [4], in quo θεανδρικῆς ἐνεργείας est explicata ratio.

[1] Richar. Vict. lib. de tribus approp. init. — [2] Cap. 1. [3] Cap. 2. § 7. — [4] Cap. 10. maxime § 12. et seq.

CAPUT SEXTUM.

De variis functionibus mediatoris Christi. — 1. Ac primum de pacificatione ac reconciliatione : quæ ex Scripturis illustratur, tum ex Patribus. — 2. Sceptri vocabulum Christo attributum ad idem refertur. — 3. Natura et definitio pacis exponitur : ac constare docetur ordine, — 4. et tranquillitate. — 5. Quomodo Christus illius importandæ gratia venerit. — 6. Triplex genus pacis illatum a Christo mediatore; primum hominum cum Deo. — 8. Ex quo derivata pax in homines ipsos. — 10. Ac secundum genus imprimis quo hominum quivis secum ipse pacem habet. — 11. De intestinis perturbationibus paci huic inimicis plura ex antiquis afferuntur. — 13. Quomodo Christus ad illas curandas operam adhibuerit : primum doctrina sua. — 15. Quæ quam efficax sit ostenditur. — 16. Tum exemplis et meritis. — 17. Et gratia per illum mediatorem parta.

I. Omnium officiorum, quæ mediatoris propria sunt, ejusque muneri consentanea, primum, ac latissime patens, ceteraque complectens, est conciliatio, et pacificatio dissidentium inter se, et ad concordiam reductio. Hujus obtinendæ, et exequendæ gratia missum a Patre Christum Dominum, Scripturarum omnium oracula testantur. *Omnia,* inquit Apostolus [1], *ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum; et dedit nobis ministerium reconciliationis : quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illi delicta ipsorum; et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo; reconciliamini Deo.* Et ad Ephesios idem apostolus scribens [2], *In Christo Jesu vos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum; et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem; et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem.*

Hanc pacificandi, reconciliandique functionem ex iisdem, et aliis Scripturæ locis illustrat Augustinus in tractatu ad Psalmum 71. qui Psalmus *in Salomonem* inscribitur [3]. « Porro Salomon, *inquit*, interpretatur pacificus : ac per hoc, tale vocabulum illi verissime, atque optime congruit, per quem mediatorem ex inimicis, accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim [4] *cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, per mortem filii ejus*, etc. Ipse in Evangelio dicit [5] : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Et multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur : non secundum pacem, quam novit, et quærit hic mundus, sed illam pacem, de qua dicitur apud Prophetam : Dabo eis solatium verum, pacem super pacem, cui scilicet paci reconciliationis additur pax immortalitatis. Nam post omnia reddita, quæ promisit Deus, novissimam pacem nos expectare debere, qua cum Deo vivamus in æternum, idem propheta ostendit, ubi ait : Domine Deus noster, pacem da nobis; omnia enim dedisti nobis. Pax erit plane illa perfecta, quando novissima inimica destruetur mors. Et in quo erit hoc, nisi in pacifico illo reconciliatore nostro? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. »

II. Præclare item Leo papa in sermone sexto de natali Domini, tum istud mediatoris munus impense ab Christo præstitum humano generi, tum ejus præstantiam, commoditatemque describit his verbis [6] : « Quid enim in thesauro Dominicæ largitatis ad honorem præsentis festi tam congruum possumus invenire, quam pacem, quæ in nativitate Domini prima est angelico prædicata concentu? Ipsa enim est, quæ parit filios Dei, nutrix dilectionis, et genitrix unitatis : requies beatorum, et æternitatis habitaculum, cujus hoc opus proprium, et speciale beneficium est, ut jungat Deo, quos secernit de mundo. Unde Apostolus ad hoc bonum nos incitat, dicens : Justificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum. Cujus sententiæ brevitate omnium fere mandatorum continetur effectus, quia ubi fuerit veritas pacis, nihil ibi potest deesse virtutis. »

Ac post paulo [7], « Natalem Domini, natalem esse pacis, » affirmat; « quia ipse est pax

[1] 2. Cor. 5. 18. — [2] Eph. 2. 13. — [3] August. tom. 8. pag. 316.

[4] Rom. 5. — [5] Joan. 14. — [6] Leo P. Serm. 6. de Nativ. c 3. — Ib. c. 5.

nostra; quoniam sive Judæus, sive gentilis, per ipsum habemus accessum in uno spiritu ad Patrem : quin etiam moriturus discipulos suos hac præcipue doctrina sua informavit, ut diceret [1], *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* »

Inter alia vocabula, quibus Verbum Dei, ac Filium antiqui Patres affecerunt, memorabile est, et ad hunc locum pertinet, quod alibi [2] ex Clemente papa primo ejus nominis [3] retulimus : ut sit σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, id est *sceptrum majestatis Dei.* Quæ appellatio duplicem habet intellectum; alterum, quem illic persecuti sumus, ut imperium, ac dominatum significet ; alterum, qui ad præsens institutum facit, ut fœderis et conciliationis symbolum sit. Quippe sceptrum protendere solebant olim reges ad humanitatis, et misericordiæ, veniæque fidem, significationemque faciendam, et ut se conciliatos, et placabiles ostenderent. Sic Assuerus in Estheris historia [4], intempestive huic adeunti virgam auream porrigens, securo esse animo jussit : *At ille ex more*, inquit Scriptura [5], *sceptrum aureum protendit manu, quo signum clementiæ monstrabatur.* Leve istud fortasse videbitur, et ideo quasi in transcursu memorandum, quod olim apud Servium nobilem Virgilii interpretem observabamus : qui ad illum duodecimi Æneidos versum,

Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat) etc.

adnotat, ad icienda fœdera adhiberi quondam solita esse sceptra. Cujus moris rationem hanc reddit : « Ut autem sceptra adhibeantur ad fœdera, hæc ratio est, quia majores semper simulacra Jovis adhibebant ; quod cum tædiosum esset, præcipue quando fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inventum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderent Jovis. Sceptrum enim ipsius est imperium. »

III. Sed ut susceptum hoc ab humani generis assertore munus conciliandæ pacis melius intelligi, et quanti sit æstimari possit; *pacis* ipsius enodanda notio est, ut quid ea sit, et quotuplex Christi parta beneficio constet.

Naturam pacis et proprietatem omnium optime tradidit Augustinus [6], cum eam definivit *tranquillitatem ordinis.* Cujus integrum locum præstat hic describere. « Pax corporis, *inquit*, est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis, actionisque consensio. Pax corporis, et animæ, ordinata vita, et salus animantis. Pax hominis mortalis, et Dei immortalis, ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi, atque obediendi concordia cohabitantium. Pax civitatis, ordinata imperandi, atque obediendi concordia civium. Pax cœlestis civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo, et invicem in Deo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. »

Ex quibus colligas duo quædam ad pacem esse necessaria, *ordinem*, et in eo *tranquillitatem.* De ordine diximus alibi [7], quem ibidem describit sic Augustinus : *Ordo est parium, dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio ;* ut sit quædam conveniéntia, qua res ibi, ubi esse debet; collocata manet. Hinc pacem alias idem Augustinus sola convenientia metitur, ubi Deum scribit apte universa temperasse, et congruenter ordinasse [8] : « Qui non solum cœlum, et terram, *inquit*, nec solum angelum, et hominem ; sed nec exigui, et contemptibilis animantis viscera, nec avis pennulas, nec herbæ flosculum, nec arboris folium sine suarum partium convenientia, et quadam veluti pace derelinquit. »

IV. Verum præter congruentiam partium, *tranquillitatem* insuper in illo altero loco ejusdem operis requirit. « Siquidem miseri, *ait* [9], quia in quantum miseri sunt, utique in pace non sunt; tranquillitate quidem ordinis carent, ubi perturbatio nulla est : verumtamen quia merito, justeque miseri sunt, in ea quoque ipsa sua miseria præter ordinem esse non possunt, non quidem conjuncti beatis, sed ab eis tamen ordinis lege sejuncti. » Quos etiam ait « certis in rebus nonnullam ordinis tranquillitatem habere, quoniam ipsis coaptantur, et eatenus nonnullam ipsis inesse pacem. » « Verum ideo miseri sunt, *inquit,* quia etsi in aliqua securitate non dolent, non tamen ibi sunt, ubi securi esse, ac dolere non debeant. Cum autem dolent, ex qua parte dolent, pacis perturbatio facta est. In illa vero adhuc pax est, in qua nec dolor urit, nec compago ipsa dissolvitur. » Denique uti natura est aliqua,

[1] Joan. 14. — [2] Lib. 5. de Trin. cap. 9. § 8. — [3] Clem. epist. ad Cor. pag. 20. — [4] Esth. 5. 2. et cap. 15. 15. — [5] Ibid. c. 8. 9.

[6] Lib. 19. de Civit. cap. 13. — [7] De Deo, lib. 6. c. 1. § 10. — [8] August. lib. 5. de Civit. Dei c. 12. — [9] August. 19. de Civit. cap. 13.

in qua nullum malum est, nec esse potest, velut Deus : « esse autem natura, in qua nullum bonum sit, non potest; ne diaboli quidem : sic est pax quædam sine ullo bello ; bellum vero sine aliqua pace esse non potest. »

Quamobrem necessaria est ad pacem aliqua tranquillitas, et quies, quæ perturbationi ac bello est opposita. Hinc Augustinus alio in loco [1], « Pax quid est, *inquit*, ubi nullum bellum est? Quid est ubi nullum bellum est? ubi nulla est contradictio : ubi nihil resistit, nihil adversum est. » Ita vel nihil, vel parum admodum pax a concordia differt, si universe sumatur. At sanctus Thomas utramque separat [2]. Sed de animi pace in privato quolibet illic agit : et si quæ ab eo dicuntur attente spectes, invenies non aliam rem, præter concordiam, demonstrari ab illo esse pacem : quod paulo post ostendam.

V. Ob eum itaque finem missus est a Patre Filius, isque homo factus est, et Christus, ut tantum bonum procuraret hominibus, et pacem, concordiamque restitueret. Quippe constat illud inter omnes, Christum ejus rei gratia venisse, ut ad æternam vitam, id est ad summi boni, et beatæ immortalitatis assequendam possessionem alienatos, et perditos culpa sua revocaret Adami posteros. Utrumque vero et quo tendimus pax est, et per quod ad eam tendimus. Præclare sanctus Augustinus in libro decimo nono de civitate Dei [3], finem, ac præmium recte actæ et cum virtute vitæ, quam Christus humano generi intulit, ac præscripsit, plenam ait esse *pacem æternam*, *quam nullus adversarius inquietet.* « Ipsa est enim beatitudo finalis, ipsa perfectionis finis, qui consumentem non habet finem. Hic autem dicimur quidem beati quando pacem habemus, quantulacumque hic haberi potest in vita bona. Sed hæc beatitudo illi, quam finalem dicimus, beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur. » Et capite sequenti, « Quapropter, *inquit*, possumus dicere finem bonorum nostrorum esse pacem, sicut æternam diximus vitam, etc. » Tunc ne forte vel pacem illic quispiam cogitet, « cujusmodi in rebus mortalibus frequentatur, ubi utique non est vita æterna : » vel vitam æternam, malorum vitam intelligat, propter animæ immortalitatem, « aut propter pœnas interminabiles impiorum, qui utique in æternum cruciari non poterunt, nisi etiam vixerint in æternum ; » demum ita rem definit : « Profecto, *inquit*, finis civitatis hujus, in quo summum habebit bonum, vel pax in vita æterna, vel vita æterna in pace dicendus est, ut facilius ab omnibus possit intelligi. Tantum est enim pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis, atque mortalibus, nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremo possit melius inveniri. »

VI. Hunc pacis, et concordiæ fructum conciliator ac mediator noster triplicem attulit humano generi. Nam et homines cum Deo, et eosdem inter se, et secum singulos, quantum in se est, pacatos, conciliatosque reddidit. Ut de unoquoque pauca disseram, horum primum illis in locis Scripturæ declaratur, quæ initio capitis hujus attulimus, idque ab Augustino pulchre est expositum in tractatu ad Psalmum centesimum tertium [4]. « Quid est arbiter ? *inquit*. Medius ad componendam causam. Nonne inimici eramus Dei, et malam causam habebamus adversus Deum ? Quis finiret causam istam malam, nisi ille medius arbiter? Qui nisi veniret, misericordiæ perierat iter, de quo Apostolus dicit : Unus enim Deus, unus et mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus. Si non homo, non mediator, quia æqualis Patri Deus. Dicit alio loco : Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Inter duos mediator. Ergo Christus mediator inter hominem et Deum. Non quia Deus, sed quia homo : non quia Deus æqualis Patri ; sed si æqualis Patri, non mediator. Ut autem sit mediator, descendat a superiore ad inferiorem, ab æqualitate Patris ; faciat quod ait Apostolus : Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Fundat sanguinem suum, deleat chirographum nostrum, componat pacem inter nos, et Deum, nostram voluntatem corrigens ad justitiam, illius sententiam flectens ad misericordiam. »

Elegantissime locum hunc de mediatoris officio pertractat auctor homiliæ cujusdam de Incarnatione, cui Chrysostomi præfixum est nomen ; cujus verba, quæ proxime sequuntur illa, quæ in primo capite descripsimus [5], hic adjungi necesse est : « (1) Fit mediator, *inquit*, et fidejussor. Pro iis quæ ad Deum spectant

(1) Tom. 5. oper. Chrysost. hom. 134. pag. 859. Γίνεται καὶ μεσίτης, καὶ ἔγγυος· ἀντιφωνεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐχθρὸν ὂν τὸ ἀνθρώπινον γένος τῷ Θεῷ διὰ τὴν παραβάσιν, οὐκ ἐπι-

[1] In Ps. 84. p. 380. D. 2. — [2] In 2. 2. q. 29. art. 1. — [3] Cap. 10. — [4] August. tom. 8. p. 497. B. — [5] § 14.

apud homines fidem suam obligat, et vicissim apud Deum pro hominibus fidejubet. Quoniam enim in inimicitia erat humanum genus cum Deo propter transgressionem, non fidebat neque homini Deus, neque homo Deo, ut persuaderi posset, eum qui ceciderat reconciliatum iri. Tanquam hominibus diceret : Ne diffidite fore resurrectionem, ego hujus sponsor sum. Carnem ex vobis accipio, eamque trado ad necem. Nisi eam resuscitavero, mihi fidem ne habetote. Sic apud Deum fidem suam pro hominibus interponit, quasi ita diceret : Tu cum homine me negotium habes ; ego illum instauro, ego faciam ut errorem abjiciat, et veritatem agnoscat. Accipe me pro hominibus prædem, ut et ipsi me pro tua potentia prædem habeant. »

VII. Ad hunc modum pax interventore, ac sequestre Christo Deum inter hominesque coaluit. De qua pace egregiam Leonis M. sententiam præterire non possum ; in qua præcipuum incarnationis, et nativitatis Dominicæ fructum *pacem* esse declarat ; et cujusmodi ea sit luculenter explicat [1]. « Quid in thesauro dominicæ largitatis, *inquit*, ad honorem præsentis festi tam congruum possumus invenire, quam pacem, quæ in nativitate Domini prima est angelico prædicata conventu ? Ipsa enim est, quæ parit filios Dei, nutrix dilectionis, et genitrix unitatis : requies beatorum, et æternitatis habitaculum : cujus hoc opus proprium, et speciale beneficium est, ut jungat Deo quod secernit de mundo. Unde Apostolus ad hoc bonum nos incitat, dicens : Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum. Cujus sententiæ brevitate, omnium fere mandatorum continetur effectus : quia ubi fuerit veritas pacis, nihil ibi potest deesse virtutis. Quid est autem, dilectissimi, pacem habere ad Deum, nisi velle quod jubet, et nolle quod prohibet ? Si enim humanæ amicitiæ pares animos, et similes expetunt voluntates, nec unquam diversitas morum ad firmam potest pervenire concordiam, quomodo divinæ particeps erit pacis, cui ea placent, quæ Deo displicent, et iis appetit delectari, quibus illum novit offendi ? Non est ille animus filiorum Dei, nec talem sapientiam recipit adoptiva nobilitas. Genus electum et regium regenerationis suæ respondeat dignitati. Diligat quod diligit pater, et in nullo ab auctore suo dissentiat. »

Hæc est via [2], *quam initiavit nobis Christus novam et viventem per velamen, id est carnem suam.* Nimirum pax, « (1) cujus mediator fuit, ut ait Andreas Cretensis [3], conjungens terrenis cœlestia, et novam semitam ascensus in cœlum iis, qui in terra sunt, largitus est. »

VIII. Constituta cum Deo pace hominum, ejusdem beneficentia mediatoris, in ipsis hominibus cœpit existere. Non enim aliunde, quam ab ipso Deo profluere, ac derivari pax ista potuit : qui solus possessor est pacis ac largitor ; imo [4] *pax est nostra :* et [5] *pacis princeps* a Propheta nominatur.

Philo Judæus in libro de Festis observat (2) Mosem dies festos appellasse *festa Domini*, quod solus festivos dies agat Deus, hoc est in summa pace ac tranquillitate degat, nullis interpellatus molestiis, « ac solus felix, et beatus sit, ut expers malorum omnium, sic perfectis bonis refertus. » Idem in libro de Cherubinis, quod in quarto capite Geneseos scriptum est de Caino post fratricidium divina sententia perculso, (3) *Et egressus est Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, contra Edem*, ut est in editione græca, pro quo vulgata nostra sic habet : *Egressusque Cain a facie Domini habitavit profugus in terra, ad orientalem plagam Eden ;* illud, inquam, allegorice sic explanat : Primum *Naid* interpretatur σάλον, id est *fluctuationem,* et Eden, *delicias ;* deinde illud indidem colligit, animam a Dei cogitatione divulsam inquietam fieri. « (4) Necesse

στεύετο οὔτε ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, οὔτε Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι διαλλάσσεται τῷ πεσόντι· ὡς εἰ ἔλεγε τοῖς ἀνθρώποις· μὴ ἀπιστήσητε ὅτι ἔστιν ἀνάστασις· ἐγὼ τούτου ἔγγυος. Λαμβάνω τὴν ἐξ ὑμῶν σάρκα, παραδίδωμι αὐτὴν θανάτῳ· ἐὰν μὴ ἀναστήσω αὐτήν, μὴ πιστεύετέ μοι. Ἐγγυᾶται τοῖς ἀνθρώποις τὸν Θεὸν, ὡς εἰ ἔλεγε· πρὸς ἐμὲ τὸν ἄνθρωπον ἔχεις· ἐγὼ αὐτὸν ἀνακαινίζω· ἐγὼ αὐτὸν ποιήσω ἀρνήσασθαι τὴν πλάνην, καὶ ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν· δέξαι με ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐγγυώμενον, ἵνα καὶ αὐτοὶ δέξωνταί με ἐγγυητὴν τῆς σῆς δυνάμεως.

(1) ANDREAS. Εἰρήνην, ἣν αὐτὸς ἐμεσίτευσε συνάψας τοῖς ἐπὶ γῆς τὰ ἐπουράνια, καὶ ξένην τρίβον τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου τοῖς ἐπὶ γης ἐχαρίσατο.

(2) PHILO pag. 1176. E. Ὅθεν ἀναγκαίως εἶπε τὰς ἑορτὰς εἶναι μόνου Θεοῦ. Μόνος γὰρ εὐδαίμων, καὶ μακάριος, πάντων μὲν ἀμέτοχος κακῶν, πλήρης δ' ἀγαθῶν τελείων.

(3) Genes. 4. 16. Ἐξῆλθε δὲ Κάϊν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ᾤκησεν ἐν γῇ Ναΐδ κατέναντι Ἐδέμ.

(4) PHILO pag. 110. B. Ἀνάγκη δὲ ὅταν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φαντασίας ἐξέλθῃ διάνοια, ἢ καλὸν, καὶ συμφέρον ἦν ἐρηρεῖσθαι, νεὼς αὐτίκα θαλαττευούσης τρόπον, ἀντιστατούντων βιαίως πνευμάτων, ὧδε κἀκεῖσε φέρεσθαι, πατρίδα, καὶ οἶκον λαχοῦσαν κλεινὸν, ἅπερ ἐναντιώτατά ἐστι βεβαιοτητι ψυχῆς, ἣν περιποιεῖ χαρὰ συνώνυμος Ἐδέμ.

[1] Leo Ser. 6. de Nativ. c. 3. — [2] Heb. 10. 20. — [3] Andr. Cret. Ser. de Incarn. pag. 14. D.

[4] Eph. 2. 17. — [5] Isa. 9. 9.

est, *inquit*, ut mens a Dei cogitatione digressa, in qua bonum illi erat, et utile stabiliri, statim navis instar in salo jactatæ, ventis vehementius adversantibus, huc illucque feratur, pro patria, et domo jactationem nacta, quæ maxime contraria sunt firmitati animæ, quam conciliat lætitia Edem nominata. » Quam eamdem allegoriam attigit Clemens Alexandrinus in secundo Stromateo [1].

IX. Æquum igitur erat, ut mediator Dei, et hominum, atque horum liberator, et assertor, non illos tantum cum Deo in pacem amicitiamque reduceret : sed mutuam inter ipsos, et in eorum unoquoque pacem adventu suo concordiamque sanciret. Quod ille quidem dictis, atque factis omnibus studiose, cumulateque præstitit ; ut ad pacis commendandum hominibus amorem et cultum retulisse cuncta videatur, et hunc unicum spectasse laboris sui, operæque fructum.

Hoc ipsum demonstrat Augustinus in sermone quodam de pace et unitate [2], « Salvator, et Dominus noster, *inquit*, cum appropinquaret passioni, et transitum suum de hoc mundo ad Patrem discipulis insinuaret, inter alia verba, quæ ob sui commemorationem dilectis comitibus suis impenderat, maxime pacis bonum, et unitatis, quasi speciale munus, illis commendavit, dicens [3], *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ;* ac si diceret : In pace vos dimisi ; in pace vos inveniam. Proficiscens voluit dare, quæ desiderabat rediens in omnibus invenire. Hanc sui hæreditatem dedit, dona omnia suæ pollicitationis et præmia in pacis conversatione promisit. »

Et tractatu centesimo quarto in Joannem [4], « Pax, *inquit*, Christi finem temporis non habet ; et ipsa est omnis piæ intentionis, actionisque perfectio. Propter hanc Sacramentis ejus imbuimur ; propter hanc mirabilibus ejus operibus, et sermonibus erudimur : propter hanc Spiritus sancti pignus accepimus ; propter hanc in eum credimus, et speramus, et amore ipsius quantum donat accendimur : propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. »

X. Ea porro, uti supra dixi, duplex est ; una quam homines in seipsis obtinent ; altera, quam cum aliis hominibus exercent. Prior quæ primo loco explicanda venit, bifariam itidem dicitur. Altera enim est perfecta pax ; qualem Deus obtinet, et quam nobiscum in æterna vita communicabit : altera est nondum perfecta, quæ prælii, et rixæ non est penitus expers ; cujusmodi in corpore adhuc degentes obtinent sancti ; et quotidianis certaminibus augere, ac confirmare student. Duplicem hanc pacem indicat Augustinus in Joannem tractatu 77. dum ea Christi verba declarat, *Pacem relinquo vobis ; pacem meam do vobis.* « Hoc est, *inquit*, quod legimus apud Prophetam : Pacem super pacem. Pacem nobis reliquit iturus, pacem suam nobis dabit in fine venturus. Pacem nobis relinquit in hoc seculo, pacem suam nobis dabit in futuro seculo. Pacem nobis relinquit, in qua manentes hostem vincimus : pacem suam nobis dabit, quando sine hoste regnabimus, etc. » Ac paulo post quod Christus dixit primo, *pacem relinquo vobis*, nec addidit *meam ;* deinde subjecit, *pacem meam do vobis ;* utramque significasse pacem existimat. Nam priorem, *nostram dici potius, quam ipsius.* « Illi quippe nihil repugnat in seipso ; qui nullum habet omnino peccatum : nos autem talem pacem habemus, in qua adhuc dicamus, Dimitte nobis debita nostra. Est ergo nobis pax aliqua, quoniam condelectamur legi Dei secundum interiorem hominem. Sed non est plena, quia videmus aliam legem in membris nostris repugnantem legi mentis nostræ. »

Hanc pacem, sive requiem, quam in hac vita consequimur, quæque ad aliam potiorem, ac futuram refertur, eleganti similitudine alio in loco describit [5]. « Sic est autem requies voluntatis, *inquit*, quem dicimus finem, si adhuc refertur ad aliud, quemadmodum possumus dicere, requiem pedis esse in ambulando, cum ponitur unde alius innitatur, quo passibus pergitur. Si autem aliquid ita placet, ut in eo cum aliqua delectatione voluntas acquiescat ; nondum est tamen illud, quo tenditur : sed et hoc refertur ad aliud, ut deputetur non tanquam patria civis, sed tanquam refectio, vel etiam mansio viatoris. »

Sic in libro 19. de civitate Dei, capite 27. ubi duplicem pacem commemorat, unam communem, quam cum ceteris hominibus habemus ; alteram privatam, quam nobiscum exercemus. « Pax autem, *ait*, nostra propria et hic est cum Deo per fidem, et in æternum cum illo erit per speciem. Sed hic sive illa communis, sive nostra propria, talis est pax,

[1] Clem. 2. Strom. p. 280. — [2] Aug. Ser. 166. de temp. — [3] Joan. 14.

[4] Vide Prosp. sent. 369. — [5] Lib. 11. de Trin. c. 6. p. 149. C. tom. 3.

ut solatium miseriæ sit potius, quam beatitudinis gaudium. »

XI. Utraque porro ; et illa nempe communis, qua homines inter se concorditer vivunt, et propria, quam secum ipsi conveniunt ; ideo plena, et perfecta esse nequit in hac vita, quod multis, ac secum pugnantibus animi morbis, et vitiis implicati, domestico tumultu carere non possumus : quam sancti paulatim sedare, ac comprimere quotidianis, et gloriosis laboribus, ac virtutum incrementis student. Cum autem certa de illis victoria, dum in corpore degimus, obtineri non possit ; neque firma, et integra pax potest, et tranquillitas constare. Quod non modo cœlestis, et Christiana sapientia nos docet, divinis consignata monimentis, et sanctorum Patrum scriptis omnibus tradita : verum etiam profana, gentilisque philosophia nunquam prædicare destitit, maxime Stoicorum ; quorum libri sententiis ejusmodi sunt referti.

Itaque, « perturbationibus his, quas in vita hominum stultitia, quasi quasdam furias immittit, atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum esse » dicit Cicero [1], « si volumus hoc quod datum est vitæ tranquille, placideque traducere. » Etenim « ut maris tranquillitas intelligitur, inquit idem, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente ; sic animi quietus, et placidus status cernitur, quum perturbatio nulla est, quæ moveri queat. »

Apud Clementem Alexandrinum in secundo Stromateo, dicebat Aristo philosophus, « (1) adversus totum tetrachordum, nempe voluptatem, tristitiam, metum, cupiditatem, magna exercitatione, pugnaque opus esse :

> Hi namque motus ima subeunt viscera,
> Hominumque miris corda permiscent modis. »

« Ac videntur quidem (homines mundo dediti) habere tranquillitatem, ait Ambrosius [2], videntur quiete frui. Sed non est quies, ubi animus inquietus est : non est tranquillitas mentis, ubi animus exagitatur obnoxiæ stimulis conscientiæ. Quomodo securitas, ubi diversarum pugna est passionum, ubi conflictus gravium cogitationum ? » Et alibi ad eumdem Psalmum [3] : « Qui Deum diligit, profunda est ei confirmatæ mentis tranquillitas. Aquæ, inquit, multæ non potuerunt excludere charitatem, et flumina non obruent eam. Multa aqua diversarum est passionum, et flumina secularium cupiditatum corporalibus motibus incitata, quæ tamen murum charitatis subvertere non possunt. »

Ita Gregorius papa [4], « Mare mens hominis, *inquit*, et quasi maris fluctus sunt cogitationes mentis : quæ aliquando per iram tumescunt, per gratiam tranquillæ fiunt, per odium cum amaritudine defluunt. »

Tum Augustinus [5], « Attende seculum, *ait*, quasi mare : ventus validus, et magna tempestas. Unicuique sua cupiditas, tempestas est. Amas Deum, ambulas super mare, sub pedibus tuis est timor seculi. Amas seculum, absorbebit te. Amatores suos vocare novit, non portare. Sed cum fluctuat cupiditate cor tuum, ut vincas tuam cupiditatem, invoca Christi divinitatem. »

XII. Facit itaque naturalis illa hominum ægritudo, ut distractis in diversa cupiditatibus, intestinum, ac domesticum bellum excitetur. Quippe, ut recte Prosper ex Augustino scribit [6], « Ægritudo animi rationalis est, cum bonis inferioribus delectatus, superiora ex parte appetit, et ex parte non appetit ; ideoque in duas dividitur voluntates : cumque una est, tota non est, et hoc adest uni, quod deest alteri. » Cujus et hoc memorandum est ex libro de Providentia :

> Verum si quid obest virtuti, animosque retardat,
> Non superi pariunt ignes, nec ab æthere manat.
> Sed nostris oritur de cordibus ; ipsaque bellum
> Libertas gerit, et quatimur civilibus armis.

Quo flagrante bello, ac dissidio, non bene cum Deo nobis convenit, « In quo nihil tam proprium, tam fixum intelligere debemus, quam pacem, et quietem, » ut ait Ambrosius [7]. « Quis autem valet Deo recedente requiescere, cum solus ipse sit requies, et a quo quisque quanto longe fuerit, sit tanto et inquietus ? » inquit Gregorius papa [8]. Siquidem ordine sublato, cujus auctor, et constitutor est Deus, pax et tranquillitas pereat necesse est ; eodem teste Gregorio, qui sic loquitur [9] : « Qui cuncta mirabiliter creat, ipse ut creata sibimet conveniant ordinat. In quo ergo conditori resi-

(1) Clem. Alex. 2. Strom. pag. 297. Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων, πρὸς ὅλον τὸ τετράχορδον ἡδονὴν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως, καὶ μάχης.

> Οὗτοι γὰρ, οὗτοι καὶ διὰ σπλάγχνων ἔσω
> Χωροῦσι, καὶ κραδαίνουσιν ἀνθρώπων μέας.

[1] Cic. 3. Tusc. — [2] Ambros. in Psalm. 118. Octon. 17. col. 1038. — [3] Ibid. Octon. 21. col. 1077. — [4] 12. Mor. cap. 4. — [5] August. Serm. 13. cap. 6. de Ver. Dom. — [6] Sent. 178. — [7] Ambros. lib. de Symb. c. 5. — [8] Gregor. lib. 12. Mor. c. 3. — [9] Greg. 9. Mor. c. 2.

stitur, pacis conventio dissipatur, quia ordinata esse nequeunt, quæ superni moderaminis dispositionem perdunt. »

Hunc insitum humano generi conflictum, post parentis primi prolapsionem, accurate describit Athanasius sub initium libri adversus Gentes; docetque non aliunde initium cepisse, quam ex defectione a Deo ; cum primus ille homo, Dei abjecta memoria, et in rerum creatarum dulcedinem intemperanter effusus, varias ascivit illarum cupiditates, et inextricabilibus earum se illecebris irretivit ; ex quo innumeræ perturbationes, et agitationes animorum sunt consecutæ.

XIII. Ad hujusmodi curandam, et sanandam naturæ nostræ plagam missus advenit e cœlo medicus. « Ægrotat, inquit Augustinus [1], humanum genus non morbis corporis, sed peccatis. Jacet toto orbe terrarum ab oriente usque ad occidentem grandis ægrotus. Ad sanandum grandem ægrotum descendit omnipotens medicus. »

Mediator, inquam, ad usum nostrum, conditionemque descendens, multiplici nobis ratione consuluit : ac triplici præsertim ; doctrina, exemplo vitæ, et promerenda subministrandaque gratia ; quæ omnia ad extinguendas in nobis animi perturbationes, et pacis ac tranquillitatis jucunditatem inducendam, hoc est *regnum Dei*, quod est [2] *justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto*, referri voluit.

Doctrina primum illius ad hoc maxime spectavit, ut crucem quotidie tollendam ; frenandas, ac perdomandas cupiditates; voluptatum aspernandas illecebras ; laboriosum per virtutes et arduum iter capessendum suaderet in cœlum : omnia denique fomenta vitiorum et blandimenta circumscriberet, quibus excitantur, et irritantur ægritudines animorum, quas Græci πάθη vocant, Latini morbos, et passiones. Quippe, ut prudenter admonet Maximus martyr, « (1) Ita comparatum est, ut cujuscumque perturbationes initium ab re aliqua sensibili consentanea proficiscatur. Nam sine subjecta re aliqua, quæ animæ facultates interventu sensus cujuspiam moveat, et alliciat ad sese, nulla unquam excitaretur passio. » Veluti nisi esset fœmina, nullum esset stuprum : nec edacitas, sublatis cibis : nec avaritia, si aurum nusquam foret. Quamobrem quæ terrenorum omnium contemptum, ac cœlestium amorem disciplina commendat ; ut necessariis ad vitam contenti præsidiis, supervacanea, et deliciarum, ac voluptatum instrumenta resecemus; ea proculdubio, quantum in se est, intestinorum motuum, ac perturbationum causas omnes amputat, et quietem, ac pacem hominibus affert.

Unde bella, et lites in vobis ? ait apostolus Jacobus [3]. *Nonne hinc ? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris. Concupiscitis, et non habetis*, etc.

XIV. Hanc domesticam litem veræ pacis inimicam præclare apostolus alter in epistola ad Romanos Paulus expressit. Cujus in capite septimo rixa illa concupiscentiæ, ac nitentis ad honesta voluntatis et rationis, id est carnis et spiritus, vel hominis utriusque, describitur. Hujusmodi porro insitam, nativamque discordiam tum perfecte nosse, ac discernere ; tum pacare, ac restinguere , Christiana nos disciplina perdocuit. Hæc, inquam, spiritum armavit, ac roboravit ; et ad frangendos, et domandos effrenatæ cupiditatis impetus , tam quotidianis, quam gloriosis certaminibus, instruxit. Etenim *qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis , et concupiscentiis*, ut scribit Apostolus [4].

Ambrosius in Psal. 36. et hujus illa verba, *Os justi meditabitur sapientiam,* conciliationem istam hominis utriusque Christi beneficio, doctrinaque factam, et ex ea secutam concordiam pulchre his verbis explicat [5] : « Quod est justi os, quod meditabitur sapientiam, nisi interior homo ? Duo enim sunt homines in singulis; unus interior, alter exterior. Interior cogitat quæ mentis sunt, quæ mentis sunt loquitur ; exterior quæ sunt corporis. Tamen adveniens Dominus utrumque conjunxit, et duos in uno homine condidit, ne diversis sese impugnent motibus, sed invicem sibi voluntatum suarum unitate socientur. Ideo os justi meditabitur sapientiam, jam enim et ipse exterior homo justi in interioris hominis transfusus est disciplinam : et in ejus conformatus naturam, ipsius exercet officia, ut caro meditetur quod mentis internæ est. Sed ne hoc incredibile tibi videatur, audi Apostolum dicentem, quia Dominus Jesus transfigurabit

(1) MAXIM. Cap. theol. hecat. 3. § 3. Παντὸς πέφυκε πάθους ἄρχειν τὸ προσφυὲς αἰσθητόν. Ἄνευ γάρ τινος ὑποκειμένου, καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς διὰ μέσης τινὸς αἰσθήσεως ἐρεθίζοντος πρὸς ἑαυτό, πάθος οὐκ ἂν συσταίη ποτέ.

[1] August. tom. 10. Serm. 59. c. 11. — [2] Rom. 14. 17. — [3] Jacob. 4. 1. — [4] Gal. 5. 24. — [5] Tom. 2. col. 705. L.

corpus humilitatis nostræ, ut conforme fieret corpori gloriæ suæ. »

Et ad titulum Psalmi 37. eodem refert quod ait Apostolus [1], *Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis ; ut non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum.* Mox declarat quid sit *de peccato damnare peccatum*, itaque pergit [2] : « An vero quia etiam de ista carne peccati, hoc est nostra hac obnoxia, et præjudicata damnavit peccatum in carne ; docendo quemadmodum in carne positi, non secundum carnem ambulemus, sed secundum spiritum ? Peccatum quippe est secundum carnem ambulare : quia luxui, et voluptatibus, et lasciviis, et carnis cupiditatibus vivit, qui secundum carnis sapientiam conversatur. Sapientia enim carnis inimica est Deo. Unde qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Ideoque peccatum damnat de peccato, qui se a carnis vitiis allevando, secundum spiritum vivit, totus Deo deditus, et cœlestibus intentus oraculis ; propter quod Christus advenit, ut non suam, id est carnis, sed Dei faceret voluntatem. Si quis ergo illum sequatur, ut faciat quæ placent Deo, et carnis suæ comprimat appetentiam, imitator est Christi. »

XV. Christianæ certe doctrinæ vim, et efficaciam istam tum utriusque paginæ Testamenti, tum sanctorum Patrum luculenta, crebraque testimonia celebrant, dum repentinam et admirabilem in hominibus vitiorum, ac voluptatum sordibus immersis mutationem animorum illius opera factam prædicant, et accensum in illis virtutum omnium, imprimisque tolerantiæ, et adversus carnis, ac peccati blanditias fortitudinis, constantiæque studium, ut ex sola morum, vitæque commutatione conjecturam caperent olim ethnici de Christiana religione, ab iis suscepta, quos noverant, quosque caros, vel propinquos haberent ; quod Justinus martyr [3], Tertullianus [4], Minucius Felix, Lactantius [5], aliique narrant. Hoc vero Christianæ professionis officium, ac velut propriam notam, plerique veterum præscribunt, ut assidua cum vitiis, ac pravis cupiditatibus certamina capessat ; et in hoc perpetuo ac totus incumbat, uti magnis laboribus, ac cruciatibus pro Christi amore, ac virtute perferendis, quamdam in se formam jugis martyrii repræsentet. « Tota, inquit Maximus Taurinensis [6], vita Christiani hominis, si secundum Evangelium vivat, crux est, atque martyrium. » Quippe, ut ait Ambrosius [7], « Semper adversum passiones corporis mens nostra, tanquam in excubiis, debet prætendere. »

Basilius libro secundo de Baptismo, quæstione prima, circumcisionis exemplo et comparatione, quanta perfectio debet esse Christiani iis verbis ostendit. Si enim una aliqua corporis particula circumcisus *debitor est universæ legis faciendæ,* ut scribit Apostolus [8] ; « (1) Quanto magis ille, qui Christi circumcisionem admisit, in expoliatione totius corporis peccatorum carnis, ut scriptum est, debitor est implendi dicti hujus Apostolici [9], *Ego mundo crucifixus sum, et mihi mundus ?* »

Denique Christianæ religionis, cultusque summam ad illud referendam esse, quod dixi, sic Augustinus affirmat [10] : « Tota igitur opera nostra, fratres, in hac vita est, sanare oculum cordis, unde videtur Deus. Ad hoc sacrosancta mysteria celebrantur : ad hoc sermo Dei prædicatur ; ad hoc exhortationes Ecclesiæ morales, id est pertinentes ad corrigendos mores, ad emendandas carnales concupiscentias, ad renuntiandum non voce tantum, sed mutata vita, huic seculo ; ad hoc quidquid agunt divinæ sanctæque litteræ ; ut purgetur illud interius ab ea re, quæ nos impedit ab adspectu Dei, etc. »

XVI. Quæ omnia interiorem ad pacem, ac bene fundatam voluntatum et appetitionum omnium concordiam spectare nemo non intelligit ; ut ratio creatori suo Deo ; rationi, inferiores animæ facultates penitus subjectæ sint, et ad nutum obtemperent : unde illa sedatio perturbationum omnium, ac tranquillitas oritur ; in qua pax ea consistit, quam S. Thomas describit [11]. Qui pacis et concordiæ discrimen in eo situm esse tradit, « quod concordia proprie sumpta, est ad alterum, in quantum scilicet diversorum cordium voluntates simul in unum consensum conveniunt, »

(1) Basil. Πόσῳ μᾶλλον ὁ περιτμηθεὶς τὴν κατὰ Χριστὸν περιτομὴν, ἐν τῇ ἀπεκδύσει ὅλου τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, καθὼς γέγραπται, ὀφειλέτης ἐστὶν πληρῶσαι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον. Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἐσταύρωμαι, καὶ ὁ κόσμος ἐμοί ;

[1] Rom. 8. — [2] Ambros. ibid. col. 713. L. — [3] Just. Apol. — [4] Apol. c. 3. — [5] L. 3. c. 26. — [6] Max. Hom. ult. de Sanc. — [7] Lib. 2. de Abrahamo cap. 8.

[8] Gal. 5. 3. — [9] Gal. 6. 14. — [10] August. Hom. 18. de verb. Dom. secund. Matt. 30. — [11] In 2. 2. qu. 29. ar. 1.

vel etiam in eodem homine « diversæ potentiæ appetitivæ in contraria feruntur : » velut [1] *caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.* At « interdum una et eadem vis appetitiva in diversa appetibilia tendit, quæ simul assequi non potest. Unde necesse est esse repugnantiam motuum appetitus. » Igitur, « Concordia, inquit ille, importat unionem appetituum diversorum appetentium. Pax autem supra hanc unionem, importat etiam appetituum unius appetentis unionem. » Tanquam diceret, concordiam esse congruentiam alienarum cum propriis appetitionum; pacem vero, præter hanc, etiam propriarum inter se conjunctionem appetitionum, et consensionem exprimere. Ex quo perspicuum est, sanctum Doctorem de propria cujusque secum, et domestica pace illic agere; quam hoc capite proposuimus, et quam ab mediatore Christo saluberrimis documentis, ac toto magisterii cœlestis apparatu hominibus importatam esse hucusque demonstravimus.

XVII. Siquidem non præcepta duntaxat Christianæ vitæ in evangelicis, et apostolicis comprehensa litteris, sed multo magis magistri ipsius, et doctoris, ac mediatoris exempla vitæ, in eumdem finem collata diriguntur. Quid enim aliud agit in omni vita, aut quo illius facta cogitataque pertinebant, nisi ut perfectum absolutissimæ sanctitatis exemplar in sese conderet, ac proponeret hominibus imitandum? Et quoniam, ut paulo ante meminimus, *pacis* illud genus, quod modo agitur, in summa voluntatum, et appetitionum unius hominis concordia positum est; ut hanc in se repræsentaret mediator Dei, et hominum Christus, omnes suas appetitiones, quas utique diversas homo verus, non adumbratus habuit, ex unius nutu divinæ voluntatis arbitrioque suspendit : neque se quidquam aliud studere, ac persequi præ se tulit, quam ut voluntati ejus obtemperaret, a quo missus venerat in mundum. *Non quæro* inquit [2], *voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Item [3], *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Tum, *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Et [4], *Non mea voluntas, sed tua fiat.*

Postremo istam ipsam privatæ pacis in unoquoque hominum copiam mediator noster meritis suis acquisivit, elicienda nobis et emerenda singulari quadam gratia, quæ intestinis animæ morbis, et pravis ac tumultuosis affectibus mederi sola potest : et quidem vi tanta, et efficacia, ut non modo contra titillantes libidinum illecebras, et blandimenta voluptatis ; sed etiam adversus diros cruciatus, tormenta, lacerationesque membrorum, invictum, et inexpugnabile robur sufficeret.

XVIII. Hanc per Christum datam prædestinatis maxime gratiam plurimum illustrat Augustinus in libro de Correptione et gratia [5] : eamque longe potentiorem esse, quam in Adamo fuerat, ostendit; « Quoniam iste terrente nullo, et insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio, non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi facilitate. Isti autem non dico terrente mundo, sed sæviente, ne starent, steterunt in fide : cum videret ille bona præsentia, quæ fuerat relicturus; isti futura, quæ accepturi fuerant, non viderent. Unde hoc, nisi donante illo, a quo misericordiam consecuti sunt, ut fideles essent : a quo acceperunt spiritum non timoris, quo persequentibus cederent, sed virtutis, et charitatis, et continentiæ, quo cuncta minantia, cuncta invitantia, cuncta cruciantia superarent? » Tot præsidiis sublevata hominum imbecillitas, ac tam potentibus curata remediis, facile consanescit; et ad eum tranquillitatis statum enititur, ut infracta, et edomita concupiscentia, et sub animi potestatem redactis cupiditatibus, tanquam turbulentis exterminatis civibus, pacis otio, et quiete domestica perfruatur. Quod quidem si non omnibus reipsa contingere videmus, non id culpa fit medici; sed ægrotantium ignavia, vel contumacia, qui, furiosi ac phrenetici more, auctorem salutis respuunt, et in eum infestis manibus et calcibus impetum faciunt; quemadmodum ille apud Euripidem furiis agitatus Orestes; Electram sororem adstantem sibi, et officiose ministrantem, quasi unam e furiis a se rejicit, et ita compellat :

(1) Absiste furiis una de nostris procul :
Quæ me in profundum Tartari abreptum jacis.

Ceterum « tunc languidus ægritudinis suæ invenit medicinam, si omni sollicitudine medici mandata servaverit. Quod si aliud faciat, cum aliud jubetur, increscente morbo, non

(1) Eurip. in Oreste.

Μέθες μί' οὖσα τῶν ἐμῶν ἐριννύων·
Μέσον μ' ὀχμάζεις, ὡς βάλῃς εἰς Τάρταρον.

[1] Gal. 5. — [2] Jo. 5. 30. — [3] Jo. 4. 34. — [4] Luc. 22. 42. — [5] Cap. 12.

medicus, sed prævaricator in culpa est, » ait Ambrosius [1].

De pace per Christum illata, præsertim domestica, Paulinus in epistola 21. loquitur : quam eatenus constitutam ait, « non solum ut Judæorum, et gentium fides in Christo coiret; sed ut in unoquoque nostrum, qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; et discordia, quæ prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. »

CAPUT SEPTIMUM.

De tertio genere pacis mutuæ inter homines ab Christo mediatore constitutæ. — 1. Præcipua vaticinia prophetarum de pace per Christum hominibus importanda. — 2. Quæ ad Augusti tempus, et natalis Dominici plerique antiquorum referunt. — 3. Sed non satis illud cum historia congruit. Itaque spiritali sensu potius ista sunt interpretanda. — 4. Quæ sententia Patrum auctoritate comprobatur. — 5. Augustini de ea locus memorabilis. — 6. Christiana doctrina ex se inducit ad pacem colendam; quod exemplis ostenditur, — 7. maxime religiosorum institutorum. — 8. Athanasii locus eximius de pace conciliata per Christum.

I. Quæ hucusque de pace diximus Christi beneficio in humanum genus illata, plausibilem magis, quam difficilem quæstionem habuerunt. Non enim dubium est, quin pacis utrumque genus, et hominum cum Deo, et eorumdem secum, in interiore affectu animi positum sit, et moderatione, concentuque quodam appetitionum omnium, ac *passionum*, ut latine vulgo nominant, temperatione. De pace hominum inter se major est controversia, et explicatu profecto difficilis. Etenim Christi, quem Messiam Hebræi vocant, adventu, pacem ac tranquillitatem inter homines conciliatum iri prophetarum olim vaticinia testata sunt; et quidem vim tantam pacis et concordiæ, ut sedatis ubique bellis, ad quietis otiique jucunditatem omnium gentium studia transferantur : quemadmodum autem prædictiones intelligendæ istæ sint; et, quoniam Christum jam advenisse constat, quodnam in tempus abundantia illa pacis inciderit, non est facile dictu. Sed ante omnia præcipua de hac humani generis futura pace prophetarum oracula proponenda sunt. Duæ sunt insignes prophetiæ, quæ temporis illius felicitatem longe antea descripserunt, Isaiæ, ac Michææ : qui eadem tempestate, et eodem instincti Spiritu sancto, tranquillissimam per omnes nationes, Messiæ tempore futuram pacem, non iisdem modo sententiis, sed verbis insuper iisdem docuerunt, ille primo, iste quarto capite. Isaias quidem ita loquitur [2] : *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium : et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas ; et ambulabimus in semitis ejus : quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, et arguet populos multos : et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium ; nec exercebuntur ultra ad prælium.* Addit ad ista Michæas [3], *Et sedebit vir subtus vitem suam, subtus ficum suam ; et non erit qui deterreat.* Quibus verbis, in quæ ambo illi admirabiliter incurrerunt, significatur pacis et quietis affluentia importanda per Christum; quæ quomodo reipsa contigerit, difficile est, ut jam dixi, certo constituere. His consonat Davidis Psalmus 71. qui sub titulo Salomonis de Christo, ejusque regno, et futura sub eo tranquillitate vaticinatus est. *Orietur*, inquit, *in diebus ejus justitia, et abundantia pacis ; donec auferatur luna.*

II. Magna pars veterum, ac recentiorum interpretum, vaticinia ista referenda putat, ad illam pacem, quæ imperante Augusto sub ortum Christi Domini contigisse dicitur, qualis antea non extiterat. Nam « antequam Christus advenisset, et usque ad vicesimum octavum annum Cæsaris Augusti, cujus quadragesimo secundo anno Christus natus est in

[1] Ambro. Ser. 29.

[2] Isa. c. 2. — [3] Mich. 4. 4.

Judæa, ait Hieronymus [1], in toto orbe terrarum inveniemus fuisse discordiam, et singulas nationes contra vicinas gentes arsisse studio præliandi, ita ut cæderent, et cæderentur. Orto autem Domino salvatore, quando sub præside Syriæ Cyrino prima est in orbe terrarum facta descriptio, et evangelicæ doctrinæ pax Romani imperii præparata, tunc omnia bella cessaverunt : et nequaquam per oppida et vicos exercebantur ad prælium, sed ad agrorum cultum ; militibus tantum , legionibusque Romanis contra barbaras nationes bellandi studio delegato, quando impletus est angelorum ille concentus, Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis : et in diebus ejus orta est justitia, et multitudo pacis. » Item et ad Michæam adnotat, *antequam nasceretur nobis puer, cujus principatus in humero ejus, totum orbem plenum fuisse sanguine.* « Populi, *inquit*, contra populos, reges contra reges, gentes dimicabant adversum gentes. Denique etiam ipsa Romana respublica bellis lacerabatur civilibus ; » quæ multa commemorat. « Postquam autem ad imperium Christi singulare imperium Roma sortita est, apostolorum itineri pervius factus est orbis, et apertæ sunt eis portæ urbium, etc. »

Cyrillus quoque in commentario ad Esaiam [2], non aliter illud interpretatur ; necnon ad Michæam [3] ; ut et Theodoretus ad utrumque prophetam [4] ; quos et Procopius sequitur. Idipsum et Eusebius Cæsariensis affirmat in libro nono de Demonstratione evangelica, capite 17. [5] et Chrysostomus in secundum caput Esaiæ. Leontius item apud Euthymium in Panoplia [6].

III. Sed quod pace tantorum virorum dictum sit, mihi non videtur illius prophetici promissi fidem satis implevisse rerum illa tranquillitas, quæ sub natalem extitit Christi Domini. Nam et Augusto superstite multa, et atrocia bella, et Romani imperii clades acciderunt, maxime Variana ; et Tiberio deinde ac reliquis imperantibus, nunquam tumultus defuere. Præterea status ille generis humani, quem Propheta denuntiat, in id potissimum congruit tempus, quo, mortuo Christo, Evangelium longe lateque diffusum est : adeo ut gentes omnes, veteri derelicta superstitione, Deum, qui in Judæa colebatur et Hierosolymis, agnoscerent, ejusque legem inde repeterent. Hoc igitur tempus præsertim Claudii, Neronis, ac deinceps aliorum fuerit ; quibus regnantibus, tantum abest, ut gentes gladios suos conciderint, ut nunquam civilia, et cum exteris bella vehementius exarserint. Fuit enim illud tempus, quo Judæa cum maxime bellicis agitata motibus, et ab Romanis caput gentis et religionis eversa Hierosolyma concidit.

Quocirca totum hoc prophetarum de pace prædictum ad spiritalem concordiam, et tranquillitatem, non ad temporariam, et externam referendum arbitror, quæ est posterior Hieronymi, et Cyrilli sententia. Sic igitur habendum est : hanc esse vim doctrinæ Christi, et evangelicæ prædicationis, ut qui illam amplexi fuerint, ad ejusque normam, et præscriptum vitam suam, et mores exegerint : cujusmodi futuros innumerabiles prophetæ prævidebant : positis odiis, ac bellis, pacem inter se, amicitiamque foveant. Quare non ad omnes populos, et universum genus hominum ista pertinent, sed ad eos duntaxat, qui Christianam secuti fidem, eam ipsam vita sua, et factis expresserint.

Siquidem vetus lex bella, et internecina odia præscribebat adversus gentes aliquas, quæ Dei jussu ex promissæ terræ finibus exterminandæ fuerunt ; de quibus illud ab Christo pronuntiatum Matthæi quinto merito credimus [7] : *Audistis quia dictum est : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.* Cædere igitur, et bello persequi gentes istas vetus lex imperabat, nec ullum cum illis habere commercium : quod ipsum est odisse, hoc est ea facere, quæ qui interiori, et implacabili odio in aliquos efferuntur, consueverunt facere. Quibus adjungenda est et talionis lex, quæ *oculum pro oculo, et dentem pro dente* rependi jubebat [8]. Hujusmodi enim mutui damni, et mutilationis, vel necis exactio, odii fructus, et effectum est : quod pro affectu ipsomet odii, quale nullum præscribi potest, usurpatur in lege.

At Christiana doctrina odii ac discordiæ fomites restinguit, cum et odisse quemquam prohibet, ne inimicum quidem ; nec ulcisci se, vel injuriam referre sinit : sed omnia forti, et benigna mente perpeti suadet, imo beneficiis malefacta pensare ; et alia ejusdemmodi, quæ ad perennem stabiliendam pacem efficacissima sunt.

[1] In Com. in ad c. 2. Isa. col. 16. — [2] Cyr. in Isa. p. 35. — [3] Id. in Mich. p. 428.

[4] Theod. in Isa. p. 14. et in Mich. p. 821. — [5] Eus. 9. Dem. p. 285. — [6] Tit. 8. part. 1. — [7] Mat. 5. 43. — [8] Ib. 5. 38.

IV. Ad hunc sensum accommodari debere prophetica illa prædicta de pace per Christum toto orbe diffundenda, nonnulli antiquorum nos docent. Justinus martyr in dialogo cum Tryphone Judæo, Michææ locum illum explicans, ostendit ad gentes pertinere, quæ, Christi fide suscepta, in veri Dei notitiam cultumque translatæ sunt : « (1) nempe ad nos, qui ex lege, verboque, quod ab Hierosolymis per apostolos Jesu propagatum est, divini cultus veritate agnita, ad Deum Jacob, et Deum Israelis confugimus : et qui bello, mutuisque referti cædibus, atque omni genere pravitatis eramus, per omnem terram bellica instrumenta singuli, hoc est gladios in aratra, falces in aratoria armamenta convertimus ; atque ita pietatem, justitiam, humanitatem, fidem pro illis exercemus, et colimus. »

Tertullianus item in Scorpiaco, capite 13. « Paulus, *inquit*, Apostolus de persecutore, qui primus Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stilo mutans, et convertens machæram in aratrum; lupus rapax Benjamin, etc. » Ubi sensum illum, quem secuti sumus, vaticinii istius indicat. Ac Basilius sane in secundum caput Isaiæ de spiritali prælio nationum inter se accipit : videlicet de philosophorum rixis, et contentionibus, quæ oborta Evangelii luce sublatæ sunt. Idipsum et Rupertus declarat his verbis, ad Michæam prophetam [1] : « Nonne istud, coruscante Evangelio Christi, passim per populos, et gentes factum esse legimus, et fieri videmus, dum viri prius inquieti, bellicosi, depositis armis bellicis, et ipso schemate vel habitu immutato, insignia ferunt evangelicæ pacis ; alii ad cœnobialem, alii ad eremiticam vitam conversi ? » Mox privatim sacerdotes evangelicæ legis a bello penitus abstinere dicit : quod in veteri non fiebat. « Verumtamen de ceteris quomodocumque sit, *inquit*, nonne sacerdotalis, cunctusque sacri altaris ministerialis ordo, sic et gladios, et lanceas concidit, ut ne saltem manibus attrectare licitum sit ? Non sic erat antequam innotuisset iste mons domus Domini. » Et in commentario ad Isaiam [2], verba ista hujus enarrans, *Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces*, apertius illum sensum exprimit. « Hoc plane facient, *inquit*, omnes gentes, sed non omnes homines. Nec enim sic fluent, nec sic ibunt, ut prædictum est, omnes homines, sed omnes gentes, id est de omnibus gentibus multi, et innumerabiles. » Qui et subinde dicit, « Innocenter vivent, si fieri poterit, quod ex ipsis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Imo et plerique licitis quoque bellis abstinebunt; deponent ultro justæ quoque militiæ cingulum : urbibus, atque castellis solitudines, atque cœnobia præoptabunt. »

V. Huic interpretationi consentaneum est quod Augustinus epistola quinta ad Marcellinum scribit : doctrinam Christianam, quæ illatas ab alio injurias ulcisci vetat, sed eas patienter ferre jubet, non esse reipublicæ rationibus adversam ; verum magnum potius commodum allaturam, si illius præceptis obtemperetur ; quippe summam inde tranquillitatem, ac felicitatis copiam affuturam. « Proinde qui doctrinam, *inquit*, Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem, quales doctrina Christi esse milites jussit : dent tales provinciales, tales maritos, tales conjuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales judices, tales denique debitorum redditores, et exactores ipsius fisci, quales esse præcepit doctrina Christiana : et audeant eam dicere adversam esse reipublicæ : imo vero dubitent eam confiteri magnam, si obtemperatur, salutem esse reipublicæ. »

Ac profecto si quæ in evangelicis, apostolicisque litteris publice privatimque vitæ instituendæ præcepta data sunt, ea servare Christiani vellent, perspicuum est, rixas omnes et contentiones, et quæ hinc oriri bella solent, funditus extinctum iri; et in constanti, ac perpetua pace victuros homines, quos intestini cupiditatum motus, et tumultus ad exercenda cum aliis odia, et certamina compellunt.

VI. Ad summum quid in universo genere hominum efficere potuerit Christianæ disciplina fidei, et mediatoris unici magisterium ; argumento esse debet id quod in multis et olim præstitit, et hodieque, licet minus copiose, tamen utcumque solet perficere. Nam et initio conditæ Christianæ religionis, et Ecclesiæ, fideles omnes, ac Christi discipuli,

(1) JUSTIN. martyr. dial. Οἵ τινες ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἀπελθόντος ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, διὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλων τὴν θεοσέβειαν ἐπιγνόντες, ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰακὼβ, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ κατεφύγομεν· καὶ οἱ πολέμου καὶ ἀλληλοφονίας, καὶ πάσης κακίας μεμεστωμένοι, ἀπὸ πάσης τῆς γῆς τὰ πολεμικὰ ὄργανα ἕκαστος, τὰς μαχαίρας εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας εἰς γεωργικὰ μετεβάλομεν· καὶ γεωργοῦμεν εὐσέβειαν, δικαιοσύνην, φιλανθρωπίαν, πίστιν.

[1] Ruper. l. 2. in Mich. to. 1. pag. 838.

[2] Idem l. 1. in Isa. c. 9. p. 433.

arctissimo inter se charitatis, et concordiæ vinculo constricti, tranquillissima in pace degebant. Quæ diu postea perseveravit inter atrocissimas persecutiones, saltem in exquisitioribus Ecclesiæ membris, hoc est sanctis et piis Christianis : adeo ut oppida integra per Ægyptum ejus professionis hominum Constantino M. imperante reperta sint, quorum cives non mutua inter se tantummodo concordia, et fraterna quavis præstantiori charitate continebantur ; sed eumdem insuper animum adversus ignotos, et advenas gerebant, quos omnibus gratuitæ humanitatis officiis studiose demerebantur : idque in lucro ducebant ; ut in actis sancti Pachomii abbatis legitur : et hac etiam ætate, in plerisque religiosis familiis, ac cœnobiis idem Christianæ pacis fructus existit ; quam rerum omnium suarum, et possessionum mercede comparandam esse Christus docuit. « Quo enim pretio quies hujus temporis aptius comparetur ; quam ut ipsi mundo omnes divitiæ, omnes dignitates, et universarum cupiditatum materiæ refundantur : et sancto, beatoque commercio ematur Christiana libertas, fiantque filii Dei de paupertate divites, de patientia fortes, de humilitate sublimes ? » ait Ambrosius epistola 33. ad Demetriadem, vel quicumque illius est auctor.

VII. Cujus in illo statu tranquillitatis et quietis duplex potissimum ratio colligitur : altera, quod professionis istius vinculum, imo potius anima est mutua charitas, et animorum consensio ; quæ pax est ipsa. « Siquidem domum Dei non faciunt, nisi quando charitate compaginantur. Ligna ista, et lapides, si non sibi certo ordine cohærerent, si non se pacifice innecterent, si non se invicem cohærendo sibi quodammodo amarent ; nemo huc intraret, » ait Augustinus sermone 256. de Tempore. Hoc itaque nexu soluto, structura tota collabitur ; et illud evenit, quod de Christianis queritur Basilius : Nam « (1) factum esse » dicit « unumquemque per sese velut arenam ; quippe non conjunctos inter se esse, sed singulos separatim divisos. Etenim neque sublata compage, ac nexu, consistere potest ædificium ; neque in altum assurgere potest Ecclesia, nisi pacis, et concordiæ vinculo colligata sit. » Est autem religiosa communitas, ex instituto suo, et eo fine, quem Deus illa condenda sibi præscripsit, « quasi civitas aggregata ex hominibus sic perfectis, ut tota vita eorum sit Dei honorificentia, et obsequium, tota debitum honestatis officium, tota aliorum subsidium, » ut loquitur Guillelmus Parisiensis [1]. « Cujus cives singuli, quasi lapides et ligna omni architectonica diligentia decorata censentur. Quod enim sunt tumor, et tortitudo, sive curvitas, et putriditas in lignis ; hoc superbia, avaritia, et luxuria in animabus : et quod rectitudo, et planities, et firmitas in lignis, seu lapidibus, hoc justitia, æquitas, et fortitudo in animabus. Et quod cementum, et clavi, ceteræque ligaturæ inter lapides, et ligna, hoc mutua dilectio, et spirituales necessitudines inter animas hominum, seu inter homines. »

Altera ratio, quod religiosi hominis, qui quidem nomini, et instituto suo respondere velit, proprium sit renuntiare omnibus illis, quæ sola quietem animi, ac pacem interpellare possunt. « Nemo porro aliorum sensu miser est, inquit Salvianus [2], sed suo ; et ideo non possunt cujusquam falso judicio esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, beatiores sunt, quam qui ex sententia sua, atque voto agunt. Humiles sunt religiosi, hoc volunt ; pauperes sunt, pauperie delectantur ; sine ambitione sunt, ambitum respuunt ; sine honore sunt, honorem respuunt ; lugent, lugere gestiunt ; infirmi sunt, infirmitate lætantur. »

VIII. Claudere hoc caput, et illam de Christiana pace disputationem libet insigni testimonio magni Athanasii ; qui in libro de incarnatione Verbi Dei divinitatem Christi hoc argumento comprobat, quod pacis amorem et studium cultoribus suis ingeneraverit. « (2) Siquidem olim, *inquit*, idololatriæ dediti Græci

(1) BASIL. tom. 1. hom. 29. pag. 620. D. Γεγενήμεθα γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ὥσπερ ἡ ψάμμος, οὐ συνημμένοι ἀλλήλοις, ἀλλ' ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν διηρημένοι. Οὔτε γὰρ οἰκοδομὴν συστῆναι, συνδέσμου ὑφαιρεθέντος, δυνατὸν, οὔτε ἐκκλησίαν εἰς ὕψος αὐξηθῆναι, μὴ συνδεδεμένην τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, καὶ τῆς ἀγάπης.

(2) ATHAN. tom. 1. pag 7. Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατροῦντες Ἕλληνες, καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὁμοῖ πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον. Οὐκ ἦν γάρ τινα τὸ σύνολον οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα ξίφεσιν ὁπλίσαι, ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης. Καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγὴ δι' ὅπλων ἐγίνετο, καὶ ξίφος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἔρεισμα. Καί τοι, ὡς προεῖπον, εἰδώλοις ἐλάτρευον, καὶ δαίμοσιν ἔσπενδον θυσίας, καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες μεταπαιδευθῆναι. Ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῷ ὄντι κατὰ διάνοιαν κατανυγέντες, τὴν μὲν ὠμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναῖα, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπόν ἐστι.

[1] Lib. de Sacr. in gen. pag. 390. H. 2.

[2] Lib. 1. de gubern. Dei col. 149.

pariter, et barbari contra se invicem bella gerebant, et in cognatos crudeles erant. Non enim quisquam poterat omnino terra marive iter facere, nisi gladium manu præferens, propter implacabilia bella, quibus in se mutuo grassabantur. Quippe vita omnis ipsorum per arma transigebatur; et pro baculo ensis illis erat : in eoque fiduciam suam omnem, ac præsidium collocabant. Atqui, ut jam dixi, simulacra venerabantur, et dæmonibus sacra faciebant : ac nihil interim ex ista superstitione idolorum, qui sic animo erant affecti, dedoceri potuerunt. Postquam autem ad Christi disciplinam transierunt, tunc præter opinionem revera compunctis eorum animis, immanitatem illam cædium exuerunt; ut non amplius bellicum et hostile nescio quid spirent, sed omnia sint eis pacifica, et quæ ad pacem, ac concordiam pertinent mirifice illos afficiant, etc. »

Tum paucis interjectis, et commemorata Isaiæ prophetia, quæ gentes prædicit enses suos, et lanceas in agricolationis instrumenta conversuras, nec belli vestigium usquam reliquum fore, ista pertexit : « (1) Neque vero id incredibile videri debet : cum hodieque barbari, quibus natura morum insita est immanitas, quandiu idolis suis sacrificant, contra se invicem furore perciti ferantur, nec absque gladiis vel una hora possint vivere; iidem vero, postquam Christianæ doctrinæ auscultare cœperint, statim bellis relictis, ad agriculturam sese conferant, ac pro tractandis gladiis manus ad preces extendant; et ut antea bellis inter se mutuis certabant, ita deinceps diabolum, ejusque dæmones pudicitiæ armis, et animi virtutibus oppugnent. Hoc autem divinitatis Christi est salvatoris indicium, etc. » Addit, dæmones imbecillitatis suæ sibi conscios, ad mutua sibi inferenda bella concitasse homines; ne iis vacaret, odiis ac rixis inter se pacatis, adversus dæmones ipsos, vires suas et bella convertere.

Hæc Athanasius; quæ hac etiam ætate licet in efferis, et ab omni derelictis humanitatis cultu nationibus cernere, velut Indis, Brasiliensibus, Canadensibus, et Americanis ceteris; qui, quandiu patriis irretiti superstitionibus dæmones adorant, assidua inter se bella gerunt: ac leonum, et luporum more, ex hostium carnibus dapes, et viscerationes instruunt. At ubi Christiani facti sunt, repente posita feritate sic mansuescunt; ut pati, quam inferre malint hostibus malum ; eosque benefactis et omnibus charitatis officiis demulceant.

CAPUT OCTAVUM.

De interpellatione Christi mediatoris. — 1. Advocatus, et Παράκλητος Christus appellatur, et quid utraque vox significet. — 2. De advocato Asconii locus insignis. Spiritus sanctus quo sensu interpellare vel postulare dicatur. — 3. Christus proprie ἐντυγχάνειν, et interpellare dicitur. — 5. Proponitur quæstio, quæ sit advocationis illius, sive interpellationis ratio attributa Christo ; atque imprimis statuitur, Christum pro se orasse dum viveret. — 6. Paulini Aquileiensis de ea re locus expenditur. — 7. Quæritur deinde an ad dextram modo sedens Christus oret pro nobis. Quid interpellatio ab oratione distet. Tum quorundam opinio negantium orare modo. — 9. Quidam eas orationes, quas in mortali fudit corpore, adhuc operari asserunt. — 10. Alii etiamnum orare putant. — 11. Quæ opinio magis approbatur. — 12. Ut argumenta contraria diluantur, discernitur genus orandi duplex. — 13. Origenis absurda sententia. — 14. Gregorii Nazianzeni dictum expenditur.

I. Promovenda nunc oratio nostra est ad *mediatoris* officium illud, quod Christo insigniter attributum, ab hoc deinceps communicatum transit in sanctos ; de quo fastidiosa magis, ob adversariorum μικρολογίαν, quam difficilis, et impedita nascitur quæstio : quæ hoc loco disceptabitur, ubi de Christo ipso omnis uti sanctitatis, ita μεσιτείας fonte, quæ sunt consentanea dixero.

Ut ab sacrarum auctoritate litterarum au-

(1) Ibid. pag. 78. B. Καὶ οὐκ ἄπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἔμφυτον ἔχοντες, ἔτι μὲν θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν. Ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούσωσιν, εὐθέως, ἀντὶ μὲν πολέμων, εἰς γεωργίαν τρέπονται· ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφεσι τὰς χεῖρας ὁπλίζειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι· καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτούς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου, καὶ κατὰ δαιμόνων ὁπλίζονται, σώφροσύνῃ, καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θεότητος τοῦ Σωτῆρός ἐστι γνώρισμα.

spicato exordiar, duo nos de *mediatore* nostro docent : alterum, *advocatum* esse nostrum ; alterum, *interpellare* pro nobis. Joannes apostolus in prima sua Canonica [1], *Filioli*, inquit, *mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum justum.* Græce παράκλητος dicitur. Paulus vero in epistola ad Romanos [2] : *Quis est, qui condemnet ? Christus Jesus, qui mortuus est. Imo qui et resurrexit ; qui et est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Et ad Hebræos scribens [3], *Unde et salvare*, ait, *in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum ; semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Græca vox *interpellationem* significans est ἐντυγχάνειν. De utroque vocabulo paucis agendum.

Παράκλητον vulgo *consolatorem* vertunt. Id melius παρακλήτωρ diceretur : quemadmodum et Hesychius παρακλήτορας interpretatur παραμυθητὰς. At παράκλητος est qui adhibetur, et advocatur ad opem ferendam, ut consilio, et quocumque alio potest modo laboranti, vel periclitanti præsto sit ; quem proprie *advocatum* Latini vocant. Ut qui causam dicendam habet, amicos, et clientes in auxilium vocat, quorum stipatu, comitatuque fulcitur, consilio juvatur, ad conciliandos judices ac deprecandos gratiosior redditur. Hi sunt παράκλητοι, quorum apparatus, et officia, hoc est prensationes, supplicationes, circumcursationes, invidiose describit Æschines in oratione contra Ctesiphontem. « (1) Quantus, *inquit*, apparatus instructus sit, quantaque comparata sit acies, quanta denique contentione certi in foro vos homines orent, atque obsecrent, Athenienses, ne quid in republica moderati, et usitati fiat, videtis. » Hujusmodi τῶν παρακλήτων studia fuerunt ad eos sublevandos, et adjuvandos, quorum causa laborabant.

II. Eos, uti diximus, *advocatos* Latini nominabant. De qua voce non est negligendus Asconii Pædiani locus, Ciceroniani interpretis veteris, et eruditi. Hic in commentario ad Divinationem Ciceronis de *advocatis* hæc adnotat. « Qui defendit alterum, *inquit*, in judicio, aut patronus dicitur, si orator est : aut advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam accommodat amico : aut procurator, si negotium suscipit : aut cognitor, si præsentis causam novit, et sic tuetur, ut suam. » Ergo *advocatus* a *patrono* distabat olim, quod hic causæ erat orator : ille consilio, et præsentia sua commodabat. Postea usus obtinuit, ut advocatus pro oratore sumeretur, hoc est *causidico ;* ut Quintilianus observat [4].

Utrumque vocabulum *mediatori* Christo Domino merito tribuitur ; prius vero, etiam proprium est factum Spiritus sancti : non tam, opinor, quod consolari, et pacare mœstos, ac solatiis reficere soleat ; quam quod præsto sit ope, et auxilio gratiæ suæ, ac tum consilio et hortatu, hoc est interiori luce mentes illuminet, tum robur ad recte agendum voluntati sufficiat.

Idem et pro nobis *interpellare* dicitur ab apostolo Paulo, hoc est ὑπερεντυγχάνειν, quod postulare latinus noster interpres reddidit : (2) *Sed ipse spiritus*, inquit, *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus ; quia secundum Deum postulat pro sanctis.*

Verum de Spiritu sancto non hoc proprie, sed tropice duntaxat usurpari, dictum est alibi [5] : et hæreticorum calumniæ, quam contra divinitatem Spiritus sancti ex illo loco struebant, occurrimus.

III. At Christus, quoniam non solum Deus, verum etiam homo est, proprie interpellare dicitur, et ἐντυγχάνειν ; quod est *supplicare*, hoc est προσεύχεσθαι, ut habent veteres glossæ : quod proprium est advocati, et ejus omnis, qui litem et causam habentis adjutorem se profitetur ; nimirum adire judicem eique supplicare, et illi conciliare quem tuendum susceperit. Paulinus Aquileiensis in libello contra Felicem Urgelitanum [6], vim istius advocationis interpellationisque recte sic explicat, et hæretici illius calumniosam interpretationem eludit. « Dicitis, *inquit*, quod Joannes scribat in epistola sua, Habemus advocatum apud Patrem Jesum Christum ; et hoc sit advocatus, quod et adoptatus, cum longe aliud sit advocatus, et aliud adoptatus. Nam advocatus ille mihi est, qui pro me judicem interpellat, et causam necessitatis meæ propria tuitione de-

(1) Æsch. contra Ctesiph. Τὴν μὲν παρασκευὴν ὁρᾶτε, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ τὴν παράταξιν, ὅση γεγένηται, καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν δεήσεις, αἷς κέχρηνταί τινες ὑπὲρ τοῦ τὰ μέτρια, καὶ τὰ συνήθη μὴ γίγνεσθαι ἐν τῇ πόλει.

(2) Rom. 8. 26. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

[1] Joan. 2. 1. — [2] Rom. 8. 34. — [3] Heb. 7. 25. — [4] Lib. 12. cap. 1.

[5] Lib. 2. de Trin. c. 6. § 5. — [6] Paulin. to. 4. Bib. col. 318. D.

fendit. Convenientius quippe dici potest propitiatus, quam adoptatus, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Cum enim naturam nostram, quam adsumptam in dextera Patris collocatam ostendendo Patri incessabiliter manifestat; propitium eum nobis advocatus noster, quasi interpellando, efficit, et benignum. »

IV. Gregorius item Nazianzenus plenius eumdem locum declarat et hæreticorum itidem cavillationem diluit: qui inde pugnabant, minorem Patre esse Filium, et in ordinem redigebant; ut mera creatura videretur. Sic enim scribit : « (1) Nonum istud proferent [1] : *Semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Optime sane ac perquam mystice, et humane. Siquidem interpellare, non ut vulgatis consuetudo fert, idem est atque ultionem postulare. Hoc enim nescio quomodo abjectæ humilitatis esset : sed est supplicare pro nobis, ratione mediationis; quemadmodum et Spiritus pro nobis interpellare dicitur [2]. Unus enim Deus; unus et mediator Dei et hominum homo Jesus Christus. Nam et nunc quoque deprecatur tanquam homo, pro mea salute; quandoquidem cum eo corpore est, quod assumpsit, donec me Deum faciat vi humanitatis assumptæ : quamvis non amplius secundum carnem cognoscatur, nempe secundum carnis affectiones, et nostras, citra peccatum. Eodem modo et [3] advocatum habemus Jesum; non ut nostra causa sese ad Patrem abjicientem, ac prosternentem more servili. Procul sit servilis ista suspicio, et indigna spiritu. Non enim Patrem decet id exposcere, nec pati Filium, neque pium est et æquum tale aliquid de Deo cogitare. Verum iis, quæ tanquam homo passus est, Patri suo persuadet ut patienter toleret : tanquam Verbum, et hortator. Sic ego advocationem hanc interpretor. » Hæc postrema, quibus Christum ait apud Patrem suum deprecatoris, et intercessoris partes obire, quatenus persuadet ut patienter hominum peccata toleret, ac dissimulet, Jacobus Billius eruditus interpres aliter accepit, et ad homines ipsos retulit, quos ad tolerantiam inducere hortatu suo Christum existimat. Sed minus opinor apte. Non enim hoc sensu constare potest illa Christi πρεσβεία, qua sine dubio apud Patrem, non apud homines, fungitur, ea ratione, quam ibi Gregorius indicat.

V. Hoc loco non pœnitenda nobis oritur quæstio; quæ sit πρεσβείας illius, et παρακλήσεως, sive advocationis, ratio : hoc est utrum Christus orando, ac supplicando, precesque fundendo, mediatoris, et advocati, vel interpellatoris partes impleat. Non enim idem de eo sensus est theologorum omnium.

Ac dum in carne mortali viveret, orasse Christum, nemo Christianus inficiari potest. Hoc enim aperte Scripturæ prædicant; quæ et istud docent, non solum pro nobis, sed etiam pro semetipso illum orasse. Quanquam Paulinus Aquileiensis in libro primo contra Felicem Urgelitanum, videtur existimasse, non pro se, sed pro nobis orasse Christum [4]. « Non sibi, *inquit*, nec pro se orabat: quia, sicut sæpius est intimatum, non est sibi natus, nec pro se passus, vel mortuus; sed pro illis, id est membris suis orabat, pro quibus hæc omnia voluntaria dignatione, altissimaque pertulit potestate. » Ac postea eodem in libro, hæc Apostoli verba profert [5], *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere, cum clamore valido, et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.* Tum ista subtexit [6] : « Et quia non sibi, neque pro se, sed, sicut præfati sumus, nobis, et pro nobis oravit, pro quibus nasci, pati, et mori dignatus est, etc. »

Verum non est dubitandum, quin pro se Christus oraverit, cum homo inter homines mortalis adhuc viveret. Idque adeo Pauli locus ille ipse confirmat, in quo preces fudisse cum lacrymis dicitur ad Patrem : quod quidem Chrysostomus, Theodoretus, aliique referunt ad orationem illam, qua mortem in horto deprecatus est.

(1) NAZIANZ. orat. 36. pag. 587. Ἔνατον ἐκεῖνο φήσουσι τὸ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν. Εὖ γε καὶ λίαν μυστικῶς τε, καὶ φιλανθρώπως. Τὸ γὰρ ἐντυγχάνειν, οὐχ ὡς ἡ τῶν πολλῶν συνήθεια, τὸ ζητεῖν ἐκδίκησιν ἔχει· τοῦτο γάρ πως καὶ ταπεινότητος· ἀλλὰ τὸ πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, τῷ λόγῳ τῆς μεσιτείας, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνειν λέγεται. Εἷς γὰρ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Πρεσβεύει γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ὅτι μετὰ τοῦ σώματός ἐστιν, οὗ προσέλαβεν, ἕως ἂν ἐμὲ ποιήσῃ Θεὸν, τῇ δυνάμει τῆς ἀνθρωπότητος· κἂν μηκέτι κατὰ σάρκα γινώσκηται, τὰ σαρκικὰ λέγω πάθη, καὶ χωρὶς τῆς ἁμαρτίας ἡμέτερα. Οὕτω δὲ καὶ παράκλητον ἔχομεν Ἰησοῦν, οὐχ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προκαλινδούμενον τοῦ Πατρὸς, καὶ προσπίπτοντα δουλικῶς· ἄπαγε τὴν δούλαν ὄντως ὑπόνοιαν, καὶ ἀναξίαν τοῦ πνεύματος· οὔτε γὰρ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ἐπιζητεῖν, οὔτε τοῦ Υἱοῦ πάσχειν ἢ ὡς περὶ Θεοῦ διανοεῖσθαι δίκαιον· ἀλλ' οἷς πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, πείθει καρτερεῖν ὡς Λόγος, καὶ παραινέτης. Τοῦτο νοεῖται μοι ἡ παράκλησις.

[1] Heb. 7. — [2] 1. Ti. 2. — [3] 1. Joan. 2. — [4] Paulin. inter opera Alchuin. col. 1794. C.

[5] Heb. 5. 7. — [6] Paulin. l. 1. contra Fel. 1822.

VI. Sed videtur Paulinus de oratione illa quod dixit intellexisse, quæ *mediatoris*, sive *reconciliatoris* propria fuit : qua Christus pro se nihil opus habuit, sed nostra causa duntaxat est usus. Hoc enim in superiori sermone Paulinus indicat; ubi et mediatoris, atque advocati partes explicat. Nam cum Felix, quem contra disputat, Christum eo ipso non naturalem, sed adoptivum esse filium contenderet, quod *advocatus* est, et hoc vocabulum ad illius detorqueret injuriam; Paulinus ex adverso probare nititur, nihil hoc munere conditioneque mediatoris, et advocati de illius dignitate decerpi; quod non communi more advocatione fungatur, sed plane θεοπρεπῶς, et ut Deum decet. Non enim quasi indigens venia, et reconciliatione, uti pro hominibus ceteris, ita pro seipso homine Christus orat. Verba Paulini ejusmodi sunt, ut prætermitti non debeant. « Advocatus, *inquit*[1], idem est quod et mediator, et ideo refellitur a te verus credi non posse Deus. Recte enim mentitus es in caput tuum. Ecce angelus Domini secat te medium. Advocatus igitur non est idem, quod mediator. Mediator namque hoc est, quod reconciliator. Sermo autem mediatoris cum interpretatione sui denuntiatur effectus. Mediator igitur ab eo, quod medius sit inter utriusque dissidentium partes, ut reconciliet ambas in unum. Quod quidem redemptor noster unigenitus Dei Patris filius pro nobis inter Deum et nos fieri gratis dignatus est ; ut qui discordes a consortio charitatis Dei peccando extiteramus, per eum ad concordiam divini amoris reconciliati in sanguine ipsius, redintegrari mereremur , sicut per Paulum docetur : Cum essemus, ait, inimici, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus, salvi facti per sanguinem ipsius. »

Subinde vero ita hæreticum pulsare pergit[2] : « Si ergo ideo Christum Jesum verum denegas Deum, verumque Dei filium, quia advocatus noster est, et pro culpis delinquentium intercedit ; quæro quid de Spiritu sancto diffinire præsumas, qui et ipse advocatus noster est, et incarnatus non est; utrum sit verus Deus, an non, etc. » Mox item : « Sed si de Filio recte sentires, *ait*, recte profecto et de Spiritu sancto intelligeres. Dei enim filius omnia pro nobis, non pro se, voluntaria pietate suscepit. » Ex quibus, aliisque ibidem a Paulino dictis perspicuum est, illud tantummodo pro se genus orationis ab eo detractum esse Christo, quo pro nobis intercessit, ut et peccatis veniam, et reconciliationis gratiam, et idonea comparandæ salutis auxilia, et ipsam postremo salutem impetraret. Hujusmodi enim nihil opus habuit ipse, nec sibi postulavit.

Ceterum Bernardus sermone 76. in Cantica, putat petitionem istam, qua se clarificari rogavit a Patre vivens, *non ut supplicem, sed ut præscium* delegasse. « Libere enim petitur, *ait*, quod in potestate petentis accipere est. Ergo dispensatoria Filii petitio est, quippe donantis cum Patre quidquid a Patre acceperit. » Quod de Christo, qua Deus est, magis interpretari libet, quam ut est homo ; cujus quamlibet præscii vera fuit, et seria postulatio.

VII. Hac igitur parte quæstionis omissa, quæ est expeditior ; altera superest : an in cœlo regnans cum Patre, et ad ejus dexteram assidens, etiamnum pro nobis orationem fundat. Hoc vero prorsus idem est, atque illud inquirere ; cujusmodi sit *interpellatio*, sive *intercessio*, qua sine ulla dubitatione, pro nobis in cœlo fungitur, ut ex Apostolo supra demonstravimus. Nam pro seipso nihil amplius postulatione opus habet.

Ut ea res in nonnulla controversia posita melius explicetur ; primum ex Augustino[3] sciendum istud est, *interpellationem* ab *oratione*, sive *postulatione* differre. Hoc ille ex Apostoli loco approbat, qui est in priore ad Timotheum ; ubi ita scriptum legitur : (1) *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes , orationes , postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.* Ac paulo post observat, aliud esse *postulationem*, sive ἔντευξιν, aliud *interpellationem.* « Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed, interpellant postulaturi. » Est autem interpellare proprie *adire*, ac *convenire* quempiam ; orare vero, sive postulare, eumdem precari, et aliquid ab eo petere; quod posterius utrum Christus modo faciat, in quæstionem vocatur.

Veterum aliqui orandi, precandique partes eripere Christo videntur, dum *interpellationis* vocabulum ab illa notione segregant ; et nihil esse aliud volunt, nisi seipsum sistere Patri, et quæ passus est, palam ostendere. Gregorius libro 21. Moralium, capite 13. « Unigenito, *inquit*, filio pro homine interpellare, est apud

(1) I Timoth. 2. 1. Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων.

[1] Paulin. l. 1. contra Fel. 1790. — [2] Ibidem pag. 1791. — [3] August. epist. 49. p. 114. D.

coæternum Patrem seipsum hominem demonstrare : eique pro humana natura rogasse, est eamdem naturam in divinitatis suæ celsitudine suscepisse. Interpellat igitur pro nobis Dominus non voce, sed miseratione ; quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberavit. » Quæ Gregorii verba descripsit Amalarius Fortunatus [1], atque ipsemet Gregorius eadem fere repetit in libro 24. capite secundo.

VIII. Rupertus item [2] copiose de hoc argumento disserens, arbitratur Christum rogasse Patrem, cum in terris viveret : nunc vero minime id agere. Quod autem rogaturum se Patrem imminente passione promittit apostolis, cum ait [3], *Rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis*, « Æquabilius est, inquit Rupertus, de passione, quam de paternæ dexteræ consessu accipi. » Quo et illa pertinere vult Apostoli verba, ex epistola ad Hebræos, quæ supra descripsimus [4] ; ubi *in diebus carnis suæ preces, et supplicationes Christum obtulisse* refert [5] : « Non enim postquam ascendit in cœlum clamat, ut salvetur a morte ; ergo nec rogat, ut paracletus nobis detur, sed dat, jam ex tunc utens data sibi potestate in cœlo, et in terra. Sed in cruce rogavit, utpote paulo minor ab angelis ; ascendens autem in cœlum, Ego mittam promissum Patris mei in vos, ait. Quod vero Apostolus ait præsenti tempore, Interpellat pro nobis Jesus Christus qui mortuus est, imo qui et resurrexit, qui est a dextris Dei, qui interpellat pro nobis ; forte repugnare videatur, et adstruere, quod nunc quoque supradicto sensu roget pro nobis : sed si modus interpellationis rite animadvertitur, potius adstipulatione firma his, quæ prædicta sunt, suffragari comprobatur. Illa namque interpellatio, doctorum omnium vera assertione, non summissa est postulatio, sed ejus passionis, quæ semel suscepta, semel pro nobis in sacrificium oblata est, æterna commemoratio, semel in conspectu sanctæ Trinitatis admissa sanguinis ejus innocentis exclamatio ; homicidas, qui fuderunt, convincens ; nos autem, qui bibimus in ministerio altaris, non indiga, sed potenti interpellatione defendens. Alioquin quomodo et antequam ascendisset, ait : Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra ; si et postquam ascendit, ut possit interpellat, vel rogat dari nobis paracletum ? Sed dicit quis : Rogat per humanitatem, qui dat per divinitatem. Hoc plane verum est ; quia tunc moriens paulo minus ab angelis imminutus, rogavit per humanitatem ; nunc autem gloria, et honore coronatus, et constitutus super omnia opera Patris, dat per divinitatem, omnem habens potestatem, utpote a dextris Dei sedens : unde sicut resurgens ex mortuis, jam non moritur, sic illum ad hoc, ut roget Patrem, jam nemo invocat catholicus. »

Sic Adelmanus in epistola ad Berengarium [6], « Nec aliter, *inquit*, melius posse intelligi puto, quod Apostolus de illo ait [7], *Qui est ad dexteram Patris, qui etiam interpellat pro nobis ;* quam ut interpellatio ista fiat non verba proferendo, sed obedientiam, atque humanitatem suam, per commemorationem passionis, Deo Patri commendando. »

Nicolaus Cabasilas in expositione Liturgiæ, capite 44. agens de mediatore Christo, functionem istam explicat sic : « (1) Est enim, *ait*, intercessor, per quem omnia nobis a Deo collata bona contigerunt, imo potius perpetuo donantur. Non enim, postquam semel mediatoris est officio functus, et omnia nobis tradidit, quorum gratia mediator factus est, recessit : sed semper mediatorem se præstat, non verbis, et precibus, ut solent legati ; sed re ipsa. Quænam porro ea res est ? Nempe ut sibi conjungat, et per seipsum gratiæ suæ dona communicet, pro cujusque dignitate, et purgationis modo. »

Isti omnes interpellationem Christi sine ulla fieri precatione, vel oratione putant, sola humanæ assumptæ naturæ, et eorum, quæ hominum causa fecit, ac passus est, repræsentatione : tanquam minus sit consentaneum gloriæ Christi, si orare pro hominibus etiamnum credatur, et preces fundere.

IX. Alii nullam novam orationem a Christo concipi volunt : sed easdem, quas vivens inter homines edidit, adhuc operari. Ita Photius apud OEcumenium, exponens illa Pauli [8], *Qui etiam interpellat pro nobis*. Siquidem orationes illius, qualis hæc est [9], *Pater, serva eos*

(1) CABAS. tom. 12. bibl. pag. 499. Μεσίτης γάρ ἐστι, δι' οὗ πάντα γέγονε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντα ἀγαθά· μᾶλλον δὲ δίδοται ἀεί. Οὐ γὰρ ἅπαξ μεσιτεύσας, καὶ παραδοὺς ἅπαντα ἡμῖν, ὑπὲρ ὧν ἐμεσίτευσεν, ἀπηλλάγη· ἀλλ' ἀεὶ μεσιτεύει, οὐ λόγοις τισὶ, καὶ δεήσεσιν, ὥσπερ οἱ πρεσβευταὶ ποιοῦσιν, ἀλλὰ πράγματι. Τί δὲ τὸ πρᾶγμα ; τὸ συνάπτειν ἑαυτῷ, καὶ δι' ἑαυτοῦ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι χαρίτων, κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, καὶ τὸ τῆς καθάρσεως.

[1] Amal. lib. 3. de Eccles. Off. c. 36. — [2] Rup. lib. 9. de Div. Off c. 3. tom. 10. Bibl. 1024.

[3] Jo. 14. 16.— [4] § 5.— [5] Rup. ib.— [6] To. 3. Bib. col. 170. — [7] Rom. 8. — [8] Rom. 8. 34. — [9] Joan. 17. 11.

in nomine tuo, etc. et [1], *Serva eos a malo*, et similes, « (1) tantam habent vim, ut in perpetuum efficaces sint, et intercessionem impleant. » Theophylactus item « (2) interpellare pro nobis Christum, sic a nonnullis accipi » refert, « ut hoc ipsum, quod corpus gerat, neque hoc deposuerit, ut Manichæi delirant, legatio sit quædam, et interpellatio ad Patrem. Etenim istud intuens Pater, recordatur charitatis illius erga homines, propter quam corpus gessit ipsius filius ; et sic ad miserationem, et misericordiam inflectitur. » Idipsum et commentarii auctor sub Hieronymi titulo vulgatus, et ex eo Primasius, ac Sedulius exhibent. Idem secuta videtur et interlinearis glossa ; quæ verbis istis Apostoli, *interpellat pro nobis*, superscriptum hoc habet, *repræsentatione humana*. Sed et sanctus Thomas in commentario ad epistolam ad Romanos, Christum ait, cum viveret, vere pro nobis rogando interpellasse : nunc autem duplici hoc modo facere ; primum, quatenus naturam nostram, quam assumpsit, et passionem suam, Patri exhibet ; deinde quia vult salutis compotes facere. A quo non abhorret Anselmi commentarius, qui interpellare nihil esse scribit aliud, quam seipsum exhibere Patri. « Interpellat igitur pro nobis Dominus, non voce, sed miseratione, quia quod damnari in electis noluit, suscipiendo liberavit. »

X. Verum reipsa Christum orare modo, et precando interpellare pro nobis, veterum haud pauci sentiunt. Didymus libro secundo de Spiritu sancto : « Cum enim Salvator, *ait*, mediatoris, et legati personam habeat ; ex qua pontifex deprecetur pro peccatis nostris, salvans in sempiternum eos, qui per ipsum accesserunt ad Deum, etc. »

Augustinus vero id apprime testatur : cujus egregius est locus in tractatu ad Psalmum 85. ubi de Christo capite, ac tanto Dei in nos beneficio, memorabile istud explicat. « Nullum majus, *inquit*, donum præstare Deus posset hominibus, quam ut Verbum suum, per quod condidit omnia, faceret illis caput, et illos ei tanquam membra coaptaret : ut esset filius Dei, et filius hominis ; et unus Deus cum Patre, unus homo cum hominibus : ut et quando loquimur ad Deum deprecantes, non inde filium separemus ; et quando precatur corpus filii, non a se separet corpus suum, sitque unus ipse salvator corporis sui Dominus noster Jesus Christus filius Dei ; qui et oret pro nobis, et oret in nobis, et oretur a nobis. Orat pro nobis, ut sacerdos noster ; orat in nobis, ut caput nostrum : oratur a nobis, ut Deus noster. » Quæ postrema repetit in sermone secundo de sancto Stephano, capite secundo [2].

Quin etiam ad eumdem Psalmum satis indicat, Christum pro nobis interpellare, Patrem precando. Siquidem interpellationem communem illi cum sanctis martyribus facit ; qui utique orando pro nobis interpellant, etsi demissius, et alio id modo faciant, de quo paulo post. « Dominus enim noster Jesus Christus, *ait* [3], adhuc interpellat pro nobis. Omnes martyres, qui cum illo sunt, interpellant pro nobis. Non transeunt interpellationes ipsorum, nisi cum transierit gemitus noster. »

Idem [4] alio in loco [5] : *Hæc scripsi vobis, ut non peccetis. Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum ; et ipse est exoratio peccatorum nostrorum :* « Si haberes causam apud aliquem judicem agendam, et instrueres advocatum, esses susceptus ab advocato, ageret causam tuam, sicut posset : etsi non illam finisset, et audires illum judicio venturum, quantum gauderes, quia ipse potuit esse judex tuus, qui fuit paulo ante advocatus tuus ? Et modo ipse pro nobis orat, ipse pro nobis interpellat. Advocatum enim habemus, et judicem timeamus : imo quia advocatum præmisimus, securi judicem venturum speremus. »

Rursus alibi [6] : « Quod enim ascendit, *inquit*, relictis turbis, solus Dominus orare in montem, mons ille alta cœlorum significat. Relictis enim turbis, solus Dominus post resurrectionem ascendit in cœlum, et ibi interpellat pro nobis, sicut Apostolus ait. Est ergo quod significet ; relictis turbis ascendit in montem, ut solus oraret. Solus enim est adhuc primogenitus a mortuis, post resurrectionem corporis ad dexteram Patris, pontifex, et advocatus precum nostrarum. Caput Ecclesiæ sursum est, ut cetera membra sequantur in finem. Si ergo

(1) Phot. Ἡ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχὴ τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν, ὥστε διὰ παντὸς ἐνεργῆ εἶναι, καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίζειν.

(2) Theoph. in cap. 8. ad Rom. pag. 87. Τινὲς δὲ τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ ἡμῶν οὕτως ἐνόησαν, ὅτι καθὸ σῶμα φορεῖ, καὶ οὐκ ἀπέθετο αὐτὸ, ὡς οἱ Μανιχαῖοι ληροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο πρεσβεία ἐστὶ, καὶ ἔντευξις πρὸς τὸν Πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ Πατὴρ ἀναμιμνήσκεται τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης, δι' ἣν ἐφόρεσε τὸ σῶμα ὁ Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ πρὸς οἶκτον νεύει, καὶ ἔλεον.

[1] Ibid. vers. 15. — [2] Ser. 4. de Sanct. cap. 2. — [3] Aug. in Psal. 55. p. 389. C. 2.

[4] Serm. 119. de tem. cap. 5. — [5] 1. Joan. 1. — [6] Aug. Ser. 22. de Diver. c. 2.

interpellat pro nobis, quasi in montis verticem, super celsitudinem omnium creaturarum solus orat. »

Denique in epistola 59. Christum non utcumque interpellare pro nobis, sed orando, et postulando id agere perspicue significat, ita scribens [1] : « Nam et de ipso Domino Jesu Christo dictum est, quod interpellat pro nobis. Numquid interpellat, et non etiam postulat? Imo vero quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo dicitur, Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est exoratio pro peccatis nostris. Quanquam fortassis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jesu Christo non habent, interpellat pro nobis ; sed, postulat pro nobis. In græco enim quo verbo hic positæ sunt interpellationes, quas ipse posuisti postulationes, ipsum et illic verbum est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis. Cum igitur et qui precatur, oret ; et qui orat, precetur ; et qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret, et precetur ; quid sibi vult, quod ista ita posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio ? Excepto itaque nomine generali, et salva loquendi consuetudine, secundum quam sive dicas precationem, sive orationem, sive interpellationem, vel postulationem, una eademque res intelligitur ; aliqua etiam singulorum istorum proprietas inquirenda est, sed ad eam liquido pervenire difficile est. »

Philippus presbyter libro primo commentariorum in Job, capite primo sub finem, de Christi interpellatione ita scribit : « Procidens autem Christus dicitur secundum hominem, quem adsumpsit, quod quotidie creditur Patrem interpellare pro nobis ; unde et Patre minor est, et subjectus est Patri, cum in Trinitate unus, et æqualis Deus sit. » Exponit autem allegorice quod audita clade suorum, Job procidisse dicitur.

XI. Sic et Beda in sermone de Pentecoste : « Rogabit, *inquit*, Patrem per humanitatem, qui dabit cum Patre per divinitatem. Neque enim putandum est, quia ante passionem suam tantummodo pro Ecclesia rogaverit, et non etiam nunc post ascensionem roget ; cum dicat de illo Apostolus : Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. »

Et ante hunc Gregorius M. in Psalmum quintum pœnitentialem, « Pro membris, *inquit*, orat caput in hoc psalmo ; ut corporis sui orationem Deus Pater exaudiat, et ut ejus clamor ad divinæ majestatis aures ascendat. Quotidie enim orat Christus pro Ecclesia : de quo testatur apostolus Paulus [2], *Quia sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis.* »

Goffridus abbas Vindocinensis sermone primo de natali Domini [3], « Vere orat, *inquit*, pro nobis Dominus in carne, quam assumpsit pro nobis. Nec mirandum si Patri suo preces propitiationis pro salute hominis exhibet, qui homo fieri voluit, ne homo periret.

His e recentioribus subscribunt cardinalis Toletus, et Guillelmus Esthius in commentariis in epistolam Pauli ad Romanos. Nec ab illis dissentiendum arbitror ; neque dubitandum, quin ut æternus est mediator, id est sacerdos, et pontifex, ac *sempiternum habet sacerdotium ;* ita pro nobis assidue interpellet ac roget : nec ullam causam video, cur orandi partes eidem in cœlo regnanti eripi debeant. Id enim vel propter divinam illius naturam fieret ; quod tanta majestate minime sit dignum, supplicare cuiquam, ac precibus aliquid poscere : vel propter felicitatis statum, cujus humana compos est facta natura. At neutra satis est idonea ratio, cur non orare modo censeatur Christus. Non prior ; nam si quid valet, non minus in illo, cum inter mortales mortalem vitam degeret, quam hoc tempore, valere debet. Fuit enim perpetuo Deus. At nullus orasse tunc negat Christum Dominum. Igitur ne nunc quidem ab hoc munere vacare putandus est. Sin posterior ratio locum habere creditur ; ne sancti quidem sempiternæ felicitatis participes, orando pro nobis interpellabunt : quod Catholicus, imo vere Christianus nemo concesserit.

Forsitan ita ratiocinetur aliquis : idcirco nihil opus habere modo precibus Christum ; quod, ut ait Apostolus [4], *una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos*, omniaque jam impetravit sive hoc ipso sacrificio, sive precibus tunc ad Patrem profusis, quæ in omnem æternitatem postulari ab hominibus possunt. Verum Apostoli locus ille de merito interpretandus est ; cujus clausula eadem ac vitæ mortalis fuit. At illæ preces, quas etiamnum allegat ad Patrem, non ad augendum meritum, sed ad fruendum, applicandumque pertinent. Credibile est enim, complura beneficia, quæ tunc membris suis caput promeruit, orationibus ejusdem certis temporibus offerendis annexa, ac destinata fuisse.

[1] Aug. ep. 59. tom. 2. p. 114.

[2] Rom. 8. — [3] Pag. 317. — [4] Hebr. 10. 14.

XII. Ut autem argumentis omnibus occurratur, quibus qui contra sentiunt, moveri præ se ferunt, utque veterum Patrum in speciem pugnantia decreta concilientur, scire hoc oportet, duplicem orandi esse modum : alterum servilem, et obnoxium, qui creaturis convenit ; quæ vel incerta spe, votoque pendentes aliquid petunt ; vel precario illud impetrare opus habent, quod sibi præstare ipsæ nequeunt : alterum liberalem, et sola συγκαταβάσει, id est *dispensatione*, ac voluntaria sui demissione constantem. Horum primus abest ab Christo modo, abfuitque semper, utpote majestate illius indignus : ut Gregorius Nazianzenus indicat Oratione 36. cujus supra verba reddidimus [1]. Non enim δουλικῶς προσπίπτειν, id est *servili more procidere* est existimandus.

Quod vero Gregorius ibidem nihilo magis ad invidiam Christi trahendum esse dicit, quod pro nobis interpellare dicitur, quam ad Spiritus sancti, de quo simile aliquid proditum legitur ; non sic accipiendum est, tanquam eadem utrobique ratio sit. Etenim Spiritus sanctus, in quo sola inest natura divinitatis, nulli unquam supplicavit, neque precibus quidquam petiit ; sed figurate dictum istud est, uti supra monuimus [2]. At Christus, utpote verus homo, et eatenus servus, et creatura, ut complures veterum existimant, (quod quemadmodum intelligendum sit, libro septimo demonstravimus,) proprie vivens adhuc et mortalis oravit Patrem, ac servi usurpavit officia : et nonnulla etiamnum exhibet ; quæ status ipsius, et dignitatis ratio capit. Non enim extremæ illius abjectionis, ac vilitatis propria nunc exequitur, quæ vivens inter homines præstitit.

XIII. In quo notandus, exsibilandusque est profanus Origenes ; qui homilia septima in Leviticum indigna quædam de Christo regnante modo cum Patre, et ad ejus dexteram assidente garrit. Hunc enim affirmat [3], « nunc jam nos quærere, et quæ nostra sunt cogitare, et de erroribus nostris mœrere ; perditiones nostras, et contritiones deflere, qui flevit super Hierusalem, etc. Pro his ergo omnibus adsistit nunc vultui Dei, interpellans pro nobis, adsistit altari, ut repropitiationem pro nobis offerat Deo, etc. Nunc enim quia misericors est, et miserator Dominus, majore affectu ipse, quam apostolus suus [4] flet cum flentibus, cupit gaudere cum gaudentibus. Et multo magis [5] luget ipse eos, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam. Neque enim putandum est, quod Paulus quidem lugeat pro peccatoribus, et fleat pro delinquentibus ; Dominus autem meus Jesus abstineat a fletu, cum accedit ad Patrem, cum adsistit altari, et propitiationem pro nobis offert. Et [6] hoc est accedentem ad altare non bibere vinum lætitiæ, quia adhuc peccatorum nostrorum amaritudines patitur. »

Hæc Origenes delira prorsus et absona de Christo jam ad Patris dexteram in regno suo triumphante : quæ longe ab Christianorum sensu remota, Judaicas potius, et Saracenicas nænias redolent ; qualia sunt stertentis Adamantii pleraque piacula in sacris litteris interpretandis, in quibus tamen interdum est quod tollere possis. Atque hanc de Christo pro nobis lugente fabulam merito reprehendit Bernardus in homilia de verbis Origenis [7]. Nec Genebrardum pium ceteroquin, et eruditum virum laudare possum, qui in Collectaneis de vita Origenis, et doctrina, *pio sensu* illud asserit de Christo esse dictum : « Itaque immerito a S. Bernardo esse confutatum. » Verum nihil pietati cum nugis istis, et quisquiliis ; quare merito ab sancto Bernardo vapulavit Origenes.

XIV. Redeo ad Gregorium Nazianzenum : quem apparet illo in loco, ubi Christi mediatoris interpellationem purgat exemplo Spiritus sancti, qui et ipse gemitibus inenarrabilibus pro nobis interpellare dicitur, adversus Arianos, et Eunomianos potissimum disputare, qui Christi divinitatem elevabant ; et inter alia hoc utebantur argumento, quod pro hominibus advocatione fungeretur. Contra quos jure præscribit, non illum δουλικῶς, hoc est *serviliter*, et creaturarum instar interpellare, sed ut Deo convenit : qui videlicet per assumptum hominem perinde id faciat, ac cetera, quæ in vita et morte pro nobis egit ac pertulit.

Antiochus in Exomologesi similiter de sancto Spiritu loquitur, non eum δουλικῶς pro hominibus interpellare, sed θεοπρεπῶς, pro eo ac divinitati consentaneum est. Est autem inter alia, quibus Christus pro nobis tum in hac vita, tum multo magis in regno Patris interpellans, ab sanctorum idem agentium functione distat, præcipuum illud discrimen ; quod sancti homines, et angeli oratione, ac precibus, et quidem demississimis, opus habent, ut a Deo aliquid impetrent. Christus vero etiam citra postulationem ac precem, quidquid libitum erat exequi per se potuit.

[1] § 4. — [2] § 2. — [3] Orig. Hom. 7. in Levit. p. 85. B. [4] Rom. 12. — [5] 2. Cor. 12. — [6] Levit. 10. 9. — [7] Col. 416.

Itaque quod Patrem supplex adiit, id συγκαταβάσεως græci Patres fuisse contendunt, *dispensatorium* Latini vocant.

Chrysostomus in homilia de Lazaro quatriduano, hæreticorum calumniam depellit; qui ex eo dissimilem esse Patri Filium probare studebant, quod Patrem orasset; ut cum excitandus a mortuis Lazarus fuit. « (1) Qui enim similis, *aiebant*, erit, is, qui orat, illi qui orationem suscipit. » Sed hanc illorum blasphemiam inde ortam asserit Chrysostomus, « quod non intelligant, orationem illam voluntariæ fuisse permissionis, et accommodationis ad eorum, qui tum præsentes erant, imbecillitatem; » quemadmodum et pedes abluit discipulorum, et interdum quasi nescius, multa percontatus est.

Atque ut hanc suspicionem eriperet, observat idem, alias Christum mortuos excitasse, et cetera miranda opera fecisse, sine ulla prece, et invocatione Patris : ut cum principis synagogæ filiam suscitavit [1], ad ejus cadaver accedens, et manum ejus apprehendens, hoc unum locutus est, *Puella, surge.* Et [2] cum adolescentem, cujus funus ducebatur, solo contactu loculi, et omnipotenti illa voce, *Adolescens, tibi dico, surge,* vitæ restituit; ut de reliquis taceam, quæ solo imperio, citra orationem, stupenda gessit, ut hoc modo divinitatis suæ fidem faceret. Hæc latius Chrysostomus.

XV. Joannes Damascenus copiosam et eruditam de eodem argumento disputationem explicat in libro tertio, capite 24. Ibi primum orationem ita definit, ut sit (2) *ascensus mentis in Deum;* vel *congruentium a Deo petitio.* Tum quærit, quomodo ergo Christus Patrem oravit, cum nec ascensu ad Deum mens illius indigeret, utpote cum Deo in unam hypostasim conjuncta; nec rogare quidquam, ac petere opus haberet. Huic porro respondet sic : Id eum fecisse non adductum necessitate, vel indigentia; « (3) Verum ut personam in se nostram exprimeret; et exemplar nobis fieret, ac doceret nos a Deo petere, et ad ipsum attolli : et ut sanctissima sua mente viam nobis aperiret, qua ad Deum conaremur ascendere. » Sic etiam τὰ πάθη, id est *affectiones* naturales, et earum incursiones sponte suscepit, ut ad illas tractandas exemplo suo erudiret homines.

Ex iis facile omnia explicantur illa, quæ ex adverso ab nonnullis objiciuntur. Velut illud Ruperti, quod alias Christus rogaturum se Patrem ait, ut mittat in apostolos Spiritum sanctum : alias missurum se ipse promittit. Quis enim non videt ad naturarum diversitatem congruenter ista esse dicta? Nam et ipsum sibi dedisse, et vicissim accepisse cœlestia dona, sancti Patres, ut Athanasius, aliique prædicant, uti antehac animadvertimus. Quin etiam idem sibi satisfacere pro humani salute generis, ac se ipse rogare nonnunquam dicitur. Qua de re commemorandus occurrit Aviti Viennensis locus ex epistola secunda : ubi Nestorianam refellens hæresim, quam per errorem inscribit Eutychi, Apostoli locum illum [3], *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*, de ipso Dei filio, et persona Verbi in utraque subsistente natura interpretandum existimat. « Eligat hic doctor adversus, *inquit* [4], quis mundum, inter ipsa pæne sui exordii rudimenta, benignissimo creatori peccato primi parentis offensum sibimetipsi in seculorum fine conciliet. Si solus Deus : quid excuset sibimet, quod sufficit remisisse? Si autem solus homo; quo effectu sibi mortalis reconciliat, quod divinitas non relaxat? Unus est ergo Deus, et homo; qui sibi mundum ipse commendet; qui pro seculi vita sibi Patris filio supplicet filius matris. Unde non dixit Apostolus, mundum reconcilians Deo; sed, sibi : ne forte pro redemptione humani generis solum hominem orasse sentires; qui utique nisi in divinitatis naturam transiret assumptus, non solum obnoxietatem humani generis nulla intercessione dissolveret, sed et ipse communis debiti sarcinam parentali chirographo sustineret. »

XVI. Eodem pertinet, quod Ambrosius in perbrevi tractatu de Psalmo 109. scribit : ubi causam inquirit, cur *a David Christus* [5] *sedens*

(1) CHRYS. tom. 5. homil. 41. pag. 271. Καὶ πῶς ἔσται, φησὶν, ὅμοιος ὁ προσευξάμενος τῷ δεξαμένῳ τὴν ἱκεσίαν; ὁ μὲν γὰρ προσεύχεται· ὁ δὲ τὴν προσευχὴν παρὰ τοῦ ἱκετεύοντος ἐδέξατο. Βλασφημοῦσι δὲ μὴ νοοῦντες ὅπως συγκαταβάσεως ἦν, καὶ τῆς τῶν παρόντων ἕνεκα ἀσθενείας ἡ προσευχή.

(2) DAMASC. lib. 3. cap. 24. Προσευχή ἐστιν, ἀνάβασις νοῦ πρὸς Θεὸν, ἢ αἴτησις τῶν προσηκόντων παρὰ Θεοῦ.

(3) Ibid. Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον, καὶ τυπῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γενόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ αἰτεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιῶν ἡμῖν τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν.

[1] Matt. 9. 25. et Mar. c. 5. 41. — [2] Luc. 7. 14.

[3] 2. Cor. 5. 19. — [4] Avitus p. 12. — [5] Psal. 109.

prophetatur. Stephanus autem cum lapidaretur, stantem illum se vidisse testatus est : quod sic explicat [1]. « Hæc autem propterea, *inquit*, a sanctis viris dicta arbitror esse de Domino, non quo sint contraria sibi, sed ut modo ejus potentia, modo misericordia describatur. Nam utique pro potestate regis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Ait enim B. Apostolus : quia advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum. Judex ergo Christus, cum residet; advocatus est, cum assurgit. Judex plane Judæis, advocatus Christianis. Hic enim stans apud Patrem, Christianorum licet peccantium causas exorat : ibi residens cum Patre, Pharisæorum subsequentium peccata condemnat. Illis indignans vehementer ulciscitur his interveniens leniter miseretur. Hic stat, ut suscipiat Stephani martyris spiritum ; ibi residet, ut condemnet Judæ proditoris admissum. » Nam pro diversis naturis, diversa, et alioqui contraria, de eodem Christo prædicari solent, ut alibi dixi.

Unum hoc restat allatum in medium ab Ruperto ; nos non orare Christum, ut pro nobis Patrem precetur. Verum si servilis illa precandi ratio segregetur, qua sancti omnes, angeli, hominesque censentur, de qua paulo ante memini, nihil, opinor, prohibet quin Christum hominem allegemus ad Patrem mediatorem, et sacerdotem nostrum, ut eo, quo fas est, modo pro nobis interpellet exoretque Patrem.

Certe Origenes libro octavo contra Celsum, recte Christianorum institutum illud exponit, Christi ad Patrem exorandum interponendi, verbis istis : « (1) Verum unum Deum, et unum ipsius filium, ac Verbum, et imaginem, quantis possumus supplicationibus, et postulationibus colimus, offerentes universorum Deo precationes per unigenitum ipsius : cui primum illas deferimus, rogantes eum, ut qui propitiatio est pro peccatis nostris, tanquam pontifex, nostras preces et sacrificia, et interpellationes offerat supremo omnium Deo. »

Nam quod itidem, ut in sanctis facimus, non sic loquimur, *Christe Fili Dei ora pro nobis;* id eo fit, ne in sanctorum aliorum ordinem Christum redigamus, ambiguæ notionis et potestatis utrobique usurpato vocabulo.

CAPUT NONUM.

De merito Christi mediatoris, et satisfactione. — 1. Quid meritum a satisfactione distet, et quid illud requirat. Christum revera meruisse. — 2. Pactum cum Christo initum a Deo. — 3. Merita ipsius infinita fuisse, et offensionibus, pro quibus satisfecit, multo majora, probatur e Scripturis, et Patribus. — 6. Tum argumentationibus ex demonstratis jam principiis deductis. — 7. Item ex comparatione redemptionis cum creatione : qua major et potentior illa monstratur.

I. Mediatoris hanc primariam Christi functionem jure omnes numerant, Dei gratiam ac reconciliationem hominibus mereri, proque illorum offensis irato Patri merendo satisfacere. *Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum*, ut ait Apostolus [2]. *Per redemptionem, quæ est in Christo Jesu.* [3] *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* Hunc satisfactionis, et propitiationis cum advocatione, vel ut ita dicam mediatione nexum, Joannes demonstrat, cum sic scribit [4] : *Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris : non pro nostris autem tantum,*

(1) ORIG. lib. 8. cont. Cels. pag. 397. Ἀλλὰ τὸν ἕνα Θεὸν, καὶ τὸν ἕνα Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ Λόγον, καὶ εἰκόνα, ταῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἱκεσίαις, καὶ ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ Θεῷ τῶν ὅλων τὰς εὐχὰς διὰ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ· ᾧ πρῶτον προσφέρομεν αὐτὰς, ἀξιοῦντες αὐτὸν ἱλασμὸν ὄντα περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν προσαγαγεῖν ὡς ἀρχιερέα, καὶ εὐχὰς, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς ἐντεύξεις ἡμῶν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ.

[1] Ambros. in Ps. 109. tom. 2. col. 870. H.

[2] 2. Cor. 5. 19. — [3] Rom. 3. 25. — [4] 1. Joan. 2. 1.

sed etiam pro totius mundi. Et ante Propheta [1], *Posuit Dominus*, inquit, *in eo iniquitatem omnium nostrum.*

Utrumque ergo Christus abundanter, copioseque præstitit. Nam et pro peccatis mortalium omnium, quantum in ipso fuit, plenissime satisfecit : et eosdem a se susceptos homines in gratiam, amicitiamque cum Deo reduxit. Est autem meritum inter, et satisfactionem aliquid discriminis. Meritum, jus aliquod ad mercedem, pretiumque significat; ad idque duo requiri S. Thomas asserit [2] : « Dei ordinationem, eo quod actus dicitur esse meritorius illius boni, ad quod divinitus ordinatur » ; et in agendo libertatem. Tertium addunt aliqui, pactum de mercede repræsentanda, opere facto. Sed ad primum de duobus revocatur. Hæc autem in satisfactione proprie, ac per se non debent inesse. Porro meriti conditiones perfecte reperies in mediatore Christo. Nam et ipse, operaque ejus omnia ad hoc a Deo constituta, relataque sunt, ut humano generi proficerent ad remedium, et gratiam, ac salutem [3]. *Non enim misit Deus filium suum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Et [4], *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Porro libere impositum sibi hoc onus a Patre suscepit [5]. *Oblatus est enim, quia ipse voluit.* Et [6], *Propterea me diligit Pater; quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso : et potestatem habeo ponendi eam; et potestatem habeo iterum sumendi eam.*

II. Pacti denique formula apud Isaiam ita concepta legitur [7] : *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.* Item, *Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur. In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam*, etc. Quemadmodum et Apostolus declarat in ea, quæ est ad Philippenses [8] : *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod Deus exaltavit illum*, etc. Quibus in locis velut stipulatio quædam, pactumque Dei cum homine Christo continetur : et quidem hujusmodi, ut si redimendis hominibus mortem suam vellet impendere, tum in gratiam, et spem recuperandæ salutis admitterentur illi, tum ipse sibi gloriam, ac decus immortale compararet.

De hoc pacto Rupertus agit in primo commentariorum in Genesim [9]; ubi pactum illud, quod cum Noemo, ejusque posteris post diluvium iniit Deus quando dixit [10], *Statuam pactum meum vobiscum*, ad Christum accommodat. « Dicimus, *inquit*, quia pactum non multoties quidem promissum, sed unum, et semel initum : pactum, inquam, unum, quo solo inimicitiæ solvantur, quæ erant inter Deum et homines, incarnatio, vel passio Christi filii Dei est; illic absque ulla contradictione certa est constitutio pacis cum ratione dati et accepti, dum accepta Deus fide hominum dat hominibus eumdem Christum filium suum, ut salventur per ipsum. » Hanc vero fidem ab hominibus Deus accepit per mediatorem, ac sequestrem, et quasi fecialem Christum Dominum, qui pro humano genere stipulatus est. Capite porro 36. Rupertus idem vim istius pacti apertius ita declarat : « In eo Deus pactum cum hominibus pepigit per Christum filium suum, quod de illo in cruce morientes nos sibi reconcilians, lavit nos a peccatis nostris, et in sanguine ejus, deditque nobis per illum sanctum charitatis suæ spiritum. »

III. Quocirca Deum nobis promeruit Christus, et illi nostra vice satisfecit : et adeo sane cumulate, ut offensionis injuriam, meriti compensationisque magnitudo non æquarit solum, sed infinito post se intervallo reliquerit. Quam pretii ac redemptionis abundantiam pulcherrime describit Apostolus passim; præsertim in epistola ad Romanos, ubi inter alia sic scribit [11] : *Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt : multo magis gratia Dei, et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit*, etc. Tum, *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia.* Quem locum paulo post accuratius exponam. Quo etiam Christus ipse respiciens aiebat [12] : *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant.*

Hanc infinitatem pretii, quo sumus redempti; hoc est *non corruptibilibus auro et argento*, ut ait apostolus Petrus [13], *sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, et incontaminati;* plurimum commendant antiqui Patres, eaque res apud illos est vulgatissima. Itaque paucis singulorum commemo-

[1] Isa. 53. 6. — [2] In 1. 2. q. 114. art. 4. — [3] Joan. 3. 17. — [4] 1. Tim. 1. 15. — [5] Isa. 53. 7. — [6] Joan. 10. 17. — [7] Isa. 53. 10. — [8] Phil. 2. 8. — [9] Capite 34. to. 1. p. 65. — [10] Gen. 9. 11. — [11] Rom. 5. 15. — [12] Joan. 10. 10. — [13] 1. Pet. 1. 18.

ratis testimoniis, generatim confectas eorumdem ex auctoritate, ac sententia rationes qua potero brevitate complectar. Joannes imprimis Chrysostomus locum illum Apostoli ex epistola ad Romanos enarrans [1], *Si enim unius delicto mors regnavit per unum : multo magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum :* observat non dixisse Paulum *Fratiam* simpliciter, sed *abundantiam gratiæ.* « (1) Non enim quantum opus erat nobis ad extinguendum peccatum, tantum ex gratia duntaxat accepimus ; sed multo amplius. » Tum ista subjicit : « (2) Quemadmodum ergo si quis decem obolos debentem aliquem in carcerem conjiciat, nec ipsum solum, sed cum eo pariter conjugem ipsius, et filios, ac servos illius causa : tum alius veniens, non decem obolos tantum numeret, sed innumera talenta auri largiatur ; ac vinctum istum in palatium introducat et in supremi magistratus solium ; participemque summi honoris, et reliqui splendoris faciat : non jam fœnerator mentionem facere amplius possit decem obolorum illorum. Ita et in nobis factum est. Nam multo plura, quam debebamus, persolvit Christus, ac tanto plura, quanto stillam exiguam immensum pelagus excedit. »

IV. De eodem sanguinis Christi pretio loquens Gregorius Nazianzenus : « (3) Sed nullum tamen cum salutis meæ miraculo comparandum est, *ait*, paucæ sanguinis guttæ totum mundum reformantes, factæque sunt tanquam coagulum lacti omnibus hominibus, nos in unum colligantes et congregantes. » Et Basilius in homilia ad Psalmum 48. multa de Redemptoris hujus dignatione luculenter, et magnifice prædicat, in hæc Psalmi verba, *Non dabit Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ.* « (4) Quid enim tantum reperire homo potest, *inquit*, ut det pro redemptione animæ suæ ? Sed inventum est unum, par omnibus simul liberandis hominibus, quod in redemptionis animarum nostrarum pretium est impensum ; sanctus videlicet, ac pretiosus sanguis Domini nostri Jesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit. Unde et pretio redempti sumus. Si igitur frater non redimit ; redimet homo ? Quare cum homo redimere nos nequeat ; qui nos redemit, homo non est. » Ergo pretium illud mundi totius ab homine nullo satis dignum dependi potuit ; sed Deum illum esse oportuit, ut subinde docet. Convenit cum illo et Proclus oratione prima de laude B. virginis Mariæ, qui sic disputat : Cum homo peccato irretitus in jus, et potestatem diaboli venisset, nullo modo istinc eripi potuisse, nisi justum, ac legitimum persolveretur pretium : quod inveniri nusquam poterat, nisi Deus ipse redemptor interveniret.

« [2] Duorum itaque necesse erat alterum, ut vel omnibus ex damnatione mors inferretur, quando omnes peccaverant ; vel tale redenderetur pretium, quod ad dissolvendum omne debitum idoneum, satis ad deprecandam pœnam valeret. » Tum nec inter homines, nec inter angelos reperiri potuisse quemquam asserit, qui id præstare posset ; quæ verba græce jam descripsimus in libro secundo, capite 12. § 7. cetera nunc ibi omissa ponemus, quæ ad præsentem quæstionem spectant. « (5) Talis, *inquit*, alius per dispensationem neque fuit, neque erat, neque erit unquam, nisi solus ex Virgine natus Deus et homo : qui non solum adæquatam cum reo-

(1) CHRYS. hom. 10. in epist. ad Rom. pag. 73. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἐνταῦθα χάριν, ἀλλὰ περισσείαν χάριτος. Οὐ γὰρ ὅσον ἐχρῆζομεν εἰς τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀναίρεσιν, τοσοῦτον ἐλάβομεν μόνον ἐκ τῆς χάριτος· ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον.

(2) Ibid. Ὥσπερ οὖν εἴ τις ὀβολοὺς δέκα ὀφείλοντά τινα εἰς δεσμωτήριον ἐμβάλοι· οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκα, καὶ παιδία, καὶ οἰκέτας δι' αὐτὸν, ἐλθὼν δὲ ἕτερος μὴ τοὺς δέκα ὀβολοὺς καταβάλοι μόνον, ἀλλὰ μυρία χρυσοῦ τάλαντα χαρίσαιτο, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐλὰς εἰσαγάγοι τὸν δεσμώτην, καὶ εἰς θρόνον ἀρχῆς ὑψηλοτάτης, καὶ κοινωνὸν τῆς ἀνωτάτης τιμῆς ποιήσειε, καὶ τῆς ἄλλης περιφανείας· οὐκ ἂν δύναιτο λοιπὸν μεμνῆσθαι τῶν δέκα ὀβολῶν ὁ δανείσας. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν γέγονε. Πολλῷ γὰρ πλείονα ὧν ὀφείλομεν κατέβαλεν ὁ Χριστὸς, καὶ τοσούτῳ πλείονα, ὅσῳ πρὸς ῥανίδα μικρὰν πέλαγος ἄπειρον.

(3) NAZIANZ. fine orat 42. Οὐδὲν δὲ οἷον τὸ θαῦμα τῆς ἐμῆς σωτηρίας. Ῥανίδες αἵματος ὀλίγαι κόσμον ὅλον ἀναπλάττουσαι, καὶ γίνονται καθάπερ ὁπὸς γάλακτι πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰς ἐν ἡμᾶς συνδέουσαι καὶ συνάγουσαι.

(4) BASIL. tom. 1. pag. 280. Οὐ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. Τί γὰρ δύναται ἄνθρωπος εὑρεῖν τηλικοῦτον, ἵνα δῷ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ; Ἀλλ' εὑρέθη ἕν ὁμοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς τιμὴν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον, καὶ πολύτιμον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων. Διόπερ καὶ τιμῆς ἠγοράσθημεν. Εἰ οὖν ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, οὐ λυτρώσεται ἄνθρωπος. Εἰ δὲ ἄνθρωπος λυτρώσασθαι ἡμᾶς οὐ δύναται, ὁ λυτρωσάμενος ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωπος.

(5) Ibid. Τοιοῦτος γὰρ ἄλλος κατ' οἰκονομίαν οὔτε γέγονεν, οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται ποτὲ, ἢ μόνος ὁ ἐκ παρθένου τεχθεὶς Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος, οὐκ ἀντιταλαντεύσαν μόνον ἔχων τὴν ἀξίαν τῷ πλήθει τῶν ὑποδίκων, ἀλλὰ καὶ πάσαις ψήφοις ὑπερέχουσαν.

[1] Rom. 5. 17.

[2] Procl. Orat. 1. pag. 63.

rum multitudine dignitatem et æstimationem habet, sed ex omnium calculis, sententiisque majorem. »

V. Augustinus item sermone 122. de Tempore, « Fudisti, *ait*, pro me pretium redemptionis. O pretiosum pretium perditorum ! etc. Dicat ei terra redempta, terra irrigata, redempta sanguine, irrigata baptismate : Magna iniquitas mea, sed major est redemptio tua. Audiat ergo vocem Domini mei humani generis adversarius, et nihil jam sibi applaudat elatus ; quia pro totius mundi facinore in cruce pependit Dominus noster Jesus Christus. » Et in eo sermone qui 114. de Tempore numerabatur, et in rejiculorum appendicem ablegatus est : « Hodie Dominus noster in statera crucis pretium nostræ salutis appendit, et una morte universum mundum, sicut omnium conditor, ita omnium reparator absolvit. Indubitanter enim credamus, quod totum mundum redemit, qui plus dedit, quam totus mundus valeret. Meritum enim redemptæ mercedis dignitas insignis pretii supergressa est. Inter redemptum, et redimentem dispensatio fuit, compensatio non fuit. »

Leo quoque primus sermone 12. de passione Domini, effuso sanguine Christi, « validius *ait* factum esse donum libertatis, quam debitum servitutis. » Et in sermone primo de Ascensione, « ampliora nos adeptos *ait* per ineffabilem Christi gratiam, quam per diaboli amiseramus invidiam. »

Sic Petrus Cluniacensis in eo libello, qui Nucleus inscribitur [1] ; « Pro æterno supplicio hominis, temporale *ait* oblatum esse supplicium Dei et hominis : pro æterna morte hominis, temporalem mortem Dei et hominis. Quæ tanti ponderis in ipsa ipsius justitiæ lance esse cognoscitur, ut ad juste ordinanda mundi peccata, longe magis præponderet mors transitoria filii Dei, quam æterna filiorum hominum. Plus plane redditum est justitiæ, quando Christus mortuus est, quam sit recompensatum, quando homo damnatus est. Habet ergo justitia quidquid suum est, quia Dei filius pro peccatis hominum mortuus est. »

Anselmus item in libro secundo, *Cur Deus homo*, capite 19. ait, « Christum tale quid sponte dedisse Deo ad honorem illius, cui quidquid Deus non est, comparari non potest, et quod pro omnibus hominibus omnium debitis recompensari potest. » Et capite sequenti : « Quid justius quam ut ille, cui datur pretium majus omni debito, si debito datur affectu, dimittat omne debitum ? »

VI. Verum ne singulos appellare testes operæ majori molestia, quam pretio pergam, ex communibus quibusdam illorum placitis, et principiis consequens id esse monstremus. Horum decretorum primum illud est, in quod ingenti consensione conspirant veteres omnes : nullam omnino creatam rem ad exactam pro peccato primi parentis, ac posterorum ejus delictis omnibus satisfactionem, satis idoneam fuisse ; nec alium, quam qui Deus esset, intervenire debuisse : quod in secundo libro copiose demonstratum est [2]. Hujus autem causa necessitatis ex eo ducitur, quod vel offensionis, qua majestas divina bonitasque læditur, infinita sit gravitas, vel nonnisi infinita mediatoris dignitate compensari possit. Alterum decretum est, quod proxime ante memoravimus ; illum ipsum Dei, hominumque mediatorem Christum Jesum non solum plene, ac cumulate Patri satisfecisse pro omnibus omnium delictis ; sed multo etiam copiosius, quam erat necesse : ex quibus sequitur non infinitam solum amplitudinem fuisse Christi meritorum, et satisfactionis, qua redempti, recuperatique sumus ; sed infinita quoque, si sic loqui fas est, uberiorem.

Tertium his accedit effatum, quod ex octavi libri disputationibus colligitur [3] ; Christi operationes infinita quadam dignitate, et æstimatione præditas fuisse, propter divinæ cum humana naturæ conjunctionem, et personæ Verbi in ambabus subsistentis unitatem. Quod « licet aliud sit creator, ut ait S. Leo [4], aliud creatura, aliud deitas inviolabilis, aliud caro passibilis : in unam tamen personam concurrat proprietas utriusque substantiæ ; ut sive in infirmitatibus, sive in virtutibus, ejusdem sit contumelia, cujus et gloria, etc. Omnia enim, quæ Dei sunt, et quæ hominis, simul et divinitas, et humanitas explevit. » Eodem præterea referendum est, quod in decimo præsertim libro accurate disseruimus, de humanæ naturæ excellenti in Christo conditione ; qua in Deum velut absorpta citra confusionem ullam, ac deificata est, ut sancti Patres loquuntur. Hinc enim oritur infinita meritorum, et actionum omnium illius æstimatio : quoniam Dei Verbi propriæ sunt ; uti et caro ipsa, id est natura hominis, et quidquid ei in-

[1] Tom. 10. Bibl. PP. c. 9. col. 1098. A.

[2] Vide l. 2. c. 13. et 14. — [3] Maxime c. 11. et 12. — [4] Leo serm. 11. de Pass.

situm, vel ab ea profectum est, in censum divinitatis transiit.

VII. Rursus aliud est antiquorum dogma, ex quo eadem redemptionis infinitas ostenditur. Cum enim rationem inquirunt, cur ad liberandum genus humanum Dei filium incarnari potius, quam personam aliam sacrosanctæ Trinitatis oportuerit, eam præ ceteris afferunt, ut in secundo libro meminimus [1], quod, ut ait Apostolus [2], *decebat eum propter quem omnia, et per quem omnia*, nempe producta, creataque fuerant, auctorem illorum salutis fieri; ut ibi pluribus adstruximus; brevique sententia conclusit Ambrosius libro tertio de Fide, capite secundo : « Decuit enim ut ille nos redimeret, *inquit*, qui creavit. » Necnon auctor sermonis illius, qui est de Expositione symboli, et centesimus octogesimus primus de Tempore numerabatur inter Augustinianos [3]; « Unigenitus, *inquit*, Dei factus est hominis filius; ut qui creator mundi erat, fieret et redemptor. » Atqui majus quiddam, et potentius est liberare, ac redimere hominem, quam creare; ut passim iidem Patres asseverant, e quibus unum, alterumve proferam. Leo papa sermone 13. de Passione, « Mirabilior est, *inquit*, secunda hominum generatio, quam prima conditio : quia plus est in novissimis seculis reparasse Deum quod perierat, quam a principio fecisse quod non erat. » Et Bernardus in libro de diligendo Deo [4]: « Si totum me debeo, *ait*, pro me facto, quid addam jam et pro refecto et pro refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus quam factus. Siquidem non solum de me, sed de omni quoque, quod factum est, scriptum est : Dixit, et facta sunt. At vero qui me tantum, et semel dicendo fecit, in reficiendo profecto et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura : nec tantum dura, sed et indigna. » Vide et Rupertum libro tertio de Divinis officiis, capite 19. Porro ad creandum vis, et potentia infinita requiritur; quod a S. Thoma demonstratum est [5]. Igitur et ad redimendum, sive promerendam redemptionem, infinita virtus necessaria fuit. Hinc Ambrosius in illo, quem paulo ante citavimus, loco, unius et ejusdem auctoris utrumque esse docet : « Distincta licet, unius tamen auctoris beneficia sunt, » inquit : nec qualiscumque, sed *Altissimi*, ut ibidem declarat. Quanquam inter utrumque infinitatis genus interest; quod alterum naturale est, et, ut vocant, physicum ; alterum, *morale*.

CAPUT DECIMUM.

Ecquid Christus angelorum perinde ut hominum mediator, et salvator fuerit. — 1. Origenis de ea re commenta. — 2. Christum angelum esse factum idem putavit, quod Tertullianus refellit. — 3. Idem Origenes dæmones salvandos esse credidit. — 4. Hieronymi de eo locus expenditur. — 5. Damnata hæc Origenis hæresis. — 6. Cur homines soli post peccatum liberati, non angeli. — 7. An redemptor eatenus angelorum Christus dici debeat, quod bonis perseverandi gratia illius merito tributa sit. Affirmant aliqui, quorum argumenta proferuntur ex Scripturæ, ac Patrum auctoritate. — 9. Verum probabilius est, non fuisse salvatorem angelorum Christum; idque probatur e Scripturis, et Patribus. — 11. Solvuntur ea quæ in contrariam partem allata sunt. — 12. Explicantur difficiles loci duo, Augustini, et Hippolyti Portuensis.

I. Christi meritorum, et satisfactionis quantitas dupliciter spectatur; vel secundum intensionem, hoc est vim, ac valoris magnitudinem; vel secundum extensionem, quatenus ad multos illorum utilitas pertinet. Prior antecedenti est exposita capite, posterior deinceps explicabitur. In qua primum illud inquiritur, utrum ad solos homines meritorum istorum fructus permanaverit, an etiam ad angelos. Hic vero se imprimis offerunt consensu onmium explosæ quorumdam antiquorum sententiæ: quas in secundo de Angelis libro, capite sexto retulimus [6]; qualis hæc est Origenis: etiamnum sollicitos de se angelos esse, præsides hominum, et custodes; tanquam gubernationis suæ rationem Deo reddituros, ac pœnis, vel præmiis afficiendos, prout bene, aut male functi erunt munere suo.

[1] Cap. 15. § 3. — [2] Heb. 2. 10. — [3] In Append. to. 10. c. 2 p. 687.

[4] Bern. col. 949. A. — [5] In 1. part. qu. 45. art 5. — [6] § 14. et 15.

Quinetiam idem Origenes, eo usque deliravit, ut non solum pro hominibus passum affirmaret esse Christum, sed etiam pro astris, quæ animata esse persuaserat sibi. Sic enim scribit in commentario ad Evangelium Joannis [1] : « Magnus est, *inquit*, pontifex non modo pro hominibus, sed etiam pro omni, quod rationis est capax, hostiam semel oblatam seipsum offerens, etc. Non solum pro hominibus mortuus est, verum etiam pro ceteris rationis capacibus. » Item, « Etenim absurdum est, pro peccatis quidem humanis dicere eum mortem gustasse, non ita vero pro quibuscumque aliis, qui præter hominem in peccatis essent; verbi gratia pro astris : nimirum neque astris omnino coram Deo puris existentibus. »

II. Ad hæc idem Origenes filium Dei, ut hominem factum esse hominum gratia, ita propter angelos angelum esse factum existimavit, quod in eodem commentario in Joannem ita docuit [2] : « Servator igitur, *inquit*, divinius multo, quam Paulus, factus est omnibus omnia, ut omnes vel lucrifaceret, vel perficeret : et manifeste homo hominibus, angelis angelus factus est. Cumque fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse; angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum, servantes angelorum apparitiones, et verba, quando potestatem eum apparet angelorum habere. » Quod ipsum et in epistolam ad Romanos indicat [3]. Pro angelis itaque non dubitaret Origenes venisse Christum, et esse passum, ac mortuum, etiam servandis, et in integrum restituendis : utpote qui dæmones etiam, et damnatos homines post longa seculorum curricula ad salutem ab interitu revocandos esse putaverit; ut alibi diximus [4].

Sed utrum pro angelis, ac dæmonibus antea sit passus, quam pro hominibus id faceret ex illius sententia, non satis convenit. Nam utrumque ex ejus verbis colligi posse videtur. Et qui hunc illius errorem referunt, non minus ambiguam rem faciunt. Justinianus certe imperator paulo post commemorandus ad futurum tempus id refert. Et Bernardus [5], post hominum redemptionem, pro angelis vel passum, vel passurum esse Christum ex Origenis opinione censet, his verbis : « Denique [6] operatus est salutem in medio terræ; numquid et in medio aeris? Hoc adversum Origenem, qui in aere Dominum gloriæ denuo pro dæmonibus impudenti crucifigit mendacio : cum hujus conscius mysterii Paulus affirmet, quod [7] resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. »

Hoc vero assumpti a Verbo angeli commentum ante Origenem aliis quoque in mentem venit : ut ex Tertulliano constat in libro de carne Christi, capite 14. ubi illud refellit. « Sed angelum, aiunt, gestavit Christus, *inquit*. Qua ratione? Qua et hominem. » Tum hoc refutans, dogma ibidem Origenianum alterum de restitutione dæmonum redarguit sic : « Eadem ergo est et causa, ut hominem gestaret Christus; salus hominis fuit causa, scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat; hominem restitui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. Nam etsi angelis perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo, et angelis ejus, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum malum de salute angelorum suscepit Christus a Patre. Quod Pater neque repromisit, neque mandavit, Christus administrare non potuit. » Nam quod *magni consilii angelus* a Propheta vocatur, id sic explicat : « Dictus est quidem magni consilii angelus, id est nuntius; officii, non naturæ vocabulo. Magnum enim cogitatum Patris super hominis restitutione annuntiaturus seculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligendus, ut aliqui Gabriel, aut Michael. Nam et filius a domino vineæ mittitur ad cultores, sicut et famuli, de fructibus petitum. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorum successit officio. »

Propemodum de Origene illud omiseram; aliud ejus extare delirium in homilia priore in Leviticum : ubi ait, Christum post sacrificium illud in cruce pro hominibus oblatum, aliud in cœlo obtulisse, ut quæ in cœlis sunt pacificaret. « Et hic quidem, *inquit*, pro hominibus ipsam corporalem materiam sanguinis sui fudit. In cœlestibus vero, ministrantibus, si qui illi inibi sunt, sacerdotibus, vitalem corporis sui virtutem velut spiritale quoddam sacrificium immolavit. »

III. Verum omisso fabulatore isto, duobus modis intelligi quæstio illa potest, utrum Christus angelorum salvator dici debeat : unus est, an ad eos a peccato revocandos incarnatus, mortuusque sit : alter est, an hoc ipsum, quod gratiam adepti sunt, et aliis in

[1] Orig. in Joan. pag. 170 — [2] Orig in Joan. 169. A. — [3] Orig. p. 297.

[4] Lib. 3. de Aug. c. 6. — [5] Bern Ser. 54. — [6] Ps. 73. 2. — [7] Rom. 6. 9.

exilium prolapsis, alii in officio manserunt, Christi merito consecuti sint : ita ut non redempti a peccato, et salute donati ; sed ne ab hac exciderent, et in illud incurrerent, Christi gratia servati, defensique fuerint. Horum primum facilem habet explicationem. Nam præter Origenem, et si qui alii errore illius afflati sunt, in hoc antiqui omnes conveniunt ; neque semel in peccatum interitumque prolapsos angelos, in integrum fuisse restitutos ; neque Christum pro ipsis liberandis venisse, aut mortuum esse, atque passum. « Angeli porro, ait Augustinus [1], qui non lapsi sunt a conspectu Dei, mediatore non opus habent, per quem reconcilientur. Item angeli, qui nullo suadente, spontanea prævaricatione sic lapsi sunt, per mediatorem non reconciliantur. » Et in Enchiridio ad Laurentium, capite 61. « Non enim pro angelis, *inquit*, mortuus est Christus. » Quemadmodum vero ad angelos etiam illa, quæ solis impensa est hominibus, redemptio pertineat, ibidem incontinenti sic declarat : « Sed ideo etiam pro angelis fit quidquid hominum per ejus mortem redimitur et liberatur a malo : quoniam cum eis quodammodo redit in gratiam post inimicitias, quas inter homines, et sanctos angelos peccata fecerunt ; et ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ detrimenta reparantur, etc. Propter quod ait Apostolus [2] *instaurari omnia in Christo, quæ in cœlis sunt, et quæ in terris.* In ipso quippe instaurantur quæ in cœlis sunt, cum id quod inde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur. Instaurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi homines, qui prædestinati sunt ad æternam vitam, a corruptionis vetustate renovantur. Ac sic per illud singulare sacrificium, in quo mediator est immolatus, quod unum multæ in lege victimæ figurabant, pacificantur cœlestia cum terrestribus, et terrestria cum cœlestibus. Quoniam, sicut idem apostolus dicit [3], *In ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare, et per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in cœlis sunt, sive quæ in terris.* »

IV. Hoc sensu recte Augustinus illa duo Apostoli loca intelligenda putavit, in quibus Christi morte ac sanguine non solum terrena, sed etiam cœlestia pacificata fuisse dicuntur. Unde errorem suum adstruxerunt, qui pro angelis ipsis, ac cœlestibus creaturis mortuum esse Christum arbitrati sunt. Hieronymus certe in commentariis ad caput primum epistolæ ad Ephesios, miscellam variarum interpretationum tam bonarum, quam malarum, ut ibi facere instituit, inculcans, quamdam inserit, quæ Origenianum dogma sapit, eamque ex illis Apostoli testimoniis comprobat. Ejus verba juvat hic adscribere [4] : « Cur autem omnia, id est, Angeli, Throni, Dominationes, Potestates, et virtutes ceteræ, quæ nunquam fuerunt contrariæ Deo, ejus pedibus subjiciantur, videtur obscurum. Potest itaque responderi, quod absque peccato nullus sit ; et sidera ipsa non sint munda coram Deo, omnisque creatura paveat creatoris adventum. Unde et crux Salvatoris non solum ea, quæ in terra, sed etiam ea, quæ in cœlis erant, purgasse perhibetur. » Non dubium est, quin ex Origenis sententia usurparit hæc Hieronymus. Nam et pro sideribus, hoc est intelligentiis, et angelis, quibus animari cœlestia illa corpora putavit Origenes, crucem pertulisse Dominum asserit ; ut quæ ab iis commissa peccata sunt expiarentur, ut paulo ante dixi ex homilia prima in Leviticum ; ubi præter illa quæ descripsimus, hoc etiam docet, duplex a Christo sacrificium oblatum, alterum pro hominibus, alterum pro angelis ; ut utrisque salutem conciliaret : quod verba illius ista demonstrant : « Si ergo duo intelliguntur velamina, quæ velut pontifex ingressus est Jesus, consequenter et sacrificium duplex intelligendum est, per quod et terrestria salvaverit, et cœlestia. » Perspicue hic Origenes pro peccatis cœlestium, hoc est angelorum, passum esse Christum existimat, quos sanguinis sui oblatione, ac sacrificio salvasse scribit ; nec in eo falsus est, qui hæc adnotavit, Sixtus Senensis [5] : ut eruditus theologus putavit [6]. Quanquam in homilia secunda in Leviticum, minus delirat Origenes, dum « in cœlis non pro peccato, sed pro munere oblatum esse Jesum » adstruit ; hoc est holocaustum : quod ne ipsum quidem ineptia vacat. Ceterum Rufinus in priore invectiva, Hieronymo errorem illum Origenis exprobrat ; quod ab hoc, nulla apposita judicii sui nota, in commentarios, quos in epistolam ad Ephesios scripsit, expressam hujusmodi opinionis pestilentiam transtulit. Sed hoc crimen ab se vicissim depellit Hieronymus.

V. Justinianus imperator in epistola quam

[1] Aug. in Expos. ep. ad Gal. tom. 4. pag. 383. A. — [2] Eph. 1. 10. — [3] Col. 1. 19.

[4] Hier. in epist. ad Eph. tom. 3. col. 967. C. — [5] Lib. 5. annot. 117. et lib. 6. annot. 170. — [6] Vasq. in 3. par. Disp. 49. cap. 5. sect. 36.

scripsit ad Mennam contra Origenem [1]; quæ a Vigilio papa, et patriarchis omnibus subscriptione firmata est, ut auctor est Liberatus diaconus [2]; ex ejusdem Origenis quarto libro de Principiis locum quemdam refert, in quo Christum pro dæmonibus affirmat pati oportere, idque sæpius per futura secula, usque ad mundi consummationem, « ut spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cœlestibus, destruat. » Tum in Anathematismo septimo de novem, qui epistolæ subjecti sunt, damnantur « (1) qui dixerint, aut senserint Dominum Christum in futuro seculo crucifixum iri pro dæmonibus, sicut et pro hominibus. » Et in nono anathematismo notantur qui dixerint, (2) temporariam esse dæmonum, et impiorum hominum pœnam, ac finem aliquando habituram esse; ita ut redintegratio restitutioque fiat eorumdem dæmonum, et impiorum hominum.

Sic in anathematismo 4. damnantur, qui cœlestibus ordinibus similem esse factum asserunt Deum Verbum, ut Cherubinis Cherubinus fieret, Seraphinis Seraphinus; ac denique supernis omnibus assimilatum esse virtutibus. Et in sexto anathemate feriuntur illi, qui sentiunt, cœlum, et solem, et lunam, et stellas, et aquas quæ supra cœlos sunt, animatas, et materiales quasdam esse virtutes. Ex quibus omnibus manifestum est, Origenis illum fuisse sensum, quem hucusque declaravimus, de assumpta spiritalium Ordinum substantia, et redemptis a Christo damnatis hominibus, ac dæmonibus. Quod merito synodico decreto confixum est, et vulgo a Patribus explosum.

VI. Qui quidem rationem hanc solent reddere, cur dæmones nullam a Deo veniam, nec redemptionem post delictum consecuti sint; quæ hominibus est tributa : quam rationem explicat Nemesius capite primo libri de Natura hominis : « (3) Quod angelis, qui nullam habent causam necessariam, quæ eos ad peccatum impellat, sed naturaliter omnibus corporis affectionibus, et necessitatibus, ac voluptatibus careant, jure nulla pœnitentibus venia conceditur. Homo vero non solum ratione præditus est, sed etiam animal. Porro necessitates animalis, ac turbidi motus sæpe rationem distrahunt, et abducunt. » Ideo post admissum peccatum, quæ angelis desertoribus penitus interclusa est, ea est hominibus indulta venia.

Ita Gregorius papa a Burchardo citatus ex libro Moralium [3]. «Angelus, *inquit*, solummodo spiritus : homo vero et spiritus, et caro. Misertus ergo Creator ut redimeret, illam ad se debuit reducere, quam in perpetratione culpæ ex infirmitate aliquid constat habuisse : et eo altius debuit angelum apostatam repellere, quo, cum a persistendi fortitudine corruit, nil infirmum ex carne gestavit. » Idem porro Gregorius in nono Moralium, capite 28. idem docet his verbis : « Angelorum spiritus idcirco irremissibiliter peccaverunt, quia tanto robustius stare poterant, quanto eos carnis commixtio non tenebat. Homo vero idcirco post culpam veniam meruit, quia per carnale corpus aliquid, quo semetipso minor esset, accepit. » Goffridus quoque Vindocinensis causam eamdem eleganter edisserit in sermone primo, qui est de nativitate Domini; ubi sic scribit [4] : Peccavit angelus, et a Deo in æternum damnatur : peccavit homo, et Deus in tantum illi compatitur, ut non tantum pro illo incarnari, et nasci dignaretur, sed mori. O mira, et inenarrabilis Domini circa hominem pietas! O valde districta, sed omnino justa contra angelum Dei severitas! Justus itaque et pius Dominus et contra angelum egit severitate, et erga hominem pietatis amore. Uterque peccando corruerat; sed angelum ad pœnam Deus deputavit æternam censura justitiæ, et hominem revocavit ad gloriam intuitu misericordiæ. Provida namque et rationali Dei dispensatione actum est, ut cujus gradus fuerat altior, ejus casus fieret gravior; et qui nullo alio, nisi seipso, suadente, vel decipiente : nec carnem portabat humanam, de qua forsitan, licet injuste, materiam peccandi

(1) In 5. Syn. pag. 341. anath. 7. Εἴ τις λέγει ἢ ἔχει, ὅτι δεσπότης Χριστὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι σταυρωθήσεται ὑπὲρ δαιμόνων καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω.

(2) Ibid. in anath. 9. Εἴ τις λέγει, ἢ ἔχει, πρόσκαιρον εἶναι τὴν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων κόλασιν, καὶ τέλος κατά τινα χρόνον αὐτὴν ἔξειν, ἥγουν ἀποκατάστασιν γένεσθαι δαιμόνων ἢ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, ἀνάθεμα ἔστω.

(3) Nemes. cap. 1. tom. 12. bibl. PP. pag. 715. Τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις μηδὲν ἔχουσιν ἐπαναγκασμα περίελκον εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε, χρειῶν, καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον· αἱ δὲ χρεῖαι τοῦ ζώου, καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι τὸν λογισμόν.

[1] In Append. Syn 5 tom 4. Concil. p. 340. et seq. — [2] In Breviar. c. 23.

[3] Burchard. lib. 20. Decreti, c. 8. — [4] Goffrid. p. 325.

posset contrahere; sed sola iniquitate superbiæ, suæ perditionis factor fuit, et alterius culpæ : dum in illo superbia cepit initium, ejus careret fine supplicum; nec ulla deinceps ratione ei liceret habere spem veniæ, qui inventor extitit, et manet auctor tantæ nequitiæ. »

VII. Verum hoc omisso redemptionis genere, quod in recuperanda salute perditorum, et in promerenda post lapsionem venia consistit : cujusmodi nemo hodie negatam esse rebellibus ac damnatis angelis Christianus homo dubitat : illud deinceps videndum, an alio modo mediator, ac redemptor, vel salvator angelorum Christus fuerit ; quod et illis gratiam, in qua omnes esse procreatos suo loco demonstravimus ex communi sententia theologorum, meritis suis acquisierit; et iis, qui in officio, ac gradu suo steterunt, perseverantiam obtinuerit : de quo impune licet in utramque partem statuere. Ac sunt revera diversa de eo theologorum judicia, quæ et Scripturæ, et antiquorum Patrum auctoritate nituntur. Qui pro angelis laborasse non minus, quam pro hominibus, Christum existimant, e Scriptura proferunt illa duo maxime, quæ supra obiter attigimus [1], Apostoli loca; quorum primus est ex epistola ad Ephesios [2] : ubi *proposuisse Deus* dicitur *instaurare omnia in Christo quæ in cœlis, et quæ in terra sunt in ipso.* Secundus locus est ex epistola ad Colossenses [3], in quo *reconciliata omnia per Christum* asseruntur, et *pacificata per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Cetera, quæ ab nonnullis afferuntur, sacrorum testimonia librorum non satis disserta videntur; et eorum generatim probabilior interpretatio paulo post constabit.

Ex Patribus porro, primus occurrit Augustinus : qui sententiæ huic apertius suffragari videtur in libro primo de consensu Evangelistarum, cum sic scribit [4] : « Quapropter cum sit ipse Christus sapientia Dei, per quem creata sunt omnia, cumque nullæ mentes rationabiles sive angelorum, sive hominum, nisi participatione ipsius sapientes fiant, cui per Spiritum sanctum, per quem charitas in cordibus nostris diffunditur, inhæremus, quæ Trinitas unus Deus est : consultum est divina providentia mortalibus, quorum temporalium vita in rebus orientibus, et occidentibus occupata tenebatur, ut eadem ipsa Dei sapientia, ad unitatem personæ suæ homine assumpto, in quo temporaliter nasceretur, viveret, moreretur, resurgeret, congrua saluti nostræ dicendo, et faciendo, patiendo, et sustinendo, fieret et deorsum hominibus exemplum redeundi, et eis, qui sursum sunt, angelis exemplum manendi. »

Hic non tam illud attendendum est quod ait, angelos, perinde ut homines, « participatione Christi, quæ est sapientia Dei, rationabiles fieri. » Potest hoc enim, debetque illius ad divinitatem referri, sive qua Verbum est, et nata sapientia : a qua non ii tantummodo, qui salutem adepti sunt, angeli, sed etiam dæmones ut essent rationabiles acceperunt, tanquam creatore omnium, et exemplari causa, in quam intuens Pater universa molitus est. Sed illa potius consideranda sunt, quæ proxime sequuntur : eamdem Dei sapientiam, homine assumpto, factam esse tum *hominibus*, utique post lapsum, *exemplum redeundi*, *tum angelis exemplum manendi.* Hæc enim verba significant, idipsum contulisse redemptorem Christum angelis citra lapsionem, nimirum ut eos ab illa revocaret, quod lapsis in peccatum hominibus, ut eos inde revocaret. In quo mirum illud est, quod affirmat Augustinus, Verbum Dei hominem factum, exemplo suo documentum, ac disciplinam angelis dedisse perseverandi, de quo post agemus.

VII. Laudatur et Fulgentius ab iis, qui angelorum salvatorem volunt fuisse Christum, quod in secundo libro ad Trasimundum, cum in secundo capite dixisset, gratia opus habuisse sanctos angelos, ut ne præcipitantibus aliis caderent ipsi, subinde gratiam hanc eamdem cum ea fuisse dicit, qua homines post ruinam erecti sunt. « Non alia, inquit capite tertio, stantem angelum a ruina potuit custodire, nisi illa quæ lapsum hominem post ruinam potuit reparare. Una est in utroque gratia operata ; in hoc, ut surgeret, in illo ne caderet : in illo ne vulneraretur; in isto, ut sanaretur. Ab hoc infirmitatem repulit, illum infirmari non sivit. Illius esca, istius medicina. »

Gregorius item papa in medium adducitur ; qui [5] « absque dono Unigeniti sanctificationis spiritum habere neminem potuisse » dicit, non solum de hominibus, sed etiam de angelis : quia scriptum est [6], *Verbo Domini cœli firmati sunt.* « Si ergo etiam angeli sanctificati creduntur in Filio, multo magis de homi-

[1] § 3. — [2] Eph. 1. 10. — [3] Col. 1. 19. — [4] Aug. 1. de Cons. Evang. c. 35.

[5] In lib. 2. Reg. c. 2. col. 176. D. — [6] Psal. 28.

nibus creditur, quia extra eum sanctificationis gratiam invenire non possunt. »

Ad hoc Bernardus adjungitur [1], qui ab eodem Christo « datum *ait* stanti angelo ne laberetur, qui erexit hominem lapsum. » Sed iste locus non multum opinioni illi favet, ut postea docebitur.

VIII. Ex græcis Patribus unus afferri solet Cyrillus ex libro nono de Adoratione, qui verba illa Joannis [2], *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*, de Christo sic interpretatur : « (1) Christi enim particeps est omnis tam aspectabilis, quam aspectui non subjecta creatura. Siquidem et angeli, et archangeli, et quidquid ultra istos est, ac vel ipsi Cherubini, non aliter sancti sunt, quam per solum Christum in Spiritu sancto. » Sed de Christo ipso, qua Deus est, et de eo quod ante Incarnationem factum est, aperte ibi loquitur.

Difficilior est Hippolyti Portuensis locus in fragmento secundo, quod est in Anastasii collectaneis ; ubi de incarnatione Verbi sic scribit : « (2) Nam propterea homo factus est universorum Deus, ut patibili carne patiens, totum nostrum peccato venditum redimeret genus : atque ut impatibili divinitate per carnem miracula faciens, ad incorruptam suam et beatam vitam reduceret : necnon uti sanctos illos ordines, qui in cœlo sunt, intelligibilium substantiarum, ad immutabilitatem firmaret incarnationis suæ mysterio : cujus opus est omnium in eum recapitulatio. » Mirum, inquam, illic est, quod dicitur, Filium Dei hominem esse factum, ut angelis perseverantiam tribueret. Hoc enim de merito incarnati Verbi, sive suscepti hominis intelligendum videtur ; cujus in sanctificandis angelis ratio sit habita.

IX. Verum probabile magis est, et Scripturarum auctoritati consentaneum ; non ex meritis Christi hominis sanctitatem et justitiam adeptos esse angelos, aut in ea firmatos ac stabilitos esse. Quod enim de ea quæstione libro secundo statuimus [3], quæ est de adventu, et incarnatione Filii Dei, utrum absque peccato Adami futura hæc esset, idem et de præsenti disputatione sentiendum : Non esse theologi, neque gravitatis ejus, et prudentiæ, quam divina ista scientia postulat, de rebus abstrusis, et in arcano Dei consilio latentibus temere vaticinari : ac nisi certis notis, et indiciis probabile aliquid eluceat ; aut ex divinis litteris, aliisve fidei regulis aliter, quam divinando pro arbitrio, colligi possit. Hujusmodi vero istud est, quod ab nonnullis asseritur, Christi Domini merito et interventu, non minus angelos, quam Adami posteros, gratiam, et salutem esse consecutos. Nam de hominibus luculenter id, ac diserte Scriptura testificatur : et ita quidem ut ad solos ipsos pertinere Christi salvatoris adventum, et ejus dicta factaque, tum passionem imprimis mortemque significet. Sic Apostolus in epistola ad Hebræos causam afferens, ac finem, cujus gratia carnem suscepit Dei filius, perspicue ab hujus communione angelos excludit [4]. *Decebat enim*, inquit, *eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduceret, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes.* Quibus verbis indicat, ideo filium Dei hominem esse factum, ejusdemque generis ac stirpis, et naturæ cum hominibus, ut iis sanctitatem impertiretur. Jam quos *ex uno omnes* esse dicit, hoc est a Deo, quorum unus est, qui sanctificat, alii qui sanctificantur ; eos subinde ita describit, ut qui sanctificat, fratres appellet illos, ac pueros suos, quos ipse sanctificat : tales autem nonnisi homines sunt ; angeli certe intelligi nequeunt. Nam statim ista subjungit [5] : *Quia enim pueri communicaverunt carni, et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem ; ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum ; et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Qui ergo sanctificati sunt a Christo, non alii memorantur ab Apostolo, quam qui carne constant, et sanguine ; et morte damnati, hujus perpetuo metu cruciantur. Denique soli isti sunt, *quos apprehendit*, id est

(1) Cyr. 9. de Adorat. tom. 1. pag. 310. Χριστοῦ γὰρ μέτοχος ἡ πᾶσά ἐστιν ὁρατὴ, καὶ ἀόρατος κτίσις. Ἄγγελοί τε γὰρ, καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐπέκεινα, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Χερουβὶμ, οὐχ ἑτέρως ἅγια, πλὴν ὅτι διὰ μόνου Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

(2) Hippol. apud Anast. frag. 2. pag. 216. Διὰ γὰρ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἵνα σαρκὶ μὲν παθητῇ πάσχων, ἅπαν ἡμῶν τὸ τῷ θανάτῳ πραθὲν λυτρώσηται γένος· ἀπαθεῖ δὲ θεότητι διὰ σαρκὸς θαυματουργῶν, ἵνα πρὸς τὴν ἀκήρατον αὐτοῦ, καὶ μακαρίαν ἐπαναγάγῃ ζωήν· καὶ τὰ κατ' οὐρανοὺς ἅγια τάγματα τῶν νοερῶν οὐσιῶν στομώσῃ πρὸς ἀτρεψίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς αὐτοῦ σωματώσεως, ἧς ἔργον ἡ τῶν ὅλων ἐστὶν εἰς αὐτὸν ἀνακεφαλαίωσις.

[1] Ser. 22. in Cant. col. 625. H. — [2] Joan. 1. — [3] Cap. 17. § 7. — [4] Hebr. 2. 10. — [5] Heb. 2. 14.

quorum naturam assumpsit Dei filius. Præter eos autem alios suspicari, divinare est, ac præter sensum ipsius aliquid affingere ; quod ut quivis potest, ita nemini licet facere.

X. Eodem pertinent et illa Scripturæ loca, in quibus Christus propter peccatores, et ad eos solos liberandos, ac venia et salute donandos, missum se esse profitetur, tum ut animam pro illis poneret, hoc est vitam, et sanguinem profunderet : ac reliqua ejusdem modi. Atqui Christus pro angelis non est passus, nec ad eos redimendos animam expendit : ut in Enchiridii capite 61, Augustinus expresse docuit. Vide et Tertulliani locum illum, quem supra posuimus [1], in quo nihil redemisse Christum ait, nisi cujus naturam gestaverit. Adde insuper quod ex Augustino memoravimus [2], neque lapsos angelos, nec eos, qui in statu manserunt, mediatore opus habuisse. Dicere autem redemptoris alias, quam mediatoris, in Christo fuisse partes, aut diversa ratione, ac sine morte, supplicioque, quod pro hominibus duntaxat toleraverit, mediatoris, vel redemptoris pro angelis munus implesse, hominum est non ex certa, exploratæque ratione, sed pro libito, temereque magnis de rebus affirmantium. Atque hanc nostram sententiam, qua nullius salvatorem, nisi cujus naturam suscepit, fuisse Christum ostendimus, confirmant Patres, qui adversus Apollinarem asserunt, naturam hominis integram, nullaque sui parte defectam assumpsisse Verbum ; propterea quod id unum curavit, et liberavit quod assumpsit : ut in libro quinto supra demonstratum est [3]. Valet autem hæc argumentatio non minus in angelis, quam in hominis natura ; cum ex Dei Verbo, et Scripturarum Dei proposito, et consilium nobis indicantium auctoritate ducatur. Adjuvat hanc ratiocinationis nostræ vim, et firmiorem reddidit Fulgentius in libro tertio ad Trasimundum, cap. 34. cum sic loquitur : « Illos etiam æterno condemnabit gehennalis tormenti supplicio, qui corpus Christi non ex Virgine fatentur substantialiter sumptum, sed confingunt de cœlo depositum : cum Dei filius propterea de homine naturam fuerit dignatus corporis terreni suscipere ; quia non venerat eos, qui in cœlo, sed eos qui fuerant in terra salvare. » Cui probando adhibet eumdem, quem paulo ante citavimus [4], Apostoli locum ex epistola ad Hebræos, ubi *nusquam angelos* ait *apprehendisse Dominum, sed semen Abrahæ.*

[1] § 2. — [2] § 3. — [3] Cap. 11. § 11. — [4] § 9.

Postremo Gregorius etiam papa non angelos, sed homines solos esse redemptos significat in libro Moralium 28. capite 6. ubi « Incarnationis mysterium miratos esse » dicit « angelos, qui eodem mysterio redempti non sunt : » idque in sequenti capite repetit.

XI. Quapropter nullo modo angelos existimaverim Christi hominis merito, ac beneficio redemptos esse ; neque gratiam per illum obtinuisse, vel in ea accepta perseverantiam : adeoque salvatorem, ac mediatorem angelorum non esse nominandum. Quæ autem ex sacris litteris allata testimonia aliud suadere visa sunt [5], ea facillima explicatione conciliantur cum communi sententia. Quippe illud unum sibi volunt ; Christum in concordiam pacemque revocasse cœli ac terræ incolas hoc ipso, quod humanum genus alienatum a Deo reduxit in gratiam, et ex inimico fecit amicum, [6] *medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua : et interficiens inimicitias in semetipso.* Ita in Enchiridio ad Laurentium Augustinus, ut supra diximus [7]. Sic instaurata omnia intelliguntur in Christo : quoniam restituto in integrum homine, quæ erant collapsa reficiuntur. Quo illud etiam spectat, quod Albinus Flaccus libro de divinis Officiis, capite de celebratione Missæ, scribit : verba illa, *Hosanna in excelsis*, « aperte docere, adventum Domini in carne non solum humani generis in terra, sed et angelorum in cœlis esse salutem ; quia dum nos redempti ad superna perducimur, eorum numerus, qui cadente Satana erat imminutus, impletur. »

Alio quoque modo unius hominis instauratio ad omnes creaturas, et ipsos etiam angelos pertinere potest, quatenus *omnis quodammodo creatura est homo ;* ut post Gregorium papam [8] Rupertus observat : qui et mediatorem inter Deum, et creaturas omnes illo sensu Christum esse disputat. Cujus verba merito hic adscribenda sunt. Nam mediatoris dignitatem, et ejus functionis amplitudinem pulcherrime declarant. « Hoc itaque non prætereundum, *ait* [9], quod antequam in rempublicam Dei Patris introduceretur hic filius hominis, et (sicut Daniel aspexit in visu noctis) adduceretur usque ad antiquum dierum, quia dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, ut omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servirent, immunita, atque inconjuncta Creatori erat rerum universitas, quia videlicet inter creato-

[5] Vide supra § 7. — [6] Eph. 2. 14. — [7] § 3. — [8] Hom. 29. et citatur a Rupert. lib. 9. de Divin. Off. c. 9. — [9] Rupert. lib. 9. de Divin. Off. c. 6. to. 9. Bibl. PP. col. 1030. E.

rem et creaturam nullus erat medius. Nam quidquid erat, aut creator erat, aut creatura. Ut ergo medium inveniretur perfectæ societatis vinculum, hic introductus est, qui ex eo creatorem et creaturam firmius annecteret, qui unus, idemque Christus utrumque est, creator videlicet, atque creatura. Creator, quia Deus : creatura, quia homo. Et licet Apostolus dicat, Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit; nec sic tamen angeli expertes sunt hujus dignationis, quia profecto cum omnis creatura sit homo, habens esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum pecoribus, discernere cum angelis : cum, inquam, homo juxta aliquid omnis creatura sit, hominem autem Deus assumpserit, relinquitur et angelis gratulari, quod is, qui super ipsos creator erat, creatura quoque cum ipsis est. Amplius autem et hoc ad rem attinet, quod homo, cum secundum solum corpus quamdam visibiliter mundi similitudinem gerat, ex quatuor elementis compositus : unde a Græcis μικρόκοσμος, id est minor mundus appellatur, secundum solam animam angelicæ substantiæ est, videlicet rationalis, atque immortalis, hac sola, ut angelus quoque, a creatore distans substantiali differentia, quod creata est. Itaque et ad angelicæ creaturæ exultationem illud attinet, quod Deus homo factus est. »

Hæc Rupertus, qui et alibi [1] non fuisse redemptos angelos a Christo diserte docet, *quia non perierant*. « Quia angeli sint, *inquit*, qui non perierunt, idcirco non dicunt, Dignus est agnus, qui occisus est, et redemit nos ; quomodo paulo ante dixerunt homines, quoniam [2] *occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo :* sed hoc tantum dicunt, *Dignus est agnus, qui occisus est.* »

XII. Sed Augustini locus ille [3] ex primo de consensu Evangelistarum, in quo *Dei sapientiam* ait, *homine assumpto, angelis esse factum exemplum manendi*, nonnihil perplexus est. Id enim significare videtur ; angelos tum demum, cum Dei filium hominem factum viderunt, ejus exemplo incitatos ad perseverantiam : quod non est ita, nisi Augustinum affinem fuisse putamus illi Origenis, aliorumque veterum fabulæ, cujus capitis hujus initio meminimus : quæ angelos infirmarum rerum procurationi a Deo præpositos nondum securos esse suæ salutis adstruit; verum pro eo atque officio suo functi erunt, pœnas, vel præmia laturos : sed hoc nemo sensisse credat Augustinum. Restat ergo, ut ideo in suscepta bona voluntate, Christi exemplo, dicat angelos fuisse confirmatos ; quod illius tanta remissione, et in Deum flagrantissimi amoris, ac devotionis exemplo stupefacti, nova, et extraordinaria luce collustrati sunt, quæ mirificum in illis amoris impetum, et Deo placendi studium excitavit. Quo sensu inferioris ordinis angelos a superioribus illuminari, atque etiam purgari, perficique suo loco demonstravimus [4] ; non quod caliginis aliquid, aut titubationis beatæ illæ mentes admitterent : sed quod novam accessionem lucis amorisque caperent. Nec aliter Hippolytum a nobis itidem citatum intellexerim [5] ; dum propterea carnem suscepisse Verbum asserit, *ut cœlestes Ordines ad immutabilitatem firmaret*, nempe ut ad vehementiorem illos dilectionem Dei, et obsequendi desiderium incitaret.

Non deerunt fortasse, qui sic interpretanda hujusmodi veterum dicta sentiant, ut, angelis, cum primum a Deo creati sunt, proposita et revelata incarnatione Verbi, quidam illorum invidia et superbia commoti ceciderint : alii, hoc est boni, et sancti, exemplo filii Dei, ad imitandam ejus humilitatem, et constantiam accensi fuerint. Verum cum hæc opinio, quæ patefactum angelis mysterium illud tanto ante statuit, non tam apud antiquos recepta sit, ut alibi notavimus [6] ; ea non utar : et in superiore altera potius acquiescam.

Ad extremum prætermittenda non est hoc loco quædam Origenis sententia in libro tertio contra Celsum. Nam cum dixisset, « (1) Verbum Deum missum esse, quatenus medicus est, peccatoribus : quatenus vero præceptor est ac doctor mysteriorum divinorum, iis esse missum, qui jam puri sunt, et non amplius peccant ; » adversus hæc objecisse Celsum refert, « (2) Cur non etiam peccati expertibus

(1) ORIG. pag. 453. in fine. Ἐπέμφθη οὖν ὁ Θεὸς Λόγος, καθὸ μὲν ἰατρός, τοῖς ἁμαρτωλοῖς· καθὸ δὲ διδάσκαλος θείων μυστηρίων, τοῖς ἤδη καθαροῖς, καὶ μηκέτι ἁμαρτάνουσιν.

(2) CELS. ibid. Τί δὲ τοῖς ἀναμαρτήτοις οὐκ ἐπέμφθη ; τί κακὸν ἐστι τὸ μὴ ἡμαρτηκέναι ; Καὶ πρὸς τοῦτο δέ φαμεν· ὅτι εἰ μὲν ἀναμαρτήτους λέγει τοὺς μηκέτι ἁμαρτάνοντας, ἐπέμφθη καὶ τούτοις ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς, ἀλλ' οὐκ ἰατρός. Εἰ δὲ ἀναμαρτήτοις τοῖς μηδὲ πώποτε ἡμαρτηκόσιν (οὐ γὰρ διεστάλατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ λέξει), ἐροῦμεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι οὕτως ἄνθρωπον ἀναμάρτητον· τοῦτο δέ φαμεν ὑπεξαιρουμένου τοῦ τὰ τὸ Ἰησοῦν νοουμένου ἀνθρώπου ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησε.

[1] Lib. 4. in Apoc. to. 2. p. 493. col. 2. — [2] Apoc. 4. — [3] Citatus sup. § 7. — [4] Lib. 2. de Ang. c. 4. § 3. et seq. — [5] § 8. hujus cap. — [6] Lib. 3. de Ang. c. 2. § 10.

est missus, aut quid mali tandem est non peccasse ? » Cui sic respondet : « Si peccati expertes vocet eos, qui non amplius peccant, ad eos, etiam missum esse salvatorem nostrum Jesum. Quod si de iis loquatur, qui nullum unquam peccatum commiserint, (non enim distincte quos intelligeret expressit,) dicemus, *inquit*, impossibile esse, ut hoc modo peccati quisquam sit expers ; quod eatenus asserimus, ut excipiatur homo ille, qui intelligitur in Jesu : qui quidem peccatum non fecit. » Hæc Origenes.

CAPUT UNDECIMUM.

De Christi Sacerdotio, vel Pontificatu. — 1. Quod esse mediatoris proprium ostenditur. — 2. Christum esse sacerdotem. Sed cujus naturæ ratione, id in quæstione positum. Arianorum error, qui, qua Deus est, sacerdotem esse dicebant. — 3. Contra Nestorius asserebat id esse, qua hominem, refutatus a Cyrillo. — 4. Quinam sacerdos, ut homo est, sit dicendus. — 5. Non tamen tunc est factus, cum baptizatus est, sed in ipsa incarnatione. — 6. De officiis illius sacerdotalibus, ac primo quod preces pro nobis offerat Patri. — 7. Nugæ de mediatore filio Dei, Philonis Judæi. — 8. Alterum officium, quod in hostiis offerendis consistit. Explicatur perobscurus locus epistolæ ad Hebræos. — 11. Altera loci ejusdem explicatio.

I. Ex illis Christi proprietatibus, quas duodecimo hoc in libro tractandas proposuimus initio capitis primi, merito Sacerdotii, vel Pontificatus functio, mediatoris dignitati debet succedere. Est enim sacerdotium, maxime summum, μεσιτεία quædam : et sacerdos μεσίτης, et interventor, ac mediator est Deum inter et homines : ut recte Philo Judæus observat ; cujus egregium hoc dictum est in secundo libro de Monarchia, ubi causam explicat, cur summo sacerdoti luctu, ac funebri officio prorsus interdictum fuerit, vel in morte propinquissimorum. « (1) Etenim lex, *inquit*, vult eum altiore quadam, quam humana sit, indole esse præditum, et ad divinam propius accedere ; velut in confinio quodam, ut vere dicam, utriusque positum ; ut et homines per mediatorem quemdam placatum et propitium reddant sibi Deum, et Deus vicissim ad impertienda, suppeditandaque beneficia sua administro quopiam utatur. »

Idem in libro de Legibus specialibus, cum de lege illa disserit, qua jubetur cædis minime voluntariæ patrator ad urbem aliquam ex sacerdotalibus confugere, ne ab occisi propinquis interficiatur : et in illa manere usque ad summi sacerdotis obitum, rationem reddit hujusmodi ; « (2) Quod uti cujusvis e populo cæsi, sui et proprii sunt cognati, qui ultioni imminent ; ita summus pontifex gentis universæ, velut communis quidam cognatus est, ac propinquus, qui jura litigantibus ex præscripto legum administret, ac vota et sacrificia quotidie faciat, et bona postulet, tanquam pro fratribus, et parentibus, ac filiis : ut omnis ætas, cunctæque gentis partes, velut unius corporis, in unam eamdemque communionem coeant, pacis et disciplinæ legum appetentes. » Denique [1] summum eumdem sacerdotem asserit, non ut reliqui inferiores sacerdotes, pro suis tantummodo propinquis, aut amicis, aut civibus sacra precesque celebrare ; sed pro mundo universo, ejusque partibus, quæ patriæ suæ loco habeat, ac precibus, et officiis omnibus apud Deum sublevare conetur. Quæ quidem omnia perfectissimi mediatoris pro-

(1) Philo 2. de Monar. pag. 828. Βούλεται γὰρ αὐτὸν ὁ νόμος μείζονος μεμοιρᾶσθαι φύσεως, ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ἐγγυτέρῳ προσιόντα τῆς θείας, μεθόριον, εἰ δεῖ τἀληθὲς λέγειν, ἀμφοῖν· ἵνα διὰ μέσου τινὸς, ἄνθρωποι μὲν ἱλάσκωνται Θεόν, Θεὸς δὲ τὰς χάριτας ἀνθρώποις ὑπεδιακόνῳ τινὶ χρώμενος ὀρέγῃ, καὶ χορηγῇ.

(2) Idem pag. 797. E. Ὥσπερ ἑνὸς ἑκάστου τῶν δολοφονηθέντων συγγενεῖς εἰσὶν ἔφεδροι τῆς κατὰ τῶν δολοφονησάντων δίκης, καὶ τιμωρίας· οὕτω τοῦ σύμπαντος ἔθνους συγγενὴς, καὶ ἀγχιστεὺς κοινὸς ὁ ἀρχιερεύς ἐστι, πρυτανεύων μὲν τὰ δίκαια τοῖς ἀμφισβητοῦσι κατὰ τοὺς νόμους· εὐχὰς δὲ, καὶ θυσίας τελῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ ταγάθ' αἰτούμενος ὡς ὑπὲρ ἀδελφῶν, καὶ γονέων, καὶ τέκνων· ἵνα πᾶσ' ἡλικία, καὶ τὰ μέρη τοῦ ἔθνους, ὡς ἑνὸς σώματος, εἰς μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἁρμόζηται κοινωνίαν, εἰρήνης, καὶ εὐνομίας ἐφιέμενα.

[1] Idem Philo 2. de Monar. c. 825. B.

priæ sunt functiones ; ut merito scriptum sit ab Isidoro Pelusiota, « (1) Sacerdotium medium esse divinam inter humanamque naturam, ut et illam colat, et huic mutationem in melius afferat. »

II. Sacerdotem porro, summumque pontificem esse Christum, Scripturæ sacræ disertissimo, ac luculentissimo testimonio declarant : idque [1] *secundum ordinem*, id est ritum, et formam *Melchisedech*. Quem locum, ut et Christi sacerdotium, divina quadam orationis copia ad Hebræos scribens illustravit, ac perpolivit Apostolus [2]. Quo in argumento prima hæc occurrit inquisitio : cuinam ex ambabus naturis tribuenda sit sacerdotii dignitas ; hoc est, sitne Christus sacerdos, et pontifex, qua Verbum est, an qua homo. Fuit hæc non parva controversiæ materia Cyrillum inter et Nestorium, hujusque fautores Orientales, maxime Theodoretum. Imo antiquior istis, inter Arianos, et Catholicos. Siquidem hæretici illi, qui naturam filii Dei, ac Verbi, diversam a paterna, et ea longe inferiorem existimabant, eamdemque cum carne conjunctam loco animæ esse credebant ; quidquid in Christo inerat, vel ab eo gestum erat humile, Deoque minime dignum, utpote ex imbecillioris conditione naturæ ; totum hoc qualicumque divinitati illius adscribebant ; velut dolorem, famem, sitim, cruciatum, et id genus cetera, adeoque precandi et invocandi creaturæ consentaneos affectus, aliaque sacerdotii propria. Christum itaque, qua Deus est, ut Patre minorem, sic ejus sacerdotem, et mediatorem inter illum, et humanum genus esse statuebant. Imo vero in naturæ inferioris argumentum trahebant illa Scripturæ testimonia, quæ Christo sacerdotium assignant.

Horum locorum unum ab Arianis solitum objici refert Epiphanius in illorum Hæresi [3], ex epistola Pauli ad Hebræos : quam tamen eosdem negare solitos ait a Paulo esse compositam. Sed ideo potissimum objici ait quod in quodam loco, ubi de pontificatu Christi loquitur, eumdem factum esse significat. *Considerate*, inquit [4], *apostolum, et pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum*. Eusebius quoque Cæsariensis, ut erat Ariana labe contactus, Christum potioris ratione substantiæ sacerdotem constituit in libro primo adversus Sabellium, cum de illo ad baptismum accedente sic loquitur [5] : « Qui enim videbatur, erat agnus Dei ; qui autem occultabatur, sacerdos Dei ». Ubi qui occultabatur perspicue divinitatem Christi significat. Et in libro 5. de Demonstratione evangelica, (2) négat in tempore esse cœpisse sacerdotem : sed perpetuo extitisse vult. Hanc erroris pestilentiam a Platonicis Arianos hausisse, ut et alia venena, manifestum est. De principali hæresi ostendimus in primo de Trinitate cap. 1. et secundo. In quo etiam suffragari Philonem eidem illi hæresi docuimus, quatenus Λόγον secundum Deum, et vero Deo inferiorem constituit. Nunc de eodem Λόγῳ qua ἀρχιερεὺς dicitur, quid sentiat audiemus. In libro de Somniis, *duo esse Dei templa* scribit : « (3) unum quidem, hunc ipsum mundum, in quo pontifex est primogenitum ipsius divinum Verbum : alterum, rationalem animam, cujus sacerdos est verus homo. » Ergo Verbum per sese, uti Patre inferiorem Deo, ita sacerdotem esse statuit.

III. At Nestorius, qui hoc penitus imbiberat, hominem a Deo reipsa esse divisum, et sola σχετικῇ junctione sociatum ; sacerdotem esse Christum præcise qua hominem, existimabat : nec dici patiebatur filium Dei, vel Deum esse sacerdotem, etsi hoc adderes, *secundum carnem*, vel, *ut homo est ;* quippe φυσικὴν, id est, *veram* unitionem negabat, quæ sola facit, ut ea, quæ hominis propria sunt, Deo nuncupentur. Quocirca Nestorius, ut Catholicos in invidiam vocaret, sic eorum professionem interpretatur, tanquam divinitatem ipsam, pontificem esse dicerent. Extat illius cavillatio apud Cyrillum libro tertio adversus illum, ubi ita Catholicos incessit, « (4) Apostoli, *inquit*, nomen audientes, Deum Verbum intelligunt apostolum. Pontificis appellationem legentes, divinitatem sibi fingunt pontificem, admirabili quadam insaniæ specie. » Tum argumenta

(1) Isid. Pel. lib. 3. ep. 20. Τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἱερωσύνη ὥσπερ μέση καθέστηκεν· ἵνα τὴν μὲν θεραπεύῃ, τῇ δὲ μετσθολὴν ἐργάζηται κρείττονα.

(2) Euseb. 5. de Dem. cap. 3. pag. 140. Οὔτε γὰρ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερόν ποτ' ἱερεὺς ἀναδέδεικται, καὶ ἱερεὺς οὐ γενόμενος, ἀλλα ων.

(3) Philo pag. 463. C. Δύο γὰρ ὡς ἔοικεν ἱερὰ Θεοῦ· ἓν μὲν ὅδε ὁ κόσμος, ἐν ᾧ καὶ ἀρχιερεὺς ὁ πρωτόγονος αὐτοῦ θεῖος Λόγος· ἕτερον δὲ, λογικὴ ψυχὴ ἧς ἱερεὺς ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἄνθρωπος.

(4) Nest. apud Cyril. pag. 64. tom. 6. Ἀποστόλου γὰρ ἀκούοντες ὄνομα, τὸν Θεὸν Λόγον νοοῦσιν ἀπόστολον· ἀρχιερέως ἀναγινώσκοντες κλῆσιν, θεότητα τὸν ἀρχιερέα φαντάζονται, παραδόξου φρενοβλαβείας ἰδέᾳ.

[1] Ps. 109. — [2] Heb. 5. et seq. — [3] Hær. 69. § 37. p. 760. — [4] Hebr. 3. — [5] Euseb. Opusc. 1. pag. 3.

subjicit, quibus hoc portentum conficiat. Quippe nemo apostolum nominari audiens non hominem interpretatur, nemo item pontificem aliud quam hominem intelligit. Ac si divinitas est pontifex, quis erit ille, qui pontificali officio colitur? Si Deus offert sacrificium, nemo, cui offeratur, reliquus erit.

Verum Cyrillus [1] importunum calumniatorem solida dogmatis catholici confessione repellit. Nam in Christo naturas ait esse duas, et unum tamen ex ambabus constare, Deum et hominem, cui singularum propria tribuuntur : ita ut et Deus, humanæ ; et homo, divinæ propria naturæ in sese capiat. Itaque Deus Verbum, assumpta hominis natura, uti homo, ita sacerdos et pontifex factus est ; non tamen secundum divinam, sed secundum humanam substantiam. Itaque vesaniam castigat hæretici, et supervacaneam cautionem, qui ad illud impugnandum, et labefactandum stili sui convertit aciem, quod nullus ex adverso defendit. Quis enim pontificem dicit esse divinitatem ? Deum quidem affirmant Catholici summum esse factum sacerdotem, quando carnem suscepit ; sed non quatenus Deus est, ut mutata divinitas ipsa, et novi aliquid facta dicatur. Hanc suam de Christo sacerdote sententiam Cyrillus in anathematismo decimo concepit ; et adversus orientales, ac Theodoretum imprimis, strenue propugnavit : ut in libro sexto declaravimus [2], ubi contrarios Cyrilli, ac Nestorii canones duos sibi invicem opposuimus, et quæ utrinque ab illis disputata sunt, accurate perpendimus. Summa porro dictorum ibi ista conficitur : Verbum ipsum assumpta carne sacerdotem esse factum ; quod eos solos negare contendit, qui revera incarnatum esse non credunt. Quo nefarium illud Nestorii dictum pertinet; qui Christum προκοπῇ, id est *profectu,* et incremento sanctitatis, ad sacerdotium pervenisse dicebat : ut ibidem adnotavimus.

IV. Igitur Deus Verbum postquam homo factus est, sacerdos etiam et pontifex dicitur esse factus, non ut Deus est, sed ut homo verus. Quod egregie præter Cyrillum Epiphanius explicat adversus Arianos, in illo loco, quem paulo ante in medium adduximus. Nam pontificis appellationem non antequam homo fieret, ascivisse Verbum existimat [3] : idque ex Apostoli verbis istis adstruit [4], *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona, et sacrificia pro peccatis.* Nam « (1) quod ex hominibus dicit, ad Incarnationem refertur, » ait Epiphanius. Neque vero quod *factus* dicitur in capite illo tertio epistolæ ad Hebræos, ideo creatus, et factitius putandus est Dei filius. Siquidem, ut ibidem scribit Epiphanius, hoc unum declarare voluit Apostolus, « (2) post susceptam hominis naturam, pontificiam ei dignitatem attributam fuisse. » Atque hoc simili quodam loco confirmat, ubi ita loquitur idem apostolus, *Dedit ei nomen, quod est super omne nomen.* « (3) Non enim antea in divinitate istud impletum est, sed quando cum carne venit. Tum enim humana ipsius natura ex Maria propagata, nomen quod est super omne nomen accepit, ut cum Deo Verbo nominaretur Dei filius. »

Sic Athanasius in oratione tertia contra Arianos, eumdem Apostoli locum ab hæreticis in medium allatum explicat, docetque pluribus, nomen ac munus pontificis non ante susceptam hominis naturam Dei filio in Scripturis esse tributum. Itaque « (4) Verbum, quod est opifex, postea factum est pontifex, cum induisset corpus factitium, et creatum. » Adjuvat hanc de Christi sacerdotio adversus Arianos certissimam sententiam appellatio ipsa *Christi :* quam utique nonnisi homo factus obtinuit. Est enim non naturæ vox, sed personæ utraque natura constantis ; ut idem docet Athanasius in libro de salutari adventu Jesu Christi [5]. Cum hac autem appellatione connexa est pontificia dignitas, cujus symbolum est unctio, quam nomen illud præ se fert ; de qua re alias dixi. Quare pontifex et sacerdos in ipsa carnis susceptione factus est Dei Filius, quando divinitate est inuncta hominis assumpta natura. « Unctus est enim ille, ait Augustinus [6], ut rex, et sacerdos. »

(1) EPIPHAN. Καὶ τὸ μὲν ἐκ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὴν ἐνδημίαν.

(2) Ibid. num. 38. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνδημίαν τοῦ ἀξιώματος τὸ χάρισμα.

(3) Ibid. Ὡς καὶ τὸ εἰρημένον· ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ οὐ πρώην τοῦτο ἐπληροῦτο ἐν τῇ θεότητι, ἀλλὰ τῇ νῦν παρουσίᾳ· ἐπειδήπερ ἡ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις ἡ ἐκ Μαρίας ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, σὺν τῷ Θεῷ Λόγῳ καλεῖσθαι Υἱὸν Θεοῦ.

(4) ATHAN. orat. 3. pag. 191. E. Ἀλλ' ὅτι Λόγος ὢν δημιουργὸς ὕστερον πεποίηται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ γενητὸν, καὶ ποιητόν.

[1] Lib 3. contra Nest. p. 64. et seq. — [2] Vide lib. 6. cap. 17. — [3] Epiph. Hær. 69. Num. 37. et 38.

[4] Hebr. 5. 1. — [5] To. 1. p. 494. D. et 495. et passim alibi. — [6] Aug. in Psal. 26. p. 53. D. 1.

V. Quod si verum est, non tunc sacerdos est factus, quando ab Joanne baptismum, et illapsum in se Spiritum sanctum baptizatus excepit : quod Petrus Damiani in Opusculo sexto, capite quarto significare videtur. « In illa, *inquit*, nempe columba, quæ super Dominum post baptisma descendit, ipse cum Sacramento baptismatis, et veri sacerdotii jura suscepit, fuso videlicet super eum oleo exultationis, de quo Psalmista canit [1], *Unxit te*, inquit, *Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Probatur autem Redemptor noster cum baptismo simul et sacerdotii suscepisse ministerium, quia baptizatus mox prædicare, discipulos eligere, novisque cœpit miraculis coruscare. » Quæ sic alibi sunt a nobis explicata [2], ut de executione, ac functione sacerdotalis potestatis, non de ipsa potestate sermo sit. Sed quæ incontinenti pertexit, aliud fortasse suadent. « Nisi enim fides haberet, *inquit*, cum baptismo Dominum simul et sacerdotium suscepisse, ut quid tantopere canonica prohiberet auctoritas, ante illius ætatis tempus, quo ipse baptizatus est, quempiam ad sacerdotales infulas aspirare ? Imo cur ad accipiendum sacerdotale fastigium Dominicæ ætatis adhiberetur exemplum, si minime crederetur tunc Dominus non sine sacerdotio suscepisse baptismum ? Sicut enim baptismum, ita et sacerdotium ex parte humanitatis pro nostra salute suscepit. » Hic non solum sacerdotii ministerium, id est usum, sed potestatem ipsam, et ordinem intellexisse videtur. Sed melius superiores illi Patres sacerdotii ipsius, ac pontificatus ordinem, una cum Verbi communione, humanam Christi suscepisse naturam asserunt.

Ex quibus vel interpretandus, vel castigandus etiam est Lactantius, qui Christum ob fidem Patri servatam consecutum ait esse sacerdotium [3]. « Propterea quia tam fidelis, *inquit*, extitit, quia sibi nihil prorsus assumpsit, ut mandata mittentis impleret ; et sacerdotis perpetui dignitatem, et regis summi honorem, judicis potestatem, et Dei nomen accepit. » Sed de hac unctione fusissime dixi in libro undecimo, capite octavo, et nono.

VI. Nunc quemadmodum pontificatus et sacerdotii sui partes, ac quibus officiis impleverit, imo pergat adhuc explere Christus, paucis exequar. Est autem duplex officii genus : alterum, precum, vel, ut generalius Græci loquuntur, ἐντεύξεων, id est *interpellationum :* alterum, oblationis, et sacrificii. « Sacerdos, ait Augustinus [4], quia pro nobis interpellat. Et quidem solus ille sacerdos talis extitit, ut ipse esset etiam sacrificium ; obtulit Deo non aliud quam seipsum. »

Quod ad preces, et orationes attinet, eas pro nobis offerre Christum etiam ad Patris dexteram assidentem, ostendimus supra capite octavo, quibus perpauca nunc addemus. Cyrillus libro undecimo in Joannem ad illa verba Joannis [5], *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis ;* observat, « (1) eumdem Dei filium, qua Deus est, communiter cum Patre bona largiri sanctis, ac benedictionem in nos diffundere, quemadmodum Paulus testatur his verbis : Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Quatenus vero mediator, et pontifex, et advocatus nominatur, offerre Patri pro nobis preces. Ipsum enim omnium nostrum esse fiduciam apud Patrem. » Quibus affinia sunt hæc Augustini [6] : « Hunc habemus, *inquit*, magistrum, ut non peccemus : et defensorem, si peccaverimus, et confessi, atque conversi fuerimus : et interpellatorem pro nobis, si quid boni a Domino desideraverimus : et datorem cum Patre ; quia Deus unus est Pater, et Filius. » Claudianus item Mamertus libro primo de Statu animæ, « Pontifex ille est Christus, *ait*, qui principaliter apud divinitatem summæ Trinitatis humani generis oblata sanctificat, peccata expiat, vota commendat. » Et ante hunc Tertullianus hæc Lucæ verba declarans [7], *Vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod præcepit Moyses*, sic loquitur [8] : « Argumenta enim figurata, ut puta prophetæ legis, adhuc in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet, et actionem gratiarum apud Ecclesiam, per Christum Jesum catholicum

(1) Cyril. 11. in Joan. pag. 936. E. Ἡ μὲν γάρ ἐστιν Υἱος, καὶ Θεὸς, ὁμοῦ τῷ Πατρὶ χορηγεῖ τοῖς ἁγίοις τὰ ἀγαθὰ, καὶ συνδοτὴρ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐλογίας εὑρίσκεται. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος φανοτάτην ἡμῖν ἐτίθει τὴν ἐπὶ τούτῳ πίστιν, οὕτω γράφων· χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ μεσίτης, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ παράκλητος ὀνομάζεται, προσκομίζει τῷ Πατρὶ τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἱκετείας· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πάντων ἡμῶν παῤῥησία πρὸς τὸν Πατέρα.

[1] Psal. 44. — [2] Lib. 11. cap. 9. — [3] Lactant. lib. 9. c. 14. in fine. — [4] In Ps. 26. — [5] Jo. 16. 23. — [6] Aug. Tract. 21. in Joan. — [7] Tert. 1. contra Marc. c. 9. — [8] Luc. 5.

Patris sacerdotem. » Eleganter omnino Tertullianus *catholicum Patris sacerdotem* appellat Christum, id est *generalem*, idque duabus de causis : vel quia solus oblationum, donorum, ac sacrificiorum genera omnia repræsentat Deo et Patri : vel quia unus omnibus sufficit, ut et pro universis hominibus illa ipsa offerat, ac rata faciat, et omnes ad ipsum receptum habeant, ac per ipsum offerant, gratique Deo sint, et accepti : cum nulla, nisi per illum et ejus interventu, ac merito, Deo sint probata, et nobis utilia dona, et sacrificia. Augustinus in Psalmum 109. « Quid agit sacerdos in æternum ? (*ait*) quid agit ? Qui est ad dexteram Dei, et interpellat pro nobis, tanquam sacerdos intrans in interiora, vel in sancta sanctorum, in secreta cœlorum. »

VII. Hanc generalis vim sacerdotis, et functionem expressit Philo Judæus in illius figura, quam Judæorum summus pontifex cum omni cultu, et habitu suo referebat ; ut initio capitis hujus ostendimus ; præsertim in secundo libro de Monarchia. Quo in loco nonnihil occurrit, quod ad filii Dei μεσιτείαν, et sacerdotium prima specie accommodari posse videtur. Sed idem, ut pleraque scriptoris istius, Platonicis ac gentilibus næniis dedecoratur, et inficitur. Postquam enim summi pontificis ornatum, vestitumque descripsit, in eoque mundi totius imaginem repræsentari dixit, id qua de causa factum sit, aperit sic : « (1) Vult enim summum sacerdotem, *ait*, imprimis totius imaginem universi circum se manifestam habere ; ut ex continuo aspectu vitam suam, dignam præstet natura totius universitatis. Deinde ut in sacris celebrandis totus cum ipso mundus functionem obeat. Est autem maxime conveniens hoc, ut qui mundi parenti sacerdos consecratus est, ejus filium ad cultum ejus, a quo genitus est, ad cultum genitoris adhibeat. » Egregie quidem, et ad propositum nostrum accommodate satis ista Philo de interventore Dei filio, si verum Dei filium intellexisset. Sed nugari prorsus instituit : ac Platonem secutus, mundum ipsum nominavit Dei filium, cum verius opificium dici debuerit. Quid autem insulsius, quam pro toto mundo supplicantem, et sacris operatum pontificem, illum ipsum, pro quo preces allegat et sacrificia, deprecatorem, et interventorem adhiberet ? Quippe Dei filium, quem nominat, non communi modo esse voluit, quo creatæ res omnes, et homines quilibet, etiam pessimi, conditoris sui filii censentur : sed exquisita quadam ratione ; qua mundi anima, adeoque mundus ipse, Deus a Platone, non tamen summus, sed trium tertius, idemque factitius habetur : quod in libro primo de Trinitate capite primo diligenter exposuimus.

VIII. Sequitur alterum sacerdotalis officii genus, quod in veris hostiis, et sacrificiis offerendis, celebrandisque consistit. In quo potissimum sacerdotii natura, proprietasque cernitur. Sic enim Apostolus pontificatum describit, cum ad id constitutum esse dicit [1], ut *offerat dona, et sacrificia pro peccatis.* Ea porro veteri in lege multiplicia fuerunt, iterataque sæpius ; cum novæ identidem victimæ, novaque munera, prioribus extinctis, consumptisque sufficerentur. Cujus rei causam hanc reddit Apostolus, quod nulla ex illis hostiis idonea erat sanctificandis, et a peccato repurgandis in perpetuum hominibus. Nam nec ad expianda illa, quæ commissa jam erant, et præterita, valebant singulæ hostiæ : et novis commissis peccatis, priores illæ, quæ nusquam erant, nihil omnino conferebant. Itaque aliis opus erat et victimis, et sacrificiis, quod singulorum vis, et efficacitas ad omnia tempora, et peccata minime pertinebat : ut de ipsa vi illorum, et efficientiæ genere nihil hic dicam ; quam ex se nullam habuerunt ; sed ex unius virtute singularis, et sempiterni sacrificii totum illud manabat, quodcumque tandem adversus peccata præsidii illis inerat. Sed ante omnia proponenda sunt Apostoli verba, quæ hoc discrimen continent [2]: *Umbram*, ait, *habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.*

Vix est ullus obscurior locus in tota hac ad Hebræos epistola : imo nec in omnibus fortassis epistolis Pauli. Certe vix legi hactenus

(1) Philo 2. de Monar. pag. 825. A. Βούλεται γὰρ τὸν ἀρχιερέα πρῶτον μὲν εἰκόνα τοῦ παντὸς ἔχειν ἐμφανῆ περὶ ἑαυτὸν· ἵν' ἐκ τῆς συνεχοῦς θέας ἄξιον παρέχῃ τὸν ἴδιον βίον τῆς τῶν ὅλων φύσεως· ἔπειτα, ὅπως ἐν ταῖς ἱερουργίαις συλλειτουργῇ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῷ. Πρεπωδέστατον δὲ τὸν ἱερωμένον τῷ τοῦ κόσμου Πατρὶ, καὶ τὸν Υἱὸν ἐπάγεσθαι πρὸς θεραπείαν τὸ γεγεννηκότος.

[1] Heb. 5. 1.

[2] Heb. 10. 1.

apud quemquam, quod mihi ex omni parte satisfaciat ; habent tamen singuli quod ad summam aliquid conferre possit. Consentiunt in eo quidem interpretes omnes, hujusmodi Apostoli ratiocinationem esse, ut utriusque legis piacula, id est ad peccatorum expiationem instituta utrobique sacrificia, inter se comparentur : ac veteris legis sacrificia talia fuisse, ut ad procuranda, delendaque peccata nullam vim haberent. Hoc autem ex eo demonstrari, quod sæpius, et quotannis instaurari ac nova celebrari semper opus fuerit. Non fuisset vero toties illa necesse repetere, si in singulis vis inesset aliqua repurgandorum criminum.

IX. Verum multa sunt, quæ adversus interpretationem hanc objecta, negotii plurimum faciunt ; quæ ut facilius dissolvi queant, unum alterumve prius observari convenit. Imprimis videri Apostolum ad annuum illud sacrificium alludere, quod per annos singulos mense septimo, cui Tisri nomen erat, die decimo peragebatur ex præscripto Mosaicæ legis, quæ est Levitici 16. ubi summus sacerdos duos hircos capere a populo jubetur, et sistere *coram Domino in ostio tabernaculi testimonii :* deinde missa super utrumque sorte, alterum Domino secernere, in sacrificium piaculare pro peccato populi : alterum reservare, vivum subinde per desertum emittendum. Post hæc, *vitulum immolabat pro se, et pro domo sua* : et hircum sacrificio destinatum offerebat pro peccato populi ; cujus sanguinem inferebat intra tabernaculum, et sanctuarium, ut *illud expiaret ab immunditiis filiorum Israel*, necnon altare ipsum. *Postquam emundaverit sanctuarium, et tabernaculum, et altare*, ait Moses [1], *tunc offerat hircum viventem, et posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, et universa delicta , atque peccata eorum : quæ imprecans capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in desertum.* De hoc ritu expiandorum quotannis peccatorum loquitur potissimum Apostolus, cum ait, *per singulos annos easdem offerri hostias, et commemorationem peccatorum per singulos annos fieri.*

De hoc vero festo die mirifica quædam produntur a magistris, deque singulorum peccatis ac meritis, quæ tunc in cœlo ad exagium appendi volunt, et inter se comparari, de quo vide tractatum de Pœnitentia, qui est quintus libri primi Iad Rambam, capite præsertim tertio.

Præterea sciendum est, duplicem esse causam, ex qua gratia, et justitia derivatur in homines. Est enim alia principalis, quæ per se, vique sua divinæ majestati cumulate satisfacit, et reconciliationem cum Deo promeretur, ac nobis impertit, peccatis quibuslibet tam præteritis, quam futuris expiandis ex sese sufficiens ; atque hæc solus est Christus, et ab eodem oblatum in cruce sacrificium. Alia est causa particularis, quæ priorem illam, et ejus efficientiam accommodat ; quam vulgo *applicantem* nominant : cujusmodi sunt sacramenta novæ legis, ac præsertim Eucharisticum nostrum sacrificium. De priore causa, quatenus de novo agit Testamento, intelligendus est Apostoli locus ; non de posteriori.

X. His ita constitutis, utriusque Testamenti proprias dotes, et ad expianda peccata vires, ac præsidia contendit in hunc modum. Mosaica lex καθόλου, et absolute præcipiebat sacrificia pro peccatis offerri certis, ac statis temporibus, nulla apposita cautione, quæ rationi consentanea videtur, ut tunc demum sacrificia illa purgandis peccatis adhiberentur , cum essent aliqua commissa. Hanc vero conditionem neutiquam lex apposuit. Sed præcise jussit offerri rata quædam, ac perpetua, sive post expiata priora, alia quædam ab Israelitis admissa forent ; sive nulla penitus, novo piaculo digna peccata. Ex quo Paulus argumentatur, sacrificia illa veteris Testamenti expiatrice criminum vi, et virtute caruisse, tam singula, quam simul universa. Etenim si quid efficere potuissent, nihil opus erat repeti illa toties, et infinite præscribi, cum vel unum aliquod, vel multa saltem adhiberi satis esset : aut ad summum, mandari istud oporteret, ut quoties necesse foret, hoc est cum peccatum aliquod ab unoquoque perpetratum esset, ad sacrificium tanquam ad remedium confugeret. Ut cum serpentem æneum jussu Dei Moyses erexit, hæc fuit mandati formula [2] : *Fac serpentem æneum, et pone eum pro signo ; qui percussus aspexerit eum, vivet.* Quod si ita Dominus præciperet, ut æneum serpentem omnes aspicerent tam icti, quam non icti, idque indesinenter facerent, nemo suspicaretur, æneæ serpentis figuræ vim fuisse hanc inditam, ut dipsadum ictibus mederi, et a morte liberare posset.

At in novo Testamento unica satis est, et oblata semel hostia, unicumque sacrificium cruentum, quod in cruce summus sacerdos

[1] Levit. 16. 20.

[2] Num. 21. 8.

Deo Patri Christus obtulit, nimirum semetipsum [1]. *Hoc enim fecit semel, seipsum offerendo.* Et alibi [2]: *Christus non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* Quamobrem utriusque cum sacrificii, tum Testamenti discrimen apparet; quod in veteri lege sacrificia identidem instaurari jussa sunt universe absoluteque, sine ulla causæ, id est peccati facta mentione: in novo, semel Christus obtulit semetipsum; quæ hostia, et oblatio adeo est potens, et efficax, ut ad omnia valeat expianda peccata, tam præterita, quam futura, nec eam iterari sit amplius necesse.

XI. Est etiam altera loci illius explicandi ratio, ut de vi utriusque generis oblationum, et efficacitate hujusmodi loquatur Apostolus, quam ambo ex seipsis, et suapte habent indole; si una separatim, et ab alterius commercio disjuncta consideretur. Quemadmodum enim cum de lege utraque, ac Testamento vetere ac novo disputat Paulus in epistola ad Romanos, Mosaicam legem per se solam intuetur, et ab Christo, gratiaque divulsam: non quod reipsa dissociari possit, cum ad eam observandam necessaria sint gratiæ, ac meritorum Christi præsidia; et alioqui lata sit eum in finem, ut ad Christum, ac novum fœdus Judæorum præpararet animos: sed ut quæ cuique proprie sunt attributa spectentur. Ita prorsus sacrificia legis utriusque contemplatur Apostolus, et quod cuique seorsim, et ut ab alio separatum est, convenit, proponit in medium. Hoc modo sacrificia Mosaica nullam ex se vim ad promerendam Dei gratiam, ac peccatorum veniam habuisse confirmat, quod et nova subinde instaurari, ac repeti necesse fuerit; nec unum aliquod ex iis in sempiternum, nec ad omnia, præsertim consequentium temporum peccata delenda quidquam profuerit; Christus vero semel pro peccatis omnibus, et omnium ætatum, morte, oblationeque defunctus, quantum ex se est, illa funditus extinxerit. Nam si infinita sacrificii illius uti vi, et ad eam accommodare se vellent homines; hoc est, si quod efficere potest, valetque, et quod in ejus applicanda virtute propositum habuit Deus, exeri in seipsis, et explicari paterentur; non solum primarium illud, et principale, quod in cruce semel est oblatum; sed unica ejus, ad expianda peccata hominum, applicatio; quam secundariam veluti causam sanctitatis, et justitiæ constituimus; delendis in perpetuum, et obliterandis omnibus par esse posset. Tantam enim gratiam, et adeo præpotentem opem vel ex una Christi meritorum, et cruenti illius sacrificii communicatione fideles percipiunt, ut intacti deinceps ab omni peccati contagione et innocentes, perseverare, si velint, possint; nimirum, uti jam dixi, quantum ad illius sacrificii conditionem, et efficacitatem attinet. Quod enim secus evenit, id non ipsius sacrificii culpa, sed utentium vitio, et ignavia contingit. Non erant talia legis antiquæ sacrificia, nec abolere hominum delicta poterant; non modo semel impensa, sed nec instaurata sæpius. Imo vero illorum frequentia ab legis conditore præscripta sine ulla conditione, sed præcise, absoluteque, quod jam diximus, eorum imbecillitatem et egestatem arguit. Præsertim cum ex ejusdem legis mandato, necesse fuerit, quoties sacrificia ista summus sacerdos obibat, eum *confiteri omnes iniquitates filiorum Israel;* adeoque præteritas etiam, quæ antecedentibus hostiis expiari debuerant: quod indicio est, nunquam illorum virtute sacrorum abstersas fuisse.

XII. Ex hac secunda loci apostolici interpretatione, quæ oblationem Christi, et sacrificium ut semel in cruce peractum, ita semel abstergendis peccatis per *commemoratorium* sacrificium adhibitum, idoneum esse per sese dicit ad omnia in sempiternum extinguenda peccata, et perfectam ac perennem tribuendam justitiam, commodissime intelliguntur illa, quæ Apostolus ibidem subtexuit: ex eo, quod indesinenter offerebantur, nullam vim in illis ostendi fuisse ad perficiendos, id est a peccatis penitus extricandos homines, quod alioqui offerri desiissent, *ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati;* hoc est si ex sese fuissent ejusmodi, ut sanctitatis in perpetuum communicandæ vim obtinerent, nihil attinuisse legislatorem καθόλου, et absolute præcipere, ut quotannis repeterentur. Quippe fieri potuisset, ut insita sacrificiis illis virtute, ab omni delictorum conscientia omnino liberarentur. Quemadmodum quia Christi passio semel oblata, quantum in se est, idoneam vim habet ad peccatum funditus abolendum, idcirco [3] *Christus jam non moritur*, et [4] *una oblatione consummasse in sempiternum sanctificatos* dicitur: nempe quantum in ipso fuit. Nec minus facilis, ac plausibilis est eo-

[1] Heb. 7. 27. — [2] Heb. 9. 12.

[3] Rom. 6. 9. — [4] Heb. 10. 14.

rum expositio, quæ ad illum locum antiqui interpretes afferunt, qui medicamenti ad id utuntur exemplo. Audiatur hac de re Chrysostomus tum græce, tum latine loquens ex interpretatione commentarii, qui vulgo inscribitur Ambrosio : « (1) Sicut enim medicamentum, *inquit*, quando fuerit forte, et salutis efficax, et valens cunctam valetudinem repellere, semel impositum totum operatur. Si ergo semel impositum totum operatum fuerit, ostenditur ex ejus virtute. Imo ostendit hoc ipsius virtutem, ut non ulterius apponatur. Si vero semper apponitur, manifestum indicium est, minus illud prævaluisse. Medicamenti quippe virtus illa est, ut semel apponatur, et non frequenter. Sic etiam hic, qua tandem ratione eisdem sacrificiis semper curabantur? Si enim ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquam per singulos dies offerret quis sacrificia. » Pergit Chrysostomus. (Quod in supposititii Ambrosii commentario prætermittitur.) « Etenim quotidie definita erant, ut pro omni populo semper offerrentur, ad vesperam, et interdiu. Quare accusatio peccatorum, non solutio fuit quod tum gerebatur; accusatio, inquam, imbecillitatis, non virtutis ostensio. Nam quia primum sacrificium nihil poterat, secundum offerebatur; et quia nec istud quidem effectum habuerat, alterum adhibebatur : ut nonnisi peccatorum esset illa convictio. Siquidem hoc ipsum, offerri sacrificium, peccatorum erat manifesta convictio : quod autem semper offerebatur, convictio erat imbecillitatis. Contra autem in Christo accidit. Semel hic oblatus est, et in perpetuum sufficiens fuit. »

Quocirca, ut ait Apostolus, in istis sacrificiis *commemoratio peccatorum per singulos annos fiebat*, curatio non fiebat, ut adnotat Œcumenius, et Theophylactus. Atenim objicit sibi Chrysostomus, aliique post ipsum interpretes : Et nos hodieque idem sacrificium sæpius offerimus; nec tamen propterea singulis vim virtutemque detrahi patimur. Ad hoc in promptu est illorum responsio : quæ quia sacrificii novæ legis proprietatem indicat, non cursim, nec perfunctorie attingenda videtur. Quare in sequens caput ea differenda est; in quo de altera ratione sacrificii Christi, incruenta videlicet, necessario disputamus.

CAPUT DUODECIMUM.

De sacrificio novæ legis, quod ab Christi sacerdotio respicitur. — 1. Primum genus est, quo seipsum obtulit in cruce. — 3. Alterum incruentum. — 4. Quod est secundum ordinem Melchisedech. Comparatur Christus cum illo primum ratione personæ utriusque. — 6. Secundo ratione materiæ sacrificio subjectæ, quatenus Melchisedech panem et vinum protulit : et, ut plures existimant, obtulit Deo. — 8. Aut saltem Christi corpus et sanguinem adumbravit. — 12. Malachiæ prædictio de Christi sacrificio.

I. De Christianæ legis sacrificio, quo nos disputationis antegressæ series provexit, nondum videtur hoc loco tempestivum agere. Est enim illius pertractatio ei apta magis argumento, quod Sacramentorum novæ legis, et inter hæc Eucharistiæ institutionem amplectitur. Ac nos quidem, si sic Deo visum fuerit, eam sequenti tomo Theologicorum dogmatum materiem destinamus. Verum quia Christi sacerdotium, de quo hic disputare cœpimus,

(1) CHRYS. hom. 17. in epist. ad Hebr. pag. 522. vers. 40. Ὥσπερ γὰρ φάρμακον, ὅταν ᾖ ἰσχυρὸν, καὶ ὑγιείας ποιητικὸν, καὶ δυνατὸν πᾶσαν ἀπαλλάξαι τὴν νόσον, ἅπαξ ἐπιτεθὲν τὸ πᾶν ποιεῖ. Ὥσπερ οὖν ἐὰν ἅπαξ ἐπιτεθὲν τὸ πᾶν ἐργάσηται, δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῷ μηκέτι ἐπιτίθεσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοῦ ἐστιν ἔργον τὸ μηκέτι ἐπιτίθεσθαι. Ἐὰν δὲ ἀεὶ ἐπιτιθῆται, δῆλον ὅτι τοῦ μηδὲν ἰσχυκέναι ἐστὶ σημεῖον (φαρμάκου γὰρ ἀρετὴ το ἅπαξ ἐπιτεθῆναι, καὶ μὴ πολλάκις) οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Τί δήποτε γαρ ταῖς αὐταῖς θυσίαις ἀεὶ θεραπεύονται; εἰ γὰρ πάντων ἦσαν ἀπηλλαγμενοι τῶν ἁμαρτημάτων, οὐκ ἂν καθ' ἑκάστην ἡμέραν προσεφέροντο αἱ θυσίαι. Καὶ γὰρ ἦσαν ὡρισμέναι, ὥστε ἀεὶ προσφέρεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Ὥστε κατηγορία ἁμαρτημάτων, καὶ οὐ λύσις ἁμαρτημάτων ἦν τὸ γινόμενον· κατηγορία ἀσθενείας, οὐκ ἰσχύος ἐπιδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη οὐδὲν ἴσχυεν, ἡ δευτέρα προσεφέρετο· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν αὕτη ἤνυεν, ἑτέρα πάλιν· ὥστε ἔλεγχος ἁμαρτημάτων ἦν. Τὸ μὲν οὖν προσφέρεσθαι, ἔλεγχος ἁμαρτημάτων· τὸ δὲ ἀεὶ, ἔλεγχος ἀσθενείας. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τοὐναντίον. Ἅπαξ προσηνέχθη, καὶ εἰς τὸ ἀεὶ ἤρκεσε.

non satis intelligi potest, nisi sacrificii, circa quod versatur, explorata ratio fuerit; de hoc reticere, ac ne diutius quidem sermonem differre debui: quem idcirco sic in præsentiarum ingrediar, ut ne longius, quam necesse sit, operam nostram in eo commorari patiar.

Duplex in Scripturis sacerdotii Christi, et oblationis modus invenitur, et ab interprete illarum Ecclesia catholica, ex apostolica traditione, et auctoritate sanctorum Patrum adstruitur. Unus est, de quo antecedenti actum est capite, quo Christus semetipsum, tanquam victimam in cruce, velut altari, Deo Patri obtulit. Nam *dilexit nos*, ut ait Apostolus [1], *et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis.* De quo in epistola ad Hebræos copiose disseritur. Hanc sacerdotalem Christi functionem, ejusque fructum ac derivatum in nos beneficium pulchre Athanasius explicat in oratione tertia, ubi hæc Apostoli verba declarat [2], *Considerate Apostolum, et Pontificem confessionis nostræ Jesum: qui fidelis est ei, qui fecit illum;* ad quæ ille disputat sic: « (1) Quandonam ergo missus est, nisi cum carne nostra indutus est? quandonam vero pontifex nostræ confessionis factus est, nisi quando semetipsum pro nobis offerens, corpus suum a mortuis excitavit? Et nunc idem ipse fide accedentes ad se conciliat, offertque Patri, redimens omnes, et pro omnibus expiationem faciens in iis, quæ ad Deum pertinent. »

II. Sic eumdem locum Apostoli tractans Epiphanius: « (2) Quod pontifex, *inquit*, factus esse dicitur, id eo pertinet, quod in corpore suo Patri seipsum obtulit pro humano genere. Ipse, inquam, sacerdos, ipse hostia semetipsum obtulit, pro omni creatura pontificatus officio fungens. Tum spiritali quodam modo, et cum ingenti gloria in cœlum ascendens, cum eodem illo corpore ad dextram Patris assedit, pontifex factus in sempiternum, qui semel penetravit cœlos. » Hic sacerdotem summum ac pontificem non solum cum viveret in corpore fuisse Christum ait, quando corpus suum obtulit: sed in eodem officio perseverare modo; quatenus prioris illius fructum sacrificii colligit, et nos assidue Deo reconciliat, ac pro nobis interpellat.

Augustinus quoque in enarratione secunda Psalmi 26. idipsum docet: « Et quidem solus ille sacerdos, *inquit*, talis extitit, ut ipse etiam esset sacrificium: obtulit Deo non aliud, quam seipsum. Non enim inveniret præter mundissimam rationalem victimam, tanquam agnus immaculatus fuso sanguine suo redimens nos, concorporans nos sibi, faciens nos membra sua, ut in illo et nos Christi essemus. » Et ad Psalmum 132. [3] « Quis est sacerdos, *ait*, nisi unus sacerdos, qui intravit in sancta sanctorum? Quis est sacerdos, nisi qui fuit et victima, et sacerdos? nisi ille qui cum in mundo non inveniret mundum quod offerret, seipsum obtulit? »

Et ad Psalmum 109. [4] « Secundum id, quod natus est de Patre Deus apud Deum, coæternus gignenti, non sacerdos; sed sacerdos propter carnem assumptam, propter victimam, quam pro nobis offerret a nobis acceptam. »

Theodoretus item ex eo, quod corpus suum obtulit, corpore ipsum præditum fuisse probat adversus Apollinaristas. « (3) Quamobrem si hoc proprium est, *inquit*, sacerdotum, offerre dona, Christus autem sacerdos secundum humanam naturam appellatus est, non aliam porro victimam, quam suum corpus obtulit, consequens est Christum habuisse corpus. »

Eleganter præterea Fulgentius primum victimæ genus idem, et sacrificii declarat his verbis [5]: « Unus igitur, *ait*, idemque mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, ipse pastor et ovis, ipse sponsus et sponsa, ipse sacerdos et victima; unus idemque et oblator muneris, et munus factus est oblatoris: ut nec oblator a muneris qualitate desciscaret, nec munus [6] oblatoris merito discreparet. » Deinde naturam hominis integram, nec ulla parte defectam in Christo fuisse demonstrat,

(1) ATHAN. orat. 3. pag. 191. A. Πότε οὖν ἀπεστάλη, ἢ ὁπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει, καὶ προσφέρει τῷ Πατρὶ λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν Θεόν;

(2) EPIPH. hær. 69. § 39. Τὸ δὲ ἀρχιερέα γενέσθαι, διότι ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἑαυτὸν προσήνεγκεν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος· αὐτὸς ἱερεύς, αὐτὸς ἱερεῖον, ἑαυτὸν μὲν προσήνεγκεν ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως ἱερατεύων. Ἀναβὰς δὲ πνευματικῶς, καὶ ἐνδόξως ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, γεγονὼς ἀρχιερεὺς εἰς τὸ διηνεκὲς, καὶ διεληλυθὼς τοὺς οὐρανούς.

(3) THEODORETUS dial. 1. pag. 19. D. Εἰ τοίνυν ἴδιον ἱερέων τὸ δῶρα προσφέρειν, ἱερεὺς δὲ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐχρημάτισε, προσενήνοχε δὲ οὐκ ἄλλην τινὰ θυσίαν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἑαυτοῦ· σῶμα ἄρα εἶχεν ὁ δεσπότης Χριστός.

[1] Eph. 5. 2. — [2] Heb. 3. 1. — [3] Tom. 8. p. 631. B. — [4] Ib. p. 526. B. 2.

[5] Fulg. 1. ad Trasim. 12. — [6] For. *ab oblatoris*.

ex ritu sacerdotum, et hostiarum in lege veteri; quæ in figuram præluserunt novi sacrificii. « Qui si minus aliquid habuit humanæ naturæ, ait contra Arianos et Apollinaristas, nec personam sumere pontificis, nec offerri potuit pro peccatis. In lege enim sacerdotio fungi non poterat, si quis homo minus aliquid habuisset in se : nec vitiosum, vel imperfectum pecus ad sacrificium cuiquam licebat offerre. Pontificem vero nostrum Jesum Christum esse quis ambigat? »

Epiphanius in hæresi Melchisedecianorum de eodem sacerdotio Christi secundum ordinem Melchisedeci loquens; « (1) Manet, *inquit*, pro nobis assidue dona offerens. Primum quidem seipsum obtulit, ut sacrificium dissolveret antiqui Testamenti, perfectiore, vivaque pro universo mundo mactata hostia : ut esset ipse victima, ipse sacrificium, ipse sacerdos, ipse altare, ipse Deus, ipse homo, ipse rex, ipse pontifex, ipse ovis, ipse agnus, omnia in omnibus pro nobis factus. »

III. Alter modus oblationis, et sacrificii corporis Christi sine cæde, ac cruore transigitur, et in Ecclesia catholica quotidie celebratur, appellaturque *sacrificium incruentum* ab Latinis, a Græcis ἀναίμακτος θυσία. Hujus sacrificii idem qui et prioris, oblator est, et sacerdos Christus Dominus. Nam et utrumque unum est et idem; nisi quod diversus, ut dixi, utrobique modus est : et uterque ab eodem, cum homo inter homines viveret, summo sacerdote Christo sub extremum mortalis vitæ tempus adhibitus. Quippe prius incruentum illud usurpavit, et Ecclesiæ frequentandum exemplo, et mandato suo constituit, quam posterius, et cruentum. De illo itaque primo dicere nunc ingredimur. Sed parcius tamen, quam argumenti ipsius amplitudo postulat, quod suo loco reservandum suscepimus.

Hujusmodi novæ legis sacrificium quotidianum, et incruentum, ex Scripturarum auctoritate, et hujus interpretis Ecclesiæ, ac sanctorum, qui in ea perpetuo floruerunt, magistrorum testimonio, ac consensu stabilitum hac ratione defendimus. Primum ex ipso Christi sacerdotio; cujus functionem, administrationemque duplicem paulo ante distinximus : alteram, quam in obeunda morte sustinuit, quando cruentum, et cruciatibus, ac mortiferis angoribus horrendum, sed humano generi salutare, ac pretiosum sacrificium obtulit : alteram et paulo ante quam pateretur per sese transegit, cum duodecim apostolis, et deinceps per Christos suos, ac sacerdotes instaurare pergit, pergetque porro ad occasum usque mundi. Hujus nobis ratio posterioris ex illis, quas proposui, regulis ita constat. Scripturæ sacræ genus quoddam agnoscunt in Christo sacerdotii, quod est secundum ordinem Melchisedeci, et ab Aaronico diversum. Hæc autem diversitas in eo sita est, quod Christus panem et vinum obtulit, perinde ac Melchisedech; quæ tamen non, ut erant, et ab hoc oblata fuerant, mera corporis alimenta manserunt, sed in corpus, ac sanguinem Domini divina vi mutata, supra typum ac figuram assurrexerunt : quam oblationis formam hodieque perseverare indidem accepimus.

IV. Celebris est, et usu omnium detritus ille Psalmi noni et centesimi locus, in quo insigniter de Christi sacerdotio sic Propheta vaticinatur : *Juravit Dominus et non pœnitebit eum; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Sed ea Christi sacerdotis ad Melchisedecum accommodatio dupliciter fit : vel κατὰ τὸ πρόσωπον, vel κατὰ τὸ ὑποκείμενον : hoc est vel *ratione personæ*, vel *ratione subjecti*, quod est oblata res, et in sacrificium impensa. Nam utraque [1] *grandem* illum *sermonem* continet, *et interpretabilem ad dicendum*, de quo loquitur Apostolus.

Ut a contentione personarum ordiar, idem apostolus multa, et præclara de Melchisedeco narrat [2], quæ ad Christum referuntur. Ea vero quatuor capitibus comprehendi possunt. Primum in appellatione consistit tam ipsius, quam civitatis, in qua regnabat; quod et nomen illius *regem justitiæ* significet; et nomen urbis regiæ, *pacem*. Secundum, quod rex idem (2) *sine patre, sine matre, sine genealogia* fuerit. Nimirum quia parentum illius nomina Scriptura prætermisit; quod ad mysterium trahit Apostolus. Quare duo priora vocabula ἀπάτωρ et ἀμήτωρ per postremum ex-

(1) Epiph. hær. 55. num. 4. Μένει γὰρ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὸ διηνεκὲς δῶρα προσφέρων. Πρῶτον μὲν ἑαυτὸν προσενέγκας, ἵνα λύσῃ θυσίαν παλαιᾶς διαθήκης, τὴν ἐντελεστέραν ζῶσαν ὑπὲρ παντὸς κόσμου ἱερουργήσας, αὐτὸς ἱερεῖον, αὐτὸς θῦμα, αὐτὸς ἱερεύς, αὐτὸς ὑπαστράγιον, αὐτὸς Θεός, αὐτὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς βασιλεύς, αὐτὸς ἀρχιερεύς, αὐτὸς πρόβατον, αὐτὸς ἀρνίον τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος.

(2) Heb. 7. 3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.

[1] Heb. 5. 11.

[2] Hebr. 7.

plicantur, ἀγενεαλόγητος : ut interpretes omnes, et Christiani Patres consentiunt, Chrysostomus, Theodoretus, OEcumenius, Theophylactus, Primasius, et alii ad illum Pauli locum : necnon Epiphanius [1] et Hieronymus [2]; qui ex communi græcorum Patrum sententia testatur ita Paulum intelligi debere, cum ait *sine patre, sine matre :* nempe « id uno statim verbo explicari ἀγενεαλόγητος ; non quod absquè patre, et matre fuerit, cum Christus quoque secundum utramque naturam et patrem habuerit, et matrem ; sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham a cæde hostium revertenti, et nec ante, nec postea ejus nomen feratur adscriptum. » Et Epiphanius, « (1) Sine patre, *inquit*, et sine matre dicitur, non quod patrem nullum, ac nullam matrem habuerit : sed quod nulla sit nominum illorum in Scripturis sanctis expressa mentio. » In hoc ergo Christi figuram adumbravit; cujus neque pater ullus revera fuit, qua homo est; neque mater, qua Deus : ut exponit Theodoretus. At Sedulius inscite, quod neque pater Melchisedeco, neque mater de Levi stirpe fuerint. Tertia ratio similitudinis, quod nec initium, nec finis commemoretur in Scriptura Melchisedeci : quæ revera nulla omnino Christus habuit.

V. Quartum in Melchisedeco singulare est, quod et Abrahamo antecelluit, quatenus [3] decumas ab eo de manubiis regum accepit, eique benedixit. Est autem qui benedicit potior illo, cui benedicitur, et Aaroni ipsi præstitit. Siquidem Abrahami de stirpe propagatus est Levi, ex quo descendit Aaron. Unde colligitur sacerdotium Melchisedeci excellentius esse Aaronico sacerdotio. Denique ex illa comparatione conficit Apostolus ; Aaronicum, vel Leviticum sacerdotium extinctum esse, et ei successisse alterum, quod est secundum ordinem Melchisedech. Etenim Christi sacerdotium substitutum est Levitico, ex eo quod jurasse Pater dicitur, Christum sacerdotem esse non ex ordine Levitico, sed secundum ordinem Melchisedech. Ambo itaque diversa sunt ; et quia posterius, quod est secundum ordinem Melchisedech, sempiternum est, consequens est Aaronicum esse sublatum. Quocirca propositum in illo loco fuit Apostolo, docere Christum Dominum sacerdotium esse nactum alterius generis, et multo præstantius, quam fuit Aaronicum, quod cum lege ipsa translatum est. Hanc vero prærogativam sacerdotii Christi præcipue contemplatur ; quod nunquam desiturum sit, sed in æternum mansurum, ut in Melchisedeci figura significatum est. Hanc utriusque personæ comparationem duntaxat Apostolus persecutus est, quoniam ad propositum finem illa in epistola, sufficiebat intelligere, Christum sacerdotem esse multis partibus excellentiorem summo Judæorum pontifice ; quo nihil in mundo præstantius esse persuasum habebant illi, ad quos ista scribebat. De hostiæ genere, quod ad Melchisedeci typum propius pertinet, non erat disputandi locus. Itaque de illo tacuit.

Hic de Melchisedeco latius disputandi locus esse videbatur : de quo Apostoli verba occasionem præbuerunt temerariis ingeniis infanda multa, et Christianis auribus indigna fabulandi. Nec de antiquis modo, et obsoletis hæreticis loquor, qui Melchisedeciani dicti sunt; contra quos Epiphanius, Hieronymus, aliique veterum scripserunt : sed recentiores etiam quosdam intelligo, qui de Melchisedeco peregrina, et horrenda nescio quæ, ac plus quam hæretica commenti sunt. De Christo vero multo etiam horribiliora, et execranda magis. In quibus Valentinorum, Marcionum, Manichæorum, ac similium pestium portenta renovarunt. Verum de hoc barbaro, putidoque figmento satis multa diximus in tertio tomo [4] ; nec tanti est, ut in eo iterum refutando operæ pretium sit ullum ; itaque missum hoc cum suo inventore faciemus. Nam quæ de cœlesti Christi substantia, et ante Adamum ex ætherea materia formata, nugis illis immiscuit, sparsim in antecedentibus libris ea convicta sunt et explosa ; ubi de vera Christi carne, et humana natura corpore, animaque constante similibus nostris, contra Apollinaristas, Arianos, et his vetustiores, quos attigi, Christi carnis, et crucis inimicos certamen institui.

VI. Nunc de altera parte comparationis agendum, quæ est κατὰ τὸ ὑποκείμενον, et ad rem oblatam, ac sacrificium attinet, in quo Christi sacerdotium adumbrasse Melchisedecum, ut non adeo perspicuis verbis Scriptura significet, facit tamen incredibilis antiquorum in eo consensus, ut homini Christiano dubitare sit nefas. Ac duorum alterum de Melchisedeco, et instituti ab Christo sacrificii quadam per illum facta prolusione testantur. Aut

(1) EPIPH. hær. 55. Τὸ δὲ ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν πατέρα, ἢ μητέρα· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κατὰ τὸ φανερώτατον ἐπωνομάσθαι.

[1] Hær. 55. — [2] Epist. 126. — [3] Gen. 14. — [4] Lib. 1. de Opif. c. 4.

enim summi Dei sacerdotem illum, panis et vini, quod *protulisse* legitur, oblationem, et sacrificium fecisse docent ; et actione hac figuram edidisse quotidiani novæ legis sacrificii : aut nulla sacrificæ oblationis mentione facta, panem ac vinum ab eo prolatum imaginem volunt habuisse mystici panis, ac vini, hoc est corporis, sanguinisque Dominici : quod citra cruorem in altari nostro per ministros suos Christus offert summus sacerdos ac pontifex. Horum utrumvis asseverent Patres, nihil ad summam nostræ disputationis interesse videtur. Nam utroque modo verum, sed incruentum Ecclesiæ Christianæ sacrificium adstruitur : quod in unici, et cruenti commemoratione consistit. Ex illis duobus, prius diserte Cyprianus affirmat tritis illis, ac sæpe commemoratis, sed ad fidem faciendam aptissimis verbis epistolæ sexagesimæ tertiæ ; in qua non obiter, sed ex instituto de Christiano sacrificio disputat : quem locum citat, et expendit Augustinus libro quarto de doctrina Christi capite 21. « Item in sacerdote Melchisedech, *ait*, sacrificii Dominici sacramentum præfiguratum videmus, secundum quod Scriptura divina testatur, et dicit [1] : *Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum ; fuit autem sacerdos Dei summi, et benedixit Abraham.* Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium dicens [2], *Ante luciferum genui te : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens et inde descendens, quod Melchisedech sacerdos Dei summi fuit ; quod panem et vinum obtulit ; quod Abraham benedixit. Nam quis magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Jesus Christus ; qui sacrificium Deo Patri obtulit, et obtulit hoc idem, quod Melchisedech obtulerat, id est panem, et vinum, suum scilicet corpus, et sanguinem ? » Et paucis interjectis : « Ut ergo in Genesi per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset rite celebrari, præcedit ante imago sacrificii Christi, in pane et vino scilicet constituta : quam rem perficiens, et adimplens Dominus panem et calicem mixtum vino obtulit ; et qui est plenitudo, veritatem præfiguratæ imaginis adimplevit. »

Quibus verbis primum illud ostendit, Melchisedecum obtulisse sacrificium panis, et vini, nec simplicem fuisse præbitionem cibariorum castrensium, illam panis et vini prolationem. Deinde typum fuisse sacrificii alterius, quod a Christo postea celebratum et institutum postrema nocte fuit, et deinceps in Ecclesia propagatum hodieque frequentatur. Utramque enim actionem, tam corporis et sanguinis sui in panis et vini specie discipulis traditi, quam quæ continuata successione ubique terrarum hodie repetitur, *sacrificium Dominicum* appellatur in eadem epistola Cypriani [3]. « Unde apparet, *inquit*, sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici ; nec sacrificium Dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio, et sacrificium nostrum responderit passioni. »

Et postea [4] : « Nam si Jesus Christus Dominus, et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei Patris, et sacrificium Patri seipsum primus obtulit, et hoc fieri in sui commemoratione præcepit, utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur : et sacrificium verum, et plenum tunc offert in Ecclesia Deo Patri, si sic incipiat offerre secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. » Idem in libro de Lapsis sæpe nomen sacrificii sacramenti illius confectioni tribuit.

VII. Clemens item Alexandrinus panem et vinum a Melchisedeco prolatum non fuisse communem alimoniam, sed mystica oblatione sanctificatum indicat in quarto libro Stromateon ita scribens : « (1) Melchisedech rex Salem sacerdos Dei, qui vinum, et panem sanctificatum præbuit cibum in figuram Eucharistiæ. »

Hieronymus in epistola 126. ad Evagrium, quæ tota est de Melchisedech, *Ordinem Melchisedech*, et sacerdotium sic interpretari dicit a græcis Patribus : « quod non carnis, et sanguinis victimas immolaverit, et brutorum animalium sanguinem dextera susceperit : sed pane et vino simplici, puroque sacrificio Christi dedicaverit sacramentum. » Inter opera Hieronymi extat epistola ad Demetriadem, quæ est Pelagii hæretici ; qui eidem opinioni suffragatur [5] : « Melchisedech, *inquit*, sacerdos Dei legitur ; cujus meritum facile ex hoc intelligi potest, quod multo post futurum Domini sacramentum ante signavit, ac sacrificio panis, et vini mysterium corporis, et sangui-

(1) Clem. 4. Stromat. pag. 392. E. Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλὴμ ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ ὁ τὸν οἶνον, καὶ ἄρτον τὴν ἡγιασμένην δοὺς τροφὴν εἰς τύπον τῆς εὐχαριστίας.

[1] Gen. 14. — [2] Psalm. 109. — [3] Cypr. ib. pag. 144. — [4] Ibidem pag. 146. — [5] Tom. 4. oper. Hier. col. 720.

nis expressit, ac sacerdotii sui typo Christi sacerdotium figuravit. » Quæ scriptoris minime alioqui catholici verba utique catholica sunt, et orthodoxæ fidei consentanea. Non enim ob id accusatus, et damnatus est Pelagius pro hæretico, quod de Christiano sacrificio, et institutione Christi perperam existimaret. Itaque non aliam, quam quæ vulgo in Ecclesia recepta erat, fidem illis verbis expressit, præsertim cum aliorum minimeque suspectorum Patrum in idem decreta conspirent.

Quin Hieronymus idem libro quarto in Matthæum sub initium [1], Judæos redarguit, qui prædictionem propheticam Psalmi 109. de sacerdotio Christi perperam interpretantur de Abrahamo, « Quos interrogemus, *inquit*, quomodo Deus dixerit Abrahæ ea, quæ sequuntur, Tecum principium, etc. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Et respondere cogamus, quomodo Abraham ante Luciferum genitus sit, et sacerdos fuerit secundum ordinem Melchisedech : pro quo Melchisedech obtulerit panem et vinum, et a quo decimas prædæ acceperit. »

Chrysostomus contra Judæos scribens apud Euthymium in Panoplia : « (1) Deus, *inquit*, legalis extinctionem sacerdotii præmonstrans, per Davidem dixit : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui non legales hostias immolabat, sed preces, et panem, ac vinum, ut historia tradit. Manifestum igitur est, quod cum sacerdotio Aaronis sublatus est legalis vivendi ritus : cum Melchisedeci vero sacerdotio introductum est ei congruens institutum. »

Isidorus item Pelusiota, libro primo, epistola 431. « (2) Melchisedech, *inquit*, panibus ac vino sacerdotalem functionem obiens, per quæ divinorum mysteriorum figuram significabat. »

Cæsarius Arelatensis Homilia septima : « Hic ergo in Melchisedech, *ait*, cujus genealogia, vel origo notitiam illius temporis latuit, oblatione panis, et vini hoc Christi sacrificium præsignavit, » nimirum corporis et sanguinis, quod in Eucharistia præbetur : de quo tota illa in homilia disserit. Nec excidere nobis Cyrillum oportet Alexandrinum ; qui in libro secundo Glaphyrorum in Genesim, longam de Abrahamo, et Melchisedeco orationem explicat. Ibi sacerdotii genus in Melchisedeco, oblatione metitur panis et vini : (3) in quo typum etiam exhibuisse Christi significat. Et in fine libri, Aaronis sacerdotium Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedech comparans, eumdem ait Christum non cruentis pecudum sacrificiis, « (4) sed mysticis oblationibus nos ad vitam sempiternam alere. »

VIII. Arnobius junior ad Psalmum 109. « Non ergo sicut damnabilis Photinus credit, ex Mariæ partu sumpsit, *inquit*, exordium : sed ante Luciferum est ex Patris ore progenitus hic, qui per mysterium panis ac vini sacerdos factus est in æternum secundum ordinem Melchisedech : qui panem et vinum solus obtulit in sacerdotibus, dum Abraham victor reverteretur de prælio. »

Theodoretus quoque quæstione 64. in Genesim, Melchisedecum unum ex indigenis fuisse suspicatur, regem simul, et sacerdotem Dei altissimi : cui idcirco Abrahamus primitias obtulit. « (5) Siquidem Dominici sacerdotii, *inquit*, figuram gerebat. Ideo panes Abrahamo vicissim et vinum dedit ; ut qui fortasse solitus esset talia Deo omnium offerre. Oportebat enim figuram in illo monstrari. » Hic minime prætermittendus est Eusebius Cæsariensis ; qui etsi, ut Ariana pestilentia erat afflatus, non satis sinceram de Christi sacerdotio sententiam habuit, quatenus id ante susceptam carnem perpetuo penes illum extitisse vult : quod supra memoravimus [2] : nihilominus de ipsa proprietate, ac conditione sacerdotii ad Melchisedeci typum exacti communi dogmati consentanea tradit in quinto libro de Demonstratione evangelica. Ibi locum illum Psalmi 109. pertractans, *Tu es sacer-*

(1) CHRYSOST. apud Euth. tit. 8. pag. 164. lat. Προμηνύων ὁ Θεὸς τὴν κατάλυσιν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης, εἴρηκε διὰ τοῦ Δαβίδ· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· ὃς οὐ θυσίας νομικὰς ἱέρευεν· ἀλλ' εὐχὰς, καὶ ἄρτον, καὶ οἶνον, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. Πρόδηλον τοίνυν ὡς τῇ μὲν ἱερωσύνῃ τοῦ Ἀαρῶνος συναναιρέθη καὶ ἡ νομικὴ πολιτεία· τῇ δὲ τοῦ Μελχισεδὲκ συναντεισήχθη ἡ πολιτεία προσείκουσα.

(2) Καὶ Μελχισεδὲκ ἄρτῳ, καὶ οἴνῳ ἱερατεύων, δι' ὧν τὸν τῶν θείων μυστηρίων προεσήμαινε τύπον.

(3) CYRILL. lib. 2. Glaphyr. tom. 1. pag. 62. E. Καὶ αὐτὸν δὲ τῆς ἱερωσύνης τὸν τρόπον εἰς παράδειξιν τοῦ πράγματος ἐποιεῖτο σαφῆ. Ἄρτους γὰρ καὶ οἶνον ἐξεκόμιζεν ὁ Μελχισεδέκ.

(4) Ibid. pag. 65. Τρέφει γὰρ ἡμᾶς εἰς ἀμάραντον ζωὴν ταῖς μυστικαῖς ἱερουργίαις.

(5) THEOD. qu. 64. in Gen. Τῆς γὰρ δεσποτικῆς εἶχεν ἱερωσύνης τὸν τύπον. Διὸ δὴ καὶ ἄρτους τῷ Ἀβραὰμ, καὶ οἶνον ἀντέδοκεν· ὡς τοιαῦτα τυχὸν προσφέρειν εἰωθὼς τῷ τῶν ὅλων Θεῷ. Ἔδει γὰρ κἀν τούτῳ δειχθῆναι τὸν τύπον.

[1] Hier. in cap. 23. Mat. 695.

[2] Cap. 11. § 2.

dos, etc. impletum hunc ait in Christo fuisse, qui non secundum Aaronis ordinem sacerdotium gessit, nec ut ille de tribu Levitica fuit, neque pecudum cruore, ac cæde litavit; sed incruentum sacrificium per suos sacerdotes hodieque Deo perseverat facere. « (1) Et prædictionis, *inquit*, eventus admirabilis est, si quis consideret, quemadmodum salvator noster Jesus, Christus Dei, Melchisedeci ritu, quæ sacerdotalis inter homines functionis propria sunt per suos cultores et ministros exequi pergat. Ut enim ille cum esset gentilium sacerdos nusquam videtur sacrificiis usus esse corporalibus; sed vino duntaxat, et pane Abrahamo benedixisse : ita primus ipse Salvator, et Dominus noster; deinde qui ab ipso instituti sunt sacerdotes omnes, per universas gentes spiritale ex præscriptis ecclesiasticis sacrificium peragentes, vino et pane, corporis ipsius, et salutiferi sanguinis sacramenta significant. »

IX. Jam qui in rebus prolatis a Melchisedeco significatum fuisse legis novæ sacrificium affirmant Patres, prorsus multi sunt. Inter quos luculentissime ac creberrime id Augustinus asseverat. Velut in libro 16. de civitate Dei, capite 22. de Melchisedeco agens, et Abrahamo ab illo benedicto: « Ibi quippe primum, *ait*, apparuit sacrificium, quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturque illud, quod longe post hoc factum, per Prophetam dicitur ad Christum, qui fuerat adhuc venturus in carne : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Non scilicet secundum ordinem Aaron : qui ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur. »

Et in libro contra adversarium legis et prophetarum, capite 20. « Noverunt, *inquit*, qui legunt, quid protulerit Melchisedech, quando benedixit Abrahamo; et jam sunt participes ejus. Vident tale sacrificium nunc offerri Deo toto orbe terrarum. »

Item in tractatu ad Psalmum 33. bifariam diviso, egregie catholicam professionem tam de vera corporis ac sanguinis Dominici præsentia, quam de ejusdem sacrificio confirmat. In prima concione [1], « Erat autem, *inquit*, ut nostis, sacrificium Judæorum antea secundum ordinem Aaron in victimis pecorum : et hoc in mysterio : nondum erat sacrificium corporis, et sanguinis Domini, quod fideles norunt, et qui Evangelium legerunt; quod sacrificium nunc diffusum est toto orbe terrarum. Proponite ergo vobis ante oculos duo sacrificia, et illud secundum ordinem Aaron, et hoc secundum ordinem Melchisedech : de quo dicitur, Tu es sacerdos in æternum, etc. » Tum in concione secunda [2], « Ipse de corpore, *inquit*, et sanguine suo instituit sacrificium secundum ordinem Melchisedech. Mutavit ergo vultum suum in sacerdotio. »

Rursus libro 18. de civitate Dei, capite 35. « Hoc sacrificium, *inquit*, per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedech, cum in omni loco a solis ortu usque ad occasum Deo jam videamus offerri; sacrificium autem Judæorum, quibus dictum est [3], *Non est mihi voluntas in vobis; nec accipiam de manibus vestris munus*, cessasse negare non possunt. » Sed in libro 17. ejusdem operis, capite 17. ex professo Christi sacerdotium, et de eo locum illum Psalmi 109. declarans, inter alia sic scribit : « Ex eo quod jam nusquam est sacerdotium, et sacrificium secundum ordinem Aaron; et ubique offertur sub sacerdote Christo quod protulit Melchisedech, quando benedixit Abraham, quis ambigere permittitur, de quo ista dicantur? »

Idem in libro Octoginta trium quæstionum quæst. 61. « Dominus noster Jesus Christus ipse est sacerdos noster in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui seipsum obtulit holocaustum pro peccatis nostris; et ejus sacrificii similitudinem celebrandam in suæ passionis memoriam commendavit : ut illud, quod Melchisedech obtulit Deo, jam per totum orbem terrarum in Christi Ecclesia videamus offerri. » Et hic locus ad superiores adscribendus est, qui hoc adstruunt, Melchisedecum ipsum sacrificium obtulisse Deo panis et vini, quando utrumque protulisse dicitur.

(1) Eus. 5. de Demonstr. cap. 3. pag. 140. Καὶ τόγε ἀποτέλεσμα τοῦ χρησμοῦ θαυμάσιον, συνορῶντι ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, τῷ τοῦ Μελχισεδὲκ τρόπῳ τὰ τῆς ἐν ἀνθρώποις ἱερουργίας εἰσέτι καὶ νῦν διὰ τῶν αὐτοῦ θεραπευτῶν ἐπιτελεῖ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἱερεὺς ἐθνῶν τυγχάνων, οὐδαμοῦ φαίνεται θυσίαις σωματικαῖς κεχρημένος, οἴνῳ δὲ μόνῳ, καὶ ἄρτῳ τὸν Ἀβραὰμ εὐλογῶν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον πρῶτος μὲν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, καὶ Κύριος ἡμῶν, ἐπειτα οἱ ἐξ αὐτοῦ πάντες ἱερεῖς ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη, τὴν πνευματικὴν ἐπιτελοῦντες κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς ἱερουργίαν, οἴνῳ καὶ ἄρτῳ τοῦ τε σώματος αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου αἵματος αἰνίττονται τὰ μυστήρια.

[1] August. tom. 8. p. 92. B. 2.

[2] Ibid. p. 94. C. 2. — [3] Mal. 1.

X. Epiphanius item in hæresi Melchisedecianorum, « (1) Melchisedech, *inquit*, occurrit tunc ei, et protulit ipsi panem, et vinum, sacrorum mysteriorum significationes adumbrans : quæ Domini figuram exprimebant, dicentis, Ego sum panis vivus ; et figuram sanguinis ex perforato ipsius latere manantis. »

Hieronymus in epistola ad Marcellam [1] : « Recurre, *inquit*, ad Genesim : et Melchisedech regem Salem hujus principem invenies civitatis ; qui jam tunc in typo Christi panem et vivum obtulit, et mysterium Christianum in Salvatoris sanguine, et corpore dedicavit. »

Item ad Psalmum 109. ejusque verba illa, *Tu es sacerdos*, etc. sic ea paraphrastice declarat : « Quomodo enim Melchisedech rex Salem obtulit panem et vinum : sic et tu offeres corpus tuum, et sanguinem, verum panem, et verum vinum. Iste Melchisedech ista mysteria, quæ habemus, dedit nobis. Ipse est, qui dixit, Qui manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum. Secundum ordinem Melchisedech tradidit nobis sacramentum suum. »

Chrysostomus homilia 35. in Genesim, ad caput decimum quartum, ubi occursus ille Melchisedeci describitur, post nonnulla de sacerdotio illius, deque eo quod parentibus caruisse dicitur, consentanea iis quæ diximus allata ; de pane ac vino ab eodem prolato sic scribit : « (2) Animadverte quemadmodum per illum patriarchæ exhibitum honorem, mysterium aliquod nobis significet. Protulit enim panes et vinum. Cum figuram videas, intellige veritatem, et divinæ Scripturæ vim admirare ; uti longe ante, et ex primordiis quæ sunt futura præmonstret. » Et in homilia 36. « (3) Alioquin quia tum fiebant, *inquit*, figuram Christi præ se ferebant. Quin illa ipsa, quæ prolata sunt, mysterii nonnihil portendebant. »

Idem et Cyrillus Alexandrinus affirmat Glaphyrorum libro secundo [2].

XI. Joannes Damascenus libro 4. de Fide, capite 14. « (4) Pane, *inquit*, et vino Melchisedech Abrahamum excepit ab alienigenarum cæde revertentem sacerdos Dei altissimi. Illa mensa mysticam hanc mensam adumbrabat : quemadmodum sacerdos ille veri pontificis Christi typus erat, et figura. Tu enim es sacerdos, inquit, in æternum secundum ordinem Melchisedech. »

Cassiodorus item ad Psalmum 109. de his verbis agens, *Tu es sacerdos*, etc. « Hoc etiam, *ait*, Propheta promisisse Filio commemorat Patrem. Cui enim potest veraciter istud, et evidenter aptari, nisi Domino salvatori ; qui corpus et sanguinem suum in panis, ac vini erogatione salutariter consecravit ? Quem ordinem per mysticam similitudinem Melchisedech justissimus rex instituit, quando Dominus panis et vini fructus obtulit. Constat enim pecudum victimas periisse, quæ fuerunt ordinis Aaron ; et Melchisedech manere potius institutum, quod toto orbe in sacramentorum erogatione celebratur. »

Paschasius etiam Radbertus in epistola ad Frudegardum : « Volo, *inquit*, perpendat fidelis animus, quid intersit inter illud typicum Pascha, quo agnus immolatus est, et in eadem cœna comestus ; et istud, quod secundum ordinem Melchisedech in pane et vino continuo celebratur. » Et mox : « Deinde corpus et sanguis in calice ad expletionem factum est veritatis, ut quod in Melchisedech præcesserat, totum compleretur in Christo. »

Potho denique Prumiensis libro secundo de statu domus Dei [3] : « Denique præter unum verum, summumque sacrificium, quod secundum ordinem Melchisedech in consecratione Eucharistiæ offerimus, nullum aliud munus præstantius altari sancto superponimus. Ceterum plures sunt hostiæ spiritales, plura sunt dona, et sacrificia, quæ ad unum illud sacrificium conducunt ; quæ omnem animam præparant, ut participatione cœlestis sacrificii digna esse possit. »

XII. Hactenus veterum testimonia recen-

(1) EPIPH. hær. 55. num. 6. Ὁ Μελχισεδὲχ αὐτῷ ἀπήντα τότε, καὶ ἐξέβαλεν αὐτῷ ἄρτον, καὶ οἶνον, προτυπῶν μυστηρίων τὰ αἰνίγματα, ἀντίτυπα τοῦ Κυρίου ἡμῶν λέγοντος· ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν· καὶ ἀντίτυπα τοῦ αἵματος τοῦ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ νυχθέντος.

(2) CHRYSOST. tom. 1. pag. 286. Καὶ ὅρα διὰ τῆς εἰς τὸν πατριάρχην τιμῆς, ὅπως μυστήριόν τι ἡμῖν δι' αὐτῆς αἰνίττεται. Ἐξήνεγκε γὰρ ἄρτους, καὶ οἶνον· ὁρῶν γὰρ τὸν τύπον, νόει μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ θαύμαζε τῆς θείας γραφῆς τὴν δύναμιν, πῶς ἄνωθεν, καὶ ἐκ προοιμίων τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι προεσήμηνε.

(3) Idem hom. 36. pag. 294. Ἄλλως δὲ καὶ τύπος ἦν τὰ γινόμενα τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ προενεχθέντα μυστήριόν τι προεσήμηνε.

(4) DAMASC. pag. 318. Ἄρτῳ, καὶ οἴνῳ ἐδεξιοῦτο Μελχισεδὲκ τὸν Ἀβραὰμ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. Ἐκείνη ἡ τράπεζα ταύτην τὴν μυστικὴν προεικόνιζε τράπεζαν, ὃν τρόπον ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν, καὶ εἰκόνισμα. Σὺ γάρ, φησὶ, εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τάξιν Μελχισεδέκ.

[1] Tom. 1. col. 151. E. — [2] Cyrill. Glaph. p. 46.

[3] Tom. 9. Bibl. 572. C.

suimus, qui in Ecclesia sacrificii genus esse quoddam asseverant, quod a Melchisedeco panis et vini prolatione significatum sit; cujus etiam gratia novæ sacerdotium legis institutum est. Nunc alterius prophetæ locum expendere oportet, qui non minus illustris, et ad idem persuadendum aptus esse videtur tum per se, tum antiquorum usu et auctoritate munitus. Is est Malachias, cujus in primo capite memorabile extat de novo illo sacrificio, quod per gentes in judaici locum subrogari debebat, oraculum his verbis comprehensum [1] : *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum; et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus : et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Hoc sacrificium, quod, abrogato judaico, ab gentibus in omni loco esset offerendum, peculiare quoddam esse, non late sumpto nomine, precibus, ac votis, ceterisque religionis officiis tribuendum, primum verba ipsa demonstrant, quod oblatio illa *munda* fore prædicitur : cujusmodi, ex adversariorum opinione, non sunt humana opera quantalibet sanctitate pollentia : quæ impura, et lethali infecta esse culpa recentior hæresis affirmat. Deinde, quod hic potissimum a nobis agitur, antiquissimi Patres de singulari Eucharistiæ, ac Dominici corporis et sanguinis sacrificio intelligendum docent.

Justinus ecce in dialogo cum Tryphone, diserte hanc esse mentem prædictionis illius ostendit. « (1) De sacrificiis, *inquit*, quæ a vobis tunc offerebantur, loquitur Deus per Malachiam unum ex duodecim. » Tum prolatis Prophetæ verbis, quæ descripsimus, ita pergit : « De iis autem, quæ a nobis gentilibus in omni loco offeruntur ipsi, sacrificiis, hoc est de pane Eucharistiæ, et poculo similiter Eucharistiæ, prædicit, etc. »

Tum pluribus interjectis, in eodem dialogo, judaica omnia sacrificia antiquata esse, et unum penes gentiles Christianos residere testatur « (2) sacrificium in Eucharistia panis et poculi : quod ab Christianis in omni terræ loco celebratur. »

XIII. Irenæus item libro 4. capite 32. sub finem ex eodem Malachiæ testimonio, sacrificium Christianæ legis approbat. « Eum, *inquit*, qui ex creatura panis est, accepit, et gratias egit dicens, Hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex ea creatura, quæ est secundum nos, suum sanguinem confessus est; et novi Testamenti novam docuit oblationem : quam Ecclesia ab apostolis accipiens, in universo mundo offert Deo, ei, qui alimenta nobis præstat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis Malachias sic præsignificavit, etc. Manifestissime significans per hæc, quoniam prior quidem populus cessavit offerre Deo, omni autem loco sacrificium offertur Deo, et hoc purum : et nomen ejus glorificatur in gentibus. »

Ita Chrysostomus, vel qui sub ejus nomine editus est auctor commentarii in Psalmum 95. allatis Malachiæ verbis, ad ea sic disputat : « (3) Vide, quam illustri, et splendido præconio mysticam mensam explicet, nempe incruentum sacrificium. »

Theodoretus quoque ad caput primum Malachiæ, et ejus illa verba : « (4) Victimarum, *inquit*, ratione carentium jugulatio fieri desiit. Solus autem immaculatus agnus sacrificatur, qui tollit peccata mundi. » Quod hic agnum immaculatum, id est Christum, sacrificari dicit, explicat in commentario ad caput octavum epistolæ ad Hebræos, ubi de incruenta Christianorum oblatione loquitur, qua unicum illud oblatum semel in cruce commemoratione quotidiana repeti dicit; quem locum postea proferam.

Meminit et sacrificii novæ legis a Malachia prædicti Cyprianus libro 1. Testimon. cap. 16.

(1) JUST. dial. pag. 201. vers. 34. Ὅθεν περὶ μὲν τῶν ὑφ' ἡμῶν τότε προσφερομένων θυσιῶν λέγει ὁ Θεὸς, ὡς προέφην διὰ Μαλαχίου ἑνὸς τῶν δώδεκα, etc. Περὶ δὲ τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἐθνῶν προσφερομένων αὐτῷ θυσιῶν, τουτέστι τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας προλέγει, etc.

(2) Ibid. pag. 269. Οὐσίας, ἃς παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ ὁ Χριστὸς γίνεσθαι, τουτέστιν, ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἄρτου, καὶ τοῦ ποτηρίου ἐν παντὶ τόπῳ τῆς γῆς γενομένας ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν προλαβὼν ὁ Θεός, etc.

Vide et pag. 270.

(3) CHRYS. tom. 1. pag. 918. vers. 39. Ὅρα πῶς λαμπρῶς, καὶ περιφανῶς τὴν μυστικὴν ἡρμήνευσε τράπεζαν, καὶ ἀναίμακτον θυσίαν.

(4) THEOD. in Malach. pag. 395. C. Καὶ τῶν μὲν ἀλόγων θυμάτων τέλος ἔλαβεν ἡ σφαγή, μόνος δὲ ὁ ἄμωμος ἀμνὸς ἱερεύεται, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

[1] Mal. 1. 10.

XIV. Augustinus libro 18. de civitate Dei, capite 35, Malachiæ testimonium affert, ac vetere abrogato sacerdotio, et sacrificio, novum esse subrogandum indidem affirmat. Hoc vero sacrificium novum per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedech in omni loco ait offerri ; quem locum supra retulimus [1].

Sic etiam in libro contra adversarium legis et prophetarum, capite 20. sacrificium illud idem, quod judaico successurum prædicit Malachias propheta, *secundum ordinem Melchisedech* esse dicit.

Sic Joannes Damascenus libro tertio, capite 14. « (1) Hæc nimirum est, *ait*, purum, et incruentum sacrificium, quod ab ortu solis usque ad occasum offerri sibi, per Prophetam Dominus dixit. Corpus est, et sanguis Christi, quod ad animæ nostræ corporisque conservationem procedit, etc. »

Perspicuum est autem neque Malachiam nec ejus interpretes sanctos Patres sacrificii nomine commune quoddam, et late usurpata significatione intelligi voluisse, cujusmodi preces, vota, et beneficentiæ in pauperes appellantur interdum [2] ; sed peculiare aliquod, et insigne. Nam priora illa pridem usurpabantur manente adhuc Aaronis sacerdotio, eique consentaneis sacrificiis. Atqui novum aliquod, uti sacerdotium, ita sacrificium prædicitur *secundum ordinem Melchisedech*, et antehac inusitatum : uti Patres illi declarant toto hoc capite citati. Quod cum præterea incruentum ab illis asseratur, et quale in Ecclesia catholica per dies singulos offertur ; næ judicii ac sensus communis expers ille sit oportet, qui non id agnoscit, antiquis illis Patribus omnino placuisse novæ legis sacrificium istud esse, in quo Christi corpus et sanguis, in memoriam passionis ipsius ac mortis, ex ejusdem præcepto quotidie celebratur. Quod in sequenti capite plenius adhuc constabit ; in quo eorumdem Patrum alia ponemus testimonia, quæ universe, ac citra propheticorum dictorum mentionem, nostrum illud sacrificium asseverant.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

Esse aliquod novæ legi peculiare sacrificium institutum a Christo, et hujus corporis, ac sanguinis, probatur primum græcorum Patrum selectis testimoniis.

I. Sacrificii vocabulum (quod in hac tota disputatione primo loco notatum, et animadversum esse debet) latissima significatione usurpatur interdum a Patribus pro omni opere bono, quod ad Dei cultum refertur. Ex quo manavit Augustini descriptio illa sacrificii in libro decimo de civitate Dei tradita [3] : « Proinde verum sacrificium, *inquit*, est omne opus, quod agitur ut sancta societate inhæreamus Deo, relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possimus. » Sed hæc sacrificii notio nimis est ampla, et proprie dicti sacrificii limites excedit. Nam et « misericordiam, qua homini subvenitur, si propter Deum fit, » tale esse sacrificium asserit. Imo « ipse homo Dei nomini consecratus, *ait*, et Deo devotus, in quantum mundo moritur, ut Deo vivat, sacrificium est. » Quod autem opus omne bonum, quo Deus colitur, *verum* sacrificium nominat, nemo sic intelligendum putet, tanquam *verum* sit, *proprie dictum ;* quin potius ideo sic vocari sentiat, quod hujus potissimum gratia divinitus sit institutum hoc, quod proprie sacrificium appellatur. Siquidem et Sacramenta omnia novæ legis, et ejusdem singulare sacrificium ; et ipsa carnis nostræ susceptio : mors denique Salvatoris, et passio ; ac quidquid egit in vita, dixitque ; ad eum finem referuntur universa, quem ad Titum scribens commemoravit Apostolus [4], *Qui*

(1) Damasc. pag. 318. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία δηλαδὴ, καὶ ἀναίμακτος, ἣν ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησεν. Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα Χριστοῦ, εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε, καὶ σώματος χωροῦν.

[1] § 7. — [2] Hebr. 13. 16. [3] Aug. 10. de Civit. cap. 6. — [4] Tit. 2. 14.

dedit, inquit, *semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.* Quod est illud ab Augustino definitum sacrificium. Quin et idem capite antecedente, illud ex Osee refert [1], *Misericordiam volui, et non sacrificium.* « Quibus verbis nihil aliud, *inquit,* quam sacrificio sacrificium prælatum oportet intelligi : quia illud quod ab omnibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est. [2] *Talibus enim sacrificiis placatur Deus.* Quæcumque igitur in ministerio tabernaculi, sive templi, multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse præcepta, ad dilectionem Dei et proximi significandam referuntur. [3] *In his enim duobus præceptis tota lex pendet, et prophetæ.* » Et, quod ante scripserat, « In sacrificiis, quæ ab antiquis Patribus facta sunt in victimis, nihil aliud intelligendum est, nisi rebus illis eas res fuisse significatas, quæ aguntur in nobis ad hoc tantum, ut inhæreamus Deo, et ad eumdem finem proximo consulamus. » Ac subinde ita decernit : « Sacrificium ergo visibile invisibilis Sacramentum, id est sacrum signum est. »

II. Quæ postrema verba demonstrant, quemadmodum Augustini superiora intelligenda sint illa, quibus *verum sacrificium* appellavit opus omne bonum, et honestum, quod ad Dei venerationem refertur. Quippe duplex esse sacrificium agnoscimus, *visibile*, et *invisibile;* quorum prius exteriori cæremonia, et oblatione continetur, posterius prioris est fructus et finis. Ideo verum sacrificium dicitur : quasi *primarium*, et cujus gratia illud est institutum. Quemadmodum Christus de se ipse dicit [4], *Ego sum vitis vera*, « non per proprietatem, sed per similitudinem, ut ait Augustinus [5], quomodo et leo, ovis, agnus, petra, lapis angularis, et cetera hujusmodi vocatur, quæ magis ipsa sunt vera, ex quibus ducuntur istæ similitudines, non proprietates. » Non igitur verum sacrificium appellatur misericordia, vel *contriti cordis sacrificium*, quasi proprie dictum : uti nec vitis vera, vel petra, est proprie dicta. Sed idem est, ac præcipuum, et in quod potissimum intentus est auctor, institutorque visibilis ritus, et sacrificii. Sic in capite sexto libri ejusdem decimi de civitate Dei, ipsum hominem pium dicit esse sacrificium. Et in fine concludit sic : « Hoc est sacrificium Christianorum : Multi unum corpus sumus in Christo; quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia : ubi eidem demonstratur, quod in ea oblatione, quam offert, ipsa offeratur. »

Nos, nimis anxia contentione submota, sic statum informamus rei in medio positæ, atque inter Catholicos, et horum adversarios controversæ : Cum duplex ex Augustino ceterisque Patribus, adeoque sacris e libris intelligatur esse sacrificii genus : alterum commune, lateque sumptum : ut sunt opera bona, præsertim misericordiæ, pœnitentiæ, ac similium, quod quatenus virtutis est, quæ sub sensus non cadit, *invisibile* nominat Augustinus : alterum externum, et aspectabile, quod in ritu quodam, et cæremonia consistit, qua Deo aliquid offertur, qualiscumque tandem actionis illius conditio sit : (de quo non est hujus loci subtilius inquirere; quod tum fiet, cum de Missæ sacrificio disputabimus :) hoc igitur constituto, de priori sacrificii notione non hic constituimus agere; cum extra quæstionem sit, tam in veteri lege, quam in nova, usurpari spiritales hostias istas, et spiritales oblationes, ac sacrificia; quæ ab novi Testamenti auctore Christo, et ejus apostolis, impensius etiam, quam erant in veteri, in usu esse jubentur. Hoc igitur disputationi nostræ subjectum erit argumentum, atque id efficere, ac probare contendimus, antiquos Patres in Ecclesia Christiana novum quoddam, et ab Christo constitutum agnoscere sacrificium; quo ex pane vinoque consecratione factum ab sacerdote Christi corpus et sanguis offertur.

III. Persuadent hoc imprimis vocabula quædam, quibus ad exprimendam mysticam illam actionem uti solent græci, ac latini Patres, quæ certe sacrificam oblationem significant, eamque peculiarem; et quæ sacrificii nomen proprie, non καταχρηστικῶς et communiter obtinet, ut sunt προσφορά, et προσφέρειν, ἱερατεύειν, ἱερεῖον, ἱερεύειν, ἱερεὺς, θυσία, θυσιάζειν, βωμός, Latinis oblatio, et sacrificium corporis, et sanguinis Domini, offerre, consecrare, sacrificare, immolare, sacerdos, altare, et ejusdem generis alia, quæ partim iis in Patrum sententiis, quas antecedenti capite collegimus, partim in sequentibus affatim expressa reperies. His enim vocibus certa quadam ratione positis, et constructis, nisi plane pervicaces, et stulte contentiosi esse volumus, fateri cogimur, fuisse in Ecclesia veteri, et esse hodieque sacram nescio quam cæremoniam, cujusmodi

[1] Ose. 6. 6. — [2] Hebr. 13. — [3] Matt. 22. 40.

[4] Joan. 15. — [5] Tract. 80. in Joan.

paulo ante descripsi, hoc est incruentum corporis Christi sanguinisque sacrificium.

Ac primum Nicæni canonis decimi octavi verba ponderanda sunt, quæ sic ab Dionysio exiguo in latinum translata sunt : « (1) Pervenit ad sanctum, magnumque concilium, quod in quibusdam locis, et civitatibus presbyteris gratiam sacræ communionis (græce εὐχαριστίαν) diaconi porrigant : quod nec regula, nec consuetudo tradidit, ut ab his, qui potestatem non habent offerendi, illi qui offerunt Christi corpus accipiant. » Hic προσφέρειν, id est *offerre*, distinguitur ab eo quod est *dare*, vel *tradere*, atque hoc diaconis permittitur; illud solis mandatur presbyteris, et sacerdotibus. Non igitur communis, et promiscua quædam est functio, qualis est stipis in pauperes erogatio, vel mœror ob admissa peccata ; sed sacratior, et augustior, utpote ab consecratis, et ordinatis ad hoc munus administris præstanda.

Irenæus item in eo loco, quem supra ex libro quarto protulimus [1], *novam* vocat *oblationem*, et *sacrificium*, *quod offertur modo in omni loco*, ac veteribus, judaicisque successit. Et in capite 34. ejusdem libri, oblationem hanc eamdem, Eucharistiam vocat, et esse *corpus, et sanguinem Domini* dicit, quo alitur caro nostra, ob idipsum resurrectura. « Quemadmodum enim qui est a terra panis percipiens invocationem Dei, jam non communis panis est, sed Eucharistia ex duabus rebus constans, terrena et cœlesti; sic et corpora nostra percipientia Eucharistiam jam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Offerimus autem ei non quasi indigenti, sed gratias agentes donationi ejus, et sanctificantes creaturam. » Hanc ipsam Eucharistiam, et oblationem esse Christi carnem testis est Ignatius martyr in epistola ad Smyrnæos his verbis, quæ ab Theodoreto citantur in dialogo 3. « (2) Eucharistias, et oblationes non probant, eo quod non confitentur Eucharistiam , carnem esse salvatoris nostri Jesu Christi, quæ pro peccatis nostris passa est : quam Pater sua benignitate suscitavit. » Ita Theodoretus : quæ in vulgatis Ignatii codicibus non extant ; sed in editione nupera Isaaci Vossii, ex Florentino manuscripto, repræsentantur. In qua προσευχὰς, non προσφορὰς legitur. Sed Theodoretus ita, ut descripsimus, habuit in suo exemplari. Quare Eucharistia est προσφορὰ, id est *oblatio, et sacrificium corporis Christi*, quod in cruce pependit ex antiquissimi græcorum Patrum Ignatii sincero, liquidoque testimonio.

IV. Apud Athanasium in Apologia secunda, Julii extat epistola ad Arianos episcopos, qui ex Antiochena synodo ad ipsum scripserant; in qua de sacro calice agens a Macario Athanasii presbytero confracto, dum sacris operaretur Ischyras, ista scribit : « (3) Quonam pacto fieri potuit, ut qui post ostium morbo decumberet, tunc astaret, et sacris operaretur, et offerret, aut quomodo proponi oblatio potuisset, cum intus essent catechumeni? Nam si intus erant catechumeni , nondum tempus oblationis esse potuit. Hæc, ut jam exposui, pro se dicebat episcopus Athanasius, et rem ita esse ex actis probabat, idem affirmantibus ceteris, qui cum ipso erant, prorsus nunquam presbyterum Ischyram fuisse. » Igitur ex Julii papæ, et Athanasii testificatione constat, προσφορὰν, id est *oblationem*, in Ecclesia fuisse : ad quam usui erant sacra vasa, maximeque *calix mysticus*, ut eum nominat synodica Alexandrini concilii in eadem Athanasii causa [2] : ubi et hoc legitur, in illo calice propinatum fuisse Christi sanguinem, mysteriorum et sacrificii tempore; ad idque consecratione, et ordinatione ministri opus fuisse. Quæ omnia in actis synodicis, et tota illa narratione de Ischyra continentur.

Dionysius Alexandrinus episcopus in Responsione ad decem quæstiones a Paulo Samosateno propositas, de hoc novæ legis sacrificio, antiquis, et judaicis abolitis suffecto, insigniter disputat his verbis : « (4) Verum seipsum exinanivit; propterea mysterium ineffabile ab

(1) Nicæn. can. 18. Ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν, καὶ μεγάλην σύνοδον, ὅτι ἔν τισι τόποις, καὶ πόλεσιν, τοῖς πρεσβυτέροις τὴν εὐχαριστίαν οἱ διάκονοι διδόασιν. Ὅπερ οὔτε ὁ κανὼν, οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκεν, τοὺς ἐξουσίαν μὴ ἔχοντας προσφέρειν τοῖς προσφέρουσι διδόναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

(2) Ignat. ad Smyrn. apud Theodoret. dial. 3. pag. 155. Εὐχαριστίας, καὶ προσφορὰ οὐκ ἀποδέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν χρηστότητι ὁ Πατὴρ ἤγειρεν.

(3) Jul. epist. Ath. tom. 1. pag. 582. Πῶς οἷόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακείμενον, τότε ἑστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν, ἢ πῶς οἷόν τε ἦν προσφορὰν προκεῖσθαι ἔνδον ὄντων τῶν κατηχουμένων; Εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηχούμενοι, οὔπω ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ ὅλως αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι.

(4) Dion. in resp. ad qu. 7. Pauli Sam. tom. 11. bibl. pag. 292. E. Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. Διὸ καὶ τὸ μυστή-

[1] Cap. antec. § 13.

[2] Apol. 2. Ath. pag. 569. D.

ipso Deo vocatur novum Testamentum, eo quod seipsum dedit in mystica cœna ; non ut olim, qui Aaronici sacerdotii legi obtemperabant, pecudum carnes altari imponebant. Ideo Moses ita scribit [1] : *Carnes sanctæ erunt super altare, et comedet populus : et omnis quicumque tetigerit ex eis immundus, peribit.* Nunc autem non ita fit. Sed ipse Dominus, et Deus Israel salvator noster ait [2], *Qui manducat me, et ille vivet propter me.* Deus igitur habitans in nobis, secundum testamentum, quod disposuit nobiscum dicens [3] : *Accipite hoc et dividite inter vos ; hoc novum Testamentum est ; hoc facite.* »

V. Eusebius Cæsariensis libro primo de Demonstratione evangelica, capite octavo, in quo Christiani instituti rationem reddit, quod ab judaicis sacrificiis desistere præcipit, hæc de novo, ac præstantiore sacrificio prodidit : « (1) Merito corporis ipsius, et sanguinis memoriam quotidie celebrantes ; ac meliore, quam veteres, sacrificio, et functione sacra dignati ; nefas jam esse ducimus ad illa prima elementa, et imbecilla delabi, symbola videlicet, et imagines, non ipsam veritatem complexa. » Et in calce libri duo apud Christianos versari genera sacrificiorum asserit ; unum externum, et Eucharisticum ; alterum interius in animi, corporisque puritate positum. « (2) Igitur et sacrificamus, *ait*, et ad suffitum adolemus ; alias quidem magnæ hostiæ memoriam secundum ea, quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, et Eucharistiam illam, quæ ob salutem nobis concessam exhibetur, piis hymnis Deo, ac precibus offerentes ; alias nos ipsos toti ipsi consecrantes, et pontifici ipsius Verbo cum corpore animaque dicati. »

Idem sacrificii genus duplex, interioris, in animique affectione recta positi, et exterioris, quod soli sacerdotes offerunt, perspicue Gregorius Nazianzenus distinxit Oratione prima apologetica, in qua vitati a se prius episcopatus rationem reddit : « (3) Cum hæc igitur nossem, *ait*, et illud præterea, neminem dignum esse magno et Deo, et sacrificio, et pontifice, nisi qui seipsum prius obtulerit Deo [4] hostiam viventem, sanctam, ac rationabile obsequium gratum exhibuerit, Deoque sacrificium laudis immolarit, et spiritum contritum ; quod solum a nobis omnium largitor sacrificium postulat : quonam pacto sacrificium illud externum, magnorumque mysteriorum figuram habens offerre ipsi non vererer ? aut quomodo sacerdotis habitum, et nomen subirem, antequam sanctis operibus manibus consecrassem ? » Hoc loco Gregorius duplex illud agnoscit, explicatque genus sacrificii. Alterum quod ab Christianis omnibus rite celebratur : de quo Apostolus loquitur in epistola ad Romanos, cap. 12. et ad hoc offerendum in commune hortatur omnes, qui Christiana professione censentur, Clericos, laicos, viros, fœminas, pueros, adultos, sine ullo conditionis, ætatis, sexusque discrimine. Cujusmodi hostiæ sunt, opera bona, et Christianarum officia virtutum, præsertim beneficentiæ, ac largitatis in egenos ; ad quas Deo præstandas, offerendasque cunctos idem Paulus excitat in epistola ad Hebræos [5]. Alterum est sacrificii genus, quod externum vocat : ad quod immolandum non omnes adhibentur promiscue, sed certus ministrorum ordo, sacerdotali nomine, dignitate, ac consecratione præditus.

VI. Non aliud Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi mystagogica significat : in qua Eu-

ριον τὸ ἀνεκδιήγητον ὑπ' αὐτοῦ καλεῖται τοῦ Θεοῦ ἡ καινὴ διαθήκη τῷ ἑαυτὸν ἡμῖν δοῦναι ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ, οὐ καθάπερ οἱ κατὰ νόμον, τῆς τοῦ Ἀαρὼν ἱερατείας κρέα ἀλόγων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ πάλαι ἐπετίθουν. Καὶ γράφει Μωϋσῆς λέγων, ὅτι κρέα ἅγια ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· καὶ ἔδεται ὁ λαός. Καὶ πᾶς, ὅς, τις ἅψεται ἐξ αὐτοῦ ἀκάθαρτος ἐξολοθρευθήσεται. Νῦν δε οὐχ οὕτως· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κυριος, καὶ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει, ὅτι ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμὲ. Θεός ἁρα ὁ ἐνοικῶν ἐν ἡμῖν κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διέθετο πρὸς ἡμᾶς, λέγων, λάβετε τοῦτο, καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς· ἡ καινὴ διαθήκη ἐστί· τοῦτο ποιεῖτε.

(1) Eus. 1. de Dem. pag. 26. Εἰκότως τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος τὴν ὑπόμνησιν ἑσημέραι ἐπιτελοῦντες, καὶ τῆς κρείττονος, ἢ κατὰ τοὺς παλαιοὺς, θυσίας τε, καὶ ἱερουργίας ἠξιωμένοι, οὐκέθ' ὅσιον ἡγούμεθα καταπίπτειν ἐπὶ τὰ πρῶτα, καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα, σύμβολα, καὶ εἰκόνας, ἀλλ' οὐκ αὐτὴν ἀλήθειαν περιέχοντα.

(2) Ibidem pag. 27. in fine. Οὐκοῦν καὶ θυόμεν, καὶ θυμιῶμεν, ποτὲ μὲν τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου θύματος κατὰ τὰ πρὸς αὐτοῦ παραδοθέντα μυστήρια ἐπιτελοῦντες, καὶ τὴν ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν εὐχαριστίαν δι' εὐσεβῶν ὕμνων τε, καὶ εὐχῶν τῷ Θεῷ προσκομίζοντες· ποτὲ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ὅλῳ καθιεροῦντες αὐτῷ, καὶ τῷ γε ἀρχιερεῖ αὐτοῦ Λόγῳ αὐτῷ σώματι, καὶ ψυχῇ ἀνακείμενοι.

(3) Nazianz. orat. 1. pag. 38. B. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἄξιός ἐστι τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν εὐάρεστον ἐπεδείξατο· μηδὲ ἔθυσε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἣν μόνην ὁ πάντα δοὺς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν· πῶς ἔμελλον θαῤῥῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον ; ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα, καὶ ὄνομα ὑποδύεσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας ;

[1] Lev. 7. sec. 70. — [2] Joan. 6. — [3] Luc. 22.

[4] Rom. 12. 1. — [5] Hebr. 13. 15.

charisticum sacramentum, et sacrificium, et utriusque administrandi ritum luculenter exponit; qui cum hodierno adamussim congruit, ut et veri corporis, sanguinisque Christi professio, quæ in hoc sacrificio reipsa, nec specie, et adumbratione tenus offeruntur. Inter alias porro sacræ λειτουργίας actiones, meminit hymnorum, ac laudum, quæ tum Deo persolvuntur, necnon precum, et orationum, quæ pro omnibus funduntur ad Deum. « (1) Deinde post absolutum, *inquit*, illud spiritale sacrificium, hoc est incruentum cultum super illa propitiationis hostia, obsecramus Deum pro communi Ecclesiarum pace, etc. » Ibi ἀναίμακτον λατρείαν vocat incruentum Missæ sacrificium, et θυσίαν, quo vocabulo non semel utitur; uti paulo post, τὴν ἁγίαν, καὶ φρικωδεστάτην θυσίαν, *sanctum, et tremendum sacrificium*, appellat. Sic etiam Epiphanius λατρείαν τῆς οἰκονομίας idem sacrificium nominat, ut supra obiter animadvertimus [1]. Sed et Basilius in oratione de Jejunio, « (2) Sacerdotem *ait* jejunio perfici. Nec enim fieri potest, ut sine jejunio sacrificandi functionem audeat attingere, non solum in mystico hujus temporis, veroque cultu; sed etiam in typico, qui secundum legem adhibebatur. »

Et in libro secundo de Baptismo, in responsione ad quæstionem secundam, quam purus ab omni labe Christianus sacerdos esse debeat, docet exemplo sacerdotum in lege veteri: quos expertes esse maculæ omnis oportuit. « (3) Atque Dominus, *inquit*, ita dicens, Major templo est hic, docet nos, tanto magis impium esse, qui, cum impurus sit, audet in sacrificium offerre corpus Domini, qui dedit seipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis, quanto unigeniti filii Dei corpus arietibus, ac tauris antecellit. » Hoc loco ἱερατεύειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, est sine dubio *sacrificare*, vel *in sacrificium offerre corpus Domini*: quemadmodum Theodoretus libro septimo contra Græcos, « (4) Deum *ait* Judæis mandasse, ut quæ ab gentilibus pro diis colebantur, immolarent. » Ubi pro eo, quod vulgo legitur ἱερεύειν, in manu exaratis codicibus legi ἱερατεύειν adnotat Sylburgius: ut ad illum Basilii locum observavit ὁ μακαρίτης Fronto Ducæus. Cui affine est, et συνώνυμον vocabulum ἱερουργεῖν, quo plerique veteres utuntur. Est enim idem ac *sacrificare*, ut habent glossæ veteres: quibus et ἱερουργὸς est *immolator*. Itaque Basilius in eodem libro [2] ἱερουργίαν τοῦ μυστηρίου dixit pro *sacrosancti mysterii sacrificio*.

VII. Joannes item Chrysostomus plurimis in locis novæ legis sacrificium similibus verbis, sententiisque commendat. Ut cum ad Corinthios scribens ita loquitur: « (5) Hic autem ad id quod multo terribilius, et magnificentius est, sacrificium transtulit, tum hostia commutata, tum pro jugulatione pecudum, semetipsum offerre jubens. »

Et homilia 19. in Matthæum contra illos invectus, qui proximis a Deo mala precantur: « (6) Quomodo, *inquit*, osculaberis fratrem? quomodo sacrificium attinges? quomodo sanguinem Dominicum degustabis, tantum habens in cogitatione tua venenum? »

Item oratione quarta contra Judæos: « (7) Hæc omnia facta sunt, *ait*, veteri sublato sacrificio, et altero in ejus locum suffecto, quod per Christi corpus transigitur. »

Idem in homilia tertia in epistolam ad Ephesios, ubi de frequenti communione disputat, sæpius θυσίαν nominat, id est sacrificium, et victimam Dominici corporis et sanguinis: « (8) Hoc, *inquit*, apud te cogita: Qui antiqui sacrificii participes erant, quantam

(1) Cyr. Hier. catech. myst. 5. pag. 241. Εἶτα μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀναίμακτον λατρείαν ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης.

(2) Basil. tom. 1. pag. 325. Τὸν ἱερέα τελειοῖ. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἄνευ νηστείας ἱερουργίας κατατολμῆσαι, οὐ μόνον ἐν τῇ μυστικῇ νῦν, καὶ ἀληθινῇ λατρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τυπικῇ τῇ κατὰ τὸν νόμον προσαγομένῃ.

(3) Basil. tom. 1. pag. 676. Ὁ δὲ Κύριος λέγων· μείζων τοῦ ἱεροῦ ὧδε, παιδεύει ἡμᾶς, ὅτι τοσοῦτον ἀσεβέστερός ἐστιν ὁ τολμῶν ἱερατεύειν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφοράν, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, ὅσον τὸ σῶμα τοῦ μονογενοῦς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ὑπερέχει κριῶν, καὶ ταύρων.

(4) Theodoret. tom. 4. pag. 584. Τὰ δὲ σεβόμενα παρ' αὐτοῦ ἱερεύειν κελεύσας.

(5) Chrys. in ep. 1. ad Cor. Ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλῷ φρικωδέστερον, καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱερουργίαν μετεσκεύασε· καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ ἀντὶ τῆς ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κελεύσας.

(6) Idem hom. 19. in Mat. pag. 142. Πῶς οὖν ἁσπάσῃ τὸν ἀδελφόν; πῶς ἅψῃ τῆς θυσίας; πῶς ἀπογεύσῃ τοῦ αἵματος τοῦ δεσποτικοῦ τοσοῦτον ἔχων ἐπὶ τῆς διανοίας τὸν ἰόν;

(7) Idem tom. 6. pag. 348. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐγένετο, τῆς παλαιᾶς καταλυθείσης θυσίας, καὶ ἑτέρας ἐπεισαχθείσης τῆς διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

(8) Idem hom. 3. ad Eph. p. 778. vers. 8. Ἐννόησον, οἱ τῆς θυσίας μετέχοντες τῆς παλαιᾶς, πόσῃ ἐκέχρηντο τῇ φειδοῖ· τί γὰρ οὐκ ἔπραττον; τί δὲ οὐκ ἐποίουν; πάντοτε ἐκαθαίροντο. Σὺ δὲ θυσίᾳ προσιὼν, ἣν καὶ ἄγγελοι φρίττουσι, καιρῶν περιόδοις τὸ πρᾶγμα ὁρίζεις.

[1] Lib. 2. c. 1. § 5.

[2] Basil. tom. 1. p. 688. C.

adhibebant cautionem. Quid enim non agebant? quid non faciebant? Omni tempore purgabantur. Tu vero ad sacrificium accedens, quod et angelis terrorem parit, annorum revolutionibus rem tantam circumscribis. »

Præclarum et illud est, quod in oratione in sanctum Eustathium Antiochenum de cruento, et incruento sacrificio dicit. « (1) Est, *inquit*, et sine cruore sacrificium. Norunt hoc quod dico quicumque initiati sunt, ac propterea sine sanguine transactum est illud, (Abrahami sacrificium, quando Isaacum obtulit,) quoniam istius figura esse debebat, (incruenti novæ legis sacrificii.») Si non singulare, ac sacratius aliquod ageretur sacrificii genus, sed commune tantum, quod in precibus, ac Dei laudibus, vel bonis operibus consistit, ut adversariis placet: neque tanta cautio adhibenda fuisset, ut ad solos baptismo initiatos illius mentio perveniret: nec typus ejus constitueretur in Abrahami sacrificio. Quin etiam in homilia contra nonnullos prima Paschata jejunantes Chrysostomus sacrificii Christiani meminit: cujus institutionem refert ad auctoritatem Apostoli, qui ad Corinthios scribens, Christum ait sacrificium illud offerri jussisse. « (2) Pascha, *inquit*, non est jejunium, sed oblatio, et sacrificium, quod per unamquamque synaxim peragitur. » Quod sacrificium ex illis Apostoli verbis colligit [1], *Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis.* Pergit deinde: « (3) Quamobrem, *inquit*, quoties accedis cum pura conscientia, Pascha celebras; non cum jejunaveris; sed cum sacrificii illius particeps fueris. »

Sic auctor expositionis Psalmi 95. quæ cum germanis Chrysostomi est edita: « Est, *inquit*, purum sacrificium primum quidem mystica mensa, cœlestis, et mundo præstantior victima. » Quod quidem (4) unicum sacrificium variis, quæ in lege præscribebantur, successisse vult.

VIII. Cyrillus Alexandrinus eidem fidei dogmati subscribit; ex quo nonnulla proferemus. In homilia quadam de mystica cœna, in qua Christus sacrificium sui corporis instituit, « (5) Videamus, *inquit*, quomodo is, cujus in potestate sunt extrema terræ, ad mysticam cœnam sese comparabat: quomodo ille, qui sedet super Cherubim in cœna recumbebat: quomodo qui per figuram manducatus est in Ægypto, illic sponte seipsum sacrificat: ac postquam typum comedit, velut typicorum consummator, veritatem patefecit: semet ipse cibum vitæ statim apponens. »

Hæc homilia ut alterius sit, quam Cyrilli, (hoc enim stilus ipse suadere videtur,) certe antiqui scriptoris est, et digna, cui plurimum auctoritatis deferatur. Cyrilli porro germana, nec in dubium vocanda testimonia haud pauca suppetunt: ex quibus aliqua commemoranda sunt. In epistola ad Nestorium postrema, cui anathematismi subjecti sunt, de incruento sacrificio insignis est locus: in quo hæretici illius convincit errorem, carnem Christi communem, et ceterorum similem eo ipso ducentis, quod hanc unum proprie, et naturali, id est substantiva unitate esse cum Verbo negavit. « (6) Necessario igitur et hoc adjicimus, (inquit ex latina Dionysii exigui versione,) adnuntiantes enim secundum carnem mortem unigeniti filii Dei, id est Jesu Christi, et resurrectionem ejus, et in cœlis ascensionem pariter confitentes, incruentam celebramus in ecclesiis sacrificii servitutem; sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus, et sanctificamur, participes sancti corporis, et pre-

(1) CHRYS. tom. 5. hom. 93. pag. 630. vers. 22. Ἀλλ' ἔστι θυσία καὶ χωρὶς αἵματος. Ἴσασιν οἱ μεμυημένοι τὸ λεγόμενον. Διὰ τοῦτο δὲ κἀκείνη ἡ θυσία χωρὶς αἵματος ἐγένετο, ἐπειδὴ ταύτης ἔμελλεν ἔσεσθαι τύπος.

(2) CHRYSOST. hom. 28. tom. 6. pag. 381. Πάσχα γὰρ οὐ νηστεία ἐστὶν, ἀλλ' ἡ προσφορὰ, καὶ θυσία ἡ καθ' ἑκάστην γινομένη σύναξιν.

(3) Ibid. Ὥστε ὁσάκις ἂν προσίῃς μετὰ καθαροῦ συνειδότος, πάσχα ἐπιτελεῖς, οὐχ ὅταν νηστεύσῃς, ἀλλ' ὅταν τῆς θυσίας ἐκείνης μετέχῃς.

(4) Ibid. Ἡ νέα χάρις ἐλθοῦσα διὰ μιᾶς περιγράφει πάσας, καὶ μίαν ἀληθινὴν ἔστησε θυσίαν.

(5) CYRILL. tom. 5. par. 2. pag. 374. E. Ἴδωμεν τῇ διανοίᾳ πῶς ὁ κρατῶν τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἐπὶ τὸ μυστικὸν δεῖπνον ἡτοιμάζετο· πῶς ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐν τῷ δείπνῳ ἀνεκλίνετο· πῶς ὁ τυπικῶς βρωθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκεῖσε ἑκουσίως ἑαυτὸν θυσιάζει, καὶ φαγὼν τὸν τύπον ὡς πληρωτὴς τῶν τυπικῶν, ἐξέφηνε τὴν ἀλήθειαν, βρῶμα ζωῆς αὐτὸς παραυτίκα ἑαυτὸν παρασθέμενος.

(6) CYRIL. in epist. ad Nest. tom. 5. par. 2. p. 72. Ἀναγκαίως δὲ κἀκεῖνο προσθήσομεν. Καταγγέλλοντες γὰρ τὸν κατὰ σάρκα θάνατον τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τήν τε ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν ὁμολογοῦντες, τὴν ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν θυσίαν (Dionysius λατρείαν legit), πρόσιμέν τε οὕτω ταῖς μυστικαῖς εὐλογίαις, καὶ ἁγιαζόμεθα μέτοχοι γενόμενοι τῆς τε ἁγίας σαρκὸς, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ οὐχ ὡς σάρκα κοινὴν δεχόμενοι, μὴ γένοιτο· οὔτε μὴν ὡς ἀνδρὸς ἡγιασμένου, καὶ συναφθέντος τῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἑνότητα τῆς ἀξίας, ἤγουν ὡς θείαν ἐνοίκησιν ἐσχηκότος· ἀλλ' ὡς ζωοποιὸν ἀληθῶς, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ Λόγου.

[1] 1. Cor. 11.

tiosi sanguinis Christi omnium nostrum redemptoris effecti : non sicut communem carnem percipientes, quod absit; nec ut viri sanctificati, et Verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentes habitationem; sed ut vere vivificatricem, et ut Verbi propriam factam. » Hic ἀναίμακτον θυσίαν, sive λατρείαν appellat novi Testamenti sacrificium, in quo Christi corpus et sanguis offertur. Quod tam penitus per illa tempora persuasum erat omnibus Christi nomen utcumque profitentibus, ut hoc argumento, rei utique perspicuæ magis et confessæ, quam id, ad quod probandum assumebatur, usus fuerit Cyrillus ad veram cum divinitate conjunctionem carnis adstruendam. Erat ergo tunc, quod hodieque perseverat, in Ecclesia verum, et proprie dictum sacrificium, in quo vera illa caro Redemptoris offertur, et sua nos præsentia communicationeque puros ac sanctos efficit. Quod nisi præsens in eo sacrificio salutaris illa sisteretur victima; sed hujus adumbratio, et recordatio sola gereretur : non hanc qualemcumque passi, et immolati in cruce corporis Christi figurationem adhibere debuit, ut carnem ipsam ex consortio divinitatis vim habere ζωοποιὸν, id est *vivificam*, ostenderet; sed ipsa potius cruenta illius immolatio, et in cruce suffixio commemoranda fuit. Verum ut vivificam, et divini operis effectricem Christi carnem esse monstraret, merito illa re usus est, quæ præsentis ipsius vim, operationemque præstaret.

IX. Hoc ipsum Cyrillus repetit in Declaratione anathematismi undecimi : et « (1) ex sancto, vivifico, et incruento sacrificio, quod per ecclesias celebratur, » ostendit non esse communem, et promiscue cum ceteris habendam hominibus illam Christi carnem, quæ sua præsentia, et communicatione gratiam, et sanctitatem ingenerat. « (2) Siquidem communis caro vivificandi vim non habet. »

Est ejusdem Cyrilli locus alius eximius, et efficax in Glaphyris, libro singulari de Levitico, ubi de congruentia disputat sacrificii Christiani cum Mosaico, maxime quod ad locum attinet, in quo utrumque celebrari oportet. Nam in lege veteri, sacrificium quod pro peccato dicitur, in loco sancto fieri debuit [1], et victima illa pro peccato mactata vesci sacerdotes jussi sunt duntaxat in eodem loco sancto. Quod similiter in novæ sacrificio legis usurpatur. « (3) Quod autem, *inquit*, locus divinis sacrificiis maxime conveniens sit ecclesia Dei, et in ejusmodi locis necessario Christi peragatur mysterium, haud obscure in sequentibus declarat his verbis : In loco sancto manducabitur. » Ex quo insuper colligit, non oportere cum hæreticis communione jungi, « (4) quod extra sanctum tabernaculum sacrificent pro peccato; nec in locis sanctis sanctum conficiant sacrificium. » Apparet ex hoc loco, aliud esse sacrificii genus institutum a Christo, quam commune, ac tralatitium, quod in orationibus, et laudabilibus vitæ Christianæ officiis positum est. Quippe nullus iis proprius attributus est locus. Nam Apostolus præcipit [2] *viros orare in omni loco levantes puras manus*, idque Dominus Samaritanæ mulieri denuntiat [3]. Tum cetera, misericordiæ præsertim, opera alibi, quam in ecclesiis, et melius, et frequentius exhibentur. Itaque species est altera sacrificii proprie dicti, quod in Dominica celebrandum et apostolica traditio, et Ecclesiæ perpetua consuetudo sancivit.

X. Confirmat hoc egregie memorabilis Isidori Pelusiotæ locus, in quo duplex itidem sacrificium in nova lege constitutum memorat: alterum incruentæ hostiæ; alterum, castimoniæ : ac priori offerendo non omnes destinatos esse dicit, sed solos sacerdotio initiatos; posterioris omnes esse proprios sacerdotes. « (5) Quemadmodum, *inquit*, in veteri Testamento sacerdotio fungi solis licebat sacerdotibus; at Paschatis tempore omnes quodam-

(1) CYRILL. tom. 6. pag. 156. Τὴν ἁγίαν, καὶ ζωοποιὸν καὶ ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν θυσίαν, οὐχ ἑνὸς τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀνθρώπου κοινοῦ σῶμα εἶναι πιστεύοντες τὸ προκείμενον.

(2) CYR. ibid. Κοινὴ γὰρ σὰρξ ζωοποιεῖν οὐ δύναται.

(3) CYRILL. Glaph. tom. 1. pag. 351. A. Ὅτι δὲ τόπος ταῖς θείαις ἱερουργίαις ὁ μάλιστα πρέπων, ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐταῖς ἀναγκαίως τὸ Χριστοῦ τελεῖται μυστήριον, ἐνδείξειεν ἂν οὐκ ἀσυμφανῶς προσεπενεγκὼν οἷς ἔφην· ἐν τόπῳ ἁγίῳ βρωθήσεται.

(4) Ibidem. Οὐκοῦν ἀνόμημα, βεβήλωσις, καὶ ὑπὸ δίκην αἵματος τὸ τοῖς ἀνοσίοις αἱρετικεῖς συναυλίζεσθαι φιλεῖν, καὶ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀντέχεσθαι κοινωνίας. Ἔξω γὰρ θύουσι τῆς ἁγίας σκηνῆς το περὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἐν τόποις ἁγίοις τὴν ἱερὰν τελοῦσι θυσίαν.

(5) ISID. lib. 3. epist. 75. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἱεράσθαι οὐκ ἐξῆν, εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις, ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ πάσχα πάντες τρόπον τινὰ ἱερωσύνῃ ἐτιμῶντο (ἕκαστος γὰρ τὸ πρόβατον ἔθυεν)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς καινῆς, καὶ ἀδιαδόχου, ἔχουσι μὲν κατ' ἐξαίρετον τὴν ἱερουργίαν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας οἷς ἔξεστι ταύτην προσενεγκεῖν· ἕκαστος δὲ οἰκείου σώματος ἱερεὺς κεχειροτόνηται.

[1] Levit. 6. 25.

[2] 1. Tim. 2. 6. — [3] Jo. 4. 21.

modo sacerdotii honore afficiebantur, (quilibet enim pecudem suam immolabat:) sic etiam in novo Testamento, cui nullum alterum successurum est, peculiari quidem ratione, ac velut prærogativæ nomine, incruentæ victimæ sacrificium penes illos est, quibus hoc offerre fas est; verum unusquisque proprii corporis est sacerdos. »

Hinc epistola 134. libri ejusdem, Zosimum sacerdotem impurum hominem monet, ut vel a luxu, ac libidine se contineat, *vel ad venerandum altare ne accedat.* « (1) Multis enim scandalum præbens, *ait*, ab accessu eos deterres, ut qui tantam labem illibato altar iassidentem minime sustinent. »

Denique Andreas Cretensis oratione in ramos Palmarum, « (2) sacrificari *ait* Christum in antitypis pro nobis symbolis immolatum. » Vide Germanum Constantinopolitanum in libro de Contemplatione rerum ecclesiasticarum[1]. Sed modum excedet oratio nostra, si græcorum omnium Patrum acervare testimonia pergam, quæ novi Testamenti sacrificium peculiare designant. Et est latinis testibus dandus locus: quorum ex tanta copia certos eligam, pluribus aut omissis, aut in alterum locum dilatis.

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Latinorum aliquot Patrum testimoniis ostenditur esse peculiare quoddam in Ecclesia sacrificium, in quo Christi corpus, et sanguis offertur.

I. Latinorum primus in suffragium mittendus est Tertullianus: qui Eucharistiæ sacramentum non minus sacrificium esse dum consecratur, et offertur, asserit, ut in calce libri de Oratione. Ibi enim de *stationum*, id est *semijejuniorum* diebus agens, per quos nonnulli sacrificio interesse, et, quod in eo offerebatur, corpori, ac sanguini Domini participare ducebant religioni, eo quod accepto Sacramento solvendum putabant esse jejunium: « Similiter et de stationum diebus, *ait*, non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum; quod statio solvenda sit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit? an magis Deo obligat? Nonne solemnior erit statio tua, si ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini, et reservato, utrumque salvum est, et participatio sacrificii, et executio officii. » Manifeste sacrificium vocat oblationem Eucharistiæ, consecrationemque; cujus fiunt Christiani participes.

Et in libro secundo de Cultu fœminarum capite 11. « Vobis autem nulla procedendi causa, *inquit*, non tetrica; aut imbecillis aliquis ex fratribus visitandus; aut sacrificium offertur, aut Dei verbum administratur. »

Cyprianus vero multis in locis idem illud inculcat: ex quibus aliquot attulimus capite duodecimo[2]. Præter quæ alia commemoranda sunt, maxime ex libro de Lapsis: in quo sæpius id nomen repetit, præsertim ubi historiam illam refert puellæ, quæ gentilibus sacrificiis ab nutrice initiata, postea ad Ecclesiam adducta est[3]: « Ignoratione igitur obreptum est, *inquit*, ut sacrificantibus nobis eam secum mater inferret. » Hic sacrificare vocat, Christi corpus et sanguinem consecrare. Item: « Et alius, qui et ipse maculatus, sacrificio a sacerdote celebrato, partem cum ceteris ausus est latenter accipere; sanctum Domini edere, et contrectare non potuit.

Idem in epistola 54. ad Cornelium, quæ non tam Cypriani, quam totius est Africanæ synodi; in qua certiorem Cornelium papam fa-

(1) Ibid. ep. 134. Ἡ ταῦτα δρῶν τῷ σεπτῷ θυσιαστηρίῳ μὴ πρόσιθι. Πολλοὺς γὰρ σκανδαλίζων ἀπελαύνεις τοῦ προσιέναι, μὴ ὑπομένοντας ἰδεῖν τοσαύτην κηλίδα τῷ ἀμιάντῳ θυσιαστηρίῳ προσφερομένην.

(2) ANDR. Cret. pag. 81. Θύεται γὰρ ἐν ἀντιτύποις ὑπὲρ ἡμῶν συμβόλοις ἱεροθητούμενος.

[1] Tom. 12. Bibl. PP. pag. 377. — [2] § 6.

[3] Cypr. de Lap. p. 243. et p. 244.

ciunt, decrevisse se lapsis pœnitentibus, et ad Ecclesiam redire cupientibus, communionem repræsentare ob imminentem novam persecutionis procellam. « Non pœnitet, *inquit*, pacem concessisse tam fortibus. Imo episcopatus nostri honor grandis, et gloria est, pacem dedisse martyribus : ut sacerdotes qui sacrificia quotidie celebramus, hostias Deo, et victimas præparemus. »

II. Hoc ipsum sacrificium designat et Arelatensis prima synodus, anno celebrata Christi 314. dum canone 15. ita sancit : « De diaconibus, quos cognovimus multis locis offerre, placuit minime fieri debere. » Hic offerre est προσφέρειν eo sensu, quem canon Nicænus 18. exprimit supra a nobis adductus ; non qui alias a nobis expositus est [1], ut sit simplex exhibitio Sacramenti, qualis a diaconis etiam usurpata est. Rursus in canone 20. « Ut peregrino episcopo locus sacrificandi detur. »

Optatus Milevitanus in calce libri tertii illustre nobis ejusdem rei testimonium suppeditat, cum Donatistarum calumniam refellit, qui per id tempus, quo Paulus et Macarius viri clarissimi ab imperatore Constante missi sunt ad Donatistas ad unitatem revocandos, quod anno Christi 348. gestum est, illud fama divulgarunt, venturos illos, ut profanam imaginem in altari tempore sacrificii publice proponerent. Ex quo invidiam illam Donatistæ concitarunt, tanquam ad idololatriam populum vellent adducere. Asserebant enim, « Quod qui gustaret, aut acciperet de sacrificio adventantis unitatis, (hoc est Eucharistia ab Catholicis consecrata, et oblata,) de sacro gustare videretur, (id est perinde faceret, ac si idolothytum gustaret ».) « Dicebatur enim, pergit Optatus, illo tempore venturos esse Paulum, et Macarium, qui interessent sacrificio, et cum altaria solemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altari ponerent: sic sacrificium offerretur. Hoc cum acciperent aures, perculsi sunt animi. » Sed vanum fuisse rumorem istum, probavit exitus. Nam sacrificium usitato more celebratum est. « Nihil probavit aspectus ex iis, quibus perturbatus erat auditus. Visa est puritas, et ritu solito solemnis consuetudo perspecta est. Cum viderent divinis sacrificiis nec mutatum quidquam, nec additum, nec ablatum. Pax a Deo commendata volentibus placuit. » Ex hoc insigni loco colligitur, usitatum in Ecclesia fuisse sacrificii celebrandi ritum ; quo et oblationis, et altaris vocabula pertinent, quibus passim utitur Optatus : ut et calicis, in quo Christi sanguis portatur. Cujus rei non minus exquisitum testimonium extat initio libri sexti : ubi Donatistarum sacrilegum furorem vasa sacra, et *altaria confringentium*, ac diruentium castigat his verbis : « Quid enim est tam sacrilegum, quam altaria Dei, in quibus et vos aliquando obtulistis, frangere, radere, removere ? In quibus vota populi, et membra Christi portata sunt. » Et mox : « Quid est enim altare, nisi sedes et corporis, et sanguinis Christi ? » Item : « Hoc tamen immane facinus geminatum est, dum fregistis etiam calices Christi sanguinis portatores, quorum species revocastis in massas. » De simili Arianorum in altaria, et incruenta sacrificia grassatione queritur Gregorius Nazianzenus oratione vicesima [2].

Siricius papa in epistola quarta ad episcopos Africanos, quæ est synodica, in capite 9. in quo decernitur, ut sacerdos ab uxoribus suis abstineat, eam rationem subjicit, quod quotidie ad offerendum sacrificium paratus esse debeat. « Si ergo laicis, *inquit*, abstinentia imperatur, ut possint deprecantes audiri ; quanto magis sacerdos utique omni momento paratus esse debet, munditiæ puritate securus ; ne aut sacrificium offerat, aut baptizare cogatur ? » Sic etiam Carthaginense concilium secundum sub Siricio habitum, excommunicandum esse censuit canone 9. presbyterum, « qui a præposito suo excommunicatus, vel correptus secernendum se ab episcopi sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens, sacrificium Deo obtulerit. »

Item Marius Victorinus libro primo contra Arium [3], de voce περιούσιος agens, orationis meminit, quæ in *oblatione*, id est sacrificio dicebatur. « Sicuti et in oblatione dicitur, *ait*, munda tibi populum circumvitalem æmulatorem bonorum operum circa tuam substantiam venientem. »

III. Ambrosii vero quamplurima extant, et disertissima testimonia, in quibus corporis, et sanguinis Christi sacrificium exprimit. In commentario ad Psalmum 38. [4] « Vidimus, *inquit*, principem sacerdotum ad nos venientem : vidimus, et audivimus offerentem pro nobis sanguinem suum ; sequamur, ut possumus, sacerdotes ; ut offeramus pro populo sacrificium : etsi infirmi merito, tamen hono-

[1] In Diatr. de potestate consecr. c. 1. et seq.

[2] Nazianz. p. 348. A. — [3] Tom. 4. Bibl. col. 199. — [4] Ambr. Tom. 2. col. 740. D.

rabiles sacrificio : quia etsi nunc Christus non videtur offerri, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur : imo ipse offerre manifestatur in nobis, cujus sermo sanctificavit sacrificium quod offertur. »

Idem libro septimo in Lucam de Juda proditore agens, et cœna Dominica [1], « Qui proditionem, *inquit*, sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat. » Nempe institutionem illam sacramenti, et sacrificii ab Christo celebratam pridie quam pateretur, sacrificium appellat.

Sic alibi passim *oblationis*, et *sacrificii* peculiari appellatione designat mysterium illud Dominici corporis, et sanguinis, quod ab sacerdote ad altare conficitur. Ut in epistola 18. ad Marcellinam sororem, exponens quid cum Theodosio seniore imperatore gessit, quando post mandatum ab eo editum de synagoga Judæorum instauranda, procedentem ad ecclesiam allocutus est ; et ut sententiam mutaret obtinuit ; inter cetera, sic scribit : « Deinde cum aliquandiu starem, dico imperatori : Fac me securum pro te offerre, absolve animum meum, etc. » Tum, « Age, inquit, fide mea. Et ita ad altare accessi. » Sic in epistola 59. ad imperatorem Theodosium, quando illum ob cædem Thessalonicæ patratam ab communione repulit : « Offerre, *inquit*, non audeo sacrificium, si volueris assistere. » Et, « Cum essem sollicitus, ipsa nocte, qua proficisci parabam, venisse quidem visus est ad ecclesiam : sed mihi sacrificium offerre non licuit. »

Idem in libro primo Officiorum, capite 48. sub finem, « Ante agnus, *inquit*, offerebatur, offerebatur vitulus : nunc Christus offertur, sed offertur quasi homo, quasi recipiens passionem ; et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat. »

Tum in commentario ad caput primum Lucæ, ubi hæc verba declarat, *Apparuit autem illi angelus Domini*, etc. « Atque utinam, *inquit*, nobis quoque adolentibus altaria, sacrificium deferentibus assistat Angelus : imo præbeat se videndum. Non enim dubites assistere Angelum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur. »

Rursus libro primo de Officiis, capite 41. ex actis S. Laurentii, hujus sanctissimi martyris cum Xysto papa et martyre colloquium refert ; in quo sacrificium et oblatio vocatur idem illud mysterium. « Quo progrederis, aiebat Laurentius, sine filio, pater ? Quo, sacerdos sancte, sine diacono properas ? Tu nunquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. » Extant et orationes Ambrosii duæ, præparantes ad Missam, in quibus sacrificii nomen, et res actioni illi tribuitur.

IV. Hieronymus sequitur, qui in libro tertio adversus Pelagianos, et sacrificii meminit, et orationis Dominicæ tunc proferendæ [2]. « Sic docuit apostolos suos, *inquit*, ut quotidie in corporis illius sacrificio credentes audeant loqui : Pater noster, qui es in cœlis ; sanctificetur nomen tuum, etc. » Et ad caput 46. Ezechielis explicans illa verba [3], *Et agnum anniculum immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino mane, et mane faciet illud*, de agno immaculato, qui in Ecclesia Christiana quotidie sacrificatur, exponit, « Iste est agnus, *inquit*, qui immolatur in Ægypto : de cujus sanguine armantur postes fidelium, et exterminator excluditur. » Tum eumdem in Scripturis adnotat vocari Dominum, Deum, et hominem, principem, sacerdotem, vitulum, et arietem, et agnum. « In holocausto itaque istius agni immaculati, et anniculi, qui mane semper offertur, facit ipse princeps sacrificium, etc. » Ac subinde : « Sacrificium Dei legitimum, juge, atque perpetuum, quod nulla intermittitur die, sed omni tempore orto sole semper offertur. »

Idem in primo contra Pelagianos [4] : « Quæ sunt, rogo, inimicitiæ contra Deum, *inquit*, si tunicam habuere mundiorem ? si episcopus, presbyter, et diaconus, et reliquus ordo ecclesiasticus in administratione sacrificiorum cum candida veste processerint ? »

Rursus epistola 150. ad Hedibiam, quæstione secunda : « Dominus Jesus, *ait*, ipse conviva, et convivium ; ipse comedens, et qui comeditur. Illius bibimus sanguinem, et sine ipso potare non possumus. Et quotidie in sacrificiis ejus de genimine vitis veræ, et vineæ Sorech, qui interpretatur electa, rubentia musta calcamus. »

Et in epistola ad Damasum 146. « Vitulus saginatus, qui ad pœnitentis immolatur salutem, *ait*, ipse Salvator, cujus quotidie carne pascimur, cruore potamur. » Item, « Hoc convivium quotidie celebratur, quotidie Pater filium recipit, semper Christus credentibus immolatur. »

Ad hæc in dialogo adversus Luciferianos [5], Orthodoxus schismaticos refellens, qui episco-

[1] Id. to. 3. col. 153. A.

[2] Hier. col. 890. F. — [3] Ezec. 46. 13. — [4] Hier. tom. 1. 839. E. — [5] Tom. 1. col. 613. D.

pos ab hæresi redeuntes ad catholicam, in episcopatum et sacerdotium admissos esse moleste ferebant, sic invadit : « Quamobrem oro te, ut aut sacrificandi ei licentiam tribuas, cujus baptisma probes ; aut reprobes ejus baptisma, quem non existimas sacerdotem. Neque enim fieri potest, ut qui in baptismate sanctus est, sit apud altare peccator. »

V. Transeamus ad Augustinum ; hic vero creberrimis, et indubitatis, apertissimisque sententiis verum approbat, et quotidianum in Ecclesia, perpetuumque esse sacrificium, quo Christi corpus et sanguis offertur, et cruenti illius, quod semel in cruce est peractum, memoria repræsentatur. Non est necesse illius e scriptis acervatim omnia colligere : ne fastidio sit legentibus nimis accurata ista sedulitas. Igitur præcipua quædam hoc loco commemoranda sunt : quæ ut librum illius quemque pervolvimus, secreta sunt a nobis, et notata.

Imprimis libro decimo de civitate Dei, capite quinto, duplex sacrificium discernit, *visibile*, et *invisibile ;* et hujus illud esse *sacramentum* ait, id est *sacrum signum*. Invisibile porro nominat internum, et in animi pio motu, ac virtute positum ; cujusmodi sunt [1] *sacrificia contriti cordis et humiliati*, nec non *misericordiæ*, quod externis omnibus anteponit Deus [2]. Tum capite 19. uni eidemque vero Deo sacrificium utrumque, visibile, et invisibile offerendum esse docet. « Quocirca sicut orantes, *inquit*, atque laudantes ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde, quas significamus, offerimus : ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse noverimus, quam illi, cujus in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus. » Deinde capite 20. declarat cujusmodi visibile sit Ecclesiæ sacrificium. « Unde verus ille mediator, *inquit*, inquantum formam servi accipiens mediator effectus est Dei et hominum homo Christus Jesus, cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo et unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium maluit esse, quam sumere ; ne vel hac occasione quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse creaturæ. Per hoc et sacerdos est, ipse offerens, ipse et oblatio. Cujus rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiæ sacrificium : quæ cum ipsius capitis corpus sit, seipsam per ipsum discit offerre. »

Et in libro 17. de civitate Dei, capite 5. prædictionem illam divinitus editam Heli summo sacerdoti de auferendo sacerdotio posteris ipsius ; adeo ut in ordinem redacti venturi sint, ut sacrificiorum particulam pretio redimant, dicentes [3], *Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis :* hoc, inquam, divinum oraculum sic ad Christianum sacrificium accommodat : « Quod ergo addidit, manducare panem ; etiam ipsum sacrificii genus eleganter expressit, de quo dicit sacerdos ipse [4], *Panis, quem ego dedero, caro mea est, pro seculi vita* : ipsum est sacrificium non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech, etc. Ideo hic dicit manducare panem, quod est in novo Testamento sacrificium Christianorum. » Item in capite 20. Proverbiorum illum locum, in quo sapientia mensam apposuisse dicitur, et sic ad convivium invitare [5], *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis ;* ad illud novæ legis sacrificium applicat, et in illis verbis *apparere* dicit *sacerdotium secundum ordinem Melchisedech*. Tum quod in Ecclesiaste scriptum est [6], *Non est bonum homini, nisi quod manducabit, et bibet,* sic interpretatur : « Quid credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam Sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedech de corpore, et sanguine suo ? Id enim sacrificium successit omnibus illlis sacrificiis veteris Testamenti, quæ immolabantur in umbra futuri. Propter quod etiam vocem illam, in Psalmo tricesimo et nono, ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus : Sacrificium, et oblationem noluisti ; corpus autem perfecisti mihi. Quia pro illis omnibus sacrificiis, et oblationibus corpus ejus offertur, et participantibus ministratur. »

VI. Idem libro vicesimo contra Faustum, capite 18. « Hebræi, *inquit*, in victimis pecorum, quas offerebant Deo, multis et variis modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabant futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani peracti ejusdem sacrificii memoriam celebrant sacrosancta oblatione, et participatione corporis, et sanguinis Christi. » Ac deinceps Fausti calumnias, quibus Christianorum singulare sacrificium infamabat, egregie refellens, præsertim quod objiciebat, Catholicos *idola vertisse in martyres, quos votis similibus colerent ;* contra hæc, et similia probra, quæ hodieque in Ec-

[1] Psal. 50. — [2] Ose. 6. et Heb. 13. — [3] 1. Reg. 2. 36. [4] Joan. 6. — [5] Prov. 9. 5. — [6] Eccl. 5.

clesiam catholicam conferuntur ab hæreticis, ita præscribit, capite 21. « Populus autem Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur : ita tamen ut nulli martyrum , sed ipsi Deo martyrum sacrificemus ; quamvis in memoriis martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari , aliquando dixit : Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane ? sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit. »

In libro vicesimo secundo de civitate Dei, capite octavo, ubi miracula quædam refert ætate sua gesta ; et inter alia quemadmodum Hesperii viri tribunitii domus ab dæmonum infestatione liberata sit [1] : « Rogavit nostros, *inquit*, me absente presbyteros, ut aliquis eorum illo pergeret, cujus orationibus cederent. Perrexit unus : obtulit ibi sacrificium corporis Christi, orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio ; Deo protinus miserante cessavit. »

Ad hæc libro de Spiritu et littera, capite 11. « Dei cultum *ait* in hoc maxime constitutum esse, ut anima ei non sit ingrata. Unde et in ipso verissimo, et singulari sacrificio, Domino Deo nostro agere gratias admonemur. » Nimirum ad solemnem allusit præfationis formulam, quæ in mystica oblatione Eucharistiæ hodieque in catholica recitatur. Quod idem præterea facit in sermone 83. de Diversis [2], cum neophytos admonet eorum verborum, quæ in sacrificio Dominici corporis dici audierant , cujus et ipsi participes sacrificii facti sunt. Cujusmodi sunt ista : *Sursum corda*, et, *Habemus ad Dominum*. Tum, « Ideo sequitur, *inquit*, episcopus, vel presbyter, qui offert, et dicit, cum responderit populus, Habemus ad Dominum sursum cor : Gratias agamus Domino Deo nostro, quia sursum cor habetis. Et vos attestamini, Dignum et justum est, dicentes, etc. Deinde post sanctificationem sacrificii dicitur, qua nos ipsos voluit esse sacrificium suum, quod demonstratum est, primum illud sacrificium Dei et nos ; id est signum rei quod sumus. Ecce ubi est peracta sanctificatio, dicimus orationem Dominicam, etc. » Vides his in locis verissimum, et singulare *sacrificium* appellari ab Augustino, oblationem et sanctificationem, sive consecrationem corporis Christi, quæ hactenus in Ecclesia catholica perseverant, iisdem ritibus, et precationibus, quas totidem verbis proferre consuevimus.

Sic in epistola 120. capite 19. « Hinc gratias agimus, *inquit*, Domino Deo nostro : quod est magnum Sacramentum in sacrificio novi Testamenti ; quod ubi, et quando, et quomodo offeratur, cum fueris baptizatus, invenies. »

Item in sermone 113. de Diversis, capite secundo, *mensam Cypriani*, id est altare vocari Carthaginensi in Ecclesia dicit, « non in qua pascat, sive pascatur : sed in qua sacrificium Deo, cui et ipse oblatus est, offeratur. » Hoc autem tale esse sacrificium ibidem ait, in quo « propter natalem Cypriani sanguis bibitur Christi. »

Rursus in libro tertio de Baptismo contra Donatistas capite 19. sub ejus, ac libri finem, « Unde ipse Dominus etiam, *inquit*, quos mundavit a lepra, ad eadem sacramenta misit, (nempe judaica,) ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus; quia nondum eis successerat sacrificium, quod ipse post in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus; quia illis omnibus ipse prænuntiabatur. »

Præterea libro primo de Anima et ejus origine, capite 11. [3] « Sed etiamsi hoc isti concedatur, quod salva fide catholica, et ecclesiastica regula, nulla ratione conceditur, ut pro non baptizatis cujuslibet ætatis hominibus offeratur sacrificium corporis et sanguinis Christi, etc. » Idipsum et libro secundo, capite undecimo probat, nempe « sacrificium corporis Christi pro his non offerri, qui Christo non sunt incorporati. »

VII. Sed ex Augustino satis multa. Innocentius primus in epistola tertia ad Exuperium Tolosanum, capite primo de castitate ab sacerdotibus, et diaconis servanda disserens, eodem argumento, quod in simili re Siricius, utitur : « Quod in veteri lege præcepti sunt sacerdotes servientes sacris oblationibus, in templo anno vicis suæ habitare : nec eos ad sacrificia fas esset admitti, qui exercerent vel cum uxore carnale consortium. » Tum subjicit : « Quanto magis hi sacerdotes, vel levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium vel ministerium sine successione est ; nec præterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent ? »

Meminit et Toletanum primum, quod anno Christi quadringentesimo coactum est, *sacrificii quotidiani* canone quinto. Et quod in ea-

[1] August. tom. 1. p. 207. C. — [2] Idem tom. 10. pag. 556. Vide et Prosp. par. 1. de Prom. c. 5. Et Cyr. Hier. Cat. Myst. 5.

[3] Tom. 7. p. 483. A. 2.

dem urbe postea celebratum est duodecimum, anno 681. canone quinto luculentam ejusdem rei mentionem continet. « Relatum nobis est, *inquit*, quosdam de sacerdotibus, non tot vicibus communionis sanctæ gratiam sumere, quot sacrificia in uno die videntur Deo offerre; sed in uno die si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus a communicando suspendunt, et in sola tantum extremi sacrificii oblatione communionis sanctæ gratiam sumunt; quasi non sit toties illi vero, et singulari sacrificio participandum, quoties corporis, et sanguinis Domini nostri Jesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce Apostolus dicit [1] : *Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris ?* Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt Dominicis sacramentis. Quicumque ergo sacerdotum deinceps divino altario sacrificium oblaturus accesserit, et se a communione suspenderit, ab ipsa, qua se indecenter privavit, gratia communionis anno uno repulsum se noverit. Nam quare illud sacrificium, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur ? Ergo modis omnibus est tenendum, ut quotiescumque sacrificans corpus, et sanguinem Jesu Christi Domini nostri in altario immolat, perceptionis corporis, et sanguinis Christi se participem præbeat. » Nihil hac Hispanorum præsulum testificatione plenius, et illustrius ad veri et singularis in Ecclesia sacrificii corporis et sanguinis Christi fidem asseverandam. Carthaginense quoque secundum, quod anno Christi 390. habitum creditur, in canone octavo, sacrificii ejusdem meminit, ubi animadverti jubet in presbyterum, qui « ab episcopo suo correptus, vel excommunicatus, putaverit separatim Deo sacrificia offerenda, vel aliud erigendum altare. »

VIII. Idacius Clarus Hispanus in libro adversus Varimadum Arianum, divinitatem Filii ex eo probat, quod « sicut Patri, ita etiam Filio, non solum Christianis temporibus , verum etiam a prisci temporis sacerdotibus, multis , variisque modis probamus sacrificium fuisse oblatum. » Et paulo post de Christianorum sacrificio manifestius loquens, ita scribit: « Sacrificium itaque, quod a Christianis sacris altaribus admovetur, non solum Deo Patri, sed etiam Filio communi devotione offertur: quoniam nec Patri sine Filio offerri, neque a Filio sine Patre sanciri (potest). » Insignis est omnino locus iste. Nam verum, non tropice, imprieque dictum sacrificium necesse est illic intelligi, cum de eo agatur, quod soli Deo licet offerre : qui λατρείας cultus est, de quo agit Augustinus multis in locis, ut in primo de Trinitate, capite 6. et libro 20. contra Faustum, capite 21. ubi nominatim Manichæi hujus falsam criminationem diluit, qui Catholicos incessebat, quod sanctis martyribus sacrificium offerrent. Cui respondet Augustinus illis verbis, quæ supra posui [2]. Tum his præterea : « At illo cultu, qui græce latria dicitur, latine uno verbo dici non potest, cum sit quædam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii ; unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent ; nullo modo tale aliquid offerimus , aut offerendum præcipimus, vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo. » Hinc evidens est Idacium loqui de vero, non communi sacrificio , et metaphorice ita dicto. Inde quippe Filium Deum esse Patri æqualem argumentatur: quod non procederet, nisi tale esset genus sacrificii, quod soli tribuendum est Deo, et ad λατρείας cultum attinet. Unde et ab Epiphanio λατρεία τῆς οἰκονομίας appellatur, ut antecedenti capite notavimus [3].

Zeno item Veronensis sermone de Continentia, ubi fœminam Christianam deterret ab ineundis cum gentili homine nuptiis. « Proponamus itaque, *ait*, ut sæpe contingit, in unum sibimet convenire diversæ religionis Deum, quo tibi Ecclesia, illi adeunda sint templa : quo genere unusquisque suum sacrificium procurabitis? quo sumptu ? quibus vasis ? quibusve ministris ? Quid quod illius sacrificium publicum est; tuum secretum : illius a quovis libere tractari potest; tuum etiam a Christianis ipsis minime consecrari (consecratis) sine sacrilegio videri non potest. »

IX. [4] Gaudentius Brixianus sermone secundo ad neophytos de Sacramento corporis, et sanguinis Christi, eodemque sacrificio fuse disserit , ac tum veram, et, ut vocant, realem utriusque præsentiam sub panis et vini specie, tum verum itidem sacrificium, et immolationem adstruit. Nam paschalis agni mactationem, tanquam figuram, et adumbrationem, cum nostro comparat sacrificio, itaque loquitur : « Modo autem ea solum de ipsa lectione carpenda sunt, quæ præsentibus catechumenis explanari non possunt; et necessario tamen

[1] 1. Cor. 10. — [2] § 6. — [3] § 6.

[4] Tom. 2. Bib. col. 14.

sunt aperienda neophytis. In umbra illius legalis Paschæ non unus agnus occidebatur, sed plures. Singuli enim occidebantur per domos. Nam sufficere unus non poterat universis : quoniam figura erat, non proprietas Dominicæ passionis. Figura enim non est veritas, sed imitatio veritatis. Nam et homo ad imaginem Dei factus est ; nec tamen idcirco Deus est. Tametsi ea ratione, qua imago Dei dicitur, dicatur et Deus : quomodo natura unus Deus est, positione plures. Ergo in hac veritate, qua sumus, unus pro omnibus mortuus est : et idem per singulas Ecclesiarum domos in mysterio panis ac vini reficit immolatus, vivificat creditus : consecrantes sanctificat consecratus. Hæc agni caro, hic sanguis est. *Panis enim, qui de cœlo descendit*, ait [1], *panis, quem ego dabo, caro mea est pro seculi vita.* » Ac subinde : « Ipse igitur naturarum creator et Dominus, qui producit de terra panem : de pane rursus, quia et potest et promisit, efficit proprium corpus ; et qui de aqua vinum fecit, et de vino sanguinem suum. » Vides expressum his in verbis, et aperte significatum utrumque, de quo cum Sacramentariis confligimus, Eucharistiæ mysterium ; verum nempe Christi corpus, ac verum ejusdem sacrificium.

Quod in eodem tractatu, paulo ante finem, non minus diserte sic explicat [2] : « Ut et ipsius, *inquit*, a Christo instituti sacrificii cœlestis causam, rationemque noscamus, inenarrabili dono ejus sine fine gratias relaturi. Nam vere istud est hæreditarium munus testamenti ejus novi, quod vobis ea nocte, qua tradebatur, crucifigendus, tanquam pignus suæ præsentiæ dereliquit, etc. Voluit enim beneficia sua permanere apud nos : voluit animas pretioso sanguine suo semper sanctificari per imaginem propriæ passionis. Et ideo discipulis fidelibus mandat, quos primos et Ecclesiæ suæ constituit sacerdotes, ut indesinenter ista vitæ æternæ mysteria exercerent ; quæ necesse est a cunctis sacerdotibus per singulas totius orbis ecclesias celebrari. » Quis non videt ab antiquissimo illo Patre (fuit enim Ambrosii æqualis) designari verum quoddam, non tropicum, aut communi loquendi usu sic appellatum sacrificium ; quod et solis liceat offerre consecratis ad id ministris, hoc est sacerdotibus ; et quod ex institutione Christi per omnes orbis Ecclesias celebrari oporteat : et in quo denique consecratus panis cum vino, hoc est ipsum Christi corpus, ac sanguis offeratur ? Nam et paulo post ita pergit dicere : « Quod autem Sacramenta corporis sui, et sanguinis in specie panis et vini offerenda constituit, duplex ratio est. Primum ut immaculatus Dei agnus hostiam mundam mundato populo traderet celebrandam, etc. » Denique concludit sic : « Hoc sacrificium Paschæ Salvatoris, omnes de potestate Ægypti, et Pharaonis diaboli exeuntes, tota nobiscum religiosi cordis aviditate percipite. »

X. Cassianus in libro tertio de Institutis cœnobiorum, capite tertio sub finem, de utroque sacrificii genere meminit ; uno non proprie dicto, quod in psalmis, et orationibus consistit, et ab omnibus monachis offerebatur : altero quod *verum* appellat, quodque bis a Christo est oblatum ; nempe in postrema cœna, quando idipsum apostolis tradidit ; et postridie in eruce. Postquam igitur holocaustum matutinum, et vespertinum, hoc est preces, et psalmodias in cœnobiis persolvi solitas horis illis exposuit ; « Quo in loco, *inquit*, de illo quoque vero sacrificio vespertino sacratius intelligi potest, quod vel vespere a Domino salvatore cœnantibus apostolis traditur, cum initiaret Ecclesiæ sacrosancta mysteria : vel quod ipse die postero sacrificium vespertinum, in fine scilicet seculorum, elevatione manuum suarum pro salute totius mundi oblatus est Patri. »

Leo quoque Romanus pontifex in epistola 81. ad Dioscorum Alexandrinum episcopum, capite secundo, sacrificii oblationem, quam et Missam nominat, iterari jubet, ubi copiosior est multitudo. « Ut cum solemnior, *inquit*, festivitas conventum populi numerosioris indixerit ; et ad eam tanta fidelium multitudo convenerit, quam recipere basilica simul una non possit, sacrificii oblatio indubitanter iteretur : ne his tantum admissis ad hanc devotionem, qui primi advenerint, videantur hi, qui postmodum confluxerint, non recepti ; cum plenum pietatis, atque rationis sit, ut quoties basilicam, in qua agitur, præsentia novæ plebis impleverit, toties sacrificium subsequens offeratur. Necesse est autem, ut quædam pars populi sua devotione privetur, si, unius tantum Missæ more servato, sacrificium offerre non possint, nisi qui prima diei parte convenerint. »

XI. Fulgentii vero et præclara sunt, et copiosa de eodem sacrificio corporis Christi testi-

[1] Joan. 6.

[2] Gaudent. ib. col. 16. B.

monia, ut in libro secundo ad Monimum, capite sexto; ubi illam pertractat memorabilem quæstionem : « Cur scilicet, si omni Trinitati sacrificium offertur, ad sacrificandum oblationis nostræ munus sancti Spiritus tantum missio postuletur ; quasi vero, ut ita dicam, ipse Pater Deus, a quo Spiritus sanctus procedit, sacrificium sibi oblatum sanctificare non possit; aut ipsi Filius sanctificare nequeat sacrificium corporis sui, quod offerimus nos, cum corpus suum ipse sanctificaverit, quod obtulit ut redimeret nos ; aut ita Spiritus ad consecrandum Ecclesiæ sacrificium mittendus sit, tanquam Pater aut Filius sacrificantibus desit? » Cui deinceps quæstioni respondet. Ac præsertim capite 10. ita scribit : « Quando autem congruentius, quam ad consecrandum sacrificium corporis Christi, sancta Ecclesia, quæ corpus est Christi, Spiritus sancti deposcat adventum? » Et capite 11. « Hæc, inquam, ædificatio spiritalis nunquam opportunius petitur, quam cum ab ipso Christi corpore, quod est Ecclesia, in Sacramento panis, et calicis, ipsum Christi corpus et sanguis offertur. » An quisquam adeo desipit, ut sacrificium describi illic a Fulgentio putet communi aliqua ratione, ac metaphorica, non singulari, ac propria nominatum?

Idem libro de fide ad Petrum, capite 19. « Firmissime tene , et nullatenus dubites , *inquit*, ipsum unigenitum Deum Verbum carnem factum se pro nobis obtulisse sacrificium, et hostiam Deo in odorem suavitatis, etc. et cui nunc, id est tempore novi Testamenti, cum Patre, et Spiritu sancto, cum quibus illi est una divinitas, sacrificium panis, et vini in fide, et charitate sancta Ecclesia chatholica per universum orbem terræ offerre non cessat. etc. »

XII. Cæsarius Arelatensis homilia 7. de Pascha [1], « Necessarium nobis erat, *inquit*, ut in hac die Sacramentum corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur jugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium; ut quia quotidiana, et indefessa currebat pro hominum salute redemptio, perpetua etiam esset redemptionis oblatio, et perennis victima viveret in memoria. » Ac subinde plenius exponens quale sit hoc sacrificium, ita loquitur : « Ad cognoscendum et percipiendum sacrificium veri corporis, ipse te roboret, et potentia consecrantis invitet. »

Quod ad Gregorium papam, eumdemque cognomento magnum, attinet, supervacaneum est ejus ex scriptis ad sacrificium approbandum testimonia colligere : cum ad manum sit Sacramentarii opus ingens, in quo Missæ, id est sacrificii ritus et ordinatio fuse describitur. Quin etiam in libris Dialogorum non rara illius occurrit mentio. Ut in quarto libro, capite 55. pro Justo monacho in suo monasterio vita functo, ait se « diebus triginta continuis offerri sacrificium » jussisse. Et cap. 56 de Cassio Narniensi episcopo scribens, « Quotidianum, *inquit*, offerre Deo consueverat sacrificium, seque in lacrymis inter ipsa sacrificiorum arcana mactabat, etc. Qui post annos septem ipso natalitio Apostolorum die, cum Missarum solemnia peregisset, et mysteria sacræ communionis accepisset, e corpore exiit. »

Eligius Noviomensis episcopus Homilia octava de prodigi filii parabola disputans, deque verbis istis [2] , *Et cœperunt epulari* : « Epulæ, *inquit* [3], istæ nunc in Ecclesia per totum orbem dilatata celebrantur. Quotidie enim in sancta Ecclesia vitulus iste sacerrimus Deo Patri per sacerdotes offertur, et in vitam æternam pascit percipientes : qui cum quotidie immolatur, semper integer permanet, et immaculatus, et vivus. »

Isidorus Hispalensis libro primo de Officiis ecclesiasticis, capite 18. quod inscribitur de Sacrificio : « Sacrificium, *inquit*, quod a Christianis Deo offertur, primum Christus Dominus noster, et magister instituit, quando commendavit apostolis corpus et sanguinem suum, priusquam traderetur ; sicut legitur in Evangelio. Accepit, inquit, Jesus panem, et calicem, et benedicens dedit eis. Quod quidem sacramentum Melchisedech rex Salem figuraliter in typum corporis, et sanguinis Christi primus obtulit ; primusque mysterium tanti sacrificii imaginarie idem expressit. » Cui suffragantur omnes illi, qui de ecclesiasticis officiis scripserunt.

XIII. Etherius et Beatus libro primo adversus Elipandum, de sacrificio Missæ meminerunt, ejusque ritu : ac post recitatum Evangelium, « Offertur, *inquiunt* [4], sacrificium super altare ; » de quo mox ista subjiciunt : « Et quid tam amabiliter, et acceptabiliter ab omnibus sumetur, quod pro eis offertur, quam Christi humana caro ? et quid tam acceptum, et aptum immolationi, quam caro Christi mortalis? etc. » Et [5] , « Quid tam grate offerri, et suscipi possit, quam caro sacrificii nostri, corpus Christi per-

[1] Tom. 2. Bibl. col. 278. — [2] Lucæ 15.

[3] Elig. to. 2. Bibl. col. 101. — [4] To. 4. Bibl. par. 2. col. 498. — [5] Ibid. 499. B.

fectum sacerdotis nostri ? » Sequitur uberrima de illo sacrificio disputatio.

Addamus his Paschasium Radbertum ; qui libro de Corpore et sanguine Domini capite quinto [1], inter alia, quæ de Eucharistiæ sacramento, et Christi corpore, ac sanguine reipsa in illa comprehensis asserit, de sacrificio ita loquitur : « Patet igitur quod et agnus ille legalis, et manna, et omnia hujusmodi, quæ figuram gesserunt carnis, et sanguinis Christi, quod passus semel in Pascha, et quotidie super altare mane ac vespere immolatur, nonnisi figuram istius habuere mysterii. »

Et capite 9. « Iteratur autem quotidie hæc oblatio, licet Christus semel passus in carne, per unam, eamdemque mortis passionem salvaverit mundum. »

Humbertus episcopus Silvæ candidæ [2], qui anno Christi 1050. floruit, in libro contra Nicetam Pectoratum, refert legatos Agathonis papæ missos Constantinopolim ad sextam Synodum, interrogatos a Constantino Pogonato imperatore, « Qualiter Romana Ecclesia de sacrificio corporis, et sanguinis Domini nostri Jesu Christi ordinem teneret, » respondisse : « In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua mixtum, etc. Oblatio vero, quæ in sacrificio altaris offertur, nullam commixtionem, aut corruptionem fermenti debet habere, etc. »

Sed testium abunde est ; quorum quidem quantavis copia suppeditari potest, præsertim ex inferioris ævi scriptorum monimentis : verum nihil est necesse.

XIV. Hic multa objiciuntur ab catholicæ veritatis adversariis ; quæ suo loco reservabimus, præter duo triave, quæ ad sacerdotii Christi, de quo nunc agitur, illustrandam proprietatem aliquid conferunt. Horum illud est primum, quod opponit sibi, disceptatque Chrysostomus : et est ad roborandam veri nova in lege sacrificii professionem cumprimis efficax.

Postquam enim ad locum illum epistolæ ad Hebræos, quem supra declaravimus, adnotavit ea, quæ ibidem attigimus ; quærit Chrysostomus [3], quomodo intelligendum sit quod Apostolus ait, veteris legis sacrificia ideo instaurata esse sæpius, quod imbecilla essent, et tanquam medicamenta curandis humani generis morbis adhibita, non satis virium haberent. Idem quippe de nostro sacrificio dicendum videri ; quod quotidie repetitur. « (1) Quid igitur ? (*inquit*) Nonne quotidie nos offerimus ? » Cui sic respondet : « Offerimus quidem : sed ita, ut commemorationem mortis ipsius faciamus. Atque hæc oblatio una est, non plures, quoniam semel est oblatus : quemadmodum illa, quæ in sancta sanctorum est illata. Hæc enim figura fuit illius, et ista illius. Siquidem eumdem semper offerimus : hoc est, non alias ovem alteram ; alias aliam : sed eamdem perpetuo. Itaque unicum est sacrificium. » Alioqui si quid colligeret illa ratio, quoniam multis in locis offertur, plures essent Christi. Idem respondent et Græci ceteri, ut Theodoretus, Theophylactus, Œcumenius ad illum epistolæ ad Hebræos locum capitis decimi ; quod notatione dignum est. Non enim multiplex est sacrificium : sed unum, et idem sæpius repetitum. Nam in lege veteri idcirco plura fuere sacrificia, quod variæ erant hostiæ, nec una pendebat ab alia ; sed hodie agnus unus, vel ovis, vel bos immolabatur, postridie alius ab illo diversus. At in nostro sacrificio unica et singularis offertur victima, qui est Christus : nec tamen jugulatur toties. Verum semel in cruce primarium et cruentum ab solo summo sacerdote Christo sacrificium oblatum est, quod in omnia tempora vim suam, efficacitatemque diffundit ; cetera, quæ in Ecclesia quotidie repetuntur, iteratæ sunt commemorationes unius illius, et ejusdem sacrificii : quæ sine cruore transiguntur. Ideo ἀναίμακτοι θυσίαι passim appellantur ; ut hoc loco ab Theophylacto, et Œcumenio. Quamobrem ἀναμνήσεις sunt, et commemorationes ex institutione Christi, ac vera *sacrificia commemoratoria*, hoc est, θυσίαι ἀναμνηστικαὶ, quatenus ipsammet veram, quæ in cruce immolata est, hostiam reipsa continent. Non tamen cruentæ sunt oblationes ; verum ejusmodi unius ac singularis imagines, et signa : quemadmodum sacramentum Dominici corporis, et sanguinis res ipsa simul est, quatenus inest in eo revera Christi corpus, et rei signum ; quia diverso modo, ac tum erat cum in cruce est oblatum, illic continetur. Ceterum [4] « Nunc carnalium sacrificiorum cessante varietate, ut ait Leo,

(1) CHRYSOST. Τί οὖν ; ἡμεῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐ προσφέρομεν ; προσφέρομεν μὲν, ἀλλ' ἀνάμνησιν ποιούμενοι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ μία ἐστὶν αὕτη, καὶ οὐ πολλαὶ, ἐπειδὴ ἅπαξ προσηνέχθη, ὥσπερ ἐκείνη ἡ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· τοῦτο ἐκείνης τύπος ἐστὶ, καὶ αὕτη ἐκείνης. Τὸν γὰρ αὐτὸν ἀεὶ προσφέρομεν· οὐ νῦν μὲν ἕτερον πρόβατον, αὔριον δὲ ἕτερον, ἀλλ' ἀεὶ τὸ αὐτό. Ὥστε μία ἐστὶν ἡ θυσία.

[1] Col. 1566. E. — [2] Tom. 4. par. 2. Bibl. col. 244.

[3] Hom. 17. in ep. ad Heb. p. 523. — [4] Leo Ser. 8. de Pass. c. 7.

omnes differentias hostiarum una corporis, et sanguinis Christi implet oblatio, etc. ut unum sit pro omni victima sacrificium. »

XV. Cyprianus in epistola 63. ad Cæcilium, late de hoc argumento disserit: dum adversus nonnullos, qui in sacrificio quotidiano sólam in calice aquam offerebant, probat vinum aqua mistum adhibendum esse; quia sacrificium hoc nostrum sic ab ipsomet institutum est Christo, ut esset commemoratio cruenti illius, quod in Crucis altari est oblatum; in quo sanguis cum aqua profluxit. Qua quidem in epistola confertis, apertisque sententiis Missæ nostræ sacrificium sine ulla dubitatione commendat. Ut cum scribit sic [1]: Constare ex verbis institutionis illius sacramenti, et sacrificii, « Calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit; et vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit. Unde apparet sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici: nec sacrificium Dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio, et sacrificium nostrum responderit passioni. » Item [2], « Nam si in sacrificio, quod Christus obtulit, nonnisi Christus sequendus est, utique id nos obaudire, et facere oportet, quod Christus fecit, et quod faciendum esse mandavit, etc. » Tum ibidem: « Nam si Jesus Christus dominus, et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei Patris, et sacrificium Patri seipsum primus obtulit, et hoc fieri in sui commemorationem præcepit; utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur: et sacrificium verum et plenum tunc offert in Ecclesia Deo Patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. » Meminit ibidem sacrificiorum matutinorum, et vespertinorum. Ac demum ita colligit [3]: « Et quia passionis ejus mentionem in sacrificiis omnibus facimus, (passio est enim Domini sacrificium quod offerimus,) nihil aliud, quam quod ille fecit, facere debemus. »

Hic vides sacrificium nostrum nihil aliud esse, quam *mentionem*, sive commemorationem oblati in cruce sacrificii: quemadmodum offerendi ejusdem commemoratio fuit oblatio ipsa, quam Christus in cœna cum apostolis pridie suæ passionis usurpavit, et in futurum tempus instituit. Hanc enim et oblationem, et sacrificium Cyprianus appellat. Cui nostrum simile est, et utrumque figuram habet unici illius et cruenti, cum vera et reali, ut vocant, hostiæ præsentia, non adumbrata tantum, et figurata.

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

De regia Christi potestate, ejusque regno. — 1. Regem esse Christum e Scripturis probatur. — 2. Utrum spiritalis an temporalis rex sit, ut homo. Perstringitur obiter fabula de Christo sacerdote Aaronico. — 3. Videtur Epiphanius regiam illi dignitatem attribuere, quatenus ab Davide rege ortum traxit; sed non est necessario consequens. — 4. Videtur spiritale tantummodo habuisse regnum, et quidem proprie duplici ratione: tum qua Verbum est. — 5. Ac propter idiomatum communionem, regia dignitas, quæ in Verbo inest, humanitati quoque competit; quo sensu dicatur Christus rex idem et sacerdos fuisse. — 6. Probatur non fuisse temporalem regem Christum, qua homo est; sed spiritalem. — 7. Quo modo et Pastor dicatur. — 8. Merito spiritalis rex est, quia sapiens: et quemadmodum ceteræ in illum dotes regiæ conveniunt.

I. Observavit Augustinus in tractatu ad Psalmum quintum, etsi personæ tres unus sint Deus, et communia inter se habeant omnia, peculiari tamen aliqua ratione « Regem Filium solere appellare Scripturas. » Quod de Filio homine facto præcipue mihi intelligendum videtur: quemadmodum in Psalmo 71. *Deus judicium tuum regi da.* Quo in Psalmo regnum illius, et ejus amplitudo describitur. Et in secundo, de se ipse testatur: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion*, etc. Item, *Postula a me, et dabo tibi gentes*, etc. ac passim in divinis illis canticis regnum istud prophetica prædictione celebratur. Sic apud Danielem, capite secundo, et septimo. Et Jeremias [4], *Et regnabit rex, et sapiens erit.* Zacharias item [5], *Ecce rex tuus veniet tibi justus.* Sic in novo Testamento rex Christus appella-

[1] Cypr. p. 145. col. 1. — [2] Ibid. 146. col. 2. — [3] Ibid. p. 147. col. 1. — [4] Jere. 23. 5. — [5] Zach. 9. 9.

tur [1], et [2] rex Judæorum, aut [3] rex Israel, ac se regem esse sciscitanti Pilato confessus est ipse [4]. Tum ubi de extremo agit judicio, et sententia de electis, ac reprobis ab se pronuntianda, *Tunc dicet rex*, inquit [5], *his qui a dextris ejus erunt.* Quin etiam paraphrastes chaldæus, qui sæpissime Messiæ nomen usurpavit in illis Scripturæ locis, ubi κατὰ τὸ ῥητὸν minime erat expressum, plerumque hanc insignem appellationem addidit, vocavitque מולכא משיחא, *regem Messiam*, id est *Christum:* et hebræi doctores cum de Christo loquuntur, identidem hoc eum honestant epitheto. « (1) Rex, inquit Clemens Alexandrinus, et a pueris imperitis, et ab Judæis pronuntiatus incredulis, et ignaris, et ab ipsis prophetis prædicatus ostenditur. »

II. Sed cujusmodi regnum illud sit, spiritale, an terrenum ac temporale quæritur; estque de eo non mediocris altercatio. Quibusdam enim placuit, Christum Dominum regiam habuisse dignitatem, quemadmodum et sacerdotalem : illam quidem, hæreditaria successione transmissam, quod de stirpe Davidis oriundus esset : hanc vero, non successione, sed ordinatione divina, quod a Patre constitutus sit *sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, ut Apostolus capite quinto epistolæ ad Hebræos meminit. Quanquam non defuere qui Christum sacerdotio quoque Aaronico decoratum putarent, quatenus ex Levitica quoque tribu ortum traxerat; ut multorum, et gravissimorum Patrum opinio fert : sed ut verum hoc sit, non tamen illud ex eo sequitur. Nam maternum genus sacerdotem non facit. Explodenda itaque est putida, et anilis fabula, quam Suidas refert in vocabulo Ἰησοῦς, de Christi sacerdotio Aaronico ab Judæis ex arcanis quibusdam monimentis agnito, et Christiano cuidam detecto. Cui Paulus manifeste contradicit in epistola ad Hebræos, capite 7. *Manifestum est enim*, ait [6], *quod ex Juda ortus sit Dominus noster; in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.*

De regno itaque justior est controversia. Cui minime præscribere debet quod contra sacerdotium ejus Aaronicum opponimus; maternum duntaxat Christi genus illa ex tribu, et regali stemmate propagatum fuisse. Etenim cum extraordinarius ortus ille Christi fuerit, sola ex fœmina, eaque virgine deductus : ac Josephus humano more, et communi æstimatione pater Domini sit habitus, utpote verus B. Mariæ conjux : si ad illum jus regni legitime pertinuit; videtur et ad filium eodem jure pervenisse.

Hac induci ratione potuerunt qui Christum arbitrati sunt regni jus habuisse *temporale*, ut vocant, in Judaicum populum, ab Davide derivatum. Ita sensisse videtur Epiphanius in hæresi Nazaræorum : qui longum hac de re, sed impeditum, et salebrosum sermonem explicat; cujus hic summam referam.

III. Quærit Epiphanius [7], cur Christus, qui ab Davide oriundus erat, in throno Davidico minime sederit, imo e contrario regium omne nomen ac decus constanter abjecerit, nec ultro delatum admiserit [8]. Respondet vero, primum sine ulla dubitatione sedem Davidis regiam obtinuisse Christum; ac sacerdotalem simul et regiam dignitatem penes illum extitisse, ab eoque translatam in Ecclesiam. Quippe reges in populo Judaico de tribu Judæ, ex Jacobi patriarchæ vaticinio, perpetua serie rerum potitos esse; quorum postremus fuit Alexander Joannis Hyrcani filius, qui Aristobulo natu majori fratri (qui primus ex Hasamonæorum stirpe regium sibi diadema sumpsit) mortuo successit. Cui Herodes alienigena substitutus est. Ita regiam potestatem a populo Judaico, tribuque Judæ in Christum translatam esse, et ab eo in Ecclesiam transfusam una cum sacerdotali, asserit Epiphanius; qui quidem ita disputat : « (2) Regiam dignitatem a Domino Jesu Christo duobus modis esse profectam : quod et ipse ex Davidis regis extitit semine, secundum carnem : et revera major quidam, augustiorque rex sit ab æterno, secundum divinitatem. Ceterum sacerdotalis dignitas ab eodem communicata est, quatenus ipse pontifex est, et pontificum princeps : » nempe, ut paulo post declarat, *secundum ordinem Melchisedech.*

(1) CLEM. 1. Strom. 269. Βασιλεὺς δὲ καὶ ὑπὸ παίδων, ἀπείρων ἔτι, καὶ Ἰουδαίων ἀπιστούντων, καὶ ἀγνοούντων, ἀναγορευόμενος, καὶ πρὸς αὐτῶν προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δείκνυται.

(2) EPIPHAN. hær. 29. § 3. Καὶ τὸ μὲν βασιλικὸν ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ δύο τρόπους, διά τε τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τοῦ βασιλέως κατὰ σάρκα, καὶ τὸ εἶναι αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ, βασιλέα μείζονα ἀπ' αἰῶνος κατὰ τὴν θεότητα· τὸ δὲ ἱερατικὸν, ὅτι αὐτὸς ἀρχιερεὺς ἀρχιερέων πρύτανις.

[1] Luc. 23. 2. — [2] Matt. 27. — [3] Joan. 1. 49. — [4] Joan. 18. 37. — [5] Matt. 25. 34.

[6] Hebr. 7. 14. — [7] Epiph. hær. 29. § 2. — [8] Joan. 6.

In hac Epiphanii disputatione multa sunt animadvertenda, nec satis accurate dicta : de quibus non est hujus loci agere. Ac nonnulla in animadversionibus ad illum locum adnotavimus ; alia ex veriore, exactioreque sunt historia repetenda, quam alibi digessimus [1]. Apparet autem in illo Epiphanii loco regiam potestatem, etiam temporalem, vindicari Christo Domino, quatenus ex Davidis stirpe procreatus est. Verum aliud est jus habere regnandi ; aliud ex regio sanguine originem ducere : sicut apud Judæos non omnes ex sacerdotali stirpe progeniti pontificatum tenebant. Quippe penes certam familiam utraque potestas erat. Neque satis exploratum est, an vel Josephus, vel sanctissima ejus sponsa Maria virgo ex illa prognati essent familia, ad quam sceptrum pertinebat. Satis est autem ex regali progenie natum esse Christum, ad illorum Patrum sententiam, qui in unum ipsum convenisse cum regno sacerdotium asserunt : ut Augustinus [2]. Quanquam non satis constat, quod de Levitica perinde stirpe ortum habuisse volunt ; tanquam necesse sit, B. Virginem genus inde ex patre trahere, quod ejus propinqua fuerit Elizabeth *de filiabus Aaron*. Et ut verum sit : non tamen sacerdotii Aaronici jus penes Christum fuerit, ut supra demonstravi.

IV. Quamobrem rex Christus omnino fuit, ut et sacerdos ; sed sacerdos alterius ac diversi ab Aaronicis generis : *secundum ordinem Melchisedech*. Rex autem non *temporalis*, sed *spiritalis*, et quidem jure duplici, ut docet Epiphanius, qua Deus est, et qua homo. Quanquam posteriori hoc nomine *temporalem* potius, quam spiritalem designat. Sed aliter sentiendum videtur. Nos de utroque jure pauca hoc loco dicemus : ac primum de eo, quod non secundum humanam naturam illi competit.

Regiam dignitatem, et functionem τῷ Λόγῳ, id est Verbo, ac Dei filio, secundum qualemcumque illius divinitatem, attribuerunt etiam ii, qui aut reipsa, aut saltem loquendi genere, minus quam par erat honorifice illum habuerunt ; quales non modo Ariani fuerunt, qui in creatarum rerum ordinem coegerunt Dei filium ; sed nonnulli etiam veterum, qui ante Ariana tempora exorti, minus ad Nicænæ professionis præscriptum, quod nondum extabat, sermones suos dirigebant.

Unus in specimen Arianorum omnium adducetur in medium Cæsariensis Eusebius ; quem illius contagione hæresis afflatum fuisse, tum affirmant veteres Ecclesiæ Patres, Athanasius, Hieronymus, aliique, quos alibi citavimus [3] ; tum ibidem illius e scriptis haud obscure demonstravimus. Hic vero Dei filium, ac Λόγον a Deo Patre constitutum esse regem, ac dominum ait, « (1) ἀρχιστράτηγον, id est summum ducem, et imperatorem cœlestium, et immortalium exercituum etc. Omnium, quæ a Deo producta sunt, dominum, et Deum : qui auctoritatem, et potestatem una cum ipsa divinitate, ac virtute, et honore a Patre suscepit. »

Ex iis autem, qui catholice alioquin, nec Ariano saltem more de Dei filio sapuerunt, Theophilus Antiochenus libro secundo ad Autolicum, illum affirmat « (2) ἀρχὴν, id est principium, sive imperium, vocari, quod imperat, et dominatur omnibus, quæ ab ipso fabricata sunt. » Clemens item Alexandrinus libro septimo Stromateon eumdem appellat Λόγον, « (3) naturam maxime principalem, et maxime imperantem, maximeque regiam. » Cui « (4) subjecta est omnis militia angelorum, et deorum. »

Tertullianus quoque libro secundo contra Marcionem, capite 27. de Filio loquens, « Quem ex semetipso proferendo, *inquit*, filium fecit, et exinde omni dispositioni suæ, voluntatique præfecit. » Quem imitatus Lactantius [4] « præfecisse Deum *ait* filium suum operi universo. »

Cui opinioni consentanee illud adstruxerunt, filium Dei antequam humanam formam assumeret, sanctis patriarchis, et prophetis hominis apparuisse specie : ac plerumque angelum appellatum esse. Nam et Ambrosius ad Psalmum 43, Christum asserit [5] Josue conspe-

(1) EUSEB. 1. Hist. cap. 1. Τὸν τῆς κατ' οὐρανὸν λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, etc. τὸν τῶν γεννητῶν ἁπάντων Κύριον, καὶ Θεὸν, καὶ βασιλέα, τὸ κῦρος ὁμοῦ, καὶ τὸ κράτος αὐτῇ θεότητι, καὶ δυνάμει, καὶ τιμῇ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδεδεγμένον.

(2) THEOPH. lib. 2. Οὗτος λέγεται ἀρχὴ, ὅτι ἄρχει, καὶ κυριεύει πάντων τῶν δι' αὐτοῦ δεδημιουργημένων : Citatus tom. 2. lib. 1. de Trin. cap. 3.

(3) CLEM. 7. Strom. pag. 504. Κυριωτάτη, καὶ ἡγεμονικωτάτη, καὶ βασιλικωτάτη φύσις.

(4) Ibid. cap. 4. init. Τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ ἀγγέλων τε, καὶ θεῶν.

[1] Lib. 10. de Doc. temp. c. 54. et seq. Ration. part. 1. l. 4. c. 17. et seq. — [2] Lib. de Cons. Evang. [3] Tom. 2. l. 1. c. 11. et 12. — [4] Lib. 2. cap. 8. — [5] To. 3. col. 782. M.

ctum esse, tanquam angelum, et [1] *ducem militiæ cœlestis.* De quo fuse disputavimus in octavo libro de Trinitate, cap. secundo.

V. Non est dubium homini sanæ fidei ac mentis, quin Christus, qua Deus est, regiam dignitatem eamdem penitus habeat cum Patre ac Spiritu sancto, et eam ex omni æternitate cum utroque possideat. Sed de ea non contendimus hoc loco : verum de illa, quæ homini assumpto non sola proprietatum communione competit ; qua ratione attributa omnia divini Verbi in humanam naturam redundant : sed ita ut insit in natura hominis ipsa, et eam afficiat, ac velut formet. Cujusmodi non est regia illa dignitas, qua rex est Deus : uti nec æternitas, nec immensitas humanam Christi naturam afficiunt. Itaque persona ipsa Christi tam has proprietates omnes, quam regalem dignitatem proprie recipit, secundum divinam substantiam, non secundum humanam : et si illam spectes , regnum habet , exercetque quam optimo, et amplissimo jure in res omnes a se conditas, temporale non minus, quam spiritale. At sacerdos non est, neque pontifex nisi secundum assumptam hominis formam.

Atque hoc sensu pleræque mihi videntur intelligendæ veterum sententiæ, quæ Christum regem simul, et sacerdotem fuisse testantur, et hæc ambo singulari quadam in illum prærogativa competere.

Sic Augustinus tractatu in Psalmum 149.[2] « Filius Dei qui fecit nos, *ait*, factus est inter nos ; et rex noster regit nos, quia creator noster fecit nos. Ipse est tamen per quem facti sumus, qui est per quem nos regimur : et ideo Christiani, quia ille Christus. Christus a chrismate dictus est, id est ab unctione. Reges autem ungebantur, et sacerdotes. Ille vero unctus est et rex, et sacerdos. Rex pugnavit pro nobis : sacerdos obtulit se pro nobis. » Facundus item Hermianensis [3] « Christi solius esse » dicit « regnum cum sacerdotio simul habere ; quoniam etsi quidam reges in ejus venturi figuram sacerdotio functi sunt, tamen cum manifesta lux veniret in mundum, umbras removens futurorum, nulli alteri dedit, quod sibi singulare servavit : sed in diversos dona sua distribuens, sic quæ propria sunt sacerdotii, regibus interdixit. »

VI. Porro quatenus homo est, regem illum arbitror minime fuisse *temporalem*, sed *spiritalem* duntaxat : præsertim quandiu homo inter homines vixit. Non enim falso dixit Pilato præsidi de regno sciscitanti [4], *Regnum meum non est de hoc mundo.* Quem ad locum Augustinus ita scribit [5] : « Audite ergo, Judæi, et gentes : audi circumcisio, audi præputium : audite omnia regna terrena : Non impedio dominationem vestram in hoc mundo, regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum Christus natus nuntiaretur, expavit, et tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit; timendo magis, quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. Quid vultis amplius? Venit ad regnum, quod non est de hoc mundo, venite credendo, et nolite sævire metuendo. » Et subinde locum illum secundi Psalmi , in quo post resurrectionem constitutum se regem ait Christus, *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus*, enarrat sic : « Sed Sion ille, et mons ille non est de hoc mundo. Quod est enim ejus regnum nisi credentes in eum? » Vide eumdem in libro 12. contra Faustum, cap. 42. ubi latius regnum illud Christi ex Jacobi patriarchæ vaticinio declarat, et non hujus mundi, atque temporis, sed spiritale esse demonstrat.

Sic ergo Christus homo spiritale regnum habet, ut et sacerdotium. Et hac de causa Clemens Romanus in epistola 1. ad Corinthios Christum appellat « (1) sceptrum magnitudinis Dei. » Cujus varias causas excogitare licet, ex quibus duæ sunt non contemnendæ. Altera quod per Christum homines regit, quos ad regnum suum destinat, et in Ecclesiam suam recipit : quæ proprie regnum Dei dicitur. Altera quod ad fiduciam peccatoribus benignitatis, ac misericordiæ suæ faciendam, Christum velut sceptrum porrigit osculandum : ut olim Assuerus Estheri reginæ [6]. Quo illud spectat secundi Psalmi ex hebraica lectione , ut plerique vertunt : *Osculamini filium.*

VII. Nec alio retulerim, quod eidem Christo Pastoris nomen excellenti quadam ratione Scripturæ vindicant sacræ. Nam et sceptrum hominum illi generi convenit, et summa est inter regem ac pastorem affinitas. Unde reges populorum pastores populorum ab Homero vocari Philo Judæus observavit [7]. Et qui in

(1) CLEM. ad Cor. pag. 20. Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ.

[1] Jos. 5. 14. — [2] Aug. in Psal. 149. p. 714. C. D. 1. — [3] Fac. lib. 12. cap. 3. p. 541. — [4] Joan. 18. 36. — [5] Aug. Tract. 115. in Joan. p. 220. D. — [6] Esth. 8. 4. — [7] Lib. quod omnis probus sit liber. p. 869.

pastoritia excellit arte, regem posse optimum esse idem asserit [1]. Quem imitatus Clemens primo Stromateo « (1) præexercitationem quamdam *ait* esse regni pastoritiam scientiam, si quis mansuetissimo hominum gregi præfuturus est : quemadmodum venandi exercitatio bellicæ artis præparatio est. » Chrysostomus item, vel alius quispiam, in homilia quadam Christum ideo pastorem esse factum humano generi dicit, quoniam homines invenit pecudum more, ac sine ratione viventes : atque idcirco statim post nativitatem in præsepi repositum esse. « (2) Nam quia nos tanquam homines rationales Deum non agnovimus, vult nos saltem ut oves rationis expertes pastorem cognoscere. Si enim Salvator in mundum veniens hominem te ratione præditum nactus esset, necessario tibi tanquam Deus apparuisset. Sed quia non hominem invenit, sed ut ovem jam olim errantem, et per prophetas Domino supplicantem ; Erravit sicut ovis quæ periit, quære servum tuum : propterea dignitatem occultat regiam, et pastoralem præ se fert sollicitudinem. »

VIII. Quod autem regia dignitas proprie, et excellenti modo Christo Domino conveniat ; præsertim ille, quem dixi, spiritalis regni principatus : ex eo licet cognoscere. Sapientis enim est præesse, et imperare. Ideo Sapientia ipsa in Proverbiis [2], *Per me*, inquit, *reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam.* Est autem Christus [3] *Dei virtus, et Dei sapientia,* [4] *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ absconditi.*

Est quædam, ut ait in Politico Plato, « (3) regalis scientia ; qua quisquis præditus est, sive reipsa regnet, sive non regnet, regalis est appellandus. » Idemque paulo post, « (4) Rempublicam illam præstanti quadam ratione rectam esse, solamque reipublicæ dignam nomine, in qua magistratus inveniuntur reipsa, non opinione tantum, scientes. »

Clemens item Alexandrinus libro primo Stromateon priora illa Platonis e Politico verba refert ; tum hoc insuper, « (5) Regalem et politicum virum, animatam esse legem. » Cujusmodi Christum esse mox asseverat, « qui legem implevit, et voluntatem Patris fecit : qui etiam sublimi in ligno quodammodo descriptus est ; » qualis erat Lacedæmoniorum Ephororum scytala, [5] hoc est lignum, in quo mandata sua ad magistratus mittebant. Ita Clemens ad pendentem in cruce Dominum alludens. In quem et illud confert, quod a Pindaro scriptum est. « (6) Lex omnibus regnat mortalibus, et immortalibus. » Addit et Stoicis placere, regnum, sacerdotium, prophetiam, legis ferendæ scientiam, divitias, pulchritudinem veram, nobilitatem, libertatem soli inesse sapienti. Quæ fere omnia, et iis longe plura, penes se esse apud Salomonem Sapientia profitetur [6] ; idemque tum ipse alibi, tum Ecclesiastici liber, ac plerique alii sacri luculentissime testantur.

Sane τὴν νομοθετικὴν partem esse τῆς βασιλικῆς, statuit in eodem illo libro Politico Plato. Et Philo Judæus libro tertio de vita Mosis [7] quatuor in perfecto principe, ac moderatore dotes inesse oportere putat, *regnum*, id est *regnandi* scientiam, et auctoritatem ; *legis præscribendæ facultatem, sacerdotium*, et *prophetiam*. Quæ in Christum perfecte omnia competunt ; et idcirco regia in illo dignitas, et majestas absolutissima suis omnibus numeris, et præstantissima reperitur. De hac regia dignitate pluribus hic agere supervacaneum arbitror, cum ab eruditis theologis ea quæstio copiose pertractata sit, maxime ab Gregorio a Valentia [8].

(1) Clem. 1. Strom. pag. 253. Προγυμνασία γὰρ βασιλείας τῷ μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἡ ποιμενικὴ, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἡ θηρευτική.

(2) Chrys. tom. 5. hom. 166. pag. 985. Ἐχρῆν μὲν γὰρ ἡμᾶς Θεὸν αὐτὸν γινώσκειν, καὶ βασιλέα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἄνθρωποι λογικοὶ Θεὸν οὐκ ἐπέγνωμεν, βούλεται ἡμᾶς κἂν ὡς πρόβατα ἄλογα, τὸν ποιμένα γνωρίσαι. Εἰ γὰρ ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον εὗρέ σε ἄνθρωπον λογικὸν, ἀναγκαίως σοι ὡς Θεὸς ἐπεφαίνετο. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄνθρωπον μὲν οὐχ εὗρεν, ὡς πρόβατον δὲ πλανώμενον ἐξ ἀρχαίων χρόνων, καὶ παρακαλοῦντα διὰ τῶν Προφητῶν τὸν δεσπότην· Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλὸς, ζήτησον τὸν δοῦλόν σου· διὸ κρύπτει τὴν βασιλικὴν ἀξίαν, καὶ προφέρει τὴν ποιμαντικὴν κηδεμονίαν.

(3) Plato in Polit. pag. 130. edit. Basil. Δεῖ γὰρ δὴ τόνγε τὴν βασιλικὴν ἔχοντα ἐπιστήμην, ἄν τ' ἀρχῇ, καὶ ἐὰν μὴ, κατὰ τὸν ἔμπροσθεν λόγον, ὅμως βασιλικὸν προσαγορεύεσθαι.

(4) Ibid. Ἀναγκαῖον δὴ καὶ πολιτειῶν, ὡς ἔοικε, ταύτην διαφερόντως ὀρθὴν εἶναι, καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ᾗ τις ἂν εὑρίσκοι τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας, καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον.

(5) Clem. 1. Strom. pag. 268. Τὸν βασιλικὸν ἄνδρα, νόμον ἔμψυχον ἀποφαίνεται. Τοιοῦτος δὲ ὁ πληρῶν μὲν τὸν νόμον, ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀναγεγραμμένος δὲ ἀντικρυς ἐπὶ ξύλου τινὸς ὑψηλοῦ.

(6) Pindarus Olymp. pag. 6. Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς θνητῶν τε, καὶ ἀθανάτων.

[1] Idem lib. de Joseph. p. 566. — [2] Prov. 8. 15. — [3] 1. Cor. 1. 24. — [4] Col. 2. 3. — [5] Vide Pind. Schol. ad Olym. 6. — [6] Prov. 8. 18. et seq. — [7] Philo. pag. 681. — [8] Greg. a Val. Tom. 4. Disp. 1. qu. 22. punct. 6.

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

De judiciaria potestate Christi. — 1. Regiæ ac sacerdotalis dignitatis consensio, ratione justitiæ, quæ summa fuit in Christo. — 2. Idque probatur ex judicis dotibus, præsertim quod carere peccato debeat. — 3. Deinde quod judex prudentia præstare debet, et incorruptus esse. — 4. Quæ omnia Christo apprime conveniunt. — 5. An judex sit Christus quatenus est homo. Respondetur convenire hanc dignitatem homini ; sed ratione divinæ potestatis.

I. Cum sacerdotali, ac regia dignitate Christi recte mihi videor judiciariam esse juncturus ; cujus proprium est jus suum cuique tribuere, hoc est justitiam exercere. Nam et sacrum, adeoque sacerdotale quoddam munus obit probus et incorruptus judex, præclareque Theodoricus apud Cassiodorum [1] : « Esto innocentiæ templum (ait judicem compellans) temperantiæ sacrarium, ara justitiæ. Absit a judiciariis mentibus aliquid profanum. Pio principi sub quodam sacerdotio serviatur. » Quo illud referri potest, quod in vita S. Ambrosii Paulinus presbyter narrat, Probum præfectum prætorio, cum ad regendam Liguriam, Æmiliamque provincias cum consularibus insignibus Ambrosium mitteret, ei dixisse : « Vade, age non ut judex, sed ut episcopus. » Et regalis potestas sine justitia suum nomen obtinere non potest. « Remota enim justitia, ait Augustinus [2], quid sunt regna, nisi magna latrocinia ? quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna ? » Porro Christo Domino præ ceteris omnibus functio illa convenit, qui justus κατ' ἐξοχήν in Scriptura dicitur. Ut Isaiæ 41. *Quis suscitavit ab oriente justum ?* Et [3], *Suscepit te dextera justi mei.* Et [4], *Prope est justus meus, egressus est salvator meus.* Et, *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Ita Jeremias [5], *Suscitabo David germen justum ;* et regnabit rex ; et *sapiens erit ; et faciet judicium, et justitiam in terra.* Et [6], *Hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Hinc Melchisedech in figuram Christi nomen illud sortitus est [7], *quod interpretatur rex justitiæ.*

Sic in Psalmo 44. tanquam præpotens aliquis ad judicium accinctus, et armatus describitur. *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua, et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna : propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam,* etc. Item in Psalmo 71. judiciaria potestas Christo a Patre tribuenda prædicitur his verbis : *Deus judicium tuum regi da : et justitiam tuam filio regis.* Cui Psalmo præfixus est titulus לשלמה, *In Salomonem*, qui Christi figuram gerebat. Chaldæus enim ad Messiam retulit. Nam ad vocabulum *Regi* addidit *Messiæ.*

Et Aben Hezra in scholiis de Messia interpretari posse scribit לכולכא משיחא. In eo vero Psal. prædicatur Christi Domini accurata in jure dicundo justitia : *Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio.* Et, *Judicabit pauperes populi.* Item : *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis,* etc. *Quia liberabit pauperem a potente : et pauperem, cui non erat adjutor,* etc. Et Psalmo 97. *Judicabit orbem terrarum in justitia, et populos in æquitate.* Quæ judicandi functio perspicue magis in novo Testamento declarata est. *Ipse est,* inquit apostolus Petrus in Actis [8], *qui constitutus est a Deo judex vivorum, et mortuorum.* Et Joannes [9], *Neque enim Pater judicat quemquam : sed omne judicium dedit Filio,* etc. Item [10], *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.* Paulus etiam in Actis apud areopagitas verba faciens [11], *Eo quod statuit diem,* inquit, *in quo judicaturus est orbem in æquitate in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis.* Ac judicii illius novissimi pompam, et apparatum, ac formulam accurate præscribit evangelista Matthæus, capite 25 [12].

II. Quam autem dignitas illa, et administratio merito Christo conveniat, ex eo constat, quod quæ judicis optimi sunt dotes et ornamenta, in nullo alio, quam in illo, perfecte reperiuntur. Horum vero præcipuum, et omnibus anteponendum est integritas vitæ, atque sanctitas omnis expers labis, atque maculæ. Nam qui de aliis judicat, et de eorum vita, factisque cognoscere ac sententiam ferre debet, ac malefacta plectere, ab iis ipsis, quæ condemnat, et punit, quam alienissimum illum

[1] Cassiod. lib. 1. Var. 2. — [2] Lib. 4. de Civit. c. 4. — [3] Isa. 41. 10. — [4] Isa. 51. 5. — [5] Jer. 23. 5. — [6] Jer. 23. 6. et 33. 16. [7] Hebr. 7. — [8] Act. 10. 42. — [9] Jo. 5. 22. — [10] Ibid. vers. 27. — [11] Act. 13. 31. — [12] Matt. 25. Luc. 13.

oportet esse. « Qui enim alium de peccatis arguit, ait Isidorus Hispalensis [1], ipse a peccato debet esse alienus. » Et Gregorius papa [2], « Mundus ipse esse a vitiis debet, qui curat aliena corrigere. » « (1) Ideo solus Dei filius judex est, quod neque peccare potest, et ab humanis animi perturbationibus penitus est liber, » ut ait Clemens Alexandrinus.

Scripsit Philo Judæus peculiarem libellum de Judice : in quo quæ inesse judici debeant egregie disputat ; ac principio illum ait oportere ab omni expertem animi perturbatione, vitioque vacuum esse. « (2) Quippe perabsurdum esse, ut is peccati reus sit, qui jus aliis dispensandum susceperit. » Quem etiam necessarium esse putat, « sic tanquam archetypæ picturæ, ita naturæ opera imitatione quadam exprimere. Etenim quemadmodum vis ignis quæcumque attigerit calefaciens, calida primum ipsa per sese, ac suapte natura constituta est ; et contra vis nivis eo ipso, quod frigida est, alia perfrigerat : sic oportet judicem plenum esse sinceræ justitiæ, ut adeuntes ad se iis quæ sunt justa respergat ; ac velut ex fonte dulcis aquæ potabilis rivus affluat iis, qui sitientes sunt æquitatis. » Ac tum prudentiam in eo requirit, ut non decipiatur : tum justitiam, ut quo quisque dignus est id reportet : tum virilem fortitudinem, ut neque precibus, neque commiseratione frangatur, quo minus in sceleris convictos animadvertat.

Idem præterea Eusebius in commentariis ad Psalmos, qui nondum editi sunt, locum hunc e Psalmo tertio declarans, *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi ;* pertinere putat ad illud tempus, quo Christus post mortem ad inferos descendit, indidemque Patres omnes, et inter hos Davidem ipsum eripuit : « (3) Revocans nos, *inquit*, ad tempus adventus Dominici, post quod finem habuit ista prophetia ; quando et ad inferos usque descendens filius hominis Christus, eorum quoque, qui ibi adventum ejus expectabant, salvatorem se exhibuit. »

III. Recte autem Philo primam omnium σύνεσιν posuit, quæ rei, de qua sententiam dicturus est, accuratam notitiam præscribit, ne errore circumveniatur. « Nemo principum stultos, vel improbos judices ponere debet, ait Albinus Flaccus [3], nam stultus per ignaviam ignorat justitiam : improbus autem per cupiditatem, subvertit ipsam, quam didicit, veritatem. » Tum idem postea [4], « Quatuor modis, *ait*, justitia in judiciis subvertitur : timore, cupiditate, odio, amore. Timore, dum metu potestatis alicujus, veritatem judicare quislibet pavescit. Cupiditate, dum præmio muneris alicujus corrumpitur judex. Odio, dum cujuslibet inimicitiæ causa, noceri alteri desiderat. Amore, dum amicos, vel propinquos contra justitiam defendit potentior. » Hinc Moses præpositis a se populo judicibus præcepta ista dabat [5] : *Audite illos, et quod justum est judicate : sive civis sit ille, sive peregrinus. Nulla erit distantia personarum : ita parvum audietis, ut magnum, nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est.* Et Josaphat [6] : *Videte*, ait, *quid faciatis. Non enim hominis exercitis judicium, sed Domini : et quodcumque judicaveritis, in vos redundavit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite. Non est enim apua Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.*

Ac tametsi ab judice προσωποληψία debet abesse, et nimia in propinquos, vel amicos propensio : quæ « (4) ad corrumpenda suffragia efficacissima est, » ut ait Synesius ; ut propterea sedulo Christus Judæos ita commonefecerit [7], *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate :* cujus *dicti virtutem*, ut ipse loquitur, expendens Gaudentius Tractatu undecimo, « Generalis, *inquit*, ut opinor, ista sententia est retinendæ æquitatis magistra, omnibus posita, multis nota, paucis dilecta. » Ita tamen gerere se decet judicem, ut severitatem, quod licet, benignitate, ac misericordia temperet. Quam in rem scitum illud est, quod

(1) Clem. Alex. Pæd. 1. cap. 2. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελὲς ἀνθρωπίνων παθῶν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνος κριτὴς, ὅτι ἀναμάρτητος.

(2) Philo lib. de Judice, pag. 738. Ἄτοπον γὰρ ἁμαρτήμασιν ἐνόχους εἶναι τοὺς τοῖς ἄλλοις τὰ δίκαια βραβεύειν ἀξιοῦντας· οἷς ἀναγκαῖον καθάπερ ἀρχετύπου γραφῆς ἀπομάττεσθαι τὰ φύσεως ἔργα πρὸς μίμησιν. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις ἀλεαίνουσα ὧν ἂν προσάψηται, θερμὴ πολὺ πρότερον αὐτὴ καθέστηκεν ἐξ αὐτῆς· καὶ κατὰ τοὐναντίον ἡ τῆς χιόνος τῷ κατεψύχθαι, καὶ ἀλλ' ἐπιψύχει· οὕτως ὀφείλει καὶ δικαστὴς ἀνάπλεως εἶναι δικαιοσύνης ἀκραιφνοῦς, εἴγε μέλλει τὰ δίκαια τοῖς ἐντευξομένοις ἐπάρδειν· ἵν' ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς γλυκείας φέρηται νᾶμα πότιμον τοῖς διψῶσιν εὐνομίας.

(3) Euseb. Ἀναπέμπων ἐπὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, μεθ' ὃν τέλους ἔτυχεν ἡ προφητεία· ὅτε καὶ μέχρις ᾅδου καταβὰς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χριστὸς, καὶ τῶν ἐκεῖ προσδοκώντων ἄφιξιν Σωτῆρ ἀπεδείχθη.

(4) Syn. epist. 1. Αἱ γὰρ εὔνοιαι δεκάσαι δειναὶ τὰς ψήφους.

[1] Isidor. lib. 2. de Eccl. Off. c. 5. tom. 10. Bibl. PP. col. 216. C. — [2] Greg. 7. Mor. c. 16. [3] Alch. lib. de virt. et vit. c. 20. — [4] Ib. c. 21. — [5] Deut. 1. 16. — [6] 2. Par. 19. 6. — [7] Joan. 7. 24.

R. Moses Maiemonides in tractatu Sanhedin, capite secundo refert, consuevisse Judæos in delectu judicum, neminem admittere, « (1) vel ætate nimium provectum, vel spadonem, quod utrisque insita est sævitia : vel eum qui liberis careat; ut videlicet indulgendi usum habeat. »

IV. Hæc omnia, quæ in judice sunt optanda, et in paucis admodum incorrupta et sincera reperiuntur, Christus Dominus excellenter habet in sese, uti testes sunt Scripturæ veteres, ac novæ. Hic enim est [1], *qui peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus.* Hic est, quem nihil latet, qui non solum judex, sed etiam [2] *testis est fidelis* dictorum omnium, atque factorum; tum etiam cogitatorum. Deus enim est, « (2) quem latere posse quodcumque commiserit quisquis existimat, fallitur, » ut ait Pindarus. « Qui autem se existimat ab eo, qui omnia videt, non videri, et tenebris credit commissa sua posse celari, umbram prætendit. Sed frustra latere se credit, cum oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, et intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta, et profunda descendat, » ait Ambrosius [3].

Hic est de quo prædictum est ab Isaia [4] : *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet : sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ.* Et alibi [5] : *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet; in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium.* Quæ omnia summam veri judicis æquitatem, nec minorem animæ mansuetudinem, humanitatemque commendant.

V. Quæret aliquis forsitan, utrum judiciaria illa dignitas, et functio Christo ut homo est, an ut est Deus, tribuenda sit. Respondet Augustinus quæstioni isti, et hoc modo componit [6] : « Dicimus quia secundum id quod Deus est judicat, hoc est ex potestate divina, non humana : et tamen ipse homo judicaturus est, sicut Dominus gloriæ crucifixus est, etc. Quapropter filius hominis judicaturus est, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea, qua filius Dei est. Et rursus filius Dei judicaturus est, nec tamen in ea forma apparens, in qua Deus est æqualis Patri. Itaque utrumque dici potest; et filius hominis judicabit; et non filius hominis judicabit; quia filius hominis judicabit, ut verum sit quod ait [7], *Cum venerit filius hominis, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes.* Et non filius hominis judicabit, ut verum sit quod ait [8], *Ego non judicabo.* Et [9], *Ego non quæro gloriam meam : est qui quærat, et judicet.* Nam secundum id, quod in judicio non forma Dei, sed forma filii hominis apparebit; nec ipse Pater judicabit : secundum hoc enim dictum est [10], *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* » Sic in tractatu 21. in Joannem verba illa Christi declarat. Ergo Joannis hunc locum exponit sic : ut Pater neminem judicaturus esse dicatur, tanquam judex aspectabilis, et cum judiciario apparatu jurisdictionem exercens, ut sunt sessio in tribunali, cognitio causæ, reorum citatio, et alia ejusdemmodi; ac si diceretur : « Patrem nemo videbit in judicio vivorum et mortuorum; sed omnes Filium : quia et filius hominis est, ut possit ab impiis videri; cum [11] et illi videbunt in quem pupugerunt. »

Quamobrem Christus homo judex est, sed potestate, et auctoritate non humana, verum divina. Quam ob causam veterum aliqui judicem fore dixerunt non qua homo est, sed qua Deus; ut Cyrillus in epistola ad Valerianum. « (3) Deus, *inquit*, Verbum homo factus, et inter viros numeratus, nempe ita nobiscum appellatus, nihilominus judex erit, quatenus Deus, et Dominus, et unus filius, in quo inest etiam tum Deus et Pater. »

Et libro secundo in Joannem, capite septimo, (4) Christum verum esse Deum, proprieque dictum ex eo probat, quod nulli alteri, quam

(1) Rambam. אין מועמידים בכל סנהדרין לא זקן ולא סריס מפני שיש בהן אבזריות ולא מי שאין לו בנים כדי שיחא רחמן.

(2) Pind. Olymp. 1. Εἰ δὲ Θεὸν ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔργων, ἁμαρτάνει.

(3) Cyril. tom. 5. par. 2. pag. 169. Ὁ γάρ τοι Θεὸς Λόγος γεγονὼς ἄνθρωπος, καὶ τελέσας ἐν ἀνδράσι, ἤγουν τοῦτο μεθ' ἡμῶν ὀνομασθείς, οὐδὲν ἧττον ἔσται κριτὴς, ὡς Θεὸς, καὶ Κύριος, καὶ εἷς ὢν Υἱὸς, ἑνόντος αὐτῷ καὶ τότε τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρός.

(4) Cyril. 2. in Joan. pag. 224. Ὅτι Θεός ἐστι κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινῶς. Τίνι γὰρ ἂν καὶ ἑτέρῳ πρέποι τὸ κρίναι τὴν οἰκουμένην, εἰ μὴ μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντας ὄντι Θεῷ;

[1] 1. Petr. 2. 22. — [2] Apoc. 3. 14. — [3] Amb. de Inter. c. 2. — [4] Isa. 11. — [5] Isa. 42. — [6] Lib. 1. de Trin. c. 13.

[7] Mat. 25. 31. — [8] Joan. 12. 47. — [9] Joan. 8. 50. — [10] Joan. 5. 22. — [11] Zach. 12. 10.

Deo conveniat orbem terrarum judicare. Ac postea, Deum Patrem dicit judicandi functionem exercere per Filium. « (1) Ut enim cum in seipso habeat hoc, ut possit omnia creare, per Filium creat, tanquam per virtutem, vimque suam : sic habens ut judicare possit, efficiet hoc per Filium, tanquam per justitiam propriam : quemadmodum si dicatur ignis efficientiæ, quæ ex ipso secundum naturam est, concedere uti comburat. »

VI. Ex hac Cyrilli interpretatione sequitur illa Joannis verba, *Omne judicium dedit Filio*, sic intelligenda esse, ut *dare* sit idem, ac communicare generando. Non enim aliter Christus est virtus, et efficientia Dei Patris, quam secundum divinitatem, et ut Verbum est; quod quidem divina generatione, et ex omni æternitate obtinet. Atque hoc sensu dandi vocabulum accepit Chrysostomus [1], qui idem esse putat atque ἐγέννησε, id est *genuit*, eodem plane modo, quo eodem capite dixit, *Dedit ei vitam habere in semetipso* : quod de sempiterna generatione dictum est. Ita etiam Theophylactus exponit.

Sed Augustinus in libro primo de Trinitate, capite 13. eam interpretationem respuit : ac negat eodem modo istud usurpari quod dicit Christus, Patrem dedisse Filio omne judicium, quo dixit, vitam ei dedisse. Sed illo sensu potius, quo Apostolus scripsit [2], *Donavit illi nomen, quod est super omne nomen;* ut de Christo homine, non ut Deus est, explicari oporteat; quod mihi quoque verosimilius videtur. Sic enim de judiciaria potestate, ac dignitate sentiendum est, ut de reliquis, quas hucusque percurrimus, mediatoris, sacerdotis, et similibus : quæ in humana natura proprie resident; ita tamen, ut ab divinitate vis illarum ac pretium, efficientiaque dimanet : quod uberius expositum est in octavo libro, cum ageremus de ἐνεργείᾳ θεανδρικῇ, præsertim capite 11. et 12.

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

De Christo, qua caput est. — 1. Probatur e Scripturis eum esse caput Ecclesiæ. Tria in capite spectanda, ac primum, quod cum corpore suo arctissime conjungitur. — 2. Quod illustratur Augustini testimonio. — 3. Secundum, quod in eminenti loco positum membra cetera regit, quod excellenter in Christo reperitur. Tertia capitis dos, ut in membra vim quamdam derivet, qua vegetantur, quod et Christus Ecclesiæ præstat, non *moraliter* solum, sed certo etiam modo *physice*. — 4. Non solum Christum hominum esse caput, sed etiam angelorum, primum quod Deus est. — 5. Ac si caput tantummodo pro principe, et antecellente sumatur, nemini Christiano de eo dubitare fas est. — 6. Sed hoc præterea capitis notio requirit, ut in membra vim aliquam et efficientiam derivet. Id autem Christo, ut homo est, convenire monstratur. — 7. Capitis in Christo proprietas latissime patet. — 8. Insignes duo loci ex Apostolo ad id pertinentes expositi. — 9. Qui et illustrantur, primum usitata multorum interpretatione; — 10. tum nova quadam, et expeditiore. — 11. Ambrosii de eodem argumento memorabilis locus.

I. Superest nobis ex Christi dotibus, quas oratione persequi decrevimus, illa *capitis :* quæ ab regis, præsertim spiritalis, functione perparum distat; ideo non multum in illa declaranda commorabimur.

Igitur Ecclesiæ caput esse Christum, apostolus Paulus non uno in loco prodidit : ut in epistola ad Ephesios [3]; *Mulieres*, inquit, *viris suis subditæ sint, sicut Domino : quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ.* Et in priore ad Corinthios [4] : *Omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus.*

Et in epistola ad Ephesios capite primo [5], *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius.* Item [6], *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ : qui est principium, primogenitus ex mortuis; ut sit in omnibus ipse primatum tenens : quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare; et per eum*

(1) Ibid. pag. 225. Ὥσπερ ἔχων τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν ὁ Θεὸς, καὶ Πατὴρ, δι' Υἱοῦ τὰ πάντα δημιουργεῖ, ὡς διὰ δυνάμεως, καὶ ἰσχύος ἰδίας· οὕτως ἔχων καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν, ἐνεργήσει καὶ αὐτὸ δι' Υἱοῦ, ὡς διὰ δικαιοσύνης ἰδίας· ὥσπερ ἂν εἰ λέγοιτο πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ τὸ καῦσαί τι παραχωρεῖν.

[1] Chrys. Hom. 34. in Joan pag. 713. — [2] Phil. 2. 9. — [3] Eph. 5. 22 et 23. — [4] 1. Cor. 11. 3. — [5] Eph. 1. 22. — [6] Col. 1. 18.

reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.

Est etiam in epistola ad Romanos [1] eximius locus, in quo arctissima illa capitis cum corpore conjunctio describitur : *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa ; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt : ita et Christus, etc.*

Quibus omnibus ex Apostoli locis, aliisque, tria maxime in capitis proprietate spectanda sunt, et ad Christum accommodanda. Primum est illius cum membris omnibus, ac toto corpore summa conjunctio, quæ ex ambobus unum efficit. Secundum est principatus ejusdem, et eminentia, qua cunctis antecellens, iis ipsis velut ex arce quadam prospiciens, consulit, ac moderatur. Tertium est vivifica vis, et communicatio gratiæ, auxiliorumque omnium ; quæ ex largissima copia, et *plenitudine* per universa membra dimanant a capite. Ut de singulis pauca commemorem, occurrit imprimis tam arcta Christi capitis cum membris suis, corporeque conjunctio, ut unum quiddam efficiant ; et sit tam appellatio ipsa communis amborum, quam eorum, quæ unius propria sunt, in alterum promiscua et usitata trajectio. Commendat hanc Apostolus in illo loco, quem citavi, capitis ad Romanos duodecimi. Ubi Christi nomine totam Ecclesiam appellat. Ita enim Chrysostomus, Theodoretus, OEcumenius et Theophylactus adnotant ad illa verba ; quibuscum idem sentiens Fulgentius, scribit sic [2] : « Et cum electionis vas dicat, quia Christus caput est corporis Ecclesiæ, ipsum tamen corpus Christi non dubitat Christum veraciter appellare. »

II. Quod etiam Augustinus passim testimonio suo confirmat. Velut ad Psalmum 127. [3] « Et multi homines sunt, *inquit*, et unus homo est. Multi enim Christiani, et unus Christus. Non ille unus, et nos multi ; sed et nos multi in illo uno unum. Unus ergo homo Christus caput et corpus. Quod est corpus ejus? Ecclesia ejus, dicente Apostolo [4] : Quoniam membra sumus corporis ejus : et, Vos autem estis corpus Christi, et membra. Intelligamus ergo vocem hujus hominis, in cujus corpore unus sumus homo. » Hinc ille consequens est eximiæ, ac stupendæ conjunctionis effectus, et specimen, quod ad Psalmum 142. exponit idem Augustinus. « Ergo ipse Dominus Jesus Christus caput et corpus, *inquit*, voluit enim etiam loqui in nobis, qui dignatus est mori pro nobis : membra sua nos fecit. Aliquando itaque ex persona membrorum suorum loquitur, aliquando ex persona sua, tanquam capitis nostri, etc. » Deinde, « Patitur, *inquit*, adhuc Christus pressuram, non in carne sua, in qua ascendit in cœlum, sed in carne mea, quæ adhuc laborat in terra. Christus, inquit, pressuram patitur in carne mea. [5] *Vivo enim non jam ego ; vivit vero in me Christus.* Nisi enim Christus et in membris suis, hoc est fidelibus suis, pressuram et ipse pateretur, Saulus in terra Christum in cœlo sedentem non persequeretur. » His Apostoli verba illa de capite 12. epistolæ ad Romanos subjicit, et eodem modo istud interpretatur : « Ita et Christus. Non ait, ita et Christus, et corpus, *inquit*, sed corpus unum, membra multa : ita et Christus. Totum ergo Christus. » Et « quia totum Christus, ideo caput de cœlo. *Saule*, inquit [6], *Saule, quid me persequeris* ? » Idem habet et in sermone 79. de Tempore [7].

III Jam quod secundo loco positum est, Christus tanquam caput in eminenti loco, et quadam arce collocatus, peculiari providentia regit corpus suum, et Ecclesiam gubernat, ac per prospera et adversa, mirabili sapientia, fideles ad destinatum finem æternæ felicitatis adducit. *Est enim salvator omnium hominum, maxime fidelium*, ut scribit Apostolus [8] : qui et hoc insuper solatii plenum addit, ac fiduciæ [9] : *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.* Quid est autem *domesticum* magis, ac proprium capiti, quam corpus suum ; imo quam est ipsum sibi ? Est autem, ut proxime ante ex Augustino demonstratum est, *unus homo Christus caput et corpus ;* hoc est fideles, et in Ecclesia censiti : qui sunt [10] *domestici Dei.* Sed in hoc argumento diutius hærere non est præsentis instituti.

Tertium *capitis* insigne est, ut in corpus universum membraque sua vim quamdam vivificam, et ad sui conservationem necessaria subsidia diffundat. Quam quidem ob causam in capite, tanquam in fonte, ac thesauro, larga debet inesse copia, et opulentia quædam omnium, quæ ad corpus tuendum, vegetandum, et animandum necessaria sunt. Sic in spiritali Ecclesiæ capite Christo [11] *plenitudo omnis inhabitat :* in eoque [12] *sunt omnes*

[1] Rom. 12. 12. — [2] Fulg. 2. ad Mon. cap. 9. — [3] Aug. to. 8. p. 610. C. 1. — [4] 1. Cor. 12. — [5] Gal. 2. — [6] Act. 9. — [7] To. 10. p. 271. C. 1. — [8] 1. Tim. 4. 10. — [9] 1. Tim. 5. 8. — [10] Eph. 2. 19. — [11] Col. 2. 9. — [12] Ibid. com. 3.

thesauri sapientiæ, et scientiæ absconditi. Inde totum in corpus, ac singula membra vitalis gratiæ succus, ac cœlestium donorum, et auxiliorum inexhausta vis, et ubertas profunditur. Nam nulla, nisi per Christum, et ab Christo, velut unico, ac generali principio, gratia quamlibet tenuis, et exilis aspergitur: quod alio in loco, ex Augustini præsertim auctoritate [1], plenius approbavimus. Hinc secundus Adam appellari solet Christus Dominus [2]: quod ut ille caput, id est auctor, et sator humanæ secundum carnem propaginis fuit: sic alterius ac multo præstantioris ortus, hoc est spiritalis vitæ largitor ac parens iste successit. Quare ἀρχηγέτης, et κεφαλαιώτης omnium ad cœlestem vitam renascentium, id est *auctor*, et *caput* suo jure nominatur: quibus vocabulis primos illos propagandæ stirpis humanæ principes, id est, patriarchas, designavit Epiphanius [3].

Quod equidem spiritalis corporis caput, non tantum *morale*, ut vocant, cujusmodi a plerisque constituitur; sed eatenus etiam *physicum* appellari putem posse, quod *physica* efficientia (sic enim nominant) gratiam producat, ut in Eucharistiæ sacramento; in quo Christi caro in Verbo subsistens sanctitatem, et gratiam in iis, qui rite digneque participant, efficit: de quo alias.

IV. Pertinet ad eamdem *capitis* amplificandam dignitatem ista quoque contemplatio: non solum hominum, qua homo est, caput esse Christum, sed etiam angelorum; quod theologi pro confesso habent, et horum princeps S. Thomas [4]. Ac veteres quidam Christum angelorum caput constituere videntur, quatenus est Deus: ut Chrysostomus [5], cujus verba supra descripsimus [6]: necnon Theodoretus; qui ad illa Pauli [7], *Qui est caput omnis principatus et potestatis*, ita scribit: « (1) Qui nostrum quidem caput est, secundum humanitatem [8]: angelorum vero, et archangelorum secundum divinam naturam dominus est. Ibi enim caput pro principatu posuit. » Quæ postrema verba notanda sunt: multoque magis, quæ græci alii interpretes ad eumdem locum epistolæ ad Colossenses usurpant. Nam Chrysostomus quod Apostolus Christum affirmat *caput esse principatus omnis et potestatis*, explicat sic, ut esse velit « (2) superiorem omnibus, et causam, non consubstantialiter. » Œcumenius item, « (3) Caput interpretatur αἰτίαν, id est causam, vel principium. Quippe omni naturæ creatæ tam cœlesti, quam terrenæ, causa et principium est Christus, tanquam conditor, et factor illorum. Nam sine ipso, inquit, factum est nihil, quod factum est. » Ita etiam Theophylactus, qui eadem, suo more, verba Chrysostomi posuit; atque hoc insuper addit, Apostolum in illo loco Colossensium superstitionem notare, et curare voluisse, qui angelos supra creaturæ modum venerari solebant; quasi diceret: « (4) Quomodo igitur, illo relicto, ad angelos accurritis, quorum ille caput est? » Ex quibus evidens est, illos omnes *caput* ab Apostolo vocari Christum existimasse, quatenus Deus est. Siquidem et hac sola ratione creator est omnium: et ad institutum ipsius attinebat, divinitatem ejusdem in medium afferre, ut tanto magis puderet Colossenses ad creatarum rerum sese cultum cum Creatoris injuria demittere.

Huic etiam suffragari videtur Irenæus libro tertio capite 18. ubi Christum, ut Verbum est, principem esse dicit cœlestium spirituum: et ut homo est, Ecclesiæ esse caput; quem locum in secundo libro citavimus [9]. Quo et illud Philonis Carpathii potest referri [10]: « Ipsa Jesu caro, *ait*, caput est Ecclesiæ, et salutare pabulum. »

V. Verum si capitis notio principatum duntaxat, et superiorem dignitatem significat, nemini Christiano dubitare fas est, quin Christus, qua homo est, multum hominibus, et angelis excellat. Quod et ipse Dominus, postquam a mortuis excitatus est, his verbis testatus est [11]: *Data est mihi omnis potestas in cœlo, et in terra.* Et apostolus Petrus [12]: *Profectus,* ait, *in cœlum subjectis sibi angelis, et potestatibus, et virtutibus.*

Rursus in epistola ad Ephesios [13] Paulus

(1) THEODORET. tom. 3. pag. 353. Ὃς ἡμῶν μὲν ἔστι κατὰ τὸ ἀνθρώπειον κεφαλή· ἀγγέλων δὲ καὶ ἀρχαγγέλων κατὰ τὴν θείαν φύσιν δεσπόζει. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ κεφαλὴ ἀντὶ τοῦ ἀρχὴ τέθεικε.

(2) CHRYS. hom. 6. in ep. ad Col. pag. 119. Πάντων ἀνώτερος, αἰτία, οὐχὶ ὁμοουσίως.

(3) ŒCUM. in cap. 2. ad Col. pag. 695. Κεφαλὴν ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν λέγει. Πάσῃ γὰρ γεννητῇ φύσει ἐπουρανίῳ καὶ ἐπιγείῳ αἴτιος ὁ Χριστὸς ὡς δημιουργὸς, καὶ ποιητὴς αὐτῶν. Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονε.

(4) THEOPH. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες ἀγγέλοις προστρέχετε, ὧν ἐστιν ἡ κεφαλή;

[1] Lib. 2. de lege et grat. c. 3. — [2] 1. Cor. 15. 45. — [3] Init. Panar. p. 6. C. — [4] In 3. par. qu. 8. art. 4. — [5] Hom. 1. in ep. ad Eph. p. 769. — [6] Lib. 1. c. 7. § 3.

[7] Lib. 2. c. 7. § 5. — [8] Col. 2. 10. — [9] Cap. 7. § 4. — [10] Philo in Cant tom. 1. Bibl. col. 217. — [11] Matt. 28. 18. — [12] 1. Pet. 3. 22. — [13] Eph. 1. 20.

principatum illum Christi Domini insigni ac luculento præconio cohonestat, divinæ *operationem potentiæ, ac virtutis* prædicans, *quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro : et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Omnium igitur non solum hominum, sed etiam angelorum, tam bonorum, quam malorum dominus est Christus; et subjectos habet omnes, habebitque maxime post judicium, quando sub pedibus illius jacebunt omnes inimici ejus [1]. Caput est autem non omnium, sed eorum duntaxat, in quibus per fidem regnat, et post occasum mundi, sanctorum, et electorum, tam angelorum, quam hominum; ex quibus solis Ecclesia constabit. De quo vide Hieronymi commentarium ad caput primum epistolæ ad Ephesios. Ubi ad illa verba Apostoli, quæ proxime ante citata consequuntur [2]; *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur;* hæc sanctus Doctor adnotavit [3]: « Non solum hominum, sed etiam angelorum, cunctarumque virtutum, et rationabilium creaturarum Ecclesia intelligi potest. » Ergo caput est Christus, eritque tunc perfectiore modo, quam nunc est, angelorum, atque hominum.

VI. Verum plus aliquid inest in *capitis* vocabulo, quam superioris gradus ac loci significatio: neque qui supra alios sunt, eo ipso censentur eorum capita; velut angeli, sublimiores licet hominibus, eorum capita non vocantur. Necesse est igitur, ut præter eminentem superioremque dignitatem, aliquid in inferiores dimanet, ac derivetur a sublimiori: nimirum illud, quod ante demonstravimus, ut et subjectos sibi, et sub eo veluti corporatos gubernet, ac regat; et in eosdem vim quamdam interiorem, et affluentiam occultæ virtutis instillet; quem barbarissantes scholæ *influxum* nominant. Hujusmodi ergo vim, et efficientiam ab homine Christo in angelos perinde ut in homines diffluere, præclare docet, ac capitis illius nostri splendorem, excellentemque gloriam prædicat Chrysostomus homilia tertia in epistolam ad Ephesios; et naturæ nostræ incredibilem in suo illo capite honorem tributum aureo illo, quo solet, flumine orationis illustrat. Quippe ex infimo rerum gradu, et ordine subvectum ait illum, quem ex nobis suscepit, hominem, postquam a mortuis excitatus est; et supra cœlestes omnes principatus, et acies ad summæ majestatis consortium, consessumque translatum : « (1) Neque vero sublimiorem tantummodo Deus Pater hominem istum reddidit, ut ceteris anteponeretur, et quasi comparatio quædam inter utrosque fieret: sed ita ut sic tanquam servis præsideret. Papæ! horrendæ profecto res sunt istæ. Hominis serva facta est creata vis omnis propter inhabitantem Deum Verbum. Etenim fieri potest, ut sit aliquis supra alios, nec eos tamen subjectos, et obsequentes habeat; sed ut iis tantummodo præferatur. Hic autem non ita res habet, sed omnia subjecit pedibus ipsius : nec simpliciter subjecit, sed extrema subjectione, et ejusmodi, ut post eam alia nulla sit. » Hic vero profluentem ab Christo capite in angelos etiam vim illam peculiarem, et, ut vocant, *influxum* indicat; dum eodem modo illis imperare, atque hominibus affirmat; hoc est illos non solum inferiores habere, sed etiam dicto audientes, et imperio subjectos, tanquam hero famulos. Est autem familiæ, id est famulitii, ac servitii caput, paterfamilias, nec tantum conjugis ac liberorum : dum jubet, dum regit, dum moderatur, dum consulit, dum ad victum necessaria procurat, dum erudit, dum moribus illorum, et honestati, commoditatique prospicit. Quæ omnia, et his multo plura, potioraque Christus in angelos perinde ut in homines officia, et emolumenta dividit.

VII. Siquidem hoc habet peculiare capitis in Christo, sive *herilitatis*, ut ita dicam, cum servis illa comparata ratio, ut omnia in sese officia, et superioris in inferiores jura comprehendat. Etenim non tantum rex est, et dominus angelorum, atque hominum, hoc est Ecclesiæ ex utroque congregatæ genere, et ad

(1) CHRYS. hom. 3. in ep. ad Eph. tom. 3. p. 776. Οὐχ ἁπλῶς ἀνώτερον ἐποίησεν, ὡς προτιμᾶσθαι αὐτῶν, οὐδὲ κατὰ σύγκρισιν, ἀλλ' ὡς δούλων προκαθῆσθαι. Βαθαί, φρικτὰ ὄντως τὰ πράγματα. Ἀνθρώπου γέγονε δούλη πᾶσα ἡ κτιστὴ δύναμις διὰ τὸν ἐνοικοῦντα Θεὸν Λόγον. Ἔστι γάρ τινα ἐπάνω εἶναι οὐκ ἔχοντα ὑπακούοντας, ἀλλὰ προτιμώμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὑπέταξεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ὑποταγὴν, καὶ μεθ' ἣν ἑτέρα οὐκ ἔστι.

[1] Psal. 109. et 1. Cor. 15. — [2] Eph. 1. 22.

[3] Hieron. tom. 3. p. 968. F.

unum redactæ, (quod Scriptura vocat ἀνακεφαλιώσασθαι; de quo relegenda sunt omnino quæ in secundo libro, capite septimo diximus,) sed etiam pastor gregis illius, qui ex nonaginta novem ovibus (quos angelos interpretantur) et una illa errabunda, quæ humanum adumbrat genus, constare dicitur [1]. Est etiam sponsus Ecclesiæ, nec hominum duntaxat, sed et angelorum sanctorum. Est idem et pater, ejusque filia est Ecclesia: ut in Psalmo 44. nuncupatur, *Audi filia, et vide.* Est præterea doctor, a quo sancti omnes, et sanctorum Ecclesia, non minus angelorum, quam hominum eruditur. De angelis certe Dionysius in capite 7. libri de Cœlesti hierarchia testatur [2], illos ab Jesu tanquam supremo antistite, et hierophanta, institui, et arcana mysteria perdoceri. Quin et angelorum de Christo in cœlum ascendente admirationem inquisitionemque narrat; et quemadmodum a superioribus inferiores didicerint: tum vero ab ipsomet in altum subeunte Christo. Verba Dionysii sunt ista: « (1) Hoc igitur manifeste declarant theologi, inferiores substantiarum cœlestium ordines ab sublimioribus, ut consentanea ratio postulat, deificarum operationum scientias perdoceri; quæ autem supra omnes eminent, ab ipsa principe divinitate, quantum fas est, illustrationibus initiari. Etenim nonnullas illarum referunt a prioribus discentes, [3] dominum illum cœlestium esse virtutum, et regem gloriæ, qui, ut hominem decebat, in cœlum assumptus est; alias vero Jesum ipsum percontantes,et divinæ pro nobis operationis scientiam discere cupientes: quas ipsemet Jesus per se, nullo interposito, sacris notionibus imbuit; et primaria communicatione benignæ suæ in homines efficientiæ notitiam impertit. » Christus itaque primores angelos per se docet, iisque sanctiorum mysteriorum arcana patefacit, quod verbum μυεῖσθαι significat, non solum qua Deus est, sed etiam ut est homo; quæ propria est mystici capitis in corpus cœlestium donorum, luminumque derivatio.

VIII. Hanc ab Christo capite in Ecclesiæ corpus influentis gratiæ profusionem egregie describit Apostolus in capite quarto epistolæ ad Ephesios his verbis: (2) *Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, argumentum corporis facit in ædificatione sui in charitate.* Vix est alius locus Apostoli ad illam capitis mystici spiritalem efficientiam in corpus exprimendam aptior, aut vero salebrosior. Cui germanus est, et iisdem fere verbis conceptus alter in epistola ad Colossenses, (3) *Et non tenens caput; ex quo totum corpus per nexus, et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Utrumque locum græce hic et latine legi expedit. Sunt autem perplexe, obscureque admodum expressi. Cujus summa hæc est ex græcis potissimum interpretibus, Chrysostomo, Theodoreto, Theophylacto, et OEcumenio collecta. Quemadmodum corporis membra sibi invicem conserta, et compacta sunt; quo fit ut vitales, animalesque spiritus per universa, etiam minima quæque membra fundantur, et incrementum ac robur singula capiant; ita Christi corpus ex membris suis constat, quæ spiritali quodam nexu fidei et charitatis adstricta copulantur; ac secum pariter cohærent, et cum capite Christo. Atque ut in corpore caput nervorum habet principium, ut aiunt Theodoretus, et Theophylactus, adeoque sensiles, vel animales ab eo fonte manant spiritus: qui in cetera membra eatenus diffunduntur, quod certis commissuris, et compagibus, sive juncturis, cum reliquis membris, et ipso præsertim capite cohærent,

(1) Dion. de Cœl. hierarch. cap. 7. pag. 40. Τοῦτο γοῦν οἱ θεολόγοι σαφῶς δηλοῦσι τὸ τὰς μὲν ὑφειμένας τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις πρὸς τῶν ὑπερβεβηκυιῶν εὐκόσμως ἐκδιδάσκεσθαι τὰς θεουργικὰς ἐπιστήμας. Τὰς δὲ πασῶν ὑψηλοτέρας ὑπ' αὐτῆς θεαρχίας, ὡς θεμιτὸν, τὰς μυήσεις ἐλλάμπεσθαι. Τινὰς μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσάγουσι πρὸς τῶν προτέρων ἱερῶς μυουμένας τὸν Κύριον εἶναι τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ βασιλέα τῆς δόξης, τὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνθρωποπρεπῶς ἀναληφθέντα· τινὰς δέ πρὸς αὐτὸν Ἰησοῦν διαπορούσας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θεουργίας τὴν ἐπιστήμην μαθητιώσας· καὶ ταύτας αὐτὸν Ἰησοῦν ἀμέσως μυοῦντα, καὶ πρωτοδότως αὐταῖς ἐκφαίνοντα τὴν αὐτοῦ φιλάνθρωπον ἀγαθουργίαν.

(2) Eph. 4. 15. Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

(3) Col. 2. 19. Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ.

[1] Luc. 15. 4. — [2] Dion. cap. 7. de cæl. Hier. p. 39.

[3] Psalm. 23.

et coagmentata sunt singula ; (non enim separata, vel luxata vitalem et animalem succum in sese trajectum capiunt ;) sic in mystico Christi corpore sui sunt nexus, et coagmentationes, per quas inter se sociata, et secum invicem velut agglutinata membra cum capite junguntur : nec aliter transfuso ab ipso capite spiritu, ejusque vi et efficientia viviscunt, ac vegetantur, et incrementum capiunt. Hujusmodi juncturam charitatem esse dicit Apostolus. Quæ si perfecta est, perfecta itidem erit membrorum conjunctio, ut in justis atque sanctis usuvenit. Sin charitas illa perfecta deest, solaque subest fides, aut etiam spes : nihilominus in Ecclesiæ corpore manetur ; quia fides illa, quamlibet imbecilla atque mortua, charitate latius sumpta, hoc est pia credendi voluntate, affectuque nititur, et utcumque animatur ; ut, vel loquitur Apostolus, (1) *operatur*, passive sumpto hoc vocabulo, ut a fide dæmonum distincta sit : qui non ex pio affectu, cujusmodi etiam cum lethali crimine in malis Christianis residet, sed evidentis rei necessitate convicti credunt. De hac universe sumpta charitate vide quæ alibi disputavimus [1].

Ceterum quæ de membrorum per fidem et charitatem conjunctione cum capite mystico diximus, ea confirmat Hugo Victorinus libro secundo de Sacramentis fidei, parte secunda, capite primo[2] : ubi et de vivifica vi a capite communicata corpori agit, his verbis : « Sicut spiritus hominis mediante capite ad membra vivificanda descendit ; sic Spiritus sanctus per Christum venit ad Christianos. Caput enim est Christus, membrum Christianus. Caput unum, membra multa ; et constat unum corpus ex capite, et membris ; et in uno corpore spiritus unus. Cujus plenitudo quidem in capite est, participatio in membris. Si ergo corpus unum est, et spiritus unus, qui in corpore ipso non est, a spiritu vivificari non potest, etc. Per fidem membra efficimur, per dilectionem vivificamur. Per fidem accipimus unionem, per charitatem accipimus vivificationem. In sacramento autem per baptismum unimur : per corpus Christi, et sanguinem vivificamur. Per baptismum efficimur membra corporis, per corpus autem Christi efficimur participes vivificationis. »

IX. Atque ut obiter utrumque locum Apostoli interpretationis nostræ luce collustremus : id enim ad propositum nostrum pertinet : præcipuam in priore, qui ex epistola ad Ephesios sumptus est, obscuritatis causam afferunt voces illæ, διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, *per omnem juncturam subministrationis*, quæ non eodem sensu ab omnibus accipiuntur. Chrysostomus αἴσθησιν interpretatur, hoc est *sensum*, sive *perceptionem subministratæ illius gratiæ :* quæ ratio nullo modo cohæret. Aliter quoque istud exponit, ut ἁφὴ sit *tactio*, qua ἡ ἐπιχορηγία, id est *vis, et gratia subministrata*, membra attingit omnia, et, ut Photius explicat, quodam modo palpat, et explorat ; ut pro cujusque affectione, ac dispositione seipsum insinuet et communicet. Probabilius est ἁφὴν hoc loco significare *juncturam* ; ut recte Ambrosius exponit in epistola 37. cujus verba postea referam, necnon vulgatus noster interpres ; ut idem sit atque ἁρμογὴ, *commissura*, qua res duæ cohærent, seseque tangunt. Neque vero Græcorum loci prioris interpretatio cum altero epistolæ ad Colossenses convenit, ubi διὰ τῶν ἁφῶν legitur. Quocirca ἡ ἁφὴ τῆς ἐπιχορηγίας est junctura, et commissura membrorum, per quam ἡ ἐπιχορηγία τοῦ Πνεύματος, hoc est gratiæ communicatio, virtusque Spiritus sancti a capite diffusa, permeat singulas, ac vel minimas partes.

Jam quod ad reliqua spectat, ἐπιχορηγίαν illam, hoc est suppeditatam gratiam, et membra corporis illapsu suo vegetantem, κατ' ἐνέργειαν, hoc est efficientia Spiritus sancti fieri dicit, pro cujusque modulo, et ita corpus paulatim adolescere. Est autem hebraismus, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖσθαι σῶμα, hoc est *corpus incrementum facere corporis*, pro eo quod est ἑαυτοῦ, id est *sui*. Hæc est communis et usitata loci illius sententia.

X. Non tamen dissimulaverim, aliam mihi loci ejusdem enarrationem in mentem venisse ; quæ planior ac simplicior videtur. Suspicamur enim τὴν ἐπιχορηγίαν non significare gratiam, sive, ut loquuntur, *influxum*, insinuantis se per juncturas in corpus, et hujus membra omnia, Spiritus sancti : sed potius ipsa esse membra, quæ accrescunt, et apponuntur corpori, ac sufficiuntur. Sic enim loqui Scriptura solet, cum indicare vult, auctum esse Domini gregem, et Ecclesiam numero, ac novo veluti supplemento fidelium, quasi membrorum crevisse, ut dicat [3] : *apposita esse multa millia*, vel *appositam esse turbam multam*. Hoc vero mystici corporis incrementum suppeditatur efficientia, virtuteque Spiritus sancti, qui [4]

(1) Gal. 5. 6. Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.

[1] Lib. 1. de lege et grat. c. 7. et lib. 2. c. 2. — [2] Hugo tom. 3. fol. 276. col. 4. — [3] Act. 2. 41. — [4] 1. Reg. 16. 26.

corda tangit hominum, eosque consociat, et novis supplementis corpus Ecclesiæ roborat, et amplificat. Sic ἐπιχορηγία, id est *subministratio*, usurpatur pro iis, qui subministrantur a Spiritu, et occulta vocatione, inspirationeque conciliantur Ecclesiæ, et adduntur corpori ; quemadmodum *custodia* pro iis qui in carcere custodiuntur, id est vinctis et captivis, sumitur ; et supplementum classiarium, pro remigibus. Porro omnes illi, qui ad Ecclesiam adjunguntur, quibusdam ἁφαῖς, id est juncturis, et commissuris cum reliquo corpore junguntur, et in idem corpus coalescunt.

Atque hoc sensu constituto, totus ille locus epistolæ ad Ephesios παραφραστικῶς hunc in modum declarari poterit : Ex quo (Christo videlicet capite) ejusque virtute, totum corpus congruenter coagmentatum, et colligatum, per omnem juncturam supplementi, id est membrorum, quæ adjunguntur, et accrescunt, secundum operationem, et occultam efficaciam, ac pro modulo uniuscujusque partis incrementum capit corpori consentaneum, ad suiipsius structuram in charitate ; quæ est vinculum, ac nexus spiritalis illius artificii.

XI. Pulchre hunc Apostoli locum explicat Ambrosius in epistola 37. ad Irenæum, cujus verba vel idcirco referenda sunt quod illud imprimis adstruunt, quod impræsentiarum quærimus, Christum angelorum perinde ut hominum esse caput, et vim illam influentem in corpus a capite ad eos quoque permanare. Sic ergo S. Ambrosius [1] : « Qui est caput omnium, ex quo totum corpus fidelium et sapientium per harmoniam rationabilem Verbi ; hoc est enim συναρμολογούμενον, id est harmonia Verbi compaginatum, et compactum, atque connexum ; per omnem juncturam ministrationis, in mensuram uniuscujusque partis, augmentum corporis facit, in ædificationem sui in charitate : ut assurgat unum templum Dei in omnibus, et unum domicilii cœlestis habitaculum in spiritu universorum. In quo non solum sanctorum hominum, sed omnium credentium, omnium etiam superiorum rationabilium virtutum, ac potestatum, connexionem fidei, spiritusque accipiendam arbitror : ut per harmoniam quamdam virtutum, ac ministeriorum, corpus unum, ex omnibus rationabilis naturæ spiritibus adhæreat capiti suo Christo, ita ædificationis compage connexa, ut ne tactu quidem junctura singulorum adhærentium discrepare videatur. Hoc est enim, quod dixit græcus ἀφὴν τῆς χορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἐμμέτρως, quod non difficile erit tanto architecto secundum mensuram uniuscujusque meritorum ac fidei convenientem sibi connectere, cum ædificatio charitatis ruinam excludat, atque obstruat. Non est ergo dubitandum, cœlestium potestatum adhæsura ad hoc templum ædificandum consortia. Incongruum quippe intelligi, quod ita assurgat humanæ charitatis ædificatio in templum Dei, ut fiat in nobis habitatio Dei in spiritu : non sic autem in cœlestibus potestatibus. »

Vides ex Ambrosii mente, Christum caput esse non hominum solum, sed etiam angelorum. Quod et Theodoretus apud Œcumenium [2], et Theophylactus in caput secundum epistolæ ad Colossenses asserunt. Ita tamen, ut, quod supra notavimus, possint horum duorum verba ad Christum Deum referri, qua angelos respicit. Non est tamen dubium quin, ut homo est, capitis vice in angelis quoque fungatur. Nam tametsi neque ab Christo redempti sint, neque gratiam ex ejus merito consecuti, uti supra demonstratum est [3] : tamen et lucem ab illo scientiæ, ac sapientiæ, et varios haustus gratiæ, donorumque cœlestium ab eodem, unde et homines, bonorum omnium fonte traxerunt, et in omnem trahent æternitatem.

Hanc angelorum hominumque consociationem in idem corpus Ecclesiæ per Christum factam Cyrillus Alexandrinus mystice putat adumbratam fuisse in tabernaculi descriptione ; in qua aulæa fuisse dicuntur, quibus intextæ erant Cherubinorum effigies : « (1) Quæ res significabat, *inquit*, supremis ima esse conjuncta ; et cœlestibus virtutibus Ecclesiam, quæ in terris degit, esse connexam. »

(1) CYRILL. lib. 9. de Adorat. in spir. tom. 1. pag. 316. Τὸ συνῆφθαι τάχα ποῦ τοῖς ἄνω τὰ κάτω, καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσι τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκκλησίαν ἡνῶσθαι λοιπὸν καταδηλοῦντος τοῦ πράγματος εὖ μάλα.

[1] Ambros. epist. 37. tom. 5.

[2] Œcum. p. 697. fine. — [3] Cap. 10.

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

De perpetuitate Incarnationis, et regni Christi. — 1. Duplex quæstionis sensus ; quorum primus hoc capite tractatur, an aliquando desitura sint penitus. Origenis error, et Marcelli Ancyrani, quorum ille ad regnum putavit pertinere, quod secundum divinitatem convenit. — 2. Inepta ejusdem opinio de corporibus extinguendis post judicium. — 3. Eamdem materiam tam corporibus inesse, quam spiritibus credidit Origenes, ut et theologi quidam. — 4. De Marcelli hæresi. — 5. Quæ multum vexata ab Arianis ; — 6. et ab Eusebio præsertim Cæsariensi ; — 7. ab Catholicis quibusdam non satis accurate refutata ; quomodo ex Scripturis convincatur. — 8. Quibus locis fulciretur. — 9. In synodis damnata : ubi et de illo Symboli articulo agitur : *Et regni ejus non erit finis.* De quo quæritur, an ab Constantinopolitano primo concilio editus sit. — 10. De symbolis duobus ab Epiphanio propositis ; et an prius sit Nicænum. — 12. Explicatur Epiphanii locus. — 13. Regni Christi perpetuitas adstruitur.

I. Duplex quæstionis istius est sensus ; aut enim ita proponitur, an Dei filius aliquando humana, quam assumpsit, natura posita, pristinum rediturus sit in statum, et Deus tantummodo futurus ; aut utrum ad tempus saltem, id est triduo illo, quo mortuus jacuit, disjunctis a se mutuo partibus divellerit sese Verbum ipsum, maxime ab in anima carne. De priori, nota duorum, ac celebris opinio, Origenis, et Marcelli Ancyrani. Origenis inter alios errores, hic a Theophilo notatur in Paschali epistola secunda [1], quod Christi regnum perpetuum minime fore putaverit. Sed an regnum illud intellexerit, quod commune cum Patre, et ex divinitate habet, dubitari potest. Nam Theophilus iis Scripturæ locis eum impugnat, quæ de hujusmodi regno loqui videntur. Ut sunt illa [2] : *Ego in Patre, et Pater in me est :* Item [3], *Ego et Pater unum sumus.* « Et ubi erit, ait Theophilus, quod semper Filius in Patre, et Pater in Filio est, si regnum Filii non erit certum ? » Hinc ita concludit [4] : « Itaque nulli dubium est, quin qui Deus permanet in æternum, simul habeat et regnum ; et super ipsos quoque, quos regni possessione donavit, rex perpetuus appelletur, congruum habens divinitatis imperium, etc. Si enim juxta Origenis insaniam, post multorum circulos seculorum Christi regnum est finiendum, consequens impietatis ejus est dicere, ut et Deus esse aliquando desistat : et qui regni terminos ponit, cogetur idem de divinitate sentire, quæ perpetuitatem imperii naturaliter possidet. Quod si regnat sermo Dei, utique Deus est, et hac ratione colligitur, quicumque tentaverit finem regno ejus imponere, ad id eum devolvi, ut Christum credere compellatur et Deum esse desinere. » Hæc Theophili disputatio demonstrat, de regno, quod, ut Deus est, Christo convenit, agi, non de eo, quod eidem ut est homo tribuitur.

II. Quod si de eo quoque regno, id est regia potestate, quæ homini Christo competit, illum Origenis errorem proprie interpretari velit aliquis, potest illo uti Origenis decreto, quod Hieronymus refert, ex secundo tertioque libro de Principiis, in epistola 59. ad Avitum ; nempe post resurrectionem, [5] et cum omnia Patri subjecta fuerint, homines habere corpora desituros [6] : ac totam naturam corporis interituram. Hinc enim sequitur Christi quoque corpus esse periturum, hominemque adeo non amplius fore. Nec enim sine corpore constare potest hominis natura. Porro in libris, qui extant hodie, de Principiis Origenis, nusquam, nisi me mea diligentia fefellit, illud, quod de illius opinione refert Hieronymus, expresse legitur ; sed in primo libro, capite sexto [7], tantummodo dubitat, an interitura sint omnia corpora : eamque libro secundo capite secundo [8] dubitationem proponit iterum, his verbis : « Quod ut possit scrupulosius deprehendi, quærendum primo videtur, si possibile est penitus incorporeas remanere rationabiles naturas, cum ad summum sanctitatis, ac beatitudinis venerint. » Tum ei quæstioni respondet sic : « Quod mihi quidem difficillimum, et pæne impossibile videtur. » Sed pergit deinceps : « Si ergo posset quis ostendere rationem, qua possibile esset eas omnimode carere corporibus, consequens videbitur, quod natura corporea ex nihilo per intervalla temporum procreata, sicut cum non esset effecta est, ita et esse desineret, cum usus ejus ministerii præterisset. Si vero impossibile est hoc nullo modo affirmari ; id est quod vivere præter corpus possit ulla alia natura præter Patrem, et Filium, et Spiritum

[1] Theoph. tom. 3. Bib. PP. col. 95. E. et seq. — [2] Joan. 14. 11. — [3] Joan. 10. 30. — [4] Theoph. ib. col. 96. D.

[5] Hieron. ep. 59. col. 640. — [6] Hier. ib. col. 643. et 645. E. F. — [7] Orig. part. 2. p. 431. E. — [8] Ibid. p. 435.

sanctum; necessitas consequentiæ, ac rationis coarctat intelligi, principaliter quidem coarctatas esse rationabiles naturas : materialem vero substantiam, opinione quidem, et intellectu solum separari ab eis, et pro ipsis, vel post ipsas effectam videri, sed nunquam sine ipsa eas vel vixisse, vel vivere. Solius namque Trinitatis incorporea vita existere recte putabitur. »

Hæc Origenis tota ratio et disputatio inauditi plena stuporis est, ac seipsam evertit. Quid enim sibi vellet, puto ne ipsum quidem intellexisse. Nam præter Deum nullam rem incorpoream esse, significare videtur ; non dicit tamen : quod utique reprehendendum non erat, si eo sensu usurparet, quo complures veterum usos esse constat, ut suo loco demonstravimus [1] ; nempe ut corporeum sit illud, quod utcumque circumscriptum, et certis terminis definitum est ; vel quod qualitates, et accidentia ab substantia sua distincta recipit : qua ratione angeli, et animæ rationales corporeæ censentur. Atqui non hoc in animo habuit Origenes. Siquidem spiritales esse aliquas substantias existimat : quarum natura est a corpore diversa ; imo etiam ab eo quod materiale est : quod quidem nobilius est, et ad merum spiritale propius accedit, quam corporeum, ut paulo post ostendam. Quippe prius ait extitisse rationabiles naturas, hoc est spiritales ; postea vero materiales naturas esse factas ; quibus alligatæ sunt spiritales, ita ut sine ipsis consistere nequeant, excepta Trinitatis incorporea substantia. Prorsus angelos, animasque rationales intelligit, quos ambos corporibus alligatos fuisse, et tamen longo intervallo sine corporibus vixisse, Origenis opinio fuit. In quo sibi ipsi contrarius est ; qui in illo loco, quem citavimus, spiritales illas substantias *opinione solum*, et *intellectu*, id est *ratione*, separari ab eo, quod materiale est, asserit; sed nunquam sine eo vel vixisse, vel vivere.

III. Pergit Origenes, et ita scribit: « Ut ergo superius diximus, materialis substantia hujus mundi habens naturam, quæ ex omnibus ad omnia transformatur, cum ad inferiores quosque trahitur, in crassiorem corporis statum, solidioremque formatur ; ita ut visibiles istas mundi species, variasque distinguat : cum vero perfectioribus ministrat, et beatioribus, in fulgore cœlestium corporum micat, et spiritalis corporis indumentis vel angelos Dei, vel filios resurrectionis exornat. » Non male hoc Origenes ; materiam eamdem in concretioribus, ac crassioribus inesse corporibus, et in perfectioribus, beatioribusque. Sed in angelis, et animis, quos iisdem materialibus, et corporeis naturis illigavit, neque materiale, neque corporeum illud esse dixit, ut hoc ipsum ad spiritualium substantiarum essentiam, naturamque pertineat. Itaque dissidet a seipso, nec satis cohæret illius oratio.

Sane materiam non solum in corporeis substantiis, sed etiam in spiritualibus, et intelligibilibus, velut angelis inesse, multorum et veterum, et recentium theologorum habet sententia ; ut in primo libro de Angelis, capite quarto late disseruimus. At qui ita senserunt, illam ipsam materiam, non adventitiam, nec alienam, aut accidentem, posterioremve substantia illorum, et extantia, sed hujus partem esse aliquam arbitrati sunt. At Origenes plane diversus ab illis, et a seipso insuper abiit. Non tamen in illis locis, liquido id asseveravit, quod refert Hieronymus ; totam aliquando naturam corporis esse perituram. Sed mutaverit hæc, et interpolarit Origenis interpres Ruffinus : certe quæ ad idem argumentum spectantia illius ex libris descripsit Epiphanius [2], fraudis, et adulterii suspicione carent ; nec dubium quin tam hic ipse, quam Methodius, ex quo plurima ille decerpsit ex Origene sumpta, et in Origenem disputata ; ea potissimum selegerint, quibus pravæ venenum opinionis quam apertissime, expressissimeque contineretur. Atqui nihil in illis tale reperio, quale narrat Hieronymus : tametsi non ex opere de Principiis collecta illa sunt, quæ descripsit Epiphanius, sed ex commentariis in Psalmos. Verumtamen hic hæreo ; si ista vere scripsit Origenes, quæ proponuntur ab Hieronymo, de corporea omni natura funditus peritura : mirum mihi videri, quomodo Epiphanius, et ante hunc Methodius, tam acres Origenis adversarii, illis omissis, ea potius ex commentariis in Psalmos ejusdem delegerint, et ejus falsam de resurrectione convincendam opinionem ; quæ minus expressam hujus, quod palam facere studebant, significationem continent.

IV. Omittamus Origenem, et ad alterum transeamus, Marcellum Ancyranum, cui iste peculiaris a plerisque error attribuitur. De hoc novi fere nihil occurrit modo, quod ad illa

[1] Maxime tom. 1. lib. 2. c. 1. § 7. et 14. et tom. 3. lib. 1. de Ang. c. 3. § 12.

[2] Epiph. Hær. 64. § 6. 10. et 12.

possit adjici, quæ de eo scripsimus in primo libro de Trinitate, cap. 13. Fons enim erroris ipsius, quo catholicum de Incarnatione dogma pervertit, corruptela est illa, quam in sinceram professionem Trinitatis invexit. Etenim crimini illi datum esse scimus, quod Sabellii hæresim assecutus, unam in Trinitate personam esse defenderet : tres autem, quas catholica fides adstruit, unam et eamdem reipsa putaret esse, quæ pro diversis functionibus, modo Patris, modo Filii, aut Spiritus sancti nomen usurparet. Hinc autem sequitur Incarnationis ab eodem mysterium esse sublatum ; ut duas naturas negaret in eamdem hypostasim, vel suppositum convenisse Christi : quem idcirco simplicem constitueret hominem , sola Dei operatione, et extraordinaria quadam gestione perfusum. De qua Marcelli opinione verbum hoc loco nullum faciam ; quippe inter hæreseon ἱστορούμενα illam fuse declaravimus libro primo, capite tertio [1].

V. Superest illud ipsum, de quo nunc agimus, de regni et Incarnationis perpetuitate decretum : quod ab eodem oppugnatum esse Marcello plerique memoriæ prodiderunt. Nam regnum Christi post aliquantum temporis desiturum esse credidit, ut et œconomiam ipsius, id est *incarnationem*, quæ videlicet nihil illi fuisse visa est aliud, præterquam temporalis quædam administratio ; qua perfunctus, velut actor fabulæ, personam posuerit. Hanc Marcelli sententiam accurate proceres Arianismi orientales episcopi complexi sunt in quadam fidei formula, quam per Eudoxium Germanicensem episcopum illarum partium columen ad Italos miserunt, ut refert Socrates [2]. Ex qua Marcelli hæresim libet hoc loco repetere. « (1) Detestamur, inquiunt illi, præterea, et anathemate damnamus eos, qui sermonem ipsum Dei nudum duntaxat, et non extantem ficte nominant, qui in altero habet ut sit : nunc quidem velut prolatitium , ut loqui solent : nunc vero tanquam interiorem, et in animo conceptum. Christum porro ipsum, et Dominum et mediatorem, et imaginem Dei ante secula fuisse negant. Sed ex illo tempore Christum ipsum esse cœpisse, Deique filium, ex quo nostram de Virgine carnem suscepit, ante annos omnino quadringentos. Nam exinde Christum volunt initium habuisse regni. Sed et illud ipsum habiturum esse finem post mundi consummationem, et judicium. Hujusmodi sunt Marcelli, et Photini Ancyrogalatarum sectatores : qui extantiam ante secula Christi, ejusque divinitatem, ac sempiternum ipsius regnum pariter abnegant. » Hæc est summa hæresis Marcelli, ejusque popularis , ac discipuli Photini : cujus complures, ut dixi, testes sunt antiqui, et catholici scriptores : ne quis propterea fidem Orientalibus istis abrogandam existimet, quod capitales Marcelli hostes fuerint.

VI. Apud Eusebium, qui velut Retiarius cum Myrmillone, ita cum Marcello compositus videtur ; hujus extat locus ex libro puto, quem adversus Asterium ex sophista Arianum edidit, ex quo ille colligit, regnum Christi certis definitum ab eo poni temporum spatiis. « (2) Propterea enim, inquit Marcellus, Deus omnipotens Dominus illi dixisse videtur [3], *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ;* ubi sola efficientia, propter humanam carnem, illum separare videtur : et, ut dictum est, certum ei tempus sessionis ad dexteram definiens. » Ac subjicit alia Scripturæ loca, quibus eadem regni circumscriptio demonstrari videtur, ut Actorum tertio [4], *Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium ;* et alibi [5], *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri.*

Quod autem humana natura tunc in nihilum abitura sit, ex Marcelli opinione, idem significat Eusebius in secundo contra istum libro capite primo, ubi sic illius sententiam exponit : « (3) Quod vero præter omnium opi-

(1) ORIENTALES apud Socratem : Βδελυσσόμεθα δὲ πρὸς τούτοις, καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ψιλὸν, καὶ ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἔχοντα· νῦν μὲν ὡς τὸ προφορικὸν λεγόμενον ὑπό τινων· νῦν δὲ, ὡς τὸ ἐνδιάθετον· Χριστὸν δὲ αὐτὸν καὶ Κύριον, καὶ μεσίτην, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἔκτοτε Χριστὸν αὐτὸν γεγονέναι, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνείληφε πρὸ τετρακοσίων ὅλων ἐτῶν. Ἔκτοτε γὰρ τὸν Χριστὸν ἀρχὴν βασιλείας ἐσχηκέναι θέλουσι, καὶ τέλος ἕξειν αὐτὴν μετὰ τὴν συντέλειαν, καὶ κρίσιν. Τοιοῦτοι δὲ εἰσὶν οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου, καὶ Φωτεινοῦ τῶν Ἀγκυρογαλατῶν, οἳ τὴν προαιώνιον ὕπαρξίν τε, καὶ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ βασιλείαν ὁμοίως ἀθετοῦσιν.

(2) EUSEB. lib. 3. de eccles. Theol. cap. 13. Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνεργείᾳ μόνῃ, διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ, ὥσπερ εἴρηται, τινὰ χρόνον ὁρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέδρας.

(3) EUSEB. pag. 32. Τὸ δὲ παράδοξον τοῦ λόγου, ἄρξασθαί γε ἀπὸ τετρακοσίων οὐδὲ ὅλων ἐτῶν τούτων ἁπάντων· καὶ

[1] § 10. et seq. — [2] Socrates lib. 2. c. 19.

[3] Psal. 109. — [4] Act. 3. 21. — [5] 1. Cor. 15. 24.

nionem ab illo dictum est, tale est : Cœpisse Filium Dei omnia illa gerere annis abhinc minus quadringentis, ac rursus subito desiturum post judicii diem : quando et Verbum Deo unitum fuerit, adeo ut nihil aliud sit præter Deum ; et caro, quam assumpsit, solitaria relinquetur a Verbo : ut nec Dei filius aliquando subsistat, nec filius hominis, quem assumpsit. » Prorsus necessarius hic nobis erat Eusebii locus, ut Marcelli sensum de assumpto homine penitus intelligeremus ; qui nunc ejusmodi constat, ut Dei Verbo, hoc est transeunte divinitatis actione desita, humana ipsa substantia nusquam in rerum natura consistat. Perperam vero conceptus, ac vitiosus idem iste Eusebii locus typis est editus ; quem hic nos emendatiorem reddimus. Atenim Epiphanius in hæresi septuagesima septima, epistolam, seu libellum professionis fidei oblatum Julio papæ ab Marcello descripsit, in quo contrarium videtur asseverare, Christi regnum fore sempiternum ; cum sic loquitur : « (1) Non creatus, non factus, sed existens semper, ac cum Deo Patre perpetuo regnans : cujus regni, ut testatur Apostolus, non erit finis. » Verum de regno loquitur, quod Christus ex qualicumque divinitate, quam ei tribuebat Marcellus, obtinebat : hoc est ut idem et substantia, et persona est cum Patre, ex falsa illius opinione : non autem ut homo est ; qua ratione simplicem, et ejusdem cum ceteris conditionis eumdem constituit.

VII. Ac nonnulli veterum in Marcelli opinione refutanda, Christique regno ab occasu vindicando, non satis videntur habuisse rationem discriminis illius, quod est inter illa duo regna, quæ Christo competunt : quorum alterum ex omni æternitate cum Patre illi convenit : alterum eodem tempore cœpit, quo est homo factus. Siquidem, ut initio hujus capitis observavimus, Theophilus contra Origenem disputans, qui desiturum Christi regnum asserebat, his eum testimoniis Scripturæ appetit, quæ non ad assumptam hominis naturam, sed ad divinam pertinent.

Plus ad hæresis istius frangendam pervicaciam valent illa Scripturæ loca, quæ Eusebius in secundo contra Marcellum libro, capite primo refert ; ut ex Lucæ capite primo [1] : *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus : et regnabit in domo Jacob in æternum : et regni ejus non erit finis.* Hic Jesum Christum, qua homo est, manifeste designat : nempe Davidis filium, qui in domo Jacob regnaturus sit, quique de Maria virgine conceptus est, et in lucem editus.

Item Daniel propheta filium hominis per visum adspexit [2] ; cui *antiquus dierum*, id est Deus, Pater *dedit potestatem, et honorem, et regnum : et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur ; et regnum ejus, quod non corrumpetur.*

Validissimum et illud est argumentum, quod ex Apostolo petitur, de æterno Christi sacerdotio : quod utique secundum hominem illi convenit. Nam Hebræorum capite septimo, inter alias dotes, quibus Christi pontificatus, et sacerdotium Aaronico antecellit, æternitas ejus affertur [3] : *Et alii quidem plures facti sunt,* inquit, *sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere ; hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.*

Sed supra omnia est, quod idem Paulus ad Romanos scribens, *Christus*, ait, *resurgens a mortuis, jam non moritur ; mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo.* Atqui multo magis mors est dicenda, hominis in totum extinctio, qualem commentus est Marcellus, quam animæ ab corpore disjunctio, quam semel Christus suscepit.

VIII. His et aliis pluribus Scripturæ testimoniis Marcelli et Photini hæreticam fabulam veteres redarguunt ; præsertim Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 15. ubi nuper exortam in Galatia hæresim istam pluribus refellit. « (2) Aliud caput draconis, *inquit*, recens

πάλιν τοῦτον ἀθρόως παυθήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦ μὲν Λόγου ἑνουμένου τῷ Θεῷ, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ Θεοῦ· τῆς δὲ σαρκὸς, ἧς ἀνείληφεν, ἐρήμου καταλειφθησομένης ὑπὸ τοῦ Λόγου· ὡς μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε ὑφεστάναι, μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνείληφε.

(1) EPIPH. hær. 77. § 2. pag. 835. D. Οὐ κτισθεὶς, οὐ ποιηθεὶς, ἀλλὰ ἀεὶ ὢν, ἀεὶ συμβασιλεύων τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, οὗ τῆς βασιλείας, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου μαρτυρίαν, οὐκ ἔσται τέλος.

(2) CYRILL. cat. 15. pag. 172. C. Ἄλλη κεφαλὴ προσφάτως περὶ τὴν Γαλατίαν ἀναφυεῖσα ἐτόλμησε λέγειν, ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ὁ Χριστὸς οὐ βασιλεύει· καὶ ἐτολμήσεν εἰπεῖν, ὅτι ὁ Λόγος ἐκ Πατρὸς ἐξελθὼν, οὗτος εἰς Πατέρα πάλιν ἀναλυθεὶς οὐκέτι ἐστί.

[1] Luc. 1. 30. — [2] Dan. 7. 14.

[3] Hebr. 7. 23.

in Galatia exortum ausum est jactare, quod post finem mundi Christus non amplius regnat : ausum est, inquam, dicere, quod Verbum ex Patre prodiens idem in Patrem denuo resolutum, nusquam amplius est. » Tum omnia, quibus ineptum illud commentum fulcire conabantur, Scripturæ testimonia in rectum sensum et catholicum reducit : ut et Eusebius Cæsariensis libro tertio de ecclesiastica Theologia contra Marcellum, capite 13. et sequentibus. Nitebatur autem hæresis ista illis fere locis, quæ paulo ante retuli [1], ex Actis apostolorum, et ex epistola priore ad Corinthios, capite 15. ubi terminus aliquis præstitutus esse videtur Christi regno ; nimirum donec omnes ejus inimici subjiciantur illius pedibus : et alia quædam his similia : quæ tum Cyrillus, et Eusebius accurate dissolvunt, tum nos in libro tertio de Trinitate capite 5. adversus renascentem Galatarum illorum novam propaginem, latius edisseruimus ; ut minime necessarium modo sit in illis enucleandis tempus terere. Ac de vi et usu particulæ *donec* complures egerunt, ut Hieronymus adversus Helvidium, Augustinus libro primo de Trinitate, capite octavo, et in libro Octoginta trium quæstionum, quæst. 69. Isidorus Pelusiota epist. 18. libri primi : quod et Cyrillus Hierosolymitanus in illa catechesi 15. minime prætermisit.

IX. Denique ab sanctis Patribus tum viritim, tum in œcumenicis, aliisque ab tota Ecclesia receptis synodis, sententiam dicentibus in regulam, ac symbolum catholicæ fidei, illius dogmatis est suscepta professio. Prima synodus œcumenica Constantinopolitana anno 381. nominatim in suo symbolo id expressit : *Cujus regni*, inquit, *non erit finis;* quod jam tum, ut arbitror, Marcelli, ac Photini hæresis late serpserat, ut hoc obice intercludenda videretur. Nam nulla in Nicæno facta fuerat illius mentio. Quanquam in Chalcedonensi concilio, actione quinta [2], ubi Patres definitionem fidei condentes, superiorum decreta synodorum primo loco posuerunt, in Nicæno symbolo articulus ille est intextus. Verum in quinta Synodo [3], ubi definitio illa Chalcedonensis integra describitur cum symbolis Nicæno, et Constantinopolitano, appendix illa in Nicæno minime extat. Sed nec apud Eusebium in epistola [4], quam ad Cæsarienses suos ex Nicæna urbe scripsit, in qua symbolum illud inseruit ; quemadmodum nec apud Athanasium in epistola ad Jovinianum imperatorem, in qua Nicænam formulam describit : nec apud Cyrillum in libro, quem edidit de enarratione Nicæni symboli [5] : nec in Lateranensi synodo sub Martino, quæ in consultatione 4. [6] idem symbolum descripsit : nec in sexta œcumenica Constantinopolitana, cujus in actione 18. illud symbolum legitur [7]. Ex quo liquido cognoscitur, Nicænos Patres neutiquam illud de æterno Christi regno in suum intexuisse symbolum. Apparet tamen ab Ecclesiis quibusdam immistum fuisse postea, et ante Constantinopolitanum primum concilium ; quod citra controversiam illud usurpavit in symbolo suo. Quippe Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi 15. [8] in qua Symbolum explicare pergit, post alios articulos superioribus catechesibus expositos, istum declarat, *Cujus regni non erit finis.* Porro catecheses illas juvenis adhuc scripsit, ac dixit Cyrillus, ut testatur Hieronymus libro de Scriptoribus ecclesiasticis. Atque ipsemet in sexta catechesi refert Manetem hæreticum sub Probo imperatore cœpisse ante annos septuaginta. Leo papa annum illum definit consulatu Probi et Paulini [9] : qui est æræ Christianæ 277. quo secundus annus Probi imperatoris iniit. A quo numerati anni septuaginta desinunt in annum Christi 347. Atqui Cyrillus episcopatum Hierosolymorum suscepit anno sequente 348. Recte igitur convenit temporum ratio cum eo quod scribit idem Cyrillus : « (1) Ante annos totos septuaginta Manetis hæresim cœpisse. » Proinde longe ante Constantinopolitanum concilium edebat ista Cyrillus.

X. Epiphanius item, qui anno Diocletiani nonagesimo, Valentiniani et Valentis decimo, Gratiani sexto, Ancoratum suum elucubrabat, ut ipsemet refert [10], hoc est Christi 373. labente, symbolum duplex proponit : alterum, quod Nicænum nominat ; cum ab Constantinopolitano perparum discrepet. Adjecta sunt enim ad hoc ista tantum, post *ante omnia secula, hoc est e substantia Patris.* Item post hæc, *Per quem omnia facta sunt*, addita sunt ab Epiphanio ista : *quæque in cælis sunt, et quæ in terra.* Cetera plane eadem sunt cum Constantinopolitano symbolo. Et tamen, ut

(1) Cyril. cat. 6. pag. 56. Πρὸ γὰρ ὅλων ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἡ πλάνη.

[1] § 6. — [2] Tom. 3. Conc. p. 338. — [3] Collat. 6. tom. 4. Conc. p. 276. — [4] Apud Theodoret. lib. 1. cap. 12. — [5] To. 5. part. 2. pag. 277. inter epist. — [6] Tom. 5. Conc. p 708. — [7] Tom. 5. Conc. p. 257. — [8] Cyr. Cat. 13. p. 172. et seq. — [9] Leo serm. 2. de Pent. — [10] Epiph. in Ancor. § 121.

dixi, ab Nicænis Patribus conditum esse testatur his verbis : « (1) Atque hæc quidem fides Ecclesiæ tradita est a sanctis apostolis, et in urbe Nicæa ab omnibus simul sanctis amplius trecentis decem episcopis. » Græca, ut in scriptis, et cusis hodie leguntur, mendosa mihi visa sunt. Nec enim ista cohærent, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει, hoc est, *in Ecclesia sancta urbe*. Latet igitur sub his verbis ulcus ὕπουλον, quod ita curandum putavimus, ut pro ἁγίᾳ, Νικαίᾳ substituatur. Quod si rescribere quis vetet : at ex sequentibus satis convincitur, de Nicæna synodo loqui Epiphanium, cum *amplius trecentos decem illos episcopos* nominat; quam synodum passim auctores ita circumscribunt, ut suppresso nonnunquam urbis nomine, τὴν τῶν τριακοσίων καὶ δεκαοκτὼ σύνοδον appellent.

Quocirca symbolum istud Nicænum vocavit Epiphanius ; quod quæ in Nicæno erant, eadem et in altero continentur, etsi hoc aliquando sit auctius. Siquidem omnia, quæ ad fidem catholicam adversus secutas deinceps hæreses muniendam pertinent, in Nicæno illo trecentorum decem et octo Patrum symbolo contineri, non solum Athanasius plerisque locis, sed etiam Athanasio posterior Cyrillus, ac Leo, aliique catholici scriptores testati sunt. Atqui complures post Nicænam editam formulam hæreses ortæ sunt etiam superstite adhuc Athanasio, ut Apollinaristarum, Macedonianorum, et aliæ nonnullæ, ad quas retundendas, imo ad omnes alias sufficere Nicænum symbolum passim affirmat Athanasius. Cujus illustre testimonium, imo totius Alexandrinæ synodi extat in synodica, quæ ad Antiochenses inscribitur. Ibi enim Sardicensem ait synodum « (2) decrevisse, ne quid ulterius de fide scriberetur : sed ut omnes contenti essent ea fide, quam Nicææ professi erant Patres, quod nihil ei deesset, sed plena pietatis foret; ac nullo modo secundam fidei expositionem scribi oportere, ne illa, quæ apud Nicæam conscripta fuerat, imperfecta putaretur, et iis daretur occasio, qui de fide scribere, ac definire sæpius vellent. »

Idipsum et Ariminenses Patres, qui catholici initio convenerant, in epistola ad Constantium contestatos esse idem refert : ne nova aliqua fidei professio conderetur, cum Nicæna sufficeret; « (3) per quam non solum hæresis Ariana, sed etiam aliæ omnes eversæ sunt. » Quod et alii Patres postea, uti dixi, comprobarunt, ac Nicænum symbolum ad omnia satis idoneum esse decreverunt : nimirum cum eos tot fidei formularum, et ectheseon pigeret, quas pessimi novorum dogmatum fabri identidem cudebant. Quare satis esse Nicænum symbolum ad catholicam professionem arbitrati sunt. Quod si quid ad illud adjicere operæ pretium est visum : ut in Constantinopolitano, aliisque : non illud additamenti, nedum novæ formulæ fidei loco haberi voluerunt, sed uberioris ac necessariæ declarationis. Uti Chalcedonenses Patres in definitione fidei tradiderunt, et in Florentina synodo contra Græcos strenue latini doctores argumentati sunt. Vide quæ in septimo de Trinitate libro, capite 19. de ea re disputavimus, maxime ex Maximo martyre.

XI. Non diffitebor tamen posse quempiam sic Epiphanii locum interpretari, ut symbolum illud, quod primo proposuit, non ipsummet esse Nicænum velit; sed fidei catholicæ professionem καθόλου, absoluteque : cujusmodi fidem et apostoli Ecclesiæ commendarunt, et Nicæna synodus, quam solam œcumenicam noverat Epiphanius, præscripsit. Scitum illud est Athanasii de Arianis, qui, ad Ariminense concilium ituri, formulam quamdam fidei apud Sirmium coram imperatore Constantio conceperant, cum hac epigraphe, « (4) Edita est catholica fides in præsentia domini nostri religiosissimi, præclarique victoris, imperatoris Constantii Augusti æterni, Coss. clarissimis illustrissimisque viris Flaviis, Eusebio et Hypatio, Sirmii, undecimo calendas Junias »; de hac, inquam, expositione fidei recte illos

(1) EPIPH. in Ancor. sect. 120. pag. 123. Καὶ αὕτη μὲν ἡ πίστις παρεδόθη ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει ἀπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων Ἐπισκόπων ὑπὲρ τριακοσίων δέκα τὸν ἀριθμόν. Correxerim libens : Ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ ἐν τῇ Νικαίᾳ πόλει.

(2) ATHAN. pag. 449. Ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἠγανάκτησε· καὶ ὥρισε μηδὲν ἔτι περὶ πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρ' αὐτῶν πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ λείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι· καὶ ὅτι μὴ δεῖ ἐκτίθεσθαι δευτέραν πίστιν, ἵνα μὴ ἡ ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσα ὡς ἀτελὴς οὖσα νομισθῇ, καὶ πρόφασις δοθῇ τοῖς ἐθέλουσι πολλάκις γράφειν, καὶ ὁρίζειν περὶ πίστεως.

(3) Epist. syn. Arimin. apud Ath. lib. de Syn. pag. 676. Δι' ἧς οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθῃρέθησαν.

Vide et epist. ad Africanos, pag. 719.

(4) ATHAN. de Syn. pag. 624. Ἐξετέθη ἡ πίστις καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ εὐσεβεστάτου, καὶ καλλινίκου βασιλέως Κωνσταντίου Αὐγούστου τοῦ αἰωνίου Σεβαστοῦ, ὑπατείᾳ Φλαυίων Εὐσεβίου, καὶ Ὑπατίου τῶν λαμπροτάτων, ἐν Σιρμίῳ, τῇ πρὸ ια' καλανδῶν Ἰουνίων.

irrisit Athanasius, merito ab iis certum tempus esse præfixum, a quo ita credere cœpissent; ut ostenderet recentem hanc illorum esse fidem, non ab apostolis acceptam : quemadmodum Lucas edictum Augusti Cæsaris de orbe terrarum describendo, quia novum erat, certa temporis consignavit nota. « (1) Sic illi, *inquit*, ita scribentes : Exposita modo est fides; ostenderunt recentiorem esse hæresis suæ sententiam, nec antea fuisse. » Itaque Nicænum concilium, in condendo symbolo suo, nihil ejusmodi posuisse : sed ut veterem, et apostolicam fidem, et ab majoribus traditam sancire se monstrarent, addidisse : *Ita credit catholica Ecclesia.*

XII. Sic igitur Epiphanius fidei symbolum istud, in quo nonnulla clarius et expressius erant concepta contra novas hæreses, quam in Nicæno fuerant, non dubitavit editam ab apostolis, et ab trecentis decem et octo Patribus appellare fidei formulam. Perinde atque idem Athanasius ad Jovinianum scribens, fidei ἔκθεσιν ejus rogatu præscribit; in qua de Spiritus sancti divinitate, de qua nihil synodus Nicæna nominatim caverat, mentionem facit, ac nihil tamen ei aliud nisi Nicænum symbolum proposuit, affirmans « (2) hæc esse quæ ab orbe condito prædicata sunt. »

Hæc si diligentius observasset vir eruditus [1], non dixisset « aberratum a nobis fuisse in postrema nostra editione Epiphanii, quod in ea ad oram adnotavimus, Nicænæ fidei confessionem esse priorem earum, quas extremo Ancorato legere est; cum tamen in eadem illa inveniantur de Ecclesia, et aliis a Constantinopolitana synodo adjectis. » Atqui nihil hic aberratum a nobis fuisse, res ipsa docet. Nisi forte non hoc diserte scribit Epiphanius, istam ipsam fidei confessionem a sanctis apostolis, et Nicæna synodo traditam fuisse. Quod si verum est, profecto *catholica* est, et *Nicæna confessio.* Quamvis enim non sit ipsamet formula totidem verbis edita in illa synodo; est tamen hujus professio fidei, ut et apostolorum; quia non aliter utrique crediderunt; et illa ipsa, quæ non diserte professi sunt, δυνάμει, et consequenter asseverarunt. Quippe, ut alibi ait Athanasius, « (3) Fides nostra ex apostolorum doctrina proficiscitur, et ex Patrum traditione confirmatur, atque ex novo, et veteri Testamento. »

XIII. Quocirca regnum Christi, hoc est incarnati Verbi, in ipsa carnis assumptione cœptum, nunquam in omnem æternitatem esse desiturum, et ipsam adeo cum carne copulationem perpetuam fore, satis superque demonstravimus ex theologicis principiis, hoc est Scripturis sacris, et Conciliorum decretis; adeoque sanctis Patribus, e quibus tres, quatuorve subjiciemus, qui post exortam Marcelli, ac Photini hæresim, contra eam pro catholica veritate certarunt. Imprimis Basilius Epistola 52. ubi Marcelli pravam sententiam suggillat, quem ex ipsius libris ita de Christo sentientem arguit : « (4) Appellatum esse Verbum unigenitum, quod pro usu, et ad tempus processit : ac rursus ad illum, a quo processit, revertit : quod nec antequam exiret fuit, neque post reditum subsistit. » Gregorius item Nazianzenus [2] regni Christi perpetuitatem adversus Arianos uberrime demonstrat : et apostoli locum illum ex capite 15. prioris ad Corinthios, quo illi terminandum illud esse contendebant, ad verum intellectum revocat.

Augustinus in primo de Trinitate, capite octavo; « Illud autem, quod dicit Apostolus [3], *inquit*, Cum autem ei omnia subjecta fuerint, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit omnia; aut ideo dictum est, ne quisquam putaret habitum Christi, qui ex humana creatura susceptus est, conversum iri postea in ipsam divinitatem, vel, ut certius expresserim, deitatem, quæ non est creatura, etc. » ubi Marcelli tacite pulsat insanam hæresim, quæ humanam naturam tandem extinctum iri docuit. Joannes quoque Chrysostomus clarius idem explicat homilia undecima in Joannem ad illa verba, *Et habitavit in nobis.* « (5)

(1) ATHAN. ibid. pag. 672. Οὕτω καὶ οὗτοι γράψαντες, ἐξετέθη νῦν ἡ πίστις, ἔδειξαν ὅτι νεώτερόν ἐστι τὸ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φρόνημα, καὶ οὐκ ἦν πρότερον.

(2) Idem ad Jov. pag. 399. Ὅτι ταῦτα μὲν ἐξ αἰῶνός ἐστι κηρυττόμενα.

(3) ATHAN. in ep. ad Adelphium, pag. 333. Ἡμῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν ἡ ὀρθὴ, καὶ ἐκ διδασκαλίας Ἀποστόλων ὁρμωμένη, καὶ παραδόσεως τῶν Πατέρων βεβαιουμένη, ἔκ τε νέας, καὶ παλαιᾶς διαθήκης.

(4) BASIL. pag. 825. Ὃς Λόγον μὲν εἰρῆσθαι τὸν μονογενῆ δίδωσι, κατὰ χρείαν, καὶ ἐπὶ καιροῦ προελθόντα· πάλιν δὲ εἰς τὸν ὅθεν ἐξῆλθεν ἐπαναστρέψαντα· οὔτε πρὸ τῆς ἐξόδου εἶναι, οὔτε μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑφεστάναι.

(5) CHRYSOST. tomo 2. pag. 599. Καὶ θέα μοι τὸ φρικτὸν, καὶ ἀπόῤῥητον τοῦ μυστηρίου. Διὰ παντὸς γὰρ ταύτην κατοικεῖ τὴν σκηνήν. Τὴν γὰρ σάρκα τὴν ἡμετέραν περιεβάλετο, οὐχ ὡς πάλιν αὐτὴν ἀφήσων, ἀλλ' ὡς διαπαντὸς ἔξων μεθ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἄν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, καὶ τοῦ θρόνου κατηξίωσεν

[1] Voss. de tribus symb. Dissert. 3. § 13.

[2] Naz. Orat. 36. p. 579. — [3] 1. Cor. 15. 28.

Comtemplare mihi, *inquit*, terribilem, et arcanam illius mysterii dignitatem. Nam perpetuo tabernaculum istud incolit. Etenim carnem nostram induit, non tanquam iterum eam derelicturus, sed ut secum illam semper habiturus. Quippe nisi ita se res haberet, non eam utique throno regio dignatus esset : nec illam gestans ab omni adoraretur cœlesti militia Angelorum, Archangelorum, Thronorum, Dominationum, Principatuum, Potestatum. »

De eodem regno Christi post judicium late disserit Hieronymus in commentario ad caput primum epistolæ ad Ephesios [1].

His adjungendus est Epiphanius, qui non solum in illo Ancorati loco Nicæni concilii professionem edidit, cum hac appendice, *perpetui regni :* sed etiam alteram longiorem formulam subjecit [2], ubi eadem continetur.

Agnoscit et æternum regem *Jesum*, hoc est Deum hominem, Prudentius in Apotheosi, sic scribens,

> Sed nos, qui Dominum libris, et corpore, jam bis
> Vidimus, ante fide, mox carne, et sanguine coram ;
> Quique voluminibus vatum, cruce teste, probatis,
> Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
> Mersimus, et manuum visu dubitante lacunas
> Scrutati, æternum regem cognoscimus Jesum.

Gelasius item primus in epistola secunda, in qua fidem suam profitetur, « Nunquam autem post resurrectionem, *ait*, unitionis naturæ suæ discessit a proprio templo : nec discedere potest propter ineffabilem suam benignitatem. » Possunt et alii complures annumerari, qui eidem catholico dogmati suffragantur ; sed in re perspicua, nec jam fere controversa, abunde multos attulimus.

CAPUT NONUMDECIMUM.

An toto saltem illo triduo, quo in sepulcro jacuit Christus, divinitas ab anima, vel carne separata fuerit. — 1. Nonnullos affirmasse veteres, ut Epiphanium, — 2. Hilarium, Ambrosium : qui et ab anima disjunctam videtur existimasse. — 3. Expenditur Apostoli locus quidam ex capite primo ad Colossenses. — 4. Nonnullorum gravior error, qui ab humana Christi natura ante mortem Deum volunt esse separatum. — 5. Nunquam, ne in morte quidem, ab anima et corpore disjunctum fuisse Deum, probatur ex Patribus.

I. Ad Incarnationis semel susceptæ perpetuitatem adstruendam reliqua est de duabus antecedentis capitis initio propositis quæstio, utrum ad breve tempus saltem interrupta sit illa Verbi cum homine copulatio. Ac de anima quidem minus est negotii. Nam unus, nisi fallor, ab ista disjunctum triduo illo fuisse Verbum existimavit ex paucis illis antiquis Patribus, qui a carne separatum esse dixerunt. Paucos esse dixi, qui quidem memoriæ meæ succurrunt ; iique sunt quatuor, aut quinque.

Epiphanius e Græcis, cum animam sentiat a Verbo minime esse divulsam ; carnem tamen ab eo destitutam fuisse significat, primum in hæresi vicesima, quæ est Herodianorum, cum sic scribit : « (1) Tertio die cum sancto suo corpore resurgit : quod quidem corpus cum divinitate conjunxit, non amplius dissolvendum, nec amplius perpessionibus obnoxium, nec sub dominatum mortis iturum ; ut ait Apostolus [3] : *Mors illi ultra non dominabitur.* » In resurrectione dicit Verbum cum divinitate sua junxisse carnem. Igitur ab ea mortis interventu sejunctam fuisse credidit.

Idipsum manifestius exponit in hæresi 69. quæ est Arianorum : ubi quod moriturus in cruce dixit Dominus ad Patrem [4], *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ;* tanquam

αὐτὴν τοῦ βασιλικοῦ, καὶ φορῶν αὐτὴν προσεκυνεῖτο ὑπὸ πάσης τῆς ἄνω στρατιᾶς, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν.

(1) EPIPH. pag. 49. Καὶ ἀνίσταται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτῷ τῷ ἁγίῳ σώματι, συνενώσας τὸ σῶμα τῇ θεότητι, μηκέτι λυόμενον, μηκέτι πάσχον, μηκέτι ὑπὸ θανάτου κυριευόμενον· ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει.

[1] Hier. to. 3. 297. et seq. — [2] Epiph. in Ancor. § 121. — [3] Rom. 6. 9. — [4] Matt. 27. 46.

ab homine usurpatum esse scribit : « (1) Humana quippe natura ipsius, *inquit*, non seorsim existens ; quippe minime sejuncta divinitate, humanitateque separatim consistente, ista dicebat, velut alius et alius loqueretur. Sed cum illa eadem humanitas cum divinitate conjuncta sic esset, ut una esset utriusque sanctitudo : et in hac illa perfectissime omnia cognosceret, utpote Deo copulata, et in unam consociata deitatem, videns divinitatem jam in procinctu quodam esse, ut sanctum corpus desereret, ex ipsius hominis Dominici persona, etc. » verba illa pronuntiavit. Atque ibidem divinitatem ait cum anima descendisse ad inferos ; quem locum postea referam, cum de hoc ipso descensu agam sequenti libro [1].

II. Idem et Hilarius significare videtur canone 33. in Matthæum, cum de voce illa Christi loquitur, *Deus meus*, *Deus meus*, etc. « Clamor vero ad Deum, *inquit*, corporis vox est, recedentis a se Verbi Dei contestata dissidium. »

Ambrosius in tractatu de Symbolo apostolorum, capite 13. Verbum Dei saltem a carne separatum esse demonstrat. Nam de anima loquens [2], « De hac ergo, *inquit*, quæ per omnia nostrarum animarum similis est, Salvator ait [3], *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam ;* et, *Nemo eam tollit a me, sed ego pono a meipso.* Hæc beata anima, quæ in cruce ad divinitatem clamavit, dicens, Deus, Deus meus, quare me dereliquisti ? Clamavit homo divinitatis separatione moriturus. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet : quia vita divinitas est, quæ nunquam patitur vel mortem, vel corruptionem. Immortalis enim semper, et incorruptibilis est. Deus autem, qui Verbum, et Spiritus est, qui ubi vult spirat, carnem humanam, animamque susceptam non deseruit invitus : sed quia voluit, ubi voluit, quomodo voluit, et quando voluit, relinquens posuit eam, et iterum assumpsit eam. Non ergo cujuspiam jure, ac potestate exutus est carnem, sed ipse se exuit. Nam qui potuit non mori si noluisset, proculdubio quia voluit, mortuus est. Quod ita esse comprobans ait [4], *Spolians se carne, principatus et potestates expoliavit.* » Hic Ambrosius non solum carnem, sed ipsam quoque animam a Verbo destitutam ad tempus fuisse videtur asserere : quod alioqui mori non potuisset, quamdiu divinitas, hoc est vita, conjuncta cum illis esset. Ac de carne quod subinde affert ex Apostoli testimonio, potest *carnis* vocabulo tota ipsa intelligi natura hominis, ut alias sæpe. Ita *spoliare se carne*, idem erit, ac corpore pariter et anima. Apparet autem sic Ambrosium locum illum Apostoli legisse, *spolians se carne*, pro eo quod hodie habetur, (2) *Expolians principatus ;* quemadmodum syrus paraphrastes legisse videtur, ita locum illum reddens, « Et per expoliationem corporis sui diffamavit principatus, etc. » Sic et Augustinus aliquot in locis, ut in epistola 59. [5] « Exuens se carnem, principatus, et potestates exemplavit. » Et in libro de agone Christiano, capite secundo [6], *Exuens se carne.* Et in primo libro de Peccatorum meritis et remissione, capite 27. Sic in libro 16. contra Faustum, capite 29. *Exuens se carnem :* ubi et Pauli locum istum interpretatur sic, ut *carnem mortalitatem carnis* intelligat ; « secundum quam proprie corpus hoc caro nominatur. Quæ mortalitas proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate non erit. Propterea scriptum est, Caro, et sanguis regnum Dei non possidebunt. » Hilarius item in nono libro de Trinitate, *exutus carnem* legit [7] : et [8], *se carne spolians ;* quod posterius sæpius repetit.

III. Verum hæc lectio nusquam hodie comparet. Credibile est, Patres illos, qui sic verterunt, existimasse, participium ἀπεκδυσάμενος reciprocam habere significationem, qualis apud Hebræos est conjugatio *hithpahel :* secundum quam hebraice diceretur מתפשט, hoc est, *spolians, vel exuens se.* Ubi veteres illi subaudiendam *carnem* putarunt. Ita censet Erasmus, quem frustra Beza redarguit : « Quod Christus carnem nunquam abjecerit. » Sed recte occurritur ex Augustini interpretatione illa, quam ex libro 16. contra Faustum adduximus : quæ reipsa proculdubio adhibenda foret, si spo-

(1) Idem hær. 69. § 62. pag. 789. Ἡ γὰρ αὐτοῦ ἐνανθρώπησις οὐ κατιδίαν τις οὖσα· οὐ γὰρ ἀποκεχωρισμένης τῆς θεότητος, καὶ χωρὶς οὔσης τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγεν, ὡς ἄλλου, καὶ ἄλλου, ἀλλὰ συνηνωμένης τῆς ἐνανθρωπήσεως τῇ θεότητι, μιᾶς οὔσης ἁγιαστίας, καὶ ἤδη ἐν αὐτῇ τὰ τελειότατα ἐπισταμένης, οἷα δὴ ἐν Θεῷ συνηνωμένη, καὶ εἰς μίαν θεότητα συνημμένη, ὁρῶσα ἤδη τὴν θεότητα σὺν τῇ ψυχῇ κινουμένην ἐπὶ τὸ καταλεῖψαι τὸ ἅγιον σῶμα, ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ ἀνθρώπου, τουτέστι τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως.

(2) Col. 2. 15. Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ.

[1] Cap. 15. § 4. — [2] Ambros. to. 4. col. 97. B. — [3] Joan. 10. — [4] Col. 2. 15.

[5] Aug. tom. 2. p. 116. B. 2. — [6] Tom. 3. p. 206. — [7] Hilar. p. 56. G. — [8] Ibid. p. 57. A. B.

liatum carne esse Verbum dixisset Apostolus. Sed non dixit. Solos enim principatus et *potestates*, id est *dæmones*, spoliatos esse voluit, non autem Christum ipsum. Neque vero facile cohæret iste sensus Augustini cum illorum verbis, quos citavimus. Videntur enim disjunctum a carne Verbum intellexisse.

Rursus Leporius in libello Emendationis[1], cui Augustinus et alii episcopi subscripserunt, carnem a Verbo derelictam esse diserte confirmat, cum de voce illa moribundi Christi, qua se destitutum a Patre queritur, disputat : « Ut vere, *inquit*, manifesteque filius Dei secundum carnem se ostenderet moriturum ; et velut carnis ipsius voce utens, ponens præteritum pro futuro, quia per mortem crucis necessario terrenum corpus erat a Deo pro tempore relinquendum, non solum a Deo, verum etiam ab anima sua, quæ erat unita cum Deo, hoc ipsum priusquam fieret, nobis moriens testaretur. » Ac subinde, « Divinitas cum unita sibi anima, non crucifixum hominem reliquit in pœnam : sed exanimem carnem deseruit ad tempus. »

IV. Item Vitalis et Constantius Hispani in epistola ad Capreolum Carthaginensem episcopum, de quibusdam hæreticum dogma tuentibus, qui hominem in Christo susceptum, a Verbo destitutum in passione dicebant, ut merus homo pateretur ; « Sed et hominem, *inquiunt*, purum dicunt pependisse in cruce, comprehensum aiunt : recessit Deus ab eo. Quibus parvitas nostra sic dicit : Nunquam Deus recessit ab homine adsumpto, nisi quando dixit de cruce : Heli, heli, lamma sabacthani : Deus, Deus meus, quare me dereliquisti ? » Quæ sic intelligenda sunt, ut eo momento, quo mortuus est, Deus eum dereliquerit : ut ad eamdem cum Leporio relabatur sententiam ; falsam illam quidem, (non enim vel animam a carne disjunctam, vel corpus exanime divinitas abjecit,) sed ea tamen tolerabiliorem, quam illi tuebantur, de quibus ad Capreolum scribunt : qui non post mortem, sed in ipsa perpessione cruciatuum discessisse Deum ab homine dicebant.

Hujusmodi errorem confutat Hugo Victorinus[2] : et Ambrosii, quo niti videtur, expendit locum, de expositione Psalmi 21. in qua minime reperitur. Est vero perbrevis expositio illa in tomo secundo[3], ubi tale nihil occurrit. Reperitur autem in tractatu ad Symbolum, unde nos deprompsimus. Hugo igitur opinionem illam quæ ante mortem ab Verbo derelictum hominem asserebat, merito stolidam et absurdam esse judicat, si sic destitutus intelligatur, ut solutus sit ambarum naturarum nexus. Præsertim cum idcirco recessisse dicatur ab Ambrosio Deus, quia manente in carne vita, hoc est Deo, mori ista non poterat. Atqui nonnisi vivendo patiebatur homo in Christo. Itaque quod derelictum se Christus in cruce queritur, exponit sic : « Dereliquit, quia auxilium non contulit ; sed non dereliquit, quia præsentiam non abstulit ; subtraxit protectionem, sed non separavit unionem. » Eadem fere leges et apud Magistrum sententiarum, libro tertio, distinctione 21. Atque hæc vera est, et communis interpretatio ; verum non satis cum Ambrosii et aliorum verbis cohæret, quos paulo ante retuli.

V. Non dubium est, quin vulgo ab theologis, imo ab Christianis opinio ista repudietur ; ac pro certo habeatur, Deum Verbum nec ab anima Christi, nec ab ejus carne separatum fuisse, quando mors ambas abs sese mutuo divellit hominis partes, ac tum ad inferos descendenti animæ, tum jacenti in sepulcro corpori, revera, et καθ' ὑπόστασιν conjunctus, ut erat, permanserit ; hoc enim argumento, tanquam validissimo telo, Arianos, et Apollinaristas antiqui Patres confutarunt, ut qui animam detrahebant homini Christo : ex quo sequebatur illud, quod pro absurdo illis intentarunt Catholici ; quoniam mors animæ est a corpore separatio, si pro anima carni Christi fuerit Verbum, hoc ipsum a carne fuisse disjunctum.

Audiendus hac de re Athanasius, ejusque contra hæreticos Apollinaristas perpendenda sunt verba. Postquam enim palam e Scriptura fecit, Christum animam pro nobis posuisse suam, et eam ab consortio corporis morte esse diremptam, sic illis instat : « (1) Quonam igitur pacto Judæi valuerunt solvere templum Dei, et indissolubilem carnis cum Verbo com-

(1) ATHAN. lib. de salut. adventu Jesu Christi, tom. 1. pag. 504. E. Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν Θεοῦ, καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καθ' ἡμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις ; οὔτε γὰρ ἂν ἐνεκρώθη τὸ σῶμα, εἰ μή τινος ἐχωρίσθη, etc. ποῖον πνεῦμα ὑπειλήφατε ἀποκεχωρηκέναι τοῦ σώματος, καὶ τὴν νέκρωσιν γεγονέναι ; εἰρήκατε γὰρ ὅτι σάρκα τὴν ἀνυπόστατον συγκεράσας ἑαυτῷ ὁ Λόγος ἔδειξε τὸν

[1] Lepor. p. 22. — [2] Lib. 2. de Sacr. fid. par. 1. c. 10. to. 3. fol. 273.

[3] Ambros. tom. 2. col. 671.

mistionem dirimere, siquidem hujusmodi facta est, ut dicitis, corporis mortificatio? Non enim mortificatum est corpus, nisi sit ab aliquo separatum, etc. » Cum igitur Christus *inclinato capite tradiderit spiritum*, ut narrat Joannes[1] : « quemnam spiritum putatis a corpore fuisse sejunctum, ex quo consecuta sit mortificatio? Dixistis enim carnem extantia carentem sibi admiscuisse Verbum, et sic vere rationalem, ac perfectum hominem effecisse. Igitur si Verbum recessit a corpore, et ita mortificatio facta est, contra Deum prævaluerunt Judæi hoc ipso, quod indissolubilem mistionem solverunt. » Item, « (1) Quomodo separatum ab incorrupto Deo corpus in incorruptibilitate permansit? » Hæc et iis plura magnus Athanasius : quæ nisi pro certissimis habita essent apud Christianos, non iis usus esset invictus catholicæ fidei propugnator ad nuperam illorum repellendam calumniam, qui pro anima, Verbum ipsum in Christo homine substituebant.

VI. Pulchre illud idem disputat Gregorius Nyssenus in eodem versatus argumento, sed contra adversarium alterum, Eunomium : qui ex magistri sui Arii præscripto, Verbum asserebat solum sibi adjunxisse corpus, et vicem ei animæ præstitisse. Hunc igitur similibus atque Athanasius argumentis insequitur ; et animam perinde atque carnem in Christo fuisse confirmat : « (2) Divinitatem porro et ante carnem, et in carne, et post passionem eodem modo se habere semper ; ut quod erat natura, perpetuo sit, et in æternum maneat, quæ in humanæ naturæ perpessione pro nobis dispensationem implevit, cum ad tempus animam a corpore disjunxit : adeo ut ab neutro eorum, quibuscum mista fuerat, sejuncta fuerit ; et rursus dissociata conjunxerit. »

Idem etiam in epistola ad Eustathium, et Ambrosium affirmat his verbis : « (3) Ut enim illic, id est in morte, corpus quidem ut ab anima separaretur, per dispensationem fecit. Ceterum divinitas, quæ dividi non potest in partes, semel cum subjecto temperata, et commista, nec a corpore nec ab anima divulsa est : sed cum anima in paradiso fuit, ad cujus aditum una cum latrone viam hominibus munit ; per corpus autem, in corde terræ, illum tollens e medio[2], qui mortis habebat imperium. Et propterea corpus ipsum Dominus appellatur, ob insidentem ipsi divinitatem. »

VII. Augustinus quoque illud ipsum haud dubie significat : primum in tractatu 67. in Joannem. Ac de anima quidem apertis conceptisque verbis asserit[3], eam a Verbo non esse separatam, sed a carne duntaxat. De hac vero idem etiam indicat, dum a sola anima derelictam eam esse dicit[4]. « Quid fecit, *inquit*, passio ; quid fecit mors, nisi corpus ab anima separavit? » Præterea post mortem Christum ait in sepulcro jacuisse, et solam carnem ab anima sejunctam appellari Christum observat ; itidem ut animam solam. « Et ipse Dominus Christus, *inquit*[5], dictus est sola caro. Quomodo, inquit, probas? Audeo dicere ; et sola caro Christi dictus est Christus. Credimus certe non in solum Deum Patrem, sed et in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum. Modo totum dixi, in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum. Totum ibi intellige, et Verbum, et animam, et carnem. Sed utique confiteris etiam illud, quod habet eadem fides, in cum Christum te credere, qui crucifixus est, et sepultus. Ergo etiam sepultum Christum esse non negas, et tamen sola caro sepulta est. Si enim erat ibi anima, non erat mortuus. Si autem vera mors erat, ut ejus vera sit resurrectio, sine anima fuerat in sepulcro : et tamen sepultus est Christus. Ergo Christus erat etiam sine anima caro, quia non est sepulta nisi caro. » Quo ex loquendi modo colligitur, Verbum Dei cum carne in sepulcro jacente fuisse copulatum ; cum Christus, hoc est Deus, Deique filius, et Verbum, in eodem sepulcro tum jacuisse dica-

ὄντως λογικὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος ἀπεχώρησε τοῦ σώματος, καὶ οὕτως οὐ νέκρωσις γέγονε, κατὰ Θεοῦ ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λύσαντες τὴν ἄλυτον σύγκρασιν.

(1) Ibid. pag. 505. Πῶς δὲ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ χωρισθὲν, ἐν ἀφθαρσίᾳ διέμεινεν ;

(2) Greg. Nyssen. 1. cont. Eun. pag. 55. D. Ἡ γὰρ θεότης καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ μετὰ τὸ πάθος ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, ὃ ἦν τῇ φύσει παντότε οὖσα, καὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσα. Ἐν δὲ τῷ πάθει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐπλήρωσε, διαζεύξασα τὴν ψυχὴν πρὸς καιρὸν ἐκ τοῦ σώματος, χωρισθεῖσα δὲ οὐδετέρου, ᾧ ἅπαξ συνανεκράθη, καὶ πάλιν τὰ διεστῶτα συνάψασα.

(3) Idem tom. 2. pag. 1092. A. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διαζευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν· ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης ἅπαξ ἀνακραθεῖσα τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος, οὔτε τῆς ψυχῆς ἀπεσπάσθη· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται, ὁδοποιοῦσα διὰ τοῦ λῃστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον, διὰ δὲ τοῦ σώματος τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα Κύριος λέγεται, διὰ τὴν ἐγκειμένην θεότητα.

[1] Joan. 19. 30. — [2] Hebr. 2. 14. — [3] Aug. to. 9. p. 142. C. 2. — [4] Ibid. — [5] Ibid. p. 143. A. 2.

tur tam in Scripturis, quam in Symbolis fidei; et a Patribus id sæpius usurpetur : ut ex iis constabit eorum testimoniis, quibus ostendemus Christum ad inferna descendisse [1].

Sic in epistola 57. ad Dardanum [2], « Sicut ergo potuit recte dici Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret : ita recte dici potuit, Hodie mecum eris in paradiso; cum juxta humanam humilitatem, per carnem in sepulcro, per animam in inferno illo die futurus esset. »

Et in libro contra Felicianum Arianum [3], « Sic in sepulcro carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero Virginis connascendo formavit. »

VIII. Fulgentius in libro tertio ad Trasimundum, capite 16. « Ab ipso namque conceptionis virginalis exordio sic in Christo personalis unitas mansit, ut utriusque naturæ inconfusa veritas perduravit : ut nec homo a Deo divelli, nec Deus a suscepto posset homine separari; nec tamen Deus hominem consumeret, nec homo Deum in aliquo permutaret : et licet in Christi morte carnem morientem fuisset anima desertura, divinitas tamen Christi nec ab anima, nec a carne posset separari suscepta. » Idem in responsione ad quæstionem primam Ferrandi : « Nec ideo debet aliquis, *ait*, æstimare, utramque ab invicem divelli potuisse naturam, quia per susceptionem mortis, et caro exanimis in sepulcro jacuit, et anima in infernum carne moriente descendit. Quandoquidem etiam cum interveniente morte anima discessit a carne, inseparabilis in Christo utraque natura permansit : quia nec in inferno animam suam, nec in sepulcro carnem suam divinitas immensa deseruit. »

Ferrandus item in epistola ad Severum [4] : « Totus ergo Christus, *ait*, ubique est secundum Verbum, sed non totum ubique est : quia non est ubique anima rationalis, et caro, cum quibus est totum totus Christus. Apud inferos fuit secundum animam rationalem; sed non totum, quia caro non fuit, cum qua totum est. Totus Christus in sepulcro fuit secundum carnem; sed non totum, quia anima rationalis ibi non fuit, cum quo est totum. Verbum tamen Dei et cum anima sua apud inferos, et cum carne sua in sepulcro fuit : quia naturaliter ubique diffusum, nec animæ suæ, nec carni suæ aliquando defuit. Sive igitur Verbum, sive anima rationalis, sive caro significetur, totus Christus significatur, sed non totum, etc. Quare autem Verbum totus Christus, et anima rationalis totus Christus, et caro totus Christus, nisi quia una est Verbi, animæ rationalis, et carnis persona? Quare iterum Verbum sine anima rationali et carne non totum Christus, aut anima rationalis et caro sine Verbo non totum Christus, nisi quia alia est Verbi, alia rationalis animæ, carnisque natura? »

IX. Joannes Damascenus erudite locum illum tractavit in libro tertio capite 27. « (1) Quamobrem, *inquit*, etsi mortuus est tanquam homo, et sancta illius anima ab illibato corpore divisa est : at divinitas ab utroque minime separata remansit, anima videlicet, et corpore. Ac ne sic quidem una hypostasis in duas est hypostases divisa. Nam et corpus, et anima simul a principio, in hypostasi Verbi extantiam habuerunt, et in morte a se mutuo distracta ipsorum singula manserunt, unam Verbi hypostasim habentia. Itaque una hypostasis Verbi, fuit Verbi, et animæ, et corporis hypostasis. Nunquam enim nec anima, nec corpus propriam habuerunt hypostasim præter hypostasim Verbi. Porro una semper est hypostasis Verbi, et nunquam duæ. Quare una semper hypostasis est Christi. Quamvis enim secundum locum corpus ab anima separatum fuerat; secundum hypostasim tamen per Verbum erat unitum. »

Theodorus Abucara in opusculo 32. quod latine tantum extat, contra Saracenum disputans, ejus argumentum refellit, quo probare studebat, Christum in morte ἀνυπόστατον fuisse, ut in homine accidit, qui, cum moritur, et illæ partes, ex quibus constat, a se invicem divelluntur, haud amplius subsistit. Occurrit autem sic, non eamdem esse rationem hominis mor-

(1) DAMASC. Εἰ καὶ τέθνηκε τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀχράντου διηρέθη σώματος· ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς τε ψυχῆς, φημὶ, καὶ τοῦ σώματος. Καὶ οὐδ' οὕτως ἡ μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διήρηται. Τό τε γὰρ σῶμα, καὶ ψυχὴ κατὰ ταὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἔσχον τὴν ὕπαρξιν· καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε, τὴν μίαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἔχοντα. Ὥστε ἡ μία τοῦ Λόγου ὑπόστασις τοῦ τε Λόγου, καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις. Οὐδέ ποτε γὰρ οὔτε ἡ ψυχὴ, οὔτε σῶμα ἰδίαν ἔσχον ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν. Μία δὲ ἀεὶ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, καὶ οὐδέποτε δύο. Ὥστε μία ἀεὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασις. Εἰ γὰρ καὶ τοπικῶς τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ τοῦ Λόγου ἥνωτο.

[1] Lib. 13. c. 16. — [2] To. 2. p. 104. B. C. 2.

[3] Cap. 14. to. 6. — [4] Ferrand. to. 3. Bibl. col. 340. E.

tui, et Christi : « Atque ipso passionis tempore, *ait*, cum a corpore separata est anima, ipse ab utraque parte inseparabilis mansit, indivulsa conjunctione colligatus, unaque sui ipsius divinitatis, et humanitatis hypostasis existens. » Tum quærenti Saraceno an illæ partes sejunctæ divinitatis essent participes, « Non minus, respondet, quam quo tempore conjungebantur. »

Sic OEcumenius in commentario ad caput secundum epistolæ ad Colossenses, « (1) Anima, *inquit*, a corpore in morte disjungitur : at Deus Verbum non item separatur ab assumpta, et propria ipsius peculiarique facta carne, animata scilicet intelligente anima. »

Albinus Flaccus itidem in tertio de Trinitate capite 16. « Non tamen alicubi divinitas, *ait*, humanitatem, ex quo in unitatem suæ personæ assumpta est, deseruit ; verum etiam de eodem matris utero idem Deus homo factus exivit, et in cruce idem Deus homo factus pependit, et in sepulcro idem Deus homo factus jacuit. Sed in sepulcro secundum solam carnem idem Deus homo jacuit, et in infernum secundum solam animam descendit, etc. Jam vero cum Christus uno eodemque tempore et in sepulcro jacuit, et in infernum descendit, quis non inseparabile naturæ utriusque opus videat ? »

Paulinus Aquileiensis in libro primo contra Felicem Urgelitanum, « Quoniam, *inquit*, propria Verbi caro erat, quæ passa est, ille utique passus, mortuusque dicitur, cujus propria caro passa, et mortua esse perhibetur ; a qua nunquam post adsumptionis sacramentum impassibilis, et indemutabilis separata divinitas prædicatur. Ac per hoc Christus Jesus et passus, et mortuus, et sepultus, et resurrexisse secundum Scripturas Dei filius veraciter declaratur. »

Hæc Paulini ratiocinatio latissime patet, et uberem testimoniorum copiam disputationi nostræ sufficit. Nam quotcumque sunt, qui Christum, aut Dei filium, aut Verbum, mortuum ac sepultum esse dixerunt : (hoc autem et symbolorum fidei conditores, et œcumenicæ synodi, ceteræque omnes, et græci latinique Patres universi profitentur :) iidem et ab carne mortua separatum non esse Deum asseverarunt ; quando, ut Paulinus ait, unica est communis illius dicti dogmatisque ratio, quod carni perpetuo nexu copulatus, nec ab ea separatus nunquam Dei filius extiterit. Cui regulæ consentanee scripsit ita Petrus Damiani, in Opusculo primo, capite septimo, « Quisnam est derelictus in inferno ? Christus Jesus ; sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro ? Christus Jesus : sed in carne sola. Ergo in his singulis Christus ; et in omnibus non duo, sed unus est Christus. »

Accedat his Bernardus libro quinto de Consideratione, capite nono, « Quid divinitate potentius ? *inquit*. Inde est quod nec morte incidente ullatenus intercidi hæc unitas potuit, etsi carne et anima ab invicem separatis ».

CAPUT VIGESIMUM.

An triduo illo quo in sepulcro jacuit Christus, Verbum homo fuerit. — 1. Affirmare theologos duos, Magistrum sententiarum, et Hugonem Victorinum. — 2. Utriusque firmamenta. — 3. Falsam amborum opinionem esse. Ac primum Magistri ratio confutatur : qui asserit ideo fuisse hominem, quod cum partibus duabus conjunctum fuerit Verbum. — 4. Tum Hugonis altera refellitur, existimantis solam animam rationalem esse hominem. — 5. Item solam esse personam. — 6. Dissolvitur argumentum quoddam, quod probare videtur, non mansisse post mortem Christi, unitionem carnis cum Verbo.

I. Non supervacanea, uti prima specie potest videri, nec aspernanda nobis ista est quæstio : sed ad mysterii illius, de quo agimus, rationem penitus intelligendam, quantum quidem humanus fert captus, apprime necessaria ; maxime vero ad hypostasim Christi, ac

(1) OECUMEN. ad cap. 2. vers. 9. ad Coloss. pag. 695. Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐκέτι ἐκ τῆς ἀναληψθείσης, καὶ οἰκείας αὐτοῦ, καὶ ἰδίας γενομένης σαρκὸς, ἐμψυχωμένης δηλονοτι ψυχῇ νοερᾷ.

naturarum inter se conjunctionem, sive unitionem accuratius explicandam permagni interest. De hac igitur postremo libri hujus capite agere constituimus, ea re potissimum permoti, quod ex iis, quæ antecedenti capite disseruimus, ac recensitis in eo græcorum, latinorumque Patrum sententiis efflorescit illa velut consectaria disputatio. Postquam enim illinc ita didicimus: ne morte quidem interruptam illam fuisse carnis animæque cum Verbo conjunctionem, quæ semel inita transactaque fuerat; sed ambas duntaxat illas ab sese mutuo dissociatas fuisse: justa de eo, quod propositum est, inquirendi nata videtur occasio, an et homo perseveraverit esse Verbum; utpote cum iis partibus, ex quibus natura constat humana, perenni et individuo nexu copulatum: et eadem hypostasis, personave remanserit.

Celebris est in hac controversia duorum insignium theologorum opinio, qui eodem fere tempore commentati sunt; Hugonis Victorini, et Petri Lombardi; qui in eo consentiunt, ut Christum putent per illud triduum, quo mortuus jacuit, nihilominus hominem fuisse: sed diversam ita sentiendi causam habuit uterque. Lombardus quidem hanc, quam attigi, quod post obitum, Verbum cum anima et corpore conjunctum fuerit. Hugo vero, quod homo proprie sola sit anima rationalis, quam a Verbo distractam nullo modo fuisse constat. Verum quo utilior, et perspicua magis disputatio nostra sit, utriusque plenius est exponenda ratio.

II. Magister sententiarum, (ita enim appellari solet; ut vel hoc magistri titulo dignus sit, qui prius absolvatur) in libro tertio Sententiarum, distinctione 22. ubi quæstionem istam proposuit, quorumdam refert sententiam, qui negarent ideo fuisse hominem, quoniam mortuus homo, non est homo; deinde quod si homo fuisse dicatur, neque mortalis, neque immortalis censeri potuerit. Non enim mortalis est, qui jam mortuus est. Sed nec immortalis haberi idem potest: aut vero hujusmodi fuisse perhibetur ante resurrectionem.

His Magister respondet sic: « Licet, *inquit*, homo mortuus fuerit, erat tamen in morte Deus homo, nec mortalis quidem, nec immortalis: et tamen vere erat homo. Illæ enim, et hujusmodi argutiæ in creaturis locum habent, sed fidei sacramentum a philosophicis argumentis est liberum. » Denique hominem revera fuisse putat, quia cum anima et corpore separatis a se mutuo conjunctus erat. Ita Lombardus.

At Hugo Victorinus alio firmamento eamdem fulcit opinionem. Siquidem homo illi videtur revera sola hominis esse anima; tametsi vox ipsa et appellatio ab corpore potius, id est humo petita sit[1]. « Quid enim stultius est, *ait*, quam dicere, quod tunc homo esse desinit, quando vere esse incipit, et tanto utique verius est, quanto verius est in quo esse incipit? » Deinde, « Quid tantopere homines sancti mori desideraverunt, si post mortem nihil futuri fuerunt? »

Sed hoc præ ceteris argumento nititur, quod anima sola persona sit, ut ex definitione personæ colligit[2]. Est enim *individuum rationalis substantiæ*. « Quæ est autem rationalis substantia, nisi spiritus rationalis? Hæc est enim proprie rationalis substantia, spiritualis substantia, quæ sola rationis capax est, quia in ea sola ratio esse potest. Nam si homo rationalis substantia esse dicitur, non propter totum dicitur, sed propter animam solam, quæ proprie rationalis substantia dicitur. Homo enim secundum animam tantum rationalis est, quia ipse animam rationalem habet. »

Tum sub finem capitis falsum hoc esse defendit, quod vulgo dicitur, *Homo mortuus non est homo*. « Quippe id solum, *inquit*, vivere desinit, quod moritur. Quid autem moritur, nisi solum corpus, quod ab anima deseritur? Anima enim non moritur, nec vivere desinit, etiam quando vivificare desinit. » Sic etiam personam desinere esse negat, quia spiritalis substantia, quæ est proprie persona, manet etiam a corpore separata. Corpus autem quando cum anima conjungitur, unam cum ea dicit facere personam: et quoniam ad personæ unitatem quodammodo assumitur ab anima, non autem tribuit ei, ut persona sit; idcirco dum ab anima divellitur, nihilo secius animam, id quod ex sese, proprieque obtinet, putat esse personam.

III. Hæc duorum non infimæ notæ theologorum est de proposita quæstione sententia: eaque, ut uno verbo dicam, falsa prorsus et absurda. Hujus enim consectaria sunt quædam, quæ ab catholica illius mysterii professione dissident. Quare merito ab omnibus de Schola theologis[3], qui ducem alioquin, et magistrum sibi Lombardum præscribunt,

[1] Hugo lib. 2. de Sacr. fidei, par. 1. c. 11. fol. 274. col. 4. P.

[2] Ibid. 274. N. — [3] Ut a S. Thom. Bonav. Scoto.

damnata hujus ista est opinio, et inter rejiculas numerata in indiculo, qui illius operi subjectus est. Atque ut amborum firmamenta illa duo perstringam, ac paucis exequar; quod priore loco commemoravimus usurpatum ab Magistro, nullo modo potest consistere: hominem idcirco fuisse triduo in illo Christum Dominum, quod anima et corpus a se mutuo disjuncta cum Verbo nihilominus cohæserint. Non enim partes illæ duæ sejunctæ, sed copulatæ hominem faciunt, nec mortuus homo, revera est homo; sed æquivoce tantum, ut docet Aristoteles, idque oculi exemplo comprobat. « (1) Nam si oculus, *inquit*, animal esset, anima utique visus illi esset; hæc enim est oculi substantia, quæ secundum rationem est: oculus vero, materia visus; qui ubi defecit, non est amplius oculus, nisi æquivoce; qualis lapideus, et pictus. » Eadem vero totius est ratio, quæ est partis. Itaque « (2) Socrates mortuus post cicutæ haustum, non est homo, nisi æquivoce, » ait Themistius. Quin idem Aristoteles in septimo Metaphysicorum, capite undecimo, « (3) partem hominis non quocumque modo, absoluteve *ait* esse membrum quodpiam, velut manum: sed eam solum, quæ opus suum præstare possit, adeoque quæ sit animata; quæ autem inanima sit, non esse partem. » Quare cadaver hominis non erit pars hominis: neque Verbum cum eo conjunctum post Christi obitum, cum hominis parte copulatum fuit, si Aristoteleo more loqui volumus, nisi æquivoce. Proinde nec ideo vere homo fuit per illud tempus, eo ipso, quod cum anima et cadavere conjunctum fuit Verbum.

Ceterum videtur Magister sententiarum, dum ita statuit, Verbum in illo triduo sepulturæ hominem esse perseverasse, quia cum anima et corpore separatis conjunctum fuit, ad illam respexisse sententiam, et eam secutus esse, quæ Verbi cum homine copulationem non cum uno aliquo composito factam esse decernit, sed cum duabus illius partibus: de qua libro tertio distinctione sexta disputavit; ubi tres unitionis illius modos exposuit, quorum ecquis probabilior esset, pronuntiare noluit, sed rem in suspenso reliquit. Hic autem tertium amplexus videtur minime utique probabilem, et consensu omnium rejectum; de quo vide quæ in libro quarto, capite undecimo, fuse disseruimus.

IV. Nihilo est probanda magis Hugonis ratio; qui hominem sola constare anima putat. Cujusmodi Platonicorum commentum fuit; cui tam divina, et Christiana, quam humana, quæ quidem vera sit, et eo digna nomine, sapientia repugnat.

De persona quod addit, perinde falsum est; et in vocis ambiguitate tota illius conflictatur oratio. Sola, inquit, hominis anima, rationalis est substantia, quia sola spiritus, et rationis capax: utpote quæ sola ratiocinatur. Quis non videt *rationalis* vocabulo duas esse subjectas notiones? Nam alias ratiocinandi, id est unius ex altero concludendi facultatem significat: alias essentiam ipsam, et τὸ τί ἦν εἶναι, sive differentiam οὐσιώδη, quæ cum genere, quod est animal, comparata speciem constituit hominis. Priore modo si consideretur, in anima sola, ejusque præcipua potentia residet, qui νοῦς, et *intelligentia*, sive *intellectus* dicitur. Posteriore vero per totam naturam, et essentiam funditur, ac toti συγκρίματι, id est composito ex anima, et corpore tribuitur, qua in natura spectatur humana. Itaque substantia rationalis, ut homini convenit, tantum abest ut sit spiritalis substantia; ut nonnisi corporea esse possit. Est enim animalis substantia, adeoque sensilis et corporata, et utrique subjecta generi species, cujus ad essentiam ratio corporei pertinet.

V. Illud etiam ἀφιλόσοφον, et ἰδιωτικὸν est Hugonis ceteroqui docti hominis, quod ibidem communem philosophorum opinionem refellens [1], quæ diversam hominis naturam ab animæ natura statuit, hoc illorum decretum elevat et irridet, quo asserunt, hominem totum esse quoddam ex anima et corpore compositum, « esseque rationalem rationalitate, quæ in ipso toto est, diversa ab ratione, sive a rationalitate partis, id est animæ: sicut ipsum

(1) ARIST. 2. de Anima, cap. 1. tex. 9. Εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῶον, ψυχὴ ἂν αὐτῷ ἦν ἡ ὄψις· αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ λόγον· ὁ δ' ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως, ἧς ἀπολιπούσης οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς, πλὴν ὁμωνύμως, καθάπερ ὁ λίθινος, καὶ γεγραμμένος.

(2) THEMIST. Paraph. lib. 2. de Anima, Ὥσπερ οὐδὲ Σωκράτης ἄνθρωπος μετὰ τὸ κώνειον, ἀλλ' ὁμωνύμως.

(3) ARIST. 7. Met. cap. 11. pag. 1328. vel ut alii partiuntur, lib. 7. cap. 13. textu 39. Οὐ γὰρ πάντως τοῦ ἀνθρώπου μέρος ἡ χεὶρ, ἡ δυναμένη τὸ ἔργον ἀποτελεῖν· ὥστε ἔμψυχος οὖσα· μὴ ἔμψυχος δὲ οὐ μέρος.

[1] Hugo ibid. pag. 274. col. 3. N.

totum diversum est a parte. » Hoc enim verissimum est, et pro certo habendum ; rationale, quatenus naturam et essentiam significat, diversum esse hominis totius, et animæ rationalis separatim per seque consideratæ ; sunt enim definitiones amborum diversæ ; et *prædicata*, ut vocant, οὐσιώδη, id est *essentialia*, distincta : tametsi facultas ipsa ratiocinandi una est utriusque, ac numero eadem. Hanc enim non in toto ipso composito, hoc est in anima simul et corpore, obtinet homo ; sed in anima sola. Sicut et bonitatem, id est virtutem, et malitiam, et qualitates alias ejusdemmodi, quæ, quia spiritales sunt, nonnisi in spiritali subjecta substantia residere possunt. Quemadmodum ex adverso quæ corporeæ sunt, uti calor, et color, ita toti attribuuntur composito, ut ad solum corpus adhærescant. Ad hunc modum occurrendum est ei, quod Hugo ibidem objicit de bonitate, ac justitia, vel peccato, quæ in homine, et hujus anima disparis esse rationis oportet, si essentia est utriusque diversa.

Ceterum adeo falsum est, quod Hugo contendit, solam animam hominis esse personam, ut ne persona quidem proprie dicta censeatur, quod ex se, ac natura sua pars sit totius compositi, et ad alteram partem naturali habitudine comparetur, quacum jungi appetit, et ab ea ultimum sui complementum capere. Hoc autem a personæ proprietate, conditioneque dissidet, ut alibi copiose diximus. Quanquam scimus antiquos theologos nonnullos existimasse, personam, aut suppositum non tam accurate ad philosophicam normam exigi, ut de iis solis substantiis usurpetur, quæ omnibus suis numeris absolutæ cohærent per se ; neque cum altero jungi, tanquam compositi unius pars cum parte altera, natura sua postulant ; qua ratione animam hominis minime dubitant a corpore sejunctam esse, appellarique personam. Verum nobis aliter sentiendum, et loquendum est ; qui exacti in eo esse volumus, et ad communia non minus Theologiæ, quam philosophiæ placita sententias nostras, disputationesque dirigere.

VI. Ad extremum illud forsitan obstare videbitur, quo minus cum carne ab anima sejuncta copulatus sit Deus, quod, ut antiqui Patres affirmant[1], conjunctio illa carnis cum Deo nonnisi media interveniente anima facta sit : ex quo consequens est, sublato illo, tanquam nexu ac vinculo, ambo a se invicem extrema esse divulsa. Verum nodus iste ab S. Thoma dissolvitur in tertia parte, quæstione sexta, articulo primo, in responsione ad argumentum primum. Ibi enim observat, ad id, ut conjunctio, et unitio illa fieret, mediam intercessisse animam : sed postquam conjunctio facta est, etiam medio sublato, eamdem nihilominus manere ; quemadmodum etsi rationalis anima nonnisi in corpore creatur, et existere incipit, tamen eo remoto, et extra ipsum deinceps creata conservatur. Quin idem S. Thomas alibi causam hanc affert[2], « quod caro ab anima disjuncta ad humanam naturam pertinet, in quantum scilicet in carne mortua remanet ex divina ordinatione quidam ordo ad resurrectionem. Et ideo non tollitur unio divinitatis ad carnem. » Quæ cum dicit, significare videtur, illam Dei cum exanimi carne junctionem ex divina voluntate, et ordinatione potius, quam ex rei natura, aut necessaria quapiam causa esse repetendam.

[1] Vide supra lib. 4. c. 12.

[2] Part. 3. qu. 50. a. 1. ad 2.

LIBER TERTIUSDECIMUS.

IN QUO DE OFFICIO CHRISTI MEDIATORIS, SIVE SALVATORIS ERGA HOMINES POTISSIMUM AGITUR : HOC EST QUATENUS AD OMNES VIS ILLIUS BENEFICA PERTINEAT.

CAPUT PRIMUM.

1. Constituitur status quæstionis de procuratione salutis omnium : ac duplex ejus caput ; alterum, an Deus omnes salvare velit ; alterum, an pro omnibus passus sit Christus. — 2. De primo agitur : et probatur, Deum omnes homines velle salvos ex græcis Patribus, et latinis, qui ante Augustinum scripserunt ; ac primum græcorum testimonia citantur, — 6. tum latinorum.

I. Christi mediatoris in procuranda salute hominis administratio, tanto justius nostram hic operam exposcit, quanto et certius est, ad liberandos Adami posteros, quam ad angelos utcumque juvandos illum advenisse : et major est, ac perplexa magis quæstionis hujus enodatio. Hoc autem imprimis in controversiam adducitur, quam late sit porrecta Redemptoris illa beneficentia ; et utrum ad omnes, ac singulos mortales vis illius pertineat : an certo definita sit hominum genere, exclusis et exceptis reliquis, ad quos nulla tanti boni particula, non oblatum recusantibus illis, sed auctore ipso nolente, pervenerit. Constat autem hujus quæstionis disceptatio duplici quodam modo capite : alterum est, an Deus salvos esse velit homines omnes ejusmodi voluntate, qua ad eorum salutem, quantum est in ipso, idonea procuranda gratiæ suæ ope moveatur : alterum, an Christus in eamdem omnibus acquirendam salutem, sine ulla exceptione, merita sua contulerit. Anceps vero, nec ad dijudicandum facilis controversiæ pars utraque; quam non ante Augustini tempus exortam, paulatimque tacito consensu hominum restinctam, Lutheri, et Calvini postmodum hæreses excitarunt ; tum his afflata novorum dogmatistarum factio de integro vexare illas instituit, et ad damnatæ sectæ suæ ruinas fulciendas inde sibi præsidium arcessere. Ac tametsi de ambobus illis haud pauca dixerim tomo primo, et cum de Prædestinatione agerem [1] ; ut his contentus esse modo possim : non alienum arbitror, nec ingratum fore lectori theologo, si quid etiam hoc in loco, ubi de mediatore, ac salvatore Christo ex professo disseruimus, de eodem argumento disputetur.

Nam nec illic omnia commemorata sunt : et adversariorum pervicax contentio ad ista diligentius inquirenda, ac meditanda stimulos admovit. Ex quo factum est, ut complura interim notata nobis, et animadversa fuerint, quæ non indigna putamus quorum hic ratio aliqua ducatur. In eis vero tradendis tenere hunc ordinem placet, ut quis communis olim de illis duobus in Ecclesia catholica doctorum sensus extiterit, ex græcis ac latinis aliquot eruamus. Sed latinis primum istis, qui ante sanctum Augustinum mentionem illius rei fecerunt. Hunc autem, ac deinceps secutos alios adducamus in medium ; ut omni confusione sublata, facilius id quod volumus assequamur.

II. Deum itaque, quantum in se est, velle salvos omnes fieri, etiam illos, qui a salute excidunt ; et ut quod vult obtineat, quibus congruum est modis elaborare et eniti, communis fere est antiquorum opinio. Cujus testes cum jam alibi plerosque citaverimus, hic eorum duntaxat, qui illic prætermissi sunt, vel eorumdem nova testimonia proferam. Ac primus merito producendus est Clemens Alexandrinus, cujus egregia est in septimo Stromateon de illa re sententia. Ibi enim de Dei providentia disputans, hunc in modum argumentatur : « (1) Aut enim non omnium

[1] Lib. 10. cap. 3. 4. et 5.

(1) Clem. 7. Strom. pag. 505. Ἤτοι γὰρ οὐ φροντίζει πάντων ἀνθρώπων ὁ Κύριος· καὶ τοῦτο ἢ τῷ μὴ δυνάσθαι πάθοι ἄν· ὅπερ οὐ θεμιτόν· ἀσθενείας γὰρ σημεῖον· ἢ τῷ μὴ βούλεσθαι

hominum curam gerit Dominus; quod vel ideo illi contingeret, quia non posset, quod quidem nefarium est, cum hoc signum sit imbecillitatis; vel quod ut posset, nollet tamen, quod ab eo qui bonus sit abesse debet. Non igitur præ deliciis socors est ille, qui nostra causa carnem patibilem assumpsit. Aut certe curam habet omnium : quod et illi convenit, qui dominus est omnium. Est enim salvator non horum duntaxat, illorum vero minime. Siquidem pro cujusque captu beneficentiam suam impertiit, græcis perinde, ac barbaris, et qui ex illis prædestinati suo tempore vocati sunt, fidelibus, et electis. Non igitur præ invidia restrictus in aliquos erit, qui ex æquo vocavit omnes. » Ac paulo post : « Quinam ergo Salvator est, et Dominus, nisi omnium sit salvator, et dominus? Sed eorum, qui crediderunt, salvator est, propterea quod scire voluerunt : eorum vero, qui credere noluerunt, dominus est; donec confiteri possint, et proprium, ac congruens sibi beneficium per ipsum accipiant. » Quo in loco Clemens, ut omnium penes Deum curam esse demonstret, ac providentiam, eo tanquam noto, confessoque apud omnes utitur, quod salvator sit omnium. Ut igitur cura Dei, ac providentia ad omnes homines, et singulos, nullo prorsus excepto, pertinet : ita Salvatoris benignitas, et efficientia complecti debet universos. Alioqui nec argumentatio procederet : et si quorum salvator dicatur non esse Christus; concludi merito poterit, ejusdem cura et providentia quosdam minime gubernari. Atque uti Deus homines omnes, prout unicuique convenit, providentia sua moderatur, ac regit, non tamen parem et æqualem curam omnibus adhibet; sed alios aliis diligentius et officiosius quodammodo tractat : ita Salvatoris beneficentia non ex æquo in omnes diffunditur; sed in quosdam plenius et copiosius, in alios parcius pro cujusque modulo ac merito; quod ibidem Clemens Alexandrinus observat, idque Apostolo præeunte, qui sic scribit [1] : *Speramus in Deum vivum; qui est salvator omnium, maxime fidelium.*

III. Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 18. « (1) Cum benignus sit Dominus, *inquit*, non unum, vel alterum tantum, sed multos ad æternæ vitæ januam aditus aperuit; ut omnes ea, quantum in ipso est, nullo impediente, potiantur. » Igitur ab illa nemo generali dandæ salutis voluntate Dei prorsus excipitur.

Idem ante hunc et Methodius martyr vetus et eruditus scriptor docuit in libro de Resurrectione [2] : ubi « benignas efficientias Dei omnibus communiter patere » dicit; « ac, quantum est in ipso, hoc est secundum ipsius consilium, et voluntatem, cupere illum omnes probos, et fideles esse, ac virtute præditos. » Græca ipsius in tomo primo descripsimus.

Chrysostomus idipsum crebris, ac luculentis sententiis passim prædicat. Sed imprimis homilia octava in Joannem : qui locus dignissimus videtur, quem hic describam. Hæc igitur verba Evangelii Joannis enarrans, *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum :* quærit quomodo omnem illuminet hominem, cum sint tam multi luminis expertes. « (2) Quinam, *ait*, illuminat omnem hominem? Nempe quantum est in ipso. Quod si aliqui mentis ultro claudentes oculos, lucis illius radios excipere nolint, non iis natura lucis obscurationem affert hujusmodi, sed improbitas potius eorum, qui

δυνάμενος· οὐκ ἀγαθοῦ δὲ τὸ πάθος. Οὕκουν ὑπὸ τρυφῆς ῥάθυμος ὁ δι' ἡμᾶς τὴν παθητὴν ἀναλαβὼν σάρκα. Ἢ κήδεται τῶν συμπάντων· ὅπερ καὶ καθήκει καὶ Κυρίῳ πάντων γενομένῳ. Σωτὴρ γάρ ἐστιν, οὐχὶ τῶν μὲν τῶν δ' οὔ· πρὸς δὴ ὅσον ἐπιτηδειότητος ἕκαστος εἶχεν, τὴν αὐτοῦ διένειμεν εὐεργεσίαν, Ἕλλησί τε, καὶ βαρβάροις, καὶ τοῖς ἐκ τούτων προωρισμένοις μὲν, κατὰ δὲ τὸν οἰκεῖον καιρὸν κεκλημένοις πιστοῖς τε, καὶ ἐκλεκτοῖς· οὔτ' οὖν φθονοίη ποτ' ἄν τισιν ὁ πάντας μὲν ἐπίσης κεκληκώς.

Ibid. Πῶς δ' ἄν ἐστι Σωτὴρ καὶ Κυρίος, εἰ μὴ πάντων Σωτὴρ, καὶ Κύριος; Ἀλλὰ τῶν μὲν πεπιστευκότων Σωτὴρ διὰ τὸ γνῶναι βεβουλῆσθαι· τῶν δὲ ἀπειθησάντων Κύριος, ἕως ἂν ἐξομολογήσασθαι δυνηθέντες, οἰκείας, καὶ καταλλήλου τῆς δι' αὐτοῦ τύχωσιν εὐεργεσίας.

(1) Cyrill. Hierosol. cat. 18. pag. 224. Φιλάνθρωπος γὰρ ὢν ὁ Κύριος οὐ μίαν, οὐδὲ δευτέραν μόνην, ἀλλὰ πολλὰς τὰς εἰσόδους τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀνέῳξε θύρας, πρὸς τὸ πάντας ἀπολαῦσαι, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, ταύτης ἀκωλύτως.

(2) Chrysost. hom. 8. in Joan. pag. 587. Πῶς οὖν φωτίζει πάντα ἄνθρωπον; τό γε εἰς αὐτὸν ἧκον. Εἰ δέ τινες ἑκόντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς μύσαντες, μὴ βούλοιντο παραδέξασθαι τοῦ φωτὸς τούτου τὰς ἀκτίνας, οὐ παρὰ τὴν τοῦ φωτὸς φύσιν ἡ σκότωσις ἐκείνη, ἀλλὰ παρὰ τὴν κακουργίαν τῶν ἑκοντὶ ἀποστερούντων ἑαυτοὺς τῆς δωρεᾶς. Ἡ μὲν γὰρ χάρις εἰς πάντας ἐκκέχυται, οὐκ Ἰουδαῖον, οὐχ Ἕλληνα, οὐ Βάρβαρον, οὐ Σκύθην, οὐκ ἐλεύθερον, οὐ δοῦλον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, οὐ πρεσβύτην, οὐ νέον ἀποστρεφομένη, πάντας δὲ ὁμοίως προσιεμένη, καὶ μετὰ τῆς ἴσης καλοῦσα τιμῆς. Οἱ δὲ οὐκ ἐθέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἑαυτοῖς δίκαιοι ταύτην ἂν εἶεν λογίσασθαι τὴν πήρωσιν. Ὅταν γὰρ τῆς εἰσόδου πᾶσιν ἀνεῳγμένης, καὶ μηδένος τοῦ κωλύοντος ὄντος, ἐθελοκακοῦντές τινες ἔξω μένωσι, παρ' οὐδένα ἕτερον, ἀλλ' ἢ παρὰ τὴν οἰκείαν πονηρίαν ἀπόλλυνται μόνον.

[1] 1. Tim. 4. 10.

[2] Vide tom. 1. lib. 10. de Deo c. 4. § 3.

se dono isto suapte voluntate privant. Etenim gratia ipsa in omnes diffunditur, non Judæum aversata, non Græcum, non Barbarum, non Scytam, non liberum, non servum, non virum, non fœminam, non senem, non juvenem: sed omnes similiter admittens, et cum eodem honore vocans. Qui autem tali dono potiri nolunt, jure sibimetipsis eam cæcitatem imputent. Cum enim omnibus ingressus patet, neque quisquam est, qui adire volentes prohibeat; qui propter ignaviam suam foris remanent, non ullius alterius culpa, sed ipsi sua tantum improbitate pereunt. »

Sic homilia 16. in epistolam ad Romanos: « (1) Si omnes, *inquit*, peccaverunt, cur alii salutem adepti sunt, alii perierunt? Nempe quoniam non omnes accedere voluerunt. Alioqui, quantum in ipso fuit, omnes salvati essent. Nam et omnes erant vocati. » Vides ut et reprobis, qui sua culpa, et voluntate perierunt, salutem conferre voluerit Deus.

Sed egregie in eadem homilia, interjectis aliquot paginis, illud ipsum declarat, cum de Pharaone, ac tum reprobis, tum electis loquitur. « (2) Undenam ergo, *inquit*, alii vasa iræ, alii misericordiæ sunt? Ex libera sua utrique voluntate. Nam Deus, cum sit valde bonus, in utrisque parem benignitatem ostendit. Non enim eorum qui servantur tantummodo misertus est; sed etiam Pharaonis, quantum in ipso fuit. Quippe eamdem et illi, et iste patientiam experti sunt. Quod si salutem Pharao non est adeptus, totum id illius voluntati tribuendum est : cum nihil minus, quam qui salutem assecuti sunt, concessum illi fuerit. » Docet isto in loco Chrysostomus, non stetisse per Dei voluntatem, quominus tum Pharao servatus fuerit, tum reprobi omnes et iræ vasa serventur. Velle enim, quantum est in se, salvos omnes Deum; et ex ea voluntate paria utrisque, hoc est idonea per sese suppeditare obtinendæ salutis auxilia : nec aliunde, quam ex voluntate propria, unumquemque perire; nimirum ratione, et arbitrio libertatis utentem.

Præclarum et illud est ejusdem ex homilia quadam de postulatione matris filiorum Zebedæi, ad illa Christi Domini[1], *Non est meum dare vobis*, etc. quæ sic exponit, ut dicat, « (3) hoc illum significare voluisse, non suum esse tantummodo dare, sed et certantium esse capere. Nam si istud ex se uno penderet, omnes utique salvi essent homines, et ad agnitionem veritatis venirent. » Hæc apostolici dicti interpretatio valde est notanda; et communi illi alteri de prædestinatione sententiæ opponenda; de qua postea.

Sic in homilia 83. tomi ejusdem[2], Christum in cruce pendentem, et pro inimicis orantem, peccatum illis condonare voluisse dicit; si quidem pœnitentiam agere vellent; et hoc efficere studuisse, ac nonnullis adeo præstitisse qui se tractabiles præbuerint. Cui simile quiddam leges in homilia 13. in Matthæum[3], de obduratis animo Judæis, quos, quantum in ipso fuit, meliorem ad mentem convertere studuit, ac sanare.

IV. Cyrillus Alexandrinus libro secundo ad Imperatrices, illum Apostoli locum explicans, in quo Dei filium ait communicasse carni, et sanguini[4], *ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum; et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti* : homines asserit intelligi, qui in terra degunt, de quibus in Psalmo dicitur[5], *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes*. Quippe, « (4) Quantum ad Dei voluntatem pertinet, et ad insitam ejus naturæ benignitatem, omnes essemus filii : nec ab ipsius affinitate ullus excideret. Verum, ut David testatur, tanquam homines morimur, et sicut unus de principibus cadimus; quod carnis affectionibus mentem nostram subjicimus. »

(1) Idem hom. 16. in epis. ad Rom. pag. 138. Εἰ οὖν πάντες ἥμαρτον, πῶς οἱ μὲν ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἀπώλοντο; ὅτι μὴ πάντες προσελθεῖν ἠβουλήθησαν. Ὡς τόγε αὐτοῦ μέρος, διεσώθησαν ἅπαντες· καὶ γὰρ ἐκλήθησαν ἅπαντες.

(2) Ibid. pag. 144. vers. 28. Πόθεν οὖν οἱ μὲν σκεύη ὀργῆς, οἱ δὲ ἐλέους; ἀπὸ προαιρέσεως οἰκείας. Ὁ δὲ Θεὸς σφόδρα ἀγαθὸς ὢν ἐπ' ἀμφοτέρων τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυται χρηστότητα. Καὶ γὰρ οὐχὶ τοὺς σωζομένους ἠλέησε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Φαραὼ, τόγε αὐτοῦ μέρος. Τῆς γὰρ αὐτῆς μακροθυμίας κἀκεῖνοι, καὶ οὗτος ἀπήλαυσαν. Εἰ δὲ μὴ ἐσώθη, παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τὸ πᾶν, ὡς τόγε εἰς τὸν Θεὸν ἧκον, οὐδὲν ἔλαττον διασωθέντων ἔσχεν.

(3) Chrys. tom. 5. hom. 33. pag. 212. vers. 5. Ἀλλὰ τοῦτο δηλῶν, ὅτι οὐκ αὐτοῦ μόνου ἐστὶ δοῦναι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγωνιζομένων λαβεῖν. Εἰ γὰρ αὐτοῦ μόνου ἦν, πάντες ἄνθρωποι ἂν ἐσώθησαν, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἦλθον.

(4) Cyril. tom. 5. par. 2. pag. 134. Ὅσον γὰρ ἧκεν εἰς τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, καὶ εἰς τὴν ἑνοῦσαν ἡμερότητα κατὰ φύσιν αὐτῷ, πάντες ἂν ἦμεν τέκνα, καὶ ἀπώλισθεν ἂν οὐδεὶς τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος. Ἀλλ', ὥς φησιν ὁ Δαβὶδ, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτομεν, τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσι τὸν οἰκεῖον ὑποφέροντες νοῦν.

[1] Matt. 20. 23. — [2] Hom. 83. tom. 5. p. 577. et 578. — [3] Pag. 294. vers. 14. — [4] Hebr. 2. 14. — [5] Psal. 81.

Rursus idem Cyrillus libro secundo in Isaiam, tomo tertio : « (1) Cum enim bonus sit omnium opifex, *inquit*, omnes salvari vult, et ad agnitionem veritatis venire. Ob id sæpe per sanctos prophetas suos Israelitas monuit; » maxime illos, inquit, qui Samariam commigrabant : qui tamen in malum intemperanter effusi pœnitentia duci noluerunt. Quocirca reprobos etiam, et obstinatos in peccato Deus, quantum est ex sese, salvos esse cupit, ex sententia Cyrilli.

Idem Cyrillus libro primo in Joannem ad illa verba, *Et mundus non cognovit*, inde rationem colligit, propter quam mundus, id est magna pars hominum nihil ex ista luce perceperit, sed in tenebris perstiterit. « (2) Accuset mundus, *inquit*, imbecillitatem suam. Etenim Filius quidem illuminat, sed creatura gratiam hebetat. Visum accepit, ut naturalem Deum intelligat : sed quod datum sibi erat prodigendo consumpsit, in solis creatis rebus contemplationis suæ modum defixit, illuminationem omnem socordia obruit, gratiam neglexit. » Quod aptissima similitudine de sole petita declarat sic : « Quemadmodum enim lux solis omnibus oritur; at ex ea nihil utilitatis cæcus accipit : neque tamen propterea merito splendorem solis accusemus, sed in oculi morbum potius causam omnem referemus. Quippe cum illuminaret ille, lucem iste non recepit. » Vides ut, quantum in se est, Deus omnibus mortalibus gratiam, et salutem impertiat; uti sol lucem suam ubique, et in omnium immittit oculos.

Utitur hac eadem similitudine solis Ignatius in epistola ad Philadelphenses, paulo post initium : ubi gentiles ad fidem invitandos esse admonet, si forte convertantur. « Amator enim hominum est, *inquit*, Deus noster; et vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Propter quod ét solem suum oriri facit super bonos, et malos, etc. » Verum locus iste deest in Florentino exemplari, quod omnium accuratissimum censetur. Ideo nos græcum omisimus.

V. Consentaneus huic est et Isidorus Pelusiota libro secundo, epistola 270. ubi sic ait : « (3) Etenim modis omnibus salvari vult eos, qui in vitio volutantur, et ad eos allegat, qui remedium adhibeant; non ignorans quidem fore, ut illi morbo intereant : sed ut omnem eis excusationem eripiat. Nam etsi ab insania non resipiscant isti; hoc tamen inde fructus consequitur, quod suas ipse partes sit executus. » Sane quibus curandis operam navat Deus, ut quod suarum partium est, in eorum pœnitentia, et salute procuranda faciat, ut ait Isidorus, ii non alii sunt, quam reprobi, quos nihilominus perituros esse prævidit : quod idem diserte significat, vir alioqui non nimis blandus, nec præter modum peccatoribus indulgens, sed e contrario gravis morum censor, ac severus. Et ex hujusmodi tamen opinione, reproborum etiam salutem non leviter, ac perfunctorie, sed ἐκ παντὸς τρόπου, id est *serio et omni ratione*, procurat Deus.

Accedant his græci interpretes, Theophylactus, et Œcumenius : qui Apostoli dictum illud in priore ad Timotheum, capite secundo, *Qui vult omnes homines salvos fieri*, de omnibus plane intelligendum putant; atque iis etiam, qui a salute excidunt. Nam et causam inquirunt, cur, cum Deus salvos omnes velit, non tamen salvi fiant : et respondent, hoc eo fieri, quod ipsi nolint. Quare neminem non salvum esse vult Deus, quantum est in ipso. Quod et Joannes Damascenus affirmat libro tertio, capite 29. ut alibi demonstravimus[1].

Eadem imbutus opinione Asterius in Exhortatione ad pœnitentiam, Judam ipsum proditorem, quem sane reprobum, judicante Domino ipso[2], fuisse sciret, tamen veniam et salutem asserit potuisse consequi, si non ipse sibi mortem conscivisset. Quod profecto non diceret, si non velle ipsum esse salvum intelligeret Deum. Quem locum postea proferemus, cum

(1) Idem in Esa. pag. 266. D. Ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ἀγαθὸς ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, πάντας ἐθέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ταύτῃ τοι νενουθέτηκε πλειστάκις διὰ προφητῶν ἁγίων τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ.

(3) Cyril. lib. 1. in Joan. pag. 87. ver. ult. et 88. A. Αἰτιάσθω δὲ ὁ κόσμος τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν. Φωτίζει μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς, ἀπαμβλύνει δὲ τὴν χάριν ἡ κτίσις. Ἐδανείζετο τὸ βλέπειν, ἵνα τὸν κατὰ φύσιν νοήσῃ Θεόν, καὶ δεδαπάνηκεν ἀσώτως τὸ δοθέν· μέχρι τῶν ποιημάτων ἔστησε τῆς θεωρίας τὸ μέτρον· κατέχωσε ῥᾳθυμίαις τὸν φωτισμὸν, ἠμέλησε τοῦ χαρίσματος, etc.

[1] Tom. 1. lib. 10. c. 4. § 10.

Mox : Ὃν περ γὰρ τρόπον ἀνίσχει μὲν ἅπασι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ὠφελεῖται δὲ οὐδὲν ὁ τυφλός· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἡλιακῆς ἂν εὐλόγως κατηγορήσαιμεν αὐγῆς· αἰτιασόμεθα δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ὄψεως πάθος· ἡ μὲν γὰρ ἐφώτιζεν, ἡ δὲ τὸν φωτισμὸν οὐκ ἐδέχετο.

(3) Isid. lib. 2. epist. 270. pag. 243. E. Σώζεσθαι γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς εἰς κακίαν καλινδουμένους βούλεται, καὶ πέμπει τοὺς θεραπεύσοντας· οὐκ ἀγνοῶν μὲν ὅτι διαφθαρήσονται ὑπὸ τῆς νόσου, τὴν δ' ἀπολογίαν αὐτῶν ὑποτεμνόμενος· εἰ γὰρ κἀκεῖνοι οὐκ ἀνήνεγκαν ἐκ τῆς μανίας, ἀλλὰ τό γε αὐτὸν τὰ αὐτεῦ πράττειν ἐκ τούτου περιγέγονε.

[2] Matt. 26. 24.

de Christi pro omnibus suscepta passione disputabimus. Hinc enim idipsum, quod nunc agimus, adstruitur, Deum salvos omnes velle esse ; quando pro omnibus passus est Christus.

VI. Nec omittendus est præclarus Dionysii locus ex capite secundo libri de Ecclesiastica hierarchia, ubi *mysterium illuminationis*, id est baptismi declarans, ita loquitur : « (1) Atque hierarcha quidem identidem, utpote Dei ad similitudinem aspirans, et omnes idcirco salvari homines volens, et ad agnitionem veritatis venire, vera omnibus Evangelia prædicat ; Deum videlicet, qui ex insita, et naturali bonitate omnibus in terra degentibus propitius est, ipsummet ad nos constanter, ac fortiter, pro humanitate sua, venire esse dignatum : et instar ignis, applicatione conjunctioneque sui, quæ uniuntur sibi reddere similia, quatenus ad capiendam deificationem idonea sunt. »

Et aliquot interjectis paginis divinam illam in omnes effusam promiscue bonitatem, quæ illorum mentes ad gratiam et salutem conatur adducere, similitudine solis explicat sic : « (2) Dicamus igitur beatitatis divinæ bonitatem eodem modo semper, ac similiter habentem, proprii luminis beneficos radios in omnes intelligentium creaturarum visus effusos copiose communicare. Sive igitur ab intelligibili luce intelligentium liberum arbitrium deficiendo recedat, dum amore vitii, facultates sibi naturaliter ad illuminationem capiendam insitas occludit, et ab luce separatur præsente sibi, nec obsistente ; sed cæcutienti oculo licet illucente, et ad eum aversantem accurrente, ac semet ingerente, ut bonitatis ratio postulat ; » etc. in quibus lumen illud quæ sunt propria luminis præstare nihilominus affirmat, et recusantium licet aspectibus offundi. Igitur ex mente Dionysii, uti sol omnibus in commune lumen offert, neque quemquam ex sese a participatione illius excludit ; ac, si ratione et libera voluntate luceret, promiscue omnes, quoad ejus fieri posset, splendore sui luminis afflare studeret ; nec ullus eo munere careret, nisi qui suapte culpa sese subtraheret : ita prorsus Deum existimat liberis, ac suæ spontis hominibus gratiæ lucisque suæ fulgorem immittere; nullus ut, nisi vitio suo, illius usu, fructuque privetur ; quod de fidelibus, et ad Christianam religionem vocatis saltem, intellexisse Dionysium, nemo, qui illum locum legerit, negare poterit. Imo et de hominibus omnibus dictum hoc ab illo fateri cogetur.

VII. Ut ad Latinos transeam, primum hanc esse Dei voluntatem, ut non ii soli salutem consequantur, qui ad eam revera perveniunt, sed etiam reprobi, saltem fideles, diserte Tertullianus affirmat in libro de Oratione [1], cum illa verba declarans, *Fiat voluntas tua*, etc. « Petimus, *inquit*, substantiam, et facultatem voluntatis suæ subministret nobis, ut salvi simus et in cœlis, et in terris : quia summa est voluntatis ejus, salus eorum, quos adoptavit. » Ergo omnes illos, quos adoptavit, hoc est Christianos, vult esse salvos. Nam ad fideles omnes oratio illa pertinet, qui et Patrem jussi sunt nominare Deum.

Cyprianus in epistola ad Antonianum [2] : « Nam cum scriptum sit, *inquit*, [3] Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum, utique qui neminem vult perire, cupit peccatores pœnitentiam agere, et per pœnitentiam denuo ad vitam æternam. »

Arnobius item in secundo libro æqualiter omnes, hoc est nullo excepto, vocari, et ad salutem promoveri, quantum in Deo est, significat, cum sic scribit : « Sed si generis Christus humani (inquitis) conservator advenit, cur omnino non omnes æquali munificentia liberat ? non æqualiter liberat, qui æqualiter omnes vocat ? aut ab indulgentia principali quemquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infirmis, servis, fœminis, pueris, uniformiter potestatem veniendi ad se facit ? Pater, inquit, omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantum est, ut oblati respuas beneficium muneris : quinimo si tantum sapientia prævales, ut ea, quæ offeruntur a Christo, ludicra, atque ineptias nomines ; quid

(1) DIONYS. lib. de Eccles. hierarch. cap. 2. Ὁ μὲν ἱεράρχης ἑκάστοτε τῇ πρὸς Θεὸν ἀφομοιώσει ἅπαντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνακηρύττει πᾶσι τὰ ὄντως εὐαγγέλια· Θεὸν ἵλεω τοῖς ἐπὶ γῆς ἐξ εἰκείας ὄντα, καὶ φυσικῆς ἀγαθότητος, αὐτὸν ὡς ἡμᾶς εὐτόνως ἀφικέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν ἀξιώσαντα, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ἑνώσει δίκην πυρὸς ἀφομοιῶσαι τὰ ἑνωθέντα, κατὰ τὴν αὐτῶν πρὸς θέωσιν ἐπιτηδειότητα.

(2) Ibid. pag. 110. Λέγωμεν τοίνυν ὡς ἔστιν ἡ τῆς θείας μακαριότητος ἀγαθότης ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, τὰς τοῦ εἰκείου φωτὸς ἀγαθοεργέτιδας ἀκτῖνας ἐπὶ πάσας ἀφθόνως ἁπλοῦσα τὰς νοερὰς ὄψεις. Εἶτ' οὖν ἀποσταίη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡ τῶν νοερῶν αὐθαίρετος αὐτεξουσιότης, κακίας ἔρωτι συμμύσασα τὰς φυσικῶς ἐνεσπαρμένας αὐτῇ πρὸς τὸ φωτίζεσθαι δυνάμεις, ἀπήρτηται τοῦ παρόντος αὐτῇ φωτὸς οὐκ ἀποστάντος, ἀλλ' ἐπιλάμποντος αὐτῇ μυωπαζούσῃ, καὶ ἀποστρεφομένῃ προστρέχοντος ἀγαθοειδῶς.

[1] Cap. 4.

[2] Ep. 26. p. 95. — [3] Sap. 1.

invitans expectat, cujus solæ sunt hæ partes, ut sub tui juris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat? »

Hæc Arnobius ex communi, ut apparet, sensu Christianorum, qui tunc temporis vivebant, ac primis illis Christianæ rudimentis fidei; quæ quo simpliciora erant, et nota omnibus, atque in propatulo posita, tanto magis apparet penitus ista cunctorum fidelium insedisse mentibus; ut ita persuasum haberent, nemini non esse propositam spem, et facultatem salutis assequendæ: ut si quis rationis compos ad illam minime perveniret, sciret id suo sibi vitio, ac malo liberi arbitrii usu contigisse; nec sibi gratiam et auxilium, sed seipsum gratiæ et auxilio defuisse.

VIII. Hilarius in commentario ad Psalmum 11, Deum ostendit neminem velle, quantum in se est, salute frustrari [1]. « Qui ergo secundum Prophetam, *ait*, mavult peccatorum pœnitentiam, quam mortem, numquid existimandus est a mandatis suis quemquam repellere? etc. Legimus et in Evangeliis scriptum [2]: *Omni enim habenti dabitur, et abundabit; qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Ergo habens abundabit, non habens vero ipso illo quod habet indigebit, etc. Deus ergo non aufert nisi non habenti: secundum quod neque repellit nisi negligentem. Adeo autem bonitate plenus est, ut habentem abundantia muneretur: adeo vero non vult quemquam non habere, ut non habenti ipsum quod habet adimat. » Vult igitur omnes habere: quid vero aliud, nisi quod ad salutem pertinet, et ad eam perducit, adeoque salutem ipsam?

Rursus idem Hilarius ad illa verba [3], *Misericordia tua, Domine, plena est terra*, hæc adnotat: « Patiens enim et miserator Deus, dum mavult pœnitentiam peccatorum, quam mortem, dona sua justis, injustisque largitur: unicuique per patientiam longæ æquanimitatis pœnitendi tempus impertiens. »

Sed præclarus est locus ejusdem Hilarii ad illa Psalmi istius [4], *In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo.* « Adest, *inquit* [5], unicuique [6] proximum, ut dictum est. Stat enim ad ostium verbum Dei, et pulsat ostium animæ nostræ, et dicit: Ecce stans ante ostium pulso: si quis aperuerit mihi ostium, ingrediar ad eum. Vult ergo semper introire, sed a nobis ne introeat excluditur. Claudimus enim per hæc corporis vitia animæ nostræ aditum. Qui si cœperit emundatis omnibus patere, illico introire, modo solis, qui clausis fenestræ valvis introire prohibetur, patentibus vero totus immittitur. Ipsi quidem semper ut illuminet, promptum est: sed lumen sibi domus ipsa obseratis aditibus excludit. Est enim verbum Dei Sol justitiæ, assistens unicuique ut introeat: nec moratur lucem suam apertis aditibus infundere. » Quid his Hilarii verbis expressius, ut et præsto omnibus divinam gratiam adesse monstretur, et auctorem illius, aspiratoremque Deum eam omnibus offerre? Hoc enim solis ipsius similitudo declarat, quam ex Dionysio paulo ante retuli. Quippe lumen suum omnibus ingerit; nec ab usu quemquam istius excludit lucis ille parens. In quo divinæ bonitatis effigiem adumbrari, ambo illi Patres existimant, quæ vitam omnibus, et gratiam, ac salutem, quantum in ea situm est, inculcare satagit. Hinc ergo tum idoneum gratiæ præsidium etiam recusantibus offerri: tum nemini denegari; atque adeo provocari ad salutem universos, egregie conficitur.

IX. Ambrosius item crebrius, et disertius, quam quisquam alius ex Patribus, istud idem confirmat. Cujus jam aliquot loca descripsimus in libro decimo tomi primi [7]: et nunc alia duo proferemus. Libro secundo in Lucam, de adventu Magorum disputans [8], « Duæ quippe sunt, *inquit*, viæ; una, quæ ducit ad interitum; alia, quæ ducit ad regnum. Illa peccatorum est, quæ ducit ad Herodem: hæc Christus est, qua reditur ad patriam. Hic enim temporalis est incolatus, sicut scriptum est [9], *Multum incola facta est anima mea.* Caveamus igitur Herodem mundanæ ad tempus præsulem potestatis, ut patriæ cœlestis æternum consequamur habitaculum. Non electis tantum præmia ista proposita sunt, sed etiam omnibus: quoniam omnia, et in omnibus Christus. » Ergo omnibus et iter ad vitam æternam, et æterna ipsa vita proponitur.

Rursus idem Ambrosius in enarratione Psalmi 118, Dei bonitatem prædicans [10], « Semper Deus, *inquit*, bonus est: idemque et Paulus ait [11], *Vide ergo bonitatem, et severitatem Dei.* Bonitas enim in omnes est, severitas in paucos. Denique subdit idem Apostolus: In eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem. Si enim non cecidissent, utique

[1] Hilar. ad Octon. 2. ver. 10. p. 252. — [2] Matt. 25. 29. — [3] Ps. 118. Octon. 8. ver. 64. — [4] Oct. 12. ver. 89. — [5] Hilar. pag. 268. B. — [6] Ita legit Hincmar. lib. de Prædest. cap. 25. p. 165. pro eo quod in quibusdam codicibus legitur *proximo.*

[7] Cap. 5. § 6. — [8] Amb. in cap. 2. Lucæ col. 28. l. — [9] Ps. 119. — [10] To. 2. col. 951. A. — [11] Rom. 11.

bonus est, quia permanes. Quod si non permanseris in bonitate, et tu excideris. » Hic Ambrosius bonitatem illam designat, qua peccatores ad Dei gratiam, ac salutem adducuntur ; quam quidem ad omnes pertinere dicit : *severitatem* vero , qua videlicet qui suapte voluntate ceciderint, puniuntur ; in paucos porrigi. Nimirum quia ex bonitate sua, salvos esse vult omnes, [1] *Est enim salvator omnium, maxime fidelium :* ex justitiæ vero severitate, non omnibus pœnam, interitumque destinat; sed paucis comparatione omnium. Quod autem de hujusmodi bonitate loquatur Ambrosius, quæ ad virtutem et gratiam, ac salutem postremo spectat hominum ; subinde his verbis indicat : « Ergo bonus omnibus, quia omnes recto vult esse corde. Qui autem cor declinaverit, ipse a se gratiam divinæ bonitatis avertit. » Quocirca si *bonus est omnibus*, quia *rectos corde*, et quid aliud, quam justos, atque sanctos ? omnes esse vult : et si *pauci* illi, qui ab fructu bonitatis istius arcentur, soli isti sunt, qui alienantur ab gratia: consequens est, ut neque bonitatis genus illud de naturali quodam affectu providentiæ communis in homines accipi debeat; neque solis circumscribi prædestinatis, et electis, si, uti par est, ad salutem referatur : quia non pauci ; sed multo plures sunt bonitatis ejusmodi compotes, cum aliis comparati, qui severitatem experiuntur ; quales oportebit esse reprobos. Omnino igitur Ambrosius bonitatem illam Dei, qua salutem vult, ac procurat hominibus, ad universos docet extendi : severitatem autem, ac damnationem, ad paucos, hoc est, multo quam illi sunt, pauciores : et est ille locus quantivis ad hoc persuadendum , quod hactenus demonstrare studemus.

Item in libro primo de Pœnitentia, capite sexto : « Et tu quidem, Domine, *ait,* omnes cupis sanare, sed non omnes curari volunt. »

X. Hieronymus quoque de ista ipsa voluntate Dei, quæ in salutem omnium fertur, præclare scripsit tum ad caput 63. Isaiæ , tum ad primum caput epistolæ ad Ephesios : quæ duo loca alibi excerpsimus [2]. His nunc tertium adjungimus locum ex commentario ad illa Ezechielis [3], *Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus meus, et non ut convertatur a viis suis ?* quibus eamdem diserte Propheta confirmat voluntatem Dei. Ad hæc igitur adnotat hoc Hieronymus : « Ergo Domini voluntatis est, omnes salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire. Ubicumque autem Dei videtur severa, et truculenta sententia, non homines, sed peccata condemnat. » Ac deinde voluntatem hujusmodi salvandorum omnium etiam Judæos ipsos complecti significat ; qui tamen salutem non sunt adepti. Quippe ad illa verba Prophetæ [4], *Et quare moriemini domus Israel ?* ista pertexit, « Melius est, ut supra diximus, exhortationem hanc, in qua scriptum est, Convertimini, et agite pœnitentiam, super persona accipere Judæorum, quos non vult mori ; et quibus nunc loquitur, Quare moriemini domus Israel, qui habetis Patres Abraham, Isaac, et Jacob : (de) quibus scriptum est, Deus vivorum, et non mortuorum ? Cur vestro vitio moriemini, qui Patrum merito, et mea debetis vivere misericordia ? » Rursus ad ista Prophetæ, *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus : revertimini, et vivite*, ita scribit Hieronymus : « Nolo, inquit, vos mori, quos in salutem genui, [5] *Filios enim genui, et exaltavi : ipsi autem spreverunt me.* Revertimini ergo, et vivite. Non dicitur revertimini, nisi his, qui prius cum Deo fuerant, et postea ejus deseruere comitatum. Et vivite per pœnitentiam, qui estis mortui per peccatum. » Demum ad Judæos omnes, etiam reprobos, et a peccatis minime resipiscentes, illam Dei voluntatem *salvificam*, ut ita loquar, extendi demonstrat ita concludens : « Igitur Israel, quia non revertitur ad pristinum statum, mortuus esse credendus est. »

Adde his omnibus Latinis tum Paulini Nolani manifestum testimonium, tum auctoris antiqui, cui vulgo nomen Ambrosii præfigitur, in commentario ad illum epistolæ prioris ad Timotheum locum ; ex quo Græci, Latinique pene omnes voluntatem illam Dei per salutem omnium diffusam adstruunt : quæ duo loca in libro decimo tomi primi retulimus [6].

Poteram hic Scripturæ testimonia ad idem suadendum disertissima referre ; nisi jam abunde præstitum id a nobis esset in decimo libro tomi primi, capite tertio : sed et nonnulla de istis iterum dicenda postmodum venient. uterentur et ipsi bonitate Dei. Nam et tibi ideo

[1] 1. Tim. 4. 10. — [2] Tom. 1. lib. 10. c. 4. § 4. — [3] Ezech. 18. 23.

[4] Ezech. ib. ver. 31. — [5] Esa. 1. — [6] Cap. 4. § 4.

CAPUT SECUNDUM.

Christum pro omnibus passum esse, etsi non omnibus ejus passio profuerit, ostenditur ex Græcorum, et Latinorum, qui ante Augustinum floruerunt, aliquot testimoniis, quorum vis expenditur.

I. Pars altera quæstionis sequitur, ex priore pendens, et ejus præjudicio pene jam absoluta: an mediatoris Christi merita ad omnium hominum salutem ex Dei voluntate, comparata, et applicata fuerint. Quod sane consequens videtur, si salvos omnes Deus, quantum in se est, esse voluerit. Non enim alia ratione, quam unius mediatoris Christi meritis, gratiam illis, et salutem destinare voluit. Quare minus operæ est in eo ponendum, ut separatim doceamus, ex antiquorum placitis, Christum pro omnibus etiam reprobis, esse passum, ac reliquas, quoad res ferebat, mediatoris implevisse partes. Qua de re nos alibi plura etiam, quam pro altera parte, testimonia veterum adduximus[1]; quibus accedent alia modo, et eorum primum, qui ante Augustinum de hoc argumento commentati sunt.

Origenes, cujus ex opere contra Celsum aliquot loca illic attulimus, in primo libro Christum pro universis hominibus, quantum in ipso erat, laborando, ac patiendo sategisse demonstrat, cum impiorum calumnias matris illius integritati, ac famæ putidis commentis obtrectantium, ita refellit: « (1) An enim rationi consentaneum est, *inquit*, eum qui pro humano genere tanta pertulit, ut, quantum in ipso erat, Græci omnes, et barbari divinum expectantes judicium, a nequitia desciscerent, et omnia conditori universorum grata, et accepta facerent, nativitatem habuisse non modo nulla re mirabilem; sed vel sceleratissimam etiam, et turpissimam. »

(2) Gregorius Nazianzenus in oratione 25, Christi passionem, ejusque fructum, ac redemptionem omnibus omnino ab Adamo propagatis esse communem luculentissimo testimonio approbat, cum Arianorum conjecta in se probra, et convicia refellit; atque hoc inter alia, quod objecerant, ipsum obscuro, et ignobili ex oppido venisse. Hoc vero latius ille depellens, omnibus ubique omnia esse communia dicit, solem, lunam, stellas, et horum omnium, ac tempestatum annuarum vicissitudines, mare, flumina, terram ipsam, et in ea sepulturam, « tum rationem, legem, prophetas; ipsas etiam Christi perpessiones; per quas omnes reformati sumus, nullo penitus excepto, qui eidem Adamo participavimus, et a serpente decepti, et per peccatum morte affecti, ac per cœlestem Adamum saluti restituti: atque ad vitæ lignum, unde excideramus, per ignominiæ lignum revocati sumus. » Hoc sane Gregorii loco nihil potest esse disertius; ex quo liquet ita propositam in commune esse, et ad omnium hominum utilitatem, ac salutem, Christi Domini passionem, ut quantum est in illo, nemo penitus excludatur.

II. Joannes Chrysostomus homilia 26. in epistolam ad Romanos, hæc Apostoli verba declarans[2], *Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est*, sic scribit: «(3) An vero tu ne tanti quidem fratrem æstimas, ut vel abstinentia ciborum nolis illius salutem redimere? Ac Christus quidem vel servus fieri, vel emori pro illo non dubitavit: tu ne cibos quidem aspernari sustines, ut ejus saluti con-

(1) ORIG. 1. cont. Cels. pag. 26. Ἆρα γὰρ εὔλογον, τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τολμήσαντα, ἵνα τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ, πάντες ἕλληνες, καὶ βάρβαροι κρίσιν θείαν προσδοκήσαντες, ἀποστῶσι μὲν τῆς κακίας, πάντα δὲ πράττωσιν ἀρεσκόντως τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, παράδοξον μὲν μὴ ἐσχηκέναι γέννησιν, πασῶν δὲ γενέσεων παρανομωτάτην, καὶ αἰσχίστην;

(2) NAZIANZ. orat. 25. pag. 436. D. Καὶ ἔτι πρὸ τούτων, κοινὸν λόγον, νόμον, προφήτας, αὐτὰ τὰ Χριστοῦ πάθη, δι' ὧν ἀνεπλάσθημεν, οὐχ ὁ μὲν, ὁ δ' οὐ· πάντες δὲ οἱ τοῦ αὐτοῦ Ἀδὰμ μετασχόντες, καὶ ὑπὸ τοῦ ὄφεως παραλογισθέντες, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ θανατωθέντες, καὶ διὰ τοῦ ἐπουρανίου Ἀδὰμ. ἀνασωθέντες, καὶ πρὸς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐπαναχθέντες, διὰ τοῦ ξύλου τῆς ἀτιμίας, ὅθεν ἀποπεπτώκαμεν.

(3) CHRYS. tom. 3. pag. 207. vers. ult. Ἢ οὐδὲ τοσούτου ἄξιον εἶναι ἡγῇ τὸν ἀδελφὸν, ὡς μηδὲ ἀποχῇ βρωμάτων ὠνήσασθαι αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν; καὶ ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ δοῦλος γενέσθαι, οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο δι' αὐτόν· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων καταφρονεῖς, ἵνα αὐτὸν διασώσῃς; καί τοι γε οὐ πάντας ἔμελλε κερδανεῖν ὁ Χριστός· ἀλλ' ὅμως ὑπὲρ ἁπάντων ἀπέθανε, τὸ αὐτοῦ πληρῶν.

[1] To. 1. lib. 10. cap. 5.

[2] Rom. 14. 15.

sulas? Atqui non omnes lucrifacturus erat Christus, et nihilominus pro universis mortuus est, quod in se situm erat faciens. »

Sic in homilia 43. in Matthæum de iis agens verbis, *Generatio mala, et adultera signum quærit; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ :* hæc idcirco dixisse Christum animadvertit, « (1) Ut significaret, et se illorum gratia passurum esse, et nihil tamen ipsos ex eo lucri facturos esse. Hoc enim postea demonstravit, ac nihilominus hæc sciens mortem obiit. Tanta illius cura, et providentia fuit. »

Sed eximia est ejusdem Chrysostomi sententia in expositione epistolæ ad Galatas, ejusque verba ista [1], *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.* Ibi Chrysostomus non solum pro omnibus omnino esse passum hominibus affirmat : sed etiam pro unoquoque omnium. Nam illa ideo dixisse vult apostolum Paulum, « (2) Ut ostenderet, unumquemque nostrum tantæ Christo Domino gratiæ debitorem esse, quantæ si sui tantummodo causa venisset. Non enim detrectasset vel pro uno tantumdem curæ, ac benignitatis ostendere. Ita ille quemlibet hominum tanta charitatis mensura complectitur, quanta orbem universum. Quocirca sacrificium quidem ipsum pro tota natura oblatum fuerat : qui autem usum sacrificii percipiunt, soli sunt credentes. Et tamen non illum ab tali beneficentia deterruit, quod non omnes accederent. Ac nihilominus prandium illud evangelicum omnibus quidem paratum fuerat [2]. Sed quoniam venire noluerunt, qui erant invitati, non proposita fercula subtraxit; sed alios invitavit. Eodem hic quoque modo fecit. Nam et ovis ab nonaginta novem avulsa, unica erat : nec ille tamen eam neglexit. » Vere aureus hic locus, et uncialibus, iisdemque aureis litteris describendus, ad Christi profusam in homines testandam charitatem et humanitatem : qua tum universos, tum eorum singulos quantum in se fuit amplexus, meritorum suorum, gloriæque participes habere studuit; tantum abest ut a salute quemquam, nisi culpa meritoque suo, rationis et voluntatis compotem suæ, voluerit excludere.

III. Atque hoc idem Chrysostomus de Christi sanguine non in omnium generatim tantummodo salutem, sed in singulorum etiam, profuso, et impenso, pulcherrime declaravit in homilia quadam, in qua de Pauli charitate disputat; qua incensus, in quemlibet privatum hominem tuendum, ac juvandum totis incumbebat viribus. « (3) Non enim, *ait*, illud spectabat, quod unus esset, qui peccaverat, et protectione opus habebat : sed quod homo erat; homo, inquam, Deo pretiosum animal, et cujus gratia ne proprio quidem filio pepercit Pater. » Tum : « Cogita quod pro illo quoque mortuus est Christus, et hoc tibi ad omnis in eum providentiæ argumentum sufficiet. Cogita, *inquit*, qualem illum esse oporteat, quem tanti Christus æstimavit, ut ne suo quidem sanguini pepercerit. » Quod idem asseverantem Ambrosium paulo post audiemus. Multa alia Chrysostomi loca refert Hincmarus libro de Prædestinatione, capite 33. quæ eodem spectant.

Asterius Amasenus episcopus in Exhortatione ad pœnitentiam, « (4) Ego vero, *inquit*, arbitror, Judam proditorem, nisi cito ipse sibi carnifex extitisset, sed ad terram accidens misericordiam implorasset, neutiquam expertem futurum fuisse miserationum illarum,

(1) Id. hom. 43. in Mat. pag. 282. Καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτῶν πείσεται δηλῶν, καὶ ὅτι οὐδὲν κερδανοῦσι. Τοῦτο γὰρ μετὰ ταῦτα ἐδήλωσεν· ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα εἰδὼς ἀπέθανε. Τοσαύτη ἦν αὐτοῦ ἡ κηδεμονία.

(2) Chrys. in cap. 2. epist. ad Gal. pag. 735. Καὶ χωρὶς δὲ τούτων δεικνὺς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλειν τῷ Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἦλθεν. Οὐ γὰρ ἂν παρῃτήσατο καὶ ὑπερ ἑνὸς τοσαύτην οἰκονομίαν ἐπιδείξασθαι. Οὕτως ἕκαστον ἄνθρωπον τοσούτῳ ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσῳ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἱκανὴ πάντας ἦν σῶσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρησάμενοι οἱ πιστεύοντές εἰσι μόνοι. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας τὸ μὴ πάντας προσελθεῖν· ἀλλ' ὅμως τὸ ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν ηὐτρέπιστο· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν οἱ κληθέντες, οὐ συνεῖλε τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἑτέρους ἐκάλεσεν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πρόβατον τὸ τῶν ἐννενηκόντα ἐννέα ὑποσπασθὲν, ἓν ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε.

(3) Id. tom. 5. hom. 60. pag. 413. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐσκόπει, ὅτι εἷς ἦν ὁ ἁμαρτὼν, καὶ δεόμενος προστασίας, ἀλλ' ὅτι ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπος τὸ τῷ Θεῷ τιμιώτατον ζῶον, καὶ δι' ὃν οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐφείσατο.

Ibid. Ἐννόησον ὅτι καὶ ὑπὲρ τούτου Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς πάσης προνοίας ὑπόθεσιν. Ἐννόησον ὁποῖόν τινα ἐκεῖνον εἶναι χρὴ, ὃν τοσούτου Χριστὸς ἐτιμήσατο, ὡς μηδὲ τοῦ αἵματος φείσασθαι τοῦ ἑαυτοῦ.

(4) Aster. apud Phot. cod. 271. pag. 813. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι καὶ Ἰούδας ὁ προδότης, εἰ μὴ ταχέως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐγένετο δήμιος, προσπεσὼν δὲ τὸν ἔλεον ᾔτησεν, οὐκ ἂν τῶν οἰκτιρμῶν τῶν πάσης ὑπερχεομένων τῆς οἰκουμένης ἠστόχησε. Τεκμήριον δὲ οἱ μετανοήσαντες ἐκ τῶν σταυρωσάντων, καὶ τῆς σωτηρίας διὰ τῆς μετανοίας ἀπολαυσάντων.

[1] Gal. 2. 20.

[2] Luc. 14. 16.

quæ super omnem terram exundarunt. Cujus rei argumento sunt illi, qui ex eorum numero, qui Christum crucifixerunt, pœnitentiam agentes, per eam sunt salutem consecuti. » Si Judas unus ex reprobis salutem adipisci potuit per Christi merita ; necesse est pro ipso passum esse Redemptorem. Alioqui nullo pacto salvari potuisset : nihilo certe magis, quam diabolus ipse ; ad quem passio illa non pertinet.

Cum hoc Amphilochius (sic enim inscribitur) concordat in homilia in Peccatricem, ubi Christum inducit ita cum Juda loquentem : « (1) Ego te quidem a peccato proprio sanguine redimo, tu vero me triginta obolis vendis. »

IV. Hoc ipsum et græci interpretes sentiunt, Theophylactus, et Euthymius in commentariis ad Matthæi caput vicesimum, ubi Christus venisse se dicit [1] *dare animam suam, redemptionem pro multis ;* quæ sic exponunt illi, ut multi pro omnibus usurpentur. « (2) Nam omnes sunt multi. » Addit Euthymius, « frequenter Scripturam multis dicere pro omnibus. Itaque pro omnibus tradidit animam suam, omnesque redemit ; quanquam multi sua sponte in servitute remanserunt. » De qua vocum permutatione vide quæ Augustinus contra Julianum disserit in libro secundo operis imperfecti adversus ipsum [2].

Cyrillus Alexandrinus libro primo in Joannem, Judæos perinde ac gentiles, imo multo magis in culpa illos esse dicit, « (3) Quod eum, qui ad omnium salutem venerat, recipere noluerunt : qui fidem cœlorum regno remuneraretur. »

Et in libro undecimo de Juda proditore verba faciens, primum ait ipsum excusationem habere nullam ex eo, quod prædictum de illo fuerat, tradendum ab ipso esse Christum. « (4) Quippe licet hoc de se prænuntiatum esse didicisset, licuisse tamen ei, si vellet, devitare hoc, et cavere, cum liberam haberet quamcumque vellet in partem voluntatis inclinationem. » Sed nec illi defuisse ad declinandum hujusmodi scelus idonea Salvatoris auxilia, perinde ac ceteris suppetebant, paulo post affirmat. « (5) Quod si perinde, *ait,* atque alii, et ex æquo cum ipsis, divinæ gratiæ opibus præditus, propria voluntate in exitii barathrum delapsus est : quomodo non eum servasse dicitur Christus, qui consentanea benignitati suæ illi præsidia largitus est ; et quantum ad cavendi peccati auxilia concessa pertinet, hominem liberavit ; nisi ipsemet propriæ nutu voluntatis malum sibi ultro istud arcesseret? In aliis certe gratiæ splendor eluxit, quæ perpetuo conservavit eos, qui liberum suum arbitrium ad cooperandum illi quodammodo socium præstiterunt. Hoc enim modo uniuscujusque salus administratur. » Idem præterea in epistola ad monachos, filium Dei quæ sunt carnis, propria sibi ait fecisse, « (6) Ut ipsi attribueretur passio ; et unus ex omnibus resurgens, qui pro omnibus erat mortuus, proprio sanguine redimeret quidquid sub cœlo est, et acquireret Deo, ac Patri eos omnes, qui in universa terra consistunt. » Quo Cyrilli loco Hincmarus utitur [3], ac videtur latinus interpres, quem adhibuit, in græco legisse εἷς ὁ πάντων ἀντιστὰς ; vertit enim, *omnium compensatione dignus*, pro quo in Ephesinæ synodi latino scriptum est, *Unus qui omnibus dignitate præstabat.*

Sunt qui Cyrilli Hierosolymitani locum ad hoc afferant probandum, Christum passione sua multiplex salutis iter omnibus aperuisse, quo in loco ait sic : « Et multimoda sane quædam relicta est ratio consequendæ vitæ æternæ, propter illius passionem. » Verum non Cyrilli est ista sententia, sed latini interpretis Joannis Grodecii, qui aliud agens græca non ex fide convertit. Est autem ista sententia ex Catechesi 18. ubi Cyrillus varios esse modos conse-

(1) AMPHIL. pag. 81. Καὶ ἐγὼ μέν σε τῆς ἁμαρτίας τῷ οἰκείῳ ὠνοῦμαι αἵματι· σὺ δὲ μὲ τριάκοντα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν.

(2) THEOPHIL. Τουτέστι πάντων. Οἱ γὰρ πάντες, πολλοί.

(3) CYRILL. Alex. l. in Joan. pag. 89. Ἀπεσείσατο παρόντα μετὰ σαρκὸς, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἐπιδημήσαντα λαβεῖν οὐκ ἠθέλησε, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς πίστεως ἀντιδιδόντα.

(4) Idem pag. 976. Τῷ γὰρ τοῦτο μαθόντι μετῆν δήπου πάντως, εἴπερ ἠβουλήθη, καὶ παραιτήσασθαι, καὶ φυλάξασθαι τὸ παθεῖν, προαιρετικὴν ἔχοντι τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιτο ροπήν.

(5) Ibid. pag. 977. Εἰ δὲ τοῖς ἄλλοις ἐν ἴσῳ τὴν ἐκ τῆς θείας χάριτος ἔχων περιβολὴν, ἐξ ἰδίων θελημάτων εἰς τὸ τῆς ἀπολείας κατώλισθε βάραθρον, πῶς οὐ τετήρηκεν ὁ Χριστὸς τὰ ἐκ τῆς οἰκείας ἡμερότητος ἐπιδοὺς, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τὴν τῆς ἀσφαλείας ἐπίδοσιν, διασώσας τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸ παθεῖν ἠθέλησεν ἐξ ἰδίων θελημάτων ; Διέπρεψε γοῦν ἐν τοῖς ἑτέροις ἡ χάρις, μέχρι παντὸς διασώσασα τοὺς τὴν ἰδίαν προαίρεσιν συνέργατιν ὥσπερ ποιησαμένους αὐτῇ. Διοικεῖται γὰρ οὕτω τῆς ἑκάστου σωτηρίας ὁ τρόπος.

(6) Idem in conc. Eph. par. 1. cap. 1. pag. 18. F. Ἵνα καὶ αὐτοῦ λέγηται τὸ παθος, καὶ εἷς ὁ πάντων ἀναστὰς τεθνεὼς ὑπὲρ πάντων, ἀγοράσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ κατακτήσηται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν.

[1] Matt. 20. 21. — [2] Præsertim c. 134. et seq.

[3] Hincmar. de Præd. c. 33. p. 274.

quendæ salutis, ac sempiternæ vitæ, probat e Scripturis; et nonnullos proponit, velut fidem, martyrium, Evangelii prædicationem, amorem Christi, legis observantiam, fugam vitiorum; ac demum ita sermonem concludit : « (1) Denique multiplex est, quam propter nimiam copiam prætermisi, æternæ vitæ comparandæ ratio. » Videtur interpres legisse κατέλιπεν, et διὰ τὸ πάθος. Sed falsus est : nec ad rem pertinet Cyrilli locus iste.

V. Quo cum alterum Basilii magni compensabimus sane præclarum, et aperte liquidoque testificantem id quod volumus, Christum non modo pro electis, sed etiam pro reprobis damnatisque passum ac mortuum esse; quem locum postremum græcorum testimoniorum posuimus, ut cum eo incontinenti necteremus unum ex Latinis, ejusdem omnino sententiæ.

Basilius igitur in libro Regularum fusius disputatarum, in responsione ad quæstionem secundam, de charitate tum Dei erga nos, tum nostra erga ipsum mutua disserens, apprime piam, et copiosam orationem explicat : in qua amoris illius nostri quædam incitamenta proponit, ex immensis, et multiplicibus Dei in nos sumpta beneficiis; quorum vel unicum satis esse debeat ad excitandum in animis nostris ingentem, et inexhaustum divinæ charitatis ardorem. Ex his autem beneficiis illud præcipue commemorat, quod ad imaginem suam conditos homines ad æternam felicitatem destinavit; et in peccatum, exitiumque prolapsos revocare, ac recreare studuit, propter nos homo factus, et infanda, indignaque perpessus. Nec eo contentus divinitatis nos etiam suæ participes esse voluit, et immortalis post hanc vitam gloriæ consortes. Quibus expositis, hanc velut hortationi suæ clausulam adjungit ad animorum permotionem vehementem imprimis et efficacem. « (2) Mihi vero, ait Basilius, omnia illa cum animo meo cogitanti (ut quid in me sentiam vobis eloquar) subit horror quidam, ac velut alienatæ mentis stupor, ne forte vel avocata alio mente, vel circa vanarum rerum occupata studium, ab Dei charitate excidens, Christo dedecori sim. Nam ille ipse, qui nos modo decipit, ac per mundanas illecebras oblivionem nobis ingenerare bene de nobis meriti Creatoris omni ope contendit, ad animarum nostrarum perniciem, insiliens in nos et insectans; tunc nostram contemptionem Domino per convicium exprobrabit; et ex contumacia, defectioneque nostra gloriandi adversus illum materiam capiet : quod cum neque procreaverit nos, nec mortuus sit pro nobis, nihilominus in rebellione ac Dei mandatorum contemptu morigeros sibi nos habuerit. Equidem hujusmodi probrum in Dominum conjectum, atque hanc inimici jactantiam acerbiorem mihi quibusvis gehennæ suppliciis videri fateor : nimirum materiam nos inimico Christi fuisse gloriandi, et arrogantius efferendi sese contra illum, qui pro nobis mortuus est, et resurrexit : cui ob illud ipsum majorem in modum debitores sumus. »

Ex his Basilii verbis mens ejus ista colligitur, Christum pro reprobis etiam, et damnatis, non autem pro solis electis mortem, et supplicia pertulisse. Etenim diabolum ait insultaturum esse Domino, et probro istud daturum, quod iidem illi, pro quibus mortuus est, spreto ipso, hostem suum, et nihil tale molitum eorum causa, nec ulla in re bene meritum, sed in eorum perniciem intentum sequi præoptaverint, et in communem cum illo damnationem incurrere : hoc est in extremo judicio cum eodem apparente, gloriationis istius, et exprobrationis argumentum de se inimico Dei præbere. Perspicuum est igitur Basilium existimasse, quod hactenus pugnamus, Christum pro damnandis esse passum, non pro solis prædestinatis ad vitam.

VI. Commodum nobis ad latinos Patres transitum faciet par et genuinus illi Basilii, locus Cypriani ex libro de Opere et eleemosynis, ubi eamdem diaboli adversus Christum insultationem, exprobrationemque describit his verbis, quæ hic ponere operæ pretium arbitror.

(1) CYRILL. catech. 18. pag. 224. B. Καὶ πολύτροπός ἐστιν, ἣν κατέλιπον διὰ τὸ πλῆθος, τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡ εὕρεσις.

(2) BASIL. tom. 2. pag. 418. B. Ὧν ἁπάντων ὅταν εἰς ἔννοιαν ἔλθω (ἵνα τὸ ἐμὸν πάθος ἐξείπω) εἰς φρίκην τινὰ, καὶ ἔκστασιν φοβερὰν καταπίπτω, μή ποτε ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ νοῦ, ἢ τῆς περὶ τὰ μάταια ἀσχολίας, τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ ἐκπεσὼν ὄνειδος γένωμαι τῷ Χριστῷ· ὁ γὰρ νῦν ἀπατῶν ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν κοσμικῶν δελεασμάτων λήθην ἐμποιεῖν ἡμῖν τοῦ εὐεργέτου μηχανῇ πάσῃ σπουδάζων, ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐναλλόμενος ἡμῖν, καὶ ἐπεμβαίνων, εἰς ὀνειδισμὸν τότε προσοίσει τῷ Κυρίῳ τὴν ἡμετέραν καταφρόνησιν· καὶ ἐγκαυχήσεται τῇ ἀπειθείᾳ, καὶ ἀποστασίᾳ ἡμῶν· ὥστε οὔτε κτίσας ἡμᾶς, οὔτε ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅμως ἔσχεν ἡμᾶς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ ἐν τῇ ἀπειθείᾳ, καὶ ἀμελείᾳ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τὸ ὄνειδος τὸ κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ τοῦτο τὸ καύχημα τοῦ ἐχθροῦ, βαρύτερον ἐμοὶ τῶν ἐν τῇ γεέννῃ κολάσεων φαίνεται· τῷ ἐχθρῷ τοῦ Χριστοῦ ὕλην γενέσθαι καυχήματος, καὶ ἀφορμὴν ἐπάρσεως κατὰ αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος, καὶ ἐγερθέντος, ᾧ καὶ διὰ τοῦτο περισσοτέρως ὀφειλέται ἐσμέν.

« Atque ut pigros, et steriles, *inquit*[1], et cupiditate numaria nihil circa fructum salutis operantes magis pudeat, ut plus conscientiam sordidam dedecoris, ac turpitudinis suæ rubor cædat, ponat unusquisque ante oculos suos diabolum cum servis suis, id est cum populo proditionis et mortis in medium prosilire, plebem Christi, præsente et judicante ipso, comparationis examine provocare, dicentem : Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi, nec flagella sustinui, nec crucem pertuli, nec sanguinem fudi, nec familiam meam pretio passionis, et crucis redemi; sed nec regnum cœleste illis promitto, nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco; et munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio, et longo tempore quæsita sumptuosissimis apparatibus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris apparatione, vel venditis ; ac nisi editio honesta successerit, conviciis, ac sibilis ejiciuntur, et furore populari nonnumquam pene lapidantur. Tuos tales munerarios Christe demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, aut in Ecclesia, præsidente et spectante te, ejusmodi munus edant, oppigneratis, vel distractis rebus suis, imo ad cœlestes thesauros mutata in melius possessione translatis. »

Hic Cyprianus pro ingratis illis, et sceleratis, qui se dæmonis voluntati, et obsequio permiserunt, crucem pertulisse Dominum, et vitam eis æternam promisisse confirmat ; quos tamen *pereuntes*, id est reprobos, et in judicio damnandos postea fore mox indicat. « Illic (verba sunt exprobrantis diaboli) in pauperibus tuis tu vestiris, et pasceris : tu æternam vitam operantibus polliceris : et vix tui meis pereuntibus adæquantur, qui a te divinis mercedibus, et præmiis cœlestibus honorantur. Quid ad hæc respondemus, fratres carissimi? » Ac subinde ex illis ipsis Christi servis, pro quibus sanguinem fudit, et de quorum ingrata adversus liberatorem suum contumacia queritur, judicaturum esse Dominum ait, et iis, qui misericordes et prolixi in egenos fuerint, decreturum æterna præmia; ceteros vero, qui tot illis beneficiis neutiquam responderint, et diabolo exprobrandi, insultandique materiam dederint, sempiternis pœnis addicturum esse significat.

VII. Extat inter opera Cypriani, præfatio Celsi cujusdam in altercationem Jasonis et Papisci ad Vigilium episcopum, quæ etsi non est Cypriani, perantiqua tamen est, et erudita. In ea porro Christum advenisse dicit, ut Judæos, necnon omnes homines salvos faceret. « Eos, *inquit*[2], qui adversus luminis sui claritatem obstinata etiam tunc mentis cæcitate durabant, ad notitiam claritatis et gloriæ suæ tam facile convertit, quam ut omnes salvos faceret, providentia suæ divinæ misericordiæ dignatus advenit. » Ubi cum tam facile dicit illos ad sui notitiam, et fidem adduxisse, qui ex Judæis erant contumaces, et alieni a fide, quam ad omnes salvandos venerat; satis indicat, ad omnium procurandam salutem antecedenti destinatione ac voluntate Christum advenisse ; adeoque ad Judæos omnes, etiam in pervicacia, et cæcitate derelictos : quod ita tamen reipsa non fecit, ut in parte illa rebellium, quos convertit, facere se potuisse monstraverit.

VIII. Hilarius vero illud de prolixa Christi voluntate in omnes homines ad gratiam, salutemque promovendos, plurimis in locis testatum reliquit : e quibus hic aliquot proferam.

In commentario ad Psalmum 59. initio Deum in castigandis hominum peccatis asserit misericordiam adhibere; « dum damno terrenorum præsentium ingens æternorum bonorum retributio repensatur. » Sic enim « destruxit, *inquit*, Hierusalem templum; sed cœlestem sanctis reddidit civitatem : repulit ab operibus legis ; sed justificationem fidei, justificans ex fide impium, tribuit : dissolvit terrestre regnum; sed reges constituit cœlorum. » Atque hoc subinde tum ad Israeliticum omnem populum, tum multo magis ad universitatem hominum referri docet his verbis : « Et hæc quidem non magis ad Israel, quam ad universitatem humani generis aptata sunt : quia ex uno in omnes sententia mortis, et vitæ labor extat, cum dictum est, Maledicta terra in operibus tuis. Nunc autem per unum in omnes donum vitæ justificationis gratia abundavit : ut quorum terra maledicta est, nunc conformia Deo corpora sint. » Quo in loco perinde ait Hilarius ad omnes homines *donum vitæ*, ac *justificationis gratiam* pertinere, ut in omnes sententia mortis, ac peccati pœna diffunditur. Quod sane verum esse non potest, nisi sic intelligatur; divini hoc consilii, voluntatisque fuisse, ut quantum in ipso est, vitam ac justitiam percipiant omnes, et a morte liberentur. Hoc enim modo similitudo sibi constat; ut quemadmodum peccati noxa in universos redundat : ita salus, et liberatio comprehendat omnes.

[1] Cypr. lib. de Opere et eleemos. paulo ante fin.

[2] Pag. 570. col. 2. Oper. Cypr.

Rursus initio commentarii ad Psalmum 111. « Unigenitum Dei filium hominem natum esse » dicit, « ut æternitatem omnibus, qui per habitantem in carne nostra peccati legem moriebamur, inveheret. » Atqui nullus mortalium ab illa peccati lege, ac morte fuit exceptus. Igitur omnibus æternitatem Christus invexit.

Item ad Psalmum 67.[1] « Et primum quidem, *inquit*, non alienum a Dei misericordia, et bonitate videri potest, ut vitam omnibus in seipso restitueret ex mortuis. Nempe qui primum animam nobis, ac flatum, respirationemque vivendi, cum hominem[2] secundum imaginem sui similitudinemque constituit, de thesauris potestatis suæ, divinitatisque diffuderit. » Hanc ibi causam attigit Hilarius, cur Filium potissimum decuerit humanam suscipere, ac redimere naturam, quam alibi proposuimus, quod ille videlicet, tanquam Dei Patris virtus, cuncta procrearit. Quæ ratio commune in omnes homines redemptionis beneficium manasse indidem arguit, unde est creationis profectum.

Ad hæc in Psalmum 18.[3] « Et hæc sanctorum, *inquit*, expectatio fuit, ut omnis caro redimeretur in Christo; ut in eo æternæ resurrectionis primitiæ existerent. » « Hoc enim in multitudine misericordiæ beneplacitum est tempus, ait postea[4], cum in se universorum hominum vitam Deus miserans, ut miserator Deus, vitam esset largiturus ex mortuis. » Si universorum hominum, quos assumpsit in se, misertus est Deus, utique consulere voluit universis,[5] *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.*

IX. Præterea in commentario ad Psalmum 118. aperte docet, Christum pro reprobis, et damnatis suum profudisse sanguinem. Etenim de exprobratione agens illa[6], quam in oppida Corrozaim, et Bethsaida distrinxit Dominus, ista subjecit[7]: « Quod ab illis cœptum, necesse est ut in omnes ejusdem criminis par fiat: et tunc humano generi exprobret non pœnitenti, neque in viam evangelicam pergenti, id quod in Psalmo continetur[8], *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?* Exprobrat enim superbis, atque maledictis, cur nihil in sacramento sanguinis sui, atque mortis, utilitatis suæ esse existimarunt, cum ille nostri causa et natus, et mortuus sit. »

Quisquamne hic hæsitare potest, quin Hilarium gallicanæ decus Ecclesiæ ita sensisse fateatur, Christi sanguinem pro omnibus hominibus effusum fuisse; ac vel illis etiam, qui fructum ex eo nullum suapte culpa fecerunt? Sic enim urbes illæ Domini maledicto percussæ, utilitatis, quam ex eo capere poterant, utpote oblatæ sibi, funditus expertes fuerunt.

Est etiam illustris ad hanc sententiam ejusdem Hilarii locus in libro primo de Trinitate, quem alibi retulimus[9]: ubi Joannis illa verba, *Dedit potestatem filios Dei fieri,* sic interpretatur, ut omnibus dignitatis illius, ac prærogativæ consequendæ copiam fecerit, ut sint filii Dei; ac per illos stet, quo minus eam adipiscantur: « quia proposito universis Dei munere, non natura gignentium afferatur, sed voluntas præmium consequatur. » Vide quæ capite illo quarto libri noni ad istum locum Joannis adnotavimus. Hinc enim perspicue constat, eos, qui ab hac excidunt filiorum Dei amplitudine, illam sibi oblatam, ingestamque repudiasse.

Quod insuper in commentario ad Psalmum 51. uberrime idem Hilarius explanat, ad illa verba[10], *Propterea Deus destruet te in finem, evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo.* Quæ quidem ad vocationem fidelium accommodat, qua vita iis æterna repræsentatur, et salus: a qua voluntate sua, culpaque decidunt. « Qui enim non manebit, *inquit*[11], in Christo, regni Christi incola non erit. Non erit autem, non quod sibi non patuerit incolatus, (universis enim patet, ut consortes sint corporis Dei, atque regni; quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, naturam scilicet in se totius humani generis assumens,) sed unusquisque pro merito et evellendum se de tabernaculo, et eradicandum de terra viventium præbet, non prohibitus unquam inesse, qui per naturæ assumptionem incola sit receptus. Sed eradicatur ob infidelitatis crimen, naturæ consortio indignus existens. » Evigilent ad hæc novi dogmatistæ, et indidem discant, tam communem omnibus hominibus ab Christo salutem, ac vitam æternam oblatam fuisse, quam est illorum communis ab eo natura suscepta.

X. Huic germanus est ejusdem Hilarii locus alter in secundo libro de Trinitate[12]: « Humani enim generis, *inquit*, causa Dei filius natus ex Virgine est, et Spiritu sancto ipso sibi in hac operatione famulante, et sua videlicet Dei inumbrante virtute corporis sibi initia consevit; et

[1] Ad ver. 21. p. 240. G. — [2] For. *Cum in hominem, quem.* — [3] Pag. 244. H. — [4] Ibid. 246. B. — [5] Rom. 11. 32. — [6] Matt. 11. 21.

[7] Hilar. in Psal. 118. ver. 22. pag. 255. — [8] Ps. 29. — [9] Supra l. 9. c. 4. § 12. — [10] Ps. 51. ver. 7. — [11] Hilar. in Ps. 51. p. 206. E. — [12] Pag. 10. B.

exordia carnis instituit, ut homo factus ex Virgine naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret : ut quemadmodum omnes in se per id, quod corporeum se esse voluit, conderentur ; ita rursum in omnes ipse per id, quod ejus est invisibile, referretur. » Præclara sane, et non minus erudita ratio, quam ad hoc, quod volumus, plurimum efficax. Siquidem Dei filius unam aliquam, et singularem naturam hominis adjungens sibi, totum quodammodo humanum genus ascivit. Quod eo fecisse a plerisque veterum dicitur, ut totam veluti massam, et conspersionem Adami posterorum vitio parentis infectam sui, ac privatis cujusque maculis corruptam purgaret, quantum in se erat, ac defæcaret. De quo vide quæ in secundo libro hujus operis diximus [1]. Igitur Christi redemptio ad omnes, quantum fieri potuit, pertinere debet : ut quemadmodum humana natura ita communis est cum omnibus, et singulis hominibus in Christo, uti nemo ab consortio illius eximatur ; sic divinitas ipsa, et ex ea derivata sanctitas cum omnibus communicetur eo quo communicari voluit ac debuit modo : ejusmodi nimirum, ut pro certo cujusque, ac libero, ut in adultis, arbitrio voluntatis excepta, manaret in universos, et ex sese neminem excluderet ; non tamen invitis, aut necessitate compulsis, sed ope gratiæ, et efficientia mutatis, et volentibus obveniret.

Denique in calce libri ejusdem secundi, ita scribit Hilarius, « Munus autem, quod in Christo est, omne omnibus patet unum : et quod ubique non deest, in tantum datur, in quantum quis volet sumere : in tantum residet, in quantum quis volet promereri. »

XI. Hilario succedet Ambrosius, qui nec ipse perfunctorie tantæ rei sacramentum attigit : sed crebris, plenisque sententiis frequentavit. Ex iis nonnullas hic exscribam. In libro secundo de Pœnitentia [2], ubi ea res ex professo tractatur, tam Judam ipsum Domini proditorem, quam Simonem magum pœnitentiam agere, et in gratiam redire potuisse confirmat. De Juda primum ita scribit : « Arbitror enim, *inquit*, quod etiam Judas potuisset tanta Dei miseratione non excludi a venia, si pœnitentiam non apud Judæos, sed apud Christum egisset. » Cujus rei causa mox ista subjungitur : « Bonum Dominum habemus, qui velit donare omnibus. » Ergo et Judæ voluit condonare peccatum.

De Simone vero subinde disputans, cum docuisset patere omnibus veniæ, ac misericordiæ locum ; id sibi tanquam a Novatianis objectum diluit, quod in illius historia Petrum dixisse Lucas refert [3] : *Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui ;* tanquam de venia illi danda dubitaret. Verum dubitationis hanc esse vocem negat Ambrosius [4], « Ego autem nec Petrum dubitasse credo, nec dico ; nec verbi unius præjudicio tantam causam strangulandam arbitror. » Quod exemplis probat e Scriptura petitis, ubi Deus interdum ita loquens inducitur : ut apud Jeremiam [5], *Si forte audiant, et convertantur.* Et in Psalmo 80 [6] : *Pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Et Dominus in Evangelio [7], *Si enim me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Ex quibus concludit sic : « Si ergo his verbis usus est Petrus : quibus Dominus usus est sine præjudicio sententiæ suæ ; cur non accipiamus et Petrum his usum sermonibus sine suæ fidei præjudicio ? Neque enim poterat dubitare de Christi munere, qui sibi solvendorum peccatorum dederat facultatem. » Itaque sine ulla dubitatione Judam, et Simonem magum converti, et salutem potuisse consequi, affirmat Ambrosius ; reprobos utique homines, et quos nemo ab æterna damnatione vindicandos putet. Eodem spectat quod ejusdem libri capite octavo legitur [8] : « Qui lapsu alieno gaudet, *inquit*, diaboli gaudet victoria. Et ideo doleamus magis, cum audimus periisse hominem, pro quo Christus mortuus est, qui nec in messe stipulam negligit. »

In libro quoque tertio de Officiis, capite tertio, cum omnes homines pro viribus adjuvandos esse dixisset, hanc inter alias rationem subjicit ; quod « Christus quoque Dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem suam evacuatam dolebit. » Ex quo illud deducitur ; cum reprobi pereunt, *mercedem* Dominicæ passionis in illis *evacuari.*

XII. Idem in præfatione libri primi de Spiritu sancto, ad Gedeonis alludens historiam [9], in qua carnes, et azymos panes lapidi impositos Angelus solo virgæ contactu excitato igne consumpsit, « Jam tunc igitur, *inquit*, in

[1] Cap. 8. § 7. et seq. — [2] Lib. 2. c. 5. col. 406. — [3] Act. 8. 22. — [4] Amb. ibid. C — [5] Jerem. 26. 3. — [6] Ps. 80. 15. — [7] Joan. 8. 19. — [8] Amb. 2. de pœnit. c. 8. col. 412. G. — [9] Jud. 8.

mysterio declaratum est, quia Dominus Jesus in carne sua totius mundi peccata crucifixus aboleret, etc. Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram, de qua ignis exivit, ostendit quod caro Domini spiritu repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exureret. »

Et in libro de Joseph, capite septimo sub finem, « Neque enim pretium, *ait*, quæsivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit, quia non auro, et argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes, quo redemptus es : etsi ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum, non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per naturam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod a te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit ; ipse pro omnibus mortem suam obtulit. Solve pro auctore quod soluturus es lege. » Nimirum quod omnes homines habent, sanguinem suum ab illis, ubi opus est, exigi ait Ambrosius, quoniam et sanguine redempti sunt, et omnes sunt redempti, qui per naturam hoc habent, quo redempti sunt, et quod ab illis postulatur, sanguinem. Manifestum est ergo, ex Ambrosii sententia, omnes homines pretio sanguinis Christi esse redemptos.

Rursus ad Psalmum 118. ejusque versum decimum octavum [1], « Omnibus dicit Jesus, Volo ; qui non vult esse peccatum. Velle Christi, commune in omnes est : mundari, fidei esse (est) credentis in Christum. » Et ad versum vicesimum tertium [2], Christum ita loquentem introducit de eo, quod a Judæis judicatus, et condemnatus est : « Ego eorum redemptor adveneram : ego veneram, ut omnium peccata mundarem, ut recuperarem amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hæreditatem. Et illi adversus me detrectabant. »

XIII. Item ad versum sexagesimum quartum, *Misericordia tua, Domine, plena est terra*, sic scribit [3] : « Quomodo misericordia Domini plena est terra, nisi per passionem Domini nostri Jesu Christi ? etc. Plena est ergo terra misericordia Domini ; quia omnibus est data remissio peccatorum. Super omnes sol oriri jubetur. Et hic quidem sol quotidie super omnes oritur. Mysticus autem sol ille justitiæ omnibus ortus est, omnibus venit ; omnibus passus est, et omnibus resurrexit. Ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat. Ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore ejus se ipse fraudavit. Sed quod solis est, prærogativam suam servat : quod imprudentis est, communis a se gratiam lucis excludit. » Quid hac Ambrosii sententia plenius, accuratius, ac disertius ad institutum nostrum ? aut quid aliud diceret, si nostro tempore ac loco nunc esset ; et hoc ipsum, quod probare volumus, explicare vellet, Christum Dominum pro salute omnium, sine ullius exceptione, sanguinem fudisse suum, ac mortem subiisse ? Cujus remedii fructus si non ad omnes pervenit, ideo factum esse, non quod Christus noluerit ; sed quod illi ipsi, quorum causa pretium istud impensum est, recusaverint, et ab se rejecerint ; cum quidem liberæ voluntatis usu ad oblatam gratiam accedente aliter consulere sibi potuissent.

Simillimum huic est quod ad eumdem Psalmum idem adnotavit Ambrosius [4]. « Vides igitur, *inquit*, quod Verbum Deus et otiosum provocat, et dormientem excitat ? Qui enim venit, et januam pulsat, vult semper intrare. Sed in nobis est, quod non semper ingreditur, non semper manet, etc. Dilata cor tuum : occurre Soli lucis æternæ, qui illuminat omnem hominem. Et illud quidem verum lumen omnibus lucet. Sed si quis fenestras suas clauserit, æterno lumine se ipse fraudabit. Excluditur ergo et Christus, si tu mentis tuæ januam claudas : et si possit intrare, non vult tamen importunus irruere, non vult invitos cogere. Ortus ex Virgine, processit ex alvo universa totius orbis irradians, ut luceret omnibus. Capiunt qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam nox nulla interpolat. » Hic locus crucem hæreticis, et Armacanis figit, dum et gratiam Christi patere docet omnibus, et in eos juvandos incumbere ; ac frustrari nonnunquam effecto, fructuque suo, ut, etsi sufficiens sit ad immutandos, convertendosque peccatorum animos, horum culpa nihil penitus efficiat.

Præterea in explanatione Psalmi ejusdem [5], « Mala, *inquit*, Evæ successio totum hominem denotavit ; præclara Christi hæreditas totum hominem liberavit. Non ad unum quidem, non ad paucos, sed ad omnes testamentum suum scripsit Jesus : omnes scripti hæredes sumus, non pro portione, sed pro universitate. Testamentum commune est, et jus omnium,

[1] Amb. tom. 2. col. 895. C. — [2] Ib. 898. H. — [3] Ib. 948. [4] Ad ver. 89. col. 977. L. — [5] Ad ver. 111. col. 1005.

hæreditas universorum, et soliditas singulorum. »

Ad hæc passim iisdem in commentariis ad Psalmum 118. idipsum repetit et inculcat : dum alias Christum asserit [1], « In carne venisse propter omnium redemptionem. » Alias [2], « Pro omnibus se obtulisse passioni, et ut omnis caro ad Dominum ascenderet. » Alias [3], « Dominum Jesum Christum ascendisse patibulum ; et totius orbis peccatum suo cruore mundasse. » Item [4], « Passionem Salvatoris omnes redemisse. » Tum [5], « Pro omnibus in commune semel mortuum esse. » Necnon alibi [6], « Propter omnium redemptionem infirmitates nostras Christum suscepisse ; et ut totius mundi maledicta deleret. » Item [7], « Hostiam fuisse pro delictis et totius mundi victimam, ut pacificaret omnia. » Cujusmodi sententias complures ex ejusdem collectas Ambrosii scriptis congessit Hincmarus in libro de Prædestinatione, capite 25. et 33.

Rursus in annotatione in Leviticum, ad Constantium, de circumcisione disputans, et cur sanguis in ea parvulorum omnium profusus sit, nunc autem viritim id in omnibus non fiat exponens, eam affert rationem, quod jam pro omnibus, et singulis fusus sit cruor Domini nostri Jesu Christi. « Pretium, *inquit*, nostræ liberationis erat sanguis Domini Jesu, quod necessario solvendum erat ei, cui peccatis nostris venditi eramus. Donec igitur hoc pretium pro omnibus solveretur hominibus, quod Dominici sanguinis effusione pro omnium fuit solvendum absolutione, opus fuit singulorum sanguine ; qui lege, et consuetudinis ritu sacræ præcepta sequeretur religionis. Sed quia pretium pro omnibus solutum est, postea-quam passus est Christus Dominus, jam non opus est, ut viritim sanguis singulorum circumcisione fundatur : cum in sanguine Christi circumcisio universorum celebrata sit, et in illius cruce omnes simul crucifixi simus cum eo. » Hæc Ambrosii disputatio necessario consequens illud habet, Christi sanguinem pro omnibus, nullo prorsus excepto, profusum fuisse ; uti nemo Judæus ab lege circumcisionis eximebatur. Quod nisi pro universis passus esset Dominus, firma non esset, sed profecto nutaret illius ratiocinatio.

Sic in enarratione Psalmi 38. de *agno Dei* loquens, *qui tollit peccata mundi ;* « Illum quidem, *ait* [8], oportebat pro omnibus mori, ut in ejus cruce fieret remissio peccatorum, et sanguis ipsius mundi inquinamenta lavaret. Sed væ illis qui auctorem salutis propriæ negaverunt. » Ergo salutis auctor, quantum in ipso fuit, etiam negatoribus reprobis, et maledictis, erat Christus Dominus.

Sed insigne est ad Christi meritorum beneficam vim et amplitudinem probandam, caput sextum libri primi de Jacob et vita beata, ejusdem Ambrosii : ubi et pro unoquoque singillatim mortuum confirmat esse Christum, et advocatione pro illis modo fungi : et illa denique Apostoli verba [9], *Pro nobis omnibus tradidit illum,* ad eumdem sensum accommodat sic [10] : « Mire etiam addidit, Pro nobis omnibus tradidit illum, ut ostenderet, quod ita omnes diligat, et (*cor.* ut) dilectissimum sibi filium pro singulis traderet. »

XIV. Hieronymus item initio epistolæ 83. nullius non hominis peccata tulisse Christum, hoc est pro omnibus satisfecisse, quantum in ipso erat, haud obscure declarat, cum ait, nisi hoc esset, mentitum esse Joannem cum dixit [11], *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* : « si sunt adhuc in seculo, quorum Christus peccata non tulerit. Aut enim ostendendi sunt non esse de mundo, quos Christi ignoret indulgentia : aut, si de mundo sunt, eligendum e duobus alterum ; liberati a peccatis Christi potentiam probant ; non liberati, quasi adhuc rei, imbecillitatem demonstrant. » Perspicuum est hoc in loco pro eodem usurpari duo hæc ; *ferre peccata mundi*, et *liberare a peccatis* ; porro non illud significare eadem ista, reipsa peccata delere, et justos facere. Alioquin cum non ignoraverit Hieronymus, longe majorem hominum numerum peccatorum veniam, et salutem non percipere, quam expiari a peccatis, et ad vitam pervenire ; hoc est plures esse reprobos, et damnatos, quam salvos : consequens esset, quod ille negat, plures esse, quorum peccatum non tulerit, et quos non liberaverit, quam quorum tulerit, quosque liberarit. Quare necesse est eo sensu dixisse Doctorem sanctissimum, omnium qui in mundo censentur, hoc est universi generis humani, quantum in ipso fuit, peccata tulisse Christum, et omnes liberasse, hoc est *pro liberandis omnibus venisse*, ut loquitur Leo papa [12]. Quod si quis pro reprobis passum illum fuisse neget, necesse est aut eos homines non esse, nec in mundo numerari, aut ad illos liberan-

[1] Ad ver. 163. col. 1073. C. — [2] Ad ver. 156. 1067. L. — [3] Ad ver. 58. 939. B. 3. — [4] 1008. C. — [5] Ad ver. 143. col. 1051. K. — [6] In Apol. David. cap. 3. — [7] Lib. de Bened. Patr. c. 11. — [8] Idem col. 748. — [9] Rom. 8. — [10] Amb. tom. 1. col. 317. K. — [11] Joan. 1. — [12] Serm. 1. de Nativ.

dos non suffecisse Christi sanguinem; ut argumentatur Hieronymus.

XV. Paulinus episcopus Nolanus in epistola secunda [1], « Omnem, *inquit*, quantum in ipso est, hominem salvum fieri vult, qui fecit omnes. Nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus. Ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccato serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit; ut vere ad originalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. » Christus itaque ideo descendit, ut, quantum in ipso est, omnem hominem salvum faciat, quoniam salvos omnes esse cupit Deus.

Idem in epistola 29. « Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare quod fecit. Quod toto jamdudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate circumferens, et per electas animas semet immittens : ut, sicut Propheta dixit [2], In omni gente primatum habeat. » « Et quia jam quotidie, *ait*, magis appropinquat recognitionis dies, omnisque nos hora judicio applicat, satagit, et properat bonus Dominus præripere nos ab ira ventura, et de complexu hujus, ut scriptum est [3], nocentis, et viperæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabiliora solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum institutioni forma paucorum; quæ in utrumque proponitur, ut credentibus exemplo sit, indurantibus testimonio. » Christum operari ubique dicit, et miracula facere, ut, quantum in ipso est, et pro eorum salute passus est.

Sic in epistola 35. [4] de ficu maledictione Christi Domini percussa, et arefacta loquens [5], in ea significari ait homines omnes, *in quibus escam suam Deus semper vult invenire*, maxime in Judæis, et in Synagoga : quæ tamen oblatam ab illo salutem repudiavit. « Itaque in illa arbore, *inquit*, salutem hominis esuriebat, et ab homine debitum sibi fructum petebat. Sed et [6] cum in sua propria venisset, sui eum non receperunt; et debitam fidei frugem, quam per legem, et prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Judæorum synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, quærens a filiis plantationis suæ expectati germinis dulcem cibum. At illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel; et uvas petenti obtulit spinas : et ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem et botrum suavitatis aceto urente potavit. » Ita Christus salutem hominum omnium esuriit, maxime Judæorum, id est *suorum, qui tamen eum non receperunt;* nec optatum, ac tantopere quæsitum fidei fructum, et salutis reddiderunt. Qui Paulini locus cum illa quadrat expostulatione Christi, quam expendimus alibi [7] : [8] *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt; quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Nam *congregare filios* nihil aliud est, quam fidem, gratiam, ac salutem iis offerre. Quod quidem sæpe Christum fecisse, Christique discipulos, pene omnes novi Testamenti paginæ loquuntur : in quibus de Judæorum abdicatione, propter eorum contumaciam, et gentilium vocatione, ac substitutione mentio fit. Item epistola 33. « Omnibus, *inquit*, vita, omnibus via, omnibus janua est. Nemini claudit sua regna, quibus et vim permittit inferri. Si nemini claudit aditum regni cœlestis, ergo omnibus cœlum patere vult, et passionis suæ fructum cum omnibus communicat, sine quo nemini patet. Quin epistola 4. paulo ante finem, « Dedit, *inquit*, potestatem recipientibus se filios Dei fieri; et, quantum in ipso est, omnibus dixit hominibus, Dii estis, et filii Excelsi omnes. » Denique Paulinus idem in epistola 26. ad Macarium : in qua naufragi catechumeni memorabilem, ac stupendam describit historiam, Christum demonstrat omnium hominum procurandæ saluti studuisse dum viveret; hodieque, quantum in se est, incumbere. « Quia ipse est, *inquit* [9], verus panis, qui de cœlo descendit dare escam omni carni. In omni enim homine opus suum diligit : et omnem, quantum in ipso est, hominem salvum fieri vult : quia [10] mortem non fecit vitæ dator, et vita totus; nec lætatur in perditione vivorum, qui mavult misericordiam, quam sacrificium : nec personas accipit, qui fecit omnes; sed pro meritis judicat, quia Deus judex est. »

XVI. Auctor commentariorum in epistolas Pauli, quibus Ambrosii nomen præfigitur, Ambrosii ipsius æqualis, in epistolam ad Co-

[1] Paulin. ep. 2. p. 24. — [2] Sap. 7. 27. — [3] Matt. 3. 27. — [4] Paulin. ep. 35. p. 314. et 315. — [5] Marc. 11. 14. — [6] Joan. 1. 11. — [7] To. 1. lib. 10. c. 3. § 1. — [8] Matt. 23. 3. — [9] Paulin. p. 321. — [10] Sap. 1. 13.

rinthios secundam, et illa verba [1], *Et pro omnibus mortuus est Christus*, hæc adnotat : « Quia omnes necesse est mori causa Adæ, pro omnibus mortuus est Christus, ideoque qui vivunt in corpore, scientes Christum mortuum esse pro se, sint ei subditi, profitentes hunc Dominum. » Hincmarus in libro de Prædestinatione, capite 33. [2] locum alterum affert ex iisdem commentariis ad epistolam primam ad Corinthios, et hæc Apostoli verba [3], *Quicumque manducaverit panem hunc*, etc. *reus erit corporis, et sanguinis Domini*. Quid est autem reos esse *nisi pœnas dare mortis Domini?* « [4] Occisus est enim pro iis, qui beneficium ejus irritum faciunt. » Ita quædam commentarii illius verba citat Hincmarus. Sed in editis non *pro iis* legitur, sed *ab iis*. Gaudentius Brixianus tractatu duodecimo his verbis Christi sanguinem pro illis etiam profusum indicat, qui fructu vacuum in seipsis eum culpa sua fecerunt : « Cavendum plane nobis, fratres carissimi, ne victoriam Christi, qua diabolum triumphavit, de captivitate ejus nos redimens suo sanguine pretioso, et auferens ei humani generis principatum; nostro vitio irritam faciamus : illius tyrannidi per illecebras carnis ejus crudeli iterum regno nos subjicientes in contumeliam Redemptoris : unde merito conqueratur, et exprobret, Quæ utilitas in sanguine meo? Sine causa meus pro vobis sanguis effusus est, si ita vos geritis. »

CAPUT TERTIUM.

Quis Augustini sensus de hac controversia fuerit, utrum omnes salvos esse velit Deus, ac pro omnibus passus sit Christus. — 2. Affirmantia ex illo petita loca, quorum pleraque illustrantur. — 6. Maxime insignis unus ex libro de Spiritu et littera, quem novi dogmatistæ falsa ratione detorquent.

1. Sed in unum præ aliis Augustinum quæstionis illius tota vis incumbit; quem recentiores hæretici, et horum imitatione novi propugnatores dogmatis, antiquis ut opponunt, sic anteponunt omnibus; et ejus arbitrio solius in his, ac similibus controversiis esse standum, assidue prædicant. Quod de Claudio Taurinensi, infami hæretico refert Dungalus. « Augustinum, *inquit*, adsumit; a cujus subtilitate ingenii, Christianique sensus rectitudine longissime distat. Alios quidem præter eum solum pene omnes abjicit. » Quare diligenter investiganda nobis est illius opinio, eaque partim ex ejus scriptis, partim ex ejusdem doctrinæ fautorum, ac sectatorum libris eruenda.

Ut ab Augustino ipso petere illud incipiam, non est dubitandum, quin varia, et in specie contraria de re proposita judicia illius extent. Nam alias neque Deum salvos omnes esse velle, neque pro omnibus pati voluisse Christum, existimasse videtur. Alias omnium velle, nullo excepto, salutem : et ad eam capessendam, idonea gratiæ, ac vocationis conferre subsidia; tum vero Christum, quantum est in ipso, consuluisse omnibus, et gratiam vitamque sua morte peperisse, adeô ut si qui ab ea excidant, qui quidem uti libertate sua possunt, vitio suo, ac voluntaria pravitate jacturam illius faciant, tanquam ipsi gratiæ, non ipsis gratia defuerit.

Utriusque partis propria firmamenta ex illius libris haud pauca selecta sunt, partim ante annos circiter octingentos; cum hæc agitari quæstio cœpit, et in apertum gallicanarum Ecclesiarum dissidium erupit, auctore Gothescalco monacho : contra quem Joannes Scotus acerrime depugnavit. Sed eo neutri parti satis probato, secundiore cum illo marte Rhabanus Maurus, et Hincmarus Rhemensis archiepiscopi, cum fautoribus illorum episcopis : quibus vicissim restiterunt episcopi alii de quibus postea. Partim annis ab hinc decem; cum hæc eadem instaurata lis est, Armacano duce, qui civilem, et tolerabilem, atque intra catholicæ regulæ fines jactatam controversiam, fecit Ecclesiæ capitalem. Hæc pugnax et animosa contentio faces subjecit

[1] In 2. Cor. 5. 15. — [2] Tom. 1. p. 255. [3] 1. Cor. 11. 27. — [4] Comm. Ambr. col. 386. B.

hominibus acutis, et eruditis cum ad cetera conquirenda, quibus adjuvari sua cuique posset opinio, tum vero cum primis ad Augustini versandos, et scrutandos attentius libros, indeque comparanda illius quod vellet, probaretque subsidia : cum propter tanti viri excellentem auctoritatem nemo esset, qui non auctorem illum, et suffragatorem habere cuperet.

II. Nos ex illa testimoniorum copia, quam in utramque partem Augustini lectio suppeditat, nonnulla producemus, et sicubi opus est, illustriora ponderando faciemus : ac primo ea loca ponemus, quæ suadere videntur id, quod maxime volumus : Deum omnes antecedente quadam voluntate salvos esse velle ; tum omnibus liberandis, quantum in ipso fuit, Redemptorem destinasse Christum ; et hunc paternis consiliis obsecutum, quidquid egit et passus est, ad usum omnium, et emerendam salutem accommodasse.

Primus locus est e libro de catechizandis rudibus, capite 26. ubi ita loquitur [1]. « Vere, frater, illa magna, et vera beatitudo est, quæ in futuro seculo sanctis promittitur. Omnia vero visibilia transeunt, et omnis hujus seculi pompa, et deliciæ, et curiositas interibunt, et secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est pœnis sempiternis, Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiæ creatoris sui, misit Unigenitum filium suum, hoc est Verbum suum. » Ex his verbis Augustini perspicue sequitur, Deum velle, quantum in se est, ab æternis suppliciis omnes homines eximere ; proptereaque Christum e cœlo venisse. Ac tametsi vox *omnes* ad *homines* adjuncta non sit, quam apposuit Hincmarus ; nihilominus ex iis, quæ proxime subjicit Augustinus, idem sensus existit. Etenim qui Deum affirmat velle homines liberare, si ipsi velint, et nisi voluntati illius resistant ; aperte significat, velle omnes esse salvos Deum, quantum est in ipso : ac si qui forte pereant, non quod ille voluerit, sed quod isti recusarint, in eam calamitatem incidisse. Certe reprobos, qui sibi ipsis inimici, et adversus Deum contumaces, ac refractarii fuerunt, ideo ab salute putat excidisse, quod invitanti, et servare volenti gratiæ restiterunt. Quamvis enim salvos esse cupiat, non id tamen absolute fieri vult, sed adhibita conditione hac, dummodo pro virili et ipsi nitantur, ac fidem suscipiant : « Ut quemadmodum [2] per unum hominem, qui primus factus est, id est Adam, mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ a diabolo, ut præceptum Dei transgrederentur : sic per unum hominem, qui etiam Deus est, Dei filius, Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur, » ut ibidem mox Augustinus scribit. Nam nemo qui ista leget, aliud, si sanus, ac sobrius est, secum reputabit, nisi voluntatem illam Dei homines liberare volentis, in iis solis effectum habere, qui in fide, eaque videlicet charitate animata perseverant : eos vero, qui volenti, et aspiranti Deo resistunt, velle quidem servare Deum ; sed reipsa non liberare, quia beneficæ, ac salvificæ ipsius voluntati obsequi noluerunt.

III. Rursus in enarratione Psalmi 68. [3] « Judas, *inquit*, traditor punitus est, et Christus crucifixus est. Sed nos redemit sanguine suo, et punit illum de pretio suo. Projecit enim pretium argenti, quo ab illo Dominus venditus erat, nec agnovit pretium quo ipse a Domino redemptus erat ; factum est hoc in Juda. » Itaque pretio sanguinis Christi redemptus est Judas, non quidem reipsa, sed quantum in Redemptoris voluntate fuit. Eodem spectat quod de Judaico populo alibi Augustinus idem memorat : « Populi autem spernentes propter superbiam suam humilitatem Dei, crucifixerunt salvatorem suum, et fecerunt damnatorem suum. »

Item in libro secundo de Symbolo ad catechumenos, capite quinto [4] disertissimis verbis voluntatem illam Dei generalem, et antecedentem explicat, qua Judæos ipsos, id est populum omnem, a quo rejectus, et crucifixus est, redimere voluit, etsi revera non redemerit. « Ad hoc, *inquit*, quærebatur (ab Herode et Judæis impiis) non ut agnosceretur, sed ut occideretur : quia mundus per eum factus est, et mundus eum non cognovit. O munde immunde : venit qui te redimat, et turbaris ; et hunc tu vis perdere, quando te disposuit liberare. O Judæorum terra impia, non congruis cœlo. Cœlum demonstrat, ut adoretur : tu quæris, ut infans necetur. Ille tibi annuntiat Deum hominem suscepisse pro te ; et tu vis perdere eum qui venit redimere te. » Venerat ergo Christus, ut quantum erat in ipso, po-

[1] Aug. tom. 4. p. 307. A. 2.

[2] Rom. 5. 12. — [3] Aug. in Psal. 68. p. 301. B. 1. — [4] Tom. 9. p. 298. C. 1.

pulum redimeret universum : tametsi culpa sua non omnes reipsa sint redempti. Ideo in supremo judicio vulnera illis sua demonstraturum esse Dominum, postea dicit, et ita eos allocuturum [1] : « Ecce hominem, quem crucifixistis ; ecce Deum, et hominem, in quem credere noluistis. Videtis vulnera, quæ inflixistis ; agnoscitis latus, quod pupugistis : quoniam et per vos, et propter vos apertum est ; nec tamen intrare voluistis. Qui non estis redempti pretio mei sanguinis, non estis mei ; discedite a me in ignem æternum etc. festinet unusquisque, cum vivit, ut vivat : currat, ut ejus pretioso sanguine redimatur : ne cum non fuerit inventus in numero redemptorum, in numero maneat perditorum. Hic dum vivitur, melior eligatur locus. Hic est tempus fidei. » Hæc Augustini testimonia declarant, redemptos Christi sanguine solos illos esse, qui salutem consequuntur ; ad omnes vero redimendos, quantum in ipso fuit, et illum venisse, et suum fudisse sanguinem.

Quod nisi omnes salvare voluisset, sed quosdam absolute ab salute, et merito suæ passionis exclusisset ; non hoc in optione, et voluntate cujusque relinqueret Augustinus, ut de numero redemptorum esset ; quasi in suspenso rem haberet, et alterutram sortem potestati permitteret etiam eorum, qui ignavia sua in numero manerent perditorum. Idem in epistola quinquagesima sub finem, de peccato in Spiritum sanctum disserens ; quod *finalem*, ut vocant, *impœnitentiam* esse statuit ; manifeste reprobis dari divinitus gratiam, qua si uti velint, salvari possint, ita demonstrat : « Huic ergo dono gratiæ Dei quicumque restiterit, et repugnaverit, vel quoquo modo fuerit alienus, usque in finem hujus temporalis vitæ, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro, etc. Quandiu vero hic vivit, eum, sicut dicit Apostolus, patientia Dei ad pœnitentiam adducit. Sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adjungit Apostolus, secundum duritiam cordis sui, et cor impœnitens thesaurizat sibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro. » Igitur, ex Augustini, necnon Apostoli testimonio, reprobi adducuntur, quantum in Deo est, ad pœnitentiam ; quod sine gratia recte dici non potest.

V. Nec leve istud est Augustini testimonium, quod ex libro priore Retractationum, capite decimo eruditi viri colligunt. Ubi quod in libro primo de Genesi contra Manichæos, capite tertio scripserat, « Illud tamen quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, pura corda eorum illuminare, qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum, et temporalium se ad ejus præcepta servanda convertunt, quod omnes possunt si velint ; » hoc, inquam, a se dictum examinans in Retractationibus, Augustinus negat eo Pelagianos novos hæreticos abuti posse. « Verum est enim, *inquit*, omnino omnes homines hoc posse si velint : sed præparatur voluntas a Domino, et tantum augetur munere charitatis, ut possint. » Posse igitur omnes homines convertere se ad Deum, et salvari, censet Augustinus, si quidem velint. Possunt autem velle : quia si non possent velle, omnino non possent ad Deum converti. Nemo quippe nisi voluntate convertitur. Est autem ridicula, et stuporis plena cavillatio, si quis dicat, non posse velle reprobos converti ad Deum, et in eo perseverare in finem usque ; et tamen si vellent, utique salutem adepturos esse. Nam et hoc ipsum de diabolo, et angelis ejus, deque damnatis usurpare licet : non eos posse velle pœnitentiam, et conversionem ad Deum ; et si vellent rogare veniam, ac pœnitere delicti, ad veniam, et salutem esse redituros : quod posterius a plerisque dictum esse veterum scimus. Nec tamen vel isti ipsi sic locuti sunt, vel quisquam de dæmonibus ausit modo dicere ; quod Augustinus de reprobis etiam intelligi voluit hominibus : *Verum est, omnino dæmones posse, si velint, Deo credere, et ad eum converti.* Cur autem dici hoc nefas est, nisi quia dæmones idcirco converti nequeunt, quoniam velle converti nequeunt ? Quare ideo converti possunt omnes homines, et inter hos reprobi : quia possunt velle converti. Deinde quod magnopere hic animadvertendum est, cum illam sententiam retractat, id est polit, et a calumnia Pelagiana vindicat, nihil in eo commutat, aut modificat, quod dixerat : *Posse omnes converti, si velint.* Sed illud solum interpretatur, quomodo converti possint, et quod omissum erat supplet ; nimirum adjutorium gratiæ ad illam conversionem requiri. Quocirca hoc addito, de quo nullus ambigit Catholicus, manet illud integrum, et fixum ex Augustini sententia : *Posse omnes si velint, ad Dei præcepta servanda converti.* Non possunt autem converti sine gratia. Igitur parata est, et attributa, quantum in Deo positum est, omni-

[1] Eod. liib. c. 8. p. 300. A. 1.

bus gratia : « quia illud lumen, addit Augustinus, omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. »

V. Quin illud validissimum est argumentum, quod ex ejusdem Augustini disputatione contra Julianum Pelagianæ coryphæum sectæ deducitur : imo ex Apostolo ipso, cujus ex verbis argumentatur Augustinus. Ut enim parvulos originali implicatos esse delicto probet, Augustinus sic ex Apostoli auctoritate ratiocinatur; qui scribens ab Corinthios ita loquitur [1] : *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt : et pro omnibus mortuus est Christus.* Hinc igitur contendit sic Augustinus : si pro omnibus mortuus est Christus , ergo et pro parvulis mortuus est. Atqui pro solis mortuis et quidem peccato mortuis, id est peccatoribus, mortuus est ille. Igitur peccato mortui nascuntur parvuli. In quo illud una profecto continetur ; pro omnibus peccatoribus Christum esse mortuum. Siquidem pro omnibus primo dicit esse mortuum Christum Apostolus ; deinde quos omnes nominarat , eos subinde peccato esse mortuos affirmat. Prorsus igitur idem apostolus pro peccatoribus omnibus Christum ait esse mortuum. Cum ergo tam parvuli sine baptismo vita functi, quam ceteri in peccato morientes, reprobi sint ; non pro solis electis, ac prædestinatis passus Christus et mortuus est, sed pro universis hominibus : quorum neminem non esse mortuum cum Apostolo sentit Augustinus.

Sed hujus verba ex libro sexto contra Julianum capite quarto necessario hic afferenda sunt [2] : « Sed attende quam validis, *inquit*, testimoniis urgearis. Tu dicis etiam pro peccatoribus mortuum : ego dico nonnisi pro peccatoribus mortuum : ita ut respondere cogaris, si nullo peccato parvuli obstricti sint, non esse pro parvulis mortuum. Dicit enim ad Corinthios, quoniam unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt ; et pro omnibus mortuus est. Nullo modo hic negare permitteris, nonnisi pro his, qui mortui sunt, mortuum fuisse Jesum. Quos igitur hoc loco intelligis mortuos ? Numquid eos, qui de corpore exierunt ? Quis ita desipiat ? Eo modo itaque intelligimus mortuos, pro quibus omnibus unus mortuus est Christus, quo modo alibi dicit [3], *Et vos cum essetis mortui in delictis, et præputio carnis vestræ, vivificavit cum illo.* Ac per hoc unus, inquit, pro omnibus mortuus est ; ergo omnes mortui sunt : ostendens fieri non potuisse ut moreretur, nisi pro mortuis. Ex hoc enim probavit omnes mortuos esse, quia pro omnibus mortuus est unus. Impingo, inculco, infercio recusanti. Accipe, salubre est, nolo moriaris. Unus pro omnibus mortuus est ; ergo omnes mortui sunt. Vide quia consequens esse voluit, ut intelligantur omnes mortui, si pro omnibus mortuus est. Quia ergo non in corpore, restat ut in peccato esse mortuos omnes, si pro omnibus Christus mortuus, nemo neget, nemo dubitet, qui se non negat, aut dubitat Christianum. Quapropter si nullum trahunt peccatum parvuli, non sunt mortui. Si non sunt mortui, non est mortuus pro eis, qui non est mortuus nisi pro mortuis. »

Et in libro secundo operis imperfecti contra eumdem Julianum, capite 175. « Hinc te, *inquit*, exue si potes ; quod unus pro omnibus mortuus est : et aude dicere, non omnes esse mortuos, pro quibus mortuus est Christus : cum statim tibi Apostolus fauces premat ; et opprimat audacissimam vocem, quid sequeretur ostendens ; et dicens, ergo omnes mortui sunt. Noli sic laudare Apostolum : noli exponere, ut nolis audire [4], *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* In hos omnes, qui mortui sunt, cum peccato mors pertransiit per illum, in quo omnes moriuntur. Ibi sunt et parvuli, quia pro ipsis Christus mortuus est, qui propterea pro omnibus mortuus est, quia omnes mortui sunt. » Igitur et pro omnibus mortuus est Christus ; et omnes sunt mortui ; ac denique *ideo pro omnibus est mortuus, qui omnes mortui sunt.* Perspicuum est ergo pro reprobis etiam mortuum esse Christum. Nam et inter *omnes* censentur isti, tam adulti, quam parvuli. Denique eosdem *omnes* intellexit Apostolus, quos paulo ante eodem capite significaverat, dicens [5], *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Atqui omnes, excepto nemine, sisti oportet pro tribunali Christi.

VI. Est ejusdem Augustini locus quidam ex libro de Spiritu et littera, capite 33. in quo manifeste confirmat Deum omnes homines salvos velle fieri. Eo nos usi sumus in libro decimo tomi primi [6] ; cum idipsum probare vellemus. Verum Armacanus adeo confidenter

[1] 2. Cor. 5. 14. — [2] Aug. 6. cont. Jul. c. 4. to. 7. p. 432. A. 1. — [3] Col. 2. 13.

[4] 2. Cor. 5. 14. — [5] 2. Cor. 5. 10. — [6] Cap. 4. § 7.

in eos invectus est, qui illud Augustini testimonium ad propugnandam, quam evertere ipse conabatur, catholicam de Dei voluntate ista sententiam afferebant; ut alios, qui de eodem argumento postea scripserunt, ab illo proferendo absterruisse videatur [1]. Etenim magnos illos viros, qui istum locum adhibuerant, per ludibrium traducit; quod allatam ab Augustino, et improbatam Semipelagianam responsionem pro vera et confessa illius autoritate sumpserunt. Sed in eo turpiter ista opinione lapsus, et hallucinatus est, nec Augustini mentem est assecutus, sed eam perversa, neque considerata satis interpretatione detorsit.

Quærit Augustinus capite illo tricesimo tertio libri de Spiritu et littera, « Utrum voluntas illa, qua credimus, etiam ipsa Dei donum sit, an ex illo naturaliter insito libero adhibeatur arbitrio. Si enim dixerimus non esse donum Dei, metuendum est ne existimemus invenisse nos aliquid, quod Apostolo increpanti, et dicenti [2], *Quid enim habes, quod non accepisti, si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* respondere possimus : Ecce habemus voluntatem credendi, quam non accepimus: ecce ubi gloriamur quod non acceperimus. Si autem dixerimus etiam hujusmodi voluntatem non esse nisi donum Dei, rursus metuendum est ne infideles, atque impii non immerito, sed veluti juste excusare videantur, ideo non credidisse, quod dare illis Deus istam noluerit voluntatem. » Hic status est controversiæ, in quo animadvertes, *dono Dei* opponi hoc ex adverso, quod naturale est homini, eique, communicatum licet a Deo, tamen communiter datum cum ceteris, non peculiaris gratiæ, ac beneficii loco tributum. Quod qui statuat, si quæstioni illi respondere velit, et fateri donum esse Dei voluntatem credendi, ineptus plane sit, si ea ratione donum esse velit, quod *ex libero arbitrio naturaliter insito* voluntas illa proficiscatur. Id enim esset, alteram controversiæ partem ad alteram, et contrariam probandam assumere. Ut si quæstio ista proponatur, meliusne Christianæ rei consulat qui pacem cum Turcarum imperatore faciat, an qui terra marique bellum illi denuntiet: eique sic satisfaciat, ut sanciendam cum illo pacem potius existimet; et hanc dicti sui causam afferat, quia suscipere cum eo bellum expedit : qui sic disputet, num sani, et sobrii hominis more loqui, an furere magis aut delirare videatur?

VII. Age vero, nonne hanc Augustino respondendi vecordiam Armacanus impingit? Sequitur apud Augustinum in eodem capite tricesimo tertio de Spiritu et littera, post illa quæ descripsi: « Prius igitur illud dicamus, et videamus utrum huic satisfaciat quæstioni, quod liberum arbitrium naturaliter attributum a creatore animæ rationali, illa media vis est, quæ vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest. Et ideo nec istam voluntatem, qua credit Deo, dici potest homo habere, quam non acceperit; quandoquidem vocante Deo surgit de libero arbitrio, quod naturaliter, cum crearetur, accepit. Vult autem Deus omnes homines salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire: non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium, quo vel bene, vel male utentes justissime judicentur. » Quam arbitrii libertatem et invictam divinæ in homine judicando voluntatis æquitatem hac similitudine declarat: « Cum enim dicit, verbi gratia, Volo ut hi omnes servi mei operentur in vinea, et post laborem requiescentes epulentur, ita ut quisquis eorum hoc noluerit in pistrino semper molat: videtur quidem quicumque contempserit, contra voluntatem domini sui facere. Sed tunc eam vincet, si et pistrinum contemnens, effugerit: quod nullo modo fieri potest sub Dei potestate. »

Armacanus posteriora hæc verba non ex sua, et veriore sententia Augustinum edidisse confirmat; sed ex Pelagianorum, vel Semipelagianorum potius errore, quo et ipse contactus fuerat, antequam episcopus fieret : ut in libro de Prædestinatione sanctorum capite tertio, et quarto ipsemet fatetur : ubi existimasse se aliquando dicit, « Fidem, qua in Deum credimus, non esse donum Dei ; sed a nobis esse in nobis ; et per illam nos impetrare Dei dona, quibus temperanter, et juste, et pie vivamus in hoc seculo. » Quapropter ad propositam initio capitis dissolvendam quæstionem, Augustinum ait Armacanus [3] « primo solutionem illam proferre, quæ Pelagianis, et ipsi quondam probabatur, et postea a Massiliensibus arrepta, defensaque fuit, quod bona voluntas ratione accepti a Deo liberi arbitrii referretur ad Deum. »

VIII. Atqui non falsa modo, sed etiam, ut paulo ante demonstravi, contumeliosa est in tantum doctorem ista verborum illius expositio. Nam quid eo fingi potest obtusius, quod ex illa interpretatione dixisse consequens est

[1] Armacan. to. 3. lib. 2. c. 30.

[2] 1. Cor. 4. 7. — [3] Ibid. p. 90. D. 2.

Augustinum, ut cum ita quæsisset, utrumnam donum Dei sit voluntas credendi, an ex libero sit arbitrio, mox videndum cogitandumque esse dicat, an illi quæstioni satisfieri possit, si respondeatur eatenus esse donum Dei, quod ex libero adhibeatur arbitrio, quod naturaliter homini est insitum? Hoccine est respondere, ac satisfacere quæstioni; ex duabus partibus, quarum ab respondente utra vera sit inquiritur, non alteram eligere, altera rejecta; sed contrarias, et pugnantes ambas inter se confundere? Quid tergiversamur autem? falsum est profecto, falsum quod Armacanus affirmat, Augustinum, in illa prima responsione, hoc afferre, quod Pelagiani dicebant, et olim ipsemet approbaverat, ideo credendi voluntatem donum esse Dei, quod ab insito naturaliter oriatur arbitrio. Non enim nudum ac solum nominavit arbitrium liberum : sed *Dei vocationem* addit, id est primam gratiam et inspirationem, cum ita loquitur; propterea voluntatem illam donum esse Dei, nec a seipso citra Dei gratiam hanc hominem habere, quod VOCANTE DEO SURGIT DE LIBERO ARBITRIO. Hujusmodi enim vera est, et plena, et Augustino probata, et catholicæ fidei consentanea responsio, quæ primum illum conatum voluntatis humanæ ita donum esse gratiæ profitetur, ut cum ea humanum operetur arbitrium; quæ quidem *media illa vis est, quæ vel intendi ad fidem, vel inclinari ad infidelitatem potest.* Itaque duo ista conjungit ad propositæ quæstionis enodationem, liberum arbitrium, et vocationem, sive gratiam, qua illud roboratum, et adjutum credendi voluntatem exprimit. Quod etiam in fine capitis ejusdem trigesimi tertii concludendo sic explicat Augustinus : « Ita (nempe hoc responsionis modo) nec arbitrium liberum tollimus, (en media illa vis, quæ in alterutrum ferri potest,) et benedicit anima nostra Dominum, non obliviscens omnes retributiones ejus ; nec ignorans Dei justitiam, suam vult constituere : sed credit in eum qui justificat impium, et vivit ex fide. » En gratuiti doni, id est *vocationis,* efficientia, quæ liberum arbitrium movet, et inclinat ad fidem ; nec ullo merito comparatur : ut propterea benedicendus ac laudandus sit illius largitor Dominus ; non superbia efferri homo debeat, quasi aliquid ex sese, ac citra Dei opem, et misericordiam habeat, quod non acceperit.

IX. Hanc Augustiniani illius loci veram, simplicem, et germanam esse notionem caput sequens ostendit, quod est trigesimum quartum; ubi responsionis hanc clausulam adhibet : « Hæc disputatio si quæstioni illi solvendæ sufficit, sufficiat. » Tum dubitationem alteram opponit sibi, quæ responsioni illi videtur obstrepere. Si enim ideo nihil in credendi negotio suum habet quispiam, quod non acceperit, quia illam ipsam voluntatem, qua credere vult, de libero arbitrio protulit, quod cum crearetur, accepit; ex eo licebit argumentari, *tribuendum Deo esse peccatum, quod admittitur per liberum arbitrium.* Hæc ἔνστασις merito locum haberet, si nihil, præter merum arbitrium liberum, in responsione allatum esset, cur credendi voluntas divinitus accepta dicatur. Verum quia præter liberum arbitrium, adjecta est insuper vocatio, sive gratiæ auxilium; idcirco facile posterius illud objectum dissolvitur.

Hoc modo alteri huic hæsitationi satisfacere Augustinum, sequentia demonstrant. « Attendat, et videat, *inquit,* non ideo tantum istam voluntatem divino muneri tribuendam, quia ex libero arbitrio est, quod nobis naturaliter concreatum est : verum etiam quod visorum suasionibus agit Deus ut velimus, et ut credamus, sive extrinsecus per evangelicas exhortationes ; ubi et mandata legis aliquid agunt, si ad hoc admonent hominem infirmitatis suæ, ut ad gratiam justificantem credendo confugiat; sive intrinsecus, ubi nemo habet in potestate, quid ei veniat in mentem : sed consentire vel dissentire propriæ voluntatis est. His ergo modis quando Deus agit cum anima rationali, ut ei credat : nec enim credere potest quolibet libero arbitrio, si nulla sit suasio, vel vocatio, cui credat : profecto et ipsum velle credere Deus operatur in homine, et in omnibus misericordia ejus prævenit nos. Consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est. Quæ res non solum non infirmat quod dictum est, Quid enim habes quod non accepisti? verum etiam confirmat. Accipere quippe, et habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo : ac per hoc quid habeat, et quid accipiat Dei est : accipere autem, et habere, utique accipientis, et habentis est. »

Hæc altera ad id, quod objectum secundo fuit, responsio, eadem est cum priore; nec aliud præter duo illa superiora commemorat, liberum arbitrium, et vocationem, sive suasionem, ut exponit ipse : propter quam utrobique fieri dicit, ut voluntas credendi divinitus accipi dicatur; cum interim accipere eam, vel respuere, sive consentire, aut dissentire

vocationi, propriæ sit voluntatis. Quare nihil inter utramque sententiam, capitis videlicet tricesimi tertii, et tricesimi quarti, interest. Quippe una ista præscriptio, de libero arbitrio cum vocatione, id est gratia, communiter operante, quæstioni utrique satisfacit: tam priori, qua quæritur an sit voluntas credendi donum Dei, an solis naturæ viribus adhibeatur; (respondetur enim donum esse Dei, quia per vocationem, sive suasionem est accepta:) quam posteriori, qua objicitur, ergo et peccatum a Deo receptum videri, quoniam hoc ex libero oritur arbitrio, quod a Deo naturæ hominis inseritur; huic enim occurritur sic, nullam ad peccandum adhiberi vocationem, vel suasionem Dei, propter quam huic imputetur.

X. Hæc non arcessita, non inculcata, non violenter impacta Augustianæ illius disputationis series, et sententia: sed nativa, et sponte se offerens, ac sibi consentanea, fucum, et calumniam convincit Armacani corruptoris. Qui in capite illo tricesimo quarto veram ab Augustino responsionem afferi dicit, alteri capitis tricesimi tertii, quæ Pelagianorum erat, oppositam. Sed non est contraria: nam est eadem; nec parvæ stupiditatis fuit, non animadvertisse, tantum abesse, ut Augustinus in illo capite 33. Pelagianis usitatam responsionem usurparit; ut eam oppugnarit potius. Certe præter illa, quæ de vocatione annexa libero arbitrio, deque fide, et gratia initio capitis dixit; in fine contra hæreticos illos affirmat, præter arbitrium liberum, et legem, fidem, ac Spiritum sanctum requiri; tum vero cum ita loquitur, *Nec ignorans Dei justitiam, suam vult constituere*; Pelagianæ caput hæresis elidit. Vana est igitur et puerilis plena levitatis Armacani obtrectatoris insultatio [1], qua multo se melioribus, et doctioribus exprobrat, quod in illo Augustini tractando loco « mirabili hallucinatione, objectionem pro solutione, Pelagianam responsionem pro Augustini doctrina, errorem pro veritate acceperint. » Quod quam mendax, et calumniose dictum sit, ex his constare puto, quæ hucusque disputavimus. In quibus enucleandis diligentiorem operam idcirco posuimus, quod permagni momenti sit iste locus Augustini, primum ad id, quod modo agimus, probandum, *velle Deum omnes homines salvos fieri;* sed non absoluta voluntate; verum eatenus, ut *non eis adimat liberum arbitrium*, adeo ut *consentire vocationi Dei, vel ab ea dissentire propriæ sit voluntatis;* tum ut liberi arbitrii intelligatur usus, et consensus cum Dei vocatione, sive movente, excitanteque gratia, ut Tridentina synodus Augustinum secuta declarat [2]. Nam quod initio capitis illius tricesimi obiter injicit Armacanus, discrimen inter *auxilium sine quo non*, et *auxilium quo fit*, ab Augustino tanto studio constitutum, ab adversariis suis, id est catholicis, ignorari penitus, et everti, ejusdem inscitiæ est, ac maledicentiæ. Quam si quis deprehendere certo velit, legat ea, quæ nuper adversus *Vincentium Lenem*, hoc est *Libertum Fromondum* ejusdem *farinæ theriacopolam* elucubravimus in *Elencho theriacæ* illius capite 22. et sequentibus.

CAPUT QUARTUM.

De Augustini locis aliis, in quibus sentire videtur nolle Deum omnes fieri salvos. — 1. Variæ interpretationes loci illius ex epistola ad Timotheum, ubi velle Deus salvos omnes esse dicitur. — 2. Quædam in illis interpretationibus animadversa. — 3. Tum in exemplo, quod Augustinus afferre solet. — 4. Hujus mens exponitur duplici voluntate distincta. — 5. Quæ Scripturæ testimoniis probatur. — 6. Augustinum sæpe voluntatis solius absolutæ meminisse: quemadmodum cum de gratia disputat, de sola prædestinatorum propria sæpius meminit: idque duplici de causa; quarum prior exponitur. — 8. Secunda ratio, quod ita postulabat suscepta contra Pelagianos disputatio, qui indifferentem erga electos et reprobos divinæ voluntatis propensionem adstruebant. — 9. Ac Augustinus majorem in illos agnoscebat. — 10. Armacanorum ex hac observatione calumnia convincitur; tum inscitia. — 11. Quæ ex Augustino refellitur.

I. Augustinum in plerisque locis generalem quamdam voluntatem attribuisse Deo, qua mortales cunctos esse salvos cuperet, in eumque finem mediatoris Christi merita conferret,

[1] Tom. 3. lib. 2. c. 30. sub fin.

[2] Sess. 6. can. 4.

antecedens caput satis, opinor, ostendit. Nunc alia ejusdem notanda sunt, et expendenda, conciliandaque, si fieri potest, cum illis loca; in quibus contrarium sensisse videtur; neque salvos omnes esse homines velle Deum; nec pro omnibus carnem suscepisse, ac per infinitos cruciatus mortem obiisse Christum Dominum. Hujusmodi porro testimonia haud pauca sunt a nobis alibi descripta [1]; quorum, ne eadem hic repetamus, paucis complectenda summa est: quæ in hoc redit, ut, quod Apostolus scripsit, Deum omnes esse salvos velle, non sit absolute, ac simpliciter intelligendum, tanquam ad singulos, excepto nullo, pertineat illa propensio beneficæ voluntatis; sed ut variis modis dictum illud interpretemur. Cujusmodi tres, quatuorve colliguntur ex Augustini scriptis. Quorum primus est, velle Deum salvos omnes esse, quia nemo, nisi per ipsum, et eo volente, sit salvus. Sic in epistola 107. [2] « Manifestum est, eos, qui huic resistunt tam perspicuæ veritati, non intelligere omnino, qua locutione sit dictum, quod omnes homines vult Deus salvos fieri, cum tam multi salvi non fiant; non quia ipsi, sed quia Deus non vult: quod sine ulla caligine manifestatur in parvulis. Sed sicut illud, quod dictum est [3], *Omnes in Christo vivificabuntur*, cum tam multi æterna morte puniantur; ideo dictum est, quia omnes, quicumque vitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est, omnes homines vult Deus salvos fieri, cum tam multos nolit salvos fieri; ideo dictum est, quia omnes, qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt. »

Sic in Enchiridio, capite centesimo tertio; ubi et similem locutionem hanc esse dicit [4], *Qui illuminat omnem hominem;* « non quia nullus est hominum, qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. »

Secundus explicandi modus est, ut vox *omnes*, de solis prædestinatis accipiatur; « Quia omne genus hominum in eis est, ait Augustinus [5], sicut dictum est Pharisæis [6], *Decimatis omne olus;* ubi non est intelligendum, nisi omne quod habebant. Neque enim omne olus, quod erat in toto terrarum orbe, decimabant. » Ita etiam in Enchiridii capite centesimo tertio: « Ut omnes homines omne genus humanum intelligamus, per quascumque differentias distributum, reges, privatos, nobiles, ignobiles, sublimes, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardicordes, fatuos, divites, pauperes, mediocres, mares, fœminas, infantes, pueros, adolescentes, juvenes, seniores, senes: in linguis omnibus, in moribus omnibus, in voluntatum, et conscientiarum varietate innumerabili constitutos; et si quid aliud differentiarum est in hominibus. » Sic in libro quarto contra Julianum, capite octavo, *omnes*, pro *multis*, positum esse docet.

Tertius modus est, ut eo velle dicatur Deus omnes salvos fieri, quod [7] *facit nos velle*; sicut *Spiritum sanctum clamantem Abba pater* dicit Apostolus [8], id est *nos clamare facientem.*

II. Verum in istis interpretandæ apostolicæ sententiæ modis illud est animadversione dignum, quod etsi imprimis ad rem pertinet, fallit tamen incautos. Nimirum pleraque similium exempla locutionum, quæ ad hoc e Scripturis afferuntur, ut vox *omnes* pro *multis*, certe non pro universis accipi illo in loco videatur, non satis ad id probandum valere. Ac duo sunt earum rerum genera, quas circa omnes homines agere administrareque dicitur Deus; quippe alias per se ipse præstat, ac solus; alias nonnisi cum hominibus libere consentientibus, et simul operantibus. Nam *vivificare, illuminare*, et ejusdemmodi alia vocabula talem efficientiam significant, quæ ex libero pendet humanæ voluntatis arbitrio, quam, ut velit, ac consentiat, gratiæ quidem suæ permotione Deus excitat, et allicit: sed ita, ut dissentire, si malit, ipsa possit. Est enim utrumque in ejus potestate situm. Quare nonnisi volentes homines reipsa vivificantur, et illuminantur, hoc est a peccati statu convertuntur ad gratiæ statum: sic etiam nemo salvatur invitus. At vero salvare, vivificare, illuminareque velle, solus potest Deus, nec ad id humani consensum requirit arbitrii; cum hanc ex omni æternitate voluntatem habuerit, quam in tempore, et allaborantibus ac volentibus hominibus, exequitur. Quocirca non perinde ut salvos esse velle homines omnes, ita salvos reipsa omnes facere dicitur Deus: nec illuminare, aut vivificare *actu*, quod dicunt, sive convertere, perinde ac vivificare, et illuminare velle. Ex quo manifestum est cum illo Apostoli loco, ubi Deum asserit omnes homines velle salvos fieri, non congruere illa testimonia Scripturæ, quæ vel Christum aiunt illuminare omnes homines, vel omnes vivifi-

[1] Tom. 1. lib. 9. c. 7. § 10. et seq. — [2] Aug. tom. 2. p. 190. C. 1. — [3] 2. Cor. 15. — [4] Joan. 1. 9.

[5] Aug. lib. de Corrept. c. 14. — [6] Luc. 11. — [7] Ita Aug. de Corrept. et grat. c. 15. — [8] Gal. 4. 6.

care : vel ab eodem Christo in omnes transiisse justificationem [1]. Siquidem apparet hæc et similia divinæ benignitatis effecta nonnisi consentientibus fieri nobis. Ideo comiter explicanda sunt uno aliquo ex illis modis, quos attulimus ex Augustino. At cum velle omnes salvos esse, vel lucem, et vitam impertiri velle omnibus Deum legimus, non necesse est ad illa nos confugere velut laborantis, ac periclitantis sententiæ subsidia ; cum simpliciter, absoluteque istud usurpare liceat, quod hucusque demonstratum est, Deum velle quantum in se est, et quod generalis, ac prudentis gubernationis ipsius ratio postulat, nullo excepto, salvos omnes homines fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire.

III. Idem de eo quoque fieri judicium debet, quod opponi solet, exemplo ludimagistri, qui civitatis cujuspiam incolas omnes docere dicitur, et quo utitur Augustinus ad illud explicandum [2], *Et erunt omnes docibiles Dei :* sive, ut apud Isaiam legitur [3], unde Christus accepit: *Et universos filios tuos doctos a Domino.* Ne ergo doceri omnes, id est gratia excitante converti putet aliquis, ex illa prophetica sententia ; id ita declarat Augustinus : « Sicut ergo integre loquimur, cum de aliquo litterarum magistro, qui in civitate solus est, dicimus, Omnes iste hic litteras docet; non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi litteras discit ; ita recte dicimus, Omnes Deus docet venire ad Christum, non quia omnes veniunt, sed quia nemo aliter venit. » Eamdem comparationem adhibet in libro secundo de Nuptiis, sub finem capitis vicesimi septimi [4], ad illud Apostoli, quod paulo ante commemoravit ubi in omnes ait transiisse justificationem per Christum, sicut in omnes transiit condemnatio per unius delictum. Quod sic intelligendum asserit, ut nemo nisi per Christum justificetur ; sicut in illa civitate nemo nisi per unicum istum ludimagistrum litteras discit. In hoc igitur exemplo, si *docendi* verbum pro eo sumatur, quod est, scientes facere ; plane tropica, et ad Augustinianam regulam accommodanda locutio est. Non enim *docet,* id est doctos, ac sic peritos litterarum efficit omnes civitatis incolas ille unus in civitate ludimagister. Sed si aut *docere velle,* aut *ludum aperire,* docendi vox significet ; ut in tali modo loquendi usurpari consuevit ; sine ullo tropo, vere proprieque docet omnes, qui solus docet: quia paratus est ad scholam suam omnes admittere, nec a disciplina sua quemquam excludere. Ut autem nemo in illa civitate sit, qui non doceatur, hoc est accedat ad scholam ; vel eam frequentans, litteras percipiat : neque hoc ille promittet, si sano capite sit : nec, ut promittat, efficere poterit ; cum id in ejus potestate non sit industriave positum, sed in auditorum voluntate, vel docilitate, ingeniique captu. Hoc igitur in istis considerandum discrimen est, in quod plerique minus intenti sunt, qui istiusmodi comparatione loquendive genere apostolici illius dicti, quo Deum ait velle omnes homines salvos fieri, vim eludi, ac debilitari putant ; de quo paulo post iterum disputabimus, ubi de Augustini mente nonnulla fuerint a nobis exposita, illa quidem peropportuna, nec vulgo satis observata, atque cognita.

IV. Hoc enim desiderari a nobis arbitror, ut quis Augustini certus, exploratusque de quæstione sensus extiterit, definite, si fieri potest, explicemus. Quem quidem de tribus his unum oportet fuisse. Nam aut Deum salvos fieri velle credidit homines universos : aut aliquos nolle omnino salvos esse : aut ambo ista, id est modo unum, modo alterum docuit ; quemadmodum in iis, quæ ad gratiam pertinent, aliter se, quam postea fecit, fatetur ipse sensisse, ut capite antecedente dixi [5]. Horum secundum nemo prudens asseverabit : cum ex eodem præcedenti capite constet, pluribus in locis Augustinum generalem omnium servandorum voluntatem attribuisse Deo. Tertium plausibile magis videtur, cum in hoc ipso de quo agimus, negotio gratiæ sibi non constiterit. Sed eo minime contentus, primum illud tenebo potius ; Augustinum in ea perpetuo fuisse sententia, uti Deus generalem, et antecedentem omnium servandorum voluntatem habuerit : qualem scilicet græci omnes Patres, et latini antiquiores ac, paucis exceptis, hodieque catholici theologi omnes Deo, ac Christo tribuunt.

Sed ante omnia duplex in Deo voluntatis constituendum est genus, et utrumque suo modo efficacis, et actuosæ, quæ ad opus exequendum, quoad rei natura fert, et providentiæ ratio, confert aliquid, et ut fiat elaborat. Altera est, quam vocant absolutam, et simplicem, nec ab exitu, eventuque suspensam humanæ deliberationis, ut si homo velit, reipsa fiat ; si nolit, non fiat ; sed quæ omnino quod vult,

[1] Rom. 5. 18. — [2] Joan. 5. 45. — [3] Isa. 54. 13.

[4] Hanc ipsam repetit in 2. Oper. imp. c. 144. — [5] § 7.

effectura est, etiam per ipsam liberam hominis voluntatem, quam omnipotenti sua virtute quocumque modo, et quacumque volet in partem potest inflectere. Altera est non absoluta, sed conditione quadam implicata : cujus opus, et effectum non ex sola Dei voluntate pendet, sed ex libera consensione hominis, et operatione : quam si ille præstiterit, fiet id quod Deus facere statuit ; non fiet autem, si quod suarum partium est adhibere ille noluerit.

V. Utraque hæc voluntas adeo perspicue constat, et non modo sacris litteris, aut sanctorum Patrum monimentis, sed etiam communi omnium sensu testata, consignataque est, ut approbatione non indigeat. Juvat tamen perpaucis illam testimoniis illustriorem facere ; quod in ea propositæ quæstionis enodatio, ac tota hæc disputatio nostra nitatur. Sed de absoluta Dei voluntate nulla potest, opinor, esse controversia ; nec eam quisquam, nisi aperte fatuus ac demens, vel impius et sacrilegus negaverit : cum hoc certissimum sit, rerum omnium, quæ de nihilo procreatæ sunt, et totius universitatis vel producendæ, vel conservandæ illam esse causam unicam, simplicem et absolutam summi opificis voluntatem. *Quomodo* enim *posset aliquid permanere, nisi tu voluisses ?* ait Sapiens [1]. Et [2], *Non est qui possit tuæ resistere voluntati.* Et [3], *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit* : et innumera ejusdemmodi alia. Voluntatem vero non absolutam, sed ad liberum arbitrium hominis accommodatam insigniter declarat vox illa Christi Domini [4] : *Quoties volui congregare pullos tuos sub alas, et noluisti ?* Et in Psalm. 80. [5] *Si populus meus audisset me ; Israel si in viis meis ambulasset : pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem* , etc. Tum infinita alia loca, quibus contra voluntatem suam niti improbos ac peccatores queritur ; ac mandata sua, quibus potissimum sua est voluntas expressa, violari, atque contemni : hoc est secus res accidere, quam vellet, ac cuperet. Velut illud est [6] : *Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat ?*

Verum etsi contra Dei voluntatem homines veniant, ut quod vult Deus, in illis, et cum illis non faciat ; facit tamen aliunde quidquid vult : quoniam et hoc ipsum permittere vult, ut voluntati suæ homo resistat ; et eadem adversante sibi voluntate hominis ad hoc exequendum utitur, quod absolute destinavit facere. Tum enim illud quidem accidit, quod ex Augustino retulit Prosper [7] : « Suam voluntatem, *inquit,* homines faciunt, non Dei, quando id agunt, quod Deo displicet ; » et quod idem Augustinus in libro de Spiritu et littera scripsit [8] : « Infideles contra voluntatem Dei facere, cum ejus Evangelio non credunt. » Verum, ut ibidem mox ait, « Seipsos fraudant magno, et summo bono, malisque pœnalibus implicant, experturi in suppliciis potestatem ejus, cujus in donis misericordiam contempserunt. Ita voluntas Dei semper invicta est ; vinceretur autem , si non inveniret quid de contemptoribus faceret , aut ullo modo possent evadere, quod de talibus ille constituit. » Sic in libro 22. de civitate Dei : « Multa, *inquit*, fiunt a malis quidem contra voluntatem Dei : sed tantæ est ille sapientiæ, tantæque virtutis, ut in eos exitus, sive fines, quos bonos et justos ipse præscivit, tendant omnia, quæ voluntati ejus videntur adversa. » Quippe, ut Enchiridii capite 95. affirmat idem, « Non fit aliquid, nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. » Hoc igitur modo illic etiam, ubi non fit quod vult Deus, nimirum ea, quam vocant, *beneplaciti* voluntate ; fit tamen quod absolute vult : quoniam et permittit contra quam vellet ab hominibus fieri, et hac eorum prava voluntate ad id quod vult utitur. « [9] Nec enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quidquid vult potest ; nec voluntate cujuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. »

VI. At Augustinus sæpe , cum de divina voluntate disserit , sic de ea videtur loqui , tanquam absoluta sit omnis, nec effecto suo ulla frustretur : quod duabus de causis facere illum animadvertimus. Prima est, ut et Dei omnipotentiam, et certam, atque immutabilem ejus, quod omnino facere constituit, firmitatem demonstret, quam nulla vis , nullaque creaturæ cujuslibet industria labefactare possit, vel eludere. Ad hoc institutum pertinet, quod de omnipotentissima Dei voluntate disputat in Enchiridio capitibus aliquot [10]. Tum vero præstantem illam, et invictam Dei voluntatem potissimum intentat, cum de electorum prædestinatorumque salute, ac de proposito circa illos Dei sermonem instituit. Cum enim non qualemcumque Deo liberandorum, ac salvan-

[1] Sap. 11. 26. — [2] Esth. 13. 9. — [3] Psal. 134. 6. — [4] Matt. 23. 37. — [5] Psal. 80. vers. 14. — [6] Ezech. 18. 23.

[7] Sent. 338. — [8] Aug. de Spir. et lit. c. 33. — [9] Idem Ench. c. 96. — [10] Cap. 95. 96. 97.

dorum illorum voluntatem tribuat Augustinus, ut in nono libro tomi primi declaravimus, sed certam, deliberatam, fixam, et immotam; non aliter de ea loqui debuit, quam ut absolutam esse monstraret. Quod quidem accurate præstitit iis in libris, in quibus de prædestinatione, et electione quorumdam, deque propriis eorum auxiliis gratiæ, ac perseverantia disseruit. Ut in libro de Correptione et gratia, capite 12. ubi ambos hominis status inter se comparat; eum videlicet, in quo creatus Adamus minime perseveravit; et qui hunc secutus est, lapsæ, ac redintegratæ per Christum subinde naturæ. Quem posteriorem in solis electis considerat; et horum, ut dixi, peculiarem gratiam, hoc est perseverantiam, eamque cum priori Adamo tributa comparat [1]: « Subventum est, *inquit*, infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur; et ideo quamvis infirma, non tamen deficeret, neque adversitate aliqua vinceretur. » Ac multa hujusmodi alia de firmitate, constantiaque gratiæ medicinalis ibidem, et in duobus sequentibus libris exposuit, altero de Prædestinatione sanctorum, altero, de Dono perseverantiæ. Ubi solam intelligi ab Augustino describique gratiam, quæ ex singulari, neque communi cum ceteris vocatione, atque ex proposito datur, nemo, qui legerit, dubitare poterit. Ac de eo nos uberem, et præsenti sermoni valde utilem disputationem alias instituimus [2].

Hoc ipsum imitati posteriores quidam Augustino Patres, alii gratiam ita sæpe commemorant, quasi solis ea prædestinatis tribuenda sit: quod suo loco fusius ostendam. Nunc unus Isidori Hispalensis locus sufficiet ex libro secundo Sententiarum capite 5. cujus sententia sexta sic habet: « Spiritalis gratia non omnibus distribuitur, sed tantummodo electis donatur. Non enim omnium est fides: quam quidem etsi plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur. »

VII. Ut autem cum de gratia loquitur Augustinus, et de auxiliis per Christum humano generi post lapsum constitutis, ad solos perseverantes, et prædestinatos respectum habet, ob eas causas, quas illic attulimus: ita cum de voluntate ac proposito agit opis et gratiæ conferendæ, solam illam profert in exemplum, quæ nec fructu, et effecto suo fraudatur, et electos proprie respicit. Sic in libro de Correptione et gratia, capite 14. ubi ita scribit: « Non est itaque dubitandum, voluntati Dei, qui in cœlo, et in terra, omnia quæcumque voluit fecit, et qui etiam illa quæ futura sunt fecit, humanas voluntates non posse resistere, quo minus faciat ipse quod vult: quandoquidem etiam de ipsis hominum voluntatibus quod vult facit. » Quam et paulo post appellat *humanorum cordium quo placeret inclinandorum omnipotentissimam voluntatem.* Atque, uti cum de gratia in illo tomi primi decimo libro egimus, ostendimus minime esse consequens, nullam aliam novi Testamenti, sive medicinalem Christi esse gratiam, nisi quæ effectum habet reipsa, quam *efficacem* vulgo scholæ nuncupant; cum verius sit efficientem nominari: hoc, inquam, quod Armacani inscite colligunt, non esse consentaneum ibidem docuimus: nec propterea concludendum esse, nullam omnino *sufficientem* ex sese, sed irritam vitio hominum esse gratiam; quod eam duntaxat, quæ reipsa movet, et convertit, in exemplum attulit Augustinus. Ita quamvis de voluntate idem disserens, qua Deus gratiam, vel gloriam largiri vult, atque offert hominibus, eam solam commemoret interdum, qua non vult solum, sed etiam revera quod vult efficit; non ideo sequitur, nullam in Deo, nisi quæ hujusmodi sit, bene de homine merendi et salvandi esse voluntatem: ut ex eo idoneum capiatur argumentum, nullum alium voluisse Deum salvum fieri, nisi quem salvum reipsa fecerit; præsertim cum tam multa ex eodem Augustino capite antecedenti testimonia sint allata, ut de reliquis Patribus modo sileam, quæ manifeste genus alterum voluntatis arguunt nostro vitio irritæ, atque frustratæ.

VIII. Altera nunc, ut polliciti sumus, afferenda causa est, cur, cum de benefica Dei voluntate, hoc est, justificandi, et salvandi proposito loquitur Augustinus iis in locis, quos initio hujus capitis attigimus, et quos Armacani passim objiciunt, solius absolutæ, et effectum prorsus habentis, hoc est insuperabilis, invictæque meminerit. Non levis est, nec exigui momenti hæc a nobis observata ratio: sed tanto pluris æstimanda, quod ejus ignoratio intolerabilium errorum densissimas tenebras Armacanis offuderit.

Igitur Augustinus idcirco voluntatem illam absolutam Dei solam ibi commemorat, quod ita postularet illorum, quibuscum contendebat, hæreticorum opinio. Pelagiani, quod ex eodem auctore constat, et nos alibi fusius

[1] Lib. de Corr. c. 12. sub fin.

[2] Lib. 10. to. 1. cap. 16. et 17.

exposuimus [1], nullum ad bene agendum, et ad salutem obtinendam necessarium gratiæ genus aliud admittebant, præterquam liberum arbitrium, et legem, sive externum aliquod auxilium : interiores vero animi motus, et voluntatis impulsus abundantia quadam largitatis affluere dicebant, sine quibus justi, atque salvi homines esse possent. Atqui gratiæ illa præsidia, electis, ac reprobis communia, et utrisque paria suppetunt. Quibus oblatis, unicuique deinceps integrum esse, et in ejus potestate situm existimabant, ut si vellet, bene aut secus iis uteretur, atque ad justitiam, et æternam salutem perveniret, nullo alio, quam naturalium virium, adjutus auxilio. « Propositum autem vocantis gratiæ (ait Prosper ad Augustinum scribens, et quorumdam ex parte Pelagianorum, cum his vero in explicanda prædestinatione consentientium , opinione loquens) in hoc omnino definiunt , quod Deus constituerit nullum in regnum suum, nisi per sacramentum regenerationis assumere, et ad hoc salutis donum omnes homines universaliter, sive per naturalem, sive per scriptam legem, sive per evangelicam prædicationem vocari. Ut et qui voluerint fiant filii Dei, et inexcusabiles sint, qui fideles esse noluerint : quia justitia Dei in eo sit, ut qui non crediderint pereant ; bonitas in eo appareat, si neminem repellat a vita, sed indifferenter universos velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. » Ex quibus evidens est, hæreticos illos, quibuscum negotium erat Augustino, cum illa scriberet ; uti nullam electis, ac prædestinatis potioris, ac validioris opem gratiæ tribuebant, quam quæ reprobis concessa foret : ita nulla erga illos potius, quam istos , peculiari voluntate propensum fuisse Deum arbitratos esse ; nec absolute alteros amborum salvos esse voluisse, sed pendentem ex illorum peræque consensu librasse sententiam.

IX. Ab his dissentiens Augustinus, propriam quamdam, et absolutam in electos voluntatem inesse Deo statuebat, qua illos ex damnata et infecta primi parentis vitio massa secerneret, et ad æternam salutem ordinaret , certa et absoluta destinatione ; quæ non ex præsensione meritorum, nec alia quapiam ex causa , sed ex liberali, gratuita, et indebita misericordia profecta sit. Cujusmodi fuisse sensum Augustini, toto fere libro nono tomi primi copiosa disputatione patefecimus. Hac imbutus opinione vir maximus consentaneam huic orationem instituit, cum de electorum salute, ejusque procurandæ voluntate, ac proposito cum adversariis illis contenderet. Quam enim æqualem et absolutam de liberandis, et ad æternam salutem promovendis omnibus, si quidem ipsi velint, in Deo voluntatem illi esse dicebant, eam nec æqualem ac promiscuam, nec absolutam in omnes, sed in certos esse duntaxat ex omnibus, ratus est Augustinus. Quoniam autem hujusmodi voluntas , quæ salutem absolute despondet electis, multo est altera præstantior, quæ ex arbitrio quodammodo pendet humano : ideo sola plerumque voluntatis nomen meretur apud Augustinum ; cujus comparatione altera ne voluntas quidem appellatur : quemadmodum gratiæ vocabulo eam solam afficit interdum, quæ est prædestinatorum propria , et effectum habet adjunctum : ut alias ostendimus. Quare uti perperam Armacani disputant, nullam ab Augustino aliam agnosci gratiam, nisi quæ reipsa consensionem nostram efficit ; quod, ut dixi, sæpe nonnisi talem designat : sic imprudenter iidem isti sentiunt, nullam in Deo voluntatem esse salvandorum hominum, nisi eam, quæ salvos illos reipsa facit ; quoniam de hoc volendi genere solo nonnunquam loquitur, altero, quod ad negotium minime faceret, omisso.

X. Ex his omnibus, quæ in hoc, et antecedente capite de Augustini sententia a nobis exposita sunt, Armacani novæ sectæ principis convicta temeritas est, et explosa : qui recentiores theologos carpit [2], « quod voluntatem quamdam generalem statuant, qua Deus velit omnes homines in damnatione primi peccati positos salvos fieri ; ex qua voluntate non solum generalia redemptionis remedia, sed etiam sufficientia adjutoria omnibus, etiam reprobis, præparaverit. Sicut enim talia sufficientia adjutoria non dantur omnibus, imo nulla omnino post lapsum sunt , ita nec voluntas illa generalis, ex qua promanare dicuntur. Quæ quidem vera causa est, cur S. Augustinus in scriptis suis universis talem voluntatem, qua Deus velit omnes omnino salvos fieri, nunquam ab initio conversionis usque ad vitæ terminum agnoverit, sed semper constanter impugnaverit. »

Hæc ille : quæ falsissima esse, non illa solum Augustini testimonia convincunt, quæ capite superiori protulimus ; in quibus ap-

[1] Lib. de hær. Pelag. et Semip. to. 3. c. 5. et seq.

[2] Tom. 3. lib. 10. c. 2. p. 435.

paret generalis quædam, non tamen absoluta, Dei voluntas omnium, quantum in se est, certe reproborum plurimorum, salutem complectens ; tum quæ hoc ipso capite de mente, et interpretatione dicta sunt Augustini ejusdem : verum etiam alio quodam argumento conficitur, quod Armacani præcipitem in asseverando facilitatem, ac levitatem redarguit.

Negat Augustinum « in scriptis suis universis talem voluntatem, qua Deus velit omnes omnino salvos fieri ab initio conversionis usque ad vitæ terminum unquam agnovisse. » Hoc antequam Augustino ipso teste refellam, primum illud animadvertendum est, eos omnes, qui generalem Deo tribuunt voluntatem omnium salvandorum, ex consequentia quadam rationis illud etiam fateri, sufficientia omnibus adjutoria suppetere, quibus ad promerendam salutem niti possint, ac debeant. Et conversa vicissim enuntiatione ; quibuscumque *sufficientia* suppetunt *adjutoria* ad obtinendam salutem, Deum ipsos generali saltem voluntate salvos esse cupere. Est autem sufficientium omnium auxiliorum, quæ quidem ad justificationem propius spectant, primum, et ceterorum initium, ac fundamentum, fides, et voluntas ipsa credendi : per quam uberiorem, ac perfectiorem meremur gratiam. Quamobrem cuicumque Deus illam credendi voluntatem, ac fidem concesserit, eum velle salvum fieri, Armacanus asserit.

XI. Nunc illud ostendam, Augustinum olim in ea fuisse sententia, istud auxilium sufficiens, quod in fide, credendique voluntate situm est, omnibus hominibus attributum fuisse. Undenam autem certius hoc sciri poterit, quam ipsiusmet Augustini claro, et diserto testimonio ? Scribit ille capite tertio libro de Prædestinatione sanctorum, se aliquando putasse, « fidem, qua in Deum credimus, a nobis esse in nobis, et per illam nos impetrare Dei dona, quibus temperanter, et juste, et pie vivamus in hoc seculo ; » ac solum præconium veritatis, quod extrinsecus insonat auribus nostris, ex Dei esse munere. « Ut autem prædicato nobis Evangelio consentiremus, nostrum esse proprium, et nobis ex nobis esse, *inquit*, arbitrabar. Quem meum errorem nonnulla opuscula mea satis indicant ante episcopatum meum scripta. » Nominat autem librum Expositionis quarumdam propositionum ex epistola, quæ est ad Romanos, ubi istud docuit : quod in libro Retractationum emendatum a se postea testatur. Atque in eodem illo libro de Prædestinatione sanctorum, firmissimis argumentis, summoque conatu istum refellit errorem ; et eo præsertim [1], quod si auxilium ejusmodi, et initium justificationis, *unde pietas exordium sumit*, hoc est fides, voluntasque credendi, in nostra potestate sit, et naturaliter unicuique hominum insitum, ut si velit, per sese possit credere, nihil esse causæ videatur, quin cetera, quæ deinceps sequantur, in ejusdem facultate sita esse dicantur ; ac « totum tribuatur homini, ut qui sibi potuit instituere quod non habebat, ipse quod instituit augeat. »

Ecquis ergo non videt, tum, cum ita sentiebat, Augustinum pariter existimasse, generalem salvandorum omnium hominum in Deo fuisse voluntatem : quemadmodum omnibus naturaliter sufficiens datum esse credebat auxilium, quo ad justitiam et salutem aspirare possent ; adeoque falso illud ab Armacano defendi, « nunquam ab initio conversionis, usque ad vitæ terminum agnovisse voluntatem illam generalem salvandorum omnium, ex qua adjutoria ista sufficientia promanare dicuntur ? » Sed levis ille sit, et ignoscendus error ; in altero certe nihilominus tenetur, quod, ut duobus hisce capitibus planum fecimus, etiam post susceptum episcopatum, et postremis adeo vitæ temporibus, cum adversus Pelagianos, totis ingenii viribus de gratia, et prædestinatione certaret, generalem in omnium salutem hominum, sed minime absolutam, voluntatem Augustinus agnovit. Hoc ut ipsius ex Augustini verbis ac decretis hucusque demonstravimus : ita deinceps ex illorum auctorum testimoniis approbabimus, qui post Augustinum extiterunt ; præsertim eorum, qui de prædestinatione, ac reprobatione disputantes, illius se opinionem sequi sunt professi : quos quidem communem illam salvandorum etiam reproborum voluntatem, et idonea, quibus eam exequi voluit, oblata præsidia prorsus agnovisse docebimus.

[1] Lib. de Præd. Sanct. c. 2.

CAPUT QUINTUM.

Eorum Patrum, qui Augustino posteriores, et hujus addicti doctrinæ fuerunt testimonio declaratur, velle Deum omnes, etiam reprobos, salvos fieri. — 1. Ac primum Augustini de prædestinatione sententia perstringitur. — 2. Additamentum Armacani ad illam Augustini sententiam, qua ad reprobationem spectat; a quo Augustini illi discipuli multum abhorrent: quorum aliquot deinceps propositi. — 3. Velut Prosper; cujus loca complura referuntur, et illustrantur.

I. De electione, sive prædestinatione, deque reprobatione hominum, quis Augustino sensus fuerit, explicatum a nobis est pluribus in libro nono, tomi primi hujus operis. Atque hæc illius summa confici breviter sic potest: Genus hominum omne, post primi parentis sui peccatum, velut massam quamdam esse factum existimat inquinatam et corruptam, ac cum hac temporali, tum sempiterna morte damnatam. Quam Adami posterorum ruinam prævidentem ex omni æternitate Deum, certos inde secrevisse, quos ab communi pernicie sola gratuita misericordia liberare vellet, nullis eorum meritis inductus, ut istos potius, quam ceteros ad salutem exciperet: reliquos vero in ea, quam contraxerant, damnatione reliquisse. Horum priores electos, ac prædestinatos appellari; posteriores vero, reprobos, et rejectos. Ex hac duplici voluntate duplex effectum consequi Augustinus arbitratur. Nam quos meliorem eximit ad sortem, iis validissima, certissimaque destinavit auxilia gratiæ, quibus non tantum salutem assequi possint, sed reipsa etiam assequantur. Quippe « Sanctis (ait in libro de Correptione et gratia, capite duodecimo) in regnum per gratiam Dei prædestinatis, non tantum tale adjutorium perseverantiæ datur, (quo, si velint, perseverare queant, cujusmodi datum ait Adamo,) sed tale, ut eis perseverantia ipsa donetur: non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verum etiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint. » Perseverantiæ itaque dono munerare solos instituit Deus electos, hoc est efficere, ut reipsa, et, ut loquuntur, *actu* perseverantes sint: reprobos vero nec illa certa, et omnino exitum habitura voluntate dignatur, quam *efficacem* vulgo scholæ nuncupant; nec perseverantiæ donum iis destinat, sed in præceps ruere permittit. Siquidem « Non sunt a massa illa perditionis præscientia Dei, et prædestinatione discreti, et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi, » ait Augustinus [1]. Nam nemo ab illa massa, nisi electione, ac prædestinatione secernitur: quamvis ad tempus gratia, et sanctitate donetur.

II. Hæc sunt Augustini consentanea decretis, quæ de prædestinatione, ac reprobatione plerisque libris explicavit. Quibus ex Armacani nupero dogmate istud accessit, de quo in præsens agimus [2]: Deum nulla prorsus in reproborum salutem voluntate ferri, ne conditionata quidem ac generali. Sed neque Christum illorum causa passum, et in crucem actum fuisse: nihilo certe magis, quam dæmonum gratia. Ex quo consectarium illud oritur, nulla reprobis ad salutem adipiscendam auxilia sufficientia tribui, quæ nec ulla post Adami lapsum amplius existunt; quandoquidem ex sola voluntate salvandi, quam nullam erga illos penitus inesse Deo volunt; idonei illius adjutorii largitio consequitur. Quocirca neque Baptismi sacramentum ob id reprobis impertiri divinitus putant, ut ad salutem pervenire, si velint, possint; nec si forte de peccati statu transferantur ad justitiam, sic iisdem communicari, et infundi gratiam, et charitatem, ut per illos stet, quominus æterna felicitate potiantur. Hanc enim calamitatem nulla privata, et personali eorum evenire culpa, sed originali: ob quam unicam, etiam illa cessante, perituri nihilominus forent; nec emergere ex illa, qua obstricti, obligatique tenentur, damnatione possent. Etenim cum nemo, nisi Deo volente, et auxilia sua subministrante, illinc evolare, et ad immortalem felicitatem aspirare queat: profecto si nullum in illo delectu prædestinatorum rejectum, hoc est reprobum, servare vult Deus; si ex tali voluntate, ac proposito, nullam illi particulam idoneæ, ac necessariæ opis aspergit: omnis ei interclusus est ad salutem aditus; nec sua propria, verum originali culpa, in illam pereundi necessitatem Dei absoluta voluntate trahitur.

[1] Lib. de Correp. c. 7. sub fin.

[2] Vide sup. c. 4. § 10.

Atqui posteriores omnes Augustino latini Patres, qui quidem in auctoritate sunt, cum de prædestinatorum gratuito delectu, nec ex ullis facto meritis, ab eo, quod illum sensisse docui, nulla re dissideant : de rejectione tamen, ac reprobatione longe ab Armacanorum additamento discrepant. Nam et reprobis possibilem, quod ad Deum attinet, adeptionem salutis esse demonstrant; et qui ex illis jam adulti pereunt, nolente Deo, imo ab exitio revocante, suapte perire culpa docent : et hoc denique non obscure testantur, salvos illos esse voluisse Deum, et huic ipsos voluntati pravitate sua restitisse.

III. Ut autem ponderis tanti, momentique res, ad frænandam Armacanorum licentiam, sub omnium subjiciatur oculis, proponam aliquot ex primariis Augustini discipulis, aut accerrimis certe illius doctrinæ propugnatoribus; qui ita, uti diximus, et aliter atque hodie faciunt Armacani, illius sententiam interpretati sunt : quorum opinionis summam qua potero brevitate perstringam.

Horum facile princeps, omnium judicio, et Armacani etiam ipsius, est ille, cui propter et vetustatem, et bonum nominis omen, prærogativa suffragii merito defertur, Prosper Aquitanicus. Atque hic compluribus in locis ea sentit, quæ sentire par est illum, qui ab Armacana contagione recedit. In libro responsionum ad capitula Gallorum, octavam horum objectionem proponit ejusmodi : *Quod non omnes homines velit Deus salvos fieri, sed certum numerum prædestinatorum.* Hæc germana est Augustini, si Armacano creditur, opinio, nullam omnino voluntatem in Deo esse salvandorum aliorum, præter prædestinatos. Itaque concedi a Prospero illud oportuit, qui hoc unum studeret, ut veram et liquidam Augustini doctrinam adstrueret. Cur igitur non ei, quod objectum erat, assensus est, nisi quod contrarium illi Augustini sensum esse judicabat? « Omnium, ait in responsione Prosper, cura est Deo : et nemo est, quem non aut evangelica prædicatio, aut legis testificatio, aut ipsa etiam natura conveniat : sed infidelitatem hominum ipsis adscribamus hominibus; fidem autem hominum, donum Dei esse fateamur, sine cujus gratia nemo currit ad gratiam. » Ex hac Prosperi responsione necesse est, voluntatem adscribi Deo, qua omnes homines, quantum in ipso est, ad fidem, et salutem conetur adducere. Etenim *curam omnium esse Deo* primum asserit : tum et cujusmodi cura ista sit, et qui sint illi *omnes*, explicat sic. Curam ostendunt sequentia non aliam esse, quam ut eos ad fidem, et hujus fructum, æternam vitam, provehat. Eo quippe pertinet Evangelii prædicatio, ac legis testificatio, et naturæ contemplatio. Quæ si ex illa Dei cura omnibus attribuuntur, qua quod promissum est, implere studet, (ut toto antecedenti sermone Prosper affirmat,) nimirum ut [1] *convertantur ad Dominum universi fines terræ :* et ut [2] *omnes gentes quascumque fecit, veniant, et adorent coram ipso, et glorificent nomen ejus;* et hujus generis alia : sequitur volente Deo vocari omnes ad fidem, ac Dei notitiam, et salutem. Nam si nollet nisi paucos allicere, falso hanc in illo curam omnium esse diceret Prosper, ex qua salvificæ bonitatis effecta ista manarent. Deinde cum sic loquitur, *Sed infidelitatem hominum ipsis adscribamus hominibus*, idipsum perspicue significat. Est enim adversativa particula *sed :* quæ huic occurri demonstrat, quod objici poterat, quinam constet, curam esse Deo servandorum omnium, cum tam multi sint infideles curæ illius exsortes. Cui sic respondet; ejus rei causam, videlicet quod beneficæ istius curæ sint expertes, non Deo, sed voluntati adscribendam ipsorum, qui infidelitatem fidei prætulerunt. Non esset autem culpanda voluntas hominum infidelium, tanquam curanti, et prodesse volenti Deo sponte defuissent; si et gratiæ ac beneficii hujus nulla esset illis facta potestas; et liberandorum eorum, hoc est, fide, ac salute munerandorum, careret omni voluntate Deus.

IV. Quæ generalis præscriptio adversus Calvini, et Lutheri præstigias, quibus utuntur Armacani, diligenter est animadvertenda. Qui cum urgeri se sentiunt iis Scripturæ, veterumque Patrum testimoniis, quæ ad omnium mortalium procurandam salutem, et eos ad Dei notitiam cultumque pertrahendos, tot rerum procreata esse genera declarant, ut earum usu, et adspectu ad auctoris cognitionem, et amorem pervenire possent; contra hæc ita solent præscribere : externa illa duntaxat esse præsidia, et adjumenta gratiæ, quæ extrinsecus appellunt; et sunt prædestinatis, ac reprobis peræque communia : sed interiorem animi permotionem, quæ *gratia* proprie *Christi* nominatur, non omnibus suppetere;

[1] Ps. 2. 1.

[2] Ps. 85.

verum solis iis ad perseverantiam saltem, et æternam vitam assequendam dari, qui ad salutem prædestinati sunt; negari reprobis, quos salvos fieri Deus nolit omnino.

Hæc, inquam, illorum callida declinatio facile ex dictis eluditur. Nam si salvandorum reproborum nulla prorsus in Deo voluntas est, nihil ex tali facere voluntate, quam non habet, recte dicitur. Alioqui mentiretur, quod vel cogitare nefas est, si hoc velle se, tum verbis, tum factis et operibus palam testaretur; quod nullo modo, ac ne conditionata quidem, et non absoluta voluntate cuperet. Merito itaque Prosper non aliam cur ab generali cura et voluntate salvandorum omnium excidant reprobi, causam attulit, quam voluntariam infidelitatem. De adultis enim loquitur, ut ex sequentibus evidentius constabit. Qui sic autem loquitur, ut non Deo, sed privatæ infidelitati, aut contumaciæ cujusque adscribendam esse jacturam salutis affirmet, haud dubie significat, Deum vere hoc, et bona fide fieri velle, quantum in se est, quod ne fieret, non illo, sed homine nolente, ac recusante contigerit.

V. Audiamus et eumdem Prosperum ea, quæ latius contra octavam objectionem disputaverat, compendio tradentem sententia octava. « Item qui dicit, *inquit*, quod non omnes homines velit salvos fieri, sed certum numerum prædestinatorum; durius loquitur, quam loquendum est de altitudine inscrutabilis gratiæ Dei : qui et omnes vult salvos fieri, atque in agnitionem venire veritatis, et voluntatis suæ propositum in eis implet, quos præscitos prædestinavit, prædestinatos vocavit, vocatos justificavit, justificatos glorificavit . » Quæro cur eum loqui durius Prosper existimet, qui dicat, *non omnes Deum velle salvos fieri.* Etenim si vera opinio est Armacani, quam affingit Augustino; nullam ut reproborum salvandorum, ne generalem quidem, et conditionalem, voluntatem Deus habeat; non dure loquitur, qui hoc dicit ; sed vere : quia quod verum est profitetur : imo falso, et nefarie loqueretur, si aliter diceret; tam profecto, quam si aliquos reprobari a Deo negaret, vel si Deum diceret velle diabolum salvum fieri : qui fuit Origenis infamis error. Certe diaboli, et reproborum eamdem esse causam Armacanus putat; qui Christum ait [1] « non magis Patrem pro æterna liberatione reproborum, quam pro diaboli, deprecatum esse. » Porro qui hunc idcirco durius loqui asserit, qui dicit Deum non omnes salvos fieri velle; quia vult omnes salvos fieri : manifeste generalem in Deo voluntatem agnoscit omnium salvandorum. Siquidem enuntiatio illa, quæ sic habet, *Deus vult omnes salvos fieri*, non alia ratione contrarie opponitur alteri, eamque duriorem esse convincit, quæ dicit, *non omnes*, *sed aliquos duntaxat Deum velle salvos fieri ;* quam si utraque de generali voluntate capiatur, hoc est illa, quam negari ab Augustino, affirmari autem ab recentioribus, quos oppugnat, theologis censet Armacanus. Etenim si utrobique absolutam intelligi voluntatem fingat quispiam, sola ex iis duabus vera est, et amplectenda propositio, quam velut duriorem respuit Prosper; quoniam catholica ipsa fides docet, non omnes absoluta voluntate salvos fieri Deum velle : adeoque falsissima erit altera, quam ei præfert, opponitque Prosper; si absolute Deum velle omnes esse salvos asserit. Sin autem de absoluta voluntate priorem interpretemur, posteriorem de generali; non durior erit, sed verissima prior; nec huic erit contraria posterior; stulteque hanc illi Prosper opposuerit. Prorsus igitur, ut dixi, generalem utraque Dei voluntatem, prior quidem negat, affirmat autem posterior ; ac propterea duriorem illam ait esse Prosper, et eamdem opposita posteriore castigat. Cujus hæc nimirum summa sententiæ est, Deum velle generali, et nondum absoluta voluntate, omnes salvos fieri ; sed hujus voluntatis propositum in solis impleri, hoc est revera effectum assequi, qui prædestinati sunt, et electi : quos cum absolute Deus salvos fieri velit, reprobos non eadem voluntate vult ; *quia perire meruerunt*, id est voluntaria pravitate generalem illam Dei voluntatem frustrati sunt. Hanc esse Prosperi mentem ex ejusdem dictis clarius postea demonstrabimus.

VI. Sic in Responsione ad objectionem nonam Gallorum; quæ sic habet, *Quod non pro totius mundi redemptione Salvator sit crucifixus;* consentanea dicit communi et catholico dogmati, « Nullum omnino esse ex omnibus hominibus, cujus natura in Christo domino nostro suscepta non fuerit : sed non sufficere hominum redemptioni (nempe ut fructus ex ea capiatur) crucifixum esse Dominum Christum, nisi commoriantur ei, et consepeliantur in baptismo. » Cujus rationem reddit hujusmodi, quæ pro omnibus quidem crucifixum ostendit illum; sed ideo non omnes redimi, quia non ad omnes meritum illius applicatur. « Alioquin, *ait*, nato Salvatore in carne sub-

[1] To. 3. l. 3. c. 20. sub fin.

stantiæ nostræ, et crucifixo pro omnibus nobis, non fuerat necessarium, ut renasceremur, et similitudini mortis ejus complantaremur. » Quare duobus modis asserit pro hominibus dici crucifixum Dominum : vel generatim, quatenus naturam assumpsit omnium ; nimirum ut omnes, quantum fuit in ipso, redimeret : vel privatim, pro iis scilicet, qui reipsa sunt redempti. « Cum itaque rectissime dicatur, *inquit*, Salvator pro totius mundi redemptione crucifixus, propter veram humanæ naturæ susceptionem, et propter communem in primo homine omnium perditionem : potest tamen dici pro his tantum crucifixus, quibus mors ipsius profuit. » Ergo pro omnibus, qui eadem natura censentur, et qui in Adamo perierant, hoc est etiam pro reprobis, ex generali voluntatis proposito crucifixus est Christus. Quod absurde sane diceretur, si nullam penitus voluntatem haberet omnium, etiam reproborum, redimendorum. Quemadmodum ex illorum opinione theologorum, qui Christum pro angelorum bonorum salute passum esse sentiunt, uti supra lib. 12. capite decimo meminimus, nemo sobrius dixerit, Christum pro omnium, etiam reproborum dæmonum, salute crucifixum. Quin Prosper ibidem duplicem illam voluntatem, generalem, et specialem, ab Joanne significari indicat his verbis, quibus ait [1], prophetasse Caipham pontificem, *quod Jesus moriturus erat pro gente : et non tantum pro gente ; sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.* Quippe cum dicit moriturum fuisse pro gente, hoc est, ut Caiphas aiebat, *pro populo*, generalem exprimi voluntatem existimat Prosper : cum autem loquitur sic, *Non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*, peculiarem erga electos voluntatem putat ostendi ; quod proxime subjecta perspicuum faciunt. « Diversa ergo ab istis, *inquit*, sors eorum est, qui inter illos censentur, de quibus dicitur [2], *Mundus eum non cognovit :* ut possit secundum hoc dici, Redemptor mundi dedit pro mundo sanguinem suum, et mundus redimi noluit ; quia lucem tenebræ non receperunt, et tenebræ receperunt ; quibus dicit Apostolus, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » Ubi hæc verba Joannis illustrat : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit : in propria venit, et sui eum non receperunt.* Hæc enim communem, ac reprobos etiam amplectentem Dei salvificam voluntatem, quasi lucem ad illuminandas penitus tenebras omnes coruscantem, demonstrare Prosper innuit : verum majorem tenebrarum illarum partem oblatum lumen istud adversatam fuisse. Sicut alio in loco Christus ipse dicit [3] : *Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum : et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem ; erant enim eorum opera mala. Omnis enim, qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus ; qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.* Quæ lucis similitudo, ex Prosperi interpretatione, ad rem aptissima est. Quippe uti lux omnibus, quantum in se est, lucet, nec ullum excludit ab communione sui : et, qui illius usu adspectuve privantur, non lucis ipsius, sed suapte culpa, vel vitio, damnum istud faciunt : ita verus ille sol justitiæ, peccati, infidelitatisque caliginem penitus, importata luce, discutere voluit ; sed voluntati huic obstiterunt, qui tenebras magis optarunt, quam lucem. Lege totum illud Prosperi capitulum. Intelliges profecto, quam diserte generalem in Deo, atque Christo liberandorum omnium, vel reproborum etiam, voluntatem constituat.

VII. Præterea in Responsione ad objectionem primam Vincentianam, quæ eadem est cum nona Gallorum, de Christo pro omnium salute, et redemptione neutiquam passo, iis similia, quæ ad illam Gallorum scripsit, exponit. « Quod ad magnitudinem, et potentiam pretii, et quod ad unam pertinet causam generis humani, sanguinem Christi redemptionem esse totius mundi : sed qui hoc seculum sine fide Christi, et sine regenerationis sacramento pertranseunt, redemptionis alienos esse. Cum itaque propter unam omnium naturam, et unam omnium causam a Domino nostro in veritate susceptam, recte omnes dicantur redempti, et tamen non omnes a captivitate sint eruti ; redemptionis proprietas haud dubie penes illos est, de quibus princeps mundi missus est foras, et jam non vasa diaboli, sed membra sunt Christi. Cujus mors non ita impensa est humano generi, ut ad redemptionem ejus etiam qui regenerandi non erant pertinerent : sed ita, ut quod per unicum exemplum gestum est pro universis, per singulare

[1] Joan. 11. 51. — [2] Joan. 1. — [3] Joan. 3. 19.

sacramentum celebraretur in singulis. Poculum quippe immortalitatis, quod confectum est de infirmitate nostra, et virtute divina, habet quidem in se, ut omnibus prosit; sed si non bibitur, non medetur. » Quo in loco Prosper Christi perpessionem atque mortem, quantum in ipsa est, et ex voluntate crucifixi, universis profuisse dicit : quod autem ejus fructus non ad omnes reipsa pertinet, eam causam esse, quod ad omnes non applicatur. Atqui si pro pereuntibus non ille passus esset, et eos salvos esse noluisset omnino, etiamsi ad eos applicaretur, nihilo magis prodesset : nec idoneam, cur non reprobos liberaret, sed jocularem, et ineptam causam Prosper attulisset.

VIII. Jam vero reprobos culpa perire sua, cum Deus, quantum in se est, salvos eos velit fieri, manifeste docet idem in Responsione ad objectionem septimam Vincentianam, quæ sic habet, *Quod hæc sit voluntas Dei, ut magna pars Christianorum salva esse nec velit, nec possit;* quæ objectio nullum Armacanis negotium facit. Huic enim ultro assentiuntur ipsi : dum absolute nolle Deum asserunt majorem Christianorum partem fieri salvam; quod si verum est, salutem neque possunt adipisci, neque velle perseveranter, et ut oportet. Non ita Prosper; sed hoc respondet : « Si de his hoc dicitur, qui pietatem Christianæ conversationis, et fidei deserentes, in profanos errores, aut in damnabiles mores irrevocabiliter transierunt; non dubium est, quod talem voluntatem habentes salvi esse nolunt : et quandiu salvi esse nolunt, salvi esse non possunt; sed nullo modo credendum est, hujusmodi homines in hanc desperationem ex Dei voluntate cecidisse. » Si illos absolute, qui ejusmodi sunt, id est reprobi, salvari Deus nollet, salvari eos impossibile esset. Itaque de his loqui sic, *Ideo non posse salvos esse, quia nolunt*, vel *quandiu nolunt;* cavillari hoc esset, et sophistice nugari : perinde ac si quis dæmones diceret propterea non posse salvari, quia nolunt. Siquidem huic loquendi formulæ, *Non posse quippiam ab aliquo fieri, quia nolit*, cum ab non fatuo homine profertur, subest illa notio, uti velle, vel nolle in ejus arbitrio, et potestate sit. Quis enim dixerit, idcirco non posse avium more pervolare nos aera, aut mortem vitare, quoniam id nolumus? Quod si antecedenti, et absoluta voluntate salutem Deus obtinere nolit reprobos, tam ad illam pervenire non possunt, quam aut volare, aut immortales esse, aut eorum aliquid consequi, quod hominibus natura negavit. Atqui Deum velle ut iidem illi reprobi, *qui quandiu nolunt, salvi esse non possunt*, et velint et possint esse salvi, Prosper ibidem concludendo sic affirmat : « Dei ergo voluntas est, ut in bona voluntate maneatur; qui et prius quam deseratur, neminem deserit, et multos desertores sæpe convertit. » Potestne dici quidquam expressius, quam illa ista sunt, quibus Dei voluntatem ait esse Prosper *ut in bona voluntate maneatur;* hoc est *perseveretur?* Quod si perseverare vult in suscepta bona voluntate reprobos Deus, salvos utique vult fieri; sed eatenus si et ipsi velint : quod adversus Dogmatistas novos demonstrandum fuit. Sic in Responsione ad objectionem ultimam Vincentianam, reprobos eosdem ait, « cum a pietate deficiunt, non ex Dei opere, sed ex sua voluntate deficere, nec impelli ut cadant, nec ejici ut deserant. » « Casuri tamen, *inquit*, et recessuri ab eo, qui falli non potest, præsciuntur. » Atqui paulo ante illud observavimus, de quo nemo sanus dubitat; cum sic dicimus, *ex nostra voluntate* aliquid accidisse, hoc est quia sic voluimus, implicari in ea locutione sensum hujusmodi, ut si noluissemus, minime illud eventurum fuerit. Quocirca si reprobi isti, qui quia voluerunt a Deo defecerunt, deficere nollent, in eo perseverarent, quod cœperant. Non igitur Deus absolute perire illos voluit, sed perituros tantummodo præscivit, ut ait Prosper. Qui et in Responsione ad objectionem tertiam Gallorum, reprobos dicit « non ex eo necessitatem pereundi habuisse, quia prædestinati non sunt : sed ideo prædestinatos non esse, quia tales futuri ex voluntaria prævaricatione præsciti sunt. » Et, « Non ideo relicti sunt a Deo, ut relinquerent Deum : sed reliquerunt, et relicti sunt, et ex bono in malum propria voluntate mutati sunt, atque ab hac licet fuerint renati, fuerint justificati, ab eo tamen, qui illos præscivit, non sunt prædestinati. » Et in Responsione ad capitulum duodecimum, « Vires, *inquit*, obedientiæ non ideo cuiquam subtraxit, quia eum non prædestinavit : sed quia recessurum ab ipsa obedientia esse prævidit. »

IX. Non minus perspicue, imo vero plenius, et illustrius, eamdem suam sententiam aperit in duobus libris de Vocatione gentium : e quibus nonnulla testimonia seligam. In secundo libro, capite duodecimo, « Nullum fidelium *ait* a Deo non discedentem relinqui, neque cujusquam ruinam ex divina esse constitutione dispositam : sed multis, qui jam

judicio rationis utuntur, ideo liberum esse discedere, ut non discessisse sit præmium ; et ut quod non potest nisi cooperante Spiritu Dei fieri, eorum meritis deputetur, quorum id potuit voluntate non fieri. » Ergo ruina hominum, et a Deo discessio, ex eorum voluntate oritur, qua perseverare noluerunt, cum possent, si vellent : ut perinde cesserit iis in pœnam, et damnationem voluntaria defectio; uti bonis in præmium imputata est perseverandi voluntas, quæ non perseverare potuit, quia potuit nolle. Ex quibus efficitur, tam voluisse Deum salvos, et perseverantes esse, qui noluerunt, quam eos, qui ut voluerunt, ita reipsa perseverarunt, et ad salutem pervenerunt.

Et capite 13. libri ejusdem secundi, asserit « Bonitatem Dei ne illi quidem parti defuisse, quæ in charitate non stetit, et ab initio sui veneno livoris intumuit. » Nam et *Cainum principem gentis impiæ* ab nefarii parricidii consilio deterrere conatus est, et ad pœnitentiam revocare. Quæ Dei in illum clementia ad salutem haud dubie spectabat æternam; quod Prosper ita significat : « Cum ergo talia ad Cain loqueretur Deus, numquid ambiguum est, voluisse eum, et (quantum ad illum medendi modum sufficiebat) egisse, ut Cain ab illo impietatis furore resipisceret : sed malitia pertinax inde facta est inexcusabilior, unde debuit esse correctior. » Voluit igitur reprobum Cainum Deus ab æterno interitu revocare ad gratiam, et salutem; quod ipsum et de illius posteris, reprobis utique, testatur in eodem capite : quos ad resipiscentiam infinitis suis beneficiis studuit allicere. « Quæ beneficia licet obduratis, *inquit*, nihil remedii, et emendationis attulerint, probant tamen aversionem eorum non divinæ fuisse constitutionis, sed propriæ voluntatis. » Ad remedium itaque et emendationem pereuntium reproborum illa sua beneficia referebat Deus; quod nisi salvos eos esse cuperet, profecto nunquam faceret.

Sic in libro eodem, capite 19. illud affirmat, licet Deus non parem temporibus omnibus gratiam, opemque mortalibus impertierit, idoneam tamen ipsis ad salutem minime defuisse : « Cum illud, quod de bonitate Dei piissime creditur, quia omnes homines velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire, non oporteat nisi perpetuum, æternumque sentire, secundum eas mensuras, quibus Deus dona generalia specialibus novit cumulare muneribus : ut et qui exortes gratiæ fuerint, de sua nequitia redarguantur ; et qui ejus lumine enituerint, non in suo merito, sed in Domino glorientur. »

X. Quin etiam, quod longe mirabilius est, et ad communem, ac catholicam de communi in salutem omnium divinæ voluntatis propensione fidem approbandam efficacius ; idem Prosper capite 23. censet ne parvulos quidem, qui, antequam iterata generatione nascantur, acerbo interitu subtracti sunt, illius et salvificæ voluntatis exortes, et gratiæ fuisse. « Et cum quærimus, *inquit*, quomodo omnes homines salvos fieri velit, qui non omnibus illud tempus impertit, in quo per voluntariam fidem percipiendæ gratiæ sint capaces. Non irreligiose arbitror credi, neque inconvenienter intelligi, quod isti paucorum dierum homines ad illam pertineant divinæ gratiæ partem, quæ semper universis est impensa nationibus : qua utique si bene eorum uterentur parentes, etiam ipsi per eosdem juvarentur. » Addit infantes istos « sub arbitrio jacere voluntatis alienæ, nec ullo modo eis nisi per alios consuli posse, etc. Sicut autem circa majores, præter illam generalem gratiam parcius atque occultius omnium hominum corda pulsantem, (observandum est autem hic obiter generalem omnibus adesse gratiam, quæ non sensus modo extrinsecus feriat, sed interius etiam corda pulset,) excellentiore opere, largiore munere, potentiore virtute vocatio specialis exeritur : ita etiam circa innumeros parvulos eadem manifestatur electio. Quæ quidem nec illis, qui renati non sunt, in parentibus defuit ; sed iis, qui renati sunt, præ parentibus affuit. » Satis ex iis intelligi puto, Deum generalem habere voluntatem omnium liberandorum, cujus sit fructus generale itidem impensum omnium adjumentum gratiæ salutaris; quæ ne parvulis quidem deest immatura, priusquam baptizati sunt, morte præreptis. »

XI. De hac autem generali voluntate, et quemadmodum procurandæ omnium saluti sufficiat, operæ pretium est rursus eumdem audire Prosperum capite 25. ita pronuntiantem : « Sive igitur novissima contemplentur secula, seu prima, seu media; rationabiliter, et pie creditur, omnes homines salvos fieri Deum velle, semperque voluisse. Et hoc non aliunde monstratur, quam de iis beneficiis, eaque providentia Dei, quam universis generationibus communiter, atque indifferenter impendit. Fuerunt enim, ac sunt hujusmodi dona ita generalia, ut per ipsorum testimonia ad quærendum verum Deum possent homines

adjuvari : quibus donis auctorem suum per omnia secula protestantibus, specialis gratiæ largitas superfusa est. » Vides omnibus seculis sufficientem ad Deum quærendum, et ad benigne in omnes homines Dei voluntatis fructum capiendum affuisse gratiam; quod ex eo demonstrat Prosper, quia vult omnes homines salvos facere Deus. Unde illud necessario deducitur, gratiam istam, quam ad quærendum Deum idoneam seculis omnibus datam esse confirmat, non externis tantummodo rebus, id est creaturis, cœlo, terra, elementis ceteris, et corporibus definiendam esse; sed internas etiam adjungendas esse permotiones gratiæ : quæ proprie *gratiæ* vocabulo censentur. Quæ nisi homini suppeterent, nihil huic ad salutem acquirendam, vel ad quærendum Deum externa Dei prodessent opera ; nec tam adjumenta, quam impedimenta essent utriusque consequendi : cum tamen hujusmodi in illis donis concessum esse præsidium hominibus testetur Prosper, *quo ad quærendum Deum possent homines adjuvari.* Atque hoc idem præclare docet in calce capitis vicesimi noni. « Universitati quippe hominum, *ait*, ita multiplex, atque ineffabilis bonitas Dei consuluit semper, et consulit, ut neque ulli pereuntium excusatio suppetat de abnegato sibi lumine veritatis ; neque cuiquam sit liberum de sua justitia gloriari : cum et illos propria nequitia demergat ad pœnam, et istos Dei gratia perducat ad gloriam. » Omnibus ecce, singulisque mortalibus interiorem illam gratiam, quam lumen veritatis appellat, non defuisse docet : adeo ut excusare se hac ratione nequeant, quod necessario ad salutem subsidio caruerint, sed propria sua nequitia salutis æternæ jacturam fecerint. Hoc autem evenire non potest; sed nec intelligi quod dicit Prosper, nisi communem salvandorum omnium voluntatem inesse Deo fateamur.

XII. Illud quoque Prosperi est eximium ; quod generalem illam gratiam, quam omnibus seculis propterea datam universis hominibus esse capite vicesimo quinto dixerat, *quod omnes homines salvos fieri Deus vellet, semperque voluisset ;* illam, inquam, salvificam gratiam, ita declarat sequenti capite 26. ut eam esse statuat interiorem, et proprie dictam gratiam, quam et sufficientem in omnibus, et in quibusdam efficientem fieri demonstrat [1] : « Gratia quidem Dei in omnibus justificationibus principaliter præeminet, *inquit*, suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis subjungitur ei, atque conjungitur; quæ ad hoc prædictis est excitata præsidiis, ut divino in se cooperetur operi, et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium : de sua habens mutabilitate, si deficit; de gratiæ opitulatione, si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos sive occultos, sive manifestos omnibus adhibetur : et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitiæ ; quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divinæ, et voluntatis humanæ. »

Talem his verbis gratiam describi vides a Prospero, quæ et a Pelagiana diversa, et *sufficiens* tantummodo est in quibusdam ; in aliis etiam, ut vulgo nominatur, *efficax,* id est *efficiens reipsa;* quorum alterum, ut tantum sufficiat, non autem efficiat, proprium est hominis nequitiæ ; alterum utriusque est, et divinæ gratiæ, et voluntatis humanæ. Ex quo sequitur, id quod supra commemoravimus, Deum velle reprobis etiam perseverantiam, ac salutem tribuere, cujus, si velint ac possint, idonea præsidia suppeditat. « Fitque inde manifestum, ut ait in calce capitis vicesimi octavi, quod diversis, atque innumeris modis omnes homines vult Deus salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire; sed qui veniunt, Dei auxilio diriguntur; qui non veniunt, sua pertinacia reluctantur. » Denique capite tricesimo primo, « Non solum in novissimis diebus, sed etiam in cunctis retro seculis probari *ait* gratiam Dei omnibus hominibus affuisse, providentia quidem pari, et bonitate generali, sed multimodo opere, diversaque mensura; quoniam sive occulte, sive manifeste, ipse est, ut Apostolus ait [1], *salvator omnium, maxime fidelium.* Quæ sententia subtilissimæ brevitatis, et validissimi roboris, si tranquillo consideretur intuitu, totam hanc, de qua egimus, controversiam dirimit. Dicendo enim, Qui est salvator omnium hominum, confirmavit bonitatem Dei super universos homines esse generalem. Adjiciendo autem, maxime fidelium; ostendit esse partem generis humani, quæ merito fidei divinitus inspiratæ ad summam, atque æternam salutem specialibus beneficiis provehatur. »

[1] Prosp. 2. de Vocat. gent. cap. 26. vel. 9.

[2] 1. Tim. 4.

CAPUT SEXTUM.

Eadem salutis omnium voluntas Dei probatur ex iis Patribus, qui Prospero posteriores fuerunt, — 1. Fulgentio, — 2. Africanis episcopis, — 3. Hypognostici auctore, — 4. Ennodio Ticinensi. Tum ex Prædestinatorum hæreticorum decretis, quæ Catholici oppugnarunt. — 5. De qua hæresi occasione data disseritur ex Gennadio, et aliis. — 6. Augustini tempore sumpsisse videtur initium apud Adrumetinos monachos. — 7. Nihilominus etiam calumniose notam illius inusserunt Augustini doctrinæ propugnatoribus aliqui; — 8. maxime Semipelagiani, ut Faustus Reiensis; — 9. et auctor libri, qui Prædestinatus inscribitur, de quo judicium fertur. Et Pelagii implicatus errore fuisse convincitur. — 11. Ut et Arnobius junior. — 12. Utrum Prædestinatianorum hæresi adscribendum sit, dicere aliquos ad interitum prædestinatos esse. — 13. Ex superiori tota disputatione argumentum conficitur, quo probatur Dei voluntatem esse, qua vult omnes salvos fieri.

I. Ex iis, qui posteriores vixere Prospero, studiosis Augustini Patribus, memorandus est imprimis Fulgentius : cujus propter sanctitatem, et exquisitam divinarum rerum scientiam, præcipua in Ecclesia catholica est auctoritas. Atque ille quidem generalem in Deo voluntatem residere salutis omnibus, quantum in se est, largiendæ, haud obscure comprobat, dum reprobos voluntaria suapte culpa perire significat, ut, si nollent, perituri non essent. In libro primo ad Monimum capite 19. illud exponens, peccatum, ac malam voluntatem non a Deo prædestinari, inter cetera sic scribit : « Isti ergo, qui se elongant, et fornicantur a Deo, utique peccando pereunt, per suam malam voluntatem, quæ non est ex Deo. Perdet autem illos Deus juste judicando, quod competit Deo. Non enim eos Deus judicio perderet, nisi per suas iniquitates ipsi periissent. Scriptum est enim : Defecerunt; perierunt propter iniquitatem suam. Defectus ergo a summo bono ad infimum bonum, hoc est peccatoris proprium et voluntarium malum, quo malo seipsum perdit injustus. Et quia huic malo auctor non est Deus, sed homo perversus; digne itaque homini, qui se perdidit peccato, redditur in tormentis æterna perditio : ut pereat qui perire voluit, non tamen sic pereat quemadmodum voluit, etc. Juste quidem est in perditione peccati dimissus, quo propria cecidit voluntate. »

Sic in capite 24. libri ejusdem primi ad Monimum, *prædestinationem ad supplicium,* id est *reprobationem,* ex præscientia malæ voluntatis, et defectionis, causam habuisse dicit. « Ostensurus itaque Deus, *ait*, quid reddendum præsciverit, et quid donandum, prædestinavit illos ad supplicium, quos a se præscivit voluntatis malæ vitio discessuros. Et prædestinavit ad regnum, quos ad se præscivit misericordiæ prævenientis auxilio redituros, et in se misericordiæ subsequentis auxilio esse mansuros. » Et in capite 27. « Juste est ad punitionem, *inquit*, divina æquitate prædestinatus, quia peccator est divina cognitione præscitus : utpote qui iniquitatem, ad quam a Deo non est prædestinatus, propria esset voluntate facturus. Ut in quo præscientia Dei videbat futurum opus injustum, huic per prædestinationis sententiam pararet supplicium justum. » Item capite 30. et ultimo, « Porro infidelitas non credentium, *inquit*, non ad constitutionem Dei, sed ad præscientiam referenda est; quæ non ideo necessitatem non credendi intulit, quia falli de ea, quæ futura erat, infidelitate non potuit. » Si ex prævisa voluntaria infidelitate, id est propria, et personali culpa reprobi, prædestinatio secuta est pœnæ, sive reprobatio; non dubium est, quin idem ille, qui libere peccatum, et infidelitatem elegit, ob quam reprobatus est, potuerit hanc non eligere, eique Dei gratiam, et salutem anteferre : quod nullo modo posset, si nullam ejus liberandi voluntatem Deus habuisset. Ceterum Fulgentius idem, prædestinatos gratuita Dei benignitate, non ex prævisis eorum meritis electos, et a perditionis massa segregatos fuisse passim prædicat. Ut in libro primo de Veritate prædestinationis [1], Ab illa, *inquit*, massa damnata nemo futurorum præscientia operum discernitur : sed miserantis figuli ope, atque opere segregatur. » Ac subinde [2] istud exemplo geminorum fratrum, Esau et Jacobi, declarat itidem ut Augustinus; atque hoc inter alia scribit : « Voluntas enim causa est electionis, non electio causa est voluntatis. Sic autem fuit in electo gratis misericors Dominus, ut in rejecto non esset injustus. » Vide alia Fulgentii de ea re testimonia, quæ alio in loco citavimus [3].

[1] Fulg. lib. 1. de ver. præd. cap. 3.

[2] Ibid. c. 4. — [3] Tom. 1. lib. 9. c. 16. § 6.

II. Non secus ac Fulgentius, de prædestinatione, et reprobatione senserunt Africani episcopi duodecim in Sardiniam relegati, in epistola synodica, quæ Fulgentii libris de Veritate prædestinationis est præfixa. In hac enim significant, electionem ad gloriam ex sola liberali, et nullis futuris meritis elicita voluntate prodire; reprobationem autem adultorum, et ratione utentium, ex præcisa ipsorum voluntaria et libere ascita pravitate : quod usitato fratrum duorum exemplo Esau et Jacobi declarant sic : « Nam quia omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum, et gratia discernuntur quicumque salvantur; profecto non sunt electa, neque dilecta in Jacob humana opera, sed dona divina. Rursus quia iniquitas nostra justitiam Dei commendat, proculdubio in Esau humanæ iniquitatis est damnata nequitia. » Jam vero reprobatum esse Esau propter ipsius voluntariam defectionem, et malitiam, non ob noxam origine contractam ibidem paulo post asserunt. « Deus ergo in Jacob, *inquit,* misericordiam gratuitæ bonitatis, in Esau vero judicium justæ severitatis ostendit; qui sacramento quidem circumcisionis octavo die secundum tenorem divinæ constitutionis accepto, reatu peccati originalis caruit, sed per nequitiam cordis in hominis terreni vetustate permansit. » Et paucis interpositis : « Nam sicut ille circumcisus periit, quia dilexit tenebras magis, quam lucem : sic omnis, qui corrumpitur secundum desideria erroris, condemnabitur in judicio, quia non condigne usus est baptismatis sacramento. » Parvulos vero propter peccatum originale damnari mox ait, si sine baptismo moriuntur. Quamobrem uti peccare, aut non peccare in grandiorum reproborum libera potestate situm est : ita etiam salutem assequi, vel ab ea decidere. Poterant ergo salutis esse compotes, si vellent. Non autem id poterant, nisi vellet Deus. Quare necesse est salutis obtinendæ copiam iis a Deo esse factam, ac Deum generali eos voluntate salvos cupiisse facere.

III. Sequitur Hypognostici auctor antiquus et eruditus, quem librum Augustino tribuere quondam solebant, reclamantibus paulo doctioribus. In ejus vero operis sexto libro superior illa traditur opinio de prædestinatione gratuita, reprobatione vero ex propriis delictis majoris ætatis. In capite quinto : « Diximus namque, *ait*, de damnabili humani generis massa Deum præscisse misericordia, et non meritis, quos electione gratiæ prædestinavit ad vitam : ceteros vero, qui judicio justitiæ ejus ab hac gratia efficiuntur expertes, præscisse tantum vitio proprio perituros, non ut perirent prædestinasse. » Probat hoc exemplo Judæ proditoris. « Hunc enim Deus cum præscisset in vitiis propriæ voluntatis pessimum fore, id est electione discipulatus sui bene a Christo conferenda male usurum, et avaritia ardentem pretio Judæis Dominum traditurum, pœnam ei prædestinavit ex merito. » Et in calce ejusdem capitis : « Nam pœnam, *inquit*, illi prædestinatam pro malis suis, in quibus, ut sæpe dixi, præscitus est tantum, non prædestinatus, illic plane agnoscimus, ubi de eo dicitur ab apostolo Petro [1], *Ut iret in locum suum*; translato scilicet in alterum honore episcopatus ejus; vel certe ubi legitur quod damnatus sit antequam natus, secundum id quod disputatione prædiximus. Talis ergo perituro rum omnium causa est, licet culpa sit a culpa dissimilis. »

Sed validius, ac disertius capite septimo reprobos contendit suapte voluntate a Dei gratia deficere, cum Deus ipsos perseverare velit. Sic enim diluit adversariorum calumniam, a quibus tanquam Prædestinatiani traducebantur. « Nec dicimus, *inquit*, ut fingitis, etsi credere velint, vel operibus bonis Dei vacare, Deum illis hæc nolle præstare : cum hujuscemodi velle, Dei sit donum. Si ergo ex Deo est quod volunt, vult Deus perfectum fieri quod donavit. Si autem ex Deo non est, sed est de jactantia propriæ voluntatis, qua se meritis Deum æstimant promereri, manifeste quod volunt capere non possunt. » Egregius est hic locus, et ad id, quod intendimus, persuadendum aptissimus. Nam si reprobis, ut catholica fides docet, bonam voluntatem, et in ea perseverandi desiderium aspiret aliquando Deus : ex illius regulæ præscripto vult idem Deus *perfectum fieri* desiderium, *quod donavit*. Perficitur autem tunc cum ad optatum finem perducitur : quæ est salus æterna. Quare salutem adipisci reprobos antecedente, ac generali voluntate vult Deus; tametsi non hoc absoluta vult, et reipsa quod vult perficiente voluntate. In quam intuens illius auctor libri sub finem, Apostoli sententiam, qua omnes homines velle Deum salvos fieri dicit, eo modo interpretatur, quo Augustinus, uti supra meminimus.

IV. Eadem Dei benefica voluntas, et omnium, etiam reproborum, salutis appetens, Ennodio

[1] Act. 1.

Ticinensi cognita fuit. Hic enim veram, et utriusque partis eligendæ potestate præditam hominis libertatem propugnans, ea dicit de electorum salute, et reproborum damnatione, quæ illam in Deo voluntatem consequi debent, et usurpatam a nobis in expendendis veterum testimoniis rationem adjuvant. In epistola itaque undevicesima libri secundi, quæ est ad Constantium, cujusdam redarguit errorem, qui asserebat *de arbitrii libertate homini in una tantum parte, quæ deterior est, eligendi datam esse licentiam.* Qui error Gothescalco tribuitur ab Hincmaro, in epistola prima de tribus, quas Remigius Lugdunensis refellit : quæ ad Amulum, sive Amalarium Lugdunensem scripta creditur. Nam illum sic dixisse ibi proditum est [1] : « Quod postquam primus homo libero arbitrio cecidit, nemo nostrum ad bene agendum, ed tantum ad male agendum libero potest uti arbitrio. » Quam perversam, et hæreticam opinionem damnat Ennodius, et in eam sic exclamat : « O schismaticam propositionem ; quæ juxta Apocalypsim scriptas habet in fronte blasphemias ! Quæ ista libertas est, si valet, edisserat, ubi hoc datur solum velle, quod puniat : aut quare electionem nominet, ubi unam tantum partem asserit fuisse concessam. Quod si veritate subsisteret, locum divina judicia non haberent. Quid enim boni a nobis Deus noster recte quæreret, qui appetentiam ejus de voluntate subtraxerat ? Sed juxta Apostolum [2] ; *Numquid iniquus Deus ? Absit.* Inter homines a recti discordat affectu, qui a subjectis exigit, quod in potestate non tribuit : hoc de Deo qua conscientia sentiatur, advertite. » Deinde postquam voluntati adjutricem accedere oportere gratiam docuit, ista subjicit : « Sed nisi talibus monitis et voluntas nostra, quæ libera est, et labor præstet obsequium, ad periculum, et gehennam non imperio aliquo, sed sponte devolvimur. Itaque aut præmium devotio, aut pœnam contemptus operatur. Alioqui non erit justa retributio, quæ aut per supplicia refertur necessitate peccantibus ; aut bonam mercedem offert operi, ad quod trahuntur inviti. » Quocirca, ut juste affici pœna, vel præmio, id est salvari, aut damnari adultus quispiam possit, eum necesse est in voluntate, ac potestate habere liberam utriusvis eligendi facultatem, ut sentit Ennodius. Ex quo sequitur paratam illi esse divinitus oportere gratiam, qua uti, si velit, queat. Nam si nullam ei tribuere veli Deus, (quod utique consequens est, si nullam ejus servandi voluntatem, ne conditionalem quidem, ac generalem habet, cujus effectum sit largitio gratiæ, et sufficientis auxilii,) fieri non potest, ut aut velit, aut possit salutem adipisci. Quare tam illum salvari vult Deus, quam velle ipse potest ; et si velit, reipsa istud assequi, quod nisi possit, non ob contemptum, repudiatumve quod bonum est merito damnetur : ut recte Ennodius ratiocinatur. Igitur voluntatem in Deo generalem, et antegressam omnium salvandorum constituit auctor ille, ex qua boni optandi, et contrarii respuendi, hoc est æternæ vitæ diligendæ, aversandæque gehennæ potestas in unoquoque sit, qua, si velit, utatur.

V. Est hoc insuper non leve argumentum communis in Deo voluntatis omnium liberandorum, idque per Christi merita, quod ex Catholicorum, qui se Augustini doctrinæ fautores professi sunt, contentione ducitur, quam adversus Prædestinatianos hæreticos susceperunt. Cujus vim rationis, ac pondus uti melius æstimare possimus, paucis explicandum est, quodnam genus hoc hominum, et quis error peculiaris illorum fuerit.

Prædestinatianorum, ut eos Gennadius vocat, vel, ut Tiro Prosper, aliique, *Prædestinatorum* hæresis sic a Gennadio describitur [3]. « Prædestinatiani sunt qui dicunt, quod Deus non omnes homines ad hoc creet, ut omnes salventur, sed ut multitudine hominum ornetur mundus. Quod etsi generali prædicatione dicat, Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos : non tamen omnes ea voluntate vocet, ut omnes sequantur vocantem. Sed nec omnes, qui ipso inspirante obediunt vocationi, dicuntur accipere exequendi in bono opere perseverantiam ; sed post multos labores, et justitiæ fructus, si non sunt de salvandorum numero, subtrahendas eis vires agendi, ne perdurent in bono : et e contrario illos, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, etiamsi in perfidia, vel omni genere peccati longo tempore volutentur, accepturos occasionem, qua et credant in Deum, et secundum Dei præceptum vivant, ut possideant societatem sanctorum. »

Hanc eamdem hæresim, quam Gothescalcanam nominat Joannes Erigena Scotus [4], Pelagianæ opponit ex adverso : « Quarum una

[1] Eccl. Lugd. lib. de tribus epist. to. 4. Bibl. PP. col. 371. — [2] Rom. 9.

[3] In fine lib. Hier. de hær. — [4] Lib. 1. contra Gothesc. c. 4. apud Sirm. init. Prædest.

inquit, dono divinæ gratiæ derogat, altera libertatem arbitrii condemnat. Pelagiana siquidem secta libertatem arbitrii rationalis naturæ tantum commendat, ut sine dono gratiæ ad perficiendam hominis justitiam sufficiat. Ejus vero secta contraria gratuitæ gratiæ donum confirmat, ut ea sola in homine operante, omni conatu liberi arbitrii contempto, omnis fidelis fastigium justitiæ contingat. » Quocirca « nec pie viventibus prodesse bonorum operum laborem asserebant, ait Sigebertus Gemblacensis [1], si ad mortem a Deo prædestinati fuerint : nec impiis obesse quod improbe vivant, si a Deo prædestinati fuerint ad vitam. »

VI. Hanc hæresim « ab Augustino dici accepisse initium » Tiro Prosper in Chronico scripsit : quod interpretatus Sigebertus, « ex libris Augustini male intellectis initium sumpsisse » eamdem ait hæresim : et uterque superstite adhuc Augustino serpere illam cœpisse dicit. Quod sane verum est. Etenim [2] Adrumetini quidam monachi in cœnobio degentes, cui præpositus erat Valentinus, lectis Augustini scriptis quibusdam, ut inter alia, epistola ad Sixtum data, quæ inter Augustinianas centesima quinta numeratur, occasionem inde gravissimi erroris acceperunt : ut et liberum hominis negarent arbitrium ; et in die judicii non esse redditurum unicuique Deum secundum opera ejus assererent. Contra quem errorem scripsit Augustinus librum de Gratia et libero arbitrio, quem ad illos monachos misit. Sed [3] cum in eodem monasterio extitissent aliqui, qui dicerent, *Neminem esse corripiendum, qui præcepta Dei non facit, sed pro illo ut faciat, tantummodo orandum :* librum alterum elucubravit de Correptione et gratia ; ex quo potest hæresis ista, quæ illinc orta Prædestinatorum nomen accepit, cujusmodi fuerit, intelligi. Nimirum, Deum, ex Augustini sententia, non omnibus necessariam opem conferre gratiæ putabant ad præcepta servanda, ut ex capite quarto libri de Correptione et gratia cognoscimus ; « id est ipsam, qua præcepta ejus fiant, fidelem Dei, et proximi charitatem. » Itaque neminem esse reprehendendum, qui præcepta Dei non servet : sed pro illo orandum, ut charitatem accipiat, « et per hanc ex animo cum bona voluntate, quæ præcipit faciat. Recte autem corriperer, si eam mea culpa non haberem : hoc est, si eam possem mihi dare, vel sumere ipse, nec facerem, vel si dante illo accipere noluissem. Cum ergo et ipsa voluntas a Domino præparetur, cur me corripis, quia vides me ejus præcepta facere nolle ; et non potius ipsum rogas, ut in me operetur et velle ? »

Maxime vero circa perseverantiæ donum talium hominum hæsit improbitas, et querela. Nam apud eumdem Augustinum pergunt illi, et sic excusare se conantur [4] : « Quid ego feci, qui non accepi ? Accepi enim fidem, quæ per dilectionem operatur, sed in illa usque in finem perseverantiam non accepi. » Quæ illorum causatio justa et legitima videtur, si id concessum fuerit, unde ea sequitur, et quod iidem statuebant : Deum nolle reprobos esse salvos ullo genere voluntatis ; sed omnino damnare constituisse : solos vero prædestinatos absolute ad salutem velle perducere. Hoc enim posito non potest velle Deus, ut perseverent, neque ut perseverare cupiant ; quia nihil ex ea voluntate, quam nullam habet, extrinsecus potest agere ; ita quidem ut faciendum aliquid imperet, et ad id hortationibus ac minis, et promissis incitare studeat, atque exequi detrectantes arguat, et gravissimas ab iis spreti mandati pœnas exigat. Quibus omnibus modis perseverandi in suscepta bona voluntate contentionem ac studium elicere ab hominibus, etiam reprobis, insistit Deus. Quod eo dixerim, ne quis ad eam, quam theologi vocant *voluntatem signi* confugiat [5] ; qua hoc præcipere nonnunquam Deum asserunt, quod reipsa nolit fieri : ut cum Abrahamo jussit immolare filium suum. Verum nec in eo præcipiendo perstitit Deus, neque infecta re succensuit : et contrario mandato prius abrogavit ; quod nisi faceret, prorsus quod jussus erat, exequi Abrahamum oporteret. Horum nihil inest in communi, et omnibus edito perseverandi præcepto. Nam et constans manet, ac perpetuum : nec sine magno scelere contemni, violarique potest : et ab eo desciscentibus ingens et æterna pœna proponitur. Vult ergo perseverare nos omnes Deus, non absoluta quidem penitus, et, ut vulgo nominant, efficaci, sed vera nihilominus, ac seria voluntate ; quod qui negant, eos fateri necesse est, non omnibus offerri perseverantiæ facultatem, imo impossibile esse perseverare reprobis, adeoque nulla sua propria culpa illos excidere.

[1] Sigeb. ad an. 414. — [2] Aug. 2. Retr. c. 66. et ep. 46. et 47. — [3] Lib. 2. Retr. c. 67.

[4] Lib. de Cor. et grat. c. 6. — [5] De qua lib. 5. tom. 1. c. 5. § 16.

VII. Hanc opinionis invidiam uti merito sustinebant hæretici illi, quos *Prædestinatos*, vel *Prædestinatianos* appellatos esse dixi : ita Augustini sententiæ per calumniam imputabant qui eam non caperent, aut improbare vellent. Quod vivo adhuc illo fecisse monachos Adrumetinos paulo ante demonstravi : et si qui extiterunt alii, qui nullas in persequenda salute partes assignandas esse putarent libero humanæ voluntatis arbitrio ; sed totum hoc negotium prædestinationi divinæ vindicarent, et gratiæ. Præter quos aliud hominum genus eidem accusationi subscripsit ; ut testantur Prosperi, et Hilarii epistolæ : quæ ab Augustino libros duos expresserunt, alterum de Prædestinatione sanctorum, alterum de Dono perseverantiæ. Siquidem illis in epistolis docemur, nonnullis, viris alioqui probis et eruditis, Augustini displicuisse sententiam ; quæ ex massa vitio primi parentis infecta atque damnata certos duntaxat absoluto Dei decreto eximi statuit, ceteris in illa damnatione relictis, ac rejectis. Qua ex opinione illa eadem sequi absurda, et incommoda rebantur, quibus Prædestinatianorum hæresis premitur. Hujusmodi vel obtrectatores Augustini, vel fautores in reliquis, sed in uno hoc adversantes, fuere partim ex toto Pelagiani, partim ex dimidio, quos *Semipelagianos* postea nuncuparunt : de quibus alibi diximus.

Post obitum vero sanctissimi Doctoris, eædem illæ querelæ vehementius instauratæ sunt ; et Prædestinatianorum nefaria consectaria doctrinæ illius attributa. Cujus rei plenissimam fidem faciunt imprimis Prosperi Aquitanici complures de hoc argumento libri, quibus illa ipsa contra Augustinianam sententiam objecta diluuntur : quæ Prædestinatianos ita postmodum nominatos in suis decretis habuisse testantur illi, quos supra posui. Tum vero Hypognostici auctor, Augustiniani dogmatis propugnator acer et diligens, de eadem adversariorum calumnia ita conqueritur [1]. « Credere nos quippe, vel prædicare suggillatis, *ait*, quia cum lege Dei, et prophetis, cum Evangelio Christi, ejusque apostolis prædestinationem dicimus, eo quod Deus quosdam hominum sic prædestinet ad vitam regni cœlorum, ut si nolint orare, aut jejunare, aut in omni opere divino vigiles esse, eos omnino perire non posse ; nec prorsus debere sui esse sollicitos, quos Deus, quia voluit, semel jam eligendo prædestinavit ad vitam. Quosdam vero sic prædestinavit in gehennæ pœnam, ut etiamsi credere velint, si jejuniis, orationibus, omnique se voluntati divinæ subjecerint, in his Deum non delectari, et vitam illis in toto dari non posse : sic electione prædestinatos esse ut pereant : Deum nos taliter operantem personarum esse acceptorem dicere. Non miramur vos de nobis, id est homines de hominibus falsa posse confingere, etc. »

VIII. Ex eo genere hominum, qui in oppugnanda Prædestinatorum hæresi longius evecti sunt, et cum illorum pestiferis dogmatibus Augustini quoque involvere sententiam, Faustus imprimis extitit Reiensis episcopus, qui duos libros de Libero arbitrio conscripsit [2]. In quibus *geminos, qui inter se conluctantur, errores* evertendos suscepit, tum illum, qui Prædestinatorum, ut dixi, proprius fuit, tum Pelagianorum. « Quorum unus solam gratiam ; alter solum laborem, relicto tramite, atque mensura veritatis, insinuat. » Verum in priori refutando, modum non tenuit Faustus ; sed Augustini cum eo decreta miscuit, ac tanquam Prædestinatorum propria refellit. Quin etiam Scripturæ loca omnia, quæ ad electorum certissimam vocationem, ac prædestinationem, reproborum vero damnationem accommodantur ab Augustino, nec non argumenta, quibus eamdem suam confirmat opinionem, velut a Prædestinatis allata, proponit, et evertit ; perinde ac si unum hoc ageret, ut Augustinum dedita opera confutaret : quod nos alibi jam observasse meminimus [3].

Nec vero mirari convenit, sic a Fausto tractatam illam esse quæstionem, ut ab Augustini dogmate tam procul abhorreret. Quippe Pelagianum hunc ex dimidio fuisse, proque eo agnitum ab Catholicis, et ab horum nonnullis exagitatum esse, perspicue constat. Certe quisquis libros illius duos de Libero arbitrio attente legerit, vera hæc esse, quæ de illo jactantur, facile comperiet : nec dubitabit, quin fidem, et initium justificationis, veram et proprie dictam Christi gratiam, putet antecedere ; quod quidem aliquot productis ex illo testimoniis alio in loco demonstravimus [4] : ac latius id exsecutus est Maxentius in Responsione prima [5] ; ubi et subdolam ab illo gratiæ notionem usurpatam esse docet, cujusmodi

[1] Hypogn. lib. 6. — [2] Faust. 1. de lib. arb. cap. 1. — [3] To. 1. lib. 9. cap. 2.

[4] Lib. 2. de lege et gratia c. 6. § 4. — [5] Maxent. tom. . Bibl. 456. et 457.

Pelagiani constituebant, legem videlicet, et Evangelii prædicationem. Falluntur autem, qui Maxentium istum tanquam Eutychiana infectum hæresi culpant, ut ejus elevent fidem. Nam ut in eo minime laudandus est, quod adversus Romanum Pontificem contumacius sese gesserit : sic illius hæresis invidia, a qua longissime abfuit, minime est onerandus. Id quod antea hoc in opere ipso declaravimus.

IX. In eadem cum Fausto Reiensi causa auctor ille est, qui Prædestinatorum hæresim refutavit, Fausto, ut apparet, antiquior. Hic enim Augustini partes contra Prædestinatos, et Pelagianos tueri velle præ se ferens, manifeste prævaricatus est. Non enim duntaxat illius totam de prædestinatione, ac reprobatione sententiam evertit, et proculcat : sed multa insuper adjungit, quæ non dimidiatum, sed ex toto Pelagianum redolent. Velut cum Prædestinatianorum dictum illud exagitans, *Antecedit gratia Dei voluntatem*, respondet sic [1] : « Diximus itaque, et antecedit, et sequitur. » Mox cujusmodi gratia, et quemadmodum antecedat exponit. « Antecedit, quia non petentibus, non rogantibus, non etiam volentibus nobis, venit filius Dei universum mundum a morte eripere ; et ut ascenderet ad Deum homo, sicut jam diximus, Deus descendit ad hominem. Venit invitare esurientes ad epulas, sitientes ad fontem, miseros ad fortitudinem, mendicos ad divitias, tristes ad lætitiam, venditos ad redemptionem, servos ad libertatem, captivos ad requiem. Ecce hoc loco docemus quod antecedit gratia Dei voluntatem. » Hæc gratia omnino Pelagiana est, et in lege, doctrinaque, vel externæ opis genere numeratur. Itaque pergit idem, et, « Gratia quæ antecessit, *inquit*, ostendit quid petas, quem petas, et qualiter petas : ostendit quid quæras, qualiter quæras, ubi quæras : ostendit quid pulses, ubi pulses, qualiter pulses. » Ostendit, inquit, gratia quid, a quo, et quomodo quæras, pulses, ac petas ; quod monstrantis est, ac docentis ; atque hæc gratia voluntatem præcedit. Voluntatem vero vicissim antecedere Dei gratiam ita demonstrat : « Antecedit voluntas hominis gratiam Dei, non superbiendo, sed petendo : non extollendo, sed quærendo ; non luctando, sed pulsando. Nisi enim ex fide voluerit, nullus ei baptismatis donum gratiæ divinæ impertit : nisi, inquam, ex fide voluerit, non erit particeps indulgentiæ. » Igitur fidem, et voluntatem, qua petimus, quærimus, et pulsamus, non ex gratia Christi vera, proprieque dicta provenire censet : sed ex evangelicæ doctrinæ prædicatione, eam per se quemque præstare. « Antecedit gratia voluntatem hominis, *ait*, ostendendo vitam æternam, in qua delectentur ; ostendendo incendium sempiternum, in quo terreantur ; ut a peccatorum delectationibus revocentur. Antecedit, inquam, quotidie gratia voluntates nostras : sed nostra, quod est pejus, voluntas non sequitur. » Reliqua prætermitto, quæ ad eamdem Pelagii labem implicantur.

X. A qua hæresi ne illud quidem abhorret, quod peccati fomitem concupiscentiam, bonam esse defendit [2] ; utpote a Deo bono datam, et naturæ hominum ad propagationem sobolis insitam. « Si enim concupiscentia mala est, *inquit*, qua materia generationis ostenditur, constat secundum vos a Deo mulierem non ad adjutorioum boni, sed ad occasionem factam esse peccati. » Et paucis interpositis : « Miror, *inquit*, qua fronte concupiscentiam istam, per quam conjugia celebrantur, dicatis a diabolo esse humano generi inflictam. Quis enim dubitet, rem malam, si tamen mala est, a Deo bono homini non potuisse conferri ? Si enim a Deo est data, bona esse dignoscitur : si autem mala est, constat a diabolo esse infusam, etc. » Item, « Unum vobis eligite e duobus : Aut bona est generatio hominis, et bona est concupiscentia ; aut malæ sunt nuptiæ, et iniqua concupiscentia. » Hæc quam Augustini doctrinæ contraria sint, intelligunt qui in ejus libris utcumque versati sunt. Etenim plenis ille voluminibus istam ipsam concupiscentiam, qua nuptiarum opus transigitur, malam esse, et a malo, id est peccato, non a Deo ingenitam, ideoque *peccatum* ab Apostolo nominari docuit. Contra quod Augustini decretum Pelagiani toto ingenii sui impetu, ac pertinaci contentione certarunt : præsertim sectæ coriphæus Julianus, qui eodem, quo Prædestinati auctor, argumento adversus Augustinum ad propugnandam usus est concupiscentiam. Itaque vel nimium confidens, vel extreme imperitus ille scriptor fuerit : qui protritum adeo, ac vulgare Augustini dogma de concupiscentia aut ignorarit omnino ; aut ut sciret, occultando, ac dissimulando latere se posse speraverit. Alterum ejusdem facinus est [3], quod Saulum

[1] Lib. 3. Prædest. p. 178.

[2] Ibid. p. 208. — [3] Prædest. p. 142.

Ecclesiam Dei persequentem, et adhuc blasphemum, ut de se ipse fatetur, ob hoc ipsum collaudat, asserens illum spiritu Eliæ præditum rem Deo placitam fecisse, « et Dominum in hac ipsa sibi persecutione complacuisse : » quod præter omnem modum ineptum, atque etiam impium est dictu.

XI. Non dissimilis notæ, ac genii est Arnobius junior in commentario ad Psalmum 147. in quo adversus Prædestinatos disputans, intra fines salubris, et inculpatæ doctrinæ continere se nequivit ; sed in Pelagianum erupit errorem. Cum enim diluere vellet quod sibi erat objectum, sic ipsum existimare videri, voluntatem hominis Dei antecedere gratiam ; hanc calumniam depellit, ut ostendat ante pium voluntatis affectum Dei adesse gratiam : sed hanc prorsus ejusmodi designat, qualem Pelagiani prædicare solebant ; externam scilicet, et in lege, ceterisque id genus positam. « Descendit, *inquit*, de cœlo Deus, homine non volente : docuit exemplo, et verbo, homine non rogante. Signa multa, et virtutes ad se manifestandum exercuit, homine etiam prohibente. Mortalitatem nostram suscepit, homine ignorante : irrisus, crucifixus inter homicidas, mortuus, sepultus, resurrexit, et in cœlos ascendit. Hæc omnia ad hominis salutem, ad hominis liberationem, ad hominis redemptionem, ad hominis gloriam exercuit Christus, etc. Omnium generaliter bonam voluntatem, Christi gratia hoc ordine, quo diximus, antecedit. » Hæc sunt germana superioribus ex libro Prædestinati descriptis, ut ab eodem auctore utraque profecta videri possint : quod merito viri docti suspicantur.

XII. Ceterum Prædestinatos inter alia dogmata hoc etiam habuisse auctor ille *Prædestinati* significat [1], *Prædestinasse Deum homines sive ad justitiam, sive ad peccatum ;* idque in libro secundo posuit, quem ab hæreticis illis sub nomine Augustini confictum descripsit. Hoc vero nefarium penitus est, et execrandum. Verum qui Prædestinatorum errores compendio tradiderunt, Gennadius, Joannes Erigena, Sigebertus, non hoc Prædestinatos dixisse memorant, *ad peccatum reprobos esse prædestinatos*, sed ad mortem æternam, hoc est ad supplicium. Quin etiam Gothescalcus monachus, qui Prædestinatorum hæresim instaurasse dicitur, nusquam id asseverasse proditur ab iis, qui illius decreta curiosius explorarunt, utpote accusatores ejus, et inimici. Inter quos princeps fuit Hincmarus ; qui quidem capite 15. libri de Prædestinatione contra illum editi, fatetur, ita, ut dixi, professum esse Gothescalcum, *quosdam ad interitum prædestinatos esse ;* cum antiquiores Prædestinati non solum ad interitum, sed ad peccatum etiam prædestinatos esse dixerint. Quanquam ex eo, quod ad interitum prædestinati sint, consequens vult esse, ut ad peccatum quoque prædestinentur ; de qua re postea. Auctor certe Prædestinati sic adversus hæreticos illos disputat, tanquam prædestinari homines ad peccatum manifeste docuerint ; sed et antiquos Prædestinatos ita sensisse scripsit Hincmarus. Sed, ut paulo ante dixi, qui veterum Prædestinatorum hæretica capita referunt, nihil de illis perhibent hujusmodi, ut inter alios Gennadius. Quin isto etiam antiquior Faustus Reiensis, cum Prædestinatorum dogmata Lucido presbytero ex eadem secta, ejuranda, damnandaque præscriberet, nullum tale decretum in ea, quam ad illum scripsit, epistola proposuit : sed nec Lucidus ipse pristinæ suæ hæresis capita singillatim percensens, in epistola, quam Arelatensi synodo tertiæ obtulit, aliquid ejusmodi commemorat.

XII. Quamobrem, ut quam ex illa de Prædestinatorum hæresi controversia ratiocinationem instituere volumus, in summam conferamus ; cum adversus ita, ut dixi, sentientes hæreticos istos, ut et reprobos omnino salvos esse nolle Deum dicerent, neque pro illis passum esse Christum, ac tum prædestinatos ad vitam necessario salutem adipisci, tum prædestinatos ad interitum ad hunc trahi necessario : cum hæc, inquam, et similia decreta, Augustino præeunte, Catholici omnes improbarint, etiam illi, qui in Augustini verba jurati erant ; et objecta sibi, tanquam ex magistri sui collecta sententia, strenue propulsarint : perspicuum est, Augustini doctrinæ talia non esse consentanea, quæ pro meris Augustinianis redivivi Prædestinati, hoc est Armacani, jactitant. Quibus positis, et concessis, omnia deinceps infanda, et absurda confiteri oporteat, quæ iidem illi sententiis suis aut viritim, aut communiter in conciliis damnanda judicarunt. Itaque vel disertis, conceptisque verbis duo ista novæ factionis dogmata jugularunt : Deum nolle alios, quam quos prædestinavit ad vitam æternam, esse salvos : et, pro iisdem solis Christum orasse, ac vitæ, mortisque suæ merita dependisse, utrimque rejectis, et ablegatis reprobis ; vel

[1] Prædest. lib. 2. p. 94.

quæ indidem consectaria ducuntur, pro impiis, ac nefandis habuerunt. Cujusmodi est imprimis istud, reprobos privata sua culpa non deficere, nec ob id reprehendendos esse, quod perseverare nolint; cum ne velle quidem possint, utpote nolente hoc absolute Deo, neque ad hoc ut velint, ac perseverent, ullam opem gratiæ suæ illis largiente : sine qua neutrum omnino præstare possunt. Atqui posse hoc homini non perseveranti, ac reprobo dici affirmat Augustinus [1] : « In eo quod audieras, et tenueras, perseverares, si velles. » Et [2], « Neque nihil mali facere qui bonum deserit, a quo declinare non debet; et inclinatur in malum non perseverans in bono. » Quis autem, nisi Lutherano fermento acidus, minimeque catholicus, ignorat, culpam in eo nullam esse, qui hoc non facit, quod absolute non potest, et ut non possit, absoluta Deus voluntate decrevit? Præsertim cum nullam ad id ut velit, aut reipsa faciat, sufficientem gratiam suppetere reprobo, Armacani sentiant, qui totum sufficientis auxilii genus nusquam in rerum esse natura patiuntur. Sed quam validum sit illud, quod ex Prædestinatorum hæresi, et ejus oppugnatione adversus Armacanos petitur, argumentum, porro magis approbemus, gallicanarum præsertim Ecclesiarum adhibito testimonio : in quibus illa de Augustini doctrina, deque Prædestinatianorum hæresi contentio vehementior quam alibi terrarum omnium extitit.

CAPUT SEPTIMUM.

Omnium salvandorum propositum in Deo, atque Christo fuisse probatur ex Catholicorum conflictu adversus Prædestinatianos. — 1. Arelatensis synodi historia in causa Lucidi presbyteri : de quo, et de Fausto Reiensi accurate agitur. Lucidi hæretica dogmata. — 3. In Arelatensi synodo damnata. — 4. Et quo ordine, ac ratione. — 6. De Lugdunensi synodo perpaulo post collecta. — 7. Adversus apologistam anonymum, superiora improbantem excursus. — 8. Et refutatio. — 9. Fausti libri ab Arelatesi synodo minime approbati. — 10. Fausti et Lucidi capita ex illius auctoritate synodi confecta, — 11. et ab anonymi calumnia defensa et illustrata.

I. Duo præ ceteris insignes in Galliis ecclesiastici motus in causa Prædestinatorum fuisse memorantur : de quibus nobis est hoc loco disputandum. Prior circa annum Christi quadringentesimum septuagesimum quintum incidit : quo anno Arelatensis tertia synodus celebrata creditur ; cujus historia sic habet. Lucidus quidam presbyter, cum de gratia Christi, et libero arbitrio, deque prædestinatione, ac de voluntate omnium redimendorum in Deo, atque Christo, eadem sentiret, quæ Prædestinatorum hæresi tribui solent : a Fausto Reiensi non semel admonitus ut resipisceret, ægre tandem ut hoc faceret adduci potuit. Cum enim Arelate triginta episcopi convenissent, quos in libello iis oblato Lucidus enumerat ; Faustus unus illorum ad eumdem Lucidum scripsit epistolam, qua certa ei capita proponit, quæ nisi damnare, et iis anathema dicere velit, proscripturum se publice nomen illius minatur, tanquam hæresis synodali auctoritate convicti. Hoc enim epistolæ verba testantur, quæ sic habent : « Quod si eam subscriptam, ut dixi, transmittere nolueris, aperte adhuc te in errore persistere ipso silentio comprobabis : ac proinde jam necessitatem mihi facies ad personam tuam publicis conventibus exponendam. »

Lucidus, accepta hac epistola, in Fausti ac ceterorum antistitum potestate esse maluit : ac libellum obtulit Synodo, in quo pristina dogmata damnavit. Causam autem celebrandi illius concilii, ac quid in eo gestum, decretumque sit, tum libellus Lucidi, tum Fausti ad Leontium Arelatensem epistola declarat, libris duobus de Libero arbitrio præfixa. Nam uterque adversus ea, quæ Lucidus antea propugnaverat, synodalem sententiam latam esse demonstrat. Ac primum Lucidus ita libellum suum exorsus est : « Correptio vestra, salus publica ; et sententia vestra, medicina est. Unde et ego summum remedium duco, ut

[1] Lib. de Correp. et grat. cap. 7. p. 533. A. 2.

[2] Ibid. A. 1.

præteritos errores accusando excusem, et salutifera confessione me diluam. Proinde juxta prædicandi recentia statuta concilii, damno vobiscum sensum illum, qui dixit, » etc. quæ postea referam.

Faustus vero nuncupatoriam ad Leontium epistolam sic incipit : « Quod pro sollicitudine pastorali, beate papa Leonti, in condemnando prædestinationis errore concilium summorum antistitum congregastis, universis Galliarum episcopis præstitistis. » Ex quibus colligitur, Arelatensem illam synodum adversus errores, qui in asserenda prædestinatione irrepserant, fuisse coactam, et eos præsertim, quos Lucidus, ex synodali præscripto revocare se profitetur.

II. Sunt autem erroris capita, quæ ab Lucido recantata sunt, octo fere. Nam *damnare se* fatetur *sensum illum :* « Qui dicit, humanæ obedientiæ laborem divinæ gratiæ non esse jungendum : Qui dicit, post primi hominis lapsum ex toto arbitrium voluntatis extinctum : Qui dicit, quod Christus ac Salvator noster mortem non pro omnium salute susceperit : Qui dicit, quod præscientia Dei hominem violenter compellat ad mortem; vel, quod cum Dei pereant voluntate, qui pereunt : Qui dicit, quod post acceptum legitime baptismum, in Adam moriatur quicumque deliquerit : Qui dicit, alios deputatos ad mortem, alios ad vitam prædestinatos : Qui dicit, ab Adam usque ad Christum, nullos ex gentibus per primam Dei gratiam, id est per legem naturæ, in adventum Christi fuisse salvatos, eo quod liberum arbitrium in primo parente perdiderint : Qui dicit, patriarchas, ac prophetas, vel summos quosque sacerdotum, etiam ante redemptionis tempora, intra paradisum degisse. Hæc omnia (inquit Lucidus) quasi impia, et sacrilegiis repleta condemno. » Tum iis nonnulla contraria dogmata profitetur : « Ita autem assero gratiam Dei, *ait*, ut adnisum hominis, et conatum gratiæ semper adjungam, et libertatem voluntatis humanæ non extinctam, sed attenuatam et infirmatam esse pronuntiem : et periclitari eum, qui salvus; et eum qui periit, potuisse salvari. Christum etiam Dominum, et Salvatorem nostrum, quantum pertinet ad divitias bonitatis suæ, pretium mortis pro omnibus obtulisse. Et quia nullum perire velit,[1] *qui est salvator omnium, maxime fidelium*,[2] *dives in omnibus, qui invocant illum*, etc. Assero etiam per rationem, et ordinem seculorum, alios lege gratiæ, alios lege Moysis, alios lege naturæ, quam Deus in omnium cordibus scripsit, in spe adventus Christi fuisse salvatos : tamen ab initio mundi, ab originali nexu, nisi intercessione sacri sanguinis, non absolutos, etc. » Quæ fere in epistola Fausti præscripta illi fuerant; tametsi nonnulla sunt a Lucido tum addita, tum uberius exposita.

III. Hinc igitur apparet, quid in Arelatensi synodo definitum fuerit : nimirum iis adversantia constituta sunt, quæ Lucidus a se antea defensa in libello suo revocavit. Horum vero pleraque commode interpretari posse, non est diffitendum, et ad Augustini sententiam applicari; sed ut illa Lucidus intelligebat, et quo sensu damnanda synodus, ac Lucidus postmodum ipse censuit, merito impia, et hæretica judicata sunt. Sic enim ab hæreticis antiquis qua voce, qua scriptis prædicata, et affirmata sunt aliqua, quæ ab catholicis olim usurpata Patribus, probabilem habuere sententiam; sed usu ipso, et errantium proposito depravata, et infecta, synodalibus postea decretis notata sunt. Id quod hodieque in multis Lutheri, et Calvini, ac ceterorum id genus enuntiandis dogmatibus apparet. Quo in genere nullum afferri potest illustrius, atque expressius exemplum, quam quod in Armacanis cernimus. Qui acceptas ab Augustino dogmatum formulas, et ab eo catholico sensu prolatas imperitis objiciunt; et quos possunt decipiunt similitudine ipsa verborum, ac sententiarum; verum, ut est illorum, qui iis abutuntur, intellectus, et sensus, prorsus errorem sapiunt catholicæ salubritatis inimicum. Ac si quis nosse cupiat, quæ fuerit antiquorum Prædestinatianorum hæresis, ex Armacanis facile poterit animadvertere : qui omnia illorum venena, sive ab certis auctoribus, assertoribusque tradita, et in propriam conflata sectam, sive olim ad invidiam, et calumniam Augustiniani dogmatis conficta, impia certe et adversa Christianæ fidei, in suam hæresim transtulerunt. In quo superioris seculi imitati sunt hæreticos, quos dixi, Calvinos et Lutheros : in quibus vel exortos primum, si nulli hactenus extiterant; vel instauratos, si qui aliquando fuerint, ac redivivos Prædestinatos agnoscimus.

IV. Asserebat ergo Lucidus, ex Prædestinatianorum sententia, quæ hoc tempore cum nuperis hæreticis Armacani docent. Primum, nullum in hominibus, post Adami lapsum, inesse liberum arbitrium, ejus videlicet nomi-

[1] 1. Tim. 4. 10.

[2] Rom. 10. 12.

ne, ac notione dignum : sed omnem salutis administrationem, et justitiæab sola pendere gratia. Deinde Christum negabat pro aliis esse passum, quam pro iis, qui revera salvi fiunt. Quod utrumque plenis buccis personant novi dogmatis patroni : qui nec germanam libertatis humanæ rationem retinent; et nullam prorsus in reproborum salutem Dei, et Christi voluntatem constituunt. Qua in opinione fuisse Lucidum, antequam emendaret errorem, posteriori, et contraria ipsemet professione declarat. Ad hæc, præscientia, sive prædestinatione trahi putabat electos ad vitam, reprobos autem ad interitum; adeo ut istorum in potestate non esset perseverare, vel salutem adipisci, sed in exitium fatali quadam necessitate volverentur: quod item Armacani sentiunt; qui impossibilem talibus esse perseverantiam usque in finem asserunt, eo quod nullum ad id auxilium idoneum gratiæ suppeditari volunt: quod nec esse potest, nisi sit aliqua salutis dandæ voluntas in Deo; et si desiit, omnis est interclusus ad perseverantiam et salutem aditus. Hæc vero mera monstra sunt, et deliria Prædestinatianorum : ex quibus unum fuisse Lucidum apparet; et quæ ab Augustino didicerat, cum male intellexisset, in perniciem suam pravæ interpretationis accessione vertisse. Atque hæc fere sunt erroris capita, quæ in Arelatensi synodo agitata, damnataque sunt ab episcopis triginta; quorum princeps fuit Leontius Arelatensis episcopus. Affuerunt et Mamertus Viennensis, ac Lugdunensis Patiens : tum Faustus Reiensis; qui non solum cum celebraretur synodus, ac de Lucido condemnando ageret, ad eum scripsit epistolam : verum etiam post absolutam synodum, Leontii hortatu, quæ in illa statuta fuerant, uberius exposita redegit in opusculum quoddam; cui nonnulla fuerunt addenda post Lugdunensem synodum, *novis* nimirum *deprehensis erroribus*, qui in hac brevi post Arelatensem peracta notati fuerunt. Sic enim illa Fausti Reiensis interpretor in fine nuncupatoriæ ad Leontium epistolæ : « In quo quidem opusculo, post Arelatensis concilii subscriptionem, novis erroribus deprehensis, adjici aliqua synodus Lugdunensis exegit. »

V. Primum itaque post Arelatense concilium, Leontii rogatu, opusculum scripsit, in quo ea complexus est, quæ in illo concilio sancita erant contra Prædestinatorum hæresim. Deinde cum eadem, ut conjicimus, de causa, novis interim patefactis erroribus, congregata Lugduni synodus esset, in qua contra recentes illos errores nova erant condita decreta, res ipsa postulavit, ut de iis aliquid ad opusculum suum adderet. Quod si rogatu synodi Lugdunensis id Faustum fecisse malumus, haud equidem repugnem : ea tamen lege, ut ab neutra synodo integrum opusculum, hoc est novis illis additamentis auctius factum, approbatum esse videatur. Nam de Arelatensi perspicua res est, cum hortatu Leontii de iis, quæ synodus constituerat, lucubrationem illam composuisse se dicat. In quo falluntur qui ab hac synodo probatum opus istud, hoc est libros de Libero arbitrio Fausti duos existimant; quoniam *post concilii Arelatensis subscriptionem* quædam se addidisse testatur. Hæc enim *subscriptio* non ea putanda est, qua libros istos approbarint; sed qua sua decreta confirmarunt; ut sit idem ac post Arelatensi concilio finem impositum. De Lugdunensi vero magis id amplector, quod primum posui, ut ob nova decreta posterioris istius concilii, quippiam addi ad opusculum necesse visum sit : non ut lecto jam opusculo synodi Patres amplius aliquid postulaverint. Quod si Lugdunenses tamen illos Patres adjici aliquid ad opusculum postulasse verisimilius est : per me istud licet, dum ne libros illos Fausti duos ullius catholicæ synodi suffragio probatos existimemus : quos constat tot magnorum, et sanctorum virorum judicio rejectos, ac damnatos fuisse; ac nemo sit, qui si attente, et cum usu aliquo divinarum rerum illos legerit, non Pelagianæ veneno hæresis adspersos, et contaminatos esse cognoscat.

VI. Quocirca dici hoc probabiliter potest, si Lugdunensis concilii suffragio commendatum esse Fausti opusculum placet : nullam in eo tum labem erroris fuisse. Postea vero novis quibusdam additamentis auctum, et interpolatum in illam evasisse corruptelam doctrinæ catholicæ; quæ homini ceteroqui sancto atque docto, sinistri judicii notam apud posteros, atque infamiam inussit. Vere itaque licet hoc affirmare de Fausto, synodorum ipsum duarum auctoritate fretum, præscriptos ab illis recte sapiendi, ac loquendi fines excessisse, et ad Pelagianos scopulos propius, quam oportebat, admotam navem suam allisisse. Certe in præfatione librorum suorum ad Leontium fatetur « se latius utcumque sermonem de præscientia, et prædestinatione produxisse, ut quæ putabantur obscura, absolutiora tardioribus redderentur. » Quibus verbis videri potest ea significare, quæ ad opusculum jam ante Lugdunensem synodum elaboratum, ejus vel rogatu, vel auctoritate permotus adjecit :

nempe illa, quæ ad prædestinationem, et videlicet voluntatis humanæ cum auxiliis gratiæ consensionem, atque id genus alia pertinent, in quibus enucleandis ab catholica regula descivit.

VII. Ex his, quæ hucusque disputata sunt, non unius errati convictus tenetur anonymus scriptor Apologetici posterioris, quem pro Armacano edidit : ubi de Arelatensi isto concilio, deque Lucidi epistola, necnon Fausti, et utriusque anathematismis agit adversus illustrissimum, et eruditissimum præsulem D. Habertum ; quem indignis modis, sed ab indole factionis illius, et genio minime alienis exagitavit.

Ibi [1] primum Arelatensis illius concilii auctoritatem, ac fidem elevat ex eo, quod, cum nusquam alibi ejus extet mentio, quam apud Faustum, et qui ex illius synodi decretis fluxisse creduntur anathematismi, Fausti sint Reiensis episcopi, hominis Pelagiana labe suffecti, nullius ponderis esse debeant. Verum utcumque de Fausto statuamus; non is vir fuit, nec male adeo de posteritate meritus, ut ei fides in omnibus abrogetur; nec idcirco pudentis, ac sani est capitis, ea temere inficiari, quæ de Lucido, et ejus epistola, deque capitibus errorum ab illo recantatis, ac de Arelatensi, Lugdunensique synodis memoriæ prodidit. Fallitur vero plurimum apologista, cum dicit, Arelatensis concilii non meminisse Faustum in epistola, quam ad Lucidum scripsit; sed in sola præfatione librorum suorum ad Leontium; extra quam nullum de ista synodo testimonium habeatur. Atqui perspicuum est, tum in Lucidi epistola, sive libello, necnon in Fausti ad eumdem Lucidum epistola designari synodum illam; tum, quod caput est, anathematismos, qui in utraque sunt epistola, ex Arelatensis synodi decretis extitisse.

VIII. Ut a Lucidi ordiar epistola; cum is initio triginta nominet episcopos, quibus pœnitentiæ suæ testem offert libellum, inter quos primus est Leontius Arelatensis episcopus; idem plane, quem Arelatensi præfuisse concilio testatur in præfatione Faustus, et, vel eo tacente, sedis prærogativa satis ostendit : et cum ibibem Lucidus ex eorum, quos alloquitur, præsulum recentibus decretis in concilio editis affirmet, professionis se suæ capita sumpsisse : nonne Arelatensem istam synodum aperte demonstrat; eamque probat, eadem vel ab iis certe minime abhorrentia definisse, quæ in anathematismis exhibentur? *Correptio*, inquit, *vestra salus publica, et sententia vestra medicina est,* etc. *Proinde juxta prædicandi recentia statuta Concilii damno vobiscum*, etc,. Ergo concilium aliquod ab illis ipsis, quos in capite libelli posuit, episcopis celebratum fuit. Et quodnam aliud, quam Arelatense; cui et Leontius præsedit, et cujus decretorum ordinandorum munus ab eodem Leontio sibi injunctum esse Faustus asseverat?

Jam Faustus ipse in epistola, quam ad Lucidum scripsit, nonne concilii ejusdem diserte meminit, cum « summos antistites meditari *ait* a bonitate suspendere Lucidum, » nisi errores suos retractet? Vel cum ita scribit : « Cum autem ad nos in Christi nomine veneris, aut cum a sanctis sacerdotibus evocatus fueris, etc. » Item istud : « Hujus autem epistolæ exemplar mecum retineo in conventu sanctorum antistitum, si ita necesse fuerit, proferendum. » Ac denique nisi subscriptam a se epistolam remittat, aut aliis scriptis pristinum damnet errorem, « necessitatem sibi factum iri » denuntiat « ad personam ipsius publicis conventibus exponendam. »

IX. Non minus hallucinatur Apologetici scriptor [2], dum Arelatense concilium Fausti libros approbasse ait, ejusque testem citat epistolam Fausti ad Leontium. Nam utrumque falsum est, ut paulo ante demonstravimus [3]. Temere item, et parum verecunde, ne quid acerbius loquar, idem facit apologista [4], qui « Concilium illud Arelatense, si tamen vero celebratum fuit, nihil aliud fuisse » censet, « nisi consessum Semipelagianorum aut a Semipelagianis deceptorum antistitum. » Quid isto genere hominum facias, qui nihil in promptu sic habent ut Pelagianos, ac Semipelagianos appellare quos volunt? quarum vocum nihil præter sonum intelligunt, rem illis subjectam juxta cum ignarissimis sciunt. Nam si scirent, animadverterent profecto, illius se fuligine hæresis aspersos esse; cum de gratia Christi ex Armacani magistri sui præscripto disputant; quod de isto ipso, quem refellimus, Apologetico planum fecimus nuper in libro secundo de Lege et gratia, capite quinto, et sequentibus. Atqui tot insignes et sanctitate celebres episcopos, a quibus habita ista synodus est, in infamiam adducere vel hæresis Pelagianæ, vel stuporis et inscitiæ, pudenti ac moderato

[1] Apol. 2. l. 4. c. 14. p. 308. et seq.

[2] Lib. 4. c. 14. p. 310. et cap. 16. p. 324. — [3] § 4. et 5. — [4] Apol. ib. c. 14. p. 310.

indignum est homine : dignum Armacana fronte, quæ obtrectandi assiduitate ad ista depuduit.

Quid illud, quod anathematismos ab Fausto in epistola positos, quam ad Lucidum scripsit, negat Apologeticus [1] ex synodi Arelatensis auctoritate manasse? nonne ex Lucidi libello manifesti erroris arguitur? Etenim illi omnes anathematismi Fausti ab Lucido sunt expressi, etsi non iisdem omnino verbis, vi tamen eorum, sententiaque non dissimili. Atqui Lucidus, ut initio capitis hujus observavimus, Arelatensi synodo libellum suum offerens, testatur se capita omnia, quæ sub anathematismi formula Faustus conceperat, usurpare, ac probata describere *juxta prædicandi recentia statuta Concilii*. Quis igitur ex eo consequens esse non videt, nisi qui occæcatus animo nihil videt, anathematismos illos Fausti ex ejusdem statutis concilii profectos esse?

X. Atenim in libello isto Lucidi, et capitibus ab eo ex epistola Fausti acceptis, et oblatis, inest Pelagiani virus dogmatis, ait Apologeticus [2]; et hoc potissimum arripit, quod inibi Lucidus dixit : « Damnare se sensum illum, qui dicit, ab Adam usque ad Christum nullos ex gentibus per primam Dei gratiam, id est per legem naturæ, in adventum Christi fuisse salvatos, eo quod liberum arbitrium in primo parente perdiderint. » Tum quod postea subjicit : « Alios lege gratiæ, alios lege Moysi, alios lege naturæ, quam Deus in omnium cordibus scripsit, in spe adventus Christi fuisse salvatos. » Ad quæ stomachi, et iracundiæ plenus apologista sic exclamat [3] : « Si hæc non sunt Pelagiana placita, nulli unquam in mundo Pelagiani fuerunt. Quis enim nescit, unam hanc ex præcipuis Pelagianorum hæresibus extitisse, quod universa mundi tempora eodem modo distribuerint, quo partitus est Lucidus, cum dixit, ab Adamo ad Mosem homines naturæ lege salvatos esse : a Mose vero ad Christum, Mosaica lege : a Christo ad mundi finem, lege gratiæ? »

Sed hæc futilis est, et jejuna cavillatio. Nam salvari lege, vel per legem dupliciter usurpari potest. Primum, ut sic intelligas, solius legis beneficio salutem obtineri, tanquam cognita lege possit aliquis ex se, suisque fretus viribus, sic illam observare, ut ad salutem perveniat, nullo aliunde adjutus auxilio; quæ fuit Pelagianorum hæresis. Altero modo, ut sit lege teneri, et per mandatorum observantiam salutem adipisci, non tamen sine ope gratiæ Christi acquisitæ meritis, et per omnia tam præterita, quam futura mundi tempora diffusæ; quod sane verum est, et catholicæ professioni consentaneum. Nam nemo in cujuscumque mundi statu, sine alicujus legis, sive mandati obligatione vixit : nec nisi ei satisfecerit, æternam vitam et salutem consequi potuit. Hoc est *per legem*, vel *lege salvari* : non utique sola lege, hoc est citra unici mediatoris auxilium; ut maligne interpretantur Armacani. Disputavimus hac de re nuper libris editis duobus, quibus *de lege et gratia* titulum fecimus; unde quæ ad præsens negotium spectant, non sine fructu repetentur, præsertim ex libri prioris capite 8. et 14. Lucidum porro non exclusisse Christi gratiam, cum per legem, sive lege naturæ, aut Mosaica, salvos esse factos homines dixit, imo illam expressisse, verba ejus indicant, cum hoc addidit, *in adventum Christi fuisse salvatos*, hoc est in fidem Christi venturi, et videlicet per ejusdem gratiam; cujus figura et adumbratio cum antiqua lege, ac toto ejus apparatu implicata erat, et admista. Nec alia mens fuit sanctorum antistitum illorum, *juxta quorum recentia statuta* professionem suam edidisse se, non utique mentitus, affirmat Lucidus. Nec movere nos debet, quod illam *primam gratiam* appellat. Siquidem lex ipsa divinitus data merito Dei beneficium, et singularis gratia nominatur : quamvis non sola, nec præcipua censenda sit; et nisi præsto sit adjutorium alterius gratiæ, mortem et exitium potius, quam salutem afferat; uti pluribus opere in illo demonstravimus.

XI. Hic operæ pretium est animadvertere, quantus sit apologistæ candor : qui ut Lucidi professionem illam de triplici lege ac statu Pelagianam esse convincat, Augustini testimonium, itidem ut apud Armacanum legerat [4], in medium profert, ex libro de Peccato originali, capite 26. ubi ita scribit : « Non igitur sicut Pelagius, et ejus discipuli, tempora dividamus, dicentes primum vixisse justos homines ex natura, deinde sub lege, tertio sub gratia. » Quasi hoc solum satis sit ad Pelagianæ incurrendam hæresis notam, dicere justos in triplici illo statu aliquos extitisse. Non sic Augustinus; qui ibi, unde mutila, et de industria truncata sententia ista decerpta est, quænam insidiosi sensus pestis ac pernicies subesset, aperit sic : « Hæc disputantes, a

[1] Apol. ib. — [2] Ibid. cap. 19. p. 347. — [3] Ibid.

[4] Tom. 1. lib. 5. cap. 5.

gratia Mediatoris justos excludere conantur antiquos, tanquam Dei, et illorum hominum non fuerit mediator homo Christus Jesus, quia, nondum ex utero Virginis carne suscepta, homo nondum fuit, quando illi justi fuerunt. » An simile quidquam huic insaniæ in Arelatensis concilii Patribus, quorum ex *statuto*, et auctoritate Lucidi concinnata professio est, deprehendere possunt odiosi isti calumniatores? Non opinor; et frugi erat hominum tacere potius, quam hac fraude et inscitia, ad tantorum virorum contumeliam, imperitis hominibus illudere. Ejusdemmodi est quod eodem ex libello Lucidi vellicat apologista [1]; quod « se damnare sensum illum » asserat, « qui dicit, alios deputatos ad mortem, alios prædestinatos ad vitam. » Verum non universe, nec absolute præscientiam, ac prædestinationem damnat Lucidus, sed eo sensu, quo illam hactenus ex Prædestinatorum opinione statuerat, et quem paulo ante verbis istis expresserat : « Damno eum sensum qui dicit, quod præscientia Dei hominem violenter compellat ad mortem, vel quod cum Dei pereant voluntate, qui pereunt. » Hoc modo recte, ac pie negat postea, alios necessitate quadam divini judicii, et voluntatis antecedentis ad mortem destinari; ita ut in eorum arbitrio, ac potestate non sit ad salutem eniti, et sempiternæ vitæ compotes fieri, si velint : quemadmodum et illud impium est, et catholicæ fidei, ac Scripturis adversum; alios velut fatali necessitate, sine ullo liberæ merito voluntatis, ad salutem destinari, et impelli. Hoc utrumque, sed illud imprimis, de reproborum necessaria damnatione, synodus Arelatensis, et ex ejus decretis Lucidus anathemati subjecit. Id quod ex sequentibus multo etiam amplius jure factum esse constabit. Interim animadvertendum, ac retinendum illud est quod ex tota capitis hujus disputatione conficitur : sanctissimorum præsulum in duabus synodis congregatorum Arelatensi, et Lugdunensi auctoritate constitutum esse; Deum, quantum in se est, omnes homines salvos esse velle, nec eos solos, qui reipsa liberantur. Tum vero, Christum omnium, quantum in ipso fuit, et quoad fieri potuit, salvandorum gratia hominem esse factum, et in eum finem merita omnia sua contulisse; quod quidem probandum suscepimus.

CAPUT OCTAVUM.

Eadem generalis Dei voluntas, qua omnes salvos fieri vult, ex gallicanorum præsulum controversia probatur, quæ de Gothescalci dogmatibus exorta est. — 1. Cujus historia describitur : ac primum Gothescalci damnatio, et Carisiacensis synodi adversus illum decreta. — 2. Quæ ab aliis improbata : et de variis ultro citroque libris editis, — 3. Lugdunensis Ecclesiæ præsertim contra Carisiacenses. — 4. Valentina synodus, aliæque contra eosdem habitæ. Ex hac tota historia demonstratur, deinceps ex omnium communi sensu Deum velle salvos omnes fieri. — 6. Ad id vero imprimis quæ Gothescalci sententia fuerit, accurate docetur. — 7. De libero arbitrio prava illius opinio. — 8. Tum in aliis, etsi non satis explicata sint ab Hincmaro. — 9. Excutiuntur illius dogmata quædam ambigue concepta. — 10. Recte tamen damnatum esse, et pro hæretico judicatum Gothescalcum.

I. Altera Prædestinatorum in causa tempestas gallicanam vexavit Ecclesiam, regnante Carolo Calvo, cui Gothescalcus quidam initium dedit Orbacensis apud Suessiones monasterii alumnus, et presbyter. Hic in subtilibus, et spinosis quæstionibus tractandis studiose versari solitus, ad eam impegit, quæ omnium morosissima, et periculosissima censetur, de præscientia Dei, ac prædestinatione. In qua longius, quam frugi decebat hominem, provectus, complures offendit, in seque provocavit ætatis illius episcopos : ac pro hæretico tandem judicatus, in custodia reliquam contrivit ætatem. Id quemadmodum evenerit, longioris est historiæ, quam nostrum institutum postulat : et ab aliis accurate, propriisque commentariis explicatum est. Neque tamen de eo tacere penitus hic oportet, quoniam cujus istud gratia commemoravimus, ad hoc intelligendum aliqua referri necesse est, quæ cum illius gestorum narratione conjuncta sunt.

[1] Lib. 4. cap. 19. p. 352.

Hic egressus e monasterio primum in Italiam profectus est; ubi dogmata sua divulgare cœpit, ut ex duplici Rhabani epistola colligitur, altera ad Notingum data Veronensem episcopum, altera ad Eberardum ejusdem regionis comitem. Inde in Germaniam abiit [1], et Rhabano Moguntino episcopo libellum obtulit, quo summam doctrinæ suæ complexus est. Ob eam rem coacta Moguntiæ synodo damnatus est anno Christi 848. et in Gallias ad Remensem diœcesim, cui præerat Hincmarus, est remissus. Inde [2] synodo congregata in Carisiacensi palatio, eodem anno, convictus hæresis, propter contumaciam virgis cæsus, et in carcerem retrusus est. In eadem synodo quatuor edita sunt capitula, auctore Hincmaro, contra Gothescalci dogmata.

II. Verum non omnibus Galliarum episcopis acta illa Carisiacensia, et quæ adversus Gothescalcum gesta erant, ac decreta, probata sunt: ac multæ ultro citroque de iis commearunt epistolæ, aliaque scripta, quibus sese invicem impugnabant. Cui contentioni faces subdidit æmulatio mutua Ecclesiarum, et antistitum, ex regnorum, regumque diversitate, quibus illæ parebant, ut fit, exorta: nimirum Caroli Calvi in occidentali Francia regnantis, et Lotharii imperatoris. Hujus in ditione Lugdunum erat, et Valentia; quibus ex civitatibus præcipua contra Hincmarum, et Carisiacensia decreta subinde procellæ vis erupit. Scripsit Hincmarus post Gothescalci damnationem epistolas aliquot; velut ad Rhabanum Moguntinum episcopum, et ad Amolum Lugdunensem, sive Amulonem: in qua totam Gothescalci, et ejus damnationis historiam exposuit, ut testis est Flodoardus [3]. Quare illam esse primam de tribus epistolis, quas Remigius Lugdunensis confutavit, justa quorumdam suspicio est. Nam secundæ auctor incertus est. Tertia vero Rhabani est ad Notingum Veronensem episcopum, quæ et nuper a P. Jacobo Sirmondo in lucem est edita.

In secunda porro, quæ non extat, duo inerant notatione digna, quæ in ejus confutatione Remigius significat. Alterum est [4], auctorem illius asserere, magnam de istis quæstionibus ortam esse controversiam; et quinque de illis disputasse: quorum unus fuit Amalarius. Alterum est, eumdem epistolæ secundæ scriptorem testari, cum de quæstionibus istis valde inter se dissentientia ab illis prodita fuissent, Joannem Erigenam Scotum, qui in palatio versabatur, regi Carolo Calvo carissimum, ad scribendum de hoc argumento a se esse coactum. Atque hic quidem contra Gothescalcum librum elucubravit, cui titulum fecit, *de unica prædestinatione;* ex quo capitula undeviginti collecta Florus Lugdunensis Ecclesiæ nomine refellit.

III. Quamobrem contra Joannem Scotum, qui a Carisiacensis synodi fautoribus in Gothescalcum subornatus fuerat, luculentum opus edidit Florus sub nomine Lugdunensis Ecclesiæ. Ejusdemque sermo *de Prædestinatione* inscriptus extat apud Hincmarum [5]. Quin etiam Prudentius Tricassinus episcopus adversus eumdem Gothescalcum scripsisse perhibetur.

Contra epistolas vero tres, ejusdem Lugdunensis Ecclesiæ nomine Remigius librum composuit Lugdunensis episcopus, Amuli successor, in quo tum Joannem Scotum, tum Amalarium quemdam infensissimo insectatur animo: nec alienum a proposito fuerit illius hic verba subjicere. Sic igitur in confutatione secundæ epistolæ Remigius loquitur [6]: « Quod autem inter ceteros, qui de tanta quæstione, divinæ scilicet præscientiæ, et prædestinationis, apud eos scripsisse memorantur, etiam Amalarius ponitur, et sanctus Joannes (is est Erigena Scotus) ab eis ad scribendum compulsus esse refertur, multum moleste, et dolenter accepimus, ut ecclesiastici, et prudentes viri tantam injuriam sibimetipsis fecerint, ut Amalarium de fidei ratione consulerent: qui et verbis, et libris suis, mendaciis et erroribus, et phantasticis atque hæreticis disputationibus plenis, omnes pene apud Franciam Ecclesias, et nonnullas etiam aliarum regionum, quantum in se fuit, infecit, atque corrupit: ut non tam ipse de fide interrogari, quam omnia scripta ejus saltem post mortem ipsius debuerint igne consumi; ne simplicio-res quique, qui eos multum diligere, et legendo frequentare dicuntur, eorum lectione et inaniter occuparentur, et perniciose fallerentur, ac deciperentur. Et, quod majoris est ignominiæ, atque opprobrii, Scotum illum ad scribendum compellerent: qui, sicut ex ejus scriptis verissime comperimus, nec ipse verba Scripturarum adhuc habet cognita: et ita quibusdam phantasticis adinventionibus, et erroribus plenus est, ut non solum de fidei veri-

[1] Flodoar. lib. 3. cap. 14. Hincmar. Opusc 17. tom. 2. p. 262. et lib. de Prædest. c. 2. to. 1. p. 20. — [2] Tom. 3. Conc. Gall. p. 66.

[3] Flodoar. lib. 3 cap. 2. — [4] Lib. de trib. ep. to. 4. Bibl. PP. col. 390. — [5] To. 1. post Præf. — [6] Lib. de trib. ep. tom. 4. Bib. col. 391.

tate nullatenus consulendus; sed etiam cum ipsis omni irrisione, et despectione dignis scriptis suis, nisi corrigere et emendare festinet, vel sicut demens sit miserandus, vel sicut hæreticus anathematizandus. » Hæc de Amalario, et de Joanne Scoto Remigius.

Præterea contra Carisiacensis concilii decreta alius ab Ecclesia Lugdunensi prodiit liber, cujus inscriptio est, *De tenenda immortaliter Scripturæ sanctæ veritate, et sanctorum orthodoxorum Patrum auctoritate fideliter sectanda.* Ratramnus item Corbeiensis in Germania monachus, pro Gothescalco contra Hincmarum, et Carisiacensem synodum scripsit. Quibus respondit Hincmarus ingenti volumine plures in libros distincto, ubi « de prædestinatione Dei, et libero arbitrio contra quosdam reprehensores suos episcopos, maximeque contra Gothescalcum, atque Ratramnum monachum Corbeiensem, ad eumdem Carolum (Calvum) regem » disputavit; ut ait Flodoardus[1]. Cujus libri sola extat præfatio ad Carolum regem a Flodoardo descripta.

IV. Sed hunc librum Hincmarus altero anno commentatus est, quam Valentinum tertium concilium celebratum fuerat : in quo Carisiacensis synodi decretis contraria constituta sunt capita. Coactum est hoc concilium anno Christi octingentesimo quinquagesimo quinto[2], Lothario imperatore Ludovici pii filio, ex provinciis tribus : Lugdunensi, cui præerat Remigius; Viennensi, cujus metropolita erat Agilmarus; et Arelatensi, cujus caput Rodlandus; allaborante præ ceteris Ebbone Gratianopolitano, Ebbonis illius, qui Rhemorum episcopus ante Hincmarum fuerat, sororis filio, et Hincmaro propterea subinfenso. (Nam Ebbone in ordinem redacto, successor ei datus erat Hincmarus.) Cum igitur ad eam synodum episcopi quatuordecim convenissent sexto id. Jan. canones complures ediderunt : quorum sex primi adversus Carisiacensis decreta synodi, et Hincmarum adeo auctorem illorum, sanciti sunt.

Eodem anno, quo Valentina synodus collecta est, Lotharius imperator rerum pertæsus humanarum imperio se abdicavit, et monasticam vitam professus est in Prumiensi cœnobio; omni prius ditione sua in tres filios divisa : quorum natu maximus Ludovicus cum imperio Italiam accepit : Lotharius eam partem, quæ Lotharingiæ ab eo nomen obtinuit : Carolus Provinciam inter Rhodanum, et Alpes, una cum Burgundia. Post quadriennium[3], Christi videlicet octingentesimo quinquagesimo nono anno, synodi duæ congregatæ sunt; prior Andemantuni Lingonum, in qua Valentinæ synodi decreta confirmata sunt a Remigio Lugdunensi, et aliis episcopis, circa calendas Junias. Posterior in suburbano Tullensi, in villa quam Saponarias vocabant, eodem mense Junio, ex duodecim provinciis, coram tribus regibus, Carolo Calvo, Lothario Lotharingiæ, et Carolo Provinciæ rege. Qua in synodo relecti sunt canones Lingonensis synodi, adeoque Valentinæ. Itaque Caroli Calvi regis hortatu, Hincmarus alterum librum de Prædestinatione contra Gothescalcum edidit; in quo Carisiacenses canones propugnat adversus Valentinæ synodi decreta, tum de Prædestinatianorum hæresi latissime disputat; qui liber una cum reliquis Hincmari operibus nuper editus est a R. P. Jacobo Sirmondo.

V. Satis ista sunt, et vero necessario ex historia repetita, ad accuratam celeberrimæ controversiæ notitiam. Nunc qui totius narrationis scopus est, et fructus, hac eum ratione colligemus, si hoc demonstrare poterimus : utriusque partis fautores, et propugnatores primarios in hac tam atroci, tamque vehementi conflictione, illud ipsum communiter asseverare, quod probandum suscepimus; Deum, quantum in se est, velle salvos omnes fieri, et ut fiant, congruentibus auxiliis adjuvare : quibus quoniam bene uti reprobi nolint, cum id possint, idcirco ab æterna salute decidere illos, ac perire. Cum hoc tam validum, ac tam firmum sit argumenti genus ad id, quod intendimus, obtinendum, magno studio elaborare debemus, ut illud omnium in oculis, atque in clarissima luce statuatur. Quod quidem consequemur, si quod inter ambas partes controversum fuit, plane, ac perspicue declaremus.

Gothescalci primum quis verus de prædestinatione ac reprobatione sensus extiterit, non tam est accurate scire facile, quam si illius scripta superessent, quibus opinionis suæ capita comprehendisse dicitur. Nunc tantum de illius dogmatibus novimus, quantum ex aliorum contra ipsum editis libris eruere, ac pervestigare possumus. Quæ veri inquirendi ratio tali in re fallax est et incerta, propter odia

[1] Lib. 3. cap. 15. — [2] Tom. 6. Concil. pag. 459. et tomo 3. Conc. Gall. p. 95.

[3] Hincm. Præf. lib. de Prædest. Flodoar. lib. 3. c. 16. Conc. Gall. tom. 3. p. 153.

quamlibet justis suscepta de causis, et studia partium, quibus non affici, offundique litigantium, et altercantium animos difficile sit : tum quo quisque propter eruditionem acutius videt, et quid ex quaque re consequens est acrius perspicit ; eo magis ad illa, quæ diserte contrariarum auctores partium asserunt, annectit ea, quæ ex positis, et confessis ratiocinando ducuntur. Non est autem consentaneum id revera, explicateque sentire aliquem, quod ex aliis ejus dictis argumentando concluditur : eo quod sæpe numero fit, ut qui prima concesserit, posteriora, quæ cum illis obscure nectuntur, minus animadvertat.

VI. Sed sunt imprimis aliqua Gothescalci fragmenta ab Hincmaro descripta, ex quibus de ejus opinione certi quippiam exprimi potest. Ac primum quinque proponam capita illius erroris ab eodem Hincmaro notata in epistola ad Nicolaum papam [1], et in altera ad Egilonem Senonensem archiepiscopum [2] ; quæ deinde ex ipsius Gothescalci verbis affirmanda erunt.

Primum « dicit ita geminam esse Dei prædestinationem (verba sunt epistolæ ad Eligonem) ut sicut Deus quosdam ad vitam æternam, ita quosdam prædestinavit ad mortem æternam. » Secundo « dicit, quod non vult Deus omnes homines salvos fieri, sed tantum eos, qui salvantur ; omnes autem salvari, quoscumque ipse salvare voluerit : ac per hoc quicumque non salvantur, penitus non esse voluntatis illius ut salventur. » Tertio « dicit, quod non pro totius mundi redemptione, id est pro omnium hominum salute, et redemptione, Dominus, et salvator noster Jesus Christus sit crucifixus, et mortuus, sed tantum pro his, qui salvantur. » Quarto « dicit exponens sententiam apostoli Petri [3], eum, qui emit eos, Dominum negantes, Baptismi, inquit, sacramento eos emit ; non tamen pro eis crucem subiit, neque mortem pertulit, neque sanguinem fudit. » Quinto, « dicit deitatem sanctæ Trinitatis trinam esse, sicut sunt tres sanctæ Trinitatis personæ. » Horum quinque capitum primum crebrius, accuratiusque reliquis Gothescalcus asseruit : deque eo præcipua cum illo fuit Hincmari contentio. Qui ex libello professionis, quem Rhabano obtulit, ejus ista verba refert [4] : « Ego Gothescalcus credo et confiteor, profiteor, et testificor ex Deo Patre, per Deum Filium, in Deo Spiritu sancto, et adfirmo, atque approbo coram Deo, et sanctis ejus, quod gemina est prædestinatio, sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem : quia sicut Deus incommutabilis ante mundi constitutionem omnes electos suos incommutabiliter per gratuitam gratiam suam prædestinavit ad vitam æternam, similiter omnino omnes reprobos, qui in die judicii damnabuntur, propter ipsorum mala merita, idem ipse incommutabilis Deus per justum judicium suum incommutabiliter prædestinavit ad mortem merito sempiternam. » Idipsum et in duplici Confessione, minori, et majori, quam paulo ante mortem scripsisse videtur, quæque ante annos aliquot ab Jacobo Usserio est edita, latius profitetur.

Quod autem Christus pro solis electis passus fuerit, et eos redemerit, in eodem libello ad Rhabanum docet his verbis [5] : « Rursus illos omnes impios, et peccatores, pro quibus idem filius Dei nec corpus assumpsit, nec orationem, ne dico sanguinem, fudit, neque pro illis ullo modo crucifixus fuit. » Item illud [6] : « Proinde quod fidelissime credo, fidentissime loquor, et certissime pariter, ac fructuosissime confiteor, atque veracissime profiteor, quod Deus noster omnipotens, omnium creaturarum conditor, et factor, electorum tantummodo cunctorum gratuitus esse reparator dignatus est, et refector ; nullius autem reproborum perpetualiter esse voluit salvator, nullius redemptor, et nullius coronator. »

Jam quod ad quartum attinet, eadem verba, et his etiam plura Gothescalci referuntur ab Hincmaro libro de Prædestinatione, capite 35 [7]. Quintum et postremum caput uberrime ab Gothescalco disputatum habes apud eumdem Hincmarum in opusculo quodam, quod inscribitur *Schedula Gothescalci* [8] ; contra quam ingens ille volumen elucubravit *de non trina deitate*.

VII. Omisit Hincmarus aliud Gothescalci capitulum de libero arbitrio, contra quod Carisiacensis canon secundus est editus, ut Hincmarus idem testatur capite 21. libri de Prædestinatione ; ubi Gothescalci verba posuit ex libello ad Rhabanum, quæ nihil expressi habent aliud, nisi quod Rhabanum admonet, « ut Augustini potius assertionibus, quam erroneis opinionibus Massiliensis Gennadii nitatur, qui plerisque præsumpsit in locis tam fidei catholicæ, quam beatorum etiam Patrum

[1] Tom. 2. Oper. Hinc. Opus. 17. p. 263. et Flodoar. l. 3. c. 1. — [2] Tom. 2. Hinc. Opus. 24. p. 291. — [3] 2. Petr. 2. 1. — [4] Hinc. lib. de Præd. c. 5. tom. 1. p. 26.

[5] Hinc. lib. de Præd. c. 29. p. 224. — [6] Ibid. p. 226. — [7] Hinc. tom. 1. p. 305. — [8] Ibid. p. 415.

invictissimis auctoritatibus, infelicis Cassiani perniciosum nimis dogma sequens, reniti. »

At Remigius Lugdunensis in libro de Tribus epistolis [1], ex epistola prima Hincmari ad Amulum Lugdunensem, quam ibi refellit, refert ita dixisse « miserabilem illum monachum : quod postquam primus homo libero arbitrio cecidit, nemo nostrum ad bene agendum, sed tantum ad male agendum, libero potest uti arbitrio. » Quod unum ex omnibus Gothescalci capitulis merito damnandum fuisse putat ; si tamen ita, ut affirmat Hincmarus, revera senserit. Itaque judices, a quibus ille condemnatus, et cædi jussus est, suggillat his verbis [2] : « Quapropter illud prorsus omnes non solum dolent, sed etiam horrent : quia inaudito irreligiositatis, et crudelitatis exemplo tamdiu ille miserabilis flagris, et cædibus trucidatus est, donec, sicut narraverunt nobis, qui præsentes aderant, accenso coram se igni, libellum, in quo sententias Scripturarum, sive sanctorum Patrum sibi collegerat, quas in concilio offerret, coactus est jam pene moriens suis manibus in flammam projicere, atque incendio concremare : cum omnes retro hæretici verbis, et disputationibus victi, atque convicti sint ; et sic pravitas quæ videbatur hominis fuerit coercenda, ut nulla divinis rebus inferretur injuria. Maxime cum illi sensus, qui ipso continebantur libello, excepto uno, quod extremum ponitur, non essent sui, sed Ecclesiastici ; nec ignibus damnandi, sed pia, et pacifica fuerint inquisitione tractandi. Sed et illa ejusdem miserandi hominis tam longa, et inhumana in ergastulum per tot annos damnatio, aliqua, ut credimus, compassionis benignitate, et consolatione fuerat temperanda, vel etiam removenda, ut frater, pro quo Christus mortuus est, per charitatem, et spiritum mansuetudinis potius lucraretur, quam abundantiori tristitia absorberetur. » Hæc Remigius.

VIII. Cujus quidem justa querela videri posset, nisi aliunde constaret, Gothescalcum nonnulla de eodem illo argumento jactasse passim nefaria, et castigatione digna : ex quibus conjectura fieri possit, in aliis etiam, quæ commodo sensu interpretari possent, pronuntiandis, malam mentem habuisse, quemadmodum revera usuvenit, ut eadem enuntiata ab Catholicis usurpata reprehensione careant, ab hæreticis vero profecta damnentur. Sed si illa duntaxat, quæ ab Hincmaro ipso sunt allata, Gothescalci dicta per se dijudicare, ac perpendere velimus, non dubium est, quin prorsus hæretica non fuerint, atque haud absurdo sensu accipi potuerint. Hujus rei duplex argumentum habeo sane firmissimum, et invictum : alterum, quod complures ejusdem Galliæ, sed regni alterius, episcopi tum viritim, tum in synodis collecti, illa ipsa, quæ Hincmarus cum suis hæretica judicavit, recta, et catholica pronuntiarunt, ut supra demonstravi : alterum, quod illa eadem dogmata, tam eo modo concepta, quo ab Hincmaro ad Nicolaum papam et ad alios præscripta sunt, quam ipsiusmet Gothescalci verbis exposita, quæ ex Hincmaro selegimus, probabili sensu ab Augustino, aliisque Patribus usurpantur : ut Remigius Lugdunensis affirmat ; et hic singillatim, ac breviter ostendam.

IX. Primum caput est, de duplici prædestinatione ; una qua electi prædestinantur ad vitam æternam ; altera, qua reprobi ad æternum prædestinantur interitum. Adversus hoc Gothescalci decretum totis viribus nititur Hincmarus, cui ita placet : prædestinationem tantummodo bonam in partem accipi ; nec prædestinari quemquam ad interitum, aut pœnam sempiternam, sed pœnam potius prædestinari reprobis hominibus. De hoc, ut dixi, capite præcipue contra Gothescalcum altercatur Hincmarus ; ac primum Carisiacensis concilii capitulum inde confecit. Atqui jocularis est, et otiosa ista conflictio. Tam enim ad pœnas sempiternas prædestinat ita meritos, id est reprobos, Deus, quam pœnas ipsas iisdem illis prædestinat, quod fatetur Hincmarus : nec propterea mali est auctor Deus, hoc est peccati ; quia sempiterna peccati pœna non est peccatum, sed bona, et laudabilis, utpote justa. Idcirco Remigius in libro de Tribus epistolis [3], contrariam huic enuntiationem Hincmari ex epistola ad Amulum Lugdunensem, quæ erat hujusmodi, *Quosdam autem sicut præscivit, non ad mortem, neque ad ignem prædestinavit, sed in massa peccati et perditionis juste deseruit ;* hanc, inquam, propositionem *apertissime contrariam fidei esse* decernit. Non fuit igitur ob eam causam quod hanc negaret, judicandus hæreticus, ac puniendus Gothescalcus. Jam illud, quod pro hæresi Gothescalco est objectum, *Deum non omnes homines velle salvos fieri, sed eos tantum, qui salvi fiunt :* item, *Christum non pro omnium salute, ac redemptione passum esse,*

[1] Tom. 4. Bibl. PP. col. 370. et 371.

[2] Ib. col. 375. D. — [3] Tom. 4. Bibl. 378. A.

sed tantum pro iis, qui salvantur; duo hæc ex Augustino esse sumpta, et quo sensu ab eo sint usurpata, capite 3. hujus libri, et sequente latissime declaravimus. Nam quod *trinam deitatem* appellavit Gothescalcus, si ideo est hæreticus, hæretica est Ecclesia universa, quæ jampridem sic instituitur loqui; de quo vide quæ in octavo libro de Trinitate dixi [1].

X. Constat tamen Gothescalcum tum propter quatuor priora capita (nam quintum ridicule Hincmarus exagitavit) merito fuisse damnatum: tum ob alia quædam, quæ ab aliis auctoribus notata, et memoriæ prodita sunt; de quibus sigillatim est agendum; ac primum de capitibus illis quatuor universe dicendum est, etsi utcumque commodum ad sensum interpretando transferri queant, tamen, pro eo, quo usurpabantur illa, sensu, proque ceteris, ex quibus ea consequebantur, decretis ejusdem, nefaria et hæretica jure esse visa, atque damnata.

Sane si quis Deum absolute, ac quocumque sensu neget velle salvos omnes fieri; aut solos illos, qui reipsa servantur, servari velle statuat, reliquos omnino nolle, uti nec dæmones; eum neque cum catholica fide, ac professione, neque cum Scripturæ auctoritate, neque cum sanctis Patribus, et ipso cum primis Augustino, vel Augustini studiosis arbitror congruere: imo ab illis omnibus sanæ professionis regulis quantum maxime fieri potest abhorrere. Quam in justissimam reprehensionem incurrebant veri Prædestinatiani; quales antea descripsimus [2]; et cujusmodi Gothescalcum subornat Hincmarus, aliique: velut Rhabanus in libro de Prædestinatione ad Notingum Veronensem; quem librum, sive epistolam scripsit adversus Gothescalcum, ubi illius de prædestinatione utraque sententiam explicat sic: « Quidam, *inquit*, eorum perditionis suæ conditorem asserunt auctorem; dicentes quod sicuti qui per præscientiam Dei, ac prædestinationem vocati sunt ad percipiendam gloriam æternæ vitæ, non possunt non salvari: ita et illi, qui ad æternum interitum vadunt, prædestinatione Dei coguntur, et non possunt evadere interitum. » Ac paulo post: « Si enim secundum ipsos, qui talia sentiunt, Dei prædestinatio invitum hominem facit peccare, quomodo justo judicio Deus damnat peccantem, cum ille non voluntate, sed necessitate peccaverit? etc. » Hoc si Gothescalcus in sua opinione posuit, merito damnatus est. Nam perspicue impium, ac detestandum illud esse constat; et hanc germanam esse Prædestinatianorum hæresim: qui libertati hominis afferri necessitatem putabant ex divina prædestinatione, tam ad salutem acquirendam, quam ad sempiternam pœnam. Quo in errore tum Calvinum esse versatum, tum hoc tempore volutari nuperos dogmatistas Armacanos, soli illi dubitabunt, qui eorum arcana dogmata, imo jam patefacta, et convicta nondum intelligunt: ut ex supra positis, ac disputatis planum esse confido.

XI. Idem præterea Rhabanus in epistola ad Hincmarum [3], quæ est synodica Moguntini concilii contra Gothescalcum habiti, testatur hunc palam in synodo professum; *quod prædestinatio Dei sicut in bono sit, ita et in malo: et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter prædestinationem Dei, quæ eos cogat in mortem ire, non possint ab errore, et peccato se corrigere.* Quæ propositio haud dubie hæretica est, ex qua consequens fit, Deum peccati auctorem esse. Quod quidem ex alio, nec eo sane dubio, Gothescalci decreto necessario sequitur: quo ille statuebat, neque Deum velle salvos omnes fieri, neque pro omnibus passum esse Christum. Quod si verum est, omnis est penitus ad perseverandum, et ad ultimum diluendum peccatum, atque ad damnationem evitandam, negata reprobis gratia. Itaque necessario peccant, et in damnationem incidunt, nulla plerumque propria sua culpa; quoniam in eo, quod vitare non potest, nemo peccat adultus. Qua ratione in illam execrandam impietatem incurritur, ut peccati in Deum auctorem causa referatur; quam quidem cum Calvino, ejusque discipulis habent hodie communem novi patroni dogmatis Armacani, ut jam diximus.

[1] Cap. 9. § 5. — [2] Cap. 16.

[3] Tom. 3. Conc. Gall. p. 66.

CAPUT NONUM.

Gothescalci hæretica quædam dogmata ex Amolonis epistola colliguntur, ex quibus justa illius damnatio probatur.

I. Verum posteaquam ista de Gothescalco commentati sumus; prodiit in lucem Amolonis archiepiscopi Lugdunensis epistola ad Gothescalcum, ab R. P. Jacobo Sirmondo edita, perspectæ omnibus eruditionis, ac judicii viro; qua in epistola illius de prædestinatione et gratia quædam notat, ac reprehendit errata : quæ dubitari deinceps non sinunt, jure ipsum pro hæretico judicatum esse, pœnisque canonicis subjectum. Digna vero Amolonis illa est epistola, quam attente legant, et expendant novarum rerum plus quam par est, et quam commode Catholicos decet, cupidi. Nam in eos apprime quadrant monita illa, quibus Gothescalcum sanare studet Amolo, eadem qua isti laborant hodie, prurigine novitatis, et contentionis infectum. Velut istud est præceptum, quod initio ponit epistolæ [1] : « Ut seposita animositate, et studio contentionis, libenter quæ vera sunt audias, *inquit*, et non nostra, sed Dei, et sanctorum Patrum dicta obedienter suscipias, eisque animum tuum, et sensum sincera pietate summittas; quia, ut verax veraciter Scriptura dixit [2], *Sunt viæ, quæ videntur homini rectæ, et novissimum eorum ducit ad mortem. Et, qui confidit cogitationibus suis, impie agit.* Unde et alibi eadem Scriptura admonet, dicens [3], *Et ne innitaris prudentiæ tuæ*, etc. » Tum ita pergit : « Itaque et tu, si bonus, et utilis, et pacificus Ecclesiæ filius esse desideras, noli te sensui tuo committere ; sed majorum judiciis, atque sententiæ: imo divinis, et ecclesiasticis auctoritatibus facile cede, libenter acquiesce, et obedienter subdere ; ut possit in te Dei spiritus habitare, dicente Domino per Prophetam [4], *Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea ?* Videmus certe tempora novissima, et periculosissima ab Apostolo olim prædicta, plena ignorantiæ, et infirmitatis animorum : in quibus illud Domini terribile dictum semper est reminiscendum, atque tremendum [5], *Qui scandalizaverit unum de pusillis his, qui in me credunt, expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris;* et iterum: *Væ mundo a scandalis,* etc. Sed et aures, et linguas prurientes cavere debemus, ne vel ad audiendas, vel ad loquendas novitates prompti, et faciles simus. »

II. Post hæc refert Amolo, se Gothescalci vidisse scripta, in quibus de prædestinatione divina disserit : unde sex omnino dogmatica capita decerpit, quæ singillatim redarguit.

« Imprimis displicet nobis, *inquit* [6], valde, quod dicis, et asseris, neminem perire posse Christi sanguine redemptum. Hoc enim dictum dupliciter fidei catholicæ adversatur : si aut neminem ex numero Christianorum, postquam semel in Christo baptizatus est, et particeps redemptionis Christi effectus est, perire posse confirmas, » etc. « [7] Aut si non credis, omnes, qui vera fide, et devotione per baptismi gratiam regenerantur, Christi esse sanguine redemptos, imo in Christi morte et sanguine baptizatos; licet postea plurimi ex eis vel per hæreses, vel per alia diversa crimina pereant. »

« Secundo loco displicet nobis, *ait*, valde, quia verissima, et sacratissima Ecclesiæ sacramenta, videlicet exorcismi, et baptismi, chrismatis, et Eucharistiæ, ac manus impositionis, perfunctorie, et frustratorie omnibus, qui post perceptionem eorum pereant, dari confirmas : dum eos sanguine Christi, sine quo ipsa mysteria jam non mysteria, sed quædam velut vacua, et inania ludibria sunt habenda, redemptos negas. »

« Tertio loco » Gothescalci dogma hujusmodi commemorat [8] : « Illos, qui ex numero fidelium pereunt, nec tunc, quando in primis ad percipienda mysteria regenerationis, et Dominicæ oblationis vel in parvula ætate, ab aliis oblati sunt, vel ipsi in majori fideliter accesserunt, Christo et Ecclesiæ non incorporatos, nec membra illius quæsitæ, et salvatæ ovis effectos, ac per hoc nec unquam fuisse Christianos. »

« Quarto loco displicet nobis valde, *inquit* [9],

[1] Amolo p. 6. — [2] Prov. 16. 25. — [3] Prov. 13. 5. — [4] Esa. 66. 2. — [5] Matt. 18. 6.

[6] Amolo pag. 12. — [7] Ibid. pag. 14. — [8] Ibid. pag. 18. — [9] Ibid. pag. 19.

quia tam dure, et indisciplinate, et immaniter de divina prædestinatione sentis, et loqueris in damnatione reproborum, ut omnes illos, qui ad sinistram ponendi sunt in die judicii, et cum diabolo, atque angelis ejus pro malis meritis suis æterno igne damnandi, ita sint divinitus ad interitum prædestinati, ut eorum prorsus nullus aliquando potuerit, nullus possit salvus esse. Quod sentire, et dicere quid aliud est, quam in Deum graviter, et horribiliter blasphemare; si illis ejus prædestinatio hanc necessitatem irrevocabiliter imposuit, ut omnino quod ad salutem suam proficeret, operari non possint? »

« Quinto loco » dicebat « eos, qui æterno interitu sunt digni, tam irrevocabiliter, et incommutabiliter perditioni esse prædestinatos, sicut Deus ipse incommutabilis, et inconvertibilis est. » « Et episcopos, ad quos scribis, *ait* [1], quasi misericorditer adhortaris, ut hoc prædicent populis, ut quia jam præfinitam damnationem evadere non possunt, saltem aliquantulum Deo supplicent, et humilientur, ut statutas eis vel modicum mitiget, et leviget pœnas. »

« [2] Sexto loco similiter detestati sumus, quod Deum, et sanctos ejus in perditione eorum, quos æternæ damnationi prædestinatos assidue repetis, dicis exultaturos, et gavisuros. »

Hæc sunt capita sex, quæ ex Gothescalci libris selegit Amolo, ac variis Scripturæ testimoniis sigillatim refellit : in quibus manifesta est impietas hæretica, ob quam merito condemnari, plectique debuit, maxime vero in quinque primis.

Septimum ad illa caput addit Amolo, quod non ad dogma fidei, sed ad mores pertinet, quorum in scriptis suis significationem dedit Gothescalcus. Hoc vero sic exponit, ut in novæ sectæ propugnatores Lutheranos, Calvinistas, et Iprenses, nihil aptius usurpari possit, « Septimo loco, *inquit* [3], duo prorsus gravia in tuis nobis moribus plurimum displicuerunt : Unum, quod sacerdotes Dei, et rectores Ecclesiarum tantis injuriis, et conviciis, et maledictis laceras; tanto despectu, et contumacia conculcas, utique spiritu erroris, et superbiæ miserabiliter deceptus, ut omnino nihil Christianæ patientiæ, nihil Christianæ reverentiæ habere videaris. Nam inter cetera, omnes qui insaniæ sensuum tuorum zelo fidei resistunt, hæreticos appellare non metuis, eosque a bono, et erudito viro, atque catholico episcopo Rhabanicos nuncupare præsumis. » An non idem faciunt hodie, qui veram, et sinceram de gratia, et liberæ voluntatis arbitrio sententiam propugnantes, cujusmodi Tridentina sancivit synodus, *Molinistas* tam insulse, quam imperite nominant?

« Alterum vero malum est in moribus tuis, pergit Amolo ad Gothescalcum scribens [4], quod in omnibus, quæ dicis, et sentis, sicut scriptura tua declarat, nullum omnino, hominum more bonorum, pie, et humiliter deprecaris; nullius te sensui, et auctoritati summittis; nec dicis, quod sæpe solet, et debet pietas dicere : Obsecro, bone vir, aut bone frater, si in his, quæ dico, aliquatenus erro, ferto infirmitatem meam, instruito ignorantiam meam; et probabis obedientiam meam: quia paratus ero libenter suscipere quidquid veritas dignabitur declarare. » Et hæc novorum dogmatistarum scribendi forma est, et character. Nihil illis insolentius, nihil procacius, et inverecundius; tum vero confidenter adeo ac temere de suis et alienis pronuntiant, ut qui illos nondum norit, prorsus fidem illis adhibendam existimet.

[1] Ibid. p. 30. — [2] Ibid. p. 36. — [3] Ibid. p. 42. — [4] Ibid. p. 43.

CAPUT DECIMUM.

Eorum testimonio, qui pro Gothescalci dogmate contra Carisiacensia decreta scripserunt, ostenditur Deum omnes, quantum in se est, salvos esse velle. — 2. Primum Flori magistri. — 6. Tum Remigii Lugdunensis episcopi. — 8. Necnon auctoris libri de retinenda Scripturæ auctoritate.

I. Nunc cujus gratia in hanc tractationem sumus ingressi, docendum restat; ambas illas partes, hoc est, tam eos, qui Gothescalcum damnarunt, quam qui damnati patrocinium sumpserunt, cum se Augustini auctoritatem sequi profiterentur, in eo fuisse concordes, ut et Deum crederent generali voluntate salvos omnes, et ipsos adeo reprobos cupere; et simili voluntate Christum pro omnibus, quantum in se erat, redimendis nasci, patique voluisse.

Ex duabus illis partibus, quarum unius antesignani erant Rhabanus, Hincmarus, et qui in Carisiacensi synodo contra Gothescalcum sententiam tulerunt: alterius principes erant Florus magister, Remigius Lugdunensis, et qui Valentino concilio, ac Lingonensi, et Tullensi præfuerunt: priorum commemorare testimonia, supervacaneum est; quoniam illud ipsum, quod approbare volumus, aperte decreverunt: Deum omnes, excepto nemine, salvos esse velle; necnon pro omnibus liberandis, quantum in se fuit, Christum Dominum vitam suam, mortemque dependisse; quæ duo totidem Carisiacensis synodi canonibus, tertio et quarto, luculenter exposita sunt, et ab Hincmaro, in libro de Prædestinatione contra Gothescalcum, fusissime disputantur. His igitur sepositis, reliqua nobis est contraria pars, quæ Gothescalci, vel ejus dogmatum patrocinium suscepit; quam quidem demonstrare conabimur non aliter existimasse de Dei, et Christi proposito, ac voluntate, deque prædestinatione ac reprobatione, quam superiores illos; ac de loquendi modo, et formula potius, quam de re, acrem illam, et vehementem inter utrosque controversiam extitisse: quod merito stupendum, et prodigii instar habendum esse ducat, qui illius litis, ac temporis historiam recordetur; ac quanto apparatu, quantoque studio, ab quibus viris pene ad schismatis periculum altercatio ista provecta fuerit. Sed sic profecto res habet, ut dixi; et ex sequentibus perspicuum id confido fore, ubi singulorum decreta in medium adduxero, quæ hoc aperte profitentur: in potestate esse cujusvis hominis, ut salutem adipiscatur; quod autem ab ea quispiam excidat, non eo fieri, quod eam non potuerit, sed quod noluerit assequi; cum aliud omnino, quam quod est, si vellet, esse posset. Quæ quidem, et his similia consequens hoc habent, quod demonstrandum sumpsimus, voluntatem Dei, Christique Domini in omnium procurandam salutem, quantum in se est, incumbere.

II. Inter eos, qui ab Lugdunensis Ecclesiæ partibus contra Hincmarum, et Carisiacenses steterunt, doctissimus habitus est Florus: cujus opus illud esse creditur Lugdunensis Ecclesiæ nomine scriptum adversus Joannem Scotum Erigenam. Illum enim præ ceteris prædicat, et honorifice appellat Hincmarus in præfatione libri de Prædestinatione, et in capite sexto libri ejusdem. Hujus præterea sermonem de prædestinatione, operis initio sui præfixit. Quo in sermone, ut et in libro contra Joannem Scotum, pulchre illa defendit, quibus positis, de antecedente erga salutem omnium Dei voluntate recusari non potest. Siquidem præscientiam, ac prædestinationem Dei tam circa bonos, et electos, quam circa reprobos versari asserit. De priori, quæ bonos respicit, postea dicam: quæ autem ad malos, reprobosque pertinet, sic ab illo constituitur. « Præscisse *ait* mala Deum, quæ mali erant gesturi; non ipsum tamen fecisse ut essent mali, sed tantum præscivisse eos proprio vitio tales futuros. Neque enim præscientia Dei imposuit eis necessitatem, ut aliud esse non possent; sed tantum quod illi futuri erant ex propria voluntate, ille ut Deus prævidit ex sua omnipotenti majestate, etc. Præscivit autem idem omnipotens Deus etiam æternam illorum damnationem, sed ex merito ipsorum, quos in propria malitia perseveraturos prævidit. » Ac paucis interpositis, « Quos præscivit, *inquit*, et prævidit malos, atque impios futuros proprio vitio, ipse eos prædestinavit ad æternam damnationem justo judicio: non quia aliud esse non potuerunt, sed quia aliud esse no-

luerunt. Ipsi igitur sibimet ipsis extiterunt causa perditionis. Deus autem judex justus, et ordinator justus ipsius damnationis. » Item paulo post : « Et quia modo omnibus prærogat patientiam, ut convertantur ad pœnitentiam : et qui pereunt, suo contemptu, et duritia pereunt, qui tantam bonitatem Dei contempserunt. »

Manifestum est, Florum ibi de reprobis voluntate sua utentibus, et adultis loqui, non de parvulis, qui sine baptismo perêunt, nullius privati criminis rei, sed communis et ab origine contracti. Itaque pergit, et, « Non ergo omnipotens Deus, *ait*, ulli hominum causa mortis, vel perditionis existit : [1] sed ipsam mortem, et perditionem manibus et verbis ipsi impii sibi accersunt, dum nequiter operando, et nequius aliis persuadendo, et sibi, et illis damnationem adducunt : dum viam iniquitatis, et perditionis amantes, a recto itinere deflectuntur, et ad perpetuam damnationem, tanquam datis inter se dextris, pari consensu nequitiæ, quasi ex voto, et sponsione festinant. »

III. Quocirca reprobi illi suapte culpa, et voluntate in damnationem incidunt, quia cum perseverare possent in accepta justitia, vel ab ea, quam asciverant sibi, improbitate desistere, neutrum facere voluerunt. Quod autem dixi sæpius, et in hac disputatione cogor repetere, non essent accusandi voluntariæ, id est liberæ permansionis in malo, si nullam Deus voluntatem haberet tribuendæ illis salutis, et, quod idem est, perseverantiæ : nec privata culpa, et vitio salutis jacturam facere dicerentur, si nullo modo eam consequi possent. Quis enim prudens et sobrius inquirenti cur diabolus nunc salutem adipisci nequeat, aut a damnatione liberari, respondendum putet, id eo fieri, quia nolit? Nam qui ita loquitur, Idcirco compos non es illius rei, velut scientiæ, aut virtutis, aut opum, ac dignitatum, quia non vis; vel culpa tua, et vitio cares expetendis illis bonis; necessario istud etiam tacitus significat, esse in te comparandi potestatem, qua uti, si velles, posses. Si enim non posses omnino, responderet ille non stultus homo potius, idcirco te illa non habere, quia non posses. Quid autem vecordius esset responso isto, quod, cur mendicus infimæ egestatis, totius orbis rex, aut imperator non esset, sciscitanti, daret aliquis, quoniam talis esse nollet ? Possunt igitur, ex Flori magistri sententia, reprobi perseverare in bono, vel ad hoc converti, si velint; ut, quia nolint, jure accusari possint. Quare tum eos ad salutem perducere vult, ac paratus est Deus : tum reipsa necessariam ad illud obtinendum offert ipsis opem, et gratiam; cum, ut idem Florus asserit, « omnibus præroget patientiam, ut convertantur ad pœnitentiam; » quod, sublata illa Dei voluntate, et idoneo adjumento gratiæ, non possent; neque contemptu, et inductione animi, sed necessitate perirent.

Præterea vides ut in reprobatione, præscientia et prævisio libere susceptæ, et in finem adamatæ retentæque nequitiæ, judicium Dei ac prædestinationem ad interitum, hoc est damnandi propositum, antecedat. Unde sequitur, antequam præsciret, ac prævideret, suapte voluntate, ac libertate contemptum divinæ patientiæ, ac bonitatis antelaturos illos esse pœnitentiæ, cujus facienda iisdem esset copia; generalem dandæ ipsis salutis in Deo voluntatem extitisse.

IV. Adjuvat hanc de Floro sententiam nostram quod addit, prævisos malos et impios futuros, ob idque prædestinatos ad interitum esse, *non quia aliud esse non potuerunt, sed quia aliud esse noluerunt*. Quod in proxime sequentibus disertius exponit his verbis : « Qui ergo dicit, quod hi, qui pereunt, prædestinati sunt ad perditionem, et ideo aliter evenire non potest; similiter quoque et de justis, tanquam et ipsi ideo salventur, quia prædestinati ad salutem aliud esse non potuerunt; qui ergo hæc tam confuse, et insulse dicit, et illis tollit meritum damnationis, et istis meritum salutis : ac per hoc quid aliud agit, nisi ut et pereuntibus secundum illum sit imposita necessitas perditionis; et his qui salvantur, sit imposita necessitas salutis ? atque ideo nec illi juste damnentur, quia justi esse non potuerunt; nec isti juste remunerentur, quia aliud quam justi esse nequiverunt : ut in utraque parte et perditio, et salus non sit ex judicio propriæ actionis, sed ex præjudicio divinæ præordinationis, etc. Aperte namque causa perditionis illorum, qui pereunt, ad Deum refertur, si ipse eos ita ad interitum prædestinavit, ut aliud esse non possent : quod sentire vel dicere, horribilis blasphemia est. » Denique ista statuit, « Ipsos quoque malos non ideo perire, quia boni esse non potuerunt, sed quia boni esse noluerunt, et suo vitio vasa iræ apta in iteritum perseveraverunt, et in massa damnationis vel originali, vel actuali merito permanserunt. »

[1] Sap. 1. 13.

Quocirca reprobi jam adulti, qui ob hoc prædestinantur ad interitum, *quia noluerunt, non quia non potuerunt perseverare,* hoc ipsum potuerunt, et, si voluissent quod poterant, utique perseverassent. Non autem potuissent, si Deus nullo modo perseverare ipsos, et salutem obtinere voluisset. Nam quod Deus absolute non vult, id simpliciter impossibile est. Itaque impossibile erat illos perseverare, et permanere in gratia, et justitia, si nollet Deus. *Quomodo autem posset aliquid permanere*, ait Sapiens [1], *nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset conservaretur?* Voluit igitur Deus perseverare, et ad regni cœlestis epulum admitti reprobos istos; sed ipsi noluerunt, et vocanti, imo [2] *compellenti intrare* restiterunt. *Vocavi* enim, *et renuistis,* inquit Sapientia [3], *extendi manum meam, et non fuit, qui adspiceret. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis.* Sane *si aliud esse potuerunt* quam quod fuerunt, perseverare, salvarique potuerunt; neque hoc absque Dei voluntate, et adjuvante gratia potuerunt. Voluit ergo, et ad id paratum subsidium illis obtulit Deus; *nec ex præjudicio divinæ præordinationis* in damnata massa relicti sunt.

V. Idem adstruit et in libro adversus Joannem Scotum sub Ecclesiæ Lugdunensis nomine, ac de prædestinatione bonorum ad vitam, et malorum ad mortem sempiternam consentanea istis explicat [4]: « Et electi, *inquit*, nullo suo merito, sed sola Dei bonitate prædestinantur ad vitam; et reprobi nullo Dei præjudicio, sed solo suo vel originali vel actuali merito prædestinantur ad interitum: nec eis divina prædestinatio necessitatem pereundi imponit, sicut nec necessitatem peccandi; sed necessitatem tantummodo justa supplicia patiendi: ut qui voluntate permanent in peccatis, necessitate crucientur in pœnis. »

Neque vero vasa illa, quæ ex massa corrupta finguntur in interitum, quo nomine reprobi ab Augustino, et aliis passim intelliguntur, in alia putat non posse mutari. Nam paulo post, ad illa prophetæ Jeremiæ [5], *Numquid sicut figulus iste, non potero facere vobis domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea*, etc. Florus ista pertexit [6]: « Qua lectione prophetica manifeste Deus ostendit, et se esse figulum, et omne humanum genus in manu ipsius, quasi lutum in manu figuli, ut ex eo faciat vasa diversa, sicut placuerit in oculis ejus: ex una videlicet massa, et tota in Adam æqualiter damnata efficiens vasa suo judicio distincta, atque diversa; dum aliud ex eis fit in honorem, aliud vero in contumeliam. Et illud etiam vas, quod suo merito, et divino judicio fingitur in interitum, si subito per pœnitentiam, figuli inter manus dissipetur, ut jam non sit aptatum in interitum, continuo per sapientiam, et bonitatem figuli formatur, et efficitur vas alterum, ut sit in honorem, ut placeat oculis conditoris. » Quibus verbis hoc profecto significat, vas illud quod in interitum fingitur, et *contumeliæ vas* dicitur, cujusmodi reprobus est suæ jam voluntatis, et adultus, si frangi vellet inter figuli manus, hoc est conteri, et pœnitere, transire in vas alterius generis posse. Quod etsi reipsa nunquam fiet, posse tamen fieri; et ideo non fieri, quia vas ipsum recusat, non quia Deus non vult, manifeste Florus existimat. Ex quo consequens est, velle Deum etiam reprobos aliud esse quam quod esse volunt, hoc est perseverantes usque ad finem, atque salvos.

VI. Sequitur Remigius Lugdunensis episcopus, unus ex acerrimis Hincmari, et synodi Carisiacensis adversariis: qui quidem libri illius auctor esse creditur, qui nomine Ecclesiæ Lugdunensis de tribus Epistolis inscriptus est, ut antecedenti capite dixi. Hic vero prorsus ad mentem Flori de reprobatione, et generali servandorum omnium Dei voluntate sensisse videtur. Etenim sub initium operis de prædestinatione ad regnum, et ad interitum pro Gothescalci dogmate verba facturus, septem fidei regulas fundamenti loco ponit, ad quas omnis de ea re suscepta disputatio, ut catholica sit, debet exigi. In harum prima statuitur [7], præscientiam Dei, et prædestinationem sempiternam, et incommutabilem esse, sicut Deus ipse sempiternus, et incommutabilis est: « nec ullam in eo novam voluntatem, nullum novum consilium, nullam novam dispositionem, nullum novum judicium esse cœpisse. » In quinta vero [8], « Quod omnipotens Deus eadem præscientia, et prædestinatione sua ita quosdam malos in sua iniquitate, et impietate, et præscierit perseveraturos, et ob hoc juste prædestinaverit perituros, ut ex ipsa certa præscientia, et justa prædestina-

[1] Sap. 11. 26. — [2] Luc. 14. 23. — [3] Prov. 1. 24. — [4] Eccl. Lugd. tom. 4. Bibl. PP. 292. A.

[5] Jerem. 18. 6. — [6] Eccl. Lugd. ib. 295. A. — [7] To. 4. par. 2. Bibl. 350. C. — [8] Ibid. col. 354. A.

tione sua nulli necessitatem imposuerit ut malus esset, et aliud esse non posset. » Ex præscientia itaque libere perseverantis in nequitia voluntatis Deus prædestinat ad interitum, hoc est reprobat : et qui reprobantur, aliud, si velint, esse possunt. Nam adeo non vult Deus a salute illos excludere, quantum est ex sese, ut ad eam invitet, et hortetur ; quod iis verbis subinde testatur : « Suo ergo vitio impii, et iniqui in malis suis pertinaciter perseverant, non aliquo Dei præjudicio, qui quotidie omnes ad pœnitentiam vocat, et ad salutem invitat, et conversis ad se misericordiæ suæ sinum pandit, et incessanter declinari a malis, et fieri bona hortatur, et admonet. » Hæc omnia, iisque plura Remigius idcirco commemorat, ne reprobos quisquam existimet sic ad æternam mortem prædestinari divino judicio, ut, si velint, salutem assequi non possint. Quæ argumentatio plane stulta est, et joculatoria, si Deus absoluta voluntate, et antecedente liberam illorum electionem, qua in malo perseverare volunt, damnare ipsos, ac nullo modo liberare decreverit, hoc est si nullam penitus salvandorum illorum voluntatem habeat. Siquidem quod *de vocatione omnium ad pœnitentiam, et invitatione ad salutem* Remigius affert, propter solos reprobos commemorat, et ut eos, si velint, salvos posse fieri demonstret.

VII. Sic in septima regula idipsum comprobat [1] ; ubi postquam certam esse divinam præscientiam, et prædestinationem docuit, « ut neque de electis Dei ullum perire posse credamus, neque de reprobis aliquem salvari ullatenus existimemus ; » mox ita scribit : « Non quia non possunt homines de malo ad bonum commutari, et de malis, et pravis boni, ac recti fieri : sed quia in melius mutari noluerunt, et in pessimis operibus usque in finem perseverare voluerunt. Nec possunt ullo modo pertinere ad sortem electorum, qui magis elegerunt permanere in malitia iniquitatum, et impietatum suarum, etc. Quod ergo non possunt salvari, eorum est vitium, quia nolunt ; non Dei, quod absit, aliqua iniquitas, etc. » Proinde reprobantur ideo, et ad æternam damnationem ordinantur, *quia in æterna sua præscientia verissime prævidit futurum*, ut illud eligerent, *et nollent ad eum converti*. Quamobrem uti prævisio ac præscientia Dei non antecedit reprobrorum nequitiam, et voluntariam in malo perseverantiam, sed eam sequitur ; quemadmodum scientia et cognitio futuræ rei, hujus est existentia saltem cognita posterior : sic judicium, quo illos ob eam causam damnare statuit ; quam prædestinationem ad interitum Remigius appellat ; quæ ratione posterior est præscientia, eamdem illam obfirmantem se in peccato libertatem subsequi debet. Non potest autem libera, et in arbitrio posita vel fingi, cogitarique voluntatis obstinatio in vivis adhuc hominibus ; quos *viatores* nuncupant ; si alterius, et contrariæ partis, hoc est perseverantiæ nulla sit iisdem eligendæ, obtinendæque facultas, quæ tum maxime nulla censetur, cum Deus absolute nullam esse decrevit.

VIII. Rursus in libro de tenenda veritate Scripturæ, qui ejusdem Lugdunensis Ecclesiæ nomine est inscriptus, complura loca sunt, in quibus de reprobatione par et similis sententia continetur. Ut cum [2] « prædestinationem ad supplicium non esse violentam *ait*, quia nullum compellit ut malus sit, et aliud esse non possit : nec injustam, quæ illos tantummodo, qui suo vitio in malis perseveraverint, punit, etc. Hoc namque erga homines divina prædestinatio, quod et divina præscientia agit. Præscivit enim Deus malos futuros, sed ipsa sua præscientia non eos compulit fieri malos. Prædestinavit justo judicio suo eos, qui in malis perseveraverint, puniendos. Nec tamen eadem prædestinatione sua, ut mali essent, vel in malis perseverarent, coegit. Et hæc est apud illum æquitas, ut qui volentes perstiterunt in malis, nolentes puniantur in suppliciis. » Tum reprobos istos ita decreto Dei prædestinatos esse ad interitum, ut nihilominus in eorum arbitrio sit et potestate aliud esse, quam quod sunt, et ad salutem pervenire, præclare in sequentibus exponit sic : « Seipsum ergo homo mutet ; seipsum, dum tempus est, corrigat, et emendet, quia omnipotentem, atque æternam præscientiam, et prædestinationem mutare vel destruere non valet. » Frustra autem hortaretur reprobos, ut se mutarent, et in bono perseverarent, si hoc illos Deus facere nollet.

Quid quod illam Apostoli sententiam, *Qui vult omnes homines salvos fieri*, utroque modo probabiliter intelligi posse ibidem asserit, ut et vox *omnes* ad omnia hominum genera referatur, non ad singulos : et de omnibus, ac singulis capiatur ? « Item alius dicat, *inquit* [3], et sentiat, sicut etiam a quibusdam majoribus

[1] Ibid. 355. E.

[2] Ibid. col. 419. A. — [3] Ibid. 435. E.

dictum, et sensum reperitur : Apostolus, cum superius orari jussisset pro omnibus hominibus, pro regibus, et his, qui in sublimitate sunt, post illa omnia generaliter de universo genere humano subjunxit, Qui vult omnes homines salvos fieri. Quid habet mali, aut periculi etiam ista intelligentia? Neque enim qui ita sentit, putat voluntati Dei, qui vult omnes homines salvos fieri, aliquem resistere, et contraire, ut non possit implere quod velit : et ambo sibi, et iste videlicet, et ille, licet diversa sentientes, fideliter, atque unanimiter concordant, quod quolibet modo dixerit Apostolus de Deo, qui vult omnes homines salvos fieri, tamen nullus hominum, nisi gratuita ejus misericordia salvetur ; nullus nisi justo ejus judicio perire permittatur. Certe illud in hac quæstione manifestum est, quod etiamsi generaliter, et indifferenter omnes homines Deus vult salvos fieri, in aliorum tamen cordibus benignitate misericordiæ suæ ipse operatur eamdem bonam voluntatem suam, ut et ipsi salvari velint, atque salventur, etc. In aliorum autem cordibus severitate justi, et occulti judicii sui non operatur hanc salutarem voluntatem, sed dimittit eos suo arbitrio ; ut quia noluerunt credere, justa ultione damnentur. » Nimirum Lugdunensis Ecclesia generalem penes Deum fatetur esse voluntatem, qua vult omnes salvos fieri : tametsi non erga omnes parem habeat, sed nonnullos majori studio et amore complectatur, quibus certam, et firmam perseverandi voluntatem auxilio gratiæ uberioris aspirat.

IX. Quin etiam eodem illo in loco [1] memorandum quiddam de illis infidelibus tradit, « ad quos nullus unquam prædicator accessit, quique nullum unquam verbum Dei audierunt, qui utique nullatenus potuerunt credere ei, quem non audierunt, neque audire sine prædicante, nec prædicatorem recipere, qui nullus ad eos missus est. » Hos vero non propterea damnari ait, quia non crediderunt. « Numquid et tales propterea damnabuntur, *inquit*, quia non crediderunt, quod nunquam audire potuerunt? Et tamen omnino damnabuntur pro aliis peccatis suis, et principaliter pro illo primo, et originali peccato, in quo omnes peccaverunt. » Quod adversus novæ sectæ flagitia observari a nobis oportuit ; quæ in eo quoque, quod funditus ignoratur, lethalem ac damnabilem culpam hominibus adscribit : de quo alias dicetur. Ceterum « si quis et de talibus interroget, pergit Ecclesia Lugdunensis, quid in eis egerit (infidelibus omni Evangelii prædicatione destitutis) voluntas Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, quid respondebitur? Nonne homo cautus, et pius magis eliget tacere ; aut certe cum Propheta, et Apostolo exclamare : Judicia tua abyssus multa ; et, O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei? » Non dicit nihil in istis egisse voluntatem Dei, quod dicere utique necesse est eos, qui nullam erga illos in Deo voluntatem inesse sentiunt ; verum egisse aliquid tacite demonstrat, quod cujusmodi sit, explicari nequeat.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Eadem Dei voluntas adstruitur ex Valentinæ synodi decretis, — 3. tum ex Gothescalci ipsius dictis. — 4. Comparantur inter se Carisiacensis, et Valentinæ synodorum capita : quæ in eo convenire monstratur. Imo in præcipuis quibusque. Ideo mirum esse videtur, cur Valentina synodus tam severe Carisiacensem notaverit. — 8. De Joanne Scoto Erigena cujusmodi sit judicium. — 9. Ratramni de malorum prædestinatione ad pœnam sententia cum superioribus consentiens.

I. Ut majori auctoritatis pondere res agatur, ad privata singulorum testimonia, communis et publica complurium præsulum adjungenda sententia est, qui in trium provinciarum concilio congregati, in eamdem cum superioribus illis consenserunt divinæ erga salutem omnium voluntatis fidem. Hæc illa celebris est Valentina synodus ab episcopis quatuordecim habita, qui ex Lugdunensi, Viennensi, et Arelatensi provinciis in unum convenientes, Carisiacensis concilii placita contrariis decretis improbarunt : quæ eadem decreta in dua-

[1] Ibid. 436. B.

bus aliis synodis rata sunt habita, Lingonensi, atque Tullensi, uti supra diximus [1]. Cui gerendæ rei præcipuum attulere momentum Remigius Lugdunensis episcopus, et Ebbo Gratianopolitanus. Qui adversus Hincmarum, ac reliquos Carisiacensis actionis auctores quadam æmulatione commoti, cum ea, quæ ab illis constituta erant, rescindere, ac penitus abolere cuperent, hoc ipsum, quod volebant, specie, ac verbo tenus præstiterunt : reipsa vero cum illis concordes, consentientesque fuerunt in iis decidendis capitibus, de quibus agere, ac disputare præsertim instituerunt. Siquidem de præscientia Dei, ac prædestinatione tam bonorum ad vitam æternam, quam malorum ad interitum ac supplicium, propositum illis erat aliquid statuere, quod Carisiacensis synodi capitulis opponerent : et tamen nihil in summam, quod his contrarium esset, suis illis sanctionibus ediderunt. Imo perinde ut illi de electorum prædestinatione, deque reproborum ad pœnas damnatione sensisse videntur. De hoc enim, quod modo a nobis agitur, ita pronuntiant capite secundo [2] : « Nulli prorsus malo præscientiam Dei imposuisse necessitatem, ut aliud esse non posset ; sed quod ille futurus erat ex propria voluntate, ille sicuti Deus, *inquiunt*, qui novit omnia, antequam fiant, præscivit ex sua omnipotenti, et incommutabili majestate. Nec ex præjudicio ejus aliquem, sed ex merito propriæ iniquitatis credimus condemnari : nec ipsos malos ideo perire, quia boni esse non potuerunt ; sed quia boni esse noluerunt, suoque vitio in massa damnationis vel merito originali, vel etiam actuali permanserunt. »

II. Sic in capite tertio prædestinationem esse duplicem decernunt *ad vitam*, et *ad mortem*, contra quam Carisiacensis synodus cap. primo definierat. Tum prædestinationem ad mortem ex justo sequi judicio, quod malorum meritorum præscientia posterius est. « In electione salvandorum, *ait*, misericordiam Dei præcedere meritum bonum : in damnatione autem periturorum meritum malum præcedere justum Dei judicium. » Item, « In malis, ipsorum malitiam præscisse, quia ex ipsis est ; non prædestinasse, quia ex illo non est. » Quamobrem prædestinatio ad vitam gratuita est, et bonis meritis anterior : reprobatio vero ex prævisis malis meritis sequitur ; meritis autem propriis, et, ut vocant, *personalibus*, cum de grandioribus loquimur ; quippe talia esse decernunt, quibus, cum possent, boni esse noluerunt, ut est in antecedenti capitulo. Et in fine tertii : « Verum aliquos, *aiunt*, ad malum prædestinatos esse divina potestate, videlicet ut quasi aliud esse non possint, non solum non credimus : sed etiam si sunt, qui tantum mali credere velint ; cum omni detestatione, sicut Arausicana synodus, illis anathema dicimus. »

Rursus in quinto capite, « Ex ipsa, *inquit*, multitudine fidelium, et redemptorum alios salvari æterna salute ; quia per gratiam Dei in redemptione sua fideliter permanent, etc. alios, qui noluerunt permanere in salute fidei, quam in initio acceperunt, redemptionisque gratiam potius irritam facere prava doctrina, vel vita, quam servare elegerunt, ad plenitudinem salutis, et ad perceptionem æternæ beatitudinis nullo modo pervenire. » Pereunt itaque reprobi isti culpa sua, quod in ea, quam acceperant, justitia noluerunt perseverare, *et gratiam redemptionis elegerunt potius irritam facere, quam servare*. Hoc vero non aliter intelligitur quam ut in eorum potestate sit perseverare, aut non perseverare. Quippe hoc eligimus facere, quod et ipsum possumus, et ei contrarium asciscere. Elegerunt autem illi non perseverare ; et ideo, hoc est ex ejus electionis præscientia, reprobati, damnatique sunt. Quare perspicuum est Valentini concilii Patres illos existimasse, reprobos grandiores habuisse in potestate sua, ut, si vellent, perseverarent. Quæ res fateri cogit, velle Deum ut perseverent, nec eis ad eligendam perseverantiam necessarium quidquam, præter voluntatem defuisse.

III. Nec ab hac sententia, Gothescalci interdum abhorrebat opinio : sed plane conveniebat ; ut ex illius duplici Confessione constat, majori, et minori, ante annos aliquot ab Jacobo Usserio in lucem edita. Qua in utraque prædestinationem bonorum ad vitam, gratuitam, id est ex nullis prævisis meritis pendentem esse demonstrat : prædestinationem vero ad interitum, ex præscientia fieri malorum meritorum. Quippe Deum asserit in breviori Professione, « ipsum diabolum caput omnium dæmoniorum, cum omnibus angelis suis apostaticis, et cum ipsis quoque universis hominibus reprobis, membris videlicet suis, propter præscita certissime ipsorum propria futura mala merita prædestinasse pariter per justissimum judicium suum in mortem me-

[1] Cap. 8. § 4.

[2] Tom. 3. Conc. Gall. pag. 97.

rito sempiternam. » Et in longiori Confessione, « Quia quos præscisti, *inquit*, per ipsorum propriam miseriam, in damnabilibus perseveraturos esse peccatis, illos profecto, tanquam justissimus judex, prædestinasti ad interitum. » Ex quibus Gothescalci verbis eadem argumentatio potest instrui, quam aliquoties supra proposuimus : ut, quia reprobatio ex justo Dei judicio fit, et præscientia futuri mali meriti in adultis proprii, quod videlicet in peccatis perseverare magis electuri sint, quam ad Deum converti ; necessario prævisum etiam illud fuerit, eosdem propriæ libertatis impulsu in peccato esse perseveraturos : quod nullo modo fieri, ac ne concipi quidem animo potest, nisi illud una cogitetur, integrum iis fuisse, et in arbitrio, ac potestate situm, a peccato resipiscere, et ad Deum mutata voluntate reverti ; adeoque paratam, ut hoc agerent, ac destinatam, si ea uti vellent, divinitus fuisse gratiam ; quæ nulla est sine qualicumque, ac saltem communi tribuendæ voluntate salutis. Quanquam non in eo tuendo constans sibi fuit Gothescalcus ; sed, ut hæreticorum est indoles, cum illo pugnantia, et contraria defendit, negans reprobos ullam ad perseverandum, hoc est ad non peccandum, habere gratiam, adeoque necessitate constringi quadam ad peccatum, et damnationem : uti supra capite octavo diximus.

IV. Indidem porro manifeste colligitur, gallicanorum omnium episcoporum, ac theologorum consentientibus judiciis antecedentem in Deo voluntatem esse, qua homines universos ad salutem provehere vult, quantum in ipso est, etiam reprobos : qui quod ab illa excidunt, propria ipsorum culpa, et voluntaria, si adulti sunt, hoc est libera in peccato perseverantia, decreverunt fieri. Hoc enim tam in Carisiacensi synodo Hincmarus, aliique Gothescalci judices, et damnatores asseverarunt, quam qui illius patrocinium sumpserunt, et Carisiacensibus decretis refragati sunt, Lugdunensis, et aliarum provinciarum antistites, et doctores. Ac si Valentinæ decreta synodi cum Carisiacensibus, et utriusque partis contraria scripta, quorum hucusque meminimus, inter se mutuo contendas : invenies id esse verum, quod attigi supra, in re ipsa consentientes ambas partes, levissimis duntaxat de causis, ac de verborum solo propemodum usu, et loquendi ratione discrepasse.

Etenim de hoc potissimum litigarunt, an ad interitum, hoc est ad sempiternam mortem, ac damnationem prædestinari reprobos dici oporteret, an potius mortem illis, damnationemque destinari, non ad hanc illos. Quorum prius Gothescalcus acriter defendebat, et cum eo Valentina synodus, et Lugdunensis Ecclesia ; posterius autem tum Joannes Scotus Erigena, tum Rhabanus, Hincmarus, et Carisiacensium decretorum propugnatores : qui nefas arbitrati sunt, prædestinationem aliter usurpare, quam ad bonum ; ne non tam ad peccati supplicium, quam ad peccatum ipsum impellere, et necessitate constringere videretur Deus, si illos ad damnationem ex æterno destinasse putaretur.

Sed hæc ludicra fuit, et propemodum ridicula contentio, quæ tot homines, nec indoctos alioqui, sed contentionis nimium cupidos in eas altercationes induxit. Neque vero laudandus est Hincmarus, et si qui alii fautores illarum partium fuerunt ; qui hoc præfracte, nimisque pertinaciter negarunt, Deum prædestinare reprobos ad mortem, hoc est ad æternum supplicium : cum id verissimum sit ; nec ex eo sit consequens prædestinare illos ad malum, aut ad peccatum : ut pluribus tam Gothescalcus ipse probat in longiori Confessione, quam Remigius in libro de Tribus epistolis, et in libro de retinenda Scripturæ auctoritate Lugdunensis Ecclesia. Etenim cum peccata punire, et iis, qui in peccatis hærere pertinaciter volunt, æternas pœnas infligere, justissimum sit : hoc utique vult, ac facit Deus ; qui quod justum est sine ulla controversia facere ipse, nec tantum permittere dicitur. Quod si id facit, necesse est antequam faciat, uti faciendum destinet. Atque hæc est prædestinatio ad pœnam, non ad malum, atque peccatum.

Jam qui ex antiquis negare hoc videntur, Deum perinde ad pœnam prædestinare reprobos, ac ad gloriam prædestinantur electi ; hoc unum propositum habent, neminem ad pœnam, damnationemque destinari absoluta Dei voluntate, et meritum antecedente : sed nonnisi post, et propter prævisa mala merita, quæ permittit, non autem vult, ac decernit ; cum tamen gratuita, et antecedenti voluntate, nec ullis ex propriis meritis expressa, gratiam Deus, ac sempiternam gloriam electis destinet. Sed hæc non hujus est loci quæstio, quam alibi pertractavimus [1].

V. Quapropter seclusa perlevi controversia ista, quæ ad catholicæ et Augustinianæ doctrinæ summam non valde pertinet ; ac ver-

[1] Tom. 1. lib. 9.

borum, et loquendi diversitate seposita, præclare inter se gallicani illi theologi, ac synodica decreta utrinque facta concordant. Quid enim Carisiacense concilium adversus Gothescalcum quatuor suis canonibus edixit? In primo decrevit : « Deum omnipotentem, hominem sine peccato rectum cum libero arbitrio condidisse, et in paradiso posuisse; quem in sanctitate justitiæ permanere voluit. Hominem vero libero arbitrio male utentem peccasse et cecidisse, et factum esse massam perditionis totius humani generis : Deum autem bonum et justum elegisse ex eadem massa perditionis, secundum præscientiam suam, quos per gratiam prædestinavit ad vitam, et vitam illis prædestinasse æternam; ceteros autem, quos justitiæ judicio in massa perditionis reliquit, perituros, *ait*, præscivit; sed non ut perirent prædestinavit: pœnam autem illis, quia justus est, prædestinavit æternam. Ac per hoc unam Dei prædestinationem tantummodo dicimus, quæ aut ad donum pertinet gratiæ, aut ad retributionem justitiæ. »

Adversus hoc unicum, et primum Hincmari, et Carisiacensis concilii decretum, duo Valentina synodus opponit, secundum, et tertium : ex quibus initio capitis hujus quædam excerpsimus. At in istis capitibus prorsus eadem de prædestinatione, ac reprobatione cum Carisiacensibus statuit : Deum, qui omnia bona, malaque futura præscivit ab æterno, « bonos præscisse omnino per gratiam suam bonos futuros, et per eamdem gratiam æterna præmia accepturos; malos præscisse per propriam malitiam malos futuros, et per suam justitiam æterna ultione damnandos. » Nec ulli necessitatem imposuisse præscientiam illam Dei : et cetera, quæ supra descripsi [1]. Ita de præscientia Valentini præsules. De prædestinatione vero duplici, in capitulo tertio definiunt sic : Ex eadem massa Deum alia in honorem vasa fingere, alia in ignominiam. Sed in prioribus vasis formandis, *misericordiam Dei præcedere meritum bonum* : in aliorum vero damnatione, *meritum malum præcedere justum Dei judicium.* Quibus annectenda sunt reliqua, quæ capitis hujus initio posui.

Quid est in istis capitibus, quod ab Carisiacensis primi doctrina dissideat? Nonne ambo in constituenda gratuita prædestinatorum ex massa secretione, electioneque conveniunt? aut non eodem modo reprobationem aliorum, qui quidem adulti sunt, (nam horum ex omnibus utuntur exemplo,) ex propria prævisa nequitia, et libera voluntatis a bono defectione fieri, ordinarique judicant? Non utrique reprobos eosdem, cum perseverare possent, et salvi esse, culpa sua, pravoque libertatis usu noluisse, ob idque periisse confirmant?

VI. Rursus de libero arbitrio Carisiacenses hoc in secundo capite pronuntiant : « Libertatem arbitrii nos in primo homine perdidisse, quam per Christum dominum nostrum recepimus : et habere nos liberum arbitrium ad bonum præventum, et adjutum gratia, et habere liberum arbitrium ad malum desertum gratia. Liberum autem habere nos arbitrium, quia gratia liberatum, et gratia de corrupto sanatum. »

Cum hoc decreto convenit omnino Valentina synodus, quæ capite sexto profitetur, « se de gratia, et libero arbitrio per peccatum in primo homine infirmato, sed per gratiam Domini Jesu fidelibus ejus redintegrato, idipsum constantissime, et fide plena fateri, quod sanctissimi Patres auctoritate sacrarum Scripturarum nobis tenendum reliquerunt : quod Africana, quod Arausicana synodus professa est. » Non alia mens Carisiacensis concilii fuit; quam Hincmarus in libro de Prædestinatione capite 21. accurate declarat.

In definienda voluntate Dei circa hominum salutem, necnon Christi erga eosdem redimendos, præcipua inter ambas synodos videtur esse dissensio; quod Carisiacensis canone tertio statuit, *Deum omnes homines sine ulla exceptione velle salvos fieri; licet non omnes salventur, idque merito suo.* In quarto vero canone dicit, Christum Dominum, sicut nullius non hominis naturam assumpsit, ita nullum esse, pro quo non passus sit; *licet non omnes passionis ejus mysterio redimantur.*

At Valentini concilii caput quartum a redemptione Christi illos excipit, « qui ante passionem in sua impietate mortui sunt : » ut non omnes, sed multi duntaxat redempti fuerint, iique fideles : quorum tamen alios æternam salutem assequi, « quia in redemptione sua fideliter permanent; alios, quia noluerunt permanere in salute fidei, quam initio acceperunt, » ad æternam beatitudinem minime pervenire capite quinto pronuntiat, ut supra meminimus [2]. Verum ut ex iis colligitur, quæ hucusque de Augustini sententia, deque discipulorum ejus, ac doctrinæ fauto-

[1] § 1.

[2] § 2.

rum interpretatione diximus, egregie inter se illa congruunt, ut et Deus antecedenti voluntate, non tamen absoluta, velit omnes fieri salvos : et pro omnibus, quantum in se est, hoc est ad omnium utilitatem, et redemptionem, mortis, et cruciatus sui merita Christus impenderit : ceterum absoluto decreto nonnullos ad salutem destinaverit, ex gratuito beneficio vindicatos a massæ corruptione ; ceteros vitio suo, et malæ voluntatis merito, qui quidem uti illa potuerunt, sempiternis supplicis adjudicarit : quod quidem latius explicabitur postea.

VII. Quæ cum ita se habeant, mirandum est profecto, Valentinos illos præsules in canone quarto, tam severa animadversione notasse capitula illa quatuor synodi Carisiacensis, ut ea cum Joannis Scoti novemdecim aliis eadem sententia plecterent. « Porro capitula quatuor, *inquiunt*, quæ concilio fratrum nostrorum minus prospecte suscepta sunt, propter inutilitatem, vel etiam noxietatem, et errorem contrarium veritati : sed et alia novemdecim syllogismis ineptissime conclusa, et licet jactetur, nulla seculari litteratura nitentia ; in quibus commentum diaboli potius, quam argumentum alicujus fidei deprehenditur ; a pio auditu fidelium penitus explodimus, et ut alia similia caveantur per omnia, auctoritate Spiritus sancti interdicimus. » Quis non æquum fuisse judicet in tanti momenti re ponderanda plus attentæ, consideratæque rationis : festinationis, et caloris minus adhibere ? Nec enim profecto tam atrocem sententiam merebantur scita illa Carisiacensis concilii ; nec ullius hæretici erroris accusari merito possunt : nihilo certe reprehendenda sunt magis quam ista ipsa, quæ Valentini censores asperius, quam necesse fuit, contra illa sanxerunt. Ac profecto Valentinos illos antistites Gothescalci propugnatores pœnituisse videtur censoriæ istius notæ, quam Carisiacensibus inusserant : siquidem in Lingonensi, ac Tullensi synodis ab iisdem celebratis [1], ubi illa Valentina relecta, et probata sunt capita ; quæ de quatuor Carisiacensibus capitulis in quarto posuerant omisere penitus, ac novemdecim Joannis Scoti capita duntaxat improbarunt. Quem quidem contra Gothescalcum Carisiacensium rogatu scripsisse supra demonstravimus [2] ; eumque ab Floro magistro sub Ecclesiæ Lugdunensis nomine confutatum fuisse.

VII. Cujus scriptoris genium, et indolem declarat idem Florus initio illius libri, ubi eum *vaniloquum*, *et garrulum hominem* vocat : « qui de præscientia, et prædestinatione divina humanis, et, ut ipse gloriatur, philosophicis argumentationibus disputans, nulla ratione reddita, nulla Scripturarum, sive sanctorum Patrum auctoritate prælata, velut tenenda, et sequenda sola sua præsumptione definire ausus est. » Simili hunc elogio pro suis virtutibus ornavit Remigius Lugdunensis episcopus in libro de Tribus epistolis ; cujus verba ibidem descripsimus. Ac si quis excerpta illa de ejus libro capita novemdecim, et a Floro accurate refutata legerit, ab illorum judiciis neutiquam abhorrebit, et vanissimum, ac solidæ doctrinæ prorsus expertem fuisse statuet : qui canoras nugas, et bonæ mentis inopes argutias persecutus, ab rudibus et imperitis, subtilitatis opinionem ; ab doctis et prudentibus, contemptum, et ludibrium expressit.

Licet de hoc, quam futilis iste scriptor fuerit, ex uno capite decimo octavo de novemdecim conjecturam facere ; quod ita conceptum Florus retulit in libro contra illum edito [3] : « Errorem prædestinationis ex disciplinarum ignorantia, quas ipsa sapientia suas comites, investigatricesque fieri voluit, et græcarum litterarum inscitia ortum. Esse verbum ὁρῶ quod video, et definio, et destino interpretatur, similiter προορῶ, prævideo, prædefinio, prædestino ; ac per hoc prædestinationem, et prædefinitionem, nihil aliud esse, quam prævisionem. » Vides hominis levitatem, et fastum, qui ex inscitia græci sermonis, errorem manasse putat illorum, contra quos disputabat, Gothescalci, et Lugdunensium circa prædestinationis mysterium ; quem quemadmodum ipse interiore, ac recondita græcæ linguæ copia corrigat, operæ pretium sit cognoscere. Græca vox, quæ prædestinationem significat, inquit, est προορῶ. Ea porro idem proprie est ac *prævideo*. Quare *prædestinatio* non aliud est quam *prævisio*. Quis acumen, et eruditionem non suspiciat ? Nempe προορίζω, quod est *prædestino*, idem erit ac προορῶ, et una eademque stirps, et radix amborum fuerit. Hoc inventum est sollertis, et ingeniosi capitis : ex quo de præscientia et prædestinatione mirifica quædam colligit, quæ hic excutere non est otii, neque stomachi nostri.

Ceterum hic ille est Joannes Scotus, quem

[1] Tom. 3. Conc. Gall. p. 153. — [2] Cap. 8. § 2.

[3] Tom. 4. Bibl. Par. 2. col. 334.

alio nomine male audisse legimus, quod de Eucharistiæ sacramento haud recte, ac catholice sentiret; cujus hæresim Berengarius postea secutus est. Refert enim Lanfrancus in libro de Eucharistiæ sacramento contra Berengarium, hunc ipsum laudare solitum esse Joannem Scotum; cujus liber de Eucharistia in concilio Vercellensi sub Leone nono damnatus est.

IX. Inter eos, qui adversus Hincmarum Gothescalco patrocinati sunt, non infimo loco numerandus est Ratramnus Corbeiensis in Germania monachus : qui rogatu Caroli Calvi libros duos de Prædestinatione scripsit. Ubi duplicem prædestinationem, contra quam Hincmarus, constituit, tam bonorum ad æternam salutem, quam reproborum ad æterna supplicia. In secundo vero libro, in quo de reprobis agit, eorumque damnatione, idem cum superioribus defendit : Suapte culpa damnari reprobos adultos, quam propria voluntate committunt; et ex ejus prævisione constitutis a Deo suppliciis ab omni æternitate destinari : ita ut, si vellent, salutis compotes esse potuissent. Ex quibus, ut in aliis antea fecimus, quamdam in Deo voluntatem agnoscimus illorum salvandorum; et ejus voluntatis fructum, effectumque, sufficientem gratiam. Imprimis allato Fulgentii loco ex libro primo ad Monimum, capite 27. in quo de prædestinatione illa reproborum ad pœnas agit; ita scribit Ratramnus : « Per omnia doctor iste iniquos præordinatos esse ad pœnalem vitam iniquitatibus suis dogmatizat, ad peccatum vero non esse præordinatos : quoniam iniquitas illi non placet, nec eorum est prædestinator, quorum non est auctor. Sed cum scierit hominem peccaturum, et in peccatis permansurum, prædestinavit eum ad pœnas, quas juste est passurus, nec hæc prædestinatio compulit eum ad peccatum; aut certe ex necessitate ad pœnas : quoniam, sicut ipse testatur, qui omnia novit, novit etiam singulorum facta, novit et fines singulorum; et ex eo, quod in eis vidit, et cognovit, ex eo etiam et prædestinavit quid de singulis esset acturus. »

Idem præterea Cassiodori loco citato ex commentario ad Psalmum centesimum octavum, hæc adnotat : « Et hic per prædestinationem repulsos dixit, quos in æternam damnationem in judicio mittendos pronuntiat. Vidit enim malos perseveraturos Deus in malo : et ideo apud æternam præscientiam suam talibus prædestinavit pœnam. Non ideo tamen compelluntur ad pœnam, quia non ex eo, quod prædestinati sunt, judicantur; sed ex eo, quod peccatores præsciti sunt, ad pœnas prædestinati cognoscuntur. Sicut enim nemo potest Deo (tribuere) quod peccat; ita quoque quod pro peccato puniendus sit. Peccat enim propria voluntate delinquens, puniendus autem est justo judicio judicandus. Et sicut peccati causa non ex Dei præscientia descendit, quia nullus idcirco peccat, quia Deus eum peccaturum præscierit; sed idcirco, quia magis propriæ concupiscentiæ obedit, quam præcepto prohibentis Dei a peccato : ita quoque nullus idcirco ad pœnam vadit, quia hoc in Dei prædestinatione ante fuerat. Ex eo enim, quod præscitus est in peccatis permansurus, et sine pœnitentiæ fructu vitam præsentem terminaturus, et ex eo deputatus est ad pœnam. Et sicut causa peccati concupiscentia est, qua magis obeditur voluntati carnis, quam præcepto divino : ita pœnæ deputatio (deputationis) causa est peccati perpetratio; et postea pro peccato nulla digna satisfactio. »

Et quibusdam interpositis, « Cum enim omnia norit, *inquit*, et nihil eum possit latere, disponit de omnibus secundum voluntatis suæ consilium justo judicio; quamvis mortalibus absconso. Ut autem unusquisque ad pœnas deputetur sempiternas : non est ex iniquitate judicantis, sed ex justitia decernentis. Tales enim novit eos, quos ad pœnas disposuit, ut digni essent, de quibus sic disponeretur. Propria enim voluntate deliquerunt, et cognoscentes viam veritatis, noluerunt sequi. Elegerunt enim iniquitatem, et hanc secuti sunt; et quia veritatem respuerunt, merito eos debita pœna comprehendet. » Item : « Qui peccant, propterea quia peccatores præsciti sunt, nec pro peccatis pœnitentiam gesturi, idcirco ad pœnam prædestinati sunt. » Mitto alia complura ejusdem sententiæ : in quibus ostendit, reprobationem adultorum ex ipsorum culpa pendere, quod in peccato, et nequitia perseverare præoptarunt, quam ab ea resipiscere. Quod profecto non diceret, si gratiæ idonea putasset auxilia negata illis ad perseverandum fuisse, non eorum propria culpa, sed absoluta Dei prædestinatione, nec a personalibus, ut sic loquar, eorum pendente meritis.

CAPUT DUODECIMUM.

Consectaria quædam superiorum capitum. — 1. De Valentina synodo, et Carisiacensi vulgaris error. — 2. Vincentii Lenis falsa de Hincmaro suspicio. — 3. Et hallucinatio duplex ejusdem. — 4. De Prudentio Tricassino episcopo, et ejus epistola. — 5. Cujusmodi vir ille fuerit. — 7. Rectene adversantes sibi gallicanos episcopos hæresis infamavit. — 8. Ejusdem error in Augustini interpretanda sententia. — 9. Tum novi præscripti licentia. — 10. Aliud corollarium, fuisse certam Prædestinatianorum hæresim, et quatenus extiterit. — 11. Ex Adrumetinorum causa, et Augustini disputatione ex illorum orta dissensione, eadem hæresis illustratur. — 12. Tum Fausti, ac Lucidi tempore fuisse monstratur.

I. Jactata sunt in superiori tota disputatione semina variarum, et ad institutum nostrum utilium observationum ; duas deinceps in unum conferre, et paucis explicare decrevimus. Sic enim quorumdam partim inveteratis, partim novis occurremus erroribus, quos in illo, de quo agimus, argumento versari didicimus. Nam et eorum hujusmodi sunt aliqui, ut ad fulcienda, fovendaque nupera dogmata sectæ momenti, ac præsidii nonnihil conferre videantur.

Imprimis de Valentina synodo tenendum istud est, percrebuisse falsam quamdam opinionem, ut eam contra Prædestinatianorum hæresim celebratam fuisse persuasum nonnullis fuerit. Sic enim passim illa solet inscribi: et in Annalibus [1] Baronius « occasionem hujus congregandi episcoporum conventus præcipuam illam fuisse » scribit, « quod Scoti quidam vagi homines, quorum princeps Gothescalcus, de prædestinatione, et præscientia Dei, de gratia, et libero arbitrio pravas opiniones in vulgus spargere laborabant. » Atqui neque contra Gothescalcum synodus illa vel est coacta, vel decretum fecit ullum, sed pro illo potius ; ut ex antecedentibus constat : neque contra Prædestinatianorum errores aliquid sanxit; sed adversus Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula : quæ tantum abest, ut Prædestinatianorum opinioni faverint; ut ad eam evertendam vis illorum omnis comparata sit, ac Valentina ipsa placita ab Hincmaro, ceterisque partium earumdem, Prædestinatianorum propria judicata fuerint.

Non minori, sed contrario tamen errore labuntur, qui Carisiacensis capitula synodi eorumdem hæreticorum, quos Prædestinatianos vocant, dogmata damnasse putant. Etenim quamvis Hincmarus, et qui una cum eo in illa synodo convenerunt, capitulis suis quatuor edendis Prædestinatorum hæresim oppugnare se videri voluerint, revera tamen nihil minus egerunt; sed recta, et catholicæ fidei consentanea capita, nec ab suis, quod ad summam attinet, magnopere distantia labefactare conati sunt : uti supra docuimus ; et Lugdunensis Ecclesiæ nomine *de retinenda Scripturæ veritate* inscriptus liber ostendit.

II. Ut autem Valentinæ synodi decreta falso sunt in invidiam vocata Prædestinatianæ hæresis : sic vicissim Hincmari, et Carisiacensis synodi capitula pro hæreticis immerito traducta sunt ab Valentinis Patribus; et hodieque ab Armacanis, ac similibus in crimen adducuntur erroris Semipelagiani : quo nihil fingi possit obtusius. Et hoc tamen ineptum atque illepidum commentum suffragatorem habuit *magnificum* illum (sic enim ab Armacano vocatur) *Libertum Fromondum*, qui sub Vincentii Lenis Arausicani persona fœnei hominis, mimum nuper suum peregit. Hic enim in *epistola prodroma ad Richardum*, capite duodecimo, ut hoc probaret, quod nihil erat necesse, Augustini de gratia sententiam, et doctrinam olim in Galliis tralatitiam, ac vulgo receptam fuisse, Prudentii Tricassini *tractoriam epistolam* profert, *quam ad Æneæ Parisiensis ordinationem misit :* in qua certorum illi professionem capitum injungit, antequam in episcopum consecretur. Quod autem epistolæ isti, et propositis in ea capitibus ex vera, ut putabat Prudentius, Augustini doctrina, refragatus est Hincmarus, hunc amaris dictis lacerat infamatque Vincentius Lenis. « Quis vero iste Prudentii episcopi catholici, et S. Augustini sectatoris refutator, *inquit,* Hincmarus ? Nempe inter Semipelagianorum sui temporis proceres: cujus capitula, et errores in synodo Valentina, a trium provinciarum episcopis condemnati, ut ipse in epistola ad Carolum Calvum conqueritur. Quid ergo mirum, si Hincmarus iste (cujus ineptas quæstiunculas, et aniles pene fabulas, Scotorumque pultes puritati fidei

[1] Ad A. 855.

nauseam inferentes se penitus respuere, Valentini Patres testati sunt) orthodoxam Prudentii, et sancti Augustini doctrinam confutare conatus sit? » De Prudentio, et ejus epistola dicam postea.

III. Duo sunt, de quibus agi prius oportet, exquisita Vincentii mendacia. Primum est, quod Hincmarum inter Semipelagianorum proceres numerandum asserit : *cujus*, inquit, *capitula , et errores in synodo Valentina condemnati.* Relegantur capitula ista in Carisiacensi synodo constituta, et Semipelagianæ hæresis vel leve vestigium in illis notetur. Sed homines videlicet inepti, ad omnes rixas paratum habent hoc convicium, ut Pelagianos, et Semipelagianos nominent , quoscumque nacti fuerint opinione discordes, hoc est non perinde insanientis sapientiæ temerarios assertores. Falsum est itaque capitulis istis Carisiacensibus Semipelagiani aliquid veneni subesse : quod impune theriacopola nugatur. Hoc si sic haberet, Semipelagiana essent et Valentina capitula ; quæ in eamdem cum illis conspirare doctrinam , ac solo differre loquendi modo, supra demonstravimus.

Alterum mendacium, quod ea contra Hincmarum ab Valentina synodo dicta esse scribit quæ ad Joannem Scotum Erigenam omnino pertinent ; nimirum ista capitis quinti : « Ineptas autem quæstiunculas, et aniles pene fabellas, Scotorumque pultes puritati fidei nauseam inferentes, etc. penitus respuimus. » De Hincmaro verba hæc insulse Vincentius intelligenda putavit: quasi Scotus ille fuerit, et istius gentis pultibus saginatus; quod nullo modo procedit : uti nec de Gothescalco accipi possunt ; quæ fuit aliquorum opinio : qui et propterea Scotum illum fuisse genere suspicati sunt. Sed tam errarunt isti, quam Fromondus, imo fœdius hic, quam illi : cum de Hincmaro tale quippiam suspicandi ne levissimum quidem argumentum suppetat. At de Joanne Scoto loqui voluisse Valentinos Patres minime dubitabit, qui scriptoris illius ineptas, et aniles argutias ex Flori libro adversus eum scripto repetere voluerit.

IV. De Prudentio Tricassino episcopo nunc agendum, deque epistola, quam ad episcopos scripsit ad ordinandum Æneam Parisiensium episcopum in unum collectos. Descripsit hanc epistolam Vincentius Lenis, et magnum in ea causæ suæ firmamentum constituit ; ut et Armacani ceteri. Sed cassum, ac futile sibi præsidium advocant, vereque συκίνην ἐπικουρίαν, qui illius auctoritate nituntur. Nam neque ponderis ullius epistola est ista ; et si quid Armacanorum sectam adjuvat, eo ipso vel eamdem evertit illam, vel sibimetipsi fidem omnem detrahit : ac postremo si legitimus ac proprius epistolæ istius sensus adhibeatur , novi dogmatis patronos nihilo instructiores facit ; imo eorum potius rationibus obsistit. Hæc tria præter illorum mentem, vera certaque esse priusquam colligo, summam epistolæ totius exponam. Cum ad ordinandum Ænam Parisiensium episcopum conventus esset episcoporum factus ex canonum præscripto [1] : qui episcopum ab omnibus provinciæ episcopis, quoad fieri potest, ordinari præcipiunt ; aut si difficile id est factu, saltem iis, qui adesse nequeunt, per scripta consentientibus : Prudentius Trecensis, qui sub Senonensi metropolitano, ut et Parisiensis olim, censebatur, cum per valetudinem interesse non posset ; missa ad Wenilonem Senonensem per Ecclesiæ suæ presbyterum epistola, illius ordinationi suffragatus est, sed ea lege, ut et Romanorum pontificum Innocentii , Zosimi , ac ceterorum, necnon Hilarii, Ambrosii, Augustini, aliorumque catholicorum scriptis, ac dictis assentiretur : « Ac specialiter super quatuor capitulis, quibus omnis Ecclesia catholica adversus Pelagium, ejusque hæreseos sequaces, pugnavit, ac vicit. » Horum capitum primum est de libero arbitrio, « quod in Adam merito inobedientiæ amissum, per Christum redditum, atque liberatum est : ita tamen, ut ad omne opus bonum sive cogitandum, sive inchoandum, ac perseveranter consummandum Dei gratia semper indigeamus. » Secundum est, « ut Dei omnipotentis altissimo, secretoque consilio credat , atque fateatur , quosdam Dei gratuita misericordia ante omnia secula prædestinatos ad vitam ; quosdam imperscrutabili justitia prædestinatos ad pœnam. » Tertium est, « ut credat, et confiteatur cum omnibus catholicis, sanguinem Domini nostri Jesu Christi pro omnibus hominibus ex toto mundo in eum credentibus fusum ; non autem pro illis , qui nunquam in eum crediderunt , nec hodieque credunt, nunquamque credituri sunt. » Quartum, « ut credat, atque confiteatur, Deum omnipotentem omnes, quoscumque vult , salvare : et neminem posse salvari ullatenus, nisi quem ipse salvaverit : omnes autem salvari, quoscumque ipse salvare voluerit. Ac per hoc quicumque non salvantur, penitus non esse voluntatis illius ut sal-

[1] Nic. 4. et 6.

ventur. » « Hæc si confitendo subscribere, et subscribendo confiteri voluerit, ejus me ordinationi, ait Prudentius, consentaneum esse profiteor; sin alias, prorsus neque assentior, neque fidelibus Christi assentiendum suadeo. » Ad hæc triumphat, ac gestit Armacanorum natio; et inter hos Fromondus Lenis, qui hinc animadvertere nos jubet, « cujus doctrinæ præeunte jurejurando initiari olim in Gallia solerent episcopi. »

Petrus item Aurelius, qui illa ipsa venena doctrinæ iisdem, quibus Fromondus, ex fontibus hausta propinavit, cautionis illius causam hujusmodi refert [1]: « Nam quod hæc doctrina a quibusdam ex occasione errorum Gothescalci tum temporis in dubium vocaretur, (de Augustini doctrina loquitur,) professionem ejus ab omnibus, præcipue episcopis, exigendam putavit; quia earum potissimum doctrinarum confessio in Ecclesia postulari solet, quæ postquam ab universa Ecclesia probatæ fuerunt, postea tamen errore, seu inscitia hominum in controversiam redeunt. »

V. Quam hæc vana, et commentitia sint, evidentius intelligi poterit, cum de Prudentio illo Tricassino quædam ex historia perstrinxero.

Annales Francorum [2] ex vetustissimo codice monasterii S. Bertini editi ad annum 861. hæc adscribunt: « Galindo cognomento Prudentius, Tricassinæ civitatis episcopus, natione Hispanus, apprime litteris eruditus, qui ante aliquot annos Gothescalco Prædestinatiano restiterat; post felle commotus contra quosdam episcopos secum hæretico resistentes, ipsius hæresis defensor acerrimus: indeque non modica inter se diversa, et fidei adversa scriptitans moritur. Sicque licet diutino languore fatigaretur, ut vivendi, ita et scribendi finem fecit. » Consentanea ista sunt iis, quæ scribit Hincmarus in libro de Prædestinatione, capite 21. [3] ubi de tertio capitulo Carisiacensis synodi disputans, quod est de libero arbitrio, ita dicit: « Cui capitulo, cum aliis tribus, de quibus ratio agitur, in conventu episcoporum domnus subscripsit Prudentius. Postea autem in epistola ad Wenilonem suum archiepiscopum de ordinando Ænea Parisiorum episcopo directa, quatuor ponens capitula, ita de hoc primo dicit, etc. » Tum Prudentii verbis exscriptis, ista pertexit: « Unde miramur cum in præfata synodo capitulis superius memoratis (Carisiacensis videlicet synodi) subscripserit, et canonicas sanctiones, atque decreta apostolicæ Sedis Pontificum sufficienter cognita de synodali subscriptione, atque professione habeat, tam inconsulte, et inconsuete, sine probabili conlatione, contra regularum instituta, hujusmodi scriptum pro ordinationis consensu coepiscopi sui ad archiepiscopum, et coepiscopos suos transmiserit. » Verisimile est autem Hincmarum Remensem, unum episcoporum illorum fuisse, quibus cum antea causa et animo conjunctus, simultate deinde suscepta, sententiam cum voluntate mutavit, ut referunt annales Bertiniani. Porro Hincmarus idem ad Egilonem archiepiscopum scribens de Gothescalco [4], ait « hunc multos habere fautores: sicut habuit domnum Prudentium, sicut scripta illius testantur. » Tum meminit annalis libri gestorum regum Francorum ab illo editi; in quo ad annum 858. ad confirmandam suam sententiam, in quam a priore desciverat, hæc illum scripsisse narrat: « Nicolaus pontifex Romanus de gratia Dei, et libero arbitrio, de veritate geminæ prædestinationis, et de sanguine Christi ut pro credentibus omnibus fusus sit fideliter confirmat, et catholice decernit. Quod per alium (ait Hincmarus) non audivimus, nec alibi legimus. » Et Egilonem admonet, « ut quia Romam cogitabat, de eo certiorem Nicolaum faciat, ne scandalum inde in Ecclesia veniat, quasi ipse, quod absit, talia sicut Gothescalcus sentiat. » Meminit etiam Rhabanus in epistola ad Hincmarum lucubrationis cujusdam Prudentii Tricassinæ civitatis episcopi ad Hincmarum, et ad Pardulum scriptæ, in qua testimonia plura collegerat veterum Patrum de prædestinatione: de qua re postea dicemus.

VI. His animadversis non erit difficile de Prudentio, et ejus epistola judicium. Cujus primum decretorum inconstantia, præsertim quæ ab collegis synodali auctoritate constituta probaverat, minime laudanda videtur. Deinde parum hoc ad causæ bonitatem pertinet, quod in epistola sua contra semetipsum testimonium dixit, seque inextricabilibus laqueis implicavit. Etenim hujusmodi quatuor illa esse capitula putavit, quæ ab Ænea ante ordinationem approbari voluit, ut sine eorum professione, fidei integritas catholicæ non constaret, cum talia hæc esse præfatur, « quibus omnis

[1] Petr. Aur. lib. in octo caus. Spong. ep. 483. — [2] Tom. 3. Hist Franc. pag. 212

[3] To. 1. Hinc. p. 118. — [4] Hinc. Opusc. 24. tom. 2. pag. 91. et seq.

Ecclesia catholica adversus Pelagium, ejus- « que hæreseos sequaces, pugnavit, ac vicit. » Non erat, opinor, alteri dogmati, quam quod catholica fide constabat, hæresis adversa Pelagii : nec aliis armis, quam illis ipsis fidei decretis, oppugnari, vincique poterat. Cum igitur quatuor illa capitula, de quibus cautionem exigebat Prudentius, ad Pelagianam debellandam hæresim *ab omni Ecclesia catholica* fuisse adhibita sentiat, totidem erunt effata catholicæ fidei : et quibus opposita esse judicantur, ea cum fide pugnantia erunt, et hæretica ; si prudenter ac vere ratiocinatur Prudentius. Atqui eadem capita sic ille proposuit, et eo animo concepit, ut Hincmari totidem placitis opponeret in Carisiacensi synodo constitutis. Prorsus ergo tum hæretica illi visa sunt Carisiacensia capitula ; tum quæ in epistola sua posuit, ad fidem Christianam spectantia. Hoc si verum est, etiam illud verum sit necesse est : toto illo tempore, quo ab Gothescalco, quæ fuit postea Valentini concilii, sententia dissidens, ab Hincmari, et Carisiacensium partibus stetit, Pelagianum fuisse Prudentium ; et alienum ab fide, professioneque catholica : quam sero tandem, et inclinante jam ætate pene senex didicerit. Siquidem ab anno 848. quo Carisiacensis habita est synodus, cujus capitulis subscripsit, ad annum quo epistola ad ordinatores Æneæ scripsit, qui 853. putatur, quatuor interjecti sunt anni ; quo intervallo priore abdicata, et quidem, ut hæretica, ut affirmat, opinione, catholicam complexus est, ætate morbisque confectus ; ut epistolæ initio significat. Quamobrem anteacta omni vita vir *adprime litteris eruditus*, quod annalibus Bertinianis proditum est, cum ignorare non potuerit quid omnis Ecclesia catholica tot ab ortu hæresis Pelagianæ seculis, quid Pelagius ipse, Pelagianique professi sint ; cur his potius, quam illi sit assensus, nemo a me requirat : quid illius epistola loquatur, si est scripta serio, non est obscura suspicio.

VII. Atque ut hæc ab ipso sibi inusta nota dissimuletur, cuinam probari istud potest, quod tot ac tales viros, hoc est Francici regni, quod Carolo Calvo parebat, antistites omnes, utriusvis illius notæ invidia dedecorare non est veritus ? Nam aut hæreticos Pelagianos sua illa sententia pronuntiavit universos ; aut extreme rudes, et indoctos esse judicavit, atque alterutra de causa sacerdotio indignos, eoque mulctandos.

Et ut capitula ipsa, quatenus Carisiacensibus, nuper a se subscriptis, opposita putavit esse, consideremus : tria sunt illis specie sola verborum cum istis pugnantia. Nam quod primum posuit, et Carisiacensi secundo respondere debet, estque de libero hominis arbitrio, nihil habet adversum. Tria sunt reliqua, quæ nisi vocibus solis ab Carisiacensibus discrepent, re autem ac sensu congruant, neque cum Augustini et ejus sectatorum doctrina, neque cum fide catholica consentiunt.

Horum primum, quod in quatuor est secundum, ut cum Carisiacensi pugnet, statuere debet, duplicem esse prædestinationem : unam ad bonam, æternamque vitam : alteram ad interitum, et damnationem. Carisiacenses autem reipsa idem fatentur ; loquendi paulo diversum genus usurpant. Non enim prædestinari volunt homines ad mortem, hoc est æternum supplicium : sed hoc illis prædestinari potius ; cum utrique prædestinari negent reprobos ad peccatum, et Deum qua pœna damnaturus est olim male meritos, eam ab omni æternitate destinasse non dubitent.

De duobus Prudentii postremis major, et plausibilior est conflictio : quorum alterum pro solis credentibus, non pro omnibus hominibus fusum esse Christi sanguinem decernit : alterum, solos illos velle salvos facere Deum, qui reipsa salvi fiunt ; non autem eos, qui a salute decidunt. Quæ quidem ut Carisiacensibus capitulis tertio et quarto contraria sint, necesse est, omnem penitus a Deo voluntatem abjudicari servandorum aliorum, quam qui in electorum numero censentur, etiam antecedentem, et conditionalem. Hanc enim solam erga reprobos Deo tribuunt Carisiacensia capita. Sic et Christum passum esse statuant oportet pro solis credentibus ; ita ut passionis suæ fructum ad nullos alios pertinere voluerit, nisi ad eos, quibus reipsa utcumque profuit : ac ne voluntatem quidem conditionalem habuerit ullam, qua reliquis, si vellent, merita sua profutura decreverit. Quo posito, quid sit consequens videamus.

VIII. Ut a Christi redemptione, ac passione ordiar ; quod pro solis credentibus fusum esse Christi sanguinem ait Prudentius, ita ut ad alios applicandæ quoquo modo passionis suæ voluntas in Christo nulla fuerit ; imprimis ex eo consentanee deducitur, etiam pro reprobis plurimis passum esse Christum. Non enim credentes omnes, ac fideles electi sunt ad vitam : sed major illorum pars reproba est ; quam non esse perseveraturam prævidit ex æterno Deus. Atqui « pro omnibus ex toto

mundo in eum credentibus fusum esse sanguinem Christi, » docet Prudentius, ac solos illos excludit, qui nunquam omnino credituri sunt. Igitur qui aliquando credidit, et inter Christianos semel adscriptus fuit, pro eo fusus est Christi sanguis, tametsi vita sit et æterna salute cariturus. Hoc vero cum Augustini sententia, quo eam sensu Prudentius, et Valentini Patres, et hodieque Armacani omnes interpretantur, neutiquam cohæret. Nam qua voluntate Deum velle salvos omnes fieri negat Augustinus, eam solis electis, et ad salutem prædestinatis attribuit; reproborum vero nemini. Similiter meritorum Christi, ejusque passionis ad fructum hominum applicatio, quam promiscuam, et communem omnibus esse negat Augustinus, ea solos ad electos ex ejus opinione spectat; non autem ad reprobos.

Augustinum audiamus id aperte testificantem in epistola centesima secunda ad Evodium : « Non perit unus ex illis, *inquit*, pro quibus mortuus est. » Et sermone octavo de natali S. Vincentii, « Quando perit, *inquit*, qui sanguine Christi redemptus est? Potens homo non potest perdere quod emit auro suo; et Christus perdit, quod emit sanguine suo? » Prætermitto ejusdem alia loca, in quibus simile aliquid dicit, et quam Christi meritorum accommodationem hominibus omnibus detrahit, solis prædestinatis assignat, adimit reprobis. Quocirca longe ab Augustini auctoritate recessit Prudentius, cum ad fideles omnes Christi passionem extendit, ita ut cum ceteris communicari noluerit.

IX. Ecquis autem præscriptam illam ab uno episcopo professionis formulam probandam existimet, nedum in exemplum canonicæ auctoritatis assumat? In quo ridenda est Vincentii Lenis ἀνηστορησία, et antiqui moris inscitia, qui confessionem hujusmodi, qualis a Prudentio proposita est, olim in Gallia tralatitiam fuisse adstruit, in quam jurati initiabantur episcopi. Adeoque stupidos, et *pultiphagonidas* fuisse nostrates Gallos Arausicanus insititius credidit, ut episcopatum nemini mandarent, nisi qui prius in hæc absurda, et infanda jurasset; ut et Deum assereret non omnes velle salvos fieri; imo majorem partem hominum penitus nolle : et Christum Dominum itidem pati pro omnibus recusasse; sed, paucis exceptis, Adami universos posteros exsortes redemptionis illius esse jussisse? Parumne vero certis id argumentis antea demonstravimus, Augustinum, Prosperum, et alios Augustini sectatores, tum etiam Gothescalci defensores Lugdunenses, et qui Valentinum concilium celebrarunt, ac totam illam fœderatorum contra Carisiacenses episcoporum manum, multum ab Prudentii opinione discrepasse? Nam ex illorum placitis id sequi necessario, probavimus: Deum reprobis, quantum in se est, et quoad fixæ, ac constitutæ leges generalis omnium administrationis ferunt, salutem velle tribuere. Hoc ipsum denique persuasum antiquis illis, ac totius Ecclesiæ consensu receptum fuisse, de Christi redemptione, quod Tridentini Patres de omnium catholicorum sententia pronuntiarunt[1] : *Etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipere : sed eos duntaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur.*

Quibus verbis non eos solos, qui aliquando crediderunt, ad Christi docent passionem, ac meritum pertinere : sed etiam reliquos omnes, qui in Christo nunquam renati sunt; pro quibus ita pati voluit, ut tamen *meritum passionis* illius adepti non fuerint. Et hos igitur Pelagianos non dubitavit esse Vincentius, ut et magister ejus Armacanus : necnon Petrus Aurelius[2] ; qui Valentinum concilium, ac Prudentium affirmat, « contra theologos, et episcopos ætatis suæ, qui ab explorata Augustini, summorum Pontificum, Conciliorumque doctrina aberrasse videbantur, judicare non dubitasse, Deum eos salvos facere nolle, quos ad salutem non adduceret. » Sed de Prudentio, ac tota illa ejus actione satis multa.

Prodiit nuper in lucem hoc ipso anno, Prudentii Tricassini liber de Prædestinatione contra Joannem Scotum. Quem cum ego percurrerem, nonnulla in eo reperi ab illis dissidentia, quæ illius ex epistola commemoravi; iis autem consentanea, quæ ex antiquiorum pariter, et recentiorum Augustini sectatorum, et ipsorum adeo, qui Prudentii æquales fuerunt, scriptis effici paulo ante docui : nimirum reproborum interitum non ex destinata, et certa fieri voluntate Dei; sed ex illorum voluntaria et pertinaci obduratione, quam prævidens Deus, frustra invitatos ad pœnitentiam ac salutem sempiternis addicit suppliciis. In capite primo libri illius[3], postquam ex Fulgentii testimonio docuit, « prædestinationem Dei esse sempiternam dispositionem futuri operis Dei; » de eadem prædestinatione, qua ad reprobos

[1] Trident. Conc. Sess. 6. c. 3.

[2] Petr. Aur. in octo caus. Spong. p. 482.— [3] Prud. p. 209.

pertinet, ita loquitur : « Sed voluntarie in crimina labentes, atque in eis obstinatissime perdurantes juste punit, juste condemnat. Nequaquam enim justitiam servaret, nisi a se voluntaria defectione aversos, ac recedentes, neque ulla conversione ad se redeuntes prævaricatores meritis pœnis addiceret. Quia autem justus est, et justitiam servat, et tamdiu inexhaustæ bonitatis suæ patientia malos tolerat, muneribus donat, præmiis invitat ; nec tamen ullo tantæ benignitatis medicamine molliuntur ; quin potius obduratione irrevocabili, et ingratitudine horribili in suis voluntariis iniquitatibus perseverant : æquitati ejus omnimodo dignissime competit, ut quos invicta bonitas nullatenus revocavit a scelere, æterna æquitas puniat in tormentis. » Non igitur ob solum originale peccatum absolute pœnis addicuntur æternis ; neque *voluntatis illius penitus non est ut salventur :* quod in epistola sua posuit. Alioqui non *invicta bonitate revocare illos a scelere* conaretur, nec *benignitatis suæ medicamine mollire illos* ad conversionem, *et invitare* diceretur : quæ omnia, si nullam penitus eorum salvandorum voluntatem haberet Deus, ficta, et ad illudendum comparata merito censerentur.

Deinde libri ejusdem capite undecimo [1], cum Joannes Scotus objecisset, « Si prædestinati sunt ad pœnam reprobi, necessario perituros, pœnasque passuros inevitabiles ; » ita Prudentius occurrit : « Non ideo fit aliquid, quia Deus præscivit ; sed ideo ille præscivit, quia futurum scivit : ac per hoc non est culpa præscientis, et prædestinantis Dei, si aliquis perit ; sed creaturæ rationalis, quæ sibi meritum pereundi male vivendo, ejusque bonitatis largitatibus abutendo comparavit. Prædestinavit igitur Deus peccantem ad supplicium æternum secundum id, quod eum præscivit male victurum, et in malis operibus obstinatissime perseveraturum. Proinde culpa est ejus, qui talis futurus præscitus est, non Dei, qui talem præsciens prædestinavit ad pœnam. »

Hinc illud apparet, non constare sibi Prudentium : atque ex istis posterioribus illius sententiis idem colligi, conficique, quod ex aliorum utriusque sectæ, hoc est tam eorum, qui Hincmaro et Carisiacensibus favebant, quam qui Valentinis decretis subscribebant, testimoniis consequens esse supra demonstravimus : Deum etiam reprobos, quantum in se est, salvos esse velle, et ad salutem assequendam idonea illis gratiæ conferre præsidia ; ut quicumque jam adulti pereunt, non propter originale duntaxat peccatum, sed propter voluntariam obstinationem, qua Dei vocationi, et gratiæ resistunt, sempiterna pœna crucientur.

Et estalioqui Prudentius iste opere in illo non multum accuratus scriptor, cujus hic exempla duo, triave dabimus. In capite quarto [2] dictum illud Joannis Scoti refellit, *Voluntas hominis sine dubio substantialis est*, quod sic intelligebat, ut *naturalis* esset, et a natura insita, ex quo argumentabatur, non eam primi parentis peccato periisse ; hoc, inquam, Prudentius ex eo falsum esse probat, « quia si substantia esset, mala non esset ; omnis enim creatura bona, non autem omnis voluntas hominis bona. » In quo quantum aberret Prudentius non valde est acuti theologi discernere. Nam et verissima est illa Scoti propositio, voluntatem naturale aliquid esse, sive *substantiale*, ideoque non fuisse originali labe deletam : et Prudentii ratiocinatio Manichæi sapit errorem ; ut late disserit Augustinus libro primo contra Julianum, capite 8. Ibi enim asserit, *naturam* quidem *omnem, in quantum natura est, bonam esse*, non illa bonitate, quæ *moralis* dici solet, sed quæ rei cuilibet, hoc est *enti* convenit. Porro malum prius naturæ ait accidere, et eam inficere. « Quæ mala, *inquit*, licet intelligamus non esse naturas, sed vitia naturarum, tamen simul intelligamus ea, nisi ex aliquibus, et in aliquibus naturis esse non posse : nec aliquid esse malum, nisi a bonitate defectum, etc. Quia et ipsa voluntas mala, nonnisi alicujus voluntas est profecto naturæ. » Ac mox, « Natura est, *inquit*, ipsa substantia, et bonitatis, et malitiæ capax. » Propterea in illa Christi Domini sententia [3], *Omnis arbor bona fructus bonos facit ; mala autem arbor malos fructus facit*, etc. arborem ait significare « voluntatem seu bonam, seu malam ; fructus autem, opera, quæ nec bona voluntatis malæ, nec mala possunt esse voluntatis bonæ. » Igitur voluntas per sese *substantialis* est, et naturaliter homini indita ; fit autem bona, vel mala accidente vitio, vel bonitate. « Omne quippe malum accidens est naturæ bonæ, » ait Philippus presbyter in Jobi caput 5. Sed et in eo Prudentius aberrat [4], dum illud Scoti reprehendit, *Perdidisse hominem vigorem, et potestatem liberæ voluntatis.* Ipse

[1] Ibid. p. 353. — [2] Ibid. p. 246.

[3] Matt. 7. 17. — [4] Prud. p. 247.

autem non vigorem solum libertatis, sed *libertatem* etiam amisisse contendit. « Nulla est enim, *inquit*, libertas si careat vigore et potestate. » Verum Scotus non libertatem hanc intelligebat, quam Prudentius expressit, quæ servituti est opposita ; sed *liberam voluntatem*, sive *liberum arbitrium*, quod primi peccato parentis *extinctum non esse, viribus licet attenuatum, et inclinatum* scivit Tridentina synodus [1].

Ridiculum et istud est, quod capite tertio *Deum esse charitatem* fatetur, sed non esse *prædestinationem :* ex quo fit consequens, unam quidem esse charitatem in Deo ; sed non unam esse prædestinationem, contra quam Scotus existimabat. Atqui tam Deus *prædestinatio est,* quam *charitas ;* si *prædestinatio*, uti par est, pro ipsa Dei præscientia, et voluntatis proposito sumatur : quæ quidem in Deo Deus ipse sunt, tametsi ut ad effecta ipsa referuntur, nonnulla distinctione separari a nobis intelligantur.

X. Accedat ad superiores utilissima hæc ἐπίστασις, quæ ex antecedentium doctrina capitum existit : fuisse sine dubio *Prædestinatianorum* hæresim aliquam in rerum natura ; fallique nonnullos, qui pro commentitia illam habent, et hujusmodi vocabulo infamatos a Pelagianis esse catholicos putant, qui in gratia, et prædestinatione tuenda Augustinianos se esse profitebantur. Quod etsi non omnino diffitendum est, tali nominis, et hæresis invidia non solum ab hæreticis, sed etiam quibusdam a catholicis, qui in prædestinationis negotio ab Augustino dissidebant, oneratos illos fuisse, qui Augustiniani apprime esse studebant : nihilominus alii quidam extiterunt, qui quod istis perperam, et ab ignaris opinionis illorum est objectum, pravitate quadam animi, vel errore sunt secuti. Quam etiam hæresim Augustino adhuc in vivis agente coortam esse, non de nihilo affirmarunt auctores illi, cujusquemodi tandem fuerint, quos capite sexto ejus rei testes adduximus. Ac profecto multum aberravit a vero anonymus ille Apologetici pro Armacano posterioris auctor [2] : qui Augustini tempore nullam fuisse talem hæresim defendit, quando apud Adrumetinos monachos rixa est orta de prædestinatione, quam ex Augustini libris male interpretati erant aliqui, et ad eam pacandam, libros ille duos elucubravit ; unum de Gratia et libero arbitrio ; alterum de Correptione et gratia ; quorum in secundo libro Retractationum meminit [3]. Falsus est, inquam, non nominatus ille, sed nec nominandus Apologetici scriptor : qui nullos tunc ait extitisse, qui istud dogma profiterentur, quod Prædestinatianorum proprium fuit, quodque in libris illis duobus, sed præsertim in posteriori, refellit Augustinus. Quippe turbarum in illo monasterio causam hanc intervenisse putat apologista, quod cum Augustini scripta quædam Florus unus ex monachis ad suos attulisset, nonnulli eo lecto suspicati sunt, negari ab illo liberi usum arbitrii, ac totum imputari gratiæ negotium salutis, ac cetera id genus Prædestinatianorum decreta consequi : non autem vel ipsos, qui talia contra Augustini sententiam objicerent, vel alios ullos, vera hæc esse persuasisse sibi, ut Prædestinatiani propterea nominari deberent.

XI. Verum aliter sese rem habere, ac fuisse quosdam, qui opinionis pravitatem istam combiberant, *ex male intellectis,* ut scribit Sigebertus, Augustini libris ; hujus ipsa verba demonstrant, quibus errorem illum refutat in libro de Correptione et gratia. Sic enim concepta sunt, ut non tanquam opposita sibi ab recte alioqui sentientibus ; sed tanquam ex intimis adversantium deprompta sensibus, et ex animi eorum sententia prolata quæ objiciebantur, accipere sit visus. Hujusmodi sunt illa ex capite secundo. « Non se itaque fallant, qui dicunt, et utique sentiunt : Ut quid nobis prædicatur, atque præcipitur, ut declinemus a malo, et faciamus bonum, si hoc nos non agimus, sed id velle, et operari Deus operatur in nobis ? » Item [4] : « Ergo, inquiunt, præcipiant tantummodo nobis quid facere debeamus qui nobis præsunt, et ut faciamus orent pro nobis ; non autem nos corripiant, et arguant, si non fecerimus. » Et rursus capite quarto : « Quomodo, *inquit*, meo vitio non habetur, quod non accepi ab illo, a quo nisi detur, non est omnino alius, unde tale ac tantum munus habeatur. » Et capite 5. « Cur autem isti, qui corripi nolunt, dicunt, Tantum præcipe mihi, etc. » Et, « Apostolus, inquiunt, ait, Quis enim te discernit ? etc. » Ubi usurpari ab illis solitas voces refert, et iis respondet. Hæc sunt Prædestinatianorum propria dogmata ; quæ sane nonnullos reipsa defendisse, non autem contra Augustini sententiam objecisse tanquam aliena, et absurda, perspicuum est ex iis, quæ subinde Adrumetinos monachos alloquens dicit : « Patimini me paululum,

[1] Sess. 6. cap. 3. — [2] Lib. 4. c. 20. pag. 360. [3] Cap. 66. et 67. — [4] Ibid. c. 3.

fratres mei, non adversum vos, quorum rectum est cor cum Deo, sed adversus eos, qui terrena sapiunt, (non alios certe quam sic opinantes, loquentesque Prædestinatianos,) vel adversus ipsas humanas cogitationes, pro cœlestis, et divinæ gratiæ veritate certare. Hoc enim dicunt, qui in suis malignis operibus ab hujus gratiæ prædicatoribus corripi nolunt. » Non deerant igitur aliqui, qui quod existimarent, Deum gratia sua sic inflectere voluntates humanas quocumque vellet, ut arbitrium liberum necessitate quadam raperetur, et propterea, nisi quis recte ageret, aut si peccatum aliquod committeret, non sibi, sed divinæ voluntati, et inopiæ auxilii tribuendum; quod ita persuasi, inquam, essent, negabant reprehendi se, castigarique debere, quoniam aliter nequibant facere. Vide quæ deinceps de eodem argumento disputat Augustinus; ex quibus agnosces, reipsa quosdam sic arbitratos, et sic locutos esse, præter Adrumetinos illos, quos opera sua emendatos esse gratulatur.

Ac ne longius exempla repetantur, certe in libro de Dono perseverantiæ, capite 15, Augustinus ipse in suo monasterio quemdam monachum extitisse refert aura istiusmodi impii erroris afflatum. « Fuit quidam, *ait*, in nostro monasterio, qui corripientibus fratribus, cur quædam non facienda faceret, et facienda non faceret, respondebat; Qualiscumque nunc sim, talis ero, qualem me Deus futurum esse præscivit. Qui profecto, et verum dicebat, et hoc vero non proficiebat in bonum: sed usque adeo profecit in malum, ut deserta monasterii societate, fieret canis reversus ad suum vomitum; et tamen adhuc qualis sit futurus incertum est. » Habes hic germanum sine dubio Prædestinatianum, etiam præter Adrumetinos monachos, ut negare aliquos tales per illud tempus extitisse, stolide sit impudentis, ac pervicacis hominis.

XII. Quinetiam Fausti tempore nonnullos in eodem errore versatos esse, qui et *Prædestinatiani* sunt vocati, veluti Lucidum presbyterum, ostendimus supra, capite 7. Neque vero necesse est, ut hæresim peculiarem fuisse dicamus Prædestinatianorum sectam aliquam animo describere, quam talium dogmatum vindices corporati, et coaliti continua successione propagaverint: quemadmodum Ariani, Photiniani, Novatiani, Eutychiani, Nestoriani, et nostra ætate Lutherani et Calviniani. Quippe omnes illi, et alii complures suo quodam corpore, et quasi communitate censebantur, et hodieque perseverant recentiores isti; ut etiam civitates integras, et provincias ejusdem professione nominis, et religionis occupatas teneant. Non ita *Prædestinati;* neque vero ita se habuisse statim est consequens, si secta vel hæresis istiusmodi fuerit. Satis enim est, paucos ac dispersos, nec in idem conjuratos, et conspirantes, verum per se singulos, ac separatos certis extitisse temporibus ac locis; qui ad illas opiniones adhærescerent. Non secus, opinor, ac seculis pene omnibus, et hoc nostro adeo impura hominum quorumdam hæresis erupit; quos *atheos*, vel *deistas* nuncupant. Nec enim corpus isti aliquod sectæ constituunt, nec turmatim congregantur. Sed quasi *singulares feri* privatim, et per sese grassari solent. Hanc ego causam interpretor fuisse, cur Florus in libro Lugdunensis Ecclesiæ nomine contra Joannem Scotum edito neget ullam generis illius hæresim extitisse. Cum enim Scotus iste tres hæreses enumerasset [1]; unam Pelagianorum, quæ liberi arbitrii commendatione gratiam obterebat; secundam, quæ gratiæ soli omnia referret accepta; tertiam Gothescalcanam, quæ prædestinatione divina necessitatem inferri docebat: Florus de secunda controversiam movet his verbis. « Quæ est ista secunda hæresis tam incognita, tam nova et inaudita, quæ libero arbitrio denegato, solius gratiæ sit prædicatrix? Nisi quia (ut nobis videtur) disputator iste vel beatum Augustinum latenter quasi hæreticum accusat, etc. » Nimirum talem hanc fuisse negat hæresim, qualis Pelagianorum, ac reliquorum extitit, qui in cœtum turbamque conflati, numerositate sua, et communione notabiles essent. Non tamen inficiari licet, aliquos identidem fuisse, qui quæ Prædestinatianis imputari solent placita, pro certis amplecterentur. Nec desunt hoc etiam nostro tempore; ac, si verum quærimus, Prædestinatiani sunt Lutherani omnes, et Calvinistæ, necnon Armacani; ut et supra declaravimus, et ex comparatione amborum inter se, horum scilicet, et Prædestinatorum, cujusmodi memoriæ proditi sunt, perfacile est discernere.

[1] Tom. 4. Bibl. PP. col. 264.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

1. Quemadmodum Augustini sententiam de prædestinatione, ac reprobatione interpretati sint qui ad quintum fere ab ejus obitu seculum floruerunt, ut Prosper, Fulgentius, etc. — 4. maxime Lugdunenses, Florus, Remigius, et alii. — 6. Reprobos adultos ex illorum opinione potestatem habere perseverandi; et an originale peccatum causa sit reprobationis illorum. — 7. Ex quo illud consequens est, posse reprobos ab illo statu transire ad alterum, si ipsi velint. — 8. Notatur Apologetici scriptor, ac docetur ex Augustinianorum sententia secretionem a massa perditionis per gratiam, et sanctitatem fieri. — 9. Quod ex Prospero probatur. — 10. Qua ratione conciliari cum Augustino sententia ista possit.

I. Postrema restat animadversio rei oppido necessariæ, quam ex superiorum capitum disputatione colligimus : cujusmodi divinæ prædestinationis in utramque partem, hoc est ad vitam, et interitum, rationem ac modum constitui putaverint ab Augustino omnes illi, quorum hactenus usi testimonio sumus, Prosper, Fulgentius, Hypognostici auctor, Florus, Remigius, aliique Lugdunensis Ecclesiæ nomine comprehensi : Valentinæ synodi Patres : tum illi quoque, qui his adversari videntur, Hincmarus, Rhabanus ; ac Moguntina, Carisiacensis, ceteræque synodi. Qui quidem omnes ex uno pendere se Augustino, et ejus decreta persequi constanter asseverarunt ; nec aliter de arcanis istis Dei consiliis, quam ut e sacris ille litteris interpretatus est, sentire ac loqui velle sunt professi. Magna profecto res, ac vulgo etiam incredibilis, sed optanda tamen hic a nobis suscipitur, ut illos omnes in eamdem sententiam, et Augustiniani sensus interpretationem convenisse monstremus : præsertim vero gallicanos illos antistites ; qui bifariam divisi, ac velut in partes, factionesque distributi, de illa ipsa quæstione summis inter se studiis, et vehementi contentione certarunt. Quos etiam synodalibus decretis, et sententiis sese invicem notasse, ac privatim contrariis scriptis exagitasse, illorum temporum Annales loquuntur. Quis igitur tot ac tales viros, tam eruditos, tam in Augustini lectione assiduos, et exercitatos aut speret, aut non miretur in eamdem illius opinionis conspirasse summam, nec nisi de verbis, ac loquendi formulis controversiam habuisse ? Hoc ut probare hactenus cœpimus ; sic evincere penitus hac explicanda, quam proposuimus, quæstione conabimur. Ex quo insuper illa magis enitebit, quam in præsenti disputatione potissimum adstruere cupimus, generalis omnium, etiam reproborum, servandorum voluntas in Deo ; quam, ut ignotam Augustino, detrahunt, et impugnant Armacani discipuli.

II. Quocirca de prædestinatione bonorum, et malorum reprobatione, sic sentire secum Augustinum, illi omnes, quos attigi paulo ante, significant. Postquam primi peccato parentis generis totius humani massa coacuit, ac sempiternæ rea damnationis est facta, Deum omnibus in commune statuisse consulere, ac liberandis iis, et ad vitam, salutemque revocandis redemptorem destinasse filium suum. Hunc velut primum gradum beneficæ in humanum genus providentiæ constituere nos oportet, ac *ratione*, et, ut græci theologi loquuntur, ἐπινοίᾳ discernere. Non enim alio modo capere ista, vel loqui de iis possumus, quam momenta quædam æternitatis, et, ut vocant, *instantia* cogitantes, quasi fictas, et percipiendi gratia usurpatas antecessiones operum, et successiones. Ut in re proposita primum sit hoc *instans*, quo generali, non tamen absoluta voluntate decrevit Deus homines necessariis auxiliis gratiæ suæ, ac remediis eripere. Post illud consilium suum apud se quodammodo reputans, et ad exequendi ordinem particulatim applicans, certis ex massæ illa fæce selectis ejusmodi adjumenta gratiæ suæ dare constituit, quibus bene usuros ipsos, et ad finem usque perseveraturos esse præscivit. Quod bene de illis merendis propositum ex gratuita, nec ullis eorum prævisis officiis elicita propensione concepit. Ceteros porro in eadem massæ corruptela deprehensos communi illa voluntate complecti, et idoneis ad emergendum præsidiis subornare satis habuit ; quibus commode, si ita vellent, niti, et adjuvari possent. His in altero *momento rationis* ordinatis, tertium deinde successit ; quo supremam de utrisque sententiam fixit : ac prioribus illis, quia perseveraturos esse vidit, sempiternam salutem ; reliquis, quos culpa sua oblatæ gratiæ defuturos animadvertit, pœnam assignavit æternam. Hunc ex Augustini mente prædestinationis, ac reprobationis ordinem circa eos duntaxat, qui grandiores sunt, et libertate uti sua possunt, supra commemorati a me scriptores instituunt.

III. Etenim quatuor sunt indubitatis argumentis ex illorum omnium collecta testimoniis : quæ prædestinationis positum a nobis ordinem certissime declarant. Primum, communis erga homines omnes Dei voluntas, qua et liberare illos cupit ab originali pernicie, et ad æternam salutem adducere. Alterum, generali hac voluntate non effici, ut omnes a damnatione liberentur ; sed nihilominus perire, damnarique plurimos. Tertium, non pari et eodem voluntatis proposito Deum velle, aut procurare omnium hominum salutem : verum alios absoluto, nec ex illorum prævisis meritis, tanquam ex causa, pendente consilio ac decreto, ad vitam ordinari sempiternam. Quartum, reliquos Adami posteros, qui in damnationem incidunt, adultos et rationis compotes, suapte perire culpa : quod oblatam sibi gratiam, aut respuerint funditus, aut acceptam retinere noluerint; cum eos perseverare vellet Deus, et quibus erat necesse modis ad id studeret impellere. Cum hæc scriptores illi, quos in superioribus capitibus citavimus, disertis sententiis, quarum momenta singillatim expendemus, testificari, affirmareque constet, cumque ex Augustini placitis eadem se illa proferre prædicent ; prorsus Augustinum ita, ut dixi, de prædestinatione sensisse, et eo, quem designavi, ordine arcana Dei consilia digessisse confirmant. Neque vero aliter descripta percipi a nobis ista possunt, quam illo a nobis constituto modo. Siquidem electos ac prædestinatos ad vitam absoluta Dei voluntate, et gratis ac sine meritis expressa, ordinari ad æternam salutem capiendam, postrema fuit Augustini, nec in dubium vocanda sententia : quod in libro nono tomi primi invictis rationibus ostendimus. Quam eamdem opinionem approbant auctores a nobis allati, qui se Augustinum sequi profitentur : ac vel contrariarum alioqui partium defensores gallicani præsules. Ex quibus qui Gothescalco patrocinati sunt, dubitante nemine, idipsum secundo capite sanxerunt, ubi sic loquuntur : « In electione salvandorum misericordiam Dei præcedere meritum bonum : » tum prædestinationem ad vitam *gratuitæ misericordiæ* tribuunt. Hæc est [1] *electio gratiæ*, ut eam Apostolus vocat, Augustino sic interpretante, ut sit *gratuita*, et ex nullis bonorum operum meritis, tanquam causa aliqua, suscepta. De Carisiacensi synodo, et Hincmaro major erat dubitandi ratio. Sed nec ipsi dissentiunt. Quippe capite primo synodi illius, « Deus elegisse » dicitur « ex eadem massa perditionis secundum præscientiam suam, quos per gratiam prædestinavit ad vitam. » Itemque capite tertio : « Quod quidam salvantur, salvantis, *inquit*, est donum. »

IV. Eadem passim et Hincmarus affirmat, ut in libro de Prædestinatione capite 18. [2] « Præscivit, *inquit*, et prædestinavit sine tempore, quia ante omnia tempora, ex eadem massa quosdam per gratiam se ad eamdem æternam vitam reparaturum, ad quam primum hominem consistere voluit, etc. et eadem gratia præscivit et prædestinavit ante tempora secularia, præscitis et prædestinatis suis æternam vitam se donaturum. » Hæc est *prædestinatio, gratiæ*, sive *gratuita* bonorum; itidem ut Adami fuerat, quem ex nullis prævisis meritis in eo statu collocaverat, et in eodem perseverandi facultatem concesserat. Nam quod ad pereuntes, ac reprobos attinet, perspicuum est ex eorumdem scriptorum, qui Augustinum secutos se esse præ se tulerunt, manifestis et expressis locis, quæ affatim supra congessimus, sic eos existimasse, Deum perseverare illos, et ad æternam vitam pervenire voluisse, et quod ipsi noluerint, ideo non pervenisse.

In quo multum ista ponderanda vox est Valentini capituli primi : « Nec ipsos malos ideo perire, quia boni esse non potuerunt; sed quia boni esse noluerunt. » Ex quibus, ut identidem animadvertimus, efficitur, reprobos, si voluissent, perseverare potuisse.

Quamobrem subductis illis omnibus, et in certam rationem coactis, relinquitur, primam hanc in Deo voluntatem fuisse generalem, et nondum absolutam, qua salvos omnes, quantum in se erat, fieri voluit. Hanc deinde consecutam esse magis expressam, et absolutam voluntatem quorumdam liberandorum ; non enim omnium. Nam non omnes eximuntur, sed ii tantum, qui electi, prædestinatique dicuntur ; quos « Deus misericordia gratuita præparat, id est prædestinat ad vitam æternam, » ut ex Hypognostico Rhabanus ait in epistola ad Notingum. Ceteris porro, qui ex massæ corruptela absoluta illa voluntate non sunt erepti, necessaria gratiæ sufficientis auxilia divinitus attributa fuisse consentaneum est priori dogmati, quod omnium hominum salutem communi, et antecedenti illi voluntati subjicit. Etenim non otiosa, nec sterilis esse

[1] Vide tom. 1. lib. 9. c. 13. § 5.

[2] Pag. 108.

potest ista qualiscumque Dei voluntas, sed actuosa, et quantum ex se est, efficax, id est efficiens propositi sibi operis. Itaque divino hoc adjumento sublevati possunt illud assequi, quod reipsa, vitioque suo non adipiscuntur, ut perseverent, et salvi fiant.

V. Dabo hujus erga reprobos divini consilii, ac totius opinionis nostræ suffragatorem idoneum, non Hincmarum aliquem, aut Rhabanum, aut alium quempiam Carisiacensium partium ; sed harum alioqui vehementem adversarium, et Gothescalci defensorem Remigium Lugdunensem in libro de tribus Epistolis : qui, quod ambarum partium commune dogma, ac tanto idcirco certius esse docui, de Dei in omnes salvandos propensa voluntate, luculenta oratione confirmat, ita scribens [1] : « Etsi illa verba Apostoli simpliciter intelligantur, quibus de Deo dicit, Qui vult omnes homines salvos fieri ; duobus modis hoc Deum agere certissimum est : dum alios ita vult salvos fieri, ut ipse omnino faciat salvos ; sicut omnes electos ; alios vero ita velit salvos fieri, ut eos omnino non salvet, sed in æternum perire permittat ; sicut utique omnes reprobos, quos, juxta hunc sensum, et ut benignus creator salvari voluit, et ut justus judex æternæ perditioni tradidit. Sicut ergo et bonitatem suam eis ostendit, quia eos salvari voluit ; et tamen bonitas ejus non impedivit severitatem ejus, qua eos juste damnavit : ita eadem bonitas ejus nullatenus impedivit prædestinationem ejus justitiæ, dum quos ille salvos fieri voluit, et iniquos futuros semper præscivit, et in iniquitate sua permansuros, juste ad interitum prædestinavit. Ita etsi pro omnibus etiam in sua impietate perituris Christus mortuus est, sic eis exhibuit bonitatem passionis suæ, ut tamen hujusmodi impios in sua impietate permansuros justo suo judicio condemnaverit. Sicut ipse ait : Qui non credit, jam judicatus est. Et ideo bonitas ejus, quia etiam pro talibus passus creditur, non evacuavit erga eos prædestinationem ejus ; quia eos semper et præscivit in sua impietate permansuros, et prædestinavit juste perituros. » Ergo omnes, adeoque reprobos ipsos, ad salutem perducere voluit Deus, nempe antegresso illo, generalique proposito, et in primo illo velut cardine, ac momento, quod animo describimus, æternitatis. At in secundo, voluntatis illius effectum, gratiæ videlicet adjumentum, destinavit iisdem ; tum in tertio, prævidens male ipsos usuros oblata gratia, in æternum damnare decrevit.

VI. Ex his autem ab Augustini discipulis, et ex ejus opinione positis, illud præterea sequitur : Deum in seligendo ex massa perditionis electorum numero, prius certa illa, et effectu minime caritura destinare ipsis auxilia gratiæ, quam fixo et peremptorio decreto sempiternam eis salutem despondeat. Sufficit enim antecedens illud, et generale propositum, quod ipsum per se est efficax, ad inclinandam Dei voluntatem, ut inæqualia gratiæ subsidia pro arbitrio constituat, majora nempe, vel opportuniora quibusdam, quos impensius amet ; aliis aut minora, aut non tam opportune submissa.

Hujus me cautionis admonuit primum series, et ordo divinorum consiliorum ex Augustini sectatorum, præsertim eorum qui accuratissimi omnium habentur, placitis proxime ante deductus ; in quo præire debet *mediorum*, quæ vocant, ordinationi, communis illa servandorum omnium voluntas, tum donorum gratiæ partitio subsequi. Deinde quod iidem illi in declaranda prædestinatione bonorum, prius gratiam, qua extra massam locantur et boni fiunt, quam æternam vitam commemorant. Florus magister in sermone de Prædestinatione : « Ergo bonos, *inquit*, præscivit omnino et per gratiam suam bonos futuros, et per eamdem gratiam æterna præmia accepturos, id est, et in præsenti seculo bene victuros, et in futuro feliciter remunerandos ; utrumque tamen ex dono misericordiæ. » Et paulo post : « Prædestinavit itaque electos suos, ut et nunc assumerentur in adoptionem filiorum Dei per gratiam baptismi, et in futuro efficiantur conformes imaginis filii sui, per eamdem Dei gratiam secundum imaginem ejus renovati, et glorificati. Prædestinavit omnino ut et hic essent boni, non ex se, sed ex illo ; et illic beati non per se, sed per illum. » Valentina quoque synodus capite secundo, Deum asserit, « bonos præscisse omnino per gratiam suam bonos futuros, et per eamdem gratiam æterna præmia accepturos. » Et capite tertio, « In electione salvandorum misericordiam Dei præcedere meritum bonum. » Quam Dei misericordiam, gratuitam, ac liberalem ejus voluntatem intelligo, qua hujusmodi suppeditantur auxilia, « quibus certissime liberantur, quicumque liberantur, » ut loquitur Augustinus [2]. Hoc est per-

[1] Lugd. Eccl. de trib. ep. to. 4. Bibl. par. 4. 378. D.

[2] Lib. de dono pers. c. 14.

severantiæ donum illud, quod solis electis, ac prædestinatis a Deo præparatur, id est constans et perpetua in officio manendi voluntas; quæ certis, et ab fine non aberrantibus gratiæ permotionibus elicitur : reprobis vero, necessariis opitulantis gratiæ præsidiis obtinenda proponitur; sed quæ illorum culpa, et voluntaria defectione, quam ἐθελοκακίαν Græci vocant, fructu suo, effectuque frustrantur.

VII. Cum sic auctores illi de reprobis ex Augustini se doctrina sentire dicant, ut in eorum sit potestate perseverandi facultas, nec aliam ob causam, quam quod ita ipsis placet, tanti boni jacturam faciant; hinc illud consectarium oritur : quicumque ex adultis, maxime fidelibus, minime perseverant, non eo fieri quod originali culpa implicati nascantur; nec ab infecta damnataque massa divina sint prædestinatione secreti : hoc est non eam esse tantæ ruinæ proximam causam, atque propriam, sed longinquam, ac velut accidentem. Nam si propterea damnandi essent, et perseverantia carituri, quod electi a Deo non sunt, sed in originali labe derelicti; non esset in eorum optione salus, perseverantiaque posita; nec iis vitio verti jacturam illius oporteret; sed Dei potius voluntati tribui, quæ sola fatalem apud Christianos necessitatem facit. Quin etiam, si quis ex illis, uti fit, Baptismi sacramento, vel quovis alio modo purgatus, ac Deo reconciliatus esset, nihilominus adhuc originali macula teneretur : quam tamdiu hærere necesse est, quamdiu sempiternæ pœnæ reatus manet; qui quidem in reprobo etiam justo minime tollitur, si hæc illius propria causa est, non fuisse prædestinatum. Quamobrem quod Augustinus sæpe, ac diserte significare visus est, ob id reprobis interclusum esse salutis aditum, ac perseverantiæ donum negari, quia non sunt ex electorum numero, « [1] nec sunt ab illa conspersione discreti, quam constat esse damnatam : » id Augustini sectatores illi sic intellexisse videntur, ut ea longinqua sit accidensque causa; perinde ac, pessum eunte lapide, causa lapsionis esse dicitur qui eam non impedit. Nam vera, et propria citimaque causa tum reprobationis in regeneratis, tum desertionis, qua fit, ut minime perseverent, mala cujusque voluntas est, et privatum ac personale delictum : longinqua autem illa sic ex Augustini sensu declarari potest. Etenim cum prævenientis, et opitulantis gratiæ diversa genera sint, et opportunitates variæ; nec dubitare liceat, quin ut necessaria, et idonea non desint adultis reprobis auxilia, quibus perseverare si velint possint, non ea tamen suppetant interdum, quæ si adessent, reipsa perseverarent; cur hæc ex se sufficientia tantum, sed quæ novit irrita fore, præbeat Deus, alia neget, quæ si daret, effectum habitura scit; causam esse putat Augustinus Adami peccatum, quod in posteros generatione transfusum pœna in reprobis hujusmodi plectitur [2]. « Nunc autem quibus deest tale adjutorium (perseverandi, nam de eo illic loquitur) jam pœna peccati est : quibus autem datur, secundum gratiam datur, non secundum debitum : et tanto amplius datur (quam Adamo datum est) per Jesum Christum Dominum nostrum, quibus id dare Deo placuit, ut non solum adsit, sine quo permanere non possumus etiamsi velimus, verum etiam tantum ac tale fit, ut velimus. »

Et Gregorius papa in Psalmum quintum pœnitentialem [3], « Ex peccato primi parentis, *inquit*, accepimus, ut nec in ipsa justitia stabiles esse possimus. » Quin etiam Augustinus libro de Prædestinatione sanctorum, capite 8. causam quærens cur non doceat omnes, hoc est gratia illa, quam efficacem scholæ nominant, non omnes ad perseverantiam, et salutem attrahat : nullam reddit aliam, nisi quod plerique vasa sunt iræ ad interitum destinata.

VIII. Ad hunc modum intellecta Augustini sententia, ut illa tantummodo *remota* sit in reprobis accidensque causa, cur non perseverent, haud absurdum esse judicarunt Augustiniani, quos supra nominavi, dogmatis fautores, quod de reprobis ediderunt decretum duplex; et utrumque summo hic a nobis opere notandum. Alterum, grandiores omnes, et libertatis suæ compotes, præsertim fideles (de his enim expressius loquuntur) sic in damnata relinqui massa, ut ab ea, si velint, extricari queant; vel, quod eodem spectat, ex *vasis ignominiæ* fieri *vasa electionis*, ut ex Apostolo dicere solet Augustinus. Alterum, secretionem a massa corrupta probo, ac legitimo sensu fieri dici per infusam homini justitiam, et sanctitatem.

Horum prius persuadent illa testimonia discipulorum, et interpretum Augustini in antecedentibus adducta capitibus, quæ generalem Dei voluntatem erga omnium salutem

[1] Lib. de Correp. c. 7. — [2] Lib. de Correp. c. 11. in fine. [3] Greg. to. 2. col. 969.

adstruunt; necnon ejusmodi [1], qua in adepta gratia perseverare vult omnes, etiam reprobos. Ac demum aliqui disertis verbis illud affirmant, vasa, quæ a Deo finguntur ad interitum, mutari posse, si velint, et in honorata transferri. Vide quæ ex Floro magistro supra commemoravimus, præsertim capite 19. [2] ne eadem repetendo longior sim, et molestus. Gregorius magnus in expositione Psalmi centesimi primi, qui est quintus pœnitentialium [3], « Redemptorem nostrum *ait*, in hunc mundum venientem, vasa iræ fecisse vasa misericordiæ. » Quocirca *vasa ista*, quæ dicuntur *contumeliæ*, vel *honoris*, non semper accurata illa, et ab Augustino celebrata notione sumuntur, ut prædestinatos, reprobosque significent fixa, et irrevocabili Dei sententia suæ quosque sorti destinatos, et addictos.

IX. Temere itaque posterioris auctor Apologetici [4] damnat eos, « qui vas contumeliæ dicunt assurgere posse, ut sit vas in honorem. » Id enim verissimum est, et ab Floro, aliisque Augustini doctrinæ studiosissimis vel aperte pronuntiatum, vel ex positis ab illis principiis necessario deductum. Cui et Ecclesiæ catholicæ consuetudo suffragatur, quæ de electis, et prædestinatis sic interdum loquitur, tanquam non omnino fixus, et immobilis sit eorum status; sed ad illorum numerum aliqua possit accessio fieri, vel decessio : sic enim inter mysticas orationes postulandum a Deo præscribit, *ut ab æterna damnatione nos eripi, et in electorum suorum jubeat grege numerari;* ut est in Sacramentario Gregorii papæ, et in libro, qui ordo Romanus inscribitur. Et in alia oratione, eaque publica, petimus, *ut universorum, quos in oratione commendatos suscepimus, et omnium fidelium nomina beatæ Prædestinationis liber adscripta retineat.* Quare non est improbanda vox illa, quæ in istiusmodi vicissitudinem aliquam mutationemve designat. Hanc nostram de discrimine vasorum non semper rigide ac præfracte ab Augustini fautoribus constituto utilem animadversionem confirmat Eligii Noviomensis locus ex homilia tertia. Ubi postquam ex Augustini præscripto secretionem a massa perditionis omnino gratuitam his verbis exposuit, « Cum itaque in fovea perditionis prostrati jaceremus, et suo merito pereundum esset omnibus, divina non tulit bonitas suum irremediabiliter perire opus; sed elegit ex ipsa perditionis massa quos gratis salvaret, et sua solummodo justificaret gratia; » subinde tamen eamdem illam exemptionem a massa haud adeo fixam, et immutabilem esse significat, ut non contrariam in sortem transire possint, qui segregati antea fuisse dicuntur. Quippe Apostoli hac allata sententia ex secundæ ad Corinthios capite sexto : *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, ita deinceps pergit : « Quibus monitis ad omnem Dei mandatorum obedientiam provocamur, ut quia de massa peccati segregati, et per fidem vocati sumus, remissionemque peccatorum in baptismo percepimus, digna fidei opera faciamus; ne fides per gratiam Dei nobis attributa, si fuerit sine operibus, non solum otiosa, sed etiam mortua judicetur. »

Et ut plenius hoc intelligi possit, scire debes, *vasorum* nomen, cum de prædestinatione Dei sermo est, σχετικῶς usurpari, referrique divinum ad consilium, et voluntatem, velut ad molitionem, et effectionem opifici. Est autem ista duplex. Nam altera est præscientia, sive prædestinatio ejus operis, quod reipsa futurum est, non tamen perpetuum, sed in tempore desiturum; altera ejus est, quod in fine temporis, adeoque per omnem æternitatem uniusmodi fore prævidetur. Cum igitur ex malis, et corruptis, boni justique fiunt homines, ad eum statum prædestinati dicuntur, ut ex *vasis iræ, vasa sint misericordiæ;* et vicissim cum ab meliori sorte in deteriorem prolapsi sunt, in iræ vasa finguntur. Quod si ejus præscientiæ rationem habeas, quæ in vitæ novissimum tempus intenta divina consilia moderatur, nemo vas est misericordiæ, qui non ad finem usque vitæ perseverat : nec iræ, qui ante mortem mutata in melius voluntate convertitur.

Ex quo alterum explicatur, quod ab Augustinianis asseri diximus, eximi ab massæ corruptela, et damnatione omnes illos, quorum *fide corda purificantur*, ut Scriptura loquitur [5], hoc est qui sanctitate accepta ex iræ filiis in adoptionem transeunt filiorum Dei, tametsi prædestinati non sint, nec in eo statu perpetuo mansuri. Quod Valentina synodus capite quinto non affirmat solum, sed firmissima quoque ratione approbat his verbis : « Item firmissime tenendum credimus, quod omnis multitudo fidelium, ex aqua, et Spiritu sancto regenerata, ac per hoc veraciter Eccle-

[1] Vide c. 15. § 8. ex Prosp. — [2] Maxime § 4. 5. et 7. — [3] Greg. to. 2. ad Ps. 101. ver. 10. col. 968. B.

[4] Lib. 4. c. 19. p. 353. et l. 2. c. 13. p. 206. — [5] Act. 15. 9.

siæ incorporata, et juxta doctrinam apostolicam in morte Christi baptizata, in ejus sanguine sit a peccatis suis abluta : quia nec in eis potuit esse vera regeneratio, nisi fieret et vera redemptio : cum in Ecclesiæ sacramentis nihil sit cassum, nihil ludificatorium; sed prorsus totum verum, et ipsa sui veritate, ac sinceritate subnixum ». Quamobrem quisquis baptizatus, ac regeneratus est, ab omni reatu damnationis æternæ solutus est; nec amplius inquinatæ massæ corruptela detinetur. Alioqui, ut paulo ante dixi, non esset ab originali peccato, et ejus reatu penitus redemptus, contra quam Augustinus, ac fides ipsa docet, qua Christiani catholici sumus. « Omnia prorsus delicta, ait Augustinus [1], delet sanctum baptisma, et originalia, et propria; dicta, facta, cogitata, cognita, incognita, omnia dimittuntur ». Et alibi [2] : « Lavacro regenerationis, verbo sanctificationis omnia prorsus mala hominum regeneratorum mundantur, atque sanantur : non solum peccata, quæ omnia nunc remittuntur in baptismo; sed etiam, quæ posterius humana ignorantia, vel infirmitate contrahuntur : non ut baptisma quotiens peccatur, totiens repetatur; sed quia ipso, quod semel datur, fit, ut non solum antea, verumetiam postea quorumlibet peccatorum venia fidelibus impetretur. »

Atque hæc expressius, et impensius asserit Prosper in responsione ad secundum capitulorum Gallorum; in quo illud objectum fuerat, « Quod ab eis qui non sunt prædestinati ad vitam, non auferat percepta baptismi gratia originale peccatum ». Cui sic ille respondet : « Omnis homo, qui credens in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, regeneratur in baptismo, tam a propriis peccatis, quæ mala voluntate et actione contraxit, quam ab originali, quod a parentibus traxit, absolvitur. Sed relapsum post baptismum ad infidelitatem et impios mores, qui negat originali peccato fuisse purgatum, tam falsa opinatur, quam qui eumdem asserit non æterna morte esse damnandum. Qui enim recedit a Christo, et alienus a gratia finit hanc vitam, quid nisi in perditionem cadit, sed non in quod remissum est recidit, nec in originali peccato damnabitur : qui tamen propter postrema crimina ea morte afficietur, quæ ei propter illa, quæ remissa sunt, debebatur. Quod quia Dei præscientiam nec latuit, nec fefellit, sine dubio talem nunquam elegit, nunquam prædestinavit, et periturum nunquam ab æterna perditione discrevit. »

Huc alia Prosperi ejusdem testimonia pertinent, quæ in capite 5. libri hujus adscripsimus; præsertim illud ex Responsione tertia [3] : ubi reprobos negat pereundi necessitatem habuisse ex eo, quod prædestinati non sunt; sed ideo prædestinatos non esse, quia præscivit Deus illos non esse perseveraturos. « Ideo, *inquit*, prædestinati non sunt, quia tales futuri ex voluntaria prævaricatione præsciti sunt. »

XI. Verum cum Augustinus causam reprobationis in præteritionem referat, qua in corrupta massa destituti sunt, et in primi parentis peccatum, quod ab origine contraxerunt; ut in libro nono tomi primi, capite nono demonstratum est : ne ab auctore, ac patrono suo dissentire tot eruditos viros arbitremur, plane ita cum illo conciliandos existimem, ut, quod paulo ante notavimus, non eam proximam, ac proprie dictam esse causam velint reprobationis illorum, et exitii; sed duntaxat remotam, et ab alto repetitam, et quodammodo *accidentem :* quod propter originalem culpam, certiora Deus illis, commodioraque gratiæ suæ præsidia, sed indebita, denegarit.

Hoc equidem modo, quem toto præsenti capite proposuimus, Augustini de prædestinatione, ac reprobatione sententiam interpretatos esse veteres illos existimo, qui tum ita ipsi de arcano illo Dei consilio statuerunt : tum ejus sibi opinionis auctorem vindicarunt, et antistitem Augustinum; et in illo ipso declarando, ceteroqui discordes, et altercandi cupidi, reipsa consentientes fuerunt. Utrum porro verus, et germanus iste sit Augustini sensus, de quo pluribus alibi disputatum est [4] : non est hujus loci, et instituti dicere. Hoc enim impræsentiarum satis esse duxi, explicare ac tradere quemadmodum illius sententiam intellexerint graves et insignes viri, et ejus dogmatum apprime studiosi : ut hoc unum testibus illis approbarem, et ipso imprimis Augustino; Deum omnes, quantum in ipso est, homines salvos velle facere : non absolutæ quidem voluntatis decreto; quo solos electos amplectitur : sed antecedente, ac conditionali. Quod genus voluntatis cum priore comparatum, voluntatis pene nomen amittit, et in contrariam transit speciem; cujusmodi loquendi ratio tam sacris litteris, quam Augustino familiaris est, ut alias observavimus. Ex

[1] Lib. 3. de Symb. c. 10. to. 9.— [2] Lib. 1. de Nupt. c. 33. [3] Vide cap. 5. § 8. — [4] Lib. 9. tom. 1.

quo illud effectum est, ut quos optima illa, et præstantissima voluntate salvos esse neutiquam voluit Deus, prorsus nolle salvos esse, summus Doctor affirmare sit visus.

XII. Postremo illud observatione dignissimum est, quod non solum in Augustino, sed etiam in aliis Patribus, et eorum tractanda sententia, doctrinaque maximo usui esse potest : nonnunquam fieri, ut qui inter illos decretum aliquod plane, aperteque tueatur; ac plerisque in locis scriptorum suorum illud asseveret; in eo probando, et illustrando, vel adversantium diluendis argumentis adspergat aliquid, ex quo ratiocinatione facta id sequi, colligique monstretur, quod cum priori sententia si non manifeste dissideat, ægre certe nec nisi adhibita diligenti interpretatione cohæreat. Ostendatur hoc in uno, alterove Augustini dogmate. Quidquid ab homine fit experte fidei peccatum esse, sæpe ex illo Apostoli loco [1] probavit Augustinus [2]: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* At in libro de Spiritu et littera, capite 26. et 28. contrarium sensisse videtur : aut ea certe scripsisse, quæ nisi commode sint explicata, vix conciliari possint. Quod idem et alibi fecit.

Rursus Baptismi sacramento peccatum omne, tam originale scilicet, quam quod vocatur *actuale*, deleri penitus, certissima est Augustini sententia, quam in primo de Nuptiis et concupiscentia, capite 33. diserte tradidit, et pluribus aliis in locis : ita quidem ut nihil expiandum maneat [3]. Verum ex alia ejusdem opinione, perplexa, nec satis explicata quæstio oritur. Etenim duo in peccato quovis agnoscit, *actum*, et *reatum*. In peccatis quæ *actualia*, et *personalia* dicuntur, transeunte *actu*, manere ait *reatum*, [4] *donec indulgentia remittatur*. At in originali *reatum* per baptismum deleri : manere tamen *actum*, hoc est concupiscentiam ipsam. Atqui cum de reprobatione agit, quæ prædestinationi ex adverso respondet; prorsus eos omnes, qui per gratuitam electionem, et prædestinationem non sunt ab massa illa perdita segregati, damnationis æternæ reos esse pronuntiat : qua quidem in massa propter originalem noxam collocari homines asserit, nec inde nisi per prædestinationem eximi; quod in tomo primo, libro nono, capite 9. demonstravimus ab Augustino esse traditum. Jam vero posteriore ab hac sententia contra priorem argumentari sic aliquis poterit : In reprobis, qui per baptismum regenerantur, peccatum originale nullo modo prorsus aboleri : non actu, quia manet hoc modo etiam in prædestinatis, quamdiu in hac vita remanent; non reatu, quia cum prædestinati non sint, nunquam sunt ex massa perditionis exempti, et in fine damnandi sunt. Hunc nodum, si de eo cogitasset Augustinus, solvisset utique : quod et nos conamur facere, si quidem possumus.

Ad hunc porro sane probabiliter extricandum utilis est ratio illa, quam hoc capite paulo superius exposuimus [5], ex qua duplex in massam implicatio, duplex item ab ea secretio constitui potest, et consequenter duplex reatus dimissio : quarum una proxima est, et in reprobis temporaria : altera remota, quam *finalem* vocant, quæ est electorum propria, et sempiterna.

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Controversia quædam de mediatoris officio, quatenus ad eos pertinet, quibus est impensum. An pro omnibus omnium temporum reprobis passus sit Christus. — 1. Carisiacensis synodus affirmasse videtur. — 2. Valentina reclamavit : et Remigius Lugdunensis : cujus explicatur opinio, et refellitur. — 4. An pro infidelibus ante passionem suam damnatis passus sit. Remigii de hoc sententia, — 5. et Gothescalci. — 9. Deciditur quæstio. — 7. Qua ratione Christus pro illis etiam reprobis, et pro ceteris quoque passus dicatur.

I. Est quædam minime contemnenda Catholicos inter de Christi redemptione controversia, quæ huic adversari videtur, quod fuse, operoseque disceptavimus. Nam ab Christi meritis

[1] Rom. 14. 23. — [2] Lib. de Nupt. et Conc. c. 3. lib. 4. cont. Jul. c. 3. lib. de gest. Pel. c. 14.

[3] Serm. 48. de Diver. c. 7. et 9. — [4] Aug. 1. de Nupt. c. 26. et 27. — [5] § 7. et seq.

nonnullos excipiendos esse faciunt aliqui disputando, ut non improbabile videatur. Qui sic ratiocinationem instituunt : non esse consentaneum, ut vel pro infidelibus passus sit, eosque liberare voluerit Christus, quos nulla cœlestis unquam aura gratiæ, neque fidei Christianæ scintilla perstrinxerit; vel pro illis saltem, qui ante Salvatoris adventum ex hac vita subtracti pœnis sempiternis addicti sunt. Et ut certam velut in litem inclusa, circumscriptaque nostra disputatio pleniorem et explicatiorem habeat exitum, revocetur in medium gallicanarum Ecclesiarum superior illa contentio, quam supra capitibus aliquot exposuimus : et quidnam præter ea, quæ illic enucleata sunt, ad augendam dubitationem accesserit, in hoc caput referatur.

Carisiacensium canonum, quibus condendis præfuit Rhemensis episcopus Hincmarus, postremi duo præcipuam dedere bellandi materiam ; quorum in altero, qui ordine tertius est, decreverunt ita : « Deus omnipotens omnes homines sine exceptione vult salvos fieri, licet non omnes salventur. Quod autem quidam salvantur, salvantis est donum ; quod autem quidam pereunt, pereuntium est meritum. » In altero vero, « Christus Jesus, *inquiunt*, sicut nullus homo est, fuit, vel erit, cujus natura in illo assumpta non fuerit; ita nullus est, fuit, vel erit homo, pro quo passus non fuerit : licet non omnes passionis ejus mysterio redimantur. Quia vero omnes passionis ejus mysterio non redimuntur, non respicit ad magnitudinem, et pretii copiositatem, sed ad infidelium, et non credentium ea fide, quæ per dilectionem operatur, respicit partem : quia poculum humanæ salutis, quod confectum est ex infirmitate nostra, et virtute divina, habet quidem in se ut omnibus prosit; sed si non bibitur, non medetur. » Christum arbitrantur passionis suæ fructum ad universos, quantum in ipso erat, pertinere voluisse : sed ideo non ad omnes pervenisse, quod plerique uti illo noluerint; partim quoniam non crediderunt ; partim quoniam non ea fide crediderunt, quæ per charitatem operatur.

II. Huic Carisiacensi decreto Lugdunenses, et Valentini concilii Patres intercesserunt : sed eo plane modo, ut rei nullum sit inter utrosque dissidium ; verborum perexiguum : ut supra capite 20. pluribus ostendimus [1].

Remigius porro Lugdunensis in libro de Tribus epistolis, contra epistolam Hincmari ad Amulum, ut jam diximus [2], scribens, quatuor veluti classes, et ordines distinguit hominum, quibuscum Christi merita comparantur : « Primus, *inquit* [3], ordo est electorum, et prædestinatorum ad vitam æternam, de quibus perire nullus potest, et qui omnino omnes salvantur. Secundus ordo est eorum fidelium, qui recta fide, et pietate accedunt ad gratiam baptismi, et per eam accipiunt indulgentiam peccatorum, sed non perseverant. » Tertius ordo eorum est, « qui adhuc in infidelitate positi, vocandi tamen sunt per misericordiam Dei, et hoc sine dubio in Ecclesia consecuturi, quod consecuti sunt; et illi duo ordines sive perseverantium, sive non perseverantium in gratia Christi. » Quartus ordo est infidelium, qui nunquam crediturі sunt. Ex iis quatuor ordinibus priores tres ad Christi gratiam pertinere dicit, et pro iis crucifixum esse Dominum, *ut eos redimeret, eosque in sua morte baptizaret ;* pro quarti ordinis infidelibus negat esse passum.

Sed in hac distinctione graduum, et ad eos applicatione Christi meritorum minus accuratus fuit iste Remigius. Primum quid attinebat tertium ordinem a primis duobus separatum ponere? Cum enim duo genera in illo constituat, alterum perseveraturum in fide, alterum defecturum ab ea : priores utique ad primum ordinem referendi sunt, qui ex electis, prædestinatisque constat : posteriores, ad secundum, qui reprobos continet. Deinde qui sunt illi fideles secundæ classis, qui ad Christi gratiam accedunt, nec in ea constanter manent : et quo pacto secernuntur ab illis tertii ordinis infidelibus, qui vocati minime perseverant? Nonne utrique infideles sunt, cum ad Christi fidem accedunt? Aut quis fidelis ad baptismi gratiam adit : vel, ut catechumenus, et fide præditus jam sit ; non infidelis ante primam illam gratiam fuit? Certe quisquis hoc quærit, an pro omnibus passus sit Christus, si non ineptus esse velit, hunc sensum inquisitionis illius in mente sua concipit : utrum Christus, quum pateretur, prodesse voluerit omnibus sanguinis sui, passionisque meritum, sive ad vitam æternam, sive ad certi temporis fructum; nec in illis, quorum ætate vivit, infideles crediturос olim, nondum tamen credentes, ab iis qui præsentem habent fidem distinguere : cum utrique patienti Christo ac fidem promerenti nonnisi infideles objecti sint.

[1] § 6. — [2] Cap. 8. § 2.

[3] Lugd. Eccl. lib. de trib. epistol. tom. 4. part. 2. Bibl. PP. pag. 364. D.

Quare perplexa, et implicata est, ac, si verum quærimus, inscita Remigii illa divisio. Deinde cum ad eam comprobandam quamplurima sanctorum testimonia Patrum adduxerit; horum pleraque, imo ex illorum mente, omnia de prædestinatis intelliguntur; pro quibus solis passum esse Dominum significant, eo videlicet sensu, ut ad remedium, et salutem comparandam solis illis profuerit. Atqui non unum genus prædestinatorum complexus est in sua divisione Remigius, sed majorem reproborum ex fidelibus partem. Itaque aliud proposuit; aliud ratiocinatione sua conclusit.

III. Est et alia Remigii neutiquam vera, nec sincera ratio ad eludendum Hincmari, et Carisiacensium canonem tertium, qui Deum *sine exceptione* velle salvos omnes fieri statuit. Imo vero ad sanctorum Patrum, qui, itidem ut Carisiacenses, Apostoli sententiam illam universe, ac simpliciter acceperunt, reprehensionem, et injuriam spectat; ac minime idcirco dissimulanda. « Quarto autem modo, *inquit* [1], ita a sanctis Patribus intellectum invenitur quod dictum est, qui vult omnes homines salvos fieri, ut simpliciter accipiatur hoc de omnibus hominibus, quantum in ipso est, Deum velle, eo quod omnes salvari velit bonitate creatoris; sed quia liberi arbitrii eos condidit, expectet ut hoc etiam ipsi velint; et si voluerint, juste salventur; si noluerint, juste puniantur. Sed huic sensui imprimis illud videtur esse contrarium, quomodo omnipotens Deus eorum, quos vult salvos fieri, expectet voluntatem; ut et ipsi scilicet propria arbitrii libertate salvi esse velint; cum velle fideliter salvum fieri sit per redemptionem Domini Jesu Christi. » Hoc loco manifeste aberrat, ut dixi, Remigius, dum communem illam apostolici dicti interpretationem studet refellere; tanquam Patres isti, qui Deum velle omnes homines salvos facere dicunt, si salvi esse velint ipsi, voluntatem hanc, qua salvi esse cupiunt, itidem ut Pelagiani, citra Christi gratiam, haberi putent propriis naturæ viribus. Quod non est ita; nam ex gratia provenire, Christique beneficio eam obtineri sentiunt, dum præeuntis, et aspirantis divini spiritus motioni liberæ consensu voluntatis obtemperant.

IV. Paulo distinctius vero in sequentibus idem Remigius de infidelibus ita pronuntiat [2]: neque pro omni illa innumerabili, « et infinita multitudine impiorum, qui ab exordio mundi usque ad passionem Domini per quatuor ferme annorum millia in sua impietate sunt mortui, et apud inferos æterna perditione damnati, passum esse Christum; » nisi si qui venturum eum esse crediderant, ac speraverant, quales justi omnes fuerunt, patriarchæ, prophetæ, ac ceteri: neque pro iis infidelibus, « qui post passionem ejus, usque ad mundi terminum aut extiterunt, aut existunt, aut futuri sunt, in quibus utique et homo ille, nondum natus Antichristus erit. » Auctor libri de tenenda veritate Scripturæ, qui nomine Lugdunensis Ecclesiæ est editus [3], idem confirmat de iis, qui ante Christi adventum *irrevocabiliter damnati sunt*. Porro « de ceteris hominibus, qui ab ejus passione usque nunc fuerunt, aut sunt, aut usque in finem seculi futuri sunt, catholica, *inquit*, fides tenet, et Scripturæ sanctæ veritas docet, quod pro omnibus credentibus, et per gratiam baptismi ex aqua et sancto Spiritu regeneratis, et Ecclesiæ in corporatis vere Dominus, et salvator noster sit passus: » tametsi [4] gratiam illam « postea suo vitio in se irritam faciant. » Qui autem [5] in ipsa infidelitate, atque impietate sua perseverantes sunt perituri, pro iis etiam negat esse passum, uti et pro dæmonibus [6].

Valentinum quoque concilium capite quarto, Carisiacenses reprehendit, « quod pro illis impiis, qui a mundi exordio usque ad passionem Domini, in sua impietate mortui, æterna damnatione puniti sunt, effusum sanguinem Christi diffiniant. » Ipsum vero pro illis solis hoc datum pretium decernit, de quibus Dominus cum Nicodemo colloquens dixit [6]: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis; ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Ubi potest ambiguum videri, utrum pro iis solis mortuum velit esse Christum, qui revera salutem adipiscuntur; an pro credentibus, id est fidelibus omnibus duntaxat, quibus ad salutem aditus patefactus est per fidem, etsi culpa sua non eam assequantur. Quod posterius asserere videtur Prudentius Tricassinus in epistola ad ordinatores Æneæ.

V. Gothescalcus vero in libello, quem obtulit Rhabano, ut refert Hincmarus [7], pro electis tantummodo passum esse docuit Christum. « Absit procul a me, *inquit*, ut vel illud solummodo velim somniare, nedum semel susurrare,

[1] Lib. de trib. epis. col. 362. B. — [2] Ibid. col. 367. E. — [3] Ibid. col. 440. E. — [4] Ibid. 441. D. — [5] Ibid. 439. D. E. — [6] Joan. 3. 14. — [7] Hinc. de Præd. cap. 29. pag. 229.

ut nullum eorum perpetualiter secum perieturum antiquus rapere valeat anguis, pro quibus redimendis tam pretiosus Deo Patri Domini Dei nostri filii sui fusus est sanguis. » Nam de baptizatis reprobis ita subinde asserit : « Baptismi enim sacramento eos emit, non autem pro eis crucem subiit, nec mortem pertulit, neque sanguinem fudit. » Adeo fuit illorum incerta, fluctuansque sententia, qui pro omnibus passum negarunt esse Christum, ut alias reprobos omnes excluderent : alias solos eos, qui nunquam in illum crediderunt, neque baptismo sunt initiati. Nam et Lugdunensis Ecclesiæ nomine inscriptus liber in eo loco, quem paulo ante citavimus [1], ut illa sunt argumenta, testimoniaque, quibus utitur, pro solis prædestinatis passum esse significat.

Ac si diligenter hæc animo reputare volumus, inveniemus omnes illos, qui se Augustinum sequi profitentes, ejus auctoritate persuaderi dicunt, ut Deum non putent omnes homines salvos esse velle, neque pro omnibus passum esse Christum, minus constare sibi, si quos de numero reproborum exceptos, utriusvis voluntati salvificæ subjiciant. Etenim si Augustini verba ipsa spectentur, ac nuda et simplex illorum notio : itemque qua de causa ita se loqui ac sentire præ se ferat; nullum omnino participem benignæ voluntatis illorum esse patiemur reprobum : siquidem idcirco Deum velle salvum esse quemquam negavit, nisi qui reipsa salutem obtinet, quod alioqui Dei omnipotens voluntas non quod vellet efficeret ; et *ei derogaretur*, ut in Enchiridii capite centesimo tertio scribit. Et in capite 95. libri ejusdem, « certam et immutabilem, et efficacissimam esse voluntatem Dei » adstruit, quæ nihil velit, quod non possit; ut ex Psalmo centesimo decimotertio confirmat, ubi ita legitur : *Omnia quæcumque voluit fecit.* « Quod utique non est verum, ait Augustinus, si aliqua voluit, et non fecit ; et, quod est indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. » Eadem et ab ceteris adhibetur ratio, qui, perinde ut ille, negare videntur communem in Deo voluntatem salutis omnium. Quæ sane ratio generatim de omnibus reprobis, sine quorumdam exceptione procedit.

VI. Equidem, quod in superioribus capitibus studiose est effectum, verissimum id esse arbitror, neque vel Augustini, vel hujus vestigiis inhærentium placitis alienum, ut omnium, etiam reproborum, salutem voluntate quadam antecedente Deum amplecti : sic *Mediatorem Dei et hominum Jesum Christum*, omnibus, quoad ejus fieri potuit, prodesse morte sua voluisse, eorumque saluti consulere. Sed cum uniusmodi ratio sit in Deo voluntatis *salvificæ*, (faciamus enim hoc vocabulum usu tritum ; etsi non satis latinum est ; quod nullum aptius occurrit,) una est, et simplex illius assertio. Mediatoris autem cum sit officium multiplex, non idem parque de omnibus est judicium. Quamobrem dici hoc universe potest ; Christi mortem, ac merita omnibus ad salutem adducendis hominibus divina destinatione contulisse. Etenim quidquid opis, et gratiæ ab humani generis primordio ad finem usque largiri constituit Deus, hoc totum unius redemptoris Christi meritis acceptum referri placuit. [2] *Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, de quo alibi diximus [3]. Quocirca non solum post adventum Mediatoris, et pretium ab eo pro humana salute persolutum ; sed etiam præteritis retro seculis in omnes homines sive prædestinatos, sive reprobos, ex uno, eodemque fonte Salvatoris, salutaris beneficentiæ largitas emanavit. Sed hujus applicandæ paululum diversa ratio est, cum ab eo, quatenus est Deus, ac cum, ut homo est, adhibita cogitatur. Nam si ratio in Christo divinitatis habetur, eadem personarum trium est voluntas, idem consilium, quo ex omni æternitate propter Redemptoris mortem, idonea cunctis adjumenta gratiæ decreta sunt, et suo tempore, ut erant destinata, promuntur : nec interest, ante, an post illius adventum auxiliaris gratia ista donata fuerit. Sin ut homo est spectetur Christus, et quatenus voluntate ipsius, ac dispensatione, redemptionis nostræ fructus in humanos usus impenditur ; non videtur ad universos singulosque salvandos, passionis suæ merita retulisse.

VII. Etenim quis ad eos reprobos servandos, qui antequam pateretur, fato jam perfuncti erant, et ad inferos detrusi, Christum ordinasse mortis pretium suæ suspicetur ? An vero pro illis orasse credi potest, ut salvi fierent, minimeque damnarentur, qui hoc ipsum jam erant, æterna morte damnati ? Hoc esset Christo Dei sapientiæ illud affingere, quod ne vulgarem quidem in hominem ca-

[1] Col. 440. et 441. — [2] Act. 4. 12.

[3] Vide lib. 1. de lege et grat. c. 10. et lib. 2. c. 3.

dere potest, paululum judicii compotem, nec prorsus amentem. Itaque recte Valentini concilii Patres isto sensu *nimium errorem* vocant [1] « eorum, qui etiam pro illis impiis, qui a mundi exordio, usque ad passionem Domini, in sua impietate mortui æterna damnatione puniti sunt, effusum Christi sanguinem diffiniant. » Quo decreto notatur, ut supra dixi, Carisiacense capitulum quartum. Sed parum sincera fide : quippe non de applicatione Christi passionis ad singulos agitur in illo capitulo ; sed hoc tantum, quod est verissimum, traditur : pro omnibus illam esse susceptam, hoc est ejus gratia omnibus hominibus aditum ad salutem esse patefactum. Dici hoc tamen haud absurde fas est, Christum Dominum eatenus pro reprobis, qui antea decesserant, pati voluisse, quod ratum illud habuerit ; ac pro eo gratias etiam egerit Patri, quidquid sua causa, et propter merita passionis, mortisque suæ, bene reprobis istis, ac damnatis in eorum vita fecisset.

At vero si de illa parte humani generis agitur, quæ post Christum deinceps futura erat, ad usque mundi terminum ; consentaneum id mihi videtur, ad eos redimendos non pretium tantummodo, fructumque pertinuisse mortis illius, sed etiam applicationem, et, ut illorum ad salutem quodammodo prodesset, Redemptoris orationem ; non eam tamen absolutam, cujusmodi pro electis ab eodem est exprompta Christo : verum hoc pacto, ut necessaria illis impetraret adjumenta gratiæ, quibus si bene uti vellent, salutem possent adipisci. Quare uti voluntas illa, qua reprobos nondum mortuos Deus salvos fieri vult, non est absoluta, sed conditionalis, in qua tacite hoc implicatum tenetur, si et ipsi velint, et opitulanti gratiæ voluntariam navent operam : sic accommodatio illa passionis Christi ad reproborum emerendam salutem, voto ipsius, et oratione facta, simili conditione temperata fuit ; non autem absoluta : qualem utique nec ipsi nos haberemus in vivos adhuc homines, si divinitus nobis de eorum damnatione constaret. Quæ sine dubio mens fuit Augustini in libro de civitate Dei vicesimo primo, cap. 24. ubi pro reprobis angelis, et hominibus negat esse Deum nobis orandum. « Denique si de aliquibus, *inquit*, ita Ecclesia certa esset, ut qui sunt illi, etiam nosset, qui licet adhuc in hac vita sint constituti, tamen prædestinati sunt in æternum ignem ire cum diabolo, tam pro eis non oraret, quam nec pro ipso. » Pro reprobis itaque non sategit absolute Christus, neque de eorum salute directe Patrem interpellavit, sed tanquam ex obliquo, quatenus ea illis exoravit auxilia gratiæ, quibus certa ipsis ad salutem via sterneretur, si deesse sibi nollent.

VIII. Neque vero, quod ad istos reprobos attinet, quidquam facit discrimen illud fidelium, et infidelium, quod ex Remigio, et Lugdunensibus aliis supra memoratum est. Est enim omnium causa communis. Nec si qui forte reproborum infidelium baptismi, aut fidei Christianæ penitus expertes mortui sunt ; ideo non pro eis passus est Christus, aut nihil iis Redemptoris merita profuerunt : siquidem nec illis occulta deerant adminicula gratiæ Christi, quibus quasi e longinquo curari, et ad robustiora promoveri poterant auxilia, si non illa priora irrita culpa sua fecissent. Quam ad rem utilis est observatio duplicis generis gratiæ, quam alibi proposuimus, præsertim in secundo libro de Lege et gratia [2] : ex quo facile erit agnoscere, quænam vel ante fidem auxilia gratiæ suppetere potuerint impiis, et infidelibus, quibus ad salutem paulatim obtinendam Deus illos præparare studuit. Atque hoc Lugdunenses illos, et si qui extiterunt alii, qui mediatoris pretium in salutem omnium impensum fuisse negarent, fefellisse videtur : quod nullum omnino fructum infideles aliquos ex illius cepisse sanguine putarent, eo quod caruissent interiore illa permotione gratiæ, quæ a fide incipit. Ex quo recte sibi argumentari visi sunt, non impensum esse passionis Christi pretium talium in hominum salutem, in quos nihil esset illius meritis gratiæ collatum. Verum *gratiæ* nomen non eo semper modo sumitur, quo isti volunt ; sed nonnunquam remotiora quædam, ac fidem antegressa significat auxilia, quibus præculti, ac velut subacti infidelium animi præparantur ad fidem ; de quibus non est hujus loci disputare pluribus. Erit autem cum de gratia proprie agetur.

[1] Valent. Conc. can. 14.

[2] Vide c. 6. § 7. et 8.

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

An Christus post mortem ad inferos descendit. — 1. Quæstionis illius occasio, et in partes distributio. — 2. Quibus e Scripturæ locis descensus ille comprobetur ; ac de vocabulis duobus, quæ controversiam faciunt ; ac primum de hebraica voce Nephesch. — 3. Tum de Scheol, quæ sepulcrum significare monstratur. — 4. In quo Beza ab Calvino vapulat. De symbolis, in quibus descensus ad inferos Christi siletur.

I. In superiori capite [1], cum illud inquireretur, utrum Christus in eos etiam redimendos, qui antequam moreretur æternis erant cruciatibus addicti, pretium sanguinis sui contulisset, in sermonem quemdam incidimus Remigii Lugdunensis, qui pro illis passum esse duntaxat Christum Dominum asseverat, qui in eum venturum crediderant ac speraverant : pro reprobis vero nullo modo esse mortuum. Hæc nos sententia disputationis alterius admonet, tum præsenti opportunæ tractationi ; tum vero necessariæ, et ad fructum officiumque mediatoris illustrandum accommodatæ : ecquid obita morte Christi anima descenderit ad inferos ; et quod ibi vestigium, et exemplum salutaris humano generi functionis ediderit. Latissima ista quæstio est, atque in plura scissa capita : et, ut paucissima sint, tria quatuorve ; quorum primum sit, omniumque præcipuum, an ad inferorum sedes corpore functa Christi anima pervaserit. Secundum, quosnam illinc exemptos in domicilium cœleste transtulerit ; tertium, de paradisi loco, in quo sancti latronis animam eodem secum die fore pollicitus est Christus ; quartum, an intervallo illo, quo ab corpore sejuncta fuit anima Christi, cum eodem, a quo erat assumpta, Verbo pars utraque copulata manserit.

De primo capite major est, quam de ceteris, exquisitiorque controversia, nec illa sane plurimum antiqua. Nam etsi de professione ipsa delapsi ad inferos Christi, hoc est ejus in symbolo fidei expressa mentione diversa veterum ratio fuerit ; de re ipsa tamen fere consentiebant : donec superiore seculo novarum cupidi rerum homines extiterunt, qui communem, ac velut per manus traditam a majoribus fidem aspernari penitus auderent, aut saltem elevare dubitando. Atque hoc non modo manifesti catholicæ communionis hostes, sed eadem etiam nobiscum tessera sociati aggressi sunt facere. Me quidem, ut in hanc tractandam quæstionem diligentius incumberem, multum est hortata viri cujusdam assertio catholici, et eruditi : qui de hoc argumento disserens nuper, sententiam tulit parum æquam orthodoxæ professioni ; et in eam propensum se esse monstravit, cui nemo, nisi illarum partium, hactenus est assensus. Quamobrem de hac controversia sic agam deinceps, ut, quoniam ex auctoritate potius, quam conclusa ratione, disceptari eam oportet. Est autem illa duplex : nam et ex sacris litteris, tanquam legibus : et ex Patrum, velut consultorum, ac prudentum, responsis, testimonia petuntur. Attingam prius illam, quam hanc, explicemque quid ex Scripturis liquidi ac certi de ea possit afferri.

II. Duo sunt præcipua Scripturæ loca, quibus descensus ad inferos ille Christi aperte significari videtur. Primus est Actorum secundo capite, isque geminus : nam et Psalmi decimi quinti verba ibi citantur ab apostolo Petro ; quæ sic habent : *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Et Petrus [2] enarrans illa verba, *Providens*, inquit [3], *locutus est de resurrectione Christi ; quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem.* Alter locus est primæ epistolæ Petri, capite quarto : ubi [4] Christus legitur in *Spiritu veniens, prædicasse spiritibus, qui erant in carcere.*

Ut a priore ordiar ; utrobique, hoc est tam in Psalmo, quam in Actis, *inferni* vox diversas in notiones interpretando trahitur ; quarum maxime trita, et celebris est ista, ut sit idem ac *sepulcrum :* quod Hebræi שאול vocant. Notum est quantam in ea voce licentiam usurparit sibi Theodorus Beza, qui in latina sua versione ausus est locum illum sic exponere : *Non derelinques cadaver meum in sepulcro ;* quasi et נפש, quod est ψυχή, id est *anima*, pro *corpore*, vel *cadavere* sumatur ; et שאול, ut jam dixi, pro *sepulcro*. Sed illi

[1] § 4. — [2] Act. 2. — [3] Ibid. vers. 31.

[4] 1. Pet. 3. 19. et cap. 4. 6.

τὸ καινόσπαστον hoc magno constitit ; quippe omnium risu ac conviciis exceptus est, etiam suorum; quibus novitas illa displicuit. Itaque vapulando id a se tandem extudit, ut in aliis deinceps editionibus, mutato consilio, ad priorem, et usitatum sensum rediret. Nolo hic esse longior in lite ista plusquam satis est explicanda. Hoc unum ad illam comprimendam flagitiosam temeritatem minime præterierim : quamvis id quod impetrare studet, ultro concessum a nobis fuerit, tam hebræa, quam græca nomina utriusque contextus, sic ut illi commodum est, accipi posse; ut *Nephesch*, et ψυχὴ *cadaver* interdum significent; *Scheol* item, et ᾅδης *sepulcrum :* negare tamen minime poterunt, eadem vocabula plerumque, ac sæpius nativam et usitatam retinere potestatem. Imo hoc ipsum Beza, ceterique, quibus commentum istud placuit, ingenue fassi sunt. Reliquum igitur erit, ut id statuatur, utris tandem potius auscultandum sit, paucis illis, et recentioribus, nec valde idoneis auctoribus ; an veteribus omnibus, græcis ac latinis: quos et summa doctrinæ copia, et par aut major etiam vitæ sanctitas, et omnium seculorum approbatione constituta deinceps auctoritas commendat. De horum multitudine testium post viderimus.

III. Quod ad nomina illa pertinet, primum asserimus, non pati linguæ utriusque proprietatem, ut ejusmodi significatio locum illic habeat. Vox נפש licet pro funere mortui hominis, et pollinctura nonnunquam posita legatur, adeoque pro mortuo homine; non tamen pro *corpore* ipso, vel *cadavere* sumitur : quod recte Genebrardus observat ad Psalmum secundum.

De altero nomine *Scheol*, quem Græci ᾅδην nominant, acrior, et paulo justior est contentio. Hebræorum doctores aliqui *sepulcri* notionem illi subjecere. Veteres autem fere pro infernis sedibus, ac gehennæ loco magis usurpari crediderunt. Hujus rei testes adhibebo duos, quos magistri citant ad Psalmum nonum : cujus insignis est locus, nec mysterio vacuus, ut illis videtur. (1) *Convertantur*, ait Propheta, *peccatores in infernum*. Observant vocabulum *Scheol*, duabus stipatum esse litteris, ל et ה, quarum singula vim habet præpositionis *ad*, vel *in*. Proinde satis esse potuit alterutra, ut ita scriberetur לשאול vel שאולה. Quorsum igitur geminata est ibi præpositio? R. Selomoh ad illum locum, R. Aba filii Zabdi sententiam refert his verbis : « (2) Dixit R. Aba filius Zabdi; ad gradum inferiorem Orci. Et quare scriptum est, Convertentur? Quoniam cum egressi fuerint e gehenna, et steterint in judicio, ac damnati fuerint, revertentur ad gradum inferiorem gehennæ. »

Idem habet et liber, qui inscribitur *Derasch*, hoc est *allegorica expositio*, quem citat ad eumdem Psalmum R. David : « (3) In libro, *inquit*, expositionis allegoricæ, vox inferni pro gehenna sumi dicitur. Cur autem dixit, in gehennam? Nonne littera He ubicumque ponitur in fine dictionis, idem valet ac Lamed ejusdem initio? Sed hoc perinde est ac si diceret, in gradum infimum inferni. » Græci interpretes ᾅδην solent vertere : quæ dictio neutiquam *sepulcrum* significat, sed inferorum locum.

IV. Quin Theodori Bezæ opinionem, et interpretationem refellit Calvinus [1], et ineptam judicat : quod verisimile non sit, « rem minime difficilem verbis expeditis, et claris demonstratam, obscuriore deinde verborum complexu indicari magis, quam declarari in Symbolo : » ubi postquam dictum est, *et sepultus est*, statim subjungitur, *descendisse ad inferos :* quæ locutio, cum antecedentis explicatio sit, ea debet esse clarior ; et tamen esset obscurior, tum superflua foret ista battologia in compendio fidei minime toleranda. At idem Calvinus cum *inferos* illic significari putet, subinde nefariam ac detestandam suam hæresim expromit, et *inferorum* nomine pœnas ipsas designari putat, quas cum damnatis communes tunc sustinuisse Christum asserit : quam blasphemiam alibi confutavimus [2].

Sed et Petrus martyr utriusque, Calvini ac Bezæ, sententiam castigat. Nam et ad inferos, ubi sanctorum detinebantur animæ, venisse Christum ex communi sententia docet [3] : et absurdum judicat, quod nonnulli dicunt,

(1) Psalm. 9. 18. ישובו רשאעים לשאולה :

(2) R. Selom. ad Psal. 9. vers. 18. אמור דבי אבא בר זבדי למדדיגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאהר שיצאו מגיהגם ויעמדו בדין זיתחייבו ישובו למדרגח תחתית שלגיהגם :

(3) R. D. Kim. in eumd. Psal. ובדרש לשאולה הוא גיהגם ואמרי למה אמור לשאולה והלא בל הא בסוף הטיבה הוא במקום לטד בתחלתה למה אמר לשאולה כליכור למדרגה התחתונה של שאול :

[1] Calv. 2. Inst. c. 16. § 8. — [2] To. 1. lib. 10 cap 9. § 8.

[3] Vid. loc. com. Pet Mart. Clas. 2. p. 428. et Clas 3. c. 15. p. 699.

eumdem Christum « pertulisse pœnas, et tormenta impiorum; quo nos ab iis malis eriperemur. »

Nec huic obstare debet, quominus verum, ac fide dignum habeatur, quod in veteribus symbolis, maxime orientalis Ecclesiæ, prætermissus ille sit *descensus ad inferos :* quo argumento recentior quidam nuper est usus. « Nam et hodie, *inquit*, in Ecclesiæ catholicæ symbolo descensum non audimus. » Itane descensus ille non hodie usurpatur in Symbolo? Non quotidie privatim fideles, dum solemnem fidei tesseram memoriter reddunt, ita profitentur, *Crucifixus*, *mortuus*, *et sepultus*, *descendit ad inferos?* Fatendum id quidem est, in antiquis plerisque symbolis, græcis ac latinis, non illud expressum fuisse, uti nec in Nicæno, et Constantinopolitano, quod in Ecclesia publice cantari solet. Verum in aliis perantiquis positum fuit : ut in eo, quo Aquileiensis usa est Ecclesia, quodque Ruffinus exposuit; ubi et lectorem admonet, « neque in Ecclesiæ Romanæ symbolo illud additum haberi : Descendit ad inferna; neque in Orientis Ecclesiis haberi hunc sermonem. » Et quamvis nominatim hoc in symbolis complurium Ecclesiarum declaratum non fuerit, in illis ipsis tamen vulgo, et communi fuisse fide receptum, arguunt qui ubique terrarum, et in iisdem Ecclesiis floruerunt, aut iis etiam præfuerunt, innumeri Patres, quorum aliquot audiemus postea, qui de aditis a Christo inferis consentaneum hodiernæ fidei testimonium tulerunt. Ac de symbolis istis eorumque varietate non in hoc solum, sed etiam in aliis capitibus, proprias lucubrationes paucis abhinc annis eruditi, accuratique homines ediderunt : ut necesse modo non sit supervacaneam in illis operam insumere. Nos, quod instituimus, deinceps prosequemur, et præcipuorum ex omni antiquitatis memoria Patrum responsa proferemus : ut ex incredibili eorum consensu Catholici juxta, et hæretici recognoscant, quanto periculo per speciem inquirendi dubitandique de hac re controversia moveatur.

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Recensentur aliqui ex antiquis qui Christum ad inferos descendisse testantur. — 1. Ac primum græci, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes. — 2. Eusebius Cæsariensis, Athanasius. — 3. Cyrillus Hierosolymitanus, Basilius, Gregorius Nazianzenus, et Nyssenus. — 4. Epiphanius.

I. Græcorum Patrum (nam ab illis auspicari convenit) primus audiendus est Justinus martyr. Hic in dialogo cum Tryphone Judæo, inter alia Scripturæ loca de Christo, quæ ab Judæis abrasa queritur, unum recenset Jeremiæ prophetæ, in quo descensus ille manifeste declaratur. « (1) Quin etiam ex ejusdem Jeremiæ similiter dictis, *inquit*, detruncarunt istud : Memor fuit Dominus Deus ex Israele mortuorum, qui dormierunt in terra aggeris, et descendit ad ipsos, ut evangelizaret eis salutare suum. » Cujus auctoritas loci ad hoc saltem valet, ut hanc Justini sententiam fuisse constet, Christum Dominum post mortem ad inferos venisse, ibidemque mortuis prædicasse : quod et Petrus apostolus confirmat.

Irenæus libro quarto capite 39. « Propter quos, *inquit*, et descendit in inferiora terræ, id quod erat inoperatum conditionis visurus oculis. » Et capite 45. « Eapropter Dominum in ea, quæ sunt sub terra, descendisse, evangelizantem et illis adventum suum, remissione peccatorum existente his , qui credunt in eum. » Et disertissime in libro 5. capite 31. Christum docet post mortem suam « tribus diebus conversatum esse ubi erant mortui, et descendisse ad eos, extrahere eos, et salvare eos. » Ad idque refert quod Dominus ait [1],

(1) JUSTIN. dialog. pag. 232. Καὶ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ αὐτοῦ Ἱερεμίου ὁμοίως περιέκοψαν· Ἐμνήσθη δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἰσραὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν κεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς εὐαγγελίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

[1] Matth. 12. 40.

Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, et tribus noctibus. Et quod Apostolus dicit, *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ?* Ac paulo post : « Cum enim Dominus in medio umbræ mortis abierit, ubi animæ mortuorum erant, post deinde corporaliter resurrexit. »

Clemens Alexandrinus in sexto Stromateo Christum asserit « (1) non alia de causa descendisse ad inferos, nisi ut Evangelium prædicaret. » Cujus discipulus Origenes idem testatur in secundo libro contra Celsum, nempe Christum post obitum « (2) nuda anima cum nudis versatum esse spiritibus. » Et homilia 15. in Genesim [1] « Dei filium *ait* pro salute mundi usque ad inferna descendisse, et inde protoplastum revocasse. » Item homilia 6. in Exodum [2], « Sed et nos omnes, *inquit*, puto quod aliquando terra devoratos in inferni penetralibus retinebat, et propterea Dominus noster descendit non solum usque ad terras, sed usque ad inferiora terræ. »

II. Sic Eusebius in libro 4. de Demonstratione evangelica latissime id explicat, « (3) Quemadmodum ad mortem usque, et ad mortuos ipsos humanitatis illum leges vocaverint, ut eorum, qui olim mortui erant, animas revocaret. » Et in libro octavo, « (4) Carnis expers, *ait*, et nudatus corpore, quod assumpserat, ad hostium regionem descendit ille, qui est ipsa vita, ut mortem destrueret, et insurgentes in se virtutes. »

Rursus in libro decimo ejusdem operis, Psalmum enarrans 16. qui est de Christi passione : « (5) Hic, *inquit*, ob salutem animarum, quæ apud inferos detinebantur, aderat; quæ quidem a multis jam seculis illius adventum præstolabantur : ac descenderat æneas contriturus fores, et vectes confracturus ferreos; ut qui apud inferos vincti prius erant, liberos dimitteret. »

Idem etiam ex Thaddæi discipuli ad Abgarum missi prædicatione refert in calce libri primi ecclesiasticæ Historiæ.

Athanasius vero eidem præclare suffragatur opinioni, maxime in libro de incarnatione Christi adversus Apollinarem : et inde petito insuper argumento hæretici hujus redarguit errorem, qui præstantiorem animæ partem, quæ est *mens*, assumptam negabat a Verbo; sed solam ejus expertem mentis animam illi tribuebat. Atqui interior homo, quem Christo detrahebant Apollinaristæ, anima est ipsa, quam a corpore disjunctam in Christo separatus locus excepit. « (6) Persuasum igitur habetote, *inquit*, interiorem nostrum hominem esse animam. Quod et prior formatio hominis indicat, et hac posterior dissolutio. Nec id tantum in nobis, sed etiam in ipsa Christi morte demonstratum est : in qua alterum, id est corpus, pervenit ad sepulcrum; anima vero ad inferos usque penetravit. Cum autem ambo ista loca longo intervallo separentur, ac sepulcrum quidem corporei capax sit adventus, eo corpus pervenit : et quoniam inferi incorpoream præsentiam capiunt; quo tandem pacto Dominus incorporeo modo illuc penetrans, tanquam homo est a morte reputatus, ut animabus, quæ in vinculis habebantur, formam propriæ animæ, quam nulla mortis vincula detinere poterant, præsentem præsentibus exhibens, vincula disrumperet animarum, quæ apud inferos attinebantur? »

Item in alio libro, qui est de salutari adventu Christi, post hujus obitum, corpus in sepulcro locatum fuisse scribit, animam apud inferos,

(1) CLEM. Alex. 6. Stromat. pag. 460. Εἴ γ' οὖν ὁ Κύριος δι' οὐδὲν ἕτερον εἰς ᾅδου κατῆλθεν, ἢ διὰ τὸ εὐαγγελίσασθαι.

(2) ORIG. 2. cont. Cels. pag. 87. Καὶ γυμνῇ σώματος γενόμενος ψυχῇ ταῖς γυμναῖς σωμάτων ὡμίλει ψυχαῖς.

(3) EUS. 4. de Dem. pag. 106. Καὶ γὰρ μέχρι θανάτου, καὶ αὐτῶν νεκρῶν οἱ τῆς φιλανθρωπίας αὐτὸν ἐκάλουν νόμοι, ὡς ἂν καὶ τῶν πάλαι τεθνεώτων τὰς ψυχὰς ἀνακαλέσοιτο.

(4) Ibid. lib. 8. pag. 134. Ἄσαρκος καὶ γυμνὸς οὗ ἀνειλήφει σώματος, ἐπὶ τὸ τῶν ἐχθρῶν κατῄει χωρίον, αὐτοζωὴ τυγχάνων, θάνατον καταλύων, καὶ τὰς ἐπανισταμένας αὐτῷ δυνάμεις.

(5) Ibid. lib. 10. pag. 312. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἐν ᾅδου ψυχῶν παρῄει, ἐκ μακρῶν αἰώνων τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ περιμενουσῶν, καὶ κατῄει γε θύρας χαλκᾶς συντρίψων, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσων, καὶ τοὺς πρὶν δεσμίους ᾅδου ἐλευθέρους ἀνήσων.

(6) ATHAN. tom. 1. pag. 488. Πείσθητε οὖν, ὅτι ὁ ἔσωθεν ἡμῶν ἄνθρωπός ἐστιν ἡ ψυχὴ, τοῦτο καὶ τῆς πρώτης πλάσεως δεικνυούσης, καὶ τῆς δευτέρας διαλύσεως δηλούσης· οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν τούτων δεικνυμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ ἐδείκνυτο· τὸ μέντοι μέχρι τάφου φθάσαν, ἡ δὲ μέχρι ᾅδου διαβᾶσα. Διαιρετῶν δὲ ὄντων τῶν τόπων πολλῷ μέτρῳ, καὶ τοῦ μὲν τάφου σωματικὴν ἐπιδεχομένου τὴν ἐπίβασιν, ἐκεῖσε παρῆν τὸ σῶμα· τοῦ δὲ ᾅδου ἀσώματον, πῶς ἐκεῖ παρὼν ὁ Κύριος ἀσωμάτως ὡς ἄνθρωπος ἐνομίσθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἵνα ψυχαῖς ταῖς ἐν δεσμοῖς κατεχομέναις μορφὴν ἰδίας ψυχῆς ἀνεπίδεκτον τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου παραστήσας παροῦσαν παρούσαις, διαῤῥήξῃ τὰ δεσμὰ ψυχῶν τῶν ἐν ᾅδου κατεχομένων;

[1] Orig. p. 29. E.

[2] Pag. 47. A.

nec ab utraque divulsam esse divinitatem; atque huc pertinere vult locum istum Davidis e Psalmo 15. « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » Ex quo ita colligit : « (1) Propterea in anima quidem Dei, mortis dominatio solvebatur, et ab inferis resurrectio fiebat, ac nuntiabatur animabus. In Christi vero corpore, corruptela delebatur, et incorruptibilitas ostendebatur e sepulcro. » Tum postea : « (2) Ex inferis quidem animam, e sepulcro vero corpus exhibens : ut in morte destrueret mortem per exhibitionem animæ; in sepulcro vero corruptelam extingueret, in corporis sepultura, ex inferis et sepulcro immortalitatem, et incorruptionem ostendens. »

III. Cyrillus etiam Hierosolymitanus in Catechesi quarta, « (3) Christum *ait* in monumento petræ revera collocatum, velut hominem; et ad inferna descendisse, ut inde justos redimeret, » qui ab Adamo innumerabiles illic inclusi tenebantur. In Catechesi itidem decima quarta fuse idipsum explicat, et hujus ad inferos animæ Christi descensionis in Jonæ figura rationem explicat.

Basilius in Psalmum 48. [1] ad hæc verba, *Verumtamen redimet Deus animam meam de manu inferi*, significari putat hic prophetico afflatu descensum ad inferos Christi, quo sua cum ceteris anima liberanda sit.

Gregorius quoque Nazianzenus in calce orationis 35. « (4) Sepelitur, *inquit*, verum resurgit : ad inferos descendit; verum animas sursum educit. » Sic in oratione 42. « (5) Si ad inferos descendat, *inquit*, una cum illo descende. Ea quoque mysteria cognosce, quæ Christus ibi designavit. »

Consentit et Gregorius Nyssenus in libro primo contra Eunomium : ubi copiose disputat adversus Arianos, Christum uti verum, ac nostri simile corpus, sic veram animam habuisse, quæ ab corpore disjuncta sit in morte. Quinetiam locum illum Actorum secundi capitis, in quo Psalmi verba ista [2], *Non derelinques animam meam in inferno*, etc. ad Christum accommodantur, ex communi et recepta sententia Catholicorum interpretatur de Christi anima, quæ ab inferis est erepta, nec diu ibi permissa consistere. Quare cum illam descensionem ad inferos animæ Christi, Davidis et Petri auctoritate comprobatam ad id assumat, ut quod in controversia erat Catholicos inter et hæreticos adstruat; veram in Christo fuisse animam : consequens est, prius illud omnium Christianorum assertione constitisse, ac pro certo, confessoque ab universis habitum. Oportet enim ex notioribus, et omnium assensione certis argumenta proficisci. Igitur neque de inferis ab anima Christi aditis, neque de communi Catholicorum interpretatione locorum illorum ex secundo Actorum capite, et Psalmo 15. dubitatum est per illud tempus : de quo litem nobis hodie movent hæretici; et qui plus quam probos, ac frugi Catholicos deceat, indulgent illis, Romanæ ceteroqui professionis homines. Atque hoc sequentia magis illustrabunt testimonia, quæ deinceps pertexemus.

IV. Epiphanius in hæresi vicesima, quæ est Herodianorum, aperte, ac citra ambiguitatem id explicat ita scribens : « (6) In cruce suspenditur, sepelitur, ad inferos cum divinitate sua, animaque descendit : captivam ducit captivitatem. » Et in Hæresi 69. quæ est Arianorum, sepultum ait esse Christum, « (7) et ad inferos cum anima et divinitate descendisse, ut stimulum mortis infringeret, fœdusque cum inferis initum dissolveret. » Sed multo accuratius hoc affirmat in eadem Hæresi, sectione 62. ubi « (8) divinitatem Christi cum anima sua descendisse ait ad inferos, ut eos, qui ante

(1) ATHAN. lib. de Salut. adv. pag. 503. C. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν ψυχῇ Θεοῦ ἡ κράτησις τοῦ θανάτου ἐλύετο, καὶ ἐξ ᾅδου ἀνάστασις ἐγίνετο, καὶ ταῖς ψυχαῖς εὐηγγελίζετο· ἐν δὲ σώματι Χριστοῦ ἡ φθορὰ κατηργεῖτο, καὶ ἡ ἀφθαρσία ἐκ τάφου ἐδείκνυτο.

(2) Ibid. pag. 505. D. Ἐξ ᾅδου μὲν τὴν ψυχὴν, ἐκ ταφου δὲ τὸ σῶμα ἐπιδεικνύμενος· ὅπως ἐν θανάτῳ καταλύσῃ τὸν θάνατον ἐν ἐπιδείξει ψυχῆς, ἐν δὲ τῷ τάφῳ καταργήσῃ τὴν φθορὰν ἐν ταφῇ σώματος, ἐξ ᾅδου, καὶ τάφου τὴν ἀθανασίαν, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιδεικνύμενος. Vide et orat. 4. cont. Arian. pag. 268.

(3) CYRILL. Cat. 4. pag. 27. Ἐν μνήματι πέτρας ἐτέθη ἀληθῶς ὡς ἄνθρωπος, etc. κατῆλθεν εἰς τὰ καταχθόνια, ἵνα κἀκεῖθεν λυτρώσηται τοὺς δικαίους.

(4) NAZIANZ. pag. 576. Θάπτεται, ἀλλ' ἀνίσταται· εἰς ᾅδου κάτεισιν, ἀλλ' ἀνάγει ψυχάς.

(5) Id. orat. 42. pag. 693. Ἂν εἰς ᾅδου κατίῃ, συγκάτελθε, γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια.

(6) EPIPH. pag. 49. A. Σταυροῦται, θάπτεται, κατέρχεται εἰς τὰ καταχθόνια ἐν θεότητι, καὶ ἐν ψυχῇ, αἰχμαλωτεύει τὴν αἰχμαλωσίαν.

(7) Idem hær. 69. § 52. pag. 775. Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ σὺν τῇ ψυχῇ κατελθὼν ἐν τῇ θεότητι, ἵνα κλάσῃ τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, καὶ διαλύσῃ τὴν πρὸς τὸν ᾅδην διαθήκην.

(8) Ibid. § 62. pag. 789. B. Ἤμελλε γὰρ ἡ θεότης τελειοῦν τὰ πάντα τὰ κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους, καὶ σὺν τῇ ψυχῇ κατελθεῖν εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπὶ τὸ ἐργάσασθαι τὴν ἐκεῖ τῶν προκεκοιμημένων σωτηριαν, φημὶ, τῶν ἁγίων πατριαρχῶν.

[1] Tom. 1. p. 288.

[2] Ps. 15.

mortui erant, hoc est sanctos patriarchas in salutem assereret : » atque ut inferorum ipse princeps, et mors animam hominis videntes, et eam sibi captivam subjicere volentes, caperentur ipsi potius; et in illis hoc impleretur, quod scriptum est [1], *Non relinques animam meam in inferno; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Non enim sanctum Dei Verbum animam suam reliquit, nec destituta est anima ejus in inferno. Addit triduo jacere corpus in sepulcro debuisse, ut illud expleretur [2], *Factus sum inter mortuos liber*. Porro in illo loco Psalmi 15. ubi ait, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, nomen *sancti* significare corpus, quod in sepulcro interim jacebat, dum apud inferos anima versabatur. Hæc latius disputantur ibidem ab Epiphanio. Qui et in hæresi Dimœritarum [3], id est Apollinaristarum, quæ est 77. ex eo, quod anima descendit ad inferos, hæreticorum istorum castigat insaniam, qui Verbum dicebant in carnem, et ossa mutatum fuisse. Nam si verum id esset, frustra Christi corpus in monumento positum narrarent evangelistæ : cum satius foret affirmare, corpus ipsum per sese inferos adiisse, ut iis, qui ibi erant, velut in custodia, prædicaret. Rursus in eadem Hæresi, « (1) corpus Christi revera de cruce depositum, captum, involutum ab Josepho, et in monumento collocatum fuisse » dicit, « ac lapide munitum. Ipsum porro Christum descendisse ad inferos divinitate sua cum anima, ut vinctos fortitudine sua, et potentia liberaret. »

V. Joannes Chrysostomus homilia secunda in Matthæum, sub initium : « (2) Cogita, *inquit*, apud te, quantum sit audire, quemadmodum e cœlis, ac thronis regiis exsurgens in terram, et in inferos ipsos exiliit Deus, et in acie stetit. » Tum Homilia 81. tomi quinti, quæ est de nomine cœmeterii, et de cruce : « (3) Hodie, *inquit*, infernorum Dominus noster totum domicilium lustrat; hodie portas ferreas confregit : hodie vectes ferreos disrupit. » Ac deinde latius istud exequitur, docetque, cur et ferreas portas vocet, et confractas illas dicat. Item Dominum ipsum per sese loca hæc adiisse, et captivum abduxisse tyrannum ipsum.

Ad hæc in Homilia 61. tomi 6. cujus titulus est, *Quod Deus sit Christus* : explicans illum Isaiæ locum [4], *Portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam, et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum;* de Christo intelligit, et ejus ad inferos adventu : quos thesauri nomine appellari idcirco dicit, « (4) quod etsi inferi essent, tamen animas sanctas, et vasa pretiosa condebant, Abraham, Isaac et Jacob. »

Theophilus Alexandrinus in epistola prima Paschali quam latine interpretatus est Hieronymus [5], Apollinarem refutat asserentem, Verbum assumpsisse animam rationis, ac mentis expertem : quem errorem ex ipsa descensione ad inferos animæ Christi redarguit, ac primum locum illum Davidis affert e Psalmo 15. *Non derelinques animam meam in inferno;* deinde sic disserit ; « Nec credibile est, quod ad inferos caro ejus descenderit, vel prudentia carnis, quæ appellata sit anima, inferis apparuerit : sed quod corpus ejus positum in sepulcro sit; et ipse nec de corpore, et sapientia carnis, nec de divinitate sua dixerit, Non derelinques animam meam in inferno ; sed vere de nostræ naturæ anima, ut perfectam, ac rationalem, et intelligibilem, atque sensibilem ad inferos animam descendisse monstraret. »

Subjungendus avunculo Alexandrinus et ipse præsul Cyrillus : qui non uno in loco animæ ad inferos Christi descensionem approbat. Velut libro in Joannem 12. « (5) Post

(1) Idem hær. 77. § 25. pag. 1030. B. Ἐν ἀληθείᾳ τὸ σῶμα καθαιρούμενον, καὶ λαμβανόμενον ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐλισσόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ, καὶ ἐν μνήματι τιθέμενον ἐν ἀληθείᾳ, λίθῳ ἀσφαλισμένον. Κατερχόμενος ἐν θεότητι σὺν ψυχῇ εἰς ᾅδου, καὶ λύων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἐν δυνάμει.

(2) CHRYSOST. Ἐννόησον γὰρ ἡλίκον ἐστὶν ἀκοῦσαι, πῶς μὲν ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν θρόνων ἀναστὰς τῶν βασιλικῶν, καὶ εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ᾅδην ἦλατο ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἕστη.

(3) Idem tom. 5. pag. 564. Σήμερον γὰρ τὰ ἐν ᾅδου περιπολεῖ πάντα ὁ δεσπότης ἡμῶν· σήμερον τὰς χαλκᾶς πύλας συνέκλασε· σήμερον τοὺς μοχλοὺς τοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν.

(4) CHRYSOST. hom. 61. tomi 6. pag. 626. Εἰ γὰρ καὶ ᾅδης ἦν, ἀλλὰ ψυχὰς ἐκράτει ἁγίας, καὶ σκεύη τίμια, τὸν Ἀβραὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακώβ. Διὸ καὶ θησαυροὺς ἐκάλεσε.

(5) CYRILL. 11. in Joan. pag. 933. B. Τριήμερος γὰρ ἀνέβαινε, κρύψας καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι. Πληρεστάτη γὰρ οὕτως ἡ τῆς φιλανθρωπίας ἐπίδειξις ἦν, τῷ μὴ μόνον ἀνασῶσαι, φημὶ τοὺς ἔτι ζῶντας ἐπὶ τῆς γῆς; ἀλλὰ καὶ τοῖς ᾅδη κατοιχομένοις, καὶ ἐν τοῖς τῆς ἀβύσσου μυχοῖς καθημένοις ἐν σκότῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον διακηρύξαι τὴν ἄφεσιν. Vide et lib. 12. pag. 1068. E. et pasch. orat. 11. t. 5. par. 2. pag. 160. et orat. 20. pag. 264.

[1] Ps. 15. 10. — [2] Ps. 87. 6. — [3] Epiph. Hær. 77. § 7. et 8. p. 1001. et 1002.

[4] Isa. 42. 2. — [5] Theophilus tom. 3. Bibl. PP. col. 85.

triduum, *inquit*, revixit, postquam spiritibus, qui erant in custodia, prædicavit. Sic enim plenissime suam ostendit humanitatem, quod non solum iis, qui adhuc in terra degebant, salutem attulit : verum etiam iis, qui jam vita functi erant, et in abyssi penetralibus sedebant in tenebris, ut ait Scriptura [1], prædicavit indulgentiam. » Et in dialogo de Incarnatione, locum illum pertractans Actorum secundi capitis, in quo Petrus apostolus Psalmi decimi quinti verba hæc expendit, *Non derelinques animam meam in inferno*, etc. ex Apostoli mente sic illa declarat, ut neque anima Christi in inferis relicta sit, neque caro ejus in sepulcro corrupta : « (1) Nam anima divina conjunctionem, et unitionem cum Verbo sortita, ad inferos quidem descendit, *inquit*, et divina potentia facultateque utens, spiritibus, qui illic erant, apparuit. » Tum ex alio loco prioris Canonicæ Petri, ubi Christum ait [2] *in spiritu venientem iis, qui in carcere erant, spiritibus prædicasse*, hæc in animam illius convenire, non in divinitatem probat.

VI. Philo Carpathius in commentario ad Cantica canticorum, verba hæc enarrans capitis sexti, *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum*, sponsi descensum interpretatur de Christi descensu ad inferos. « Tunc enim hortum, seu paradisum triumphator ingressus est, cum ad inferos penetravit.» Gregorius thaumaturgus (ut quidem inscribitur) oratione in Theophania Christum ita loquentem introducit : « (2) Oportet me descendere et ad ima tartari profunda, propter mortuos, qui ibi detinentur. »

Gelasius Cyzicenus in parte secunda Nicænorum actorum, Macarium Hierosolymorum episcopum ita cum philosopho disputantem inducit : « (3) Deferebamur nos ad inferos post mortem. Hoc in seipsum Christus suscepit, et illo sponte descendit. Non delatus est, uti nos : sed descendit. Non enim morti subjectus erat, sed morti dominabatur, ac solus ille descendens cum pluribus ascendit. »

Leontius Byzantinus libro secundo contra Nestorium et Eutychem [3] ex illo eodem Actorum loco, Christi animam apud inferos fuisse, sed non illic mansisse docet. Tum ex Athanasii libro secundo contra Apollinarem idem adstruit [4].

Anastasius Sinaita in libro, qui inscribitur Ὁδηγός, contra Monophysitas disputans utramque naturam hac argumentatione comprobat : « (4) Si sola divinitas est Christus, tanquam humana natura absorpta sit a divina : quomodo in cruce suspensus non habebat speciem, neque decorem, et in sepulcro jacens non habebat animam ; delapsus autem ad inferos, corpore carebat : ita ut sepulcrum solum illius corpus exciperet, inferi vero solam animam ; ac neque corpus quod materiale, visibile, et attrectabile habet amitteret, nec anima proprietates animæ : cum interim utrique esset copulata divinitas ? »

Ita Cæsarius Dialogo tertio, in responsione ad quæstionem 143. « (5) Dei ac Verbi incarnati animam ad inferos venisse *ait*, ac nihilominus in paternis manibus extitisse. »

Auctor dialogi secundi contra Macedonianum, cui vulgo nomen Athanasii præfigitur, et Maximi martyris a quibusdam esse creditur, ex eo demonstrat, « (6) Christum anima opus habuisse, ut contristari, et angi, et inferos adire posset. »

Sic Hippolyti nomine vulgatus liber de Consummatione mundi sub initium, prophetas ait Christianæ fidei dogmata tradidisse, et

(1) CYRILL. tom. 5. par 1. pag. 693. B. Ψυχὴ δὲ ἡ θεία τὴν πρὸς αὐτὸν λαχοῦσα συνδρομήν τε, καὶ ἕνωσιν, καταπεφοίτηκε μὲν εἰς ᾅδου, θεοπρεπεῖ δὲ δυνάμει, καὶ ἐξουσίᾳ χρωμένη, καὶ τοῖς ἐκεῖσε πνεύμασι κατεφαίνετο. Idem habet et in libro de recta fide ad Theodos. num. 22. tom. 5. par. 2.

(2) Thaumat. in tom. 7. Chrys. pag. 660. Δεῖ με κατελθεῖν καὶ εἰς τὸν τοῦ ᾅδου πυθμένα διὰ τοὺς ἐκεῖ μετεχομένους νεκρούς.

(3) GELAS. lib. 2. cap. 23. tom. 2. Conc. p. 774. Κατεφερόμεθα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὸν ᾅδην. Ἀνεδέξατο καὶ τοῦτο καὶ κατῆλθεν ἑκουσίως εἰς αὐτὸν. Οὐ κατηνέχθη καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ κατῆλθεν. Οὐ γὰρ ἦν ὑποκείμενος τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἐξουσιαστὴς τοῦ θανάτου, καὶ μόνος κατελθὼν, μετὰ πλήθους ἀνελήλυθε.

(4) ANASTAS. citatus ab Euthym. Panop. tit. 15. lat. edit. pag. 630. Εἰ μόνη θεότης ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἅον καταποθείσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τῆς θείας, πῶς ἐν μὲν τῷ σταυρῷ κρεμάμενος οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἐν δὲ τῷ τάφῳ κείμενος οὐχ εἶχε ψυχήν ; εἰς τὸν ᾅδην δὲ κατελθὼν οὐχ εἶχε σῶμα; καὶ ὁ μὲν τάφος αὐτοῦ σῶμα μόνον ὑπεδέξατο, ψυχὴν δὲ μόνην ὁ ᾅδης ; οὔτε τοῦ σώματος τὸ ὑλικὸν, καὶ ὁρατὸν, καὶ ἁπτὸν ἀποβάλλοντος, οὔτε τῆς ψυχῆς τὰ τῆς ψυχῆς ἰδιώματα, εἰ καὶ ἀμφοτέροις ἡ θεότης συνῆν ;

(5) CÆSAR. tom. 11. bibl. pag. 671. Ὥστε οὖν καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ φοιτήσασαν τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου σαρκωθέντος ψυχὴν ἐν ταῖς πατρῴαις χερσὶν αὐτὴν ὑπάρχειν φαμέν.

(6) ATHAN. tom. 2. pag. 244. Εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ θαμβηθῆναι, καὶ ἐν ᾅδου γενέσθαι χρείαν εἶχε ψυχῆς.

[1] Isa. 61. 1. — [2] 1. Pet. 3. 19.

[3] Leont. to. 4. Bibl. PP. col. 993. D. — [4] Ibid. 999. B.

inter alia, «(1) descensum, et animarum, quæ a seculis erant, ascensum, et redemptionem.» Agnoscit et illum ad inferos descensum Jobius monachus apud Photium codice 222. [1] cujus postea meminerimus; ut et Damascenus libro tertio, capite 29. et in oratione de mortuis [2], necnon commentarius in Lucam Titi Bostrensis nomen præferens, in Lucæ caput 23 [3].

Theodorus Abucara in calce Opusculi primi: « (2) Quoniam, *inquit*, impossibile erat cum carne apud inferos versari, idcirco per mortem anima Domini a carne divulsa inter eas, quæ in tenebris degebant, animas commorans, easque luce divinitatis suæ collustrans; quæ ex illis in se crediderant, in paradisum transtulit, et inferorum regiam demolitus est. Ut enim tanquam porta et ingressus ad mundum adeundum fuit Deo Verbo sanctissima Virgo, sic et mors porta illi, et ingressus fuit descendendi ad inferos.»

Andreas denique Cretensis oratione prima de dormitione S. Mariæ, perinde Christi descensum ad inferos, ut superiores illi omnes, explicat. « (3) Ipse, *inquit*, communi nobiscum lege censeri voluit, vadens in medio umbræ mortis, uti scriptum erat, et triduo commorans in infimis terræ partibus, ubi jam ante mortuorum animæ detinebantur inevitabilibus alligatæ catenis: quibus et nuntiatum est Evangelium, ut ait sanctus Petrus. Nam et spiritibus, qui erant in carcere, prædicavit.» Sed græcorum Patrum abunde est; nunc latinos audiamus.

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Latinorum Patrum de eodem ad inferos Christi descensu testimonia.

I. Non minor, nec infrequentior est auctoritas latinorum de eadem Christi descensione Patrum, qui ad fidei regulam, illam ipsam pertinere putant. Ex iis Tertullianus libro de Anima, cap. 4. egregie communem de inferis, eorumque situ, et in illos relegatis ante Christum patriarchis, ceterisque sanctis, et ad eosdem Christi descensu fidem confirmat. Et inter alia sic scribit: « Siquidem Christo in corde terræ triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo, et interno, et in ipsa terra operto, et intra ipsam clauso, et inferioribus adhuc abyssis superstructo. Quod si Christus Deus, quia et homo, mortuus secundum Scripturas, et sepultus secus easdem, huic quoque legi satisfecit, forma humanæ mortis apud inferos functus; nec ante ascendit in sublimiora cœlorum, quam descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas, et prophetas compotes sui faceret.»

Sic Lactantius libro 4. capite 9. causam hanc susceptæ carnis a Verbo fuisse scribit, « ut, suscepta hominis figura, et conditione mortali, doceret homines justitiam: et cum mandatis Dei functus, veritatem gentibus revelasset, mulctaretur etiam morte; ut inferos quoque vinceret, ac resignaret, atque ita demum resurgens ad Patrem proficisceretur in nube sublatus.»

(1) HIPPOL. tom. 12. bibl. pag. 588. Τὴν εἰς ᾅδου κατάβασιν, καὶ τῶν ἀπ' αἰώνων ψυχῶν ἀνάβασίν τε, καὶ ἀπολύτρωσιν.

(2) ABUC. tom. 11. bibl. pag. 373. A. Ἐπειδὴ ἀδύνατον μετὰ σαρκὸς ἐνδημῆσαι τοῖς ἐν ᾅδου, τῷ θανάτῳ διαιρεθείσης ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς, γυμνὴ ταῖς ἐν σκότει ψυχαῖς ἐνδημήσασα, καὶ φῶς αὐτοῖς τὸ τῆς θεότητος ἀπαστράψασα, καὶ εἰς αὐτὸν πιστευσάσας εἰς τὸν παράδεισον μετατέθεικεν, καὶ τὸ τοῦ ᾅδου βασίλειον καταλέλυκεν. Ὥσπερ γὰρ πύλη, καὶ εἴσοδος τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐπιδημίας τοῦ Θεοῦ Λόγου ἡ παναγία Παρθένος γέγονεν, οὕτω καὶ ὁ θάνατος πύλη, καὶ εἴσοδος τῆς εἰς ᾅδην καταφοιτήσεως.

(3) ANDREAS pag. 117. C. Καὶ αὐτὸς ἡμῖν τὸν ἴσον εἵλετο θεσμὸν, πορευθεὶς ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ τρισὶ θ' ἡμέραις ἐνδιατρίψας εἰς τὰ κατώτατα μέρη τῆς γῆς· ἔνθα τῶν ἤδη θανόντων αἱ ψυχαὶ προκατείχοντο σειραῖς ἀφύκτοις σφιγγόμεναι· αἷς καὶ εὐηγγελίσθη, κατὰ τὸν μακάριον Πέτρον· καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ γὰρ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε.

[1] Pag. 330. — [2] Pag. 421.

[3] Titus Bostr. to. 13. Bibl. PP. 833. E.

Julius Firmicus Maternus libro de Errore profanarum religionum, « Fecit, *inquit*, Filius Dei quod ante promiserat, clausit januas sedis infernæ, et duræ legis necessitatem calcata morte prostravit. Per triduum recensita ab eo justorum turba collecta est, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne justorum meritum ex longa desperatione concideret ; fregit claustra perpetua ; et ferreæ fores Christo jubente collapsæ sunt. »

Hilarius item [1], « Numquid ambigitur, *inquit*, quin Jesus Christus homo ex mortuis resurgens, super omnes cœlos ascendens, a dextris Dei sit? Numquid descendisse ad inferos corpus, quod in sepulcro jacuit, dicetur ? Si itaque qui descendit, ipse et ascendit, ut neque corpus descendisse ad inferos credatur, et resurgens ex mortuis corpus ascendisse in cœlos non ambigatur ; quæ hic præter occulti Sacramenti, et incogniti mundo, ac principibus seculi fides relicta est, etc. » Si ergo corpus ad inferos minime descendit, evidens est, sepulcrum non esse inferos ; cumque non ut Deus descendisse dici possit, necesse est animam eo descendisse ; siquidem omnino ut homo descendit, ut in commentario ad Psalmum 53. testatur his verbis : « Morte enim non interceptus est unigenitus Dei filius : ad explendam quidem hominis naturam etiam morti se, id est discessioni se tanquam animæ corporisque subjecit; et ad infernas sedes, id quod homini debitum videtur esse, penetravit. » Non potest Deus ad inferos descendisse dici, nisi quatenus eo delapsa est anima : quia nec totus homo descendit, nec sola, quæ in sepulcro detinebatur, caro. Igitur cum anima, et propter animam, quacum ab carne divulsa nihilominus copulabatur, descendisse Deus ad inferos creditur.

II. Hunc Hilarii locum declarat similis Ambrosii locus ex cap. 5. libri de Incarnatione, ubi primum ita loquitur [2] : « Nam cum esset unctus a Joseph, et in ejus monumento sepultus, novo opere quodam ipse defunctus, defunctorum sepulcra reserabat : et corpus quidem ejus jacebat in tumulo ; ipse autem inter mortuos liber remissionem in inferno positis soluta mortis lege donabat. Erat ergo caro ejus in monumento, sed virtus ejus operabatur e cœlo. » Hic etsi animam nominatim non exprimit, eam tamen his verbis intelligit, cum ait, *ipse inter mortuos liber*, etc. adeo ut potior et principalis pars hominis, quæ apud inferos versatur, in appellationem cedat Christi totius (ut etiam in superiore Hilarii loco,) quæ ibidem subjicit Ambrosius (itidem ut de posteriore Hilarii loco diximus) ostendunt : ubi ad illud alludens Jobi [3], *Abyssus dicit, Non est in me*, sic loquitur : « Non dicit cœlum, non est in me ; sed abyssus dicit, non est in me. Non enim abysso, sed Patri dixit [4], *In manus tuas commendo spiritum meum.* Ipsa anima, etsi fuit in abysso, jam non est, quia scriptum est [5], *Quoniam non derelinques animam meam in inferno*, etc. »

Idem libro de Fide tertio, cap. 3. [6] enarrans illa Psalmi 87. verba [7], *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber ;* hæc ad rem nostram spectantia posuit : « Liber igitur est, qui mortis vincula nescivit, non captus ab inferis ; sed qui operatus sit in infernis, sine adjutorio est [8], quod neque per nuntium, neque legatum, sed ipse per se Dominus salvum fecit populum suum. »

Item ad Psalmum 118. octonario decimo nono, et ad illa verba, *Prope es tu Domine*, etc. alio Psalmi 138. allato loco, ubi ita scriptum est, *Quo ibo a spiritu tuo?* etc. hæc adnotat [9] : « Siquidem hæc per os Prophetæ locutus est Dei filius, in persona hominis locutus qui per incarnationem descendit in terras, per resurrectionem ascendit in cœlum, per corporis mortem penetravit infernum, ut solveret alligatos. »

III. Citatur et alius Ambrosii locus ex libello de mysterio Paschæ, quem tamen haud puto germanum Ambrosii esse fœtum ; ac de eo paulo post agemus. Quinetiam ex commentariis in epistolas Pauli afferuntur alii : qui citra controversiam alterius sunt auctoris ; et quidem perantiqui, quem Ambrosii æqualem fuisse alibi diximus : quare hic illi locus post verum Ambrosium merito tribuendus est.

Igitur auctor illius commentarii, in caput 14. epistolæ ad Romanos, ad hæc verba [10], *In hoc enim Christus et mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur*, de Christo istud adnotat [11] : « Propter quod et occidi se passus est ab inimicis, ut descendens ad inferos, quia innocens erat occisus, reum faceret peccatum, ut quos tenebat apud inferos, amitteret. »

[1] Hilar. 10. de Trin. p. 77. G. — [2] Amb. to. 4. col. 291. I. — [3] Job. 28. — [4] Luc. 23. — [5] Ps. 15. — [6] To. 4. col. 149. A. — [7] Ps. 87. — [8] Isa. 63. — [9] Ambros. to. 2. col. 1060. H. — [10] Rom. 14. 9. — [11] Tom. 3. Amb. col. 324. L.

Et rursus in epistolam priorem ad Timotheum [1], « Quoniam homo jam reconciliatus Deo obnoxius erat morti infernæ, ne ad eum, cui reconciliatus erat, posset ascendere, Salvator ut arbitrium suum ad effectum perduceret, mori se passus est contra jus, ut descendens ad inferos, mortem de impietate, quam in eo gesserat, damnaret, auferens ei quos tenebat : ut de cetero quisquis signum ejus haberet, ab ea teneri non posset. » Hunc locum ut ab Hincmaro lib. de Prædestinatione [2] citatur, descripsimus ; qui in editis mendose legitur. Hoc enim, ut et proxime antecedente utitur Hincmarus, ut probet Christum generatim pro omnibus esse passum.

Idem auctor in illa verba capitis quarti epistolæ ad Ephesios [3], *Quod autem ascendit quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ.* « Triumphato ergo diabolo, *inquit*, descendit in cor terræ, ut ostensio ejus prædicatio esset mortuorum, ut quotquot cupidi ejus essent, liberarentur. Nec poterat non ascendere, qui ad hoc descenderat, ut vi potestatis suæ calcata morte cum captivis, quorum causa pati se permisit, resurgeret, etc. » Deinde : « Hic ergo descendens e cœlis in terram homo natus est : post mortem descendit ad inferos ; ex quibus tertio die resurgens, ante omnes mortales ascendit super cunctos cœlos, ut illusam mortem ostenderet creaturæ. »

IV. Quid de Augustino dicam ; quo nemo gravius, copiosius ac disertius vulgatæ apud theologos, imo Catholicos omnes, opinioni suffragatus est ? Hanc enim ex professo disceptavit aliquot in locis, e quibus carptim nonnulla libabimus. Maxime autem in epistola undecentesima propositam sibi ab Evodio episcopo tractavit illam de obscurissimo Petri apostoli loco quæstionem, de quo mox. Ibidem que communem, quam dixi, sententiam de Christi anima inferos adeunte ita comprobat ut neminem, nisi infidelem dissentire putet. « Dominum, *inquit*, carne mortificatum venisse in infernum satis constat. Neque enim contradici potest vel prophetiæ, quæ dixit, Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Quod ne aliter quisquam sapere auderet, in Actibus apostolorum idem Petrus exponit, etc. Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum ? » Et postea [4] : « Quamobrem teneamus firmissime, quod fides habet fundatissima auctoritate firmata : quia Christus mortuus est secundum Scripturas, et cetera, quæ de illo testatissima veritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est, quod apud inferos fuit solutis eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri ; a quibus etiam recte intelligitur solvisse, et liberasse quos voluit, corpusque, quod in cruce reliquerat, in sepulcro positum recepisse. »

In libro quoque duodecimo de Genesi ad litteram, capite 33. ubi de inferis, et illis ad latronem sanctum Christi verbis disserit, *Hodie mecum eris in paradiso*, « Nec ipsam tamen, *inquit*, rerum partem (id est inferos) noster Salvator mortuus pro nobis visitare contempsit, ut inde solveret, quos esse solvendos secundum divinam, secretamque justitiam ignorare non potuit. »

Sic in epistola 57. ad Dardanum de eodem argumento late disputat. Cujus sub initium epistolæ [5] de iisdem agens verbis, *Hodie mecum eris in paradiso*, negat hominem Christum Jesum in cœlo tunc fuisse : « Sed in inferno secundum animam ; in sepulcro autem secundum carnem » extitisse confirmat ex vulgatis illis apostolicisque testimoniis.

Idem ad Psalmum 87. [6] « Et quod Dominum penetravit inferna, atque inde victor ascendit, magnum mortuis miraculum factum est. » Idipsum et in libro vicesimo de civitate Dei tradidit, capite 15.

Rursus ad illa Psalmi 85. *Et eruisti animam meam ex inferno inferiori :* « Sed rursus, *inquit* [7], ab hoc inferno, id est ab hac parte inferni, est aliud inferius, quo eunt mortui, unde voluit Deus eruere animas nostras, etiam illuc mittendo filium suum. Etenim, fratres, propter ista duo inferna missus est filius Dei, undique liberans. Ad hoc infernum missus est nascendo, ad illud moriendo. » Item, « Ideo, *inquit*, ille pervenit usque ad infernum, ne nos maneremus in inferno. » Et de Lazaro in sinu Abrahami posito loquens, « Nondum, *ait*, Dominus venerat ad infernum, ut erueret inde omnium sanctorum præcedentium animas. »

Est et alius Augustini nomine inscriptus olim sermo, qui et secundus erat in Pascha, ac de Tempore 137. ubi Christi ad ima tartara descensus, et diaboli de eo querela, dæmonumque collocutio, poetico propemodum more describitur. Sed ille ab Lovaniensibus

[1] Ad c. 1. to. 2. 6. Com. Amb. col. 575. K. — [2] Hinc. de præd. c. 33. pag. 255. fine. — [3] Eph. 4. 9. — [4] Ibid. p. 167. D. 2. — [5] Tom. 2. p. 104. A. 1. — [6] Pag. 395. C. 2. — [7] August. tom. 8. pag. 387. C. 2.

in appendicem est rejectus, et ejus numeratur quinquagesimus secundus. Erat et alius sermo de Symbolo, qui inter Augustinianos numerabatur 181. de Tempore; et est appendicis quinquagesimus nonus: ubi Symboli caput illud explicatur, quod est de inferis. Unum alterumve, non amplius, addam germani Augustini locum, ex libro 12. contra Faustum, capite 35. « Ab eis, *inquit*, interveniente passione, spiritus corpus ipsum deseruit, in inferni profunda descendit. » Idem et in sermone 197. de Tempore, « Tunc, *inquit*, et leonem, et ursum strangulavit, quando ad inferna descendens, omnes de eorum faucibus liberavit. » Alludit enim ad Davidem, quocum Christum comparat, quod ut ille leonem, atque ursum, ita hic diabolum premens, prædam illius e faucibus revellit.

V. Assentitur et Hieronymus variis in locis. In epistola 151. ad Algasiam, quæstione prima Joannis Baptistæ verba, quæ discipulos suos ad Christum perferre jussit [1], *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* hunc habere sensum ait: « Scio quod ipse sis, qui tollere venisti peccata mundi; sed quia ad interos descensurus sum, etiam hoc interrogo, utrum et illuc ipse descendas: an impium sit, hoc de filio Dei credere, aliumque missurus sis? Hoc autem scire desidero, ut qui te in terris hominibus nuntiavi, etiam inferis nuntiem, si forte venturus es. Tu enim es, qui venisti dimittere captivitatem, et solvere eos, qui in vinculis tenebantur. Cujus sciscitationem Dominus intelligens, operibus magis, quam sermone respondet: et Joanni præcipit nuntiari, videre cæcos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, etc. » Illam ergo Dominus de se Joannis opinionem, quod ad descensum illum attinet, factis, et miraculis confirmare voluit.

Rursus in commentario in epistolam ad Ephesios, hæc Apostoli verba [2], *Qui descendit, ipse est, qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia*, sic exponit, ut descensum ad inferos Christi significari putet. « Descendit ergo, *inquit*, in inferiora terræ, et ascendit super omnes cœlos filius Dei; ut non tantum legem, prophetasque compleret, sed et alias quasdam occultas dispensationes, quas solus ipse novit cum Patre. Neque enim scire possumus, quomodo et angelis, et his, qui in inferno erant, sanguis Christi profuerit: et tamen quin profuerit nescire non possumus. Descendit quoque ad inferos, et ascendit ad cœlos; ut impleret eos, qui in illis regionibus erant, secundum id quod capere poterant. » Igitur quod Apostolus ibi *descendisse* Christum ait *in inferiores partes terræ*, hoc Hieronymus de inferis intellexit; ut et Theophylactus ex Græcis, ex Latinis Primasius: cujus hæc sunt verba: « Qui descendit cum anima in infernum, ipsum cum anima, et corpore ascendisse in cœlum. » Commentarius item ille, qui inter Hieronymi rejicula est editus, qui *inferiores partes terræ* interpretatur infernum: « quem sub terra esse nemo jam ambigat, » inquit.

VI. Ruffinus in expositione Symboli, cujus mentionem supra fecimus, capite 24. in eo symbolo, quo Aquileiensis Ecclesia, in qua natus erat, utebatur, testis est descensionem illam Christi ad inferos fuisse comprehensam: quam ex Scripturis affirmat. Nec minus ille, qui eodem, quo Augustinus, et Hieronymus, tempore vixit Leporius presbyter; qui ab hæresi ad catholicæ fidei salubritatem revocatus Augustini opera, librum scripsit Emendationis, in quo fidei suæ professionem edidit. Cui quidem libro subscripti leguntur episcopi cum Augustino quinque: ut quod in eo continetur, Africanorum illorum præsulum, et Augustini cum primis auctoritati tribuatur. Ille igitur Christi carnem in morte disjunctam ab anima fuisse docet, et in sepulcro mansisse: animam vero divinitati conjunctam, ad inferna descendisse. « Tam Christus, *inquit* [3], filius Dei tum mortuus jacuit in sepulcro, quam idem Christus filius Dei ad inferna descendit, sicut beatus Apostolus dicit. » (Cujus verba ex capite quarto epistolæ ad Ephesios proxime ante citavimus.) « Ipse utique Dominus, ac Deus noster Jesus Christus unicus Dei, qui cum anima ad inferna descendit, ipse cum anima et corpore ascendit ad cœlum. »

Æqualis item illorum Capreolus Carthaginensis episcopus in epistola ad Vitalem et Constantium luculentissime idem istud asseverat [4]. « An dicimus, *inquit*, Deum in suscepto homine etiam apud inferos non fuisse »? etc. « [5] Ipse in homine est visitare inferorum dignatus obstrusa, et præpositos mortis præsentia invictæ majestatis exterruit; et propter liberandos, quos voluit, inferorum portas reserari præcepit, etc. Tantum igitur

[1] Matth. 11. 3. — [2] Eph. 4. 10.

[3] Lepor. pag. 23. in Opusc. dogm. — [4] Ibid. pag. 47. — [5] Ibid. pag. 49.

abest, Deum Dei filium, incommutabilem, atque incomprehensibilem, ab inferis potuisse concludi, ut nec ipsam asumptionis animam credamus aut exitiabiliter susceptam, aut tenaciter derelictam. Sed nec carnem ejus credimus contagione alicujus corruptionis infectam. » Quod ex Petri testimonio probat, quod ex Psalmo decimo quinto sumptum est, ut in Actorum secundo Lucas refert.

VII. Sic Prudentius in nono hymno Cathemerinon idem cecinit his trochaicis :

Quin et ipsum, ne salutis Inferi expertes forent,
Tartarum benignus intrat ; fracta cedit janua,
Vectibus cadit revulsis cardo dissolubilis.
Illa prompta ad irruentes, ad revertentes tenax,
Objice extrorsum recluso, porta reddit mortuos,
Lege versa, limen atrum jam recalcandum patet.
Sed Deus dum luce fulva mortis antra illuminat,
Dum stupentibus tenebris candidum præstat diem,
Tristia squalentis æthræ palluerunt sidera.

Gaudentius Brixianus in Tractatu decimo, « Quoniam Dei operosa quies est, *inquit*, ipsa requies operosa esse non potuit. Nam corpore in sepulcro seposito, divinitas cum anima hominis ad inferna descendens, vocavit de locis suis animas sanctorum, quorum corpora surrexisse Matthæus evangelista testatur, etc. Descendisse autem Salvatoris animam ad inferos visitandos, non solum B. Petri epistola, verumetiam beati Davidis prophetia testatur, cum dicit : Quoniam non derelinques animam meam in inferno, etc. »

Cassianus libro tertio de Institutis cœnobiorum, ubi de canonico modo agit diurnarum orationum, et psalmorum, capite tertio, horam nonam idcirco in Ecclesia celebrari ait, quoniam hac ipsa Christus « inferna penetrans, inextricabiles tartari tenebras coruscatione sui splendoris extinxit, portasque ejus æreas effringens, ac seras ferreas conterens, captivitatem sanctorum, quæ clausa tenebris immitis tenebatur inferni, salubriter captam transvexit secum ad cœlos, igneaque rhomphæa summota, antiquum incolam paradiso pia confessione restituit. »

Leonis papæ eadem professio est in epistola 93. ad Turibium, capite 17. ubi fidei Christianæ illud caput adscribit his verbis : « Miror, *inquit*, cujusquam catholici intelligentiam laborare, tanquam incertum sit, an descendente ad inferna Christo, caro ejus requieverit in sepulcro : quæ sicut vere et mortua est, et sepulta, ita vere est tertio die resuscitata. »

VIII. Maximus item Taurinensis in expositione Symboli eidem capiti subscribere videtur, cum ab inferis reversum asserit resurrexisse Christum. « Nec magnum sane est, *inquit*, si dicamus, Potuit Christus resurgere ; cum impossibile fuerat, ut auctor vitæ non rediret ad vitam. Aut quomodo poterat inferni legibus detineri, qui idcirco est mortuus, ut mors amitteret potestatem? etc. » Tum, « Nec impossibile ei fuit cœlum ascendere, cui possibile fuit inferos triumphare. »

Vigilius quoque sub finem libri secundi [1], Dominum Jesum Christum crucifixum ait ipsa die ad infernum descendisse in sola anima, et in sepulcro jacuisse in sola carne. Et in libro quarto [2], « Noveris tamen, *inquit*, te contra tuam professionem venire, dum dicis de Christo, Qui in inferno descendit, ut obnoxius nostræ naturæ sine peccato. »

Ita Fulgentius in libro tertio ad Trasimundum, capite 30. « Restabat tamen, *inquit*, ad plenum nostræ redemptionis effectum, ut illuc usque homo sine peccato a Deo susceptus descenderet, quousque homo separatus a Deo peccati merito cecidisset, id est ad infernum, ubi solebat peccatoris anima torqueri ; et ad sepulcrum, ubi consueverat peccatoris caro corrumpi : sic tamen ut nec Christi caro in sepulcro corrumperetur ; nec inferni doloribus anima torqueretur : quoniam anima immunis a peccato non erat subdenda supplicio ; et carnem sine peccato non debuit vitiare corruptio. » Qui locus ad retundendam Calvini impietatem pertinet, qui inferni cruciatus animam Christi pertulisse docuit : cum utique solus ad inferiora illa loca descensus satis esse potuerit, « ut per morientem temporaliter carnem justi, donaretur vita æterna carni, et per descendentem ad infernum animum justi, dolores solverentur inferni. » Idem tradit et capite sequenti.

Ad hæc in Responsione ad quæstionem secundam Ferrandi [3], « Jam vero tum Christus, *ait*, uno eodemque tempore, et in sepulcro jacuit, et in infernum descendit : quis non inseparabile naturæ utriusque opus videat? et quis in ipso uno, atque inseparabili opere propria carnis, et animæ, ac divinitatis non evidenter agnoscat? Ut enim secundum carnem in sepulcro jaceret, totus Christus fecit : sed sepulturæ capax sola caro naturaliter fuit. In infernum quoque ut secundum animam Christus descenderet, naturæ utriusque, id

[1] To. 4. Bibl. col. 503. C. — [2] Ibid. 513. A.

[3] Fulg. pag. 221. D. 2.

est divinæ, atque humanæ unum fuit opus : sed solius animæ naturaliter fuit ille descensus. »

Tum in libro de fide ad Petrum, capite secundo : « In sepulcro idem Deus homo actus jacuit, et ab infernis idem Deus homo factus tertio die resurrexit. Sed in sepulcro secundum solam carnem idem Deus jacuit, et in infernum secundum solam animam descendit. »

Idem docet et in libro contra Fastidiosum [1].

IX. Ferrandus diaconus Carthaginensis, in epistola ad Severum, a magistro (fuit enim Fulgentii discipulus) non dissentit ; quippe ita disputat : « Totus ergo Christus ubique est secundum Verbum : sed non totum ubique est ; quia non est ubique anima rationalis, et caro, cum quibus est totum totus Christus. Apud inferos fuit secundum animam rationalem : sed non totum ; quia caro non fuit, cum qua totum est. Totus Christus in sepulcro fuit secundum carnem : sed non tantum (cor. *totum*) quia anima rationalis ibi non fuit, cum qua est totum. Verbum tamen Dei, et cum anima sua apud inferos, et cum carne sua in sepulcro fuit, quia naturaliter ubique diffusum, nec animæ suæ, nec carni suæ aliquando defuit. »

Faustus Regiensis in libro de Ratione fidei [2], « Quo tempore corpus Domini, *inquit*, in sepulcro fuit, anima in inferno, divinitas in paradiso, in cœlo, et ubique intra se, omnia supereminenti majestatis immensitate complectens. » Ita Cæsarius Arelatensis homilia prima de Paschate : quæ eadem fere est cum illa, quam apud Augustinum inter sermones de Tempore olim centesimam tricesimam septimam numerari solere diximus ; in qua dæmonum de Christo ad inferos delapso querela describitur.

Arnobius quoque junior in disputatione cum Serapione, de duabus agens naturis in Christo [3], « Habet, *inquit*, unde vere immortalis sit : habet unde vere sit mortuus, et sepultus : habet unde nunquam cessavit vivere, et vitam omnibus, qui vivunt, suo arbitrio dispensare ; habuit etiam unde inter animas defunctorum animam corporis sui defuncti ire ad inferos permitteret, et redire. »

X. Gregorius papa libro 12. Moralium, capite 7. « Qui tamen, *inquit*, iste furor Dei, quantum ad electorum animas, in Redemptoris nostri adventu pertransiit ; quia eos ab inferni claustris ad paradisi gaudia mediator Dei et hominum, dum ipse illuc pie descenderet, reduxit. » Et libro 13. capite 15. « Conditorem ac Redemptorem nostrum *ait*, claustra inferni penetrantem, electorum exinde animas eduxisse. » Item libro primo in Ezechielem, homilia prima, Joannem Baptistam scribit, cum discipulos suos ad Christum mitteret sciscitatum [4], *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* « in terris quidem venisse Redemptorem novisse ; sed an per semetipsum ad aperienda inferni claustra descenderet, dubitasse. Ex præsenti enim prophetiæ spiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, et divinitatem ejus intelligens, confitebatur agnum, qui peccata mundi tolleret ; sed tactus ex futuro non fuerat, quia adventum illius in inferno nesciebat. » Sic in libro primo Expositionis in lib. 1. Regum [5], « Electos, *inquit*, Judææ, quos apud inferos reperit, ad paradisi gaudia reportavit. » Denique in libro 29. Moralium, capite 7. fuse idem istud exponit. « Profundum, *inquit*, maris Dominus petiit, cum inferni novissima electorum suorum animas erepturus intravit, etc. Quia illuc veniens, electos suos a claustris inferni ad cœlestia transire concessit. » Et ad Psalmum sextum pœnitentialem, ejusque versum sextum, « Ante adventum Christi vitæ viam omnibus *ait* ignotam fuisse tendentibus cunctis ad mortem, et ad inferos descendentibus etiam electis, donec ille veniret, qui et impios ad justificationem, et mortuos vocaret ad vitam. »

Isidorus Hispalensis [6] : « Ideo Dominus, *ait*, in inferno descendit ; ut his, qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam aperiret revertendi ad cœlos, juxta testimonium Isaiæ dicentis : Posuisti profundum maris viam, ut transirent profundum liberati. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, cum in infernum descendens, sanctis iter ad cœlos revertendi monstravit. » Quam propheticæ sententiæ interpretationem ex Gregorii libro illo Moralium vicesimo nono mutuatus est.

Julianus Toletanus episcopus in secundo Prognosticon, « Antiqui Patres, *inquit*, usque ad adventum Domini, quamlibet juste vixerint, ducti ad regnum non sunt, nisi ille descenderet, qui paradisi claustra hominibus sua morte aperiret. » Porro descensus iste non

[1] Tom. 3. Bibl. — [2] In Hæres. p. 683. — [3] Arnob. in calce ren. p. 545.

[4] Matt. 11. — [5] Greg. tom. 1. 151. C. — [6] Lib. 1. Sent. c. 16. Sent. 15.

carnis duntaxat assumptionem, sed ad ima terræ penetralia Redemptoris adventum ex Juliani mente significat. Nam supra capite quarto Augustini locum affert, quem ante descripsi [1] : in quo cum duo inferna esse dixisset, unum supra terram, aliud sub terra, « propter duo ista inferna missum esse filium Dei » scribit, « et ad inferius moriendo venisse. »

XI. Albinus Flaccus in libro de divinis Officiis capite 41. ubi agit de Symbolo, hujus caput istud exponens, *Descendit ad inferna*: « In anima sola, *inquit*. Quare? Ut electos, qui ibi detinebantur injuste propter originale peccatum, liberaret, et ad cœlos reduceret. » Vide et librum de Trinitate, capite 15.

Ecclesia Lugdunensis libro de tenenda veritate Scripturæ, « Dominum nostrum » asserit « suam passionem, et mortem, atque ad inferos descensionem illis solis jam defunctis, et quamvis apud inferos, tamen in locis tranquillitatis et lucis constitutis exhibuisse, qui in fide futuri adventus ejus, ac redemptionis suæ per passionem, et descensionem ad eos Domini pro desiderio expectabant. »

Rupertus Tuitiensis libro 12. de victoria Verbi Dei, capite 12. « Illis qui mortui fuerant, fidelibus, *ait*, miro modo in illa specie, qua pependit in cruce, factus, vel datus est cibus: ita ut anima ejus ad animas illorum in infernum, et corpus ejus ad corpora illorum descenderet, essetque tribus diebus et tribus noctibus in corde terræ, etc. »

Egbertus Schonaugiensis sermone nono contra Catharos, sive Manichæos, hujusmodi errorem istorum redarguit : « Primum, *inquit*, dicito mihi : an creditis, quia Dominus Jesus Christus in passione crucis emisit spiritum, et secundum corpus quidem sepultus est, secundum animam vero descendit ad inferna, et spoliavit principes tenebrarum ab animabus electorum, qui vel ante legem, vel sub lege Moysi, quæ salvare neminem poterat, ab hac vita migraverant, etc. »

Nec omittendus Guitmundus Aversanus episcopus, qui in fidei Confessione, quæ edita est tomo sexto Bibliothecæ Patrum, ita scribit : « Corpus quidem in cruce mortuum, in lapide sepeliri permisit : anima vero una cum Deo permanens, in infernum, non ut pateretur, sed ut dominaretur, descendit; quæ liberatis inde quos dignos judicaverat, ceteris vero dimissis, corpus suum tertia die resumpsit. »

Sed verendum est, ne in infinitum disputatio nostra procedat, ac lectoribus tædio sit, si in percensendis testibus nimius esse pergam; maxime cum aliorum pars ista sit illustrata diligentia, qui ingentem illorum copiam suppeditare poterunt. Nos vero duntaxat eos citavimus, qui hæc ipsa commentantibus ad manum fuerunt, quorum satis magna copia est, ut tum hæreticos, tum vero catholicam communionem præ se ferentes, qui rem adeo insitam Christianis sensibus, ac tantopere testatam inficiari, vel dubitando labefactare conati sunt, aut temeritatis pœnitere suæ debeat, aut certe levitatis. Quod quidem una cum reliquis consectariis hujus controversiæ, pluribus insequens caput ostendet.

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Ex superiorum capitum disputatione colligitur, descensum Christi ad inferos rem esse fidei catholicæ. — 2. Quod strictim probatur, et castigantur e Catholicorum numero qui aliter sentiunt. — 3. Imprimis Erasmus cujus hallucinatio notatur. — 4. Tum qui eidem astipulantur. — 5. Duplicem inferorum esse locum ex antiquis Patribus adstruitur. Utrum ad inferiorem damnatis attributum venerit haud adeo exploratum. — 6. Quinam ab inferis liberati adveniente Christo. Omnes prorsus hinc eductos esse nonnulli putarunt, — 9. maxime philosophos. — 11. Sed vera communis est sententia, solos illos esse servatos, qui in gratia Dei mortui erant. — 13. De philosophis superior opinio refellitur. — 14. Petri apostoli perobscurus locus exponitur.

I. Tot illa sanctitate, doctrina, antiquitate venerandorum Patrum testimonia, quæ duobus antecedentibus capitibus attulimus; et illis plura, quæ prætermisimus, ad eorum refrænandam audaciam, temeritatemque faciunt, qui pro ludicris, et anilibus commentis

[1] Supra § 4.

habere pleraque non verentur, quæ illorum ex auctoritate communis Christianorum omnium sensus ascivit. Horum primum ac præcipuum istud est, cujus potissimum causa tantam copiam testium adhibuimus; animam Christi corporis nexibus explicatam, ad inferos, hoc est subterraneas latebras demigrasse. Cujus mysterii professio tum antiquissima fuit in Ecclesia catholica; tum insequentium deinceps seculorum usu ad hodiernam usque diem est recepta; quod citati a nobis vetustissimi testantur auctores, Justinus martyr, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Origenes. Ignatium martyrem consulto prætermimus; cujus ex epistola ad Trallianos disertissimam eadem de re sententiam a plerisque commemorari video: nec utique omittendus erat; nisi et epistolas illas compluribus in locis interpolatas esse scirem: et illum ipsum de descensu ad inferos Christi locum in editione illa, quæ ex Florentino exemplari omnium castigatissimo nuper prodiit, desiderari cernerem. Sed dubiorum, et controversorum apud eos, quibuscum disputamus, scriptorum fidem appellare consilii non fuit. Jam secundum antiquiores illos omnium, qui in aliquo numero deinceps, et in omnibus regionibus, quacumque patet Christianum nomen, extiterunt, producta sunt a nobis testimonia: et produci insuper, ut dixi, haud paulo plura poterant. Ex quibus apparet, rem esse non in opinione positam; nec ejusmodi hactenus habitam in Ecclesia catholica, ut in utramque partem de ea sentire, ac serio disputare integrum fuerit: quod in plerisque de schola quæstionibus solet fieri: sed ratam, et constitutam fuisse. Nam et hoc nonnulli antiquorum expressis asserunt verbis; ut Augustinus [1], qui dubitare de eo solos ait infideles, et Leo papa [2], qui catholicis incertum illud videri non patitur. Ac fere omnes iisdem Scripturæ locis declarari confirmarique putant, ut observavi antea, quibus hodie catholica utitur Ecclesia; nec pauci ex illo Christi ad inferos descensu minime dubium caput Christianæ fidei probare instituerunt adversus Arianos, et Apollinaristas; perfectam, integramque naturam hominis assumptam fuisse, quæ carne, animaque constaret. Quod quidem argumento sit, rem apud omnes Christianos olim dubitatione caruisse. Non enim adhiberi solet ad quidpiam probandum, nisi quod est eo, ad quod assumitur, exploratius ac manifestius.

II. Quamobrem de alienis ab catholica, et Romana communione minus queror. (Tametsi negari hoc ne ab illis quidem citra temeritatis notam, inscitiæque potest, in quod tam incredibili consensu incorrupta illa, ut quidem prædicare isti solent, conspiravit antiquitas.) In catholicæ communionis hominibus nullo id modo tolerabile videtur: qui tum Tridentinæ synodi auctoritate teneri se velle debent, si hoc, quod dici cupiunt, catholici esse perseverant: tum huic illius obtemperare decreto, quod ante omnia sanciendum putavit, « Ad coercenda, ut ibidem scriptum est [3], petulantia ingenia, ut nemo suæ prudentiæ innixus, in rebus fidei, et morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit, et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu, et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeat. » Quod de Patrum auctoritate retinenda septima Synodus nominatim ante constituit, ut alibi notavimus [4]. Atqui nulla professionis pars est catholicæ, nullus, ut vocant, articulus fidei, quem crebrius et constantius, ac plurium Patrum testificatione comprobatum afferre possis. Certe, quod sciam, in fidei regula, ejusque breviario, quod *symbolum* vocant, reponi minime consueverunt controversa, et nondum liquido definita capita, quæ scholasticis altercationibus relicta in utramque partem agitantur. Cujusmodi illud non est, de quo modo agitur; quod et in legitimo, ac populari symbolo continetur, (*legitimum* voco, quod lege quadam discendum omnibus, ac velut ordinarium traditur, quemadmodum Dominicam orationem Tertullianus *legitimam* appellat [5],) et in Athanasiano quoque publice ac passim canitur: et Synodorum, ac Romanorum Pontificum adstipulatione firmatur. Etenim in Lateranensi concilio generali, quod sub Innocentio tertio Romæ celebratum est in celeberrima illa fidei professione, quæ in primo capite ponitur, et inter decretales Constitutiones principem locum obtinet [6], ille ipse Christi descensus ad inferos exprimitur. Tum in Toletano quarto, quod anno Christi

[1] Cap. 26. § 4. — [2] Leo ib. § 7. — [3] Trident. Syn. Sess. 4.

[4] Tom. 2. lib. 7. de Trin. c. 8. § 1. — [5] Lib. de fuga, c. 2. — [6] Cap. Firmiter de sum. Trinit. et fide cath.

633. habitum est [1]; et latius, ac distinctius in Toletano 16. anno 693. cujus hæc verba sunt [2] : « Tartara penetravit in anima ; et sanctorum animas, quas illic hostis vinctas tenebat, morsu potentiæ suæ exemit, ut prophetale vaticinium inquit : O inferne ! ego morsus tuus. »

Jam quod ad Romanos Pontifices spectat, præter Leonem primum, et Gregorium magnum, quos suo loco recensuimus ; Symmachus etiam papa Christum post passionem apud inferos agnoscit [3] : necnon Hormisda Symmachi successor in epistola 79. ad Justinum imperatorem [4].

III. Quocirca nemo, nisi Christianæ institutionis rudis omnino, nescire potest, certissimum id esse fidei catholicæ decretum, quo Christum post mortem apud inferos fuisse jubemur credere. Nec audiendus Erasmus, qui in Catechismo, capite 4. ad illud Symboli : *Descendit ad inferna*, eo rem deducit, ut etsi non improbandam penitus particulam istam putet, nec temere damnandam, propter auctoritatem Ecclesiæ ; non tamen adeo certo constare velit. Quam etiam ad Symbolum adjunctam fuisse suspicatur. Et ad hunc locum multa congerit, absurda sane, et non levi castigatione digna. Horum primum est, quod « Cyprianum *ait* dicere, illum articulum in symbolo Romano non haberi, ac ne apud Orientis quidem Ecclesias addi. » Quem Cyprianum ibi nominat, Cyprianus non est, sed Ruffinus ; quod hodie nemo paululum eruditus ignorat. Atque hic lapsus in alio dissimulari poterat : quem existimare possemus, cursim tantummodo peragrantem opusculum illud inter Cypriani opera, ex eo decerpsisse periodum istam, nec cetera legisse : at in Erasmo locum non habet hæc excusatio ; qui Cyprianum edidit, accurateque recognovit. Quis igitur ἀπροσεξίαν et incogitantiam hominis, ne quid dicam asperius, non miretur : qui non animadverterit, quam in illo tractatu multa sint, quæ non prorsus hebetem admonere possent, non eum Cypriani esse, sed alterius ætate longe posterioris? Nam et Sabellii, ac Pauli Samosateni meminit ; qui vita jam functo Cypriano emergere cœperunt : et quod excusationem omnem eripit Erasmo, Arii, Eunomii, Photini, Donati. Aquileiensem item Ecclesiam nominat, in qua baptismo se initiatum asserit. Hæc sane quamlibet stupidum hominem docere poterant non illud opus esse Cypriani. Reliqua, quæ ad eumdem locum disputat Erasmus, non sunt nauci. « Ipsa, *inquit*, inconcinnitas sermonis arguit ab alio quopiam intertextum emblema. Sepultus est ad corpus pertinet, quod morte sopitum resurgit, hoc est velut expergiscitur. At descendere ad inferos, ad animam referunt, quæ nec sepulta fuit, nec resurrexit, sed ad tempus sejuncta mox in corpus exanime rediit. » Futilis argumentatio. Nam ad Christum ipsum referendus est totus hic articulus ; qui corpore jacuit in sepulcro, anima vero apud inferos interim versatus est. Neque vero inconcinnum aliquid, et ἀνακόλουθον subest illi sententiæ ; quippe recte congruenterque sepulturæ corporis subjuncta est animæ ad inferos descensio. Quod vero *subdubitare* se dicit, *an Thomas Aquinas addiderit* istam particulam ; prorsus est ineptum. Etenim longe ante S. Thomam, constat illam in symbolo fuisse, quo nonnullæ utebantur Ecclesiæ : et in vulgari, quod Christianis ediscendum proponitur, ex antiqua traditione locum invenit.

IV. Quamobrem quid erudito viro in mentem venerit, prorsus nescio ; ut ita scriberet : « Nam et hodie in Ecclesiæ catholicæ symbolo descensum non audimus. » Atqui res omnino aliter se habet. Idem porro communi sententiæ velut illudens, « Sequens, *inquit*, ætas videre sibi visa est, quæ priores non viderant. » Non est ita : neque enim novum, aut veteribus inauditum est illud fidei mysterium, ut antecedentia capita demonstrant. Sed nec recentioribus theologis imputandum est, quod in auctoritatem canonicam ascitum fuerit, ut putavit Erasmus ; cui et idem ille suffragatur, qui propterea sic illos notat : « Sed hæc prius fuere. Nunc recondita postquam nostris theologis patescunt, sic omnia sunt constituta, ut addubitare quidquam sit grande nefas. » Enimvero nec videre sibi visa est sequens ætas quod priores non viderant, quia non aliunde, quam ex prioris auctoritate, ac magisterio, posterior illud ætas est amplexa ; nec de Christi ad inferos descensu addubitare non grande nefas est, si est nefas infidelem esse : quales esse qui id negant, prioris ætatis Augustinus, et Leo papa diserte pronuntiarunt, græcis, latinisque tanto numero adstipulantibus Patribus, quanto vix ullum fidei nostræ caput asseveratum videmus.

V. Illud præterea ex omnium Patrum sen-

[1] Tom. 4. Concil. pag. 581. — [2] Tom. 5. Concil. pag. 429. F. — [3] Sym. in ep. ad Anast. Imp. Tom. 3. Concil. p. 678 C. 1. — [4] Ib. p. 799. E. 2.

tentia constituendum est, ideo Christum ad inferna descendisse, ut sanctorum animas illinc extraheret, ac sempiterna felicitate donaret. Quo cum implicatum istud, et annexum est, ante Christi obitum, patriarcharum, et prophetarum animas, reliquorumque sanctorum nondum in cœlum admissas fuisse, sed in subterraneis illis egisse locis. Communis habet opinio, infernam regionem distinguendam esse duplicem : quarum una superior, inferior altera : in illa domicilium habuisse sanctos veteris Testamenti : in hac, peccatorum, ac damnatorum animas. Sic existimavit Augustinus in tractatu ad Psalmum 85. ubi verba hæc exponit [1], *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Ibi enim disputat, infernum esse duplicem ; ac primum, infernum superiorem ait esse terram ; inferiorem vero, *quo erunt mortui.* Deinde aliam opinionem dicit, ut etiam sub terra duplex sit infernus, superior, et inferior. In priore, Abrahamum, et Lazarum, aliosque justos moratos ait esse : in inferiore, impiorum animas, quæ ibidem in æternis perseverant cruciatibus. Idipsum ex aliis quoque locis ejusdem Augustini colligitur.

Hieronymus item in commentario ad caput tertium Ecclesiastæ, illa Sapientis verba declarans, quibus eamdem pecudum, hominumque conditionem post obitum videtur asserere, quantum quidem discernere sensibus licet : « Hoc autem dicit, *inquit* [2], non quod animam putet perire cum corpore, vel unum bestiis et hominibus præparari locum : sed quod ante adventum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Unde et Jacob ad inferos pariter descensurum se dicit. »

Sic Ambrosio tributus commentarius in epistolam ad Romanos [3], duplicem infernum discernit ; quorum in altero gehennæ locus sit, et sceleratorum animis ; in altero superiori, justi omnes detenti fuerunt.

Utrum Christus adierit, non idem Patrum omnium sensus extitisse videtur. Sunt enim qui superiorem duntaxat, in quo justi detinebantur, invisisse illius animam velint. Ita Gregorius in lib. Moralium 29. cap. 7. et alii, qui antiquorum illorum sedes a damnatorum inferis remotissimas fuisse dicentes, ad illas dicunt pervenisse Christum ; de aliis tacent : ut Augustinus ad Psalmum 85. et in libro 20. de civitate Dei [4].

Idem tamen in duodecimo libro de Genesi ad litteram, capite 33. ad infernum utrumque descendisse significat. « Et Christi quidem animam venisse usque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a tormentis, quos esse solvendos occulta nobis sua justitia judicabat, non immerito credimus. » Fulgentius quoque libro ad Trasimundum tertio, capite 30 [5]. Prudentius etiam ad tartarum descendisse asserens, locum illum torquendis peccatoribus attributum indicare videtur ; tum alii quidam [6], qui congressum apud inferos Christi cum dæmonibus describunt. Sed utcumque de inferorum regione illa, ad quam delapsus est Christus, existimetur, certum est hunc ad eam saltem venisse, in qua sancti Testamenti veteris tanquam carcere claudebantur : ut græci, latinique tot a nobis recensiti Patres significant. Proinde castiganda est illorum audacia, qui eosdem sanctos negant in subterraneo aliquo reservatos loco, ibique inventos a Christo, et ad perennem gloriam evocatos fuisse : quod fidei nostræ est satis.

VI. Nunc de illis agendum videtur, qui mediatoris nostri opera ab inferis extracti, una cum ipso in cœlum evolarunt. Hæc enim inquisitio magis ad susceptam de Mediatore disputationem pertinet.

Hoc ergo primum animadverti oportet, quosdam ex antiquis longius provectos esse, ut affirmarent, venientem ad inferos Dominum universos a pœnis exemisse peccatores. Ita quidem in libello de Paschate sentire videtur Ambrosius. Nam in capite tertio de Adami prævaricatione, et sententia mortis in eum, ejusque posteros lata disputans, sic scribit : « Ita per occasionem delicti in universis peccatoribus diabolus mortis est sortitus imperium, atque omnes a Deo deviantes, peccati vinculo obstrictos, squalentis tartari clausos ergastulo possidebat. » Tum capite quarto : « Ut enim incredulitas, et simulacrorum cultus, *inquit*, cœli aditum clauserat : ita inferni baratrum prævaricatoribus perfidia procurat. In quorum suppliciis, usque ad adventum salvatoris Domini Jesu Christi, diabolus per mortem regnavit, donec humanæ carnis ad Deum attemperata substantia, immaculatum corpus conditioni mortis addixit. Expers peccati Christus, cum ad tartari ima descenderet, seras inferni, januasque confrin-

[1] Aug. in Psal. 85. pag. 387. — [2] Hieron. tom. 1. col. 1582. — [3] Ambr. tom. 1. 269. A.

[4] Sup. cap. 16. § 4. et lib. 20. de Civ. c. 15. — [5] Vide sup. c. 16. § 8. — [6] Vide ib. § 4. et 9.

gens, vinctas peccato animas, mortis dominatione destructa, e diaboli faucibus revocavit ad vitam; atque ita divinum triumphum æternis characteribus est conscriptum, dum dicit : Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, victoria tua? » Hic peccatores omnes, qui suppliciis ob sua scelera erant addicti, a Christo ad ima delapso tartara, liberatos esse testatur Ambrosius. Quanquam mihi illud opusculum, sive potius sermo et homilia de Paschate, non videtur Ambrosii, sed alterius cujuspiam. Non enim stilum redolet Ambrosii. Apparet autem veteris esse scriptoris, qui eodem forte cum vero Ambrosio seculo vixit.

VII. Rursus eodem sub Ambrosii nomine delitescens auctor commentariorum in epistolas Pauli, ad caput quintum epistolæ ad Romanos, non videtur abhorrere ab eadem illa sententia. Siquidem verba illa Pauli, *Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, in eos qui peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ*, primum explicat sic [1] : « Non omnes homines peccasse in similitudine prævaricationis Adæ : id est, non omnes contempto Deo peccasse. Qui autem sunt, qui contempto Deo peccaverunt, nisi qui neglecto Creatore servierunt creaturæ, deos sibi constituentes, quos colerent ad injuriam Dei? Nam et Thare pater Abrahæ, et Nachor, et Laban proprios deos sibi vindicabant. Et peccatum Adæ non longe est ab idololatria. Prævaricavit enim putans se hominem futurum Deum. » Ac multis interpositis, concludit [2], « Et in iis, qui delicto Adæ mortui dicuntur, similiter peccantes, et in iis, qui non peccaverunt in hac Adæ prævaricationis similitudine, Dei gratiam abundasse. » « Paterno autem peccato, ex Dei sententia, erant, *inquit*, apud inferos; gratia Dei abundavit in descensu Salvatoris, omnibus dans indulgentiam, cum triumpho sublatis eis in cœlum. » Vides ut illos etiam, qui similiter atque Adam peccarunt, quos a justis antea discreverat, a Christo dicat esse liberatos.

Alludit ad hanc opinionem de omnibus a Christo apud inferos salute donatis Gregorius Nazianzenus oratione 42. quæ est de Paschate; ubi ita loquitur : « (1) Si in infernum descendat, una cum ipso descende. Cognosce illic etiam, quænam gerantur a Christo mysteria, quid administratum sit in duplici descensu, quæve illius ratio fuerit; utrum omnes sine ulla exceptione adventu suo salvos fecerit; an illic quoque duntaxat eos, qui crediderunt. » Quem ad locum Nicetas in commentario, duplicem hunc adventum interpretatur de Christi in terras e cœlo descensione, ac de ejusdem post mortem ad inferos animæ delapsu. Tum de philosophis antiquis nonnulla disputat, quæ postea referam. Primum enim audiendus est Clemens Alexandrinus. Cujus de philosophia gentilium, deque gentilibus ipsis philosophis mirifica est, et ad præsens argumentum pertinens sententia.

VIII. Hic in libro sexto Stromateon de philosophia sentit imprimis honorifice, cum sic ait : « (2) Quemadmodum Judæos ad salutem perducere voluit Deus, prophetas eis tribuens : sic etiam Græcorum probatissimos, excitatis propriis illorum linguæ prophetis, quatenus divinum beneficium capere poterant, a vulgaribus secrevit hominibus. » Quare « (3) uti Judæis concessa lex est; ita Græcis, id est gentilibus, philosophiam datam esse ad Salvatoris adventum usque » ibidem latissime demonstrat : ac per eamdem philosophiam, istos ad Evangelium admittendum præparatos fuisse.

Ex quo ita disputat; Christum Dominum, et apostolos ejus, operam dedisse tam Judæis, quam Græcis, qui antequam carnem assumeret, impertita sibi cognitione recte usi erant, ad veram fidem, et notitiam illius adducendis, etiam apud inferos. Atque hoc in secundo Stromateo [3] probat ex libro Pastoris, qui apostolos, ceterosque doctores, qui nomen filii Dei prædicarunt, etiam iis, qui ante mortui erant, prædicasse refert, eoque modo vivificatos esse mortuos, cum nomen filii Dei cognovissent. Quod in sexto libro repetit [4], ac Petri testimonio confirmat : de quo postea.

(1) NAZIANZ. pag. 663. D. Ἂν εἰς ᾅδου κατίῃ, συγκάτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια· τίς ἡ οἰκονομία τῆς διπλῆς καταβάσεως, τίς ὁ Λόγος. Ἁπλῶς σώζει πάντας ἐπιφανείς, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύοντας;

(2) CLEM. 6. Stromat. pag. 458. E. Ἐπεὶ ὅτι, καθάπερ Ἰουδαίους σώζεσθαι ἠβούλετο ὁ Θεὸς, τοὺς προφήτας διδοὺς, οὕτω καὶ Ἕλλήνων τοὺς δοκιμωτάτους οἰκείους αὐτῶν τῇ διαλέκτῳ προφήτας ἀναστήσας, ὡς οἷοί τε ἦσαν δέχεσθαι τὴν παρὰ Θεοῦ εὐεργεσίαν, τῶν χυδαίων ἀνθρώπων διέκρινεν.

(3) Ibid. pag. 499. D. Εἰκότως οὖν Ἰουδαίοις μὲν νόμος, Ἕλλησι δὲ φιλοσοφία μέχρι τῆς παρουσίας.

Et pag. 459. A. Ἀλλ' ὡς κατὰ καιρὸν ἦκει τὸ κηρυγμα νῦν· οὕτω κατὰ καιρὸν ἐδόθη νόμος μὲν, καὶ προφῆται βαρβάροις, φιλοσοφία δὲ Ἕλλησι τὰς ἀκοὰς ἐθίζουσα πρὸς τὸ κήρυγμα.

[1] Ambr. tom. 3. 270. A. — [2] Ibid. 271. H. — [3] Clem. 2. Str. p. 2. 77. — [4] Id. lib. 6. p. 459.

Addit vero [1], Christum non alia de causa, inferos adiisse, nisi ut mortuis nuntiaret Evangelium, et ad fidem, salutemque transferret. Videtur autem in dubio relinquere, an Christus ipse tum omnibus tam gentilibus, quam Græcis notitiam sui, ac fidem obtulerit, an solis Judæis; quod posterius si quis malit, fateri tamen hunc ipsum vult, saltem apostolos post obitum, gentilibus quoque mortuis idem præstitisse beneficium. Non enim interesse loci; imo tam apud inferos, quam in terris ad fidem illos Deum potuisse perducere. Quamobrem Apostolus putat, (1) perinde ut in hac vita, post obitum quoque, apud inferos, ex gentilibus illos evangelica imbuisse doctrina, qui idonei erant ad conversionem. Quo illud pertinere de libro Pastoris existimat: « (2) Descenderunt igitur cum ipsis in aquam; sed isti quidem viventes descenderunt, et viventes ascenderunt; illi vero, qui ante dormierant, mortui descenderunt, sed viventes ascenderunt. » Hoc vero ad illud spectat, quod qui viventes adhuc ab apostolis instituti sunt, in baptismo vivi in aquam immersi, rursus vivi ab eadem ascenderunt; at qui apud inferos ab iisdem percepta evangelica doctrina conversi sunt, ut illo mortui descenderunt, ita viventes ascenderunt. Qui locus in libro Hermæ hodieque comparet [2].

Ad hæc testimonium aliud profert ex libro, qui inscribitur *Prædicatio Petri*, ubi Christum mandasse dicit apostolis suis post resurrectionem, ut ubique omnibus Evangelium importarent: ne quid excusationis haberent dicendo, se non audivisse. « (3) Quid igitur? *ait*. Nonne et apud inferos eadem versata est providentiæ divinæ benignitas; ut et illic animæ omnes audita prædicatione, vel pœnitentiam præ se ferant; vel, quia non crediderunt, justas se pœnas luere fateantur? »

IX. Clementis præceptoris sui vestigia persecutus Origenes libro secundo contra Celsum, exprobranti huic Epicureo, Christum non multos ad sese allicere potuisse; neque vero dici hoc posse, quod vivus præstare nequivisset, ut homines, qui in terra degebant, persuasos sibi conciliaret, id post mortem exequi volentem, ad inferos descendisse, ut eos, qui ibi erant, attraheret; talia, inquam, objicienti Celso, ita respondet Origenes: « (4) Igitur hoc ei, tametsi nolit, ingeremus, Christum etiam in corpore degentem haud paucis persuasisse; adeoque tot numero, ut propter eorum multitudinem, qui illi auscultabant, insidiæ sint ipsi factæ; tum vero eumdem, anima corpore exuta, cum animabus exutis corpore versatum esse, convertentem illas ex omnibus ad sese, quæ sponte vellent; sive quas magis idoneas arcanis quibusdam de causis, ac sibi notis esse perspexerat. »

Quid quod Hieronymus in commentario ad epistolam Pauli ad Ephesios ejusmodi aliquid obscure significat? Quippe verba hæc enarrans [3], *Qui descendit, ipse est qui ascendit*, etc. hæc adnotat: « Descendit ergo in inferiora terræ, et ascendit super omnes cœlos filius Dei; ut non tantum legem prophetasque compleret, sed et alias quasdam occultas dispensationes, quas solus ipse novit cum Patre. Neque enim scire possumus, quomodo et angelis, et his, qui in inferno erant, sanguis Christi profuerit: et tamen quin profuerit nescire possumus. »

De philosophis gentilibus a Christo liberatis, postquam ei prædicanti fidem habuerint, Nicetas quiddam commemorat in commentario ad orationem 42. Gregorii Nazianzeni, ejusque verba illa, quæ paulo ante descripsi. « Quære, inquit Nicetas [4], quæ duplicis Christi descensus causa fuerit, alterius, nimirum a cœlo in terram, alterius a terra in infernum; an fortasse, ut in terra quidem, per fidem, ac puram et

(1) CLEM. 6. Strom. pag. 460. B. Εἰ δὲ Ἰουδαίοις μόνον εὐηγγελίσατο (nempe Christus) οἷς ἔλειπεν ἡ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπίγνωσίς τε, καὶ πίστις, δῆλόν που ὡς ἄρα ἀπροσωπολήπτου ὄντος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι, καθάπερ ἐνταῦθα, οὕτω κἀκεῖ, τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιτηδείους εἰς ἐπιστροφὴν εὐηγγελίσαντο.

(2) Liber Past. cit. a Clemente 2. Strom. 277. et lib. 6. pag. 460. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ· αλλ' οὗτοι μεν ζωντες κατέβησαν, και ζωντες ἀνέβησαν, ἐκεινοι δε οἱ προκεκοιμημενοι νεκροι κατέβησαν, και ζωντες δὲ ἀνέβησαν.

(3) CLEM. 6. Strom. pag. 461. A. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ ἅδου ἡ αὐτὴ γέγονεν οἰκονομία, ἵνα κἀκεῖ πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἀκούσασαι τοῦ κηρύγματος, ἢ τὴν μετάνοιαν ἐνδείξωνται, ἢ τὴν κόλασιν δικαίαν εἶναι, δι' ὧν οὐκ ἐπίστευσαν ἐμολογήσωσιν;

(4) ORIG. 2. cont. Cel. pag. 87. Μετὰ ταῦτα δὲ λέγει πρὸς ἡμᾶς, ὅτι οὐ δήπου φήσετε περὶ αὐτοῦ, ὅτι μὴ πείσας τοὺς ὧδε ὄντας, ἐστέλλετο εἰς ἅδου πείσων τοὺς ἐκεῖ. Κἂν μὴ βούληται οὖν τοῦτο, φαμὲν, ὅτι καὶ ἐν σώματι ὢν οὐκ ὀλίγους ἔπεισεν, ἀλλὰ τοσαύτους, ὡς διὰ τὸ πλῆθος τῶν πειθομένων ἐπιβουλεύεσθαι αὐτόν· καὶ γυμνὴ σώματος γενομένη ψυχὴ ταῖς γυμναῖς σωμάτων ὡμίλει ψυχαῖς ἐπιστρέφων κἀκείνων τας βουλομένας πρὸς αὐτὸν, ἢ ἅς ἑώρα δι' οὓς ἤδει λόγους αὐτὸς Λόγος ἐπιτηδειοτέρας.

[1] Id. p. 460. — [2] Tom. 5. Bibl. PP. lib. 3. Hermæ, simil. 9. col. 39. D.

[3] Eph. 4. 10. — [4] Nicet. ad Orat. 42. Nazianz. num. 59. pag. 1192.

innocentem vitæ degendæ rationem animas cum corporibus salvas faceret : in inferno autem animas sine corporibus per fidem solam , etc. Enimvero Christus in infernum descendens, non omnes, verum eos solos, qui crediderunt, salvos facit. » Neque vero cum sic loquitur, eos duntaxat intelligit, qui ante mortem crediderunt; verum illos quoque, qui in inferis ipsi prædicanti Christo fidem habuerunt. Siquidem de Platone quamdam historiam refert ex Patrum historiis. « Nam cum diu antea vita functus, *ait*, a quodam Christiano maledictis, conviciisque ut improbus et impius laceratus esset, noctu ad conviciatorem suum venit, hominemque accusavit, ut inique ipsum maledictis incessentem. Ego enim, inquit, me peccatorem esse haudquaquam inficias ivero; verum cum Christus in infernum descendit, nemo ante me ad fidem accessit. »

Idem Jobius monachus [1] de liberatis post mortem ab inferis quibusdam Christo adveniente statuit apud Photium.

X. Joannes quoque Damascenus in libro de Defunctis [2], duo genera hominum apud inferos salutem a Christo consecuta esse dicit : alterum, ex justitia; velut sunt patriarchæ, prophetæ, et alii ex Hebræorum populo, et quicumque fide, ac sanctitate præditi ex hac vita discesserant: alterum, quod sola Dei benignitate servatum est, eos continet, qui integerrime vixerunt, ac recte satis commendabiles fuerunt, continentes, temperati, et a deliciis abhorrentes; neque tamen sinceram, ac divinam habuerunt fidem. Hos ergo Dei notitia imbutos ac fide in salutem asseruisse Christum existimat. Quo numero philosophos illos veteres, ac sibyllas, aliosque complectitur : qui insuper nonnulla, licet obscura, Christi notitia perfusi sunt. Quod autem sacrarum litterarum auctoritate, ac fide catholica certum est, neminem inferorum pœnis addictum, et damnatum eripi, cujusmodi sunt infideles omnes; hoc ita solvit Damascenus : plerasque generis illius Scripturæ sententias, quæ universe, absoluteque pronuntiantur, quibusdam interdum blandimentis lenitatis inflecti; ut desperatis præter ordinem Dei misericordia succurrat. Atque hoc famoso illo Trajani imperatoris exemplo adstruit. Verum tam hoc, quam cetera ejusdemmodi inter fabulas censentur : nec adversus communem, et Christianam fidem præscribunt.

[1] Phot. cod. 222. p. 330. — [2] Pag. 421. et seq.

Sane Philastrius Brixiensis in libro de Hæresibus opinionem illorum hæreticam judicavit [3], « qui dicunt Dominum in infernum descendisse, et omnibus post mortem etiam ibidem renuntiasse, ut confitentes ibidem salvarentur; cum hoc sit contrarium dicenti prophetæ David [4], *In inferno autem quis confitebitur tibi?* et apostolo [5], *Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt.* » Nominatim vero demonstrat, philosophos neutiquam adeptos esse salutem.

Eamdem hæresim recenset Augustinus ordine septuagesimam nonam. Et Bonifacius Moguntinus archiepiscopus in epistola quadam ad Zachariam papam [6], Clementis cujusdam Scoti hæretici hunc errorem commemorat, « Quod Christus filius Dei descendens ad inferos, omnes, quos inferni carcer detinuit, inde liberasset, credulos, et incredulos , laudatores Dei simul, et cultores idolorum. »

XI. Quocirca mihi vulgo recepta, et plurium comprobata testimoniis placet sententia, Christum ad inferos descendentem solis iis impertiisse salutem, qui fidei, ac justitiæ merito, dum viverent, dignos se tanto beneficio præbuerunt. Ita sentit Irenæus in quarto libro, capite 39. ubi propter illos descendisse Christum ait, et « iis evangelizasse, qui ab initio secundum virtutem suam in sua generatione et timuerunt, et dilexerunt Deum, et juste, et pie conversati sunt erga proximos, et concupierunt videre Christum, et audire vocem ejus. » Item capite 45. « Eapropter Dominum *ait* in ea quæ sunt sub terra descendisse, evangelizantem et illis adventum suum, remissam peccatorum existentem iis, qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes, qui sperabant in eum, id est, qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi, et prophetæ, et patriarchæ : quibus similiter ut nobis remisit peccata, etc. »

Epiphanius in Hæresi 69. quæ est Arianorum [7], ad inferos descendisse vult Christum, ut eorum, qui antea mortui erant, saluti consuleret, sanctorum nempe patriarcharum.

Origenes homilia 15. in Exodum [8]; « Quod dixit ad latronem, *inquit*, Hodie mecum eris in paradiso, hoc non illi soli dictum, sed et omnibus sanctis intelligo, pro quibus in inferna descenderat. »

Recte item Ambrosius in commentario ad

[3] Philastr. lib. de hær. hæresi 74. — [4] Ps. 6. — [5] Rom. 2. 12. — [6] Bonif. tom. 5. Concil. p. 500. E. 2. — [7] Epiph. hær. 69. § 62. p. 789. — [8] Pag. 29. E.

Psalmum 118. [1] « Avertantur, *inquit*, peccatores in infernum : ut non viderent descendentem, et ascendentem animam Domini Jesu, et converterentur ad Dominum, qui converti cum viverent noluerunt. »

Chrysostomus etiam, ut testis est Nicetas ad orationem 42. Gregorii Nazianzeni[2], « affirmat neminem in inferno a Christo salutem accepisse, nisi qui salute dignus esset, cum ex hac vita discessisset. »

Sic et Petrus Chrysologus sermone 123. « Agnoscite fratres, *ait*, lætamini fratres, post triumphum Christi sanctorum custodiam dissolutam, et in sanctos ultra inferni nil deberi, quando Christus, ut justos, non injustos absolveret, ad inferos usque penetravit. Intelligamus, fratres, quantum Christus profuerit, imo quam sine Christo in nullo fuerit salus, cum præter istam corporum solutionem, sanctorum quoque animæ apud inferos tenebantur adstrictæ. »

XII. Item Gregorius papa libro 13. Moralium, capite 15. « Dum conditor, ac redemptor noster, *inquit*, claustra inferni penetrans, electorum exinde animas eduxit, nos illo ire non patitur, unde alios descendendo liberavit. Hi vero qui ante ejus adventum in hunc mundum venerunt, quantamlibet justitiæ virtutem haberent, ex corporibus educti, in sinu cœlestis patriæ statim recipi nullo modo poterant : quia necdum ille venerat, qui inferni claustra sua descensione solveret, et justorum animas in perpetua jam sede collocaret. »

Isidorus Hispalensis, « Ideo Dominus, *ait*, in inferos descendit, ut his, qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam aperiret revertendi ad cœlos, juxta testimonium Esaiæ dicentis [3], *Posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati*. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, cum in infernum descendens, sanctis iter ad cœlos revertendi monstravit. »

Valentinum quoque concilium, necnon Remigius Lugdunensis, aliique, qui contra Carisiacensis synodi decreta, et alteram partem pro Gothescalco certarunt, adeo persuasum habuerunt, Christum solos ab inferis exemisse justos, ut ne ipsum quidem pro multitudine impiorum passum crediderint, qui ante illius adventum ad inferos descenderunt ; ut supra capite 13. fuse demonstravimus.

Ecbertus Schonaugiensis sermone nono contra Catharos [4], « An creditis quia Dominus Jesus Christus in passione crucis emisit spiritum ; et secundum corpus quidem sepultus est ; secundum animam vero descendit ad inferna, et spoliavit principes tenebrarum ab animabus electorum, qui vel ante legem, vel sub lege Moysi, qua salvare neminem poterat, ab hac vita migraverant, et promissam a prioribus seculis redemptionis suæ gratiam, quæ per Christum facta est, fideliter exspectaverant ? »

Lucas Tudensis libro 2. adversus Albigenses, capite 23. idipsum negantes hæreticos illos refellit. Denique complures ex Latinis Græcisque, qui descendisse Christum ad inferos testantur, illud una significant, causam ei fuisse descendendi, ut justos ex illo carcere liberatos in cœlum eveheret : ut ex antecedentibus capitibus intelligi potest.

XIII. Quod autem spectat ad priscorum Patrum opinionem illam, quæ gentibus quibusdam bene alioqui moratis, sed fide ac veri Dei notitia destitutis, salutem ab Christo apud inferos repræsentatam asserit ; non dubium est, quin ad sapientes, et philosophos potissimum pertineat ; velut Platonem : cujus nominatim mentio fit apud Nicetam in commentitia illa narratiuncula. Atqui minus istos, quam alios quoslibet e vulgo, tanto afficiendos fuisse beneficio probat apostoli Pauli de talibus querela in primo capite epistolæ ad Romanos : ubi memorabile Græcorum præsertim sapientum elogium perpetuæ memoriæ ab non falso teste proditum extat ; quod qui legerit, nihil contaminatius, ac depravatius genere isto bipedum fuisse cognoscet. Quamvis enim nonnulla præclare ab illis dicta, factaque leguntur, quæ videntur indicia multarum esse, magnarumque virtutum : tamen hæc ipsa non expressa, neque solida erant, sed adumbrata, et ad verorum speciem efficta ; tum multo pluribus, iisque certis, et turpissimis flagitiorum notis dedecorata sordebant. Quorum omnium nobis magis explorata fides esset, si auctorum illorum monumenta superessent, qui philosophorum veterum historias, et interiorem singulorum vitam moresque perscripserant. Ex quibus proferuntur aliqui passim apud Diogenem Laertium, et ex nostris Theodoretum in postremo sermone contra Græcos. Quod perexiguum specimen satis late patet, ut ex eo quales isti fuerint, qui omnium ore celebrantur, et quam impuri, indignique sapientiæ nomine, ac professione vixerint, conjectura capi possit.

[1] Ambr. to. 1. col. 991. E. — [2] Tom. 2. Naz. col. 1192. [3] Esa. 51. 10. — [4] Tom. 4. Bibl. col. 110.

XIV. Superest apostoli Petri locus ille, ex quo tum catholici omnes Christum ad inferos descendisse probant, tum qui hoc concesso, gentiles, præsertim philosophos, ex inferorum suppliciis extractos, et conversos illius prædicatione docent, potissimum argumentati sunt. *Christus,* ait Petrus[1], *semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. In quo et his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit : qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam : quod et vos nunc similis formæ salvos facit baptisma,* etc. Item capite sequenti[2], *Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est; ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in Spiritu.* Qui locus admodum, ut est, visus antiquis est obscurus, ac perplexus; de quo interrogatus Augustinus ab Evodio, pro responsione, nihil propemodum præter hæsitationem explicavit suam epistola undecentesima. Ac revera quidem Christum ad inferorum loca descendisse, pro certo habet; idque neminem, nisi infidelem, negare posse contendit, ut supra meminimus. Verum an de hoc ipso descensu Petrus ibi loquatur, addubitat; et multa contra communem interpretationem affert; quibus permotus, verisimile esse concludit, nequaquam de inferis mentionem illic fieri. Quamobrem quæ de Christi prædicatione, et spiritibus incredulis dicuntur a Petro, non alterius temporis esse putat, quam quo diluvium accidit. Tunc enim Christum existimat Spiritu, id est divinitate, priscis illis sub diluvii tempus prædicasse, qui tamen credere noluerunt. Quam opinionem Theodorus Beza secutus est.

Verum neutiquam illa probabilis est : et communi fere veterum sententiæ refragatur, quæ de Christi ad inferos adventu illic agi putat.

Omissis omnibus aliis interpretandi modis, illa maxime ratio placet, quæ in OEcumenii commentariis occurrit : Christum dici a Petro post mortem inferis illapsum, nonnullis sui notitiam, et salutem impertisse; nimirum illis, qui vitam suam recte composuerant, et sic affecti fuerant, ut si tunc Christus advenisset, ad ejus fidem accipiendam essent animo parati. « (1) Qui enim, dum in terris degerent, vitam suam recte factis ornatam, ac florentem præstiterant, ut si tunc Christus in mundum venisset, ab ejus vivifica prædicatione neutiquam recessissent; illi per descensum Domini ad inferos, salutem adepti sunt. » Quod Gregorii Nazianzeni testimonio confirmat, qui oratione 42.[3] quærit utrum Christus apud inferos omnes salute donaverit, *an credentes duntaxat,* κἀκεῖ τοὺς πιστεύοντας. Ubi OEcumenius (2) participium ponit futuri temporis, τοὺς πιστεύσοντας, hoc est crediturus : videlicet eos, qui se ita composuerant, ut si tunc advenisset, essent crediturus. Sed neque varietas ista lectionis necessaria est, nec interpretatio laudanda. Christus igitur in Spiritu, id est efficaci divinitatis suæ potentia, inferos adiens, copiam sui mortuis ipsis benigne præbuit, et eos ad agnitionem sui, venerationemque convertit; non omnes quidem, sed eos duntaxat, qui ab orbe condito in Dei gratia, et amicitia decesserant, non solum post legem a Mose Judæis editam, sed etiam ex antiquissimis temporibus, et ipsa adeo prima rerum ætate, quam diluvium terminavit. Ideo potissimum illos in medium adduxit, qui Noe ac diluvii tempore vixerunt; ut ad omnes retro ætates pertinere beneficam vim Redemptoris ostenderet : tum ut opportunum sibi transitum pararet ad baptismi faciendam mentionem; cujus in diluvio figura transacta est.

De paradiso, quem pio latroni Christus ostendit, disputandum erat hoc loco. Sed ea quæstio jam a nobis est explicata libro septimo tomi primi[4]. Itaque missam eam faciemus.

(1) OECUM. Οἱ γὰρ ἔργοις ἀγαθοῖς τὸν ἑαυτῶν κατὰ τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνον περιανθίσαντες βίον, ὡς εἰ καὶ τότε τῷ κόσμῳ ἐπεδήμησε Χριστὸς, μὴ ἂν ἀπολειφθῆναι τοῦ ζωοποιοῦντος αὐτοὺς κηρύγματος, οὗτοι καὶ τότε διὰ τῆς εἰς ᾅδου τοῦ Κυρίου καθόδου, τῆς σωτηρίας ἔτυχον.

(2) Ibid. Διὰ γὰρ τοὺς πιστεύοντας, σημαίνει τοὺς οὕτω παρεσκευακότας ἑαυτοὺς, ὡς ἂ καὶ τότε παρεγένετο πιστεύσοντας.

[1] 1. Pet. 3. 18. — [2] Ibid. c. 4. 6.

[3] Supra § 7. — [4] Tom. 1. lib. 7. c. 4. p. 510.

LIBER QUARTUSDECIMUS.

IN QUO DE SANCTISSIMA DEI MATRE, DEQUE EJUS INTEGRITATE; AC TAM DE HOMINIS CHRISTI, QUAM ILLIUS, ET SANCTORUM CULTU AGITUR.

CAPUT PRIMUM.

1. De libri hujus argumento. — 2. Quid sit sanctitas, et quid ei opposita macula, quæ duplex statuitur. — 3. De priore, quæ est peccatum : quod proprium et actuale utrum penes B. Virginem fuerit, quæritur. Veteres aliquos affirmasse : ut Basilium, — 4. tum Chrysostomum, — 5. Cyrillum Alexandrinum, — 6. et alios deinceps. — 8. Quorum opinio parum firmis argumentis nititur, certe non necessariis; quæ singillatim dissolvuntur : ac primum quod nuntianti Angelo fidem non habuisse dicitur. — 9. Tum quod ex Simeonis verbis deducitur. Item illud, quod a filio castigata videtur. Explicatur Joannis evangelistæ locus ex capite secundo, ubi de nuptiis in Cana celebratis agitur. — 10. Vera Christi verborum interpretatio, quæ ab omni peccato B. Virginem absolvit. — 12. Nunquam *actuale* peccatum eam admisisse probatur ex Patrum testimoniis. — 13. Maxime Augustini.

I. Non est ab honore filii aliena matris, et sejuncta dignitas : sed ad hanc augendam tum naturali quodam jure, tum hominum usu, et existimatione ista refertur. Quod in Christi genetrice præsertim valere debet; vel propter excellentem ejus in omni laudum genere præstantiam : vel quod præcipua ratione, hoc est citra viri consortium, arctissimam illam cum Deo filio propinquitatem, et materni sola sibi nominis decus ascivit. Quocirca, uti recte scripsit Arnoldus Carnotensis [1], « Cum debitæ venerationis summa ad Christum respiciat, ex cujus plenitudine roratum est desuper, quod Maria prædicatur gratia plena, manifestum est, individuam esse matris, et filii gloriam; et commune esse utriusque præconium. » Postquam igitur de Christi hominis ornamentis, quantum satis esse visum est, hucusque verba fecimus; nonnulla de sacrosanctæ Virginis, et Matris ipsius commendatione decimo quarto huic libro mandare decrevimus. Ac primum de sanctitate illius, et integritate dicemus : tum de ejusdem in sublevandis, Deoque conciliandis hominibus opera, et advocatione; postremo de honore, ac veneratione primum hominis Christi, deinde matris ipsius, ac ceterorum adeo sanctorum, inter quos illa sine controversia principatum tenet. Sic enim theologos omnes insuevisse video, cum de Incarnatione disputant, commentationis suæ partem aliquam in incarnati Verbi sanctissimam matrem, ejusque proprium cultum, imo vero in universum genus adorationis enucleandum insumere. Quorum imitatus exemplum, haud abs re facturus esse videor, si amplissimi, vel potius infiniti argumenti tractationem certis illis, quæ paulo ante præscripsi, adstrictam capitibus compendio potius exequar, quam plena et justa disputatione complectar.

II. Ut igitur a sanctitate capiam disputationis initium, ea duplex constituenda nobis est; et cujusmodi sit, ex generis definitione perspicuum fiet. Sanctitatem universe describit ita Dionysius : « (1) Sanctitas, *inquit*, ut pro captu nostro dicamus, est ab omni labe criminis libera, et perfecta, et prorsus immaculata munditia. » Ἁγος ibi proprie crimen est, et scelus : tum ex eo commissum piaculum; cujus vacuitas, et munditia sanctitatem efficit. Latius tamen hoc vocabulum sanctitatis extenditur, ut non eam duntaxat excludat maculam, quæ revera peccatum sit, et hominem Deo vel invisum, vel minus gratum, acceptumque reddit : sed illum etiam animi, et corporis affectum, qui cum summo, et exquisito decore castitatis minime consistit; qualis est licitus alioquin, et honestus haud necessariæ voluptatis usus, qui in matrimonio conceditur. Sic enim sanctitatis nomen usurpat

(1) Dion. init. cap. 12. de Divinis nominibus; Ἁγιότης μὲν οὖν ἐστὶν, ὡς καθ' ἡμᾶς εἰπεῖν, ἡ παντὸς ἄγους ἐλευθέρα, καὶ παντελὴς καὶ πάντη ἄχραντος καθαρότης.

[1] Arnold. tom. 1. Bibl. col. 373.

Apostolus, cum de virgine scribit sic [1] : *Et mulier innupta, et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore, et spiritu.* Quin etiam apostolus Joannes usum conjugii, quem expertem esse culpæ inter Christianos convenit, *inquinationis* nomine afficit; cum in Apocalypsi de virginibus ita loquitur [2] : *Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt.* Hic *inquinatos cum mulieribus* virginibus opponit, adeoque legitimo etiam operatos, honestoque usu conjugii, ut ex Augustino, libro do sancta Virginitate, Primasius, et Aretas, aliique interpretes agnoscunt : non quod malus ex sese iste sit, et labe aliqua contaminatus, sed quod cum virginum integritate comparatus maculæ instar habet : tum quod nuptiarum opus sine concupiscentia, et libidine non peragitur : quæ est macula quædam naturæ vitiosæ, atque morbus; unde et *peccati* apud Apostolum nomine censetur [3]; non proprie dicti ; sed quoniam effectus est, et causa peccati : quod caveri in nuptiali officio vix potest; sed veniale istic est, ut passim docet Augustinus [4].

Ex quo duplex in beata Virgine considerandus est sanctitatis nitor : unus, qui peccato est adversus : alter, qui virginitati convenit. Rursus prior bifariam spectatur. Nam altera macula est, quæ actione voluntatis propria contrahitur : altera est originalis, quæ aliena culpa, et voluntate derivatur in posteros. De utraque macula, et ei opposita integritate Virginis deinceps agemus, ac primum de illa, quæ voluntate cujusque, et actione transigitur : de qua minor est, quam de posteriore controversia : imo inter catholicos hodie nulla; quorum nemo est, qui non ab omni inquinatione peccati, etiam levissimi, puram fuisse sanctissimam Dei genitricem existimet.

III. Dixi *hodie* catholicum de eo dubitare neminem. Nam non videtur olim id in fidei dogma fuisse receptum : cum sanctissimi, et alioqui B. Virginis studiosissimi Patres parum interdum de eo commode scripserint, levissimis inducti rationibus, imo nullis. De quibus hoc loco paucis disseram; ne tantorum virorum auctoritas fraudi cuipiam sit, ut de majoris omni prædicatione Dei matris existimatione aliqua fiat ex eo decessio.

Basilius imprimis in epistola 317. propositæ sibi quæstioni de eo, quod Simeon Mariæ dixit, *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*, respondens, asserit B. illam Virginem dubitatione quadam fluctuasse, et scandalo jactatam quando supplicio vidit affectum filium. Etenim « (1) animam *ait* omnem passionis tempore, dubitationi cuidam fuisse subjectam, secundum Domini vocem, qui dixerat, Omnes vos scandalum patiemini in me. » Ideo Simeonem vaticinatum esse de Maria, quod jactatione quadam fluctuaret, post Gabrielis testificationem, post mirabilis illius partus conscientiam, post ingentia quæ viderat Christi miracula. Tum rationem hanc subjicit : (2) « Oportuisse quippe Dominum pro omnibus gustare mortem, et propitiationem factum mundi, omnes in sanguine suo justificare. » Denique quod dixit Simeon, *Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes*, eo demonstrari ait, « (3) quod post scandalum ex Christi cruce tam discipulis, quam Mariæ ipsimet objectum, celerrimum sequetur remedium a Domino, quod illorum cor ad fidem in seipsum confirmabit; » quemadmodum Petrus a Christo in fide confirmatus, et stabilitus est.

IV. Joannes Chrysostomus homilia 27. in Matthæum, de eo disserens, quod Matthæi duodecimo scriptum est, quosdam renuntiasse Christo, *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant quærentes te;* quibus ille ita respondit : *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* hujus responsi rationem sic edisserit : « (4) Quoniam, *inquit*, humani aliquid patiebantur, non utile quippiam audire volentes; sed ostentare tantum se propinquos illius esse, et ex eo gloriolam captare. » Quod apertius declarat ad illud ipsum Matthæi duodecimum caput, et ista verba, *Quæ est mater mea?* etc. « (5) Hu-

(1) Basil. ep. 317. pag. 1090. tom. 2. Ἐπειδὴ τοίνυν πᾶσα ψυχὴ παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους οἱονεὶ διακρίσει τινὶ ὑπεβάλλετο, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν εἰπόντος· ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοί.

(2) Ibid. Ἔδει γὰρ τὸν Κύριον ὑπὲρ πάντων γεύσασθαι τοῦ θανάτου, καὶ ἱλαστήριον γενόμενον τοῦ κόσμου πάντας δικαιῶσαι ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι.

(3) Ibid. Αἰνίττεται ὅτι μετὰ τὸν σκανδαλισμὸν τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ γενόμενον τοῖς τε μαθηταῖς, καὶ αὐτῇ τῇ Μαρίᾳ, ταχεῖά τις ἔσαις ἐπακολουθήσει παρὰ τοῦ Κυρίου, βεβαιοῦσα αὐτῶν τὴν καρδίαν εἰς τὴν ἐπ' αὐτῷ πίστιν.

(4) Chrysost. hom. 29. in Mat. p. 191. vers. 28. Ἐπειδὴ ἀνθρώπινόν τι ἔπασχον, οὐκ ἀκοῦσαί τι τῶν χρησίμων βουλόμενοι, ἀλλὰ ἐπιδείξασθαι ὅτι προσήκουσιν αὐτῷ, καὶ ταύτῃ κενοδοξῆσαι.

(5) Idem hom. 44. in Mat. pag. 287. Ταῦτα δὲ ἔλε-

[1] 1. Cor. 7. 34. — [2] Apoc. 14. 4. — [3] Rom. 7. — [4] Libro de bono conjug. cap. 6. tom. 6. et lib. 1. de nupt. et concup. c. 14. et tom. 7. et alibi sæpe.

jusmodi, *ait*, verba locutus est, non quod eum matris puderet, aut illam, e qua genitus erat, abdicaret, (si enim puderet ejus, neutiquam per uterum illum prodiisset in lucem,) sed ut ostenderet, nihil illud eam juvare, nisi quod officii sui erat in omnibus præstaret. Nam quod illa facere instituerat, supervacaneæ cujusdam ambitionis erat. Quippe volebat ostentare populo, se filio dominari, et in eum auctoritatem exercere : cum nondum de ipso magnum aliquid imaginatione sua sibi proponeret. Ideo intempestive accessit. Ac vide, quæso, tam ipsius, quam illorum superbiam. Cum enim par esset ingressos ipsos audire cum turba, aut si hoc nollent, expectare dum finem dicendi faceret, ac tunc adire; illi contra foras ipsum evocant, etc. » Quem locum ita denique concludit, ut « et vanæ gloriolæ morbum curasse illum » asserat, « et matri congruum honorem detulisse. »

Rursus homilia quarta in Matthæum quæstionem illam movet, cur Angelus non ante Josephum de nascituro Christo ex ipsius conjuge monuerit, quam in utero jam concepisset, sed post conceptum in utero filium : deinde cur e contrario Virgini prius ortum Christi significaverit, quam incarnatus esset. Tum priori ita respondet : idcirco non antequam Virgo conciperet, certiorem fecisse Josephum ; ne ut Zacharias nuntianti sibi Joannis nativitatem Angelo fidem non habuerat, sic ille diffideret. Posteriorem vero quæstionem dissolvit in hunc modum : ideo prius nuntiatum esse Virgini conceptum iri in ejus utero filium ; ne si rei penitus ignara, gravidam se postea deprehendisset, in *summam perturbationem, ac metum veniret.* « (1) Quippe verisimile est, si quid actum esset ignoraret, grávius aliquid in se consultu-

γεν οὐκ ἐπαισχυνόμενος ἐπὶ τῇ μητρὶ, οὐδὲ ἀρνούμενος τὴν γεγεννηκυῖαν· (εἰ γὰρ ἐπῃσχύνετο, οὐδὲ ἂν διῆλθε διὰ τῆς μήτρας ἐκείνης) ἀλλὰ δηλῶν ὅτι οὐδὲν αὐτῇ ὄφελος τούτου, εἰ μὴ τὰ δέοντα ποιεῖ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ὅπερ ἐπεχείρησε, φιλοτιμίας ἦν περιττῆς. Ἐβούλετο γὰρ ἐνδείξασθαι τῷ ὄχλῳ, ὅτι κρατεῖ, καὶ αὐθεντεῖ τοῦ παιδὸς, οὐδέν οὐπω περὶ αὐτοῦ μέγα φανταζομένη. Διὸ καὶ ἀκαίρως προσῆλθεν. Ὅρα γοῦν καὶ αὐτῆς, καὶ ἐκείνων τὴν ἀπόνοιαν. Δέον γὰρ εἰσελθόντων ἀκοῦσαι μετὰ τοῦ ὄχλου, ἢ μὴ τοῦτο βουλομένους ἀναμεῖναι καταλῦσαι τὸν λόγον, καὶ τότε προσελθεῖν, οἱ δὲ ἔξω καλοῦσιν αὐτὸν, etc. οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα τῆς τε κενοδοξίας τὸ νόσημα ἰάσατο, καὶ τὴν πρέπουσαν τιμὴν τῇ μητρὶ ἀπέδωκε.

(1) CHRYSOST. homil. 4. in Matth. pag. 23. Ἵνα μὴ ἐν ταραχῇ ᾖ, καὶ φόβῳ πολλῷ. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν, τὸ σαφὲς οὐκ εἰδυῖαν, καὶ βουλεύσασθαί τι περὶ ἑαυτῆς ἄτοπον, καὶ ἐπὶ βρόχον ἐλθεῖν, καὶ ἐπὶ ξίφος, οὐ φέρουσαν τὴν αἰσχύνην.

(2) Idem hom. 21. in Joan. pag. 639. Ἐβούλετο γὰρ

ram fuisse, ac laqueo, ferrove sibi vitam erepturam, quod tantæ ferendæ ignominiæ impar esset. » Quæ verba Nicetas ad eum locum usurpavit[1].

Ad hæc homilia 21. in Joannem, de primo Christi miraculo agens, causam affert ejusmodi, cur mater Christi ab eo postulaverit, ut aquam in vinum converteret. « (2) Volebat enim tum de illis bene mereri, tum seipsam illustriorem per filium facere, *inquit*. Ac fortassis humani aliquid est passa : quemadmodum et fratres illius dicentes[2], *Manifesta teipsum mundo ;* nempe cupientes gloriam ex miraculis capere. Propterea durius illi respondit. »

V. Cyrillus item Alexandrinus eadem licentia de sanctissima Virgine infanda quædam in suis ad Joannem commentariis adspersit. « (3) Ibi enim matrem Domini, passione illa filii, quæ nec opinato contigerat, scandalum esse passam » non veretur dicere, « et propemodum de statu mentis esse dejectam. » Addit et « hujusmodi cogitationes in animo versasse : Equidem illum genui, qui nunc in cruce ridetur. Verum cum seipsum ille verum esse diceret dominantis omnibus filium, forte fallebatur. Qui se vitam esse dixit, quomodo crucifixus est, etc. Valde quippe probabile est, mulierem istam ignaram mysterii in tales incidisse cogitationes. » « (4) Atque hoc minime mirandum esse » dicit, si « fœmina paululum eo prolapsa fuit : cum apostolorum ille princeps Petrus aliquando scandalizatus sit, » quando Christus passurum se esse prædixit. « (5) Quid ergo inusitatum accidit, si tenera mens mulierculæ ad imbecilliores cogitationes abrepta sit ? » Atque hoc ipsum non vana se conjectura de matre Domini suspicari confirmat; verum ex auctoritate Scripturæ : quippe istud

καὶ ἐκείνοις καταθέσθαι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπροτέραν ποιῆσαι διὰ τοῦ παιδός. Καὶ τάχα τι καὶ ἀνθρώπινον ἔπασχε, καθάπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ λέγοντες· δεῖξον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ, βουλομένοι τὴν ἀπὸ τῶν θαυμάτων δόξαν καρπώσασθαι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς σφοδρότερον ἀπεκρίνατο.

(3) CYRILL. tom. 4. pag. 1064. Ὅτι καὶ αὐτὴν κατὰ τὸ εἰκὸς τὴν τοῦ Κυρίου μητέρα τὸ ἀδοκήτως συμβεβηκὸς ἐσκανδαλισε πάθος, καὶ μικροῦ τοῦ πρέποντος ἐξέστησε λογισμοῦ πικρὸς ὢν λίαν ὁ ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατος.

Ibid. Μὴ γὰρ ἐνδοιάσῃς ὅτι τοιούτους τινὰς εἰσεδέξατο λογισμούς, etc.

(4) Ibid. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ παρώλισθέ πως εἰς τοῦτο γυνή, εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων μαθητῶν πρόκριτος Πέτρος ἐσκανδαλίσθη ποτε, etc.

(5) Ibid. pag. 1065. Τί τὸ παράδοξον εἰ πρὸς ἐννοίας ἀσθενεστέρας ὁ τρυφερὸς τοῦ γυναίου συνηρπάζετο νοῦς ;

[1] In Cat. Corder. pag. 23.

[2] Joan. 7. 4.

significasse Simeonem cum beatæ Virgini fore prædixit [1], *ut ipsius animam pertransiret gladius.* « (1) Nam gladium appellari ab eo, acutam illam vim, et impetum pertubationis, quæ mulierculæ mentem in absurdas cogitationes divideret. » Sed intolerabilius est quod subinde narrat; Christum in cruce languentem Joanni discipulo matrem commendasse suam, « (2) quod, cum ea in scandalum incidisset, et cogitationum perturbationibus implicata esset, providendum illi fuerit, etc. Itaque cum sciret quibus tum cogitationibus agitabatur, hanc egregio mystagogo commisisse discipulo suo, qui mysterii illius altitudinem recte, et idonee explicare posset. »

Hæc trium summorum virorum præpostera sunt judicia de Dei matre sanctissima Virgine: quæ nemo prudens laudare possit; ut de utroque Homericum illud usurpare queas,

(3) Acer homo, immeritum vel qui culpaverit ultro.

Tum hoc ejusdem :

(4) Quod foret indictum melius, verbum ore profudit.

VI. Secundum hos recensendus est Amphilochius oratione tertia de occursu Domini; vel quicumque ejus auctor est. Is beatam Virginem scandalo affectam esse passionis Dominicæ tempore putat [2], idque ab Simeone prædictum. Addit insuper; « (5) in hæc incidisse Mariam, quod vim resurrectionis nondum intelligeret. »

Proclus item oratione sexta, quæ est in beatam Virginem, Gabrielis cum ea colloquium sic oratorio more describit; ut dicentem inducat ipsum, perinde ut Zachariam Joannis patrem, Mariam addubitasse ad cœlestem de Christo nascituro nuntium. « (6) His, *inquit*, quæ a me dicta sunt, non tu sola diffidisti: sed et Zacharias. Ac te quidem, cum in secretioribus mysteriis infantem esse non ignorem, imo quod te velut matrem Domini reverear, castigare non audeo, mihi fidem abrogantem. »

Ad idem trahi culpæ potest argumentum, quod Maximus Taurinensis homilia prima in Epiphania Domini, de B. Maria vinum ab filio postulante, et paulo acrius castigata prodidit, ubi « tam temere, *inquit*, ei mater de defectu carnalis poculi suggerebat, qui venerat totius orbis gentibus novum salutis æternæ calicem propinare. » Ergo temeritatis notam inurit sanctissimæ Virgini.

Anselmus quoque in libro de excellentia B. Virginis peccati nonnihil in ea fuisse significat, cum sic scribit [3]: « Nimirum tenemus fide; ab omni, si quid adhuc in illa originalis, sive actualis peccati supererat, ita mundatum cor illius, ut (nec) super eam spiritus Domini, scilicet super humilem, et quietam, et trementem verba sua, totus requiesceret. »

His extra controversiam sanctis, et catholicis doctoribus, et eorum adstipulatoribus Theophylacto in caput Lucæ secundum, et Euthymio in secundum Joannis adjungendi sunt duo minime catholici, Origenes, et Tertullianus; quorum ille homilia 17. in Lucam, eadem illa de Mariæ scandalo, et titubante tempore Passionis fide refert, quæ Cyrillus aliique sunt imitati. « Quis est iste gladius, *inquit* [4], qui non aliorum tantum, sed etiam Mariæ cor pertransiit? Aperte scribitur, quod in tempore Passionis omnes sint apostoli scandalizati, ipso quoque Domino dicente: Omnes vos scandalizabimini in nocte hac. Ergo scandalizati sunt universi in tantum, ut Petrus quoque apostolorum princeps tertio denegarit. Quid? putamus quod scandalizatis apostolis mater Domini a scandalo fuerit immunis? Si scandalum in Domini passione non passa est, non est mortuus Jesus pro peccatis ejus. Si autem omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratia ejus, et redempti; utique et Maria illo tempore scandalizata est. Et hoc est quod nunc prophetat Simeon. » Quem locum Origenis Theophylactus expres-

(1) Ibid. Ῥομφαίαν γὰρ ἔλεγε τὴν ὀξεῖαν τοῦ πάθους προσβολὴν πρὸς λογισμοὺς ἐκτόπους κατατέμνουσαν τοῦ γυναίου τὸν νοῦν.

(2) Ibid. pag. 1066. C. Ὅτι τῆς ἰδίας μητρὸς σκανδάλῳ περιπεσούσης, καὶ λογισμῶν ἀταξίαις ἐμπεφυρμένης, πῶς οὐκ ἔδει προνοεῖν τὸν Κύριον, etc. εἰδὼς οὖν ἅρα τοὺς ἐν αὐτῇ διαλογισμοὺς, ἀρίστῳ μυσταγωγῷ παρεδίδου τῷ μαθητῇ, τὸ τοῦ μυστηρίου βάθος ἐκδιηγεῖσθαι καλῶς τε, καὶ οὐκ ἀνικάνως ἔχοντι.

(3) HOMER.

Δεινὸς ἀνήρ· τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιοῷτο.

(4) Idem.

Καί κεν ἔπος προέηκεν, ὅπερ τ' ἄῤῥητον ἄμεινον.

(5) AMPHIL. pag. 35. Τούτοις δὲ περιέπεσεν ἡ παρθένος Μαρία μηδέπω τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως εἰδυῖα.

(6) PROCL. pag. 117. Τοῖς γὰρ ὑπ' ἐμοῦ εἰρημένοις οὐκ αὐτὴ μόνη ἠπίστησας, ἀλλὰ καὶ Ζαχαρίας, καί σε μὲν ὡς νηπιάζουσαν περὶ τὰ μυστικώτερα ἐπιστάμενος, μᾶλλον δὲ ὡς μητέρα τοῦ Κυρίου αἰδούμενος, οὐ τολμῶ σωφρονίσαι αἰδούμενος.

[1] Luc. 2. 34. — [2] Amphil. pag. 34. — [3] Ansel. cap. 3. p. 215. D. — [4] Orig. tom. 2. p. 145. B.

sit, ut proxime ante meminimus. Idipsum et Catena manu exarata in Evangelia reddit, quæ est in bibliotheca Christianissimi regis.

VII. Tertullianus porro libro de carne Christi, capite septimo, de eo disserens, quod Christus nuntianti sibi, matrem et fratres ipsius adesse, respondit [1], *Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?* ita scribit: « Sed quæ ratio responsi, matrem et fratres ad præsens negantis, discat etiam Apelles. Fratres Domini non crediderant in illum, sicut Evangelio ante Marcionem edito continetur. Mater æque non demonstratur adhæsisse illi, cum Marthæ, et Mariæ aliæ in commercio ejus frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum, cum is doceret viam vitæ, cum Dei regnum prædicaret, cum languoribus, et vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tum proximi aberant. Denique superveniunt, et foris subsistunt, nec introeunt, non computantes scilicet, quid intus ageretur: nec sustinent saltem; quasi necessarius aliquid afferrent eo, quod ille tum maxime agebat: sed amplius interpellant, et a tanto opere revocatum volunt. » Vides ut incredulitatem matri perinde Christi, atque ejus fratribus affingat.

Auctor libri Quæstionum ex novo Testamento, qui inter Augustini rejicula ponitur in tomo quarto, quæstione 63. itidem ut Origenes, aliique supra laudati, beatam Virginem dubitasse censet patiente filio: et hunc esse gladium, quem ejus animam pertransiturum esse prædixit Simeon. « Hoc utique significavit, *inquit*, quia etiam Maria, per quam gestum est mysterium incarnationis Salvatoris, in morte Domini dubitaret; ita tamen ut resurrectione, honore, et virtute firmaretur: omnes stupore quodam in morte Domini dubitarent; non tamen in dubitatione manerent. Sic enim animam pertransit gladius, si dubitatio non permaneat in cogitatione, sed pellatur superveniente reformante se pristina virtute. Quis enim non ambigeret, videns eum, qui se filium Dei dicebat, sic humiliatum, ut usque ad mortem descenderet? » Frigida et futilis argutia. Nam διελεύσεται, quod est in græco, *penetrare*, ac *transadigi* significat. De hujusmodi Patrum sententiis fuse disputat Sixtus Senensis scriptor eruditus, in quinto [2], et sexto libro [3]: ubi et Cyrillum omisit, et Tertullianum.

Ac nonnulli excusatione quadam lenire dictorum illorum offensionem, et invidiam utcumque conati sunt: sed ita, ut conatus duntaxat in laude ponendus sit, res ipsa vero exitum non habuerit. Nam adeo disertam continent cujusquemodi delicti significationem, ut aliorsum detorqueri se minime patiantur.

VIII. Quocirca, si verum quærimus, non dubium est, veteres illos, quod eorum pace dictum velim, cur de sanctissima et integerrima Dei matre tam indigna sentirent, ac scriberent, causam nullam probabilem habuisse. Ac si quis Scripturæ loca expendat illa, ex quibus sinistræ de ea suspicionis ansam tenuerunt, nihil argumentationibus istis levius, et imbecillius esse judicabit. Nuntianti sibi Angelo conceptum prolis ac partum, non statim assentitur beata Virgo: sed de rei modo et ordine prudenter ante sciscitatur. Cur hoc incredulitati potius, ac vitio, quam circumspectæ moderationi, cautionique tribuitur? Sane hoc posterius antiqui complures asseverant, et hæsitationem illam bonam in partem interpretantur. « Erat cogitans, ait Ambrosius [4], cum verecundia, quia pavebat: cum prudentia, quia benedictionis novam formulam mirabatur; quæ nusquam lecta est, nusquam ante comperta. » Et postea [5]: « Videtur hic non credidisse Maria, nisi diligenter advertas. Neque enim fas est, ut electa ad generandum Dei filium, fuisse censeatur incredula. Quo ergo modo fieri posset, (salva prærogativa matris, cui profecto fuit amplius deferendum: et ut prærogativa major, major etiam fides ei debuit reservari,) ut Zacharias, qui non crediderat, silentio condemnaretur; Maria autem, si non credidisset, Spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neque non credere Maria, neque tamen temere debuit usurpare: non credere Angelo, usurpare divina. » Et mox: « Etenim cum dicit, Quomodo fiet istud? non de effectu dubitavit, sed qualitatem ipsius quæsivit effectus. »

Augustinus item [6], « Si verba attendamus, *inquit*, haud ambo crediderunt, Zacharias, et Maria. Sed nos verba audimus, Deus potest et corda interrogare. Intelligimus, carissimi, quoniam Zacharias quando ait, Per quid ego cognoscam hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea progressior in diebus suis; desperando dixit, non inquirendo. Maria vero quando e contra ait, Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco? inquirendo dixit, non despe-

[1] Matt. 12. 48. — [2] Lib. 5. an. 104. — [3] Annot. 58. 138. 139. 140, 185. — [4] Ambros. lib. 2. in Lucam col. 18. F.

[5] Ibid. col. 20. K. Vide lib. 2. de Abrah. c. 8. col. 257. K. et c. 9. col. 260. F. — [6] Hom. 44. de quinquaginta, cap. 4.

rando. Dum interrogavit, non de promissione dubitavit. » Nec aliter Andreas Cretensis in sermone de Annuntiatione [1].

Sic Titus Bostrensis ad caput primum Lucæ, « (1) Non diffidens, *ait*, Virgo ita locuta est, Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco ? sed ut sapiens, modum expositæ rei scire desiderans. » Nullum igitur in eo delictum, nec titubantis fidei vestigium in Virgine tenemus. Vide Petrum Chrysologum sermone 142. qui est de Annuntiatione. Irenæus libro 3. cap. 33. et libro 5. capite 19. et ante hunc Justinus martyr dialogo cum Tryphone, pagina 256. sanctam Virginem cum Eva, et hujus incrudelitatem, illius fidem et obedientiam comparantes, ab omni hanc peccati suspicione procul removent.

IX. Sed nec in illo altero, quod idem evangelista narrat, eidem Virgini dictum a Simeone, *Tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Quod frustra ad B. Virginis injuriam detorquetur, et incredulitatis argumentum. Quanto verius, et prudentius Beda ad dolorem refert Virginis de Christi passione susceptum ; « quia non potuit videre crucifigi sine affectu materni doloris, etsi speraret resurrecturum, et mortem devicturum. » Recte, inquam, et veram gladii illius significationem aperuit, et de resurrectione filii non dubitasse confirmat. Non ut alii doloris istius causam aiunt fuisse, quod quem dirissimis cruciatibus confici, exanimarique cernebat, resurrecturum nesciret ; ut in Catena illa regiæ bibliothecæ reperi (2).

Paulo difficiliorem habet explicationem quod ex capite secundo Joannis affertur, ubi B. Virgo ab filio increpita, et paulo durius accepta videtur ; quando in nuptiis vino deficiente, opem ejus pia mater imploravit : et ille cunctatus, *Quid mihi et tibi est, mulier ?* inquit. Quæ verba interpretum industriam exercent. Ac nonnulli simplicius hæc accipientes putarunt sine increpatione ulla sensu hoc usurpari : Quid ad te meque pertinet, si vinum isti non habent ? Ita supposititius Justinus martyr in Responsione ad quæstionem centesimam tricesimam sextam Orthodoxorum. Quod autem Epiphanio [2] eadem tribuitur opinio, errore fit interpretis Cornarii, qui hæc Evangelii verba ab Epiphanio relata, *Quid mihi et tibi est, mulier ?* sic reddidit : *Quid mihi, et tibi curæ est ?* Verum sententia ista minus congruit. Quippe loquendi genus illud, Quid mihi et tibi ? cum in Scripturis usitatissimum sit, tum acrius nescio quid, et πληκτικὸν sonat ; cum castigatur ac reprehenditur qui quid dixerit, aut egerit, quod minus placet. Ut cum David ita loquitur [3], *Quid mihi et vobis, filii Sarviæ ?* Et alibi quidam [4], *Quid tibi,* inquit, *et paci ?* Item dæmones, apud Matthæum [5], *Quid nobis et tibi, Jesu ?* Quasi dicatur : quid commune tecum habeo ? ut cum ad præstandum nos aliquis hortatur, quod minime volumus.

X. Maldonatus existimat simulatam, non veram ibi esse reprehensionem Virginis : quemadmodum in istis locutionibus [6], *Quid est quod me quærebatis ?* Et [7], *Quæ est mater mea ?* ubi vera non est reprehensio, sed simulatio reprehensionis.

Non placet simulata ista reprehensio, quæ si est ulla, vera profecto esse debet. Id modo videndum, quanam ratione citra culpam esse possit integerrimæ Virginis. Sic igitur habendum est. Verba ipsa factaque, prout ejus est, animus qui ea dicit, aut facit, sic esse laude, vel reprehensione digna ; sæpe autem evenit, ut aliorum deterrendorum, vel erudiendorum gratia, sic a Deo, aliisve capiantur ; non ea mente, qua ab auctore profecta sunt, sed qua ab aliis usurpantur, usurparive possunt. Itaque cum beata Virgo, ex charitatis, et humanitatis affectu Christum esset allocuta, rogassetque ut illorum necessitati provideret ; hanc ejus sedulitatem, postulationemque non reprehendit Christus ; sed cum alia ratione postulari miraculum ejusmodi posset : nempe ab eo, qui minus honorifice de Christi divinitate sentiret, eamque miraculorum faciendorum vim humanum esse quiddam, et parentum auctoritati subjectum : quo ab ea opinione averteret, reprehensionis aculeos non in matrem, sed in ejus verba distrinxit. Eodem prorsus modo Christus, cum pia quædam mulier Christum laudans exclamasset [8], *Beatus venter qui te portavit*, etc. reprehendendi usus formula subjecit, *Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt*

(1) Titus Bostr. tomo 13. bibl. PP. Οὐκ ἀπιστήσασα καὶ ἡ Παρθένος τὸ, πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ; λέγει· ἀλλ' ὡς σοφὴ, τὸν τρόπον ἐκζήτουσα μαθεῖν τοῦ λεγομένου πράγματος.

(2) Catena M. S. reg. bibl. Ῥομφαίαν δὲ λέγει τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θλῖψιν τῆς παναγίας Παρθένου, οἰομένης μὴ δεῖν αὐτὸν τοιαῦτα πάσχειν· τὸ γὰρ αὖθις ἀναστήσεσθαι αὐτὸν, ὡς ὑπέρογκον τέως ἠπιστείτο.

[1] Andr. tom. 12. Bibl. p. 681. et seq. — [2] Hær. 78. § 12. — [3] 2. Regum 16.

[4] 4. Regum 9. — [5] Matt. 8. 29. — [6] Luc. 2. 49. — [7] Matt. 12. 48. — [8] Luc. 11. 28.

illud : neque mulierem, tanquam male locuta esset, arguit ; sed ejus, ne aliter ac concepta fuerant dicerentur ab aliquo, verba correxit.

Sane *Correctio* figura quædam est, quæ cum adhibetur, non sequitur id reprehensione fuisse dignum, quod retractari videtur : sed aliquid additur tantum, quod omissum fuerat, estque eo, quod expressum est, perfectius, ac præstantius. Est etiam *Anaclasis* figura sententiarum, quæ tum fieri solet, ut ait Rutilius Lupus libro primo de Figuris sententiarum, « cum id quod ab altero dictum est, non in eam mentem, quæ intelligitur, sed in aliam, aut contrariam excipitur. » Hoc modo castigari potuit a Christo interpellatio Virginis matris : quam alioqui vitiosam, aut culpandam fuisse non necessario demonstrat illa filii correctio ; sed ea quomodo perfici deberet, quidve ad eam accedere oporteret, subjicit. Laudanda B. Virgo fuit quod ex charitate pauperibus illis opem impetrare vellet a filio : sed perfectionis utique aliquid ad eam mentem, et supplicationem debuit accedere, ut intelligeretur, miraculorum hujusmodi momenta altioris cujusdam providentiæ consilio temperari. Quod etsi ne tum quidem ignorabat Virgo, non tamen satis ad aliorum usum et utilitatem expresserat. Quocirca vera, uti dixi, reprehensio, et correctio fuit, non utique culpam arguentis ; sed quod perfectius erat, exprimique poterat, salubriter admonentis.

XI. Huc illa pertinent, quæ Patres ad illum locum adnotant : ideo locutum sic esse Christum, « ut distingueret inter Deum et hominem, ait Augustinus [1], quia secundum hominem minor, et subditus erat, secundum autem Deum supra omnes erat. » Item [2] : « Quia secundum quod Deus erat, matrem non habebat, secundum quod homo erat, habebat matrem : miraculum autem, quod facturus erat, secundum divinitatem facturus, non secundum infirmitatem humanam. » Tum ideo dixit, auctore Ruperto, ut hæretici, qui ante Mariam fuisse Christum negabant, hic percuterentur. Ad hæc initio procurasse Christum ait idem, « ut Dei cura curæ carnis præponeretur ; » quemadmodum in Deuteronomio scriptum est [3] : *Qui dixit patri suo, et matri suæ, Nescio vos, et fratribus suis, Ignoro vos ; et nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum.* « Magis ergo ut legem impleret, matrem suam, salvo ejus honore nescivit. »

Postremo, remotis ambagibus, simplex adhiberi ratio ista potest ; verba illa, *Quid mihi et tibi ?* non semper objurgationem, ac reprehensionem indicare : sed sæpe significare, suo judicio usurum in re aliqua qui sic loquitur, nec ab alieno arbitrio pendere, aut legem imponi sibi esse passurum. Quemadmodum cum Moses Deuteronomii capite illo tricesimo tertio ita loquitur, *Qui dixerunt patri suo, et matri suæ, Nescio vos ; et nescierunt filios suos ;* non hoc præfracte putandum est dicere voluisse, Levitas, de quibus loquitur, propinquos suos nescivisse ; verum figuratam esse locutionem, qua sic illos sese gessisse demonstrat, tanquam alieni essent, nec ulla cum cognatis suis, et parentibus necessitate conjuncti. Eodem modo et ista dicendi formula, *Quid mihi et tibi ?* proverbialis, et tropica quodammodo locutio erit, qua significatur ita nolle quemquam quod rogatur concedere, tanquam cum eo, a quo interpellatur, commune nihil unquam habuisset, habereque vellet.

XII. Nam quod ad passionis Christi tempus attinet, illius in ea spectanda et immenso licet in mœrore fortiter ferenda constantiam, et invictam patientiam egregie testatur Ambrosius in epistola 25. paulo ante finem, ubi ita scribit [4] : « Maria mater Domini ante crucem filii stabat. Nullus me hoc docuit, nisi sanctus Evangelista. Mundum alii concussum in passione Domini conscripserunt ; cœlum tenebris obductum ; refugisse solem ; in paradisum latronem, sed post piam confessionem, receptum. Joannes docuit quod alii non docuerunt, quemadmodum in cruce positus matrem appellaverit, pluris putans quod victor suppliciorum, pietatis officia (erga) matrem exhibebat, quam quod regnum cœleste donabat, etc. Sed nec Maria minor, quam matrem Christi decebat. Fugientibus apostolis ante crucem stabat, et piis spectabat oculis Christi vulnera, quia expectabat non pignoris mortem, sed mundi salutem. Aut fortasse quia cognoverat per filii mortem mundi redemptionem aula regalis, etiam sua morte putabat se aliquid publico addituram muneri. » Et mox : « Hanc imitamini, matres sanctæ, quæ in unico filio dilectissimo tantum maternæ virtutis exemplum edidit. »

Et in concione in obitu Valentiniani [5] : « Stabat, *inquit*, et sancta Maria juxta crucem filii, et spectabat Virgo sui unigeniti passionem. Stantem illam lego : flentem non lego. »

[1] Aug. lib. 2. de Sym. c. 5. — [2] Idem Tract. 8. in Ioan. [3] Deut. 33. 9. — [4] Amb. to. col. 252. L. — [5] Ib. col. 111. G.

Denique Sophronius vir ut eruditissimus, ita sanctissimus, Hierosolymitanus patriarcha, in epistola synodica, quam ad Sergium Constantinopolitanum episcopum scripsit, quæ in sexta œcumenica Synodo probata est, et in ejus acta relata, asserit « (1) B. Mariam ab omni contagione, ac macula liberam fuisse corpore, anima, et intellectu. »

XIII. Omnino igitur amplectenda, et certa fide tenenda catholicæ totius Ecclesiæ rata consensu, de ἀναμαρτησίᾳ beatæ Virginis sententia. Quam ab antiquis acceptam sanctiore decreti sui auctoritate firmavit Tridentina synodus : quæ canone vicesimo tertio sessionis sextæ statuit : *Neminem posse in tota vita peccata omnia, etiam venialia, vitare, nisi ex speciali Dei privilegio : quemadmodum de beata Virgine tenet Ecclesia.*

Atque hanc ab *actuali*, ut vocant, labe puram Virginis innocentiam tuentur etiam illi, qui ab originali culpa immunem fuisse negant ; ut inter alios Bernardus, qui in sermone secundo de Assumptione sic scribit : « Absit enim ut proprii quidquam inquinamenti domus hæc aliquando habuisse dicatur, ut in ea proinde scopa Lazari quæreretur. Quod si originalem a parentibus maculam traxit : sed minus a Jeremia sanctificatam in utero, aut non magis a Joanne, Spiritu sancto repletam credere prohibet pietas Christiana. Hæc enim festis laudibus nascens honoratur. Postremo cum omnimodo constet ab originali contagio sola gratia mundatam esse Mariam, etc. ut omnino pium est credere, proprium Maria delictum non habuit. » Idem docet et in epistola 174. ubi etsi puram ab originis vitio haberi non patitur, in utero tamen sanctificatam esse non dubitat, « et quidem copiosiorem sanctificationis benedictionem in eam descendisse, quæ et ipsius non solum sanctificaret ortum, sed et vitam ab omni deinceps peccato custodiret immunem : quod nemini alteri in natis quidem mulierum creditur esse donatum. »

At ante hunc, Augustinus varie de eo sensisse potest videri. Nam omnes, excepto nemine, peccatum aliquod commisisse alias asserit, alias B. Virginem eximit. Generalis est ejus assertio libro secundo de Peccatorum meritis et remissione : ubi capite sexto quæstioni hoc modo propositæ, « Utrum homo sine peccato possit esse in hac vita, » respondet, « Posse per Dei gratiam, et liberum ejus arbitrium. » In septimo vero quærit, utrum sit aliquis ejusmodi, hoc est utrum aliquando fuerit, ut ex tota disputatione constat ; et respondet non se credere esse quemquam. Atque hoc generalibus e Scripturæ locis asseverat ; quæ nullum, ne sanctissimum quidem, peccati funditus expertem esse testantur. Sic in capite 20. negat ullum fuisse, vel unquam esse potuisse, qui peccato prorsus caruerit. Sed ibi de peccato universe loquitur, qua originale quoque complectitur, de quo postea. Quod ipsum et in capite 35. declarat.

Quinetiam libro primo de Nuptiis et concupiscentia, capite ultimo, Ambrosium laudat auctorem in commentario ad Isaiam prophetam (qui liber excidit), ubi ille de Christi nativitate loquens, ait ipsum, quia de Spiritu sancto, non autem usitato modo ex viro et fœmina satus est, ideo peccato caruisse : « Servatum est igitur, ait Ambrosius, ut ex viro et muliere, id est, per illam corporum commixtionem, nemo videatur expers delicti esse. Qui autem expers delicti est, expers est hujusmodi conceptionis. » Hic generatim pronuntiat, neminem ordinario naturæ more genitum, delicti proprii, et actualis expertem esse posse. Ex quo de B. quoque Virgine idipsum efficitur, immunem eam ab culpa minime fuisse.

XIV. Verum Augustinus trita illa, et pervagata sententia, quæ ex libro de Natura et gratia, capite 36. citari solet, ab actuali peccato penitus Dei matrem Virginem liberat. Cum enim Pelagius, ut suum dogma probaret, quo posse homines, si vellent, asserebat sine omni esse peccato, multorum utriusque sexus exempla protulisset, qui in Scripturis « non modo non peccasse, sed etiam juste vixisse referuntur ; » quales fuerunt Abel, Enoch, Melchisedech, Abraham, etc. adjunxisset etiam fœminas, Debboram, Annam matrem Samuelis, etc. *Ipsam etiam Domini ac salvatoris nostri matrem,* quam dicit *sine peccato confiteri necesse esse pietati :* cum hæc, inquam, de B. Virginis impeccantia Pelagius affirmasset, assentitur huic Augustinus, et ita loquitur : « Excepta itaque sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quæstionem ; unde enim scimus quid ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere ac

(1) Tom. 5. Conc. in Synod. sex. act. 11. p. 165. Μαρίας τῆς ἁγίας, καὶ φαιδρᾶς, καὶ θεόφρονος, καὶ παντὸς ἐλευθέρας μολύσματος, τοῦ τε κατὰ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ διάνοιαν.

parere meruit eum, quem constat nullum habuisse peccatum ? hac ergo Virgine excepta, si omnes illos sanctos, et sanctas, cum hic viverent, congregare possemus, et interrogare, utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus : utrum hoc, quod iste dicit, an quod Joannes apostolus ? Rogo vos. » Hinc igitur apparet, ex mente Augustini, nulli affinem peccato fuisse sanctissimam Virginem, proprio quidem et *actuali ;* nam de eo loquitur. Quod autem ad generales illas pertinet Scripturæ, Patrumque sententias, quæ neminem sine proprio aliquo vixisse peccato prorsus affirmant ; adhibenda illa est eorumdem Patrum regula, quam alibi memoravimus ex Hieronymo [1], et Prospero [2] : sæpe vocabulum *omnis*, vel *omnia*, non ad totum referri, sed ad partem maximam ; præsertim si unus duntaxat ex toto eximendus est : quod illic facit Augustinus.

XV. Merito itaque Proclus Constantinopolitanus Oratione sexta beatissimam Dei matrem inter alia nomina, vocat (1) *impeccantiæ sacrarium*. Jure item Hildephonsus in sermone de Assumptione [3], cum arca Testamenti veteris illam comparat, « Supra quam propitiatorium et Cherubim hinc inde obumbrantia figurantur : quia Mariæ nullum intrinsecus obrepsit peccati contagium ; sed intus omnis custodia legis, et manna fuit. » Qua etiam similitudine usus est Proclus, addens illud, « (2) Hanc arcam esse intus et extra deauratam, hoc est corpore ac spiritu sanctificatam. »

Talem certe, hoc est, et nulla peccati labecula fuscatam, et stupendum ac perpetuum sanctitatis exemplar virginibus sanctis imitandum proponit Ambrosius libro secundo de Virginibus ; ubi virtutes illius totis eloquentiæ viribus, et incredibili verborum, sententiarumque copia, et ubertate describit.

Denique quod ab omni culpa suapte voluntate concepta immunis beata Virgo fuerit, saltem illa suadere possunt græcorum, ac latinorum Patrum elogia, quæ ἄχραντον, id est impollutam, et incontaminatam illam nuncupant, et ejusdemmodi titulis exornant, quæ antecellentem omnibus, et singularem vitæ integritatem, et innocentiam continent : quæ nonnulli ad conceptus ipsius munditiam pertinere volunt ; de quo utroque, id est originali statu, et exquisitis de matre Dei virgine sanctorum judiciis agam paulo post. Sed ad incorruptam saltem, uti diximus, et nulla perstrictam vel levissima peccati macula vitam illius accommodari par est ; utcumque se habet originalis ejusdem conditio, quam qui communi omnium lege circumscribunt, prius illud tamen obtinent, nullius unquam culpæ conscientia violatam ejus integritatem fuisse ; quod et Magister sententiarum, et sancti Thomas et Bonaventura [4], aliique vulgo diversarum licet scholarum, et partium, doctores adstruunt.

CAPUT SECUNDUM.

De originali labe quæritur, utrum ei fuerit obnoxia B. Virgo. — 2. Affirmat Augustinus primum generalibus sententiis. — 3. Tum specialibus et expressioribus. — 4. Cur ita senserit : id est qua ratione fretus tam ipse, quam eum secuti Scholastici. — 5. Aliorum cum illo consentiens opinio. — 8. Sed contraria sententia plerisque postea placuit. Sixti quarti de ea re judicium. — 9. Nonnulli in tuendo immaculato conceptu parum accurati notantur. — 10. Propugnatur tandem hæc opinio non ut fide certa : sed ut valde probabilis, ex communi Christianorum πρόληψει, qui a Spiritu sancto docentur. — 11. Cujusmodi genus revelationis ab Augustino vocatur latius sumpto vocabulo.

I. De peccati genere illo deinceps inquirimus, quod jam tum ex ipso conceptu et origine contractum, *originale* propterea nominatur. Id utrum ad B. Virginem adhæserit, paucis explicandum videtur. Quæ quidem quæstio postremis his temporibus acrius exa-

(1) PROCL. orat. 6. pag. 225. Αὕτη τὸ ἄδυτον τῆς ἁναμαρτησιας ἱερον.

(2) Ibid. pag. 226. Αὕτη ἡ κεχρυσωμένη ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν καθωτος, σωματι καὶ πνεύματι ἡγιασμένη.

[1] Hier. ep. 146. col. 1204. A. — [2] Pros. lib. 1. de Vocat. gent. cap. 9. — [3] Tom. 9. Bibl. PP. col. 150. C.

[4] Par. 3. qu. 27. art. 4. et in 3. sent. Dist. 3. Item in Comp. Theol. c. 224.

gitari cœpit; et majores in quibusdam impetus excitavit animorum, quam bene consulta, et provisa ratio pateretur, adeo ut in partes et factiones, atque indidem in simultates, et propemodum internecina odia vis contentionis, et ardor eruperit. Atqui jampridem grassantis hujus belli semina gravissima Pontificum Romanorum, imo Ecclesiæ totius auctoritas compresserat, cum ita decrevere, neutrius partis fautores esse damnandos, neque pro hæreticis, aut peccati ullius reis, et convictis habendos, eo quod nihil adhuc super hac controversia Romana Ecclesia, vel Sedes apostolica pronuntiarit: quod Xysti quarti decretum Tridentina synodus ratum esse jussit; sed hac de re postea. Nunc quæ veterum Patrum de eo sententia fuerit, paucis enarrabimus; latinorum duntaxat. Siquidem Græci, ut originalis fere criminis raram, nec disertam mentionem scriptis suis attigerunt, sic utrum B. Virgo affinis illi concepta fuerit, liquidi nihil admodum tradiderunt. Princeps inter Latinos enodandi, et accuratius explicandi mysterii illius fuit Augustinus: qui et nominatim in ea pertractanda quæstione sanctissimæ Dei matris meminit; sed ita, ut hanc ipsam communi sorte, atque lege noxæ originalis includat. Cujus duplici in genere testimonia statuenda sunt; nam alias generales sunt sententiæ, quibus solum Christum a peccato illo excipit, reliquos vulgari parentis utriusque propagatos satu in illud immersos fuisse contendit; alias de Dei genitrice privatim idem asserit. Utraque nos hoc loco proponemus ab generalibus dictis sumpto, uti par est, initio.

II. In libro primo de Nuptiis et concupiscentia, capite 12. de Christi secundum carnem conceptu disputans, « Solus ibi nuptialis, *ait*, concubitus non fuit: quia in carne peccati fieri non poterat sine illa carnis pudenda concupiscentia, quæ accidit ex peccato; sine qua concipi voluit qui futurus erat sine peccato, non in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati: ut hinc etiam doceret, omnem, quæ de concubitu nascitur, carnem esse peccati; quandoquidem sola, quæ non inde nata est, non fuit caro peccati. »

Idem in libro secundo contra Julianum, capite secundo, testem laudat Ambrosium « in libro, quem de Arca Noe conscripsit: » ubi Christum asserit « solum potuisse esse justum, cum generatio omnis erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxiæ privilegio minime teneretur, etc. Quem igitur jam justum dixerim, nisi horum liberum vinculorum, quem naturæ communis vincula non teneant? Omnes sub peccato ab Adam: in omnes regnabat mors. Veniat solus justus in conspectu Dei, de quo jam non cum exceptione dicatur: Non peccavit in labiis suis, sed peccatum non fecit. » Ex quibus verbis ita contra Julianum pugnat Augustinus: « Huic dic, si audes, quod diabolum fecerit hominum conditorem, qui utriusque sexus commistione nascuntur; quandoquidem solum Christum, quia sit natus ex virgine, a vinculis obnoxiæ generationis excepit, omnibus ceteris ex Adam sub peccati obligatione nascentibus: quod utique peccatum diabolus seminavit. »

Et Epistola 57. [1] « Hoc ergo excepto lapide angulari, *inquit*, non video quomodo ædificentur homines in domum Dei, ad habendum in se inhabitantem Deum, nisi cum fuerint renati: quod non possunt esse antequam nati. » Eodem spectat locus ille ex libro primo de Nuptiis superiori citatus capite [2], ubi Ambrosii verba refert Augustinus, quæ neminem expertem esse delicti pronuntiant, qui ex utriusque sexus commistione sit genitus; tum alia ejusdem Augustini ex libro secundo de Peccatorum meritis.

Sic in libro secundo contra Julianum, capite nono, Ambrosii locum insignem profert ex libro primo de Pœnitentia, capite secundo, ubi ita dicit: « Unum solum hominem mediatorem Dei et hominum, eo quod sit natus ex virgine, nec senserit nascendo peccatum, generationis obnoxiæ vinculis non teneri. Omnes autem homines sub peccato nasci, quorum ortus in vitio est: quia concupiscentiæ voluptate concreti, prius subirent contagia delictorum, quam vitalem de hoc aere spiritum ducerent. » Habes amborum celeberrimorum in Ecclesia doctorum universe pronuntiata judicia, quibus ab originalis noxæ contagione nullum penitus excipiunt communi usu, ac lege conceptum.

III. Nominatim porro ipsam quoque sanctissimam Dei matrem cum originali labe conceptam tradidit Augustinus libro decimo de Genesi ad litteram, capite 18. in quo ista scribit, quæ alibi citata, hic quoque necessario describemus: « Et quid incoinquinatius illo utero Virginis, cujus caro etiamsi de peccati propagatione venit, non tamen de pec-

[1] Aug. to. 3. p. 108. A. 1.

[2] § 12.

cati propagine concepit, etc. » Item : « Proinde corpus Christi, quamvis ex carne fœminæ assumptum est, quæ de illa carnis peccati propagine concepta fuerat; tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. »

Et capite 20. de eo disserens, quod Apostolus scripsit [1], Levi in lumbis Abrahami decimatum fuisse, quando Melchisedech ab eo decimas accepit; hujus rei rationem hanc affert, quia secundum rationem seminalem in lumbis Abrahami Levi fuit, « Qua ratione per concubitum venturus erat in matrem : secundum quam rationem non ibi erat Christi caro; quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro : » quod statim declarat sic, ut sit, *secundum concupiscentiam carnalem*. « Cum enim sit in semine, *ait*, et visibilis corpulentia, et invisibilis ratio, utrumque cucurrit ex Abraham, vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariæ, quia et ipsum eo modo conceptum, et exortum est : Christus autem visibilem carnis substantiam de carne Virginis sumpsit; ratio vero conceptionis ejus non a semine virili, sed longe aliter, ac desuper venit. » De hac quæstione vide quæ supra libro undecimo capite duodecimo scripsimus.

IV. Cur autem ita senserit Augustinus, inter alias causas, hæc præcipua fuisse videtur, quam et sancti doctores Thomas et Bonaventura proferunt, quod alioqui non fuisset particeps Virgo redemptionis Christi; nec pro illa mortuus hic esset : quem pro omnibus Adami posteris esse mortuum, Scriptura, et fides Christiana testatur. Hoc enim argumento Julianum Pelagii discipulum Augustinus refellit in sexto adversus ipsum edito libro, capite quarto : « Commendat, *inquit*, suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Hoc tu dictum exceptis parvulis vis putari. Ubi si abs te quæram. Si non sunt inter peccatores habendi, quomodo pro eis mortuus est, qui pro peccatoribus mortuus est? Respondebis non pro solis peccatoribus mortuum, quamvis sit etiam pro peccatoribus mortuus. Quod quidem nusquam legis in divinis auctoritatibus, mortuum scilicet esse Christum etiam pro eis, qui nullum habuerunt omnino peccatum. Sed attende, quam validis testimoniis urgearis. Tu dicis etiam pro peccatoribus mortuum : ego dico nonnisi pro peccatoribus mortuum; ita ut respondere cogaris, si nullo peccato parvuli obstricti sunt, non esse pro parvulis mortuum. Dicit enim ad Corinthios : Quoniam unus pro omnibus mortuus est; ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est, etc. Ex hoc enim probavit omnes mortuos esse, quia pro omnibus mortuus est unus. Impingo, inculco, infercio recusanti. Accipe, salubre est; nolo moriaris. Unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Vide quia consequens esse voluit, ut intelligantur omnes mortui, si pro omnibus mortuus est. » Hæc eadem argumentatio accommodari potest, et vero debere visa est sanctis illis, ad integerrimam Dei parentem, et Virginem, ut originali labe caruisse negetur.

At non adeo constanter, et præfracte originali infectam macula fuisse sanctissimam Dei matrem defendit Augustinus, ut non aliqua interim adspergat, ex quibus contrarium ratiocinando colligi possit. Nam in libro quinto contra Julianum, capite 15. de Christo loquens : « Profecto, *inquit*, peccatum etiam major fecisset, si parvulus habuisset. Nam propterea nullus est hominum præter ipsum, qui peccatum non fecerit grandioris ætatis accessu, quia nullus est hominum præter ipsum, qui peccatum non habuerit infantilis ætatis exortu. » Quo in loco etsi B. Virginem originalis peccati maculæ videtur obnoxiam facere : nihilominus alio ex loco licet argumentando concludere ab eadem illa exceptam fuisse. Siquidem in libro de Natura et gratia, capite 36. uti antecedente capite, sectione 13. demonstravimus, nullum, quod actuale dicitur, commissum ab ea peccatum agnoscit Augustinus : idque catholica, ut ibidem ostendimus, fides amplectitur. Igitur ex superiore sententia, quæ originali ex labe semel contracta consequens esse peccatum *actuale* statuit : prorsus ab illa exemptam fuisse consentaneum est virginem illam, quæ posteriore funditus caruisse creditur.

V. Nunc alios subjungemus, qui Augustino in illa priori opinione subscripserunt. Eusebius falso dictus Emissenus, quem alii Eucherium, alii Hilarium Arelatensem, alii alium fuisse suspicantur; in oratione secunda de Nativitate : « Initiator, *ait*, omnium rerum abs te initiatur : et profundendum pro mundi vita sanguinem de corpore tuo accepit; ac de te sumpsit, quod etiam pro te solvat. A peccati enim veteris nexu non est immunis nec ipsa

[1] Hebr. 7.

genitrix Redemptoris ; solus ille , licet ex debito renascatur, lege tamen veteris debiti non tenetur. » Ita veteres codices ; at in cusis ita legitur : *per se non est immunis,* quod a pio aliquo immaculati fautore conceptus ita conceptum videtur : tanquam id unum auctor ille voluerit, B. Virginem per se, et absque speciali gratia, originali implicatam labe esse debuisse.

Idipsum et Fulgentius aperte confitetur libro de Incarnatione, capite sexto : « Hæc est, *inquit*, gratia, qua factum est, ut Deus, qui venit peccata tollere, quia peccatum in eo non est, homo conciperetur, atque nasceretur, in similitudine carnis peccati, de carne peccati. Caro quippe Mariæ, quæ in iniquitatibus fuerat humana solemnitate concepta, caro fuit utique peccati ; quæ filium Dei genuit in similitudine carnis peccati. » Porro *carnem peccati* capite sequenti ideo nuncupatam asserit, quoniam habet in se peccatum. « Si enim caro peccati non mendaciter dicitur, *inquit*, habet in se caro ipsa peccatum. Si vero peccatum non habet, falsum portat carnis peccati vocabulum. Sed eam, de qua loquimur, carnem peccati verax discipulus veritatis Paulus appellat. Restat igitur, ut sicut vere caro est, cum caro dicitur ; ita vere in se peccatum habeat, cum caro peccati ore Apostolico nuncupatur. »

Ferrandus diaconus magistrum suum imitatus Fulgentium, idem tradit his verbis : « In carne Christi natura est nostræ carnis, sed non reperitur culpa naturæ. Sic caro Christi carni Mariæ et similis, et dissimilis. Similis, quia inde traxit originem; dissimilis, quia non inde contraxit vitiatæ originis contagionem. Similis , quoniam licet voluntarias, tamen veras sensit infirmitates ; dissimilis, quoniam nullas penitus neque per voluntatem, neque per ignorantiam commisit iniquitates. Similis , quia passibilis, et mortalis; dissimilis, quia incoinquinabilis, et vivificatrix etiam mortuorum. »

Hildephonsus quoque Toletanus in libro de perpetua virginitate B. Mariæ, sanctificatam esse hanc in utero dicit, et ab omni originis labe purgatam [1]. « At vero beata Maria, *inquit*, licet ipsa de carne peccati sit nata, et procreata, ipsaque quamvis caro peccati fuerit, non tunc jam ex prævenient Spiritus S. gratia ab Angelo præ omnibus mulieribus benedicta vocatur? Spiritus S. superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Alioqui si non eodem Spiritu sanctificata est, et emundata, quomodo ejus caro, non caro peccati fuit ? Et si caro ejus de massa primæ prævaricationis venit ; quomodo Christus Verbum caro sine peccato fuit, qui de carne peccati carnem assumpsit ; nisi quia Verbum quod caro factum est, eam primum obumbravit, in quam Spiritus sanctus supervenit, et virtus Altissimi totam eam possedit ? Propterea vere caro ejus jam non caro peccati fuit, in qua Deus totam infundit; et Verbum, quod caro factum est,sine peccato ad nos venit. »

At idem in sermone 11. de assumptione B. Virginis, « Caro, *inquit*, Virginis ex Adam assumpta, maculas Adæ non admisit. » Sed de originali, ut opinor, macula non loquitur: verum de vitiis, quæ Adami posteros inficiunt.

VI. Rursus Petrus Damiani opusculo sexto, capite 19. de simoniacis agens, ut probet, illos, tametsi depravatissimi sint, at vera et bona Sacramenta posse conferre, hoc utitur argumento : « Quandoquidem et ipse Dei mediator et hominum de peccatoribus originem duxit, et de fermentata massa sinceritatis azymam absque ulla vetustatis infectione suscepit. Imo, ut expressius dicam, ex ipsa carne Virginis, quæ de peccato concepta est, caro sine peccato prodiit, quæ ultro etiam carnis peccata delevit. » Manifeste Petrus hoc loco beatam Virginem originali affectam vitio fatetur : quod et ab eo significari necesse est, ut argumentationi vis et ratio constet.

In eadem est causa Rupertus libro primo commentariorum in Cantica sub initium [2], ubi sic loquitur : « Et tu quidem veraciter dicere potueras, Ecce enim in iniquitatibus concepta sum , et in peccatis concepit me mater mea. Cum enim esses de massa, quæ in Adam corrupta est, hæreditaria peccati originalis labe non carebas : sed ante faciem hujus amoris peccatum nec illud, nec aliud stare potuit : ante faciem hujus ignis stipula omnis interiit ; ut totum sanctum fieret habitaculum, in quo Deus totis novem mensibus habitaret; tota omnino munda materia, de qua sancta Dei sapientia domum æternam sibimet ædificaret. » Sic Anselmus in libro secundo, *Cur Deus homo*, capite 16. ubi Bosonem collocutorem suum quærentem sic facit : « Qualiter de massa peccatrice, et humano genere, quod totum infectum erat peccato, quasi azymum

[1] Hildeph. to. 9. Bibl. col. 125. E.

[2] Ruper. to. 1. p. 986. col. 2.

de fermentato Deus assumpsit? Nam licet ipsa hominis ejusdem conceptio sit munda, et absque carnalis delectationis peccato, Virgo tamen ipsa, unde assumptus est, est in iniquitatibus concepta, et in peccatis concepit eam mater ejus; et cum originali peccato nata est; qui et ipsa in Adam peccavit, in quo omnes peccaverunt. » Cui respondens Anselmus pro confesso ponit, hominem illum « absque peccato esse, de massa peccatrice licet assumptum : » Et quo modo id factum sit deinceps explicat.

VII. Porro idem Anselmus in libro de Excellentia B. virginis Mariæ, capite tertio, in illa angelica salutatione, quando in Dei potestate fore se respondit, prorsus ab omnibus peccati reliquiis expiatam, et immaculatam esse factam asserit. « Cum igitur in his, quæ tantopere Deo placent, sancta virgo Maria tam excellenter illi placuit, ut nequaquam crederet quis illam aliqua ratione excellentius placere potuisse; nimirum tenemus fide, ab omni, si quid adhuc in illa originalis, sive actualis peccati supererat, ita mundatum cor illius, ut et super eam spiritus Domini, scilicet super humilem, et quietam, et trementem verba sua, totus requiesceret. »

Eadem et Hugo Victorinus [1], et qui Hugonis sententiam, ac plerumque verba ipsa reddit Petrus Lombardus affirmant; atque hic quidem uberius ac disertius ita rem explicat [2] : « Sane dici potest, et credi oportet, juxta sanctorum attestationes, convenientiam ipsam prius peccato fuisse obnoxiam, sicut reliqua Virginis caro : sed Spiritus sancti operatione ita mundatam, ut ab omni peccati contagione immunis uniretur Verbo, pœna tantum non necessitate sed voluntate assumentis remanente. Mariam quoque totam Spiritus sanctus in eam prævenies a peccato prorsus purgavit, et a fomite peccati etiam liberavit, vel fomitem ipsum penitus evacuando (ut quibusdam placet) vel sic debilitando et extenuando, ut ei postmodum peccati occasio nullatenus extiterit. »

Vixit eodem seculo, vivereque desiit gallicanæ lumen, ac decus Ecclesiæ Bernardus, idemque summo in B. Virginem affectu, et pietate celebris. Hic vero conceptum Virginis minime culpæ originalis expertem fuisse non solum asseveravit; sed etiam festum illius diem agentes Lugdunenses canonicos severe castigavit ep. 174. Quin etiam in sermone secundo de Assumptione, perspicue originalem impegit eidem Virgini culpam : quem locum capite antecedente descripsimus [3]. Tum in sermone 78. in Cantica, « Sine generalis velamine confusionis (id est originali macula) nemo filiorum hominum, *inquit*, intravit initians vitam, uno sane excepto, qui ingreditur sine macula, Emmanuel is est. » Sic auctor sermonis quarti super *Salve Regina*, qui inter opera Bernardi legitur [4], « B. Virginem in utero matris suæ ab originalibus absolutam peccatis » existimat : id est in utero sanctificatam : cum id Jeremiæ, et Joanni Baptistæ tributum fuerit.

Idem docet inter Cypriani editus opera scriptor de Operibus cardinalibus in sermone de Nativitate [5].

VIII. Quamvis autem antiquioribus opinio illa placuit, postea tamen contrariam in partem complures iere Christiani; ac paulatim tacito, pioque plurimorum assensu ita percrebuit, uti tandem in publicam professionem eruperit : adeo ut dies conceptui B. Virginis sacer publico et solemni ritu per totam Ecclesiam constitutus fuerit sexto id. Decembres : eumque apostolico decreto et auctoritate ratum esse voluerit Sixtus IV. anno Christi 1476. ac Missam et canonicum Officium proprium illi dicaverit, iisdem attributis indulgentiis, quas Urbanus IV. instituto abs se solemni festo Corporis Christi, et ejus Officio ecclesiastico concesserat : quod ex illius Constitutione constat illo ipso anno edita, in qua « universos Christi fideles invitat, ut omnipotenti Deo de immaculatæ Virginis mira conceptione gratias, et laudes referant. »

At idem postea, cum vehemens ea de re Catholicos inter esset orta contentio, ac mutuis altercationibus turbata pax et tranquillitas videretur, alia sanctione huic dissidio intercessit anno 1483. qua neutri parti hæresis, aut letalis criminis notam subscribendam esse decrevit sub anathematis pœna. Utraque Constitutio ab Tridentinis Patribus sessione quinta confirmata est; et rixantium impotens ardor eadem moderatione compressus. Secutæ sunt aliæ Romanorum Pontificum bullæ, quibus modus quidam illi controversiæ positus est; de quibus omnibus legi possunt multorum commentarii, qui de uno hoc argumento copiosissimi hucusque perscripti sunt, et usu ac manu teruntur omnium.

[1] Sum. Sent. Tract. 1. c. 16. to. 3. — [2] Mag. lib. 3. Dist. 3. § 1.

[3] § 12. — [4] Bern. col. 1743. — [5] Cypr. p. 448. col. 8.

IX. In eorum vero plerisque, uti pietatem, et ornandæ sanctissimæ Dei matris conatum, et studium probare soleo; sic in illa quæstione tractanda diligentiam, et criticam sagacitatem requiro. Nam nec in citandis auctoribus fidem, ac delectum adhibent, qui omnium maxime necessarius est : et quos ex antiquitate idoneos arcessunt, eorum dicta falsis interpretationibus, et alienis ab illorum mente detorquent. Non est necesse de singulis hoc loco dicere. Satis erit universe de unico capite illorum erroris admonere : quod lucubrationum istiusmodi magnam partem occupavit. Etenim si quid apud veteres, græcos præsertim, increbuit, quod B. Virginem ἄχραντον, ἄφθορον, ἀμίαντον, id est *illibatam*, *incorruptam*, *impollutam*, et id genus alia sonare videtur, in hoc avide tanquam secundo Mercurio sibi oblatum involant, et ad rem suam accommodant ; sed non est consequens. Siquidem illi etiam, quibus placuit originali contactam labe fuisse Virginem, partim in utero ipso antequam nasceretur, partim sub ipsum Redemptoris conceptum, tanta gratiæ sanctitatisque copia superfusam esse putant ; ut omnes originalis morbi reliquiæ, cum ipso, qui dicitur, fomite concupiscentiæ, sanatæ, vel in perpetuum compressæ fuerint : ut paulo ante ex S. Thoma, aliisque theologis ostendimus. Quam ob causam immaculata, et impolluta dici meretur, licet originali perfusa culpa fuisset: nam et immaculati, et innocentes appellantur in Scriptura, qui præsente justitia, et sanctitate prædíti sunt, cum ab originis vitio non fuerint excepti. Sic in Psalmo 17. [1] Propheta, qui se *in iniquitatibus conceptum* fatetur, *Ero*, inquit, *immaculatus cum eo*. Paulus item *electos* ait *esse nos, ut essemus sancti, et immaculati*. Et in Apocalypsi Joannis de virginibus, *Sine macula*, inquit, *sunt ante thronum Dei:* et sexcenta hujusmodi. Frustra igitur sunt, qui iis et similibus ex vocabulis, quæ summam in B. Virgine munditiam, integritatemque significant, confectum sibi negotium putant, ut apud quos ista repererint, eos sibi in testimonium asciscant illius, quem probare volunt, intacti immaculatique conceptus.

X. Equidem, ut disceptandæ quæstionis hujus finem aliquando faciam, sanctissimam Dei matrem, ac Virginem existimo non solum omni proprio et *actuali*, ut vocant, delicto caruisse, verum etiam originali ; sed eatenus persuasum istud habeo, ut hoc ad fidem spectare nolim ; neque damnandum credam, aut severius appellem qui secus sentiat ; nec alia ratione denique tueri sim paratus animo, quam quæ ab Romanis Pontificibus et Tridentina synodo, id est ab Ecclesia catholica, Romanaque præscribitur. Movet autem me, ut eam in partem sim propensior, communis maxime sensus fidelium omnium ; qui hoc intimis mentibus, atteque defixum habent, et quibus possunt indiciis officiisque testantur, nihil illa Virgine castius, purius, innocentius, alienius denique ab omni sorde, ac labe peccati procreatum a Deo fuisse. Tum vero nihil cum interis, et horum rectore diabolo, adeoque cum qualicumque Dei offensa, et damnatione commune unquam habuisse. Admonet autem nos egregie Paulinus Nolanus episcopus gravis imprimis auctor [2], « ut de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidelem spiritus Dei spirat. »

Præclare Joannes Fischerus Roffensis in Anglia quondam episcopus, quanti ponderis sit publicum istud Catholicorum omnium suffragium, non impetratum, expressumve præscripto aliquo, sed sponte sua editum, docet in libro, quem pro Angliæ rege contra Lutherum scripsit ; cum de communione utriusque speciei disputat in tertio capite [3]. Nam inter argumenta cetera, quibus commune institutum propugnat, illud affert : « Quod nulla præceptorum vi, sed consensu quodam tacito tam populi, quam cleri sensim irrepsit dicta consuetudo, etc. et quasi tacitis omnium suffragiis recepta fuit, priusquam ullo Conciliorum decreto legimus eam fuisse firmatam. » Tum ita pergit : « Apud eum populum hæc consuetudo nata est, qui Spiritu sancto regitur. Nemini enim dubium est Ecclesiam Spiritu sancto regi, nisi quis forte Christi non crediderit Evangelio. Nam in eo promissus est Spiritus ipse sanctus, spiritus, inquam, veritatis, ut in Ecclesia maneat in perpetuum, et ut eam doceat, et ducat in omnem veritatem, annuntietque quod Christi est, et quod audierit a Christo, etc. »

XI. Scitum illud est Augustini, singulorum mentibus revelari quædam a Deo, non solum cum extraordinariis modis, velut visis, et ostentis, et hujusmodi significationibus occultum aliquid innotescit : verum etiam usitatiorationibus ; quando quod ignotum erat, vel orantibus, ac pulsantibus, vel aliud agentibus

[1] Ps. 17. 24.

[2] Paulin. ep. 4. p. 72. — [3] Cod. 224.

aperitur. Itaque causam hanc non semel reddit, cur priorem opinionem posteriore mutaverit; quod cum nondum antea sibi Deus nonnulla revelasset, tandem ea patefecerit. Cujus rei unico hic, alterove exemplo contenti erimus. In primo libro de Prædestinatione sanctorum, capite primo, de illis loquens, qui, ceteroqui catholici cum essent, et a Pelagianorum errore plurimum abhorrentes, de Christi tamen gratia non omnino recte sentiebant, quod ejus initium aliquod, et rudimentum, naturæ viribus imputarent; hoc est fidem, vel credendi voluntatem; contra eos ergo disputans, imprimis dictum hoc illis accommodat Apostoli [1], *Et si quid aliter sapitis, hoc quoque vobis Deus revelabit;* tum ista pertexit : « Adhuc quippe in quæstione caligant de prædestinatione sanctorum. Sed habent unde si quid aliter in ea sapiunt, hoc quoque illis revelet Deus, si in eo ambulent, in quod pervenerunt, etc. Proinde si in eis ambulent, et orent eum, qui dat intellectum, si quid de prædestinatione aliter sapiunt, ipse illis hoc quoque revelabit. » Et capite quarto libri ejusdem, aliquando se versatum in eodem fatetur errore; sed mutasse sententiam apostolico illo testimonio convictum [2], *Quid habes quod non accepisti;* « Cum hac de re aliter saperem, *ait*, quam mihi Deus in hac quæstione solvenda, cum ad episcopum Simplicianum, sicut dixi, scriberem, revelavit. »

Sic in libro secundo de Genesi contra Manichæos, capite secundo, explicare se dicit ea, quæ in libro Genesis traduntur, « non præjudicantem meliori, diligentiorique tractatui, sive per se, sive per alios, quibus Dominus revelare dignetur. » Ubi revelationem appellat rei obscuræ patefactionem, quam Dominus labori, industriæque studiosorum hominum indulget.

Ad hunc itaque modum revelasse credendus est Deus Christianum integrum illum immaculatæ Virginis conceptum : hoc est ejus tum notitiam aspirasse; tum quam Græci πληροφορίαν, Latini *firmam persuasionem* nominant : tametsi nondum plena, et quæ in catholicum dogma transierit, facta sit illius fides.

XII. Cum autem pro cujusque studio, tam ad propugnandam, quam ad oppugnandam B. Virginis impeccantiam, et munditiam accuratam, varia proponi argumenta soleant, de his non agam hoc loco : propterea quod uberrimis commentationibus jam ab aliis exposita sunt, quæ supervacaneam in hujusmodi commemorandis operam nostram efficiunt. Non sunt tamen prætermittenda, quæ adversus originalem Virginis integritatem potissimum allata sunt a SS. Thoma et Bonaventura. Quorum primum istud est, quod Apostolus affirmat [3], *Omnes peccasse, et egere gloria Dei.* Item [4], *Eramus,* inquit, *natura filii iræ, sicut et ceteri.* Et [5], *Per peccatum mors,* ait, *et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.*

Sed jam illud a nobis animadversum est; generales illas enuntiationes in Scripturis communi, et humano more sæpius usurpari; ut *non ad totum referenda sit vox omnis, sed ad partem maximam.* Quam regulam enarrandæ Scripturæ prudenter Hieronymus præscribit [6] : ut cum Propheta dicit [7], *Omnes declinaverunt.* Et alibi [8], *Non est homo, qui non peccet.* Et [9], *Omnes quotquot venerunt* (ante me) *fures sunt, et latrones.* Cujusmodi loca tum Hieronymus, tum Augustinus [10] ad illum sensum accommodant. Enimvero si generales istiusmodi Scripturæ sententiæ ad extorquendam originalis in Virgine munditiæ fidem idoneæ sunt, multo magis ad eam, quæ proprio, et *actuali* peccato contraria est. Itaque nefas erit affirmare, B. Mariam proprium nullum admisisse delictum; ac falso iidem illi doctores existimaverint [11], non modo sanctitatem ei communicatam in matris utero jam conceptæ; sed etiam originalis delicti vestigium, id est concupiscentiæ morbum, quem *peccati fomitem* appellant, vel restinctum, et omnino sublatum fuisse, vel devinctum, ac repressum.

XIII. Nec illud omittendum est, quod S. Bonaventura sanctificatam esse B. Virginem in utero matris pro certo, et indubitato tenendum existimat, *quod ejus nativitatem tota Ecclesia celebrat;* quod non faceret nisi sanctificata esset : cujusmodi argumentum SS. Hildephonsus et Bernardus usurpant. Ex quo suspicari licet, eosdem illos, si hac ætate nostra viverent, qua Conceptionis festum auctore est Ecclesia constitutum, non cunctaturos esse, quin et ab originali macula immunem illam fuisse defenderent: quod ipsum et de S. Thoma par est credere [12]; quanquam ille Conceptionis

[1] Phil. 3. 15. — [2] 1. Cor. 4. 7. — [3] Rom. 3. 23. — [4] Eph. 2. 4. — [5] Rom. 5. 12. — [6] Hier. ep. 146. col. 1204. — [7] Ps. 13. 3. — [8] Reg. 8. 47. — [9] Joan. 10. 8.

[10] Aug. Tract. 35. in Joan. p. 136. C. D. 2. — [11] S. Th. 3. par. qu. 27. art. 3. et S. Bonaven. in 3. Dist. 4. — [12] S. Th. 3. par. qu. 27. to. 2. ad 5.

festum, quod in quibusdam Ecclesiis consecratum ait, Ecclesia tolerante Romana, aliorsum trahit; ut *sanctificationis* tantummodo memoria, cujus certum tempus ignoratur, ei diei illigata sit, et affixa, quo concepta illa creditur.

Altera cur originali vitio non caruerit ratio sanctorum illorum est, quod alioqui non esset a Christo redempta; nec salvator iste suæ matris haberetur. Verum ad hoc parata responsio est, redemptorem, et sospitatorem nihilominus fuisse Christum immaculatæ Virginis, quatenus ipsam ab originali, non quod contraxerat, sed quo alioqui contaminanda erat, labe servavit; quemadmodum theologi nonnulli angelos sanctos, qui nunquam peccarunt, Christi meritis id esse consecutos putant, adeoque Christum illorum fuisse redemptorem; uti libro duodecimo, capite decimo meminimus.

CAPUT TERTIUM.

De virginitate S. Mariæ. — 1. Status quæstionis constitutus. — 2. Negarunt aliqui natum Christum ex virgine : quorum argumenta refelluntur. — 3. Quidam post natum Salvatorem, alios ex Josepho genuisse liberos finxerunt. An Tertullianus ita senserit. Non videri, nec ex illius verbis posse colligi. — 4. Apollinari, et Eunomio tribuitur hic error. — 5. Helvidius et Bonosus ejusdem hæresis accusati. — 6. De Bonosianorum secta. — 7. Hæresim, et blasphemiam a Patribus judicari opinionem illam, quæ alios liberos affingit B. Mariæ : cujus rei testis citatur Basilius. — 8. Tum Ambrosius, et Epiphanius. — 9. Quo sensu desponsatio vocetur matrimonium Mariæ cum Josepho. — 10. Sponsam fuisse cum Salvatorem concepit, ac paulo post nuptam. — 11. Quibus argumentis probant veteres cum Josepho rem non habuisse B. Mariam. — 12. Apocrypha historia de educatione illius; explicatur Epiphanii locus. — 13. Solvuntur argumenta, quibus Helvidius, et alii suam hæresim affirmarunt.

I. Dixi de ἀναμαρτησίᾳ sanctissimæ Virginis, quæ vera munditia est, et sanctitas contraria peccato. Nunc de ea disputandum, quæ libidinis sensum, ceteroqui concessum in matrimonio, coercet. Cujus summa, et quasi flos quidam virginalis est castitas : quam in B. Maria singularem extitisse, vel ejus appellatio ipsa demonstrat. Hæc enim commune nomen sibi proprium fecit, ut antonomastice Virgo nominetur. Epiphanius certe in Hæresi 78. ex isto peculiari, et usu omnium contrito vocabulo *Virginis*, sine quo vix appellari B. Maria solet; purissimum, et ab omni corruptela remotissimum decus in illa virginitatis approbat. « (1) Quis unquam, *ait*, aut in qua generatione, sanctæ Mariæ nomen ausus est appellare, qui non sciscitanti statim vocabulum virginis adjunxit? Nam ex epithetis istis statim lucent argumenta virtutis. Quippe justis omnibus, pro eo ac singulos decebat, sua sunt cuique dignitatis attributa nomina. » Quemadmodum Jacob, Israel vocatus est; Zebedæi filii, Boanerges, hoc est tonitrui filii; sic sancta Maria antonomastice dicta est *Virgo*. Hæc Epiphanius. Hoc erit præsentis disputationis argumentum; quam aliquot capitibus absolvam. Cui quidem initium dabit hæc inquisitio; utrum non solum virgo, sed etiam perpetua virgo B. Maria fuerit, hoc est ante partum, et in ipso partu, atque secundum partum. Horum trium primum, et ultimum hoc tempore extra controversiam cessit. Nam nullus est hodie ab omni religionis sensu adeo derelictus, qui non excellentissimam Dei matrem ab omni viri consortio, et usu conjugii segregatam fuisse perpetuo censeat. De secundo quæstionis est aliquid : quatenus absque maritali commercio, solo effuso partu, patefacta virginei corporis claustra videri possunt : quod et nonnulli pridem opinati sunt, et quidam hodieque non verentur asserere. Quamobrem de duobus illis, primo, et postremo, priore loco disseremus. Medium horum trium caput, post ambo illa pertractabimus.

II. Christum ex integra, et experte viri fœmina prognatum fuisse nemo Christianus unquam vocavit in dubium. Soli de eo litigant hucusque Judæi; et qui nomine solo Christum

(1) Epiph. hær. 78. § 6. Τίς ποτε, ἢ ἐν ποίᾳ γενεᾷ τετόλμηκε καλεῖν τὸ ὄνομα Μαρίας, καὶ ἐρωτώμενος οὐκ εὐθὺς ἐπήνεγκε τὸ, παρθένον; ἐξ αὐτῶν γὰρ τῶν ἐπιθέτων ὀνομάτων καὶ τῆς ἀρετῆς ὑποφαίνει τὰ τεκμήρια. Ἀξιώματα μὲν γὰρ ὀνομασιῶν εἰλήφασιν οἱ δίκαιοι ἑκάστῳ πρεπόντας, καὶ ὡς ἥρμοζε.

professi, revera Judæi erant, Carpocrates, Cerinthus, et Ebionitæ, aliique similes in eodem sunt errore versati; de quibus in libro primo hujus operis capite secundo satis multa dixi. Commune fuit istis omnibus argumentum, hoc sane futile, præsertim ab Christo non alienis; quod Tertullianus refert in libro de Virginibus velandis, capite quarto, et quinto; nempe mulierem vocari Christi parentem: ut ad Galatas capite quarto, *Misit Deus filium suum factum ex muliere*. Illi autem « ita mulieris nomen usurpant, ut non putent competere, nisi ei soli, quæ virum passa sit, » ait Tertullianus [1]. Nam quod virgo eadem et ab Isaia propheta [2], et ab Evangelista dicitur[3],duplici cavillatione solebant eludere. Altera ex nominis significatione petebatur. Pro *virgine* quippe in hebræo aiebant esse עלמה, eamque vocem *juvenculam* exprimere. Itaque ceteros interpretes vertisse νεάνιδα, hoc est *adolescentulam*, scribit Hieronymus [4], qui late de eo disserit: ut et Eusebius libro septimo de Demonstratione evangelica, capite secundo, et ante hos Origenes primo contra Celsum [5]: soli Septuaginta παρθένον reddiderunt. Altera istorum calumnia fuit, quam refert Tertullianus [6], vocatam esse mulierem, « quasi quæ hoc futura esset, cum virginitatem resignasset. » Sed jocularia ista sunt. Nam *mulieris* nomen naturæ proprium est et sexus. Sed et *alma* idem est ac παρθένος, ut pluribus observat Hieronymus. De vi autem illius ad argumentandum contra Judæos loci, alias dicetur. Siquidem longiorem ea res operam desiderat. Vide Irenæum libro tertio, capite 24.

III. Verum Christum Dominum ex virili satu genitum adstruere, supremus in eo genere est impietatis gradus. Proximus est ab eo, Virginem credere, posteaquam Dominum peperit, esse desiisse sanctissimam Mariam. Cujus erroris insimulari solet Tertullianus: et post hunc hæreseos damnati aliquot, ut Apollinaris, aliique, quos Antidicomarianitas nominat Epiphanius Hæresi 78. tum Eunomius, Helvidius, Jovinianus, Bonosus: qui omnes Josephum, post divinum ab conjuge sua partum editum, cum eadem esse congressum, nefando errore jactarunt; indidemque appellatos alios Mariæ filios, qui Domini fratres in Evangelio cognominati sunt. Dicam de singulis istius opinionis auctoribus nonnulla. Tertullianus affirmare illud videtur libro de Monogamia, capite 8. « Et Christum quidem Virgo enixa est, *inquit*, semel nuptura post partum; ut uterque titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrem, et virginem, et univiram. » Quanquam possit aliquis verba illa Tertulliani, *semel nuptura post partum*, interpretari sic, ut *nubere* vocet *uterum resignari*, et virginitatis, ut appellant, sigillum aperiri: de quo postea. Sic enim in libro de carne Christi, capite 23. « etsi virgo conceperit, in partu nupsisse » illam asserit; quem locum paulo post expendam. Quare non satis ex illo loco libri de Monogamia colligitur, Tertullianum nefariam illam opinionem secutum esse; quæ post Christum in lucem editum, alios ex Josepho liberos suscepisse Virginem adstruit.

Alter locus Tertulliani, unde error idem colligitur, caput est septimum libri de carne Christi: ubi quos Evangelium *fratres Domini* vocat, revera fratres uterinos fuisse, et ex Josepho ac B. Maria genitos affirmare videtur. Sed non hoc aperte significat, nec ita, ut minime dubitare liceat, an hic fratres proprie dictos intelligat; an ex sua sententia fuisse tales existimet, hoc est utero genitos eodem; vel potius ex adversariorum mente loquatur: cum in hoc intentus esset unum, ut causam probabilem edissereret, cur isti fratres Christi nominati in Evangelio, ab eodem Christo paulo severius absoluti sint. Quocirca qui ex illis tribus locis Tertullianum fœde illius hæresis, quæ perpetuam sanctissimæ Dei matris virginitatem abnegat, reum vulgo faciunt, haud satis manifeste convictum tenent; quamvis in alio capite minoris aliquanto impietatis arcessitur: quod exponam postmodum.

At Hieronymus in libro contra Helvidium illius causam ingravat; nam contra hunc hæreticum opinionis suæ Tertullianum vindicem proferentem ita præscribit [7]: « Et de Tertulliano quidem nihil amplius dico, quam Ecclesiæ hominem non fuisse. » Recte id quidem Hieronymus, quod ad testis ipsius fidem, et auctoritatem pertinet: quam sane perexiguam in rebus fidei, ac dogmaticis meretur. In his enim plerumque levis est, et ἀλαζονικώτερος; nec modum, ac rationem tenet, si quando impetu animi elatus efferbuit. Nihilominus de ea, quæ nunc agitur, integritate B. Virginis, non est temere contra illum præcipitanda sententia,

[1] Tert. de virg. vel. c. 4. — [2] Isa. 7. 14. — [3] Matt. 1. 23. et Luc. 1. 27. — [4] Ad Isa. cap. 7.

[5] Orig. 1. cont. Cels. p. 27. — [6] Tert. de virg. vel. c. 5. — [7] Hier. cont. Hel. vid. col. 449. B.

IV. De Apollinaristis testis est Epiphanius Hæresi 77. numero 26. et initio hæresis 78. quæ est Antidicomarianitarum ; ubi vel Apollinarem ipsum, vel ejus discipulos ita sensisse ex quorumdam relatu narrat, Mariam, postquam peperit Christum, cum Josepho conjuge suo consuetudinem habuisse, ac liberos edidisse. Nec est absimile vero Apollinarem hujusmodi aliquid effutisse ; ut erat intemperantis, ac profusi stili, et in opinando mutabilis, ac præceps : tum qui sanctissimæ Virginis dignitati plurimum, imo totum detrahebat, negans Verbum ex illius utero carnem sumpsisse ; sed e cœlesti substantia delibatam asserens, in eam illapsam fuisse, per eamdemque, velut canalem, et fistulam manasse ; ut in libro primo capite sexto diximus.

Eamdem Eunomii pessimi Arianorum pestilentiam erroris extitisse, persuadet Philostorgius, multum hæretico huic addictus ; cujus verba quia depravatissima sunt, hic referam, ut emendatoria faciam : « (1) Narrat impius iste, (verba sunt Photii, qui excerpta illa collegit,) Deo invisum Eunomium jussu Eudoxii ad populum verba fecisse per solemne Theophaniorum : ubi illorum impietas, et atheis congruens doctrina patefacta est. Nam Josephum execrandi isti, post ineffabilem partum, cum Virgine commistum fuisse, non exhorruerunt asserere. Quin etiam majore cum impudentia, Filium Patris servum, et administrum ; ut et Filii, Spiritum sanctum, sine ullo metu ausi sunt dicere. » Sic emendandus, et concipiendus ille locus est, ut ad marginem adnotavimus. Sequuntur hæretici illi, qui hoc vel unico, vel præcipuo errore censentur, « quod B. Mariam post Christum alios etiam filios de viro suo Joseph peperisse contendant ; » ut scribit Augustinus in libro de hæresibus ad Quodvultdeum [1] : qui et Helvidianos eos appellat, quos ab Epiphanio Antidicomarianitas nominari putat ; de quibus est hujus disputatio, vel hæresis 78. in qua epistolam a se antea scriptam ad arabicam Ecclesiam de eodem argumento describit. Isti igitur propter fratres Christi in Scriptura nuncupatos, affirmarunt, Mariam virginem alios ex Josepho conjuge suo liberos peperisse, cum tamen Christum in virginitate esset enixa.

V. Ex eadem secta Helvidius quidam extitit Auxentii Ariani discipulus, ut testatur Gennadius Massiliensis [2] : homo perinde ac scriptor impurus, et putidus ; quem Hieronymus luculento opere confutavit.

Hunc hæreticum paulo post consecutus est Jovinianus monachus : qui apud Mediolanum in monasterio aliquanto tempore vixit, indeque digressus voluptariam sectam instituit ; ex quo *Christianorum Epicurus* ab Hieronymo vocatus est [3]. Quippe matrimonium æqualis cum virginitate meriti esse dicebat : abstinentiam, victusque parcimoniam, et virtutes ceteras, quibus corporis voluptates coercentur, velut inutiles contemnebat. Ac denique B. Virginem itidem ut Helvidius, post Christum in lucem editum, alios ex Josepho genuisse filios docebat.

Hunc hæresis convictum cum aliis octo Siricius papa damnavit, et Ecclesia ejecit, coacto Romæ concilio, e quo synodicam misit ad Mediolanensem Ecclesiam, quæ inter Ambrosianas est sexta. Qua accepta Ambrosius, synodo collecta, et illorum probata damnatione, epistolam vicissim ad Siricium synodicam rescripsit. Postremo [4] variis episcoporum, et imperatorum decretis exagitati falsi isti monachi, tandem ab imperatore Honorio anno Christi 412. Honorio 9. et Theodosio 5. Coss. exilio multati sunt. Jovinianus vero prius plumbatis cæsus in Boam Dalmatiæ insulam deportatus est.

His adjungendus est Bonosus in Macedonia olim episcopus : qui in Capuensi synodo ad Antiochenum schisma, quod inter catholicos episcopos Evagrium et Flavianum erat, pacificandum collecta, judicio postulatus est ; eique disceptando synodi ejusdem decreto præfectus est Anysius Thessalonicensis, ut refert Ambrosius Epistola 5. ubi de illius errore sic scribit [5] : « Sane non possumus negare de Mariæ filiis jure reprehensum, meritoque vestram sanctitatem abhorruisse, quod ex eodem utero virginali, ex quo secundum carnem Christus natus est, alius partus effusus sit. »

(1) Excerpt. Philost. lib. 6. sect. 2. Ὅτι ὁ δυσσεβὴς οὗτος Εὐνόμιον τὸν θεοστυγῆ κατ' ἐπιτροπὴν Εὐδεξίου δημηγορῆσαι τῷ πλήθει λέγει, τῆς τῶν Θεοφανίων ἑορτῆς ἐνισταμένης, ἐν ᾗ τὸ δυσσεβὲς αὐτῶν, καὶ ἄθεον μάλιστα ἀπογυμνοῦται. Τόν τε γὰρ Ἰωσὴφ οἱ κατάρατοι μετὰ τὴν ἄῤῥαστον κυοφορίαν συνάπτειν οὐ πεφρίκασι τῇ Παρθένῳ, καὶ τὸν Υἱὸν ἀναιδίστερον τοῦ Πατρὸς δοῦλον καὶ ὑπηρετήν, καὶ δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, φοβερὸν ἡγοῦντο λέγειν.

Corrigendum οὐ φοβερὸν, vel φοβερὸν οὐχ ἡγ.

[1] Aug. lib. de hær. num. 84. tom. 6. — [2] Genn. de viris illustr. c. 52.

[3] Initio l. 1. contra Jovin. — [4] Lege 53. Cod. Theod. de hær. — [5] Amb. to. 5. col. 183.

VI. Meminit ejusdem hæretici Innocentius primus Romanus pontifex, et *Photini venena sectatum* esse testatur [1] ; atque [2] ordinatos ab eo antequam damnaretur, si ad Ecclesiam redeant, recipi jubet. Imo quocumque tempore ordinati ab illo fuerant, ex Anysii Thessalonicensis episcopi decreto receptos asserit Epistola 22. « Sed Anysii, *inquit* [3], quondam fratris nostri, aliorumque consacerdotum summa deliberatio hæc fuit, ut quos Bonosus ordinaverat, ne cum eodem remanerent, ac fieret non mediocre scandalum, ordinati reciperentur. »

Arelatensis porro secunda synodus sub Leone papa primo habita canone 16. « Photinianos, sive Paulianistas, secundum Patrum statuta baptizari oportere » decernit. Tum canone sequenti, « Bonosiacos ex eodem errore venientes, quos, sicut Arianos baptizari in Trinitate manifestum est, *ait*, si interrogati fidem nostram ex toto corde confessi fuerint, cum chrismate, et manus impositione in Ecclesia recipi sufficit. »

Quanquam eosdem istos Bonosiacos rebaptizasse quos in sectam suam admitterent, argumento est canon 33. concilii tertii Aurelianensis, quod Justiniano imperante celebratum est anno Christi 438. in quo judicibus mandatur ut qui illud fecerint coerceantur. Avitus quoque Viennensis Bonosiacos cum Photinianis conjungit.

At Gregorius magnus lib. 9. epistola 61. ubi de modo reconciliandorum hæreticorum ad Ecclesiam redeuntium agit, Bonosiacos, ut et Cataphrygas, « qui in Trinitatis nomine minime baptizantur ; quia et illi Christum Dominum non credunt, et isti sanctum Spiritum perverso sensu esse quemdam pravum hominem Montanum credunt ; » baptizari præcipit : ut appareat Bonosiacos postea baptismi formulam immutasse, et ex toto Photinianos esse factos.

Verum de reliquis istius hæretici flagitiis, quæ cum Ebionitis ac Photinianis habuit communia, non est hic agendi locus. Unum illud tantummodo propositum est, quod ad perpetuam B. Mariæ virginitatem attinet ; quam, ut Helvidius, et Jovinianus, post editum Christum, susceptis e Josepho conjuge liberis aliis, interruptam Bonosus arbitratus est : quòd præter superiores illos testes, affirmat etiam Arnoldus Bonæ vallis abbas in calce libri de laudibus B. Virginis. Isidorus vero Hispalensis libro Originum octavo [4] addit id, quod ex illius primario errore consequens est, Bonosum docuisse præterea, adoptivum esse, non naturalem Dei filium Christum.

VII. Hæc vero sententia, quæ perpetuæ virginitati sanctissimæ Dei parentis detrahit, detestanda Christianis auribus, et sacrilega est, antiquorum Patrum judicio. De quo memorandus imprimis est Basilii locus ; quem nonnulli incuriosius expendentes, parum æqua notatione configunt. In homilia, quæ est de nativitate Christi, ordine vicesima quinta, enarrans hæc verba, *Non cognovit eam donec peperit*, sic scribit : « (1) Affert hic locus suspicionem, quod postquam generationi Domini per Spiritum sanctum administratæ caste pureque serviit, tum demum usitata nuptiarum opera Maria non recusaverit. Nos autem, quamvis nihil hoc doctrinæ pietatis officiat, (siquidem eo usque necessaria virginitas fuit, dum dispensationi illa serviret : quod autem deinde secutum est tanquam nihil ad mysterii rationem spectans curiosius omittamus inquirere,) nihilominus quod Christum amantium aures non sustinent hoc audire, quod Dei genitrix aliquando virgo esse desierit, etc. » Tum allata in contrarium testimonia declarat. Ad hunc locum adnotatum est in margine, *Caute legendum ;* quasi ista Basilii sententia ὕπουλον aliquid, ac periculosum contineret. Atqui nihil habet ab fidei regula discrepans. Non enim suspicionem illam approbat violatæ B. Mariæ virginitatis ; sed eam potius damnat. Verum id contendit unum ; tametsi post cœlestem partum nuptiis operam dedisse illam arbitremur, nihil hoc œconomiæ Christi mysterio penitus obfuturum : dum in conceptu atque partu incarnati Verbi integra sit servata virginitas. Ceterum tale id per sese videtur ipsi, B. Virgini ereptum putare florem virginitatis, ut a Christianis auribus abhorreat, nedum ut probari posse sentiat.

VIII. Huic Basilii decreto sancti Patres ad-

(1) Basil. hom. 25. tom. 1. pag. 590. B. Τοῦτο δὲ ὑπόνοιαν ἤδη παρέχει ὅτι μετὰ τὸ καθαρῶς ὑπηρετήσασθαι τῇ γεννήσει τοῦ Κυρίου τῇ ἐπιτελεσθείσῃ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὰ νενομισμένα τοῦ γάμου ἔργα μὴ ἀπαρνησαμένης τῆς Μαρίας. Ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ μηδεν τῷ τῆς εὐσεβείας παραλυμαίνεται λόγῳ (μέχρι γὰρ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ὑπηρεσίας ἀναγκαία ἡ παρθενία, τὸ δ' ἐφεξῆς ἀπολυπραγμόνητον τῷ λόγῳ τοῦ μυστηρίου καταλείψωμεν), ὅμως διὰ τὸ μὴ καταδέχεσθαι τῶν φιλοχρίστων τὴν ἀκοὴν, ὅτι ποτὲ ἐπαύσατο εἶναι παρθένος ἡ Θεοτόκος, etc.

[1] Innoc. 1. ep. 20. — [2] Id. ep. 11.

[3] Innoc. ep. 22. p. 5. — [4] Fol. 51. col. 1.

stipulantur, necnon sacrosanctæ Synodi. Ambrosius imprimis in epistola illa quinta [1], ubi de Bonoso propugnatore nefandæ illius opinionis agit : cujus verba paulo ante descripsi; et in libro de Institutione virginis capite quinto, præclarum eidem dogmati testimonium præbet his verbis : « Egregia igitur Maria, quæ signum sacræ virginitatis extulit, et intemeratæ integritatis pium Christo vexillum levavit. Et tamen cum omnes ad cultum virginitatis sanctæ Mariæ advocentur exemplo, fuerunt qui eam negarent virginem perseverasse. Hoc tantum sacrilegium silere jamdudum maluimus; sed quia vocavit in medium, ita ut ejus prolapsionis etiam episcopus argueretur, indemnatum non putamus relinquendum. » Tum capite sequenti : « An vero Dominus Jesus eam sibi matrem eligeret, quæ virili semine aulam posset incestare cœlestem, quasi eam, cui impossibile esset virginalis pudoris servare custodiam? Cujus exemplo ceteræ ad integritatis studium provocantur, ipsa ab hujusmodi, quod per se ceteris propositum foret, munere deviaret? » Et in capite septimo : « Claudite ora, *inquit*, impii, aperite aures, pii. » Ac deinceps in eodem pergit argumento.

Epiphanius item *blasphemiam* hanc vocat in hæresi Antidicomarianitarum : « (1) Vanum etenim, *ait*, aliquid de sancta Maria semper virgine nescio quem meditari audio, et blasphemam quamdam audere suspicionem in eam conjicere. » Gennadius quoque Massiliensis libro de Dogmatibus capite 69. eodem nomine blasphemiæ hæresim illam afficit.

Ac vox ipsa τῆς ἀειπαρθένου, id est *semper virginis*, qua utitur Epiphanius, passimque Græci omnes, et generales etiam Synodi, satis demonstrat non posse sine summo scelere huic opinioni assentiri quempiam, imo absque hæresi. Præsertim cum, ut observatum est ab eodem Epiphanio, uti supra meminimus [2], vocabulum ipsum *Virginis*, quod antonomastice, ac velut proprium uni Dei matri per totam Ecclesiam, et ab Christianis omnibus attribuitur, argumento sit nullo unquam virili congressu pudorem illius fuisse violatum.

(1) EPIPH. hær. 78. § 5. Κενὸν γάρ τι ἀκούω περὶ τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου τινὰ διανοεῖσθαι, καὶ τολμᾷν βλάσφημόν τινα ὑπόνοιαν ἐπ' αὐτὴν ἐνσκηπτειν.

(2) Lucæ 2. 5. Σὺν Μαριὰμ, τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ οὔσῃ ἐγκύῳ.

(3) NYSSEN. tom. 2. pag. 779. B. Ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν.

[1] Vide supra § 5. — [2] Supra § 1.

Quin idem ex eo firmissime demonstratur, quod qui a me supra commemorati sunt perpetuæ virginitatis illius obtrectatores, eo solo nomine ab antiquis, et ad hoc usque tempus, ab omnibus Catholicis hæretici judicati sunt, et pro talibus damnati. Quibus addendi modo sunt illi, quorum mentionem facit Origenes homilia septima in Lucam, quos et ille vocat hæreticos. « In tantam quippe nescio quis, *ait*, prorupit insaniam, ut assereret negatam fuisse Mariam a Salvatore, eo quod post nativitatem illius juncta fuerit Joseph. » Tantum autem abest, ut Origenes hæresi huic assensus fuerit, ut eam velut impiam, ac nefariam damnaverit : et fratres illos Domini, Josephi ex alia, quam Maria, conjuge filios extitisse crediderit. Itaque aliud agens Origenis editor ad marginem loci illius hoc adscripsit : *Helvidius post Origenem hanc hæresim tenuit*. Id vero oppido falsum est, ut res ipsa docet. At potest excusari editor, ut sit sensus, *post Origenis tempora*, etc.

IX. Hoc præterea non inutile observasse fuerit; veteres plerosque, quo violatæ integritatis, et maritalis consortii suspicionem longius a B. Virgine removerent, animadvertisse, cum de hujus conjugio loquitur Evangelista, *desponsationis* fere nomen usurpasse. Ut cum ab Angelo salutata est, et concepit Christum [3], μεμνηστευμένη, id est *desponsata* dicitur. Et cum prægnans est inventa, μνηστευθεῖσα vocatur [4]. Item quando Bethleemum profectus est Joseph ad nomen profitendum, (2) *cum Maria desponsata sibi uxore prægnante* ivisse fertur. Qua nominis significatione illud intelligi volunt, non ad corporum commercium, sed ad contubernium, et solatium, par illud conjugum nuptiale fœdus iniisse.

Ita sentit Gregorius Nyssenus in oratione in natalem Domini, ubi B. Virginis historiam refert, quemadmodum nata, educata in templo, in manu tradita Josepho fuerit. « (3) Quæ copulatio, *inquit*, ultra sponsalia non processit. » Et mox, responsum illud Mariæ, *Quoniam virum non cognosco*, sic enarrat : « (4) Nam Josephum sponsum quidem novi, virum autem non cognosco. » Sic Epiphanius (5) *de-*

(4) Idem pag. 780. A. Τὸν γὰρ Ἰωσὴ μνηστῆρα μὲν οἶδα, ἄνδρα δὲ οὐ γινώσκω.

(5) EPIPH. hær. 78. § 8. Μνηστευθείσης γάρ, φησί, τῆς Μαρίας· καὶ οὐκ εἶπε γαμηθείσης.

[3] Luc. 1. 26. — [4] Matt. 1. 18.

sponsatam ait ab Evangelista nominari, *non nuptam*. Idipsum et ante hos observaverat Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12 [1]. Quod et auctor homiliæ in memoriam martyrum, quæ est 166. tomo quinto Chrysostomi [2], sequitur.

Verum non est verisimile, sponsalibus solis circumscriptam fuisse perpetuo illam B. Mariæ ac Josephi individuam vitæ societatem. Imo certum est, verum fuisse matrimonium : quod non uno loco declarat Augustinus, maxime in libro primo de Nuptiis et concupiscentia, capite 11. « Omne, *inquit*, nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum Jesum : fidem, quia nullum adulterium : sacramentum, quia nullum divortium. » Et in lib. 2. de consensu Evangelistarum cap. 1. verum beatæ Mariæ conjugem probat fuisse Josephum, « sine commixtione carnis, ipsa copulatione conjugii. » Quare in præsens quoque tempus pactionem connubialem fecerunt, non in futurum tantum. Est autem consuetudo Scripturarum sponsam vocare, etiam quæ jam nupsit ; sicut vicissim uxorem et virum eos qui nondum conjugati sunt, sed interim pacti ; quod late probat Hieronymus [3].

X. Porro utrum per id tempus, quo Angelus ad Mariam venit, eaque concepit, nupta jam esset ; ac de tempore, quo in præsens conjugium convenerunt, justa est dubitatio. Nondum maritum illius fuisse Josephum, cum Angelus advenit, « et post partum transiisse in conjugis nomen, » existimat Hilarius canone primo in Matthæum : atque hoc esse, quod Matthæus scripsit, *Non cognovit eam donec peperit*. « Dehinc quia desponsata esset, *inquit*, in conjugem recipitur. Cognoscitur itaque post partum : id est transit in conjugis nomen. Cognoscitur enim, non admiscetur, etc. Ergo et conjugis nomen sponsa suscepit, et post partum in conjugem recognita tantum Jesu mater ostenditur. » Sed non placet *cognoscendi* verbum interpretari sic. Siquidem cognoscere eadem notione sumendum est apud Matthæum, qua apud Lucam in verbis illis sanctæ Mariæ [4], *Quoniam virum non cognosco*, et verbum ipsum *convenire*, πρὶν ἢ συνελθεῖν, *antequam convenirent*, apud eumdem Matthæum ; quod μιγῆναι Theophylactus exponit : ut et Hieronymus ; qui et παραμυθίαν mox adhibet : « Non sequi ut postea convenerint, sed Scripturam quod factum non sit ostendere. »

Ambrosius libro primo in Lucam [5] indicat *desponsatam* accipi ab Luca pro *uxore* ; sed Chrysostomus *sponsam* tantummodo fuisse credit, non uxorem : (1) habitam tamen ab Josepho in domo sua ; ut tum moris fuit, sponsas apud sponsos habitare.

Mihi Hieronymi probatur opinio [6], sponsam fuisse, pactamque Josepho, nondum uxorem, quando Salvatorem concepit : ac brevi post in manum ei convenisse. Quod autem brevi intervallo a conceptu nupserit, facile probatur ex præcipua ratione, ob quam nuptui traditam Josepho fuisse, idem Ambrosius existimat, « ut ab iis, qui Mariam gravem utero cernerent, non adulterium virginitatis, sed desponsatæ partus legitimus crederetur. Maluit enim Dominus aliquos de sua generatione, quam de matris pudore dubitare. » Quæ causa sociandæ matrimonio Virginis a plerisque traditur. Est huic vero consentaneum, non longe dilatas esse nuptias ; ne si sponsalia diutius producerentur, stupri prona esset suspicio. Non enim cum sponsa rem habere fas fuit.

XI. Nunc illa subjiciam argumenta, quibus veteres suadere solent id, quod fidei catholicæ decreto certissime constare putant ; nullum usurpasse B. Virginem officium nuptiale postquam divino est defuncta partu. Quod imprimis argumento illo demonstrari mihi videtur, cujus mentionem feci initio capitis hujus. Cum enim Maria singulari, ac proprio jure *Virgo* nominetur ; idque illi vocabulum peculiare sit factum : ut ex ore Christiano simul atque *Virginis* appellatio sonuit, nemo aliam sibi describat animo, quam Dei matrem integerrimam Mariam : nefas est profecto suspicari, non toto vitæ spatio illam in suscepta virginitate perseverasse, aut vacuum deinceps nomen sine re nomini subjecta retinuisse. Bene in hoc *Virginis* vocabulo insistit Epiphanius, ut jam dixi [7] : necnon Ambrosius ; cujus hæc verba sunt, digna quæ hoc loco commemorentur [8]. « An vero Dominus Jesus eam sibi matrem eligeret, quæ virili semine aulam posset incestare cœlestem, quasi eam, cui impossibile esset virginalis pudoris servare custodiam ? Cujus exemplo ceteræ ad integritatis studium provocantur, ipsa ab hujusmodi,

(1) CHRYS. hom. 4. in Matth. Ἔθος γὰρ τοῖς παλαιοῖς, ἐπὶ τὰ πολλὰ ἐν οἰκίᾳ τὰς μεμνηστευμένας ἔχειν, ὅπου γε καὶ σὺν τοῦτο γινόμενον εἴδοι τις ἄν.

[1] Cyr. Cat. 12. pag. 119. — [2] Tom. 5. Chrys. pag. 985. — [3] Hieron. contra Helv. col. 439. — [4] Luc. 1. 34. — [5] Amb. lib. de Inst. virg. cap. 7. — [6] Hieron. contra Helvid. col. 439. A. — [7] Supra § 8. — [8] Amb. lib. de Inst. virg. c. 6.

quod per se ceteris propositum foret, munere deviaret? Et quæ esset, cui majus, quam matri Dominus meritum reponeret, præmium reservaret? Nulli enim uberiora, quam virginitati deputavit munera. »

Idem quoque persuadent ex eo, quod neque sanctissima Virgo post divinum illum fœtum ex utero profusum, nunquam passa esset degeneri se satu violari: neque Josephus vir eximiæ sanctitatis hoc unquam aggredi sustineret. « Non deficit, inquit Ambrosius [1], Maria; non deficit virginitatis magistra: nec fieri poterat, ut quæ Deum portaverat, portandum hominem arbitraretur. Nec Joseph vir justus in hanc prorupisset amentiam, ut matri Domini corporeo concubitu misceretur. » Et initio libri secundi in Lucam, « Certe quando justum docuit Joseph, *ait*, satis declaravit, quod sancti Spiritus templum uterum mysterii matrem Domini violare non potuit. »

Sic etiam Epiphanius in Hæresi 78. « (1) Deinde, *inquit*, ambo erant utique justi: nec auderet ille, qui audierat de sancto esse Spiritu quod in illa erat, post hujusmodi dispensationem ad hoc aggredi, ut vase uteretur isto, quod eum capere meruerat, quem neque cœlum, neque terra capiebat propter immensam illius gloriam. Etenim cum in nomine ipsius modo virgines perseverare certent, et castitatem, ac continentiam servare: quanto fidelior erat Josephus; necnon Maria ipsa, quæ [2] omnia in corde suo conferebat, ut scriptum est? Cujusmodi vero illud erat; post talem, ac tantam, et tam stupendam œconomiam, commisceri rursus senem virgini castæ, et honoratæ, ac vasi illi, quod eum ceperat, qui capi non potest, ac tale sacramentum susceperat prodigii cœlestis, hominumque vitæ? »

XII. Præclare hoc Epiphanius: qui quod senem fuisse tum observat Josephum, aliud argumentum revocat in memoriam, quo hæreticos perpetuæ oppugnatores virginitatis Mariæ in eadem confutare laborat hæresi. Siquidem Josephum, quando cum Maria conjugium iniit, ætate jam provecta fuisse scribit, (2) natum annos amplius octoginta; vixisseque postea annos duodecim [3], et in totum duos et nonaginta. Quocirca non in eum finem Mariam illi esse traditam, ut prolem ex ea susciperet; cui quidem, ut et maritali usui, inutilis erat ætas decrepita. Verum ex legis eam præscripto ducere illum coactum esse credit, « (3) sortium addicente necessitate. » Quod quid sit obiter explicandum.

Isaacii Casauboni hæc opinio fuit [4] κλήρους illo in loco significare « bona quæ tum beata Virgo obtinebat: » et ideo κλήρους in plurativo numero, non κλῆρον dixisse, « ut id innueret, una cum patris hæreditate etiam aliorum agnatorum bona ad ipsam fuisse devoluta. » Atqui vera non est ista vocis interpretatio: sed ea potius, quam vetus historia suggerit, apocrypha illa quidem, sed Epiphanii tempore pervagata, quam Gregorius Nyssenus exposuit in oratione de die natali Christi. « (4) Audivi, *inquit*, apocrypham quamdam historiam tales de ea prodentem narrationes. » Tum historiam istam refert, de B. Virginis parentibus propter sterilitatem votum Deo facientibus, ut sibi proles a Deo daretur; cujus damnati, Mariam sustulerunt, eamque jam grandiusculam in templo repræsentarunt. Quæ cum ibi adolevisset, et matura nuptiis esset; nec satis decorum videretur, in loco sacro, inter ipsos sacerdotes diutius contineri fœminam; deliberatum esse quidnam ea fieri oporteret, ac demum divinitus id illis oblatum esse consilium, uti sponsaliorum nomine ipsam elocarent ei viro, qui custos illius virginitatis esset. Ita Josepho sociatam esse. Hæc fere Gregorius Nyssenus: quæ strictim attigit Epiphanius Hæresi illa septuagesima octava, et qui sub ejus nomine editus est scriptor orationis de laudibus B. Mariæ [5]. Latius vero descripsit Joannes Damascenus libro quarto de Fide orthodoxa, capite 15. et Nicephorus Callixti, libro septimo,

(1) EPIPH. hær. 78. § 8. Δεύτερον δὲ, πάντως που καὶ αὐτοὶ ὑπῆρχον δίκαιοι. Καὶ οὐκ ἐτόλμα ὁ ἀκούσας ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῇ, ἔτι ἐπιβάλλεσθαι μετὰ τοιαύτην οἰκονομίαν, χρῆσθαι τῷ σκεύει τῷ καταξιωθέντι χωρῆσαι ὃν οὐρανὸς καὶ γῆ οὐκ ἐχώρει δι' ὑπερβολὴν τῆς αὐτοῦ δοξης. Εἰ γὰρ καὶ νῦν εἰς ὄνομα αὐτοῦ παρθένοι διατελεῖν ἀγωνίζονται καὶ ἁγνεύειν, καὶ ἐγκρατεύεσθαι, πῶς μᾶλλον οὐκ ἦν πιστότερος Ἰωσὴφ, καὶ αὐτὴ ἡ Μαρία πάντα συμβάλλουσα εἰς καρδίαν αὐτῆς ὡς γέγραπται; Ἀλλὰ μετὰ τοσαύτην, καὶ τοιαύτην, καὶ τηλικαύτην οἰκονομίαν συναφθῆναι πάλιν γέροντα παρθένῳ ἁγνῇ, καὶ τετιμημένῃ, καὶ σκεύει χωρήσαντι τὸν ἀχώρητον, καὶ ὑποδεξαμένῃ τοιοῦτον μυστήριον σημείου ἐπουρανίου, καὶ ζωῆς ἀνθρώπων;

(2) EPIPH. hær. 78. § 8. Κατάγων ἡλικίαν περί που ὀγδοήκοντα ἔτων, καὶ πρόσω ὁ ἀνήρ.

(3) EPIPH. ibidem § 7. Κλήρων εἰς τοῦτο ἀναγκασάντων.

(4) NYSSEN. tom. 2. pag. 778. Ἤκουσα τινὸν ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας τοιαῦτα παρατιθεμένης τα περὶ αὐτῆς διηγήματα.

[1] Amb. ib. — [2] Lucæ 2. 51. — [3] Ibid. Epiphan. § 20. — [4] Casaub. Exer. 2. ad Appar. Ann. Baron. Nu. 37. p. 96.

[5] Epiph. tom. 2. p. 292.

capite 7. Sed omnium fusissime totam hanc narrationem de ortu, et educatione Virginis sanctæ prodidit Germanus archiepiscopus Constantinopolitanus in encomio S. Deiparæ : ubi nonnihil adjicit, quod ad illustrandum Epiphanium pertinet. (1) Sacerdotes quippe de sancta Virgine consiliantes ait divino impulsu rem sortibus permisisse, quibus jactis, exisse Josephi nomen ; atque hunc sortito beatam Virginem in conjugem accepisse. Hi sunt κλῆροι illi, quibus *cogentibus*, ut recte verterat interpres immerito reprehensus a Casaubono, Josephus Virginem duxit : non hæreditas, quæ eidem Virgini tanquam ἐπικλήρῳ conveniret. Protevangelium Jacobi virgas ab iis, qui nuptias illius ambiebant, oblatas fuisse refert, et super Josephi virgam consedisse columbam, eoque signo sponsum esse electum.

Hanc eamdem historiam pleniore stilo prosecutus est auctor ille, qui Hieronymi nomen ementitus est in opusculo de Nativitate S. Mariæ [1] ; qui quidem ex hebraico Matthæi evangelistæ vertisse se dicit : unde et Seleucus Manichæus libellum quemdam edidit, sed multa in eo falsa miscuit. Sic impostor ille. Sane hæc historia fabulis et mendaciis est referta, in quas non est otii nunc inquirere.

XIII. Rursus plerique Patrum ex eo probant Josephum nullam ex B. Maria sobolem sustulisse, quod si quos ex ea genuisset filios, Christus in cruce moribundus neutiquam matrem alteri commendasset. Hoc pro magno argumento contra Bonosianos inculcat Ambrosius tam in commentariis in Lucam [2], quam libro de Institutione virginis, capite 6. ubi ita disputat : « Dicit et ad discipulum, Ecce mater tua. Ipse est discipulus, cui mater commendabatur. Quomodo marito uxorem tolleret, si fuerat Maria mixta conjugio, aut usum tori conjugalis cognoverat ? »

Sed de Josepho facile absolvit Epiphanius [3] ; qui hunc circa annum Christi duodecimum obiisse narrat. Hieronymus vero [4] non ex Josepho superstite : quem Helvidius mortuum tunc fuisse confitebatur, ita ut vidua tunc esset Maria quando Christus moriebatur : sed ex filiis, quos hæreticus de illa genitos ab Josepho putabat, invidiam illi facit. « O furor cæcus, *inquit*, et in proprium exitium mens vesana ! Dicis ad crucem Domini matrem ejus fuisse præsentem, dicis Joanni discipulo ob viduitatem, et solitudinem commendatam : quasi juxta te non haberet quatuor filios, et innumeras filias, quarum consortio frueretur. »

Ita etiam Epiphanius [5] adversus Antidicomarianitas argumentatur nullos illi fuisse liberos alios ; neque virum, quod illis potius commendaretur, quam Joanni.

Ceterum quod ad fratres illos attinet Domini, ex quibus solutæ virginitatis calumniam perditi hæretici importarunt sanctissimæ Virgini, Epiphanius [6] sex in totum nominat e Scriptura collectos, mares quatuor, Jacobum minorem, Josem, Simeonem, Judam ; fœminas duas, Salomen, et Mariam ; de quibus accurata est Hieronymi disquisitio in libro adversus Helvidium [7]. Sed Epiphanius, ut jam dixi, Josephi filios ex priori conjugio fuisse credidit. Hieronymus vero non Josepho patre genitos : sed alia ratione, ac Judæis usitata, fratres habitos existimat, nempe cognatione [8]. Porro Josephum virginem fuisse [9] ; quod et verisimilius arbitror, quanquam Epiphanio suffragatur Cyrillus Alexandrinus in Glaphyris [10], qui Josephum ait ex priori conjuge liberos aliquot sexus utriusque genuisse.

Denique quod ad illa spectat argumenta, quibus integerrimæ virginitatis hostes impiam hæresim utcumque fulcire tentabant, ea tum levissima sunt, tum, cujusquemodi tandem habeantur, valentissime propulsata sunt ab iis, quos hactenus testes illos, et patronos citavi, græcis latinisque Patribus, Basilio, Epiphanio, Ambrosio, Hieronymo, et ceteris. Nec operæ pretium videtur in re tam expedita, et facili, et meo, et lectoris otio abutentem diutius insistere. Quare, uti cursim exequar, præter illud quod ex nominatis Christi fratribus petitur, a nobis jam extricatum : tria sunt præcipua, quibus nefariæ illi sententiæ color aliquis obducitur. Primum, quod Matthæus scribit [11], *Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Convenire quippe istic est nuptiarum opus exequi, ut Hieronymus, Theophylactus, aliique censent.

(1) GERMAN. tom. 4. bibl. pag. 692. E. Καὶ τότε νεύματι Θεοῦ, καὶ βουλῇ ἱερέων δίδοται περὶ αὐτῆς κλῆρος, καὶ κατακληροῦται Ἰωσὴφ ὁ δίκαιος, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην παρθένον οἰκονομικῶς ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ ἱερέων παραλαμβάνει.

[1] Tom. 4. Hieron. col. 1055. — [2] Amb. in Luc. col. 18. — [3] Epiph. hær. 78. § 10. p. 1042. — [4] Hier. contra Helvid. col. 445. — [5] Epiph. hær. 78. § 10. p. 1042. C. [6] Ib. § 9. pag. 1041. — [7] Tom. 1. col. 444. et seq. — [8] Hieron. ib. col. 448. A. — [9] Ibid. 450. A. — [10] Cyr. lib. 7. par. 2. Glaph. p. 221. — [11] Matt. 1. 18.

Ex quo consequens putabat Helvidius, postea convenisse; sed non est necesse. « Nam Scriptura tantum quid factum non sit ostendit, » ut ait Hieronymus [1]. « Consuetudo autem divinæ Scripturæ est, ut scribit Ambrosius [2], ut causam, quæ suscepta est, adstruat, incidentem differat. » Usum locutionis illius pluribus confirmat Hieronymus libro adversus Helvidium.

Altera male suspicandi ratio ex illis verbis petitur [3], *Et non cognoscebat eam donec peperit :* quasi particula *donec* significet post id tempus cognovisse, id est rem habuisse Josephum. Sed hoc purgant Ambrosius, Hieronymus, Epiphanius, et Isidorus Pelusiota : hic in libro primo, epistola 18. illi in citatis sæpius locis. Observant enim vocem hanc *donec*, non semper indicare id, quod omissum dici videtur, postea repetitum fuisse. Ut est illud Isaiæ [4], *Ego sum, ego sum : et donec senescatis, ego sum.* Et Paulus [5] : *Oportet illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.*

Postremum est, quod *primogenitus* B. Virginis illo eodem in loco dicitur Matthæi, *donec peperit primogenitum suum.* Quod ab illis omnibus, et a Basilio quoque in oratione de Natali refellitur. Siquidem *primogenitus* non perpetuo ille dicitur post quem alius, sed ante quem nullus est genitus.

CAPUT QUARTUM.

1. Utrum B. Virgo, cum Josepho nupsit, voto castitatis, aut proposito fuerit obstricta. Calvinus negat; — 2. necnon Beza; — 3. Centuriatores quoque Magdeburgenses. — 4. Ex verbis Mariæ confutantur. — 5. Non simplex propositum, sed votum habuisse docetur ex Gregorio Nysseno, — 6. et Augustino, aliisque Patribus. — 7. Quorum commune dictum refertur. Apud Judæos fuisse per idem tempus, qui virginitatem servandam sibi proponerent. — 8. Votum autem hujusmodi primam concepisse Mariam. — 9. Quomodo in matrimonium consenserit. — 10. Quod uberius explicatur.

I. Pertinet ad integræ virginitatis decus non reipsa tantum et usu abdicare se conjugalis consortii, sed etiam voluntate. Quocirca consentaneum iis est, quæ supra disputavimus, illud inquirere, ecquid castissima Virgo, quando in matrimonium Josepho tradita est, et, quod ante fieri oportuit, eidem pacta est, ac desponsa, eum attulerit animum, ut communi nuptarum lege teneri vellet. Quæ quidem quæstio in hanc etiam formulam concipi potest, soletque; utrum proposito ac voto aliquo servandæ se virginitatis obstrinxerit.

Calvinus [6], uti mos est ejusmodi hominum, nova et absurda comminisci potius, obscurandæ veritatis studio, quam in tritis, et ex antiquo probatis insistere, alienam nescio quam, et ineptam interpretationem excogitavit ejus loci, unde propositi illius et voti certa est fides constituta. Est autem Lucæ capite primo : ubi Angelo cœlestem sibi partum nuntianti, respondet, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco ?* Quæ verba sic obtorquet ac pervertit, ut quem illis sensum subjiciat, liquido vix agnoscas. « Quod præter communem naturæ ordinem est, *inquit,* impossibile esse colligit. » Tum vero, « Rei, *inquit,* magnitudo, vel potius majestas, Virginem perculit, ut sensus omnes admiratione ligatos haberet, ac constrictos. Quum audit nasciturum esse Dei filium, aliquid non vulgare concipit; atque hæc ratio est, cur coitum virilem excludat. Hinc attonita exclamat, Quomodo erit istud ? » Verum quid perplexa hac ambage sibi velit, non est facile discernere. *Virum se cognoscere* negat B. Virgo. Cur sic demum loquitur ? Nonne cognoscere est cum viro rem habere ? Ita certe Calvinus intellexit. Ergo *non cognosco* in futurum valet; quasi dicat, *Non cognoscam. Sic enim constitui.* Cur ego Calvinus « objectum illud solvendum sibi esse » putat, « quod Virgo in futurum tempus respiciat, ideoque significet, nullam fore sibi cohabitationem cum viro ? »

II. Magistri sui sententiam Theodorus Beza

[1] Hier. in cap. 1. Matt. — [2] Amb. lib. de Inst. virg. c. 5. — [3] Matt. 1. 15. — [4] Is. 46.

[5] 1. Cor. 15. 25. et Psal. 109. — [6] Calv. in harm. Evang. ad Luc. 1. 34. p. 12.

in prioribus editionibus novi Testamenti sui secutus est, eamque sic fere concipit [1] : « Novum *ait* fuisse Virgini conceptum, et partum, nulla matrimonii consummandi, vel Josephi sponsi mentione facta, perinde ut jam nuptæ, prænuntiari. » Itaque sic illam locutam, « Quan loquidem cum viro mihi negotium non est, et marito careo. » Vel, « Quandoquidem in eo, quod mihi nuntias, perficiendo nullus erit vulgari, et consuetæ matrimonii conjunctioni locus ; age, significa igitur mihi, quanam id ratione sit in me implendum. » « Et hanc quidem interpretationem, *ait*, in prioribus secutus, nec nunc quidem repudio, quamvis alteram in contextu nunc reposuerim, quod illam alteram eruditis quibusdam viris argutam potius, quam solidam videri intellexerim. »

Sed uterque sophisticis haud dubie præstigiis illudit, ac nugas agit, dum voti illius necessariam consecutionem ex illis verbis effugere nititur. Etenim sive desponsa tantum, necdum nupta tunc esset, facile interpretari poterat ex viri sibi commercio obventuram esse sobolem, si eo animo, ut illi corpus suum permitteret, cum eo convenisset : quod isti verum existimant, uti paulo post exponam. Sive jam nuptias inierat ; tantumdem suspicari poterat. Quamobrem non cohæret illorum ratio, seque ipsamet elidit.

III. Tanto igitur castitatis, præsertim voto nuncupatæ, odio flagrat ista natio, uti ne hanc vel sanctissimæ Virgini cogerentur adscribere, exquisitum ei florem virginitatis eripere maluerint : hoc est perpetuitatis illius gloriam destinatione saltem ac voluntate eamdem amisisse senserint. Calvinus certe « quod ex ejus verbis suspicati sunt quidam, perpetuæ virginitatis conceptum habuisse votum, nimis *ait* infirmum esse ; imo prorsus absurdum. Perfide enim passa fuisset se marito collocari, sanctumque conjugii fœdus non sine Dei ludibrio sprevisset. » Quippe non permissum uxori esse « continentiam vovere suo arbitrio. » Quare ex eo probat non potuisse beatam Virginem castitatis voto se obligare, cum Josepho nuberet. Eadem adnotavit Beza in commentariis suis ad caput primum Lucæ ; qui et Mariæ verba ista, *Quoniam virum non cognosco*, sic accipit, « ut etsi nupturam se paulo post probabiliter sperabat, utpote quæ jam esset desponsa ; tamen valde novum fuerit Virgini conceptum, et partum, nulla matrimonii consummandi, vel Josephi sponsi mentione facta, perinde ut jam nuptæ, prænuntiari. » Hoc ergo duntaxat ei mirum fuisse putat, quod Angelus nascituræ prolis eam admoneret, sine mentione consummati matrimonii. Nil hac interpretatione frigidius, ac stupidius : ex qua illud ipsum colligitur, B. Virginem solvendæ virginitatis propositum habuisse, quod in sequentibus plenius ostendit. « Cur enim, *inquit*, si ante sponsalia virginitatem vovisset, Josepho postea se nupturam spopondisset? Nec enim quo tenderet conjugium ignorabat : et quum liberius, ac tutius servare virginitatem aliter posset ; cur, et qua conscientia nomine conjugii ad fallendum Josephum abusa fuisset?

Nec aliter Centuriatores Magdeburgenses ; quorum insolens nimis, et arrogans hoc judicium est [2]. « Ineptum esse quod Augustinus, et alii hoc loco affirmant, Mariam castitatis voto obstrictam fuisse ; atque ideo dixisse, Virum non cognosco ; sed testatur Lucas, eam desponsatam fuisse viro : quæ res nequaquam per jocum, aut simulate fieri potuit. » Et postea [3] : « Certo, *inquiunt*, affirmant Evangelia, Mariam Josepho in conjugem fuisse desponsatam. Unde liquido constat ita utrumque fuisse affectum, ut statuto tempore more aliorum conjugum voluerint liberos dante Deo procreare. »

IV. Hæc opinio merito Catholicis exosa, et prudentum omnium judicio rejecta, cohærere nullo pacto potest cum Mariæ verbis et interrogatione, qua propositum animi sui manifestissime testata est cum dixit, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Hoc enim absurde diceret, si virum *cognoscere*, hoc est opus nuptiarum exercere decrevisset. Intellexisset enim, ex usu conjugii prorsus futurum esse partum illum, quem Angelus significabat. Sane verbum præsentis temporis, *cognosco*, futuri temporis notionem habet : idque frequens est in Scripturis, et apud latinos auctores. Sic in libro Numerorum cum seditiosos ac rebelles populi principes ad concionem accivisset Moses, responderunt illi [4], *Non venimus :* pro quo hebraice legitur in futuro tempore לא נעלה, *Non ascendemus*. Ac Septuaginta itidem in præsenti, οὐκ ἀναβαίνομεν, *Non ascendimus*. Sic apud Ambrosium epistola 14. Calligonus spado præpositus imperatorii cubiculi Ambrosio mandasse dicitur : *Me vivo tu*

[1] In Luc. c. 1. 34.

[2] Centuria prima, lib. 1. c. 10. col. 275. — [3] Ibid. col. 367. — [4] Num. 16. 12.

contemnis Valentinianum? Caput tibi tollo, pro *tollam*. Et certissime destinatum consilium, ac rem omnino fore, locutio ista demonstrat. Casaubonus certe in exercitationibus ad Annales Baronianos [1] fatetur propositum aliquod sublimis illius instituti, sed citra votum, in Virgine tunc extitisse. Cur autem de voto non assentiatur, causam affert tralatitiam, et ab aliis ejusdem sectæ commemorari solitam; quod, cum nupserit, non videtur absque viri consensu tale quippiam vovisse. Sed de hac re paulo postea.

V. Equidem non simplex voluntatis propositum perpetuæ servandæ virginitatis concepisse sanctissimam Virginem; sed illud ipsum voti religione sanxisse prorsus affirmandum existimo, gravissimorum Patrum, et communi Catholicorum omnium auctoritate commotus: tum quod argumenta omnia, quæ ad elevandam illius fidem ab secus sentientibus opponuntur, levissima sint, nec multum negotii faciant; quæ duo reliqua disputatione complectar. Imprimis virginitatem B. Mariæ Deo dicatam, et voti religione oppignoratam fuisse, luculenter affirmat Gregorius Nyssenus gravis et eruditus scriptor in oratione de die natali Domini: ubi Angeli salutationem, et Mariæ cum eo colloquium enarrat. Cum enim gignendi, ac pariendi filii certam fidem ex illius verbis accepisset, obstupuisse illam ait, et in hunc fere sensum locutam esse. « (1) Interdicta mihi est viri consuetudo. Quomodo istud erit mihi, quoniam virum non cognosco? Hæc Mariæ vox demonstratio est eorum, quæ ex incerti auctoris historia referuntur. Nam si ad nuptiale opus assumpta fuisset ab Joseph, quinam ad Angeli vocem futurum partum prænuntiantis, velut ad rem novam attonita fuisset, cum hoc exspectaret ipsa, ut ex naturæ lege mater esset? Sed quia consecratam Deo carnem, tanquam unum aliquod e sacris donariis, illibatum servari oportebat, idcirco sic ait: Quamvis angelus sis; quamvis e cœlo venias; et quod apparet, supra captum hominis sit; tamen impossibile est hominem me cognoscere. Quomodo mater ero sine viri consortio? Nam Josephum sponsum quidem novi; virum autem non agnosco. »

VI. Augustinus vero præclare diserteque idem docet in libro de sancta Virginitate, capite quarto, « Ipsa quoque virginitas Mariæ, *inquit*, ideo gratior, et acceptior, quia non eam conceptus Christus viro violaturo quam conservaret ipse præripuit: sed priusquam conciperetur, jam Deo dicatam de qua nasceretur elegit. Hoc indicant verba, quæ sibi fœtum annuntianti Angelo Maria reddidit: Quomodo, inquit, fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quod profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset. Sed quia hoc Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro justo, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa jam voverat. Quanquam etiamsi hoc solum dixisset, Quomodo fiet istud; nec addidisset, quoniam virum non cognosco: non quæsisset utique, promissum sibi filium quomodo fœmina paritura esset, si concubitura nupsisset, etc. Ita Christus nascendo de virgine, quæ antequam sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit, quam imperare. » Nihil dici clarius ac validius potuit ad comprimendam novitiæ sectæ licentiam, ac votum tuendæ perpetuo castitatis in virgine Maria etiam ante nuptias adstruendum.

Item sermone vicesimo de Tempore, « Exultent ergo virgines, *ait*, Virgo peperit Christum. Nihil in ea quod voverat putent exterminatum, mansit virgo post partum. »

Huic et alii subscribunt sanctitate, doctrinaque celebres, Beda, Anselmus, Rupertus, Bernardus; quorum verba descripta leges apud controversarum cum hæreticis quæstionum tractatores [2]. Unius Ruperti, quem prætermissum video, locum adscribam; qui in libro de Læsione virginitatis, capite sexto causam requirit, cur sanctissima Virgo virginitatem voverit: ac negat hoc eo illam fecisse, quod conjugalem statum fastidiret. « Revera, *inquit* [3], si aures audiendi habemus, percipere utcumque possumus qualis illi causa fuerit, ut vir-

(1) Nyssen. tom. 2. p. 779. D. Ἀπείρηταί μοι, φησίν, ἀνδρὸς ὁμιλία, πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; αὕτη τῆς Μαρίας ἡ φωνὴ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὸ κρύφιον ἱστορουμένων ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπὶ γάμῳ παρείληπτο παρὰ τοῦ Ἰωσὴφ, πῶς ἂν ἐξενίσθη τῷ τὸν τόκον προμηνύοντι, πάντως ποτὲ καὶ αὐτὴ μήτηρ γενέσθαι προσδεχομένη κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; ἐπειδὴ δὲ ἀφιερωθεῖσαν τῷ Θεῷ σάρκα, οἷόν τι τῶν ἁγίων ἀναθημάτων, ἀνέπαφον ἔδει φυλάττεσθαι, διὰ τοῦτό φησι· κἂν ἄγγελος ᾖς, κἂν οὐρανόθεν ἥκῃς, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ φαινόμενον ᾖ, ἀλλὰ τὸ γνῶναί με ἄνδρα τῶν ἀμηχάνων ἐστί. Πῶς ἔσομαι μήτηρ χωρὶς ἀνδρός; τὸν γὰρ Ἰωσὴφ μνηστῆρα μὲν οἶδα, ἄνδρα δὲ οὐ γινώσκω.

[1] Casaub. Exer. 1. N. 24 p. 121. — [2] Vide Bellar. lib. 1. de Monachis c. 22. tom. 2.

[3] Rupertus tom. 9. p. 939.

ginitatis votum voveret, cujus non habebat exemplum. Nam si dicat quis, quod idcirco virginitatem elegerit, quia nubere, filiosque suscipere videbatur ei status vilis, et vita despicabilis, repugnat valde veritas professionis jam dictæ : quia respexit humilitatem ancillæ suæ. »

VII. Neque vero leve est, et parvi ponderis argumentum, B. Virginem, antequam Joscpho desponderetur, perpetuam sibi servandam proposuisse virginitatem, quod, ut superiori capite meminimus, complures veterum asserunt non illam nuptum esse datam viro suo, sed tantummodo desponsam fuisse. Qui non tam verum negare conjugium putandi sunt, quam novum, nec usitatum illius genus agnoscere : quod in eo præcisus sit usus matrimonii, et corporis hac in parte mutua detracta potestas. Itaque non eam εἰς γάμον, hoc est εἰς νόμον γάμου, ut Græci loquuntur, nempe *ad connubii jus, et consuetudinem*, sed ad μνηστείαν collocatam esse dicunt. Quod etsi ex apocrypha historia petitum videtur, non ideo penitus est rejiciendum. Nam multa scimus ex libris istiusmodi proferri solere ab gravissimis scriptoribus, qui illis fidem auctoritate sua conciliant : quemadmodum ex Enochi apocrypho narratiunculam quamdam Judas apostolus in Canonicam suam transtulit, ejusque pretium, et æstimationem suo testimonio sancivit.

Huc vero præterea facit, quod non alienum fuit ab Judæorum per illud tempus usu ac moribus, virginitatem perpetuam ultro fœminas suscipere. Quod egregie Philo testatur in libro *de Vita contemplativa :* ubi de Essæis agit, qui remoti ab urbibus, et populi frequentia, in agris et monasteriis degebant; ac certis diebus conventus et convivia celebrabant : « (1) Et ad hæc admitti non solum viros, sed etiam fœminas » refert; « quarum pleræque ætate provectæ sunt, virgines castimoniam non necessitate potius, quemadmodum nonnullæ græcarum sacerdotum, quam sponte ac libere servantes, et propter amorem desideriumque sapientiæ; cujus amplectendæ studio, corporis voluptates aspernatæ sunt. »

VIII. Sed hoc propositum animi duntaxat fuit, non votum virginitatis absolutum ac præcisum : quod prima omnium Virgo nuncupasse creditur, ut Bernardus inter alios indicat in sermone quodam de B. Maria. « De cetero sane, et virginitatem carnis, et propositum virginitatis, *inquit*, et ipsius quoque propositi novitas evidenter illustrat : quod videlicet in libertate spiritus legis Mosaicæ decreta transcendens, illibatam Deo corporis scilicet et spiritus sanctimoniam vovit. Probat enim propositi inviolabile fundamentum, quod tam constanter promittenti filium Angelo respondit : Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Forte enim propterea primo turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio, quod benedictam sese audisset in mulieribus, quæ nimirum benedici in virginibus semper optabat. »

Atenim non potuit citra sponsi, ac subinde mariti, Josephi consensum, hujusmodi se implicare sponsione. Neque hoc negant catholici theologi : « Mater Dei, ait illorum princeps S. Thomas [1], non creditur, antequam desponsaretur Joseph, absolute virginitatem vovisse; sed licet eam in desiderio habuerit, super hoc tamen voluntatem suam divino commisit arbitrio. Postmodum vero accepto sponso, secundum quod mores illius temporis exigebant, simul cum eo votum virginitatis emisit. » Ita etiam Nicolaus Liranus.

Tostatus item Abulensis [2] « ante contractum matrimonium minime vovisse » putat, « sed proposuisse duntaxat, vel certe votum simplex edidisse, quod irritari a parentibus posset. Ideo nubendo minime peccasse. » Paulo post vero eamdem Dei matrem asserit, quando Angelo ista respondit, nondum certo scisse utrum Deo placeret virginem se manere, an conjugio uti.

IX. « Sane credi potest, ait Magister sententiarum [3], non solum Mariam, sed etiam Joseph apud se disposuisse virginitatem servare velle, nisi Deus aliter juberet : eosque sic consensisse in maritalem societatem, ut uterque de altero, revelante Spiritu sancto, intelligeret quod virginitatem servare vellet, nisi Deus aliter inspiraret. Sed unam voluntatem verbis non expresserant : postea vero expresserunt, et in virginitate permanserunt. Consensit ergo Maria in maritalem societatem, sed non in

(1) Philo de Vita contempl. pag. 899. D. Συνεστιῶνται δὲ καὶ γυναῖκες, ὧν πλεῖσται γηραιαί, παρθένοι τὴν ἁγνείαν οὐκ ἀνάγκῃ, καθάπερ ἔνιαι τῶν παρ' ἕλλησιν ἱερειῶν, διαφυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ' ἑκούσιον γνώμην· διὰ δὲ ζῆλον, καὶ πόθον σοφίας, ἧ συμβιοῦν σπουδάσασαι τῶν περὶ σῶμα ἡδονῶν ἠλόγησαν.

[1] S. Thom. in 3. Par. quæst. 28. art. 4.

[2] Abul. in c. 1. Mart. qu. 30. — [3] In 4. Dist. 30. B.

carnalem copulam, quia virginitatem servare volebat : et ideo non aliter consensisset in conjugalem societatem, nisi familiare Dei consilium habuisset. » Mox Augustini testimonium adducit ita dicentis : « B. Maria proposuit se servaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum votum non expressit in ore. Committens ergo virginitatem suam divinæ dispositioni consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divinæ inspirationi in utroque consentiendo : postea vero simul cum viro labiis expressit. »

Refertur hic locus ab Gratiano [1]; sed ex nullo certo Augustini libro. Verum admonet scholiastes hinc inde concinnatum esse ex libris Augustini, præsertim ex libro de Virginitate. At in ora codicis Magistri sententiarum citatur liber de Nuptiis et concupiscentia. Atqui non memini apud Augustinum tale quippiam in utroque opere me legisse. Sed nec illud placet, quod ibi scriptum est, « B. Virginem in carnalem consensisse copulam : » nisi sic istud accipiamus, ita comparatam animo fuisse, ut si ita Deo visum esset, conjugi se permitteret. Nihil enim divinæ voluntati prætulisse sanctissimam illam Virginem necesse est credere.

X. Quanto itaque verisimilius est, quod ex gravissimis, et antiquis Patribus constat, divino nutu et instinctu votum ab illa virginitatis esse conceptum, antequam Josepho desponderetur; ad idque certa fiducia, et divino admonitu, ut apparet, animatam fuisse? Quis autem probabile esse neget, certiorem illam factam fuisse, nuncupati istius voti facilem et expeditam fore rationem ex consensu futuri conjugis? Neque enim sponsionis istius, qua Deo se obligat homo, tam levis, et mutabilis est conditio, ut quemadmodum eam inducere sibi potestatis cujusque fuit : ita detrahere, irritamque facere pro sua voluntate liceat. « Non peccat virgo nubens, ait Fulgentius[2], si virginitatem Deo, priusquam nuberet, in corde non vovit. Ceterum si, quemadmodum dixit Apostolus [3], statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare virginitatem suam, graviter postmodum peccat, si post dicatam virginitatem Deo, voluerit humano servire connubio. » « Neque enim, ut ait Augustinus [4], saltem connubii desiderium in illa continentiæ professione potest esse non malum. » Et alibi [5], « Quod enim, *ait*, cuiquam, antequam vovisset, licebat, cum id se nunquam facturum voverit, non licebit; si tamen id voverit, quod vovendum fuit; sicut est perpetua virginitas, vel continentia post experta conjugia. » Quæ quidem adversus recentium hæreticorum licentiam pluribus alias et suo loco tractanda, in præsentiarum obiter injecimus, ne quis post dicatam Deo virginitatem arbitretur aliquid, quod illi fraudi esse posset, a sanctissima Dei matre susceptum.

CAPUT QUINTUM.

Utrum in partu ipso virginalem integritatem B. Virgo servaverit. — 1. Declaratur primo virginitatis natura. — 2. In integritate corporis non consistere virginitatis essentiam. — 3. De virginitatis sigillo variæ medicorum sententiæ : quorum alii negant ullum esse; alii probabilius agnoscunt. — 4. Utrum B. Virginis uterus in partu sit apertus. Affirmat Tertullianus, et alii. — 6. Sed horum plerique ad veriorem sensum reduci se patiuntur : ut aperiri uterum nihil aliud nisi parere significet. — 7. Quod accuratius ostenditur.

I. Ut ad hanc quæstionem disceptandam paratiores instructioresque veniamus, pauca necesse est de virginitatis ipsius natura, et proprietate dicere. Ea primum definiri sic potest, ut sit, *ab omni vacua libidine carnis, animi et corporis integritas*. Quod ut melius intelligas, tria sunt ex S. Thomæ decretis [6] in venerea delectatione distinguenda. Primum est, quod in corpore accidit, *virginei sigilli violatio*. Inest enim in virginibus membrorum

[1] Decr. part. 2. Causa 27. qu. 2. c. 2. — [2] Fulg. ad Gallam de conjug. debito, cap. 6. — [3] 1. Cor. 7. 37.

[4] August. 4. cont. Jul. cap. 2. p. 401. A. — [5] Idem lib. 1. de adulterinis conjug. c. 24. — [6] S. Thom. in 2. 2. qu. 152.

integritas quædam, quæ nuptiali opere delibatur, et carpitur; de qua re post paulo disseram. Secundum est, in quod animæ simul et corporis functio concurrit; nempe *resolutio seminis delectationem sensibilem causans*, uti Thomæ verbis utar. Tertium est, quod animæ solius actione constat; *propositum perveniendi ad talem delectationem*. Horum primum ad moralem actionem ex accidenti pertinet. Potest enim sine voluntaria corruptela virginis accidere : ut nec in laude, nec in vituperatione ponatur ; nec amittatur propterea virginitas. Secundum est actionis illius, quæ moralis dicitur, materia ; cujusmodi sunt passiones, quæ sensum afficiunt. Postremum est velut forma moralem complens actionem. Ex quibus ita colligit S. Thomas : ad virginitatis naturam et essentiam non illam spectare qualemcumque corporis integritatem ; quæ, nisi tertium accesserit, nullum sui dispendium patitur, et intacta perseverat.

II. Præclare hoc disputat Augustinus in libro primo de civitate Dei capite 18. cujus verba non alienum ab instituto nostro erit hic reddere : « Atenim, *inquit*, ne vel aliena polluat libido, metuitur. Non polluet, si aliena erit : si autem polluet, aliena non erit. Sed cum pudicitia virtus sit animi, comitemque habeat fortitudinem, qua potius quælibet mala tolerare, quam malo consentire decernat, nullus autem magnanimus, et pudicus in potestate habeat, quid de sua carne fiat, sed tantum quid annuat mente, vel renuat ; quis tandem sana mente putaverit se perdere pudicitiam, si forte in apprehensa, vel oppressa carne sua exerceatur, et expleatur libido non sua ? Si enim hoc modo pudicitia perit, profecto pudicitia virtus animi non erit, nec pertinebit ad ea bona, quibus bene vivitur ; sed in bonis corporis numerabitur : qualia sunt vires, pulchritudo, sana integraque valetudo, ac si quid hujusmodi est ; quæ bona etiamsi minuantur, bonam, justamque vitam non minuunt. Quod si tale aliquid est pudicitia, ut quid pro illa, ne amittatur, etiam cum periculo corporis, laboratur ? Si autem bonum est, etiam oppresso corpore non amittitur, etc. Quocirca proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificari meruit, nec ipsi corpori aufert sanctitatem violentia libidinis alienæ, quam servat perseverantia continentiæ suæ. » Huc pertinet, quod Guillelmus Parisiensis affirmat [1], virginitatem, qua integritatem carnis significat, accidentem esse castitati : nec illam amitti, quatenus virtus est, cum nubit virgo, et integritatem carnis amittit. Esse autem peculiarem virtutem a castitate diversam, S. Thomas asseverat ; quoniam proprio quodam honestatis genere censetur, dum non illicitas tantum, et flagitiosas voluptates amputat ; sed etiam licitas, quæ usurpari sine culpa possunt.

III. Sed de illa carnis integritate, et, ut appellare mos est, *sigillo virginitatis*, magna est imprimis, et propter eruditorum medicorum dissensionem, perplexa quæstio ; ac nobis hoc loco sane necessaria. Quam tamen nonnisi parce ac leviter attingemus, et quatenus interest theologicæ disciplinæ : quam in talibus tractandis virginali oportet verecundia esse præditam ; ne Euripideum illud [2], una commutata voce, jure in eam aliquis succinat,

Θεία πέφυκας, καὶ λέγεις αἰσχρῶν πέρι.

Atque ut Aristoteles [3], cum de cœlo, cœlestibusque corporibus, et eorum motionibus agit ; quorum notitia ex astronomicis observationibus tota pendet ; peritos illius disciplinæ consulendos ait, et accuratioribus esse credendum : sic in theologicis rebus explorandis, quorum ratio ex humani corporis, membrorumque descriptione constat, adhibendi sunt medicinæ, et anatomices consulti, eorumque placitis innitendum est.

Hoc ut in præsenti controversia faciamus, primum istud animadvertere oportet, de hoc, quod vocant, *virginitatis sigillo* contendere inter se artis medicæ professores, ac nonnullis videri, nullum esse penitus tale κριτήριον : alios e contrario, multoque plures, asserere : tertios vero inter utrosque medios putare non in omnibus hoc esse virginibus, sed in quibusdam solum ; in aliis nullum reperiri ; cujus dissidii meminit obiter S. Ambrosius epistola 46. Verum complures, ut dixi, et anatomices præsertim scientissimi, hujusmodi signum, velut χαρακτῆρα virginitatis adstruunt, ut Andreas Vesalius, Falopius, Platerus, Picolominus, et anatomici Patavini, ut notat Schenchius ; aliique multi, quibus subscribit qui omnium novissime, et lucentissime scripsit hac de re Joannes Riolanus Parisiensis academiæ medicus [4], vir eruditissimus : qui id se animad-

[1] Guill. Paris. lib. de virtut. cap. 15. pag. 161. — [2] Eurip. in Andromacha, Actu 2. ubi habetur, Νέα πέφυκας.

[3] Arist. lib. 12. Metaph. cap. 8. Tex. 45. — [4] Riolan. Anthropographiæ lib. 2. sub finem p. 189.

vertisse confirmat in multis virginibus post obitum dissectis : ac tum illos, quos percensui, tum alios haud paucos commemorat, qui idem experimentis suis approbarunt : ac denique cujusmodi sit illud *virginitatis sigillum*, docta, et copiosa disputatione declarat. Certe signum aliquod extare, habitumque corporis, quo integra, vel oblæsa virginitas deprehendi possit, sacra ipsa Scriptura nos docet Deuteronomii capite 22. 43. ubi in dubium vocatæ virginitatis signa quædam proferri jubentur. Quin etiam obstetricum hoc industria in explorandis virginibus indicat ; quas etiam explorando, et attrectando nonnunquam sigillum illud violare testatur Augustinus libro primo de civitate Dei, capite 18. « Neque enim, *inquit*, eo corpus sanctum est, quod ejus membra sunt integra, aut eo quod nullo contrectantur attactu ; cum possint diversis etiam casibus vulnerata vim perpeti ; et medici aliquando saluti opitulantes hæc ibi faciant, quæ horret aspectus. Obstetrix virginis cujusdam integritatem manu velut explorans sive malevolentia, sive inscitia, sive casu, dum inspicit, perdidit. »

IV. His ita notatis ac perspectis, in eo susceptæ disputationis summa constituitur, an B. Virgo, cum Christum peperit, integrum illud *virginitatis sigillum*, claustrumque retinuerit ; an ut in aliis parientibus fœminis usuvenit, refractum, violatumque fuerit. Nihil ab ceterarum more fœminarum declinatam fuisse, quidam olim arbitrati sunt. Omnium certissime Tertullianus id asseruit in libro de carne Christi capite 23. « Peperit, *inquit*, quæ ex sua carne : et non peperit, quæ non ex viri semine. Et virgo, quantum a viro ; non virgo, quantum a partu. » Et subinde : « Peperit, *ait*, quæ peperit. Etsi virgo concepit, in partu suo nupsit ipsa patefacti corporis lege. In quo nihil interfuit de vi masculi admissi, an emissi. Idem illud sexus resignaverit. Hæc denique vulva est, propter quam et de aliis scriptum est [1], *Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum vocabitur Domino.* Quis vere sanctus, quam Dei filius ? Quis proprie vulvam adaperuit, quam qui clausam patefecit ? Ceterum omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda est, quam virgo, satu mater ante, quam nupta. Et quid ultra retractandum est ? cum hac ratione Apostolus non ex virgine, sed ex muliere editum filium pronuntiavit ; agnovit adapertæ vulvæ nuptialem passionem. » Hæc ille : quibus perspicue B. Virginem in partu virginem corpore esse desiisse significat, et in mulierem transiisse. In eodem præterea libro, capite 4. et 20. Christum dicit communi cum ceteris lege, ac similibus in sordibus in utero nutritum, et eadem inquinatione naturalium Virginis in lucem editum fuisse. Sunt et alia ejusdem loca, de quibus legendus Pamelius in Paradoxis Tertulliani.

Origenes quoque homilia 14. in Lucam [2], « Quemcumque, *ait*, de utero effusum marem dixeris, non sic aperit vulvam matris suæ, ut Dominus Jesus ; quia omnium mulierum non partus infantis, sed viri coitus vulvam reserat. Matris vero Domini eo tempore vulva reserata est, quo et partus editus : quia sanctum uterum, et omni dignatione (venerationis) venerandum ante nativitatem masculus omnino non tetigit. »

V. Sunt et alii complures antiquorum tam græci, quam latini, qui Virginis uterum in partu fuisse patefactum dicunt ; qui tamen commodam interpretationem ferre possunt : quorum nonnullos proferam. Irenæus imprimis libro 4. capite 66. « Filius Dei, *inquit*, filius hominis purus pure puram aperiens vulvam eam, quæ regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit. « Ambrosius quoque Christum « aperuisse sibi vulvam *ait*, ut immaculatus exiret. » Sic Athanasius in epistola ad Epictetum verum fuisse B. Mariæ partum approbat, et nostræ similem Christi carnem, ex eo, quod « (1) oblatum sit sacrificium, propter apertum ab eo, qui est natus, matris uterum. »

Quin Epiphanius ipse in eadem Hæresi septuagesima septima contra Apollinaristas disputans, «(2) Quanam, *inquit*, in re vim ipsius sanctæ mulieris venter obscuravit ? aut Virginis uterus ? aut meatus partuum ? aut ulnæ Simeonis ? » tanquam per naturales meatus Christi corpus ex utero trajectum foras prodierit.

(1) ATHAN. apud Epiph. hær. 77. § 7. Καὶ προσηνέχθη θυσία, ὡς διανοίξαντος τοῦ τεχθέντος την μήτραν.

(2) EPIPHAN. hær. 77. § 28. pag. 1022. Τί δὲ ἠμαύρωσε τὴν αὐτοῦ δύναμιν τῆς ἁγίας γυναικὸς γαστήρ ; μήτρα παρθένου ; τοκετῶν πόροι ; ἀγκάλια Συμεῶνος ;

[1] Exod. 15.

[2] Orig. to. 2. p. 142. M.

Edita nuper est Athanasii nomine oratio in occursum Simeonis, in qua simile quiddam reperitur, in Evangelistæ verbis istis explicandis, διανοῖγον μήτραν, *quod aperit vulvam*. Ibi Christus solus aperuisse vulvam dicitur, quia non ex concubitu natus sit, qui illam aperit ; « (1) Quando, *inquit*, nullis ex nuptiis partus procedit : quando non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri ; sed ex sancto Spiritu ejus, qui nascitur, conceptus extitit : quando pulsante nemine infans ipse ab interiori aperit. »

Potest et Basilius adduci, qui in oratione de natali Domini, *primogeniti* vocem explicans, quatenus in Christum convenit, « (2) appellari *ait* primogenitum, qui primus aperit vulvam, non qui post se alios fratres habeat. »

Isidorus item Pelusiota in epistola 23. libri primi, idem quod supposititius Athanasius de apertione vulvæ disserit : cujus verba mox referam. Idipsum et Nicephorus Callisti significat libro primo Historiæ, capite 12. His addi potest Amphilochius in oratione de Occursu [1] : et Ruffinus, quem alibi citavimus [2] : et Gregorius Nyssenus in oratione de occursu Domini, cujus verba capite sequenti referam.

VI. Sed horum plerique, qui violatum, erumpente Christo, Virginis uterum affirmare videntur, non hoc liquido, aperteque sentiunt, revera perfractum, interruptumque fuisse virginitatis illud sigillum ; quod præstantissimos medicos agnoscere, supra demonstravimus. Sed aliter locutionem illam intellexerunt *apertæ vulvæ*, quam contra sentientes existimant. Usus est hoc genere sermonis evangelista Lucas [3], ex Mose accepto [4], quo primogenitus significatur. In ferendis porro legibus id spectat legislator, quod naturaliter accidit, et ordinarium est, non quod extra ordinem, nec sine miraculo evenit. Itaque communi et usitato sermone loquitur. Ac fœminæ quidem, cum primum admittit virum, uterus aperitur, et virginitatis velut quædam maceria diruitur. Verum quoniam apertionis illius finis, et fructus, ac certissimum indicium est fœtus emissio : ideo *aperire uterum* pro eo usurpatur, quod est simpliciter partu in lucem emitti. Nam et alioqui tunc etiam cum parit mulier, uterus ejus aperitur, ac diducitur ; quamvis ante fuerit apertus ex consortio viri, ac toties patefit, quoties parit. Sed, ut dixi, fructus et complementum apertionis illius sic in partu loquendi usu consideratur, ut ei, qui primus est, potissimum attribui consueverit. Quamobrem *aperire vulvam* nihil aliud significat, quam nasci, et materno ex utero prodire ; quod ita fert communis, et naturalis fœtus profundendi modus, ut aperto utero in lucem exeat ; cujusmodi catachresis in vulgari sermone frequenter adhibetur.

Ad hunc sensum referri debet tum Scriptura ipsa, cum mentionem Virginis immiscet, tum qui, illa præeunte, similem in Christo dicendi formulam expresserunt, Græci et Latini, uno excepto, vel altero, maxime Tertulliano, cujus auctoritas istis in rebus, quæ ad Christianum dogma spectant, nullius instar ducitur. Quod de Tertulliano dico, idem et de Origene sentiendum, hæretico et ipso, ac de plerisque fidei arcanis inepte periculoseque garriente. Enimvero nonnulli, quorum testimonio nituntur, qui partu resignatam esse virginitatem corporis putant, quod ambigua notione dixere ibi, unde argumentum repetitur, aliis in locis clarius interpretati sunt eo, quem diximus, sensu.

VII. Licet hoc in quibusdam experiri modo ; quod evidentius erit postea cum eorumdem sententias proferam, quæ disertius catholicum decretum adstruunt. Ambrosius, qui *vulvam sibi aperuisse* Christum ait, eodem in loco mystice id intelligendum esse demonstrat, cum similiter Ecclesiæ genitale secretum apertum esse dicit. « Sed ille sanctus, *inquit*, quem in figura futuri mysterii pia legis divinæ præscripta figurabant : eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis, ad generandos populos Dei, immaculatæ fœcunditatis aperiret genitale secretum. » Cum igitur aperientem matris uterum Christum figurasse dicit immaculatum Ecclesiæ partum, et uteri illius apertionem fideles sine ulla labe parientis ; par est, etiam illum Virginis sacræ sine aliquo pudoris intertrimento transactum fuisse partum.

Basilius porro, qui idem scripsit quod Am-

(1) ATHAN. editus a P. Combef. col. 504. et seq. Ὅταν ἀπειρογάμως ὁ τόκος προβῇ· ὅταν μὴ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ἡ τοῦ τικτομένου γέννηται σύλληψις· ὅταν μηδενὸς κρούσαντος αὐτὸ τὸ βρέφος ἔσωθεν διανοίξῃ.

(2) BASIL. tom. 1. pag. 590. D. Οὐ πάντως ὁ πρωτότοκος πρὸς τοὺς ἐπιγινομένους ἔχει τὴν σύγκρισιν· ἀλλ' ὁ πρῶτος διανοίγων μήτραν πρωτότοκος ὀνόμαζεται.

[1] Amphil. p. 20. A. — [2] Lib. 2. c. 16. § 7.

[3] Luc. 2. 13. — [4] Exod. 13. 2. et Num. 8. 16.

brosius, perinde atque ille, nihil aliud expressit, quam quod apud Lucam legerat ; ac proinde eodem ac ille modo uterque erit interpretandus.

Irenæus vero, qui « filium hominis purum pure puram aperuisse vulvam » ait, iis ipsis verbis declarat, illibatum partum istum fuisse, sine ulla fraude parientis virginalis uteri.

Non aliud de Athanasio, et Epiphanio judicium oportet facere ; et si qui sunt alii, qui nuda Evangelistæ verba referunt : præsertim qui non aliunde temerariæ, et ab ecclesiastica norma desciscentis opinionis invidia laborant : quod de Tertulliano dictum volo, quem frustra Sixtus Senensis excusare conatur ; de quo, ut et de Origene οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ. Præter hos, alios in sequenti capite ab falsa suspicione vindicabimus ex ipsorummet testimoniis, quæ servatæ in partu virginitati perspicue suffragantur.

CAPUT SEXTUM.

Græcorum, latinorumque Patrum testimoniis asseritur B. Virginis integritas in partu. — 13. Item nullos eamdem in partu dolores expertam fuisse ex consensu veterum ostenditur.

I. Græcorum in fronte Patrum merito collocandi sunt ii, qui Chalcedonensem synodum frequentissimi celebrarunt : quorum nomine Marciano imperatori nuncupata est allocutio, quam græce προσφωνητικὸν λόγον appellarunt. Hujus vero eadem, quæ Concilii ipsius, habita est auctoritas apud antiquos, ut ex sequentibus constabit : quippe consensu omnium edita est hæc oratio, et intextum ei fidei decretum. In quo de integritate B. Virginis in partu ita Patres loquuntur. Adversus hostis in Ecclesiam conatus, et impetus Deum asserunt « (1) Patres excitasse velut luminaria in errore degentibus : qui fidei intelligentiam omnibus exposuerunt, et Incarnationis beneficium accurate prædicarunt ; quemadmodum ab initio illius ex utero perfectum sit mysterium ; quomodo sit Dei genitrix, propter eum, qui virginitatem ipsi etiam post conceptum largitus est, atque ut Deo dignum erat, uterum obsignavit. » Quod obsignatum, et sigillo munitum aiunt Patres uterum Virginis μετὰ τὴν κύησιν, id est *post conceptum*, manifeste indicant, in ipso partu obsignationem illam perstitisse.

Secundum hos producendus est Irenæus : qui, ut capite superiori meminimus, « puram pure apertam esse vulvam » asseverat ; quod non alio sensu potest accipi, nisi ut intactam eam, et integram mansisse velit in partu.

Sequitur Clemens Alexandrinus, qui in septimo Stromateo ita scribit : « (2) Sed, ut videtur, hodieque multi puerperam putant esse Mariam, cum non sit puerpera. Nam et postquam peperit, aiunt quidam, adhibitis obstetricibus virginem esse compertam. » Respexit ad fabulam de obstetricibus Mariam explorantibus, et virginem eam renuntiantibus, quam refert Jacobi protevangelium ; et Suidas in voce Ἰησοῦς, anilem quidem illam, et ab otioso nugatore confictam : quam nollem aliter Clemens quam irridendo, ac despuendo commemorasset. Tamen eo pertinet, ut ex illius sententia, etiam secundum partum virginem fuisse beatam Dei genitricem intelligas, nec ullum corruptæ virginitatis in illa deprehensum fuisse vestigium ; quod alioqui nonnullum in fœminis esse, indidem agnoscas.

II. Gregorius Nyssenus in oratione de natali

(1) Allocut. Chalcedon. conc. par. 3. p. 468. A. Ἀλλ' οὐκ ἔλαθε τὸν ἀκοίμητον ὁ τῆς φύσεως ἐχθρὸς ὀφθαλμὸν. Ἀλλ' ὡς φωστῆρας εὐθὺς τοῖς ἐν πλάνῃ τοὺς πατέρας ἀνέδειξε, τῆς πίστεως ἅπασιν ἀναπτύσσοντας τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀκριβῶς τὴν εὐεργεσίαν κηρύττοντας, πῶς ἄνωθεν ἐκ μήτρας τῆς οἰκονομίας κατήρτισται τὸ μυστήριον· πῶς καὶ θεοτόκος διὰ τὸν τὴν παρθενίαν αὐτῇ καὶ μετὰ τὴν κύησιν χαρισάμενον, καὶ θεοπρεπῶς τὴν μήτραν σφραγίσαντα.

(2) Clem. Alex. 7. Strom. pag. 543. B. Ἀλλ' ἔοικεν τοῖς πολλοῖς καὶ μέχρι νῦν δοκεῖ ἡ Μαριὰμ λεχὼ εἶναι διὰ τὴν τοῦ παιδίου γέννησιν, οὐκ οὖσα λεχώ. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ τεκεῖν αὐτὴν μαιωθεῖσάν φασί τινες παρθένον εὑρεθῆναι.

Christi : « (1) Puer, *inquit*, pannis involutus, et in præsepi requiescens : et illa post partum virgo incorrupta mater fovet filium. »

Isidorus Pelusiota quamvis Mariæ vulvam Christum aperuisse dicat, non sic tamen id a se dictum esse demonstrat, tanquam violatum σφράγισμα putaverit ; sed eo modo, quem capite antecedente proposuimus [1]. Verba Isidori non sunt omittenda. « (2) Quod in sacra Scriptura dictum est, *inquit*, quod omne primogenitum aperiens vulvam, sanctum est Domino, non de omni primogenito dicitur : non hoc arbitrentur imperiti, sed de uno illo, qui cum partu ederetur, vulvam aperuit. Siquidem vulvam omnem viri consortium, et concubitus aperit : quæ vero Dominum nostrum Jesum Christum peperit, ipse sine semine conceptus eam prodiens aperuit, et rursus obsignatam reliquit. »

Hæc postrema verba, quibus procedentem ex utero genitricis Jesum Christum, eumdem sigillo obsignatum reliquisse dicit, et esse *sigillum* aliquod virginitatis affirmant, quod non indocti quidam in dubium vocant, minus considerati funditus negant ; et illud ipsum sigillum pariente Virgine resignatum non fuisse, sed integrum mansisse confirmant. Quod in alia epistola libri ejusdem asseverantius tradit Isidorus Pelusiota, cum ait : « (3) Quemadmodum virgine manente natura, partus Domini contigit, nec incarnati Verbi progressus ullam castitati decessionem attulit ; sic obsignato sepulcro facta resurrectio est : quippe Dei facti hominis utraque propria fuerunt. »

Amphilochius in oratione de occursu Christi [2] primum idem, quod Isidorus, de verbis illis, *Omne masculinum adaperiens vulvam*, existimandum esse tradit ; non ad alium pertinere, quam ad Christum ; eo quod non extrinsecus virili congressu, sed intrinsecus ab solo fœtu prodeunte reserata illa sit. Deinde non esse sauciatam illam uteri virginalis integritatem, in sequentibus ostendit. Etenim adversus hoc quod dixerat, illa verba soli convenire Christo, quæ *apertam vulvam esse* significant, objicit sibi ; ex eo videri consequens, violatam esse virginitatem B. Mariæ. Huic autem respondet sic : « (4) Quantum quidem attinet ad virginalem naturam, nullo modo patefactæ sunt virginales portæ ; ita volente illo, qui modo partu editus est in lucem, secundum id, quod de eo prædictum est [3], *Hæc est porta Domini : et introibit, et egredietur, et clausa erit porta.* Igitur quod spectat ad virginalem naturam, nullo pacto portæ virginales apertæ sunt. Sin Domini, qui natus est, potentiam respicias, nihil ei clausum est ; sed aperta sunt omnia : nihil est quod obstet : nihil quod negotium faciat. Siquidem omnia Domino reserata sunt. »

III. Ejusdem tum argumenti, tum sententiæ locus est in Athanasii oratione quadam nuper edita. (Quanquam falso Athanasii nomine illam inscriptam arbitror.) Ibi quod ex Mose ab Luca refertur, *omne primogenitum, quod vulvam aperit, Deo consecratum esse*, perinde ut superiores illi, de solo Christo intelligendum esse contendit : « (5) Nimirum quando virginitatis signis, et claustris, *ait*, sine ulla concussione servatis, ab interiori foras fœtus erumpit. »

Ita S. Ephræm in oratione de margarita pretiosa idipsum uberrime confirmat [4]. « Dedit uterum, *inquit*, labori atque dolori subjectum (nempe suapte natura,) et eumdem integrum illæsumque ipsa recepit. Medicus erat, qui natura ejus utebatur : ac propterea etiam sanam illam restituit. Non erat homo, qui

(1) Nyss. tom. 2. pag. 780. C. Τί τοῦτο ; παιδίον ἐν σπαργάνοις διειλημμένον, καὶ ἐπὶ φάτνης ἀναπαυόμενον. Καὶ ἡ μετὰ τόκον παρθένος, ἡ ἄφθορος μήτηρ περιέπει τὸ ἔκγονον. Vide et lib. 3. cont. Eun. pag. 108. D.

(2) Isid. lib. 1. ep. 22. Τὸ εἰρημένον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, ὅτι πᾶν πρωτότοκον διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ, οὐ περὶ παντὸς εἴρηται πρωτοτόκου· (μὴ οὕτως οἱ ἀμαθεῖς νομιζέτωσαν)· ἀλλὰ περὶ ἑνὸς ἐκείνου, καὶ μόνου τοῦ ἐν τῷ τίκτεσθαι τὴν μήτραν ἀνοίξαντος. Πᾶσαν γὰρ μήτραν μίξις, καὶ συνουσία ἀνδρὸς· τὴν δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κυήσασαν [illegible] παλαιφεὶς ἀσπόρως προερχόμενος ἤνοιξε, καὶ πάλιν ἐσφραγισμένην κατέλιπεν.

(3) Isid. epist. 484. lib. 1. Ὥσπερ παρθενευούσης τῆς φύσεως ὁ τόκος τοῦ Κυρίου γεγένηται, καὶ ἡ πρόοδος τῆς σαρκώσεως τῇ ἀγνείᾳ μείωσιν οὐκ ἐποίησεν· οὕτως ἐσφραγισμένου τοῦ μνήματος ἡ ἀνάστασις γέγονε· Θεοῦ γὰρ ἐνανθρωπήσαντος ἀμφότερα.

(4) Amphil. pag. 26. B. Πρὸς μὲν τὴν παρθενικὴν φύσιν, οὐδ' ὅλως αἱ παρθενικαὶ πύλαι ἠνεῴχθησαν, βουλήσει τοῦ ἀρτίως κυοφορηθέντος, κατὰ τὸ φάσκον περὶ αὐτοῦ ῥητόν· Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται· καὶ ἔσται ἡ πύλη κεκλεισμένη. Ὡς πρὸς τὴν παρθενικὴν τοίνυν φύσιν, οὐδ' ὅλως ἠνεῴχθησαν αἱ παρθενικαὶ πύλαι. Αἱ δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τεχθέντος δεσπότου, οὐδὲν κέκλεισται τῷ Κυρίῳ· ἀλλὰ πάντα ἠνέῳκται· οὐδὲν τὸ παρεμποδίζον· οὐδὲν τὸ παρενοχλοῦν. Πάντα γὰρ τῷ Κυρίῳ ἠνέῳκται.

(5) Athanas. orat. de occursu col. 505. edit. P. Comb. Ὅταν τῶν τῆς παρθενίας σφραγίδων, καὶ κλείθρων ἀσαλεύτων φυλαττομένων, ἔνδεθεν ἔξω τὸ τικτόμενον ἐκπηδήσῃ.

[1] § 6. — [2] Amphil. p. 25. D. [3] Ezech. 44. 2. — [4] Ephrem. p. 668.

virginem pro filii generatione adhibere volebat, sed Deus ; atque ideo naturæ, quod non habebat, præstitit, ut ostenderet se non venisse ad dirumpendam naturam, sed ut integram, atque incorruptam eam conservaret. » Et paucis interjectis : « Non perdidit sigillum, *ait*, natura Virginis Christo concepto : et ob id neque eo genito reserata est, ut partum in lucem ederet. Neque vero rupta est, dum gigneret ; nam neque rupta erat, dum conciperet, etc. Nos quemadmodum concipimur, sic etiam generamur. Corrumpitur enim matrix, dum concipit : laborat, ac dolet, dum parit : perdit naturæ sigillum, ut concipiat. »

Ac subinde ista pertexit : « Christus sine dolore genitus est quoniam et sine corruptione fuerat conceptus in virgine carnem accipiens non a carne, sed ex Spiritu sancto. Propterea et ex virgine prodiit, Spiritu sancto uterum aperiente, ut egrederetur homo, qui naturæ opifex erat, etc. Spiritus erat, qui puerperam tori maritalis nesciam in partu adjuvabat ; quapropter neque quod natum est, sigillum virginitatis commovit, neque virgo laborem ac dolorem in partu sensit. » Deinde : « Quemadmodum, *inquit*, solus ex virgine natus est Christus ; ita etiam Mariam in partu virginem permanere conveniebat, matremque absque dolore fieri. »

Item Proclus Constantinopolitanus episcopus oratione prima in Deiparam : « (1) Nisi enim mater, *ait*, virgo mansit, nudus homo extitit ille qui natus est : nec admirabilis ille partus fuit. Quod si post partum virgo permansit, nonne et Deus erat ; et mysterium in hoc ineffabile est ? Quoniam ille ineffabiliter natus est [1], qui et clausis januis, nullo prohibente, ingressus est : cujus naturam geminam Thomas conspicatus, exclamavit dicens : Dominus meus, et Deus meus. » Hujus loci postrema citat Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, cap. 10. [2] ab illis verbis ὅτι ἐκεῖνος, et pro ἀφράστως, legit ἀφθόρως, quod est *sine corruptione* ; quam lectionem Euthymius in libro contra Nestorium et Eutychen agnoscit.

Quæ vox Gregorii Nysseni similem locum revocat in memoriam, ubi perinde ἀφράστως vocabulum occurrit. Nec ille vero prætereundus est, quod in partu sigilli integritatem affirmat. « (2) Solus, *inquit*, ipse inexplicabili modo conceptus, et ineffabiliter natus, haud ante patefactam nuptiis virginalem aperuit vulvam, virginitatis signacula inviolata servans etiam post admirabilem processionem. » Hic etsi apertum uterum in partu esse dicat, tamen cum clausum, et illæsum mansisse dicat, satis ostendit eo sensu patefactum se intellexisse, quem exposuimus antecedente capite.

Idem Proclus oratione in S. Stephanum, quæ est 18. « (3) Quomodo sine commistione, *inquit*, virgo mater extitit ? quomodo post partum rursus est inventa virgo ? »

IV. Theodorus Ancyranus homilia in natalem Domini « (4) Virginem *ait* nihil ex partu læsisse virginitatem. » Ac non multo post tanto mysterio fidem abrogantes his verbis castigat : « (5) Gentilis audiens quod clausa janua Salvator ingressus est, corpore hoc crasso, et loci egente transmisso, ludibrio habet, non credens hoc miraculum, sed rei rationem inquirens ; ac dum audit, virginem post partum mansisse virginem, sermonem hunc stultitiam reputat, quia fidem Dei miraculis accommodare non didicit. »

Theodoretus item in dialogo secundo, quem supra citavimus libro 10. capite 6. § 3.

Sophronius Hierosolymitanus patriarcha in epistola synodica, quæ lecta est et probata in Synodo sexta œcumenica actione 11. « (6) Et virginem conservat, *inquit*, genitricem suam, et Dei matrem proprie ac vere eam ostendit. »

Ad hæc Hesychius Hierosolymitanus presbyter, homilia secunda de B. Virgine Maria,

(1) Proclus pag. 61. Εἰ μὴ γὰρ παρθένος ἔμεινεν ἡ μήτηρ, ψιλὸς ἄνθρωπος ὁ τεχθείς, καὶ οὐ παράδοξος ὁ τόκος. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τόκον ἔμεινε παρθένος, πῶς οὐχὶ καὶ Θεός, καὶ τὸ μυστήριον ἄφραστον, ὅτι ἐκεῖνος ἀφράστως ἐγεννήθη ὁ καὶ τῶν θύρων κεκλεισμένων εἰσελθὼν ἀκωλύτως. Οὗ τὴν συζυγίαν τῶν φύσεων ἰδὼν ὁ Θωμᾶς ἀνακεκράγει λέγων, ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Citatur a Leontio tom. 8. bibl. col. 979. E.

(2) Nyssen. orat. de occursu tom. 2. pag. 880. D. Μόνος γὰρ αὐτὸς ἀῤῥήτως συλληφθείς, καὶ ἀφράστως κυηθείς, μὴ προδιηνοιγμένην τῷ γάμῳ τὴν παρθενικὴν μήτραν ἀνέῳξεν, τὰ σήμαντρα τῆς παρθενίας ἀπαράτρωτα καὶ μετὰ τὴν παράδοξον πρόοδον φυλαξάμενος.

(3) Procl. pag. 513. Πῶς δίχα μίξεως παρθένος μήτηρ ἐγένετο ; πῶς μετὰ ὠδῖνας πάλιν παρθένος νηρίσκετο ;

(4) Theodotus in Eph. syn. par. 3. pag. 530. Οὐδὲ αὐτὴ ἐκ τοῦ τόκου τὴν παρθενίαν ἠδίκησε.

(5) Ibidem pag. 531. C. Καὶ γὰρ ἀκούων ἕλλην, ὅτι κεκλεισμένης τῆς θύρας εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ διαγαγὼν τὸ παχὺ τοῦτο σῶμα, καὶ τόπου δεόμενον, γελᾷ, οὐ πιστεύων τῷ θαύματι, ἀλλὰ ζητῶν τὸν λόγον τοῦ πράγματος. Καὶ ἀκούων ὅτι παρθένος τεκοῦσα μεμένηκε παρθένος, μωρίαν ἡγεῖται τὸν λόγον, οὐ μαθὼν πιστεύειν θαυματουργίαν Θεοῦ.

(6) Sophron. pag. 166. Καὶ παρθένον τηρεῖ τὴν γεννήσασαν, καὶ θεοτόκον αὐτὴν κυρίως, καὶ ἀληθῶς ἀναδείκνυσι.

[1] Joan. 20.

[2] Anastas. in ὁδηγῷ, cap. 10. pag 160.

de Christo loquens, « (1) Et paradisum, *inquit*, aperiebat, et sigillum uteri muniebat. Quod utrumque merito, et consentanea ratione faciebat. Nam paradisum aperiebat ideo, quod latronem introducere, et omnes hæredes regni eodem vellet deducere; porro sigillum uteri propterea muniebat ille, qui Deus, ac Verbum erat incarnatum, quod ad ingressum, egressumve janua neutiquam opus habebat. »

V. Ejusdem urbis presbyter Chrysippus Hierosolymitanus in homilia de laudibus B. Virginis : « (2) Qui natus est, *inquit*, Deus est; propterea vulvæ sigillum in ea permansit, quæ peperit. »

Andreas item Hierosolymitanus, in oratione de Salutatione angelica, « (3) Christum nascendo » dicit « virginitatis decus eximium neutiquam in materno partu violasse : quippe virginale germen ipsius salva et integra servasse castitatis signacula. » Joannes Damascenus sic in libro 4. cap. 15. de hac re sentit, ac scribit : « (4) Quemadmodum vero conceptus eam, quæ conceperat, virginem conservavit, sic et partu in lucem editus eamdem virginitatem servavit illæsam, solus per illam transiens, et clausam eam reservans. Itaque conceptus quidem per auditum factus est, nativitas vero per consuetum nascentibus exitum ; quamvis nonnulli fabulose asserunt per Dei genitricis latus natum exisse Christum. Non enim etiam transire non poterat per portam, ita ut hujus non violaret signacula. » Hic Joannis Damasceni locus luculentus est, et observandus imprimis. Nam liquido modum explicat, quo sine virginalis claustri resignatione, per naturalia Virginis Christus nascendo transierit.

Alexander monachus in libro de inventione Crucis : « (5) Sine corruptela, *inquit*, concepit, et ut dignum erat Deo peperit. Deus enim erat, qui ex illa carnem susceptit, nec ullo modo janua opus habebat ad intrandum, vel exeundum. »

Vide et Hesychium in oratione prima de laudibus B. Virginis, ubi « post partum *ait* mansisse sigillum virginitatis, quæ quam natura imposuit, inconcussam servavit. »

VI. Ut ad græcos scriptores, selectos aliquot e latinis adscribam, qui illibatæ carnis in partu munditiam, perinde ac priores, illustri præconio celebrarunt, occurrit ante alios Ambrosius, qui id multis in locis affirmavit. Ut in tractatu de Symbolo apostolorum, cap. 12. « Hic ergo unicus, *ait*, in deitate filius, in nativitate etiam carnali, per quam hominem nostrum, ut salvaret, assumpsit, unicus invenitur. Solus est enim natus ex virgine, quæ nec conceptionem de viro, nec corruptionem sensit ex partu.

Idipsum latissime probat adversus Jovinianum in epistola septima ad Siricium papam [1], quo ex loco nonnulla describam. « Sed de via perversitatis produntur dicere : Virgo concepit, sed non virgo generavit. Potuit ergo virgo concipere ; non potuit virgo generare, cum semper conceptus præcedat, partus sequatur? Hæc est virgo, quæ in utero concepit, virgoque peperit filium. Sic enim scriptum est [2], *Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium.* Non enim concepturam tantummodo virginem, sed et parituram virginem dixit. Quæ autem est illa porta sanctuarii, porta illa exterior ad orientem, quæ manet clausa ; et nemo, inquit [3], pertransibit per eam, nisi solus Deus Israel? Nonne hæc porta Maria est, per quam in hunc mundum Redemptor intravit? etc. Hæc porta est beata Maria, de qua scriptum est; quia Dominus pertransibit per eam, et erit clausa post partum, quia virgo concepit, et genuit. Quid autem incredi-

(1) HESYCH. tomo 12. bibl. pag. 665. E. Καὶ τὸν παράδεισον ἤνοιγε. Καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς γαστρὸς ἠσφαλίζετο· εἰκότως σφόδρα, καὶ κατὰ λόγον ἑκάτερον. Τὸν γὰρ παράδεισον ἤνοιγεν, ἐπειδὴ λῃστὴν εἰσφέρειν, καὶ πάντας εἰς αὐτὸν χειραγωγεῖν τοὺς κληρονόμους τῆς βασιλείας ἤμελλε. Τὴν σφραγῖδα τῆς γαστρὸς ἠσφαλίζετο Θεός, καὶ Λόγος ὑπάρχων ὁ σαρκούμενος, οὐδαμῶς θύρας πρὸς τὴν εἴσοδον, ἢ τὴν ἔξοδον ἐχρῄζε.

(2) CHRYSIP. tom. 12. bibl. pag. 671. E. Ὁ τεχθεὶς Θεός· διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῆς μήτρας σφραγὶς τῇ τεκούσῃ διέμεινε.

(3) ANDR. ibid. pag. 680. D. Ὅτι μὴ τῆς παρθενίας τῆς σῆς τὸ ἐξαίρετον μητρῴαις ὠδῖσι διέφθορε, τοῦ παρθενικοῦ σοῦ βλαστοῦ τὰ τῆς ἁγνείας σοῦ σῶα συντηρήσαντος σήμαντρα.

(4) DAMASC. pag. 329. Ὥσπερ δὲ συλληφθεὶς παρθένον τὴν συλλαβοῦσαν ἐτήρησεν· οὕτω καὶ τεχθεὶς τὴν αὐτῆς παρθενίαν ἐφύλαξεν ἄτρωτον, μόνος διελθὼν δὲ αὐτῆς, καὶ κεκλεισμένην τηρήσας αὐτήν. Δι' ἀκοῆς μὲν ἡ σύλληψις· ἡ δὲ γέννησις διὰ τῆς συνήθους τῶν τικτομένων ἐξόδου, εἰ καί τινες μυθολογοῦσι διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτὸν τεχθῆναι τῆς θεομήτορος. Οὐ γὰρ ἄδυνατος ἦν καὶ διὰ τῆς πύλης διελθεῖν, καὶ ταύτης μὴ παραβλάψαι τὰ σήμαντρα.

(5) ALEXAN. a Gretsero editus tomo 2. de Cruce, pag. 8. Ἀφθόρως γὰρ συνέλαβεν, θεοπρεπῶς δὲ ἐγέννησεν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς, καὶ οὐδαμῶς θύρας πρὸς τὴν εἴσοδον, ἢ τὴν ἔξοδον ἐχρῄζεν.

HESYCH. tom. 12. bibl. pag. 664. E. Καὶ μετὰ τόκον διέμεινε τῆς παρθενίας σφραγίς, ἣν ἡ φύσις ἐπέθηκεν, ἀπαρασάλευτον φυλάττουσα.

[1] Amb. tom. 5. col. 186. A.

[2] Isa. 7. — [3] Ezechiel. 44.

bile, si contra usum originis naturalis peperit Maria, et virgo permanet, quando contra usum naturæ, mare vidit, et fugit ? etc. »

Idem docet, et eadem utitur propheticæ portæ similitudine in libro de Institutione virginis, capite septimo [1], quod ita concludit : « Quæ est hæc porta, nisi Maria ? Ideo clausa, quia virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intravit in hunc mundum, quando virginali fusus est partu, et genitalia virginitatis claustra non solvit. Mansit intemeratum septum pudoris, et inviolata integritatis duravere signacula, cum exiret ex virgine, cujus altitudinem mundus sustinere non posset. »

Hieronymus in caput 44. Ezechielis mysterium illud explicans propheticæ portæ, per quam Deus Israel ingressus dicitur, hæc adnotat : « Pulchre quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, et dux, cui porta clausa est, Mariam virginem intelligunt, quæ et ante partum, et post partum virgo permansit. »

VII. Augustinus plerisque in locis id etiam affirmat : ut in sermone 14. de Tempore, qui est de natali Christi decimus [2]. « Talis, *inquit*, eligitur virgo de toto scilicet mundo, quæ tantum haberet meritum, ut Dei filium in semetipsam susciperet, et post partum omnimodo virgo permaneret, etc. Tanta est enim divina illa potentia, ut et matrem reddat fœcundam, et virginitatem servet illæsam. » Et sermone 17. de Tempore [3], « Virgo enim concepit, *ait*, virgo peperit, virgo post partum illibata permansit. » Rursus sermone 21. [4] « Virgo genuit, quia virgo concepit. Inviolata peperit, quia in conceptu libido non fuit. Utrobique miraculum : et sine corruptione gravida, et in partu virgo puerpera. » Item in sermone 23. « Videte miraculum matris Dominicæ ; Virgo concepit, virgo parturit, virgo post partum permansit, etc. Dignum enim erat, ut Deo nascente meritum cresceret castitatis ; nec per ejus adventum violarentur integra, qui venerat sanare corrupta ; nec per eum pudicitia corporalis læderetur, per quem donatur castitas spiritualis. »

Ad hæc sermone 123. « Nec dubites, *ait*, Mariam virginem mansisse post partum ; quia qualiter hoc factum sit, non humanus sermo, neque sensus potest comprehendere. »

Et in oratione de quinque Hæresibus cap. 5. Christum inducit Manichæum compellantem sic [5] : « Hanc quam despicis, Manichæe, mater est mea, sed manu fabricata est mea. Si potui inquinari cum eam facerem, potui in illa inquinari, cum ex ea nascerer. Sicut transitu meo illius non est corrupta virginitas, sic et mea non est ibi maculata majestas, etc. Solus ad eam Dominus, et fabricator ejus venit : vestem, quam non habebat, induit : eamque sicut invenit, clausam reliquit. »

In libro quoque 22. de civitate Dei capite 8. miraculum quoddam referens annuli, qui vinculo ad corpus adstrictus, integris nodis sponte dilapsus in terram deciderat : « Non credunt hoc, *inquit*, qui etiam Dominum Jesum per integra virginalia matris enixum, et ad discipulos ostiis clausis ingressum fuisse non credunt. »

VIII. Ad hæc in Enchiridio, capite 34. [6] « Quod si vel per nascentem corrumperetur ejus (Mariæ) integritas, non jam ille de virgine nasceretur : eumque falso, quod absit, de virgine Mariâ natum tota confiteretur Ecclesia. » Quo in eodem capite Laurentium, ad quem Enchiridium scripsit, hortatur, ut litteras de hoc argumento scriptas ad Volusianum legat. Hæc est epistola Augustini tertia : in qua catholicum illud dogma de integritate Virginis in partu egregie, copioseque commendat.

Ac Volusianus quidem invitatus ab Augustino [7], ut quæ in Christiana fide ambigua sibi viderentur, proponeret, fecit hoc scripta ad eum epistola, quæ secunda ponitur inter Augustinianas. In ea porro inter alia, quæ dubia videri dicit, adnotat ista : « Miror utrum mundi Dominus, et rector, intemeratæ fœminæ corpus impleverit ; pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, et tamen virgo enixa sit solemnitate pariendi, et post hæc virginitas intacta permanserit. »

Huic inquisitioni respondens Augustinus epistola tertia, explicat quemadmodum fieri potuerit, ut B. Virgo sine jactura virginitatis hominem pareret. « Ipsa virtus, *inquit* [8], per inviolatæ matris virginea viscera membra infans eduxit, quæ postea per clausa ostia membra juvenis introduxit. Hic si ratio quæritur, non erit mirabile : si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti, est potentia facientis. »

[1] Tom. 4. col. 423. M. — [2] Aug. tom. 10. Ser. 14. de Temp. p. 218. D. 1. — [3] Ibid. 219. D 1. — [4] Ibid. 221. C. 2. — [5] Aug. tom. 6. p. 18. C. 2. — [6] Tom. 3. p. 72. — [7] August. ep. 1. — [8] August. tom. 6. p. 5. C. 1.

Denique Augustinus idem in libro de hæresibus ad Quodvultdeum, Joviniani hæresim, quam octogesimam secundam numerat, hoc inter cetera dicit habuisse, « quod virginitatem Mariæ destruebat, dicens eam pariendo fuisse corruptam ; » et luculenter in libro primo contra Julianum, capite secundo. Atque hoc licet, quantum meminerim, prætermissum sit ab Hieronymo in duobus luculentis libris, quos in illum commentatus est, confirmat Ambrosius in epistola 7. quam paulo ante citavimus.

Paulinus Nolanus epistola 4. de Christo loquens, « In ipso, *inquit*, hominis ortu nihil habet commune nobiscum, qui citra nostræ generationis usum caro factus de Spiritu sancto, intemerata sacræ Matris virginitate et conceptus et natus est. »

Idem in carmine de obitu Celsi, sic canit,

Cujus amore meos suscepit Filius artus,
Virgine conceptus, Virgine factus homo.

IX. Vixit eodem, quo Ambrosius et Augustinus, tempore Gaudentius Brixianus episcopus, qui de incorrupto, et admirabili partu sanctissimæ Dei genitricis haud ab illis diversa, et sane præclara prodidit Tractatu nono [1]. « Sed dicat fortasse aliquis, *inquit*, parvæ fidei, ac parum prudens, virginem quidem Mariam, non ex viro concepisse Christum, sed Spiritu sancto ; ut in Evangelio ad eam loquitur archangelus Gabriel ; non tamen a Christo virginem dici ultra posse ; quam constet edidisse partum : et ideo non dixisse Christum [2], Quid mihi, et tibi est virgo ? sed, Quid mihi, et tibi est mulier ? » Mox ista confutat Gaudentius, et inter alia sic scribit : « Si credimus conceptum virginis, credere debemus et partum. Utrumque impossibile videtur homini ; sed omnipotentiæ divinæ parvum, etc. » Ac subinde : « Qui sine corruptela matris conceptus, *inquit*, creditur ; cur non etiam sine corruptela editus præsumatur ? Incorrupta virgo peperit, quod intacta virgo concepit. Integritatem nascendo violare non potuit, qui venerat redintegrare naturam. » Quod miraculum ex alio simili probat, quo « Deus idem post resurrectionem suam, bis ad apostolos, ubi erant in domo congregati, propter metum Judæorum, clausis utique januis introisse legitur. » Vide quæ libro decimo de hujusmodi carnis Christi conditione dixi [3].

Leo papa in sermone primo de Nativitate, capite secundo, « Merito igitur, *inquit*, virgineæ integritati nihil corruptionis intulit partus salutis : quia custodia fuit pudoris editio veritatis. » Et sermone secundo de eadem solemnitate, capite secundo, « Nova autem nativitate genitus est, *ait*, conceptus a virgine, natus ex virgine, sine paternæ carnis concupiscentia, sine maternæ integritatis injuria : quia futurum hominem Salvatorem talis ortus decebat, qui et in se haberet humanæ substantiæ auctorem, et humanæ carnis inquinamenta nesciret. »

Et mox : « Origo dissimilis, sed natura consimilis ; humano usu, et consuetudine quod credimus caret ; sed divina potestate subnixum est, quod virgo conceperit, quod virgo pepererit, et virgo permanserit. » Item : « Oportuit enim ut primam genitricis integritatem nascens incorruptio custodiret ; et complacitum sibi claustrum pudoris, et sanctitatis hospitium divini Spiritus virtus infusa servaret, etc. ut virginitas, quæ in aliis non poterat salva esse generando, fieret in aliis imitabilis renascendo. »

X. Ita Petrus Chrysologus sermone 142. de annuntiatione S. Mariæ virginis, ad hæc verba, *Concipies, et paries filium*, « Qui egreditur, et ingreditur, *ait*, et introitus sui, et exitus nulla vestigia relinquit, divinus habitator est, non humanus : et qui conceptu suo virginem servat, et ortu suo relinquit virginem, non terrenus homo est, sed cœlestis. »

Fulgentius in sermone quodam de natali Domini ; qui inter Augustini sermones de Tempore censeri consueverat [4], plane idem asseverat. « De cœlis, *inquit*, medicus transiens per Virginem, post transitum suum illam fecit virginem permanere. Qui enim disrupta corporum membra in aliis poterat integrare tangendo, quanto magis in sua matre, quod invenit integrum, potuit non violare nascendo ? Crevit enim ejus partu integritas corporis potius, quam decrevit ; et virginitas ampliata est potius, quam fugata. »

Item libro primo de Veritate prædestinationis capite secundo idem Fulgentius, « Solius ejus mater, *ait*, sicut virgo fuit ante conceptum, sic virgo permansit inviolata post partum, etc. Dominus namque verus veram ex Virgine suscipiens carnem, perfectionem ex

[1] Gaudent. tom. 2 Bibl. PP. col. 34. B. — [2] Joan. 3. 4. — [3] Lib. 10. cap. 6.

[4] In Append. tom. 10. Aug. pag. 658. D. 1. et Fulg. pag. 125. A. 1.

ea humani corporis sumpsit, virginitatis ei gratiam non ademit. Neque enim decebat, ut integritatem virginitatis creator humanæ carnis Dominus in conditione tribueret, et idem carnis humanæ susceptor Dominus, quod fecerat redempturus, virginitatem carni, de qua nasceretur, auferret. »

Hilarius Arelatensis (ut quidam existimant; nam sub Eusebii Emisseni titulo editus est) sermone secundo de nativitate Domini : « Non ergo usquequaque miremur, *ait*, si is, qui fidei semine acquiritur, salva materni pudoris fide inviolabiliter procreatur. Itaque ad Evangelium recurramus. Miraculum illud, quod Evangelista protulit tempore resurrectionis, digne mihi usurpem tempore nativitatis, cum Joanne dicendo [1], Venit Jesus januis clausis. Ecce jam nunc januis clausis processit in mundum, materni pudoris signaculo minime resignato. Simulque illud impletur propheticum Ezechielis [2], Et porta erat clausa; et non est aperta, quia Dominus transivit per eam. Eadem nunc potentia mundi istius januam per partum inviolatæ matris intravit, qua postmodum ad discipulos clausis foribus penetravit. » Et paulo post : « Salvatorem depravati seculi, atque corrupti sine ulla pudoris corruptione progeneras. Nec enim decebat, ut qui ad hoc venerat, ut violata in integrum restitueret, aliquid de materna integritate violaret. »

XI. Eucherius in fragmento homiliæ cujusdam de Symbolo, quod inscribitur de B. Virginis conceptione [3], « Nihil ex matre violare poterat natus, qui etiam violatam naturam venerat reparare nascendo. Conceptus ergo est de Spiritu sancto. Vides quia concipientis dignitas, parientis integritas est : honorem matris, quem non abstulit dum concipitur, non aufert dum nascitur. Pudorem fœminæ genitus non solvit filius, quem ignoratus non violavit maritus. Non ergo contra fidem tuam venias : nec dicas quomodo hoc fieri potuit; qui te credere in omnipotentem prima confessione testatus es. In operibus Dei sollicito quamlibet homini magis admiratio se potest offerre, quam ratio. »

Ad hoc accedit Gennadius libro de Ecclesiasticis dogmatibus capite 69. « Integra, *inquit*, fide credendum est, beatam Mariam Dei Christi matrem, et virginem concepisse, et virginem genuisse, et post partum virginem permansisse. »

Sic Hormisda papa epistola 79. ad Justinum imperatorem [4], plane ita se rem confirmat habuisse, « ut qui ante tempora erat Filius Dei, fieret filius hominis, et nasceretur ex tempore hominis more, matris vulvam natus non aperiens, et virginitatem matris deitatis virtute non solvens. Dignum plane Deo nascente mysterium, ut servaret partum sine corruptione, qui conceptum fecit esse sine semine. »

Cœlius Sedulius libro secundo operis Paschalis, capite 3. « Infans, *ait*, parvus, maximus, membris scilicet exiguus, deitate præcelsus, per hospitalis templi sinceram defluens castitatem, non læsit corpus abscedens, qui non læserat cum venisset. »

Pelagius primus in Confessione fidei, epistolæ 16. ad Childebertum regem subjecta, « Christum *ait* natum esse servata integritate maternæ virginitatis : quia sic eum virgo permanens genuit, quemadmodum virgo concepit. » Item Isidorus Hispalensis libro de Vita et morte sanctorum, capite 68. « Virgo ante partum, *ait*, virgo in partu, et virgo post partum. » Vide et librum ejusdem de nativitate et passione Domini, capite 11. ubi claustra virginea, hoc est « genitalia illius, quæ partus aperiunt, clausa mansisse » dicit.

Extant Hildephonsi Toletani de hoc argumento tractatus editi complures : imprimisque liber de virginitate sanctæ Mariæ; ubi latissime probat in ipso partu mansisse virginem. Tum sermones de ejusdem parturitione, et purificatione : quorum in secundo confutat eos, qui asserunt, « virginitatem non aliunde, quam ex coitu corrumpi posse, neque corruptam vocari debere Mariam, licet juxta legem pepererit omnium fœminarum. »

Sic Beda in parvo quodam sermone, qui inscriptus est de Nativitate [5], « Benignitas Domini nostri apparuit, *inquit*, cum mundum per assumptam humanitatem redimere venit; quod factum est ad similitudinem roris, vel pluviæ : quia sicut lana recipit rorem, vel pluviam, et emittit sine corruptione sui; ita et virgo Maria recepit Christum in se, et emisit, integritate virginitatis servata. »

Lupus Servatus in libro de Tribus quæstionibus, « Hic virgine satus, virgine natus, ut absque delicto conceptus, et ortus, sic absque ulla offensæ macula conversatus. »

Anselmus item in libro de Sacramento altaris, capite tertio, hoc ipsum, « quod de hu-

[1] Joan. 20. — [2] Ezech. 41. — [3] Tom. 2. Libl. PP. col. 778. — [4] Hormis. to. 3. Conc. p. 79. C. — [5] Beda to. 7. col. 359.

manitate ejus per resurrectionem glorificata secularis philosophiæ ratiocinationibus videtur insusceptibile, ut clausis januis ad discipulos intraret mortalis, *inquit*, exercuit, dum de thalamo uteri virginalis ad currendam viam dispensationis humanæ clausis naturæ januis processit. »

XII. Bernardus præterea sermone 33. in Cantica, « Et virgo Deum, *inquit*, in utero de Spiritu sancto concepit, et peperit virgo. » Quæ Bernardi locutio non solum in scriptis plurimorum ex antiquis, sed etiam in ore Christianorum omnium assidue resonat, estque publicis in precibus, et canticis ab Ecclesia probatis perfrequens ; dum B. Mariam prædicant ante partum, et in partu, et post partum, virginem fuisse. Cujusmodi verbis indicatur illud, esse aliquas in partu virginitatis amissæ notas ; et quoddam in non nuptis, et virginibus integritatis signum : quod in sanctissima Dei matre non modo libido, sed nec emissus ex virginali matrice fœtus interruperit, ac dissolverit. Siquidem per incorrupta et obsignata, ut ante conceptum fuerant, sacrosancti uteri claustra divina vis liberandis ab exitio mortalibus sacratum pignus excussit.

Petrus Damiani in opusculo 36. de Dei omnipotentia, capite decimo, ubi de hac quæstione agit, utrum Deus corruptam virginem in integrum possit restituere, posse ex eo probat, quod in partu virginitatem conservare potuit. « Et certe mirabilius est, *inquit*, et valde præcellentius, virginem incorruptam manere post partum, quam corruptam ad virginale decus redire post lapsum : quia et majus est, quemlibet clausis januis ingredi, quam eas, quæ patuerint, januas claudi. Si ergo natus ex Virgine redemptor noster, quod majus est, et longe præstantius fecit, quod minus est, corruptam quamlibet redintegrare non poterit? Potuit Deus homo ex utero virginali salva virginitate procedere ; non poterit violatæ virginitatis dispendium reparare? »

XIII. Nec mediocris ad incorrupti uteri virginalis in Maria fidem accessio fit ex communi veterum sententia ; qua illam asserunt ex fœtus divini gestatione nullam omnino sensisse gravitatem, ac molestiam : tum sine ullo dolore peperisse. Ad hæc nullam nec in conceptu, nec in partu colluviem, et immunditiam, qualis parturientibus inesse solet, accidisse. De quibus pauca, quia notissima res est, testimonia proferam. Fulgentius in sermone quodam de B. Virgine [1], « Hoc splendore concipitur, *inquit*, Dei filius, hac munditia generatur. Nulla fieri gravedo potuit concipienti, nulla tristitia parturienti. Qui enim venerat triste lætificare seculum, ventris non contristavit hospitium. »

Ita Petrus Chrysologus sermone 142. de Annuntiatione, « Beata virgo, et vere beata Maria, *inquit*, quæ præter generandi curas, præter materni doloris fastidia, tantam germinis pervenit ad gloriam. »

Hilarius item Arelatensis in sermone de Nativitate, quem supra citavimus [2], « Parum tamen tibi cum ceteris, *ait*, commune matribus est. Medicum enim dolorum nostrorum sine dolore paris. » Et tamen ille idem Hilarius in eo loco B. Virginem in originalem incurrisse maculam affirmat, ut antea notavimus.

Sic Joannes Damascenus sine partus dolore peperisse Dei matrem asserit. « (1) Cujus enim voluptas nulla præcessit, neque dolor ullus est subsecutus : quemadmodum Propheta dicit [3], *Antequam parturiret, peperit : antequam tempus partus adveniret, effugit, et peperit masculum.* » Addit vero sub finem capitis, dolores illos, quos in partu Dei genitrix evasit, quo tempore filius ejus passus est, cum fenore compensasse : quando ex Simeonis prædicto, viscera illius præacuto gladio transfixa sunt ; quod et Bernardus in sermone quodam de B. Virgine pulchre describit [4] : cujus sermonis argumentum est locus ille Apocalypsis capite 12. *Signum magnum apparuit in cœlo.* Quo etiam in sermone, idem hoc, quod posui, luculenter asseverat, nullum eam in parturiendo tædium, aut in partu dolorem sensisse. « Jure etiam illud, *inquit* [5], molestissimum tædium, quo reliquæ omnes gravidæ mulieres laborare noscuntur, sola non sensit, quæ sola sine libidinosa voluptate concepit. Unde et in ipso suæ conceptionis initio, quando potissimum ceteræ mulieres misera-

(1) DAMASC. lib. 4. cap. 15. pag. 329. Ὅτι δὲ ἀνωδίνως, ὑπὲρ θεσμὸν γεννήσεως. Ἧς γὰρ ἡ ἡδονὴ οὐ προηγήσατο, οὐδὲ ὠδὶν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὸν Προφήτην τὸν λέγοντα· πρὶν ὠδίνησεν ἔτεκε· καὶ πάλιν, πρὶν ἐλθεῖν τὸν καιρὸν τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν.

[1] Fulg. p. 124. D. 2. — [2] § 10. — [3] Isa. 66. 7. — [4] Bernard. col. 265. K. — [5] Ibid. col. 265. C.

bilius affliguntur, Maria tota alacritate montana conscendit, ut Elizabeth ministraret. Sed et ascendit Bethleem, imminente jam partu, portans pretiosissimum illud depositum; portans onus leve; portans a quo portabatur. Sic et in partu quam lucidum est, quod nova exultatione novam edidit prolem, sola inter mulieres a communi maledicto, et dolore parturientium aliena? » Ac denique omnia illa brevi sententia complexus : « Sola, *inquit,* sine corruptione concepit, sine gravamine tulit, sine dolore filium parturivit. »

Postremo Joannes Damascenus Christi corpus in utero formatum esse dicit, « (1) ex castis, et impollutis ipsius carnibus, et sanguinibus. » Ex quo factum esse liquet, ut nullis sordibus, quales parientibus accidere solent, divinum illud Virginis puerperium inquinatum fuerit.

XIV. Colligamus modo summam catholici dogmatis, ex tot antiquorum testimoniis confectam, atque subductam : quæ eo demum redigenda est, ut Christum in partu sanctissimæ Virginis, clauso utero prodiisse dicamus, quemadmodum clausis e sepulcro repagulis exiit; et clausis foribus ad suos discipulos ingressus est; de quo plura libro decimo, capite sexto disseruimus. Ac cum de signaculo, sive claustro virginali non liquido constet eruditis medicis, utrum sit aliquod ejusmodi, aut insit omnibus; uti capite superiori docui; illud tamen ex Patrum omnium decreto pro certo tenendum est, quod et catholica universa profitetur Ecclesia, beatissimam Virginem hoc quidquid est, quo ab maritatis discerni virgines possunt, illibatum in partu, integrumque retinuisse. Et ne sub ambiguis medicorum judiciis de claustro virginali vacillet, ac titubet tam constans et unanimis græcorum latinorumque consensus Patrum; de eximio, et ab communi lege secreto Virginis partu prorsus non alia nobis ratio relinquitur, nisi illa, quam ab eorum plerisque diserte memoratam adduximus; ut pro comperto habeamus, Christum Dominum per uteri septa illæsa, et irrupta penetrasse : de quo rursus in capite sequenti disputabitur.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Excursus in Ludovici τοῦ ἀποθέου ministri Batavi animadversiones super virginali integritate B. Mariæ. Ubi multa illius inepte dicta notantur. — 2. Historia protevangelii, et id genus aliæ fabulosæ. — 3. Josephum sanctæ Virginis sponsum virginem fuisse. — 4. Defenditur ratio illa a Patribus allata, cur B. Maria nupserit, ut ne diabolo sacramentum illud innotesceret. — 5. Concupiscentiam ex Calvini, et Lutheri sententia peccatum esse. — 6. B. Virginem nullos in partu dolores expertam. — 8. Nec ejus uterum in conceptu, vel partu reseratum esse contra τὸν ἀπόθεον ostenditur.

1. Constanti pios inter omnes, et orthodoxos de incorrupta parientis virginitate Mariæ dogmati soli obstrepunt catholicæ communionis inimici : contra quos validissime decertarunt præter antiquos illos Ecclesiæ magistros, quorum in superioribus capitibus testimoniis usi sumus, recentiores plerique tum de Schola theologi, tum qui ex professo controversas quæstiones explicarunt. Itaque non est necesse nobis adversus eosdem hostes tot nostrorum præliis lacessitos et profligatos rursus in certamen venire.

Unum tamen præterire hoc loco nequeo, qui novissime de hoc argumento commentatus est, acerbum sane scriptorem, ac virulentum : in quem forte, dum hæc elucubramus, incidimus; de quo, hæc paucis, catholice lector, accipe.

Editus est ante annos decem, hoc est undequadragesimo seculi hujus anno, Lugduni Batavorum liber quidam persica et latina lingua *de Historia Christi, Patris Hieronymi Xavier Societatis Jesu* nomine inscriptus, cujus interpres, editorque fuit *Ludovicus de Dieu, Lugduno Batavæ Ecclesiæ minister*, ut de se ipse profitetur : qui et animadversiones ad eum librum addidit; quarum institutum est duplex : alterum, Christianam et catholi-

(1) Damasc. lib. 4. cap. 15. pag. 339. Ἐκ τῶν ἁγνῶν, καὶ ἀμολύντων αὐτῆς σαρκῶν τε, καὶ αἱμάτων. Idem habet et lib. 3. cap. 2. pag. 166.

cam de beatæ et immaculatæ Virginis cultu, et patrocinio labefactare sententiam, necnon ejusdem integritatem in pariendo Christo pro ludicra, fictaque traducere; alterum, Societatem Jesu maledictis, et calumniis respergere : quæ trita est et usitata nænia, quam imperitæ plebis auriculis in concionibus suis natio ista solet ingerere.

Hujus hominis petulantiæ, pro ea quæ nunc incidit opportunitate, obiter intercedere decrevi; ne impune tanquam hanc obtrectandi licentiam habeat; neu se beatum ac fortunatum putet, tanquam

Τρυγῶν ἐρήμας, μὴ παρόντος οὐδενός.

Erit porro bifariam hic dividendus labor, pro duplici, quod supra diximus illius instituto; ac quæ ad sanctissimæ cultum Virginis spectant, quam impurum os, ac mendaciloquum εἰδωλομανίαν appellat, aliquanto post reddemus, cum de isto ipso Virginis honore disputabimus; alterum nunc caput exequemur, quod proprium est integritatis illius, de qua egimus hucusque : sed universe prius de toto opere illo præfabimur. Nam multa tum ἀκρισίας, tum inscitiæ, tum etiam κακοηθείας, in edendo illo libro ac refutando impressa vestigia notantur.

II. Ac primum illud non gravate fateor, Christi hanc historiam, quam persice scriptus liber iste continet, multa complecti ex apocryphis historiis fabulosa, et inepta; quæ a multis jamdudum catholicis scriptoribus explosa sunt, et obelo jugulata. Quæ quidem adeo enixe, ac studiose refellere, ut Ludovicus iste ἀπόθεος fecit, ingenii est exilis ac jejuni; et in mustaceo laureolam quærentis. Est enim, credo, magni laboris, aut acuminis critici, *lusco dicere lusce*. Quid igitur attinebat tanto conatu, ac molimine niti contra nugas istas : præsertim quas sciret ab aliis multis, quorum et ipse citavit aliquos, profligatas esse penitus et eversas? Sed nimirum hic ille est nigræ succus loliginis, hæc κακοήθεια, quæ ad hanc inutilem, et supervacaneam pugnam calamum digitis hominis induxit. Jesuitæ titulum præ se iste ferebat liber talibus refertus fabulis. Bella visa est occasio ministro allatrandi totius Jesuitici ordinis; ut pro unius culpa quidquid uspiam istius est nominis plecteretur.

Sed judicium hominis in opere illo publicando videamus. Schedas manu cujusdam exaratas nactus iste sub Hieronymi Xaverii Societatis Jesu nomine in lucem edidit. Primum qui probari potest, vere ab eo conscriptum illud quidquid est libri fuisse? Quid si id neget aliquis? quid si commentum hoc esse dicat vafri cujusdam nebulonis, et illius societatis inimici? Vides profecto, lector, quam sit hæc non absurda suspicio. Sic enim sese res habet. Qui sunt illi, ab quibus schedæ istæ descriptæ, et ex Oriente ultimo in Europamasportatæ sunt? Batavi. Quis eas in scriniis suis conservavit? homo Batavus. Quis latine vertit? Batavus. Quis in publicum edidit? Batavus. Dubitabimus quin egregie prospectum sit, ne quid doli mali, ac fraudis subesse putaretur? Nam ut viri boni isti fuerint, minimeque mendaces, a quibus scriptum illud est allatum : certe Batavi erant : certe ab Romana et catholica communione distracti. Batavus item et minister fuit ille, qui typis edidit. Postremo societatis istius omnes inimici, quibus contra eos, quos pessime oderunt, testimonium dicentibus, ne juratis quidem adhibere fidem oportet. Quocirca manifesta est ἀκρισία obtrectatoris illius, qui ista non animadvertit.

Eadem labes est judicii, quod ad confutandum illud scriptum, non aliis fere auctoribus nititur, quam Baronii annalibus, Barradio, Toleto, et similibus pontificiis, ut eos vocat : quos scilicet in concionibus suis elucubrandis familiares habet.

III. Verum sepositis his reliqua videamus. Commentarii illius auctorem arguit [1], quod *Josephum* asserat *nunquam mulierem attigisse*. Scimus veteres aliquos aliter opinatos esse, qui Josephum viduum aiunt fuisse, quando B. Mariæ copulatus est. Verum multo est probabilius, virginem virgini nupsisse, ac perpetuam ambos integritatem servasse. Cui sententiæ suffragatur Hieronymus contra Helvidium scribens, et in commentariis in Matthæum. Quid tu autem Xaverio succenses [2], et pro magno piaculo imputas, quod Hieronymi sententiam sit secutus? Sane opinio illa de viduitate Josephi, et liberis ab eo susceptis ex apocrypha illa historia manavit, quæ de natali B. Mariæ, ac reliqua ejus vita perscripta est in protevangelio Jacobi, et in stramentitia quadam epistola, quæ inter rejicula Hieronymi legitur ex hebræo Matthæi [3], ut planus ille mentitur. Quid porro est ineptius, quam conviciari, et audaciam exprobrare scriptori

[1] Animadvers. p. 553. — [2] Ibid.

[3] Tom. 4. Hier. col. 1055.

illius operis, quod Josephum non decrepitum senem fuisse velit, ut Epiphanius existimavit, sed ætate florentem, et quadraginta circiter annos natum? Numquid causæ est, cur octogesimo anno potius illum putemus Mariam in conjugem ascivisse, quam quadragesimo? quæ ætas nuptiis est apta : illa vero capularis senis cum puella copulatio non solum ambobus indecora fuit : sed etiam fini huic adversa, cujus gratia nuptiis est illigata Virgo; quæ propterea nupsisse potissimum traditur communi omnium consensu, ut ne de adulterio filium peperisse videretur. Atqui stupri haud absurdam suspicionem faceret extrema viri senectus, et operi nuptiali minus idonea : quam e contrario valida ætas, et ad conjugium utilis amoveret. Denique cum Epiphanii tota illa de nuptiis Mariæ virginis historia, ad quam ὁ ἀπόθεος Xaverium provocat, ex *deliramentis apocryphorum*, ut loquitur Hieronymus, pendeat, cur nos talibus auscultare potius, quam quæ magis consentanea, et veri sunt similiora delectet?

IV. Jam illud extra controversiam nimis contentiosi, et rixæ cupidi est ingenii, imo etiam imperiti, quod Xaverium ideo castigat [1], quia causam illam attulit, ob quam B. Maria nuptui tradita est; *ut hoc sacramentum diabolo celaretur*. Atqui celebris, et recepta sanctorum Patrum ac theologorum usu ratio est ista, quam ex sancto Ignatio attulit Hieronymus. Inter genuinas Ignatii epistolas una est ad Ephesios, in qua illud reperitur. « (1) Latuit, *inquit*, principem seculi hujus virginitas Mariæ, et partus ejus. » Quem locum citat Origenes homilia sexta in Lucam : « Unde eleganter, *inquit*, in cujusdam martyris epistola scriptum reperi; Ignatium dico episcopum Antiochiæ post Petrum secundum, qui in persecutione Romæ pugnavit ad bestias : Principem seculi hujus latuit virginitas Mariæ, latuit propter Joseph, latuit propter nuptias, latuit quia habere virum putabatur. »

Eamdem Basilius approbat in oratione de natali Domini; cujus verba hic referam : « (2) Est et alia ratio, quam veterum quidam usurpavit, *inquit*, quod ut principem hujus seculi lateret Mariæ virginitas, excogitata est Josephi desponsatio. Nam velut hæsitandi ratio improbo illi est objecta, desponsationis species in Virgine : cum quidem ille jampridem virgines observaret, ex quo dicentem Prophetam audierat : Ecce virgo concipiet, et pariet filium. Deceptus est igitur per desponsationem virginitatis insidiator. » Hæc sunt quæ Hieronymus Xaverius in historiam Christi transtulit [2]; et quæ ὁ ἀπόθεος censor irridet [3], sane ridendus ipsemet; qui ut diabolum sublevaret, ac tarditatis et stuporis illum infamia liberaret, eam in sanctos Patres transtulit, dum eos tanquam ridiculos et *bardos, ac stupidos* traducit, quibus insulsissima illa ratio probatur; quasi non potuerit ita facere Deus, ut id dæmones non animadverterent, cujus alioqui per sese notitiam assequi possent : quod vere sanctus Thomas ex Augustino colligit [4], ac passim theologi docent; et nos id alio in loco declaravimus [5]. Hanc eamdem causam Bernardus quoque refert homilia secunda in Evangelium *Missus est* [6].

Illud quoque frustra vellicat ὁ ἀπόθεος, quod in historia Christi proditum est a Xaverio [7] : « Virginem obstupuisse non quod Angelum vidisset, audivissetque, sæpe enim eos videre contigerat, sed quod tanta cum demissione ipsam compellasset. » Hic vero quid isti merito displicere possit, non video. An non consentaneum est, tam excellentem virginem, et ad tantum dignitatis fastigium divinitus destinatam, ut eo altius non posset ascendere, crebris angelorum alloquiis dignatam fuisse? quod et veterum aliqui scripserunt : adeo ut causam stuporis, et turbationis, quæ ad Angeli salutationem ei est oborta, non subitum illius aspectum fuisse statuant; sed novum et inusitatum salutandi genus, quo tam honorifice appellari se, ac prædicari præter morem audiebat, et vero ut erat humilis, gravate ferebat.

V. Putide vero, et indecore censor jocatur in Xaverium, qui feria sexta, id est die Vene-

(1) IGNAT. epist. 3. pag. 27. edit. Lug. Bat. Καὶ ἔλαθεν τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς.

(2) BASIL. tom. 1. pag. 588. Εἴρηται δὲ τῶν παλαιῶν τινι καὶ ἕτερος λόγος, ὅτι ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν τὸν ἀρχόντα τοῦ αἰῶνος τούτου τὴν παρθενίαν τῆς Μαρίας, ἡ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπενοήθη μνηστεία. Οἱονεὶ γὰρ μετεωρισμὸς τῷ πονηρῷ τὸ σχῆμα τῆς μνηστείας περὶ τὴν παρθένον ἐπενοήθη πάλαι ἐπιτηροῦντι τὰς παρθένους, ἀφ' οὗ ἤκουσε τοῦ προφήτου λέγοντος· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται Υἱόν. Ἀπεβουκολήθη οὖν διὰ τῆς μνηστείας ὁ ἐπίβουλος τῆς παρθενίας.

[1] Pag. 554. — [2] Pag. 30. — [3] Pag. 555. — [4] S. Th. 3. par. qu. 29. art. 1. ad 3. — [5] Lib. 1. de Ang. cap. 8. § 13. — [6] Bern. col. 23. B. — [7] Pag. 559.

ris, tria hæc accidisse scripserat : natalem B. Virginis, et Joannis Baptistæ, ac præsentationem in templo virginis ejusdem. Et, « Placet, *inquit*, ipsi vehementer Venus. » Satis verniliter, et inepte.

Verum quis magis Veneris est amans, quam ejus defensor, ac laudator; et illis succensens, ab quibus depretiari illam existimat? Fecit hoc ὁ ἀπόθεος. Nam cum Xaverius de beata id Virgine memorasset, quod nemo non antiquorum docuit, nemo nisi impius, ac profanus neget; nihil ipsam in partu doloris expertam fuisse, uti nihil in conceptu voluptatis admisisset, « Non cognovit, *inquit* [1], tempus pariendi, sicut reliquæ fœminæ per præsentiam dolorum : quæ pœna oblectationis congressus et coitus est »; adversus hæc, inquam, homo rixosus ita contendit [2] : « Hic tamen non est prætereundum, quod oblectationem, quam ex congressu cum marito mulier percipit, simpliciter peccatum esse statuat; cujus pœna sunt sequentis partus dolores. »

Atqui in hac ipsa reprehensione Xaverii haud mediocris inscitiæ notam impressam reliquit. Ignoravit enim, quod turpe est, aliorum doctor, et pastor, quid in sua religione profiteretur. Nempe hoc illius, opinor, sectæ, cujus se ministrum dicit, decretum est et fidei dogma; concupiscentiam, etiam in renatis, verum et proprie dictum esse peccatum. Ita diserte Joannes Calvinus tradit in tertio libro Institutionum : ubi et Augustinum peccatum non esse fatentem redarguit [3]. « Nos autem, *ait*, illud ipsum pro peccato habemus, quod aliqua omnino cupiditate contra legem Dei homo titillatur; imo ipsam pravitatem, quæ ejusmodi cupiditates nobis generat, asserimus esse peccatum : quia in illorum carne residet illa concupiscendi pravitas, quæ cum rectitudine pugnat. » Et sequenti sectione, « Omnes, *inquit*, hominum cupiditates malas esse docemus, et peccati reas peragimus, non quatenus sunt naturales, sed quia inordinatæ. Inordinatas autem esse, quia ex natura corrupta, et polluta nihil puri, nec sinceri prodire potest. »

VI. Eadem Lutheri fuit opinio : quam Philippus Melanchthon, in *Corpore doctrinæ Christianæ*, ita complectitur [4]. « Ac disputant concupiscentiam pœnam esse, non peccatum. Lutherus defendit peccatum esse. Supra dictum est, Augustinum definire peccatum originis, quod sit concupiscentia. Expostulent cum Augustino, si quid habet incommodi hæc sententia. » Cur igitur Xaverio tanquam piacularem hunc, et Scripturæ contrarium exprobrat errorem, in quem tuendum, ac propugnandum, sacramentum cum suis partiariis et comministris dixit? Sed nimirum ea vis est conscientiæ, ut eam obliterare, ac funditus delere nulla quamlibet firma voluntate suscepta, et ascita pravitatis opinio possit. Oblitus ergo, cum ista scriberet, cujus esset sectæ, quamque personam ageret, et soli *animæ testimonio* relictus; itidem ut de gentilibus singulari opere Tertullianus docet, veram falsidico calamo sententiam extudit.

Non sic tamen auctor historiæ Christi, utpote catholicus, existimavit, quod ὁ ἀπόθεος ex sectæ suæ præscripto sentire debuit; dolores illos in partu mulierum, et ὅπερ τίκτουσαν ἔχει βέλος ὀξὺ γυναῖκα, sic esse pœnam voluptatis illius, quasi peccati cujusdam ex sese, ac nisi aliud incurrat : ut in sacrilegis desertorum nuptiis accidit, qui e cœnobiis, aut quolibet votis implicatæ vitæ statu ad hæreticorum castra transeunt. Sed pœnam universe vocat consequens aliquid, et justo Dei judicio constitutum ad puniendam concupiscentiam, ac reliquias illas originalis culpæ; cujus, etiam detersa macula, nihilominus pœnas luunt Adami posteri. Certe absque concupiscentia illa esset, in qua actu, non reatu manere peccatum originale in renatis ait Augustinus, nullam traducem fore peccati illius, adeoque nec pœnam, ejusdem est Augustini sententia : de qua alias dicetur. Merito itaque dici hoc sensu potest, dolores illos et cruciatus pœnas esse concupiscentiæ illius, sine qua nuptiarum opus non exercetur.

VII. Verum tolerabilia sunt ista præut est ἀλογίας totius caput, cujus gratia excursionem hanc potissimum fecimus; quod nimirum ad uteri virginalis integritatem attinet. In quam oppugnandam labes omnes ingenii, communisque sensus, ac judicii, et impietatis effudit, quas in Animadversionibus ipsius illustribus insignes notis eminere supra docui.

Scripsit auctor vitæ Christi [5], quem Hieronymum Xaverium Antidicomarianita nuncupat, « Virginem nullum in hoc partu dolorem sensisse, sed multum gaudii, et refocillationis. Et sicut absque dispendio virginitatis in uterum matris intravit, sic summa cum integritate ejus, non adaperta via exivit; sicut radius solis ex orbe transit, absque ut eum

[1] Xaver. p. 65. — [2] Animad. p. 566. — [3] Calv. l. 3. Inst. c. 2. n. 10. — [4] Pag. 64. — [5] Pag. 69.

frangat. Voluit enim filius hic dominice nasci, et matri suæ, quæ propter se multa esset passura, id gaudii, et honoris dare, ut ab omnibus fœminis distincta, et virgo esset, et mater. Mansit enim et in partu, et ante, et post partum virgo. » Hæc cujusmodi sint scriptoris, verissima sunt, et a pio, et catholico quovis approbanda. At minister ὁ ἀπόθεος indigne illa fert ; et primum : « Quid sibi illa volunt, *inquit* [1], absque dispendio virginitatis in uterum matris intravit ? Aliundene ergo Christus, sicut radii solares per vitri soliditatem sine ulla vitri læsione, sic per integræ Virginis claustra in uterum transiit ? an in castra Anabaptistarum noster transiit ; qui semen aliquod cœleste in uterum Virginis delatum volunt, unde natura ejus humana sit formata? Non transiit in uterum, qui ex solius Virginis semine, ac sanguine intra uterum contento in utero est conceptus. »

Atqui stulte peregrinatur in re perfacili : et otiose tricatur, dum quærit, quomodo Christus intrasse dicitur in uterum. Hoc vero nihil obscuritatis, vel dubitationis habet, si quis antiquos Patres observaverit, qui sæpe illud usurpant; et alludunt ad illam portam Ezechielis capite quadragesimo quarto, per quam Dominus ingressus est, et quæ clausa mansit.

Vide loca illa sanctorum Patrum superiori descripta capite, velut Ambrosii, Hieronymi, et aliorum : ex quibus intelliges, uterum beatæ Virginis cum illa porta conferri, per quam solus ingreditur, et egreditur Dominus; qui similiter in uterum Mariæ solus intravit, et ex utero egressus est. Ita Theodoretus in illum locum Ezechielis: « (1) Consentaneum est nobis, *inquit*, per hæc significari virginalem uterum, per quem neque quisquam ingressus est, neque egressus, nisi solus ipse Dominus. » Intrare ergo Christus in uterum, et exire dicitur ; non eo modo, quo hæretici illi, qui carnem illius aliunde importatam esse dixerunt, sed duplici sensu. Aut enim personam eamdem intelligunt utriusque naturæ ; quæ, qua Verbum est, sic in uterum Virginis ingredi dicitur, quomodo caro fieri : idque κατὰ συγκατάβασιν usurpatur ; ut cum Deus descendere, aut venire in Scriptura legitur. Qua ratione Petrus Chrysologus Sermone 141. deprehendi posse negat, « quomodo Deus penetrale clausæ carnis intraverit. » Et Gregorius secundus papa in epistola prima ad Leonem Isauricum de sacris imaginibus præfixa Synodo septimæ [2], ait « intrasse in uterum S. Mariæ virginis Dei filium ante secula genitum. » Aut secundum carnem intrasse Christus in uterum dicitur, *absque dispendio virginitatis*, quia non extrinsecus infusus advenit, nec intrando genitale claustrum aperuit, ut in aliis natura fert : sed ex puris virginei sanguinis particulis in uterum collatis, divini Spiritus efficientia, purissimus ille fœtus ibidem formatus est. Vide auctorem Expositionis fidei inter opera Justini [3].

IX. Sed vide impudentem hominis temeritatem : « Temerarius est, *inquit* [4], qui matricem Virginis in partu adapertam neget, neque in virginitatem ejus ullatenus sit injurius, qui id statuat. » Quis tantam imperiti ministelli vanitatem et confidentiam, ut de impietate taceam modo, non rideat? En homuncio iste *temeritatis* accusat illud, quod antiqui omnes Patres uno ore profitentur, nec tantum velut probabiliter, aut etiam certissime dictum asserunt, sed ut catholicæ fidei decreto ratum atque fixum. Nam quod de muliebribus ἐμμήνοις objicit, quæ claustrum illud reserant; mea non est hujus argumenti confutatio, sed medicorum eruditissimorum, quorum supra memini ; qui negant menstruis illis profluviis sigillum virginitatis aperiri ; congressu virili ac partu asserunt. Sed de hac quæstione satis multa capite quinto, et sexto ; unde ea potissimum notanda sunt, quæ de Patrum super ea re dictis, ac sententiis attuli ; et quemadmodum, præter Origenem, ac Tertullianum, ambos Ecclesiæ judicio rejectos, nec veritatis Christianæ satis idoneos auctores, reliqui omnes communem et catholicum ad sensum facile revocentur.

(1) Theodoretus tom. 2. pag. 527. Εἰκὸς δὲ διὰ τούτων ἡμῖν αἰνίττεσθαι καὶ τὴν παρθενικὴν μήτραν, δι' ἧς οὔτε εἰσελήλυθέ τις, οὔτε ἐξελήλυθε, ἢ μόνος αὐτὸς ὁ δεσπότης.

[1] Pag 567. — [2] Greg. 2. tom. 5. Concil. p. 503. — [3] Just. p. 299. — [4] Animad. p. 568.

CAPUT OCTAVUM.

1. Hæreticorum calumnia super cultu B. Virginis. — 2. De ejus dignitate, et excellentia deinceps agitur : et hujus excellentiæ stirps et origo proponitur, quod sit Dei genitrix. — 3. Patrum de hac re testimonia, et præconia aliquot afferuntur. — 6. Theologorum sententia de excellenti a Deo transfusa in illam gratia. — 7. Quæ Patrum auctoritate comprobatur. — 9. Moderationem in prædicanda Dei matre adhibendam esse, deque ea re Joannis Gersoni regulæ quædam expositæ.

I. Amor erga sanctissimam Dei matrem, ac Virginem meus, necnon falsa et impia in cultores ejusdem Catholicos hæreticorum calumnia, paululum immorari nos hortantur in illius ornanda, et vindicanda dignitate. Quam mihi voluntatem suapte incitatam sponte firmiorem fecit Leidensis illius ministri, quem capite antecedente perstrinximus, effrenata maledicentia ; qui aculeatis, et mordacibus dictis, quibus animadversiones respersit suas, id efficere studuit, ut cultum illum, honoremque contemptim traduceret, quo B. Virginem rite, ac legitime Christiana omnis veneratur Ecclesia. Testes sunt satanici hujus consilii voces istæ, quas in Catholicos conjicit ; dum *Virginicolas* et εἰδωλομανεῖς, hoc est *amore idolorum insanientes* eos appellat. Testes item sententiæ pleræque, quibus invocationem ejusdem sanctissimæ Dei genitricis, ejusque προστασίαν et μεσιτείαν, hoc est *advocationem* et *interventionem* infamare studet, tritam illam in suorum conventiculis næniam occinens ; nullam istiusmodi rerum in verbo Dei mentionem extare, et alia ejusdem generis, quæ triviales illius sectæ declamatores ad nauseam, et fastidium usque in pulpitis oggerunt. docti et elegantes pro ludicris habent, et anilibus fabulis.

Quocirca paululum, ut dixi, collocandum in eo operæ statui, ut ex iis, quæ ab antiquis de hoc argumento prodita monimentis in promptu haberem, pauca quædam referrem, et ea maxime, ex quibus invidiam facere nobis adversarii solent, tanquam immodicos illi, ac divinos honores habeamus. Cujus criminationis caput est, quod eam patronam, et advocatam adhibemus : quod ad illam supplices adimus : quod sequestrem et mediatricem eamdem ; allegamus ad Deum ; et alia ejusdemmodi. Sed his intempestivum non arbitror, dicta quædam illorum, ac velut elogia prævertere ; quibus Virginis sanctissimæ dignitatem, ac virtutum omnium divinæque gratiæ immensam in illa copiam exquisito præconio commendarunt.

II. Qua in re minime illud verendum est, ne a proposito operi huic argumento aberrasse videamur, quod in ipsius Verbi hominis facti contemplatione versatur. Non enim aliena est a filii dignitate matris commendatio ; et, quod verissime dictum est a Bernardo [1], « Non est dubium, quidquid in laudibus matris profertur, ad filium pertinere ; et rursum cum filium honoramus, a gloria matris non recedimus. » Quod si « (1) honor ille, qui imagini tribuitur, ad prototypum transit, » ut Basilius ait, quanto proprius ad honorem filii, matris honor pertinere putandus est ?

Certe quidquid est in B. Maria laude, et prædicatione dignum, quodcumque gratiæ, ac gloriæ inest decus, et ornamentum, totum id illa maternitati suæ refert acceptum. Ab hoc enim, ceu fonte, et origine, cuncta fluxerunt, quæ in ea mirifica et stupenda congessit divina largitas, quæ nusquam alias se copiosius, atque uberius effudit.

Quo ex capite vicissim ad illius meriti pretium æstimandum fit immensa quædam accessio. Siquidem Christianæ primum fidei regula certissime tenendum illud præscribit ; Mariam veram proprieque dictam et naturalem fuisse Dei matrem, qua est homo factus : id quod accurate, copioseque est expositum, et probatum in libro quarto capitibus aliquot [2], in quibus vim illius nominis θεοτόκου proprietatemque declaravimus. Cujus quidem adeo stupenda est, et reipsa infinita majestas, ut merito Basilius Seleuciensis hoc de ea scriptum reliquerit : « (1) Quemadmodum intelligere Deum, et eloqui non est facile, imo prorsus impos-

(1) Basil. apud Damasc. lib. 4. cap. 17. Ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ εἰς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.

(2) Basilius orat. 33. in sanctam Deiparam pag. 347. B. edit. P. Comb. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν εὔκολον,

[1] Bern. hom. 4. de Evang. *Missus est.*

[2] Lib. 4. a cap. 14.

sibile ; sic ingens Dei genitricis mysterium intelligentiam omnem excedit, ac linguam. » Atqui tantum illud, et tam incredibile nominis decus, cui quidquid infra Deum est, amplitudine ac dignatione cedit, meruisse virtute sua, et sanctitate B. Virgo creditur ; non eo quidem meriti genere, quod summo jure nititur, et *condignum* vocatur ; sed proximo ab illo, quod congruum sit, et consentaneum divinæ bonitati aliquo præmio pensari, uti theologorum de Schola vertex S. Thomas Aquinas explicat [1].

Quo illud etiam referri debet, quod in secundo libro hujus operis adnotavimus [2], ex veterum quorumdam sententia, hanc ipsam differendæ in longum Incarnationis causam fuisse, quod Deus expectare tandiu decrevisset, dum inter fœminas extaret aliqua, quæ par tantæ dignitati, et idonea magnitudine sanctitatis suæ, et integritatis haberetur.

Cui consonat illud Augustini in sermone decimo de natali Christi : « Talis, *inquit*, eligitur virgo de toto scilicet mundo, quæ tantum haberet meritum, ut Dei filium in semetipsam susciperet, et post partum omnimodo virgo permaneret. »

III. Hoc veluti fundamento superstructa nituntur ampla illa et magnifica præconia, quibus sanctissimæ Virginis gloriam Christiana illustravit antiquitas. Ut cum supra creatas res omnes eminere illam, et excellere statuunt, eo ipso, quod Deum genuit. Chrysippus Hierosolymitanus presbyter (1) *cœlestem illam reginam* vocat. Joannes Damascenus (2) *dominam et omnium creaturarum dominatricem*. Idipsum diserto testimonio prædicat Theodorus Hierosolymitanus patriarcha in epistola synodica, quam septima Synodus approbavit ; ubi Nestorium hæreticum notat ; qui vocabulum θεοτόκου respuens, et pro eo χριστοτόκον substituens, hoc eam appellari voluit, « (3) quæ revera Dei mater est, et tam ante, quam post partum virgo permansit ; atque omni tam intelligibili, quam sensibili natura facta est gloria, et splendore præstantior. » Cui affine istud est Ambrosii [3] : « Quid nobilius Dei matre? quid splendidius ea, quam splendor elegit? » Et auctor homiliæ de natali Domini, quæ sub nomine Chrysostomi tomo septimo ejus est edita, asserit, « (4) uno excepto Deo, omnibus illam antecellere. »

Germanus item episcopus Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad Joannem episcopum Synadensem, quæ in septima Synodo est probata : « (5) Nam et ipsam proprie, vereque matrem veri Dei colimus, et magnificamus, et universa visibili, et invisibili creatura superiorem arbitramur. » Ubi eadem usurpavit verba, quæ in Theodori Hierosolymitani synodica paulo ante citata leguntur.

Ita Basilius Seleuciensis oratione de evangelismo B. Virginis, quem antea citavimus, illam ipsam Dei genitricem, corporis expertibus spiritibus antecellere testatur [4], quorum ordines omnes supergressa sit, adeoque creatas res universas. Tum de ejus supra sanctos omnes martyres evecta dignitate : « (6) Quænam, *inquit*, offeremus munera, quæ sint ea digna, qua minime digna sunt quæcumque mundus habet? Nam si de aliis sanctis Paulus dixit, Quibus dignus non erat mundus : quid de Dei genitrice dicemus, quæ tanto splendidius martyribus coruscat, quanto sol stellas omnes fulgore vincit? »

Gregorius papa libro primo Expositionis in librum primum Regum, sanctissimæ Dei matris, ac Virginis meritum et dignitatem eminente in gradu, ac longe sanctos reliquos superante constituit ; *montem* illum *Ephraim* allegorice ad illam accommodans. « Potest autem, *ait* [5], hujus montis nomine beatissima semper virgo Maria Dei genitrix designari. Mons quippe fuit, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate trans-

νοεῖν τε, καὶ φράζειν Θεὸν· μᾶλλον δὲ καθάπαξ ἀδύνατον· οὕτω τὸ μέγα τῆς θεοτόκου μυστήριον καὶ διανοίας, καὶ γλώττης ἐστὶν ἀνώτερον.

(1) CHRYSIP. tomo 12. bibl. PP. pag. 671. B. Εἰ βασιλίδα γὰρ μεταστήσῃ οὐράνιον.

(2) DAMASC. lib. 4. cap. 15. pag. 629. Κυρία καὶ πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα.

(3) Act. 3. syn. 7. tom. 5. Conc. pag. 601. C. Τὴν ὄντως θεομήτορα, καὶ πρὸ τοῦ τόκου, καὶ μετὰ τόκον παρθένον, καὶ πάσης νοητῆς τε, καὶ αἰσθητῆς ὑπερτέραν δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι δεδημιουργημένην φύσεως.

(4) Tom. 7. Chrys. hom. 44. pag. 368. vers. 20. Ὅτι χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχεις.

(5) GERM. in syn. 7. act. 4. pag. 665. E. Καὶ γὰρ ὡς κυρίως, καὶ ἀληθῶς μητέρα Θεοῦ τοῦ ἀληθινοῦ σέβομεν αὐτὴν, καὶ μεγαλύνομεν, καὶ πάσης ὁρατῆς, καὶ ἀοράτου κτίσεως ὑπερτέραν λογιζόμεθα.

(6) BASIL. Seleuc. pag. 339. Ποία ταύτης ἄξια δῶρα προσενέγκωμεν, ἧς ἐστὶν ἀνάξια τὰ τοῦ κόσμου ἅπαντα. Εἰ γὰρ περὶ τῶν ἄλλων ἁγίων ὁ Παυλός φησι· ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῆς θεοτόκου, ἣ τοσοῦτον ὑπερεκλάμπει τοὺς μάρτυρας, ὅσον καὶ τοὺς ἀστέρας ὑπεραυγάζει ὁ ἥλιος ;

[1] S. Th. 3. par. qu. 2. art. 11. ad 2. — [2] Cap. 17. § 6. — [3] Ambr. 2. de Virg.

[4] Basil. Orat. 33. p. 347. — [5] Greg. tomo 1. col. 147. F.

cendit. An non mons sublimis Maria, quæ ut ad conceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra omnes angelorum choros usque ad solium deitatis erexit? Hujus enim montis præcellentissimam dignitatem Isaias vaticinans, ait, Erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium. Mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Mariæ supra omnes sanctos refulsit. »

IV. In Collectaneis Anastasii bibliothecarii de exilio S. Martini papæ, extat hujus de B. Virgine professio illis consentanea, quæ dixi. « Quisquis, *inquit* [1], beatam super omnem creaturam, et naturam humanam, absque eo, qui genitus est ex ea, venerabilem, semperque virginem, matrem scilicet Domini nostri non honorat, atque adorat, anathema sit. »

Hildephonsus Toletanus episcopus immensam ejusdem Virginis, et omnes creaturas exsuperantem gloriam his verbis describit [2] : Quia etsi impartit, *inquit*, præmia justus judex Christus Dominus, secundum Apostolum, juxta opera sua, huic tamen sacratissimæ Virgini genitrici suæ, sicut incomparabile est quod gessit, et ineffabile donum, quod percepit, ita et inæstimabile, atque incomprehensibile præmium, et gloria : non dico inter ceteras sacras virgines; verum etiam ultra omnes sanctos, quam promeruit. Pervenit namque ad cœli palatium beata, et gloriosa, ubi Christus sponsus Ecclesiæ intra thalamum collocavit eam in dextera majestatis. » Et quibusdam interjectis : « Unde liquido constat, *ait*, quia thronus beatissimæ Virginis paratus ante mundi constitutionem, hodie celsior glorificatur, et invenitur etiam ab angelis. » Et sermone primo de eadem Assumptione [3], « Qui matrem, *inquit*, secum in throno regni collocavit, et in immortalitatis gloriam eam transposuit, ac super choros angelorum supersolemniter evexit. » Quin idem vel tempore illo, quo eam Gabriel archangelus salutavit, longe meritis omnibus excelluisse mortalibus affirmat [4]. « Alioquin, *ait*, nisi esset non tantum ultra mulieres, verum etiam meritis ultra homines, tantus archangelus non tantam exhiberet salutationis gratiam; nec tales, tantasque inferret laudes. Quod si adhuc in carne mortali, et jam completis mysterii sacramentis, archangelus Dei exhibuit reverentiam, et attulit laudis præconia, quid putatis, charissimi, hodie in cœlo quantas deferunt laudes? etc. »

V. Multa de præstanti illius, et eximia dignitate istis nixa radicibus certatim prædicant antiqui Patres : e quibus nonnulla in specimen exhibebo.

Hesychius Hierosolymitanus presbyter in oratione de laudibus Mariæ, hanc esse dicit, quam Propheta significavit his verbis [5], *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ*. « (1) Nam si tu es margarita, merito illa est arca, et quia sol tu es, Virginem necesse est cœlum nominari, ait Hesychius, quoniam flos es immarcescibilis, ideo Virgo incorruptionis est planta, immortalitatis paradisus, etc ». Ac mox, « Ecce, *inquit*, Virgo; quænam? E mulieribus electa, inter virgines eximia, præclarum naturæ nostræ decus, luti nostri ornamentum insigne : quæ Evam pudore, Adamum minis liberavit : quæ draconis audaciam abscidit : quam concupiscentiæ fumus non attigit, neque vermis voluptatis læsit.

Egregiis itidem laudibus simili in oratione Germanus eam Constantinopolitanus affecit; et inter alia vocat illam, « (2) primitias nostræ reformationis : finem promissionum nobis a Deo factarum, et prædictionum; ac prænuntiatum divinæ gloriæ sacrarium : gentium bene expectatam salutem. » Andreas quoque Hierosolymitanus « (3) terram virginitatis illius a Deo cœlum esse factam » ait.

(1) HESYCH. tom. 12. Bibl. pag. 667. Εἰ γὰρ σὺ μαργαρίτης, εἰκότως ἐκείνη κιβωτός. Ἐπειδὴ σὺ τυγχάνεις ἥλιος, οὐρανος ἀναγκαίως ἡ παρθένος κληθήσεται. Ἐπειδὴ σὺ ἄνθος τυγχάνεις ἀμάραντον, ἄρα ἡ παρθένος ἀφθαρσίας φυτὸν, ἀθανασίας παράδεισος, etc.

MOX. Ἰδοὺ ἡ παρθένος, ποία; ἡ τῶν γυναικῶν ἔκκριτος· ἡ τῶν παρθένων ἐξαίρετος· τὸ σεμνὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐγκαλλώπισμα· τὸ τοῦ πηλοῦ ἡμετέρου καύχημα· ἡ τῆς αἰσχύνης τὴν Εὔαν, καὶ τῆς ἀπειλῆς τὸν Ἀδὰμ ἀπαλλάξασα· ἡ τὴν παρρησίαν ἀποτεμοῦσα τοῦ δράκοντος· ἧς καπνὸς ἐπιθυμίας οὐχ ἥψατο, οὐδὲ σκώληξ αὐτὴν ἡδυπαθείας ἔβλαψεν.

(2) GERMAN. ibid. pag. 696. A. Χαίροις ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἡμῶν ἀναπλάσεως· τόπου πέρας τῶν πρὸς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελιῶν, καὶ προρρήσεων· καὶ προκεκηρυγμένον τῆς θείας δόξης ἁγιαστήριον· ἡ εὐπροσδόκητος τῶν ἐθνῶν σωτηρία. Vide cetera.

(3) ANDREAS eodem tom. 12. pag. 680. Ἡ μόνη ἀνάνδρως κυοφορήσασα τὸν τοὺς οὐρανοὺς ἐκτανάσαντα, καὶ τὴν γῆν τῆς παρθενίας σου ξενοπρεπῶς οὐρανώσαντα.

[1] Collect. Anast. p. 73. — [2] Hildeph. Ser. 2. de Assumpt. Tom. 9. Bibl. col. 153. E.

[3] Ibid. col. 1 ,7. D. — [4] Ibid. col. 255. B. — [5] Ps. 131. 8.

« Centrum eam, et negotium seculorum » Bernardus appellat[1], « in quam intenti sunt omnes. » Idiota vero[2] « opus speciale Dei. » « Magnum deitatis templum » Petrus Chrysologus[3].

Denique Joannes Gersonius gravis, et eruditus theologus in sermone de Annuntiatione[4]; ex eo quod mater Dei facta sit, « Habet, *inquit*, veluti auctoritatem, et naturale dominium ad totius mundi dominum, et a fortiori ad omne id, quod huic subjectum est domino: ita quod in nomine suo omnia flectantur in cœlo, et in terra, et in inferno, et miracula ostenduntur. »

VI. Jam gratiæ illius, ac virtutum infinitam opulentiam exquisitis præconiis exornarunt iidem veteres, eo potissimum argumento freti, quod esse primarium, ac solidissimum fundamentum dixi omnium, quæ ad ejus commendationem oratione declarari, vel cogitatione concipi quam amplissima, et magnificentissima possunt; quod mater Dei facta sit: quo uno titulo omnia continentur. Hujus porro vim rationis, ac pondus non oratorio more, sed ad theologicam normam limato et subtili judicio expendens S. Thomas, ita disputat[5]: Consuevisse Deum, si quos ad functionem aliquam, et officium elegit, ac destinat, eos idoneis ad id bene gerendum præsidiis instructos reddere; quemadmodum Apostolus de novi Testamenti ministris in posteriore ad Corinthios epistola testatur[6]: *Qui idoneos*, inquit, *nos fecit ministros novi Testamenti.* Cum igitur B. Maria ad amplissimam eam dignitatem, ac munus omnium, quæ cogitari possunt, præstantissimum a Deo comparata sit, ut Dei filium, et ipsum Deum gigneret hominem factum; necesse fuit, talibus eam gratiæ ac sanctitatis ornamentis præditam et excultam esse, quibus tam excellenti administrandæ functioni par effici posset. Itaque[7] nullas omnino culpæ sordes, neque peccati originalis reliquias hæsisse putat in anima illius atque sensibus, postquam ab eo purgata est, infusa sanctitate. (Non enim peccato ipso caruisse cum primum est concepta, putavit S. Thomas.) Quare vestigium illud originalis noxæ, quod etiam post baptismum in iis, qui renati sunt, adhuc remanet, concupiscentiæ ardorem, inquam, et fomitem, ut vocant, aut nullum superfuisse penitus, aut ita fuisse compressum existimat, nihil ut ex eo inhalatum sit, quod summam illius integritatem sanctitatemque decoloraret. Quod perinde Magistro sententiarum[8], et qui ad eum commentaria scripserunt, scholasticis theologis placuit. Quin etiam omnem in Maria *plenitudinem gratiarum omnium fuisse* censet[9]: ac longe uberiorem, quam in sanctis omnibus, quo scilicet ad ipsum gratiæ fontem et principium propius accessit, Christum, qui gratiæ totius a Deo producendæ, *instrumentalis*, ut vocant, *causa* fuit. « Pura enim sanctitas, ut Anselmus ait[10], et sanctissima puritas piissimi rectoris ejus, omnem omnis creaturæ puritatem, sive sanctitatem transcendens incomparabili sublimitate hoc promeruit, ut reparatrix perditi orbis benignissime fieret. » Et auctor Homiliæ 44. quæ est in septimo tomo Chrysostomi, (1) *infinitam* Mariæ *gratiam* appellat.

VII. Ac ne forsitan istorum, ut et ceterorum, qui innumerabiles adduci poterant, tanquam minus antiquorum, testium levior sit auctoritas apud morosos illos, quibus odio sunt, et fastidio nimis subtiles theologi; aliquot e Græcis, Latinisque proferam ætate superioribus, qui eamdem, vel largiorem etiam, quam isti, abundantiam gratiæ beatissimæ Dei genitrici tribuerunt. Petrus imprimis Ravennas, cognomine Chrysologus, Oratione 142. « Invenisti, *ait*, gratiam. Quantam? quantam superius dixerat: plenam, et vere plenam; quæ largo imbre totam funderet, et infunderet creaturam. » Et sermone 143. « Singulis, *ait*, se gratia est largita per partes. Mariæ vero simul se totam dedit gratiæ plenitudo. »

Proclus Constantinopolitanus episcopus, qui non longe post Joannem Chrysostomum floruit, in oratione sexta, Mariam vocat « (2) adytum et sacrarium impeccantiæ. »

Gregorius item thaumaturgus, sive quis alius auctor in oratione in Annuntiationem, « (3) Arcam illam » nominat « intus, et extra

(1) Tom. 7. Chrys. pag. 368. Ἡ χάρις ἡ ἀπέραντος τῆς ἁγίας παρθένου.

(2) PROCL. pag. 225. Αὕτη τὸ ἄδυτον τῆς ἀναμαρτησίας ἱερόν.

(3) GREGOR. thaumat. pag. 58. Κ ἔωτὸς γὰρ ἀληθῶς ἡ ἁγία παρθένος, ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν κεχρυσωμένη, ἡ ὅλον τὸν θησαυρὸν δεξαμένη τοῦ ἁγιάσματος.

[1] Serm. 2 de Pent. col. 211. H. — [2] Tom 6. Bibl. col. 480. D. — [3] Chrysol. Ser. 144. — [4] Gerson. tom. 4. col. 696. — [5] S. Tho. qu. 27. art. 4.

[6] 2. Cor. 3. — [7] S. Tho. ibid. art. 3. et 4. — [8] Mag. in 4. Dist. 3. — [9] S. Tho. 3. par. q. 27. art. 5. — [10] Ansel. libro de Excell. B. Mariæ cap. 9.

deauratam, quæ totum thesaurum sanctificationis accepit. »

Multa quoque præclara, et honorificentissima de B. Virginis sanctitate ac gratia S. Ephræm in illa oratione tradidit, quæ est *de margarita pretiosa*[1], ubi inter alia : « Fides naturam, *inquit*, adduxit, et hanc excipiens gratia non amplius esse corruptibilem passa est, etc. Non dico immortalem illam fuisse ; sed quod ab appetitu seducta, eversaque non fuerit : cumque gratiæ efficacia illustrata esset, rubiginem, quam natura habebat, adhærentem ferro gratia mundavit, et illustravit, conservavitque. » Dixerat autem paulo ante[2] : « Christus recondita naturæ lustrat, purgatque. Ideo virgine prius purificata, sic natus est, ut ostenderet, ubi Christus est, ibi omnem puritatem agere. Mundavit eam in sancto præparans Spiritu ; et sic ipsum virgo suo concepit utero purificata. »

VIII. Egregie vero Hildephonsus Toletanus in sermone primo de assumptione B. Mariæ[3], exuberantem ejus gratiam, et copiosam Spiritus sancti communicationem brevi, sed exquisita sententia ita complexus est : « Unde quæso vos, o filii, imitamini signaculum fidei vestræ beatam Mariam ; quam velut ignis ferrum, Spiritus sanctus totam decoxit, incanduit, et ignivit : ita ut in ea Spiritus sancti flamma videatur ; nec sentiatur, nisi tantum ignis amoris Dei. » Et sermone tertio de eadem Assumptione[4] : « Ideo, *inquit*, apud Dominum quanta pensanda sint ejus merita, vel cogitanda præmia, puto quod nemo est, qui ad purum edisserat, nisi qui potest vere perpendere qualis, vel quanta sit ista gratia, qua repletur ipsa, per quam venit in mundum Dei majestas. »

Sic Bernardus in B. Virginis prædicationem torrentis instar effusus, illius sanctitatem, virtutem, ac per totum vitæ spatium exaggerata in immensum merita passim, copioseque describit. Cujus istud insigne est elogium in sermone 4. de Assumptione ; in quo stirpem etiam et causam explicat tam excellentis gratiæ, ac virtutis. « Quæ jam poterit, *inquit*, lingua, etiamsi angelica sit, dignis extollere laudibus virginem matrem, matrem autem non cujuscumque, sed Dei ? Duplex novitas, duplex prærogativa, duplex miraculum, sed digne prorsus amplissimeque conveniens. Neque enim filius alius virginem, nec Deum decuit partus alter. Verumtamen non hoc tantum, si diligenter attendas, sed ceteras quoque virtutes singulares prorsus invenies in Maria, quæ videbantur esse communes. Quæ enim vel angelica puritas virginitati illi audeat comparari, quæ digna fuit Spiritus sancti sacrarium fieri, et habitaculum filii Dei ? » Ac sermonis ejusdem initio illud observat, « Solam hominis naturam supra immortales spiritus exaltari in Virgine. » Tum horum spirituum colloquium tantæ virtutis et gratiæ magnitudinem inter se mirantium eleganti pictura orationis exprimit. Atque hoc inclytæ Virginis decus, ornatusque virtutum et gratiarum, in Dei ac filii redundat honorem, et gloriam, quod hæc omnia ideo in illam collata, congestaque sunt, quod Dei genitrix ut esset electa, tantæ dignitati par, et idonea, quoad humanus captus ferre poterat, effici debuerit. Quod quidem auctor Sermonum ad fratres in eremo non infeliciter hac sententia concepit[5] : « Propterea Maria mater electa est, et super omnes creaturas prælecta, omnibus gratiis fæcundata, omni virtute et sanctitate in utero repleta, ut de mundissima matre mundissimus filius nasceretur. »

Quod si quis singillatim virtutes omnes, quibus insigniter ornata, cumulataque Virgo sanctissima fuit, nosse cupiat, habet unde illas repetat, Ambrosium in libro secundo de Virginibus sub initium, ubi plerasque percenset, ac velut exemplar omnibus ex illis confectum, et absolutum proponit in beata Dei genitrice ; « de qua velut in speculo refulget species castitatis, et forma virtutis. » « Hinc sumatis licet exempla vivendi (ait virgines alloquens) ubi tanquam in exemplari magisteria expressa probitatis, quid corrigere, quid effugere, quid tenere debeatis ostendunt, etc. Quid nobilius Dei matre ? quid splendidius ea, quam splendor elegit ? » Quem Ambrosii locum descripsit Augustinus in libro quarto de Doctrina Christiana, capite 21. et in exemplum temperati, ornatique in dicendo generis attulit. Imitatus est autem Hildephonsus in sermone tertio de Assumptione. Multa præterea Bernardus de singulis illius virtutibus passim prædicat, præsertim in sermone de B. Maria[6].

IX. Illud vero ad extremum monere omnes audebo cultores ac laudatores Virginis sanctæ, ut ne pietati, ac devotioni in illam suæ nimium indulgeant : et ut veris contenti solidisque

[1] Ephræm. p. 671. B. — [2] Ib. 670. E. — [3] Hildeph. tom. 9. Bibl. col. 146. D. — [4] Ibid col. 571. A.

[5] Serm. 20. tom. 10. August. p. 722. C. 2. — [6] Ber. in Ser. *Signum magnum*, etc. col. 262.

præconiis, ficta et commentitia repudient ; quorum vel nullus possit, vel non idoneus auctor afferri. Quod genus latentis, et insitæ cordibus humanis, ut Augustinus ait [1], idololatriæ multum abhorret ab Theologiæ, hoc est cœlestis sapientiæ gravitate ; quam nihil sentire, aut asseverare par est, nisi quod ad certam, et exquisitam regulam sit exactum. Cujusmodi autem ea debet esse, et quam in hoc ipso, de quo agimus modo, tenere cautionem oportet, non a meipso præscribam ; sed ex gravissimi, et eruditissimi theologi sensu Joannis Gersonii, qui in epistola quadam [2] certos canones præponit, quas *veritates* nominat ; ex quibus ea metienda sunt, quæ *de susceptione humanitatis Christi* ab theologis asseruntur. Hinc illa depromam, quæ ad B. Virginem proprie pertinent. Ac primam eam referam ex omnibus, quam postremam, hoc est quartam et vicesimam, ille posuit ; nec aliis, quam ipsius verbis explicabo. « Vicesima quarta veritas (*inquit*) : Christus posuit terminos nostræ conquisitionis, ut non liceat de divinis alia, vel aliter asserere, quam quæ ex divinis Scripturis habentur, vel evidenter concluduntur, vel ab Ecclesia, quæ Spiritu sancto regitur, credenda traduntur. »

Ceterum ut ea, quæ de B. Virgine particulatim affirmat, regulæ isti consentanea, breviter exponam : imprimis asserit [3], peccati originalis expertem fuisse; cujus contrahendi necessitatem habuit ex congressu viri ac mulieris, « nisi gratia supernaturalis prævenisset casum in hoc originalis culpæ præcipitium. » Itaque *debitum*, ut vocant, incurrendi peccati illius habuisse sanctissimam Dei genitricem, merito Gersonius existimat frugi, ac prudens theologus.

« Duodecima veritas (ait idem) : Christus contulit matri suæ ab initio, et consequenter illas, et tantas gratias, quas, et quantas cognovit esse convenientes secundum ordinem suæ sapientiæ ; et in hac veritatis soliditate debet esse contentus quilibet Christianus, quantumcumque sit devotus. »

Rursus *in veritate* 15. præscribit sic: « Christus potuit dare multas gratias humanitati suæ, et dilectissimæ matri pure gratis; quas tamen actualiter, et de facto non contulit. Et oppositum asserere, est falsum, et temerarium, imo hæreticale. » Hujusmodi gratiam ait esse *omnimodam impassibilitatem*.

X. Ad hæc in veritate 16. addit istud, Si gratias illas, quas dare potuit humanitati, vel matri suæ, reipsa dedisset, utique decens hoc futurum fuisse, quod tamen decens non fuit secundum ordinem sapientiæ suæ. Ex quo falsam esse concludit hanc ratiocinationem, qua plures ait uti consuevisse : « Christus potuit, et potest multa facere, et hoc decet eum. Ergo fecit, aut faciet. » Id non esse consequens docet. Verum « esse fallaciam petitionis principii : quia videlicet præsupponit in minori propositione quod est æque ignotum, vel ignotius, quam principale. Ratio est, quia nihil decet Deum facere, nisi quod vult fieri, recte per oppositam consuetudinem ad res creatas : quæ ideo volunt agere, quia præsentatur eis aliquod objectum sub ratione boni, aut convenientis ; et ideo agunt, quia videtur eis bonum ; et non ideo illud est bonum, aut decens. Causa est. Non enim sunt regulæ primæ, sed regulatæ a prima bonitate. » Itaque nemo, præter Deum, scit « quid deceat ipsum extra se producere ; quia solus scit quid vult agere, » ait idem. Et hoc subinde pertexit : « Christus potuit communicare matri suæ in utero quod gloriosa, et consummata felicitate nasceretur, et hoc decuit ipsum facere ; quia decuit eum matrem honorare. Ergo sic fecit. Constat quia conclusio hæreticalis est. Et tamen præmissæ communiter assumuntur a nonnullis in assertionibus suis confirmandis. »

Item in veritate 20. sic statuit : « Christus non communicavit matri suæ statim dum concepta, vel nata est, usum perfectæ rationis quamvis hoc potuisset; et si fecisset, decuisset. Et oppositum asserere scribendo, vel prædicando, est penitus temerarium : sicut et quod nunquam somniaverit ; aut quod in omni somno semper actu Deum contemplata fuerit hic in via. Quod autem ex Scripturis sanctis auctoritatem non habet, junge, nec ex probabili ratione, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. »

Sic in veritate 21. idem asserit, Christum potuisse sanctissimæ matri suæ plenam et liquidam omnium, quæ utrique erant eventura, notitiam tribuere : quod minime tamen fecisse docet Scriptura ; quæ pleraque matrem latuisse testatur. Item, si, ut nonnullis visum est, acceleratæ rationis usum matri suæ Christus indulserit ; ut de Joanne Baptista quidam existimant ; non illud arbitratur fuisse perpetratum.

[1] Aug. ep. 222. — [2] Gers. par. 1. col. 455.

[3] Gers. ibid. Verit. 10. tom. 1. col. 453.

Denique in veritate 23. si quis requirat, cur hanc vel illam gratiam matri suæ largitus sit Dominus, non alias omnes ; nihil ei respondendum esse putat, nisi hoc unum : « Quis es, o homo, ut investiges sensum Domini ? quis es, ut consiliarius ejus fias ? quis est ut præsumas dicere, cur ita facis? Ponat ergo humana loquacitas digitum ori suo, et terminis suis contenta sit. »

XI. Vere aurea sunt hæc Gersonii præcepta, quibus immoderatam in prædicandis B. Virginis laudibus licentiam temperat, et intra modum sobriæ, ac robustæ pietatis coercet. Ex iis autem apparet, frivolum et nugatorium esse genus hoc argumentationis, quo plerique solent uti, ut inusitatum beatæ virgini quodlibet gratiæ genus affingant. Sic enim disputant : Quidquid ad honestandam matrem suam Dei filius conferre potuit, id illum reipsa præstare decuit; sive hoc modo : Quidquid decoris, et ornamenti in sanctos reliquos idem ille Dei filius profudit, totum hoc in Mariam congessit ; ex quo id quod volunt concludendo nectunt. Quod sane genus argumentandi, tanquam captiosum, et sophisticum, Gersonius contemnit.

Hoc loco tamen animadvertendum est; non esse damnandas pias quasdam cogitationes, ac meditationes animi, quæ ad fidei mysteria, et sacras historias, Scripturæque narrationes prudenter adtexuntur, ex usu et consuetudine humana : dum ea quæ in similium rerum gestione plerumque dici, aut cogitari, aut etiam fieri videmus; eadem in historiis illis, et mysteriis dicta, cogitata, transactaque esse, conjectura quadam fingimus, haud inepta, et absurda, sed rei gestæ consentanea. Cujusmodi permulta leguntur, tractanturque, non sine fructu, a sanctissimis, et eruditissimis viris memoriæ prodita, Anselmo, Bernardo, Bonaventura, et similibus; quæ stulte, otioseque ludibrio habent hæretici, velut ideo cum Scriptura pugnantia, quia in Scriptura minime continentur. In quo importunus, et futilis est Leidensis ille minister, quem supra confutavimus : qui nonnunquam ea in historia Vitæ Christi, quam admordere, ac traducere instituit, pro impiis, detestandisque configit, quæ nihil aliud sunt, nisi pia quædam cogitata, quæ ad evangelicam illustrandam historiam partim ab veteribus, partim ab recentioribus tractatoribus citra noxam, labemque fidei sunt adjuncta. Quod rhetorici apparatus et artificii genus, cum in profanis oratoribus velut ad promovendos animos aptum et utile laudetur, cur in sacris displiceat, cum ad fidelium mentes ibidem erudiendas, vel excitandas pertineat, profecto non video. Nec istis potius odiosis et imperitis vitilitigatoribus auscultandum arbitror esse, quam viro gravi, et castigatissimo theologo, cujus auctoritate uti cœpi, Joanne Gersonio : cujus de ea re sententiam velut clausulam apponam huic capiti. Postquam igitur in veritate 24. regulam illam proposuit, quam primo loco descripsimus, statim ista subjungit : « Ceterum de opinione temeraria, vel probabili, vel de credulitate pia latius potest dici, prout alibi notavimus : et hoc unum placet repetere hic, quid sit pium credere, aut quæ propositiones de pietate fidei sunt censendæ. Omnes illæ scilicet, quæ nec evidenter sequuntur ex contentis in sacra Scriptura, nec etiam evidenter repugnant, et ædificant charitatem, vel devotionem pii cordis temerarie nihil asserentis. Tales sunt narrationes sanctorum Patrum; tales devotæ recogitationes circa totum Evangelii decursum erga Christum, et matrem suam, consideranda multa non explicita, quemadmodum fieri potuerunt : vel quid egerint Jesus, et Joseph, et Maria ab initio usque ad mortem Joseph, etc.

CAPUT NONUM.

Mariam humani generis apud Deum mediatricem esse. — 1. Et primo de mediatoris proprietate alibi dicta perstringuntur. — 2. Officium ei nomini subjectum impleri ab illa demonstratur, deque eo locus insignis Irenæi. — 3. Qui et illustratur. Tum Epiphanii, aliorumque græcorum Patrum loca, — 10. deinde latinorum.

I. De interiori B. Virginis ornatu, ac dignitate, satis est dictum. Sequitur externus, qui in ejusdem cultu, ac veneratione situs est, quem humanum illi præsertim genus prolixe, ac cumulate deferre solet. Cujus cum illecebra nulla sit alia potentior, quam ejus benefica vis, ac tum ad opitulandum parata, tum innumeris experimentis cognita, exploratæque benignitas; ob quam *misericordiæ matrem;* et *miserorum, afflictorumque spem, ac solatium,* tota illam catholica prædicat, et fatetur Ecclesia : propterea nos ab hac ipsa Virginis, ut Græci nominant, προστασία, hoc est *tutela et patrocinio*, disputandi faciemus initium. Est autem hoc officii genus idem plane cum μεσιτεία, quæ est *mediatricis* propria; quo vocabulo passim eam Christiana per totum orbem terrarum ora compellant. Ac de proprietate nominis istius, et huic subjecta notione; deque *Mediatoris* effectione latissime disseruimus in duodecimo libro, qui est de Christo singulari, ac præcipuo mediatore scriptus: quæ hoc loco non est necesse repetere. Illud duntaxat ex eo sumam; *Mediatoris* proprium munus esse, medium inter dissidentes, ac sequestrem intervenire, et eos inter se conciliare, et ad pacem concordiamque revocare. Ad id porro duplex adhibendum est officium: unum quod in benemerendo, ac factis ipsis opitulando, commodandoque cernitur : alterum, quod in precibus, et orationibus consistit, quas pro susceptis in tutelam clientibus, patronus ad Deum mediatorque fundit, ut ejus arcessat opem, ac beneficentiam eliciat. Ex quo mutuus in clientibus amor in patronum, et fiducia nascitur : qua fit, ut et dubiis, ac difficilibus in rebus ad illius præsidium receptum habeant, et eum supplicationibus ac votis ambiant; tum in eumdem vicissim gratum, ac benevolum animum quibus possunt obsequiis, et honore adeo, cultuque testentur. Per has lineas consequens disputatio nostra ducetur : ac primo loco de meritis in nos sanctissimæ Virginis, tum de interpellatione dicemus, qua ut illa Deo pro nobis sic nos illi vicissim, tanquam apud Deum profuturæ supplicare consuevimus. Quibus expositis, reliquus erit sermo de religioso secundum Deum, primum filii ipsius Christi Domini, deinde matris, ac deinceps sanctorum omnium cultu; quem generatim communi *adorationis* voce complectimur.

II. Principio itaque plurima per Mariam in universum genus hominum profecta esse commoda, tam certo Christianis constat omnibus, quam certum est, et illam vere esse genitricem Dei, ac Christi, et per hunc omnia nobis vera, et sempiterna bona suppetere. Nam et arbori fructus imputari, tanquam principio, debet, soletque : et quidquid utilitatis affert fructus, id arbori acceptum refertur. Tum illud usu detritum est philosophorum in scholis effatum : Quod causæ alicujus est causa, id ejus etiam, quod ex illa ortum habet, esse causam. Quare uti Christus omnium nobis est origo bonorum; sic eorumdem radix et principium suo quodam modo, ac jure potest mater illius Virgo censeri. Quæ res cum nota per sese, ac perspicua sit, nec probatione, vel testibus admodum egeat, ex abundanti tamen nonnullis hoc loco testimoniis illustrabitur; non qualiumcumque, sed antiquorum, graviumque scriptorum; qui eadem fere, quæ Christo Domino, tanquam primario mediatori excellenti ratione tribuuntur, in Mariam conferunt, velut secundariam, ac longe inferiorem nostræ salutis administram, hoc est mediatricem, et patronam.

Insignis hac de re locus est apud Irenæum in libro quinto, capite decimo nono, ubi per Mariam, et ejus obedientiam, salutem, ac redemptionem nos adeptos esse confirmat : quam et cum Eva prima hominum parente confert. « Quemadmodum enim, *inquit*, illa per Angeli sermonem seducta est, ut effugeret Deum, prævaricata verbum ejus; ita et hæc per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum, obediens ejus verbo. Et sicut illa seducta est, ut effugeret Deum; sic hæc suasa est obedire Deo, uti virginis Evæ virgo Maria

fieret advocata ; ut quemadmodum adstrictum est morti genus humanum per virginem, solvatur per virginem : æqua lance disposita virginalis inobedientia per virginalem obedientiam. Adhuc enim protoplasti peccato per correptionem primogeniti emendationem accipiente, serpentis prudentia devicta per simplicitatem columbæ, vinculis illis resoluti sumus, per quæ alligati eramus morti. » Quem locum Irenæi descripsit Augustinus in primo contra Julianum, capite tertio, ab illis verbis : *Quemadmodum adstrictum est*, etc. Quo major loci illius auctoritas esse debet, quam summi duo viri σύν τε δυ' ἐρχομένω, geminato suffragio commendant.

III. Sensit hujus testimonii vim Nicolaus Gallasius Genevensis minister in annotationibus ad Irenæum [1], et propterea solito intemperantius elatus, multa contra sanctissimum Irenæum, Patresque ceteros, multa contra catholicam Ecclesiam plena furoris et inscitiæ declamavit; cujus male sanæ mentis impetus postea propulsabimus. Nunc illud commonemus : ex illis verbis, quæ sola Augustinus exscripsit, satis intelligi patronæ, opitulatricis, mediatricisque partes, tametsi minime principis ac primariæ ; quemadmodum mediator inter Deum et Israeliticum populum jure Moses fuisse dicitur, etsi non alia, quam a Deo per administrum angelum communicata virtute, et auctoritate, interventoris munus illud obiverit : quod profecto longe plenius, et præstantius sanctissima Dei genitrix in illis ab Augustino citatis Irenæi verbis præstitisse traditur. Etenim vincula, quibus adstrictum erat morti genus humanum, solvere ; obedientia sua capitalem primæ parentis inobedientiam discutere ; serpentis astum, hoc est dæmonis artes, ac fallacias prudentia superare ; quid aliud est, quam mediatricis, conciliatricisque cum Deo fungi munere, et amissam recuperare salutem ? Fecit hoc B. Maria, ut testatur Irenæus. Nec interest quod non sua ; sed aliunde accepta hoc virtute fecerit ; nisi quod, ut dixi, non primaria, sed secundaria, et infinitis partibus Christo filio suo unico, hoc est præcipuo mediatore, inferior fuisse ex eo cognoscitur.

Ceterum quod in prioribus verbis omissis ab Augustino, Maria virgo virginis Evæ *advocata* esse facta dicitur ; hoc sensu puto eam usurpari vocem, quo Græci παράκλητον vocant eum, qui succurrit, et præsto est alteri ; veluti reo periclitanti adjutores adsunt amici, et fautores : quam etiam apud Latinos *advocati* esse significationem alibi observavimus. Atque hoc vocabulo non minus apte mediatoris officium exprimitur.

Rursus idem Irenæus alibi Evam et Mariam inter se componens [2], « Sicut Eva, *inquit*, inobediens facta, et sibi, et universo generi humano causa facta est mortis, sic et Maria habens prædestinatum virum, tamen virgo obaudiens, et sibi, et universo generi humano causa facta est salutis. » Et paulo post, « Sic autem et Evæ inobedientiæ nodus solutionem accepit per obedientiam Mariæ. Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem. »

IV. Utrique huic Irenæi testimonio geminum est illud Epiphanii, in quo cum Eva beatam Virginem confert, eique luculenter ea tribuit, quæ sunt interventricis, et sospitatricis propria. « (1) Hæc est, *inquit*, quam adumbravit Eva, quæ ut viventium mater figurate nominaretur accepit. Nam illa mater viventium appellata est, etiam posteaquam illud audiit [3], Terra es, et in terram reverteris post prævaricationem. Quod sane mirandum fuit, illam post peccatum magnum adeo cognomen adeptam fuisse. Ac si spectetur illud, quod subjectum est sensibus, a priore illa Eva totius est in terris humani generis origo deducta. Sic autem revera et ab Maria vita ipsamet in hunc mundum est invecta, ut viventem pariat, efficiaturque Maria viventium mater. Itaque per figuram Maria mater viventium dicitur. » Et paucis interpositis : « Etenim Eva, *inquit*, causa mortis hominibus est facta. Nam per ipsam mors in mundum est ingressa. Maria vero causa vitæ facta est ; per quam vita nobis est exorta. » Est igitur causa

(1) EPIPH. hær. 78. § 18. Αὕτη ἐστὶν ἡ παρὰ μὲν τῇ Εὔᾳ σημαινομένη, δι' αἰνίγματος λαβοῦσα τὸ καλεῖσθαι μήτηρ ζώντων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ μήτηρ ζώντων κέκληται, καὶ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, μετὰ τὴν παράβασιν. Καὶ ἦν θαῦμα, ὅτι μετὰ τὴν παράβασιν ταύτην τὴν μεγάλην ἔσχεν ἐπωνυμίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, ἀπ' ἐκείνης τῆς Εὔας πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ γέννησις ἐπὶ γῆς γεγέννηται. Ὧδε δὲ ἀληθῶς ἀπὸ Μαρίας αὐτὴ ἡ ζωὴ τῷ κόσμῳ γεγέννηται· ἵνα ζῶντα γεννήσῃ, καὶ γένηται ἡ Μαρία μήτηρ ζώντων· δι' αἰνίγματος οὖν ἡ Μαρία μήτηρ ζώντων κέκληται.

MOX : Ἡ μὲν γὰρ Εὔα πρόφασις γεγένηται θανάτου τοῖς ἀνθρώποις. Δι' αὐτῆς γὰρ εἰσῆλθεν ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον. Ἡ δὲ Μαρία πρόφασις ζωῆς, δι' ἧς ἐγεννήθη ἡμῖν ζωή.

[1] Gallas. ad lib. 5. Iren. c. 5. pag. 399.

[2] Iren. lib. 3. cap. 13. — [3] Gen. 3. 10.

vitæ Maria ; hoc enim πρόφασις græce significat, ut est in glossario veteri, et apud Hesychium. Vitam ergo conciliavit humano generi, ejusque causa fuit.

Idipsum et Patres alii ejusdemmodi contentione duarum inter se virginum docent, Evæ ac Mariæ. Complura sunt Augustini loca, ubi per hanc salutem esse redditam ait, quæ per illam amissa fuerat. Ut in sermone 13. de natali Domini [1], « Sed quare Deus noster, *inquit*, nascendo per Virginem, nos sic voluit reformare ad vitam? Ut quia per mulierem in hunc mundum mors intravit, salus per virginem redderetur. » Et in sermone 17. latius hoc explicans, quomodo per mulierem humanum genus in exitium præcipitatum, cum nullis aliis remediis vindicari potuisset, per Virginem restitutum fuerit : « Cum nemo succurreret, *inquit* [2], ad fœminam causa revertitur ; et origo per originem detruncatur : origo peccati per genitricem Christi. » Et subinde, « Ede, *inquit*, inculpabilis fœmina inviolabilem virum ; ac sic et fœminam salvabis et virum. Eva mater generis nostri pœnam intulit mundo : genitrix Domini nostri salutem et fœminæ gessit, et viro. Auctrix peccati maledicta ; auctrix meriti benedicta, etc. Illa occidendo obfuit ; ista vivificando profuit. Percussit illa ; at ista sanavit. Pro inobedientia enim obedientia commutatur, et fides pro perfidia recompensatur. » Subjicit alia quamplurima ejusdem generis, quæ postea referam. Sed hoc interim admonebo, sermonem istum de Natali decimum septimum, etsi inter Augustini germanos a Lovaniensibus receptus sit, dubii mihi auctoris videri quantum e stilo conjectura capi potest. Est enim Augustiniani dissimilis, et plerumque nimis cothurnatus, et ampullatus, ac vocibus inusitatis refertus. Hujus vero sermonis complura reperiuntur in alio sermone, qui est 18. de Sanctis, et de Annuntiatione secundus, quem Lovanienses adnotant Fulgentio ab quibusdam tribui.

Idem Augustinus in libro de Symbolo ad catechumenos, capite quarto [3] : « Iisdem gradibus, *inquit*, quibus perierat humana natura, a Jesu Christo Domino nostro reparata est. Adam superbus, humilis Christus : per fœminam mors, per fœminam vita : per Evam interitus, per Mariam salus. Illa corrupta secuta est seductorem, hæc integra peperit salvatorem. Illa poculum a serpente propinatum libenter accepit, et viro tradidit, ex quo simul mererentur occidi ; hæc gratia cœlesti desuper infusa vitam protulit, per quam caro mortua possit resuscitari. » Et in libro de agone Christiano capite 22. de diabolo, « Cui parum fuerat ad pœnam, *inquit*, si ambæ naturæ (hoc est sexus) in nobis liberarentur, nisi etiam per ambas liberaremur. »

V. Petrus quoque Chrysologus in sermone 140. qui est de annuntiatione beatæ Virginis, simili comparatione usus Evæ ac Mariæ, inter alia sic loquitur : « Facta est vere nunc mater viventium per gratiam, quæ mater extitit morientium per naturam. » Nempe idem sexus utrumque habuit ; illud per Mariam, istud per Evam. Quod in Sermone 64. his verbis exponit : « A muliere perfidiam fugat, ad mulierem revocat fidem : ut quæ fuit perditionis obsequium, salutis eadem sit ministra ; et sit tandem per Deum viventium mater, quæ per diabolum diu mater extitit mortuorum. Et quia mulier fuerat mali caput, causam mortis agit, ut ante crimen diluat, quam veniam largiatur. » Sed pergit Chrysologus, et quanta per mediatricem nostram bona nobis obvenerint, ita declarat : « Una, *inquit*, puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede conquirat. » Quæ vocabula tum bonorum per Mariam humano generi partorum, tum ejus quo comparata sunt modi ; cum *exactam* videlicet *pensionem*, et *mercedem*, et *commercium* nominat ; illustribus notis conciliatricis, mediatricis ac sequestræ munus in B. Virgine, officiumque designant. Quod in sermone 142. præclare itidem demonstrat, cum illam salutantis Angeli verba, *Invenisti gratiam*, sic enarrat : « Quantam? quantam superius dixerat, Plenam. Et vere plenam, quæ largo imbre totam funderet, et infunderet creaturam. Invenisti enim gratiam apud Deum. Hæc cum dicit et ipse Angelus miratur, aut fœminam tantum, aut omnes homines vitam meruisse per fœminam. » Et in sermone 64. quem paulo ante citavimus : « Sine Maria, *inquit*, nec fugari mors poterat, nec vita poterat reparari. »

Proclus item in Oratione sexta filii Dei Virginem hortantis, ut Angelo assentiens mater esse sua vellet, colloquium describens, inter

[1] Aug. to. 10. p. 219. B. 2.

[2] Ibid. p. 221. B. 2. — [3] To 9. p. 304. A.

alia sic illum loquentem inducit : « (1) Non vis inobedientiam mulieris rursus per obedientiam mulieris dissolvi? » Præterea in eadem oratione, « (2) per Virginem *ait* dæmonum principatum direptum; et hominum captivitatem cito prædatione abductam fuisse.» Denique sub finem orationis, in laudem B. Dei genitricis liberius exultans, variis illam titulis exornat, quorum pleraque vim illam conciliatricis, ac mediatricis propriam præ se ferunt. Ut cum *paradisum* eam nominat *floridum, et incorruptum :* « (3) In quo arbor vitæ consita, omnibus, nullo prohibente, fructum immortalitatis suppeditat. Hæc est novæ creaturæ cœlestis orbis; in quo apparens perpetuo justitiæ Sol omnem ab omni anima noctem peccatorum ejicit. Hæc virginum gloriatio, matrum exultatio, fidelium sustentatio, Ecclesiæ diadema, imago fidei orthodoxæ, pietatis signaculum. »

VI. Hunc locum imitatus est Basilius Seleuciensis episcopus oratione in Annuntiationem: « (4) Ave, *inquit*, gratia plena, incorrupte castitatis paradise, in quo arbor vitæ consita, vitæ fructus omnibus germinabit. Unde quatuor ora pandens Evangeliorum fons miserationum flumina credentibus scaturiet. Ave gratia plena, mediatrix Deo et hominibus : ut inimicitiæ maceria diruatur, et cœlestibus terrena jungantur. » Hic μεσιτεύουσαν, id est *mediatricem inter Deum, et homines*, diserte Mariam nominat Basilius, ejusque conciliationis, vel, ut ita loquar, *mediationis* officium describit; quod est dissidia componere, et ambas partes studiis ac voluntatibus distractas inter se copulare, tum omne bonorum genus in homines effundere.

Sic auctor homiliæ de natali Domini, quæ Chrysostomo inscribitur, B. Mariam vocat « (5) mundi exulis reditum; creaturæ fame confectæ inexhaustum horreum : escam intelligibilis hami. » Eamdem dicit esse, quæ « dulci potu perennis fontis sitientes explet. » Ac demum hanc cum Eva comparat, et quid utraque modo contulerit explicat. « (6) Ab illa mors, a te vita æterna (ait Angelus) : ab illa fructus mortificationis, a te fructus vivificus : ab illa fraus, a te charitas; ab illa hominibus a Deo disjunctio, a te Dei et carnis inexplicabilis conjunctio, etc. Ab illa mors totum orbem pervadens; in te vero offendens illa concidet : ab illa ruina, a te resurrectio. » Hujusmodi sunt mediatricis effecta.

Alio item in sermone tomi ejusdem, qui est 96. in Præcursorem, sic Joannes Baptista Christo loquens inducitur : « (7) Nonne tu per Mariam collapsam Evam resuscitasti? »

VII. Eamdem Mariæ cum Eva comparationem describit Fulgentius, et illius μεσιτείαν simul indicat, in sermone quodam de natali Domini, qui inter Augustinianos poni solebat, decimus quintus de Tempore [1], « Facta est, *ait*, Maria fenestra cœli, quia per ipsam Deus verum fudit seculi lumen : facta est Maria scala cœlestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, etc. facta est Maria restauratio fœminarum, quia per ipsam a ruina primæ maledictionis probantur esse subtractæ. Tria denique mala Evæ a tribus bonis Mariæ probantur exclusa, etc. Venite virgines ad virginem : venite concipientes ad concipientem : venite parturientes ad parturientem : venite matres ad matrem : venite lactantes ad lactantem : venite juvenculæ ad juvenculam. Ideo omnes istos cursus naturæ virgo Maria in Domino nostro Jesu Christo suscepit, ut

(1) PROCL. pag. 220. Οὐ θέλεις τὴν παρακοὴν τῆς γυναικὸς δι' ὑπακοῆς πάλιν λυθῆναι γυναικός ;

(2) Idem pag. 226. Δι' ἧς τῶν δαιμόνων ὀξέως ἡ δυναστεία ἐσκυλεύθη, καὶ τῶν ἀνθρώπων ταχέως ἡ αἰχμαλωσία πρεσεμηνθη.

(3) Ibid. pag. 227. Αὕτη ὁ εὐθαλὴς, καὶ ἄφθαρτος παράδεισος, ἐν ᾧ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον φυτευθὲν πᾶσιν ἀκωλύτως χορηγεῖ τῆς ἀθανασίας τὸν καρπόν. Αὕτη τῆς καινῆς κτίσεως ἡ οὐράνιος σφαῖρα, ἐν ᾗ ὁ ἀειφανὴς τῆς δικαιοσύνης ἥλιος πᾶσαν ἀπὸ πάσης ἀπήλασε ψυχῆς τῶν ἁμαρτιῶν τὴν νύκτα. Αὕτη τῶν παρθένων τὸ καύχημα, τῶν μητέρων τὸ ἀγαλλίαμα, τῆς ὀρθοδοξίας τὸ χάραγμα, τῆς εὐσεβείας τὸ σφράγισμα.

(4) BASIL. Seleuc. pag. 360. Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ ἀμάραντος τῆς ἁγνείας παράδεισος· ἐν ᾧ φυτευθὲν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς βλαστήσει πᾶσι σωτηρίας καρπούς. Ὅθεν ἡ τετράστομος τῶν Εὐαγγελίων πηγὴ βρύσει τοῖς πιστεύουσι ποταμοὺς εἰκτιρμῶν. Χαῖρε κεχαριτωμένη, μεσιτεύουσα Θεῷ, καὶ ἀνθρώποις· ἵνα τὸ μεσότοιχον ἀναιρεθῇ τῆς ἔχθρας, καὶ τοῖς ἐπουρανίοις ἑνωθῇ τὰ ἐπίγεια.

(5) Tom. 7. hom. 44. pag. 368. Ἡ τῆς φυγάδος οἰκουμένης ἐπάνοδος· τῆς λιμωττούσης κτίσεως ταμεῖον ἀδαπάνητον· τοῦ νοητοῦ ἀγκίστρου τὸ δέλεαρ· ἡ τὴν γλυκεῖαν πόσιν ἀενάου πηγῆς τοὺς διψῶντας ἐμπλήσασα.

(6) Ibid. Ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος, ἐκ δέ σου ζωὴ ἀθάνατος. Ἐξ ἐκείνης καρπὸς νεκρώσεως, ἐκ δέ σου καρπὸς ζωοποιός. Ἐξ ἐκείνης ἀπάτη, ἐκ δέ σου ἀγάπη. Ἐξ ἐκείνης τοῖς ἀνθρώποις ὁ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, ἐκ δέ σου Θεοῦ καὶ σαρκὸς συμπλοκὴ ἀνερμήνευτος, etc. ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος τὸν κόσμον διατρέχων, εἰς σὲ δὲ προσκόψαν πεσεῖται. Ἐξ ἐκείνης τὸ πτῶμα, ἐκ δέ σου ἡ ἀνάστασις.

(7) Tom. 7. Chrys. pag. 534. vers. 16. Οὐ διὰ τῆς Μαρίας τὴν πεσοῦσαν Εὔαν ἀνέστησας ;

[1] Fulgent. 125.

omnibus ad se confugientibus fœminis subveniret : et sic restauraret omne genus fœminarum ad se venientium, nova Eva servando virginitatem, sicut omne genus virorum Adam novus recuperat Dominus Jesus Christus. » Quæ non sic intelligenda sunt, tanquam Dominus Jesus, non perinde fœminis ac viris salutem attulerit. Sed quod uti ad hominum perniciem duo navarant operam : sic ad eorum instaurationem totidem concurrerent, dispari tamen, et inæquali modo, et efficientia.

VIII. In eamdem mediatricis Mariæ delineationem conspirant elogia plurimorum Patrum, qui panegyricis illam sermonibus collaudarunt : velut Hesychii presbyteri Hierosolymitani in sermone de laudibus B. Virginis Mariæ. Hic « (1) quia Christus Sol est, Virginem cœlum esse » dicit, et « quemadmodum flos ille est immarcessibilis, hanc incorruptionis stirpem, immortalitatis paradisum. » Mox, « præclarum ornamentum » appellat « naturæ nostræ : luti nostri gloriam : quæ Evam a pudore, Adamum a comminatione liberavit ; et draconis audaciam abscidit. » Quæ omnia effecta sunt illius, quæ non otiosum est salutis humanæ, et divinæ beneficentiæ, ac largitionis instrumentum ; sed actuosum, et ex sese navans aliquid, et conferens. Sic illa Chrysippi presbyteri alterius Hierosolymitani : qui eam inter varia enconia nuncupat, « (2) Fontem lucis, quæ illuminat omnem hominem : vitæ promptuarium : radicem omnium bonorum : puteum aquæ vivæ. »

Sed omnium luculentissime Germanus patriarcha Constantinopolitanus, qui Leonis Isaurici tempore floruit, μεσιτείαν illam in eo sermone commendavit, quem de Virginis dormitione scripsit : e quo pauca hic excerpam. « (3) Nemo, *inquit*, Dei cognitione repletus est, nisi per te, sanctissima : nemo salvatus, nisi per te, Dei genitrix : nemo a periculis liber, nisi per te, dilecta Deo. » Subjicit alia plura de ejusdem intercessione, et suffragatione apud Deum, quæ postea reddemus.

IX. Andreas item Hierosolymitanus patriarcha multa ad eamdem sententiam suggerit in Sermone de salutatione angelica ; et hoc maxime : Gabrielem ait mysterii illius administrum, salutationem inchoasse suam ab ista voce, χαῖρε, quæ *gaudium* significat, « (4) ut gaudium, quod prima parens amiserat, Adami filia ex Davide orta, per seipsam recuperet. » Idem quoque, interjectis aliquot, ex illo ipso salutationis vocabulo, χαῖρε, præclarum, et afflatu quodam divino inspiratum elogium B. Mariæ sic instituit : « (5) Ave, *inquit*, sive potius gaude, instrumentum gaudii, per quod maledictionis est soluta damnatio, et pro ea gaudii introducta justificatio. » Ac mox : « Gaudeas, divinum cum hominibus pacificatorium. Gaudeas, thesaure vitæ immortalis, etc. Gaudeas, fermentum sanctum, divinitus perfectum : ex quo tota humani generis massa fermentata est, et ex uno corpore Christi panis facta in unam coaluit admirabilem concretionem. »

Pene omiseram illud Chrysippi minime sane prætereundum ; qui in sermone de laudibus B. Virginis magnifice hanc ejusdem μεσιτείαν ita deprædicat, oppositis inter se Eva et Maria. « (6) Quænam igitur, *ait*, quænam verisimile est humani generis hostem secum loqui, videntem nos per mulierem nunc in adoptionem pristinam revocatos? Nonne talia

(1) HESYCH. tom. 12. bibl. pag. 667. B. Ἐπειδὴ σὺ τυγχάνεις ἥλιος, οὐρανὸς ἀναγκαίως ἡ παρθένος κληθήσεται. Ἐπειδὴ σὺ ἄνθος τυγχάνεις ἀμάραντον, ἄρα ἡ παρθένος ἀφθαρσίας φυτὸν, ἀθανασίας παράδεισος, etc. τὸ σεμνὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐγκαλλώπισμα, τὸ τοῦ πηλοῦ ἡμετέρου καύχημα, ἡ τῆς αἰσχύνης τὴν Εὔαν, καὶ τῆς ἀπειλῆς τὸν Ἀδὰμ ἀπαλλάξασα· ἡ τὴν παῤῥησίαν ἀποτεμοῦσα τοῦ δράκοντος.

(2) CHRYSOST. orat. de B. Virg. t. 12. bibl. 669. C. Χαῖρε ἡ τοῦ φωτὸς πηγὴ τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον· χαῖρε τὸ ταμιεῖον τῆς ζωῆς· χαῖρε ἡ ῥίζα πάντων τῶν ἀγαθῶν· τὸ φρέαρ τοῦ ἀεὶ ζῶντος ὕδατος.

(3) GERM. tom. 12. bibl. pag. 704. A. Οὐδεὶς θεογνωσίας ἀνάμεστος, εἰ μὴ διὰ σοῦ, παναγία· οὐδεὶς ὁ σωζόμενος, εἰ μὴ διά σου, θεοτόκε· οὐδεὶς κινδύνων ἐλεύθερος εἰ μὴ διά σου, παρθενομήτορ· οὐδεὶς ὁ ἐλεούμενος δῶρον, εἰ μὴ διά σου, θεοχάριτε.

(4) ANDR. tom. 12. bibl. pag. 676. Καὶ Γαβριὴλ τῷ μυστηρίῳ διακονεῖ, καὶ τῇ παρθένῳ ὑποφώνει τὸ χαίρε· ἵνα τὴν χάραν, ἣν ἡ προμήτηρ ἀπώλεσεν, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀδὰμ ἡ ἐκ Δαβὶδ ἀνατείλασα δι' ἑαυτῆς ἀνασώσηται.

(5) Ibid. 679. Χαῖρε τὸ τῆς χαρᾶς ὄργανον, δι' οὗ τὸ τῆς ἀρᾶς ἐλύθη κατάκριμα, καὶ τὸ τῆς χαρᾶς ἀντεισήχθη δικαίωμα, etc. Χαίροις τὸ θεῖον πρὸς ἀνθρώπους διαλλακτήριον. Χαίροις θησαυρὲ τῆς ἀκηράτου ζωῆς, etc. Χαίροις ζύμη ἁγία θεοτελὴς, ἐξ ἧς ὅλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνεζυμώθη τὸ φύραμα, καὶ ἐξ ἑνὸς σώματος Χριστοῦ ἀρτοποιηθὲν εἰς ἓν συνῆλθε τὸ παράδοξον σύγκριμα.

(6) CHRYSOST. ibid. pag. 672. Ποῖα οὖν εἰκὸς, ποῖα καὶ λέγειν πρὸς ἑαυτὸν τοῦ ἀνθρωπείου γένους πολέμιον, διὰ γυναικὸς νῦν ὁρῶντα πρὸς τὴν υἱοθεσίαν ἡμᾶς ἀνακληθέντας τὴν ἐξ ἀρχῆς ; ἆρα οὐ τοιαῦτα ἀεὶ καὶ λέγει, καὶ θρηνῳδεῖ, πόθεν τὸ σκεῦος τὸ ἐξ ἀρχῆς συνεργόν μοι γεγονὸς, νῦν μοι πολέμιον ; γυνὴ πρὸς τὴν τοῦ γένους μοι τυραννίδα συνέπραξε, καὶ γυνὴ μετὰ τῆς τυραννίδος ἐκβέβληκεν. Ἡ Εὔα ἡ πάλαι με ἀνύψωσε, καὶ ἡ νέα κατέβαλεν.

nunc dicit, et lamentatur ? Undenam instrumentum illud, quod ab initio mihi opitulatum est, in hostem est mutatum ? Mulier ad invadendam in humanum genus tyrannidem adjutrix fuit : eadem mulier cum tyrannide me mea expulit. Vetus Eva me sublimem extulit ; nova dejecit. »

Theophanes Cerameus homilia 62. « (1) Assumamus, *inquit*, apud Deum mediatores sanctos, cum reliquos, tum præcipue castissimam Dominam, velox, et inexpugnabile præsidium. »

Editus est inter Ephræmi opera sermo de sanctissimæ Virginis laudibus, in quo multa de illius intercessione, ac μεσιτείᾳ continentur ; deque spe in eam hominum intenta, et ejusdem invocatione. Sed an revera Ephræmi illius Syri, et æqualis Basilii magni sit homilia ista, ut et pleraque scriptoris illius, dubitatur a multis. Ideo satis habemus in auctorem istum, cujusquemodi est, digitum intendere : nec in ejus describendis verbis operæ pretium ponimus.

X. His adjungam Latinorum haud ita veteres paucos, sed eruditos, et graves ; quorum minime vulgaris est auctoritas. Petrus Damiani homilia 46. de nativitate B. Mariæ [1] : « Hodie nata est, *inquit*, regina mundi, fenestra cœli, janua paradisi, tabernaculum Dei, stella maris, scala cœlestis ; per quam supernus rex humiliatus ad ima descendit ; et homo, qui prostratus jacebat, ad superna exaltatus ascendit. » Ex quibus nomina ista, *fenestra cœli, janua paradisi, stella maris, scala cœlestis*, advocationem et μεσιτείαν, hoc est sequestræ, ac mediatricis officia, et partes significant. Quin idem Homilia 45. « debitores nos esse » dicit « beatissimæ Virgini, et magnas illi post Deum de nostra redemptione gratias agere debere. » Quod verum non esset, nisi συνεργὸς, et adjutrix fuisset.

Scripsit beatus Anselmus auctor cumprimis doctus, et in divinis litteris apprime versatus, aliquot opuscula : quibus pro ardentissimo amore, quo sanctissimam Virginem prosequebatur, ejus dignitatem et gloriam illustrare studuit, ac potissimum illam ipsam, de qua modo agimus, mediatricis in ea commendare functionem. In libro de excellentia B. Virginis Mariæ, capite 9. « Pura, *inquit*, sanctitas, et sanctissima puritas piissimi pectoris ejus, omnem omnis creaturæ puritatem, sive sanctitatem transcendens, incomparabili sublimitate hoc promeruit, ut reparatrix perditi orbis benignissime fieret. Unde quid laudis pro tam ineffabili bono per eam reparatus mundus ei jure debeat æstimare nullatenus sufficit. » Deinde, post expositam hominis calamitatem, et restitutionem, liberationemque per Christum factam : « Quis igitur ista perpendens, *inquit*, æstimare queat, qua laude digna sit, quæ tantorum beneficiorum sola præ cunctis effici meruit mediatrix ? » Ac deinceps sæpius per illam, et per ejus merita redemptionem, et salutem, omniaque adeo commoda consecutos esse homines affirmat : et idcirco creaturam omnem honorem illi tribuere, ac venerationem, « quia Dominam summam, et unicam dominatricem cœli et terræ Mariam, ex his conspiciunt esse factam reginam angelorum. » Quippe, ut idem scribit [2], « hujus tanti boni effectum illi censemus profecto imputandum, per cujus virgineum uterum is venit in mundum, qui et humanam naturam in tantam, sicut diximus, dignitatis excellentiam sua sapientia revocavit ; et omnem simul creaturam privilegio amissi honoris mira dispensatione redonavit. » Item : « Sicut ergo Deus sua potentia parando cuncta, Pater, et Deus omnium : ita beata Dei genitrix Maria suis meritis cuncta reparando, mater est, et domina rerum. Deus enim est dominus omnium, singula in sua natura propria jussione constituendo : et Maria est domina rerum, singula cnogenitæ dignitati per illam, quam meruit, gratiam restituendo. »

XI. Anselmo ut ætate suppar, ita proxime ab eo recensendus est Bernardus, summus vir, et in ornandam sanctissimam Dei matrem non cæco, et inconsiderato mentis affectu, qui plebeiis et indocte superstitiosis objici posset, sed prudenti, et qui tam erudito homine dignus erat, effusus, non secus de patrona nostra, et mediatrice professus est innumeris in locis, et sermone amplo adeo, atque copioso, ut hoc unum egisse in scribendo videatur, illius ut excellentiæ, dignitatis, amoris in humanum genus, et beneficentiæ præco, ac buccinator haberetur. Ex hoc itaque pauca libabimus, in quibus mediatricis illi munus luculentissime, ac disertissime asserit. In homilia secunda de Evangelio *Missus est* [3], « O admirandam, *inquit*, et omni

(1) THEOPH. pag. 42. Προσλήψωμεθα πρὸς Θεὸν μεσίτας τοὺς ἁγίους, τους τε ἄλλους, καὶ κατεξαίρετον τὴν ὑπέραγνον δέσποιναν, τὴν ταχεῖαν προστασίαν, καὶ ἄμαχον.

[1] Tom. 2. p. 106. A. 2. — [2] Anselm. de Excell. Virg. c. 11. — [3] Bernar. col. 20. B.

honore dignissimam virginem! o fœminam singulariter venerandam, super omnes fœminas admirabilem, parentum reparatricem, posterorum vivificatricem!»

In sermone quoque alio de B. Virgine Maria ad illa verba Apocalypsis, *Signum magnum*, ita scribit[1]: « Vehementer quidem nobis, dilectissimi, vir unus, et mulier una nocuere. Sed gratias Deo, per unum nihilominus virum, et mulierem unam omnia restaurantur, nec sine magno fenore gratiarum, etc. Et quidem sufficere poterat Christus: siquidem et nunc omnis sufficientia nostra ex eo est; sed nobis bonum non erat esse hominem solum. Congruum magis ut adesset nostræ reparationi sexus uterque, quorum corruptioni neuter defuisset. Fidelis plane et potens mediator Dei et hominum homo Christus Jesus: sed divinam in eo reverentur homines majestatem, etc.» Itaque « opus est, *inquit*, mediatore ad mediatorem istum; nec alter nobis utilior, quam Maria. Crudelis nimirum Eva, per quam serpens antiquus pestiferum etiam ipsi viro virus infudit. Sed fidelis Maria, quæ salutis antidotum et viris, et mulieribus propinavit. Illa enim ministra seductionis; hæc propitiationis: illa suggessit prævaricationem; hæc injecit redemptionem. Quid ad Mariam trepidat humana fragilitas? Nihil austerum in ea, nihil terribile: tota suavis est, omnibus offerens lac, et lanam etc.»

Rursus in sermone secundo de Pentecoste[2], « Merito in te, *ait*, respiciunt oculi totius creaturæ; quia in te, et per te, et de te benigna manus omnipotentis quidquid creaverat recreavit.» Sic in sermone secundo de Assumptione[3], « Ipsa nempe mediatrix, *ait*, nostra: ipsa est per quam suscepimus misericordiam tuam Deus: ipsa per quam et nos Dominum Jesum in domos nostras excipimus.» Ac rursus[4]: « Advocatam prænisit peregrinatio nostra, quæ tanquam judicis mater, et mater misericordiæ, simpliciter, et efficaciter salutis nostræ negotia pertractabit.»

Joannes Gersonius Parisiensis cancellarius[5] accurata rerum divinarum scientia, et limato cum primis judicio præditus, postremum hic inter testes locum habebit. Hic in sermone quodam ad clerum, « Si adversarius, *inquit*, et accusator noster diabolus quomodolibet obniti voluerit, habemus te patronam clementissimam, te advocatam sapientissimam, te auxiliatricem potentissimam virginem matrem, quæ ab omni Ecclesia regina misericordiæ, et advocata nostra conclamaris.»

Et in alio opusculo[6], « Adeo cum fiducia, *inquit*, quia Christus dixit, Eum qui venit ad me, non ejiciam foras. Quia soror nostra, et advocata mater est gratiæ, et regina misericordiæ; quæ defendit jura hujus jurisdictionis, et curiæ.»

XII. Jam illud quod mediatoris proprium est munus, adhiberi ad exorandam veniam, et gratiam, sequestrem, et interventorem, (quod in Christo summo et primario mediatore demonstravimus in libro duodecimo,) licet in hac secundaria mediatrice beata Maria recognoscere: idque adeo paucis antiquorum testimoniis privatim de ea comprobabimus; quod uberius subinde fiet a nobis, cum universe de sanctorum μεσιτείᾳ, quorum princeps est virgo Maria, disputabimus.

Hujus itaque tum dogmatis apud antiquos Patres, tum usus, et instituti vestigia, quod ad beatam Virginem spectat, observamus in Gregorii Nazianzeni oratione illa, quam in sanctos Cyprianum, et Justinam martyres scripsit; quæ est decima octava. Ibi enim Justinam ait Christianam virginem, cum maleficiis, et incantationibus ab Cypriano mago ad obscœnam voluptatem impelleretur, Dei opem implorasse; et ad eam emerendam B. Mariæ advocationem interposuisse. « (1) Hæc, atque his plura commemorans, *inquit*, et Mariam virginem rogans, ut periclitanti virgini opem ferret, jejunii, et chameuniæ medicamento se tuetur.» Erat igitur usitatum tunc apud Christianos, mediatores, et interventores Deum allegare sanctos.

Nam quod objectare solent οἱ ἀγιόμαχοι, frustra esse qui illam, vel ceteros invocant sanctorum, quod procul a nobis remoti preces nostras non audiunt, hoc longe ante dissolvit Severianus Gabalitanus episcopus æqualis Chrysostomi in sermone sexto de Mundi opificio: ubi cum dixisset, verissime id de se affirmasse S. Mariam, *Beatam me dicent om-*

(1) Nazianz. orat. 18. pag. 279. Ταῦτα, καὶ πλείω τούτων ἐπιφημίζουσα, καὶ τὴν Μαρίαν παρθένον ἱκετεύουσα βοηθῆσαι πάρθένῳ κινδυνευούσῃ, τὸ τῆς νηστείας, καὶ χαμευνίας προβάλλεται φάρμακον.

[1] Ibid. col. 262. — [2] Col. 211. — [3] Col. 249. A. — [4] Serm. 1. de Assum. 247. K. — [5] Par. 2. col. 549. — [6] Ibid. col. 463. C.

nes generationes, subinde hoc opponit sibi: « (1) Et quid illam juvat istud (inquies) cum non audiat? » Cui sic respondet: « Imo vero maxime audit, eo quod in loco est splendido mater salutis, fons sensibilis lucis. »

Basilius Seleuciensis oratione εἰς εὐαγγελισμὸν, B. Virginem, cum omnibus sanctis plurimum antecellat, multo ait, quam illos omnes, ad opem ferendam esse potentiorem. Tum in fine orationis ad eam invocandam populum hortatur, ac precandi formulam hujusmodi præscribit: « (2) O sanctissima Virgo! de qua quisquis præclara omnia, et illustria dicit, ut a veritate non aberrat, sic infra dignitatem prædicat: e cœlo propitia nos respiciens, nunc quidem pacifice nos perducito: postea vero ad judicialem thronum securos, ac nullo confusos pudore sistens, stationis ad dextram participes effice. »

XIII. Augustinus in sermone 18. de Sanctis, qui de Annuntiatione inscribitur: quem Lovanienses germanis asciscunt, etsi ab nonnullis Fulgentio tribuitur; orationis formam similiter concipit, quæ ab Ecclesia catholica frequentem in usum recepta est. In hac ipsa porro beata Maria suppliciter rogatur, ut « cum susceperit vota, culpas nostras orando excuset. » Tum: « Admitte, *inquit*, nostras preces intra sacrarium exauditionis; et reporta nobis antidotum reconciliationis. Sit per te excusabile, quod per te ingerimus: fiat impetrabile, quod fida mente poscimus. Accipe quod offerimus, redona quod rogamus, quia tu es spes unica peccatorum. Per te speramus veniam delictorum; et in te, beatissima, nostrorum est expectatio præmiorum. Sancta Maria succurre miseris, juva pusillanimes, » etc. quæ omnium, ut dixi, Christianorum in ore quotidie versantur.

Germanus item Constantinopolitanus patriarcha in oratione de dormitione B. Virginis multa de benigno illius affectu, et misericordia, quam invocantibus se peccatoribus tribuit, et ejus interventu, ex communi totius Ecclesiæ sensu disserit. « (3) Quis, *inquit*, peccatoribus adeo enixe patrocinatur? Quis aberrantium causam tantopere tuetur? » Etenim alii peccatores fidejubere, ac pro iis interponere se cunctantur; ne, ut in ficu infructuosa evenit [1], ob sterilitatem illius irrita sit, et iniqua postulatio. « (4) Tu vero, *inquit*, maternam vim apud Deum obtinens, iis qui supra modum peccant supra modum veniam conficis. Nec enim fieri potest, ut non exaudiaris, quoniam tibi ad omnia, et per omnia, et in omnibus Deus, tanquam veræ, et immaculatæ matri suæ obedit. Unde et afflictus merito ad te confugit: imbecillus tibi adhæret: qui bello petitur, te hostibus opponit. Indignationem, iram, et afflictionem, immissionem per angelos malos tu commutas: tu justam comminationem, et sententiam æquæ condemnationis convertis, magnopere amans populum illum, qui nomine filii tui vocatur. »

Huc adjungi possunt Liturgiæ omnes antiquæ [2], græcæ, latinæque: in quibus B. Mariæ, ac sanctorum omnium precibus, ac meritis venia peccatorum, ac beneficia cetera impetrare studet Ecclesia.

Ita etiam Theophanes Cerameus in postrema homilia: ubi « (5) velox, et invictum B. Virginis patrocinium » appellat. Et, « (6) Intercede, *inquit*, pro nobis indignis servis tuis. Exora unigenitum tuum filium, ut peccata nostra toleret. »

Extant et orationes Joannis Damasceni [3]; quibus ejusdem opem Virginis, et patroci-

(1) SEVER. tom. 7. operum Chrysost. pag. 639. vers. 28. Καὶ τί, φησὶν, ὠφελεῖται μὴ ἀκούουσα; μάλιστα μὲν οὖν ἀκούει ἐκ τοῦ ἐν τόπῳ φαεινῷ, ἐν χώρᾳ ζώντων εἶναι, ἡ μήτηρ τῆς σωτηρίας, ἡ πηγὴ τοῦ αἰσθητοῦ φωτός.

(2) BASIL. Seleuciensis pag. 367. Ὦ παναγία παρθένε, περὶ ἧς ὁ πάντα λέγων σεμνά τε, καὶ ἔνδοξα οὐ διαμαρτάνει μὲν τῆς ἀληθείας, ἁμαρτάνει δὲ τῆς ἀξίας· ἄνωθεν ἡμᾶς ἵλεως ἐποπτεύουσα, νῦν μὲν διαξάγοις εἰρηνικῶς, ἐπὶ δὲ τοῦ θρόνου τῆς κρίσεως ἀκαταισχύντως προσάγουσα, μετόχους τῆς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στάσεως ἀποδείξας.

(3) GERM. tom. 12. bibl. Τίς γὰρ τῶν ἁμαρτωλῶν τοσοῦτον ὑπερμαχεῖ; τίς τῶν ἀδιορθούντων κατὰ τοσοῦτον ὑπεραπολογεῖται;

(4) Ibid. Σὺ δὲ μητρῴαν ἔχουσα πρὸς Θεὸν τὴν ἰσχὺν, καὶ τοῖς καθ' ὑπεροχὴν ἁμαρτάνουσιν καθ' ὑπερβολὴν τὴν συγχώρησιν ἐξανύεις. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεταί σέ ποτε παρακουσθῆναι· ἐπειδὴ πειθαρχεῖ σοι κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς, ὡς ἀληθινῇ αὐτοῦ, καὶ ἀχράντῳ μητρί. Ὅθεν ὁ θλιβόμενος εὐλόγως πρός σε καταφεύγει· ὁ ἀσθενῶν σοι προσκολλᾶται· ὁ πολεμούμενός σε τοῖς ἐχθροῖς ἀνθοπλίζει. Θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θλῖψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν σὺ μεταβάλλεις· ἀπειλὴν δικαίαν, καὶ ψῆφον ἀξιοπαθοῦς καταδίκης σὺ μεταστρέφεις, ἀγαπῶσα μεγάλως τὸν ἐπικεκλημένον τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ σου λαόν.

(5) THEOPH. pag. 427. Τὴν ταχεῖαν προστασίαν, καὶ ἄμαχον.

(6) Ibid. Μεσίτευσον ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀναξίων δούλων σου, δυσώπησον τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, etc.

[1] Luc. 13. 6. — [2] Ut to. 12. Bibl. in Lit. Jacob. p. 249. et Basil. p. 293. Chrys. 326. et 328.

[3] Damasc. p. 606. seq.

nium implorat. Necnon hymni Cosmæ Hierosolymitani [1].

XIV. Rursus Hildephonsus in plerisque sermonibus illius auxilium, advocationemque precibus elicit [2].

Sic Petrus Damiani in epistola 29. libri sexti : « Optima spes est, *inquit*, apud eam habere confugium, quæ scilicet inter omnes cœlestis curiæ senatores impetrandi apud Deum primum obtinet locum. »

Et in sermone 44. qui est primus de Nativitate [3] : « Quid tibi negabitur, *inquit*, cui negatum non est Theophilum de ipsis perditionis faucibus revocare ? etc. Nil tibi impossibile, cui possibile est desperatos in spem beatitudinis relevare. Quomodo enim illa potestas tuæ potentiæ poterit obviare, quæ de carne tua carnis suscepit originem ? Accedis enim ante illud aureum humanæ reconciliationis altare, non solum rogans, sed imperans ; domina, non ancilla. » Audacter ista Petrus : sed illis consentanea, quæ Germanus Constantinopolitanus paulo a nobis adductus antea scribit : « Deum obedire Virgini, tanquam matri : » tum quæ Joannes Gersonius in eo loco scripsit quem supra capite octavo posuimus [4]. Quemadmodum et Scriptura [5] *Deum* ait *obediisse voci hominis*, quando orante Josue sol medio in cursu constitit. Est autem imperium illic non proprie sumptum, quale domini est jubentis, sed oratio, ac postulatio efficax, et certa ex ingenti, ac singulari fiducia ; quæ omnino quodcumque vult obtinet.

Rupertus in calce libri quarti et ultimi commentariorum in Canticum canticorum [6] : « O beata Maria, *inquit*, mons montium, Virgo virginum, sancta sanctorum ! ad omnes quidem convertimur montes aromatum, et vocamus, ut respondeant nobis. Et hoc est, quod unusquisque nostrum dicit [7] : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Sed et præcipue convertimur, ad te præ ceteris oculos nostros levamus, tuum præ omnibus auxilium suspiramus. Per sanctum uteri tui sacramentum, et illum, qui animam tuam pertransivit, gladium, obtine, ut videamus ipsam illuminationem montium æternorum, etc. »

Bernardus quoque sermone 4. de Assumptione [8] : « Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est, qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse, etc. Sit pietatis tuæ, ipsam quam apud Deum gratiam invenisti, notam facere mundo, reis veniam, periclitantibus adjutorium, et liberationem sanctis tuis precibus obtinendo. »

Et homilia secunda in Evangelium *Missus est*, etc. [9] « O quisquis te intelligis in hujus seculi profluvio magis inter procellas, et tempestates fluctuare, quam per terram ambulare ; ne avertas oculos a fulgore hujus sideris, si non vis obrui procellis. Si insurgant venti tentationum, si incurras scopulos tribulationum, respice stellam, voca Mariam, etc. Non recedat ab ore, non recedat a corde : et ut impetres ejus orationis suffragium, non deseras conversationis exemplum. » Innumera sunt ejusdemmodi per omnia dispersa Bernardi scripta : quæ hoc loco describere quam facile, tam supervacuum est, et ad alia properantibus molestum. Præsertim cum universe de sanctorum omnium intercessione, invocatione, cultu, ac veneratione propositum sit in sequentibus disserere ; quo genere quidquid ad B. Mariam pertinet, sine ulla controversia continetur, imo principem in eo locum suo jure sibi vindicat.

[1] Tom. 8. Bibl. PP. p. 718. et seq. — [2] Ut in Serm. de Assumpt. tom. 9. Bibl. col. 152. et in Serm. 2. col. 156. et Ser. 4. col. 161. et seq.

[3] Petrus Dam. tom. 2. p. 101. A. 1. — [4] Cap. 8. § 5. — [5] Josue. 10. 14. — [6] Tom. 1. p. 1034. — [7] Psal. 120. — [8] Bern. col. 256. — [9] Ibid. col. 25. C.

CAPUT DECIMUM.

De Sanctis post B. Virginem intercessoribus, ac mediatoribus apud Deum. — Cypriani de illis locus, — 2. excussus et illustratus. — 4. Exinde græci latinique alii Patres in idem conspirantes.

I. Post integerrimam Dei genitricem, in secundariorum genere mediatorum proxime censentur angeli; deinde homines sancti, qui functi corpore, sola vivunt anima cum Deo, rebusque nostris, pro ea qua apud illum valent gratia, et auctoritate succurrunt. De his nonnulla hoc loco dicere constitui. Nam de angelis satis disputatum est in secundo libro [1], de tribus, qui ad cœlestes illos spiritus attinent. Ubi et de sanctis hominibus quædam sunt Patrum adspersa testimonia: ut eo brevioribus hic esse nobis liceat; maxime cum in tractando hoc argumento complures docti strenuam et laudabilem operam insumpserint, ac vetustatis scrinia omnia propemodum exhauserint. Nos igitur hoc in caput aliqua congeremus veterum loca, quæ, ut quemque scriptorem in manus sumpseramus, in adversariis adnotavimus. Ex quibus constare poterit, non ementitum, neque novitium in Ecclesia catholica dogma istud esse; intercessores, ac mediatores apud Deum homines esse sanctos; ac tum eos pro hominibus divinæ majestati supplicare, tum ad id præstandum votis illorum, et orationibus adduci: « Ac catholicam fidem etiamnum hoc habere, firmatam Spiritu Dei in sanctis ejus contra omnem hæreticam pravitatem, » ut loquitur Augustinus [2]. Nec, ut in ceteris fere consuevimus, græcos separatim ab latinis testes citabimus; sed ætatis potius qua quisque scripsit ordinem tenebimus.

Cyprianus in epistola ad Cornelium, quæ in editione Pamelii ordine est 57. et sic incipit: *Cognovimus, frater carissime*, sub finem, sic eum alloquitur: « Memores nostri invicem simus, concordes, atque unanimes: utrobique pro nobis semper oremus: pressuras, et angustias mutua charitate relevemus. Et si quis isthinc nostrum prior divinæ dignationis celeritate præcesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio. Pro fratribus, et sororibus nostris apud misericordiam Patris non cesset oratio. » Perspicuum est his verbis Cyprianum hortari Cornelium papam, ut quandiu ambo vivunt in corpore, mutuis se apud Deum precibus juvent, ac solatia invicem præstent: atque uter amborum vita excesserit, sive martyrio functus; sive sua, et naturali morte, eadem in eo dilectio perseveret, ut pro iis, quos in mundo superstites reliquerit, hoc est tam pro collega suo episcopo, quam pro Ecclesia ei commissa, divinam pulset, imploretque clementiam. Hæc sincera est, et certissima istius loci sententia: quæ manifeste illud ostendit, quod hic contendimus, persuasum fuisse Cypriano, adeoque temporum illorum Ecclesiæ, sanctos cum Deo viventes pro vivis interpellare Deum.

II. Sed *ambiguum videtur* postremo editori operum Cypriani [3], *an hic ita sentiat.* Cur autem dubitet, rationem affert, quam nec intelligere me fateor, nec alius, puto, me perspicatior assequetur. Si sanctos etiam defunctos orare pro vivis credidit illo in loco Cyprianus, « Dicendum est, *ait*, hæc illius verba. Si quis isthinc nostrum prior divinæ dignationis celeritate præcesserit, non esse accipienda de eo, qui per martyrii coronam præcesserit; (Quis enim orandum esse dicet pro martyre, cujus sanguis tota paradisi clavis est?) sed de eo, qui communi mortalitatis exitu diem certaminis anteverterit. Pro eo certe perseveret apud Dominum dilectio nostra. » Atqui planum est, Cyprianum rogare Cornelium, ut qui prior amborum ipsorum quocumque tandem exitu diem clauserit extremum, pro superstitibus fratribus et sororibus Deo supplicet. Quod cum dicit, non illum jubet orare pro martyre, sed pro iis duntaxat, qui adhuc in vita, et periculo versantur.

Pergit vero Observationis auctor: « At si vicissim oremus, *inquit*, ut perseveret illi apud Dominum dilectio nostra, quæ ratio rogandi, hortandive beatum jam et felicem, ut in dilectione fratrum suorum perseveret? cum absque illa dilectione, absque illa scilicet charitate, æterna vita plane esset indignus: neque

[1] Cap. 8. et 9. — [2] Aug. Tract 20. in Joan.

[3] Rigal. in Observ. ad Cypr. p. 84.

dici debeat sanctus, qui erga fratres suos charitatem amiserit. » Verum cum rogat Cyprianus, ut in eo, qui prius decesserit, integra maneat dilectio, non dilectionem intelligit, sive affectum animi, quæ charitas dicitur, sed hujus affectum; qui in eo situs est, ut pro certis hominibus oretur, et quædam illis impetrentur a Deo beneficia. Quod non semper, nec omnibus, postulant sancti. Neque propterea non diligunt : sed dilectionis suæ non hunc fructum, atque officium exprimunt; quod hoc vident Deo minime placere. Nisi forte cum Jeremiam prophetam vetabat Deus orare pro Israelitico populo verbis istis [1] : *Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem, et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te;* cum sit charitatis orare pro perditis, eum jubebat charitatem omnem exuere, et hoc ipso vita se indignum æterna facere. Sane multa rogati a nobis postulant aliqui sancti, et impetrant a Deo beneficia, quæ non rogati alii minime procurant : neque tamen dilectionem isti, aut æternam vitam non habent. Est enim multiplex dilectionis effectus, et unum iste, alium ille sanctorum exhibet, cujus utriusque matricem, et radicem ambo charitatem obtinent.

III. Denique in Observatione ista pertexuntur : « Profecto pius, et fidelis est sermo; Eorum qui jam exuti mortalitate facti sunt Christi cohæredes, et eorum, qui superstites adhuc in terris, ejusdem Christi cohæredes futuri sunt, unam esse Ecclesiam, uno Spiritu sancto tam probe junctam, ut nec morte divellatur. Orant illi Deum pro nobis, et nos Deum laudamus pro illis, et sic utrobique pro nobis semper oramus. » Hæc non alio pertinere possunt, nisi ut modum explicent, quo sanctos mortuos invocamus : nempe ut nos orare illos pro nobis, nihil sit aliud nisi Deum laudare pro illis, non autem aliquid petere ab illis, hoc est a Deo per sequestres illos, ac mediatores. At hoc incredibiliter est absurdum. Nam et laudare Deum non idem est ac petere aliquid a Deo. Et innumera sunt exempla veterum, et testimonia, quæ sine ulla dubitatione docent, tum angelos, et sanctorum animas pro hominibus apud Deum intercedere, tum ab illis vivos aliquid rite postulasse, aut per eorum interventum, ac merita : ut ex subjectis apparebit. Quocirca minime est probanda catholici istius dogmatis de intercessione sanctorum interpretatio, quam Observationes illæ Cyprianeæ suggerunt; nec sanctissimi martyris satis mentem assequuntur. Quin hoc penitus exploratum est ex totius catholicæ Ecclesiæ sensu, et antiquorum testificatione, sanctos duplici nomine *mediatorum, interventorumque* partes apud Deum obire nostra causa; tum quod pro nobis Deo supplicant, et ejus beneficentiam, ac misericordiam eliciunt, tum quod rogati a nobis idipsum præstant. Cujus utriusque fidem sequentibus testimoniis adstruemus.

IV. Origenes libro octavo contra Celsum sanctos orare pro nobis, Deumque placare luculenta sententia demonstrat; cum ait, « (1) Ex eo quod conciliatur nobis summus Deus, consequens esse, ut et benevoli reddantur nobis omnes illius amici, angeli, animæ, ac spiritus. Habent enim sensum eorum, qui Dei benevolentia digni sunt; nec solum erga eos, qui digni sunt, bene sunt affecti : sed et omnibus opitulantur, qui summum colere Deum cupiunt, quem et propitium reddunt, et cum iis communiter precantur, ac simul postulant. » Ultro igitur, et ἄκλητοι, uti mox loquitur, adsunt hominibus, et orationibus suis eos adjuvant. Idem docet homilia tertia in Cantica, interprete Hieronymo, et ex libri secundi Machabæorum, capite 15. probat. Post hunc commemorandus est Basilius, cujus de invocatione sanctorum, et beneficiis per eos impetratis præclarum extat testimonium in homilia 20. de quadraginta martyribus, qui apud Cæsaream in Cappadocia passi sunt. « (2) Quantum, *inquit*, laborares, ut vel unum invenires, qui pro te Dominum rogaret? Ecce quadraginta

(1) ORIG. 8. cont. Cels. pag. 432. Τῷ ἐξευμενίζεσθαι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν ἕπεται εὐμενεῖς ἔχειν τοὺς ἐκείνου πάντας φίλους, ἀγγέλους, καὶ ψυχάς, καὶ πνεύματα. Συναίσθονται γὰρ τῶν ἀξίων τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐμενισμοῦ, καὶ οὐ μόνον καὶ αὐτοὶ εὐμενεῖς τοῖς ἀξίοις γίνονται. Ἀλλὰ καὶ συμπράττουσι τοῖς βουλομένοις τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν θεραπεύειν. Καὶ ἐξευμενίζονται, καὶ συνεύχονται, καὶ συναξιοῦσι.

(2) BASIL. tom. 1. pag. 533. D. Πόσα ἂν ἔκαμες, ἵνα ἕνα που εὕρῃς ὑπὲρ σου δυσωποῦντα τὸν Κύριον; τεσσαράκοντά εἰσιν ἤδη σύμφωνον ἀναπέμποντες προσευχήν. Ὅπου δυο, ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ὅπου δὲ τεσσαράκοντα, τίς ἀμφιβάλλει Θεοῦ παρουσίαν; ὁ θλιβόμενος ἐπὶ τοὺς τεσσαράκοντα καταφεύγει· ὁ εὐφραινόμενος, ἐπ' αὐτοὺς ἀποτρέχει· ὁ μὲν, ἵνα λύσιν εὕρῃ τῶν δυσχερῶν· ὁ δὲ, ἵνα φυλαχθῇ αὐτῷ τὰ χρηστότερα. Ἐνταῦθα γυνὴ εὐσεβὴς ὑπὲρ τέκνων εὐχομένη καταλαμβάνεται, ἀποδημοῦντι ἀνδρὶ τὴν ἐπάνοδον αἰτουμένη, ἀρρώστοῦντι τὴν σωτηρίαν. Μετὰ μαρτύρων γενέσθω τὰ αἰτήματα ἡμῶν.

Mox. Ὦ κοινοὶ φύλακες τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων· ἀγαθοὶ κοινωνοὶ φρεντίδων· δεήσεως συνεργοί· πρεσβευταὶ δυνατώτατοι.

[1] Jere. 7. 17.

sunt concordem effundentes orationem. [1] Ubi duo, vel tres congregati sunt in nomine Domini, ibi in medio ipsorum est. Ubi ergo quadraginta sunt, quis de illius præsentia dubitabit? Qui affligitur, ad quadraginta confugit, qui lætatur, ad ipsos occurrit : hic, ut malorum exitum inveniat : ille, ut in secundis rebus conservetur. Hic religiosa fœmina pro filiis orans invenitur, ac peregre agenti viro reditum postulans, aut ægrotanti sanitatem. Cum martyribus postulata nostra jungantur. » Tum quibusdam interpositis, « O communes, *inquit*, custodes humani generis : boni curarum participes ; orationis adjutores ; legati potentissimi. » Quæ verba ab Joanne Damasceno citantur in libro secundo de Imaginibus [2].

V. B. Gregorius item Nazianzenus multis in locis idipsum approbat. Sic enim Oratione sexta, cum de cultu martyrum agit, hujus finem, atque fructum ait esse, « (1) spiritalem ascensionem, et deificationem, cujus mediatores sunt martyres. » Idem in panegyricis sanctorum laudationibus sæpe illos invocat, et ut pro se Deum exorent, ab eoque beneficia postulent, interpellat ; ut in fine orationis 18. quæ est in S. Cyprianum martyrem : « (2) Tu vero nos, *inquit*, e cœlo benignus aspice, et orationem nostram, ac vitam guberna, etc. » Postulat insuper ut ad pascendum gregem sibi commissum præsidio sit, et sanctissimæ Trinitatis, cui nunc assistit, clariorem lucem impertiat. In vicesima rursus [3], quæ est funebris in S. Basilium, optat ut res suæ precibus illius meliore cursu ferantur. Et sub orationis finem, eumdem ita comprecatur : « (3) Tu vero, divinum, et sacratum caput, e cœlo nos aspice ; et carnis stimulum a Deo nobis ad disciplinam datum, vel precibus tuis siste ; vel persuade fortiter ferre : ac totum vitæ nostræ curriculum ad id, quod maxime conducibile est, dirige. Postquam autem excesserimus e vita, illinc nos etiam in tua tabernacula suscipe ; ut simul viventes, et sanctam, ac beatam Trinitatem intuentes, etc. » Eadem precandi formula sanctum Athanasium compellat in fine orationis 21. Et in oratione 24. de eodem loquens Athanasio, « (4) Hunc res *ait* nostras e cœlo prospicere, ac manum porrigere iis qui virtutis causa laborant, eoque id magis facere, quo vinculis corporis expeditus est. »

(5) Gregorius Nyssenus oratione secunda in Quadraginta martyres, in ejus fine precatur, ut martyrum istorum « ope, et interventu (id enim est πρεσβεία) corroborati fideles ad paradisum perveniant. »

In oratione vero in S. Theodorum latissime sanctorum intercessionem, et pro vivis sedulam orationem confirmat. Hunc enim invocat, et ejus implorat auxilium. « (6) Intercede, *inquit*, pro patria apud communem regem, etc. Timemus vexationes : expectamus pericula. Non longe absunt nefandi Scythæ, qui bellum contra nos meditantur. Tanquam miles pro nobis pugna : tanquam martyr pro conservis utere libertate. Quamvis e vita excesseris, at nosti perpessiones, et necessitates humanæ naturæ. Pacem postula. » Tum ita pergit ; « Nos enim quod incolumes sumus servati, tibi acceptum referimus. Postulamus autem et futuri securitatem temporis. Quod si majori advocatione, et intercessione opus est, fratrum tuorum martyrum chorum congrega, et cum omnibus deprecare. Multorum justo-

(1) NAZIANZ. pag. 140. A. Ἀναβάτεως, ἢ θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι.

(2) NAZIANZ. pag. 286. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἄνωθεν ἵλεως, καὶ τὸν ἡμέτερον διεξάγοις λόγον, καὶ βίον, etc. Vide et orat. 19. pag. 288.

(3) Idem orat. 20. pag. 373. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἄνωθεν, ὦ θεία, καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ Θεοῦ σκόλοπα τῆς σαρκὸς, τὴν ἡμετέραν παιδαγωγίαν, ἢ στήσαις ταῖς σεαυτοῦ πρεσβείαις, ἢ πείσαις καρτερῶς φέρειν· καὶ τὸν πάντα βίον ἡμῖν διεξάγοις πρὸς τὸ λυσιτελέστατον. Εἰ δὲ μετασταίημεν, δέξαιο κἀκεῖθεν ἡμᾶς ταῖς σεαυτοῦ σκηναῖς, ὡς ἂν ἀλλήλοις συζῶντες, καὶ συνεποπτεύοντες τὴν ἁγίαν, καὶ μακαρίαν Τριάδα, etc.

(4) Idem orat. 24. pag. 425. Ἀνώθεν ἐποπτεύει εὖ οἶδα νυν τὰ ἡμέτερα, καὶ χεῖρα ὀρέγει τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κάμνουσι, καὶ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τῶν δεσμῶν ἐστιν ἐλεύθερος.

(5) NYSSEN. tom. 2. pag. 946. Τοῦ παραδείσου ἐντὸς γενώμεθα, διὰ τὰς πρεσβείας αὐτῶν δυναμωθέντες.

(6) Idem pag. pag. 1017. C. Πρέσβευσον ὑπὲρ τῆς πατρίδος πρὸς τὸν κοινὸν βασιλέα, etc. ὑφορώμεθα θλίψεις, προσδοκῶμεν κινδύνους. Οὐ μακρὰν οἱ ἀλιτήριοι Σκύθαι τὸν καθ' ἡμῶν ὠδίνοντες πόλεμον. Ὡς στρατιώτης ὑπερμάχησον, ὡς μάρτυς ὑπὲρ τῶν ὁμοδούλων χρῆσαι τῇ παῤῥησίᾳ. Εἰ καὶ ὑπερέβης τὸν βίον, ἀλλ' οἶδας τὰ πάθη, καὶ τας χρείας τῆς ἀνθρωπότητος. Αἴτησον εἰρήνην, etc.

Ἡμεῖς γὰρ καὶ ὑπὲρ ὧν ἀπαθεῖς ἐφυλάχθημεν, σοὶ λογιζόμεθα τὴν εὐεργεσίαν. Αἰτοῦμεν δὲ καὶ τοῦ μέλλοντος τὴν ἀσφάλειαν· Ἂν χρεία γένηται καὶ πλείονος δυσωπίας, ἄθροισον τὸν χορὸν τῶν σῶν ἀδελφῶν τῶν μαρτύρων, καὶ μετὰ πάντων δεήθητι. Πολλῶν δικαίων εὐχαὶ, λαῶν καὶ δήμων ἁμαρτίας λυσάτωσαν. Ὑπόμνησον Πέτρον, διέγειρον Παῦλον, Ἰωάννην ὁμοίως τὸν θεολόγον, καὶ φιλούμενον μαθητὴν, ἵν' ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ἃς συνεστήσαντο, μεριμνήσωσιν, ὑπὲρ ὧν τὰς ἀλύσεις ἐφόρεσαν.

[1] Matt. 18. 20. — [2] Dam. 2. de Imag. p. 748.

[3] Nazian. p. 335. A.

rum orationes, populorum, ac multitudinum peccata dissolvant. Admone Petrum; excita Paulum : necnon Joannem theologum, et dilectum discipulum, ut pro fundatis a se Ecclesiis solliciti sint; pro quibus catenas gestarunt. »

VI. Ambrosius in Lucæ caput 20. ait « victores seculi principibus anteferri. Denique mortuis regibus, in perpetuum martyres regnum cœlestis gratiæ honore succedunt : et illi fiunt supplices, hi patroni. »

Ejusdem epistolæ extant aliquot, et homiliæ ad Mediolanensem populum habitæ post inventa sanctorum quorumdam corpora; in quibus de sanctorum patrocinio, et advocatione egregium testimonium perhibet. In epistola 53. refert quemadmodum sanctorum Gervasii et Protasii corpora revelante sibi Deo repererit. Quorum etiam ad caput libellum scriptum ab quodam Philippo invenisse ait, « in quo et ortus eorum, et finis scriptus erat. » Hujus erat ista clausula : « Ego servus Christi Philippus abstuli cum filio meo furtim nocte sancta corpora; et in domo mea, Deo solo teste, in ista arca saxea sepelivi; credens me orationibus eorum consequi misericordiam Domini nostri Jesu Christi. » Hujus inventionis meminit etiam Augustinus [1], qui tum Mediolani se fuisse testatur. De qua idem Ambrosius scribens epistola 54. ad Marcellinam sororem [2], concionem tum a se habitam ad populum describit; in qua *propugnatores* illos, ac *defensores*, et *patronos* se habere profitetur [3] : « Quorum quo majora, eo tutiora patrocinia sunt, etc. Aperuit oculos nostros Dominus : videmus auxilia, quibus sumus sæpe defensi, etc. Patronos habebamus, et nesciebamus. »

VII. In libro vero de Viduis, omnem hæreticæ cavillationis fucum diluit; dum et sanctos mortuos, perinde ac vivos, pro nobis intercedere docet : et ut officium nobis istud præbeant, exorandos esse [4]. « Denique cum socrus, *inquit*, Simonis magnis febribus detineretur [5], Petrus et Andreas rogaverunt Dominum pro ea. Et stans super illam, imperavit febri, et remisit illam; et continuo surgens ministrabat illis. Magnis, inquit, tenebatur febribus, et rogaverunt illum pro ea. Et tu habes proximos, qui Deo pro te supplicent. Habes apostolos proximos : habes martyres proximos; si ipsa martyribus devotionis societate, misericordiæ quoque muneribus appropinques, etc. Ama ergo propinquitatem Petri, affinitatem Andreæ, ut pro te rogent, et recedant cupiditates tuæ verbo Dei pulsæ. » Et paucis interjectis : « Ergo rogaverunt, *inquit*, pro vidua Petrus et Andreas. Utinam existat aliquis, qui tam cito possit rogare pro nobis : vel certe iste, qui pro socru rogat Petrus, et Andreas frater ejus. Tunc enim pro affinitate poterant, nunc jam possunt pro nobis, et pro omnibus impetrare. » Pergit deinde : « Obsecrandi sunt angeli pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt : martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quoddam corporis pignore patrocinium vindicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine etiam si qua habuerunt peccata, laverunt. Isti enim sunt Dei martyres, nostri præsules, speculatores vitæ, actuumque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostræ infirmitatis adhibere : qui et ipsi infirmitatem corporis, etiam cum viverent, cognoscebant. »

VIII. Jam Chrysostomus innumera, et præclara ejusdem sanctorum μεσιτείας testimonia passim edidit; e quibus pauca reddemus. In homilia panegyrica de martyribus Ægyptiis inter alia, quæ de horum reliquiis, et sacris corporibus accommodate ad catholicam professionem disputat, de eorum apud Deum intercessione, ac patrocinio hæc insignia prædicat. « (1) Si enim, *inquit*, illi, qui præclaris factis celebres erant majorum nostrorum tempore, sanctorum virorum nomina prætendentes, et ad Abrahami, Isaaci, et Jacobi appellationem confugientes, solatium aliquod assecuti sunt, et ingentem ex illorum recordatione nominum utilitatem adepti; multo magis nos ipsi, quando non solum nomina præferemus, sed etiam corpora ipsa, quæ decertarunt, propitium, et clementem ac benignum nobis Deum reddere poterimus. » Addit, illa ipsa, quæ dicit, plurimorum experimentis approbari, qui martyrum illorum vim beneficam senserunt.

(1) CHRYSOST. tom. 5. hom. 73. pag. 520. v. 20. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μεγάλα κατωρθωκότες ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων, ὀνόματα προβαλλόμενοι ἁγίων ἀνδρῶν, καὶ ἐπὶ τὴν προστηγορίαν Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ καταφεύγοντες ἔτυχόν τινος παραμυθίας, καὶ μεγάλην ἀπο τῆς μνήμης τῶν ὀνομάτων τούτων ἐκαρποῦντο τὴν ὠφέλειαν· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς ὅταν μὴ ὀνόματα μόνον προβαλλόμενοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀθλήσαντα σώματα, δυνησόμεθα τὸν Θεὸν ἵλεω ἔχειν, καὶ ἥμερον, καὶ προσηνῆ.

[1] Aug. 9. Conf. c. 7. — [2] Amb. to. 5. col. 316. M. — [3] Ibid. 317. A. — [4] Amb. to. 4. col. 505. D. — [5] Luc. 4.

Sic in oratione de S. Ignatio sub finem [1], testatur, omnes, qui ad illum martyrem accedunt, multa per eum impetrare beneficia : Antiochenses hortatur, (1) ut ad eum confugiant, uti precibus sanctorum istorum ad eorum consortium aliquando perducantur.

Rursus in homilia de sanctis Berenice, etc. « (2) Non solum, *inquit*, in hoc die festo, sed in aliis etiam diebus ad illas adhærescamus, deprecemur eas ; oremus uti patronæ nostræ sint. Magnam quippe fiduciam apud Deum obtinent, non viventes duntaxat ; sed etiam mortuæ ; imo mortuæ multo magis. Nunc enim stigmata Christi portant. Hæc porro stigmata monstrantes, nihil non regi persuadere possunt. » Idipsum et in fine homiliæ 76. de sanctis Juventino et Maximino dicit [2], martyres capita sua pro Christo abscissa manibus præferentes, facile ab Rege impetrare omnia. Sic in fine homiliæ 77 . de S. Meletio [3], populum hortatur, uti Deum orent omnes, socium adhibentes orationum suarum sanctum Meletium ; cujus major apud Deum fiducia modo, et ardentior est voluntatis affectus, uti charitatem suam augeat.

IX. Eodem quo Chrysostomus tempore floruit Asterius Amasenus episcopus scriptor elegans, et politus. Hic in encomio sanctorum martyrum nuper e scriniis R. P. Jacobi Sirmondi in lucem edito, plurima et luculenta scripsit de intercessione, et invocatione sanctorum, deque cultu eorum, ac sacrarum reliquiarum veneratione, tum adversus contemptores omnium istorum hæreticos. Horum postrema hæc de reliquiis, et hæreticorum insectatione referam postea ; nunc de sanctorum μεσιτείᾳ, et invocatione nonnulla depromam, accurate diserteque concepta. In illo igitur encomio martyrum præclara multa de sanctorum illorum tutela, et patrocinio, deque beneficiis eorum interventu, ac precibus concessis divinitus, explicat Asterius ; et hæc inter alia : « (3) Qui autem humanis casibus, et calamitatibus premuntur, tanquam ad aliquod asylum, ad ea loca properant, in quibus ter beati illi requiescunt, eosque legatos et sequestres adhibent orationum, ac postulationum suarum, propter immensam apud Deum illorum fiduciam. Hinc et inopiæ solvuntur, et ægritudines curantur, et magistratuum minæ placantur : ac demum perturbationum, ac tempestatum omnium vitæ hujus velut tranquilli sunt portus sacra martyrum septa. » His subjicit varias ærumnas et pericula, pro quibus adiri martyres solent, et supplices suos adjuvant. Ut cum mater ægrotantem videt filium, statim martyris implorat auxilium. « (4) Ad unum, *inquit*, martyrum accedens per illum postulationem suam offert Domino ; hujusmodi mediatorem vocibus interpellans : Tu qui propter Christum passus es, intercede pro passione, ac morbo, etc. Tu ipse quoque martyres aliquando rogasti, antequam fieres martyr. »

Quin et causam postea reddit, cur per interventores sanctos ad Deum confugiamus. « (5) Nam quia minime idonea est, *inquit*, oratio nostra ad flectendum Dominum in tempore necessitatis, et calamitatis : siquidem oratio nostra non tam deprecatio est, quam peccatorum in memoriam revocatio : idcirco nos ad conservos Domino dilectos confugimus. » Hæc et plura his Asterius ; ubi et latissime contra hæreticos excurrit, qui sanctorum intercessiones, et reliquias sacrilega temeritate contemnunt.

X. Hieronymus in epistola prima, sanctorum cum Christo regnantium pro vivis suffragationem commendat his verbis : « Veniet, veniet postea dies ille, quo victor revertaris in pa-

(1) CHRYSOST. tom. 5. pag. 505. Ἵν' ὁμοῦ καὶ εὐφραινόμενοι, καὶ κερδαίνοντες, καὶ ἐκεῖ σύσκηνοι τοῖς ἁγίοις τούτοις, καὶ ἐμοδίαιτοι γενέσθαι δυνηθῶμεν εὐχαῖς αὐτῶν τῶν ἁγίων.

(2) Ibid. hom. 65. pag. 481. vers. 38. Καὶ μὴ μόνον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέραις ἡμέραις προσελῴωμεν αὐταῖς, παρακαλῶμεν αὐτας, ἀξιῶμεν γενεσθαι προστάτιδας ἡμῶν. Πολλὴν γὰρ ἔχουσι παῤῥησίαν οὐχι ζῶσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσασαι· καὶ πολλῷ μᾶλλον τελευτήσασαι· νῦν γὰρ τὰ στίγματα φέρουσι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ δὲ στίγματα ἐπιδεικνύμεναι ταῦτα, πάντα δύνανται πεῖσαι τὸν βασιλέα.

(3) ASTER. col. 185. Οἱ δὲ ταῖς ἀνθρωπικαῖς περιστάσεσι, ἢ συμφοραῖς πιεζόμενοι, ὡς ἐπί τι κρησφύγετον, τὰς ἀναπαύσεις τῶν τρισμακαρίων σπεύδουσι, πρεσβευτὰς αὐτοὺς τῶν εὐχῶν, καὶ αἰτημάτων διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς παῤῥησίας ποιούμενοι. Ἐντεῦθεν πενίαι λύονται καὶ ἰατρεύονται νόσοι, καὶ ἀρχόντων ἀπειλαὶ κοιμίζονται, πασῶν δὲ τῶν ταραχῶν, καὶ χειμώνων τοῦ βίου λιμένες εἰσὶν εὔδιοι οἱ ἱεροὶ τῶν μαρτύρων σηκοί.

(4) Ibid. col. 188. Καὶ πρὸς ἕνα τῶν μαρτύρων ἐλθοῦσα, δι' ἐκείνου τῷ δεσπότῃ προσάγει τὴν αἴτησιν, τοιαύταις κεχρημένη πρὸς τὸν μεσίτην φωναῖς· παθὼν διὰ Χριστὸν, πρέσβευσον ὑπὲρ πάθους, καὶ νόσου, etc. παρεκάλεσας καὶ σύ ποτε μάρτυρας, πρὶν γενέσθαι μάρτυς.

(5) Ibid. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ δυσωπῆσαι Θεὸν ἐν καιρῷ ἀνάγκης, καὶ συμφορᾶς· ἡ γὰρ δέησις ἡμῶν οὐ παρόκλησίς ἐστιν, ἀλλ' ἁμαρτημάτων ὑπόμνησις, διὰ τοῦτο τοῖς ἀγαπωμένοις ὑπὸ τοῦ δεσπότου ὁμοδούλοις προσφεύγομεν.

[1] Chrys. tom. 5. hom. 70. p. 504.

[2] Ib. p. 536. vers. 31. — [3] Ib. p. 540. vers. 26.

triam ; quo per Hierosolymam cœlestem vir fortis coronatus incedas. Tunc municipatum cum Paulo capies ; tunc et parentibus tuis ejusdem civitatis jus petes : tunc et pro me rogabis, qui te, ut vinceres, incitavi. »

Et in epistola 25. ad Paulam de obitu Blæsillæ : « Pro te, *inquit*, Dominum rogat, mihique, ut de ejus mente securus sum, veniam impetrat peccatorum. » Quin idem insuper epistola 27. quæ est Epitaphium Paulæ, hanc ipsam invocat : « Vale, *inquit*, o Paula ; et cultoris tui ultimam senectutem orationibus juva. Fides, et opera tua Christo te sociant. Præsens quod postulas facilius impetrabis. »

Sed copiosissime de hoc ipso disputat in libro contra Vigilantium, impurum nebulonem ; qui adversus sanctos, eorumque cultum, ac reliquiarum venerationem, et cetera eodem spectantia impudenti ore, ac stilo depugnabat ; tum vero intercessionem eorum abnegabat, eadem penitus usurpans, quæ simili in re obloqui solent hujus temporis hæretici. « Dicis, *inquit* [1], in libello tuo, quod, dum vivimus, mutuo pro nobis orare possumus : postquam autem mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio : præsertim cum martyres ultionem sui sanguinis obsecrantes impetrare non quiverint. Si apostoli, et martyres adhuc in corpore constituti possunt orare pro ceteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti : quanto magis post coronas, victorias, et triumphos ? Unus homo Moyses sexcentis millibus armatorum impetrat a Deo veniam ; et Stephanus imitator Domini sui, et primus martyr in Christo pro persecutoribus veniam deprecatur : et postquam cum Christo esse cœperint, minus valebunt, etc. Denique sancti non appellantur mortui, sed viventes. » Quo nos item argumento Catholici contra Vigilantii sectatores hagiomachos uti consuevimus ad easdem diluendas calumnias.

XI. Jam Augustini infinita sunt ejusdem generis testimonia ; ex quibus aliqua commemorari hic oportet. In sermone primo de S. Stephano [2] simili atque Hieronymus, aliique Patres, ratione sanctos mortuos exaudiri pro viventibus colligit : « Commendemus ergo nos orationibus ejus, *ait*, multo magis enim nunc exaudietur pro veneratoribus suis, qui sic exauditus est tunc pro lapidatoribus suis. » Rursus in sermone 51. de Diversis, capite 6. de eodem Stephano, cujus reliquiæ recens inventæ fuerant [3] : « Triumphavit, *inquit*, coronatus est : latuit tanto tempore corpus ejus : processit quando Deus voluit : illuminavit terras : tanta miracula fecit et mortuus vivos facit mortuos, quia nec mortuus. Ergo hoc commendo charitati vestræ, ut sciatis, quod orationes ejus multa impetrant, non tamen omnia. Nam invenimus etiam in libellis, qui dantur, fuisse illi difficultates impetrandi, et accepisse tamen postea beneficium, non deficiente supplicis fide. Non cessatum est, oratum est, et dedit postea Deus per Stephanum. Sunt verba orantis Stephani ; et responsum est illi, Pro qua oras non est digna, hoc et hoc fecit. Et tamen institit, rogavit, accepit. » Qua ex Augustini narratione constat, libellos oblatos fuisse ab iis, qui interventu S. Stephani, et ejus invocatione sanitatem impetraverant a Deo, quibus revelatum sibi esse testabantur, quemadmodum orante pro ipsis Stephano, cunctatus esset Deus id quod ab illo petebatur concedere, eo quod digni non essent eo beneficio, pro quibus postulabatur : sed B. Martyrem nihilominus in orando perseverasse, et quod rogabat impetrasse. Atque hæc mitissimi Domini cum servo suo benigna certatio tantæ auctoritatis teste comprobata, magno adversus hagiomachos argumento esse debet, quam grata et accepta Deo sit invocatio sanctorum ; quamque sit ad exoranda quælibet efficax, et præpotens, si eam fides, et perseverantia comitetur ; quod sequentibus istis verbis Augustinus ibidem explicare pergit : « Dedit nobis intelligere, quia in cujus nomine faciebat (nimirum Stephanus) antequam carnem deponeret, in ejus nomine faciunt orationes ejus ut beneficia impetrentur, quibus novit ea dari debere : ille autem tanquam servus orabat. »

XII. Ac de S. Stephano, ejusque reliquiis per id tempus inventis ac refossis, et ingentibus ubique per illius invocationem editis miraculis, latissime idem Augustinus agit in libro 22. de civitate Dei, capite octavo. Cujus hæc tantummodo verba referam, quibus miraculorum per illum designatorum multitudinem ostendit. « Si miracula sanitatum, *ait* [4], ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per hunc martyrem, id est, gloriosissimum Stephanum, facta sunt in Colonia Calamensi, et in nostra, plurimi conficiendi sunt libri. Nec tamen omnia colligi poterunt : sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recita-

[1] Hier. to. 1. col. 590. E. — [2] Aug. to. 10. p. 404. — [3] Ibid. p. 524.

[4] Aug. 22. de Civit. Dei, c. 8. p. 298. D. 2.

rentur in populis. Id namque fieri voluimus, cum viderimus antiquis similia divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari ; et ea non debere multorum notitiæ deperire. »

Rursus in sermone de Diversis 94. capite 5. SS. Paulum, et Stephanum compellans, « Ambo ibi vos videtis, *inquit*, ambo vos sermonem nostrum auditis, ambo pro nobis orate : ambos vos exaudiet, qui vos coronavit, etc. Orationibus suis commendent nos, ut quietam, et tranquillam vitam impetrent Ecclesiæ Domini sui. » Et in calce sermonis 96. « Et ideo conversi mecum deprecemur beatissimum martyrem Christi, ut meritis ipsius nobis imploret coronam in vita perpetua, ut cum eo simus in seculorum secula. » Atque in fine sermonis 99. « Petamus eum, ut interpellet pro nobis, et pro peccatis nostris; ut eruat nos a tantis periculis, etc. Ipse dignetur nostra crimina sepelire. » Sic in libro de Cura pro mortuis gerenda, capite 16. quærit, quomodo martyres invocantibus se interesse possint : et id censet vel angelorum ministerio, vel singulari Dei gratia fieri [1]. « Deus, *inquit*, omnipotens, qui est ubique præsens, nec concretus nobis, nec remotus a nobis, exaudiens martyrum preces per angelica ministeria usquequaque diffusa præbet hominibus ista solatia. » Sed et in libro septimo de Baptismo contra Donatistas sub initium, « Adjuvet itaque nos in orationibus suis (ait de S. Cypriano loquens) in istius carnis mortalitate, tanquam in caliginosa nube, laborantes, ut, donante Domino, quantum possumus, bona ejus imitemur. »

XIII. Vixit iisdem temporibus Christiana sanctitate doctrinaque celeberrimus Paulinus ille Nolanus episcopus ; Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Martini summorum virorum amicitia, et præconio commendatus. Quo nomine sanctius, et incorruptius censeri debet illius testimonium, quod cumprimis illustre dixit de eo, quem modo pertractamus, cultu sanctorum, et invocatione, necnon reliquiis eorumdem, et harum veneratione, ac ceteris, quæ idololatriæ, ac superstitionis insania laborant apud hagiomachos. Hujus itaque sententias aliquot excerpam, quibus catholicum de sanctorum μεσιτείᾳ dogma ab istorum calumnia vindicatur. In epistola 12. mittit ad Severum versus aliquot in S. Clari memoriam elucubratos, in quibus opem illius implorat his verbis :

Qualibet in regione poli situs, aut paradisi,
Clare, sub æterna pace beatus agis ;
Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum ;
Ut sis Paulini, Therasiæque memor, etc.
Sic et tu pariter, Clare, tuere pares
Non meritis, sed amore pares : tu sancte valebis
Exorare, pares et meritis fieri.

Et in panegyrico de obitu Celsi pueri, hunc eumdem compellans ita canit [2] :

Sed tamen et nobis poterit tua gratia longum
Vivere, si nostri sis memor ad Dominum, etc.
Celse, juva fratrem socia pietate laborans,
Ut vestra nobis sit locus in requie.

Idem porro in S. Felicem Nolanum martyrem inclitum natales panegyricos scripsit, in quibus illum sæpius invocat, et ejus opem ac beneficia postulat. Ut in primo sic :

O pater, o domine, indignis licet annue servis,
Ut tandem, hanc fragili trahimus dum corpore vitam,
Sedibus optatis, et qua requiescis in aula
Hunc liceat celebrare diem.

Et in secundo Natali :

Nam te mihi semper ubique propinquum
Inter dura viæ, vitæque incerta vocavi.

Tum postea :

O felix Felice tuo tibi præsule, Nola,
Inclyta sive sacro, cœlesti firma patrono, etc.
Sis bonus o, felixque tuis, Dominumque potentem
Exores, liceat placati munere Christi,
Post pelagi fluctus, mundi quoque fluctibus actis,
In statione tua placido consistere portu.

Et in calce Natalis sexti :

Sed procul admotæ secreti martyris aures
Suscepere pias ab inepto supplice voces,
Moxque refecta sacram senserunt lumina dextram,

ait de bubulco, qui occæcatus visum per martyrem recepit. Sic in Natali tertio [3] :

Hæc vota tuorum
Suscipe, commendaque Deo : ut, cum sedula cura
Servitium nostrum longo tibi penderit ævo,
Tunc demum placidos pietate laboris alumnos
Absolvat mittente manu.

Hujusmodi sunt in illis versibus alia non pauca, quæ longum sit referre.

XIV. Huic alterum subjiciemus ejusdem ætatis poetam, Prudentium ; cujus istiusmodi testimoniis scripta sunt referta : e quibus aliqua decerpam. Omitto insignem illum locum

[1] Aug. to. 4. p. 293. C.

[2] Paul. p. 533. — [3] Ibid. p. 541.

ex hymno primo Peri Stephanon quem alibi retuli [1]. In hymno secundo de B. Laurentio sub finem, declarat quantum in hoc martyre præsidii sit Romanæ civitati constitutum; quem et ipse demum invocat :

Quæ sit, *inquit*, potestas credita
Et muneris quantum datum,
Probant Quiritum gaudia,
Quibus rogatus annuis.
Quod quisque supplex postulat
Fer impetratum prospere.
Poscunt, ditantur, indicant,
Et tristis haud ullus redit.
Ceu præsto semper adsies,
Tuosque alumnos urbicos
Lactante complexus sinu
Paterno amore nutrias.
Hos inter, o Christi decus,
Audi poetam rusticum
Cordis fatentem crimina,
Et facta prodentem sua.
Indignus, agnosco, et scio
Quem Christus ipse exaudiat.
Sed per patronos martyres
Potest medelam consequi.
Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium :
Et servientem corpori
Absolve vinclis seculi.

Et in hymno quinto, de S. Vincentio sic eum precatur denique :

Adesto nunc, et percipe
Voces precantum supplices,
Nostri reatus efficax
Orator ad thronum Patris, etc.
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes imputet.

Tum sub finem hymni noni de S. Cassiano :

Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes,
Ratasque reddit, quas videt probabiles.

Item in fine hymni 13. de S. Cypriano :

Denique doctor humi est : idem quoque martyr in supernis,
Instruit hinc homines : illinc pia dona dat patronus.

Mitto alia, quæ passim apud illum occurrunt.

XV. Gaudentius Brixianus Ambrosii æqualis in tractatu 17. de dedicatione basilicæ sanctorum Quadraginta martyrum, post enumeratas reliquias variorum martyrum, quas ibi collocaverat, ad extremum ita concludit, « Tot igitur justorum patrocinio adjuvandi : tota fide, omnique desiderio supplices secundum eorum vestigia curramus : ut ipsis intercedentibus universa quæ poscimus adipisci mereamur.

Maximus quoque Taurinensis episcopus in homilia de natali S. Agnetis eam clausulam exhibet : « Itaque, o splendida Christo, pulchra Dei filio, et omnibus angelis et archangelis grata, ut nostri meminisse digneris, quibus possumus precibus exoramus, ut nobis ille tribuat peccatorum indulgentiam, qui tibi tuorum omnium laborum tradidit palmam. »

Et in homilia de natali sanctorum Tauricorum martyrum, sub initium, « Licet, *inquit*, universi sancti ubique sint, et omnibus prosint, specialiter illi tamen pro nobis interveniunt, qui et supplicia pertulere pro nobis. » Ac paulo post : « Cuncti igitur martyres devotissime percolendi sunt; sed specialiter ii venerandi sunt a nobis, quorum reliquias possidemus. Illi enim nos orationibus adjuvant : isti etiam adjuvant passione. »

Antoninus episcopus Constantinensis in epistola ad Arcadium ab Genserico damnatum exilio [2], « Qualis eris, *inquit*, cum Petrum et Paulum, quos rogare solebas ut patronos, habebis amicos? »

Jam Leo Romanus pontifex cognomento magnus patronos Urbis, et intercessores apud Deum sanctos apostolos agnoscit Petrum et Paulum : de quibus ita loquitur in sermone primo de eorum Natali : « Sicut autem et nos experti sumus, et nostri probavere majores, credimus, atque confidimus, inter omnes labores istius vitæ, ad obtinendam misericordiam Dei semper nos specialium patronorum orationibus adjuvandos : ut quantum propriis peccatis deprimimur, tantum apostolicis meritis erigamur. »

Et sermone secundo de iisdem Apostolis, Petrum ait pro Romanis « orare, ut nulla tentatione superentur. » Tum in sequenti sermone, qui in Octavam apostolorum illorum inscribitur, « Ad emendationem nostram utamur, *inquit*, lenitate parcentis : ut beatus Petrus, et omnes sancti, qui nobis in multis tribulationibus affuerunt, obsecrationes nostras pro vobis apud misericordem Deum adjuvare dignentur. »

Sic in sermone de S. Laurentio, « Cujus oratione, *inquit*, et patrocinio adjuvari nos sine cessatione confidimus. » Tum in sermone primo de Jejunio septimi mensis : « Sabbato, *inquit*, apud beatum Petrum apostolum pariter vigilemus, cujus suffragantibus meritis

[1] Lib. 2. de Ang cap. 9.

[2] Tom. 3. Bibl. col. 135. E.

ab omnibus tribulationibus mereamur absolvi. » Et in sermone tertio, « Cujus meritis, et orationibus confidimus nobis per omnia misericordiam Dei nostri esse præstandam. » Quod ipsum in sequentibus repetit sermonibus, quarto, quinto, septimo, nono : et mediatorem illum, ac patronum esse luculenter attestatur.

XVI. Egregius est Theodoreti locus in sermone octavo de curandis Græcorum affectionibus, qui de Martyribus inscribitur. Quo in sermone, sanctorum martyrum, qui a Christianis coluntur, decus, et gloriam longe antecellere demonstrat deorum illorum honoribus, qui apud gentiles celebrari solebant : necnon sapientum, et ducum, imperatorumve, qui virtute bellica, aut potentia præstiterunt. Horum quippe memoriam diuturnitate temporis oblitteratam fuisse; illorum vero, perennem, et in dies florentem, et in hominum laude, ac prædicatione versari; siquidem innumera postulari ab illis, et impetrari beneficia : quorum testes sunt appensa in eorum basilicis donaria, et monumenta recuperatæ sanitatis, aut periculorum generis omnis illorum invocatione discussorum. « (1) Alii, *inquit*, sani et incolumes sanitatem hanc sibi conservari petunt. Alii morbo aliquo conflictantes, hunc depelli petunt. Rogant et filios qui iis carent : et steriles fœminæ, matres fieri postulant : et qui donum illud adepti sunt, salvum id sibi conservari petunt. Rursus qui peregre proficiscuntur, illos orant ut viæ sibi comites sint, ac duces : qui sospites redierunt pro accepto beneficio gratias offerunt : non ut, tanquam deos, illos adeant; sed tanquam divinos homines orantes, et ut pro se sint intercessores obsecrantes. »

Idem insuper in Religiosa historia, de Thalelæo sanctissimo viro solitariam agente vitam refert, ipsum sanctorum martyrum exædificasse templum, atque ita caput concludit : « (2) Horum utinam intercessionibus et iste cum eadem victoria certaminum finem obtineat, et nos ab illis, necnon ab isto ipso subleVati ardentes simus amatores philosophiæ certaminum. »

Philo Carpathius in Cantica canticorum [1], « Clamat, *inquit*, ad apostolos, prophetas, ac martyres, quibus se mater Ecclesia commendare non cessat, ut quos post Christum habuit suæ fidei, et salutis auctores, eosdem habeat defensores, tutoresque perpetuos, et perfectiores suæ spei apud eumdem cœlestem sponsum. Cui quidem nunc custodes illi beati spiritus in cœlesti illa Hierusalem felicissime assistunt, ac supplicant pro sponsa hac militante, mortali carne adhuc velata, studiosa tamen divini sui sponsi, planeque percupida illius assequendi; ob idque charitate ardens non modo rogat apostolos ipsos ac ceteros fidelissimos patronos suos sese Deo commendari, verum etiam quasi adjurando cogit, etc. » Vide Basilium Seleuciensem in calce libri primi de S. Thecla.

XVII. Auctor homiliæ tertiæ de S. Stephano, quæ sub Eusebii Emisseni nomine vulgata est, et Eucherii putatur esse Lugdunensis episcopi, martyres ait « ad hoc a sollicitis fidelibus excoli, ut sedulis cultoribus suffragentur. » Et in homilia 49. de sanctis martyribus Epipodio, et Alexandro, « Ideo, *inquit*, indigenarum martyrum cultus, et honor specialium patronorum, sicut peculiare dat gaudium, ita proprium requirit affectum. » Ubi *patronos* illos vocat, hoc est *mediatores*. Et in homilia 50. de natali sancti Genesii, « Fideles, *ait*, populi peculiarius exultantes de perpetui propugnatoris auxilio, ferunt ad tumulum vota, de tumulo votorum referunt gaudia. Pulsant hi precibus; respondet ille virtutibus : vincuntur per quotidiana martyris beneficia alumnæ urbis obsequia. Unde merito in prosperis colunt, quem præsentem in periculis cognoverunt. Frequentibus itaque tribulationibus approbarunt quantum apud Deum possit proprius suffragator. »

Apud Ambrosium extat homilia de SS. Nazario, et Celso numero quartadecima, quæ Ambrosii germana, certe Mediolanensis cujus-

(1) THEODORET. tom. 4. pag. 605. D. Καὶ οἱ μὲν ὑγιαίνοντες αἰτοῦσι τῆς ὑγείας τὴν φυλακήν. Οἱ δέ τινι νόσῳ παλαίοντες τὴν τῶν παθημάτων ἀπαλλαγήν. Αἰτοῦσι δὲ καὶ ἄρρενι παῖδας, καὶ στεῖραι παρακαλοῦσι γενέσθαι μητέρες, καὶ οἱ τῆσδε τῆς δωρεᾶς ἀπολαύσαντες, ἀξιοῦσιν ἄρτια σφίσι φυλαχθῆναι τὰ δῶρα. Καὶ οἱ μὲν εἰς τίνα ἀποδημίαν στελλόμενοι λιπαροῦσι τούτους ξυνοδοιπόρους γενέσθαι, καὶ τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνας· οἱ δὲ τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες, τὴν τῆς χάριτος ὁμολογίαν προσφέρουσιν, οὐχ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσιόντες· ἀλλ' ὡς θείους ἀνθρώπους ἀντιβολοῦντες καὶ γενέσθαι πρεσβευτὰς ὑπὲρ σῶν παρακαλοῦντες.

(2) Idem lib. de Relig. histor. cap. 28. pag. 892. Ταῖς δὲ τούτων εἴη πρεσβείαις, καὶ τοῦτον μετὰ τῆς αὐτῆς νίκης τῶν ἀγώνων τὸ τέρμα καταλαβεῖν, καὶ ἡμᾶς ὑπὸ τούτων, κἀκείνου βοηθουμένους ἐραστὰς γενέσθαι θερμοὺς τῶν τῆς φιλοσοφίας ἀγωνισμάτων.

[1] Tom. 1. Bibl. PP. col. 159. B.

piam antistitis videtur. Nam in ea martyres illos indicat suæ, hoc est Mediolanensis Ecclesiæ proprios esse : quanquam, etsi extranei forent, nihilominus patrocinium suum præstarent. « Nostros enim eos fides faceret, *ait*, et remotis quamlibet finibus sperata nobis patrocinia conrogarent. Studiorum siquidem sunt hujusmodi suffragia, non locorum. Proinde apud domesticos Dei tantum intercessionis promerueris, quantum venerationis impenderis. » Et postea : « Licet hic Mediolanensium peculiaris putetur privilegio sepulcri ; sed omnium est communione suffragii. Neque enim istius urbis charitas proflua, et fides avara tantum huic martyri derogaverit, dum sibi arrogat, ut solum erga mœnia sua patrocinii illius beneficia adfutura esse crediderit. Non clauditur locis, quod diffunditur meritis. Invocasti ubique martyrem ; ubique te exaudit ille, qui honoratur in martyre. Moderante itaque eo, qui pensat vota tua, et dispensat munera sua, in tantum vicina præsentia efficacis exhibetur advocati, in quantum fuerit fides devota suscepti. » Et paulo post : « Quæ cum ita sint, honoremus beatos martyres principes fidei, intercessores mundi, prædones regni, cohæredes Dei. »

XVIII. Gregorius papa homilia 32. de sanctis Processo, et Martiniano loquens [1], « Hos ergo, fratres charissimi, *inquit*, in causa vestri examinis, quam cum districto judice habebitis, patronos facite. Hos in die tanti terroris illius defensores adhibete. Certe si apud quemdam magnum judicem causa quælibet vestra esset die crastino ventilanda, totus hodiernus dies in cogitatione duceretur ; patronum vestra fraternitas quæreret ; magnis precibus ageret, ut apud tantum judicem sibi defensor veniret. Ecce districtus judex Jesus venturus est : tanti illius angelorum, archangelorumque concilii terror adhibetur ; in illo conventu causa nostra discutitur : et tamen nos patronos modo non requirimus, quos tunc defensores habeamus. Adsunt defensores nostri sancti martyres, rogari volunt, atque, ut ita dixerim, quærunt, ut quærantur. Hos ergo adjutores vestris orationibus quærite. Hos protectores vestri reatus invenite. »

Beda homilia in Dominicam secundam Quadragesimæ [2], « Tanta, *inquit*, perseverandum instantia, tam obstinato frequentandus clamore Salvator, tantum etiam sanctorum ejus inter litanias appetenda suffragia, donec et ipsi de cœlis Domino pro audienda supplicent Ecclesia. »

Theodulphus Aurelianensis episcopus in epistola ad parochiæ suæ sacerdotes, hortatur unumquemque fidelium, « ut solo Deo creatore suo adorato sanctos invocet, ut pro se intercedere ad majestatem divinam dignentur. »

Eidem suffragatur et Albinus Flaccus, qui in libro Sacramentorum varias orationes proponit, quibus per sanctorum intercessiones multa a Deo beneficia postulantur. Et in epistola 30. « Sanctorum festivitates, *ait*, cum laude divina et pauperum eleemosyna frequenter honora : quatenus illorum merearis intercessione illorum esse particeps beatitudinis. »

Petrus item Damiani sermone 55. in festo omnium Sanctorum, « Isti sunt, *inquit*, advocati, quos apud judicem habemus. Pro quo isti intercesserint, sententiam non timet capitalem. » Bernardi vero crebra sunt, et diserta de eadem re testimonia. Ut in sermone 62. in Cantica, verba hæc Ecclesiastici 35. *Oratio justi penetrat cœlos*, de sanctis explicat : « Sunt, *inquit*, cœli sancti, vivi, rationales, qui enarrant gloriam Dei ; qui favorabili quadam pietate nostris se votis libenter inclinant, et insinuatis ad tactum nostræ devotionis affectibus in sua nos recipiunt viscera, quoties digna ad eos intentione pulsamus. » Et in sermone de vigilia SS. Petri et Pauli, in sancti cujusque festo considerandum ait primo *auxilium ejus* : « Quia qui potens in terra, potentior est in cœlis, ante faciem Domini Dei sui. Si enim dum hic viveret, misertus est peccatoribus et oravit pro eis : nunc tanto amplius, quanto verius agnoscit miserias nostras, orat pro nobis Patrem ; quia beata illa patria charitatem ejus non immutavit, sed augmentavit. » Et paulo post : « Si ergo in sanctorum festivitatibus et gaudere, et confundi debemus : gaudere, quia patronos præmisimus : confundi, quia eos imitari non possumus. » Et sermone primo in eosdem Apostolos, « Hi mihi traditi sunt in magistros, et mediatores : quibus secure me committere possum ; quia et notas mihi fecerunt vias vitæ, et mediantibus illis ad illum mediatorem ascendere potero, qui venit pacificare per sanguinem suum et quæ in cœlis, et quæ in terris sunt. » Vide et sermonem 27. ejusdem super Cantica. His antiquior Theophanes Cerameus græcus scri-

[1] Tom. 3. col. 107. C.

[2] Tom. 7. col. 238.

ptor in homilia 62. et ultima, «(1) Adhibeamus, *inquit*, mediatores apud Deum sanctos, tum alios, tum præcipue purissimam Dominam. »

XIX. Pertinet quoque ad ejusdem dogmatis approbationem consuetudo pervetus Ecclesiæ catholicæ : ex qua illud in liturgiis, et sacrificiis rite est institutum, ut sanctorum nomina recitarentur. Cujus moris meminit Epiphanius Hæresi 75. [1] ubi tam justorum et sanctorum nomina percenseri, quam peccatorum refert : sed horum ideo, ut venia, et misericordia ipsis impetretur a Deo ; illorum autem, ut Christi veri Dei et hominis excellentia demonstretur, qua mortale genus præstat : eo quod inter illos minime appellatur. Verum alii clarius , et distinctius rationem consuetudinis istius explicant : ac mentionem fieri sanctorum vita functorum asserunt, ut eorum precibus adjuventur nostræ ; ceterorum vero, ut ipsimet orationibus nostris, et sacrificiis subleventur. De hoc Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi mystagogica quinta scribit : « (2) Ac post confectum spiritale sacrificium, et incruentum cultum in illo propitiationis sacrificio, oramus, *inquit*, Deum pro communi Ecclesiæ pace, etc. » Mox, « Rogamus te omnes, et hoc tibi sacrificium offerimus, ut meminerimus eorum, qui jam dormierunt : primum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum ; ut Deus illorum precibus, et intercessionibus preces nostras suscipiat. Deinde pro iis, qui jam defuncti sunt sanctis patribus, et episcopis, et omnibus omnino, qui jam inter nos obdormierunt, rati magnam utilitatem percepturas esse animas, pro quibus offertur oratio, dum sanctum illud, maximeque tremendum sacrificium proponitur. » Vides discrimen recitandorum inter Missæ sacrificia nominum : et quemadmodum sancti vitæ jam æternæ compotes tanquam intercessores, ac mediatores appellentur ; ceteri vero, ut solemnibus precibus adjuventur.

Eamdem differentiam indicat Augustinus in sermone 107. de Diversis, capite secundo. « Nam si facile est, *inquit*, mortem ferre, quid magnum martyres pro Domini morte pertulere ? Unde magni, unde excelsi, unde ceteris hominibus multo florentius coronati ? Unde, quod norunt fideles, distincti a defunctis loco suo martyres recitantur ; nec pro eis oratur, sed eorum orationibus Ecclesia commendatur ? » Et in sermone 17. de verbis Apostoli , capite primo : « Ideoque habet, *inquit*, ecclesiastica disciplina, quod fideles noverunt, cum martyres recitantur ad altare Dei ; ubi non pro ipsis oretur, pro ceteris vero commemoratis defunctis oratur. Injuria est enim pro martyre orare ; cujus nos debemus orationibus commendari. »

Egregium et illud est ejusdem e tractatu 84. in Joannem. Ibi cum apostoli Petri verba ista retulisset [2], *Christus pro nobis passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus ;* mox ita loquitur : « Hoc beati martyres ardenti dilectione fecerunt : quorum si non inaniter memorias celebramus, atque in convivio, quo et ipsi saturati sunt, ad mensam Domini accedimus ; oportet, ut quemadmodum ipsi, et nos talia præparemus. Ideo quippe ad ipsam mensam non sic eos commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt ; ut etiam pro eis oremus : sed magis ut orent ipsi pro nobis, ut eorum vestigiis adhæreamus : quia impleverunt ipsi charitatem, qua Dominus dixit non posse esse majorem. » Meminit et hujus martyrum appellationis oblationis et sacrificii Christiani tempore fieri solitæ Joannes Chrysostomus homilia 21. in fine.

Nec prætereundus est Jonæ Aurelianensis locus ex libro primo de Cultu imaginum [3]. In quo Claudium Taurinensem cultum sanctorum eodem, quo hodierni hagiomachi, furore ac calumnia oppugnare conantem refellit sic : « Salutem sane animæ nostræ a solo Deo dari fideliter credimus. Sed quia meritis nostris præpedientibus, eam ab eo nancisci non meremur, si suffragiis cœlestium, sive spiritualium creaturarum illius nos compotes fore veraciter confidimus ; nequaquam creaturæ

(1) THEOPH. pag. 427. Προσληψώμεθα πρὸς Θεὸν μεσίτας τοὺς ἁγίους, τούς τε ἄλλους, καὶ κατεξαίρετον τὴν ὑπέραγιον δέσποιναν.

(2) CYRILL. cat. 5. myst. pag. 241. B. Εἶτα μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀναίμακτον λατρείαν ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης, παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, etc.

Δεόμεθά σου πάντες ἡμεῖς, καὶ ταύτην προσφέρομεν σοι τὴν θυσίαν, ἵνα μνημονεύωμεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων· ὅπως ὁ Θεὸς εὐχαῖς αὐτῶν, καὶ πρεσβείαις προσδέξηται ἡμῶν τὴν δέησιν, εἶτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων πατέρων, καὶ ἐπισκόπων, καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων, μεγίστην ὄνησιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται τῆς ἁγίας, καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας.

[1] Epiph. hær. 75. § 7. — [2] 1. Pet. 2. 21.

[3] Jonas tom. 4. Bibl. PP. col. 550. C.

(ut scripsisti) sed potius creatori servire comprobamur. Aut si per sanctorum suffragia salus animarum non acquiritur, ut quid eorum intercessio in missarum celebrationibus, et ceteris humillimis supplicationibus, apud divinam majestatem flagitatur? Salus igitur animæ scimus quia nonnisi a Deo detur. Sed fideliter credimus, quod per eorum interventum nobis immeritis ab eo largiatur : et pro eo quod id credimus, non creaturæ, sed creatori nostro servimus. »

XX. Antiquissimus sane ritus iste est, Christiano in sacrificio, sanctos præsertim martyres appellandi, implorandique illorum apud Deum patrocinii. Cujus memoria extat in omnibus liturgiis latinis pariter et græcis.

Ut in libro Sacramentorum Gregorii papæ[1], et in Ordine Romano de divinis Officiis apparet[2] : ex quorum præscripto in Ecclesia catholica bis sanctorum nomina recitantur, ante, et post consecrationem : et eorum meritis precibusque Dei protectio postulatur. « In hac autem commemoratione sanctorum, ait Albinus Flaccus[3], beata Dei genitrix primum ponitur, per quam, et illi, et nos meruimus auctorem vitæ suscipere : et jungitur commemoratio sanctorum apostolorum, et martyrum, etc. Propter merita namque, et intercessionem justorum Dominus miseretur ; ut in omnibus sive prosperis, sive adversis, protectionis ejus muniamur auxilio, etc. Sic et Moyses pro populo peccante intercedens, patrum facit memoriam. Ezechiæ auxilium petenti dicitur : Civitatem hanc protegam propter me, et propter David servum meum. »

Meminit et Walafridus Strabo appellationis illius sanctorum[4], necnon Florus magister in expositione Missæ[5] ; qui hæc adnotat ex Albino Flacco sumpta : « Propter merita namque, et intercessiones sublimium justorum, quos intercessores, et patronos quærimus nostræ infirmitati, Dominus miseretur, et propitiatur, etc. »

In græcis quoque liturgiis, fit eadem commemoratio sanctorum. In ea, quæ Jacobi inscribitur, ita scriptum est : « (1) Sanctissimæ, inviolatæ, gloriosissimæ, benedictæ Dominæ nostræ, Dei genitricis, et semper virginis Mariæ, et omnium sanctorum, ac justorum memoriam faciamus, ut precibus, et intercessionibus ipsorum omnes misericordiam consequamur. »

Sic in liturgia S. Joannis Chrysostomi, « (2) In honorem, *inquit*, et memoriam superbenedictæ gloriosæ Dominæ nostræ Dei genitricis, et semper virginis Mariæ : cujus intercessionibus suscipe, Domine, sacrificium hoc in supercœleste tuum altare. » Mox sanctos omnes confessores, et martyres commemorat : « (3) quorum precibus visitari se a Deo » rogat. Atque hæc sanctorum imploratio non raro liturgiis in illis repetitur. Ut verum sit quod in libro de Panibus Petrus Cellensis abbas dixit[6], « Ad sancta altaria indefesse omnium sanctorum quotidie fieri commemorationes. »

XXI. His accedit œcumenicæ septimæ Synodi auctoritas ; quæ actione quarta, in Decreto fidei sancivit, venerandos esse sanctos omnes, « (4) et eorum intercessiones postulandas, utpote quæ nos conciliare possint summo regi universorum Deo. »

Et antea in Turonensi primo concilio provinciali, quod Hilario papa celebratum est anno Christi 461. Patres ita decreta sua concluserunt : « Et humilitatis nostræ constitutio, ut adjuvante Domini misericordia valeat custodiri, sancti, ac beatissimi sacerdotis domini Martini, quæ Deo accepta est, obtinebit intercessio. » Satis arbitror testimoniorum hucusque congessimus, ut illud adstrueremus, sanctorum cultum, et invocationem, hoc est μεσιτείαν, Ecclesiæ Christianæ usu, et professione sancitam fuisse : ut ex his hodiernorum hagiomachorum vel inscitia, vel impudentia, temeritasque damnetur : quibus hoc institutum displicet adeo, ut idololatriæ notam ei subscribant. Contra quos paulo postea ex professo de ea re disputabimus, eorumque cavillationes omnes, et indoctas tergiversationes catholicæ vetustatis auctoritate diluemus.

(1) Litur. Jacobi tom. 12. Bibl. pag. 249. Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερενδόξου, εὐλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, καὶ δικαίων μνημονεύσωμεν, ὅπως εὐχαῖς, καὶ πρεσβείαις αὐτῶν οἱ πάντες ἐλεηθῶμεν.

(2) Ibid. pag. 302. B. Εἰς τιμὴν, καὶ μνήμην τῆς ὑπερευλογημένης ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας· ἧς ταῖς πρεσβείαις πρόσδεξαι, Κύριε, τὴν θυσίαν ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιόν σου θυσιαστήριον.

(3) Ibid. Καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὧν ταῖς ἱκεσίαις ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ὁ Θεός.

(4) Tomo 5. Conc. pag. 682. Καὶ ἐξαιτεῖσθαι τὰς τούτων ποεσβείας, ὡς δυναμένας ἡμᾶς οἰκειῶσαι τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων Θεῷ.

[1] Sub init. — [2] To. 10. Bibl. col. 62. — [3] Albin. Flac. lib. de Div. Off. to. 10. Bibl. col. 286. C.

[4] Wal. Stra. de reb. Eccl. ib. col. 683. — [5] Tom. 6. Bib. col. 170. A. — [6] Petr. Cell. to. 6. Bibl. col. 856. D.

Quod antequam facimus, pauca, quæ ad idem pertinent argumentum, de honore sanctorum, et advocatione, superioribus annectenda sunt; velut de monimentis illorum, ac reliquiis, quæ in perpetua temporum omnium veneratione fuisse versata, sequens caput ostendet. Nam et istis obtrectare solent catholicæ, ac Romanæ communionis inimici; quos quidem non tam argumentorum vi, quam auctoritatis pondere frangendos esse, tum res ipsa docet, tum catholicorum disputatorum iisdem in tractandis controversiis instituta et exempla declarant.

CAPUT UNDECIMUM.

De sanctorum reliquiis, earumque veneratione, græcorum, et latinorum Patrum concordes cum catholicæ Ecclesiæ dogmate, ac consentientes sententiæ.

I. Vetus, ac perpetuus ille mos est Ecclesiæ Christianæ, corpora sanctorum, ac reliquias in honore ac pretio habere; necnon dies illis festos consecrare, et in eorum memoriam altaria, templaque constituere: quod hodieque in Romana, et catholica parte perseverat. Id, quoniam hæreticis minime probatur, juvat ex antiquorum testificatione diligentius affirmare hoc in capite: ut illos levitatis, ac temeritatis pudeat suæ: ac vel hoc uno indicio documentoque colligant, alienos ab veræ, ac germanæ se Ecclesiæ esse consortio; cujus mores et instituta non improbant solum, sed etiam intolerabili arrogantia, et furore condemnant.

Quod igitur sanctorum, præsertimque martyrum, corpora, cineres, ossa, et reliquias ex antiquo Christianus populus ingenti cultu dignatus fuerit, eoque facto demereri se illos, ac per ipsos Deum propitium, et exorabilem habere crediderit, testatur imprimis Ecclesia Smyrnensis in epistola encyclica, quam de actis et morte Polycarpi episcopi sui scripsit imperantibus M. Aurelio, et Lucio Vero, circa annum Christi 167. quod illustre monimentum Christianæ antiquitatis ab interitu vindicavit, historiæque suæ intexuit Eusebius Cæsariensis in libro 4. capite 15. Ibi post expositam passionis illius narrationem, refert ad extremum apud proconsulem egisse Christianorum hostes, « (1) ut ne corporis ipsius potestatem illis faceret, ne crucifixo relicto, venerari hunc (aiebant) incipiant. » Hoc cum Judæi potissimum urgerent, centurionem ait corpus sacrum incendio consumpsisse. « (2) Ita nos, inquiunt Smyrnenses, sublatis postea ossibus illius, quæ quibusvis pretiosiora lapillis, et auro probatiora erant, ibi ea ubi par erat reposuimus. Quo in loco, pro eo ac poterimus, in exultatione, ac lætitia, dabit nobis Dominus congregatis natalem martyrii illius celebrare diem: tum ad eorum memoriam, qui antea certamine functi sunt; tum ad illorum, qui postea sunt passuri, exercitationem, et præparationem. »

II. Eusebius idem in libro 13. de Præparatione evangelica, capite 11. cum Platonis verba ex libro 5. de Republica protulisset, quibus censebat, eos qui in acie fortiter pugnantes occidissent, « (3) tanquam bonos genios coli oportere, et conditoria corporum illorum adoranda esse; » hæc ipsa transfert ad Christianæ religionis institutum, his verbis: « (4) Atque hæc ad Deo charorum hominum mor-

(1) Eus. lib. 4. cap. 15. fol. 39. pag. 1. Ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα· μὴ, φησὶν, ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον τοῦτον ἄρξονται σέβειν.

(2) Ibid. Οὕτω τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν, καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀστᾶ αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. Ἔνθα, ὡς δυνατὸν ἡμῖν, συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει, καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τῶν προηθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε, καὶ ἑτοιμασίαν.

(3) Plato 5. de Rep. pag. 464. C. Καὶ τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον, ὡς δαίμονας γεγονότας, οὕτω θεραπεύσομέν τε, καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας. Ita Euseb. lib. 13. de Præp. pag. 388. Apud Platonem vero legitur, ὡς δαιμόνων οὕτω θεραπεύσομεν, etc.

(4) Euseb. lib. 13. de Præp. pag. 388. Καὶ ταῦτα

tem, quos veræ religionis milites ure dixeris, accommodare convenit. Unde et nos ad eorum adire sepulcra consuevimus : et ad illa preces, et vota nuncupare : tum beatas eorum animas honore prosequi : tanquam nos illa ipsa præstare rationi sit consentaneum. » Hæc Eusebius de Christianorum pio ac religioso cultu, quem sanctorum vita functis corporibus, et animis exhibere solebant, et ad eorum sepulcra precibus ac votis divinam sibi conciliare clementiam. At vero Trapezuntius, qui latina sua interpretatione non tam Eusebio lucem attulit, quam eo fœde laniando ac depravando, justam de se querelam posteris reliquit, nonnulla de suo ad illum locum attexuit : quæ viris summis in sola intentis latina fraudi fuerunt [1]. Sic enim postrema vertit, « Votaque ipsis facimus, tanquam viris sanctis, quorum intercessione ad Deum non parum juvari profitemur. » Quæ in græco minime comparent.

Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 18. de resurrectione disputans, deque Elia, et Elisæo, et ab utroque suscitatis agens, posteriorem hunc ait bis mortuum excitasse, in vita, et post mortem. « (1) Vivus enim, *inquit*, resurrectionem effecit per animam suam : sed ut non solum animæ justorum honorentur ; verum etiam credatur vim quamdam inesse justorum corporibus; qui in Elisæi sepulcrum abjectus erat mortuus, ubi mortuum Prophetæ corpus attigit, vivificatus est. » Quod et subinde probat sic [2]. Nam si sudaria, et semicinctia Pauli, quæ extra corpus erant ipsius, ægros admota sanabant, quanto id magis de sanctorum par est credi corporibus, quæ vim trahunt ex animis, quibus diu domicilium præbuerunt ?

III. Basilius in homilia vicesima de Quadraginta martyribus [3] dicit, illorum reliquias per varia loca dissipatas fuisse, quibus et ornamento sint, et præsidio. Tum in homilia ad Psalmum 115. et hæc verba, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ;* observat, in veteri lege mortuorum corpora pro immundis habita fuisse : in nova autem lege secus rem habere. « (2) Modo vero quisquis ossa martyris attigit, nonnullam sanctificationis communionem percipit ex ea gratia, quæ corpori illius insidet. »

Et in homilia de S. Julitta martyre, refert flammam, in quam est conjecta, ejus quidem animam a corpore disjunxisse, ipsum vero integrum servasse. « (3) Quod nunc, *inquit*, in præstantissimo templi urbis vestibulo collocatum, locum quidem sanctificat : sed et eos præterea, qui ad eum conveniunt. » Addit hoc insuper miraculum, quod ex illius corpore ibidem est factum ; fontem ex illo erupisse loco dulcis et salubris aquæ, cum ceteræ circumquaque salsæ essent.

Idem in epistola 241. martyrum reliquias mitti ad se rogat, et in 408. Arcadio episcopo gratulatur, quod basilicam conderet ; ac promittit, (4) se martyrum reliquias, sicubi reperire poterit, ad eum destinaturum.

Gregorius Nazianzenus oratione 18. in S. Cyprianum, testatur hujus reliquias, sacrosque cineres dæmones expellere, morbos sanare, et alia mirabilia facere. « (5) Quæ omnia Cypriani, *inquit*, vel pulvis ipse potest, si fides adsit : ut experti norunt ; et qui rem gestam ad nostram usque memoriam propagarunt, et in consequentia tempora transmittent. »

Idem in oratione tertia, quæ prima est in Julianum invectiva, acerrime hunc apostatam insectatur, quod ut adversus ceteros omnes Christianæ cultus religionis, ac cæremonias, ita contra martyres hostile suscepisset odium ; et eorumdem vim ad mirifica quædam præstanda, et reliquiarum saluberrimam efficacitatem gravi vehementique oratione commendat. Tune illos reveritus non es, « (6) quibus

δὲ ἁρμόζει ἐπὶ τῇ τῶν θεοφιλῶν τελευτῇ, οὓς στρατιώτας τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας οὐκ ἂν ἁμάρτοις εἰπὼν παραλαμβάνεσθαι· ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταύταις ποιεῖσθαι, τιμᾷν τε τὰς μακαρίας αὐτῶν ψυχάς, ὡς εὐλόγως καὶ τούτων ὑφ' ἡμῶν γιγνομένων.

(1) CYRIL. pag. 218. A. B. Ζῶν μὲν γὰρ ἐνήργησε τὴν ἀνάστασιν διὸ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἵνα δὲ μὴ μόνον τιμηθῶσι τῶν δικαίων σώμασι δύναμις, ὁ ῥιφεὶς ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ Ἐλισσαίου νεκρὸς τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ προφήτου ἐφαψάμενος, ἐζωποιήθη.

(2) BASIL. tom. 1. pag. 319. A. Νυνὶ δὲ ὁ ἁψάμενος ὀστέων μάρτυρος λαμβάνει τινὰ μετουσίαν ἁγιασμοῦ ἐκ τῆς τῷ σώματι παρεδρευούσης χάριτος.

(3) Idem pag. 369 D. Ὅπερ ἐν τῷ καλλίστῳ προτεμενίσματι τῆς πόλεως κείμενον ἁγιάζει μὲν τὸν τόπον, ἁγιάζει δὲ τοὺς εἰς αὐτὸν συνιόντας.

(4) BASIL. tom. 2. pag. 195. A. Ἐὰν δὲ δυνηθῶμεν περισυλῆσαι λείψανα μαρτύρων, εὐχόμεθα καὶ αὐτοὶ συμβαλέσθαι ὑμῶν τῇ σπουδῇ.

(5) NAZIANZ. pag. 285. Τὴν τῶν δαιμόνων καθαίρεσιν, τὴν τῶν νόσων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόγνωσιν. Ἃ πάντα δύναται Κυπριανοῦ καὶ ἡ κόνις μετὰ τῆς πίστεως, ὡς ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τὸ πρᾶγμα μέχρις ἡμῶν παραπέμψαντες καὶ τῷ μέλλοντι παραδώσοντες χρόνῳ.

(6) Idem pag. 76. D. Ὧν αἱ μεγάλαι τιμαὶ, καὶ πανηγύρεις, παρ' ὧν δαίμονες ἐλαύνονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται·

[1] Ut Bellar. lib. 1. c. 19. — [2] Act. 19. 12.

[3] Basil. to. 1. p. 533. C.

præclari, *inquit*, honores, et festa constituta sunt, a quibus dæmones expelluntur, et morbi curantur ; quorum apparitiones, et prædictiones; quorum vel sola corpora tantumdem possunt, ac sanctæ eorum animæ, sive tangantur, sive honorentur : quorum vel stillæ sanguinis solum, et exigua passionis signa idem efficiunt quod corpora? Hæc non colis, sed contemnis? » Præclare itaque Nazianzenus Gregorius reliquiarum vim et sanctitatem, ac debitam iis venerationem ab Ecclesia Christiana tribui solitam describit; et hodiernis hæreticis Juliani desertoris institutum tenentibus pudorem, ac silentium indicit.

Idem in iambico carmine de Virtute præclare sanctarum reliquiarum venerationem vimque declarat hunc in modum [1] :

Τοσοῦτο δ' ἐστὶ τῆς ἀληθείας σέβας,
Ὡς καὶ κόνιν βραχεῖαν, ἤ τι λείψανον
Ὀστῶν παλαιῶν, ἢ τριχῶν μικρὸν μέρος,
Ἢ καὶ ῥακώματ', ἤ τι καὶ ῥαντισμάτων
Σημεῖον, ἀρκεῖν εἰς ὅλου τιμὴν ποτέ·
Καὶ κλῆσίν ἐστιν ἅγιον τὸ λείψανον·
Τόποις δοθεῖσαν ἀνθ' ὅλου τοῦ μάρτυρος,
Τὴν ἰσχὺν ἴσαν λαβοῦσαν. Ὦ τοῦ θαύματος·
Σώζει γὰρ οἴμαι καὶ τὸ μεμνῆσθαι μόνον.
Τί δ' εἰ λέγοιμι καὶ νόσων, καὶ δαιμόνων
Κάθαρσιν ἔνθεν ἄπιστον, ἄχρι σημάτων
Ἀσωμάτων ποτ' ἠξιώθη τιμίων,
Ἀντιστατούντων πνευμάτων ἐπιδρομαῖς,
Τοιαῦτ' ἀθλητῶν τῶν ἐμῶν τὰ θαύματα.

Tanta porro est veritatis veneratio,
Ut vel exiguus pulvis aut aliquod reliquiarum
Ossium vetustorum ; vel capillorum particula :
Aut panniculi ; aut aspersi cruoris
Nota quæpiam, ad totius honorem aliquando sufficiant :
Et appellatione sanctæ sunt reliquiæ ;
Cum certis locis attributæ fuerint illa pro toto martyre :
Eadem quippe vi prædita. O miraculum!
Salutem enim affert etiam sola recordatio.
Quid si commemorem illud, quod morborum, ac dæmonum
Purgatio inde oritur incredibilis, vel ex tumulis ipsis,
Qui corpora quondam recipere meruerunt pretiosa
Quæ spirituum malorum incursionibus restiterunt,
Hujusmodi ista sunt athletarum meorum miracula.

IV. Gregorius item Nyssenus oratione in sanctos Quadraginta martyres, hoc de illis refert ; eorum sacros cineres, et reliquias non separatim, sed conjunctim simul omnium varias in regiones, quasi in colonias, exportari : « (1) Quemadmodum, *inquit*, egregium contubernium illorum quadraginta, uti commune certamen, ita communem coloniam susceperint ; et quoquoversus dispertiantur ; ac variis in locis conjunctim hospitio recipiantur. Itaque nemo particularem reliquiarum gratiam accipiens, non ex toto martyrum præsentiam, opemque recipit. » In his Gregorii verbis ἐπιφάνεια non *apparitionem*, hoc est aspectabilem præsentiam significat, sed opem, et efficacitatem, sive beneficam vim, ac salutarem, quam Latini quoque *præsentiam* nominant. Ita viri docti jampridem τὴν ἐπιφάνειαν usurpari ab veteribus adnotarunt. Qua etiam significatione accipi puto ab Gregorio Nazianzeno in loco proxime ante descripto ex invectiva priore in Julianum.

Ceterum illud quadraginta Christi martyrum consortium, et contubernium, quod ut viventes in supplicio suo, sic post mortem in cinerum, et reliquiarum commistione servarunt, ut ait Gregorius Nyssenus, eleganter quoque Basilius descripsit in homilia 20. de iisdem martyribus; ubi « (2) illos *ait* esse, velut turres quasdam confertas, quæ ab hostili incursione securitatem præbeant; qui non uno sese loco concluserunt; sed apud multas regiones hospitio recepti, multas patrias ornaverunt. Et, quod mirabile est, non per singulos distributi, ad eos ventitant, a quibus excipiuntur; sed inter se permisti, conjunctim choros agunt, etc. Et quadraginta tum omnes simul sunt; tum omnes apud unumquemque: quæ est copiosa beneficentia, gratia minime deficiens, paratum Christianis auxilium. »

V. Sed nihil illustrius est, et ad hoc argumentum expressius, in quo modo versamur, oratione in S. Theodorum martyrem ejusdem

[1] Greg. Naz. p. 216. to. 2.

ὧν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὧν αἱ προῤῥήσεις· ὧν καὶ τὰ σώματα μόνον ἴσα δύνανται ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς ἢ ἐπαφώμενα, ἢ τιμώμενα· ὧν καὶ ῥανίδες αἵματος μόνον, καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἴσα δρῶσι τοῖς σώμασι. Ταῦτα οὐ σέβεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις ;

(1) Gregor. Nyssen. tom. 2. pag. 935. C. Ὅπως ἡ καλὴ συσκηνία τῶν τεσσαράκοντα κοινὴν μὲν τὴν ἄθλησιν, κοινὴν δὲ πανταχοῦ τὴν ἀποικίαν πεποίηνται, καὶ πανταχοῦ καταμερίζονται, καὶ μετ' ἀλλήλων ἐπιξενοῦνται τοῖς τοποις. Οὐκοῦν οὐδεὶς μερικὴν τῶν λειψάνων χάριν ὑποδεξάμενος, οὐκ ἐκ τοῦ παντὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν μαρτύρων ἐδέξατο.

(2) Basilius tom. 1. pag. 533. Οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς χώραν διαλαβόντες, οἱονεί πύργοι τινες συνεχεῖς, ἀσφάλειαν ἐκ τῆς τῶν ἐναντίων καταδρομῆς παρεχόμενοι, οὐχ ἑνὶ τόπῳ ἑαυτοὺς κατακλείσαντες, ἀλλα πολλοῖς ἤδη ἐπιξενωθέντες χωρίοις, καὶ πολλὰς πατρίδας κατακοσμήσαντες. Καὶ τὸ παράδοξον, οὐ καθ' ἕνα διαμεριζθέντες τοῖς δεχομένοις ἐπιφοιτῶσιν· ἀλλ' ἀναμιχθέντες ἀλλήλοις, ἡνωμένως χορεύουσιν, etc.

Mox : Καὶ οἱ τεσσαράκοντα καὶ πάντες εἰσὶ ὁμοῦ, καὶ πάντες εἰσὶ παρ' ἑκάστῳ, ἡ ἄφθονος εὐεργεσία, ἡ μὴ δαπανωμένη χάρις, ἑτοίμη βοήθεια Χριστιανοῖς.

Gregorii Nysseni : in quam omnium, quæ ad sanctos attinent, de quibus controversiam movent nobis hæretici, diserta et luculenta testimonia congessit. Primum in ipso orationis aditu beneficium hoc refert acceptum [1], quod anno antecedente ingruentes Scythas intento signo Crucis averterat. Tum vero martyris gloriam decusque prædicat; non solum animæ ipsius, sed etiam corporis, de quo ita scribit : « (1) Quod cum multo honore, cultuque compositum, et ornatum, honeste in sacro loco collocatum est, rei instar pretiosissimæ ad regenerationis tempus reservatum. » Atque hoc ceterorum corporibus eo sine ulla comparatione ait antecellere; quod hæc anima digressa fœda sint, et abominanda, ut eorum vix ferri possit aspectus : corpus vero martyris in splendidissima, et magnificentissima basilica positum sit; quæ artificum opera et industria sumptuose, ac sollerter extructa, elegantissimis picturis decorata sit, quæ Christi et martyris effigies exhibent, tum eorum suppliciorum, quæ perpessus est, seriem ac varietatem. « (2) Quisquis igitur his arte laboratis operibus oculos suos oblectavit, ad ipsum deinde conditorium corporis propius cupit accedere; illius contactum esse credens sanctificationem, ac benedictionem. Quod si quis pulverem, quo sepulcri locus obsitus est, secum auferre permiserit, pro munere accipitur, et tanquam magni pretii res reposita terra ista servatur. Nam ipsas attingere reliquias, si quis forte casus ejusmodi potestatem illius fecerit, quam optabile sit, et summis votis expetitum munus, norunt quicumque sunt experti, et hoc suo desiderio potiti sunt. Hi enim, tanquam vivum ipsum corpus, et florens, videntes osculantur, et ad oculos, ad os, ad aures, ad omnes sensus admovent. » Vides hodiernum plane in Ecclesia Romana et catholica morem venerandorum sanctorum, et eorum colendarum reliquiarum : quibus hæreses nuperæ odium ac vastitatem denuntiant.

Idem præterea Gregorius in funebri oratione de S. Meletio confessore, scribit in ejus funere « (3) populum sudaria faciei ipsius imposita discerpsisse, ac pro phylacteriis asservasse. »

VI. Ambrosius in epistola 53. refert divino admonitu, ac beato Paulo apostolo indicante, reperisse se Mediolani sanctorum Gervasii et Protasii corpora : idemque scribit epistola sequente ad Marcellinam sororem suam. Ac primum narrat; cum basilicam dedicare vellet, instante populo, respondisse se, « Faciam, si martyrum reliquias invenero : » ac statim præsagiente jam nescio quid animo suo, « Clericis jussisse eruderari terram eo loci; qui est ante cancellos sanctorum Felicis atque Naboris. » Ita demum « invenisse miræ magnitudinis viros duos, ut prisca ætas ferebat : ossa omnia integra; sanguinis plurimum. » Hæc dum transferunt in basilicam Ambrosianam, « Cæcus, *inquit*, sanatus est. » Ad hoc ingenti facto concursu populi, ad eum sermonem habere cœpit; in quo *sacrosanctas* illas *reliquias* vocat. Et, « Respexit, *ait*, sane humilia Deus, qui latentes sub ignobili cespite reliquias sanctorum suæ Ecclesiæ revelavit. » Ac deinde quanta ibi miracula facta sint ita refert : « Cognovistis, imo vidistis ipsi multos a dæmoniis purgatos : plurimos etiam, ubi vestem sanctorum manibus contigerunt, iis, quibus laborabant, debilitatibus absolutos : reparata vetusti [2] corporis miracula, quo se per adventum Domini Jesu gratia terris major infuderat : umbra quadam sanctorum corporum plerosque sanatos cernitis. Quanta oraria jactitantur? quanta indumenta super reliquias sacratissimas, et tactu ipso medicabilia reposcuntur? Gaudent omnes extrema linea contingere; et qui contigerit, salvus erit. » Demum se martyres ait sub altari condidisse : « Condamus ergo reliquias sacrosanctas, et dignis ædibus invehamus, totamque diem fida devotione celebremus. »

Sequenti porro die, quo martyrum depositio facta est, alterum sermonem habuit ad populum [3]; in quo eadem illa miracula confirmat, et Arianos notat, qui horum fidem

(1) Nyssen. ibid. 1011. B. Μετὰ πολλῆς τιμῆς, καὶ θεοπρεπείας περισταλὲν, σεμνῶς ἐν ἱερῷ τόπῳ κατάκειται, ὥσπερ τι κειμήλιον πολυτίμητον τῷ καιρῷ τῆς παλιγγενεσίας τηρούμενον.

(2) Ibid. 1012. A. Καὶ τοῖς αἰσθητοῖς οὕτω φιλοτεχνήμασιν ἐνευπαθήσας τὴν ὄψιν, ἐπιθυμεῖ λοιπὸν καὶ αὐτῇ πλησιάσαι τῇ θήκῃ, ἁγιασμὸν καὶ εὐλογίαν τὴν ἐπαφὴν εἶναι πιστεύων. Εἰ δὲ καὶ κόνιν τις δοίη φέρειν τὴν ἐπικειμένην τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἀναπαύσεως, δῶρον ὁ χοῦς λαμβάνεται, καὶ ὡς κειμήλιον ἡ γῆ θησαυρίζεται. Τὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦ λειψάνου προσάψασθαι, εἴ ποτέ τις ἐπιτυχία τοιαύτη παράχοι τὴν ἐξουσίαν, ὅπως ἐστὶ πολυπόθητον, καὶ εὐχῆς τῆς ἀνωτάτω τὸ δῶρον, ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας ἐμφορηθέντες. Ὡς σῶμα γὰρ αὐτὸ ζῶν, καὶ ἀνθοῦν, οἱ βλέποντες κατασπάζονται, τοῖς ὀφθαλμοῖς, τῷ στόματι, ταῖς ὄχλαις, πᾶσαις προσαγόντες ταῖς αἰσθήσεσι.

(3) dem pag 1026. D. Πῶς τὰ σουδάρια τῶν προσώπων αὐτοῦ εἰς φυλακτήρια τῶν πιστῶν διετίλλετο.

[1] Nyss. to. 3. p. 1011. et seq.

[2] For. *temporis*. — [3] mb. Ser. 5. to. 5. col. 155

elevantes « negabant martyrum merita, quorum opera etiam dæmones confitentur. » Et, « Negant, *inquit*, cæcum illuminatum, sed ille non negat se sanatum. Ille dicit, Video, qui non videbam. Ille dicit, Cæcus esse desivi; et probat facto. Isti beneficium negant qui factum negare non possunt. Notus homo est, publicis cum valeret mancipatus obsequiis, Severus nomine, lanius ministerio, etc. Clamat quia ut contigit fimbriam de veste martyrum, qua sacræ reliquiæ vestiuntur, redditum sibi lumen sit. »

Idem etiam epistola 55. testatur se, revelante Deo, sanctorum Vitalis et Agricolæ martyrum corpora Bononiæ reperisse.

Et in sermone 14. qui est de SS. Nazario et Celso, de reliquiis sanctorum corporum agens : « Hæc est, *inquit*, sanctorum martyrum gloria ; quorum etsi per universum mundum seminetur in cineribus portio, manet tamen integra in virtutibus plenitudo. » Et in fine, « Honoro ergo, *inquit*, in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices : honoro viventis memoriam perennitate virtutis : honoro per confessionem Domini sacratos cineres : honoro in cineribus semina æternitatis : honoro corpus, quod mihi Dominum meum ostendit diligere : quod me propter Dominum mortem docuit non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reverentur et dæmones? quod et afflixerunt in supplicio, sed glorificatur in sepulcro? Honoro itaque corpus, quod Christus honoravit in gladio, quod cum Christo regnavit in cœlo. »

VII. Hieronymus in epistola 17. [1] « Et martyrum, *inquit*, ubique sepulcra veneramur. Et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus : et monimentum, in quo Dominus conditus est, quidam existimant negligendum? Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo, et angelis ejus, qui quotiescumque de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes contremiscunt, rugiunt, et sero dolent crucifixisse, quem timeant. »

Idem ad caput 65. Isaiæ [2], de hæreticis loquens : « Quales, *inquit*, nuper sub magistro cerebroso (Vigilantio) in Gallia pullularunt; qui basilicas martyrum declinantes, nos, qui ibi orationes ex more celebramus, quasi immundos fugiunt. Hoc autem non tam illi faciunt, quam habitantes in eis dæmones, fortitudinem, et flagella sancti cineris non ferentes. »

Hic ille est Hieronymus, qui Vigilantium hæreticum Lutheranis et Calvinistis tanto ante præludentem, « et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferentem reliquias, et catholicos, qui eas suspiciebant, cinerarios, et idololatras appellantem, » ut ipsemet loquitur Hieronymus, tum epistola 53. ad Riparium presbyterum, tum propria, et luculenta disputatione fregit, et oppressit. Quo in opere tam ritus antiqui in colendis sanctorum reliquiis vestigia recognosces iis consentanea, quæ hodieque catholicæ usu retinentur Ecclesiæ; quam argumenta illa eadem, quibus hæretici nostri temporis morem illum oppugnare student, elisa penitus et oppressa. Inter cetera porro, memorabilia sunt ista, in quibus Ecclesiarum sui temporis omnium concordem in colendis, et religiose venerandis reliquiis sensum, et institutum approbat. « Dolet, *inquit* [3], martyrum reliquias pretioso operiri velamine, et non vel pannis, vel cilicio colligari; vel projici in sterquilinium : ut solus Vigilantius ebrius, et dormiens adoretur. Ergo sacrilegi sumus, quando apostolorum basilicas ingredimur? Sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andreæ, Lucæ, et Timothei transtulit Constantinopolim : apud quas dæmones rugiunt, et inhabitatores Vigilantii illorum se sentire præsentiam confitentur? Sacrilegus et nunc dicendus est Augustus Arcadius, qui ossa beati Samuelis longo post tempore de Judæa transtulit in Thraciam? Omnes episcopi non solum sacrilegi, sed et fatui judicandi, qui rem vilissimam, et cineres dissolutos in serico, et vase aureo portaverunt? Stulti omnium Ecclesiarum populi, qui occurrerunt sanctis reliquiis, et tanta lætitia, quasi præsentem, viventemque prophetam cernerent, susceperunt : ut de Palæstina usque Chalcedonem jungerentur populorum examina, et Christi laudem una voce resonarent? »

VIII. Excitandum nunc est ingens illud orientalis, imo totius, quam late diffunditur, Ecclesiæ lumen Joannes Chrysostomus : qui passim eumdem illum in sanctorum venerandas reliquias Christianorum sui temporis affectum et illustri testimonio comprobat, et judicio commendat. In oratione de S. Ignatio martyre, multum illud apud Antiochenses suos prædicat, quod illius reliquiæ Roma cum

[1] Hier. to. 1. col. 354. E. — [2] Hier. in Esa. col. 462. B. — [3] Hier. contra Vigil. col. 590.

summo honore Antiochiam deportatæ sunt; ac mirificum interjectarum urbium in illis venerandis, et succollandis studium, pietatemque collaudat. « (1) Illum, *inquit*, sanctum tunc Roma venientem civitates deinceps vicissim excipientes, et humeris gestantes, ad hanc urbem usque deducebant, coronatum laudantes athletam, etc. » Tum exponit, quantis bonis eos omnes, qui ad se Antiochiam adeunt, quotidie locupletare pergat. « Quemadmodum, *ait*, thesaurus perennis, ex quo singulis diebus hauriunt, nec ille tamen unquam deficit, omnes sui participes locupletiores facit. Ita beatus ille Ignatius ad se venientes benedictionibus, fiducia, ingentibus animis, et magna fortitudine complens domum remittit. Ne nos igitur hodie duntaxat, sed etiam quotidie ad ipsum veniamus, spiritales ex eo fructus capientes. Licet enim, profecto licet huc adeuntem ingentia bona percipere. Neque enim corpora solum, sed etiam conditoria ipsa sanctorum spiritali gratia sunt referta. Etenim si Elisæi tempore quiddam accidit ejusmodi, et sepulcrum mortuus attingens, mortis vincula dirupit, et ad vitam denuo revertit: multo nunc magis, cum abundantior est gratia, cum spiritus operatio copiosior est, licet conditorium ipsum cum fide tangentem magnam inde virtutem attrahere. Propterea sanctorum nobis reliquias concessit Deus, volens ad eumdem, qui in illis fuit, zelum velut manu deducere, ac portum quemdam præbere, tutumque remedium contra mala, quæ undequaque nos incursant. »

Ac demum Antiochenses exhortatur, ut quocumque in vitæ statu fortunæque versantur, ad sancti illius reliquias martyris, et ad ejus sepulchrum frequenter accurrant; ut vel bona, quibus carent, per illum impetrent; vel quæ jam adepti sunt, perpetua sibi faciant.

IX. Verum nullum præclarius est monimentum judicii illius et sensus, quem de sanctorum reliquiis, et earum honore, atque cultu tum summus ille vir, tum ejus ætatis Ecclesia omnis habuit, quam quod in Babyla martyre eodem adhuc puero contigit, imperatore Juliano apostata: quod in priori duarum orationum, quas in martyrem illum dixit, latius describit. Quæ res etiam ab Rufino[1] et aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus est memoriæ prodita. Cum igitur Julianus, gentili per Romanum imperium instaurata superstitione, vetus Apollinis oraculum, quod apud Daphnen erat in suburbio Antiochiæ, consuleret, respondit ille, prohiberi se a mortuis quidquam eloqui. Proinde ossa illinc effoderet, alioque transferret. Quod quid sibi vellet Julianus intelligens Christianis mandavit, ut Babylæ martyris ossa, quæ prope illum locum sepulta erant, efferrent. Quod ubi factum est, ac solemni pompa loculus, in quo sacra ossa continebantur, summaque totius civitatis lætitia, et veneratione in urbem exportatus est, mox fulmen e cœlo ruens totum Apollinis simulacrum una cum templo ipso concremavit: ita ut soli hujus parietes ad prodigii illius indicium Chrysostomo hæc exponente restarent. Qui de recentis memoriæ re, et cujus testes haud paucos habebat auditores disputans, dæmonem imprimis deridet; qui mortuorum corpora, tanquam polluta, et contaminata effodi, et auferri jusserit, cum in vetere Testamento prophetarum, et patriarcharum reliquias magno in pretio fuisse constet. Tum Antiochensium pietatem prædicat: qui erga sanctum Babylam incredibile quoddam per id tempus studium præ se tulerunt; ejusque sacras reliquias magna frequentia, et honore deportarunt.

X. Idem rursus homilia 73. de martyribus Ægyptiis[2], sanctorum corpora quovis muro inexpugnabili et inviolabili tutius, et firmius civitatem munire dicit, ac velut ingentes scopulos ex alto prominentes, tam aspectabilium,

(1) CHRYS. tom. 5. hom. 70. pag. 504. vers. 29. Οὕτω δὴ καὶ τὸν ἅγιον τότε ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς Ῥώμης αἱ πόλεις ἑξῆς διαδεχόμεναι, καὶ ἐπ' ὤμων φέρουσαι μέχρι τῆς πόλεως ταύτης παρέπεμπον ἐγκωμιάζουσαι τὸν στεφανίτην, etc. Καὶ καθάπερ θησαυρὸς διηνεκὴς καθ' ἑκάστην ἀντλούμενος τὴν ἡμέραν, καὶ οὐκ ἐπιλείπων ἅπαντας τοὺς μετέχοντας εὐπορωτέρους ποιεῖ. Οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος οὗτος Ἰγνάτιος τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους εὐλογιῶν, παῤῥησίας γενναίου ῥεύματος, καὶ πολλῆς ἀνδρείας πληρῶν, οἴκαδε ἀποπέμπει. Μὴ τοίνυν σήμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς αὐτὸν βαδίζωμεν, πνευματικοὺς ἐξ αὐτοῦ δρεπόμενοι καρπούς. Ἔστι γάρ ἐστι τὸν μετὰ πίστεως ἐνταῦθα παραγινόμενον μεγάλα καρπώσασθαι ἀγαθά. Οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ θῆκαι τῶν ἁγίων πνευματικῆς εἰσι πεπληρωμέναι χάριτος. Εἰ γὰρ ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦτο συνέβαινε, καὶ θήκης νεκρὸς ἁψάμενος τοῦ θανάτου τὰ δεσμὰ διέῤῥηξε, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανῆλθε πάλιν· πολλῷ μᾶλλον νῦν, ὅτε δαψιλεστέρα ἡ χάρις, ὅτε πλείων ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἔστι καὶ θήκης μετὰ πίστεως ἁψάμενον πολλὴν ἐκεῖθεν ἐπισπάσασθαι δύναμιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἴασεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, βουλόμενος ἡμᾶς πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκείνοις χειραγωγῆσαι ζῆλον, καὶ λιμένα τινὰ παρασχεῖν, καὶ παραμύθιον ἀσφαλὲς τῶν ἀεὶ καταλαμβανόντων ἡμᾶς κακῶν.

[1] Rus. lib. 1. histor. cap. 35. Socrat. l. 3. cap. 18. Theodor. lib. 3. cap. 10. et seq.

[2] Chrysost. to. 5. p. 520.

quam spiritalium insidias et insultus hostium arcere. « (1) Quinetiam si communis Dominus, ob peccatorum nostrorum multitudinem, ad iracundiam concitatus fuerit, poterimus, *inquit*, illa præ nobis habentes corpora, cito illum placare, ac civitati reconciliare. »

Ad hæc in homilia 65. de sanctis Berenice, Prosdoce, et Domnina, « (2) Forte, *inquit*, ingens in vobis concitatum est desiderium martyrum istorum. Cum hoc igitur ardore accidamus ad reliquias ipsorum; amplectamur eorum loculos. Possunt enim vel ipsa martyrum conditoria magna vi pollere, quemadmodum eorumdem ossa martyrum plurimum possunt. » Sic in homilia 66. de S. Pelagia, « (3) Illustrius, *ait*, esse palatiis regiis omnium judicio sepulcrum illud, in quo situm est corpus ejusmodi, quod cum virtute, pietateque vixit. Atque hujus rei testes vos estis, qui divitum sepulcra, quamvis aureis ornata palliis, tanquam speluncas, prætervolatis : ad hanc vero sanctam cum ingenti alacritate concurritis, quoniam martyrio, et confessione, ac virginitate, pro aureis vestibus, semetipsam velut ad funebrem apparatum componens, inclyta martyr excessit. »

Ita in calce homiliæ 76. de sanctis Juventino, et Maximino, quorum reliquias in unum loculum impositas fuisse dicit, eos vocat columnas, et scopulos, et turres, et luminaria Ecclesiæ, quod eam sustentent, et protegant. Tum populum sic hortatur : « (4) Assidue itaque ad illos veniamus, et loculum contingamus, et cum fide reliquias eorum circumplectamur : ut benedictionem aliquam illinc attrahamus. Nam ut milites vulnera ostendentes ab hostibus accepta, audacter regem alloquuntur : sic etiam isti capita sibi abscissa manibus portantes, et in medium producentes, facile omnia quæcumque voluerint apud cœlestem regem efficere poterunt. »

Et in homilia 92. de S. Juliano martyre [1], ad ejus sepulcrum, et sacras reliquias ait dæmones contremiscere, et ex insessis fugari corporibus. Tum in homilia 94. [2] divinam quamdam vim assistere ait sanctorum corporibus, quæ dæmones perterrefacit, et in fugam conjicit.

Idem vero Chrysostomus homilia 32. et ultima in epistolam ad Romanos, Romanam urbem felicem prædicat, quod tantum thesaurum habeat; duorum scilicet apostolorum principum reliquias et sepulcra : quorum videndorum, ac venerandorum mirificum præsefert desiderium, idque longa, et affectus plena oratione profitetur.

XI. Multus est etiam in celebrandis sanctorum martyrum reliquiis Asterius Amaseæ in Ponto episcopus in Encomio martyrum, quod antecedente capite citavimus. « (5) Propterea nos, *inquit*, religiosa corpora componentes, quæ sunt vasa electionis, beatarum animarum organa, philosophorum inhabitantium domicilia, tanquam pretiosas res toti vitæ conservamus. »

Item, « (6) Multa, *inquit*, sancti possunt etiam mortui; et postquam e vivis excesserint, beneficia conferunt hominibus. » Quod Elisæi probat exemplo, cujus corpus mortuum suscitavit [3] : necnon Eliæ, qui idem, ut et ille, vivens præstitit. Addit et Josephi ossa jussu Mosis ex Ægypto fuisse deportata. Denique ex eo reliquiarum vim, et sanctitatem approbat, quod dæmones ex admotis corporibus expellunt. « (7) Ac sive pietatis athletarum cœtus contra impuros spiritus agere quispiam exi-

(1) CHRYSOST. ibid. Ἀλλὰ κἂν ὁ κοινὸς ἡμῖν ὀργίζηται δεσπότης διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτημάτων, δυνησόμεθα ταῦτα προβαλλόμενοι τὰ σώματα ταχέως αὐτὸν ἵλεων ποιεῖσθαι τῇ πόλει.

(2) Ibid. hom. 65. pag. 481. Τάχα πολὺς ἡμῖν ἐγένετο πόθος τῶν ἁγίων ἐκείνων. Μετὰ τούτου τοίνυν τοῦ πυρὸς προσπέσωμεν αὐτῶν τοῖς λειψάνοις· συμπλάκωμεν αὐτῶν ταῖς θήκαις. Δύνανται γὰρ καὶ θῆκαι μαρτύρων πολλὴν ἔχειν δύναμιν· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ὀστᾶ των μαρτύρων πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχύν.

(3) Ibid. pag. 485. vers. 8. Καὶ γὰρ αὐτῶν τῶν βασιλικῶν αὐλῶν λαμπρότερος παρὰ πᾶσιν ὁ τάφος ἔσται ἐκεῖνος. Καὶ τούτου μάρτυρες ὑμεῖς, οἱ τὰς μὲν θήκας τῶν πλουσίων, καίτοι χρυσᾶ ἔχουσαι ἱμάτια, καθάπερ σπήλαια παρατρέχοντες, πρὸς δὲ τὴν ἁγίαν ταύτην μετὰ πολλῆς δραμόντες τῆς προθυμίας, ἐπειδὴ μαρτυρίῳ, καὶ ὁμολογίᾳ, καὶ παρθενίᾳ ἀντὶ ἱματίων χρυσῶν ἑαυτὴν ἐνταφιάσασα ἀπῆλθεν ἡ μάρτυς.

(4) Ibid. pag. 536. Συνεχῶς τοίνυν αὐτοῖς ἐπιχωριάζωμεν, καὶ τῆς λάρκανος ἁπτώμεθα, καὶ μετὰ πίστεως τοῖς λειψάνοις αὐτῶν περιπλεκώμεθα, ἵνα εὐλογίαν τινὰ ἐπισπασώμεθα ἐκεῖθεν. Καθάπερ γὰρ οἱ στρατιῶται τὰ τραύματα ἐπιδεικνύντες, ἅπερ ἐκ τῶν πολεμίων ἔλαβον, μετὰ παῤῥησίας τῷ βασιλεῖ διαλέγονται, οὕτω καὶ οὗτοι τὰς κεφαλὰς, ἃς ἀπετμήθησαν, ἐπὶ τῶν χειρῶν βαστάζοντες, καὶ εἰς μέσον παράγοντες εὐκόλως ἅπαντα, ὅσα ἂν θέλωσι, παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν ἀνύειν δύνανται.

(5) ASTER. col. 185. C. Διὰ τοῦτο τὰ εὐσεβῆ σώματα σεμνῶς περιστείλαντες, τὰ σκεύη τῆς ἐκλογῆς, τὰ τῶν μακαρίων ψυχῶν ὄργανα, τὰς οἰκίας τῶν φιλοσόφων ἐνοίκων, ὡς κειμήλια πολυτίμητα τῷ παντὶ βίῳ φυλάσσομεν.

(6) Ibid. col. 197. Πολλὰ καὶ τελευτήσαντες ἅγιοι δύνανται, καὶ ἀπελθόντες τοῦ βίου εὐεργετοῦσιν ἀνθρώπους.

(7) Ibid. col. 205. Εἴτε δὲ τὰ συστήματα τῶν ἀθλητῶν τῆς εὐσεβείας ἐθέλοι τις ἐνεργεῖν, κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων· εἴτε ἀγγέλους εἰς τιμὴν τῶν ἀναπεπαυμένων παρεδρεύοντας τοῖς ἁγίοις σκηοῖς, οὐδὲν διαφέρει.

[1] Ibid. p. 623. et 625. et seq.

[2] Ibid. p. 633. — [3] Lib. 4. Reg. 13.

stimet : sive angelos ad defunctorum honorem sanctis illorum septis assidentes id efficere malit : nihil interest. »

Citatur ejusdem Asterii homilia in S. Euphemiam in septima Synodo [1] ; ubi meminit loculi in sepulcro collocati, in quo S. martyris Euphemiæ reliquiæ servabantur : cujus in honorem celebre quotannis festum peragebatur.

Idem etiam panegyricam scripsit orationem in sanctum martyrem Phocam ; quem apud Sinopenses summo in honore haberi dicit, et ad ejus corpus, ac sepulcrum ingentem fieri concursum : necnon illius reliquias per diversas, et longinquas regiones dispertiri solere, velut in colonias. « (1) Pretiosa enim, *inquit*, in conspectu Domini mors sanctorum ejus : multisque locis divisæ reliquiæ integram ubique ter beato servant nominis claritudinem. »

XII. Veniam ad Augustinum, ex eoque non multa, sed insignia, et eximia proferam ; nec prius quidquam, quam idipsum, in quo S. Ambrosio doctori, ac patri suo suffragatur ; cum de inventis ab hoc SS. Gervasii et Protasii corporibus, quod oculis ipse suis viderat, his verbis exponit [2] : « Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti quo loco laterent martyrum corpora Protasii, et Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, unde opportune promeres, ad coercendam rabiem fœmineam, sed regiam. Cum enim propalata, et effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem spiritibus sanabantur : verum etiam quidam plures annos cæcus civis, civitatique notissimus cum populi tumultuantis lætitiæ causam quæsisset, atque audisset, exilivit, eoque se ut duceret suum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum pretiosæ in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens ; inde laudes tuæ ferventer lucentes : inde illius inimicæ animus, etsi ad credendi sanitatem non applicitus, a persequendi tamen furore compressus est. » Idem refert et in libro 22. de civitate Dei, capite 8.

Quo quidem in capite longissimam narrationem explicat miraculorum, quæ in Africa suo tempore gesta certissimis testibus compererat ; præsertim per sancti Stephani reliquias nuper inventas, et in loca varia dissipatas, necnon sanctorum Gervasii, et Protasii. Quibus memorias etiam consecratas, hoc est oratoria commemorat, in quibus mira quædam divinitus effecta sunt.

Idem quoque in epistola centesima tertia, de honorandis reliquiis memorabilem sententiam his verbis edidit : « Portant sane reliquias beatissimi et gloriosissimi martyris Stephani ; quas non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam convenienter honorare debeatis. »

Et sermone 92. de Diversis, de eodem S. Stephano, « Exiguus pulvis, *ait*, tantum populum congregavit. Cinis latet, beneficia patent. Cogitate, charissimi, quæ nobis Deus servet in regione vivorum, qui tanta præstat de pulvere mortuorum. »

XIII. Jam Paulinus Nolanus episcopus creberrimam religiosi ejusdem ritus mentionem inculcat. Ut in natali sexto S. Felicis testatur, ejus corpus sive ossa et reliquias, olim magno in honore Christianos habuisse, ac super his basilicas condidisse ; tum vero cœlestem illis inesse vim, qua prodigia permulta fiant. Juvat aliquot inde versibus descriptis rem illustriorem reddere. Sic igitur scribit [3] :

> Facta igitur rata justa pium texere sepulcro
> Funus ; at in sanctis divinitus insita membris
> Gratia non potuit cum carne morique, tegique :
> Illico sed positis ex ossibus ecce micat lux,
> Quæ medicis opibus meriti dare signa potentis
> Hactenus ex illo non unquam tempore parcis.

Et subinde,

> Qui perstans etiam post corporis ævum,
> Præsidet ipse suis sacer ossibus : ossaque sancti
> Corporis in tumulo non obsita pulvere mortis,
> Arcano æternæ sed prædita semine vitæ,
> Vivificum spirant animæ victricis odorem,
> Quo medicina potens datur exorantibus ægris.

Pergit in hoc argumento pluribus, ac frequentiam et concursum ad illius tumulum vota facientium describit ; ac tum sibi, tum etiam pecoribus suis sospitatem orantium, et impetrantium. Cujusmodi in suis carminibus pleraque percenset.

Imprimis vero memorabile est carmen de Natali undecimo ; quod fragmentum est ex

(1) ASTER. pag. 176. D. Τίμιος γὰρ ἐναντίον τοῦ Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ, καὶ πολλαχοῦ μεριοθέντα τὰ λείψανα ὁλόκληρον πανταχοῦ τῷ τρισμακαρίῳ σώζει τὴν εὐφημίαν.

[1] Syn sept. Act. 4. p. 617. et Act. 6. p. 783. — [2] Aug. lib. 9. Conf. c. 7. — [3] Paulin. p. 566.

Dungalo collectum. In eo quippe complures sanctorum enumerat : et qui quibus provinciis patroni, ac tutelares divinitus attributi sint, refert :

Omnis enim, quacumque manet mandatus in ora
Martyr, stella loci simul, et medicina colentum est :
Namque tenebrosum veteri caligine mundum,
Languentesque animas miseratus in orbe Creator
Sic sua disposuit terris monimenta piorum,
Sparsit ut astrorum nocturno lumina cœlo.

Deinde sic canit,

Hos igitur nobis cupiens avertere morbos
Omnipotens Dominus, sanctos mortalibus ægris
Per varias gentes medicos pietate salubri
Edidit, utque suam divina potentia curam
Clarius exereret, potioribus intulit illos
Urbibus, etc.

Sic,

Petrum et Paulum Romana fixit in urbe,
Principibus quoniam medicis caput orbis egebat.

Andream Patris, et Epheso Joannem, Parthiæ Matthæum, et alios apostolos aliis locis assignatos esse dicit. Quorum deinde reliquias Constantinus imperator in cognominem urbem, novam Romam, transtulit. Cetera apud eumdem Paulinum legi possunt ; ex quibus vetustissimus ille mos Christianæ per omnes orbis terrarum prôvincias Ecclesiæ mirifice comprobatur : quo et sanctorum reliquias, præsertim martyrum colere, et ad eas accurrere, ac vota facere, et patronos sibi illos ipsos optare, donariis honestare, omni honorum genere prosequi solebant, non rudes, et plebeii modo ; sed etiam graves, et eruditione juxta, atque sanctitate celebres viri. Verum nondum vim illius argumenti, quod ex tantorum virorum auctoritate ducitur, illustrare, ac persequi instituimus : quod paulo post fiet. Nunc in appellandis aliquot testibus aliis, uti cœptum est, pergere nos oportet.

XIV. Prudentius in triumphis martyrum eleganti carmine describendis, sæpius eorumdem reliquias, ac tam his cultum, et honorem tributum, quam indidem repensa beneficia commemorat. Ut in hymmo primo de SS. Hemiterio, et Chelidonio Calaguritanis :

Pollet, *inquit*, hoc felix per orbem terra Ibera stemmate,
Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum.
Hic calentes hausit undas cæde tinctus duplici ;
Illitas cruore sancto nunc arenas incolæ
Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.
Exteri necnon et orbis huc colonus advenit, etc.

Ac mox :

Nemo puras hic rogando frustra congessit preces.

Tum de miraculis, quæ ad eorum reliquias crebra fiebant,

Cerne quam palam feroces heic domantur dæmones,
Qui lupino capta ritu devorant præcordia, etc.
Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, præstitit,
Martyrum cum membra nostro consecravit oppido,
Sospitant quæ nunc colonos, quos Iberus alluit.

Et in hymno secundo de S. Laurentio,

O ter, quaterque, o septies
Beatus urbis incola,
Qui te, ac tuorum cominus
Sedem celebrat ossium :
Cui propter advolvi licet :
Qui fletibus spargit locum ;
Qui pectus in terram premit ;
Qui vota fundit murmure.

Idem in hymno tertio de S. Eulalia : Hujus martyris, inquit,

Emeritæ
Reliquias, cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
Tecta corusca super rutilant
De laquearibus aureolis :
Saxaque cæsa solum variant.

Et mox :

Sic venerarier ossa libet :
Ossibus altari et impositum.
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit hæc, populosque suos
Carmine propitiata fovet.

Tum in hymno quarto varia sanctorum martyrum corpora percenset, quæ in diversis Hispaniæ urbibus asservata in honore habebantur ; ac demum ita concludit :

Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis : deinde
Mox resurgentes animas, et artus
Tota sequeris.

In hymno vero quinto, qui est de S. Vincentio, elegantissimis versibus celebrat Datiani præsidis cum Deo admirabile certamen de incliti martyris cadavere ; illo omni ope allaborante, ut ne in potestatem veniret Christianorum :

Ne sit sepulcrum funeris.
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque figat martyris.

Deo vero ingentibus prodigiis idem illud ab injuria tutante.

Cetera generis ejusdem, quæ apud præclarum poetam legi possunt, facile prætereo.

XV. Gaudentius Brixianus illius seculi scriptor, in tractatu 17. de dedicatione basilicæ SS. quadraginta martyrum, prædicat se multas sanctorum collegisse reliquias, et in ea collocasse basilica, cujus se dedicationem conventu præsulum, et festivo apparatu reliquo, tum vero sermone illo celebrasse profitetur. « Nam ut venerandas sanctorum reliquias haberemus, Deus noster tribuit, *inquit;* deinde ut hanc honori eorum fundare basilicam valeremus, ipse largitus est : et hodie, ut adepti summorum sacerdotum præsentiam, dedicationem celebrare mereamur, ipse concessit. Convenerunt enim sanctissimi antistites, et apostolici viri ad persolvendum beatissimis patribus, et præceptoribus suis debitæ devotionis obsequium; ut ubertate plenissima benedictionum spiritalium ditaremur. » Post nominatim appellat sanctos illos, quorum reliquias comparavit; nempe SS. Joannem Baptistam, apostolos Andream et Thomam, Lucam evangelistam. Inde Gervasium, Protasium, atque Nazarium : de quibus memoranda, notandaque illius hæc sunt verba; ut quæ ex Ambrosio supra retuli [1], firmius adstruantur. « Post istos habemus, *inquit*, Gervasium, Protasium, atque Nazarium beatissimos martyres; qui se ante paucos annos apud urbem Mediolanensem sancto sacerdoti Ambrosio revelare dignati sunt : quorum sanguinem tenemus gypso collectum, nihil amplius requirentes. »

Adjungit postea *sanctos cineres Sisinnii martyris, et Alexandri;* quos nuper in ara Agatini gentiles ait concremasse.

Subjicit decem illis, quorum in basilica sua reliquias composuerat, Quadraginta martyres; de quibus ipsa ejus verba non pigebit adscribere. Nam et Basilii de cultu sanctarum reliquiarum judicium; et Ecclesiarum longius a se dissitarum in illo concordiam indicant. « Jam quid post istos decem, ait Gaudentius, de quadraginta martyribus dignum loquar; qui se itineri meo, cum per urbes Cappadociæ Jerusalem pergerem, fideles comites præbere dignati sunt? In ipsa enim maxima Cappadociæ civitate, quæ appellatur Cæsarea, uti habent iidem beatissimi insigne martyrium; reperimus quasdam Dei famulas monasterii sanctarum virginum dignissimas matres, prorsus Mariæ, et Marthæ consimiles; quas merito diligat Jesus, natura, fide, et studio, et castitatis integritate germanas. Quibus ab avunculo suo sacerdote, ac confessore Basilio olim traditæ fuerunt horum martyrum venerandæ reliquiæ : quas desiderio nostro incunctanter, ac fideliter tribuerunt, idoneos veneratores tanti nos esse muneris approbantes : simulque sub testificatione Domini confitentes se semper orasse Deum nostrum, ut hæc tam pretiosa possessio in talestrans funderetur hæredes, qui eas consimili fide, diligentiaque imitarentur; qui studii, ac venerationis ipsarum et successores, et augmentatores existerent, etc. Exaudita est ecce fidelis oratio : venerabiles ipsas martyrum quadraginta reliquias populis credentibus hodie proponimus perpendendas, licet eis ex illo jam tempore celebritas debita nunquam defuisse nostri cognoscatur officii, præclaris eorum beneficiis salutariter mancipata. »

Sub hæc martyrum illorum passionem describit, præfatus « habere illos idoneum suis meritis, dignissimumque præconem beatæ recordationis virum confessorem, Basilium Ecclesiæ Cæsariensis antistitem. » Ac denique, « Jam vero, *ait*, nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum mandato persecutoris in fluvium jacerentur, non defuerunt religiosæ manus, quæ partem cineris vel furto eriperent, vel pretio compararent. Hinc et Ecclesia Cæsariensis exultat, et nostra fraternitas non immerito gloriatur, reservatum sibi providentia Dei salutare munus intelligens. Portionem reliquiarum sumpsimus; et nihilo nos minus possidere confidimus, dum totos quadraginta in suis favillis honorantes amplectimur. » Denique, « Habemus ergo, *inquit*, et hos quadraginta, et prædictos decem sanctos ex diversis terrarum partibus congregatos, unde hanc ipsam basilicam eorum meritis dedicatam Concilium sanctorum nuncupari oportere decernimus. Dignum est enim, ut ad tantorum martyrum venerandas reliquias processuri, ad concilium sanctorum nos procedere fateamur. »

XVI. Cyrillus Alexandrinus libro sexto contra Julianum, ab Joanne Damasceno laudatus in Eclogis nondum editis, « (1) Honoramus, *inquit*, sanctorum sepulcra, ut illius ipsorum

[1] Hoc eod. cap. § 6.

(1) Cyrill. lib. 6. cont. Jul. pag. 204. qui citatur apud Damasc. littera D. tit. 24. Τιμῶμεν τῶν ἁγίων τὰς

tam illustris fortitudinis, præmii et mercedis loco immortalem persolvamus memoriam. » Vide alia Cyrilli loca ejusdemmodi alibi citata [1].

Hujus æqualis Isidorus Pelusiota libro primo epistola 55. ad Hieracem gentilem, « (1) Si te istud offendit, *ait*, quod martyricorum corporum cinerem honore afficimus, propter illorum erga Deum charitatem, et constantiam, interroga eos, qui ab ipsis sanitatem accipiunt; et quot morbis remedium afferant intellige. Ita fiet ut non modo factum ludibrio non habeas, verum etiam quod recte fit prorsus imiteris. »

Et Epistola 85. libri secundi, dæmones viris sanctis resistere minime posse, ex eo probat, « (2) quod in martyrum templis gratia ea, quæ sanctorum corporibus insidet, ipsos excruciat? »

Ita Proclus Oratione quinta, sanctos, qui aut martyrio, aut eximio vitæ splendore memorabiles fuerunt, cum stellis comparat; quæ in uno cœli loco defixæ, toto orbe conspicuæ sunt: « (3)Sic quilibet sanctorum, *ait*, quorum etsi tumulis circumscriptæ sunt reliquiæ, eorum tamen virtus sub cœlo minime circumscribitur. »

Luculenta Theodoreti est ejusdem catholici dogmatis professio in sermone octavo contra Græcos; qui totus est de martyribus. In eo vero de illorum corporibus post obitum in summa veneratione habitis, et reliquiis per varia loca dispersis, et ad tutelam præsidiumque servatis ita loquitur: « (4) Ac generosæ quidem triumphatorum animæ cœlum obambulant, et incorporeorum spirituum choris intersunt, corpora vero ipsa non unum cujusque monumentum continet: sed urbes, et pagi illa inter se partientes, servatores illos animarum pariter, et corporum, ac medicos appellant: et tanquam urbium præsides, atque custodes venerantur: et horum apud universorum Deum utentes interventu, divina per ipsos munera consequuntur. Porro diviso corpore, indivisa gratia perseverat: ac tenues illæ, tantillæque reliquiæ eamdem vim obtinent, ac martyr integer, nec in partes dissectus. Quæ enim insidet gratia, dona illa distribuit, et pro accedentium fide liberalitatem metitur. »

Meminit et sub orationis finem, variarum sanationum, quibus omnia genera morborum illorum interventione curantur; tum votivorum anathematum, quæ ad impetrati beneficii monimentum appendi solebant; necnon basilicarum, et solemnium festorum, quæ in eorum honorem fideles instituebant; de quibus paulo post.

XVII. Post hunc merito Basilius Seleuciensis annumerabitur. Hic in oratione de Annuntiatione, quem εὐαγγελισμὸν vocat, de miraculis agens, quæ sancti viventes ediderunt; de iis quæ post obitum fecerunt, ita loquitur: « (5) Et quid mirum est, si viventes operabantur sancti, quandoquidem neque cum mortuis ipsis potestatem terra simul absconderit? Nam etsi lapides illorum tegant corpora, possunt iidem nihilominus eos servare, qui necessitate aliqua premuntur, si, ut dignum est, ad illos accedant. »

Idem vero Basilius de S. Thecla libros duos conscripsit: quorum prior vitæ illius, ac mortis historiam complectitur: posterior miracula ipsius. In prioris fine ingentia quotidie ad ejus sepulcrum fieri prodigia testatur; ac variis morbis tentatos precibus, votisque susceptis ab illa sanari: « (6) Ita ut locus ille

θήκας, καὶ τῆς οὕτω λαμπρᾶς αὐτῶν ἐνανδρίας, καθάπερ ἐν τῇ τάξει γερῶν, καὶ ἀντιμισθίας, τὴν ἀμάραντον αὐτοῖς κατατιθέμενοι μνήμην,

(1) ISID. Εἰ σκανδαλίζῃ ἐπὶ τῇ κόνει τῶν μαρτυρικῶν σωμάτων παρ' ἡμῶν τιμωμένῃ διὰ τὴν περὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν ἀγάπην, καὶ ἔνστασιν, ἐρώτησον τοὺς ἐξ αὐτῶν τὰς ἰάσεις λαμβάνοντας, καὶ μάθε πόσοις πάθεσι θεραπείας χαρίζονται. Καὶ οὐ μόνον οὐ σκώψεις τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ζηλώσεις πάντως κατορθούμενον.

(2) Idem. Κἂν τοῖς μαρτυρίοις δὲ ἡ ἐφεδρεύουσα τοῖς σώμασι τῶν ἁγίων χάρις, τούτους βασανίζει.

(3) PROCL. pag. 177. Οὕτω δὲ καὶ τῶν ἁγίων ἕκαστος. Ὧν εἰ γὰρ καὶ τάφοις τὰ λείψανα περιγέγραπται· ἀλλὰ ἡ δύναμις αὐτῶν ὑπ' οὐρανὸν οὐ περιγέγραπται.

(4) THEODORETUS tom. 4. pag. 593. D. Καὶ αἱ μὲν γενναῖαι τῶν νικηφόρων ψυχαὶ περιπολοῦσι τὸν οὐρανὸν, τοῖς ἀσωμάτοις χοροῖς συγχορεύουσαι· τὰ δὲ σώματα οὐχ εἷς ἑνὸς κατακρύπτει τάφος ἑκάστου. Ἀλλὰ πόλεις, καὶ κῶμαι ταῦτα διανειμάμεναι, σωτῆρας καὶ ψυχῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ἰατροὺς ὀνομάζουσι, καὶ ὡς πολιούχους τιμῶσι, καὶ φύλακας· καὶ χρώμενοι πρεσβευταῖς πρὸς τὴν τῶν ὅλων δεσπότην, διὰ τούτων τὰς θείας κομίζονται δωρεάς· καὶ μερισθέντος τοῦ σώματος, ἀμέριστος ἡ χάρις μεμένηκε· καὶ τὸ σμικρὸν ἐκεῖνο, καὶ βραχύτατον λείψανον τὴν ἴσην ἔχει δύναμιν τῷ μηδαμῆ μηδαμῶς διανεμηθέντι μάρτυρι. Ἡ γὰρ ἐπανθοῦσα χάρις διανέμει τὰ δῶρα, τῇ πίστει τῶν προσιόντων τὴν φιλοτιμίαν μεροῦσα.

(5) BASILIUS Seleuciens. pag. 365. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ζῶντες ἐνήργουν οἱ ἅγιοι, ὅπουγε καὶ τεθνεῶσιν αὐτοῖς οὐ συναπέκρυψε τὴν δυναστείαν ἡ γῆ; εἰ γὰρ καὶ λίθοι τὰ τούτων κρύπτουσαι σώματα, σώζειν ἰσχύουσι τοὺς ἐν ἀνάγκαις, εἴπερ αὐτοῖς ἀξίως ἐγγίζοιεν.

(6) Idem lib. 1. de S. Thecla, pag. 122. et 124. Ὡς εἶναι πάνδημον ἰατρεῖον τὸν τόπον, καὶ κοινὸν καθεστάναι τῆς γῆς ἅπάσης ἰλαστήριον.

[1] Lib. 2. de Ang. c. 8. § 5.

publica jam officina medicinæ sit, et universæ terræ commune propitiatorium. » Qua de causa complures eo mortales confluere, ac donis, et monimentis illius locupletare templum ; et innumerarum ægritudinum ab ea postulare, impetrareque remedium. De quibus toto in secundo libro idem auctor agit.

XVIII. Maximus Taurinensis in homilia de natali Tauricorum martyrum, « Cuncti, *inquit*, martyres devotissime percolendi sunt : sed specialiter ii venerandi sunt a nobis, quorum reliquias possidemus. Illi enim nos orationibus adjuvant ; isti etiam adjuvant passione. Cum his autem nobis familiaritas est. Semper enim nobiscum sunt, nobiscum morantur : hoc est et in corpore nos viventes custodiunt, et de corpore recedentes excipiunt. Hic ne peccatorum nos labes assumat, ibi ne inferni horror invadat. Nam ideo hoc a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora sociemus : ut dum illos tartarus metuit, nos pœna non tangat : dum illos Christus illuminat, a nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes evadimus inferi tenebras, eorum propriis meritis, attamen consocii sanctitate, etc. » Pergit deinde : « Cernimus enim ab iis, *inquit*, frequenter obsessos immundissimis dæmonibus homines liberari : ita ut cœlesti medicina et captiva anima de diaboli laqueis eruatur ; et ipse diabolus vinculis igneis alligatus producatur de sua captivitate captivus : ut qui prædam paulo ante ceperat, ipse subdatur in prædam. Hæc et alia potiora mirabilia per sanctos fieri omnibus notum est. Et ideo, fratres, veneremur eos in seculo, quos defensores habere possumus in futuro. »

Leo magnus Romanus pontifex in sermone secundo de natali SS. apostolorum Petri et Pauli, peculiare Romanæ urbi præsidium, ac patrocinium Principis apostolorum pollicetur ex eo, quod corpus illius ibidem requiescat : « Si autem hanc pietatis suæ curam, *ait*, populo Dei, sicut credendum est, ubique protendit, quanto magis alumnis suis opem suam dignatur impendere, apud quos in sacro dormitionis toro eadem, qua præsedit, carne requiescit ? Cum itaque, dilectissimi, tantum nobis videamus præsidium divinitus institutum, rationabiliter, et juste in ducis nostri meritis, et dignitate lætamur. » Extant inter acta synodi Chalcedonensis [1] epistolæ Valentiniani tertii, et Placidiæ Gallæ matris ipsius, atque Eudoxiæ Theodosii junioris filiæ, ac Valentiniani conjugis, ad eumdem Theodosium, in quibus asserunt, se ad basilicam apostoli Petri orandi Dei causa venisse : et Galla Placidia nominatim, « ut cultum beatissimo Petro redderet, ad adorandum altare martyris adiisse, » ibique Leonem papam « episcoporum multitudine circumseptum, quos ex innumerabilibus civitatibus Italiæ pro principatu proprii loci, seu dignitate collegerat, » querelam suam exposuisse de iis, quæ in Ephesina latrocinali synodo contra Flavianum gesta fuerant. Sed antiquissimus iste beatorum apostolorum Petri et Pauli reliquiarum apud Romanam urbem cultus habetur : eoque frequentes ex toto orbe Christiano peregrinationes ab fidelibus susceptæ sunt.

XIX. Præterea crebra mentio est apud ecclesiasticarum historiarum scriptores inventarum identidem sacrarum reliquiarum, et magno cum honore ab Ecclesiis exceptarum, perque Christianas omnes provincias distributarum ; suffragante pietati fidelium nomine, ac multis, mirisque prodigiis eam sibi gratam esse religionem approbante. Memorabilis est, imprimis, et gravissimorum auctoritate Patrum testatissima Stephani primi martyris reliquiarum inventio, Honorio X. et Theodosio VI. Coss. indictione 13. hoc est Christi anno 305. quando Luciano viro sancto « revelavit Deus locum sepulcri, et reliquiarum corporis sancti Stephani primi martyris, » ut scribit Marcellinus comes in Chronico : necnon Alexandrinum chronicon. Ac Lucianus ipse totam hanc historiam græco sermone ad omnes Ecclesias perscripsit [2], ut auctor est Marcellinus. Quemadmodum vero reliquiæ istæ per omnes Christiani orbis regiones dispertitæ sint, atque ingentibus miraculis ubique nobilitatæ, Augustinus fidem facit, supra commemoratus a nobis [3].

Sic reliquias beati Joannis Chrysostomi Constantinopolim revectas, et ab Theodosio juniore magno cum honore susceptas proditum est memoriæ : idque refert Marcellinus idem, et Socrates [4].

Item sancti Eustathii Antiocheni episcopi reliquiæ Zenone imperante Philippis Thraciæ Antiochiam reportatæ sunt, easque magna cum veneratione cives exceperunt, ad octodecim usque millia passuum omnibus ex urbe obviam progressis, ut est in Collectaneis Theo-

[1] In Par. prima num. 25.

[2] Ea latine extat apud Sur. Aug. 3. — [3] § 12. — [4] Lib. 7. cap. 45.

dori lectoris. Qui et prophetæ Samuelis ossa, imperante Arcadio, Constantinopolim translata in fine libri secundi asserit, quod etiam Hieronymus contra Vigilantium, ut supra meminimus [1], adstruit.

Nec omittenda est S. Joannis Baptistæ reliquiarum Alexandriam facta translatio anno Christi 396. indictione 9. ut scriptum est ab Theophane.

XX. Quin eodem fere, ac sequente seculo, hoc est quinto Christi, et sexto, mirabilis in Christianorum pectoribus exarsit amor reliquiarum sacrarum, et earum comparandarum studium, præsertim in Galliis. Constantius in vita S. Germani Antissiodorensis auctor est, præclarum hunc antistitem in Britaniam jussu Cœlestini papæ profectum ad Pelagianam comprimendam hæresim, tribuni filiam, capsula reliquiis plena oculis imposita, cæcam curasse. Sed et massam e terra S. Albani martyris infecta cruore secum abstulisse.

Germanus item alter, perinde sanctus, Parisiensis episcopus [2], Hierosolymam ad invisenda loca sancta profectus, in reditu Justinianum adiit: et ab eo humanissime susceptus, multis ab eodem oblatis muneribus spretis, « reliquias tantummodo sanctorum expetiit, » ait Aimoinus, ac tum particulam spineæ coronæ Domini Jesu Christi, tum reliquias Innocentium, unaque brachium S. Georgii martyris accepit. « Quæ vir Dei Lutetiam reversus in Ecclesia sanctæ Crucis, sanctique Vincentii condidit. »

Proditum etiam memoriæ est in Francorum annalibus [3], cum Childebertus, et Chlotharius Francorum reges in Hispaniam expeditione facta Cæsaraugustanam urbem obsidione vallassent, oppidanos, desperata salute, ad exorandum Deum conversos, tunicam B. Vincentii martyris solemni pompa circumtulisse, cilicio indutos, ac psalmos concinentes. Qua re conspecta, Childebertum pactionem cum illis fecisse, ut accepta tunica illa S. Vincentii obsidionem solveret; eamque in Gallias perlatam, in basilica collocasse martyris ejusdem, quæ postea S. Germani nomen obtinuit. Sub idem tempus mirifica in sacras reliquias beatæ Radegundis pietas enituit, quæ Chlothario regi nupta, monasticum vitæ genus, eo permittente, complexa est; ac missis in Orientem legatis, quamplurimas inde reliquias comparavit: ut in illius vita testatur Bandodinia ejus alumna [4]. Hujusmodi exemplis, ac religiosi cultus sacrarum reliquiarum per Gallias indiciis referti sunt Gregorii Turonensis libri, tum quos de Francorum historia scripsit, tum quos de martyrum gloria, et confessorum, ac miraculis edidit.

Quinetiam ex Pelagii papæ primi epistola 8. et 12. discimus Childebertum regem ab Romano Pontifice reliquias apostolorum, aliorumque sanctorum martyrum impetrasse.

XXI. Auctor ille, qui Eusebii Emisseni nomen obtinet, in homilia 1. de S. Stephano: « Inter hæc requiramus, *inquit*, quid necessitatis, quidve rationis sit, cum sancti martyres in illo paradisi lumine constituti humanis laudibus non indigent, cur tantis hominum studiis celebrentur: cur tantopere mundo huic eorum reliquiæ, Deo revelante prodantur; sine dubio propter multiplices causas. Primum ad hoc a sollicitis fidelibus excoluntur, ut sedulis cultoribus suffragentur, etc. »

Haud pauca venerationis ejusdem vestigia releges in libris Fortunati Pictaviensis episcopi, qui sexto seculo floruit. Ex eo unum haud amplius locum referam, in quo de sanctorum reliquiis universe ita cecinit [5]:

Suavis justorum flagrat odor tumulo.
Gratius aura fluens, quam spiret amoma Sabæum.
Turaque devincens balsama silva reflat.
Cinnama, caltha, crocus, violæ, rosa, lilia, cedunt
Ut similis nullus nare bibatur odor.
Quid quod morte magis virtus generatur in illis,
Dumque sepulcra tenent, languida membra jacent,
Multorum dubiam solidant pia funera vitam,
Et redit e tumulo vivificatus homo?

Paulo post illud tempus extitit Gregorius papa reipsa, et appellatione magnus, qui de reliquiis sanctorum, et earum colendarum ritu multa passim edidit testimonia. In epistola tricesima libri tertii, Constantinæ Augustæ Mauricii conjugi, quæ Pauli apostoli ecclesiam in palatio ædificans, hujus apostoli caput, aut aliud quid de corpore ipsius postulabat, præcise negat: « Nam corpora sanctorum Petri, et Pauli apostolorum, *inquit*, tantis in ecclesiis suis coruscant miraculis, atque terroribus, ut neque ad orandum sine magno illuc terrore possit accedi. » Cujus rei aliquot exempla commemorat: ac græcos quosdam monachos suggillat, qui ossa quælibet temere collecta pro sanctorum reliquiis levabant, et circum-

[1] § 7. — [2] Aimo. lib. 3. c. 9. — [3] Greg. Tur. lib. 3. c. 29. Aim. lib. 3. c. 19.

[4] Apud Sur. tom. 4. Aug. 13. Baron. Ann. ad ann. 566. — [5] Fortun. lib. 6. Opusc. ad Jovinum.

ferebant. Tum in aliis epistolis [1] variorum sanctorum reliquias mittere se scribit, et ut honore debito suscipiantur, ac deinceps habeantur admonet. Ut in epistola 33. libri secundi ad Dinamium patricium Galliarum crucem mittit, cui de catenis B. Petri, et de craticula beati Laurentii in qua perustus est, particulæ continebantur.

Idem Homilia 32. « Ad sanctorum martyrum, *ait*, corpora consistimus, fratres mei. Numquid isti carnem suam in mortem darent, nisi eis certissime constitisset, esse vitam, pro qua mori debuissent? Ecce qui ita crediderunt, miraculis coruscant. Ad extincta namque eorum corpora viventes ægri veniunt, et sanantur : perjuri veniunt, et a dæmonio vexantur : dæmoniaci veniunt, et liberantur. Quomodo ergo vivunt illic, ubi vivunt, si in tot miraculis vivunt hic, ubi mortui sunt? »

Merito itaque septima Synodus œcumenica decrevit, « (1) sacras reliquias probandas, et amplectendas esse secundum antiquam traditionem sanctæ catholicæ Dei Ecclesiæ. » Idque decretum approbat Hadrianus papa in Defensione synodi ejusdem [2].

Et Gennadius Massiliensis inter ecclesiastica dogmata idipsum retulit [3] : « Sanctorum corpora, et præcipue beatorum martyrum reliquias, *inquit*, ac si Christi membra, sincerissime honoranda, et basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta divino cultui mancipata, affectu piissimo, et devotione fidelissima adeundas credimus. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus, et Vigilantianus creditur. »

XXII. Libet huic capiti coronidis loco eximium quoddam adjungere testimonium, quod de sacris sanctorum reliquiis, et earum honore ac veneratione veteris Ecclesiæ sensum illustri præconio notatum continet : atque eo sinceriore, fideque digniore, quod ab gentili homine proditum est; qui ea quæ præ oculis habebat, et ab Christianis usurpari palam videbat, per ludibrium iis objecit. Eunapius est iste Sardianus sophista : qui sophistarum, ac philosophorum aliquot vitas conscripsit; homo Christianæ religionis, si quisquam alius, hostis, atque obtrectator infensissimus. Hic in vita Ædesii, sub finem, de Serapidis templo Alexandriæ Theodosii imperatoris jussu funditus everso, aliisque deorum fanis apud Canobum præsertim dirutis ac deletis agens, graviter conqueritur monachos ibi collocatos fuisse, fœdum, ut ipse vocat, hominum genus, quod his verbis deplorat : « (2) Atque hos ipsos monachos etiam in Canobo collocarunt, hominum ad hoc alligantes genus, ut pro intelligibilibus diis, mancipiorum, ac ne illorum quidem proborum, cultum susciperent. Quippe isti capita quorumdam colligentes, qui scelerum convicti, et publico judicio pœnis addicti fuerant, hos deos faciebant, et ad eos advolventes sese numinum instar habebant, ad ipsorum sepulcra polluti. Hos vero martyres appellabant, et ministros ac legatos, qui supplicum preces ad deos perferrent, servitia improba, et infida, flagrisque pessime concisa; quæ nequitiæ suæ cicatrices in suis idolis circumferebant. Atque hujusmodi deos nihilominus terra parturit. » Hæc Eunapius; quæ latinus interpres, vir ceteroqui doctus, haud recte reddidit. Nam συναλίζειν putavit esse *condire*, ac *salire*, cum sit idem ac *colligere*. Tum *diaconos* vertit, quasi ab martyribus distinctum genus : ac denique εἴδωλα martyrum illorum *corpora* est interpretatus; quod perquam mirum est. Ac dupliciter *idola* istic accipi possunt. Aut enim mortuorum *umbras*, ut poetæ, ac gentiles putabant, intelligit, quæ post obitum ad inferos descendebant, cum animæ magnorum virorum cœlum peterent : ut Servius adnotavit ad illa secundi Æneidos,

> Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creusæ
> Visa mihi ante oculos, et nota major imago.

Et ad decimum ejusdem operis, et illa verba,

> Tum vita per auras
> Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.

(1) Tom. 5. Conc. act. 4. pag. 682. Καὶ τὰ ἅγια λείψανα τῶν ἁγίων, καὶ σεπτὰς εἰκόνας ἀποδεχόμεθα, καὶ ἀσπαζόμεθα, καὶ περιπτυσσόμεθα κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς ἐκκλησίας.

(2) Eunap. Τοὺς δὲ μοναχοὺς τούτους καὶ εἰς τὸν Κάνωβον καθίδρυσαν, ἀντὶ τῶν νοητῶν θεῶν εἰς ἀνδραπόδων θεραπείας, καὶ οὐδὲ χρηστῶν, καταδήσαντες τὸ ἀνθρώπινον. Οἵ τε γὰρ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐπὶ πολλοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαλωκότων συναλίζοντες, οὓς τὸ πολιτικὸν ἐκόλαζε δικαστήριον, θεούς τε ἀπεδείκνυσαν, καὶ προσκαλινδοῦντο **** καὶ κρείττους ὑπελάμβανον εἶναι, μολυνόμενοι πρὸς τοῖς τάφοις. Μάρτυρες γοῦν ἐκαλοῦντο, καὶ διάκονοι τινες, καὶ πρέσβεις τῶν αἰτήσεων παρὰ τῶν θεῶν, ἀνδράποδα δεδουλευκότα κακῶς, καὶ μάστιξι καταδεδαπανημένα, καὶ τὰς τῆς μοχθηρίας ὠτειλὰς ἐν τοῖς ἰδώλοις φέροντα. Ἀλλ' ὅμως ἡ γῆ φέρει τούτους τοὺς θεούς.

[1] Ut lib. 5. ep. 50. et lib. 7. ep. 11. et 88.

[2] To. 6. Concil. p. 142. — [3] Gennad. de Dogm. c. 73.

« Vita, *inquit,* est anima. Et abusive dictum est. Nam ad inferos simulacrum pergit, non anima. » Hujusmodi porro umbras, vulnerum, quæ in corporibus accepta erant, vestigia retinere credebant, utpote simulacra, et imagines eorum. Sic Deiphobum in sexto Æneidos videt Æneas

> Lacerum crudeliter ora,
> Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
> Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.

Aut certe *idola* vocat Eunapius pictas, vel sculptas martyrum imagines, quas habebant Christiani ; ut in oratione de S. Theodoro Gregorius Nyssenus significat : de quo suo loco dicetur.

Ex his vero, quæ gentilis homo scribit, apparet Christianos studiose martyrum reliquias sublegisse, ut ossa, et capita ; iisque cultum et honorem adhibuisse, non tanquam diis, ut impius ille nugatur : cujus calumniandi licentiam hodierni imitantur hagiomachi : sed tanquam Dei veri amicos, et apud illum interventores, ac mediatores.

CAPUT DUODECIMUM.

De honoris reliquiis, ac memoriis sanctorum ab Ecclesia veteri habiti variis generibus et officiis. — 2. De sepulcris illorum, et cœmeteriis. — 3. Imperatores ad illorum basilicas sepulti. — 5. Etiam alii plerique. — 6. Basilicæ supra illorum extructæ corpora. — 8. Galli et Juliani studium in illis condendis.

I. Optima catholicæ fidei, et ecclesiastici dogmatis interpres est Ecclesia, ejusque usus et ritus, non solum dissimulando toleratus : sed etiam a magnis ac præclaris viris commendatus, usurpatus, institutus. Hoc ipsum vero in sanctorum martyrum ceterorumque cultu et honore, ac religiosa veneratione usuvenisse perspicuum est iis ex antiquorum testimoniis, quæ copiosa et luculenta superioribus in capitibus adduximus. Sed ut pleniorem fidem illius rei vel pervicacissimis quibusque faciamus, acervatim in hoc caput conferemus ea, quæ ad sanctorum μεσιτείαν, et eorum cultum, ac reliquiarum maxime venerationem approbandam pertinent. Atque hanc religiosæ in catholica Ecclesia observantiæ partem, tum ex allatis supra idoneorum testium sententiis, non repetitis tamen eorum verbis, adstruere conabimur : tum alia quædam prætermissa illic loca referemus. Sunt autem præcipua cultus illius et honoris approbandi capita, et indicia ista : primum, quod post illorum obitum, veteris instituto Ecclesiæ, et a majoribus accepta, et perpetua traditione, memoria est illorum insigni honore celebrata : necnon eorum sepulcris idem religiosæ observantiæ impensum est officium. Deinde, quod altaria supra eorum reliquias erecta, necnon basilicæ, sive templa magnifico sumptu et apparatu in eorumdem memoriam, ac nomen Deo consecrata. Tertium, quod ad illos honorandos festi dies et conventus hilaritatesque ex antiquo Christianis populis institutæ. Quartum quod sacrificia Deo in eumdem oblata sunt finem, ut illis ipsis honor haberetur. Postremum denique, quod eorum ad sepulcra, et utique interventoribus, ac sequestribus iis, multa divinitus, et ingentia miracula sunt facta. Hæc partim omnia simul, partim eorum aliqua testificantes veteres, in superioribus, aut infra subjectis animadvertere poterimus, atque adversus hæreticam cavillationem, quam post illa diluere, ac refellere statuimus, parati instructique procedere. Hoc igitur aggrediamur.

II. Martyrum sepulcra Christiani olim κοιμητήρια vocari instituerunt. Erant religiosa loca, in quibus initio soli martyres sepeliebantur. Postea vero [1], etiam Christiani ceteri ibidem terræ mandati sunt : quod in Annalibus observatum est a Baronio. Ac tum *martyria*, id est templa, vel sacella privatim martyribus extructa sunt in publicis cœmeteriis. Ea porro cum nondum promiscua essent, aut martyria illa, postquam sanctorum corporibus privata septa sunt attributa, Christiani per festos illo-

[1] Bar. an. 226. § 7. et seq.

rum potissimum dies frequentare solebant, ac sacris illic operari, et religiosos habere conventus. Priorum exempla, et eorum maxime, quæ Romæ erant, nomina collegit Annalium conditor. De posterioribus vero, id est martyriis ad ipsa cœmeteria jam vulgata positis, memorabilis est Chrysostomi locus in homilia quadam, cujus inscriptio est *de nomine ipso cœmeterii*. Ibi problema proponit (1), qua de causa majores instituerunt, ut illo ipso die, quo crucis, et descensus ad inferos Christi memoria celebratur, synaxes, et conventus Ecclesiastici extra urbem in martyrio, quod erat in cœmeterio, fierent. Ac sibi mox ipse respondet : ideo extra urbem decrevisse fieri, quod Christus extra urbem passus sit. Sed rursus inquirit, cur in eo potius martyrio, quod in cœmeterio situm erat, quam alio quovis extra urbem, fideles congregari voluerint. « (2) Quanam vero de causa, *inquit*, in hoc ipso martyrio, et non in altero? Etenim, Dei gratia, ab utroque latere urbs nostra sanctorum reliquiis munitur. Cur igitur hic potius, quam in alio martyrio, congregari nos majores nostri jusserunt? Nempe quod istic turba mortuorum jacet. Quoniam igitur hodierna die Jesus ad mortuos descendit, idcirco nos in hoc loco conventum facimus. » Videtur ille dies, quem ista verba indicant, parasceve esse majoris hebdomadæ, qua et ad inferos descendit Christus, et Crucis anniversariam memoriam Christiana instaurat Ecclesia. Hac igitur die Antiochiæ mos fuit, in martyrio, quod in cœmeterio, extra pomœrium conditum erat, synaxim obire. Ex quo illud insuper colligitur, martyrum corpora in sanctiore, et ab communi secreto loco posita fuisse; et ab Christianis cultum ac venerationem habuisse. De *cœmeteriis* et *martyriis* meminit Laodicenus canon nonus.

III. Quod autem in cœmeteriis, et ad martyrum, sanctorumque sepulcra, ceterorum deinceps humi mandata sunt corpora, eadem erga sanctos illos Christiani populi religio causa fuisse videtur. Siquidem ex eorum vicinitate fructum in se aliquem redundaturum esse persuasum habebant; atque eorum meritis, et intercessione propitium sibi fore Dominum, ac peccatorum sibi gratiam esse facturum. Cujus insiti fidelium animis sensus testes aliquot dabo non vulgaris notæ, nec anilis superstitionis ob inscitiam suspectos.

Eusebius Cæsariensis in lib. 4. de vita Constantini M. [1] scribit hunc imperatorem in urbe a se condita et cognomine ingentem extruxisse basilicam in honorem apostolorum duodecim : et ad eam locum sibi sepulturæ delegisse. « (3) Ut post obitum suum particeps fieret orationum, quas ad honorandos apostolos, fideles ibi essent postea facturi. Duodecim igitur, *inquit*, ibidem apostolorum loculos, tanquam columnas sacras, ad honorem, et memoriam apostolorum chori excitans, mediam ipse sui corporis capsam constituit, et utrimque sex apostolorum conditoria disposuit. »

Sozomenus in fine libri secundi, et ex eo Zonaras, et Nicephorus [2], aliique non secus affirmant, ab Constantio filio corpus ejus in apostolorum basilica sepultum fuisse; quem sibi locum sepulturæ vivens optaverat. Ubi etiam deinceps imperatores omnes positi sunt : necnon episcopi, utpote quorum par sit imperatoriæ dignitas; imo in sacris locis anteferenda. Ita Sozomenus.

IV. Joannes vero Chrysostomus in homilia 28. in epistolam secundam ad Corinthios, totis eloquentiæ, qua multum excelluit, viribus hoc argumentum exornavit. Nam primum sanctorum sepulcra longe illustriora celebrioraque esse docet imperatorum ac principum palatiis. « (4) Dic mihi, *inquit*, ubi sepulcrum

(1) CHRYSOST. hom. 8. tom. 5. pag. 563. Πολλάκις ἐζήτησα πρὸς ἐμαυτὸν, τίνος ἕνεκεν οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς οἴκους τοὺς εὐκτηρίους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι παραδραμόντες, ἔξω τῆς πόλεως ἡμᾶς σήμερον, καὶ ἐνταῦθα ἐκκλησιάζειν ἐνομοθέτησαν.

(2) Ibid. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἐν τῷ μαρτυρίῳ τούτῳ, καὶ οὐχὶ ἐν ἑτέρῳ; καὶ γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἑξ ἑκάστης πλευρᾶς ἡ πόλις ἡμῖν τοῖς λειψάνοις τῶν ἁγίων τειχίζεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐνταῦθα, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ μαρτύριῳ συνάγεσθαι ἡμᾶς ἐκέλευσαν οἱ πατέρες; ὅτι ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν κεῖται πλῆθος. Ἐπειδὴ σήμερον Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νεκροὺς κατέβη, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα συλλεγόμεθα.

(3) EUSEB. lib. 4. de vita Constant. cap. 60. Ὡς ἂν καὶ μετὰ τελευτὴν ἀξιῷτο τῶν ἐνταυθοῖ μελλουσῶν ἐπὶ τιμῇ τῶν Ἀποστόλων συντελεῖσθαι εὐχῶν. Δώδεκα δὲ οὖν αὐτόθι θήκας, ὡσανεὶ στήλας ἱερᾶς ἐπὶ τιμῇ, καὶ μνήμῃ τοῦ τῶν Ἀποστόλων ἐγείρας χοροῦ, μέσην ἐτίθει τὴν ἑαυτοῦ αὐτὸς λάρνακα, ἧς ἑκατέρωθεν τῶν Ἀποστόλων ἀνὰ ἓξ διέκειτο.

(4) CHRYSOST. in 2. ad Cor. pag. 687. Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, τὸ σῶμα Ἀλεξάνδρου; δεῖξόν μοι, καὶ εἰπὲ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελεύτησε. Τῶν δὲ δούλων Χριστοῦ καὶ τὰ σήματα λαμπρὰ τὴν βασιλικωτάτην καταλαβόντα πόλιν· καὶ ἡμέραι καταφανεῖς ἑορτὴν τῇ οἰκουμένῃ ποιοῦσαι. Καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καὶ οἱ οἰκεῖοι ἀγνοοῦσι· τὸ δὲ τούτου καὶ οἱ βάρβαροι ἐπίστανται. Καὶ οἱ τάφοι τῶν δούλων τοῦ σταυρωθέντος λαμπρότεροι τῶν βασιλικῶν εἰσιν αὐλῶν, οὐ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων μόνον (καὶ τούτῳ μὲν κρατοῦσιν) ἀλλ' ὃ πολλῷ πλέον ἐστὶ, τῇ σπουδῇ τῶν συνόντων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τὴν ἀλουργίδα περικείμενος ἀπέρχεται τὰ σήματα ἐκεῖνα περιπτυ-

[1] Euseb. 4. de vita Constant. c. 58.

[2] Nicepb. lib. 8. c. 55.

est Alexandri illius magni? Ostende mihi, et dic qua die sit mortuus. At vero servorum Christi vel monumenta ipsa sunt illustria, quæ regiam, ac dominam omnium civitatem obtinuerunt; tum mortis illorum dies noti sunt omnibus, qui festi per totum orbem aguntur. Atque illius quidem sepulcrum etiam a propinquis, et familiaribus nescitur : hujus autem etiam barbari noverunt. Sane crucifixi servorum sepulcra regis palatiis splendidiora sunt, non tam ædificiorum magnitudine, ac pulchritudine (quanquam et hoc ipso præstantiora sunt) quam, quod multo amplius est, frequentantium studio. Etenim ille ipse, qui purpura vestitur, vadit, ut monumenta illa complectatur, et fastu posito, stat sanctis supplicans, ut se patrocinio suo apud Deum adjuvent : et scenopegum, ac piscatorem vel vita functos patronos adhibet ille diademate redimitus. Audebisne igitur mortuum dicere Dominum illorum, cujus servi, etiam mortui, totius orbis regum patroni sunt? Atque hoc non Romæ solum fieri videas, sed etiam Constantinopoli. Nam et illic Constantinum magnum magno se affecturum honore hujus filius existimavit, si in vestibulo Piscatoris corpus illius collocaret. Ita quod sunt imperatoribus in palatio janitores : hoc in sepulcro Piscatoribus sunt imperatores; atque illi quidem velut loci domini, interiora tenent : hi vero tanquam externi et vicini, attributa sibi atriensi janua contenti sunt. » Et Augustinus Epistola 42. scribit « imperii nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare. »

V. Nec principes tantummodo viri, sed Christiani postmodum omnes id maxime studuerunt, ut iisdem in locis, ubi sanctorum essent reliquiæ, sepelirentur; quod iis verbis significat Maximus Taurinensis in homilia de SS. Tauricis martyribus, quæ inter Ambrosii sermones 77. ponitur. « Nam ideo, *inquit*, hoc a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora sociemus; ut dum illos tartarus metuit, nos pœna non tangat : dum illis Christus illuminat, a nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes evadimus inferi tenebras, eorum propriis meritis, attamen consocii sanctitate. »

Augustinus quoque a Paulino episcopo interrogatus an mortuo prosit, « quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur, » librum scripsit de cura pro mortuis agenda : ubi [1] « genere vitæ acquiri » dicit, « dum in hoc corpore vivitur, ut aliquid adjuvent ista defunctos. » Tum ad hoc prodesse ait, « ut dum recolunt ubi sint posita eorum, quos diligunt, corpora, eisdem sanctis illos, tanquam patronis susceptos, apud Dominum adjuvandos orando commendant, etc. Cum itaque recolit animus, ubi sepultum sit carissimi corpus, et occurit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis, et precantis affectus. Qui cum defunctis a fidelibus carissimis exhibetur, eum prodesse non dubium est iis, qui cum in corpore viverent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt. »

Isidorus Pelusiota in epistola quinta libri secundi apostolos multum antecellere regibus, ac principibus ex eo demonstrat, « (1) quod qui terræ, marique dominatur, eat ad monumentum Piscatoris, ut ossa ejus amplectatur. » Cui simile quiddam universe de martyribus scribit Ambrosius in Lucam [2]. « Et illi fiunt, *inquit*, supplices, hi patroni. »

VI. Sed honoris illius, quem sanctis, et eorum reliquiis incredibilem Ecclesia Christiana perpetuo detulit, firmissimum argumentum ex eo petitur, quod supra illorum sepulcra, altaria, et sacraria, sive basilicas extruere fideles consueverant : quas et *memorias* appellabant. Cujus appellationis causam, et originem insigniter declarat Augustinus libro *de Cura pro mortuis gerenda*, capite quarto : « Sed non ob aliud, *inquit*, vel memoriæ, vel monumenta dicuntur ea, quæ insignita fiunt sepulcra mortuorum, nisi quia eos, qui viventium oculis morte subtracti sunt, ne oblivione etiam cordibus subtrahantur, in

ξηνεγκε, καὶ τὸν τοῦρον ἀποθέμενος ἔστηκε δεόμενος τῶν ἁγίων, ὥστε αὐτοῦ προστῆναι παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ τοῦ σκηνοποιοῦ, καὶ τοῦ ἁλιέως προστατῶν καὶ τετελευτηκότων δεῖται ὁ τὸ διάδημα ἔων· τολμήσεις οὖν, εἰπέ μοι, τὸν τούτων δεσπότην νεκρὸν εἰπεῖν, οὐ οἱ οἰκέται καὶ τετελευτηκότες, προστάται τῶν τῆς οἰκουμένης βασιλέων εἰσί; καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἴδοι τις ἂν γινόμενον μόνον, ἀλλα καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα Κωνσταντίνον τὸν μέγαν μεγάλῃ τιμῇ τιμᾶν ἐνόμισεν ὁ παῖς εἰ τοῖς προθύροις κατάθοιτο τοῦ ἁλιέως. Καὶ ὅπερ εἰσὶν οἱ πυλωροὶ ποῖς βασιλεῦσιν ἐν τοῖς βασιλείοις, τοῦτο ἐν τῷ σήματι οἱ βασιλεῖς τοῖς ἁλιεῦσι. Καὶ οἱ μέν, ὥσπερ δεσπόται τοῦ τόπου τὰ ἔνδον κατέχουσιν· οἱ δὲ ὡς πάροικοι, καὶ γείτονες ἠγάπησαν τὴν αὔλειον αὐτοῖς ἀφορισθῆναι θύραν.

(1) ISIDOR. Ὁ γὰρ γῆς τε, καὶ θαλάσσης βασιλεύων ἄπεισιν εἰς τὸ μνῆμα τοῦ ἁλιέως τὰ ὀστᾶ περιπτυξόμενος.

[1] Aug. to. 4. lib. de cura pro mor. c. 2. — [2] Ibid. c. 4.

[2] Amb. in Luc. c. 9. col. 203. supra cit. c. 10. § 6.

memoriam revocant, et admonendo faciunt cogitari. Nam et memoriæ nomen id apertissime ostendit; et monumentum, eo quod moneat mentem, id est admoneat, nuncupatur. Propter quod et Græci μνημεῖον vocant, quod nos memoriam, seu monumentum appellamus : quoniam lingua eorum memoria ipsa, qua meminimus, μνήμη dicitur. » Falsum est autem, quod recens auctor suspicatur, Asterium in Encomio sanctorum martyrum, ὑπουδαίας μνείας, hoc est *subterraneas memorias* illas appellasse, ut postea dicemus. Nam etsi μνήμης vocabulum ei rei conveniat, non tamen etiam alterum τῆς μνείας.

Rupertus libro nono de glorificatione sanctæ Trinitatis, et processione Spiritus sancti [1], « Solemus, *inquit*, basilicas martyrum appellare memorias eorum pro eo quod ibi psallendo, et confitendo memoramus martyria illorum. »

VII. Quantus porro veterum Christianorum animis ardor insederit, hoc officii genere sanctorum, præsertim martyrum, reliquias, ac memoriam cultu et honore celebrandi; innumera scriptorum cujuscumque generis testimonia declarant : quæ si diligentius recensendo persequar, morosa, et injucunda erit oratio. Perpauca tamen, pro eo atque instituti ratio cogit, in medium afferenda sunt.

Huc igitur imprimis illa referenda sunt memorabilia sane, et illustria antiquorum loca, quæ in superioribus capitibus attuli, in quibus expressa sit basilicarum mentio, quæ in honorem martyrum splendide exædificatæ sunt ab insignibus eruditione, ac sanctitate viris : aut eorum judicio ac præconio commendatæ. Hujusmodi est basilica duodecim apostolorum a magno Constantino in urbe cognomine constituta, cujus paulo ante meminimus. Tum quæ in sancti Stephani honorem post inventas ejus reliquias ubique terrarum erectæ sunt memoriæ : ut et sanctorum Gervasii et Protasii; quorum testem et auctorem antecedenti capite adhibuimus Augustinum. Sic in memoriam Quadraginta martyrum basilicam a se dedicatam, testificantem audivimus ibidem Gaudentium Brixiensem. Ita Romæ principum apostolorum reliquiis servandis magnificentissimæ sunt ecclesiæ conditæ, quas et *memorias* peculiari ratione instituerunt dicere. Quas quidem omnium seculorum approbatione, ac frequenti ad illas venerandas Christianorum peregrinatione celebratas esse constat.

VIII. Gregorius Nazianzenus oratione tertia, quæ prima est invectiva in Julianum apostatam, refert hunc cum Gallo fratre ab imperatore Constantio in disciplinam traditos, in clerum adscitos fuisse, ac lectorum officio functos esse : ac tum pietatem suam, et in Christianam religionem amorem multis indiciis professos esse; præsertim martyrum ornandis sepulcris. « (1) Jam sumptuosissimis, *inquit*, martyrum monumentis, et votivorum donorum munificentiis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insignitur, sapientiæ studium, et amorem Christi præ se ferebant : alter quidem vere, ac serio pietatem profitens; (quamvis enim natura fervidior esset, vere tamen, ac sincere pietatem colebat;) alter autem tempus redimens, et sub probitatis specie pravitatem obtegens. » Mox refert insigne, quod in illorum exædificatione factum est divinitus miraculum, Deo majoris natu Galli pietatem approbante, qui ex animo et sincere officium illud exhibebat; Juliani vero simulationem, ac latentem impietatem damnante. « (2) Nam hujus, *inquit*, opus promovebatur, et ex ratione procedebat, fratris nempe natu majoris, utpote Deo munus illud libenter admittente; velut Abelis sacrificium recte et oblatum, et divisum, etc. » At opus alterius, nempe Juliani, cum assurgere cœpisset, divina quadam excussum vi sponte subruebatur. Vides uti martyribus hujusmodi præstitum honorem, et eorum memoriæ impensam venerationem Deus approbaverit : eique suffragatus sit Gregorius Nazianzenus.

IX. Hujus Juliani similem fuisse dicit impium illum hæreticum Vigilantium Hieronymus in epistola ad Riparium, quod « cum Juliano persecutore sanctorum basilicas aut destrueret, aut in templa converteret. »

Theodoretus in dialogo tertio adversus hæ-

(1) NAZIANZ. orat. 3. pag. 58. D. Μαρτύρων τε μνήμασι πολυτελεστάτοις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτιμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς ὁ θεῖος φόβος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόσοφον, καὶ φιλόχριστον κατεμήνυον· ὁ μὲν κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γὰρ ἦν εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλ' οὖν γνήσιος εἰς εὐσέβειαν· ὁ δὲ τὸν καιρὸν ἐξωνούμενος, καὶ κρύπτων ἐν ἐπιεικείας πλάσματι τὸ κακοηθές.

(2) Ibid. pag. 59. B. Τοῦ μὲν γὰρ τὸ ἔργον ἠνύετο, καὶ κατὰ λόγον ἐχώρει, τοῦ πρεσβυτέρου λέγω τῶν ἀδελφῶν, οἷα τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίδοσιν ἑτοίμως προσιεμένου, κατὰ τὴν Ἀβὲλ θυσίαν, ὀρθῶς καὶ προσενεχθεῖσαν, καὶ διαιρεθεῖσαν.

[1] Rupert. to. 2. p. 206.

reses; « (1) Cum in sanctorum, *inquit*, apostolorum, vel prophetarum, vel martyrum ædes sacras ingressi sumus, sciscitantur, Quis ille est in loculo conditus? Tum qui rei veritatem sciunt, respondentes aiunt, aut Thomam fortasse apostolum, aut Joannem Baptistam, aut Stephanum martyrum antesignanum, aut alium quempiam sanctorum nominatim appellantes : quamvis exiguæ interdum reliquiæ ibi positæ sint. »

Idem præterea in religiosa Historia cap. 28. de Thalelæo sanctissimo anachoreta refert, ipsum « (2) subverso dæmonum templo, basilicam maximam victoribus erexisse martyribus, falsis diis divinos opponentem mortuos. »

Neque vero in honorem tantummodo martyrum, et his dicata templa constituebantur : verum etiam qualiacumque, et cujuscumque nomine inscripta forent, martyrum reliquias in illis collocabant, adeo ut sine reliquiis nullæ prorsus dedicarentur basilicæ. Cujus ecclesiastici ritus, qui hoc etiam tempore inter Catholicos retinetur, aliquot indicia in superioribus capitibus allata veterum testimonia continent; et quæ subjiciam, manifestius ostendent.

X. Quod igitur nudas sine reliquiis memorias dedicare, usu receptum non fuerit; docet imprimis concilii Carthaginensis quinti canon decimus quartus, qui sic habet : « Item placuit, ut altaria, quæ passim per agros, aut vias, tanquam memoriæ martyrum constituuntur, in quibus nullum corpus, aut reliquiæ martyrum conditæ probantur ab episcopis, qui eisdem locis præsunt, si fieri potest, evertantur. Si autem hoc propter tumultus populares non sinitur, plebes tamen admoneantur, ne illa loca frequentent; ut qui recte sapiunt, nulla ibi devincti superstitione teneantur. Et omnino nulla memoria martyrum probabiliter acceptetur, nisi aut ibi corpus, aut aliquæ certæ reliquiæ sint; aut ubi origo alicujus habitationis, vel possessionis, vel passionis fidelissima origine traditur. »

Ambrosius item in epistola 54. ad Marcellinam sororem, in qua SS. Gervasii et Protasii corporum inventionem narrat : « Cum ego, *inquit*, basilicam dedicare vellem, multi tanquam uno ore interpellare cœperunt, dicentes : Sicut in Romana, sic basilicam dedices. Respondi, Faciam, si martyrum reliquias invenero. » Post inventis corporibus sanctorum illorum, « Sequenti, *inquit*, die transtulimus ea in basilicam, quam appellant Ambrosianam; » ubi sub altari ea collocavit; quod his verbis, ad concionem exposuit : « Succedant victimæ triumphales in locum, ubi Christus hostia est. Sed ille super altare, qui pro omnibus passus est : isti sub altari, qui illius redempti sunt passione. Hunc ego locum prædestinaveram mihi. Dignum est enim, ut ibi requiescat sacerdos, ubi offerre consuevit. Sed cedo sacris victimis dexteram portionem : locus iste martyribus debebatur. Condamus ergo reliquias sacrosanctas, et dignis ædibus invehamus, totumque diem fida devotione celebremus. »

(3) Basilius quoque Epistola 408. Arcadio episcopo gratulatur, quod Ecclesiam exædificare velit : et « si reliquias martyrum investigare possit, in votis habere se » dicit, « aliquid in illius conferre studium. »

Et in alia epistola, reliquias mitti ad se rogat : « (4) Recte autem feceris, *ait*, si et martyrum reliquias ad patriam tuam miseris; si modo, quod ad me scripsisti, persecutio, quæ illic grassatur, etiam Domino martyres adhuc facit. »

XI. Omnium vero luculentissime, idem Paulinus Nolanus episcopus demonstrat in epistolis ad Severum : ut in undecima, cum ab eo rogatus esset, ut ad dedicandam basilicam, *de sacris sanctorum reliquiis benedictionem* mitteret, ita respondet : « Testis est autem Dominus, quod si vel scrupulum sacri cineris habuissemus supra quam nobis ad basilicam, quæ proxime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium erat, misissemus unanimitati tuæ. Sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, et ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere dixit a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente

(1) Theodor. tom. 4. pag. 138. Εἰς γὰρ τοὺς τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, ἢ προφητῶν, ἢ μαρτύρων εἰσιόντες σηκοὺς πυνθανομέθα τίς ὁ κείμενος ἐν τῇ λάρνακι· οἱ δὲ τὸ ἀληθὲς εἰδότες, ἀποκρινόμενοι λέγουσιν, ἢ τὸν Θωμᾶν τυχὸν τὸν Ἀπόστολον, ἢ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην, ἢ Στέφανον τῶν μαρτύρων τὸν πρόμαχον, ἢ ἕτερόν τινα τῶν ἁγίων ὀνομαστὶ λέγοντες· καί τοι σμικρὸν ἄρα ἐνίοτε λείψανον κειμένου.

(2) Idem tom. 3. pag. 892. Β. Τούτοις χρώμενος ὑπουργοῖς καὶ τὸ τῶν δαιμόνων κατέλυσε τέμενος, καὶ σηκὸν μέγιστον τοῖς καλλινίκοις ἀνήγειρε μάρτυσι, τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς τοὺς θείους ἀντιτάξας νεκρούς.

(3) Basil. tom. 2. pag. 1195. Ἐὰν δὲ δυνηθῶμεν περισπάσαι λείψανα μαρτύρων, εὐχόμεθα καὶ αὐτοὶ συμβαλέσθαι ὑμῶν τῇ σπουδῇ.

(4) Idem epist. 241. pag. 1015. Καλῶς δὲ ποιήσεις, ἐὰν καὶ λείψανα μαρτύρων τῇ πατρίδι ἐκπέμψῃς, εἴπερ, ὡς ἐπέστειλας ἡμῖν, ὁ ἐκεῖ διωγμὸς ποιεῖ καὶ νῦν μάρτυρας τῷ Κυρίῳ.

martyrum reliquiis spopondisset, invenimus quod digne et ad basilicæ sanctificationem vobis, et ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus partem particulæ de ligno divinæ Crucis. » Et epistola sequenti [1], « Quod si Dominus, *inquit*, desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adjiciens ornatui, et sanctificationi operum vestrorum, ut sacros cineres de sanctis glorios orum apostolorum, aut martyrum reliquiis adipiscamini ; quia hujus voti præsumptione vos aliam apud Primuliacum nostram, et priore majorem basilicam præparasse cognovimus ; dignum opere fidei vestræ, et operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam, quod de Cruce misimus, pariter depositum, sacratumque veneremini. » Subjicit et versus ad idem monumentum adscribendos, quibus rationem reddit, cur in altari reliquiæ martyrum collocentur. Horum posterius epigramma sic habet [2] :

Pignora sanctorum divinæ gloria mensæ
Velat apostolicis edita corporibus,
Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.
Sic geminata piis adspirat gratia votis
Infra martyribus, desuper acta sacris.
Vota sacerdotis, viventum et commoda, parvo
Pulvere sanctorum mors pretiosa juvat.

XII. Quin et suis, hoc est, quas fundabat ipse in Italia, basilicis sacros se cineres, et martyrum reliquias cum Crucis particula condidisse, eadem Paulinus in epistola narrat, ac testes ejus rei, quos ibidem inscripsit, versus ad Severum mittit. In basilica, quam in honorem S. Felicis erexerat, *reliquiis apostolorum, et martyrum intra apsidem trichora sub altaria sacratis*, hos versus dicavit [3] :

Hic pietas, hic alma fides, hic gloria Christi :
Hic est martyribus crux sociata suis, etc.
Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quæ sociant cineres.
Quam bene junguntur ligno crucis ossa piorum ;
Pro cruce ut occisis in cruce sit requies !

Sic in altera basilica, quam Fundis exædificavit, idem præstitit ; de qua sic scribit [4] : « Verum hanc quoque basiliculam de benedictis apostolorum, et martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Christi sanctorum sancti, et martyrum martyris, et dominorum domini consecrabunt. » Sequitur epigramma de reliquiis :

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum
Regia purpureo marmore crusta tegit.
Hic et apostolicas præsentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.
Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas,
Martyr et illustris sanguine Nazarius,
Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Tempora, Protasium cum pare Gervasio.
Hic simul una pium complectitur arcula cœtum ;
Et capit exiguo nomina tanta sinu.

Augustinus in sermone quinto de Anniversario dedicationis templi ; qui est 256. de Tempore, in fine, « Adhuc amplius agendæ sunt, *inquit*, gratiæ Deo nostro. Hanc enim ecclesiam, quam fecit nomini suo construi, fecit etiam sanctorum martyrum reliquiis amplius honorari. »

XIII. In iisdem porro martyrum memoriis erigi altaria consuevisse, in quibus sacrificium in illorum honorem pie Deo sacerdotes offerrent, ex iisdem vetustatis monimentis accepimus. Augustinus in sermone 214. de Diversis, capite 5. de sancto Cypriano loquens [5], « Cujus, *inquit*, victricis animæ sanctam carnem, tanquam illius frameæ vaginam, hoc loco sublimitate divini altaris ornamus, eidem ipsi animæ triumphali resurrectione reddendam, et nulla deinceps morte ponendam. »

Et sermone 113. ejusdem tituli de Diversis, capite secundo ; « Ibi hodie venerans multitudo concurrit, quæ propter natalem Cypriani bibit sanguinem Christi. Et tanto dulcius in illo loco propter natalem Cypriani sanguis bibitur Christi, quanto devotius ibi propter nomen Christi sanguis fusus est Cypriani. Denique, sicut nostis, quicumque Carthaginem nostis, in eodem loco mensa Deo constructa est : tamen mensa dicitur Cypriani ; non quia ibi est unquam Cyprianus epulatus ; sed quia ibi est immolatus, et quia ipsa immolatione sua paravit hanc mensam, non in qua pascat, sive pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui et ipse oblatus est, offeratur. » Mensam porro usitato nomine vocat altare, sub quo martyrum reliquiæ condebantur ; de quo auctor sermonis quarti de Innocentibus, qui est septuagesimus tertius in appendice tomi decimi operum Augustini, de his agens Apocalypsis verbis [6], *Vidi sub altare Dei animas interfectorum propter verbum Dei ;* « Quid reverentius, *inquit* [7], quid honorabilius dici

[1] Pag. 146. et seq. — [2] Paul. p. 148. — [3] Ibid. p. 154. — [4] Ibid p. 195.

[5] Tom. 10. pag. 593. A. 2. — [6] Apoc. 6. 9. — [7] Aug. to. 10. p. 699. B. 2.

potest, quam sub illa ara requiescere, in qua Deo sacrificium celebratur, in qua offeruntur hostiæ, in qua Dominus est sacerdos : sicut scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ? Recte sub altario justorum animæ requiescunt, quia super altare corpus Domini offertur, etc. Convenienter igitur, et quasi pro quodam consortio ibi martyribus sepultura decreta est, ubi mors Domini quotidie celebratur. » Quo ex loco colligitur, consuetudinem illam Ecclesiæ, ut sub altari martyrum reliquiæ conderentur, ex illo Apocalypsis loco, et Joannis visione ista manasse, de qua vide Ambrosii locum paulo ante citatum [1].

XIV. Ceterum mensam pro altari sumi complura veterum testimonia demonstrant : e quibus unum, alterumve proferam. Theophilus Alexandrinus in Paschali prima, quam latine interpretatus est Hieronymus, Origenem refellens, qui Spiritum S. *ad irrationabilia pervenire* negabant, sic adversus eum disputat : « Quod adserens non recogitat aquas in baptismate mysticas, adventu Spiritus sancti consecrari : panemque Dominicum, quo Salvatoris corpus ostenditur, et quem frangimus in sanctificationem nostri, et sacrum calicem ; quæ in mensa ecclesiæ collocantur, et utique inanima sunt ; per invocationem, et adventum sancti Spiritus sanctificari. »

(1) Joannes item Chrysostomus, homilia octava in epistolam ad Romanos, « Reveremini, *inquit*, reveremini mensam hanc, in qua omnes communicamus : et jugulatum pro nobis Christum, illam videlicet hostiam, quæ in ipsa posita est. »

Legimus etiam apud supposititium Martialem in epistola prima ad Burdegalenses, de S. Stephano ; « Stephanus enim non Deus, sed amicus Dei fuit : qui pro testimonio ejus animam suam posuit ; cujus sanguine ipsa mensa est decorata, etc. » Atque ut memoriæ illæ martyrum, et reliquiæ digna hominum veneratione celebrarentur, provisum est, uti psallendi officio, et sacrificiis loca illa frequentarentur. De priori extat Epaunensis concilii canon 25. « Sanctorum reliquiæ, *ait*, in oratoriis villaribus non proponantur ; nisi forsitan clericos cujuscumque parochiæ vicinos esse contingat, qui sacris cineribus psallendi frequentia famulentur. »

De sacrificiis vero super mortuorum sanctorum reliquias celebrari solitis meminit Hieronymus in libro contra Vigilantium, ubi sic ineptum hæreticum ista reprehendentem arguit : « Male facit ergo Romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratur altaria. Et non solum unius urbis, sed totius orbis errant episcopi, qui cauponem Vigilantium contemnentes ingrediuntur basilicas mortuorum, in quibus pulvis vilissimus, et favilla nescio quæ jacet linteamine convoluta, etc. » Igitur Hieronymi seculo totus orbis Christianus, et episcopi omnes in eam conspirabant sententiam, ut reliquias sanctorum venerandas ducerent, et super illas sacrificia celebrarent. Quod et Augustinus multis in locis auctoritate sua confirmat ; sed insigniter in libro vicesimo contra Faustum, capite 21. quem locum libro duodecimo retulimus [2] : ubi « Antistitem in locis sanctorum corporum assistentem altari, Deo martyrum sacrificare » dicit.

Extat Gangrensis concilii de ea re memorabilis sanctio canone ultimo, ubi sic loquitur : (2) *Si quis superbo affectu utens, et abhorrens conventus martyrum, et sacra, quæ in eis celebrantur, et eorum memorias, anathema sit.* Λειτουργίας hic ait a Catholicis peractas in memoriis, id est basilicis, aut altaribus in honorem martyrum erectis ; quæ et martyria nominari solebant.

XV. Est illud præterea antiquioris Ecclesiæ de sanctorum reliquiis in cultu et honore habendis egregium, et illustre testimonium : quod certos dies celebrandis illis, et venerandis attribuit, quos natales eorum appellavit ; eos fere scilicet, quibus gloriosam pro Christo necem subierant. Quos sane dies festos, ac religiosos habuere Christiani ; ac per eosdem, solemnes cœtus atque conventus ad eorum sepulcra, et *memorias*, hoc est basilicas instituere : eosque genere omni lætitiæ, hilaritateque traduxere ; non ejus solum, quæ ad oblectandos, et pascendos animos spectat, cujusmodi sunt laudationes, et panegyricæ

(1) Chrysost. tom. 3. pag. 63. vers. 23. Αἰδέσθητε τοίνυν, αἰδέσθητε τὴν τράπεζαν ταύτην, ἧς κοινωνοῦμεν ἅπαντες· τὸν δι' ἡμᾶς σφαγέντα Χριστὸν, τὸ θῦμα τὸ ἐπ' αὐτῆς κείμενον.

(2) Gangr. syn. can. 29. Εἴ τις αἰτιῶτο ὑπερηφάνῳ διαθέσει κεχρημένος, καὶ βδελυσσόμενος τὰς συνάξεις τῶν μαρτύρων, ἢ τὰς ἐν αὐτοῖς γενομένας λειτουργίας, καὶ τὰς μνήμας αὐτῶν, ἀνάθεμα ἔστω.

[1] § 20.

[2] Cap. 14. § 6.

conciones de illorum laudibus habitæ; sed etiam corporis propriæ, qualés agapæ sunt, et convivia, ceteraque licitæ, et honestæ voluptatis argumenta : de quibus hic nonnulla sunt observanda.

Ac de diebus quidem festis, quos *natales* appellatos esse dixi, non est omittendus Augustini locus insignis ex sermone 113. de Diversis ; quem sic orditur : « Spiritus sanctus doceat nos in hac hora quæ oporteat dicere. Dicturi enim sumus aliquid de laude Cypriani gloriosissimi martyris, cujus natalem hodie, sicut nostis, celebramus. Quod nomen sic frequentat Ecclesia, id est natales, ut natales vocet pretiosas martyrum mortes. Sic, inquam, hoc nomen frequentat Ecclesia, ut etiam qui non sunt in illa, hoc dicant cum illa. Quis enim hodie, non dicam in hac nostra civitate, sed plane per Africam totam, transmarinasque regiones, non Christianus solus, sed paganus, aut Judæus, aut etiam hæreticus poterit inveniri, qui non nobiscum dicat natalem martyris Cypriani? Quid est hoc, fratres ? Quando natus est, ignoramus : et quia hodie passus est, natalem ejus hodie celebramus. »

Hanc γενέθλιον ἡμεραν τοῦ μαρτυρίου, id est *natalem diem martyrii*, vocat Ecclesia Smyrnensis in epistola de martyrio Polycarpi apud Eusebium, supra capite superiori citata.

XVI. Gregorius thaumaturgus cum Neocæsarienses ac finitimos tractus ad Christianam fidem convertisset, instituit ut martyrum festos dies celebrarent, ut in panegyrica ejus laudatione testatur Gregorius Nyssenus. « (1) Itaque cum alius alibi corpora martyrum occupasset, vertente anni curriculo, conventus facientes, lætabantur in honorem martyrum festa peragentes. »

Alexandrum item Alexandriæ præsulem, a quo Arius ejectus Ecclesia est, auctor est Rufinus [1], cum S. Petri martyris dies festus ageretur, « cum post expleta solemnia, conventuros ad convivium suum clericos expectaret in loco mari vicino, » pueros ludentes, inque his Athanasium prospexisse.

Sed ante hæc Cyprianus in epistola 37. dies excessus martyrum adnotari jubet, ut cum honore celebrentur. « Denique et dies eorum, *inquit*, quibus excedunt, annotate : ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus. Quanquam Tertullus fidelissimus et devotissimus frater noster pro cetera sollicitudine, et cura sua, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit; qui nec illic circa curam corporum deest; scripserit, et scribat, ac significet mihi dies, quibus in carne beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt, et celebrantur hic a nobis oblationes, et sacrificia ob commemorationes eorum : quæ cito vobiscum Domino protegente celebramus. »

Basilii locus est de hoc præclarus in epistola 291. ad Ponticæ diœcesis episcopos, qua eos invitat ad natales martyrum celebrandos : « (2) Martyrum honores, *inquit*, cum summo studio ab iis procurantur, qui in Dominum sperant : tum imprimis a vobis, qui virtuti operam datis, etc. Cum igitur inter martyres excellant Eutychius et Damas, eorumque socii, quorum memoriam civitas nostra, et circumjecta undequaque regio celebrat ; hoc vobis, tanquam proprio suo ornamento, in memoriam revocat Ecclesia, mea voce vos exhortans, ut veterem invisendi nos consuetudinem resumatis. »

XVII. Gregorius Nazianzenus in priore invectiva contra Julianum, acriter hunc insectatur, quod sanctos martyres dedecoravit, « (3) quibus eximii honores, et festi dies sunt constituti. »

Idem in oratione sexta, quam in solemni martyrum festo habuit, hortatur ad hunc ipsum diem, uti par est, hoc est pie, sancteque celebrandum. « (4) Nam si sic, *inquit*, convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem secundum Christum celebramus, revera

(1) Nyssen. tom. 2. pag. 1006. Καὶ πᾶσαν περινοστήσας ἐν κύκλῳ τὴν χώραν, προσθήκην ἐποιεῖτο τοῖς πανταχοῦ λαοῖς τῆς περὶ τὸ θεῖον σπουδῆς τὰς ὑπὲρ τῶν ἐνηθληκότων τῇ πίστει πανηγύρεις νομοθετήσας. Καὶ διαλαβὼν ἄλλος ἀλλαχῆ τῶν μαρτύρων τὰ σώματα, κατὰ τὴν ἐτήσιον τοῦ ἐνιαυσιαίου κύκλου περίοδον συνιόντες, ἠγάλλοντο, τῇ τιμῇ τῶν μαρτύρων πανηγυρίζοντες.

(2) Basil. Μαρτύρων τιμαὶ πᾶσι μὲν περισπούδαστοι τοῖς ἐπὶ Κύριον ἠλπικόσιν, ἐξαιρέτως δὲ ὑμῖν τοῖς ἀρετῆς ἀντιποιουμένοις, etc. Ἐπεὶ οὖν ἐπισημότατοι μαρτύρων Εὐψύχιος, καὶ Δάμας καὶ ὁ περὶ αὐτοὺς χορὸς, ὧν ἡ μνήμη δι' ἔτους παρὰ τῆς πόλεως ἡμῶν, καὶ τῆς περιοικίδος δὲ πάσης τελεῖται, ὑπομιμνήσκει ὑμᾶς τὸν ἴδιον ἑαυτῆς κόσμον, ἡ ἐκκλησία διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς παρακαλοῦσα, τὴν ἀρχαίαν ἀπολαβεῖν τῆς ἐπισκέψεως ἡμῶν συνήθειαν.

(3) Nazianz. orat. 3. pag. 76. D. Ὧν αἱ μεγάλαι τιμαὶ, καὶ πανηγύρεις, etc. quæ vide supra cap. 11. § 3. Vide et orat. 18. pag. 274. et seq.

(4) Idem pag. 139. D. Εἰ οὕτω συνελήλυθαμεν, ἢ συντρέχομεν, ὄντως κατὰ Χριστὸν ἡ πανηγύρις· ὄντως τοὺς μάρτυρας τετιμήκαμεν, ἢ τιμήσομεν· ὄντως χορεύομεν ἐπινίκια.

[1] Ruf. l. 1. histor. cap. 14.

martyribus honorem detulimus, aut deferemus, revera triumphalem choream agimus. »

Et epistola 96. ad Gregorium Nyssenum meminit συνόδου, id est *conventus*, « (1) qui in sanctorum honorem martyrum celebrabatur. »

Ita Gregorius Nyssenus in oratione de sancto Theodoro martyre, *memoriam* ejus vocat, *mercatum perpetuum diem festum agentium*. « (2) Nam etsi anniversariis feriis diem illum celebramus, *inquit*, at nunquam cessat studiose advenientium multitudo, etc. Ac nos quidem, o beate! benignitate Creatoris anniversariam circuli vicissitudinem assecuti, publicum tibi conventum coegimus, sacrum videlicet amantium martyres cœtum; tum communem adorantes Dominum; tum et triumphalem certaminum tuorum memoriam peragentes. »

Idem in epistola ad Flavianum [1] meminit solemnis festi, quod apud Sebastenos in honorem Petri martyris celebratum est; cui se interfuisse dicit.

Joannes quoque Chrysostomus passim festorum dierum meminit, qui ab Christianis agebantur in memoriam sanctorum martyrum, ut in homilia 11. tomi quinti: « (3) Post hæc, *inquit*, per multos dies festos martyrum cum gaudio celebravimus: et erat importunum, inter martyrum sepulcra versantes, laudationum earum, quæ martyribus conveniunt, expertes discedere. »

Item in homilia 44. tomi ejusdem: « (4) Nam etsi martyres, *inquit*, nondum mercedem acceperint, neque bravia, et coronas, sed in pulverem ac cineres resoluti sint; tamen omni cum alacritate concurrimus ad illorum honores, et velut theatricum spectaculum, sed spiritale congregamus; et eos tanquam præconis voce victores pronuntiamus, ac coronamus, propter vulnera, et sanguinem, etc. »

Licet hoc idem animadvertere testantem ipsum in panegyricis orationibus, quas in festis martyrum, aliorumque sanctorum ad populum frequentes habuit. Maxime autem in homilia de S. Juliano martyre, quæ est tomi sexti nonagesima secunda. Cujus initio quanta sanctorum martyrum gloria sit apud Deum, argumentatur ex incredibili honore, quem illis conservi homines in terris deferunt.

XVIII. Verum ille imprimis ex homilia Chrysostomi animadversione dignus est locus, quod etsi nondum illos plenæ felicitatis compotes esse dicat, tamen coli a nobis, et honorari merito censeat. Atqui possunt illa verba de dilata corporis felicitate accipi. At Augustinus interdum beatitatis ejus statum, cujus modo compotes sunt sancti, præ eo, qui post resurrectionem futurus est, pene nihil esse pronuntiat: ut manifeste nondum perspicuo Dei contuitu illos frui sentiat; cum tamen sollemnes eorum dies celebrari velit. In sermone centesimo tertio de Diversis, capite quinto, « hanc vitam, quam nunc beati martyres habent, parvam particulam promissionis istius esse » dicit, « imo solatium dilationis: » tum alia quædam ad eamdem sententiam, quæ nos alibi notavimus [2]. Et subinde tamen ad eorum festa peragenda sic hortatur [3], « Unde solemnitates eorum, sicut facimus, devotissime celebremus, sobria hilaritate, casta congregatione, fideli cogitatione, fidenti prædicatione. »

Rursus idem Homilia quadragesima nona de quinquaginta, capite secundo: « Passionum diem, *ait*, servis plurimis celebramus; nativitatis diem nemini nisi Joanni. » Et sermone 109. de Diversis, capite 6. « Machabæi ergo martyres Christi sunt, *inquit*, ideo non incongrue, neque importune, imo convenientissime dies eorum, et solemnitas eorum a Christianis populis celebratur. »

Denique idem alibi sic scribit [4]: « Ad hoc istæ festivitates in Ecclesia constitutæ sunt, ut per eos congregatio membrorum Christi admoneatur imitari martyres Christi. Hæc est omnino hujus festivitatis utilitas: alia non est. »

Proclus Constantinopolitanus episcopus ser-

(1) Idem pag. 846. Σύνοδος ἦν αὐτόθι τελεῖτε τοῖς ἁγίοις μάρτυσι.

(2) GREGOR. Nyssen. tom. 2. pag. 1017. A. Πανήγυριν τῶν ἑορταζόντων ἄλυκτον. Εἰ γὰρ καὶ ἐνιαυσιαίοις ἑορταῖς τὴν ἡμέραν ταύτην τελοῦμεν· ἀλλ' οὐδέ ποτε λήγει τῶν κατὰ σπουδὴν ἀφικνουμένων τὸ πλῆθος, etc. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὦ μακάριε, τὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ κύκλον καταλαβόντες, φιλανθρωπίᾳ τοῦ κτίσαντος, ἠθροίσαμέν σοι τὴν πανήγυριν, τὸν ἱερὸν τῶν φιλομαρτύρων σύλλογον, τόν τε κοινὸν προσκυνοῦντες δεσπότην, καὶ τὸν ἐπινίκιον πληρώσαντες τῶν σῶν ἀγώνων ὑπόμνησιν.

(3) CHRYSOST. tom. 5. pag. 51. vers. 40. Μετ' ἐκεῖνο πάλιν πολλὰς ἡμέρας τῆς τῶν μαρτύρων ἀπελαύσαμεν πανηγύρεως, καὶ ἄκαιρον ἦν ἐν τάφοις μαρτύρων διατρίβοντας, τῶν τοῖς μάρτυσι πρεπόντων ἐγκωμίων ἀμοίρους ἀπελθεῖν.

(4) Idem ibidem pag. 297. vers. 17. Οὔπω γὰρ τῶν μαρτύρων ἀπολαβόντων τὰς ἀμοιβὰς, οὐδὲ τὰ βραβεῖα, καὶ τοὺς στεφάνους, ἀλλ' εἰς κόνιν διαλυθέντων, καὶ τέφραν, μετὰ πάσης προθυμίας συντρέχομεν εἰς τὰς ἐκείνων τιμάς· καὶ θέατρον συγκροτοῦμεν πνευματικὸν, καὶ ἀνακηρύττομεν τούτους· καὶ στεφανοῦμεν αὐτοὺς διά τε τὰ τραύματα, καὶ τὸ αἷμα, etc.

[1] Greg. Nyss. to. 2. p. 1077. D. — [2] To. 1 lib. 7. c. 14. § 9. — [3] Aug. ib. cap. 6. — [4] Serm. 118. de diver.

mone 17. de sancti Stephani natali proxime ab festo Theophaniorum, id est natali Christi, celebrari solito, ista dicit : « (1) Festum festo succedit, et solemnitas solemnitatem assectatur. Vocamur autem ab oratione ad orationem : ac Theophania Domini honor sequitur servi. »

XIX. Jam illud ex compluribus allatis supra testimoniis insuper constat, festos istos sanctorum martyrum dies non animi duntaxat propriis hilaritatibus, hoc est precibus, et sacrificiis, ac panegyricis laudationibus transactos fuisse, sed etiam honestis, ac moderatis corporis relaxationibus ; velut conviviis, quas *agapas*, ut notum est, appellabant. De quibus extat Gangrensis synodi canon undecimus, quo illarum contemptores, damnatoresque feriuntur. Auctor est Gregorius Nyssenus thaumaturgum Gregorium, postquam populum suum ab idolorum cultu ad Christianam religionem convertit, cum animadvertisset magnam ad profanos ritus gentilium fovendos illecebram habere festas dapes, et lætitias, quæ sacris illorum erant attributæ : « (2) permisisse, ut in sanctorum martyrum celebranda memoria sese hilarius haberent, et oblectamentis, ac lætitiis indulgerent : » ut paulatim Christianis insuefacti cæremoniis, corporis voluptates istas spiritalibus commutarent gaudiis; quod et in plerisque accidisse scribit.

Quinetiam eulogias, et munuscula ad amicos per eosdem solemnes dies mittebant, quæ Laodicena synodus canone 37. vocat ἑορταστικὰ : quidam Latini *feriatica*, Basilius σύμβολα [1].

Ad hæc cereos in lætitiæ signum accendere solebant; quod testatur, et approbat Hieronymus in libro contra Vigilantium [2]. Tum vero pias fœminas Ecclesiæ cancellos, et martyrum conditoria oleo perunxisse Theodoretus observat [3]. Postremo sepulcra eorumdem ac memorias appensis donariis decorare consueverant : præsertim ejusmodi, quæ impetrati meritis illorum, et intercessionibus cujuspiam beneficii monimenta continerent : velut oculorum figuras, aut pedum manuumve, qui membrorum istorum usum, et incolumitatem ab illis exoraverant, ex auro, argento, vel ære fabricatas offerebant; uti narrat Theodoretus [4] : quem locum postea referam.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

Ex antiquorum Patrum auctoritate informatur argumentum omnium efficacissimum, quo reliquiarum, necnon ipsorum sanctorum honor, et cultus, cujus in antecedentibus capitibus mentio est facta, comprobatur. Hoc autem miraculis continetur, quæ sanctorum intercessio, et eorum pariter cultus reliquiarum divinitus impetravit ; quæ quidem exquisitis testimoniis approbantur.

I. In plerisque veterum testimoniis græcis, et latinis, quibus superiora capita refersimus, duo quædam continentur, quæ retractata modo, et latius diffusa, magnum ad id, quod proposuimus, obtinendum, ac persuadendum, robur allatura videntur. Alterum est, quod permulta sanctorum illic intercessione, atque ex cultu reliquiarum illorum, et ad eorumdem sepulcra votis, precibusque susceptis, facta esse miracula constat. Alterum, quod honoris istius, ac venerationis hostes, et impugnatores fortissima disputatione compresserunt : quod eorum argumenta omnia, quæ sunt eadem fere, cum iis, quibus hodierni nituntur hagiomachi, diluerunt: quodque subrepentes in legitimum Ecclesiæ ritum cultumque sanctorum pravitates, quas et Catholici hodieque respuunt, decreto et auctoritate sua damnarunt. Quorum prius divinam attestationem, invictam utique, et humana graviorem omni, firmioremque complectitur. Posterius indicat, ea quæ de sanctorum vene-

(1) PROCL. Ἑορτὴ γὰρ διαδέχεται ἑορτὴν, καὶ πανήγυρις καταλαμβάνει πανήγυριν· καλούμεθα δὲ ἀπὸ εὐχῆς εἰς εὐχὴν, καὶ τοῦ Κυρίου τὰ θεοφάνια καταλαμβάνει ἡ τοῦ δούλου τιμή.

(2) GREGOR. Nyssen. tom. 2. pag. 1006. Ἐπαφῆκεν αὐτοῖς ταῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐμφαιδρύεσθαι μνήμαις, καὶ εὐπαθεῖν, καὶ ἀγάλλεσθαι, etc.

[1] Ep. 404. — [2] Hier. col. 591. — [3] Theod. qu. 83 in Gen.

[4] Ser. 8. cont. gent. to. 4. p. 606.

ratione, et invocatione, μεσιτείᾳ, deque reliquiarum cultu scriptis suis prodiderunt, non obiter et perfunctorie ipsos injecisse, sed meditate, atque consulte, et ex intimo, penitusque animis suis insito sensu protulisse.

Illius, quod primum et hoc pertractandum capite posuimus, argumenti vis ab Augustino suppeditatur : qui in ultimo libro de civitate Dei capitibus aliquot, Christianam fidem ex iis miraculis adstruit, quæ ad illam professis, et confessis martyribus ubique terrarum facta commemorat. Etenim, « Cui, inquit in nono capite, nisi huic fidei attestantur ista miracula, in qua prædicatur Christus resurrexisse in carne, et in cœlum ascendisse cum carne? Nam et ipsi martyres hujus fidei martyres, id est hujus fidei testes fuerunt : huic fidei testimonium perhibentes, mundum inimicissimum, et crudelissimum pertulerunt, eumque non repugnando, sed moriendo vicerunt. Pro ista fide mortui sunt, qui hæc a Domino impetrare possunt, propter cujus nomen occisi sunt. Pro hac fide præcessit eorum mira patientia, ut in his miraculis tanta ista potentia sequeretur. »

II. Sane quod de Christiana religione, quatenus Resurrectionis dogma profitetur, potissimum affirmare istic voluit ; ex inusitatis rebus, ac prodigiis, quæ per illius sectatores facta sunt, veram illam, et certam esse demonstrari ; idipsum et de fidei capite hoc, de quo agimus modo, non minori jure usurpare possumus : nimirum catholicam et Christianam Ecclesiam, qua sanctos post eorum obitum colendos, invocandos, et apud Deum mediatores interponendos esse decrevit ; tum eorum reliquias in pretio, et honore habendas esse ; verissime sentire, ac docere : quod *huic fidei attestentur ista miracula*, quæ in illius professione mortui sancti martyres opem suam et advocationem implorantibus præstiterunt.

Scitum est enim illud quod idem Augustinus in epistola 49. quæstione sexta scribit : « Sicut humana consuetudo verbis ; ita divina potentia etiam factis loquitur. Et sicut sermoni humano verba nova, vel minus usitata moderata, ac decenter aspersa splendorem addunt ; ita in factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus quodammodo luculentior est divina eloquentia. »

Jam miracula sanctorum invocatione, et ad eorum sepulcra, reliquiasque facta, innumerabilia sunt ; quæ viri graves, iidemque peræque docti ac sancti, vel a se visa, vel ab idoneis, et fide dignissimis accepta memoriæ mandarunt. Imprimis autem memoranda illa sunt, quæ Ambrosius coram intuente se contigisse narrat [1] ; quando sanctorum martyrum Gervasii et Protasii corpora, ipsismet per visum apparentibus, et significantibus, longo intervallo reperit, et effodit. « Invenimus, *inquit*, miræ magnitudinis viros duos, ut prisca ætas ferebat. Ossa omnia integra, sanguinis plurimum. Quæ dum transferrentur in basilicam Ambrosianam, cæcus sanatus est. » Tum ad populum verba faciens, « Eruuntur, *inquit*, nobiles reliquiæ sepulcro ignobili, ostenduntur cœlo trophæa. Sanguine tumulus madet, apparent cruoris triumphalis notæ : inviolatæ reliquiæ loco suo, et ordine repertæ, avulsum humeris caput. » Addit qui tunc Mediolani aderat Augustinus [2], « Cum propalata, et effossa corpora illa quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti sui recondiderat Deus, digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, etiam quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem dæmonibus, sanatos fuisse. » Tum illud idem de cæco curato subjicit.

Sic de sanctis Nazario, et Celso, Vitali et Agricola multa ejusdemmodi leguntur apud Ambrosium, quæ supra commemoravimus.

Quid porro illustrius, quid ad fidem certius ac testatius illis potest esse miraculis, quæ ad S. Stephani nuper inventas reliquias, aliorumve sanctorum, in Africa, locisque ceteris accidisse refert Augustinus [3]? ubi etiam de insigni illo, quod Mediolani gestum ex Ambrosio diximus inventis SS. Gervasii, et Protasii corporibus, ita scribit ; « Miraculum, quod Mediolani factum est, cum illic essemus, quando illuminatus est cæcus, ad multorum notitiam potuit pervenire ; quia et grandis est civitas ; et ibi erat tum Imperator, et immenso populo teste res gesta est, concurrente ad corpora martyrum Protasii, et Gervasii, quæ cum laterent, et penitus nescirentur, episcopo Ambrosio per somnium revelata reperta sunt : ubi cæcus ille, depulsis veteribus tenebris, diem vidit. »

III. Hilarius item libro undecimo de Trinitate sub initium, ad apostolorum, et martyrum sepulcra multa fieri miracula, præsertim expellendis dæmonibus, confirmat ; atque inde Christianam fidem approbari scribit his ver-

[1] Amb. epist. 54. — [2] Lib. 9. Conf. cap. 7. [3] Lib. 22. de Civ. cap. 8

bis : « Non enim negari jam Christus quin Christus sit potest, neque mundo ignorabilis effici. Hunc prophetiæ volumina consignant, hunc temporum quotidie proficiens plenitudo testatur, hunc apostolorum et martyrum per virtutum operationes loquuntur sepulchra, hunc potestas nominis sui probat, hunc punitorum dæmonum resonant mugitus. »

Et in libro contra Constantium [1] : « Plus credulitati vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus. Diabolum enim per vos vicimus : sanctus ubique beatorum martyrum sanguis exceptus est. Dum in his dæmones mugiunt ; dum ægritudines depelluntur ; dum admirationum opera cernuntur ; elevari sine laqueis corpora, et suspensis pede fœminis vestes non defluere in faciem ; uri sine ignibus spiritus ; confiteri sine interrogantis incremento fidei. »

Quibus similia narrat Hieronymus in epitaphio Paulæ, ac nonnulla etiam illinc verba transtulit ; cum de sancta fœmina loca sacra circumeunte scribens, ait illam Sebasten, id est Samariam lustrasse. « Ibi siti sunt, *inquit*, Elisæus, et Abdias prophetæ : et quo major inter natos mulierum non fuit, Joannes Baptista. Ubi multis intremuit consternata mirabilibus. Namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus ; et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum : alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede fœminis, vestes non defluere in faciem. »

Et in libro adversus Vigilantium [2], « Nolo, *inquit*, mihi dicas, signa infidelium sunt ; sed responde, quomodo in vilissimo pulvere, et favilla nescio qua tanta sit signorum, virtutumque præsentia. Sentio, sentio, infelicissime mortalium, quid doleas, quid timeas. Spiritus iste immundus, qui hæc te cogit scribere, sæpe hoc vilissimo tortus est pulvere ; imo hodieque torquetur ; et qui in te plagas dissimulat, in ceteris confitetur. »

IV. Paulinus Nolanus episcopus, vir magnus, et magnorum virorum præconio celebatus, in natali 11. sancti Felicis, meminit translationis reliquiarum SS. Andreæ et Lucæ, quæ Constantinopolim facta est anno vicesimo Constantini ; ac tum, quacumque transitum fecerunt, ingentia ibi esse facta prodigia refert.

Nam divina manus medica virtute per omnes
Est illic operata vias, qua corpora sancta
Impressere sacro vestigia viva meatu, etc.

Ex illo sacri cineres, quasi semina vitæ,
Diversis sunt sparsa locis : quaque osse minuto,
De modica sacri stipe corporis exiguus ros
Decidit, ingentes illic pia gratia fontes
Et fluvios vitæ generavit gutta favillæ.

Idem præterea ad sepulcrum S. Felicis, quod erat Nolæ, infinita, et stupenda facta esse miracula testatur ; fide utique dignus, tum propter vitæ sanctitatem, et eximiam doctrinam, ac singularem auctoritatem : tum quod illius urbis episcopatum gerebat, coramque ista cernebat. De illis ergo loquitur sic in Natali sexto :

Ecce vides tumulum sacra martyris ossa tegentem,
Et tacitum obtento servari marmore corpus.
Membra latent positi : placida caro morte quiescit,
In spem non vacuam redivivæ condita vitæ.
Unde igitur tantus circumstat limina terror ?
Quis tantos agit huc populos ? quænam manus urget
Dæmonas, invitosque rapit, frustraque rebelli
Voce reclamantes compellit adusque sepulcrum
Martyris, et sancto quasi fixos limine sistit ?

Mitto alia loca, in quibus miracula varia narrantur.

V. De eodem S. Felice, et miris quibusdam ad ejus sepulcrum fieri solitis, testis est locuples Damasus papa in epigrammate eucharistico, quo se illius præsidio servatum a morte prædicat.

Qui ad te solicite venientibus omnia præstas :
Nec quemquam pateris tristem repedare viantem.
Te duce servatus mortis quod vincula rupi,
Versibus his Damasus supplex tibi vota rependo.

Insigne quoque est illud, quod de eodem Felice testatur Augustinus Epistola 137. peculiare quoddam miraculum ad ejus reliquias fieri consuevisse, ut qui in litigando scientes falsum defenderent, eo adducti convincerentur, et ad veritatis confessionem adigerentur. Itaque cum ab quodam ex Augustini sodalitio accusatus esset Bonifacius ejusdem presbyter, neque res ullis argumentis extricari posset ; ad S. Felicis sepulcrum Nolam proficisci eos voluit. « Multis enim notissima est, *inquit* [3], sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est ; quo volui ut pergerent, quia inde nobis facilius, fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Nam et nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter dæmones confitentur, furem quemdam, quia ad eum locum venerat, ut

[1] Hilar. p. 95. B. — [2] Hil. col. 593. B.

[3] Aug. ep. 137. p. 251. A.

falsum jurando deciperet, compulsum fuisse confiteri furtum, et quod abstulerat reddere. Numquid non et Africa sanctorum martyrum corporibus plena est? Et tamen nusquam hic scimus talia fieri. Sicut enim, quod Apostolus dicit, non omnes sancti habent dona curationum, nec omnes habent dijudicationem spirituum; ita nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique prout vult. »

VI. Eleganter Joannes Chrysostomus hunc locum pertractans, martyrum vulnera stellis ipsis, quæ cœlo infixæ sunt, splendidiora esse dicit; quod inde probat, quia stellas dæmones contuentur, martyrum autem vulnera videre illi non possunt, sed statim diffugiunt : « (1) Atque hoc, *inquit*, ego non solum ex iis probabo, quæ jampridem acciderunt, sed ex iis etiam quæ hodieque fiunt. Etenim dæmoniacum aliquem, et furentem capiens, ad illud sanctum sepulcrum adducito, ubi sitæ sunt martyris reliquiæ, et omnino resilire ipsum ac fugere videbis. Sic enim tanquam super carbones ambulandum sibi esset, ita statim ab ipso vestibulo fugiet, nec vel loculum ipsum aspicere audebit. »

Ex quo concludere sic pergit : « (2) Quod si nunc, tanto post tempore, cum in pulverem, cineremque conversus est, monumenti conspectum non sustinent, neque nudorum ossium sancti; perspicuum est, tunc cum illum cruore purpuratum videbant, et vulneribus undecumque fulgentem magis, quam radiis solem, obstupefactos dæmones, et oculis reverberatos diffugisse. » Qui locus Chrysostomi recordationi meæ subjicit quod apud Origenem legisse memini in libro octavo contra Celsum. Ibi enim martyres ait, dum pro Christo torquerentur, dæmonibus ingentia attulisse damna, et imbecilliores eos effecisse. « (3) Propterea cum id experientia didicissent, *inquit*, se ab veritatis testibus, id est martyribus, vinci ac superari, veriti sunt iterum ad plectendos Christianos accedere. Ita donec molestiarum, quas perpessi sunt, obliviscantur, verisimile est mundum in pace cum Christianis futurum. »

Asterius quoque oratione in S. Phocam multa de ejus reliquiis, et ad eas factis miraculis tam apud Sinopen Ponti civitatem, quam alibi, quocumque parsillarum aliqua importata fuerat, exponit : « (4) Est, *inquit*, magnificum illud templum, quod sacrum martyris sortitum est corpus, afflictorum relaxatio, male affectorum medica quædam officina, esurientium mensa. » Atque et paulo ante vocat martyrem illum (5) *columnam, et firmamentum divinarum orbis Ecclesiarum* : et postea ubique terrarum per ejus reliquias magna fieri prodigia, et innumera in mortales omnes beneficia conferri scribit, præsertim Romæ, ubi templum ejus nomini dicatum esse dicit, ejusque caput magno quæsitum ambitu eo translatum. Tum erga nautas, et in mari periclitantes illius opem esse præsentem. Ex quo mos iste apud illos invaluit, ut quotidie navigantes, dum inter se cibaria dividunt, suam martyri Phocæ partem reservent; quam unus e numero pretio redimit, et postridie alter, atque ita deinceps alius : donec ad portum appulsi confectam pecuniam in pauperes largiantur.

Addamus Æneæ Gazæi scriptoris elegantissimi locum ex dialogo, qui Theophrastus inscribitur; ubi de martyrum reliquiis quæ vidit testatur sic : « (6) Animadverti, *inquit*, complura sanctorum virorum corpora tantis terroribus exagitasse dæmonum phalangas, quantum a se captum et obsessum hominem vexabant; tum infinitos morbos, in quibus sanandis medicorum ars non suffecerat, ab illis nullo negotio relaxatos, ac repurgatos, omninoque sublatos. »

(1) CHRYSOST. hom. 92. tomi 5. pag. 623. vers. 20. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν πάλαι συμβεβηκότων πιστώσομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἔτι καὶ νῦν γινομένων. Λαβὼν γάρ τινα δαιμονῶντα, καὶ μαινόμενον, εἰσάγαγε πρὸς τὸν ἅγιον τάφον ἐκεῖνον, ἔνθα τοῦ μάρτυρος τὰ λείψανα, καὶ ὄψει πάντως ἀποπηδῶντα, καὶ φεύγοντα. Καθάπερ γὰρ ἀνθράκων, μᾶλλον ἐπιβαίνειν, οὕτως ἐξ αὐτῶν εὐθέως ἐξάλλεται τῶν προθύρων, οὐδὲ πρὸς τὴν θύραν αὐτὴν ἀντιβλέψαι τολμῶν.

(2) Ibid. Εἰ δὲ νῦν μετὰ τοσοῦτον χρόνον, ὅτε κόνις ἐγένετο καὶ τέφρα, οὐ τολμῶσιν ἀναβλέψαι πρὸς τὸ μνῆμα, οὐδὲ πρὸς τὰ γυμνὰ ὀστᾶ τοῦ ἁγίου, εὔδηλον ὅτι καὶ τότε, ὅτε ἐθεώρουν αὐτὸν αἵματι φοινισσόμενον, πάντοθεν τραύμασιν ἀποστίλβοντα μᾶλλον, ἢ τὸν ἥλιον τοῖς ἀστράσι, κατεπλάγησαν, καὶ πληγέντες τὰς ὄψεις ἀνεμώρησαν.

(3) ORIG. 8. cont. Cel. pag. 418. Διὰ τοῦτο οἶμαι τῇ πείρᾳ μαθόντες οἱ δαίμονες ἑαυτοὺς ἡττωμένους, καὶ κρατουμένους ὑπὸ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας, ἐφοβήθησαν πάλιν ἥκειν ἐπὶ τὸ ἀμύνεσθαι. Καὶ οὕτως ἕως ἐπιλάθωνται ὧν πεπόνθασι πόνων, εἰκὸς εἶναι τὴν τοῦ κόσμου πρὸς Χριστιανοὺς εἰρήνην.

(4) ASTER. pag. 178. Ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπὴς ἐκεῖνος ναὸς, ὃς τὸ ἱερὸν ἔχειν τοῦ μάρτυρος ἐκληρώθη σῶμα, θλιβομένων ἄνεσις, κακουμένων ἰατρεῖον, λιμωττόντων τράπεζα.

(5) Ibid. Στύλον καὶ ἔρεισμα τῶν θειῶν τῆς οἰκουμένης ἐκκλησιῶν ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν τοῦτον ἔχομεν.

(6) ÆNEAS tom. 11. bibl. pag. 655. A. Ὡς ἐγὼ κατανενόηκα ἀνδρῶν ἀγαθῶν συχνὰ σώματα τοσοῦτον ἐκδειματοῦντα τῶν δαιμόνων τὰς φάλαγγας, ὅσον ἐκεῖνοι τὸν τεθηραμένον ἄνθρωπον· καὶ τὰ μυρία νοσήματα, ἐν οἷς τῶν ἰατρῶν ἠσθένησεν ἡ τέχνη, ῥᾳδίως χαλῶντα, καὶ ἐκκαθαίροντα, καὶ ὅλως ἐκλείποντα.

VII. Postremus erit Ænea vetustior Theodoretus, qui beatorum martyrum interventu, et in eorum memoriis, ubi reliquiæ ipsorum conditæ sunt, ingentia facta esse miracula testatur ; ac varias ægritudines illorum præsidio, ac patrocinio depulsas. Cujus rei argumento esse dicit donaria, et ἀναθήματα, quæ ad impetratæ sanitatis memoriam et gratulationem a fidelibus offerebantur. Verba Theodoreti, quia consuetudini isti, quæ hodieque usurpatur in Ecclesia catholica, auctoritatem afferunt, et ab superstitionis calumnia, quam hagiomachi falso illi subscribunt, eam vindicant, adscribere hic oportet. Sic igitur Theodoretus, ubi concursum fidelium ad sanctorum reliquias, et eorum ibidem vota, precesque commemoravit, quem locum supra descripsimus[1] : « (1) Quod autem, *ait*, compotes illorum fiant, qui cum fide postulant, palam testantur illorum donaria, curationem indicantia. Nam alii oculorum, alii pedum, alii manuum effigies offerunt : et has nonnulli ex auro, alii ex ære fabricatas. Hæc autem proposita morborum depulsionem indicant, cui testificandæ, ab iis, qui sanitatem recuperarunt, monimenti loco sunt appensa. Ea porro sepultorum virtutem prædicant ; et eorum virtus, ipsorum Deum verum Deum esse demonstrat. »

Facile quivis intelligit, quanta testium ceterorum copia suppetat, si deinceps uti libeat, et insequentium ad nos usque temporum exempla colligere, quibus admiranda, et humano captu, ac fide majora continentur opera, quæ sanctorum et reliquiarum veneratio supplicibus impetrant. Cujusmodi in sanctorum actis vitisque descripta sunt ab idoneis auctoribus : quorum plerique ab sese visa, vel certissime comprobata memoriæ prodiderunt. Hos vero dicere si non mentitos omnes esse, at falsa, temereque credita posteris narrasse, non solum impium est, sed etiam incredibile. Certe quos hoc capite produximus testes ex infinitis paucissimos, facile ab ista nugacissima, stultissimaque cavillatione sua se auctoritate, doctrina, integritate vitæ, et antiquitate defendunt.

VIII. Verum imprudens unum pene præterieram Eulogium Alexandrinum patriarcham : quod certe nolim fieri. Hujus apud Photium luculentum fragmentum legitur ex libro 5. contra Novatianos, in quo reliquias sanctorum asserit vi quadam hominibus salutari esse præditas. « (2) Cum David, *inquit*, de iis, qui per afflictiones justificati sunt, dicit[2] : *Custodit Dominus omnia ossa eorum ; unum ex illis non conteretur :* ostendit vivificam quamdam ea vim habere, et accedentibus sanationes posse conferre. » Tum ita pergit : « Ac multa quidem et alia licet colligere, quibus demonstretur, inesse vim quamdam ossibus sanctorum, etc. » Quod probat exemplo Elisæi prophetæ[3], cujus ossa mortuum quemdam contactu suo ad vitam excitarunt.

In istiusmodi porro testimoniis maxime consideranda sunt tria : primum, quod ea fere non simplicem habent affirmationem, ac sententiam, qua quisque sibi quod visum est pronuntiat ; (tametsi non leve pondus etiam hoc modo decretis illorum, ac judiciis inesset ;) verum quis tunc Christianorum omnium, et Ecclesiæ totius usus et sensus esset, velut historica narratione comprehensum subjiciunt lectorum oculis ; et, quod ait Plutarchus[4], τὸ ἱστορικὸν ἀποδεικτικὸν ἔχουσι, hoc est, *historiæ specie demonstrationem exhibent* : quod ad faciendam rei fidem multo gravius est, et efficacius. Secundum est, ritus illos sanctorum honorandorum sic in illis extare approbarique testimoniis ; ut non recens, ac nuper exortos in Ecclesia fuisse appareat, sed constanti, ac perpetuo more servatos. Tertium denique, in omnibus orbis Christiani partibus, et provinciis pari consensu, religiosos illos cultus obtinuisse ; non in una tantum, aut altera Ecclesia : ut sinceræ fidei, ac disciplinæ catholicæ corruptela quædam videri posset.

(1) Theodor. orat. 8. cont. gent. tom. 4. p. 606. Ὅτι δὲ τυγχάνουσιν ὧνπερ αἰτοῦσιν οἱ πιστῶς ἐπαγγέλλοντες, ἀναφανδὸν μαρτυρεῖ τὰ τούτων ἀναθήματα, τὴν ἰατρείαν δηλοῦντα. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν προσφέρουσιν ἐκτυπώματα· καὶ οἱ μέν ἐκ χρυσοῦ, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου πεποιημένα. Δέχεται γὰρ ὁ τούτων δεσπότης καὶ τὰ σμικρά τε, καὶ εὔωνα, τῇ τοῦ προσφέροντος δυνάμει τὸ δῶρον μετρῶν. Δηλοῖ δὲ ταῦτα προκείμενα τῶν παθημάτων τὴν λύσιν. Ταῦτα δὲ κηρύττει τῶν κειμένων τὴν δύναμιν. Ἡ δὲ τοῦτων δύναμις τὸν τούτων Θεὸν ἀληθινὸν ἀποφαίνει Θεόν.

(2) Eulog. apud Phot. cod. 280. pag. 889. Ὅτι ὁ Δαβὶδ, φησὶ, περὶ τῶν διὰ θλίψεως δικαιωθέντων λέγων· φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν· ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται· δείκνυσιν, ὅτι ζωτικὴν (δύναμιν) ἔχουσι, καὶ παρέχειν ἐστὶν ἱκανὰ τοῖς προσιοῦσιν ἰάματα, etc.

Καὶ πολλὰ μὲν ἔστι καὶ ἄλλα λαβεῖν εἰς ἀπόδειξιν, ἐνεῖναι δύναμίν τινα τοῖς τῶν ἁγίων ὀστέοις.

[1] Cap. 10. § 16. — [2] Psal. 33. 10. — [3] 4. Reg. c. 13.

[4] Plut. de Virt. mulierum, init.

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Argumento altero colligitur veterum sententia de honore sanctis adhibendo catholicæ doctrinæ consentanea, quod pravas consuetudines, quæ in receptum illorum cultum irrepserant, emendare studuerunt : unde constat, ritus ipsos ab illis approbatos fuisse. — 1. Gentiles cultum istum idololatriæ tribuisse. — 2. Necnon hæreticos, ut Manichæos, Eunomianos. — 3. Vigilantium quoque, et Eustachium. — 4. His omnibus responsa Patrum opponuntur. — 7. Quanto delectu probatæ sint reliquiæ antequam venerandæ proponerentur. — 2. Et quemadmodum magno in id studio Patres incubuerint, ut depravatæ consuetudines resecarentur.

I. Alterum sequitur argumentum, ex quo capi certa notitia potest, quæ de honore sanctis, et eorum reliquiis tribuendo, deque ipsorum salutari intercessione ab antiquis testata memoravimus, prorsus illos ex animi sui sententia, et intimis mentis suæ protulisse sensibus, non leviter, et quasi aliud agendo jactitasse. Sic enim de illis arbitrari par est, qui talia oppugnantes, et irridentes, pro impiis, et Christianæ religionis hostibus habuerunt, eorumque quæ contra Catholicos objectabant argumenta refellerunt. Quæ tam ipsa, quam ad ea sanctorum Patrum responsa, prorsus eadem illa sunt, quæ et hagiomachi hodie contra catholicum opponunt institutum ; et pro eo Catholici nos vicissim respondere consuevimus. Ea vero hic a nobis exponi, expendique operæ pretium fuerit : uti pars utraque sui dogmatis, et professionis auctores, ac magistros recordetur : quique ex his infames sint, et pudendi ; qui audiendi, assectandique cognoscat. Ergo ita sese res habet, ut ei cultui, qui sanctis, et eorum reliquiis adhibetur, soli quondam adversati sint infideles, et hæretici. De prioribus testis est primum Eunapius gentilis scriptor in Ædesio ; quem locum ante descripsimus. Asserebat enim Christianos martyrum suorum ossa recondere, ac venerari, et eos, tanquam deos, et *mediatores* apud superiores deos, atque interventores assumere, ac sepulcrorum contagione pollui.

Eamdem illudendi Christianis usurpavit causam gentilis ille, quem Isidorus Pelusiota vir magnus in libro primo, epistola 55. refutavit. Usurpavit item Julianus impius apostata ; (1) et eo nomine Christianos exagitavit, quod gentilium relictis sacris, ad Judæos defecissent : neque tamen constanter eorum decretis inhæsissent ; quod si facerent, tolerabilius utique desiperent, quod unum saltem pro multis Deum colerent, non hominem unum, (Christum porro iste nefarius intelligebat,) imo plures, et infelices homines, nempe martyres. Ac quanto idem odio martyres, et eorum sepulcra ac reliquias insectaretur, testis est Nazianzenus in Oratione 4 [1]. et ipsemet Julianus in Misopogone [2].

Sic Theodoretus in sermone octavo contra Gentiles, qui est de martyribus, insultare istos ait Christianis, quod martyres venerentur, et « (2) hunc honorem ludibrio traducere ; imo abominabile putare ad busta propius accedere. »

Maximus quoque Madaurensis, homo ethnicus, ad Augustinum scribens [3], Christianos arguit, quod martyres loco deorum colant : « qui conscientia nefandorum facinorum specie gloriosæ mortis, scelera sua sceleribus cumulantes, dignum moribus, factisque suis exitum maculati repererunt. Horum busta, si memoratu dignum est, rejectis templis, rejectis majorum suorum manibus, stulti frequentant : ita ut præsagium vatis illius indigne ferentis emineat :

Inque Deum templis juravit Roma per umbras.

Sed mihi hac tempestate propemodum videtur bellum Actiacum rursus exortum, quo Ægyptia monstra in Romanorum deos audeant tela vibrare minime duratura. »

II. Gentilibus, uti fere assolet, accesserunt

(1) JULIAN. apud Cyrillum lib. 6. contra Julian. pag. 201. Ἀλλὰ χεῖρον μὲν ἢ πρότερον, ὁπότε σὺν ἡμῖν ἠτεοίστὰ δὲ ὅμως πεπόνθοιτε ἄν, καὶ φορητά. Ἑνα γὰρ ἀντὶ πολλῶν θεῶν ἐσέβεσθε ἄν, οὐκ ἄνθρωπον· μᾶλλον δὲ καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους δυστυχεῖς.

(2) THEODORETUS tom. 4. pag. 594. Ἀλλὰ γελᾶτε, καὶ κωμῳδεῖτε τὸ τούτοις παρὰ πάντων προσφερόμενον γέρας, καὶ μῦσος ὑπολαμβάνοντες τὸ πελάζειν τοῖς τάφοις.

[1] Nazianz. p. 126. — [2] Jul. in Misop. p. 95.

[3] Aug. ep. 43.

hæretici. Olim quidem Manichæi : qui ne ipsi tamen ab gentilibus eximendi sunt. Horum princeps Faustus apud Augustinum libro 20. de civitate Dei, Catholicos arguebat, quod martyres quasi deos colerent, et iisdem illos ritibus, honorisque significationibus venerarentur, quibus idola sua gentiles adorarent. « Sacrificia, *inquit*, eorum vertistis in agapes, idola in martyres ; quos votis similibus colitis : defunctorum umbras vino placatis, et dapibus : solemnes gentium dies cum ipsis celebratis, ut calendas, et solstitia. De vita certe mutastis nihil. Estis sane schisma, a matrice sua diversum, nihil habens nisi conventum. »

Post Manichæos commemorandi sunt Ariani ; ac præsertim omnium deterrimi Arianorum Eunomiani. Quod imprimis testatur Asterius in Encomio sanctorum martyrum ; cujus verba, quia mendose concepta sunt, adscribam. Diabolum igitur ait ille spe sua falsum esse, quam de opprimendis martyribus habuit, et eorum abolenda memoria. « (1) Eodem, *inquit*, modo et in martyribus illis accidit ; quos multi ex propria stultitia contemnunt, eorum dignitatem elevantes. Nonne, inquiunt, homo est iste ? nonne corpus illius est consumptum ? Nonne parvis in reliquiis, iisque defossis illorum memoria consistit ? Talia potissimum Græci, et Eunomiani jactitant. » Græca, quia depravata sunt, recte, nisi fallor, emendavimus. Frustra cum interprete ὑπουδαίας μνείας legendum censeas, hoc est *subterraneas memorias*. Nam neque *subterraneæ cryptæ* fuerunt omnes martyrum memoriæ : et ut sepulcra significari putes ; non congruit μνείας vocabulum : quod actionem ipsam recordandi, non monumentum exprimit. Μνήμη quidem pro utroque usurpatur, et latina vox *memoria*. Sed et nemo *subterraneam recordationem* dixerit pro *monumento*, vel *memoria*. Sic neque μνεία pro μνήμη istic usum habet.

Eunomii propriam hanc labem fuisse, ut ab sanctorum reliquiis abhorreret, testatur Hieronymus libro contra Vigilantium. « O portentum, *inquit*, in terras ultimas deportandum ! Rides de reliquiis martyrum, et cum auctore hujus hæreseos Eunomio Ecclesiis Christi calumniam struis : nec tali societate terreris, ut eadem contra nos loquaris, quæ ille contra Ecclesiam loquitur. Omnes enim sectatores ejus basilicas apostolorum, et martyrum non ingrediuntur, ut scilicet mortuum adorent Eunomium, cujus libros majoris auctoritatis arbitrantur quam Evangelium, etc. » Idcirco signa atque virtutes elevabant, quæ in basilicis martyrum et ad eorum reliquias fiebant ; quemadmodum et Ambrosius queritur in eo sermone, quem inventis SS. Gervasii et Protasii reliquiis ad populum habuit [1]. « Et nunc audistis, *inquit*, clamantes dæmones, et confitentes martyribus, quod pœnas ferre non possint, et dicentes : Quid venistis, ut ante tempus nos tam graviter torqueatis ? Et Ariani dicunt : Non sunt isti martyres, nec torquere diabolum possunt, nec aliquem liberare ; cum tormenta dæmonum ipsorum voce probentur, et beneficia martyrum remediis cæcorum, et absolutorum indiciis declarentur : » et alia plura hujuscemodi per totum sermonem.

III. Sic Vigilantius natione Gallus, sed Barcinonensis Ecclesiæ in Hispania presbyter, Hieronymi tempore hanc eamdem hæresim instauravit ; et Catholicos, qui *reliquias suscipiebant*, appellabat [2] *cinerarios*, *et idololatras*, *qui mortuorum hominum ossa venerarentur*. « O infelicem hominem, pergit Hieronymus, et omni lacrymarum fonte plangendum ; qui hæc dicens non intelligat esse Samaritanum et Judæum, qui corpora mortuorum pro immundis habeat. »

De Samaritanis testis est Epiphanius in hæresi nona, quæ est Samaritanorum, eos mortuorum cadavera abominanda duxisse.

Jonas Aurelianensis libro primo de cultu Imaginum [3] *Eustathianum*, et *Vigilantianum* vocat eum, qui illam hæresim amplectitur ; cui et affinem Claudium Taurinensem, quem contra disputat, esse scribit. Quod ad Eustathianum vero nomen attinet, id ab Eustathio derivatum est ; qui in Gangrensi concilio damnatus est ob errores varios : quorum unus fuit, quod basilicas, et memorias martyrum, et conventus apud illas celebrari solitos, necnon sacrificia ibidem oblata contemneret, ac damnaret ; quem nos canonem supra citavimus [4].

Ceterum qui pro *Eustathii* vocabulo substi-

(1) Aster. pag. 192. C. Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐπὶ τοῖς μάρτυσι πέπονθεν, ὧν καταφρονοῦσι πολλοὶ ὑπ' ἰδίας ἀνοίας ἐξευτελίζοντες αὐτῶν τὸ ἀξίωμα. Οὐκ ἄνθρωπός ἐστιν ; οὐκ ἐδαπανήθη τὸ σῶμα ; οὐκ ἐν ὀλίγοις λειψάνοις, καὶ τούτοις ἐγκεχωσμένοις, αὐτῶν ἡ μνήμη ; Μάλιστα δὴ ταῦτα Ἕλληνες, καὶ Εὐνομιανοί φασιν.

[1] Amb. Ser. 5. col. 134. — [2] Hier. ep. 53. ad Ripar.

[3] To. 4. Bibl. col. 549. — [4] Cap. 12. § 14.

tuendum *Eutactum* suspicantur, non leviter aberrant, et multis modis refelluntur. Narrat Epiphanius hæresi 40. quam vocat Archonticorum, extitisse quemdam Eutactum, ex minore oriundum Armenia, haud procul Satala ; qui a Petro quodam perdito nefariam Archonticorum edoctus hæresim, quæ Gnosticorum erat portio, et archontas varios, similesque nænias asserebat, iis venenis patriam suam infecit. Hunc igitur esse conjectant ; qui in Gangrensi synodo damnatus, ibidem Eustathius appellatur, pro quo *Eutacti* nomen reponendum putant. Verum quis persuadere sibi possit, tam infamem hæreticum, et execrandis Gnosticorum dogmatibus imbutum, qualem Eutactum describit Epiphanius, de levioribus tantummodo quibusdam , præut erant illa nefanda mysteria, appellatum in Gangrensi synodo , et damnatum fuisse ? Deinde quis verisimile credat, *Eustathii* nomen tam constanter in omnibus libris, pro *Eutacto* hærere potuisse, non solum in Gangrensis concilii synodica , sed etiam apud Sozomenum [1], tum apud Zonaram, et Balsamonem : ut nullus codex ab isto librarii errore vindicatus extiterit ?

IV. Operæ pretium est animadvertere , quemadmodum calumniis istis, falsisque criminationibus occurrerint antiqui Patres, et quatenus martyres, ac sanctos ceteros colendos, et invocandos , tum eorum corporibus et reliquiis honorem deferendum esse statuerint. Non enim dubium est, quin veram ac sinceram Christiani, et catholici dogmatis in ea re professionem expresserint ; ut si quid falso ab inimicis objectum , intentatumque fuerit, hoc præcise, aperteque negaverint ; ut in aliis plerisque fecerunt, quæ ab usu, institutoque Christianæ fidei, et religionis aliena, temere ab iisdem exprobari solebant. Quidnam igitur adversus obtrectatores illos vicissim elocuti sint, ac præ se tulerint catholicæ partis propugnatores audiamus.

Gentilium primo petitiones ita Theodoretus eludit in octavo sermone adversus illos. « (1) Nos, *inquit*, o viri, nec sacrificia, nec libamina martyribus offerimus : sed eos tanquam divinos, et Deo charos honoramus. Tanto enim creatorem, salvatoremque suum amore prosecuti sunt, ut jugulari pro ipso optabile duxerint. » Deinde contra eosdem adversarios præscribit [2], non martyres ab Christianis haberi pro diis, neque divinis honoribus affici ; ut ab gentilibus homines nequissimi ejusmodi cultus sibi et affectare ausi sunt, et impetrarunt : verum tanquam divinos homines orari, et apud Deum intercessores ut esse velint obsecrari. Græca, quibus exponit ista Theodoretus, jam supra reddidimus [3].

Eodem prorsus modo Cyrillus Alexandrinus Juliani criminationi respondet [4], Christianos neutiquam sanctos martyres tanquam deos adorare eo genere adorationis, quod soli debitum est Deo, sed tantummodo σχετικῶς, hoc est *relative*, non λατρευτικῶς : quem locum alibi descripsi [5].

V. Augustinus quoque perinde calumniantibus occurrit, uti Fausto Manichæo. Nam Christianos fatetur memorias martyrum religiosa solemnitate celebrare, et altaria constituere, in iisque sacrificia Deo, non martyribus offerre [6]. « Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, *inquit*, aliquando dixit : Offerimus tibi, Petre, aut Paule, aut Cypriane ? sed quod offertur offertur Deo, qui martyres coronavit, apud memorias eorum, quos coronavit : ut ex ipsorum locorum admonitione , major affectus exsurgat, ad acuendam charitatem, et in illos, quos imitari possumus, et in illum, quo adjuvante possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis, et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei, quorum cor ad talem pro evangelica veritate passionem paratum esse sentimus : sed illos tanto devotius, quanto securius , post superata certamina ; quanto etiam fidentiore laude prædicamus, jam in vita feliciore victores, quam in ista adhuc usque pugnantes. At vero illo cultu , quæ græce latria dicitur, latine uno verbo dici non potest , cum sit quædam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent ; nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus , vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cui-

(1) THEODORETUS tom. 4. pag. 599. C. Ἡμεῖς δὲ, ὦ ἄνδρες, οὔτε θυσίας, οὔτε μὲν χοὰς τοῖς μάρτυσιν ἀπονέμομεν· ἀλλ' ὡς θείους, καὶ θεοφιλεῖς γεραίρομεν ἄνδρας. Οὕτω γὰρ τοῦ πεποιηκότος, καὶ σεσωκότος ἠράσθησαν, ὡς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ σφαγὴν ὑπολαβεῖν ἀξιέραστον.

[1] Lib. 3. c. 14. — [2] Theod. p. 606. — [3] Cap. 10. § 16. — [4] Cyril. to. 6. p. 203. D. et 204. — [5] Lib. 2. de Ang. c 8. § 5. tom. 3. — [6] Aug. l. 20. contra Faust. c. 21. to. 6. p. 156. C.

quam angelo. Et quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, sive ut corrigatur, sive ut condemnetur, sive ut caveatur. »

Idem in libro ultimo de civitate Dei, capite decimo, « Nos autem martyribus nostris, *ait*, non templa, sicut diis, sed memorias, sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus; nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus: sed uni Deo et martyrum, et nostro sacrificium immolamus; ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco, et ordine nominantur; non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsis sacrificat: quamvis in memoriam sacrificet eorum, quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt et ipsi. »

Et alio in loco [1], « Nos martyres nostros, quibus illi (gentilium dii) nulla ex parte sunt conferendi, pro diis non habemus, non tanquam deos colimus. Non eis templa, non eis altaria, non sacrificia exhibemus, non eis sacerdotes offerunt. Absit, Deo præstantur, imo Deo ista offeruntur, a quo nobis cuncta præstantur, etiam apud memorias sanctorum martyrum. Quando imus ad memorias sanctorum martyrum, cui offerimus? nonne Deo? Habent honorabilem locum martyres sancti, advertite. In recitatione ad altare Christi loco meliore recitantur; non tamen pro Christo adorantur. Quando audistis dici apud memoriam sancti Theogenis, Offero tibi Petre, aut offero tibi Paule? Nunquam audistis, non fit, non licet. Et si dicatur tibi, Nunquid ut Petrum colis? Responde quod de Fructuoso respondit Eulogius: Ego non colo Petrum, sed colo eum, quem colit et Petrus. Tunc te amat. »

VI. Similis est Hieronymi responsio ad objecta Vigilantii [2]. « Quis enim, o insanum caput! aliquando martyres adoravit? quis hominem putavit Deum? Nonne Paulus, et Barnabas cum a Lycaonibus Jupiter, et Mercurius putarentur, et eis vellent hostias immolare, sciderunt vestimenta sua, et se homines esse dixerunt? Non quod meliores non essent olim mortuis hominibus, Jove, atque Mercurio: sed quod sub gentilitatis errore honor eis Deo debitus deferretur, etc. »

Et in epistola ad Riparium contra eumdem Vigilantium: « Nos autem non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem, et lunam, non Angelos, non Archangelos, non Cherubim, non Seraphim, omne nomen, quod nominatur et in præsenti seculo, et in futuro, colimus, et adoramus; ne serviamus creaturæ potius, quam Creatori, qui est benedictus in secula. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum; qui ait, Qui vos suscipit, me suscipit. »

Nam quod mortuis tantos honores adhiberi moleste ferebant ethnici, facile hoc ab nostris refellitur: et in illos ipsos retorquetur, qui vita functos illustres viros summis honoribus affecerunt: ut Herculem, et alios innumerabiles; quos etiam in deorum numerum adscripserunt; ut Theodoretus observat [3]: et Cyrillus [4]; qui et Athenis refert, eos, qui contra Persas pro patria dimicando fortiter occubuerant, anniversariis laudationibus ornatos fuisse. Ac Platonem insuper citat, qui tales viros pro tuenda patria cæsos tanquam salutares genios colendos esse censuit. Epiphanius quoque contra Judæos ostendit, non esse, tanquam impura, mortuorum abominanda corpora, vel ossa: idque patriarchæ Joseph exemplo adstruit; cujus ossa Moses, ex ipsius mandato, secum ex Ægypto in Chananæam exportari voluit [5], eaque totos quadraginta annos in castris habita sunt; nec inde piaculi quidquam contrahi putarunt.

VII. Eodem pertinet, ac de colendis sanctorum reliquiis veteris Ecclesiæ judicium ostendit, quod earum delectum haberi semper illa præcepit; et ab veris falsas, nec idoneis testimoniis approbatas secerni; ut hæ segregatæ, rejectæque fucum amplius non facerent, illæ vero religiose haberentur, et colerentur.

Est de hac martyrum instituenda cautione vetus sanctio Laodicenæ synodi: « (1) Quod omnem Christianum non oporteat deserere martyres Christi, et ire ad pseudomartyres, id est hæreticorum, et quos ipsos constet hæreticos extitisse; hi namque sunt alieni a Deo: sint igitur anathema qui ad tales accesserint. » Ita Dionysius exiguus latine vertit.

(1) Laodic. can. 38. Ὅτι οὐ δεῖ πάντα Χριστιανὸν ἐγκαταλείπειν μάρτυρας Χριστοῦ καὶ ἀπιέναι πρὸς τοὺς ψευδομάρτυρας, τουτέστιν αἱρετικῶν, ἢ αὐτοὺς πρὸς τοὺς προειρημένους αἱρετικοὺς γενομένους. Οὗτοι γὰρ ἀλλότριον τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν· ἔστωσαν οὖν ἀνάθεμα οἱ ἀπερχόμενοι πρὸς αὐτούς.

[1] Aug. Serm. 101. Diver. cap. 7. — [2] Hier. to. 1. col. 589. E. — [3] Orat. 8. cont Græc.

[4] Cyr. l. 6. cont. Jul. p. 204. et seq. — [5] Exod. 13. 19.

Sed nihil in eo genere præclarius, nihil exquisitius trita illa S. Martini Turonensis historia, quam æqualis ejus, et familiaris Severus Sulpicius prodidit in libro de ejus vita : quem librum magna totius orbis approbatione susceptum fuisse Postumianus ex orientali peregrinatione reversus, apud eumdem testatur [1]. Nam et Paulinus Nolanus Romanæ illum urbi primus invexit; et Alexandriæ, ac per totam Ægyptum, perque monasteria omnia, et eremi cellulas magna cum laude vulgatus, et omnium lectione, commendationeque celebratus est; quod ideo dixi, ut de eo, quod liber iste continet, intelligeretur consentientia Catholicorum tam in Oriente, quam in Occidente fuisse judicia. Sic igitur de Martino Severus. (Nam hujus verbis exponenda res est gesta, quibus frustra meliora quærantur.) « Erat, *inquit* [2], haud longe ab oppido proximus monasterii locus, quem falsa hominum opinio velut consepultis ibi martyribus sacraverat; nam et altare ibi a superioribus episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his, qui majores natu erant, presbyteris, vel clericis, flagitabat sibi nomen martyris, vel tempora passionis ostendi : grandi se scrupulo permoveri, quod nihil certi constans sibi majorum memoria tradidisset. Cum aliquandiu ergo in illo loco se abstinuisset, nec derogans religioni, quia incertus erat; nec auctoritatem suam vulgo accommodans, ne superstitio convalesceret : quodam die paucis secum adhibitis fratribus ad locum pergit. Deinde super sepulcrum ipsum astans, oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cujus meritis sepultus ostenderet. Tum conversus ad lævam, vidit prope assistere umbram sordidam, trucem : imperat nomen, meritumque ut loqueretur : nomen edicit, de crimine confitetur : latronem se fuisse, ob scelera percussum, vulgi errore celebratum; sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos gloria, se pœna retineret. Mirum in modum vocem loquentis qui aderant audiebant, personam tamen non videbant. Tum Martinus quid vidisset exposuit : jussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri, atque ita populum superstitionis illius absolvit errore. »

Hinc apparet Martini tempore, et eodem probante, verorum martyrum reliquias, quorum certa, et idonee probata fides extaret, religiose ab Christianis habitas fuisse, et memoriis, atque altaribus sacratas : cui quidem religioni derogare Martinus noluit, et eo solum abstinuit ab illarum veneratione, quod falsas esse suspicaretur, et hanc illius cautionem Deus ingenti miraculo comprobavit.

VIII. Quocirca martyricis temporibus (ut veteres aliqui loquuntur) non temere quorumcumque, vel pro Christo morte affectorum, corpora ad venerationem illam eximi solebant, neque publice in Ecclesia proponi : sed post accuratam inquisitionem; qua de supplicii causa, et fidei catholicæ integritate constaret. Cujusmodi perillustre est exemplum in historia, et origine Donatistarum, quam Optatus Milevitanus ex reliquiarum occasione conflatam apud Carthaginem asserit [3], « per Lucillam nescio quam fœminam factiosam, quæ ante concussam persecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cum correctionem archidiaconi Cæciliani ferre non posset, quæ ante spiritualem cibum, et potum, os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur, et cum præponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, etsi martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione, irata discessit. » Vindicandi vox sedulam inquisitionem, et probationem ab episcopo factam significat, sine qua nullæ ad cultum admittebantur reliquiæ. Quamobrem cum ex Donatistarum secta passim impuri nebulones, ac nefandi sicarii, ut invidiam catholicæ parti facerent, aut inter martyres adscriberentur, seipsos præcipitio, vel aquis, vel incendio, vel alio genere mortis interficerent, aut ad necem sibi inferendam prætereuntes cogerent, et eo nomine martyrii decus apud suos obtinerent, catholici episcopi diligenter animadverterunt, ne talibus honor ullus in Ecclesia tribueretur. De qua re latius disputant Annales Baroniani [4]. Est etiam de reliquiarum, et ossium sacrorum mangonio, et adulteratione memorabilis epistola Amulonis Lugdunensis archiepiscopi, qui Caroli calvi tempore vixit, ante annos octodecim edita.

IX. Pari studio ac vigilantia in id incubuerunt Ecclesiæ præpositi, ut solemnes martyrum, aliorumque sanctorum dies, quos lætos, ac celebres agi vetere apud Catholicos ritu consuevisse supra notavimus, pie ac religiose traducerentur; luxu omni, et petulantia circumscripta : quæ paulatim irrepsit, et lauda-

[1] Sever. in Dial. 1. de virtut. Monach. c. 16. — [2] Sever. de vita B Mart. cap. 8.

[3] Optatus l. 1. — [4] Ad annum 55.

bilem usum flagitiosa et intolerabili corruptela contaminavit; præsertim in conviviis, et epulis, quas δημοθοινίας Theodoretus nominat [1] : in quibus crapulæ et ebrietati sese dedere, ac deinde saltare, et lascivire solebant. Hæc vero præclari et eruditi præsules ita partim concionibus suis exagitarunt, partim in conventibus ac synodis, repetitis sanctionibus, ac decretis notarunt; ut neque solemnium illorum legitimo cultui, ac celebritati detractum aliquid vellent; et turpitudine, ac pravitate omni resecta, rem ad originis suæ sinceritatem, et disciplinam pristinam revocarent. Quam quidem brevi sententia sic complexus est Augustinus [2], « Ad hoc istæ festivitates in Ecclesia constitutæ sunt, ut per eas congregatio membrorum Christi admoneatur imitari martyres Christi. Hæc est omnino hujus festivitatis utilitas; alia non est. »

Chrysostomus item in homilia 89. tomi quinti, in Pentecosten, quomodo festa celebrare Christianos deceat, præscribit sic : « (1) Propterea rogo vos, *inquit*, ut pro dignitate concessorum nobis donorum festum celebremus : non ut fores coronemus; sed ut animam exornemus : neque ut aulæis forum obtendamus; sed ut animam nostram virtutis vestibus nitidiorem reddamus; ut et spiritus gratiam capere, et prodeuntes inde fructus percipere possimus. »

Sic Gregorius Nazianzenus oratione quarta, quæ secunda est in Julianum invectiva, « (2) Festum, *inquit*, diem agamus, fratres, non corporis nitore, neque vestitus mutatione, ac magnificentia; non comessationibus, et ebrietatibus; quarum fructum cubilia, et impudicitias esse didicisti : neque vicos floribus coronemus, neque vel mensas unguentorum fœditate, vel vestibula ornemus. Non aspectabili domus igne splendescant, nec tibiarum concentibus, aut plausibus indecore personent. Hæc enim lex est Græcanicorum solemnium. Nos autem non ad eum modum Deum honoremus, etc. sed animæ splendore, ac lucernis totum Ecclesiæ corpus illuminantibus. »

His similia disputat in oratione 38. de natali Domini. Sed et Philo Judæus in libro de Cherubimis [3], queritur suos, hoc est Judæos, nihil in festorum celebritatibus aliud persequi, præter remissionem, hilaritatemque corporis, epulas, comessationes; lateque in hoc loco spatiatur. Legendus et Origenes octavo libro contra Celsum [4] : ubi de carnali et spiritali modo festorum celebrandorum disserit.

X. Hinc frequentes Patrum querelæ de conviviis in ipsis martyrum memoriis nequaquam ex decoro, christianaque moderatione peractis, præsertim in Africa. De quibus in Africanorum conciliorum sub Bonifacio, et Cœlestino collectione canon extat ejusmodi [5], quo postulandum ab Imperatore decernunt, ut « quæ contra præcepta divina convivia multis locis exercentur, quæ ab errore gentili attracta sunt, vetentur : maxime cum etiam in natalibus beatissimorum martyrum per nonnullas civitates, et in ipsis locis sacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam (quod pudoris est dicere) saltationes sceleratissimas per vicos, atque plateas exercent. » Tum canone sequenti petendum illud statuunt, « ut spectacula theatrorum, ceterorumque ludorum, die Dominica, vel ceteris religionis Christianæ diebus celeberrimis amoveantur. »

Cabilonensis item synodus, canone 19. pravam illam consuetudinem castigat [6], « qua per dedicationes basilicarum, aut festivitates martyrum, ad ipsa solemnia confluentes chorus fœmineus turpia quidem, et obscena cantica decantare videntur, dum aut orare debent, aut clericos psallentes audire. »

De iisdem corruptis moribus sæpe disputat Augustinus : ut in libro 20. contra Faustum Manichæum [7]. « Qui autem se in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari possunt, cum eos, etiamsi in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? Sed aliud

(1) Chrysost. tom. 5. pag. 613. vers. 14. Διὸ παρακαλῶ, πρὸς ἀξίαν τῶν δεδωρημένων ἡμῖν ἀγαθῶν καὶ ἡμεῖς ἑορτάσωμεν, οὐ τὴν πύλην στεφανοῦντες, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς καλλωπίζοντες· οὐ κοσμοῦντες τὴν ἀγορὰν παραπετάσμασιν, ἀλλὰ φαιδρύνοντες τὴν ψυχὴν τοῖς τῆς ἀρετῆς περιβολαίοις· ἵν' οὕτω δυνηθῶμεν καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ὑποδέξασθαι, καὶ τοὺς ἐντεῦθεν καρποὺς ἀποδέξασθαι.

(2) Nazianz. orat. 4. pag. 129. C. Πρῶτον μὲν, ἀδελφοὶ, πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότητι σώματος, μηδὲ ἐσθῆτος ἐξαλλαγαῖς, καὶ πολυτελείαις, μηδὲ κώμοις, καὶ μέθαις, ὧν κοίτας, καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἔμαθες· μηδὲ ἄνθεσι στέψωμεν ἀγυιάς, μηδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας· μηδὲ πρόθυρα καλλωπίσωμεν· μὴ τῷ αἰσθητῷ φωτὶ καταλαμπέσθωσαν οἰκίαι· μηδὲ συναυλίαις, καὶ κρότοις ἀσχημονείτωσαν. Οὕτος μὲν γὰρ ἑλληνικῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος. Ἡμεῖς δὲ μὴ τούτοις τὸν Θεὸν γεραίρωμεν, etc. ἀλλὰ ψυχῆς φαιδρότητι, καὶ λύχνοις τοῖς ὅλον τὸ σῶμα φωτίζουσι τῆς ἐκκλησίας.

[1] Theod. Orat. 8. cont. Gr. p. 605. — [2] Aug. Ser. 118. de Div. — [3] Philo. p. 225. et seq. — [4] Orig. p. 404. et seq.

[5] In Lat. Coll. est 27. et in Græc. 50. — [6] Cabil. Syn. to. 1. Conc. Gall. p. 49. — [7] Lib. 20. cap. 21. pag. 156. B.

est quod docemus, aliud quod sustinemus : aliud quod præcipere jubemur : aliud quod emendare præcipimur ; et donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, vel error infirmorum. » Et alibi, « Oderunt martyres lagenas vestras ; oderunt martyres sartagines vestras ; oderunt martyres ebrietates vestras. » Vide ejusdem epistolam 64.

Sic Hieronymus contra Vigilantium [1], « de vigiliis et pernoctationibus in basilicis martyrum celebrandis, » si quid ab nonnullis per illas peccatur, respondet, « paucorum culpam non præjudicare Religioni. »

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

Quæ adversus sanctorum invocationem, et cultum ab hæreticis objici solent, expensa quædam, ac primum illa, quæ ad elevandam Patrum auctoritatem universe attinent. — 1. Quæ sunt duo. Alterum, Patres primi, et secundi seculi nullos citari : alterum, homines eosdem, et errori obnoxios fuisse. — 2. Primum caput utili disputatione refellitur ; quod exemplo Synodorum œcumenicarum, Patrum testimoniis utamur, et eosdem testes adhibeamus, quibus illæ, tanquam idoneis, contentæ fuerunt ; ut Ephesina. — 3. Tum Chalcedonensis, Quinta, et Sexta. — 4. Item Patres singuli, ut Augustinus, Theodoretus, Cyrillus, Gelasius papa. — 5. Adversarios fateri primorum sex seculorum Patres probabili auctoritate constare. — 6. Altera cavillatio, quod Patres errare potuerunt, eliditur eo quod saltem fide digni testes habendi sunt ejus, quod universa Ecclesia de sanctorum intercessione sentiebat, cum ipsi viverent, ut Lanfrancus ait.

I. Adversus illa, quæ de sanctorum invocatione, cultuque tam horum, quam reliquiarum, fuse disputata sunt in antecedentibus capitibus, multa objici solent ab catholicæ veritatis inimicis, in quibus rudem deprehendi, ac minus exercitatum theologum neutiquam oportet. Sed eorum pleraque ab eruditis viris hoc, et superiore seculo plenissimis sunt refutata voluminibus : de quibus agere hoc loco nihil est necesse. Quamobrem ea tantummodo persequar, quæ ab recentioribus hagiomachis allata, vel prætermissa sunt a nostris, vel non penitus explicata mihi videntur : ac primum ea tractabo, quæ ad superiora veterum testimonia proprie spectant : quatenus dubios, et suspectos testes illos facere conantur ; aut eorum verbis, aliter, quam ferat res, interpretando, pondus detrahunt.

Ex iis porro quædam generatim præscripta sunt, alia particulatim contra singulos opposita ; de quibus ordine dicam, et a prioribus incipiam. Duo sunt universe contra Patres illos ab hagiomachis excipi solita : alterum, neminem illorum primo, aut sequenti seculo vixisse ; tertio, nonnisi unum, aut alterum ; esse autem consentaneum, dogmatum probandorum auctoritatem ab ultimis repeti temporibus, et ætati Christi proximis, per quæ nondum inventis erat hominum infecta fidei ac disciplinæ velut hæreditaria possessio ; alterum, illos ipsos Patres eo minus idoneos fidejussores, assertoresque esse catholicæ veritatis, quod in multis eos errasse constet.

II. Sed in horum primo qui molestiam nobis faciunt vel imperiti sunt, vel ad circumveniendum fraude potius, quam probabili ratione nituntur. Etenim qui caput aliquod fidei Christianæ Patrum testimoniis approbare velit, nulla id alia via melius instituere potest, quam si œcumenicarum Synodorum, et eorum ipsorum, quos testes adhibet, Patrum imitatione exemploque faciat. Quibus igitur auctoritatis præsidiis armata vetus Ecclesia in generalibus Conciliis, vel adversus imminentes subinde novas hæreses in controversiam adductum fidei dogma defendit? De iis, quorum acta penitus interciderunt, judicium ex istis facere non possumus. In ceteris, quorum plenior ad nos memoria, rerumque inibi gestarum, et disputationum commentarii pervenerunt, sic omnino reperies ; non illos ab antiquissimis, sed ab citimis potius, et recentis memoriæ doctoribus probationes, et testimonia sumpsisse. Hoc in Ephesina, Chalcedonensi, Quinta et Sexta synodis œcumenicis, ut alias taceam, usurpatum videmus. Harum in prima [2], Deum natum esse de Virgine, non simplicem hominem probant ex Cypriano,

[1] Col. 592. D.

[2] Eph. Synod. Act. 1. p. 266.

Petro Alexandrino, Athanasio, Julio papa, Felice item papa, Theophilo Alexandrino, Ambrosio, Gregoriis Nazianzeno et Nysseno, Basilio, Attico, et Amphilochio. Ex iis autem qui vetustissimus est Cyprianus non plenis ducentis annis antecessit Ephesinæ synodi tempus; ceterorum erat memoria recentior. Nunc illud velim mihi respondeant adversarii; utrum existiment, synodum illam, quia nullos priorum seculorum suffragatores decreti sui proferre poterat, recentiores, et paucis ante se annis mortuos advocasse; an cum alios antiquiores nominare posset, novis istis, utpote idoneis, fuisse contentam. Horum utrum dixerint, tum causam nostram adjuvabunt, tum deteriorem facient suam. Nam si nemo fuit Ecclesiæ doctor primis illis seculis, qui catholico de Christi divinitate dogmati fidem faceret, ut ex nuperis affirmari illud oportuerit, frustra nobis invidiam ex antiquissimorum illorum temporum silentio comparare student. Quod si extabant aliqui primis illis seculis, sed consulto his ante positi sunt qui proxime præcesserant, nihilo nos magis accusare deberent, si in appellandis novissimis, illorum exempla sequeremur. Sed non facimus; siquidem testes ejus, quod probare volumus, ab seculo ante nos decimoquarto repetitos adducimus; tum, quod etiam atque etiam considerandum est, eosdem illos citavimus Patres, quorum auctoritate standum esse synodus ista decrevit.

III. Sic etiam Chalcedonense concilium auctores inscribit sibi vix toto seculo anteriores : unum etiam proxime, hoc est ante sex annos, vita functum, Cyrillum Alexandrinum. Nec deerant, opinor, vetustiores alii, quorum uti testimonio poterant; ac tanto plures, quam nobis, quanto major illis suppetebat librorum copia, nondum ad inanitatem redactis, aut variis casibus consumptis bibliothecarum forulis. Nos certe ad duas in Christo naturas affirmandas, antiquissimorum Patrum suffragia conquisivimus [1], et a primo usque seculo; ut Clementis Romani, et Ignatii martyris, ac deinceps aliorum, Justini, Irenæi, Clementis Alexandrini, Hippolyti martyris, Origenis, quorum nemo in ista synodo est auditus.

Similiter quinta Synodus [2], cum Patres enumeraret, quos se in omnibus sequi profiteretur, Athanasium, Hilarium, Basilium, Gregorium Nazianzenum, Nyssenum, Ambrosium, Augustinum, Theophilum, Joannem Chrysostomum, Leonem, Proclum nominavit, antiquiorem neminem. Atqui illi ipsi sunt, quos tum in hoc toto Dogmatum theologicorum opere, tum in præsenti controversia auctores laudavimus : quibus tot insequentium seculorum ad nos usque decursus, uti majorem quodammodo ætatem dedit, ita plus auctoritatis debet afferre.

Non aliter Synodus sexta contra Monotheletarum hæresim haud illis antiquiores Patres advocavit, ut ex octava, et decima actione liquet : hoc est Athanasium, Ambrosium, Augustinum, Joannem Chrysostomum, Leonem papam, Gregorium Nyssenum, Cyrillum, Epiphanium, Ephræmium Antiochenum, Anastasium, Joannem Scythopolitanum. Nam qui omnibus ætate superior est, Justinus martyr [3], citatur ille quidem; sed non est germanus ejus liber, qui ibi nominatur, fidei scilicet Expositio.

IV. Non dissimilis est singulorum Patrum ratio, qui in refellendis novorum hæreticorum erroribus, recentiorum, ac pene æqualium suorum Patrum testimonia non dubitarunt opponere. Augustinus adversus Julianum Pelagianæ columen hæresis disputans, in libro primo [4], auctores aliquot citat; ex quibus primi nullum seculi, unum secundi martyrem Irenæum, tertii itidem unum Cyprianum; reliquos eodem, quo natus erat, seculo mortuos, quarto scilicet, in medium adduxit, Reticium Augustodunensem, Olympium Hispanum, Hilarium, Ambrosium, Gregorium Nazianzenum, Basilium, Joannem Chrysostomum, et, qui nuper obierat, Hieronymum.

Theodoretus in dialogis tribus, Apollinaris hæresim impugnans, et duarum in Christo manentium naturarum discrimen adstruens, e secundo seculo duos laudat, Ignatium, et Irenæum; e tertio, Hippolytum et Methodium : ceteros e quarto et quinto, hoc est proxime ante vita defunctos, Eustathium, Athanasium, Basilium, ambos Gregorios, Flavianum, Cyrillum Hierosolymitanum, Amphilochium, Ambrosium, Hilarium, Severianum, Antiochum, Chrysostomum, Augustinum, Atticum, Gelasium, Cyrillum Alexandrinum : quocum postremo graves contentiones, offensionesque ipse susceperat.

Cyrillus idem in libro de Recta fide [5], Nestorii dogma confutans Patrum testimoniis

[1] Supra lib. 3. cap. 6. — [2] Quinta Syn. Collat. 3. tom. 4. Conc. p. 218. Vide tomum nostrum lib. 7. cap. 8. — [3] Sex. Syn. Act. 10. p. 137. — [4] Aug. l. 1. cont. Jul. c. 2. — [5] Cyr. to. 5. Par. 2. p. 48.

aliquot, non illos ex primis seculis tribus, sed ex quarto, quintove delectos citat, Athanasium, Amphilochium, Atticum, Chrysostomum, Theophilum avunculum suum, et alios quosdam. Non deerant, opinor, in illa causa, et tam communi, ac trito asseverando fidei capite complures antiquiores testes; cum a nobis allati passim haud pauci fuerint. Sed hoc recte Cyrillus intellexit, in catholicæ fidei testibus, non tam ætatem, quam ex doctrina, et integritate gravitatem, auctoritatemque esse præstandam.

Ita Gelasius papa [1] de Christi agens duplici natura, eamque veterum testimoniis confirmans, præter Ignatium, et Hippolytum, reliquos omnes arcessit e quarto, quintove seculo.

Joannes item secundus in ejusdem argumenti epistola, quarti et quinti solos appellat, Cypriano excepto.

V. Missos facio ceteros, qui in testibus catholicorum dogmatum percensendis, citeriores contenti fuerunt. Nondum enim frigidum illud, et insulsum audiri cœperat calumniæ genus, quod postremis hisce temporibus excogitatum est; ut ad primum, ac secundum seculum, aut vero tertium, et quartum, controversorum capitum disceptatio revocaretur. Quanquam aliqui sunt e numero Calvini, aut Lutheri sectatorum, qui longiore finito spatio, ad sextum usque seculum antestandi copiam faciunt : ut Andreas Rivetus in capite quarto Critici sacri [2], ubi « in confesso esse » dicit « apud omnes orthodoxos (ita gregales suos nominat) signum publice erexisse Antichristum post sexcentos a nato Christo annos, regnante Phoca. » Hunc ergo præfixit auctoritati, et advocationi terminum, Joannem imitatus Juellum, ex eadem secta [3]; quem gloriatur « Pontificios ad Patrum auctoritatem provocasse. » Præclare; nihil enim ad causam, controversiamque nostram opportunius accidere potuit. Itaque, velut ex antiqua formula, *unde isti ex jure manu consertum vocant, inde ibi eos revoco.* Summa hæc litis est nostræ : utrum præter Christum, primarium, ac præcipuum mediatorem, alii sint adhibendi minores, et secundarii, qui apud hunc pro hominibus intercedant : an hos invocare liceat, et religiose colere, sacra in eorum celebrare memoriam, et in eamdem basilicas erigere; tum eorum corpora vita defunctorum, ac reliquias venerari. Hoc Lutheri, et Calvini discipuli, hoc est veterum errorum interpolatores nefarium, et sacrilegum esse clamant, et idololatriæ damnant. Nos id pium, et Christianæ religioni consentaneum esse, inde potissimum contendimus, quod perpetuo usu, ac more Ecclesiæ catholicæ receptum, commendatumque fuerit. Cujus instituti testes adduximus bene multos ex antiquioribus Patribus; qui secundo, tertio, quarto, quinto, sextoque seculo floruerunt, viros imprimis eruditos, ac peræque graves, et sanctos; tum eosdem ipsos, quos œcumenicæ Synodi ab adversariis probatæ controversiarum suarum disceptatores, et arbitros esse voluerunt : qui non una regione circumscripti particularis alicujus Ecclesiæ testificari consuetudinem, ac sententiam videri possint; sed ex omnibus orbis Christiani provinciis exciti, et in idem congruentes ritus, et dogmatis catholici genus, perspicuum faciunt, totius Ecclesiæ sensum parem, et eumdem ubique terrarum extitisse. Jam si ad illos omnes priorum vetustiorumque temporum doctores, insequentium ad nostram hanc ætatum lumina quispiam adjungat, cum superioribus apprime consentientia, (quod complures catholici scriptores in Collectaneis suis utiliter fecerunt,) quindecim ferme seculorum testificatione corroboratum habebit catholicum, ac nostrum de proposita quæstione judicium.

VI. Verum illud commode pene aliud agentibus nobis accidit, ut ad alterum caput e duobus, quæ initio proposuimus, sermo noster delapsus sit. Nam duo præscribi ab adversariis solere dixi; quorum uno jam defunctus, ad alterum venio; quod est ejusmodi : Patres omnes, ut erant homines, nec immunes ab errore fuisse, et in plerisque reipsa propemodum omnes aberrasse; ex quo sequitur, non satis idoneos esse fundos, et auctores fidei Christianæ, dogmatumque catholicorum. Sed de eo perpauca dicenda sunt, et hæc ipsa ratione illa continentur, quam proxime ante declaravimus. Ut enim auctoritatis pondus, quale inest in regula fidei, ac judice, ab antiquis Patribus abjudicetur; de quo alius erit disputandi locus : illud certe negari non potest dignos illos esse, quibus, tanquam veridicis testibus, de Ecclesiæ, in qua censebantur, professione, ac sententia fides habeatur.

Quamobrem cum per terras omnes, regionesque dispersi, quod et in illis, in quibus degebant, mundi partibus doceri, et usurpari

[1] Tom. 4. Bib. col. 1183 et seq.

[2] Pag. 4. — [3] Ibid. pag. 5.

videbant, et in aliis perinde institutum esse certo sciebant, scriptis suis prodiderint; quis sic impius, importunusque sit, qui non per totam Ecclesiam receptum, ac probatum, vel invitus agnoscat? Denique, ut, quod alia in re Lanfrancus in libro contra Berengarium usurpavit, haud absimili ratione, parique momento præsens ad negotium transferam[1] : « Hæ scripturæ (quas ex Patribus attulimus) tametsi illam excellentissimam auctoritatis arcem non obtinent, qua donatæ sunt, quas propheticas, seu apostolicas nuncupamus; hoc tamen probare sufficiunt, quod hanc fidem, quam nunc habemus, omnes fideles, qui nos præcesserunt, a priscis temporibus habuerunt. »

VII. Sed nihil agimus, nisi hoc ipsum, quod dicimus, adversariorum voce, ac testimonio comprobamus. Extat epistola Genevensium pastorum, ac professorum[2] *de unitate essentiæ divinæ et tribus in ea subsistentibus personis adversus Arianos* ὁμοιουσίους *ad Nicolaum Radzwilum magni ducatus Lituaniæ supremum marescalcum*, a Theodoro Beza conscripta anno 1565. In ea postquam Nicæni concilii, Hilarii, Tertulliani, Athanasii auctoritatem illis opposuit, demum ad Patres eos provocat his verbis : « Age igitur probent aperte suum dogma, quod ex Philopono, Severo, Damiano, et ceteris infelicis memoriæ monstris hauserunt, idque si possunt vel rationibus, vel ex Scripturis, vel Patrum, veterisque Ecclesiæ consensu confirment. Nos vicissim eamdem conditionem accipimus : et nisi tam manifeste ipsorum blasphemiam patefecerimus, quam clarus est meridies, tum demum, illustrissime princeps, pro pseudoprophetis haberi, ac traduci minime recusamus. »

Hac ergo sponsione, qua ultro semetipsos obligarunt, devincti et obstricti tenentur in illa, de qua disputamus, invocatione, cultuque sanctorum; quem idololatriæ, ac nefariæ superstitionis accusant. Prorsus enim *Patrum, veterisque Ecclesiæ consensu confirmatum, et aperte probatum* habet Ecclesia catholica *suum dogma :* cui tot a nobis commemorati Patres, et vel iidem, quos isti citant, vel æquales, antiquioresve subscribunt.

Pergunt deinde in epistola sua, et, « Augustinum autem, *inquiunt*, optimum, ac doctissimum scriptorem, cur tandem non admittunt? Nempe quoniam illis est sophista : adeo ut Augustinianum quemdam Deum per ludibrium jactent. Atqui vel unica ista vox, illustrissime princeps, sic mentes piorum omnium vulneravit, ac merito quidem, ut minime miremur, pios omnes, qui nunc istic supersunt, ab istis non minus, quam ab ipso diabolo refugere. Quis enim sano homini persuaserit, aliter docuisse Augustinum de Trinitate, quam Africanas Ecclesias, et istas rursus aliter, quam catholicus consensus ferret, sensisse? » Vides cujusmodi de se, suaque secta præjudicium Genevenses isti pastores, professoresque faciant.

Qui ab Augustino dissentit uno, hunc ab universa Ecclesia, et catholico consensu discrepare, et abhorrere pronuntiant : quia non aliter docuisse putandus est Augustinus, quam Africa ipsa, imo Christianus sentiebat orbis. Atqui disertissima sunt a nobis et innumeris repetita locis, ex Augustino producta testimonia; quæ et cultum sanctorum, et invocationem, et reliquiarum venerationem, et ingentia in illorum memoriis divinitus edita miracula, et impetrata beneficia sine ulla dubitatione demonstrant. Nec minus luculentæ sunt Patrum ceterorum in idem conspirantes collatæ sententiæ. Sed ut in uno immoremur Augustino : numquid causæ est, quin neque *sani homines*, neque cum Ecclesia tota et *catholico consensu* eadem *sentientes*, neque *pii;* imo vero *non minus* quam *diabolus ipse fugiendi*, ac detestandi suopte judicio sint : qui usque eo dissident ab Augustino, ut quod ille catholicum judicavit; quod Christianorum omnium usu, ac moribus receptum testatus, laudavit, et observavit ipse; quod servare, ac tenere constanter ceteros docuit; quod reprehendentes, et illudentes paganos, Manichæos, ac pestes reliquas hæreticas, et iisdem, quibus hagiomachi nuperi, machinis, et argumentis oppugnantes repressit, ac retudit : illud ipsum nefarium, sacrilegum, idololatriæ gentilitiæ proprium, invisum Deo, hujusque verbo contrarium, et abominandum esse proclamant?

VIII. Nam quod de Patrum erratis causari supra illos diximus; audiamus porro quid de ea re iidem illi Genevenses in epistola scribant : « Sunt quidem, fateor, sui in Patribus nævi, *inquiunt*, quis enim hoc neget? sed tales ut fundamentum istud salvum retineant : quo sublato, quam fuisse illorum fidem, et quam Ecclesiam arbitrabimur? » Quinam, obsecro, *nævi fundamentum fidei minime salvum retinent*, nisi qui idololatriam Deo exosam, ac

[1] Lanfranc. to. 6. Bibl. col. 209. C.

[2] Bezæ Opusc. p. 646.

verbo Dei damnatam jugulatamque continent? Antichristus est omnis, qui contrarius est Christo. Hic vero contrarius est, qui « hunc inhonorat, et solius mediatoris titulo spoliat : qui ut illi in singularem prærogativam datus est; ita neque alio transferri debet. » Verba sunt Calvini [1] in eos intonantis, qui sanctorum intercessiones, et invocationes cum Augustino tuentur; quos acrius deinceps insectari pergit. « Atque hoc quidem, *ait*, ipso gloriam nativitatis ejus obscurant, crucem evacuant : quidquid denique fecit, aut passus est, sua laude exuunt, ac defraudant. »

Hæc omnia, et iis plura, quæ ibidem elatrat furiosus ille contra Catholicos veteris, et Augustiniani dogmatis assertores, cum fidei fundamento consistere non possunt. Nihil enim sic adversatur fidei Christianæ, ut infidelitas, et idololatria. Atque hæc unica est, et potissima ratio, quam Calvinistæ gallicani discessioni suæ ab unitate Ecclesiæ, ac schismati prætexunt [2]; cum se Romanæ communioni nuntium idcirco remisisse in fidei suæ confessione profitentur; « quod in ista Ecclesia superstitiones omnes, et idololatriæ regnant. » Hujusmodi vero illud esse, quod de sanctorum patrocinio eadem docet Ecclesia, Calvinus et in illo, quem adduxi, loco Institutionum asserit, et in brevi fidei confessione inter ejus opuscula edita : ubi [3] « abominari » se dicit « superstitionem, quam nonnulli excogitarunt, accedendi ad sanctos, et sanctas, quasi patronos pro nobis apud Deum futuros. » Præterea in commentario ad epistolam priorem Apostoli ad Timotheum, dum hæc illius verba explicat [4], *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus :* « execrandam » dicit « esse blasphemiam, affingere sanctis dignitatem, quæ nobis apud Deum gratiam conciliat; » et alia ejusdemmodi. Tum alio in loco, « totidem Christo idola opponere Papistas *ait*, quot sibi patronos comminiscuntur. » Quæ duo loca magistri sui laudat et propugnat Beza in refutatione Tilemanni Heshusii [5], et ex eo prævaricationis turpissimæ convictus tenetur, qui cum in supra citata epistola doceat, Augustinum, aliosque Patres « fundamentum fidei salvum retinere : nec aliam ipsorum fidem, quam totius Ecclesiæ fuisse : » illud ipsum tamen, quod adeo prolixe, et constanter asseverarunt, *idololatriæ*, *blasphemiæ execrandæ*, et aliis id genus, quæ fidei proprie sunt adversantia, titulis infamat.

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Occurritur iis, quæ adversus catholicum dogma de cultu sanctorum ab recentioribus hæreticis objecta sunt, præsertim a Petro Molinæo. — 1. Ac primum explicantur aliquot veterum testimonia ab illo prolata, ut Ignatii, — 2. Clementis Alexandrini, S. Irenæi, Tertulliani, etc. — 4. Molinæi ejusdem hallucinatio. — 5. Tum altera insignis. — 6. Origenis locus ab ejus calumnia vindicatus. — 7. Explicata ejusdem de Deo sententia. — 8. Ut quod solum Patrem supremum Deum esse statuit. — 9. Nefaria illius opinio de Filio. — 10. Ex quibus loca quædam illius explicantur a Molinæo perperam usurpata. — 12. De angelorum cultu quid senserit : et quemadmodum gentiles, cum unum summum Deum venerarentur, plures tamen, ac minores deos coluerint.

I. Ad illa modo explicanda, diluendaque venio, quæ contra superiorum capitum testimonia e Patribus allata objiciunt hagiomachi, non illi quidem paulo vetustiores; (nam ad eorum argumenta Catholici, ut jam dixi, complures copiose, et erudite responderunt;) sed qui postremo de hac quæstione commentati sunt : maxime Petrus Molinæus in libro, qui *Papismi novitas* inscribitur, quem contra cardinalem Perronium elucubravit. Hic enim libro septimo, ejusque prima controversia, quæ est de invocatione sanctorum, multa de antiquorum Patrum sententiis disserit, ac partim quædam eorum affert loca, in quibus aliter, ac nos volumus, sensisse ipsos, et pronuntiasse contendit, partim variis modis illorum, quæ adduximus, vim et auctoritatem conatur infringere. Quibus ut omni ex

[1] Calv. l. 3. Instit. cap. 20. § 21. — [2] Act. 28. Confess. fid. Calvin.

[3] Opus. Gal. p. 106. col. 1. — [4] 1. Tim. 2. 5. — [5] Tom. 1. Opusc. p. 327.

parte satisfaciam, aliquot peragrabo illius libri capita, quæ hujus argumenti propria continent.

In septimo itaque libro, capite septimo, trium seculorum Patres aliquot enumerat, qui neminem, præterquam Deum, invocandum esse censuerunt. Horum primus Ignatius martyr adducitur; qui in epistola ad Philadelphenses, ita virgines hortatur : « (1) Virgines, *inquit*, solum Christum præ oculis habete, et ejus Patrem in animabus vestris, illuminatæ a Spiritu sancto. » Ita vetus latina versio : cujus auctor legisse videtur ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν, pro εὐχαῖς, quo admisso, nulli jam Molinæo usui erit. Sed ut verior sit altera lectio; nihilo magis ad ministri mentem faciet : primum quia sententia ista in germana epistolarum illarum editione, quæ nuper e Florentino codice est extracta, non occurrit; nec in vetusta latina, quæ ad verbum illi respondet. Deinde quamvis germanam esse periocham hanc Ignatii velimus, nihil ad rem facit. Jubet enim inter orandum Deum habere præsentem : quod tum etiam fit, cum ad ipsum per intercessores sanctos preces nostras allegamus. Nam quisquis per interventorem, et sequestrem aliquem regi supplicat, aut judici, eo ipso de rege cogitat, aut judice, et utrumvis proponit sibi. Ad hæc, solum habere præ oculis Christum, ejusque Patrem; nihil aliud est, quam in Deum, tanquam primarium et principale, ut scholæ nominant, *objectum*, defixo et intento esse animo; et ad eum, velut ultimum finem, sua omnia referre. Quod si quis contentiosus esse pergat, et vocem μόνον ad excludendos alios omnes, præter eos qui ibidem nominantur, pertinere velit : hoc in se trahet absurdi, ut ne Spiritus quidem meminisse sancti inter orandum oporteat, quandoquidem solum Christum, ejusque Patrem præ oculis haberi jubet Ignatius, non Spiritum S. cujus duntaxat luce perfusos orantes esse vult; ut quasi δᾳδούχου, et ministri faculam allucentis vices præbeat : quod in se nefarium, et impium dictu illius importunitas admittet.

II. Clementem deinde laudat Alexandrinum, qui in octavo Stromateo solum Deum orandum esse dicit; et ab eo bonum postulandum, quia solus est bonus. Verum Clemens ibi de ea loquitur oratione, qua quippiam tanquam a Deo, et ejus, quod postulatur, domino, ac dandi arbitro postulamus; quippe gentiles reprehendit, qui ab illis, qui non sunt dii, tanquam a diis aliquid petunt. Integrum hic totum adscribam locum, quem mutilum, et truncatum Molinæus posuit. « (2) Extrema, *inquit*, est inscitia, ab iis, qui non sunt dii, tanquam a diis petere : vel ea petere, quæ non conducunt, dum per bonorum speciem, nobis mala postulamus. Unde merito cum unus sit bonus Deus, ab ipso solo bonorum alia dari, alia conservari orantes petimus tam nos, quam angeli. » Ut igitur, qui sanctos orant ideo, quia Dei servi sunt, et eum pro nobis interpellant, atque ab ipso quod volumus exorant, Deum reipsa, et δυνάμει, hoc est, ut scholæ loquuntur, *virtualiter* rogant : ita hoc ipsum, quod ab illis, hoc est per illos petimus, non ab alio quam ab Deo petere censemur; ut qui ab rivo vel canali frigidam haurit, non aliunde, quam ab ipso fonte accipit. Ac plerumque locutiones hujusmodi, quibus soli Deo alicujus possessionem, vel effectionem Scripturæ tribuunt, non præfracte, aut simplici, absolutoque sensu accipi debent, ne falsa sit earum sententia; sed modus aliquis, ac ratio tacite est intelligenda, secundum quam id, quod dicitur, soli convenit Deo : in idque nobiscum necessario consentiunt adversarii. Ut cum bonum se vocanti cuidam Christus respondit [1], *Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.* Et de Patre Apostolus [2], *Qui solus habet immortalitatem.* De quibus, et similibus locis alibi dixi [3]. Et cum *solus verus Deus* idem nominatur Pater [4] : quod Anabaptistæ Photiniani solent objicere. In his nimirum subaudiri aliquid necesse est; et stulta deponenda pervicacia, quæ absurdis, et inextricabilibus nugis sophistas implicat. Quod etiam in illo loco Clementis, et ejusdemmodi ceteris adhiberi, sana, beneque considerata ratio persuadet.

III. Jam Irenæi locus, quem ex libro secundo, capite 57. profert, nihil ad rem facit : et

(1) IGNAT. Αἱ παρθένοι, μόνον τὸν Χριστὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχετε, καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα ἐν ταῖς εὐχαῖς φωτιζόμεναι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος.

(2) CLEMENT. 7. Strom. pag. 518. D. Ἔσχάτη δὲ ἀμαθία, παρὰ τῶν μὴ θεῶν ὡς θεῶν αἰτεῖσθαι· ἢ τὰ μὴ συμφέροντα αἰτεῖσθαι, φαντασίᾳ ἀγαθῶν κακὰ αἰτουμένους σφίσιν. Ὅθεν εἰκότως ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, παρ' αὐτοῦ μόνου τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν δοθῆναι, τὰ δὲ παραμεῖναι εὐχόμεθα, ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἄγγελοι.

[1] Marci 10. 18. — [2] 1. Tim. 6. 16. — [3] Vide lib. 2. a. Trin. c. 4. § 10.

[4] Vide lib. 3. ejusdem operis cap. 1.

mirum est adeo socordem, et aliud agentem fuisse ministrum, ut illum nobis opponeret. Nam hæreticos Valentinianos Irenæus exagitat, qui æonas suos, et falsos angelos invocabant, atque incantationibus operam dabant: quod abhorrere ait ab Ecclesiæ catholicæ instituto, ac moribus; « quæ munde, et pure, et manifeste orationes dirigit ad Deum, qui omnia facit, et nomen Domini nostri Jesu Christi invocat. » An sanctos, vel angelos, vel homines invocare, est incantationibus operam dare; aut orare Deum quisquam prohibet cultor, invocatorque sanctorum? Nugæ sunt istæ, et otiosorum declamatorum næniæ, quibus stultæ concionis aures implent indocti ministri, ut Romanæ Ecclesiæ invidiam faciant. De hac angelorum invocatione disputatum est alio in loco [1].

Tertullianus item, quem Molinæus deinde testem nominat, in Apologetici capite tricesimo, nihil ad causam pertinet. Ibi enim gentilium criminationibus occurrit, qui pro salute imperatorum diis non supplicare Christianos iniquo animo ferebant. Quos Tertullianus redarguit, quod ab illis petant, qui dare nequeunt, « præterito eo, in cujus est potestate. » Tum ista subjicit: « Hæc ab alio orare non possum, quam a quo scio me consecuturum; quoniam et ipse est, qui solus præstat. » Itaque diis opponit, id est dæmonibus, falsis bonorum ac salutis largitoribus, verum ac principalem bonorum omnium auctorem; cui non adversatur intercessorum, et administrorum opera. Ut si duo reges bellum inter se gerant; et qui in unius castris militat donativum neget se ab alio accipere velle, quam ab suo rege: certum est, qui sic loquatur, non excludere ab donandi functione interjectos inter se ac principem dispensatores, et quæstores ærarios. Hoc enim tantummodo significat, se nonnisi nomine regis sui, et auctore ipso, ac mandante præmium illud accipere velle, non ab inimico rege, vel ejus ministris, et fisci curatoribus.

Tantumdem Novatiani locus, hoc est omnino nihil, ad negotium spectat; qui in libro de Trinitate, capite 14, Christum probat Deum esse, non hominem merum, eo quod tanquam *mediator* in orationibus invocatur. Est autem mediatoris duplex genus: sicut et *patris*, et *doctoris*, et *fundamenti*, et hujus generis ceterorum, quæ nonnunquam Deo soli tribuuntur, detrahuntur aliis: et ea tamen alio sensu ac modo idem, qui illis deferri vetuerat, Christus Dominus assignat. Vide de duplici mediatore quæ supra libro duodecimo, capite primo diximus. De Origene post agemus.

IV. Athanasius vero, quem idem citat Molinæus, recte Arianos refutat, qui Christum creaturam esse putantes, Deum tamen appellabant, et eum adorabant tanquam aliquid creatura præstantius. Non enim quivis honor, et cultus, hoc est etiam summus, et Dei solius proprius quamlibet excellenti creaturæ vindicandus est: de quo sequente libro plura disseremus, cum de adoratione Christi, aliorumve ex professo dicemus. De Laodiceno canone 35. et ceteris eodem pertinentibus, vide quæ in secundo libro de Angelis explicata sunt [2].

Nec omittenda ministri Molinæi insignis hallucinatio, et eo pudenda magis, quod in reprehendendo cardinali Perronio, eoque falsi accusando turpiter et ipse lapsus. Hunc enim Eusebio falso id affinxisse scribit [3], laudari ab eo Platonem qui dixerit, « honorem habendum esse mortuis virtute præditis, et eorum adoranda monumenta. » « Hoc vero (Molinæus ait) est falsum; nec unquam Platoni doctrinam istam Eusebius affinxit: atque in capite primo libri duodecimi de Præparatione evangelica, quod ad marginem notat Perronius, nullam facit ejus mentionem. » Hæc Molinæus: quem apparet cursim ac negligenter in commentandis istis versatum fuisse. Nam et apud Eusebium, ac Platonem ista leguntur: et Perronius librum Eusebii decimumtertium citaverat [4], non duodecimum. Nos utrumque, hoc est Platonis, et Eusebii locum descripsimus supra [5]. Illic ergo revera Plato statuit illos, qui in acie fortiter se gerendo cecidissent, et ἀγαθοὶ, atque εὐδοκιμοῦντες fuissent, hoc est *boni*, et *virtute bellica incliti*, post mortem iisdem, quibus dæmones coluntur, honoribus afficiendos esse, et eorum adoranda sepulcra. Hæc totidem verbis ex Platone Eusebius; ex hoc Perronius transtulit. Non dubium est itaque quin præstantissimi, et eruditissimi cardinalis odio cæcus minister, ad hæc, ut et alia pleraque per totum opus illud, offenderit.

V. Cujus etiam specimen ibidem alterum præbuit in quodam Eusebii loco de sanctorum vita functorum sollicitudine pro vivis adhuc hominibus, et oratione: in quo cum Hebræis veteribus Platoni convenire demonstrat; qui

[1] Tom. 3. lib. 2. de Ang. c. 8. — [2] Cap. 9. tom. 3. — [3] Molin. lib. 7. c. 7. pag. 29.

[4] Perron. lib. 5. c. 19. p. 871. edit. 1. — [5] Libri hujus cap. 11.

locus ab eminentissimo cardinali Perronio citatus ad præsens institutum nostrum attinet, et idcirco paucis eum perstringam.

Eusebius in libro duodecimo de Præparatione evangelica, cum hoc docere vellet, quod initio libri proposuit, multa Platonem scriptis suis prodidisse Hebræorum oraculis consentanea, adeoque Christianæ fidei, quam hoc præsidio ab gentilium calumnia tueri vellet, inter alia locum quemdam commemorat ex libro undecimo de Legibus, in quo Plato « (1) mortuorum animas » censet, « post hanc vitam obtinere vim quamdam, qua humanarum rerum curam gerunt. » Eusebius consentanea esse scribit ei narrationi, quæ habetur in secundo libro Maccabæorum [1], ubi scriptum est, « (2) Jeremiam prophetam orantem esse visum post mortem pro populo, tanquam curam hominum in terra degentium habentem. » Eminentiss. card. Perronius in eo loco, quem paulo ante memoravi, Eusebii verba ista referens postrema illius ita vertit, *tanquam sollicitudinem gerentem rerum humanarum ;* quod ita illum interpretatum esse minister ait, quod græce imperitus esset : satis inciviliter et odiose. Sed hanc cantilenam de inscitia græcitatis, passim, et ad nauseam usque in cardinalem ingerit; quæ puerilis insectatio cum per se putida est, et inepta ; tum ab homine profecta illius linguæ parum consulto, ludibrio est digna majore. Atqui non erat vellicandus ideo cardinalis, quod τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων φροντίδα ποιεῖσθαι, idem reipsa putavit esse, ac τῶν κατ' ἀνθρώπους πραγμάτων, ut Plato scripserat; cujus sensum exprimere voluit Eusebius. Qui enim hominum in terra degentium curam habet, is profecto res curat humanas. Frivola itaque ministri est argutatio; tum multo ineptior est ejus illa distinctio, sanctos generatim pro omni populo supplicare, non pro singulis; de qua post agemus.

VI. Jam ex Origene complures affert sententias ; sed cassas, et inutiles, si quis earum scopum, et quæ illas antecedunt, aut sequuntur animadvertat. Primus est locus e libro octavo contra Celsum, ubi asserit, soli supremo Deo esse supplicandum, necnon unigenito ejus filio ; unde sequitur, orandos non esse sanctos. Verum pronuntiandi sic causam inde Origenes sumpsit, quod Celsi paulo ante verba posuerat, quibus affirmabat, « (3) non soli Deo, sed etiam dæmonibus, propterea quod Dei sunt, credendum esse, ac litandum ex præscripto legum, et supplicandum ut propitii sint. » Contra quæ paucis interjectis, sic invehitur Origenes : « (4) Apage consilium illud Celsi dicentis, supplicandum esse dæmonibus. Non enim ullo modo ei auscultandum est. Quippe solus est orandus supremus Deus ; sed et unigenitus ejus orandus, ac primogenitus omnis creaturæ, hoc est Verbum Dei ; et postulandum ut ipse, tanquam pontifex, orationem nostram, quæ ad ipsum pervenerit, ad Deum suum, Deumque nostrum perferre velit. » Manifestum est, Origenem asseverasse nulli alteri, quam Deo vero, hunc honorem ab hominibus tribui debere, quem dæmonibus adhiberi impurus ille Celsus volebat : ac proinde non eo modo rogandos angelos, ac precibus nostris, et religiosis officiis ambiendos, quo et gentiles, dæmones, ac secundarios deos suos prosequebantur, et Epicureus ille coli ab Christianis oportere dicebat. Et quoniam insignis, ac memorabilis est iste locus, ac de angelis, et eorum intercessione, adituque ad eos hominum, multa disputat Origenes, quæ et hominis intimos sensus aperiunt super instituta controversia, nec parum ad rem faciunt, idcirco paulo accuratius illa pertractabimus.

VII. Origenis ea fuit opinio de Deo, qualem in tomo secundo, primo de Trinitate libro demonstravimus ex antiquorum testimoniis, hominum sanctitate, ac doctrina præstantium ; quibus integra, et germana illius scripta suppetebant : unde liquido, quid sentiret, intelligi poterat ; cujus et in libris contra Celsum haud obscura sunt impressa vestigia.

(1) PLATO lib. 11. de Leg. pag. 680. G. Ὡς ἄρα αἱ τῶν τελευτησάντων ψυχαὶ δύναμιν ἔχουσί τινα τελευτήσασαι, ἢ τῶν κατ' ἀνθρώπους πραγμάτων ἐπιμελοῦνται.

(2) EUSEB. 12. de Præp. cap. 3. Καὶ ἐν τῇ βίβλῳ δὲ τῶν Μακκαβαίων λέγεται Ἱερεμίας ὁ Προφήτης μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου εὐχόμενος ὁρᾶσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς φροντίδα ποιούμενος τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων.

(3) CELS. apud Origen. lib. 8. pag. 406. initio, Ὅτι καὶ οἱ δαίμονές εἰσι τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστευτέον ἐστὶν αὐτοῖς, καὶ καλλιερητέον κατὰ νόμους, καὶ προσευκτέον ἵν εὐμενεῖς ὦσι.

(4) ibid. Orig. Ἄπαγε δὴ τοῦ Κέλσου συμβουλὴν λέγοντος, προσευκτέον εἶναι δαίμοσι. Καὶ οὐδὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἀκουστέον αὐτῆς. Μόνῳ γὰρ προσευκτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ, καὶ προσευκτέον γε τῷ μονογενεῖ, καὶ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως Λόγῳ Θεοῦ, καὶ ἀξιωτέον αὐτὸν, ὡς ἀρχιερέα, τὴν ἐπ' αὐτὸν φθάσασαν ἡμῶν εὐχὴν ἀναφέρειν ἐπὶ Θεὸν αὐτοῦ, καὶ Θεὸν ἡμῶν.

[1] 2. lib. Mac. 15.

Unum asserebat esse summum omnium, ac supremum Deum, quem τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν appellat : atque hunc per redemptorem nostrum Verbum ipsius, et filium adeundum esse; per eumque preces nostras allegandas ad Patrem. Ita primario, ac per sese Deo Patri supplicandum existimat : Filio vero cum quadam cautione, nec sine scientia; quæ hoc doceat, quid inter nominum proprietatem et abusionem intersit. Verba Origenis sunt ista : « (1) Omnem postulationem, et orationem, et supplicationem, et gratiarum actionem offerendam esse supremo omnium Deo, per eum, qui supra omnes angelos est, pontificem, animatum Verbum, et Deum. Postulabimus autem et ab ipsomet Verbo, et ei supplicabimus, et agemus gratias : sed et ipsum orabimus, dummodo possimus intelligere quis sit nominis illius, oratio, proprius usus, et quis abusione deflexus. » Vides ut aperte dissimilem in eo conditionem esse Dei Patris, ac Verbi, Filiique sentiat, quod Pater omnino, et sine ulla cunctatione sit orandus, et quidem solus orationis eo genere, quod proprie, ac citra vocis abusionem usurpatur; Filius autem non proprie dicta, et exquisita oratione, sed καταχρηστικῶς ita nominata, et secundaria. Nimirum proprie dicta προσευχὴ, id est *oratio*, (quo vocabulo cetera religiosi cultus officia complectitur Origenes,) Deum solum verum, et supremum, auctorem omnium, conditoremque respicit : altera vero, quæ secundi generis est, et gradus, et καταχρησει, abusioneque nominis ita vocatur, ad inferiores et summi Dei ministros pertinet; qui recta, hoc est absolute per se, ac primario non interpellantur, (hæc enim prima, et principalis est oratio soli tributa supremo, quem τὸν ἐπὶ πᾶσι nuncupat,) sed tantummodo per illos, et eorum interventu ac μεσιτείᾳ, noster ad Deum dirigitur affectus. Orantur autem etiam et ipsi; sed oratione καταχρηστικῶς ita dicta, quæ velut ex obliquo tendit ad supremum, nec in interjectis illis, et mediis acquiescit.

VIII. Cujusmodi ratio, et discrimen in finibus apparet. Nam unus est ultimus, et præcipuus, ad quem omnia vel directe, vel oblique, et δυνάμει, hoc est *vi*, et *interpretatione* referuntur; qualis in recta et bene constituta actione Deus est solus. Alii porro sunt proximi, et interpositi, in quibus sistere non oportet, sed per eos tenditur ad extremum, et primarium : qui (ut in analogis dicere solent dialectici) per se, proprieque finis, et ultimi, sive οὗ ἕνεκα, notionem includit : ceteri καταχρηστικῶς, id est σχετικῶς, et per habitudinem, ac relationem ad ultimum.

Quemadmodum igitur propria ratio finium interjectorum est, ut per eos tendatur ad summum, et ultimum, non ut in illis actio, vel agentis nisus insistat; quod si secus fiat, hoc ipso recta, et ordinata esse desinet actio, et in vitium, pravitatemque deflectet : quales ii fuerunt, quos Apostolus primo epistolæ ad Romanos capite describit [1], *qui coluerunt, et servierunt creaturæ potius, quam Creatori.* Sic oratio, vel, ut universe loquar, Religionis officium, et cultus, proprium hoc habet, ut ad Deum per sese, tanquam ad ultimum, et præcipuum referatur : in mediis, ac Deo minoribus hæreat; sed sic eos respiciat, ut unum per istos conetur attingere.

Animadvertendum est autem in superioribus verbis, Deum summum ab Origene vocari τὸν ἐπὶ πᾶσι, hoc est *qui supra omnia est*, vel *supremus omnium;* Λόγον autem, et Filium, τὸν ἐπὶ πάντων ἀγγέλων, hoc est, *qui supra angelos est omnes, et iis antecellens.* Quem ne ipsum quidem orandum eximio illo, et soli supremo Deo congruente cultu, et affectu censet Origenes : verum inferiori, et σχετικῷ, qui in eo situs est, ut per illum, tanquam μεσίτην, allegemus ad summum vota precesque nostras. Hoc enim docere scientiam illam ait orandi, sine qua religiosæ pietatis opus istud exerceri non oportet; quod his verbis explicat, quæ superioribus paulo ante descriptis proxime subjungit. « (2) Angelos enim invocare, non percepta scientia illa, quæ de ipsis est humano captu superior, non est rationi consentaneum. Atque ut hoc conceda-

(1) ORIGEN. lib. 5. cont. Cels. pag. 239. Πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν, καὶ προσευχὴν, καὶ ἔντευξιν, καὶ εὐχαριστίαν ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως ἐμψύχου Λόγου, καὶ Θεοῦ, δεησόμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ ἐντευξόμεθα αὐτῷ, καὶ εὐχαριστήσομεν, καὶ προσευξόμεθα δὲ, ἐὰν δυνώμεθα κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριακείας, καὶ καταχρήσεως.

(2) ORIGEN. ibid. Ἀγγέλους γὰρ καλέσαι μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην, οὐκ εὔλογον· ἵνα δὲ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμη θαυμάσιός τις οὖσα, καὶ ἀπορρήτος καταληφθῇ, αὕτη ἡ ἐπιστήμη παραστήσασα τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ ἐφ' οἷς εἰσιν ἕκαστοι τεταγμένοι, οὐκ ἐάσει ἄλλῳ θαρρεῖν εὔχεσθαι ἢ τῷ πρὸς πάντα διαρκεῖ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Υἱοῦ Θεοῦ, ὃς ἐστὶ Λόγος, καὶ σοφία, καὶ ἀλήθεια.

[1] Rom. 25.

mus, ejusmodi de illis scientiam prorsus admirabilem, et arcanam esse comprehensam, hæc ipsa naturam illorum explicans, et quibus singuli muneribus attributi sint; non permittit, ut precari ullus audeat quempiam alterum, præter eum, qui ad omnia sufficit, supremum Deum per salvatorem nostrum Dei filium, qui est Verbum, et sapientia, et veritas. »

IX. Hæc propria sors est et functio Filii, ac Verbi ex Origenis præscripto, ut per illum adeamus ad supremum numen, et ei supplicemus; non ut Filium adoremus, ac precemur ipsum absoluto, et eximio illo genere, sed καταχρηστικῷ, ac σχετικῷ cultus, et orationis. Quod in eodem quinto contra Celsum libro postea declarat, et argumento probat a simili petito. « (1) Etenim Salvator noster, *inquit*, et Dominus, cum se ita compellantem quempiam audisset[1], Magister bone, hunc ipsum sic loquentem ad Patrem suum revocans, Quid me dicis bonum? ait, Nemo bonus, nisi unus Deus Pater. Quod si pro eo ac decebat, is, qui imago bonitatis Dei erat, usurpavit Filius charitatis Patris; quanto rectius, et magis consentanee suis hoc adoratoribus diceret sol; Cur me adoras? [2] Dominum quippe Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies; quem et ego et omnes mecum adoramus eique servimus. » Perspicuum est his ex verbis, Origenem arbitratum esse, Dei Filium, non solum qua pro homine se gerebat, et ex humana conditione loquebatur, bonitatem abs se abjudicasse, et in summum Deum Patrem suum transtulisse, (excellentem dico bonitatem illam, quæ supremo Deo proprie convenit,) sed etiam, qua Deus erat; qualicumque tandem in gradu divinitatis ab illo reponeretur. Nam merito, et ut decebat, repudiatum esse titulum illum bonitatis, exquisitæ scilicet, et summæ, asserit ab eo, qui imago Dei bonitatis esset, adeoque non archetypa bonitas. Hujusmodi autem bonitatis imago, non ut homo est, sed ex potioris naturæ statu Christo competit. Quare consequens est, ex Origenis sententia, Christo, ut est Deus, non convenire summam bonitatem; adeoque nec eamdem, quæ est in Patre, divinitatem, atque naturam.

Hanc germanam fuisse sententiam, vel hæresim potius Origenis affirmat Hieronymus in epistola ad Avitum, et nos fusius alibi demonstravimus in primo libro de Trinitate [3]: ubi id ostensum est, non ejusdem cum Patre substantiæ constitutum ab illo esse Filium, sed inferioris, et creatæ; ita tamen ut ceteris omnibus creatis rebus excelleret. Cui quidem dogmati consentanea quædam adspersit in opere illo contra Celsum: præsertim in octavo libro; in quo locus est quidam instituto sermoni magnopere utilis, ex quo illud explicari et patefieri potest, quod in allatis paulo ante verbis idem obscure significavit, cum diceret, non prius orandum esse Dei filium, quam scientiam quamdam adepti fuerimus, quæ vim orationis, proprietatemque nos doceat, ac tam propriam illius vocabuli notionem, quam impropriam, et abusione nominis usurpatam. Hoc, inquam, dogmatis arcanum, et illam καταχρηστικὴν invocationem filii Dei perspicue declarat, et evolvit ille, quem dixi, locus ex octavo contra Celsum: qui propterea hic necessario proponendus, et excutiendus est.

X. Cum igitur de unius Dei cultu multa contra Celsum disputasset Origenes in octavo libro[4]; tandem criminationi huic illius occurrit, qua Christianorum inconstantiam arguebat in unico illo adstruendo Deo, ejusque singulari cultu; quod præter summum et τὸν ἐπὶ πᾶσιν Θεὸν, quem cum Judæis communem habebant, ac venerabantur, alterum adhiberent nuperum, ac novitium, Christum. « (2) Si nullum alium colerent, ait Celsus, præter unum Deum, haberent adversus alios constantem fortasse rationem. Nunc autem nuper emersum illum mirifico cultu prosequi instituerunt; et tamen nihil se putant adversus Deum peccare, cum ejus famulo venerationem deferunt. » Huic Epicurei philosophi, ac gentilis argumento respondet Origenes: illud objecisse propterea Celsum, quod hanc Christi vocem neutiquam intellexerit [5], *Ego et Pater unum sumus*: tum illud [6], *ut sint unum, sicut ego*

(1) ORIGEN. lib. 5. cont. Cels. pag. 245. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ Κύριος ἀκούσας ποτὲ, διδάσκαλε ἀγαθὲ, ἀναπέμπων τὸν λέγοντα τοῦτο ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, φησί· Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ. Εἴπερ δὲ τοῦτ' εὐλόγως, ὡς εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τυγχάνων, εἴρηκεν ὁ Υἱὸς τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς, πῶς οὐχὶ εὐλογώτερον ἂν τοῖς προσκυνοῦσιν εἶπεν ἥλιος· τί με προσκυνεῖς; Κύριον γὰρ τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, ᾧ κἀγὼ, καὶ πάντες οἱ σὺν ἐμοὶ προσκυνοῦμεν, καὶ λατρεύομεν.

(2) CELS. apud Orig. pag. 396. Εἰ μὲν δὴ μηδένα ἄλλον ἐθηράπευον οὗτοι πλὴν ἕνα Θεὸν, ἦν ἄν τις αὐτοῖς ἴσως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀτενὴς λόγος. Νυνὶ δὲ τὸν ἔναγχος φανέντα τοῦτον ὑπερθρησκεύουσι. Καὶ ὅμως οὐδὲν πλημμελεῖς νομίζουσι περὶ τὸν Θεὸν, εἰ καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ θεραπευθήσεται.

[1] Matt. 19. 16.— [2] Deut. 6. 13.— [3] Lib. 1. de Trin. c. 4.

[4] Orig. lib. 8. p. 396. fine. — [5] Joan. 10. — [6] Ibid. 17. 22.

et tu unum sumus. Si enim ista scisset, non putasset Christianos alium colere præter summum Deum, hoc est τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεόν. Hæc Origenes vera quidem per sese, et catholicæ regulæ consentanea; sed ea perperam accepit, et prava interpretatione corrupit. Nam statim ista subjicit : « (1) Quod si quis ex iis, quæ dixi, in eam suspicionem abducatur, ne ad eorum sectam forte transeamus, qui negant hypostases esse duas, Patrem et Filium : velim hoc expendat, quod scriptum est [1], *Erat autem eorum, qui crediderant, cor unum, et anima una;* ut hoc etiam consideret : *Ego et Pater unum sumus.* » Ac postremo locum hunc absolvit sic : « (2) Quocirca veritatis Patrem colimus, nècnon Filium veritatem : quæ sunt duæ res hypostasi ; una autem res concordia et consensione, et identitate voluntatis. » Nimis istud est angustum, et pusillum genus unitatis in personis divinis : et Arianæ magis impietati congruens, quam sanæ, ac catholicæ doctrinæ. Ceterum ὑπόστασιν in illis Origenis verbis arbitror non personam, aut subsistentiam proprie significare, sed rem solide extantem, non fictam, et adumbratam; quæ antiquissima est illius vocabuli notio, ut sæpius ostendimus : tanquam hoc velit, res esse duas, et reipsa distinctas, Patrem et Filium; sed unum esse concordia, et consensione voluntatis. Ac verisimilius est, Origenem naturas hic esse duas voluisse dicere : præsertim cum unitatem illis, non φυσικὴν, sed σχετικὴν, ac *moralem* attribuat, cujusmodi inter homines charitate mutua devinctos, ac colligatos cernitur. Quam quidem Origenis opinionem fuisse, citra calumniam memoriæ prodidere summi viri Epiphanius, Hieronymus, aliique non pauci, et, quod majoris apud nos ponderis est, œcumenica quinta Synodus : ut in primo libro de Trinitate dixi.

XI. Horum omnium, quæ ex Origene hucusque sunt allata, eo summa redigitur; orationem, adorationem, ac reliqua pietatis, et religionis officia, de quibus ibi disputat, angustiori significatione accipi, pro iis, quæ τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ, hoc est *summo*, ac *supremo*, et omnium auctori, ac parenti Deo persolvuntur; hunc autem solum esse Patrem ex iis evidens est, quæ illo eodem in loco scribit Origenes. Quamobrem solum Deum Patrem orandum ac venerandum per sese, absoluteque statuit, Filium vero, nonnisi σχετικῶς, et quatenus nostræ per eum preces ad illum diriguntur. Quod his verbis disertius exponit : « (3) Sed unum Deum, *ait*, et unum ipsius filium, ac Verbum, et imaginem, quibus possumus supplicationibus, et postulationibus colimus, repræsentantes universorum Deo vota precesque nostras per unigenitum ipsius; cui primum illas offerimus, postulantes, ut qui propitiatio est nostrorum peccatorum, tanquam pontifex, supremo omnium Deo preces, et sacrificia, supplicationesque nostras commendare velit. Itaque circa Deum fides nostra versatur interventu filii ejus, qui illam confirmat in nobis. » Orationibus ecce, votisque Deum ambiri Patrem, ac ceteris religiosis officiis coli primario, ac propter se ibi Origenes existimat : Filium vero eatenus, quod quæ ad summum Deum ipsius Patrem diriguntur, prius illi committuntur, et in ejus manus quodammodo deponuntur, ut per ipsum offerantur. Non igitur proprie, ac per se Filio adhibetur illa veneratio, nec ad eum oratio illa respicit, vel religiosi ceteri cultus in eo sistunt, de quibus illic agit Origenes; sed ad solum supremum et maximum Deum proprie referuntur : perinde ac libelli supplices, qui per comites, aut magistros offeruntur principi, non ad eos spectant quibus traduntur, nisi ut illorum opera, et ministerio repræsententur. Itaque mirum non est, si nec angeli, nec alii sancti in partem illius honoris veniant; in quam ne ipse quidem filius, ex impuri hominis sententia, nisi καταχρηστικῶς, et quasi sequester, et interpres assumitur.

Hoc sensu capiendum illud est, quod in libro quinto ejusdem operis affirmat : « (4)

(1) ORIG. pag. 397. Εἰ δέ τις ἐκ τούτων περισπασθήσεται, μή πη αὐτομολοῦμεν πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας δύο εἶναι ὑποστάσεις Πατέρα, καὶ Υἱὸν, ἐπιστησάτω· ἦν δὲ πάντων τῶν πιστευσάντων ἡ καρδία, καὶ ἡ ψυχὴ μία· ἵνα θεωρήσῃ τὸ, ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν.

(2) Ibid. Θρησκεύομεν οὖν τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν Υἱὸν τῆς ἀληθείας (τὴν ἀλήθειαν) ὄντα δύο τῇ ὑποστάσει πράγματα, ἓν δὲ τῇ ὁμονοίᾳ, καὶ τῇ συμφωνίᾳ, καὶ τῇ ταυτότητι τοῦ βουλήματος.

(3) ORIGEN. ibid. pag. 397. et seq. Ἀλλὰ τὸν ἕνα Θεὸν, καὶ τὸν ἕνα Υἱὸν αὐτοῦ, καὶ Λόγον, καὶ εἰκόνα ταῖς κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἱκεσίαις, καὶ ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ Θεῷ τῶν ὅλων τὰς εὐχὰς διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ. Τοῦτον πρῶτον προσφέρομεν αὐτὰς, ἀξιοῦντες αὐτὸν ἱλασμὸν ὄντα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν προσαγαγεῖν ὡς ἀρχιερέα καὶ εὐχὰς, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς ἐντεύξεις ἡμῶν τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ. Περὶ τὸν Θεὸν οὖν ἡ πίστις ἡμῶν διὰ τοῦ ταύτην βεβαιοῦντος ἐν ἡμῖν Υἱοῦ αὐτοῦ.

(4) ORIGEN. lib. 5. cont. Cels. pag. 244. Πειθόμενοι δὲ καὶ αὐτὸν ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας εὔχεσθαι τῷ ἐπί

[1] Act. 4. 32.

Christianos persuasum habentes, solem, lunam, et stellas orare summum omnium Deum per ipsius Unigenitum, neutiquam eos, qui orent, orandos putare. Nam et illi provehere nos malunt ad Deum, cui supplicant, quam ad seipsos deprimere : aut precandi vim, quæ inest nobis, inter Deum, ac seipsos partiri. » Nimirum de eo precationis genere loquitur, quo summus adoratur, et interpellatur Deus; hoc enim solum per sese, primarium, ut dialectici loquuntur, *objectum* respicit, cetera post ipsum nonnisi σχετικῶς, quatenus orantur, et coluntur, ut per eos preces nostræ ad supremum numen allegentur.

XII. Neque vero cultum, hoc est θεραπείαν omnem funditus angelis ademptam voluit; sed eum duntaxat, quem gentiles diis suis, sive potius dæmonibus præstabant : quos etsi summo aliquo numine inferiores agnoscerent, in eorum tamen jure ac potestate quædam esse vitæ vel commoda, vel incommoda censebant, quorum arbitri, ac dispensatores erant : quemadmodum sub præpotenti totius orbis Imperatore reges, ac principes esse possunt, qui sic illi subjecti, vectigalesque sint, ut et suos ipsi subjectos populos teneant, quibus bene, vel male possunt facere; ob idque supplices eosdem et obnoxios habeant. Quocirca minores deos suo quemque ritu venerari, ac placabiles facere gentiles instituerant; penes quos certarum rerum erat curatio, et administratio, quam per se summus ille non attingeret. De hac munerum descriptione in deos omnes pluribus agit Augustinus in libris de civitate Dei, præsertim in quarto. Ovidius vero in secundo Metamorphoseon hoc ipsum indicat; licet supremus deorum antistes Jupiter in omnes imperium exerceret, non tamen peculiaria, et singulis attributa munia præstare potuisse. Nam Phœbum introducit ob Phaetontem filium ictu fulminis extinctum ab Jove, ira, et dolore percitum, et officium lucis impertiendæ mundo negantem, ægre ab diis ceteris, ipsoque adeo Jove exoratum fuisse; cum quidem neminem esse jactaret, qui hoc munus exequi facile posset, ac ne ipsum quidem Jovem; sic enim loquitur :

Quilibet alter agat portantes lumina currus.
Si nemo est, omnesque Dei non posse fatentur,
Ipse agat ut saltem, dum nostras tentat habenas,
Orbatura patres aliquando fulmina ponat.
Tunc sciat, ignipedum vires expertus equorum,
Non meruisse necem, qui non bene rexerit illos.

Igitur Celsum ad venerandos deos gentilium, perinde uti Christum colerent, Christianos impellentem, refellit Origenes; ac primum hæc illius verba ponit : « (1) Deinde sic arbitratur, *inquit*, pro eo quod una cum Deo filium ejus religiose colimus, id esse consequens, ut et instituto nostro non solum Deus, sed etiam ministri ipsius colantur. » Deinde sic ista dissolvit : « (2) Si quidem veros Dei ministros cognosceret Celsus, nempe post unigenitum Dei filium, Gabrielem, Michaelem, ceterosque angelos, et archangelos, et hos esse colendos diceret, fortasse nos, *inquit*, hujus vocabuli, quod est colere, significationem, et colentium actiones repurgantes, de hoc loco aliquid diceremus. » Nimirum tam unigenitum Dei filium, quam angelos, Dei ὑπηρέτας, hoc est famulos, et ministros esse putavit Arianæ præludens hæresi : tametsi præstantiori sorte filium esse crediderit. Porro angelos ita colendos esse confessus est, si verbi illius, quod est θεραπεύειν, hoc est *colere*, proprietas caute, ac prudenter animadversa fuerit; nempe ut ne idem, qui Deo soli debetur, cultus ministris illis attribuatur; tum ne aliter invocentur, quam ut per eos communi Domino preces nostræ repræsententur. Cum autem non veros illos Dei ministros, hoc est angelos, sed nefarios dæmones, ac diaboli satellites, et inimicos Dei, ac nostros, colendos esse Celsus affirmet; negat Origenes illi auscultandum esse, quin potius odio habendos ait, et execrandos.

XIII. Ex hac itaque tota de Origene disputatione colligitur, haud satis illum honorifice de filio Dei in opere isto contra Celsum esse locutum; nec æqualem, et ὁμοούσιον illum *Patri* constituisse, vel pari cultu, adoratione, et invocatione dignandum putasse : sed priores potioresque Patri detulisse partes. Quod quidem in quinto libro declarat. Postquam enim

πᾶσι Θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ, κρίνομεν μὴ δεῖν εὔχεσθαι τοῖς εὐχομένοις· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀναπέμπειν ἡμᾶς βούλονται μᾶλλον ἐπὶ τὸν Θεὸν, ᾧ εὔχονται, ἢ κατάγειν πρὸς ἑαυτούς, ἢ μερίζειν ἡμῶν τὴν εὐκτικὴν δύναμιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ἑαυτούς.

(1) ORIG. lib. 8. pag. 397. Εἶτ' εἶεται ἐκ τοῦ θρησκεύειν ἡμᾶς μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀκολουθεῖν ἡμῖν τὸ καὶ καθ' ἡμᾶς οὐ μόνον τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ ( ) πεύεσθαι.

(2) Ibid. Εἰ μὲν οὖν ἐνόει τοὺς ἀληθῶς ὑπηρέτας τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, τὸν Γαβριὴλ, καὶ τὸν Μιχαὴλ, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀγγέλους, καὶ ἀρχάγγελους, καὶ τούτους ἔλεγε δεῖν θεραπεύεσθαι, ἴσως ἂν τὸ περὶ τοῦ θεραπεύειν αὐτοῦ σημαινόμενον ἐκκαθήρακότες, καὶ τῶν τοῦ θεραπεύοντος πράξεων εἴπομεν ἂν εἰς τὸν τόπον.

solem et lunam, stellasque (quas videlicet intelligentes, animatasque esse credidit, et pro angelis habuit) nosse se ab hominibus adorari dixit, sed hortari eos potius, uti Deum adorent; quam sententiam supra descripsimus [1]; statim ista subtexuit: « (1) Ac tametsi tanta non sit præditus dignitate quispiam, nihilominus etiam hujusmodi Dei Verbum precetur, qui se sanare potest: multoque magis ipsius Patrem; qui et ad priores justos misit verbum suum, et sanavit ipsos. » Quæ idcirco ab Origene dicta sunt, quod, ut paulo ante [2] scripserat, primario et principaliter venerandus, et orandus est Deus Pater: Verbum autem et filius ipsius, non absque delectu, et notitia quadam; ut intelligamus, non illum præcipue, ac propter se adeundum, et invocandum esse, sed καταχρηστικῶς, et σχετικῶς; ut per eum ad supremum orationes nostræ perveniant. Verum hanc scientiam, quæ in perfectis inest; quales sunt angeli, qui solem, lunam, ac stellas insident; in idiotis compensat magistrorum institutio, quæ hoc præscribit, ut securi non solum Patrem, sed hujus etiam filium invocent. Hæc ille.

Indidem præterea constat, Origenem de sola invocatione illic agere, quæ Deo vero proprie convenit: nempe de ea, quam gentiles diis suis bonorum auctoribus, et largitoribus deferre solebant, etiam inferioribus supremo. Hos enim appellare promiscue solet Homerus δώτορας, vel δωτῆρας ἐάων, hoc est *bonorum datores*.

Quamobrem nihil adversus sanctorum cultum, et invocationem Origenis loca illa promovent, quæ Molinæus accumulavit. Non enim æquali cum gentilium diis, aut cum vero, summoque Deo veneratione, et honore illos afficimus; nec ad eamdem formulam conceptas orationes utrisque nuncupamus.

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Expenduntur, ac diluuntur aliqua, quæ adversus sanctorum invocationem, et ex Patribus supra disputata, a Petro Molinæo præsertim objecta sunt in libro adversus cardinalem Perronium; ac primum ea diluuntur, quæ generatim excepit. — 1. Imprimis refellitur illa hujus distinctio, sanctos pro nobis intercedere, non tamen invocandos esse. Horum prius ad rationem mediatoris sufficere; ac proinde mediatores esse sanctos. — 2. Licere sanctorum opem implorare. — 3. Refellitur quod passim objiciunt hagiomachi, sanctos non audire preces nostras. 4. Non esse curiosius inquirendum quanam ratione preces audiant. — 5. Augustinum varios modos afferre, et inter alia, quod præsentes adsint. — 6. Quod et Hieronymus affirmat. — Sed et ex aliis ostenditur humanas res curæ illis esse. — 7. Nugaces Molinæi captiunculæ refutantur: velut quod sancti nequeant res infinitas simul percipere. Explicatur quid sit in Verbo cognoscere. — 8. Inepta Molinæi ejusdem ratio, sanctos ideo res nostras ignorare quod pleraque fœda hic et indigna gerantur. — 9. Explicantur quædam loca Scripturæ ab illo citata.

I. Adversus illa omnia, quæ de sanctorum intercessione, ac μεσιτεία hucusque disputavimus, quædam generatim ab adversariis objici solent; alia particulatim ad certorum testium fidem, et auctoritatem elevandam excipi; maxime autem ab Petro Molinæo utroque illo genere contradictum est opere in illo, quo eminentissimum cardinalem Jacobum Perronium insectatus est. In illis igitur excutiendis, ac refutandis paululum immorabimur: ut hac veluti fultura, superiorum dissertatio capitum tanto firmius, ac validius stabilita consistat.

Ex iis vero, quæ universe præscripsit minister, præcipuum illud est; quod aliud esse dicit, sanctos pro hominibus intercedere; aliud intercessores istos ab hominibus invocari, et ut intercedant, fusis adeo precibus rogari: horum enim prius concedit, posterius nefas esse judicat. Verum sanctos pro hominibus interpellare Deum, quod ille post Calvinum, Kemnitium, ceterosque Romanæ

(1) ORIG. 5. cont. Cels. pag. 245. Κἂν μὴ τηλικοῦτος δέ τις ᾖ, οὐδὲν ἧττον καὶ ὁ τοιοῦτος εὐχέσθω τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ δυναμένῳ αὐτὸ ἰάσασθαι, καὶ πολλῷ πλέον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ὃς καὶ τοῖς πρότερον δικαίοις ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς.

[1] § 9.

[2] Vide sup. § 7.

communionis hostes fatetur, satis est argumenti ad illam retundendam invidiam, quam ex mediatoris titulo et functione Catholicis facere conantur. Nam quia *mediator unus* ab Apostolo Christus esse dicitur, ideo calumniantur nos contra auctoritatem Scripturæ venire, qui sanctis mediatoris quasi secundas partes attribuimus; quod late disserit Calvinus in tertio libro Institutionum [1]. Cum igitur de nobis, nostraque sollicitos salute sanctos esse concedant adversarii, frustra tricari pergunt de singulari mediatore; tanquam ei repugnent plures illi secundarii, et principali subjecti : quod secus se habet. Ac mediatoris quidem qualiscumque nota propria χαρακτηριστικὴ, est intercessio, hoc est deprecatio, et conciliatio, qua in gratiam potentioris aliquis reducitur, præsertim alienati, et offensi. Hujusmodi functionem apud Patrem primario Christum exercere, ac munus istud præstantissima, et peculiari quadam illi ratione convenire, fuse demonstravimus in libro duodecimo. Nihil ea res tamen obstat, quin post ipsum, et ejus auctoritate, ac virtute, suffragatores sint, ac mediatores alii, per quos ad principalem accessus pateat. Ad hoc vero satis est illud, quod dant ultro nobis hagiomachi, sanctos cum Christo regnantes pro hominibus interpellare : cum in eo sit, uti dixi, posita τῆς μεσιτείας propria conditio. Etenim si eadem esset hujus in Christo ratio, quæ est divinitatis, ceterarumque proprietatum, quæ ex illa dimanant, et communicari cum aliis nequeunt, profecto nulli penitus, neque vivo, neque mortuo, citra sacrilegium, ac blasphemiam tribui posset. Quis enim ferat si quis diceret, sanctorum quempiam, ac vel sanctissimam ipsam Dei genitricem, Deo æqualem esse, aut omnipotentem, aut rerum omnium creatricem? Hæc enim, et hujusmodi alia, quæ Christo, qua Deus est, congruunt, in nullam rem creatam conferre licet. At conciliatorem, et mediatorem esse, quod præcipua et excellenti ratione convenit in Christum, in sanctos participatione quadam competit : quos propria muneris illius officia exequi non dubitant adversarii, dum eos placandi, ac propitiandi numinis, et ei reconciliandorum hominum curam gerere profitentur.

II. Quod vero iidem Ecclesiæ Romanæ hostes invocationem excipiunt, ac sanctorum implorare præsidium nefas esse pronuntiant; ridicule oppido faciunt, et insulse. Primum enim absurdum istud est, quos et apud Deum gratiosos, et præpotenti auctoritate præditos esse sentias, et ultro se, ac minime rogatos ad opem nobis ferendam interponere, non id ut faciant, aut facere pergant, optare fas esse; aut ut optare liceat, non licere petere, hoc est precibus ab illis contendere. Tum si ideo sanctos orare nefas est, quia soli Deo hic honos habendus est; quemadmodum summus ille cultus, et adoratio, quæ λατρεία dicitur, nemini præter Deum impune tribuitur : ne viventes quidem in carne mortali homines justos, et sanctos implorare oportet, et eorum commendare se precibus : sicut adorationis summo illo genere venerari neque vivos, neque vita functos permittitur. At viventes apud Deum adhibere precatores, hoc est *invocare*, nemo prohibet : ad idque canonicæ Scripturæ nos hortantur. Multo ergo magis viventium cum Deo sanctorum preces et auxilium implorare fas erit citra superstitionis, aut idololatriæ, aut cujuscumque criminis notam, quam Catholicis inurere tam impie, quam stolide, imperiteque solent hagiomachi. Sed hæc argumentatio, quæ est Hieronymi adversus Vigilantium, alibi a nobis est in illos intentata, cum de cultu angelorum egimus in secundo libro tertii tomi. Cujus quidem tanta vis est ad illorum frangendam proterviam, ut, quod recte Bellarminus observat [2], nunquam *eam adversarii potuerint solvere* : eludere autem quibus effugiis, et captionibus tentaverint, non hic necesse habeo persequi, cum tot aliorum lucubrationibus occupata ejus rei tractatio fuerit. Sane quæ ex antiquis Patribus producta sunt a nobis supra testimonia græca pariter, et latina, non id tantummodo persuadent, sanctos pro nobis orare, et a Deo impetrare beneficia, sed etiam pie a nobis invocari, et ad suffragandum, opitulandumque sollicitari. Quod cum ab universa per totum orbem Ecclesia tot jam seculis probatum, usurpatum, institutumque fuerit; stultas, et morosas hagiomachorum querimonias, quibus aures nostras fatigant, contemnemus, si sapere volumus; et pristino in usu, rituque perseverabimus.

III. Atenim instant Calvinus, et alii, tum qui ex eorum commentariis suffarcinatum librum suum edidit Petrus Molinæus [3]; idcirco non esse sanctos invocandos, quia vota nostra precesque non audiunt. Hoc vero posterius futilibus argumentis approbare nititur :

[1] Cap. 20. § 19. et seq. — [2] Bell. l. 1. de sanct. beat. c. 19. [3] Lib. 7. con. Perron. cap. 8. et seq.

quæ quidem duplicis sunt generis. Aut enim nondum divini conspectus, hoc est summæ, ultimæque felicitatis compotes sunt sancti; ut eorum quæ fiunt in terris, certam, et perspicuam notitiam habeant. Aut quamvis Dei aspectu perfruantur, ne sic quidem omnia capere mentis acie, intelligentiaque possunt. In priore loco pluribus operosiusque minister insistit: et Catholicorum causam multum gravare se putat, si hoc efficiat, vel falsam omnino sententiam illam esse, quæ Deum videri statuit ab solutis corpore sanctorum animis; vel certe dubitabilem, et incertam. Atqui saltem posterius hoc fatendum esse pugnat ex veteri dissidio, quod inter Catholicos hac de re diuturnum extitit; cum antiquorum diversa inter se, et quorumdam fluctuantia fuisse judicia constet: de quo actum est a nobis in libro septimo de Deo [1], qui est tomus primus operis hujus. Ubi etiam, seposita fidei catholicæ regula, hoc est auctoritate Scripturæ ex Ecclesiæ interpretatione loquentis, ostensum est, multo plures ex veteribus affirmare Dei modo conspectum in cœlo repræsentari sanctorum animis, nec in postrema mundi tempora reservari. De qua re nemini Romanæ catholicæque communionis hodie fas est ambigere, aut œcumenicarum de ea Synodorum elevare decreta. Quæ qui pro veris, ac certis habet, expedire se nullo negotio poterit ab illa quæstione, quomodo sancti cogitata nostra, et vota, precesque cognoscant: quam machinam sane puerilem, et ludicram magno in Perronium conatu Molinæus commovet, sed irrito prorsus, et inani.

IV. Contra quam primum illud breve, sed efficax præscribimus: sanctos et orare pro nobis, et a nobis invocandos esse ex antiquorum, hoc est Ecclesiæ per totum orbem, perque omnia tempora diffusæ auctoritate constare. Id autem quemadmodum fiat, uti preces nostras exaudiant, neque curæ nobis esse, neque scrupulosius attinere quærere. Hunc adeo omnibus in fidei nostræ mysteriis saluberrimum esse temperamenti modum; e quibus nullum est, cujus exacta pervestigatio non humanam fatiget industriam. Quis enim liquido istud explicet: qui tandem una sit, et singularis essentia divinitatis in personis tribus: aut in una Christi persona naturæ sint integræ duæ, et a se mutuo nihilominus distinctæ? Et tamen utrumque certissime profitetur etiam qui quemadmodum id fiat, animo capere, vel oratione declarare non potest. Bene hoc Chrysostomus observat, hæreticos plurimum hac uti voce consuesse, πῶς, id est *quomodo?* et in ea latebram, ac receptum impietatis suæ constituere; dum ideo falsum esse, quod Christiana docet fides, argumentantur, quia quomodo id possit fieri nulla ratione consequi possunt. Locus est in homilia 24. in caput tertium Joannis, ubi de Nicodemi hæsitatione illa disserit, *Quomodo potest homo nasci?* etc. « (1) Sic hæretici, *inquit*, in hæresi sua perseverant, hanc vocem sæpius requirentes; dum alii dicunt, quomodo genitus est? alii, quomodo est incarnatus? atque ita ratiocinationum suarum imbecillitati, infinitam illam Dei substantiam subjiciunt. Quæ quidem scientes nos vitare par est importunam illam curiositatem. Neque enim quomodo istud, intelligent qui talia percontantur, et ab recta fide insuper excident. » Idem Calvinus, et Molinæus, aliique similes instituunt in ea, de qua modo agimus, invocatione sanctorum. Instant enim, et modum, ac rationem explicari sibi volunt, qua ad illorum notitiam precationes ac vota nostra perveniant. Stulta, et otiosa quæstio: neque veteribus aut ignota, aut adeo visa difficilis, ut ob eam vadimonium sibi deserendum putarent.

V. Respondet huic percontationi pluribus modis Augustinus in libro de Cura pro mortuis gerenda [2], quorum hæc est summa: « Mortuos ex sese nescire quid hic agatur; sed vel ab angelis audire posse, vel revelante spiritu Dei. » « Hinc et illa solvitur, *ait* [3], quæstio, quonam modo martyres ipsis beneficiis, quæ dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant vivi. Non enim solis beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem civibus, vel inquilinis pie a se dilectis, cum a barbaris Nola oppugnaretur, audivimus, non incertis rumoribus, sed testibus certis. Verum ista divinitus exhibentur longe aliter, quam se habet usi-

(1) Chrysost. hom. 24. in Joan. pag. 652. οὕτω καὶ οἱ αἱρετικοὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς αἱρέσεως, ταύτην πολλαχοῦ τὴν λέξιν ἐπιζητοῦντες· οἱ μὲν λέγοντες, πῶς ἐγεννήθη; οἱ δὲ λέγοντες, πῶς ἐσαρκώθη; καὶ τῇ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἀσθενείᾳ τὴν ἄπειρον ἐκείνην ὑποβάλλοντες οὐσίαν· ἅπερ οὖν εἰδότας φεύγειν χρὴ τὴν ἄκαιρον ταύτην πολυπραγμοσύνην. Οὔτε γὰρ τὸ πῶς εἴσονται οἱ ταῦτα ζητοῦντες, καὶ τῆς πίστεως ἐκπεσοῦνται τῆς ὀρθῆς.

[1] Cap. 13. et seq.

[2] Cap 15. et 16. tom 4. — [3] Ibid. cap. 16.

tatus ordo singulis creaturarum generibus attributus, etc. » Itaque « per divinam potentiam martyres vivorum rebus intersunt, quoniam defuncti per naturam propriam vivorum rebus interesse non possunt. » Ac subinde dubitat, utrum « martyres per seipsos adsint uno tempore tam diversis locis, et opitulentur iis, quos per eos certum est adjuvari : an iis generaliter orantibus pro indigentia supplicantium, Deus exaudiens martyrum preces, per angelica ministeria usquequaque diffusa præbeat hominibus ista solatia, etc. » « Res hæc altior est, *inquit*, quam ut a me possit attingi, et abstrusior, quam ut a me valeat perscrutari : et ideo quid horum duorum sit, an vero fortassis utrumque sit, ut aliquando ista fiant per ipsam præsentiam martyrum, aliquando per angelos suscipientes personam martyrum, definire non audeo : mallem a scientibus ista perquirere. »

Itaque non improbabile judicavit Augustinus, martyres ipsos interdum præsentes adesse supplicantibus, et opem suam invocantibus ; neque quod, uti se res haberet, pro comperto non scivit, ideo negandum funditus existimavit, sanctos ad eorum memorias invocandos esse, vel preces ignorare postulantium, et id genus alia : quæ inepti, et imperiti isti temere condemnant ; vera autem esse, et divinis affirmata miraculis tot vir ille summus testimoniis, dictisque comprobavit, quæ supra descripsimus.

VI. At illud ipsum, quod hæsitando in medium protulit Augustinus, et probabile putavit, asseverantius docuit Hieronymus, sanctos neutiquam certis affixos esse sedibus, ut huc illucque volitare ad opem ferendam nequeant, et hoc arguentem Vigilantium acriori oratione pungens ab veterno excitat [1]. « Ais, *inquit*, vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerii, vel subter aram Dei animas apostolorum, et martyrum consedisse : nec posse suis tumulis, et, ubi voluerint, adesse præsentes. Senatoriæ videlicet dignitatis sunt, ut non inter homicidas teterrimo carcere, sed in libera honestaque custodia in Fortunatorum insulis, et in campis Elysiis recludantur. Tu Deo leges pones? tu apostolis vincula injicies, ut usque ad diem judicii teneantur custodia, nec sint cum Domino suo : de quibus scriptum est [2], *Sequuntur agnum, quocumque ierit?* Si agnus ubique ; ergo et hi, qui cum agno sunt, ubique esse credendi sunt. Et cum diabolus, et dæmones toto vagentur orbe, et celeritate nimia ubique præsentes sint : martyres, post effusionem sanguinis sui, arca operientur inclusi, et inde exire non poterunt? »

(1) Theodoretus item in libro octavo de curandis Græcorum affectionibus, ubi de martyribus agit, eorum refellit errorem, qui martyres credebant « nullum sensum eorum habere, quæ in terris geruntur ; » quod refutat ex eo, « quod divina quadam et beatissima in sorte constituti sint ; tum Pindari poetæ lyrici testimonio, qui sic cecinit : Animæ piorum in cœlo habitantes, beatum et magnum hymnis concinunt. » Ergo quoniam in cœlo degunt martyres, nostrarum eos rerum habere notitiam ex consequenti probat Theodoretus. Qui et paulo post [3] auctoritate Platonis in libro undecimo de Legibus adstruit, mortuorum animas rerum humanarum curam gerere ; quem Platonis locum supra citavimus [4]. Gregorius vero papa libro duodecimo Moralium, capite 14. tum illud præclare demonstrat, sanctos corpore functos res curare nostras, earumque notitiam ex Dei claritate capere : tum ex libri Job capite 14. locum quemdam explicat, quo abutuntur hagiomachi, ac præsertim Molinæus [5] ; qui est hujusmodi : *Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget*, ait ille de mortuo loquens [6]. Quem ad locum Gregorius adnotat, de hominibus malis, et carni deditis, et ex usu corporum, ac sensuum illud intelligi debere. « Quia et vita spiritus longe est a vita carnis, et sicut corporea, atque incorporea diversa sunt genere ; ita etiam distincta cognitione. »

Itaque si naturam spectes, vitamque corpoream, ac sensibus affixam, neque vivi mortuorum res, nec illorum isti sentire possunt : verum divina vi, ac potestate, quæ ad alienum statum pertinent, possunt ambo cognoscere ; maxime vero mortui divinæ lucis, ac felicitatis compotes, qua statim post obitum beari sanctos Gregorius arbitratus est, humanarum rerum scientiam obtinent. Quare ita

(1) Theodoret. tom. 4. pag. 599. C. Εἰ δὲ ἀναισθήτως αὐτοὺς ἔχειν τῶν γιγνομένων νομίζετε, καὶ μὴ θείας τινὸς, καὶ τρισολβίας ὄντως λήξεως ἀπολαῦσαι, Πινδάρος ὁ λυρικὸς ταύτην ὑμῶν ἐκβαλλέτω τὴν δόξαν, λέγων ὡδί· Ψυχαὶ δ' εὐσεβῶν ἐν οὐρανοῖς ναίουσαι, μολπαῖς μάκαρα μέγαν ἀείδουσιν ἐν ὕμνοις.

[1] Hieron. contra Vigil. col. 590. C. — [2] Apoc. 14. — [3] Theodoretus ibid. pag. 603. et seq. — [4] Cap. 16. § 5. — [5] Lib. 7. cap 2. contra Perron. — [6] Job. 14. 21.

pergit ille : « Quod tamen de animabus sanctis sentiendum non est, quia quæ intus omnipotentis Dei claritatem vident, nullo modo credendum est, quia foris sit aliquid, quod ignorent; » nempe quod scire ipsorum interest, et ad felicitatis suæ statum attinet.

VII. Gregorii hunc locum Julianus Toletanus affert in libro secundo Prognosticon, capite 31. [1] necnon Albinus Flaccus libro de Divinis officiis, capite de celebratione Missæ [2]: tum Hildebertus Cenomanensis episcopus Epistola 51. qua Vigilantianæ hæresis interpolatorem nescio quem exagitat, qui sanctorum animas nescire dicebat, quid in hac vita geretur, neque preces audire nostras, ideoque supervacaneas illas esse. Quod utrumque ex superioribus abunde convincitur. Nam sive post mortem animæ sanctorum æterna felicitate donantur, facile id omne vident in Deo, quod, ut dixi, ad illas utcumque pertinet : sive, quod hodie nonnisi ab catholica professione dissentientes asserunt, nondum Dei conspectu perfruuntur; nihilominus ista cognoscunt : ut vel antiqui illi diserte fatentur, quos dilatæ beatitatis testes hagiomachi proferunt, velut Augustinus, Ambrosius, Chrysostomus, et ceteri; quorum de invocatione sanctorum luculentissimas sententias ante reddidimus.

Bernardus quoque, qui eidem sententiæ patronus inscribitur, non minus sanctos de nobis sollicitos, ac rerum nostrarum cognitores esse credidit : tum eos invocandos esse tam exemplo suo, quam oratione docuit, ut in sermone secundo de S. Victore confessore, et in sermone de vigilia Petri et Pauli apostolorum.

Postremo, ut nec istud omittam, precationum nostrarum cognitionem ad vita functos pervenire sanctos, Athanasius indicat in libro ad Marcellinum, de interpretatione Psalmorum; ubi ea ratione illum hortatur, ut ne psalmorum verba commutet : « (1) Ut sancti, qui scripta hæc administrarunt, agnoscentes ea verba pro suis, nobiscum orent. »

VIII. Atenim, ut illud detur, Deum ab sanctis modo conspici, fieri tamen haud potest, ut precatores suos audiant, (objicit Molinæus, imo ante hunc Calvinus, et hagiomachi ceteri,) idque multis de causis. Quarum prima est [3], quod « Sancti, quantumvis excellenti gloria præditi, creaturæ tamen sunt, naturaque circumscripti : et idcirco res infinitas uno temporis momento capere animo nequeunt, aut in eas aciem intendere. » Hæc vero ratiocinatio futilis est, nec homine digna melioribus utcumque litteris expolito. Quid enim? Non beati Deum, hoc est rem omnibus modis infinitam, clarissime contuentur? Deinde, ne hoc quidem scisse ministrum, nihil prorsus in creatis esse rebus infinitum; non homines, non angelos, non illorum quantumlibet assiduas iteratasque preces? Quamobrem nihil hac ex parte argumentatio ista promovet. Porro quænam sit ratio cognitionis illius, qua beatæ mentes supplices suos, eorumque vota, et orationes intelligunt, non est necesse quærere. Stultum vero est rem in scholarum controversiis agitatam, et ambiguam ad exploratissimi, et testatissimi dogmatis elevandam auctoritatem assumere; quod Molinæus ex suæ sectæ indole facere consuevit. Etenim sanctos precibus nostris intentas aures mentis admovere, nec eas ignorare, innumera, quæ hucusque percensuimus, et quæ prætermisimus, Patrum testimonia demonstrant. Hoc illos eatenus posse, quod videntem ac scientem omnia Deum intuentur; aut eo certe quibus novit modis significante, ac revelante, non minus illi ipsi veteres aperte prædicant.

Nam quod « in essentia divina speculi cujusdam instar inesse » cardinalis Perronius asseruit, « in quo quæ extant omnia repræsentantur; » ut ab eo recte, et ex antiquorum theologorum fide, auctoritateque proditum est, sic impudenter ab ministro tanquam temerarium damnatur, ac respuitur. An enim temerarius fuit Augustinus, qui res creatas ab angelis in Verbo prius fuisse cognitas affirmat, quam in seipsis cognitæ fuerunt? Ex quo duplicem cognitionem distinxit; unam matutinam, hoc est illam in Verbo priorem; alteram vespertinam, in ipsismet creaturis : de qua duplici cognitione vide quæ suo loco diximus [4]. Porro in Verbo cognoscere nihil aliud est quam in ipsa Dei essentia videre, non absoluta, præcisaque notione sumpta, sed quatenus idea est rerum fabricandarum. Sunt autem in Verbo rerum omnium procreandarum exemplaria; quoniam imago est tum essentiæ divinæ, tum omnium creaturarum, quæ in illa continentur. Est etiam *ars quædam Dei omnipotentis,* ut ait Augu-

(1) ATHANAS. tom. 1. pag. 758. Ὑπὲρ τοῦ τοὺς διακονησαντας ἁγίους αὐτὰ ἐπιγινώσκοντας τὰ αὐτῶν συνεύχεσθαι ἡμῖν.

[1] Tom. 9. Bibl. col. 364. — [2] Tom. 10. Bibl. col. 286. D. — [3] Molin. lib. 7. c. 2. p. 3. — [4] Lib. 1. de Ang. cap. 6.

stinus : de qua, ut et idea, legenda sunt quæ in libro quarto de Deo, capite undecimo diximus. Quamobrem in Verbo videre creatas res idem est atque in Dei arte contueri ; vel *in Dei claritate*, ut loquitur Gregorius [1] ; aut *in ipso fonte scientiæ*, ut idem alibi scribit Gregorius [2], quod est *in Verbo facta per Verbum*, ut Bernardus ait [3].

Quæ quidem omnia merito *speculi* nomine comprehenduntur a theologis : quo nomine Senonensis usa synodus est in decreto 13. cum dixit [4], « beatis pervium esse omniforme illud divinitatis speculum, in quo quidquid illorum intersit, illucescat. » Atque hæc omnia vocabula congessit in unam sapientiam, quæ utique Verbum est Dei, liber Sapientiæ [5]. *Vapor est*, inquit, *virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera : et ideo nihil inquinatum in ea incurrit. Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius.* Quæ Scripturæ verba ad increatam Dei sapientiam ab antiquis plerisque referuntur : ut ab Augustino libro 4. de Trinitate, capite 20. et tractatu 20. in Joannem, et Faustino libro contra Arianos, capite tertio [6] : necnon Vigilio, qui Tridentinus vulgo dicitur, in disputatione contra Arianos [7] ; et aliis compluribus.

IX. Per illud vero est ineptum, quod idem Molinæus opponit : multa fieri in terris inania, et sordida, quæ sciri ab sanctis minime deceat. Quasi peccato res sit ulla fœdior : quod tamen et ab angelis, et a sanctis criminosorum resipiscentium patronis, et a Deo ipso cernitur, sine ulla interpellatione felicitatis ; aut ulla sit per sese molestior, quam eorum, quos in vita caros habuerint, sempiterna damnatio : quæ nihilominus sanctorum beatitati nullam nebulam vel levissimi mœroris asperget ; de quo Prosper in libro primo de Vita contemplativa, capite undecimo : « Tunc filiorum, *inquit*, parentum, conjugum miseria, qui ibi non fuerint, beatos contristare non poterit : quia nomina omnium necessitudinum corporalium, quæ hic nostra fragilitas habuit, excellentia illius beatitudinis non admittit ; ubi omnes quicumque fuerint, unum corpus erunt, et singuli de sua, vel singulorum felicitate gaudebunt. »

Gregorius item papa libro 6. Moralium, capite 16. « In vastitate ergo, et fame justus ridebit, *inquit*, quia divinæ justitiæ per speciem inhærens inconcusso districtionis intimæ vigore solidatur. Erectas namque in claritate supernæ rectitudinis electorum mentes nulla misericordia afficit ; quia has a miseriis altitudo beatitudinis alienas reddit. Unde bene per Psalmistam dicitur [8], *Videbunt justi, et timebunt, et super eum ridebunt, et dicent : Ecce homo, qui non posuit Deum adjutorem suum. Iniquos enim justi nunc vident, et metuunt ; tunc visuri sunt, et ridebunt*, etc. » Sed neque commisorum olim peccatorum rescordatio felicitatem sanctorum ullo sensu doloris infuscabit ; ut idem Gregorius in quarto Moralium, capite 31. latius edisserit : « Quia sicut sæpe nunc tristium læti reminiscimur ; ita tunc transactæ nequitiæ sine læsione nostræ beatitudinis recordamur. »

Pari est, et eadem inscitia suffusum, quod Molinæus sic adversus illam in Verbo creatarum rerum notitiam elatrat, tanquam ex ea consequens sit, omnia videri a beatis, si quid in divina videatur essentia : cum tamen plurima constet ignota illis esse ; velut novissimi judicii diem. Verum non est necesse omnia, quæ utcumque divina continentur essentia, sigillatim, ac distincte ab iis perspici, qui illam intuentur : sed pro modulo visionis plura, pauciorave cognoscunt : quod in theologicis scholis accuratius exponitur, et a præsenti instituto alienum est inquirere.

X. Nam quod omni rerum terrenarum notitia mortuorum animas destitutas esse Scripturarum probat testimoniis, oppido languida est, et sine nervis illius argumentatio. Primus e Jobi capite 14. locus est petitus, in quo sic ille de mortuo loquitur : *Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget.* Sed incredibilis est oscitantia ministri hac abutentis Scripturæ sententia. Nam ut est illius ratiocinatio, sequitur falsum esse, quod Lucas evangelista scripsit de divite illo, qui apud inferos sepultus fratrum suorum meminit, et curam salutis illorum gerit [9]. Noverat enim nondum illos resipuisse, nec pœnitentiam egisse ; cujus eos admoneri per Lazarum postulabat. Sane R. Levi ben Gerson in commentariis ad illum locum, adnotat, « (1) Totam hanc sententiam pronuntiasse Jobum ex opinione amicorum suorum, qui palam facere studebant, afflictiones istas illi accidisse

(1) R. Levi ad cap. Jób. 14. 21. והנה אמר איוב כל זה לפי דעת דעיו שידאז שאלו המבות חלו עליו לעגש עד מרוו .

[1] Citatus § 7. et in 4. Dialog. cap. 33. — [2] Lib. 2. Moral. cap. 2. — [3] Bern. lib. 5. de Conf. cap. 1. — [4] Tom. 9. Concil. p. 198. — [5] Sap. 7 25. — [6] Tom. 4. Bibl. PP. col. 780. — [7] Tom. 15. Bibl. col. 669. — [8] Ps. 51. — [9] Luc. 16. 27.

in pœnam rebellionis suæ. » At Joannes Mercerus, ejusdem cum Molinæo sectæ ad eumdem locum, « De corporibus, *inquit*, loquitur sepultis, et dormientibus, quæ omnis sensus sunt expertia, et a viventium societate, et communione semota : quum interim spiritus ad Deum, ut est in Ecclesiaste, convolantes redierint. » Quæ interpretatio totam Molinæi machinam evertit.

Similis est adhibenda responsio ad alium locum ex libro quarto Regum quem Molinæus affert : ubi Josiæ regi sic loquitur Dominus [1], *Idcirco colligam te ad patres tuos ; et colligeris ad sepulcrum tuum in pace, ut non videant oculi tui omnia mala quæ inducturus sum super locum istum.* At minister vocem *oculorum* tacite dissimulavit, quæ de corporeo viventis aspectu sermonem esse demonstrat.

Rursus Ecclesiastæ capite nono [2], *Viventes*, ait Scriptura, *sciunt se esse morituros ; mortui vero nihil noverunt amplius ; nec habent ultra mercedem, quia oblivioni tradita est memoria eorum.* Verum hæc Hebræi Aben Hezra et Kimhius ex persona dici putant Epicureorum, et improborum hominum ; quod refert, approbatque Mercerus. Alii, quibus ex persona Salomonis usurpari placet, sic illa, ut et alia complura libri hujus intelligunt, ut ad vitæ præsentis usum, ac mortalium captum, quamdiu istic degunt, accommodari censeant. Vide Mercerum eumdem ; et ministri incuriosam negligentiam animadverte ; qui ludicris istis, et inanibus gerris paginas omnes oplevit ; neque quid scriberet, ac quanti quidque esset curavit expendere.

Tale denique est illud, quod idem Molinæus opponit, Dei solius esse, nosse corda hominum ; ideoque sanctis tacitas, et arcanas precationes exploratas non esse. Verum an negare audebit posse Deum sanctis suis indicare secretas aliorum cogitationes, aut quam eis natura non concessit, vim earum intuendarum omnipotenti sua bonitate largiri ?

Quid magis est proprium Dei, quam futura certo præscire, ac prædicere ? Certe Deus apud Isaiam falsos deos eo convincit argumento, quod futura nesciant ; et hac cum eis velut stipulatione contendit, ut si vere dii sunt, illa prænuntient [3]. *Annuntiate quæ ventura sunt*, inquit, *in futurum : et sciemus quia dii estis vos.* Atqui prophetis eadem illa communicata notitia est ; et quæ ventura erant, longe ante prænoscere, ac prædicere potuerunt. Quamobrem quidquid ad hoc responsuri sunt, si quis prophetas fuisse nullos asserat, eo quod solius est Dei futura cognoscere ; iidem sibi responsum a nobis existiment hagiomachi, cum unius Dei proprium esse clamant, aliorum intima et arcana sensa rimari.

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Excutiuntur nonnulla speciatim objecta contra veteres aliquot in testimonium citatos. — 1. Gregorii Nazianzeni auctoritas contra Molinæum defenditur. — 2. Non illum in sanctorum probanda invocatione fluctuasse : et super ea re ministri inscitia. — 3. De Ambrosio error ejusdem. — 4. Tum multo gravior stupiditas in ejusdem Ambrosii narratione de inventis corporibus sanctorum Gervasii et Protasii. — 5. Explicantur loca quædam Chrysostomi ab Molinæo perperam exposita. — 9. Insignis ejus ἀκρισία, in Chrysostomi scriptis dijudicandis. — 10. De Alexandro Macedone ad duodecim cœlestes deos adscripto.

I. Nunc ad ea progrediamur, quæ particulatim contra Patrum quorumdam in superioribus capitibus laudatorum auctoritatem præscripsit Molinæus : in quibus incredibilis hominis ἀκρισια, et inscitia luculentis vestigiis notata deprehenditur.

Gregorium Nazianzenum inter Patres affirmat [4] « primum invocatorem fuisse sanctorum : nec eum tamen pro certo istud habuisse, utrum illi se invocantes audirent. » Verum quod ad horum prius attinet, falsum est, principem Gregorium invocasse sanctos : cum et hujus ex scriptis, et aliorum, qui æquales ipsius fuerunt, nec ab eo utique didicerunt, appareat, non illum repertorem usus talis, ac moris fuisse ; sed olim receptum, invete-

[1] Lib. 4. Reg. 22. 20. — [2] Eccl. 9. 5. — [3] Isa. 41. 23. — [4] Molin. lib. 7. c. 11. p. 34. etc.

ratumque tum ipsum servando, tum testificatione sua probando tenuisse. Ac si tanti viri auctoritas unius extaret, tacentibus, minimeque reclamantibus ceteris Patribus, jure id illius existimationi, ac dignitati tribuendum putaretur, ut et ritum istum crederemus per id tempus usitatum in Ecclesia fuisse; nec eum incursare temere auderemus, ac pro nefario, superstitiosoque traducere. Quis enim ambigat, quin mille Lutheris, totidemque Calvinis, ac duplo triplove pluribus Molinæis unus sit anteponendus Nazianzenus Gregorius? Atqui sanctorum invocationi non solus ille suffragatur; sed ejusdem ætatis, et consequentis deinceps, innumeri non minus graves, ac celebres: qui per omnes orbis Christiani provincias dispersi, ac siderum instar, velut in cœlo quodam Ecclesiæ locati, ritus ejusdem, ac religionis usu pariter, et professione luxerunt. Quorum quidem nec paucos, nec dubios hactenus testes adduximus: et eos duntaxat, qui illo ipso quo Gregorius vixit seculo, et duobus fere sequentibus simile pietatis institutum admirabili consensu, ac concordia tenuerunt. Ex quibus habes in Cappadocia Basilium, et Nyssenum Gregorium: in Ponto, Asterium: in Isauria, Basilium Seleuciensem: in Syria, Joannem Chrysostomum, Hieronymum, Theodoretum; Augustinum in Africa: in Italia Damasum, Leonem, Gregorium Romanos pontifices, Ambrosium, Paulinum, Gaudentium; ex Hispania Prudentium: Eucherium in Gallia, et postea Jonam, Theodulphum, Bernardum: atque in Anglia, Bedam, et Alchuinum. Sed posteriores istos ex inferioribus delibavimus seculis; quæ religionis illius exemplis, et testimoniis multo sunt referta magis: quæ quanquam a nobis, utpote infinita, sunt omissa; valent tamen adjuncta prioribus, et adversariorum judicio probatis, ad constantem, et perpetuam Ecclesiæ Christianæ de eo, quod nunc agitur, sententiam, consuetudinemque testandam.

Ac revocanda sane est in memoriam Genevensis, ut vocant, Ecclesiæ confessio; quam supra retuli[1]: quæ quod unus Augustinus de Trinitatis fide scriptis prodidit, idipsum Africanæ totius Ecclesiæ fuisse dogma, et consequenter catholicæ totius usquequaque terrarum, ratiocinando colligit. Quanto nos igitur verius, ac robustius iisdem instamus illis, ut, quod non solus ille, cui tantum deferunt, Augustinus; sed multo plures, nec eo inferiores alii, suo testimonio, ac judicio ratum faciunt: id inter Ecclesiæ placita totius, ac decreta numerari patiantur; nec in oppugnando eo, ac damnando, tam a seipsis turpiter, quam sacrilege ab tot sanctorum Patrum, hoc est, ut ipsimet interpretantur, Ecclesiæ auctoritate dissideant.

II. Nam quod in ista de invocandis sanctis opinione fluctuasse Gregorium Nazianzenum asserit Molinæus [2], multum fallitur: et futile ex eo tradit argumentum, quod nonnunquam hæsitantis modum, ac formulam in illis implorandis adhibet. Ut cum in priore Invectiva contra Constantium imperatorem, quem velut unum ex beatorum numero compellat, loquitur sic: « (1) Audi etiam, magni Constantii anima, si quis est sensus. » Et alibi in laudatione funebri sororis suæ, eam alloquens, « (2) Quod si quam rerum nostrarum rationem ducis: et hoc sanctis animis, *inquit*, præmii loco divinitus conceditur, ut ista sentiant; hanc nostram orationem suscipias velim, etc. » Hinc Molinæus argumentatur, Gregorium haud penitus animo combibisse sententiam illam, quæ sanctorum animis rerum humanarum, et orationum nostrarum notitiam adspergit: alioqui non de his dubitando loqueretur, *Si quis est sensus*, aut, *si quid curæ est*. Atqui ministri notatio ista prorsus est inepta. Nam particula *si*, plerumque non est dubitantis, sed confirmantis potius, et certo rem asseverantis. Hujus exemplum insigne est apud Apostolum in epistola posteriore ad Thessalonicenses; ubi sic scribit[3]: « Si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant; et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cœlo, cum angelis virtutis ejus. » Quem ad locum Chrysostomi memoranda sunt verba. « (3) Vox illa, *si tamen*, hoc loco, *ait*, posita est, pro, *quoniam*, quod

(1) NAZIAN. initio orat. 8. pag. 50. Ἄκουε καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχὴ, εἴ τις αἴσθησις.

(2) Idem orat. 11. pag. 189. fine, Εἰ δέ τίς σοι καὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὶ λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς ὁσίαις ψυχαῖς ἐκ Θεοῦ γέρας, τῶν τοιούτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, etc.

(3) CHRYSOST. hom. 2. in 2. ad Thess. pag. 226. Τὸ, εἴπερ, ἐνταῦθα, ἀντὶ τοῦ, ἐπεὶ, κεῖται· ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὁμολογουμένων καὶ ἡμεῖς τίθεμεν, καὶ ἀναντιῤῥήτων· ἀντὶ τοῦ, σφόδρα δίκαιον· Εἰ δίκαιόν ἐστι, φησὶ, παρὰ Θεῷ τοῦτους ἀμύνασθαι, πάντων ἀμυνεῖται· εἰ μέλει τῷ Θεῷ τῶν πραγμάτων, εἰ φροντίζει ὁ Θεὸς. Οὕτω καὶ αὐτὸς τίθησι τὸ εἴπερ

[1] Cap. 15. § 7.

[2] Lib. 7. cap. 3. pag. 8. — [3] 2. Thess. 1, 6.

ad res valde certas, et confessas, et quibus contradici nequit, exprimendas usurpare solemus : quasi diceret, admodum est justum. Si justum est, inquit, apud Deum istos punire, omnino puniet : si rerum curam Deus habet : si sollicitus est Deus. Ita et Apostolus locutionem hanc usurpat, siquidem hoc est, tanquam quispiam sic dicat, Si malos odio habet Deus ; quo genere locutionis idcirco utitur, ut illos ad hoc dicendum impellat, Deum tales odisse. »

Idem et Theophylactus adnotavit, particulam εἴπερ non esse διαταγμοῦ, id est *dubitationis*, sed βεβαιώσεως, id est *affirmationis*. Quippe nos in communi locutione dicere solere, Si Deus improbos odit, si Deus curam habet rerum ; quibus adstipulatur Œcumenius. Quinetiam apud latinos auctores frequens ille loquendi modus occurrit : sic Virgilius in primo Æneidos,

> Dii tibi, si qua pios respectant numina ; si quid
> Usquam justitiæ est, et mens sibi conscia recti
> Præmia digna ferant.

Quem ad locum Servius negat esse dubitantis voculam : *nec enim congruit optare dubitantem*. Et ad illa quinti Æneidos,

> Præterea, si nona diem mortalibus almum
> Aurora extulerit,

observat idem *pro confirmativa positam esse* : ut illud primo Georgicon,

> Vestro si munere tellus
> Chaoniam pingui glandem mutavit arista.

Sic illud Catulli [1] :

> Nam, si luxerit, ad librariorum
> Curram scrinia.

Accedit quod ille ipse Gregorius, quem, velut titubantem in duobus illis locis invocasse sanctos putat Molinæus, alias affirmate, ac pro certo istud asseruit ; ut in oratione 24 [2].

III. Majore risu dicam, an stomacho, excipiendum illud est ministri de Ambrosio [3] ; quem ait, in funebri laudatione Theodosii imperatoris, invocationem improbasse sanctorum, cum dixit : « Sed tamen tu solus, Domine, invocandus es, tu rogandus, ut eum in filiis repræsentes. Atque hoc (addit minister) tanquam castigatio quædam haberi debet ejus, quod in libro de Viduis tomo primo dixerat, orandos esse angelos, et martyres. Scripsit enim librum de Viduis adhuc neophytus triennio post baptismum : orationem vero funebrem illam, sub vitæ, et episcopatus sui finem. » Ita Molinæus. Locus ille porro libri de Viduis supra est descriptus a nobis capite decimo [4]. In eo tam angelos, quam martyres obsecrandos esse docet, et intercessores adhibendos. Contra quæ frigida, putidaque ministri est exceptio de Christiana professione recens suscepta. Quippe nihil istic Ambrosius aliud dixit, præter id, quod eodem tempore Basilius, Gregorii ambo, Nazianzenus et Nyssenus, Hieronymus ; ac paulo post innumerabiles alii in Oriente, Occidenteque scripserunt, veterani utique Christianæ cultores religionis, et Christianorum doctores, ac magistri ; plerique etiam episcopi : qui quid haberet catholicæ fidei confessio, et quemadmodum ab superstitione, vel sacrilegio repurganda foret, melius scivere, quam Calvinus, et Molinæus, ac ceteræ fæces istius seculi. Quid de Augustino dicam ? An aliud credidit, scriptisve prodidit illa de re quam quod ab magistro et institutore, imo spiritali genitore suo didicerat, Ambrosio ? Atqui cum ab eo baptizatus, et initiatus est Augustinus, complures ille jam in episcopatu annos exegerat. Vide quæ ex hoc, et aliis testimonia selegimus ; in quibus frequens et usitata per illud tempus sole clarius lucet obsecratio, invocatioque sanctorum. Nam quod *solum invocandum* ait *esse Dominum* Ambrosius, ut Theodosium patrem repræsentet in filiis, non eo pertinet, ut intercessores excludantur ceteri. Sed ille significatur videlicet, ac monstratur, qui solus hoc quod rogatur efficit, ac præstat ; et in sanctis suis ut honore affectis, honorari ; aut sublevatis pabulo, pasci : sic invocatis, et rogatis, invocari, et rogari creditur : præsertim cum non interpellentur sic, ut quod petitur per seipsi faciant, ac tribuant ; sed ut ipsi quoque supplices nobiscum ad summum, et unicum muneris auctorem ac largitorem adeant. Itaque tota vis seriesque precationis, ac postulationis ad unum solumque Dominum spectat, et in eo terminatur et acquiescit.

VI. Audiamus nunc de eodem Ambrosio Molinæi aliud erratum priore illo multo im-

τ[illegible]το, ὡς ἐπὶ τῶν ὁμολογημένων. Ὡς εἰ ἔλεγέ τις· εἰ μισεῖ τοὺς πονηρούς ὁ Θεός· διὰ τοῦτο λέγων οὕτως, ἵνα ἐκείνους ἀναγ[illegible]

[1] Catull. epig. 11. — [2] Vide supra c. 10. § 5. — [3] Molin. c. 11. p. 35. — [4] § 7.

manius, et stupidius. In epistola 54. ad Marcellinam sororem [1] Ambrosius longam, et accuratam historiam narrat inventorum a se corporum SS. Gervasii et Protasii ex divina revelatione ; quos et Mediolanensis patronos urbis appellat : et alia quædam de cultu reliquiarum, et ad eas factis miraculis catholicæ fidei, ac ritui consentanea refert. Molinæus [2] tum epistolam hanc, tum sermonem eadem de re ad populum habitum pro ementitis, ac suppositiis habet, hoc uno fretus argumento, quod in illa epistola scriptum est deportata esse martyrum corpora *in basilicam, quam appellant Ambrosianam.* « Atqui neque vivente adhuc, *inquit*, Ambrosio, nec diu postea, ulla sancti Ambrosii basilica extitit. » Potestne quidquam majore dictum temeritate ac levitate proferri ? Etenim Augustinus, qui tum Mediolani, cum inventa illa corpora sunt, interfuit, tum eadem narrat, quæ illic Ambrosius ; tum « propalata, et effossa corpora digno cum honore translata scribit ad Ambrosianam basilicam. » Neque vero *Ambrosiana basilica* ideo vocata est, quod in honorem sancti Ambrosii Deo consecrata fuerit : sed ab ejus conditore videtur appellata, si non illo ipso, qui hæc narrabat, certe altero nominis ejusdem.

V. De locis illis Chrysostomi, quæ ad impugnandam sanctorum invocationem Molinæus plurima congessit, illud primo loco respondemus ; cujusquemodi ea sint, neque illis esse disertiora validioraque ad extorquendam Catholicis implorationem sanctorum, nec explicatu difficiliora, quam quæ superioribus capitibus ad illam propugnandam adduximus, cum ex aliis græcis, ac latinis Patribus, tum ex eodem ipso Chrysostomo. Deinde nihil aliud testimoniis istis significare Chrysostomum, nisi hoc, non absolute, ac præfracte necessarium esse sanctos apud Deum intercessores adjungere : sed posse quemlibet sine sequestre, et internuntio Deum adire, ab eoque postulare quæ volet. Non, ut gentiles putabant, necesse hominibus esse, qui ad supremum Deum aspirare velint, per interjectos minores deos, hoc est dæmones, ad illum contendere. Sic enim Apuleium, aliosque Platonicos existimasse, testis est Augustinus [3] ; nempe, « Ita esse medios dæmones inter deos, et homines, tanquam internuntios, et interpretes ; qui hinc ferant petitiones nostras, inde referant deorum suppetias. » Tum [4], « Ita inter homines quadam medietate versari, ut hominibus apud ipsos deos necessarii videantur. » Item [5], « Eosdem dæmones inter homines, et deos ita medios constitutos putant, ait idem, tanquam nullus Deus homini misceatur ; ut hinc perferant desiderata, inde referant impetrata : atque hoc Platonici præcipui philosophorum, ac nobilissimi sentiunt. »

Quibus ex Christianæ sapientiæ decretis resistit Augustinus, et id necessarium esse negat, homines per interjectos ullos, et interpretes ad summum Deum exorandum accedere : tanquam iste proxime, ac per se cum illis neutiquam misceatur. « Nullo modo igitur, ait idem [6], quasi per dæmonum medietatem, ambiendum est ad benevolentiam, seu beneficentiam deorum, vel potius bonorum angelorum, sed per bonæ voluntatis similitudinem, qua cum illis sumus, et cum illis vivimus, et cum illis Deum quem colunt colimus. »

Hoc sensu Chrysostomus negat angelos, aut sanctos, velut mediatores, necessario interponendos esse ; cum per se quisque vitæ integritate, vel piæ voluntatis affectu niti possit ad Deum : quem qui animum ad orandum afferet, citius, et efficacius impetrabit quidquid ab illo petet, quam si id per interpretes alios ita faciat, ut vel nullum, vel minus acrem et incensum pietatis ardorem in orationem conferat. Ita, inquam, Chrysostomi locus ille est interpretandus, quem ex homilia 44. in caput Geneseos 19, Molinæus attulit ; ut illa duo impetrandi, et exorandi Dei adjumenta inter se comparet ; quorum alterum est, adhibere deprecatores, conciliatoresque sanctos ; alterum, per se ipsum rogare Deum, sed cum magno animi desiderio, et mentis affectu : qui si æqualis utrobique sit, nec ipse Chrysostomus, nec alius quispiam talium doctorum dubitat, quin celerius, et prolixius postulatis annuat Deus, si martyres, aliive sancti, et illius amici, suffragatores adhibeantur. Certe Chrysostomus in illis locis, quæ supra, capite 10. et 11. descripta sunt idipsum docet ; et ad intercessores confugere sanctos, eorumque preces emereri, ac fulciri præsidiis hortatur : quæ potentissima, et efficacissima esse confirmat. Cui et ceteri ibidem in medium adducti veteres adstipulantur.

[1] Supra cit. c. 10. § 6. et c. 11. § 6. — [2] Molin. lib. 7. cap. 11. pag. 34.

[3] Aug. lib. 8. de Civit. Dei. c. 22. — [4] Ibid. c. 23. — [5] Ibid. l. 9. c. 1. — [6] Aug. 8. de Civit. c. 23.

VI. Quod autem ita, ut dixi, Chrysostomi locus ille sit accipiendus, ut illa inter se duo præcise conferat; advocatorum intercessionem, et propriam cujusque, sed sedulam, et ardentem pro seipso precationem; ex ipsamet homilia 44. in Genesim, unde locum illum citavit Molinæus, animadverti potest. Nam ante citata illa verba, de Loto agit Chrysostomus [1], quem in Abrahami gratiam Dominus ex Sodomorum incendio liberavit: et hoc inquirit; utrum propter Abrahami preces, an suapte justitia, cladi isti sit Lotus ereptus. Cui respondet, utrumque illi saluti fuisse. « (1) Cum enim quæ in nostra potestate sunt una contulerimus, *inquit*, tum et justorum intercessio magnam nobis affert utilitatem. Nam si nos quidem socordes ipsi simus; spem autem salutis nostræ in illis solis constituamus, nihil ex eo proficiemus: non ob justorum imbecillitatem; sed ideo, quod nos ipsimet nostra negligentia prodamus. » Quod deinceps aliquot prophetarum testimoniis, et exemplis approbat. Ut cum Jeremiam prohibet Dominus orare pro populo Judaico, ne non exaudiatur [2]. Itaque [3] populum hortatur, ut ad sanctorum intercessiones ita confugiat, et eos oret ut pro se Deum precentur; ut non totam in illorum precibus fiduciam suam collocent; sed pro virili parte laborent ipsi, ex eorum uti precibus fructum capiant. Postea Chananææ mulieris exemplum subjicit, quæ fidei ac devotionis suæ merito id a Christo consecuta est, quod aliena intercessione nondum obtinere potuerat [4]; ubi hoc præclare, quod de ejus mente dixi, comprobat his verbis: « (2) Hanc vero totam historiam Chananææ in medium afferre coacti sumus, ut hoc discamus, non ita nos per alios interpellantes quod volumus impetrare, ut cum per nos ipsi rogamus, quando scilicet cum ardore animi, et alacri, atque experrecta mente, Deum supplices adimus. »

Sane Paulus in posteriore ad Corinthios, etsi multum gratia valeret apud Dominum, et per se quæ vellet, si tamen expedirent, impetrare posset, nihilominus suffragatores illos habere cupit: *In quem speramus,* ait [5], *quoniam et adhuc eripiet* (ex periculis) *adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis.* Quod et ibidem, et alibi non semel facit, multum illius moderationem suspiciente, ac prædicante Chrysostomo [6].

VII. Nam quod de eo genere intercessionis quod a sanctis in carne degentibus impenditur, tam Apostolus isto in loco, quam Chrysostomus in illo utroque loquuntur, non autem de sanctorum corpore perfunctorum precibus; nihil hoc interest: et in eo ipso Molinæi incredibilis stupiditas apparet. Quorum duorum prius jam a nobis ante demonstratum est ex eo, quod sanctorum cum Christo regnantium preces multo, quam cum in carne viverent, efficaciores sunt, ut et ipse Chrysostomus supra decimo capite citatus asserit [7]: et quod iidem post hanc vitam, longe melioris, ac verioris sint vitæ compotes; ut propterea non mortui, sed vivi censendi, appellandique sint. Atque hoc adversus hagiomachos argumento jam usi sumus alibi [8]; et ne leve istud existimes, idem Gregorius Nazianzenus, et ex eodem, quem attulimus, Scripturæ testimonio confectum attulit in oratione 21. quæ est Athanasii laudatio. « (3) Deo vivunt, *inquit,* omnes, qui secundum Deum vixerunt, quamvis hinc excesserint. » [9] *Unde et Deus, vocatur Deus Abraham, et Isaac, et Jacob, ut viventium Deus, non mortuorum.* Posterius autem, quod ad Molinæi stuporem ostendendum singulare esse dixi, hoc modo constat. In libro illo septimo contra cardinalem Perronium, ubi de invocatione sanctorum disputat[10], fatetur id, quod et Calvinus, aliique similes agnoscunt, licere viventibus pro se viventes implorare sanctos, et apud Deum intercessores adjungere: mortuos autem, nefas esse. Porro ut hoc secundum probet, cum aliorum Patrum, tum imprimis Chrysostomi testimonia congerit [11] illa ipsa, quæ paulo ante memoravi:

(1) Chrysost. in Gen. pag. 360. Ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισενέγκωμεν, καὶ ἡ παρὰ τῶν δικαίων πρεσβεία τὰ μέγιστα ἡμᾶς ὀνίνησιν. Ἐπεὶ ἐὰν αὐτοὶ μὲν ῥᾳθυμῶμεν, τὰς δὲ ἐλπίδας τὰς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπ' ἐκείνοις μόνοις ποιώμεθα, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς οἱ δίκαιοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς διὰ τῆς οἰκείας ῥᾳθυμίας ἑαυτοὺς προδίδομεν.

(2) Chrysost. ibid. pag. 362. vers. 29. Ταύτην δὲ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον παραγαγεῖν ἠναγκάσθημεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐχ οὕτω δι' ἑτέρων παρακαλοῦντες ἀνύομεν ὡς αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν, ἐπειδὰν μετὰ θερμότητος προσίωμεν, καὶ διεγηγερμένης διανοίας.

(3) Nazianz. init. orat. 21. Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατα Θεον ζώσαντες, κἂν ἐνθένδε ἀπαλλαγῶσι. Καθο καὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ ἀκούει Θεὸς, οὐ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων.

[1] Chrys. hom. 44. in Gen. p. 360.— [2] Jer. 7. 15.— [3] Chrys. ib. p. 360. ver. 22. et p. 361. ver. 14.— [4] Matt. 15.— [5] 2. Cor. 1. 11. — [6] Chrys. hom. 2. in 2. ad Cor. p. 551. ver. 38.

[7] Chrys hom. 65. tom. 5. supra cap. 10. § 8. — [8] Tom 3. l. 3. de Ang. c. 9. § 2. — [9] Matt. 22. 32. — [10] Molin. lib. 7. c. 12. p. 45. — [11] Molin. c. 11. p. 47.

velut istud est ex homilia 44. in Genesim, ubi Chananææ probat exemplo, nihil intercessore nobis apud Deum opus esse; quoniam melius celeriusque per nos ipsi Dominum adeuntes exaudimur, et obtinemus quæcumque petimus. Ad quod insuper Chrysostomi ejusdem locum alterum citat ex homilia 54. in Mathæum [1], in qua Chananææ historiam enarrat, et similem ἐπίστασιν adhibet Chrysostomus de orando per nos ipsos, ac sine interpretibus Deo. Præterea locum alium corrogat ex homilia 60. tomi quinti editionis Savilianæ; in quo negat « (1) opus nos habere mediatoribus apud Deum, vel circumcursatione, vel adulatione ad conciliandos alios: » quod Chananææ rursus exemplo probat. His allatis Chrysostomi sententiis, tandem minister ita concludit: « Post tam diserta testimonia non esse credibile sanctum illum virum invocasse sanctos homines, aut angelos, præsertim cum aliis in locis perinde loquatur, ac nondum existimans, sanctos vita functos cœlesti felicitate perfrui; quocirca Satanæ organum quodpiam mendacii parentis hujusmodi loca, quibus sanctorum invocatio continetur, Patris illius scriptis inseruisse. » Ita Molinæus, prorsus ἀκρίτως, ac temere, ut paulo post evincam. Sed quod instat agamus modo, et quæ decreverat evertentem, ac sibi ipsi misere contradicentem audiamus ministrum. Cum enim illis in locis omnibus, quæ ad labefactandam sanctorum invocationem e Chrysostomo proposuit, ex Chananææ historia, et aliis, quæ ibidem disserit, evidens sit, de viventium in corpore pro viventibus intercessione loqui sanctissimum doctorem; non potest de sanctorum, qui ex hac vita discesserunt, invocatione ex illis argumentari Molinæus, et eam nefariæ superstitionis, ac Scripturæ fideique contrariæ indidem accusare, ac convincere, quin eamdem notam subscribat invocationi sanctorum viventium; contra quam valere omnino loca illa, si quam vim habeant, oportet. Quare scelus ac flagitium erit vivorum preces implorare vivos, et, quod Jacobus apostolus hortatur, Christianos petere, *ut pro invicem orent, ut salventur*: nec ab grandis istius sacrilegii noxa vindicari poterit Apostolus, qui eorum, ad quos scribebat, orationes tam ardenter, et enixe postulabat. Vide quam infeliciter sua Molinæum in argumentando, ac ratiocinando logica, imo communis sensus ac ratio destituerit.

(1) CHRYSOST. tom. 5. hom. 60. pag. 416. v. 30. Οὐ χρεία σοι μεσιτῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ πολλῆς τῆς περιδρομῆς, καὶ τοῦ κολακεῦσαι ἑτέρους, etc.

VIII. Quod autem ad illam infringendam auctoritatem Chrysostomi, cum de invocatione sanctorum jam corpore solutorum loquitur, duo præscribit; alterum, non illum putasse sanctos adhuc æternæ felicitatis esse participes; alterum, inculcata Chrysostomi libris, nec auctoris istius germana esse loca, quæ invocationem illam præ se ferunt: de priore jam diximus, nihil ad hoc interesse, utrum adhuc supremæ sint sancti felicitatis compotes, an non, ut pro viventibus interpellent; cum Jeremias mortuus [2] *pro* vivente *populo* Judaico *multum orasse* legatur, *et pro universa sancta civitate Jerusalem*, in historia Machabæorum: quam etsi Molinæus respuit, plerique tamen antiquorum Patrum pro canonica scriptura receperunt: ipseque adeo Cæsariensis Eusebius hanc eamdem de orante Jeremia narrationem ex illo libro citat [3]; dum ostendere vult Platonis dogmata cum nostris, id est cum Hebræorum antiquorum placitis, quæ perinde ac veteris eorum Testamenti libros, Christiani complectuntur, apprime esse consentanea: velut est hoc, de quo nunc agimus, « Mortuorum animas, nimirum justorum, vim quamdam habere solutas corporibus, et humanarum rerum curam gerere. » Quod a Platone scriptum in libro undecimo de Legibus comparat Eusebius cum simili Ecclesiæ veteris, id est synagogæ Judaicæ, sententia, quam ex libro secundo Machabæorum adstruit; ubi Hieremias propheta, licet defunctus, orare pro populo visus ab Juda Machabæo esse dicitur. Poterunt itaque sancti post obitum, quamvis nondum suprema felicitate donatos eos arbitremur, intercedere pro viventibus, et de eorum commodis esse solliciti.

IX. In altero ubi certa Chrysostomi, et aliorum quorumdam scripta obelo configit, velut adulterina, et suppositia, criticum se esse prodit hebetem prorsus, et indoctum. Nam sine ratione, sine judicio, homo ab litteris istis non satis paratus, censoriam ibi virgulam distrinxit. Primum in homilia 26. Chrysostomi ad epistolam secundam ad Corinthios pleraque recidit ethicæ partis [4]; propterea quod de apostolorum reliquiis Constantinopoli collocatis, et honore ab imperatoribus illis haberi solito plenam illic eloquentiæ, et gravitatis orationem exposuit; unde nonnulla supra capite duodecimo descripsimus [5]. At

[1] Chrys. hom. 54. in Matt. p. 333.— [2] 2. Mach. c. 15. 14.— [3] Eus. 12. de Præp. c. 2. p. 338.— [4] Molin lib. 7. c. 11. p. 38. — [5] § 4.

quibus hoc argumentis persuadere conatur? Plane futilibus, et ineptis. Negat imprimis laciniam istam cohærere cum antecedente tota disputatione, tum stilo ceteris esse dissimili. In quo utroque mentitur. Horum quæ assuta credit, initium ab illis verbis ducitur. « (1) Sic enim et idololatriæ primum invaluerunt, cum homines in majorem, quam pro merito, admirationem venissent : » et cetera, quæ deinde referam. Solet autem Chrysostomus homilias suas, in quibus Scripturæ libros enarrat, hoc est evangelia, et epistolas, necnon Genesim, bifariam partiri sic, ut in priori parte contextum, ut vocant, ipsum diligenter exponat : in posteriori, quam et ab altera distinguit, moralem aliquem locum pertractet; cujus occasio vel ex ipso Scripturæ corpore, vel ex injecta obiter aliqua sententia nascitur. Nam sæpe levi de causa in postremum illum sermonem delabitur. In capite ergo duodecimo epistolæ secundæ ad Corinthios, quod interpretatur hom. 26. Chrysostomus, disputat Apostolus de se, suisque vexationibus, et persecutionibus, quas singillatim percenset, ac tandem ita concludit : *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*, etc. *Cum enim infirmor, tunc potens sum.* Horum expositioni moralem subjicit partem Chrysostomus, in qua de perpessionibus, et earum fructu, utilitateque disputat, ac demum eo pervenit, ut sanctos ipsos divinitus illis exerceri solere dicat, ut neque majores illi spiritus assumant, neque ceteri plus eis, quam par sit, judiciis suis tribuant. Hinc enim accidisse, ut nullis adversis rebus nimia quorumdam compressa prosperitas, amplius aliquid de illis suspicandi, quam humana fert conditio, causam attulerit hominibus; ex quo falsa religio deorum originem accepit : ut cum Alexander Macedo ad id fastigium opinione hominum ascendit, ut ad duodecim majorum gentium deos tertiusdecimus adscriberetur. Non dubium est quin antecedenti narrationi consentanee sit annexa, et contexta pars posterior; et perperam τὸ ἀνακόλουθον sermoni huic impingat Molinæus.

Nam de dissimilitudine quod tricatur, non tanti de ea re faciendum est hominis istius judicium : quem constat in græcis litteris parum admodum esse consecutum. Certe quæ illa ex homilia resecanda censuit, apprime Chrysostomi stilum, ac dicendi characterem redolent : neque quisquam hactenus est inventus, cui peregrini saporis vel minimam suspicionem attulerint; cum et Casaubonus, et alii græce haud paulo, quam iste, doctiores locum illum accurate pertractaverint, quem pro germano, ac genuino auctoris ipsius habuerunt.

X. Proxima huic est querela, quod insulsam et ineptam fabulam lacinia ista complectitur de Alexandro in deorum numerum relato ex Romani decreto senatus; ac de Christi ἀποθεώσει similiter tentata, sed non impetrata. De quibus priusquam agam, totum Chrysostomi locum, in quem ille dentes infigit, huc adscribam ab illis verbis, quæ proxima sectione paucula descripsi. « (2) Sic Alexandrum, *inquit*, tertiumdecimum habendum esse deum, decrevit Romanus senatus. Hic enim ea potestatis dignitate præditus erat, uti deos quos vellet eligeret, et in numerum referret. Cujus rei argumento est, quod ubi quæ ad Christum attinent renuntiata sunt omnia; qui tum genti præerat, litteras misit ad senatum, quibus sciscitabatur, utrum ipsi placeret illum inter deos adoptare. Verum senatores abnuerunt, irati, et iniquo animo ferentes, quod citra decretum et sententiam, Crucifixi vis ubique diffuso splendore suo, totum orbem terrarum in sui cultum, venerationemque traxisset. » Hæc narratio Chrysostomi vera falsis admista complectitur. Alexandrum in deorum numerum relatum fuisse, ut tertiusdecimus haberetur, multorum testimonio compertum est. Clemens imprimis Alexandrinus hoc refert in Protreptico [1] : tum Cyrillus libro 6. contra Julianum [2]. Æneas Gazæus in Theophrasto, (3) qui hunc honorem ab Atheniensibus illum ait esse consecutum. Non igitur ab Romano senatu, sed ab Atheniensibus pro deo consecratus est. Atenim Molinæus absurdissimum

(1) CHRYS. hom. 6. in 2. ad Cor. pag. 686. v. 29. Οὕτω γὰρ καὶ εἰδωλολατρεῖαι τὴν ἀρχὴν ἐκράτησαν, τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν ἀξίαν θαυμαζομένων.

(2) CHRYSOST. ibid. Οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαιδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἡ σύγκλητος Ῥωμαίων. Καὶ γὰρ αὕτη ταύτην εἶχε τὴν ἀξίαν χειροτονεῖν καὶ ἐγαρίνειν θεούς· ὅτε γοῦν τὰ κατα Χριστον ἀπηγγέλη πάντα, ἔπεμψεν ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων πυθανόμενος, εἰ δοκεῖ αὐτοῖς καὶ αὐτὸν χειροτονῆσαι Θεόν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπένευσαν, ὀργιζόμενοι, καὶ ἀγαναντοῦντες, ὅτι πρὸ τῆς αὐτῶν ψήφου, καὶ γνώμης ἡ δύναμις τοῦ σταυρωθέντος ἐλλάμψασα, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπεσπάσατο σέβας τὴν οἰκουμένην ἅπασαν.

(3) ÆNEAS tom. 12. bibl. pag. 639. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος τρισκαιδέκατος θεὸς παρ' Ἀθηναίοις ἀνηγορεύετο.

[1] Clem. pag. 45.

[2] Cyril. lib. 6. contra Jul. p. 205.

id esse judicat, arbitrari apud illos, qui Alexandrum jussere esse deum, præstitutum fuisse deorum numerum, et suo quemque ordine numeratum. Verum rem ille valde protritam ignoravit, duodecim apud Romanos, sed et apud Græcos, fuisse primarios deos; de quibus Ennianum hoc est vulgare distichum :

* Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars; Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo

Hi sunt δωδεκάθεοι, nempe sex deæ, totidemque dii, ut Suetonius refert in Augusto, capite 70. cum de cœna illius agit δωδεκαθέῳ. Atque hi sunt, quos Ὀλυμπίους θεοὺς nominabant, hoc est *cœlestes*. Hæc enim est vocis ὀλυμπίου notio : ut apud Philonem libro de Dei immutabilitate [1] ὀλύμπιος ἔρως, *amor cœlestis* vocatur : et [2] ὀλύμπιος, καὶ οὐράνιος ψυχὴ, *cœlestis anima*, [3] ὀλύμπιος θησαυρός. Et Hesychius, ὀλύμπιος, ait, οὐράνιος.

XI. Quamobrem in eo Chrysostomus memoria lapsus est, quod senatui Romano tribuit id, quod Atheniensibus imputari oportuit. Sic de Christo Domino quod refert, de hoc inter deos reponendo ad senatum retulisse gentis præsidem, paululum deflexit a vero, dum hoc esse gestum credidit jam ubique nuntiato, et diffuso per orbem Evangelio, quod sub Passionis tempus accidisse, sed accidisse tamen memoriæ proditum est a Tertulliano [4], et post hunc ab Eusebio [5]. Verum non est acuti critici hac una de causa, quod in historicis circumstantiis aberratum illic est, ab Chrysostomo funditus abjudicare laciniam illam; quam qui ad Lampridii Alexandrum Mammææ filium commentarios elucubrarunt, Molinæi consectanei, Casaubonus, et Salmasius, germanum fætum illius esse minime dubitarunt.

Accedat et illud ad ejusdem temeritatem, et ἀκρισίαν convincendam aptissimum, quod in oratione sexagesima tomi sexti Chrysostomus eadem scribit de honore, quem imperatores apostolorum sepulcris habebant, ut post mortem illorum janitores Constantinopoli esse vellent : quod ad illorum basilicas corporum suorum conditoria, ac mausolea collocari voluissent. « (1) Illi, inquit de apostolis loquens, ducti, et circumducti, contemptim habiti, vincti, infinita mala perpessi, post obitum majori in honore quam ipsi reges habentur. Quod qua ratione fiat, deinceps accipe. Romæ in regina omnibus urbe, spretis ceteris, ad piscatoris, et tentoriorum artificis sepulcra imperatores accurrunt, et consules, et duces. Quinetiam Constantinopoli ne propius quidem apostolos ipsos, sed ad eorum limina humi mandari cadavera sua pro magno duxerunt ii, qui diademate coronantur. Ita piscatorum janitores facti sunt imperatores : nec eos post obitum tales esse pudet; verum id sibi decorum existimant non ipsi tantum, sed et illorum posteri. » Hæc Chrysostomus, in ea oratione, qua Christi divinitatem approbat; quæ profecto supposititia nec est, nec haberi potest.

XII. Ad extremum nec illud prætermittam quod ad veterum quorumdam explicandas sententias plurimum potest conducere; in quibus solus invocandus Deus esse dicitur, ac sine internuntiis et conciliatoribus adeundus, quod pro sua benignitate faciles præbere nobis aures, et votis annuere sit paratus. Habent enim dicta hujusmodi, vel hortationes, eam vim, non ut intercessores adhibere vetent omnino, ac nefas esse istud affirment : sed ut propensam in nos Dei voluntatem esse significent, et indulgentem adeo, ut per nos ipsos adeuntes, ac supplicantes clementer acceptur sit. In quo humanum ad usum, moremque temperata locutio est. Ut cum præpotens rex aliquis, ad quem per *admissionales*, et εἰσαγγελεῖς ordinarius est aditus, propensum in aliquem animum suum amoremque testificari volens, ei loquitur sic : Tu si qua in re opus me habes, potes me quoties volueris, per te convenire ego tua causa omnia faciam. Quid hæc dicat : non propterea succenseat, si is, cui copiam fecerit sui, præ modestia, et principis sui reverentia, non per seipsum interpellare audeat interdum; sed per aulicos regi intimos, et gratiosos supplicem libellum offerat. Non dissimilis est apud omnipotentem Dominum causa Christianorum. Quamvis enim per se ipsi interpellare possint : et vero ple-

(1) Chrysost. tom. 6. pag. 631. vers. 13. Οἱ γὰρ ἀγόμενοι, καὶ περιαγόμενοι, οἱ καταφρονούμενοι, καὶ δεσμούμενοι, οἱ τὰ μυρία πάσχοντες δεινὰ, τελευτήσαντες αὐτῶν εἰσι τῶν βασιλέων τιμιώτεροι. Καὶ πῶς σκόπει ἐντεῦθεν· ἐν τῇ βασιλικωτάτῃ πόλει Ῥώμῃ πάντα ἀφιέντες, ἐπὶ τοὺς τάφους τοῦ ἁλιέως, καὶ τοῦ σκηνοποιοῦ τρέχουσι καὶ βασιλεῖς, καὶ ὕπατοι, καὶ στρατηγοί· καὶ ἐν τῷ Κωνσταντινουπόλει δὲ οὐδὲ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἐγγὺς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα ἕξω ἀγαπητὸν εἶναι ἐνόμισαν οἱ τὰ διαδήματα περικείμενοι τὰ σώματα αὐτῶν κατορύττεσθαι. Καὶ γεγόνασι θυρωροὶ λοιπὸν τῶν ἁλιέων οἱ βασιλεῖς· καὶ ἐν τῇ τελευτῇ οὐκ αἰσχύνονται, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζονται οὐ μόνον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ ἔγγονοι αὐτῶν.

[1] Phil. p. 313. C. — [2] Ibid. p. 315. B. — [3] Ibid. p. 316.

[4] Ter. Apol. c. 5. et 21. — [5] Euseb. lib. 2. hist. c. 2.

rumque ita faciunt, ut ex usitatis in Ecclesia catholica precibus constat : nonnunquam tamen precatores allegant sanctos ac Deo caros, uti vivos, ita defunctos; vel potius meliore apud illum vita degentes.

XIII. Huc Hilarii spectat eximius, et ad rem præsentem aptissimus locus : imo Christi ipsius ante, quam Hilarii. Dixit enim ille apostolis suis [1], *In illo die in nomine meo petetis : et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, quia a Deo exivi.* Quibus allatis Christi verbis, hæc Hilarius pertexit [2]:« Caret apud Patrem intercessionis necessitate perfecta de Filio fides; quæ quod a Deo exierit credat atque amet : et per se ipsa jam et audiri meretur, et amari, natum ex Deo filium, missumque confessa. »

Vides ut Christus naturalis, ut ita loquar, et proprius, ac necessarius mediator Dei et hominum, necessariam nihilominus operam suam in intercedendo neget esse apostolis, eo quod Pater ipse sic illos amet, ut absque interventore, ac sequestre nihil non petentibus ipsis, imo ne rogantibus quidem, largiri sit paratus. Quod dupliciter explicare licet. Primum ut tanta erga illos charitate flagrare Patrem suum significet, ut antequam ea, quibus habent opus, a Patre postulent, adeoque mediatorem, et interpellatorem Christum interponant : quemadmodum proxime ante uti facerent admonuit his verbis [3], *Usque modo non petistis quidquam in nomine meo ; petite, et accipietis :* antequam igitur et mediatorem se, et per eumdem, Patrem suum conveniant, hunc omnia nondum petentibus concessurum esse pollicetur ; non quidem absque mediatoris opera, et merito : sine quo nihil omnino tribuitur : sed absque peculiari necessariæ istius rei postulatione, quam egentium apostolorum preces eliciant; qui ne cogitent quidem. Quo illud referri potest profani hominis votum minime profanum Deum rogantis, uti

(1) Apud Xenoph. Socrates.

Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις
Ἄμμι δίδου.

(1) Bona quidem sive postulemus, sive non postulemus, Nobis tribuat.

Tum illud Isaiæ [4] : *Eritque antequam clament ; ego exaudiam.*

Deinde potest dictum illud Christi καθ' ὑπερβολήν accipi; quemadmodum intellexisse videtur Cyrillus : nimirum ut vim amoris, quo apostolos Filii sui prosequitur cœlestis Pater, exprimat : qui tantus est, ut commendatione Filii quodammodo non egeat; adeo ut etiam hoc tacente, minimeque satagente, nihilominus suapte sponte bene sit illis facturus.

Jam vero uti nemo Christianus mediatorem apud Patrem interponendum esse Christum negare audeat, ex eo quod minime necessarium id esse ex Evangelii verbis Hilarius colligit; neque Christo prætermisso, solum esse Patrem adeundum dicere : sic absurde, imperiteque faciunt qui mediatores advocandos esse sanctos non putant, sententiis illis adducti, quæ ad Deum, sine ullius interventu, confugiendum esse prædicant.

Sed finis sit; nam reliquas Molinæi, ac similium nugas persequi non est otii, neque stomachi nostri. Cujusmodi illius est stupor [5], dum Theodoreti negat esse germanas orationes de curandis Græcorum affectionibus, necnon Gregorii Nysseni orationem de S. Theodoro. De Cyrilli vero catechesibus mystagogicis dicemus alio loco.

[1] Joan. 16. 26. — [2] Hilar lib. 6. p. 34. G. — [3] Joan. 16 24. — [4] Isa. 65. 24. — [5] Molin. ib. p. 42.

LIBER QUINTUSDECIMUS.

IN QUO DE ADORATIONE CHRISTI HOMINIS, AC SANCTORUM, TUM CRUCIS, ATQUE IMAGINUM DISSERITUR.

CAPUT PRIMUM.

De Religione, quæ virtus adorationem exercet, obiter disputatur. — 2. Ejus varia nomina. — 3. Θρησκεία quid sit, et unde dicta. — 5. Religionis et superstitionis nominum interpretatio. Cicero perperam reprehensus ab Lactantio. — 7. Religioni inesse debet sapientia, et cognitio. — 8. Tria necessaria videri ad constituendam religionem. — 9. Ex quibus informatur religionis definitio. Eam porro Dei solius cultum proprie per seque spectare, ceteros nonnisi σχετικῶς, et illius gratia.

I. Nemo hactenus theologus extitit, qui, cum de sacramento Dominicæ incarnationis ageret, non de Christi hominis adoratione disputandum sibi esse putaverit. Quod veteres quidem parcius, et quatenus ad solum fere Christum pertinebat, explicare sunt aggressi: posteriores latius plerique tractarunt : ut, præter Christum, de hujus sanctissimæ genitricis, ac cœlitum ceterorum, nec non de Crucis dominicæ, deque imaginum cultu, et adoratione diligenter inquirerent. Credo quod recentiorum hæreticorum ad id illos importunitas excitabat; qui ex omnibus catholicæ religionis ritibus, illum sibi potissimum oppugnandum, evertendumque sumpserunt. Etenim nullum propemodum cum illis de rebus fidei colloquium, nulla disputatio suscipitur, in qua non illud primum, ac præ omnibus unum exprobrent, idololatras nos esse, hoc est *idolorum adoratores*, quod præter unicum, ac supremum Deum, beatissimam quoque Dei matrem, sanctosque post eam reliquos; tum eorum reliquias, et imagines; crucem denique Salvatoris colere nos, et adorare profiteamur. Quæ catholicæ partis accusatio cum periniqua sit, et vel ex inscitia, vel ex impudenti calumnia profecta, propulsari, ac refelli, itidem ut ab aliis theologis solet, a nobis hoc loco debet: ad idque plurimum conferet, bene comprehensam, et perspectam habere vim nominum eorum, quibus ille tum Deo, tum homini Christo, ac proxime ante memoratis ceteris adhiberi solitus in Ecclesia cultus exprimitur. Quocirca de adorationis ante omnia propria notione, ac de ejus multiplici specie, quam potero paucissimis exponam.

II. Ejus virtutis, quam *Religionem* appellant, cum variæ sint actiones, harum una est *adoratio :* quæ cujusmodi sit, tum facilius cognoscetur, cum illa ipsa virtus, a qua proficiscitur, religionis intellecta fuerit. Eam Græci compluribus vocabulis indicant; sed his potissimum, quæ sunt, σέβας, vel σεβασμὸς, εὐσέβεια, θεοσέβεια, θρησκεία, ἐθελοθρησκεία, λατρεία, θεραπεία, δουλία. Latini præter *religionis* peculiare nomen, *cultum*, et *pietatem* usurpant; de quibus vocibus pauca sunt adnotanda, quæ ad sequentem disputationem nonnihil conducent.

Σέβας proprie est *cultus*, unde σέβω, vel σέβομαι est *colo*, ut habent glossæ veteres. Hesychius σέβεσθαι sic interpretatur, ut sit λατρεύειν, προσκυνεῖν; unde σεβαστὸν exponit (1) *adorandum, et honorandum;* quod idem in Cyrilli lexico legitur, ut et illud, σέβας, προσκύνησις. Hinc Σεβαστὸν Græci, quem Latini *Augustum*, nominant; quod cognomen assumptum ab Octavio primum in successores manavit Cæsares : quippe « loca religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, augusta dici, » auctor est Suetonius [1]. Lucas [2], quem, « ut ejus scripta indicant, græci sermonis non ignarum fuisse, » testatur Hieronymus [3], τοὺς σεβομένους προσηλύτους *religiosos*, et *divini cultus apprime studiosos* appellat *proselytos;* vetus interpres *colentes :* at idem paulo post τὰς σεβομένας γυναῖκας, *religiosas mulieres* interpretatur. Græcus scholiastes in priore loco *proselytos colentes* vocari dicit,

(1) HESYCH. Σεβαστὸς, προσκυνητὸς, τιμητός.

[1] Suet. in Octa. c. 7. — [2] Act. 13. 43. et 51. — [3] Hier. de Scri. c. 17.

« (1) quod in observando cultu, ac religione sua sint ardentes, et ignei, ac zelo reliquis antecellant. » Ab hoc nomine deducta sunt εὐσέβεια et θεοσέβεια, quibus opponitur ἡ ἀσέβεια. Quibus in vocabulis impie ac sacrilege lusisse, fertur Eudoxius Arianus Constantinopolitanæ sedis invasor [1] : qui in frequenti concione populi dicere est ausus, Deum Patrem esse ἀσεβῆ, quod nullum coleret ; cum *impium* vox ista significet : Filium vero, εὐσεβῆ, quod Patrem coleret.

III. Θρησκείας vox a Thracibus deducta creditur : « (2) quos asserunt primos divinitatis notionem invenisse, » ait Etymologici auctor ; qui Gregorium Nazianzenum testem illius laudat ita scribentem : « (3) Non Thracum orgia, quorum est θρησκεύειν, hoc est *religiose Deum colere*, ut fama celebratum est. » Θρησκεύειν Hesychius exponit vocabulis istis, « (4) *colere*, *venerari*, *Deo affixum esse*, *ministrare Deo*, *eique famulari*. Cyrilli lexicon θεοσεβεῖν interpretatur.

Ceterum vox ista tam in bonam partem, quam in deteriorem accipi solet. Nam generatim ad cultum qualemcumque, et cujuscumque numinis accommodatur. Interdum vero superstitionem significat. Ita glossarium græcolatinum Θρησκεία, *superstitium*, *religio*, *ritus*. Gregorius vero Nazianzenus in Iambico 15. *de Definitionibus minus exactis*, θρησκείαν ita discernit ab εὐσεβείᾳ, ut illa « (5) cultum etiam dæmonum significet : hæc vero Trinitatis adorationem ; » hoc est veram pietatem. Quibus verbis indicat, θρησκείαν, veram et falsam religionem ; εὐσέβειαν nonnisi veram exprimere. In quo falli puto Eliam Cretensem Gregorii commentatorem [2] : qui θρησκείαν ab illo putat adstringi solum ad cultum idolorum, ac dæmonum : cujus repertorem ait fuisse Orpheum Thracem ; qui primus gentilium mysteria, et ritus venerandorum numinum memoriæ prodidit. Sed perspicuum est hoc solum docere Gregorium, θρησκείας nomen *etiam pro cultu dæmonum usurpari ;* quæ vox *etiam* ostendit non pro eo solo, sed pro vero quoque sumi. Certe idem ipse Gregorius in prima oratione, θρησκεύεσθαι pro vero, et Christiano cultu accipit, cum de præfectura, et magistratu, præsertim ecclesiastico, loquens, hoc est episcopatu, negat ab omnibus esse repudiandum. Nam si omnes detrectent, « (6) Ubinam, *inquit*, et a quibusnam Deus mysticis illis, et sursum ferentibus sacris coleretur? » Tum Clemens Alexandrinus eumdem veri Dei cultum hac voce designat [3]. Synesius item Epistola quarta [4] θρησκευτὴν appellat *religiosum*, id est *monachum*. Et, quod caput est, Jacobus in epistola canonica, θρῆσκον pro *pio*, et *religioso* sumit : (7) *Si quis putat se religiosum esse.* Habent Græci vocem alteram, id est addita altera eamdem auctam, qua *superstitionem*, sive *cultum illicitum* nuncupant, ἐθελοθρησκείαν, quasi dicas, propria voluntate, non ex divina, congruentique disciplina usurpatum Numinis cultum : quo nomine utitur apostolus Paulus in epistola ad Colossenses [5], ubi *superstitionem* reddidit interpres. Quanquam Eusebius (8) in libro primo de Demonstratione evangelica ἐθελοθρησκείαν appellat Mosaicam legem, parvulis, et imbecillis olim per Mosem Judæis editam.

De λατρείᾳ, et δουλίᾳ pluribus dicam postea, cum de adoratione disseram.

IV. Apud Latinos ad eamdem significandam virtutem trita sunt præsertim tria ista nomina, *religio*, *pietas*, et *cultus :* quibus hæc proprie græca respondent, θρησκεία, εὐσέβεια sive θεοσέβεια, et θεραπεία. De his omnibus fere græcis, latinisque vocabulis Augustinus accurate disputat. Et initio quidem Enchiridii, capite secundo, commemoratis his Scripturæ verbis ex libro Job [6], *Ecce pietas est sapientia*, ista pertexit : « Si autem quæras quam dixerit eo loco pietatem, distinctius in græco reperies θεοσέβειαν, qui est Dei cultus. Dicitur enim græce pietas et aliter, id est εὐσέβεια : quo nomine significatur bonus cultus ; quamvis et hoc præcipue referatur ad colendum Deum. » Tum in libro decimo de civitate Dei, capite primo fusius de

(1) Œcum. in cap. 13. Act. Τοὺς περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας θερμοὺς, καὶ διαπύρους, καὶ ζηλωτὰς τῶν ἄλλων μᾶλλον.

(2) Etymol. Οὗτοι γὰρ πρῶτον ἐξεῦρον τὴν περὶ τὸ θεῖον ἔννοιαν.

(3) Naz. Οὐ Θρακῶν ὄργια, παρ' ὧν καὶ τὸ θρησκεύειν, ὡς ὁ λόγος.

(4) Hesych. Θρησκεύει, σέβεται, θεραπεύει, προσεδρεύει, ὑπηρετεῖ τῷ Θεῷ, λατρεύει.

(5) Nazianz. in carm. iamb. pag. 200 :

Θρησκείαν οἶδα καὶ τὸ δαιμόνων σέβας·
Ἡ δ' εὐσέβεια προσκύνησις (τῆς) Τριάδος.

(6) Idem orat. 1. pag. 3. B. Ποῦ δ' ἂν ἔτι, καὶ παρὰ τίνων θρησκεύοιτο ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ μυστικὰ, καὶ ἄνω φέροντα, etc.

(7) Job. 1. 26. Εἴ τις δοκεῖ θρῆσκος εἶναι.

(8) Euseb. 1. de Dem. pag. 16. vers. 29. Ἰουδαίων δὲ ὡσαύτως τῶν ὑπὸ Μωσέως ἀτελῆ, καὶ οἷα νηπίοις, καὶ ἀσθενέσι κατάλληλον ἐθελοθρησκείαν.

[1] Niceph. lib. 9. c. 46. — [2] Elias ad Orat. 1. Naz. nu. 12. et ad Orat. 3. num. 4. et 104.

[3] Clem. 5. Strom. p. 390. B. et lib. 6. initio. — [4] Syn. pag. 165. C. — [5] Col. 2. 23. — [6] Job. 28. 28.

illis vocibus disserit. Ubi primum latriam in Scripturis sanctis accipi dicit pro « ea servitute, quæ pertinet ad colendum Deum : » de qua dicam paulo post. Deinde ipsum colendi, vel cultus vocabulum ad alia multa transferri ait. « Et quia et aliarum rerum dicitur cultus, ideo latine uno verbo significari Deo debitus cultus non potest. » Quin etiam ne ipsum quidem *religionis* nomen, « quamvis distinctius non quemlibet, sed Dei cultum significare videatur, unde eo nomine interpretati sunt nostri eam quæ græce θρησκεία dicitur, » nihilominus ambiguum esse docet, quod eo significetur officium, et cultus ille præterea, qui « cognationibus humanis, atque affinitatibus, et quibusque necessitudinibus exhibetur. » Quod ipsum et de pietatis vocabulo dicit, quam Græci εὐσέβειαν vocant : quæ quidem « et erga parentes haberi officiose dicitur, » et operibus misericordiæ tribuitur. Demum ita concludit Augustinus : « Quæ itaque λατρεία græce nuncupatur, et latine interpretatur servitus ; sed ea, qua colimus Deum : vel quæ θρησκεία græce, latine autem religio dicitur ; sed ea, quæ nobis est erga Deum : vel quam illi θεοσέβειαν, nos vero non uno verbo exprimere, sed Dei cultum possumus appellare : hanc ei tantum Deo deberi dicimus, qui verus est Deus, facitque suos cultores deos. »

V. Sed apud Latinos præcipuum est, ac præ reliquis usitatum nomen Religionis, cujus origo et interpretatio varie traditur. Nam aut ab *relegendo ;* aut ab *relinquendo ;* aut ab *religando* deducitur. Primam amplexus est Cicero in secundo libro de natura Deorum, ubi superstitionem a religione discernit. « Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati : quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent et tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo : ut elegantes ex eligendo : tanquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, et religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. » Hunc locum, et hanc Ciceronis interpretationem arguit Lactantius [1], atque ineptam judicat ; sed ita, ut illius mentem minime videatur assecutus. Nam hoc velle Ciceronem putat, « Precari pro salute filiorum semel, religiosi ; et idem decies facere, superstitiosi esse hominis. » Atqui « si semel facere optimum est, quanto magis sæpius ? » Item, « Si totos dies precari, et immolare, criminis est ; ergo et semel. Si superstites filios subinde optare, vitiosum est ; superstitiosus igitur et ille, qui etiam raro id optaverit. Aut cur vitii nomen sit ex eo tractum, quo nihil honestius, nihil justius optari potest ? » Verum non ex eo superstitiosum appellatum esse dicit Cicero, quod sæpius, et totos dies precaretur, ac eos adiret, aut iis sacra faceret : quod qui ageret, religiosus vocari perinde mereretur : sed inde potius, quod eamdem rem nimis improbe, anxieque peteret ; ac non tam honoris deorum cupidus, quam proprii commodi in illa ipsa re postulanda videretur. Siquidem optare superstites liberos, patris familias interest : idque si immoderate, et nimis avide roget, ac contendat, in vitio ponitur. At vero Numinis cultum studiose persequi, et in eo pervestigando, ac relegendo diligentiam, et industriam adhibere, si id per se spectetur, hoc est privata utilitate seposita, laude dignum et honestum merito censebitur. Ita religio, laudabilem cultum, superstitio vituperabilem significat : quoniam hæc non tam ad illius quem colit honorem, quam ad utilitatem cupiditatemque propriam officium suum refert ; illa nihil nisi cultum Dei, ac venerationem respicit.

VI. Non est tamen hoc omittendum, *religiosi* vocem apud antiquos in deterius acceptam fuisse, et cum *superstitioso* promiscue habitam : quod ex Nigidio figulo homine doctissimo Aulus Gellius commemorat [2] ; a quo et incerti poetæ versum hunc allatum refert :

Religentem esse oportet ; religiosum nefas.

« Hoc, inquit Nigidius, inclinamentum semper hujuscemodi verborum, ut vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus, signat copiam quamdam immodicam rei, super qua dicitur. Quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione sese alligaverat : eaque res vitio assignabatur. »

Lactantius porro tum religionem a superstitione distinguit ita [3], ut « religio veri cultus sit ; superstitio, falsi : » tum « religionis nomen a religando, et a vinculo pietatis esse deductum ; quod hominem sibi Deus religaverit, et pietate constrinxerit ; quia servire nos ei ut Domino, et obsequi ut patri necesse

[1] Lact. lib. 4. c. 28.

[2] Lib. 4. c. 9. — [3] Loco cit.

est, » etc. « Superstitiosi autem vocantur, pergit idem dicere, non qui filios suos superstites optant, (omnes enim optamus,) sed aut ii, qui superstitem memoriam defunctorum colunt, aut qui parentibus suis superstites colebant imagines eorum domi, tanquam deos penates. Nam qui novos sibi ritus assumebant, ut deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlum receptos putabant, hos superstitiosos vocabant. Eos vero, qui publicos, et antiquos deos colerent, religiosos nominabant. Unde Virgilius octavo Æneidos,

Vana superstitio, veterumque ignara deorum. »

At Massurius Sabinus, ut scribit Gellius [1], religiosum dici putat, « quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est ; verbum a relinquendo dictum, tanquam ceremoniæ a carendo. » Huic religionis origini suffragatur Nonius Marcellus [2], qui et superstitiosi aliud etymon profert. « Sed vere superstitiosi, *ait*, proprietatem ex hoc habent, quod præ cultura deorum supersedeant cetera, id est negligant. Itidem et religiosi, quasi religiosi omnium ceterorum, sacrificiis deserviant. » Fortean legendum *reliquosi*, quod cetera omnia relinquant. Sed et Macrobius idem cum Gellio docet, auctore fretus Servio Sulpicio.

Interpres vero Virgilii Servius ad illum octavi Æneidos versum, superstitionem, quam definit *timorem superfluum et delirum*, dictam putat « ab aniculis, quia multæ superstites per ætatem delirant, et stultæ sunt. Aut secundum Lucretium, superstitio est superstantium rerum, id est cœlestium, et divinarum, id est, quæ super nos stant, inanis, et superfluus timor. » Respexit autem ad illos Lucretii versus, quibus religionem ita describit in libro primo :

Humana ante oculos fœde cum vita jaceret
In terris oppressa gravi sub religione,
Quæ caput a cœli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans.

Nam *religionem* passim pro *superstitione* ponit, et ab religando derivare videtur : ut cum in eodem primo libro *religionum nodos* appellat.

Primum quod magis doceo de rebus, et artis
Religionum animos nodis exsolvere pergo.

Denique ad Æneidos octavum librum, Servius religionem dictam inde vult, *quod ea homines regantur ad cultum divinum.*

VII. Ut has omnes originationes missas faciam, quarum pleræque fortassis insulsæ sunt, usus jam obtinuit, ut *religio* in virtute, *superstitio* in vitio poneretur. Itaque Philo Judæus τὴν εὐσέβειαν, quæ est *religio*, vel *pietas*, duobus extremis vitiosis utrimque stipari asserit, δεισιδαιμονίᾳ, id est *superstitione*, et ἀσεβείᾳ, quæ est *impietas*. Quod etiam Clemens Alexandrinus observat in Protreptico ad gentiles [3] : et utrumque vitium allegorice significari dicit Deuteronomii capite 23. ubi ab ingressu Ecclesiæ Domini duo hominum genera prohibentur, *eunuchus*, sive attritis, sive amputatis testiculis ; et *de scorto natus* : quæ sic interpretatur, « (1) ut eunuchi generum duum, impium animi affectum significent, divina, et fœcunda et genitali virtute privatum : reliquus autem, et tertius, id est e scorto natus, eum designet, qui pro uno veroque Deo, plures sibi falso appellatos inscribit deos : quemadmodum qui e scorto natus est, multos sibi, ob veri inscitiam, patres adscribit. » Huic Clementis allegoriæ suffragatur usitata propheticis in libris illa similitudo, qua cum adulterio, vel scortatione Israelitici populi idololatria comparatur. Eoque pertinet illud Lactantii libro 4. capite 3. « Cultus igitur deorum veri esse non possunt ; eodem modo, quo matrimonium dici non potest, ubi mulier una multos viros habet : sed hæc aut meretrix, aut adultera nominabitur, etc. Sic et religio deorum impudica est, et incesta ; quia fide caret. »

Idem Clemens in libro septimo Stromateon, de cultu Dei ac vera religione disputans, (2) ostendit solum eum, qui Christianus est perfectus, ac suis omnibus numeris absolutus,

(1) Clem. Alex. pag. 12. Αἰνίττεται δὲ διὰ μὲν τῶν προτέρων τὸν ἄθεον τρόπον, τὸν τῆς θείας, καὶ γονίμου δυνάμεως ἐστερημένον· διὰ δὲ τοῦ λοιποῦ τοῦ τρίτου, τὸν πολλοὺς ἐπιγραφόμενον ψευδωνύμους θεοὺς, ἀντὶ τοῦ μόνου ὄντος Θεοῦ. Ὥσπερ οὖν ἐκ τῆς πόρνης τοὺς πολλοὺς ἐπιγράφεται πατέρας, ἀγνοίᾳ τοῦ πρὸς ἀλήθειαν πατρός.

(2) Idem init. 7. Strom. pag. 503. C. Πρόκειται τοίνυν παραστῆσαι ἡμῖν, μόνον τὸ γνωστικὸν ὅσιόν τε, καὶ εὐσεβῆ, θεοπρεπῶς τὸν τῷ ὄντι Θεὸν θρησκεύοντα.

[1] Loco cit. — [2] Fol. 209. pag. 2.

[3] Pag. 12.

quem ab scientia γνωστικὸν appellat, esse *sanctum et religiosum, prout divinæ majestati convenit, verum Deum colentem.* Hanc virtutem, θεραπείαν τοῦ Θεοῦ, id est *cultum Dei* vocat[1], et θεοσέβειαν, necnon θεοπρέπειαν, hoc est *cultum divinæ majestati congruentem.* Quam quidem definit sic, ut sit (1) *habitus qui id servat quod Deo convenit.* Hunc autem habitum partim scientia, et notitia constare rerum illarum, quæ ad Deum colendum pertinent, partim pio affectu animi integri, et innocentis, recte scripsit Hierocles Pythagoreus in commentario ad aurea Pythagoræ carmina. « (2) Religiosus, *inquit*, est, qui divinam scientiam, et sui perfectionem adeptus est ; utpote qui præstantissimum honorem tribuit bonorum causis, et principiis, per creaturæ studium ad eos, qui ad largiendum natura comparati sunt, sese convertens ; et eo ipso quod bona potest capere, honorans illos, ab quibus ista perpetuo donantur. »

Philo Judæus in tractatu, *Quod deterior potiori insidietur*, alio modo definit, « (3) Religionem esse ministerium hujusmodi, quale servi impigre quidquid jussum fuerit facere parati, dominis exhibent. »

Nec pœnitenda est illa definitio, quam Festus grammaticus his verbis complectitur : « Religiosi dicuntur, *inquit*, qui faciendarum, prætermittendarumque rerum divinarum, secundum morem civitatis dilectum habent, nec se superstitionibus implicant. »

VIII. Ex quibus omnibus tria colliguntur, quæ religionis naturam constituunt. Imprimis, uti dixi, inesse scientia debet, ex qua delectus oritur rerum ad Dei cultum congruentium ; unde *religio* nomen accepit. Quod late Clemens Alexandrinus libro sexto, et septimo Stromateon declarat : in quibus propositum ei est ostendere, *gnosticum*, quem perfectum dixi esse Christianum, non modo non ἄθεον, et impium esse, quod gentiles passim de Christianis jactare solebant : verum e contrario solum esse veri Numinis cultorem, vereque pium, ac religiosum. Propterea duo illa vitia, quorum in medio sitam esse *religionem* scribit in Protreptico, (4) ἀμαθίας, id est *inscientiæ* propria esse statuit. Et alibi « (5) nullum servare » dicit « religionis vestigium nec in hymnis, nec in sermonibus, sed nec in scriptis, vel dogmatibus, minime convenientem Deo sententiam ; quæ in abjectas, et minime decoras cogitationes sensusque deflectit. » Et in Stromateo sexto « (6) religiose Deum colere id esse *ait* veræ officia justitiæ cum cognitione conjungere. » Lactantius item in libro 4. capite 4. negat « religionem a sapientia separari posse, aut sapientiam a religione secerni. »

Secundo inest in religione servitus quædam quam Deo præstamus : quam quidem vocabula ipsa declarant, quibus *religio* solet affici, λατρεία, θεραπεία, et *religionis* origo ipsa, quam a *religando* deductam existimant. « Sapientia spectat ad filios, ait Lactantius [2], quæ exigit amorem : religio ad servos, quæ exigit timorem. Nam sicut illi patrem diligere debent, et honorare ; sic hi dominum colere, ac vereri. Deus autem, qui unus est, quoniam utramque personam sustinet, et patris, et Domini ; et amare eum debemus, quia filii sumus, et timere, quia servi. » Cui consentaneum est, quod nomina illa duo, quibus Hebræi religionem, piumque Dei cultum significant, servitutem ac timorem sonant; עבודה, et יראה. Sed et *metus* pro *religione* ab Latinis sumitur ; quod auctoritate Virgilii confirmant Nonius Marcellus, et Servius ad septimi Æneidos versum hunc,

Sacra comam, multosque metu servata per annos.

Tertio in religione spectari debent officia quædam, et ὑπηρεσίαι, id est *ministeria*, ut Philo loquitur, cujusmodi servituti sunt annexa. Quanquam non talis est ista servitus, qualem a mancipiis exigunt, coacta scilicet, ac vi ab hominibus expressa, et ut ita dixerim servilis : sed *justa et clemens*, ut cum Comico loquar [3],

(1) Clem. ibid. pag. 504. C. Ἡ θεοπρέπεια ἕξις ἐστὶ τὸ πρέπον τῷ Θεῷ σώζουσα.

(2) Hier. in aur. carm. Εὐσεβὴς δὲ ὁ τὴν θείαν ἐπιστήμην ἔχων, καὶ τὴν ἑαυτοῦ τελείωσιν, ὡς τιμιὴν ἀρίστην προσάγων τοῖς τῶν ἀγαθῶν αἰτίοις, τῇ σπουδῇ τῆς κτίσεως πρὸς τοὺς χορηγεῖν πεφυκότας ἐπιστρεφόμενος· καὶ τῷ λαμβάνειν τὰ ἀγαθὰ δύνασθαι τιμῶν τοὺς ἀεὶ διδόντας αὐτά.

(3) Philo pag. 128. D. Εὐσέβειαν ὑπηρεσίαν τινὰ τοιαύτην, ὁποίαν δοῦλοι δεσπόταις τὸ κελευόμενον ἀόκνως ποιεῖν ἐγνωκότες ὑπηρετοῦσιν.

(4) Clem. in Protr. pag. 12. A. Ακρότητες ἄρα ἀμαθίας ἀθεότης, καὶ δεισιδαιμονία.

(5) Idem. 7. Strom. pag. 518. B. Καθόλου τοίνυν οὐδεμίαν σώζει θεοσέβειαν οὔτε ἐν ὕμνοις, οὔτε ἐν λόγοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν γραφαῖς, ἢ δόγμασιν, ἡ μὴ πρέπουσα περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπόληψις· ἀλλ' εἰς ταπεινὰς καὶ ἀσχήμονας ἐκτρεπομένη ἐννοίας τε, καὶ ὑπονοίας.

(6) Idem pag. 470. D. Τὸ δ' ἐστὶ θρησκεύειν τὸ θεῖον διὰ τῆς ὄντως δικαιοσύνης ἔργων τε, καὶ γνώσεως.

[1] Clem. 7. Stro. p. 564.

[2] Loco cit. — [3] Terent. in Andr. Actu 1. sc. 1.

et in qua *liberaliter serviunt*. Siquidem utraque persona conjungitur, *patris et Domini*, in eo qui colitur, Domino, ac Deo, ut ait Lactantius [1].

Atque hæc officia, et ministeria, quibus ille colendus est, non temere sibi quisque debet præscribere, et qualiacumque vult adhibere: sed ab illo ipso, qui religiose est observandus, antea discere : quod per fidem, et sapientiam obtinetur, « Quia idem Deus est, pergit Lactantius, qui et intelligi debet, quod est sapientiæ : et honorari, quod est religionis. Sed sapientia præcedit : religio sequitur : quia prius est, Deum scire ; consequens, colere. » In quo animadvertenda Socratis sententia est, quam refert Augustinus [2], « Unumquemque deum sic coli oportere, quomodo se ipse colendum esse præcepit. »

IX. Ad extremum quæ sit natura *religionis*, ac definitio, licet ex omnibus hactenus explicatis ita colligere : *Religio virtus est, quæ Deo tanquam supremo omnium Domino debitum, et congruentem cultum adhibet.*

Qua ex definitione illud intelligimus, religionem proprie ac per se solum intueri, ac sibi colendum proponere Deum ; quod quidem in libro de vero cultu, qui est operis totius sextus, hac sententia complexus est Lactantius [3] : « Ergo in Dei agnitione, et cultu rerum summa versatur. In hoc est spes omnis, ac salus hominis ; hic est sapientiæ gradus primus; ut sciamus quis sit nobis verus pater, eumque solum pietate debita prosequamur : huic pareamus, huic devotissime serviamus ; in eo promerendo actus omnis, et cura, et opera collocetur. » Quod si in alios officii aliquid, et cultus virtus eadem impendat, non id erga illos principaliter exercet : sed per eos tendit ad Deum, ejusque gratia, et in istis honorandi illius causa facit. Quem cultum σχετικὸν Græci nominant, hos est *relativum*, et quasi *transitorium :* qui non in eo sistit, hæretque, qui colitur ; sed per eum transit ad primarium, ut vocant, *objectum*. Quemadmodum amor ille, quo propter Deum caros habemus homines, ac de his bene mereri studemus, ad ipsum proprie pertinet, qui in iis diligitur, Deum. Quo illa Christi sententia spectat [4] : *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Hoc vero diligenter observare oportet, quod accuratius postea docebitur ; cum adversus catholicæ criminatores fidei, ac pietatis, causam hujus agemus. Nunc de adoratione, cujus gratia paululum in religionis explicanda natura commorati sumus, disputare aggredimur. Quam unum ex officiis religionis, et externi cultus functionibus, S. Thomas constituit in Summa theologica [5] ; ubi de religione, et ejus actibus luculenter disserit [6].

CAPUT SECUNDUM.

De adorationis natura et definitione : — 1. Adorationis definitio. Ea proprie soli Deo convenit; creaturis secundum analogiam. — 2. Duplex hujus differentia. 3. Adorationem esse duplicem, interiorem, et exteriorem. — 4. Explicata vocabula, quæ adorationem significant, ut προσκύνησις. — 6. De latria. — 7. Quæ soli Dei adorationi tribuitur. — 9. Externæ adorationis quædam species soli Deo deferuntur.

1. Adoratio, quam Græci προσκύνησις vocant, ut Joannes Damascenus in oratione prima de Imaginibus ait, est (1) *Submissionis, et honoris indicium*. Et in tertia, (2) *Submissionis et abjectionis signum*. Quod ex Anastasio Theopolitano, id est Antiocheno episcopo sumpsit; qui in epistola quadam, *Adorationem* dixit (3) *honoris expressionem esse*. Quamob-

(1) Damasc. pag. 705. Ἡ προσκύνησις, ὑποπτώσεως, καὶ τιμῆς ἐστι σύμβολον.

(2) Idem orat. 3. pag. 775. Προσκύνησις τοίνυν ἐστὶ σημεῖον ὑποπτώσεως, τουτέστιν ὑποβάσεως, καὶ ταπεινώσεως.

(3) In 7. Syn. act. 4. pag. 639. C. Τιμῆς γὰρ ἔμφασίς ἐστιν ἡ προσκύνησις.

[1] Lib. 4. c. 4. — [2] Lib. 1. de cons. Evang. c. 18. — [3] Lib. 6. cap. 9.

[4] Matt. 25. 40. — [5] In 2. 2. qu. 84. — [6] Ibid. qu. 81.

rem pro eo atque honor se habet, ita de adoratione judicandum est. Est autem honor [1], « testificatio quædam excellentiæ, quam in quopiam agnoscimus. » Aristoteles vero « (1) signum esse » dicit « opinionis quæ de beneficentia alicujus excitata est, » (sic enim verba illius interpretor,) quod tam de eo dictum intelligi vult, qui bene fecit, quam qui bene potest facere. Pro differentia igitur excellentiæ, aut beneficæ virtutis, variat honos, qui illi tribuitur : varia itidem testificatio est honoris, et submissionis, abjectionisque sui, quam *adorationem* esse diximus. Dei ut natura, sic excellentia est, et dignitas infinita ; vis itidem infinita bene merendi ; quibuscum nullus ab creaturis profectus honor adæquari, nulla par, et idonea compensari prædicatio, ac testificatio potest : hominum vero, vel angelorum, quantacumque sit amplitudo, ac præstantia, si cum illa comparetur, non est exigua, sed nulla. Itaque distat hæc ab altera immenso quodam intervallo, nec sub eodem genere ambæ continentur. Ex quo manifestum est, προσκύνησιν, id est *adorationem*, quæ excellentiæ, honorisque testimonium habet, proprie soli convenire Deo, sicut et esse, sive τὸ ὄν, et opulentia bonorum omnium, ac possessio : creatis porro rebus nonnisi participatione quadam, et adumbratione ; ex quo ἀναλογία consequitur. Cujusmodi ex sanitate vulgatum et aptissimum exemplum philosophorum usus ascivit. Hæc enim proprie, ac soli congruit animanti : ceteris de quibus usurpari solet, nonnisi quatenus ad illud principale referuntur ; et ut ejus vel causæ sunt efficientes, ac conservantes, vel indicia tantum, et vestigia ; vel quocumque alio modo ad illud pertinent. Græci σχέσιν hanc nominant, Latini *habitudinem*, ac *proportionem*. Ita τὸ ὄν, quod est *ens*, de Deo, creatisque rebus ἀναλόγως dicitur, et commune fit utrisque : quia proprie solus ille est, qui *se esse qui est*, verissime dixit ; creata vero omnia cum eo comparata nihil sunt, utpote de nihilo facta, et eodem reditura, nisi ille conservet.

II. Sed est aliquid in ea re dignum animadversione nostra, quod magno deinceps usui futurum est : nimirum ea, quæ σχετικῶς, et ἀναλόγως a principali tanquam a fonte derivatam appellationem capiunt, in duplici esse discrimine. Quædam enim formam ipsam, a qua denominantur, in sese continent, genere quidem diversam, sed pro captu creatarum rerum congruentem, et a primario participatam. Sic homo substantia dicitur, et intelligens, ac rationalis, sapiens item, et justus : quarum omnium appellationum causas, id est formas ipsas, et qualitates in se complectitur ; quæ si cum Deo comparentur, valde sunt imperfectæ, et nonnisi ἀναλόγως tales nominantur. Alia vero forma ipsa carent, a qua denominantur ; nec nisi habitudine ad eam, quæ in principali residet, ac comparatione censentur : quemadmodum in exemplo superiore sanæ dicuntur herbæ, sana item inambulatio, quia salubres sunt, id est sanitatem conciliant ; quam sibi inhærentem non habent : nonnulla item sana dicuntur, quia sanitatis duntaxat indicium præbent. Eodem prorsus modo, ut ad propositum revocetur oratio nostra, honor atque cultus, et adoratio, quæ propter excellentiam, et dignitatem alicui defertur, divinæ quidem naturæ primo et principaliter, ac proprie soli tribuitur ; (hanc enim spectat religio ipsa, cujus officia illa esse dicuntur ;) reliquis vero ἀναλόγως, et secundo loco defertur. Atque angelis quidem, et hominibus, id est ratione præditis creaturis, ita convenit, uti causam et formam, ad quam honor adhærescit, sui generis, et conditionis obtineant : ceteris vero, velut imaginibus, ac mutis eorum monimentis, quæ nullam ex sese capiunt excellentiam ejusmodi, in quam quadrat honor, et cultus, minus proprie ac perfecte competere. Quare mere σχετικῶς coli, et adorari dicuntur : eo quod ad ista non adhærescit, neque in his insistit veneratio nostra ; sed per ea transit ad prototypum : uti postea copiosius exponam. At in sanctis non est sola σχέσις. Inest enim forma ipsa, excellentiaque sui generis, in quam honor, et cultus consentaneus dirigitur.

III. Illud est præterea considerandum : adorationem, ac religiosum cultum esse duplicem ; unum exteriorem, qui corporis administratione, et externo aliquo gestu, ac significatione præbetur, velut inclinatione capitis, adgeniculatione, et similibus ; alterum interiorem, qui in mentis actione consistit, et exteriorem quodammodo animat, et format ; fit autem dupliciter. Nam et intelligentia capimus, ac profitemur excellentem illius dignitatem, qui a nobis colitur : et voluntatis affectu in eumdem rapimur, ut honestatum,

(1) ARIST. 1. Rhet. cap. 5. Τιμὴ δέ ἐστι μὲν σημεῖον εὐεργετικῆς δόξης.

[1] S. Thom. 2. 2. quæst. 105. art. 1.

et illustri in gloria positum eum esse cupiamus. « (1) Etenim quia duplici natura constamus, ait Joannes Damascenus, aspectabili, et in aspectum non cadente, hoc est intelligibili, ac sensibili, idcirco duplicem conditori nostro adorationem offerimus. » Utrumque Jonas Aurelianensis explicat sic [1], ut interior, *colendi* vocabulo; exterior, *adorandi* significetur. Ideo Exodi 20. præcepisse Dominum: *Non adorabis ea, neque coles.* « Aliud est, *inquit*, colere, aliud adorare. Potest quis interdum et invitus adorare: sicut nonnulli regibus adulantes, cum eos in hujusmodi studia deditos vident, adorare se simulant idola; cum in corde ipsorum certum sit, quia nihil est idolum. Colere vero est toto huic affectu, et studio mancipari. Utrumque ergo resecat sermo divinus; ut neque affectu colas, neque specie adores. » Atque hæc non omni ex parte vera est observatio; recte tamen illud notatum est, adorationem proprie in externo cultu, ac veneratione ita consistere, ut ejus comes esse debeat interior animi affectus, quo nos Deo subjicimus; ex quo metienda, dijudicandaque est externa conformatio corporis, aut quælibet alia gestio: ut qualis cultus sit, et utrum major minorve, quam pro rei objectæ merito, ac dignatione sit, æstimari possit. Siquidem externus per sese spectatus potest fallere, cum unus et idem homini plerumque tribuatur, ac Deo. Sed interest animi, ac propositi mentis, quod utrobique dispar est, et exterioris actionis modum, ac rationem determinat.

IV. His velut fundamentis positis, varia sunt consideranda vocabula, quibus adorationis species utraque circumscribitur; quæ ambabus significandis pleraque sunt communia, uno fere duntaxat excepto, quod summæ majestatis venerationi usu magis, et consensu, quam certa ratione delectum, et exemptum videtur. Sunt autem hæc præcipue nomina, προσκύνησις, σέβας, τιμὴ, λατρεία, δουλία, de quibus nonnulla sunt adnotanda. Ea latine reddi sic possunt: *Adoratio*, *cultus*, *honor*, *famulatus*, *servitus*.

Προσκυνεῖν, quod *adorare*, ac *venerari* glossæ veteres interpretantur, ab κυνῶ et κύω, quod est *osculari*, deducit auctor Etymologici magni, et Tarasius in epistola ad Constantinum et Irenem imperatores [2]. Hic enim salutandi mos apud antiquos fuit, ut osculerentur, quod ex Homero, aliisque tam græcis, quam latinis veteribus constat. Sed videtur non simplex *osculandi* vel *salutandi* notio ei subesse vocabulo: verum ejusmodi potius, quæ cum inclinatione, incurvationeque corporis ac vultus fieret: ita ut terræ os admoveretur, propemodum κυνηδὸν, id est *canino more*. Fuit hoc salutandi genus orientalibus præsertim populis usitatum. Aristoteles in primo Rhetoricorum, capite quinto, ubi de honore agit, partes ejus recenset, sacrificia, laudationes, et id genus alia: tum « (2) quæ apud barbaros usurpari consueverant, ut adorationes; » ubi necesse est προσκύνησιν sumi pro ea, quam dixi, cervicis, imo totius corporis inclinatione, et osculatione terræ: a qua liberi populi, præsertim græci, semper abhorruerunt. Scribit Plutarchus Themistoclem profugum a Græcia cum ad Xerxem, sive, ut aliis placet, Artaxerxem ejus filium venisset, monitum fuisse ab Artabano tribuno militum, ut si regem adire vellet, hunc prius more Persarum adoraret: « (3) Nam vos, *inquiebat*, libertatis præ ceteris, et æqualitatis observantes esse ferunt. Apud nos autem cum plurimæ sunt, ac præclaræ leges; tum hæc præstantissima: honorare regem, et imaginem adorare servantis omnia Dei, etc. » Addidit, « regi usitatum non esse cuiquam aures præbere, a quo non prius sit adoratus. » Hic προσκυνεῖν, nullo adjuncto alio, pronum in terram venerari significat. At Herodotus libro septimo addidit verbum προσπίπτοντας, id est *in terram procumbentes*, ubi de Lacedæmoniorum legatis ad Xerxem adeuntibus meminit. « (4) Primum, *inquit*, cum satellites eos juberent, et cogerent procumbentes regem adorare, negaverunt se, vel si in caput protruderentur, id esse facturos. Non enim in more sibi esse, hominem adorare. »

(1) DAMASC. lib. 4. cap. 13. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ὁρατῆς τε, καὶ ἀοράτου, ἤτοι νοητῆς, καὶ αἰσθητῆς συντεθείμεθα φύσεως, διπλῆν, καὶ τὴν προσκύνησιν τῷ δημιουργῷ προσάγομεν.

(2) ARIST. 1. Rhet. cap. 5. Τὰ βαρβαρικὰ, οἷον προσκυνήσεις.

(3) PLUT. in Them. Ὑμᾶς μὲν οὖν ἐλευθερίαν μάλιστα θαυμάζειν καὶ ἰσότητα λόγος. Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων, καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα Θεοῦ τοῦ τὰ πάντα σώζοντος, etc. βασιλεῖ γὰρ οὐ πάτριον ἀνδρὸς ἀκροᾶσθαι μὴ προσκυνήσαντος.

(4) HEROD. lib. 7. pag. 485. Πρῶτα μὲν, τῶν δορυφόρων κελευόντων, καὶ ἀνάγκην σφι προσφερόντων προσκυνέειν βασιλῆα προσπίπτονται, οὐκ ἔφασαν, ὠθεόμενοι ὑπ' αὐτέων ἐπὶ κεφαλὴν ποιήσειν ταῦτα οὐδαμᾶ. Οὔτε γάρ σφι ἐν νόμῳ εἶναι ἄνθρωπον προσκυνέειν.

[1] Jonas lib. 1. de cultu imag. to. 4. Biblioth. col. 544.

[2] Taras. in Syn. 7. Act. 7. pagina 833.

Idipsum in Syria, et Palæstina receptissimum fuisse, testes sunt Scripturæ sacræ exemplis istiusmodi refertæ, in quibus non Deus solum in ritu illo, sed etiam viri principes, et inferioris etiam conditionis homines salutati leguntur.

V. Quocirca generalis est ea vox, et ex usu sacrarum litterarum, tam ad profanum, et civilem honorem, quam ad sacrum, et divinæ majestatis peculiarem adhibetur. Nonnunquam tamen ad hunc proprie restringitur: ut cum ita Lex præcipit [1], *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Quod et Patres imitati plerumque. Athanasius in epistola ad Adelphium, cum ita scribit: « (1) Non enim creaturam adorat creatura. » Et Basilius apud Gregorium Nazianzenum præfecto Valentis ad Arianam hæresim sequendam minis, et hortationibus instigante respondit: « (2) Nullam creaturam adorare sustineo, cum sim ipse creatura Dei, et Deus esse jubear. » Cyrillus quoque sæpius προσκυνεῖν pro adoratione sumit, quæ soli convenit Deo, et creaturæ interdicitur, ut in libro tertio contra Nestorium [2]. Ubi [3] hæreticus iste verbo σέβειν, quod est *venerari,* usus est pro λατρεύειν, et προσκυνεῖν. Itaque complures antiqui diligenter hoc notarunt, τὴν προσκύνησιν non hujusmodi in Scripturis usum ac significationem habere. Imprimis vero Joannes Damascenus oratione prima [4], et tertia de Imaginibus [5]: et Tarasius in Synodo septima [6]: Jonas Aurelianensis libro primo de imaginibus contra Claudium Taurinensem: et Dungalus adversum eumdem; necnon liber Excerptorum de imaginibus [7].

VI. De λατρείᾳ, quod nomen supremum Numinis cultum vulgo significat, græci hoc grammatici perhibent, λάτριν pro mercenario, vel servo accipi. Ita Hesychius, et Eustathius [8], qui et λάτρον dici constitutam mercedem asserit. Addit Cyrilli dictionarium λάτριν significare (3) *ancillam cum metu servientem.* Quare non multum ab δουλείᾳ discrepat λατρεία. Nihilominus pervicit usus græcorum latinorumque Patrum, ut λατρεία peculiare nomen esset supremi cultus, et adorationis, quæ nulli rei creatæ, sed uni vero, ac sempiterno Deo tribuitur; de quo audiendus est Augustinus, qui libro 10. de civitate Dei, capite 1. sic scribit: « Latriam quippe nostri, ubicumque sanctarum Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem. Sed ea servitus, quæ debetur hominibus, secundum quam præcepit Apostolus, servos dominis suis subditos esse debere, alio nomine græce nuncupari solet. Latria vero, secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper, aut tam frequenter, ut pene semper, ea dicitur servitus, quæ pertinet ad colendum Deum. » Et libro 5. capite 15. « Pietas, *inquit,* vera non exhibet servitutem religionis, quam latriam Græci vocant, nisi uni vero Deo. »

Et in libro 20. contra Faustum, capite 21. postquam colendos esse martyres religioso quodam cultu docuit; de quo post agemus; de altero qui soli Deo convenit, ita disserit: « At vero illo cultu, quæ græce latria dicitur, latine uno verbo dici non postest, cum sit quædam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent, nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus vel cuiquam martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo. »

Tum in primo libro de Trinitate, capite sexto, subtilius illud λατρείας nomen expendit, ubi et Spiritum sanctum Deum esse, non creaturam ostendit ex eo, quod [9] *jubemur non servire creaturæ, sed creatori;* ubi verbum λατρεύειν posuit Apostolus: at vero Spiritu sancto eodem modo servire oportere Apostoli testimonio probat; qui *spiritui Deo,* vel *Dei* sese λατρεύειν, id est *servire,* alibi scribit [10]. Verum aliter hic locus in græcis plerisque concipitur, nec est necesse modo de illius vera lectione contendere, de quo me alibi scripsisse memini [11]. Hoc unum impræsentiarum agimus, ut λατρείας usum illustremus ex Augustini sententia.

VII. Hoc igitur λατρείας vocabulum non tantum apud Græcos, sed etiam apud Latinos catholicæ communionis, sic ex antiquo deinceps in consuetudinem est receptum, ut ad

(1) ATHAN. tom. 1. pag. 332. Οὐ γὰρ κτίσματι ἡ κτίσις προσκυνεῖ.

(2) NAZIANZ. orat. 20. pag. 349. B. Οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευσμένος.

(3) CYRILL. Λάτρις μετὰ φόβου δουλεύουσα.

[1] Matt. 4. 10. — [2] Cyrill. tom. 6. p. 55. et seq. — [3] Ibidem p. 54. D. — [4] Damas. p. 703. — [5] Idem p. 775. et seq. — [6] Act. 7. p. 833. — [7] To. 11. Bibl. PP. pag. 729. — [8] Ad Iliad. φ. pag. 1337. — [9] Rom. 1. 25. — [10] Phil. 3. 3. — [11] Tom. 2. lib. 2. de Trin. c. 13. § 3.

solum adhiberetur cultum significandum divinæ ac supremæ majestatis; nec ulli creaturæ tribueretur, cum προσκύνησις, et adoratio nonnunquam ad sanctorum, et reliquiarum, tum etiam imaginum venerationem accommodata sit: uti plenius postea constabit. Quod ipsum generales synodi secutæ sunt, præeunte maxime septima in fidei definitione; ac scriptores omnes catholici, qui adversus Iconoclastas pro sanctarum imaginum cultu, et sanctorum veneratione impigre certamen sumpserunt: velut Joannes Damascenus, Jonas Aurelianensis, Dungalus, et complures alii: qui omnes nullum in latina lingua proprium nomen invenientes, quod soli divino cultui sic congrueret, uti alio transferri se minimè pateretur, græcum ipsum *latriæ* nomen sui, hoc est latini, juris fecerunt; cum haberent *servitutis*, hoc est δουλείας pene notionis ejusdem, ut jam dixi, vocabulum: verum illud potius peregrinum retineri placuit, ut in aliis plerisque, in quibus stultum est tricari, et otiose litigare; cum nulla sit ars, ac disciplina, quæ non proprias, et a se nonnunquam repertas, fabricatasque voces, ac nomenclaturas asciverit: quas velut dictata magistrorum excipiunt, et ediscunt, non reprehendunt aut corrigunt illarum studiosi.

Neminem proinde sobrium ac pudentem pigebit eo more, iisque vocibus animi sensa sui, et notiones exprimere, quas a majoribus acceperit: nec tam in vocabula rerum, quam in res ipsas, et sententias inquiret. Quamobrem etsi προσκυνεῖν, et *adorare*, ac δουλεύειν, id est *servire*, et hujus generis alia, minorem ex sese ἔμφασιν non habeant, quam λατρεία, ob quam promiscue usurpari mereantur potius quam ista: nihilominus communi sermonis consuetudini par est eos obsequi, qui sic loqui curant, ut intelligantur: non secus ac nummis utimur in communi vita vulgo receptis, et cujus hoc interest auctoritate probatis.

VIII. Hic ipse loquendi arbiter, et magister usus antiquorum testimonio sancitus nos docuit, cetera præter λατρείαν vocabula religiosi cultus interdum ad supremi gradus venerationem, hoc est soli debitam Deo, significandam assumere: alias angelis accommodare, vel hominibus sanctis, aut iis rebus, quæ anima carentes, aura quadam sanctitatis afflari creduntur: nec temere ad offensionem, et maledicti occasionem trahere promiscuam illam usurpandarum vocum licentiam.

Ad id vero facilius impetrandum, duo quædam paulo a nobis ante notata conducent. Alterum, religionem, qua ex virtute adorandi, et hujus generis ceterorum officia ducuntur, ad unum Deum colendum, et congruo honore prosequendum per sese, ac primario, proprieque referri; ad aliorum venerationem, nonnisi secundo loco, et principalis illius gratia: ut quidquid creaturis religiosæ observantiæ, et honorificæ testificationis adhibetur, id Deo potius, cujus unius causa et voluntate tribuitur, quam illis, quæ coli videntur, imputari merito debeat.

Atqui uti sanctos Deus pro infinita sua benignitate, tum bonorum suorum omnium, tum etiam gloriosorum nominum participes et consortes esse voluit; (nam et deos, et filios, et fratres Christus illos non dubitavit dicere;) sic in honoris communionem vocatos iisdem honoris vocabulis propemodum nobilitari concessit: sed ita tamen, ut in eorum usu ratio haberetur, quatenus unumquodque, quod illis vocibus subest, cultus, et officii genus utrique conveniat.

Alterum, eamdem religionis virtutem, et, quæ ex ea oritur, adorationem duplici actione censeri, exteriore scilicet, et interiore; quarum prior corporis administratione geritur, posterior animi affectu continetur: qui et potiores in cultu partes obtinet, et est simili in observantiæ signo gestuque dissimilis. Quapropter eadem conformatio corporis, ut genuflexio, vel capitis inclinatio, vel in humum depressio, ex interiore sensu, et affectu diversum genus sortitur adorationis, ac vel ad λατρείαν pertinet, vel ad communem, et creaturis concessam.

IX. Quanquam externæ sunt quædam cultus species, quæ communiter ambobus impendi nequeunt, Deo et creaturis; sed illi duntaxat: et ad λατρείαν proprie pertinent, quale est sacrificium, quod nulli, præterquam summo Deo, licet offerre, ne externa quidem actione tenus, et cæremonia: ut Augustinus sæpe significat[1]. Scribunt Hebræorum magistri cum de idololatria disputant, suum cuique idolo, ac falso numini attributum esse cultus, et venerationis modum ex gentilium præscripto; quem nisi quis Judæus religionis desertor in quovis colendo deo secutus sit, sed alterius proprium alteri detulerit, pœnam in idololatras constitutam non committere, sed impune ferre. Ita Rambam in tractatu de Idololatria, capite tertio. Excipit deinde adorationem, et

[1] Lib. de Civit. cap. 1. 4. et lib. 20. cont. Faust. cap. 21.

sacrificium, et huic annexa, quæ universe prohibentur; ut si quis ea cujuscumque dei in honorem præstiterit, ex lege plectatur. Adorationem vocant illi משתחוה, quæ est προσκύνησις, id est *incurvatio;* λατρείαν vero עבודה, quæ proprie servitus dicitur, et generale nomen est sacrificium et alia complectens. Sed apud græcos Patres λατρεία plerumque speciatim pro sacrificio sumitur, quod singulare habet Ecclesia Christiana, et catholica, et λατρεία τῆς οἰκονομίας appellatur, ut libro secundo ex Epiphanio monuimus [1].

CAPUT TERTIUM.

An homo in Christo, perinde ac Verbum, latriæ cultu sit honorandus. — 1. Quæstionis forma constituitur. — 2. Apollinaristæ unica adoratione latriæ carnem cum Verbo complexi : quia de substantia Dei credebant utrumque esse. — 3. Ideo Catholicos vocabant hominicolas, quod veram in Christo substantiam hominis asserentes colerent. — 4. Nestorius unica itidem adoratione ambas naturas colendas putabat, sed subdole, quia morali duntaxat unitione illas conjunctas esse dicebat. — 5. Gilberto Porretano error iste tributus, quod carnem non latria, sed minori adoratione dignatus sit. — 6. Unica et summa latriæ veneratione humanam naturam in Christo coli debere defenditur; primum ex auctoritate Conciliorum: — 7. tum Patrum, ut Athanasii, — 8. Epiphanii, — 9. Cyrilli, Theodoreti. — 10. Ambrosii de ea re exquisitum testimonium, — 11. item Augustini, — 13. Damasceni, — 14. Hildephonsi.

I. Duplici natura constare Christum Dominum, Christiana religio profitetur : eademque singulas docet quæ sibi propria sunt, et insita retinere, citra commutationem, aut confusionem aliquam; quod Græci ἀσυγχύτως, et ἀτρέπτως vocant [2]; ut nec in divinam velut consumpta, vel absorpta cesserit hominis natura : nec in hanc illa quoquo modo conversa transierit. Cum igitur humana in illo substantia nostræ non dissimilis, nec specie diversa maneat; creata sit, et servilis ex sese conditionis oportet. Ex quo non levis, nec absurda causa dubitandi oritur, utrum Christus totus, et in solidum, proque indiviso sit adorationis genere illo colendus, quod divinitatis esse proprium, et λατρείαν nominari, capite antecedente diximus. Etenim qui creaturæ serviunt, quod est λατρεύειν, vel δουλεύειν, et ad supremæ genus adorationis, cultusve pertinet; eos Apostolus alienos ab veri Dei notitia, et religione judicat; primum in epistola, quam ad Romanos scripsit; ubi de antiquis philosophis loquitur [3], *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacio :* (1) *et coluerunt, et servierunt creaturæ potius, quam creatori.* Deinde in ea, quæ est ad Galatas, (2) *Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii, serviebatis.* Igitur λατρεύειν, et δουλεύειν creaturæ nefas videtur. De quo legenda sunt quæ in secundo libro de Trinitate dixi [4] : ubi filium Dei hoc argumento demonstrari a Patribus docui verum esse Deum, quod λατρείας, et δουλείας cultu sit affectus. Hic igitur status est inquisitionis nostræ, an sit adoratione unica eaque summa, et divina, colendus Deus et homo Christus; an potius ita dividi cultum oporteat, ut λατρείᾳ sola sit adoranda divinitas Verbi; altero vero genere, et longe inferiore, honoranda sit in eodem hominis natura.

II. In hujusmodi controversia primi nobis occurrunt Apollinaristæ; qui unica Christum adoratione venerandum esse docuerunt; sed aliter, ac catholica fides habet, communem cum ea sententiam interpretati sunt. Non enim naturas convenisse duas existimarunt; quippe hominem negantes in Christo fuisse perfectum, ac nostri similem, solam a Verbo carnem esse susceptam, eamque de cœlo lapsam, et Patri ὁμοούσιον, hoc est *ejusdem substantiæ* cum Deo statuerunt; ut latissime tradit Athanasius in libro de incarnatione Verbi [5] : et nos in libro primo capite sexto, ubi de hæresi Apollinaris actum est, ostendimus. Quare merito idem Athanasius illos

(1) Rom. 1. 25. Καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.

(2) Gal. 4. 8. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς.

[1] Sup. lib. 2. c. 1. § 5. — [2] Vide lib. 2. c. 2.

[3] Rom. 1. 25. — [4] Cap. 12. § 5. — [5] Ath. p. 479. et seq.

arguit, quod Incarnationem revera e medio tollerent, hoc est humanæ carnis assumptionem; nec aliud præterquam solam illius speciem, ac larvam admitterent, quemadmodum Marcionitæ, ac Manichæi. Non enim vera esse potest incarnatio, ubi vera caro non est. Non est autem vera caro, quæ Deo consubstantialis est, ac divina, et increata; quæ enim est hujusmodi, Deus est. Hæc, ut summatim dicam, Athanasii est illo in libro, et in aliis contra Apollinaristas repetita disputatio.

Cui quidem illorum errori necessario connexa, et consentanea erat altera hæc sententia, quam dixi ; unica tantum adoratione Christum, hoc est Verbum divinum, et divinam, consubstantialemque carnem, coli a nobis oportere. Siquidem qui hoc affirmat, nihil aliud profitetur, nisi Deum, ac Creatorem latriæ cultu venerandum esse; quoniam increata caro, creatura non est, sed Deus, et Creator.

III. Hac imbuti opinionis perfidia Catholicos incessebant Apollinaristæ, et eos probrose nominabant ἀνθρωπολάτρας, hoc est *hominicolas*, eo quod hominem in Christo una cum Deo pari, et eodem latriæ cultu prosequerentur. At Catholici vicissim hoc se convicio ulciscebantur, ut illos σαρκολάτρας vocarent, id est carnicolas : quia carnem expertam animæ sumpsisse Christum putabant. Quanquam caro ista non erat, sed carnis adumbratio quædam, et ementita species, ut paulo ante dixi; quam quidem divinitatis particulam esse profani homines asserebant, ut non tam σαρκολάτραι, quam εἰδωλολάτραι nuncupandi forent, qui carnis εἴδωλον, hoc est *larvam et simulacrum* adorarent.

Auctor est Gregorius Nazianzenus in epistola posteriore ad Cledonium, quæ vulgo inscribitur Oratio 52. consuevisse istos hæreticos hanc præ se ferre sententiam, atque ædium suarum vestibulis inscribere, « (1) Adorandum esse non hominem deigerum, sed Deum carnigerum. » Sed, ut vere loquamur, non σαρκοφόρον Θεὸν colebant, ut qui carnis haberet, aut gestaret nihil ; sed *spectrum*, id est εἴδωλον σαρκοειδές. Hinc autem ratio constat, cur Apollinaristæ naturas duas in Christo profiteri nollent, ne carneam quidem veram, ac solidam, et nostræ similem, hoc est creatam. Nimirum vereri se dicebant, ne aut ambas adorarent, et ita creaturam in ejusdem cum Deo consortium honoris ascisceret : aut alteram duntaxat adorandam sibi proponerent, alteram relinquerent.

Leontius libro de Sectis, capite octavo epistolam quamdam commemorat falso Julii Romani pontificis nomine inscriptam ad Dionysium Corinthi episcopum, in qua sententia hæc erat, cujus antea meminimus [1] : « (2) Necessarium est enim duas asserentes ipsius esse naturas, alteram quidem adorare, alteram non adorare : et in divinam quidem baptizari, in humanam vero minime baptizari. » Deinde alterum ex Athanasio locum refert idem Leontius, in quo unum ait esse filium : non autem naturas duas, unam adorandam, alteram non adorandam. Verum ambo ista loca germana non esse, sed supposititia, et ab Apollinaristis pessima fide catholicis auctoribus attributa, ex eodem Leontio probavimus supra [2]. Quare ad hoc tantummodo spectant, ut Apollinaristarum sensum de Christi adoratione perspectum habeamus; et eos sciamus, quod ex ipsorum hæresi consequens est, affirmasse, unica λατρείας adoratione Christi carnem, utpote divinam, et Deo consubstantialem, cum Verbo sibi copulato coli a nobis debere.

IV. Eamdem adorationis unitatem in contrario propugnando dogmate Nestorius amplexus est. Qui etsi naturas duas revera disjunctas, ac separatas induceret, hoc est hypostases, et personas totidem, nequaquam tamen id verbis fatebatur, sed unam tantummodo personam : ut in libro primo, capite septimo accurate demonstravimus, necnon in libro tertio, capite tertio, ubi de unitione naturarum ex Nestorii sententia disputavimus. Hinc enim constat, hæreticum istum hominis naturam cum Verbo putasse in consortium dignitatis ejusdem, et honoris ascitam. Itaque simul adorandam cum Deo Christi carnem asserebat : ut ex illius dictis probat Cyrillus, quæ libro quinto, capite quinto descripsimus [3]; quo in capite multa Nestorii loca congesta reperies, in quibus αὐθεντίαν, id est *auctoritatem*, et ἀξίαν, *dignitatem*, μίαν καὶ μοναδικὴν, id est

(1) Nazianz. pag. 748. B. Τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν σαρκοφόρον. Vide supra lib. 1. cap. 6.

(2) Leont. tomo 11. bibl. PP. pag. 526. C. Ἀνάγκη γὰρ δύο λέγοντας αὐτοὺς φύσεις, τὴν μὲν προσκυνεῖν, τὴν δὲ μὴ προσκυνεῖν· καὶ εἰς μὲν θείαν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μὴ βαπτίζεσθαι.

[1] Lib. 4. c. 6. § 9.

[2] Lib. 4. cap. 6. — [3] § 7.

unam, *et singularem* constituit utriusque naturæ. Tum vero [1] « naturas separare se *ait*, honorem et adorationem minime separare. » Item alia ejusdemmodi, quæ mentem illius hanc fuisse testantur ; etsi naturæ prorsus distinctæ, nec ulla substantiva copulatione, sed σχετικῇ duntaxat conjunctæ fuerint ; honorem tamen, adorationem atque cultum pro indiviso utrique eumdem, et unum attribuendum esse. In quo tamen fucus idem ac dolus latebat, quem in naturis, ac personis illum adhibuisse monstravimus. Ut enim reipsa Deum ab homine separatum esse, ac sola σχέσει, et *morali*, ut vocant, unitione junctum, eamdem facere personam adstruebat : ita duas perinde adorationes re, ac consequentia sermonis orationisque suæ decernebat ; quæ *morali* itidem nexu in unum concurrerent. Siquidem Deum dumtaxat absoluta, et directa latria venerabatur : hominem vero σχετικῇ, hoc est *secundum rationem*, ut loquitur Facundus ex Nestorianorum sensu [2] ; quem et illa ejusdem verba reddebant [3], « Propter gestantem, eum qu igestatur veneror : propter latentem, eum qui apparet adoro ; » et alia similia, quæ in capite illo quinto quinti libri retulimus.

Sic cum imperator, aut rex quispiam cum regia veste ac purpura, ut olim dici consueverat, adoratur, etsi unicus est cultus numero, ratione tamen diversus ac duplex videtur. Personæ quippe principis absolutus, ac præcipuus impenditur : purpuræ autem, ac vesti, nonnisi σχετικῶς, et ἀναλόγως propter eum, qui illa est indutus. Minorem certe omnium opinione venerationem meretur vestis ipsa, quam corpus, aut corporis membrum aliquod, velut caput, aut manus principis. Hæc enim, quia reipsa unum per sese, et οὐσιωδῶς sunt cum principe, parem, et absolutum, ac directum cum illo cultum obtinent : vestis autem nonnisi σχετικὸν. Non dissimilis fuit opinio Nestorii de Christi λατρείᾳ : hanc enim proprie, et directe soli imputabat Deo ; homini vero, quem ab eo non minus impie, quam subdole distrahebat, relatione sola, et habitudine, itidem ut naturas inter se copulari credebat.

V. Hujusmodi nefariæ virus opinionis, quod occultabat Nestorius, testatur Gaufredus Claravallensis monachus S. Bernardi discipulus palam aperteque præ se tulisse Gilbertum Porretanum Pictaviensem quondam episcopum : qui in Remensi concilio sub Eugenio papa ob quasdam sententias parum catholicæ fidei consentaneas in judicium adductus, easdem recantavit, adversante sibi præ ceteris S. Bernardo. Cujus discipulus, uti dixi, qui ei concilio intererat, Gaufredus in epistola ad cardinalem Albanensem, alium ejusdem Gilberti refert errorem, ex ipsius scholiis in Psalterium ; ubi carnem Christi negat latriæ cultu venerari oportere. Gaufredi verba libet hic adscribere [4] : « De cetero super capitulis aliis, *inquit*, de quibus mandatum vestræ dignationis accepi, diligenter considerans in libro Glossarum psalterii, quas idem Gilbertus Porretanus composuit super versum [5], *Adorate scabellum pedum ejus*, ita scriptum inveni ; Caro de terra est ; et de carne Mariæ carnem accepit Christus. Hæc sine impietate adoratur a nobis, quia nemo carnem ejus spiritualiter manducat, nisi prius adoret. Hucusque verba sunt Augustini, quibus continuo addit Gilbertus declarationem , quod est additamentum eorum : Non illam dico adorationem, quæ latria est, quæ soli Creatori debetur ; sed illam, quæ dulia dignior est. Dulia enim adoratio est, quæ etiam creaturæ exhibetur : quæ duas habet species ; unam, quæ hominibus indifferenter ; alteram, quæ soli humanitati Christi exhibetur. » Hæc Gaufredus ex Gilberto ; qui carnem Christi non putavit eadem cum Deo adoratione dignandam, sed media quadam inter eam, quæ Deo soli, et quæ creatis rebus tribuitur.

Ceterum minime prætereundum illud est ; librum istum Gilberti manu exaratum in membranis invenisse me, ex bibliotheca monasterii S. Victoris ad muros hujus urbis expromptum, in quo quæ Gaufredus refert, minime continentur. Adscribam hic quæ in membranis illis legi, ad illum Psalmi nonagesimi octavi locum, *Adorate scabellum pedum ejus*. « Cum alio loco dicat Scriptura, Terra est scabellum pedum meorum ; quid hic præcipit adorari scabellum ? Sed sciendum, quod de terra terram, id est de carne carnem accepit, et eam nobis dedit ad manducandum, quia nemo manducat, nisi prius adoret. Hæc unita verbo Dei, assumpta sine impietate adoratur : et peccat qui non adorat. Non tamen propter ipsam ; quia caro non prodest quidquam. Sed propter ipsum, cujus pedum scabellum est, quod adoras. Unde supponit, Quoniam sanctus est ille, in cujus honore scabellum adoras. Melius dixit sanctus, quam sanctum, ut cor-

[1] § 5. — [2] Lib 9. cap. 2. pag. 372. — [3] Vide supra lib. 5. c. 5. § 5.

[4] Tom. 7. Par. 2. Concil. p. 623. E. — [5] Ps. 98. 5.

pus a divinitate discernas, etsi sint una persona. Vel sanctum est ipsum scabellum, id est corpus; sed propter eum, cujus scabellum est. Pedes vero sunt indefecta stabilitas divinitatis, cujus est caro scabellum. » Hactenus glossæ Gilberti, quarum sententia multum discrepat ab iis, quæ Gaufredus exscripsit, estque communiter catholicæ fidei consentanea. Nam et ex Augustino tota fere est expressa.

VI. Jam vero unica Christum Deum et hominem adoratione colendum esse, jamdudum synodalibus decretis, et consensu sanctorum Patrum, et, quod caput est, Scripturarum sacrarum auctoritate constitutum est.

Primum synodus Alexandrina præside habita Cyrillo : ex qua missa est synodalis ad Nestorium epistola, cum duodecim capitulis, sive anathematismis, quæ tertia, et ultima est earum, quas ad hæreticum illum dedit Cyrillus in octavo capitulo, confitendum hoc ei, subscribendumque præfixit sub interminatione τῆς ἀκοινωνησίας, hoc est *excommunicationis:* (1) *Si quis audet dicere assumptum hominem coadorari cum Deo Verbo oportere, et conglorificari, tanquam alterum cum altero,* (*nam particula, cum, addita hoc cogit intelligi,*) *et non magis una reverentia veneratur Emmanuel, unamque ei glorificationem dependit, juxta quod verbum caro factum est, anathema sit.* Hoc Alexandrinæ synodi decretum, una cum epistola synodica ad Nestorium missum ab Cyrillo, Chalcedonensis synodus approbavit in Definitione fidei. Ibi enim [1] synodicas epistolas Cyrilli ad Nestorium admittere se profitetur. Tum quinta Synodus novo illud canone confirmavit, qui est ordine nonus [2]. Itidemque Lateranensis synodus sub Martino primo [3] : quæ Chalcedonensem fidei definitionem, ut et quintæ Synodi, ratam habuit, et omnia illa in acta sua retulit. Quinetiam [4] anathematismos duodecim Cyrilli in eadem inseruit, cum hac epigraphe : *Symbolum apud Ephesum ducentorum Patrum.* Nos hoc loco quintæ Synodi canonem nonum, in quo illa traduntur, græce subjiciemus, cum latina interpretatione, qualem Lateranensis synodus exhibet [5] : (2) *Si quis adorari in duabus naturis dicit Christum, ex quo duas adorationes introducunt, semotim Deo Verbo, et semotim homini : aut si quis ad peremptionem carnis, aut ad confusionem deitatis et humanitatis unam naturam, sive essentiam convenientium protense dicens, sic adorat Christum ; sed non una adoratione Deum Verbum incarnatum cum ejus carne adorat ; juxta quod sanctæ Dei Ecclesiæ ab initio traditum est, talis anathema sit.* Hinc illud apparet ex Ecclesiæ consensu, et traditione fixum, et stabilitum esse, unica tantum adoratione, eaque divina, et suprema, carnem, id est naturam hominis venerandam esse cum Verbo. De quo nonnulla scripsimus in libro sexto, capite decimo sexto, ad anathematismum octavum Cyrilli ; quæ hic repetenda non sunt.

VII. Cum his egregie consentit imprimis Athanasius in epistola ad Adelphium episcopum : ubi de hoc argumento copiosam orationem exponit ; negans adorationem carnis ab illa Verbi separandam, sed ambas naturas jubens unica coli veneratione. « (3) Nos creaturam non adoramus, *inquit*, absit. Gentilium enim, et Arianorum ejusmodi est error. Sed dominum creaturæ incarnatum Deum Verbum adoramus. Quamvis enim caro ipsa per sese pars est creaturarum, tamen Dei corpus est facta. Ac neque corpus ejusmodi per se dividentes, per Verbum adoramus : neque Verbum adorare volentes, ipsum longe a carne

(1) Anath. 8. Cyrilli. Εἴ τις τολμᾷ λέγειν τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον συμπροσκυνεῖσθαι δεῖν τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ συνδοξάζεσθαι, καὶ συγχρηματίζειν Θεὸν, ὡς ἕτερον ἑτέρῳ· τὸ γὰρ σὺν ἀεὶ προστιθέμενον τοῦτο νοεῖν ἀναγκάζει· καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μιᾷ προσκυνήσει τιμᾷ τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ μίαν αὐτῷ τὴν ὁμολογίαν ἀναπέμπει, καθὸ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀνάθεμα ἔστω.

(2) Canon. 9. Synodi quintæ coll. 8. pag. 292. Εἴ τις προσκυνεῖσθαι ἐν δυσὶ φύσεσι λέγει τὸν Χριστὸν, ἐξ οὗ δύο προσκυνήσεις εἰσάγονται, ἰδίᾳ τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ ἰδίᾳ τῷ ἀνθρώπῳ· ἢ εἴ τις ἐπὶ ἀναιρέσει τῆς σαρκὸς, ἢ ἐπὶ συγχύσει τῆς θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ μίαν φύσιν, ἤγουν οὐσίαν τῶν συνελθόντων τερατευόμενος οὕτω προσκυνεῖ τὸν Χριστόν· ἀλλ' οὐχὶ μιᾷ προσκυνήσει τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθέντα, μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκὸς προσκυνεῖ, καθάπερ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία παρέλαβεν ἐξ ἀρχῆς, ἀνάθεμα ἔστω.

(3) ATHANAS. tom. 1. pag. 331. B. Οὐ κτίσμα προσκυνοῦμεν· μὴ γένοιτο. Ἐθνικῶν γὰρ, καὶ Ἀρειανῶν ἡ τοιαύτη πλάνη. Ἀλλὰ τὸν Κύριον τῆς κτίσεως σαρκωθέντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον προσκυνοῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ σὰρξ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μέρος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ Θεοῦ γέγονε σῶμα. Τῶν οὔτε τὸ τοιοῦτον σῶμα καθ' ἑαυτὸ διαιροῦντες διὰ τοῦ Λόγου προσκυνοῦμεν· οὔτε τὸν Λόγον προσκυνῆσαι θέλοντες μακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός. Ἀλλ' εἰδότες, καθὰ προείπομεν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τοῦτον καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενον ἐπιγινώσκομεν Θεόν. Τίς τοιγαροῦν οὕτως ἄφρων ἐστὶν, ὡς λέγειν τῷ Κυρίῳ· ἀπόστα ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα σε προσκυνήσω ;

[1] Chalced. Concil. Act. 5. p. 339. E. — [2] Collat. 8. p. 292. — [3] Consult. 4. tom. 4. Conc. p. 709.

[4] Ibid. p. 708. — [5] Canon. 9. Synod. quintæ ex Later. Syn. Tom. 4. Concil. p. 710.

disjungimus. Verum istud scientes, ut jam diximus, Verbum caro factum est, hoc ipsum etiam in carne positum Deum agnoscimus. Quis igitur ita desipit, ut Domino dicat, Recede a corpore, ut te adorem? »

Hic veram, certamque rationem dicti sui Athanasius attulit, cum idcirco una erga utrumque fungendum adoratione dixit, quod caro propria sit Verbi : « (1) Nam ipsius erat corpus, et in eo Verbum inerat, » ut subinde ait. « (2) Ubinam vero, pergit idem, omnino impii isti separatim, ac per se carnem invenient, quam Salvator suscepit : ut dicere audeant, Adoramus nos Dominum cum carne, sed dividimus corpus, et illi soli latriæ cultu servimus? » Quare gentiles vocat illos, atque ethnicos, minimeque Christianos, qui separandum a carne putant esse Verbum, ut adorare possint. Tales autem Arianos esse dicit toto hoc opusculo : quos quidem nihil præter corpus, carnemve hominis habuisse Christum, existimasse in primo libro memoravimus. Qui cum solum latriæ cultu adorandum esse Verbum, seposita carne, dicerent, parum sibi erant consentanei. Siquidem Verbum ipsum creaturam esse profitentes, in illud incidebant Apostoli maledictum, cujus supra mentionem fecimus [1]; ut κτισματολάτραι, id est creaturæ, tanquam Dei, cultores, adoratoresque vocari possent. Quam illorum ἀλογιστίαν sub epistolæ illius finem traducit Athanasius [2].

Idem præterea in libro de incarnatione Verbi contra Apollinarem, hoc ejus argumentum refellit, quo carnem, cujusmodi a Catholicis esse creditur, hoc est nostræ similem, et inter creaturas numerandam, adoratione minime esse dignam adstruebat. « (3) Atenim, *inquit*, dicitis, Nos creaturas non adoramus. O stulti! cur non illud cogitatis, corpus Domini, etiam creatum, minime creaturæ propriam adorationem requirere? quippe quod increati Verbi factum est corpus. Nam cujus est corpus, huic adhibetur adoratio. Quare uti meretur, ac par est, adoratur, et divina afficitur adoratione. Deus enim est Verbum, cujus proprium est corpus. » Atque idem in epistola ad Adelphium, corpus Christi, « (4) quod indumentum Verbi fuit, adorabile esse » dicit.

VIII. Illustre est de eadem adoratione corporis Christi, Epiphanii testimonium in Ancorato : ubi contra Arianos probat filium Dei increatum, ac Deum esse, propterea quod adoratur. Deinde refert hæreticorum calumniam Catholicis exprobrantium, adorari ab ipsis creaturam, quoniam Christi corpus a creatura genitum, et ipsum creatum adorare se profitentur. Contra quos adorandum esse corpus illud contendit, et quanam id ratione fiat explicat sic : « (5) Etenim purpura indutus Imperator, *inquit*, adoratur. Utrumnam igitur purpura, an Imperator adoratur? Perspicuum est ipsum adorari Imperatorem : cum eo vero simul adoratur ea, quæ gestatur, purpura. Cum autem hanc Imperator exuit, et suo loco reposuit, non amplius adoratur purpura. Sæpenumero accidit, ut Imperator in augustali, suoque in throno sedeat : et qui adoratum veniunt, in augustali suo, atque in throno Imperatorem adorent. Ubi autem Imperator assurrexit, nemo vel augustale vel thronum adorat. Nemo vero sic insanit, ut cum adorare velit Imperatorem in ipsius augustali, dicere huic audeat; Exi ab illo tuo augustali ut te adorem. Sic igitur nemo Unigenito dixerit, Depone corpus ut adorem te. Quin potius ipsum adorat cum corpore Uni-

(1) Ibid. 332. init. Αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος.

(2) Idem pag. 333. Ποῦ δὲ ὅλως οἱ ἀσεβεῖς, καὶ καθ' ἑαυτὴν εὑρήσουσι τὴν σάρκα, ἣν ἐλάβεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα καὶ τολμῶσι λέγειν· προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν Κύριον μετὰ τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ διαιροῦμεν τὸ σῶμα ;

(3) Idem pag. 482. D. ἀλλὰ πάλιν λέγετε ὅτι ἡμεῖς κτίσματα οὐ προσκυνοῦμεν. Ὦ ἀνόητοι· διὰ τί οὐ λογίζεσθε, ὅτι καὶ ποιηθὲν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου οὐ κτιστὴν ἀποφέρεται τὴν προσκύνησιν ; τοῦ γὰρ ἀκτίστου Λόγου γέγονε σῶμα. Οὗ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγεται ὁ προσκύνησις. Ἆρ' οὖν καὶ προσκυνεῖται ὀφειλομένως, καὶ θεϊκῶς προσκυνεῖται. Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ Λόγος, οὗ τὸ σῶμα ἴδιον τυγχάνει.

(4) ATHAN. pag. 334. B. Πῶς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ πανάγιον, καὶ πάνσεπτον ἀληθῶς, ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγελισθὲν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλασθὲν, καὶ τοῦ Λόγου γεγονὸς ἔνθυμα, οὐ προσκυνητόν ;

(5) EPIPH. Ancor. § 51. Καὶ γὰρ βασιλεὺς πορφύραν ἐνδεδυμένος ὑπὸ πάντων προσκυνεῖται. Ἆρα ἡ πορφύρα προσκυνεῖται, ἢ ὁ βασιλεύς ; εὔδηλον ὅτι ὁ βασιλεύς. Συμπροσκυνεῖται δὲ αὐτῷ καὶ ἡ πορφύρα φορουμένη. Ἐκδυσαμένου δὲ ταύτην τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς τόπον θεμένου, οὐκέτι προσκυνεῖται ἡ πορφυρίς. Καθέζεται καὶ ἐν ναῷ πολλάκις βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου ἰδίου· καὶ οἱ προσκυνοῦντες προσκυνοῦσι τὸν βασιλέα ἐν τῷ ναῷ τῷ ἰδίῳ, καὶ τῷ θρόνῳ. Ἐξεγερθέντος δὲ τοῦ βασιλέως, οὐδεὶς οὔτε τὸν ναὸν, οὔτε τὸν θρόνον προσκυνεῖ. Οὐδεῖς δὲ μεμηνὼς θέλων προσκυνῆσαι τὸν βασιλέα ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, λέγει τῷ βασιλεῖ· ἔξελθε ἐκ τοῦ ναοῦ σοῦ, ἵνα σε προσκυνήσω. Οὕτω γοῦν οὐδεὶς εἶπῃ τῷ μονογενεῖ· ἄφες τὸ σῶμα, ἵνα σε προσκυνήσω. Ἀλλὰ προσκυνεῖ σὺν τῷ σώματι τὸν μονογενῆ ἄκτιστον σὺν ναῷ τῷ ἁγίῳ, ὃν ἔλαβεν ἐλθών.

[1] § 1. hujus cap.

[2] Pag. 334. et seq.

genitum, increatum cum templo sancto, quod veniens assumpsit. »

Hunc Epiphanii locum imitatus est suppositicius Cæsarius dialogo primo, interrogatione 40. et perinde censet, una adoratione Deum Verbum cum carne sua venerandum; sicut rex cum purpura sua, vel throno una adoratione colitur.

Gregorius item Nazianzenus in priore ad Cledonium epistola in qua hæresim Apollinaris refutat, anathema dicit « (1) ei, qui crucifixum non adorat, et in eorum numero reponit, qui Deum occiderunt : » ad illud videlicet respiciens, quod hæreticus ille sentiebat, non esse veram hominis carnem a Verbo susceptam, et in cruce suffixam.

IX. Idipsum Cyrillus Alexandrinus constanter docet; ejusque, præter anathematismum quem paulo ante descripsimus, quamplurima extant loca, in quibus disertissime istud asseverat. Ut in enarratione ejusdem anathematismi [1], et in responsione ad objecta Andreæ, sive Orientalium [2], ac Theodoreti pro eodem anathematismo [3]. Neque vero controversiam de eo moverunt ullam adversarii illi, Orientales, inquam, et Theodoretus; sed omnino huic assentiuntur Orientales quidem, dum sic loquuntur : « (2) Non se coadorari velle hominem Deo, tanquam duæ sint personæ, et hypostases; aut tanquam duo intelligendi sint filii : neque aliter adorationem carni, aliter Deo Verbo adhibendam putare; quin potius unam adorationem, ac cetera, *inquiunt*, velut uni filio deferimus. »

Nec aliter Theodoretus in oppugnatione illius octavi anathematismi [4] : ubi unicam Christo Domino glorificationem offerendam asserit, quando unus et idem Deus et homo est, quod ipsa unitionis ratio postulat. Porro hæc acerrimorum Cyrilli adversariorum cum eo concordia in hac simplici, et singulari adoratione tuenda, plurimum valere debet ad corroborandam catholicam professionem, et adorationes duas repudiandas. Non enim tam consentientes in hac re illos haberemus, nisi exploratissimum id illis fuisset, non esse distrahendum unius ab altera cultum, adorationemque naturæ.

Præterea Cyrillus in epistola secunda ad Nestorium idem asseverat, ex eo quod unitione sit Christus, « (3) nec alienum sit a Verbo illius corpus. » Sic etiam in tertia ad eumdem data epistola [5], cui anathematismos subjecit. Et in epistola ad monachos Ægypti : « (4) Adora, *inquit*, tanquam unum, non dividens in duos post unitionem. »

Sic in scholiis de Incarnatione unigeniti capite 27. « Adoratione non est dividendum, *ait*, in hominem seorsum, et Deum seorsum, etc. Sed unum adorandum hominem factum, et incarnatum Dei Verbum. » Tum in Paschali homilia octava idem explicat [6].

X. Præclare istud quoque demonstrat Ambrosius in libro tertio de Spiritu S. capite 12. in quo Spiritum S. probat esse Deum, eo quod adoratur cum Patre, et Filio. Ibidem vero verba illa Psalmi 98. *Adorate scabellum pedum ejus, quia sanctum est*, sic accipit, ut scabellum pro carne sumatur, « quia in Christo etiam Incarnationis adoranda mysteria sunt. » Ac paucis interpositis de scabello isto fusius disserit : et, « Non mediocris igitur, *inquit*, quæstio; et ideo diligentius consideremus quid sit scabellum. Legimus enim alibi [7], *Cœlum mihi thronus, terra autem scabellum pedum meorum*. Sed nec terra adoranda nobis, quia creatura est Dei. Videamus tamen ne terram illam dicat adorandam Propheta, quam Dominus Jesus in carnis assumptione suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur : per terram autem caro Christi; quam hodie quoque in mysteriis adoramus, et quam apostoli in Domino Jesu, ut supra diximus, adorarunt. Neque enim divisus Christus, sed unus : neque cum adoraretur tanquam Dei filius, natus ex Virgine negabatur. Cum igitur Incarnationis adorandum sit sacramentum, Incarnatio autem opus Spiritus sit; sicut scri-

(1) Nazianz. orat. 51. pag. 739. C. Εἴ τις μὴ προσκυνεῖ τὸν ἐσταυρωμένον, ἀνάθεμα ἔστω, καὶ τετάχθω μετὰ τῶν θεοκτόνων.

(2) Orient. apud Cyrill. pag. 177. Τὸ συμπροσκυνεῖσθαι καὶ συνδοξάζεσθαι, ὡς περὶ προσώπων, ἢ ὑποστάσεων, ἢ υἱῶν δύο οὐ λέγομεν, ὡς τῇ σαρκὶ ἑτέρως προσκυνήσεως γινομένης, καὶ τῷ Θεῷ Λόγῳ ἑτέρως. Ἀλλὰ μᾶλλον μίαν προσκύνησιν, καὶ τὰ λοιπὰ, ὡς ἑνὶ Υἱῷ προσφέρομεν.

(3) Cyrill. epist. 4. pag. 24. C. Ἀλλ' ὡς ἕνα, καὶ τὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, ὅτι μὴ ἀλλότριον τοῦ Λόγου τὸ σῶμα αὐτοῦ, etc. ἀλλ' ὡς ἑνὸς καθ' ἕνωσιν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς.

(4) Idem pag. 19. B. Προσκύνησον ὡς ἕνα, μὴ διελὼν εἰς δύο μετὰ τὴν ἕνωσιν. Tom. 5. Par. 2.

[1] Cyrill. tom. 6. p. 154. D. — [2] Ibid. p. 178. et seqq. — [3] Ibid. p. 226. — [4] Ibid. p. 226. — [5] Cyrill. p. 72. A. — [6] Pasch. 8. to. 5. par. 2. p. 104. D. — [7] Isa. 66.

ptum est, Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei : haud dubie etiam sanctus Spiritus adorandus est , quando adoratur ille, qui secundum carnem natus ex Spiritu est. » Luculentus omnino est hic Ambrosii locus, et ad rem nostram in paucis accommodatus. Primum enim carnem Christi, hoc est naturam hominis a Verbo susceptam, adorandam esse decernit, non qualicumque cultu, sed latriæ : qua scilicet Spiritum sanctum venerari oportere statuit. Etenim Spiritum sanctum hoc argumento probat adorandum esse genere illo adorationis, quod soli Deo competit ; quoniam tale opus effecit, quod ipsum summo cultu, ac divino debet affici, nimirum Incarnationem, sive Christi carnem, atque corpus, quod templum est opusque Spiritus sancti. Quare uti Spiritum sanctum latriæ cultu adorandum esse recte colligat, eadem necesse est latriæ veneratione Christi corpus adorari. Quod etiam totum illud Ambrosii caput ostendit. Nam de illo cultu loquitur, quo Deo servire, et eum adorare jubemur Exodi 20. et Matthæi quarto ; quem Spiritui sancto deberi ex eo consequens facit, quod ejus operi, id est carni Christi tribuitur. Rursus ex eodem Ambrosii loco illud efficimus, carnem Christi *in mysteriis*, hoc est in Eucharistiæ sacramento, supremo latriæ cultu honorandam esse : hoc enim in exemplum, et argumentum assumitur similis adorationis Spiritui sancto tribuendæ. Ex quo duplex jugulatur error : alter recentiorum hæresum, quæ Christi corpus adorari vetant in sacramento Eucharistiæ, de quo suo loco dicetur : alter is, contra quem modo disputamus, negantium una, et eadem adoratione carnem Christi cum Verbo esse venerandam ; quos ex illo Ambrosii loco, et simili Augustini confutabimus : de quo nunc agendum.

XI. Augustinus ad illum Psalmi duodecentesimi versum, quo Propheta jubet *adorari scabellum pedum Domini*, cum Ambrosio mirifice consentit. Cujus nonnulla verba Gilbertus Porretanus in scholiis suis ad Psalterium descripsit. Quæ quamvis supra sint a nobis posita [1], libet tamen hic integrum locum subjicere. Est enim eximius, et ad multas res opportunius ; præsertim vero ad hanc, quam tractamus modo, singularem adstruendam Verbi et carnis adorationem.

Sic igitur Augustinus in illa Psalmi 93. enarratione scribit [2] : « Quid habemus adorare ? Scabellum pedum ejus. Suppedaneum dicitur scabellum. Quod dicunt Græci ὑποπόδιον, dixerunt Latini scabellum ; et alii dixerunt suppedaneum. Sed videte, fratres, quid vos jubeat adorare. Alio loco Scriptura dicit, Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Ergo terram vos jubet adorare, quia dixit alio loco, quod sit scabellum pedum Dei ? Et quomodo adorabimus terram, cum dicat aperte Scriptura, Dominum Deum tuum adorabis : et hic dicit, Adorate scabellum pedum ejus ? Exponens autem mihi quid sit scabellum pedum ejus, dicit, Terra autem scabellum pedum meorum. Anceps factus sum : timeo adorare terram, ne damnet me qui fecit cœlum, et terram. Rursum timeo non adorare scabellum pedum Domini mei, quia Psalmus mihi dicit, Adorate scabellum pedum ejus. Quæro quid sit scabellum pedum ejus, et dicit mihi Scriptura, Terra scabellum pedum meorum. Fluctuans converto me ad Christum, quia ipsum quæro hic, et invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, et de carne Mariæ carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit ; nemo autem carnem illam manducat, nisi prius adoraverit : inventum est quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. Numquid autem caro vivificat ? Ipse Dominus dixit, cum de ipsa commendatione ejusdem terræ loqueretur : Spiritus est, qui vivificat, caro autem nihil prodest. Ideo et ad terram quamlibet cum te inclinas, atque prosternis, non quasi terram intuearis, sed illum sanctum, cujus pedum scabellum est, quod adoras : propter ipsum enim adoras ; ideo et hic subjecit, Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est. Quis sanctus est ? In cujus honore adoras scabellum pedum ejus. »

XII. Commentarius in Psalmos, cui nomen Hieronymi præfigitur, ad eumdem Psalmi locum observat, scabellum ibi corpus significare Dominicum. « Quod autem adorari debeat, eo ascendente, *inquit*, apostoli docuerunt, cum adorantes regressi sunt in Hierusalem. » Hic autem animadvertendum est, Dungalum

[1] § 5.

[2] Aug. tom. 8. p. 452. C.

in libro contra Claudium Taurinensem [1], allato illo Psalmi loco, ubi adorari jubetur scabellum pedum Domini, Hieronymi pene longam enarrationem adduxisse; in qua de scabello adorando, contra quam Scriptura præcipere videtur, nonnulla ponit iis similia, quæ ex Ambrosio retulimus; tum eo delabitur, ut per scabellum sanctos significari putet, et adorare idem esse atque honorare. Quem quidem locum in Hieronymi scholiis non reperio.

At Rusticus diaconus in libro contra Acephalos, scabelli nomine Christi corpus intellexit [2]: « Adoratur enim corpus, *ait*, quod de terra est: non ut per semetipsum, aut propter semetipsum adoretur, ut Deus; sed ut per corpus, et per carnem, sive humanitatem Deus Verbo, qui inhumanatus est, coadoretur. »

Auctor appendicis illius, quæ ad Augustini tractatum 78. in Joannem addita [3], sermonem quinquagesimum octavum de verbis Domini secundum Joannem constituebat, et ab Lovaniensibus in appendicem de Diversis rejecta, octava ponitur; cum hoc sibi objicientes induxisset Arianos, « Quid quod carnem ejus, quam creaturam esse non negas, simul cum divinitate adoras; atque ei non minus quam divinitati deservis? » sic illis occurrit: « Ego Dominicam carnem, imo perfectam in Christo humanitatem propterea adoro, quod a divinitate suscepta, atque deitati unita est: ut non alium atque alium, sed unum eumdemque Deum, et hominem Dei filium confitear. Denique si hominem separaveris a Deo, ut Photinus, vel Paulus Samosatenus, illi ego nunquam credo, nec servio. Velut si quis nostrum aut purpuram, aut diadema regale jacens inveniat, numquid ea conabitur adorare? Cum vero ea rex fuerit indutus, periculum mortis incurrit, si ea simul cum rege quis adorare contempserit. Ita etiam in Christo Domino humanitatem non solam, aut nudam, sed divinitati suæ unitam, unum Dei filium Deum verum et hominem verum qui adorare contempserit, æternæ mortis pœnam patietur. »

XIII. Joannes præterea Damascenus primum in libro tertio de Fide, capite octavo, idipsum egregie confirmat. « (1) Unus igitur Christus est, *inquit*, Deus perfectus, et homo perfectus: quem adoramus cum Patre, ac Spiritu unica adoratione, cum ejus immaculata carne, nequaquam carni ipsius adorationem denegantes. Adoratur enim in una Verbi hypostasi, quæ hypostasis ei facta est. Neque tamen hoc agentes, creaturæ servimus. Non enim velut nudam carnem adoramus, sed ut divinitati conjunctam, et quatenus in unam personam, unamque hypostasim Dei Verbi duæ illius naturæ reducuntur. Timeo carbonem tangere propter ignem, qui cum ligno conjunctus est. Adoro utrumque, quod est Christi, propter divinitatem carni copulatam. Non enim quartam aliquam personam in Trinitatem inculco. Longe a me istud absit. Verum unicam personam Dei Verbi et carnis ipsius confiteor. Nam Trinitas mansit Trinitas etiam post incarnationem Verbi. »

Tum in quarto libro, capite tertio, « (2) carnem » asserit « ex suapte natura, si subtilibus considerationibus id quod videtur ab eo separes quod intelligitur, non adorabilem esse, utpote creatam; verum, qua Deo est unita Verbo propter ipsum, et in ipso adorari. » Quod usitatis deinceps similitudinibus explicat, Imperatoris primum; qui sive nudus, sive vestitus adoratur; at purpura, qua simplex purpura est, conculcatur, et abjicitur. Cum autem imperatorium sit amiculum, honore afficitur, et gloria: ac si quis eam lædere, ac perforare audeat, capitis sæpe damnatur. Deinde ligni hoc exemplo adstruit: quod cum solum est, contrectabile est; sed cum igne conjunctum, et in carbonem conversum, non propter se, sed ob adjunctum ignem contactum refugit. Ita caro Christi natura sua non est adorabilis: verum eadem adoratur in

(1) DAMASC. lib. 3. cap. 8. Εἷς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστὸς Θεὸς τέλειος, καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ὃν προσκυνοῦμεν σὺν Πατρὶ, καὶ Πνεύματι μιᾷ προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ. Οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες· προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, ἤ τις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν· οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες· οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα προσκυνοῦμεν· ἀλλ' ὡς ἡνωμένην θεότητι, καὶ ὡς εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἄνθρακος ἅψασθαι, διὰ τὸ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἡνωμένην θεότητα. Οὐ γὰρ τέταρτον παρεντίθημι πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι. Μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ἓν πρόσωπον ὁμολογῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τριὰς γὰρ ἔμεινεν ἡ Τριὰς καὶ μετὰ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν.

(2) Idem lib. 4. cap. 3. Ἡ τοίνυν σὰρξ αὐτοῦ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἂν διέλῃς ἰσχναῖς ἐπινοίαις τὸ ὁρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, ἀπροσκύνητός ἐστιν, ὡς κτιστή. Ἐνωθεῖσα δὲ τῷ Θεῷ Λόγῳ, δι' αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται.

[1] Dung. tom. 4. Par. 2. Bibl. PP. col. 165. — [2] Rust. to. 4. Bibl. 838. D.

[3] In Append to. 10. Aug. p. 646. C. 2.

incarnato Deo Verbo, non propter se, sed propter unitum sibi secundum hypostasim Deum Verbum. Itaque non adoratur simplex, et sola caro; sed caro Dei, hoc est incarnatum Verbum. Hæc Joannes Damascenus, superiorum, quos laudavimus, græcorum, latinorumque Patrum consentanea decretis, et diligenter observanda.

XIV. Accedat his Hildephonsus Toletanus episcopus in libro de virginitate sanctæ Mariæ; qui et Cyrillum testem laudat ita scribens [1]: « De quo sane mysterio Cyrillus ad Nestorium, ita unum Christum confitetur, scilicet Deum et hominem : non tanquam hominem adorantes cum Verbo, ne per hoc divisio quædam spiritus introducatur; sed unum eumdemque adorantes in unitate personæ, quia non alienum a Verbo corpus suum est, neque diversum, quia Verbum caro factum est, et homo in Deum ita counitus, et assumptus, ut unus sit Deus. » Est autem Cyrilli locus ille in epistola secunda ad Nestorium [2]; in quo nonnulla mutavit, aut prætermisit Hildephonsus. Porro verba illa, *ut per hoc divisio quædam spiritus introducatur*, non bene græcis respondent; quæ sic erant vertenda: *Ne per hoc divisionis quædam opinio ac species introducatur*. Itaque vox illa *spiritus* aliena, et depravata videtur. Quid autem de adoratione illa senserit Hildelphonsus nihilominus intelligimus : nempe non esse carnem ab Verbi adoratione separandam, sed unam et eamdem utrique tanquam uni, et indiviso tribuendam.

CAPUT QUARTUM.

Eadem unica humanæ naturæ in Christo cum divina veneratio Scripturarum auctoritate comprobatur. — 1. Ex epistola ad Hebræos. — 2. Ad Philippenses. — 3. Ex aliis locis. — 4. Tum argumento theologico ; quod Christi propria sit caro, sive humanitas. — 5. Quo pertinet illud, quod de quaternitate vitanda in Trinitate alibi dictum est. — 6. Regula quædam ex Rustico diacono de multiplicatione adorationis. — 7. Expenditur et illustratur veterum quædam argumentatio. — 8. De coadoratione humanæ naturæ Cyrilli sententia declaratur, et quanam ratione ductus eam damnaverit, — 9. usurpantibus aliis. — 10. Rustici diaconi utilis observatio de particula σὺν in verbo συμπροσκυνεῖν. — 11. Gregorii Nazianzeni locus ab eodem Rustico citatus excutitur, et fortassis emendandus videtur. — 12. Summa totius disputationis; et Wicleffi, ac Gilberti Porretani error obiter refellitur.

I. Quæ sunt hactenus de unica Christi Dei et hominis adoratione conquisita collectaque veterum loca, eadem alia duo nobis exhibent ad illud ipsum probandum argumenta theologica; quæ auctoritate sacrarum litterarum, et ex iis, aliisque principiis effecta ratiocinatione continentur : quæ duo quam potero paucissimis verbis hoc capite complectar.

Imprimis e Scriptura locus hic expressissimus videtur, qui est in primo capite epistolæ ad Hebræos [3] : *Et quum iterum introducit*, inquit, *primogenitum in orbem terræ*, *dicit*, *Et adorent eum omnes angeli Dei.* Quod Apostoli testimonium ad unicam adorationem comprobandam Cyrillus affert in Expositione anathematismi octavi, et in Scholiis capite 27. Non dubium est, quin adorationem hoc loco Apostolus eam intellexerit, qua summa divinitas colitur. Hanc enim significat, quæ nec angelis, nec ulli creaturæ alteri conceditur ; hanc, inquam, Dei filio, omnium creatori, et ad dexteram Patris assidenti vindicat Paulus, et tunc jussu Dei Patris Christo Domino delatam asserit : quando carnem assumpsit, et primogenitus omnis creaturæ factus in orbem terrarum introductus est. Ac tum maxime adoratus est homo ille, hoc est natura hominis in filium, ejusque divinam hypostasim assumpta, eodem illo momento, quo in mundum ingressus est. Sic enim mos est regibus, cum in regni societatem viventes adhuc filios suos natu maximos asciscunt, diem constituere, quo cum purpura, et corona sceptroque prodeuntes a principibus, et magnatibus solemni veneratione coluntur, et hac velut inauguratione in regni possessionem mittuntur. Ita lo-

[1] Hildeph. to. 9. Bibl. PP. col. 133. B.

[2] Cyrill. epist. 4. l. 24. D. — [3] Hebr. 1. 6.

cum hunc Apostoli Chrysostomus enarrat. Qui id imprimis affirmat, « (1) non de Deo Verbo ista dici, sed de Christo, qua est carne præditus. Non enim aliter introductus in mundum Dei filius dicitur, quam in carne, cum in mundo jam esset, ut ait Joannes, et mundus per ipsum factus sit. » Deinde ex eo, quod ingressus in mundum statim adorari jubetur ab angelis, demonstrari ait dominum eorum ac principem esse. « (2) Ut si quis regem aliquem in domum introduxerit, statim eos, qui illi præsunt, adorare præcipit. »

Sic etiam Theophylactus ad illum locum ex Gregorio Nysseno, et Cyrillo Alexandrino adnotat hæc de incarnato Verbo prorsus accipi debere; « (3) quod quidem antequam carnem susciperet, nihil habebat commune cum creatura, utpote carnis expers Deus. Postquam autem carnem induit, tum communicans cum creatura, quatenus creatum sibi aliquid univit, introductus esse dicitur in creaturam. » Nec aliter OEcumenius, et apud eum Photius.

II. Alter locus ejusdem Apostoli ab Cyrillo profertur in libro Scholiorum, capite 27. [1] et in Paschali 8. ex capite 2. epistolæ ad Philippenses [2]; in qua postquam voluntariam filii Dei abjectionem exposuit, ita scribit [3] : *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, et terrestrium, et infernorum.* Manifestum est hic de filio Dei incarnato, non autem ut est Deus, Apostolum loqui, ut adversus Arianos contendit Chrysostomus [4], et ex antecedentibus constat, ubi de κενώσει, id est *exinanitione* filii Dei loquitur, et obedientia ad usque mortem Patri præstita. In cujus compensationem singulare nomen accepit, hoc est, ut interpretatur idem Chrysostomus, *gloriam*, quæ in eo consistit, quod adorari meruit, ut idem asserit: et Paulus ipse perspicue significat, dum nomen illud declarans, ad eam gloriam refert, qua omnes creaturæ rationales genu flexo illum adorarent. Eodem modo Basilius exponit in libro quarto contra Eunomium [5], et adversus hæreticum istum probat, non ad divinitatem Filii verba illa pertinere, sed ad humanæ naturæ susceptionem. Nam si filio suo, qua Deus est, Pater nomen illud eximium, ac decus donasset, consequens esset, Deum Verbum post incarnationem ad majorem quam ante gloriam fuisse provectum : quod absurdum est dictu. Ambo itaque Apostoli loca illa fidem faciunt, Christum Deum et hominem, sive hunc hominem, in unam cum Deo personam ascitum, una cum ipso adoratione de voluntate Patris honoratum fuisse.

III. Tertio Athanasius in epistola ad Adelphium episcopum [6], et Cyrillus in Scholiis, capite 27. eamdem adorationem utriusque confirmant ex variis locis, in quibus Christus homo inter homines degens, pro Deo, ac Dei filio agnitus, et adoratus legitur. Ita cæcus ille ex matris utero a Christo sanatus, eidem scisciranti [7], *Tu credis in filium Dei?* respondit, *Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Jesus, Et vidisti eum; et qui loquitur tecum, ipse est. Et ille ait, Credo, Domine. Et procidens adoravit eum.* Hic vero filius Dei idem appellatur ille, qui et oculis visus est, et locutus, et in hunc credi, hunc adorari voluit Christus; non alium utique, quam semetipsum : quod profecto non exigeret, nisi se Deum, et fidei propositum nostræ, et adoratione suprema, hoc est latria, venerandum intelligeret, etiam hominem, et aspectabilem, et inter homines humano more versantem. Etenim [8] credere in aliquem nemo debet, nisi quem verum esse Deum noverit; et adoratio illa, quam Christus admisit, ac probavit impensam ab eo, cujus non tam corporis, quam mentis oculos apertos esse testatus est, non alia est, quam quæ Dei filio, hoc est Deo, non creaturæ, convenit.

Ita magi [9], divino impellente spiritu profecti sunt e patria, ut recens natum puerulum adorarent : *et procidentes adoraverunt eum.* Quod cum ab grandiore Christo sibi postularet Satanas, soli Deo tribuendum esse ille ipse

(1) CHRYS. hom. 3. in epist. ad Heb. Οὐ περὶ τοῦ Θεοῦ δὲ Λόγου φησὶ ταῦτα· ἀλλὰ περὶ τοῦ κατὰ σάρκα Χριστοῦ. Εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, κατὰ τὸν Ἰωάννην, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, πῶς ἑτέρως ἂν εἰσήχθη, ἀλλ' ἢ ἐν σαρκί ;

(2) Ibid. Διὸ καὶ ὡς ἄν εἴ τις εἰσαγαγών τινα εἰς οἰκίαν βασιλέα, τοὺς προεστῶτας αὐτῆς εὐθέως κελεύει προσκυνεῖν αὐτῷ· οὕτω καὶ αὐτὸς ποιεῖ περὶ τοῦ κατὰ σάρκα λέγων τὴν ἐν κόσμῳ εἰσαγωγήν.

(3) THEOPHYL. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος οὕτως ἐνόησαν τὸ, εἰσαγαγεῖν, ὅτι πρὸ μὲν τῆς σαρκώσεως οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν κτίσιν, ἅτε Θεὸς ὢν ἄσαρκος. Ὅτε δὲ ἐσαρκώθη, τότε κοινωνήσας τῇ κτίσει, καθὸ τὸ κτιστὸν ἥνωσεν ἑαυτῷ, εἰσαχθῆναι λέγεται εἰς τὴν κτίσιν.

[1] To. 5. p. 797. — [2] Ibid. Par. 2. p. 104. — [3] Phil. 2. 9. — [4] Chrys. hom. 7. in ep. ad Phil. p. 42.— [5] Basil. to. 2. p. 99. D.

[6] Athanas. pag. 331. — [7] Joan. 9. 35. — [8] Vide tom. 2. nostrum lib. 2. c. 12. § 12. — [9] Matt. 2.

respondit [1]: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Igitur Dominus Deus erat infans ille, et adultus ille, qui per ætatis incrementa fidem humanæ conditionis adstruebat. Quem et sæpius adoratum ab iis, quibus sanitatem ut alia beneficia dederat, evangelica testatur historia; vel palam approbante, vel non repugnante saltem eo, cui hic honos habebatur; quod utrumque non sine grandi culpa, imo sacrilegio, facere potuit, si non Deus cum mortali corpore, et in ea, qua colebatur, specie verus esset, et illo cultu, adorationeque dignandus.

Vide quæ de hoc argumento copiose disputavimus in libro secundo de Trinitate, capite duodecimo [2], tum Chrysostomum homilia tertia in Joannem [3].

IV. Jam quod ad alterum spectat probationis genus, quod ratiocinatione constat; est hæc apud Patres usu maxime frequens: colendam esse cum Verbo naturam hominis τῇ ἀνωτάτῳ, et ἰσολυμπίῳ τιμῇ, ut Philo loquitur [4], hoc est *supremo honore, ac cælesti;* quæ est adoratio latriæ: quod ista ipsa natura, sive caro, ut appellari solet, propria Verbi est, non aliena. Itaque non est cultu, ac veneratione separanda, quæ proprietate non disjungitur. Hæc est argumentatio Cyrilli in epistola quarta, quæ secunda est ad Nestorium [5], et ante hunc Athanasii [6]. Vide quæ libro quinto, capite 17. de hac re obiter injecimus [7].

Atque, ut recte colligit Athanasius supra citatus a nobis [8], etsi caro per sese creatura sit, ac servilis conditionis, eo ipso tamen, quod corpus est Verbi, et unum cum eo per sese, ac substantivum, hoc est unam personam, et hypostasim constituit, eodem honore, et adoratione censetur. Quocirca hæreticos illos, qui Verbum incarnatum adorare se nolle profitentur, sed separatum a carne, solumque Deum præ se ferunt colere velle; eos gentiles, ac Judæos appellat [9]: qui indivisum Christum dividere, ac dissolvere conantur. Igitur cum et adorari Verbum incarnatum debere contendat, nec in adorando separari carnem; prorsus unica ambo hæc adoratione vult affici.

Atque ut pressius, et validius argumentatio hæc informetur, repetendum est animo quod libro quinto postremis sex capitibus accurate pertractavimus [10], ac certissimis rationibus approbavimus, Deum revera genitum a matre sanctissima virgine Maria; et hanc idcirco vere proprieque dici, et esse θεοτόκον, id est *Dei genitricem:* quippe Deum illam vere concepisse, genuisseque in utero. Quod si ita est, et nemo nisi impius revocare in dubium hoc audet, necesse est illum eumdem adorari summo genere λατρείας, qui a Maria genitus est. Is autem non Deus est simplex, sed unus, idemque cum carne; nec aliter genitus, quam ut carne constat. Quare adoratio illa carnem respicit. Atqui non ad carnem solitariam, et a Verbo Deo separatam dirigitur: alioqui σαρκολάτραι, et ἀνθρωπολάτραι merito diceremur. Ergo unica, et communis utrique simul impertienda est adoratio.

V. Huc referenda est illa libro quinto [11] a nobis agitata controversia, an in Trinitatem, τετράδα, id est *quaternitatem*, invexerit incarnatio divini Verbi. Nam si λατρεία, id est *adoratio divinitati debita*, seorsim a Verbo, ac diversa carni tribuitur, quartum nescio quid in Trinitatem inducitur æquale Deo, ac supremum: quod et consequens videtur quartam appellare personam.

Deinde nihil cultu λατρείας adoratur nisi quod Deus est, si non mere σχετικῶς, ac citra ullam sibi insitam excellentiam, cujusmodi sola capit natura rationalis, colitur; ut antea diximus. Cum igitur humana natura summa sit adoratione veneranda, ut ostendimus; nec tamen per se, et a Verbo disjuncta, sit Deus; non separatim, nec diverso cultu λατρείας, sed uno eodemque debet affici. Hinc est quod Cyrillus Alexandrinus in dialogo de Incarnatione unigeniti negat « (1) Emmanuelem adorandum, ut est homo; » et hoc asseverare, « delirium, ac fraudis, errorisque plenissimum » appellat: « nihilque qui hoc faciant distare putat ab gentilibus, qui creaturæ potius, quam creatori, et factori serviunt. »

Procul itaque privatam hominis in Christo, sive hujus, ut homo est, adorationem summovet Cyrillus: et ad unam nos auctoritate sua revocat.

VI. Bene hoc Rusticus diaconus animad-

(1) Cyrill. tom. 5. pag. 700. D. Ἆρ' οὖν ὡς ἄνθρωπον προσκυνήσομεν τὸν Ἐμμανουήλ; A. Μὴ γένοιτο. Λῆρος ἡδὴ τοῦτο, καὶ ἀπάτη, καὶ πλάνησις· διοίσομεν δὲ κατ' οὐδὲν τῶν τῇ κτίσει λελατρευκότων παρὰ τὸν κτίστην, καὶ ποιητήν.

[1] Ibid. 4. 10. — [2] Maxime § 17. — [3] Pag. 569. vers. 17. — [4] Lib. de Decalogo pag. 745. vers. 1. et vers. 10. — [5] Vide c. 3. § 9. — [6] Ibid. § 7. — [7] § 9. — [8] § 7. — [9] Athan. ad Adel. p. 333. — [10] Præsert. c. 17. — [11] C. 10.

vertit in disputatione contra Acephalos, ubi ita disputat : quamvis assumpta hominis natura ad Trinitatem accesserit ; ut quartum quiddam numeretur, cum personis tribus, ut Acephalus contendit ; non tamen quartum esse ad adorandum, quia non est consubstantiale ; et uni ex tribus personis adjunctum nonnisi eadem, et una cum hac, et cum reliquis duabus adoratione colitur. « Quod etsi quartum sit aliquid, neque tamen consempiternum (verba sunt Rustici [1]) nec absque initio, nec increatum, neque per se, et ex sua substantia est : sed per unitionem est id, quod esse glorificatur ; illa vero tria et coæterna, et consubstantialia, et absque inchoatione increata sunt. Ob hoc etiamsi ad existendum quartum quis aliquid esse id quod humanum est dicat ; non tamen quartum similiter erit neque ad adorandum, neque ad colendum, neque ad glorificandum. Aliud est enim, quod tanquam alterum quiddam (quippe quod creata est) his, quæ increata sunt, secundum quantitatem facit additamentum ; eo quod non hoc idem, sed alterum quiddam sit : et aliud, tanquam consubstantiale, et consempiternum coadorari quod illud, et glorificari, et pariter coli. Insuper nec adoratio, et cultura, veluti sub numero offertur. Nec enim tres culturæ, aut tres adorationes sunt Trinitatis. Quare neque quatuor, neque duæ, vel si, ut dixi, unius, aut etiam trium, proprium sit aliquid alterum. » Hæc Rusticus : ex quo illud habemus, ad multiplicandas adorationes non sufficere naturarum vel personarum diversitatem, sed ambarum requiri. Cum enim cultui omni duo quædam objiciantur ; quorum alterum est is qui colitur ; alterum, id cujus gratia colitur : quæ est excellentia quædam, et dignitas, ut ante dixi : non potest cultus esse multiplex, nisi ambo illa sint diversa. Non enim unius duntaxat varietas sufficit. Sic cum imperator, aut rex quispiam honore afficitur, etsi diversa et inæqualis in eodem sit excellentia ; velut animæ major quam corporis : pari tamen et eadem utrumque veneratione complectuntur, qui honorem illi habent ; eo quod una sit ambarum persona, cui hæc observantia præstatur. E contrario vero, etsi divinæ sint personæ tres, unica tamen adoratione fungimur, quia unica est, simplexque trium natura, et excellentia. Inde ergo consequens est, quod ait Rusticus, naturam humanam accessione sua novam adorandi rationem non afferre Trinitati ; quoniam in unius de tribus personæ communionem, unitatemque coalescit.

VII. Solent ad unius adorationis, qua cum carne Verbum coli dicitur, affirmandam fidem, exempla quædam a Patribus afferri, quæ paulo attentiori contemplatione opus habent. Cujusmodi est quod Athanasius in epistola, quam ad Adelphium scripsit, contra eos affert, qui carnem Christi adorandam negabant ; Hierosolymitani templi, et arcæ ; necnon Cherubinorum. Jubet enim de hæreticis illis sciscitari Adelphium, an, cum Judæis præceptum esset editum de adeundo templo Hierosolymitano, et adorando illic Deo tot rerum creatarum insignibus vallato, recte illi mandato paruerint. Quod ubi ingratiis confessi fuerint, tum iisdem sic instandum admonet : « (1) Si recte hoc agebant, idque Deo erat acceptum, nonne perire sæpius digni sunt scelesti, et omnium fœdissimi hæreticorum Ariani ; qui cum veterem populum collaudent, propter honorem, quem habebant templo, Dominum in carne, tanquam in templo, adorare detrectent? » Alii vestis ac purpuræ similitudinem accommodant, quæ communi cum rege veneratione colitur : ut Epiphanius [2], aliique, quos Joannes Cantacuzenus imitatus est libro primo contra Muhammedanos [3].

Verum etsi valet istarum rerum comparatio ad retundendos adversarios illos, qui veram hominis carnem ideo Christo detrahebant, ne non adoranda esset, si non ejusdem foret cum divinitate substantiæ ; non est tamen eadem utrobique ratio. Nam Cherubinorum effigies, et totus ille templi apparatus, cum inter illa Deus adorabatur, non hunc hominum cultum soli debitum divinitati proprie, ac directe, sed mere σχετικῶς excipiebant, et ex accidenti : quemadmodum purpura Principis aut ipsius etiam vestimenta Christi, cum ab supplicibus adorarentur. Non enim in illis hærebat adoratio, nec in ceteris, quæ dignitatem et excellentiam istiusmodi non capiunt, cui adoratio

(1) Athan. tom. 1. pag. 334. A. Εἰ δὲ καλῶς ἔπραττον, καὶ ἐν τούτῳ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ ἐγίνοντο, πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλάκις εἰσὶν ἄξιοι οἱ μιαροὶ, καὶ πάσης αἱρέσεως αἴσχιστοι Ἀρειανοὶ, ὅτι τὸν πάλαι λαὸν ἀποδεχόμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τιμὴν, οὐ βούλονται τὸν Κύριον ἐν σαρκὶ ὡς ἐν ναῷ ὄντα προσκυνεῖν ;

[1] Rust. to. 4. Bibl. PP. col. 838. B.

[2] Cap. antec. § 8. — [3] Cantacuz. p. 26.

tribuitur; sed per illa, et inter illa transibat ad archetypum. At homo Christus, cujusmodi contuentium in oculos, et usum, ac colloquium incurrebat, persona erat eadem cum Verbo, et pro indiviso Deus et homo simul et habebatur ab credentibus in eum, et ab iisdem adorabatur. Sed de adorationis utriusque discrimine postmodum accuratius disputabitur.

VIII. Nunc illud paucis expendere, ac pertractare juvat, quod Cyrillus in anathematismo octavo contra Nestorium decernit; nefas esse, hominem assumptum *coadorare* Deo Verbo, vel *conglorificare*, et *connominare tanquam alterum cum altero*. Quod Orientalibus displicuit; tanquam ex hac Cyrilli tam exacta cautione naturarum confusio, ac commistio ab Apollinari introducta consequatur. Verum hanc de se suspicionem Cyrillus abstersit in apologia, qua anathematismos suos ab illorum impugnatione defendit; uti nos in fine libri sexti, in explicatione controversiæ hujus ostendimus. Eadem vox συμπροσκυνεῖν, et similes, bonum, vel malum usum, ac sensum habere possunt, prout ejus est animus, qui illas adhibet. Primum ita potest usurpari vocabulum *coadorandi*, ut duo sint non solum natura distincti, sed etiam subsistendi proprietate : qui in uno Christo σχετικῶς cohæreant, non autem aliquid unum per se ac substantive constituant; quæ fuit opinio Nestorii, « (1) qui hominem Deo copulabat secundum externam habitudinem; et eatenus, quod ejusdem ille cum hoc dignitatis erat particeps : unde communiter adorandum cum Deo putabat hominem; » ut scribit Cyrillus. Quod nefarii hæretici voces istæ testantur [1], « Propter gestantem eum qui gestatur veneror : propter eum, qui latet, eum qui apparet adoro. » Quibus verbis veram, et ὑποστατικὴν unitionem defugiebat, ac duos manifeste statuebat : uti pluribus Cyrillus exponit [2], et ex eo nos in libro tertio. Deinde sic intelligi potest, ut naturarum tantummodo differentia significetur, salva personæ ejusdem in ambabus unitate. Atque hoc modo Cyrillus ipse « (2) Deum Verbum *ait* adorari cum carne. » Quamobrem non tam de usu vocabuli quam de sensu, et modo utendi, ac proposito, litem movet Nestorio Cyrillus, dum negat συμπροσκυνεῖσθαι hominem cum Verbo.

IX. Joannes certe Damascenus in libro de duabus Christi voluntatibus [3], non dubitavit dicere *coadorari carnem*, id est una cum Verbo adoratione coli. Cujus hanc rationem affert, quod una sit, et eadem hypostasis Verbi tam ante, quam post Incarnationem : quemadmodum idem est ensis igni candefactus, qui antea fuerat. « (3) Sic adoro, *inquit*, incarnatum Deum Verbum, et coadoro carni, non propter naturam carnis, sed propter Deum Verbum ipsi copulatum. » Atque hoc eadem, qua Epiphanius usus est [4], similitudine declarat, purpuræ, quam ille *regi coadorari* dixit, quod et Damascenus ait; sed exactius comparationem hanc instituens, observat multum duas illas συμπροκυνήσεις, id est *coadorationes* a se invicem distare. Nam vestis regia proprie ad mentem Nestorii cum rege adorari dicitur, eo quod natura, et hypostasi sua constet, nec vera et naturali junctione cohæreat cum persona principis. Ideo talis est ista συνπροσκύνησις, qualem in Christo Nestorius agnoscebat, repudiabat autem Cyrillus. Damasceni verba præstat huc adscribere : « (4) Adoro regem, *inquit*, cum purpura; et propter regem honoro purpuram. Atqui in rege, ac purpura non est unitio secundum hypostasim, neque indivulsa, nec sempiterna. At in Christo Deo nostro secundum hypostasim indivulsa unitio est, et sempiterna. Ideo tanquam unum de Trinitate sacrosancta coadoro Patri et sancto Spiritui Christum incarnatum Dei filium, ac Deum. »

X. De hac præpositione σὺν, id est *cum*, quæ verbo præfixa, particulæ *simul* ei notionem addit, nonnulla sunt ab Rustico diacono in libro contra Acephalos utiliter adnotata,

(1) Cyrill. lib. 2. cont. Nest. pag. 55. D. Ὁ δὲ ἄνθρωπον συνάπτει Θεῷ κατὰ γε τὴν ἔξωθεν σχέσιν· καὶ ὡς ἐν ἰσότητι τῆς ἀξίας· καὶ ὡς ἕτερον ἑτέρῳ συμπροσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεται.

(2) Cyrill. ibid. D. Προσκυνεῖται γὰρ καὶ μετὰ σαρκός. Et pag. 56. D. et 57.

(3) Damasc. pag. 474. Οὕτω προσκυνῶ τῷ σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ, καὶ συμπροσκυνῶ τῇ σαρκί, οὐ διὰ τὴν σαρκὸς φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἑνωθέντα αὐτῇ Θεὸν Λόγον.

(4) Damasc. ibid. Προσκυνῶ τῷ βασιλεῖ μετὰ τῆς ἀλουργίδος, καὶ τιμῷ τὴν ἀλουργίδα διὰ τον βασιλέα. Καὶ μὴν ἐπὶ μὲν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐσθῆτος, οὐ καθ' ὑπόστασιν ἡ ἕνωσις, οὐδὲ ἀδιάσπαστος, οὐδὲ διαιωνίζουσα. Ἐπὶ δὲ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καθ' ὑπόστασιν ἀδιασπαστος, καὶ διαιωνίζουσα ἡ ἕνωσις. Διὸ ὡς ἑνὶ τῆς ἁγίας Τριάδος συμπροσκυνῶ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, Χριστῷ τῷ σαρκωθέντι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεῷ.

[1] Cyr. 2. cont. Nest. p. 56. et 57. — [2] Cyr. ib. et ad Anath. 8. contra Theod. p. 226. et cont. Orient. p. 177. et seq.

[3] Damasc. p. 473. in fine. — [4] Citat. cap. anteced. § 8.

quæ hic locum habere debent : quoniam ad componendum dissidium Orientales inter et Cyrillum, necnon Cyrilli ipsius a se, cujus paulo ante memini, non parum conducunt. « Non est (inquit de Cyrillo loquens [1]) ille magister sibimetipsi contrarius, sed id, quod est cum, et id quod est simul, quando de naturis tantummodo dicitur, differentiam duarum pie significat naturarum. Et propter idipsum, quando id ut de personis, vel subsistentiis in Christo dicitur, impium est. Mox enim duas significat personas, et filios, et Dominos, et Christos. » Hinc Cyrilli diversas, et in speciem contrarias sententias in concordiam revocat; cum alias Verbum adorari cum carne dicit, alias idipsum vetat. « Sed quotiescumque quidem, *ait*, sermo fit de naturis, dicitur cum humanitate divinitas, et e converso : quando vero de Filio, non licet dicere, *Coadoratur filio Dei filius hominis*. Non enim coadorantur in sancta Trinitate nisi personæ tantummodo. Divinitas vero, sicut miracula est operata per carnem, sic adoratur per carnem : et adoramus omnes crucem; et per ipsam, illum, cujus est crux : non tamen crucem coadorare dicimur Christo ; nec per hoc una est crucis, et Christi natura. Similiter adorare altare (dicimur,) coadorare altari Trinitatem non dicimur, sed potius per altare. Nec tamen rursus sicut Patrem per Filium, ita Verbum per carnem, Absit, non enim duæ personæ sunt Christi. Cum carne vero, id est per carnem (sicut dictum est) cum qua considet Patri, et coadoratur. » Habes igitur ex illa Rustici regula, particulam σὺν, ut et latinam *cum*, vel *co* in *coadorari*, naturarum significare discrimen, non personarum. In Trinitate vero, personarum, non naturarum. Quod autem negat dici debere, crucem coadorari Christo, non ei facile concesserim. Nam et Epiphanius in Ancorato, uti paulo antea vidimus, coadorari Principi purpuram dixit, neque propterea unam utriusque naturam esse somniavit : sed de ea re postea.

XI. Cujus autem gratia ad illam disputationem deductus sit Rusticus operæ pretium sit exponere. Pertinet enim ad præsens institutum, et ad naturarum duarum copulationem; tum ad Gregorii Nazianzeni quemdam illustrandum locum. Scripsit ille in epistola priore ad Cledonium, quæ vulgo numeratur in ejus operibus oratio quinquagesima prima, anathematismos aliquot adversus grassantem tum primum Apollinaris hæresim. Inter hos unus est, quem Rusticus in dialogo contra Acephalos objicientem sibi inducit hæreticum, ut ex eo probet unicam esse naturam in Christo. Hunc ex interpretatione latina Rustici ipsius cum Græcis componam [2]. « (1) Si quis dicit, tanquam in Propheta, secundum gratiam inoperatum, et non secundum substantiam conjunctum, et complasmatum Verbum, sit vacuus melioris operationis; magis vero plenus adversæ. » Perspicuum est aliter in eo, quo usus est, codice Rusticum legisse. Nihil enim in vulgatis græcis inest, cui *complasmati* vox respondeat. Quin ita potius reddenda illa sunt, *secundum substantiam* (non, ut Basilius vertit, *essentiam*) *copulatum esse*, *copularique divinitatem*. Quare pro συνάπτεσθαι, Rusticus videtur legisse συμπεπλάσθαι, vel συναναπεπλάσθαι, quod est *complasmatum* esse. Ac nescio an non Elias Cretensis id verbum in exemplari suo repererit. Nam in scholio loci illius [3], sic illa duo verba συνῆφθαι καὶ συνάπτεσθαι declarat : « Non autem per essentiam cum Unigenito Verbo copulatum fuisse, et ex virgineis Dei genitricis sanguinibus ipsi efformatum, etc. » Ita latina Eliæ versio : nam græca non extant. Igitur *efformandi* vocabulum ejusmodi aliquid indicat, quale Rusticus expressit. Ex quo Acephalus affirmandæ hæresis suæ ansam arripit, ut in unicam naturam ambas coaluisse naturas argumentetur : quod et κατ' οὐσίαν, hoc est *secundum substantiam conjunctum esse Verbum*, et *complasmatum* dixerit Gregorius. Verum obviam it illi Rusticus, et *complasmari* Verbum nihil aliud esse contendit, quam carnem ex Maria, et in ejus utero sumpsisse, ac vera, et substantiva generatione hominem esse factum. Vide libri quinti caput 14. in quo Verbum ex B. Virgine revera genitum esse demonstravimus, quando caro factum est; tum in sequentibus ostendimus, eamdem Virginem vere ac proprie θεοτόκον appellari, id est *Dei genitricem*. Est autem *plasmari* nihil aliud, quam *formari*, atque *gigni*, et *complasmari*, cum aliquo copulari eo ipso momento quo gignitur. « Si enim Deus, ait Rusticus [4], secundum suam

(1) NAZIANZ. orat. 51. pag. 739. B. Εἴ τις ὡς ἐν προφήτῃ λέγει κατὰ χάριν ἐνηργηκέναι, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαί τε, καὶ συνάπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας.

[1] Rusт. to. 9. Bibl. PP. col. 830. D. — [2] Latina versio Rust. To. 4. Bibl. col. 823. D.

[3] To. 2. Naz. p. 1278. Num. 8. — [4] Rust. ibid. col. 830. C.

plasmatus fuisset substantiam, non utique poterat complasmari cum carne, sed plasmari tantummodo. Quoniam vero non propter sempiternam naturam suam, sed propter unitionem de Deo id dicitur; et hoc vere dicimus (nempe complasmatum;) vera namque unitio est. » Equidem non dubito quin præferenda sit illa Rustici lectio alteri, quæ Gregorii codices omnes occupavit; quæ eo minus probatur mihi, quod supervacaneum videtur, cum συνῆφθαι dixisset, id est, *conjunctum carne* fuisse *Verbum*, mox idem vocabulum in præsenti tempore repetere συνάπτεσθαι, quasi contra illos agat, qui Verbum a carne divulsum esse modo senserint. Quam meam sententiam duplici de causa postmodum obfirmavi. Altera est, quod in Ephesina synodo, ubi inter alia Patrum testimonia Gregorii Nazianzeni recitatus ille locus est ex epistola ad Cledonium, συναναπεπλάσθαι legitur. Altera est, quod hanc ipsam vocem exhibet antiquus codex membranaceus in bibliotheca Regis Christianissimi, uti postmodum reperi. His et tertia potest accedere, quod eadem voce usus est Gregorius Nyssenus in libro tertio adversus Eunomium, pagina 115. ita scribens, Οὐχ ἁπλῶς τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν, ἀλλ' ἑαυτῷ περιέπλασε, hoc est, *Non simpliciter hominem plasmavit, sed sibi ipsi circumplasmavit*, ut Rustici verbum usurpem.

XII. Ex iis, quæ hucusque disputando confecimus, meminisse potissimum istud oportet: humanam Christi naturam unica duntaxat veneratione, eaque summa, quæ λατρείας dicitur, cum Verbo colendam videri; non autem ab eo divulsam, ac separatam. In quo fœdissimus primum error fuit Joannis Wicleffi [1]; qui, ut Thomas Waldensis refert [2], asseverabat carnem Christi a Verbo disjunctam adoratione latriæ venerandam esse. Hoc autem non ex eo concludebat, quod aliquando fuisset assumpta; ut quasi pristinæ dignitatis vestigium aliquod retineret: ut erudito theologo visum est [3]: sed alia de causa; nimirum quod, ut ibidem Waldensis ait, « carnem solam verum Christum, et verum hominem esse » diceret. Proinde « si de potentia majestatis humanitas Christi esset a Verbo disjuncta, (verba sunt Waldensis,) humanitas illa esset adhuc verus Christus: et tunc non esset verus Deus: esset ergo Christus alius, et æquivocus Christo nostro; qui Deus est et homo. » His Wicleffi sententiam istam subjicit: « Quod si per impossibile humanitas Christi foret dimissa propriæ personalitati, conversans nobiscum ut proximus; diligeres eum ut salvatorem, et redemptorem tuum, adoraresque eum latria, sicut prius, quia nulli alteri hominum a Deo (forte *adeo*) poteris obligari. » Quod hæretici delirium absurdum est, et ab Augustino aliisque capite superiori laudatis Patribus refellitur. Deinde huic oppositus ex adverso, nec minus castigandus est error; quem ab Gaufredo Claravallensi tribui Gilberto Porretano eodem illo capite memoravimus [4]: Christi humanam naturam, etiam Verbo unitam, non *latriæ* cultu, sed inferiore adorari, qui hyperduliæ dicitur. Quam sententiam Scholasticis quibusdam placuisse miror. Hanc enim et synodorum generalium decretis, et antiquorum Patrum græcorum, latinorumque placitis adversari, haud obscuris testimoniis hactenus ostendimus. Quæ illud etiam aperte, ac sine ambage significant, unicam Verbi et hominis in Christo adorationem, cultumque esse, nec humanam naturam seorsim alia quapiam et diversa veneratione debere affici.

[1] Eph. Syn. p. 271. — [2] Wald. tom. 1. Doct. fid. lib. 1. art. 3. c. 44.

[3] Vasq. in 3. Part. Disp. 95. c. 1. — [4] Cap. 1. § 3.

CAPUT QUINTUM.

De cultu, qui sanctis adhibetur. — 1. Religionem ita Deum proprie spectare, ut in alios quoque redundet. — 2. Quid sit idololatria disputatur, etiam ex hæreticorum sententia. — 3. Quorum calumnia ex ipso decalogi præcepto bene intellecto discutitur. — 4. Adorationis nomen ad ipsas interdum creaturas accommodari, — 5. ex antiquorum auctoritate probatur, imprimis Justini, cujus locus illustratur; necnon aliorum. — 7. Propugnatur adorationis duplex genus a Catholicis constitutum λατρείας, et δουλείας. — 8. Sanctorum cultus et adoratio sui generis contra hæreticorum oppugnationem defenditur. — 9. Et ex superioribus ab idololatriæ suspicione vindicatur.

I. Virtutis ejus, quam εὐσέβειαν, aut θρησκείαν Græci, *religionem* Latini nominant, proprium munus ad Deum præcipue pertinere, dictum est hujus libri capite primo. Nam cultus omnis, qui ex illius affectu oritur, unius ac veri Dei gratia tribuitur; quatenus summum, et supremum rerum omnium dominium in eo, ac potestatem suspicimus, et quibus congruum est modis officiisque profitemur. Nec ea res tamen, ac natura virtutis illius obstat, quo minus in alios præter Deum, religiosi cultus, et officii aliquid redundet: dum ejus, quem unum potissimum spectat, honorandi Numinis causa qualiscumque veneratio illa suscepta sit. Quocirca uti religio proprie, directe, ac principaliter in Deum est intenta, velut primarium objectum; ita secundaria ratione, et comparativa, vel relativa, cetera propter illum complectitur: qui cultus a Patribus σχετικὸς nominari solet.

Cyrillus Alexandrinus libro sexto contra Julianum [1], impio huic apostatæ Christianos in invidiam vocanti ejusdem, quam gentilibus exprobrabant, πολυθεΐας profanique multiplicium deorum cultus, quod martyres colerent, respondet, neutiquam ab illis λατρευτικῶς, hoc est *latriæ veneratione*, affici; qui honos soli divinitati est habendus: sed τιμητικῶς, et σχετικῶς, hoc est honorandi more modoque, et comparatione, sive habitudine: quoniam ideo coluntur, quia servi sunt, et amici Dei. Itaque non tam illi, quam in illis honoratur Christus. Bene hoc ipsum Augustinus expressit in enarratione Psalmi 44. [2] « Ostendatur, *inquit*, mihi Romæ in honore tanto templum Romuli, in quanto tibi ostendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis? Sumus enim Christiani, non Petriani. » Sed supervacaneum est de honore, cultuque sanctorum plura hoc loco testimonia veterum afferre; cum tam multa superiore in libro [3] collecta sint, quæ abunde fidem hujus rei faciant, quantopere vetus Ecclesia in illorum venerationem, atque cultum prolixa fuerit; et ut illorum memoriam, corporaque ipsa, et reliquias quibus poterant honoris significationibus prosecuti sint eruditione ac sanctitate celeberrimi Patres græci, ac latini: quorum auctoritatem vel hagiomachi ipsi vereri se profitentur. Et tamen catholicam, ac Romanam Ecclesiam ob hoc ipsum vexare, dirisque conviciis agitare non cessant, quod ut illorum exemplis et institutis est edocta, ita sanctos colere ac venerari, horum opem ac preces implorare, cetera denique erga ipsos usurpare honoris indicia perseveret.

II. Quamobrem non sacrilege tantum, sed etiam imperite, insulseque jactare de nobis hoc solent adversarii: contra debitum uni Deo cultum, honoremque facere Catholicos, et ad idololatriæ crimen, et infamiam adhærescere; qui honorare sanctos, imo adorare genere hoc adorationis, quod illis convenit, et eorum opem invocare non dubitant: de qua re perbrevem hic tractationem instituam; ac postea de illorum imaginibus dicam; quæ est pars illius criminationis, ac querelæ præcipua.

Qua quidem in disputatione primum illud agere oportet, quod in causis controversiisque judiciariis faciendum admonent artis oratoriæ magistri, ut ab definitione nominis, quod rei, de qua litigamus, impositum est, auspicemur. Id est in præsenti quæstione duplex; idololatria, et adoratio. Idololatria bifariam usurpatur: tum propria, et eadem angustiori significatione: tum laxiori, ac generali. Harum priore, quoniam in usum simulacrorum, et imaginum convenit, capitibus sequentibus reservata, de posteriori nunc agendum.

Idololatria, si vim proprietatemque nominis spectes, recte ab Tertulliano definitur [4], circa

[1] Cyr. tom. 6. pag. 203. et seq. citatus lib. 2. de Aug. [illegible].

[2] Aug. to. 8. p. 167. C. 2. — [3] Capitibus 8. et seq. — [4] Tertul. lib. de Idol. cap. 3.

omne idolum *famulatus, et servitus*, hoc est simulacrorum cultus. Verum abusione quadam, extensioneque vocis, venerationem omnem rei cujuslibet significat, quæ Dei instar habeatur, sive imago aliqua rei vivæ muta sit, sive res ipsa vivens, aut expers vitæ. Est enim religio moralis quædam virtus, cujus proprium est, Deo tanquam summo omnium Domino, congruentem cultum et famulatum adhibere, uti capite primo diximus [1]. Ea vero mediam inter vitia duo sedem obtinet : quorum alterum ὑπερβολῇ, hoc est *excessu* peccat; alterum, ἐλλείψει, id est *defectu* [2]. Horum prius superstitionis nomen sortitur : posterius, *irreligiositatis*. Hieronymus Zanchius e Calviniana secta, Argentinensis olim, et Heidelbergensis deinde professor, idolum latius sumptum ita definit [3] : « Idoli nomine intelligimus, *inquit*, quidquid homo tanquam Deum vel simpliciter, vel κατά τι, et ex parte sibi extra verum Deum proponit fingitque colendum. Id autem esse potest aut res vera, et in rerum natura existens ; aut falsa, et imaginatione tantum concepta. Si illud ; reale fuerit idolum. Si hoc ; imaginarium tantum : qualis est ille Deus, quem sibi Judæi, Turcæ, Ariani colendum proponunt. » Quæ idoli delineatio latissime patet, omnemque, præterquam veri Dei, creatæ rei vel fictitiæ cultum ambitu suo complectitur.

Hac idololatriæ notione constituta, deinceps exempla varia profert, ex quibus Ecclesiæ catholicæ infamiam adspergit nefarii illius, et horrendi sceleris [4]. « Qui invocat animas sanctorum, *inquit*, qui ex hac vita migrarunt, idololatra est : et ille spiritus, quem invocas, est tibi idolum. Quæ vero est causa, cur invoces? quia persuasum habes et te, et alios ubique terrarum ab illo spiritu audiri posse, et exaudiri ; cum tamen hoc sit Dei proprium, omnium preces, ubicumque sint, audire, et exaudire. » Sic adorare Christum in Eucharistia, maximam appellat idololatriam; quia nihil inibi præter panem subesse putat.

III. Ceterum tam iste, quam alii omnes Romanæ hostes Ecclesiæ, Lutherum, et Calvinum secuti, non alia ratione idololatriæ ream illam traducunt, quam quod adversus divinum mandatum, *deos alienos habet coram Deo*. Id enim primo mandato decalogi cautum est. Cujus ea vis est, ut ne alius quispiam pro vero, et unico Deo in fidem, et professionem, vel in cultum asciscatur. Hebraica, si ad verbum interpretere, sic sonant : (1) *Non erunt tibi dii alii coram facie mea*. Deos intelligit peregrinos, cujusmodi nationes, maxime in Ægypto, colebant. Ac generatim, ut opinor, cujuscumque generis numina recipi, ac veneratione affici prohibet. Quanquam aliqui [5], primo hoc mandato putant interdici genus idololatriæ, quod sine idolis et simulacris olim peragebatur ; ut Plutarchus in Numa refert, et Clemens Alexandrinus in primo Stromateo : Varro item apud Augustinum [6], et Tertullianus in Apologetico [7]. In sequenti vero commate prohiberi idolorum, id est simulacrorum fabricationem, et honorem. Paulo aliter Aben Hezra ; sed præstat universe vetari quamlibet divinitatis speciem ab una, solaque diversam, quam Judæi tunc colebant. Illud autem *coram me*, Aben Hezra sic exponit, ut sit, *me vidente ;* sicut Haran *mortuus* dicitur [8] *coram patre suo Thare*. Cum enim (ait Deus) omnia videam, et penetrem, nefas est nomen meum profanis immisceri gentibus, ac ritibus. Alii pro *mecum* usurpari volunt, quemadmodum Samaritani una cum Deo Israelitarum, suæ quisque gentis deos venerabantur [9]. Alii pro *adversum me* malunt positum esse.

Adversus hoc præceptum committunt, qui qualemcumque rem pro Deo amplexantur, eique cultum ac venerationem deferunt, cujusmodi soli præpotenti Deo convenit. « (2) Quemadmodum enim, ait Philo, si quis magno regi debitos honores præfectis, et satrapis attribuat, non solum stultissimus habeatur, sed etiam periculosissima audacia præditus ; qui quæ domini propria sunt, servulis largiatur : eodem modo si quis ea quæ facta sunt pari ac factorem cultu prosequatur, sciat se inconsideratissimum, et injustissimum esse, qui paria tribuat imparibus, non tam in

(1) Exod. 20. 3. לֹא יִהְיֶה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֹל פָּנָ .

(2) Philo lib. de Decal. pag. 753. A. Καθάπερ οὖν τοῦ μεγάλου βασιλέως τὰς τιμὰς εἴ τις τοῖς ὑπάρχοις, καὶ σατράπαις ἀπένειμεν, ἔδοξεν ἂν οὐκ ἀγνωμονέστατος εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥιψοκινδυνότατος, χαριζόμενος τὰ δεσπότου δούλοις. Τὸν αὐτὸν τρόπον ἂν τοῖς αὐτοῖς γεραίρῃ τὸν πεποιηκότα τοῖς γεγονόσιν, ἵστω πάντων ἀβουλότατος ὤν, καὶ ἀδικώτατος, ἴσα διδοὺς ἀνίσοις, οὐκ ἐπὶ τιμῇ τῶν ταπεινοτέρων, ἀλλ' ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ κρείττονος.

[1] Cap. 1. § 9.— [2] S. Tho. in 2. 2. qu. 92.— [3] To. 4. lib. 1. c. 17. p. 459. — [4] Ibid. p. 461. — [5] S. Tho. 2. 2. qu. 122. art. 2. ad 2. Lyran. Abul.

[6] Aug. 4. de Civit. c. 31. — [7] Cap. 25. — [8] Gen. 11. 28. — [9] 4. Reg. 17.

honorem inferioris, quam in potioris contumeliam. »

IV. Joannes Calvinus ea quæ soli debentur Deo ad quatuor capita revocat [1] : adorationem, fiduciam, invocationem, gratiarum actionem. Sed hæc illius præscriptio subdola est, nisi in istis totidem officiis tum interioris animi propositi, tum modi ipsius ratio ducatur. Quod eo dixerim primum ne quis ad exteriorem tantum corporis habitum, ac gestum respiciat : qui plerumque unus et idem ad creatæ rei, et Creatoris honorem accommodari solet ; ut est genuum flexio, capitis inclinatio, adoratio, et ejusdemmodi alia. Deinde ut observetur quatenus, et qua formula, intentioneque mentis officia illa præstentur ; de quibus capite primo et secundo, cum de religione actum est, supra monui. Ubi [2] et hoc pernecessarium animadverti, religionem, cultumque sacrosanctum, et a civili, profanoque distinctum, cui virtus illa moderatur, proprie, ac directe in unum Deum tendere ; ceteris κατ' ἀναλογίαν, et illius principalis gratia convenire, hoc est σχετικῶς, nempe *relative* seu *comparative*. Quæ duo si, uti par est, prudenter adhibeantur, tum Calvini, ac Lutheri, tum ceterorum obtrectationes, et sophismata, quibus Ecclesiæ catholicæ in sanctos observantiam et cultum vellicare student, nihil præter inanes nugas, et futiles esse calumnias agnosces.

Nam quod ad illud, quod primo loco commemoratum est, attinet, adorationem constat ex sese, et universe consideratam non Deo soli competere, sed ei cum creaturis esse communem, ut supra capite secundo fuse docuimus. Ac si religioso, sacroque cultui peculiariter ea vox attribuatur, falsissimum est, quod isti majore pervicacia, quam prudentia et eruditione contendunt, non alteri, quam supremæ majestati, vindicandam esse ; ideoque sacrilegos, et idololatras esse, qui sanctos, et eorum effigies, necnon crucem ipsam Domini adorare instituunt ; sed de reliquis paulo post : de sanctis, quod instat, agere ut pergam, illud assevero ; quod nemo istorum, cui quidem frontis, et ingenui succi aliquid restet, inficiari potest ; magnis auctoribus, et quavis exceptione potioribus constare, adorationem in sanctos, et eorum reliquias vetere in Ecclesia, et adversariorum etiam judicio sincera, fuisse collatam.

V. Promiscuum hunc vocabuli istius usum exemplis aliquot approbarunt pii eruditique theologi, qui pro sanctorum veneratione contra hujus ætatis hæreticos decertarunt, ut inter alios Bellarminus [3]. Nos hic nonnulla proferemus. Insignis est ex omnibus Justini martyris locus in Apologia secunda : ubi τοῦ προσκυνεῖν, id est *adorandi* vocabulum ab Christianis communiter attribui Deo, et sanctis angelis affirmat. Nam cum illatam Christiano nomini ab gentilibus atheismi calumniam propulsare vellet, quod cultum omnem, ac religionem abjurassent ; ostendit aliter sese rem habere, et quos, quatenusque colant paucis explicat sic : « (1) Hinc nos, *inquit*, athei nominamur, (nempe, quod malos dæmones detestamur,) nec diffitemur talium nos deorum, qui esse putantur, expertes, et atheos esse : at non verissimi illius, qui pater est justitiæ, ac temperantiæ, ceterarumque virtutum, et ab omni vitiositatis communione prorsus abhorrentis Dei. Hunc ipsum vero, et ab eo profectum filium, a quo ista perdocti sumus : necnon aliorum ipsum sequentium, et ad ejus conformatorum similitudinem, bonorum scilicet angelorum exercitum : spiritum quoque Propheticum colimus, et adoramus, sermone ac veritate honorem deferentes. »

Quo in loco Justinus cultum, et adorationem Deo pariter, et angelis assignat. Non tamen dissimulare possum, græca paulo aliter interpretari licere ; nempe hoc modo : « Hunc ipsum vero, et ab eo profectum filium, qui et nos, et bonorum angelorum ipsum sequentium, et ad ejus similitudinem conformatorum exercitum ista perdocuit. » Hoc modo non erit consequens, adorari a nobis angelos, ut et Deum, ejusque filium : sed doceri ab Filio tam homines, quam angelos. Quam loci illius interpretationem ea ratio confirmat, quod minus consentaneum videtur inter Patrem ac Filium, et Spiritum S. inculcari inseriique angelos sanctos. Verum etsi ab contentioso aliquo posterior ista græcorum verborum expositio defendi possit ; mihi tamen contex-

1) JUSTIN. apol. 2. pag. 43. Ἐνθένδε καὶ ἄθεοι κεκλήμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι· ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀληθεστάτου, καὶ Πατρὸς δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἀνεπιμίκτου τε κακίας Θεοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖνόν τε, καὶ τὸν αὐτοῦ Υἱὸν ἐλθόντα, καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἑπομένων, καὶ ἐξομοιουμένων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατὸν, πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν λόγῳ καὶ ἀληθείᾳ τιμῶντες.

[1] Cal. 2. Inst. c. 8. § 16. — [2] Cap. 1. § 9. et c. 2. § 2.

[3] Lib. 1. de beatit. sanc. cap. 12.

tus, ac series ipsa sermonis priorem magis approbare videtur. Non enim satis causæ videtur, cur inter illos, qui ab Filio sunt edocti, angelos recenseat; præsertim cum gentiles, ad quos apologiam istam Justinus elucubravit, non satis capere possent, qua ratione, et quid tandem Λόγος homo factus angelos docuerit. Accedit quod cum paulo ante questus sit, Christianos atheos nominari, propterea quod deos, quos gentiles adorabant, minime colerent; ac cum respondisset, non se deos illos venerari, quod non dii, sed improbi essent angeli, ac dæmones : postulare res ita videbatur, ut, quoniam Christiana religio non omnino angelos abjicit; sed eos duntaxat, qui pii sunt, et sancti, et in fide perstiterunt, cultu, et honore dignatur : hujus rei mentionem aliquam faceret. Denique si quis nonnullum hellenismi gustum habet, is omnino fatebitur, priorem, quam expressimus, sententiam magis structuræ verborum, proprietatique convenire, quam posteriore a me loco positam.

VI. Quocirca Justinus adorationem ibi latius sumpsit, pro quovis religioso cultu, tam qui proprie ac directe tendit ad supremum numen, quam σχετικῶς, et creaturis principalis gratia tributo. Quod et alii Patres interdum faciunt. Gregorius certe Nazianzenus oratione 38. in Christi nativitatem, hortatur ut « (1) adoremus præsepe Domini, propter quod, cum rationis essemus expertes, a Verbo nutriti sumus. » Hieronymus item in apologia secunda adversus Rufinum [1], « Protinus, *inquit*, concito gradu Bethlehem meam reversus sum; ubi adoravi præsepe, et incunabula Salvatoris. » Et Augustinus [2], « Beatissimum, *ait*, Petrum piscatorem modo genibus provolutis adorat gentium multitudo credentium. »

Ita Cyrillus Alexandrinus adversus Julianum Christianis idipsum exprobrantem, quod sanctos martyres tanquam deos colerent, respondet: « (2) Neque deos esse nos putare sanctos martyres, nec eos adorare consuevisse, illo videlicet adorationis genere, quod latria dicitur; sed relative, et honorandi ritu. Quin potius illos supremis ornamus honoribus, tanquam eos, qui generose pro veritate certarunt. »

Vides ut προσκύνησιν sanctis etiam martyribus, id est creaturis adscribat : sed non ejusmodi, qualis Deo convenit, quam λατρείαν appellat; sed σχετικὴν, et τιμητικὴν, quæ per sese maxima quidem est, sed sui generis modulo circumscripta veneratio. Nimirum ut intra creaturæ terminos consistat : nec summæ majestatis, et supremi principatus, ac dominatus in Deo; servitutis extremæ, ac famulatus in nobis professionem habeat. Atque hunc honorem supremum, hoc est τὴν ἀνωτάτω τιμὴν, appellat, quo nomine Philo ante a nobis laudatus λατρείαν soli Deo debitam vocat [3].

Proclus præterea Cyzicenus primum, deinde Constantinopolitanus episcopus in oratione quinta, quæ est laudatio B. Mariæ virginis, adorationem eidem accommodat. « (3) Adoratur, *inquit*, et Maria, quoniam mater facta est, et ancilla. » Possunt et alii commemorari, qui προσκύνησιν, et *adorationem* de cultu sanctorum usurparunt. Sed pluribus minime est opus.

VII. Hæc vero catholicis theologis justissima causa visa est, cur adorationem duplicem constituendam putarent : alteram soli Deo congruentem, quam λατρείαν nominari placuit : alteram inferiorem, et σχετικὴν, sive τιμητικὴν, quam *honorificentiam* appellat auctor sermonis secundi de SS. apostolis Petro et Paulo, qui inter opera sanctorum Ambrosii [4], et Augustini [5] editus est. « Concurrere debemus, *inquit*, ad domum Dei, reddere illis honorificentiam, qui nobis salutem effusione sanguinis sui pepererunt, etc. Quisquis ergo honorat martyres, honorat et Christum; et qui spernit sanctos, spernit Christum Dominum. » Sic Jonas Aurelianensis episcopus libro primo de Cultu imaginum, « Corpora sanctorum, *ait*, non adoranda adoratione divinitati debita; sed pio amore amplectenda, et honoranda. » Posteriorem duorum cultuum δουλείαν vocare solent theologi nostri, præeuntem secuti S. Augustinum, qui sæpe duplex illud genus adorationis commemorat, λατρείας et δουλείας; ut in libro primo Quæstionum super Genesim, quæstione 61. ubi illud inquirit,

(1) Nazianz. pag. 623. Καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὢν ἐτράφης ὑπὸ τοῦ Λόγου.

(2) Cyrill. lib. 6. cont. Jul. pag. 203. tom. 6. D. Τούς γε μὴν ἁγίους μάρτυρας οὔτε θεοὺς εἶναί φαμεν, οὔτε προσκυνεῖν εἰθίσμεθα, λατρευτικῶς δηλονότι, ἀλλὰ σχετικῶς, καὶ τιμητικῶς. Στεφανοῦμεν δὲ μᾶλλον ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς, ὡς τῆς ἀληθείας γενναίως ὑπεραθλήσαντας.

(3) Procl. pag. 180. Προσκυνεῖται καὶ ἡ Μαρία, ὅτι γέγονε μήτηρ, καὶ δούλη.

[1] Tom. 1. col. 787. D. — [2] August. Serm. 25. de Sanct. — [3] Cap. 4. § 4.

[4] Serm. 11. de Sanct. col. 141. — [5] Serm. 16. de Sanct. et in Append. 78.

quinam Abraham populum terræ, id est Hethæos adoraverit [1]; et quomodo sit intelligendum illud præceptum [2], *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Cui mox respondet, « Animadvertendum esse in eodem præcepto non dictum, Dominum Deum tuum solum adorabis; sicut dictum est, Et illi soli servies: quod est græce λατρεύσεις. Talis enim servitus nonnisi Deo debetur. Unde damnantur idololatræ, id est ejusmodi servitutem exhibentes idolis, quæ debetur Deo. » Ergo « λατρεία nonnisi Deo, tanquam Deo debetur; δουλεία vero debetur Deo, tanquam domino, » ait idem libro secundo Quæstionum in Exodum, quæstione 94. De utraque voce legendus Augustinus et aliis in locis, quæ supra memoravimus [3]: et indidem Beda retulit in commentario ad caput Lucæ 4. et illa verba Christi, *Dominum Deum tuum adorabis*, etc. Est autem otiosa, et insulsa περιεργία recentiorum tum hæreticorum, tum grammatistarum: qui ut catholicos doctores arguant, λατρείαν, et δουλείαν idem plane significare, longis, et otiosis disputationibus probare student. Hoc est abuti tempore, et industria in re perfacili. Scio voces istas λατρείαν, et δουλείαν vel nihil a se mutuo, vel perparum distare; et utrumque Deo plerumque tribui, cum de religiosa veneratione agitur.

Joannes Damascenus libro tertio de Imaginibus [4], adorationis varios modos enumerat: quorum primus est ὁ κατὰ λατρείαν, *secundum latriæ cultum*, « (1) quem soli natura adorando Deo tribuimus, » inquit. Quem rursus diversos in modos distribuit, et horum primum ait esse δουλείαν, *quoniam omnia serviunt tibi*, ait Propheta [5]. Reliquos ut sim brevior omitto.

VIII. Verum supervacanea est de vocibus, neque theologo digna contentio, si de re ipsa constiterit. Constat autem ex iis, quæ libro antecedente multis capitibus exposuimus, beatissimam Dei genitricem, ac sanctos omnes, præsertim martyres, summo post mortem honore celebratos fuisse, ac tum eorum memoriam per omnes Christianorum Ecclesias, et ubique terrarum, incredibili populorum frequentia, et solemni ac religiosa veneratione consecratam fuisse; tum corpora et reliquias eorum eumdem apud illos cultum obtinuisse. Atque hoc non pauci numero; non vulgares, et indocti; non raris, et adspersis obiter sententiis qualescumque illi testificati sunt. Sed omnium antiquitate, et doctrina, sanctitate, auctoritate clarissimi ac celeberrimi Patres, quacumque Christiana religio patuit, plenis voluminibus, ac crebris et disertis de hoc argumento testimoniis approbarunt. Quem illis constitutum, decretumque totius Christiani consensu nominis honorem, et, ut quidam ex illis significant, adorationem, nemo ita desipiat, ut civilem tantummodo cultum fuisse contendat; quæ est usitata, sed inepta, et jocularis adversariorum exceptio. Ut enim illa prætermittam, quæ ab nostris contra illos disputantibus, maxime autem a Bellarmino [6], de ea re notata, et animadversa sunt ex veteris, novique Testamenti libris: nec vel Josue apparentis sibi angeli adoratorem commemorem [7]; vel adoratos ab sanctis viventibus viventes perinde sanctos, et prophetas, ut Eliam ab Abdia [8], et ejusdemmodi exempla; in quibus honor, et cultus adorationis more concessus non potest civilis, ac profanus haberi, sed ob solam sanctitatem delatus, adeoque religiosus: ut hæc, inquam, taceam, certe negari non potest, quod ex iis, quæ in illo libro collegimus, antiquorum Patrum testimoniis manifestissimum est, summam fuisse sanctis, ut plurimum mortuis, nonnunquam etiam viventibus, adhibitam venerationem, et eam adoratione, hoc est oris, ac totius corporis inclinatione, postrationeque transactam. Licita est igitur, et laudabilis non Dei duntaxat, sed ad ejus similitudinem sanctitatis accommodantium sese creaturarum adoratio, ac religiosus honor. Atqui nemo veteres illos, qui religiose venerari sanctos, aut muta et inanima quædam illorum instituere gratia, talem adorationem cultumque creaturis decrevisse suspicetur, cujusmodi soli vero Deo convenit. Siquidem et hoc ipsum expressissimis verbis caventes eosdem audivimus; et utrumque discernentes genus adorationis, et cultus. Ecquid ergo consequens est aliud, nisi adorationem, ac venerationem aliquam esse soli colendo Deo constitutam; aliam sanctis longe minorem, et eorum consentaneam meritis attributam? Igitur majorem et divinitatis propriam, λατρείαν ex antiquo dici statuerunt: posteriorem, et minorem antiquiores τιμητικὴν, et σχετικὴν προσκύνησιν: posteri δουλείαν appellandam esse censuerunt.

IX. Nihil hic ego stultos, et indoctos rabulas moror; qui in suis conventiculis Papistas

(1) DAMASC. Πρῶτος τρόπος προσκυνήσεως ὁ κατὰ λατρειαν, ἣν προσαγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ Θεῷ.

[1] Gen. 23. 7. — [2] Luc. 4. 8. — [3] Cap. 2. § 6. et seq. — [4] P. 775. et seq. — [5] Psal. 118. 91. — [6] Lib. 1. de Sanct. beat. cap. 13. — [7] Josue. 5. 15. — [8] 3. Reg. 18. 7.

lacerant, tanquam idololatras, et sanctorum velut deorum totidem adoratores; uti post Lutherum, et Calvinum, Zanchius, Molinæus, et impurus ille ἀπόθεος, qui in Hieronymi Xaverii opere persico genuinum fregit. Qui si quid saperent, intelligerent profecto, idololatriam tunc esse, cum divinus honor creaturæ tribuitur : quod sanctorum eo, quem dixi, modo veneratores neutiquam faciunt. Ac si idololatra censendus est ille, qui de Deo falsum aliquid, et alienum ipsius bonitate, vel misericordia, vel justitia, vel qualibet divinitatis dote profitetur, ut ex Hieronymo Zanchio Calvinista supra meminimus, ecquis idololatra magis est, quam Calvinus, qui et Filium in Trinitate αὐτόθεον esse, id est *a seipso divinitatem habentem*, non a Patre communicatam existimat; ut alibi demonstravimus [1] : et auctorem peccati Deum affirmat [2], eumdemque crudelem, et injustum; ac præterea [3] Christum in cruce fidem, et justitiam desperatione, ac damnatione perdidisse? Qui sic sentit, et alia pleraque, quæ suis locis ostendimus, ille Deum alium prorsus, ac diversum ab eo constituit, quem Christiana religio veneratur, et pro Deo, ejusque filio ficta colit numina, et idola, estque merito idololatra nominandus. Quod crimen longe abest ab catholicæ, Romanæque moribus, et institutis Ecclesiæ : ut ex adversariorum præscriptione ipsa, et concepta receptave ab iis idololatriæ formula colligitur. Etenim Calvinus in enarratione primi præcepti [4] eatenus idololatriam admitti vult, si quod proprium Deo est in creaturam transferatur. Cujusmodi quatuor ab illo percenseri officia diximus [5], quorum prima est adoratio. Hanc igitur, qua Deo competit, removendam ab cultu sanctorum constanter asserunt Catholici : et sub eadem interdum appellatione disparem contineri notionem, inæqualemque defendunt. Similiter atque in *Dei*, *Domini*, *mediatoris*, imo etiam *patris*, et *magistri* vocabulis usuvenit : quæ omnia partim, et aliquo sensu, Deo peculiaria sunt, et ab creaturis abjudicantur ; ut cum *Patrem vocare nos super terram* prohibet Christus [6], necnon *magistrum* : partim cum aliis communicantur. Nam et dii, et domini, et patres, et magistri præter Deum alii nominantur; ut et sancti; et ceteris titulis honestantur, quos religio, moralis nimirum illa virtus, respicit, ut officium suum, hoc est cultum ei debitum, ac reverentiam exerceat. Quamobrem ut sunt virtutum ac proprietatum illarum, quarum gratia religiose colitur Deus, revera participes sancti; cur non in honoris ac cultus societatem pro modulo suo atque captu vocentur? ut ejusdem sit, aut certe sub eodem genere cognominis virtutis, suum cujusque venerandi et colendi modum, rationem formamque describere : quemadmodum eadem charitate Deum, proximumque diligimus. Præsertim cum, ut capite primo libri hujus exposuimus, illa ipsa religio Deum proprie ita spectet, ut ad ceteros illius tantummodo causa, et σχετικῶς, hoc est comparatione quadam, et ad eum habitudine referatur : quæ res faciliorem reddit officii utriusque etiam in diversa, et dispari specie comprehensionem. Simile est de tribus aliis post adorationem enumeratis ab Calvino judicium; quæ omnia tum demum nefas est cum creatura communicari, cum ut sunt Deo propria sumuntur.

X. His, aliisque præterea, quæ in sequentibus disputare pergam, instructus, ac præmunitus non hebes omnino lector vana et futilia prorsus esse cognoscet, quæ de idololatria nobis objiciunt Romanæ communionis inimici : tum omnium impudentissime Trapezita Leidensis, et professor Salmasius in apparatu ad librum de primatu Papæ, in quem forte ista commentans incidi. Ibi cum alia pleraque ficta, et nefanda Catholicis exprobrat, homo ad quidvis loquendum, audiendumque paratus; tum de B. Virgine hanc illis calumniam adspergit [7] : « Monachi, *inquit*, vel eam præponunt ipsi Christo, utpote matrem filio : quæ et jure matris potest illi imperare ; et quod vult vel ingratiis pro iis, qui eam devote coluerint, nomenque ejus invocarint, impetrare. Si idololatria hæc non est, ostendant mihi quid sit idololatria, et an a Deo sic mandatam, vel apostolis, nunc exerceant; et an primitiva Ecclesia id fecerit. Hæc alii jam refutarunt ex nostris viri doctissimi. » At istos vicissim non doctissimos, sed improbissimos, ac tui similes nebulones strenue propulsarunt pii complures, et eruditi scriptores, qui vestra illa præclara sic exceperunt, ut qui inter vos paulo sunt elegantiore ingenio, et acutiore judicio præditi, jamdudum talibus ineptiis contra nos uti desierint. Sed nec ejusmodi quemquam diffido fore, qui hæc nostra le-

[1] Tom. 2. lib. 6. c. 11. § 5. — [2] Tom. 1. lib. 10. c. 6. et seq. — [3] Vide tom. 2. lib. 3. c. 4. § 7. — [4] Calv. 2. Inst. c. 8. — [5] § 4. — [6] Matt. 23. 9. 10. — [7] Salm. in Appar. p. 195.

gens, cumque sordibus tuis, ac spurcitiis comparans, non te contemptu magis, quam seria aliqua confutatione dignum existimet. Ecquis Catholicorum paululum intelligens, ac non plane rudis, et stipes, pari cum Christo veneratione, nondum, ut mendacissime calumniaris, etiam majore dignandam esse B. Mariam censuit? Non pudet ineptiarum? Nam quod de *jure matris*, quo *imperare filio* dicitur, obiter injicis : memini me apud Casaubonum in exercitationibus puto contra Baronium legisse : ubi tanquam ex hymno quodam ecclesiastico, ἀκροτελεύτιον illud commemorat, *jure matris impera;* ad traducendam Romanæ, ut videri vult, Ecclesiæ idololatriam, et blasphemiam. Verum nusquam istud in Romanis Officiis, ac precum hymnorumque breviariis invenias. Quod si ab aliquo forte, quod nos latet, usurpatum est, potest non improbabili sensu usurpatum videri : quem superiore in libro capite nono [1] ex Germani, et Petri Damiani auctoritate comprobavimus [2] ; necnon Joannis Gersonii Parisiensis theologi, ac cancellarii.

CAPUT SEXTUM.

De sensu primi præcepti decalogi, quod simulacrorum cultum prohibet. — 1. Imprimis decalogus ipse proponitur. — 2. De illius partitione variæ sententiæ. — 4. Quid sit idolum. — Utrum omnes funditus imagines prohibitæ Judæis fuerint. Affirmare veteres Hebræos. — 6. Ut Philonem et Josephum; necnon antiquos aliquos Patres, Justinum et Clementem Alexandrinum, — 7. Tertullianum. — 8. Contraria huic sententia, non in totum imagines interdici : sed numinum tantum ; itaque sensisse Tertullianum. — 9. Quam amplectitur Augustinus, et esse revera alteri præferendam. — 10. Quod genus cultus, et adorationis in eodem præcepto interdicitur.

1. Altera nunc idololatriæ labes purganda restat, quam isti nomini propius respondere dixi [3], quod in simulacrorum cultu ac veneratione posita sit, quæ εἰδώλου vocabulo proprie continentur. Habebit autem hæc nostra disputatio celebris et pervagatæ controversiæ disceptationem, de imaginum cultu, et adoratione; tum earum, quibus Deus, et Christus exprimuntur ; tum ceterarum, quæ sanctorum similitudinem scalpro, vel penicillo elaboratæ referunt. In his locum necessario sibi postulat sacrosanctæ Crucis honor; non ejus solum, in qua Christus revera est affixus, sed aliarum quoque, quæ illius effigiem quoquo modo repræsentant. Ac mihi consentaneum videtur, quoniam de Christi potissimum adoratione instituta est hæc tractatio, ab Crucis cultu initium esse capiendum : quod tum demum aggrediar, ubi pauca de decalogi præcepto illo præfatus fuero, quo de figuris, et imaginibus præscripta aliqua continentur.

Atque illud imprimis observandum venit, ad istius intelligentiam præcepti, et propositæ quæstionis enodationem nonnihil pertinere, uti primorum de decem mandatorum germana divisio bene constituta sit : quam non eamdem omnium esse sententiam, sed in opinionum varietate positam, ignorare puto neminem. Verba ipsa legis sunt ejusmodi [4] : (Nam ea præ oculis interest habere.) *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis.* 3. *Non habebis deos alienos coram me.* 4. *Non facies tibi sculptile : neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, et quæ in terra deorsum; nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra.* 5. *Non adorabis ea, neque coles. Ego sum Dominus Deus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me :* 6. *et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, et custodiunt præcepta mea.* 7. *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* 8. *Memento ut diem Sabbati sanctifices.* 9. *Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua.* 10. *Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est : non facies omne opus in eo, tu et filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua,*

[1] § 13. et seq. — [2] Cit. c. 8. § 3.

[3] Cap. 5. § 2. — [4] Exo. 20. 2.

jumentum tuum, et advena, qui est intra portas tuas. 11. *Sex enim diebus fecit Dominus cœlum, et terram, et mare, et omnia, quæ in eis sunt; et requievit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei sabbati, et sanctificavit eum.* 12. *Honora patrem tuum, et matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus dabit tibi.* 13. *Non occides.* 14. *Non mœchaberis.* 15. *Non furtum facies.* 16. *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* 17. *Non concupisces domum proximi tui: nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia, quæ illius sunt.*

II. In his decem numero esse primaria, et distincta convenit, sive verba, sive præcepta. Hebræi, ut Aben Hezra, nominant דברים, Græci λόγους, id est, *sermones*. Ac primum comma, quod capitis est secundum, omnes fere extra numerum decem sermonum constituunt, et præfationis instar habent. Verum Aben Hezra primum esse contendit. Idemque secundum sermonem illum facit, quo deos alienos habere, et eorum effigies facere, adorareve prohibet. Sed hæc opinio, ait, minime est probabilis. Duæ sunt apud antiquos celebres, quæ totidem modis præceptorum partitionem instituunt. Ambæ in eo conveniunt, quod bifariam in duas lapideas tabulas, omnes illi decem sermones distributi fuerint. Philo in libro, in quo disputat, *Quis rerum divinarum hæres*[1]; et in altero, qui est de Decalogo[2], in duas, πεντάδας id est *quinarios* præceptorum, decalogum partitur: quorum singulos cuique tabulæ inscriptos fuisse putat. « (1) Porro decem sermonum, *inquit*, qui in istis tabulis descripti sunt, qui quidem propriæ leges sunt, divisio ex æquo facta est in quinarios: quorum prior jura illa, quæ ad Deum pertinent; posterior quæ ad homines spectant, complectitur. » Itaque priora quinque præcepta tabulæ unius sunt ista: Primum est de alienis diis repudiandis: Secundum de idolis neque fabricandis, neque colendis: Tertium de non assumendo in vanum Dei nomine: Quartum de sabbato sanctificando: Quintum de honorandis parentibus. Quod mandatum ait divinum jus continere; propterea quod communis omnium parens est Deus, cujus nonnisi instrumenta sunt mortales genitores. Posterior quinarius vetat, inquit idem, adulterium, homicidium, furtum, falsum testimonium, et concupiscentiam. Ita etiam Josephus partitur in libro tertio, capite quarto: et Clemens Alexandrinus sexto Stromateo[3]; etsi non satis explicate loquitur. Assentitur et Origenes homilia octava in Exodum, quatenus duo prima constituit, de uno Deo colendo, et idolis non adhibendis. Item Gregorius Nazianzenus in carmine de Decalogo; et Ambrosio adscriptus commentarius in epistolam ad Ephesios, cap. 6, Rupertus in caput Exodi vicesimum: et alii complures.

At Augustinus quamplurimis in locis, ut in libro de Decem chordis, capite 5. et 6. et quæstione 61. in Exodum et alibi passim[4]; tum Prosper libro primo de Promissionibus, parte 1. capite 36. nec pauci alii, quidquid est a commate secundo ad sextum capitis vicesimi Exodi, unico præcepto comprehendunt, quod ita Deum unum coli præcipit, ut fabricatione, cultuque simulacrorum interdicat. Itaque tria duntaxat, quia paulo pluribus verbis concepta sunt, in primam tabulam includunt: reliqua septem, quæ humani sunt juris ad secundam referunt: ac nonum et decimum duplici concupiscentiæ tribuunt.

III. Non est hoc loco propositum mihi de hac præceptorum, tabularumque partitione subtilius, ac limatius inquirere; sed mandati duntaxat illius, quo idola prohibentur, sententiam excerpere.

Igitur tria in primo præcepto ex Augustini divisione vulgo ab Catholicis recepta, velut capita continentur, « (2) Horum primum, ut ait Philo, opinioni eorum opponitur, qui deos complures esse credunt, illud docens unius imperio mundum administrari. » Et Josephus, « (3) Docet, *inquit*, nos primus sermo, quod unus Deus sit, et hunc solum esse venerandum. » De hoc superiori capite jam est actum[5].

(1) Philo libro, Quis rerum divin. hæres. pag. 504. B. Καὶ μὴν τῶν ἐν ταύταις δέκα λόγων, οἱ κυρίως εἰσὶ θεσμοὶ, διαίρεσις ἴση γέγονεν εἰς πεντάδας· ὧν ἡ μὲν προτέρα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν δίκαια· ἡ δὲ δευτέρα τὰ πρὸς ἀνθρώπους περιέχει.

(2) Philo loco cit. pag. 504. B. Τῶν μὲν οὖν πρὸς Θεὸν δικαίων πρῶτός ἐστι θεσμὸς ὁ ἐναντιούμενος τῇ πολυθέῳ δόξῃ, διδάσκων ὅτι μοναρχεῖται ὁ κόσμος. Idem habet et in lib. de Decal. pag. 751.

(3) Joseph. lib. 3. cap. 4. Διδάσκει μὲν οὖν ἡμᾶς ὁ πρῶτος λόγος ὅτι Θεός ἐστιν εἷς καὶ τοῦτον σέβεσθαι μόνον.

[1] Philo pag. 504. — [2] Idem pag. 751. — [3] Pag. 491. D. — [4] Lib. 15. contr. Faust. cap. 7. tom. 6. pag. 127. Tract. 3. in Joann. pag. 22. Serm. 148. de Temp. tom. 10. pag. 326. et Serm. 18. de divers. pag. 470. et de spir. et lit. cap. 14. Tom. 3. pag. 310. Tract. 3. in Joann. tom. 9. pag. 22. — [5] § 3.

In secundo sculptilia prohibentur, et similitudines omnium, quæ in cælo, terraque et in aquis continentur. Vox hebraica פסל *sculptile*, græce γλυπτόν, Septuaginta εἴδωλον verterunt; sculptile est proprie effigies ex lapide sculpta, et dolata, ut ait Kimhius, sive ex ligno, vel alia quavis materia.

Duo hic imaginum genera vetari animadvertit Origenes [1] : primum idola, id est simulacra rerum non extantium, his ipsius verbis, *Non facies tibi sculptile* ; quod, ut dixi, Septuaginta εἴδωλον interpretati sunt ; deinde verarum rerum effigies ; cum ait, *neque omnem similitudinem*, etc. Idolum enim tum esse, cum aliquis, exempli gratia, humanis membris caninum caput imponit ; aut id genus alia fingit, quæ nec sunt, nec esse possunt. Hinc Apostolus [2], *Idolum*, ait, *nihil est in mundo*. Hæc eadem Theodoretus adnotat quæstione 38. in Exodum. Tertium caput coli, et adorari sculptilia, et memoratas illas similitudines vetat. De his duobus quam paucissimis potero quæ dictu neccessaria sunt absolvam. Hic vero apprime magna contentio est, eaque duplex. Nam et de idoli propria significatione quæritur, et utrum genus imaginum omne, ac quacumque de causa factum, illa decalogi lege sit interdictum.

IV. Εἴδωλον si ab origine censeas, quamlibet formam vel figuram significare putes. « Εἶδος enim, ut ait Tertullianus [3], formam sonat, ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis forma, vel formula idolum se dici exposcit. » Nihilominus etiam apud profanos scriptores non est idem omnino, quod εἰκών, sive imago, et figura : verum partim rei conflctæ, nec extantis in rerum natura similitudinem sonat ; ut ex Origene, ac Theodoreto proxime ante retuli, et late Suidas adnotavit : partim minus aliquid rei alioqui veræ similitudine declarat ; cujusmodi est umbra, et tenuis quædam effigies, non expressa, neque solidi aliquid retinens. Quare Eustathius ad Odysseæ librum undecimum ; quod est λ [4], εἴδωλον ait esse apud Homerum aliquid evanidum magis, et exile, quam est σκιὰ, id est *umbra*, vel potius idem esse ac σκιὰν, et ὄνειρον, id est *umbram*, et *somnium* ; et animam ab tribus illis aliquid esse distinctum : quod ab Homero, et Virgilio usurpatum esse linguæ utriusque notaverunt grammatici. Itaque εἴδωλον (1) *umbratilem similitudinem* exponit Suidas, *et apparentem corporis speciem* : cui consonat Hesychius ; et ad hoc alludens Sophocles ita scripsit,

(2) Nil esse quippe video nos quam inania
Idola, quotquot vivimus, aut umbram levem.

Nec ab auctorum gentilium usu dissident Christiani, ac theologi nostri : qui εἴδωλον in deteriorem partem semper accipiunt, ut, quod ex Origene ac Theodoreto notavimus, rei haud extantis effigiem significet : imprimisque falsi numinis, sive istud ipsum, quod pro Deo habetur, nunquam extiterit, sive reipsa quidem extet, aut extiterit aliquando, sed non tale sit, quale repræsentatur, nempe divinum, et summa illa veneratione dignum. Nam et mortuorum, aut etiam vivorum hominum, aut angelorum, cœlestiumve corporum figuræ, si pro diis, vel deorum imaginibus adorandæ, ac colendæ proponantur, idola sunt ; quia dii non sunt, quos illæ referunt : ideoque simulacra sunt non extantium rerum. Henricus Stephanus in Thesauro, « Apud ecclesiasticos scriptores, *inquit*, εἴδωλα latine etiam idola, peculiari significatione vocantur simulacra numen aliquod repræsentantia, quod honore, et cultu dignamur. » Hic *numen* divinitatis est vocabulum, ut est in glossis veteribus : *Numen* θεῖον. Verum addere debuerat Stephanus *falsum numen*. Non enim quorumlibet numinum effigies idola vocantur, sed fictorum.

V. Alterum disputationis caput est, ecquid Mosaica illa lege, quæ tam sculptilia, quam similitudines omnium, quæ hoc universi ambitu coercentur, fieri prohibet, usus imaginum qualiumcumque funditus Judæis interdictus fuerit. Utraque pars, aiens scilicet, ac negans, suos nec obscuros habet auctores. Affirmant imprimis antiquiores, ac recentiores Hebræi. Philo Judæus non uno in loco testatur pingendi, fingendique artes a Mose e republica sua sublatas : ut in libro, *Quis rerum divinarum hæres* [5]. Et in libro de Decalogo scribit in secundo præcepto prohiberi « (3) ma-

(1) Suid. Εἴδωλον σκιῶδες ὁμοίωμα· ἢ φαντασία σώματος.
(2) Sophocl.

Ὁρῶ γὰρ ἡμᾶς οὐδὲν ὄντας ἄλλο, πλὴν
Εἴδωλ', ὅσοι πέρ ζῶμεν, ἢ κούφην σκίαν.

(3) Philo. pag. 766. A. Ὁ δὲ δεύτερον κεφάλαιόν ἐστι πάντων, ὅσα περὶ χειροκμήτων ἐνομοθετεῖτο ἂν ἀγάλματα, καὶ ξόανα, καὶ συνόλως ἀφιδρύματα, ὧν γραφικὴ, καὶ πλαστικαὶ βλαβεραὶ δημιουργοὶ, κατασκευάζειν οὐκ ἐων.

[1] Orig. hom. 8. in Exod. p. 52. — [2] 1. Cor. 8. 4. — [3] Tert. lib. de Idolol. c. 3.

[4] Eustat. in Odys. λ p. 1679. — [5] Philo p. 504. C.

nufacta, ut simulacra, statuas, et universe quæcumque dedicantur in templis, quorum pictura, et fictorum ars noxiæ sunt opifices. » Et in libro de legatione ad Caium, et in altero de Gigantibus idem de ejectis a Mose pictoribus, et statuariis testatur.

Josephus item libro octavo idem sensisse videtur, dum Salomonem violatæ legis incusat, « (1) quod æreas boum effigies basi maris (id erat labrum ingens,) adjecerat et leonum in throno posuerat. Nefas enim erat ista facere. » Plerique scriptores profani testes sunt apud Judæos nullas imagines fuisse, nec statuas : sed addunt deorum ; ut Diodorus Siculus, Strabo, Tacitus, et Dio, quos in explicatione Decalogi citat Hugo Grotius. Verum nullas omnino imagines fieri præcepisse Mosem recentiores putant Hebræi, ut ex Mosis Maiemonidæ tractatu de Idololatria liquet, qui sic inscribitur, *De cultu stellarum, et planetarum, et statuis gentium ;* necnon ex commentariis Aben Ezræ, et aliorum quamplurimorum.

VI. Apparet tamen Josephi ac Philonis ætate adeoque Christi, superstitiosiores hac in re Judæos fuisse, quam postremorum Rabbinorum tempore. Siquidem Josephus libro 17. Antiquitatum, capite 8, Judæos ægre tulisse ait quod Herodes cum alia multa contra legem opera Hierosolymis extruxerat, tum aquilam auream prægrandem supra majorem templi portam collocarat : quam juvenes quidam magistris hortantibus palam demoliri, ac dejicere ausi sunt. « (2) Prohibet enim lex, ait Josephus, erectiones imaginum moliri : aut quorumcumque animalium effigies collocari, velut anathema iis, qui ex illius præscripto vitam suam componere voluerint. » Et in libro primo de bello Judaico, ubi hanc eamdem historiam narrat, « (3) Nefas » asserit « fuisse in templo imagines, aut vultus, aut cujuslibet animalis cognomine opus constitui. »

Idem insuper affirmat in libro secundo ejusdem historiæ de bello Judaico : cum describit populi tumultum, et pertinax studium adversus Pilatum, qui Cæsaris effigies in urbem introduxerat ; quas Judæorum victus constantia tandem abstulit. Hujus consternationis causam eamdem affert Josephus, « (4) quod nullum fas sit in urbe collocari simulacrum. »

Ac recentiores Hebræi multum de ista severitate remittunt. Primum enim existimant non omnes effigies interdici præcepto illo decalogi ; sed tantummodo prominentes, quas vocant בולטות hoc est *extantes, et protuberantes*. Deinde ornatus gratia licere putant quaslibet effigies habere, etiam prominentes, rerum omnium, una excepta hominis figura. Tertio planas, ac depressas imagines sive textorio opere factas, sive pictas, etiam humanas, licitas esse, dum tamen citra cultum, et idololatriam habeantur. Hæc Rabbi Moses capite tertio de Idololatria.

Justinus etiam martyr in dialogo cum Tryphone nullam prorsus effigiem rei cujuscumque Judæis permissam indicat. Nam ut ostenderet, Christi pro humano genere perpessionem symbolica quadam significatione adumbratam a Mose fuisse, illud affert in medium, quod cum vetuisset ullam omnino imaginem fieri, serpentis nihilominus ærei figuram in propatulo posuerit. « (5) Dicite, *inquit*, mihi ; nonne Deus erat, qui Mosi jusserat, ne qua prorsus imago, neque similitudo, tum eorum quæ supra sunt in cœlo, tum quæ in terra sunt infra, fieret : et idem tamen in deserto per Moysem æneum serpentem elaborari voluit, et in signum erexit, per quod icti a serpentibus sanarentur ? In quo extra culpam est ? Mysterium enim, uti diximus, ea re prædicabat. » Quod et paginis aliquot interpositis iterum Judæis opponit.

Clemens item Alexandrinus, postquam e Pythagora hoc retulit, « (6) vetuisse ipsum annulum ferre, aut ullam in eo deorum insculptam imaginem habere ; » id illum a Mose didicisse

(1) Joseph. lib. 8. pag. 272. G. Καὶ πρὸ τούτων δὲ ἁμαρτεῖν αὐτὸν ἔτυχε, καὶ σφαλῆναι περὶ τὴν φυλακὴν τῶν νομίμων, ὅτε τῶν χαλκῶν βοῶν ὁμοιώματα κατεσκεύασε τῷ ὑπὸ τῇ θαλάττῃ ἀναθήματι, καὶ τῶν λεόντων τῶν περὶ τὸν θρόνον τὸν ἴδιον. Οὔδε γὰρ αὐτὰ ποιεῖν ὅσιον.

(2) Joseph. pag. 596. Κωλύει δὲ ὁ νόμος εἰκόνων τε ἀναστασεις ἐπινοεῖν, καὶ τινων ζωῶν ἀναθέσεις ἐπιτηδεύεσθαι τοῖς βιοῦν κατ' αὐτὸν προῃρημένοις.

(3) Idem p. 772. Ἀθέμιτον γὰρ εἶναι κατὰ τὸν ναὸν, ἢ εἰκόνας, ἢ προτομὰς, ἢ ζώου τινὸς ἐπώνυμον ἔργον εἶναι.

(4) Joseph. lib. 1. de Bello pag. 789. Οὐδὲν γὰρ ἀξιοῦσιν ἐν τῇ πόλει δείκηλον τίθεσθαι.

(5) Justin. pag. 251. vers. 31. Εἴπατε γὰρ μοι, οὐχὶ Θεὸς ἦν ὁ ἐντειλάμενος διὰ Μωσέως μήτε εἰκόνα, μήτε ὁμοίωμα, μήτε τῶν ἐν οὐρανῷ ἄνω, μήτε τῶν ἐπὶ γῆς ὅλως ποιῆσαι. Καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ τοῦ Μωσέως τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἐνήργησε γενέσθαι, καὶ ἐπὶ σημεῖον ἔστησε, δι' οὗ σημείου ἐσώζοντο οἱ ὀφιδηκτοι. Καὶ ἀναίτιος ἐστιν ἀδικίας. Μυστήριον γὰρ διὰ τούτου, ὡς προέφην, ἐκήρυσσε

Idem et pag. 265. repetit.

(6) Clem. 5. Strom. p. 408. A. Πάλιν δ' αὖ δακτύλιον μὴ φορεῖν, μηδὲ εἰκόνας αὐτοῖς ἐγχαράσσειν Θεῶν παρεγγυᾷ ὁ Πυθαγόρας. Ὥσπερ Μωϋσῆς προπαλαι διαῤῥήδην ἐνομοθέτησεν, μηδὲν δεῖν γλυπτὸν, ἢ χωνευτὸν, ἢ πλαστὸν ἄγαλμα τε, καὶ ἀπεικόνισμα ποιεῖσθαι. Ὡς μὴ τοῖς αἰσθητοῖς προσανέχωμεν, ἐπὶ δὲ τὰ νοητὰ μετίωμεν.

confirmat, « qui lege lata caverit, ne quod sculptum, vel fusile, vel fictum, pictumve simulacrum, aut effigies aliqua fieret : ne ad res sensibiles adhærescamus ; sed ad intelligibiles transeamus. » Verum fieri potest, ut hic solas deorum effigies a Mose prohibitas intellexerit, quarum ex Pythagora mentionem fecerat.

VII. Tertullianus quoque in libro de Idololatria in eadem fuisse sententia videtur, eo quod imaginum artifices hujusmodi prorsus ab Ecclesia rejiciendos putaverit. « Exinde jam caput facta est, *inquit* [1], idololatriæ ars omnis, quæ idolum quoquo modo edit. Neque enim interest, an plastes effingat, an cælator exculpat, an phrygio detexat : quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. » Tum generatim idolum definiens eo modo, quem supra posuimus [2], ostendit se hoc nomine imaginem prorsus omnem, id est *formam* complecti ; cujus cultus, id est latria, sive *famulatus*, *et servitus* interdicantur. « Propter hanc causam, *inquit* [3], ad eradicandam scilicet materiam idololatriæ, lex divina proclamat : Ne feceris idolum. Et conjungens, Neque similitudinem eorum, quæ in cœlo sunt, et quæ in terra, et quæ in mari. Toto mundo ejusmodi artibus interdixit servis Dei [4]. » Atenim objicientem sibi Christianum aliquem ejusmodi artificem inducit, « Cur ergo Moses in eremo simulacrum serpentis ex ære fecit ? » « Seorsum figuræ (mox respondens ait) quæ dispositioni alicui arcanæ præstruebantur, non ad derogationem legis, sed ad exemplarium causæ suæ. Alioquin si hæc ut adversarii legis interpretemur, numquid et nos, quod et Marcionitæ, inconstantiam adscribimus omnipotenti ? quem illic hoc modo destruunt, ut mutabilem, dum alibi vetat, alibi mandat. » Ergo extraordinario mandatoputat Deum id in serpente fieri jussisse, quod universe prohibuerat. « Bene quod idem Deus, qui lege vetuit similitudinem fieri, extraordinario præcepto similitudinem indixit. Si eumdem Deum observas, habes leges ejus, Ne feceris similitudinem. Si et præceptum factæ postea similitudinis respicis ; et tu imitare Moysen : ne facias adversus legem simulacrum aliquod, nisi et tibi Deus jusserit. »

Ex his perspicuum est, Tertulliani hanc mentem fuisse, uti Deus in decalogo omnem prorsus effigiem, ac rei cujuscumque similitudinem fieri interdixerit ; nec falsi duntaxat Dei. Quippe serpens ille, quem Moses jubente Deo ex ære fudit, non utique ad cujusquam Dei repræsentandam imaginem institutus erat : et tamen ut illa ipsa fieret imago, exceptionem ait fuisse, et quasi *dispensatorium*, et extraordinarium mandatum, quod communiter latæ legi derogaret : et idipsum concedere solius fuisse divinæ potestatis.

Quin idem Tertullianus de eo agens, quod in monte, in quo transfiguratus est Dominus, apparuerunt Moyses et Elias [5], et a Petro agniti sunt, « Quomodo enim Moysen, *inquit* [6], et Heliam cognovisset, nisi in spiritu ? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset, et similitudines, lege prohibente. » Joannes quoque Damascenus oratione secunda de Imaginibus [7] idem existimasse videtur : necnon Theodorus Studita, ut Michael Studita in ejus actis testatur [8].

VIII. Altera est opinio, Deum non universe prohibuisse in illo decalogi præcepto omnem prorsus imaginum usum, sed earum duntaxat, quæ ad numen aliquod repræsentandum fierent ; cujusmodi idola proprie nuncupari diximus. Ita docet Tertullianus in illo ipso opere, ubi alteram sententiam amplexus est, contra Marcionem ; ut ex ea re conjectura fieri possit, quam versatili, minimeque constanti, ac solido judicio in plerisque tractandis scriptor ille fuerit : id quod alias observavimus. Hic igitur in libro secundo contra Marcionem, hujus hæretici criminationibus occurrens, quibus veteris legis auctorem calumniabatur, tanquam adversantem sibi, et iis quæ statuerat contraria præcipientem, ita disputat [9] : « Sic et in ceteris contrarietates præceptorum ei exprobras, ut mobili, et instabili, prohibentis sabbatis operari, et jubentis arcam circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expugnatione civitatis Hiericho. » Mox istud ita dissolvit, asserens non secum pugnare legislatorem, qui sabbatum ab omni opere feriatum esse jussit. Siquidem « opera humana, non divina prohibuisse : » ut cum lex ita præcipit, *Non facies in ea omne opus*, subaudiatur *tuum* : « Consequens enim est, ea opera sabbato auferre, quæ sex diebus supra indixerat : tua scilicet, id est humana, et quotidiana. Arcam autem circumferre neque quotidianum opus videri potest, neque huma-

[1] Ter. de Idol. c. 3. — [2] § 4. — [3] Ter. ib. c. 4. — [4] Ib. c. 5. — [5] Matt. 17. — [6] Tertul. lib. 4. contra Mar. c. 22. p. 537. — [7] Damasc. p. 738. et 741. — [8] Baron. ad annum 814. § 15. — [9] Tert. 2. cont. Marc. c. 21.

num : sed et rarum, et sacrosanctum ; et ex ipso tunc Dei præcepto, utique dicuntur, etc. Ideoque qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. Suum enim opus fecerat, lege interdictum. » Quocirca negat Tertullianus præcepto illo de sabbato servando opus omne prohiberi : nec illa præscriptione utitur, quam ad alterum de simulacris non faciendis adhibuit ; extraordinario mandato derogatum esse legi universe vetanti opus omne.

Subinde vero *contrarietatem alteram* explicat, quam idem Marcion opponebat : quod cum similitudinem omnem Mosaica lex prohibuisset, serpentem æneum postea fieri mandaverit. Cui sic respondet, non in totum vetuisse legem fieri similitudinem aliquam ; sed eam tantummodo, quæ ad hoc fieret, ut pro Deo coleretur. « Proinde et similitudinem, *inquit*[1], vetans fieri omnium, quæ in cœlo, et in terra, et in aquis, ostendit et causas ; idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. Subjicit enim, Non adorabitis ea, neque servietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Mosi a Domino, non ad idololatriæ titulum pertinebat ; sed ad remediandos eos, qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedii. Sic et Cherubim, et Seraphim aurea in arcæ figuratum exemplum certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diversas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. » Hic aperte contra quam superioribus in locis statuerat, negat absolute vetitum esse imagines fieri legis edicto ; sed ejusmodi solum, quæ ad Deum aliquem exprimendum elaboratæ essent, aut ad adorandum expositæ.

IX. Huic posteriori sententiæ suffragatur Augustinus libro de Spiritu et littera, capite 14. ubi sic scribit : « In illis igitur decem præceptis, excepta sabbati observatione, dicatur mihi quid non sit observandum a Christianis, sive de non faciendis, colendisque idolis, aliisque ullis diis, præter unum verum Deum. » Atqui *idolum* pro qualibet imagine non solent latini scriptores, ne profani quidem, usurpare : nedum Patres, minimeque omnium Augustinus ; qui idolum definit[2], *cujusquam dei falsi, et alieni simulacrum.* Hujusmodi ergo similitudines prohiberi censuit, non quaslibet figuras et effigies. Nam Petri ac Pauli apostolorum imagines passim in ecclesiis, et earum parietibus pictas fuisse testatur in libro primo de consensu Evangelistarum, capite decimo. Quod igitur in primo decalogi præcepto (non enim distinctum esse putat de non faciendis, neque colendis sculptilibus, et similitudinibus mandatum ab eo, quod vetat alienos coli deos, ut supra diximus) hoc igitur quod et lex illa præcipit, et Christiana non minus retinuit, ex Augustini sententia non est, ut ne ullæ penitus imagines adhibeantur : sed ne illæ duntaxat, quæ Deum aliquem falsum et alienum repræsentant. Id enim Christiana quoque lex prohibet.

Atque hæc demum mihi sententia magis probatur, præsertim si, quod Augustino et aliis nonnullis visum est, et hodieque catholica Ecclesia sequitur, unico præcepto illa contineantur quæ ad unius Dei cultum pertinent, et quæ triplici capite comprehendi supra docuimus : ut nec alii dii contra verum habeantur ; nec idola, vel similitudines creatarum rerum exprimantur, nimirum quæ perinde atque idola pro Deo vero, et adversus eum asciscantur, ac denique ut ne simulacra talia colantur, nec adorentur. Quorum trium ratio est eadem, ac finis unus ; ut præter verum Deum, nulla falsa divinitas, ejusque non falsa minus effigies nulla formetur, nec ullo modo servetur. Ex quo perspicue sequitur, neque serpentis figuram, quam jussu Dei Moses erexit, nec Cherubimos, quos eodem præcipiente Deo sculpi, formarique mandavit, præcepto illi derogasse : nec ad illa fabricanda extra ordinem juberi aliquid opus fuisse, cum quæ ad utilitatem, et usum aliquem, vel ad ornatum pertinerent, quæ quidem numinis cujuspiam repræsentandi gratia minime fierent, nulla legis cautio comprehenderet. Quod si Synedrii, ac Synagogæ postea decreto latius propagata legis sanctio est ; et ad quemcumque usum imaginum saltem extantium, et humanarum porrecta vis illius ; id inter illorum δευτερώσεις, et secundarias præceptiones numerari convenit : cujusmodi scita magistrorum *sepem legis divinæ* nominare solebant : quæ videlicet accuratiori interdictione, et morosiore cautela præscripta, ab legis violatione longius homines arcerent. Hanc ipsam divinæ legis interpretationem, quam nos alteri anteponimus, approbant illi fere omnes, qui adversus Iconoclastas catholicæ Ecclesiæ traditionem de imaginum cultu ab idololatriæ

[1] Idem cap. 22.

[2] Lib. 7. quæs. super Jud. quæs. 41. to. 4. p. 133.

infamia vindicarunt : ut inter alios Joannes Damascenus. Cujus memorabilis hæc est sententia : « (1) Si nos, *inquit*, imagines hominum faceremus, et eas putaremus esse deos, (adde vel illos saltem, quorum sunt effigies,) ac tanquam diis famulatum præberemus; revera impie ageremus. » Sed de imaginibus paulo post disputandum erit.

X. Ex hac nostra Mosaicæ legis expositione illud est consectarium, frustra inter se conflictari Catholicos quosdam cum recentioribus imaginum effractoribus super particula tertia primi præcepti, quæ coli adorarique sculptilia, et similitudines vetat : dum alii cultum ejusmodi, et adorationem duntaxat prohiberi volunt, quæ λατρεία dicitur, ac Deo soli competit ; alii ex adverso religiosum omnem cultum, ac venerationem interdici. Hoc enim constituto, non illic qualiacumque simulacra, vel imagines damnari ; sed eas solum, quæ ad divinitatis alicujus speciem, et honorem, ac monimentum referuntur : evidens est, omnem penitus, ac vel infimum cultum, et honoris significationem intercludi. Quare sive προσκύνησις latius accipiatur pro quavis veneratione, sive angustiori notione coerceatur, ut solum Deo debitum honorem significet, nihil iste locus vel illorum causæ officit, vel horum patrocinatur errori. Certe Aben Hezra ad eumdem locum, proprie ibi Scripturam intellexisse putat servitutem, et cultum, « (2) qui in sacrificio, ac suffitu maxime consistit ; » quod præcipue, atque ex primaria legislatoris intentione verum est fuisse prohibitum ; ex consequenti vero, reliqua omnia dignationis, et honoris indicia vetita censeri.

CAPUT SEPTIMUM.

De cruce Domini, et ejus cultu. — 1. Iconoclastæ, et imaginum cultui obsistentes crucem tamen retinuerunt, et colendam censuerunt. — 2. Quod tam Græci, quam Galli contagione illius erroris afflati fecerunt. — 4. Claudius Taurinensis crucem detestatus est ; tum Pauliciani. — 5. Quorum historia describitur. — 6. Necnon alii recentiores.

I. Triplex est, pro totidem crucis adhibendæ modis, illius quæstionis explicatio. Aut enim de vera cruce agitur, in qua salus nostra pependit : aut de hujus imagine sive picta, sive qualibet ex materia fabricata : aut de transeunte, ut ita dixerim, illius signo, atque forma, quam sibi Christianus quisque manibus in fronte, vel reliquo corpore designat. De his sigillatim dicam : et quidem quanta maxima brevitate tam ampla, copiosaque res substringi poterit ; sine ullo tamen dispendio necessariæ huic operi, institutoque tractationis.

Occuparunt jampridem hoc argumentum apprime pii, et eruditi scriptores : qui uberrimis commentariis ea omnia complexi sunt, quæ ad crucis venerationem attinent, adversus inimicos illius antiquos, ac recentiores hæreticos. Sed majore hoc nemo copia, diligentiaque præstitit, quam Jacobus Gretserus noster, tribus de Cruce tomis editis; quorum in primo libris quinque capita omnia controversiæ hujus ac quæstionis exhausit. Nos velut spicilegii loco proferemus ea duntaxat, quæ præteriri nullo modo potuerunt, et quæ ut auctorem quemque legebamus, olim sepositа , et subnotata in schedis reperimus.

Oppugnandæ crucis , et hujus abrogandi cultus origo ab Iconomachorum hæresis fonte profluxit. Sed non ab eodem temporis initio utraque labes opinionis erupit. Etenim qui primi sacris imaginibus bellum indixerunt ; sive Xenaias ille Persa [1], qui Zenonis primi imperatoris tempore vixit , circa annum Christi 485. sive Leo Isauricus, ejusque successores, ab crucis injuria sacrilegas manus, ac linguas abstinuerunt, eique cultum et honorem perseverarunt tribuere.

Nam quod ad veram crucem attinet, summa veneratione habitam esse constat sub impiis sectæ illius principibus, et patriarchis. Nicephorus Constantinopolitanus episcopus, qui

(1) Damasc. orat. 2. de Imag. pag. 730. Εἰ ἐποιοῦμεν εἰκόνας ἀνθρώπων, καὶ ταύτας θεοὺς ἡγούμεθα, καὶ ὡς θεοῖς ἐλατρεύομεν, οὕτως ἠσεβοῦμεν.

(2) Aben Hezra. . ליכוח ולהקטיד

[1] Theophan. Cedren.

Leone Armeno imperante vixit, a quo et in exilium pulsus est ob sacrarum imaginum cultum, in Breviario historiæ scribit, Constantinum Copronymum per jusjurandum adigere subjectos sibi populos voluisse, nunquam deinceps sanctorum imagines adoraturos esse se ; ac « (1) tum patriarcham Constantinopolitanum, salutaribus lignis (sanctæ crucis) in altum sublatis, jurasse, se ex eorum numero non esse, qui sacras imagines adorarent. »

II. Idipsum et Joannes Damascenus refert in libro secundo de imaginibus, et absurdam hanc illorum rationem arguit ; quod cum imagines ideo non se colere profiterentur, quoniam rem creatam, et materia constantem venerari nefas haberent, iidem tamen crucem adorarent, et alia plurima, uti vasa, et loca sancta. « (2) Nonne materia est, *inquit*, crucis illud ter beatum ac fortunatum lignum ? Nonne materia est augustus ille sanctusque collis, qui Calvariæ locus dicitur ? Nonne materia est salutaris illa petra, nempe sepulcrum Domini fons nostræ resurrectionis ? Nonne materia est, atramentum et pelles, in quibus Evangelia describuntur. Nonne materia est mensa vivifica, quæ nobis panem vitæ suppeditat ? Nonne item materia est aurum, et argentum, ex quibus cruces, et sacri disci, ac pocula fabricantur ? Et ante omnia ista, nonne materia est Domini corpus, et sanguis ? Aut igitur horum omnium cultum, adorationemque tolle : aut ecclesiasticæ traditioni etiam imaginum adorationem permitte. »

Exprobravit hoc Leoni Armeno Iconoclastarum fautori Theodorus Studita, de quo Michael Studita, qui res ab illo gestas memoriæ prodidit narrat inter cetera, sic eum Imperatori locutum esse [1] : « Sed quoniam a vobis, imperator, imaginis quidem honor odio est, crux vero veneratione digna censetur ; primum illud capere non possum, cum jam utriusque honor conjunctus sit, (simul enim imago, et simul crux ; quandoquidem Domini adventus gloriam utrique attulit,) nunc a vobis alterum ab altero secernitur ; ita ut alteri sors melior obtigerit, alterum repudietur et contemnatur. Deinde quæram, o veteris Scripturæ interpres ! quomodo cum lex execratione dignam crucem vocet[2] ; Maledictus enim, ait, qui pendet in ea : tu qui crucem colis, legem vilipendere non videare, etc. »

Eodem argumento Synodo septimæ adversantes Gallos, et imaginum venerationem improbantes refellit Anastasius bibliothecarius in præfatione ad Nicænam secundam, eamdemque septimam œcumenicam synodum, cujus verba referam capite nono, ubi de effigie crucis agendum erit.

III. Enimvero gallicani episcopi, quos imaginum adorationi intercessisse ibidem significat Anastasius, crucem nihilominus adorandam esse censuerunt ; non modo veram, sed hujus etiam figuram, et imaginem, quod unus illorum testatur Jonas Aurelianensis episcopus in præfatione libri secundi de Cultu imaginum. Cujus verba hic adscribi non abs re fuerit ; quod et Gallorum illorum, qui imaginum cultum interdixerunt, sententiam explicat, et crucis colendæ ritum, hujus commendanda vetustate, confirmat [3]. « Multa sunt, *inquit*, quæ mos sanctæ Ecclesiæ, sicut a majoribus tradita sunt, et derelicta, quadam insita atque nativa celebratione frequentat. Neque enim nostro tempore usus irrepsit, figuram crucis in basilicis sanctorum statui, sed mos antiquæ observationis legitimus id instituit, cunctis sapientibus, et rusticis, ut non solum memoria spiritalem deformet quamdam imagine crucis figuram, sed etiam corporalis ipsius intuitus crebram menti præfigat Dominicæ passionis victoriam. Si enim quantitas tanta venerabilis ligni, in quo Dominus, et salvator noster pependit, foret, ut ex eo minutatim diviso cuncta Deo dicata templa possent imaginem crucis habere, nullatenus ex aliis lignis ejusdem formam in basilicis locaremus. Nec tamen ideo crucem ut Dominum adoramus, sed magis eum, qui per crucem mortis destruxit imperium, cuique chirographum peccati nostri affixit, pacificans in ea sanguine suo,

(1) NICEPHOR. in Breviar. pag. 224. Φασὶ δὲ καὶ ὡς τὸν τηνικαῦτα τῆς πόλεως ἀρχιερέα θεασάμενοι ὑψώσαντα τὰ ζωοποιὰ ξύλα ὁμωμοκέναι μηδὲ αὐτὸν εἶναι τῶν προσκυνούντων τὰς ἱερὰς εἰκόνας. Cedren. ad Annam Copron. 25. pag. 382.

(2) DAMASC. pag. 738. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον τὸ τρισόλβιόν τε, καὶ τρισμακάριστον ; ἢ οὐχ ὕλη τὸ ὄρος τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον, ὁ τοῦ κρανίου τόπος ; ἢ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος πέτρα, ὁ τάφος ὁ ἅγιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως ; ἢ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, καὶ τὰ τῶν Εὐαγγελίων δέρματα ; ἢ οὐχ ὕλη ἡ ζωοποιὸς τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῖν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα ; ἢ οὐχ ὕλη ὁ χρυσός τε, καὶ ἄργυρος ἐξ ὧν σταυροί τε, καὶ πίνακες ἅγιοι κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια ; ἢ οὐχ ὕλη πρὸ τούτων ἁπάντων τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα καὶ αἷμα ; ἢ πάντων τούτων ἄνελε τὸ σέβας, καὶ τὴν προσκύνησιν· ἢ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν.

[1] Apud Bar. anno 814. § 19. — [2] Deut. 21.

[3] Jona. tom. 4. Bibl. PP. col. 559. 560.

sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt. Porro etsi oscula infigimus, non utique causa ligni, sed potius amore illius id a nobis agitur, qui in ea veteris ligni damna restauravit. Miror si unquam legi Dei, quæ utique pellibus, et atramento digesta habetur, caput supposuisti, et osculum dedisti ; forte respondebis, si tamen veritatem profitearis, multoties te id egisse. Volo ergo ut mihi respondeas, cujus causa caput inclinasti , pellium , vel atramenti, aut Dei auctoris legis ejusdem. Nam sacræ religionis usus in sancta Ecclesia adhuc servatur, si tamen apud te, ut perlecta sacri Evangelii lectione, ab episcopo, vel presbyteris, ceterisque sacri ordinis religiosis, codex in quo Evangelii lectio recitata est, multiplicibus osculis, veneretur. Sed hoc cujus causa, nisi illius cujus esse verba creduntur, agimus? Ac per hoc quidquid cruci exhibemus, ob honorem, ac amorem illius, ac venerationem, qui in ea pependit, totum agimus : atque utinam tanto, quanto decet te honore veneraremur. Desine itaque seplasiariorum pigmentulis potionari, ut non talia ganniendo, mansuetis incutias terrorem volucribus, quæ necdum fortiori penna robusta, aera sursum transcendere potuerunt : illud applicans ex latere tibi, quia qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum. Nam quod majores scandalizare nequeas, manifestissimum est, cum nec litterarum te eruditio adhuc imbuerit, nec sanctorum paginæ doctorum usque adeo instruxerint, ut jure id facere queas. Caute ergo de te sentiri oportet a te, ne, dum terminos Patrum transgredi niteris priorum, ad terminum usque venire non possis, unde fessus in vita tempestatum imbribus obruaris, non perveniens ad domum, quæ est supra firmam petram immobiliter constructa. »

Idem præterea toto secundo libro, ingenti, et laudabili conatu ritus illius ecclesiastici patrocinium suscepit. Auctor quoque operis illius, quod sub Caroli magni nomine de argumento hoc elucubratum est , capite 28. Græcos redarguit, quod « mysterium Dominicæ crucis manufactis imaginibus æquipararent. »

IV. Primus itaque cruci et adhibendæ, et in cultum assumendæ adversatus esse perhibetur Claudius Taurinensis episcopus Felicis Urgellitani discipulus illius, qui cum Eliphanto Toletano nefariam de Christo adoptivo filio propugnavit hæresim, quæ in Francofurtensi synodo Carolo magno Franciæ rege damnata est, ut in libro primo diximus [1]. Hic ab Ludovico Pio imperatore Caroli F. Taurinensis factus episcopus, simul atque in eam civitatem venit, tum imaginibus omnibus, tum crucibus bellum excidiumque denuntiavit, et in Theodomirum abbatem, qui scriptis ad eum litteris factum ipsius incusarat, mordaci, et amarulenta epistola est invectus. Hujus epistolæ sententias quasdam, et excerpta Jonas Aurelianensis descripsit, ac singillatim refutavit tribus in libris, quos de Cultu imaginum edidit. Eædem sententiæ in unum collectæ præfixæ sunt libro , quem Dungalus adversus Claudium elaboravit [2]. Nam et hunc ille congestis in unum volumen antiquorum Patrum testimoniis, opere in isto confutavit.

Præter hunc vero crucem execrati sunt et isti : primum Ismaelitæ, sive Saraceni, postquam a Muhammede novis ritibus instituti sunt : ut refert Euthymius in Panoplia, titulo 24. « (1) Calumniantur nos , *inquit* , tanquam idololatras, eo quod crucem adoramus, quam illi detestantur. »

Deinde Pauliciani, Manichæorum propago quædam : quorum historiam Petrus Siculus descripsit, imperante Basilio Macedone cum filiis suis Constantino, et Leone. Nam inter sex illorum impia dogmata, quartum hoc percenset, « (2) Quod figuram, et efficaciam ac vim pretiosæ vivificæque crucis non recipiant, sed infinitis contumeliis afficiant. »

Photius item, qui eadem, qua Petrus iste Siculus, ætate vixit, mirum quiddam, et absonum de iisdem refert : « (3) Cum in vehementiorem aliquem morbum inciderint, pretiosam et vivificam crucem ex ligno factam sibi ipsos imponere : tum recuperata sanitate, illam confringere, proculcare, et abjicere. »

(1) Euth. pag. 778. lat. et in Moameth. tom. 12. bibl. PP. pag. 540. D. Διαβάλλουσιν ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτρας, διὰ τὸ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βδελύττονται.

(2) Petrus Sicul. pag. 18. Τέταρτον τὸ τὸν τύπον, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ δύναμιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ μὴ ἀποδέχεσθαι, ἀλλὰ μυρίαις ὕβρεσι περιβάλλειν.

(3) Photius apud Euth. Panopl. tit. 21. pag. 696. Lat. edit. Πλὴν ἐπειδὰν σφοδροτέρῳ τινὶ σωματικῷ νοσήματι περιπέσωσι, καὶ τὸν τίμιον, καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν τὸν ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένον ἑαυτοῖς ἐπιτιθέασιν. Ἔπειτα τυγχάνοντες τῆς ἰάσεως, διαθλῶσι τοῦτον, καὶ συμπατοῦσι, καὶ ἀποῤῥίπτουσιν.

[1] Cap. ult.

[2] Tom. 4. Par. 2. Bibl. PP. 147.

Ac paulo post : « (1) Evangelium nostrum adorare non dubitant. Sed non ea parte, in qua imago pretiosæ crucis exarata est ; verum in alia codicis ejusdem, ubi nulla est figura crucis. »

V. Fuere Pauliciani isti, ut diximus, veterum reliquiæ Manichæorum, qui post necem magistri sui huc illucque dissipati sunt. Horum pars Samosatum usque Armeniæ pervenit, (ait Petrus Siculus [1] : Photius vero Syriæ, apud quem *Samosata*, non *Samosatum*, ut apud Petrum, legitur.) Ibidem Callinica quædam impura, et perdita fœmina filios duos habuit, Paulum et Joannem ; quos Manichæorum dogmatibus institutos ad nefandam hæresim propagandam dimisit in varia loca : ab iisque sectæ nomen inditum *Paulicianorum*, quod ex Paulo et Joanne ita conformari placuit. Ea gens hominum in Armenia potissimum invaluit : ac paulatim numero et potentia majorem excrevit in modum ; adeo ut imperatoribus Constantinopolitanis formidolosa fuerit, maximaque cum illis bella susceperit ; quorum fidem faciunt eorum annales [2] ; præsertim Basilio ac Leone regnantibus, Chrysochire Manichæorum duce. Hæc obiter adnotanda fuerunt, ut Paulicianorum originem, et historiam in promptu habeant, qui in horum mentionem sæpius incidunt ; ac fontes ipsos adeant, in quos digitum intendimus, Petrum Siculum, qui se legatum ad illos profectum, et inter ipsos versatum asserit, et Photium. Ad hos crucis inimicos adjungendi sunt Bogomili, portentum quoddam hominum ex Manichæorum, et aliarum omnium hæresum colluvione concretum ; de quibus uberrime in Panoplia Euthymius agit, titulo 23. eosque Massilianis accenset, et ætate sua cœpisse scribit, Alexio imperante : quem Comnenum cognominatum referunt annales, ac primum ex ea familia regnare cœpisse anno Christi 1081.

Jam vero inter alia nefandæ sectæ dogmata, illud, quod ad crucem spectat, ita recenset Euthymius, « (2) Divinam crucem contemptui habent, tanquam Salvatoris interfectricem ; quam honore potius afficere oportuit, ut quæ diabolum dejecerit. »

VI. Ab his impietatis magistris, et antistitibus crucis cultum abjicere, ac damnare posteriores didicerunt hæretici, velut Petrobrusiani, Bernardi tempore, ac Petri Cluniacensis : qui longissimam de illis epistolam scripsit, ordine secundam ; in qua varios illorum, quos et Heinricianos appellat, errores enumerat, ac refellit ; tum hunc, de quo agimus, peculiari capite, cujus hæc est inscriptio : *Contra id, quod dicunt, Crucem Domini nec adorandam, nec venerandam, sed magis confringendam, et conculcandam esse.* Mox horrendum eorum flagitium narrat. « Ad inauditam, *inquit*, divinitatis contumeliam, magno de crucibus aggere instructo, ignem immisistis, pyram fecistis, carnes coxistis : et ipso passionis Dominicæ die paschalem Dominicam præcedente, invitatis publice ad talem esum populis, comedistis. » Tum Wiclevistæ, quorum insaniam adversus sanctam crucem Thomas Waldensis erudite coarguit [3]. Ac post illos demum, extremæ fæces hæresum, Lutherani, et Calvinistæ : præque ceteris Martinus Chemnitius, in examine decretorum concilii Tridentini [4] : Petrus martyr [5] : Hieronymus Zanchius libro primo tractationum Theologicarum, capite 15 [6]. Et, ut alios omittam, postremus, omniumque deploratissimus Claudius Salmasius Leidensis professor, qui ante triennium duas de cruce scripsit epistolas ad Thomam Bartholinum medicum : in quibus contra sacrosanctæ crucis honorem, ac reverentiam multa impie, ac nefarie jactavit ; sed hæc propter intolerabilem arrogantiam ne ipsis quidem earumdem partium fautoribus probata. « O vanas, *inquit* [7], hominum mentes ! o quantum in rebus inane ! Non dicam quanta stultitia hic homines plerosque agat transversos. Dementia est potius, quæ innumeros populos Christianos exagitat. Imo tota hodie fere Christianitas insana facta est. » Quis hominem sani capitis fuisse putet cum talia scriberet ? Ergone solus tu cum paucis gregalibus tuis Christianorum sapis ? Si vel mica boni ac communis sensus reliqua esset in te, nunquam ista conciperes animo, nedum chartis committeres. Sed hujusmodi fere sunt omnia scriptoris istius, de quo plura postea.

(1) Ibid. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Εὐαγγέλιον οὐκ ἐπιδιστάζουσι προσκυνεῖν. Οὐ μὴν ἔνθα τοῦ τιμίου σταυροῦ ὁ τύπος διακεχάρακται· ἀλλ' ἐν τῷ λοιπῷ τοῦ βιβλίου μέρει, ἐν ᾧ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ σταυροῦ μὴ διασημαίνεται.

(2) EUTH. tit. 23. Pan. pag. 760. Lat. Ἀτιμάζουσι τὸν θεῖον σταυρὸν ὡς ἀναιρέτην τοῦ Σωτῆρος· ὃν ἔδει μᾶλλον τιμᾶν, ὡς καθαιρέτην τοῦ Διαβόλου.

[1] Pag. 37. — [2] Curopal. Zonar. Cedren. — [3] Par. 3. Tit. 20. c. 158. — [4] Par. 4. p. 28. et seq.

[5] Petr. Mart. in locis comm. Clas. 2. c. 5. p. 222. et seq. — [6] Zanc. p. 366. et seq. — [7] Salm. ep. 1. p. 388.

Cujus quidem vanitatem ex hoc uno licet agnoscere. Ridiculum quemdam morem hodieque Romæ usurpari solitum narrat his verbis in eadem epistola prima [1]: « Hodie, si vera narrantur, *inquit*, quotannis festo die Mortualium, nisi fallor, aliquis ex junioribus cardinalibus in cœmeterio D. Petri stat. Curat effodiendum cadaver aliquod temere oblatum, cujus ossa jam caro reliquerit. Cujus hominis sit maris, an fœminæ, parum curat. Prolata inde ossa accipit. Petentem sancti alicujus reliquias, quales multi ibi tunc hujus rei gratia adsunt, interrogat cujus sancti velit. Si respondet, divi Petri, partem ossiculi detractam baptizat in nomen Petri, et ei dat. Idem in aliis facit, qui cupierint habere Pauli, aut Barnabæ, aut aliorum. In eorum nomina baptizata ossicula idem valere existimantur, ac si ipsius sancti vere essent, cujus nomen induunt. » Hanc lepidam fabellam sive inter pocula confictam, sive ab alio patulas in aures suas demissam, dignam putavit facetiarum pater Salmasius, quam lectoribus suis adspergeret. Enimvero confidens homo est, et existimationis, famæque suæ nimium securus, quem ludicra hæc, et jocularia scribere delectet. Sed hunc missum faciamus, et adversus eumdem, ceterosque simili impietatis labe contactos crucis honorem cultumque pergamus defendere.

CAPUT OCTAVUM.

De cultu ac veneratione sanctæ crucis : ac primum veræ. — 1. Hujus inventæ ab Helena propugnatur historia. — 2. Hæreticus contra hanc insultus retunditur. — 2. Ambrosii de honoranda cruce, aliorumque veterum testimonium. — 4. Quo in cultu habita sit Hierosolymis, et ut ejus particulæ per universum orbem dispersæ sunt non sine ingenti miraculo ; tum vero adorari solitam fuisse. — 8. Imo et Terram Sanctam venerationem suam habuisse.

I. Ex omnibus argumentis, quæ ad ritum colendæ crucis ab superstitionis invidia vindicandum afferri possunt, nullum certius, et efficacius videri solet, quam quod ex antiquiorum usu temporum, institutoque petitur. Quod enim pluribus abhinc seculis toto orbe Christiano receptum, et in consuetudine positum fuisse constat, nonnisi impudenter, ac temere pro scelesto, ac nefario haberi, damnarique potest. Hujus rationis quanta vis sit ad rerum hujusmodi tractationem, dicetur alias. Nunc illud sumimus ; in his, quæ ad fidei dogmata, vel rituum morumque disciplinam spectant, labi, errareque non posse Christi sponsam [2] *Ecclesiam Dei vivi, quæ est columna, et firmamentum veritatis*. Hanc ipsam vero cultum crucis et venerationem jampridem auctoritate sanxisse sua, luculenta cumprimis testimonia veterum, et exempla demonstrant : imprimisque veri illius ac pretiosissimi ligni, in quo suspensus est, mortuusque Christus Dominus ; de hoc enim primo loco agere decrevimus. Quo in genere nihil habent antiqua monimenta præclarius, quam quod ab Constantini seculo celebratum ubique terrarum, et probatum fuisse incorruptorum fide testium adstruitur.

Crucem ipsam, in qua suffixus Dominus salutarem humano generi mortem obiit, imperante Constantino, in Palæstina, et Hierosolymis repertam fuisse, magno consensu veterum proditum est. Helenam Constantini imperatoris matrem cœlesti monitu instinctam tantum invenisse boni perinde omnes asserunt ; nec vulgares illi quidem, sed primarii ex Patribus, et Historiæ ecclesiasticæ scriptoribus. Ambrosius in oratione funebri Theodosii imperatoris rei gestæ seriem uberrime descripsit : Paulinus item Nolanus episcopus in epistola undecima ad Severum Sulpicium : hic ipse Severus in libro secundo Historiæ sacræ : Ruffinus libro primo Historiæ, capite octavo : Socrates [3], Theodoretus [4], Sozomenus [5]. Hi omnes inventæ crucis ab Helena narrationem latius explicant, in paucis, quæ rem circumstant, nonnihil a se mutuo discrepantes. Sed in eo, quod caput est, conveniunt, sacrum crucis Dominicæ lignum Helenæ cura, et in-

[1] Id. p. 395. — [2] 1. Tim. 3. 15. — [3] Socr. lib. 1. c. 13. [4] Theod. lib. 1. cap. 18. — [5] Sozom. lib. 2. cap. 1.

dustria, imo vero peculiari ductu Numinis, et admonitu, apud Hierosolymam inventum fuisse. Testes sunt ejusdem rei, sed citra Helenæ mentionem, antiquissimi duo ; Eusebius Cæsariensis, et Cyrillus Hierosolymitanus. Ille in libro tertio de vita Constantini, capite 19. singulare in hac inventione, ac divinum plane miraculum agnoscit, et his verbis prædicat : « (1) Tanta est, *inquit*, servatoris nostri gratia, nullus ut orationis cultus præsentis miraculi dignitatem assequi possit. Etenim monimentum illius sanctissimæ passionis, jampridem sub terra delitescens tanto annorum spatio occultatum fuisse ad id usque tempus, quo, communi omnium hoste sublato, in libertatem vindicatis servis suis refulgere deberet, omnem revera superat admirationem. Nam si omnes, quotquot per orbem universum videntur esse sapientes, in unum convenientes, dignum aliquid eloqui re tanta voluerint, ne cum minima quidem ejus parte certare poterunt. Tantum quippe naturam omnem humanæ intelligentiæ capacem vincit illius magnitudo miraculi, quanto cœlestia constat humanis esse potiora. » Perspicuum est his verbis pretiosissimum crucis Dominicæ lignum significari, et inusitatum in illo inveniendo prodigium : quod non aliud esse prudens quisque fatebitur, quam quod ab antiquis, et idoneis auctoribus memoriæ proditum totus ad hanc diem Christianus orbis approbavit.

Cyrillus vero Hierosolymitanus episcopus in epistola ad Constantium imperatorem, in qua miraculum aliud exponit crucis lucidissimæ, quæ Jerosolymis in aere conspecta erat ; de inventa sub Constantino imperatore cruce ipsa Christi scribit sic : « (2) Ac tempore quidem Deo dilectissimi, beatæque memoriæ patris tui Constantini, salutare crucis lignum Jerosolymis inventum est : divina gratia ei, qui pietatem recte quærebat, etiam occultorum sanctorum locorum inventionem annuente. »

II. Extra controversiam igitur est, crucem Domini Constantini tempore Hierosolymis inventam esse : quamvis Leidensis professor Salmasius multum laboret, ut hanc esse fabulam persuadeat. Equidem in tota illius inventæ crucis historia nonnulla esse fateor, quorum difficile sit rationem reddere ; quod neque necesse est, dummodo de re ipsa constet ; id quod præsentis nostri instituti duntaxat interest. Hoc enim satis habemus ; citra temeritatem, et vecordiam negari non posse, quin et per illud tempus effossa, et in apertum prolata sit vera Domini crux : et eadem, quo inventa est tempore, hoc est sub Nicæni concilii celebrationem, magno in honore ac veneratione sit habita ; nedum vilis, et contumeliosa, minimeque digna visa sit, quam divina providentia tanto studio servandam, et ad Christianorum cultum longo intervallo proferendam putaret : ut impie Leidensis professor asserit. « Dei quippe providentia (verba sunt illius [1]) non procurat nisi res ad salutem æternam necessarias, ubi agitur religionis negotium. An credis interfuisse pietatis Christianæ, et cultus veri numinis, ut crux in qua supplicium mortis tulit naturæ dominus conservaretur ? » Tum ubi veterum κειμήλια pretii magni, quales erant Ciceronis mensæ citreæ, et hujus generis alia, periisse dixit [2] : « Quid igitur querimur, *ait*, vilia ligna periisse, cum tam pretiosa, et magno constantia interierint ? An crux, inquies, vile lignum ? Imo et contumeliosum. » Quare « conficta illa omnia » dicit [3], quæ de inventa cruce tradita sunt ; « superstitione jam tum ultra spirandi vias homines miseros demergente. » Adde illa quæ superiori capite ex eodem attulimus, horribiliora multo, et fœdiora dictu ; in quibus « totam hodie fere Christianitatem insanam factam esse » queritur : « horrebis plane spurcum blasphemiæ flatum de hæretico ore fœtentem ; » ut cum Tertulliano [4] loquar.

Adversus hæc impuri stili venena non aliud præsentius comparari potest antidotum, quam gravissimorum, et ab omni superstitionis labe

(1) EUSEB. lib. 3. de vita Const. cap. 29. Τοσαύτη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐστιν ἡ χάρις, ὡς μηδεμίαν λόγων θεραπείαν τοῦ παρόντος θαύματος ἀξίαν εἶναι δοκεῖν. Τὸ γὰρ γνώρισμα τοῦ ἁγιωτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῇ πάλαι κρυπτόμενον τοσαύταις ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὗ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως ἐλευθερωθείσι τοῖς ἑαυτοῦ θεράπουσιν ἀναλάμπειν ἔμελλε, πᾶσαν ἔκπληξιν ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοὶ εἰς ἕν, καὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες ἄξιόν τι τοῦ πράγματος ἐθελήσουσιν εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσαιντο. Ἐπὶ τοσοῦτο γὰρ πᾶσαν ἀνθρωπίνου λογισμοῦ χωρητικὴν φύσιν ἡ τοῦ θαύματος τούτου ὑπερβαίνει, ὅσῳ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ οὐράνια συνεστηκέναι δυνατώτερα, forte συνέστηκε εἶναι.

(2) CYRILL. Hieros. in ep. ad Constant. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ θεωφιλεστάτου, καὶ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνου τοῦ σοῦ πατρὸς τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ξύλον ἐν Ἱεροσολύμοις εὑρηται, τῆς θείας χάριτος τῷ καλῶς ζητοῦντι τὴν εὐσέβειαν τῶν ἀποκεκρυμμένων ἁγίων τόπων παρασχούσης τὴν εὕρεσιν.

[1] Sal. epist. 1. de crnce p. 385.

[2] Sal. ib. p. 392. — [3] Ib. p. 596. — [4] Tert. Scrip. c. 7.

purissimorum, ætatis illius scriptorum auctoritas : qui eamdem repertæ crucis historiam ita litteris ad perpetuam memoriam mandarunt, ut quis esset de illius cultu, et honore sensus suus haud obscure significarent. Esto enim, multa de hac re falsa, nec idoneis testibus credita, bona fide prodiderint : certe nec omnia conficta, quæ ab illis referuntur, nisi impudentissime quisquam dixerit; et in falsis ipsis, quæ pro veris habita narraverint, exponendis veram et catholicam, et illius temporis Ecclesiæ communem exprompserunt sententiam ac fidem.

III. Crucem Christi Salmasius *vilem*, et *contumeliosam* esse putat ; neque vel dignam quæ servetur, vel cultu et veneratione celebrandam. At veteres omnes, qui eodem seculo nati sunt, et historiam illam posteris ediderunt, singulare hoc miraculum prædicant, et in maximo beneficio numerant : amplissimis denique titulis honorum, ac præconiis monumentum istud humanæ salutis afficiunt. Eusebius imprimis sic, ut humanæ cogitationis modum æstimationemque dicat excedere tanti beneficii magnitudinem. Nec secus existimat Cyrillus Hierosolymorum episcopus : qui et peculiari Dei gratia *salutare lignum crucis* Hierosolymis inventum esse gloriatur.

Ambrosius vero [1] in describenda illa repertæ crucis historia, tum hanc illustribus, et honorificis nominibus appellat, tum inventricis collaudat pietatem : et ad inquirendum illud salutis humanæ monimentum divino spiritu afflatam esse confirmat. « Beatus Constantinus, *ait*, tali parente, quæ imperanti filio divini muneris quæsivit auxilium, quo inter prælia quoque tutus assisteret, et periculum non timeret. Magna fœmina, quæ multo amplius invenit quod imperatori conferret, quam quod ab imperatore acciperet. Anxia mater pro filio, cui regnum orbis Romani cesserat, festinavit Hierosolymam, et scrutata est locum Dominicæ passionis. » Ac subinde, « Venit ergo Helena, *inquit*, cœpit invisere loca sancta : infudit ei spiritus, ut lignum crucis requireret ; accessit ad Golgotham, et ait, Ecce locus pugnæ, ubi est victoria? Quæro vexillum salutis, et non invenio. Ego, inquit, in regnis ; et crux Domini in pulvere? Ego in aulis ; et in ruinis Christi triumphus? Ille adhuc latet, et palma vitæ æternæ? Quomodo me redemptam arbitror, si redemptio ipsa non cernitur? » Postea de adoratione crucis istius ita meminit [2] : « Sapiens, *inquit*, Helena quæ crucem in capite regum levavit, ut crux Christi in regibus adoretur, etc. » Mox Judæos ita conquerentes introducit : « Nos crucifiximus, quem reges adorant. Quem non adoramus, ipsi adorant. » Ergo tanti crucem æstimavit Ambrosius ; lignum illud, inquam, et patibulum, quod humi defossum, et ab Helena studiose quæsitum, ac prolatum est, ut in eo situm diceret Romani imperii præsidium, ac præsens auxilium, quo adversus hostiles impetus, et belli pericula tutus esse posset Imperator : hoc regnis omnibus anteponit, hoc *vexillum salutis* appellat, hoc *Christi triumphum, palmam vitæ æternæ, redemptionem ;* tum in sequentibus eodem loco, *vitam, salutem, divinum vexillum, salutarem crucem, remedium immortalitatis, sacramentum salutis.*

Et Leidensis ex adverso professor existet, qui negare audeat « interfuisse pietatis Christianæ, ut crux, in qua supplicium tulit naturæ dominus, conservetur ; cum nihil aliud nisi vile esset, contumeliosumque lignum. » Quis in hoc dogmatum conflictu contra interdictum Domini tam malus erit *trapezita*, uti cusum, et adulteratum ab improbo falsatore nummum pro vero, et legitimo induci sibi patiatur?

IV. Age uti reliquos audiamus, dicat sanctissimus ille Nolæ antistes Paulinus quod suum sit de Salvatoris cruce judicium. In epistola 11. Severo Sulpicio *de sacris sanctorum reliquiis benedictionem*, id est *eulogiam* et partem a se postulanti, « qua adornaretur domestica sua ecclesia, quam apud Primuliacum condiderat, » mittere se respondet, « particulam de ligno divinæ crucis : » quod et sequenti epistola repetit, ut superiore libro jam adnotavimus [3]. Cujus rei occasione ad longiorem de cruce sermonem delabitur, deque vi et præstantia sacri illius ligni, et ejus inventione [4] : « Accipite ergo ab unanimis fratribus, *inquit*, in omni bono vestrum sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus : et in segmento pene atomo hastulæ brevis sumite munimentum præsentis, et pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus : sed interna acie totam in hoc minimo vim crucis videat. Dum videre vos cogitatis lignum illud, quo salus nostra, quo Dominus majestatis affixus tremente mundo pependerit, exul-

[1] Amb. tom. 5. col. 123. G. — [2] Ibid. 124.

[3] Lib. 14. c. 12. § 11. — [4] Paul. epist. 11.

tetis cum tremore. » Idem subinde vocat « ligni salutaris donum. » Tum « in cruce superstite passionem Christi coli. » Subjicit historiam crucis ab Helena repertæ; quam « divino inspiratam consilio » id aggressam asserit, et « urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, » ibi ubi latebat fodi jussisse. « Ergo crux Domini, ait ibidem, tot operta ætatibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata, nonne divina manu latuit, ut nunc inveniretur, cum religiose quæreretur? » Postea narrat quanto in honore lignum illud habitum fuerit. « Digno, *inquit*, mox ambitu consecratur, condita in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus et aureis dives altaribus arcano positam sacrario crucem servat. Quam episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem, qua crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ Sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur : nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantum causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio in præmium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt : cujus et tantum munere de eadem cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei, et devotionis gratiam haberi datur. Quæ quidem crux in materia insensata vim vivam tenens ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta non sentiat, et quasi intacta permaneat, quotidie dividuam sumentibus, et semper totam venerantibus. Sed istam imputribilem virtutem, et indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem non vidit corruptionem. »

V. Hoc ipsum miraculum sacri illius ligni quotidie abradi soliti sine ulla diminutione, refert Cyrillus sub finem Catecheseos decimæ. « (1) Lignum, *inquit*, illud sanctum crucis dtestatur, (nempe Deum esse Christum,) quo hodieque apud nos cernitur : et per eos, qui cum fide particulam ex illo capiunt, totum istinc orbem terrarum fere complevit. » Idem asserit et in catechesi quarta [1]. et 13 [2]. Ut hinc sciat Leidensis professor, quomodo ἄπορον suum solvat, quo veræ cruci, quæ tot in locis et olim servabatur, et hodieque inter sacra κειμήλια religiose habetur, fidem derogat : eo quod « tanta sit lignorum illa multitudo, ut ei sufficere vix posset numerosa cædua silva. » Huic vero miraculo simile est alterum quod Severus Sulpicius narrat in primo libro Historiæ sacræ, in eo loco, unde Christus ascendit in cœlum, et ubi « calcati Deo pulveris adeo perenne documentum erat, ut vestigia impressa cernerentur; cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diriperet, damnum tamen arenam non sensisse; et eamdem adhuc sui speciem, velut impressis signatam vestigiis terram custodisse. »

His miraculis passionis suæ monimenta consecravit Christus, ac fidelium pietati commendavit, non utique tanquam abjecta, viliaque negligi voluit; ut Trapezita nugatur. Nam et adorari crucem eamdem quotannis ab Christianis solitam, et ad hoc publice ab episcopo proponi testis est Paulinus; quod si sacrilegum superstitiosumve foret, non hoc ingenti, et quotidiano miraculo Deus approbaret. Sed neque Christianis, hoc est membris suis, corporique suo, quod est Ecclesia, hanc mentem aspirasset, ut lignum istud publice privatimque tanto haberet in pretio, ac velut rei sacratissimæ cultum, honorem, adorationemque præstaret.

VI. Joannes Chrysostomus, quem nemo sobrius idololatram, aut superstitiosum, vel, ut Leidensis professor cultores crucis appellat, *dementem insanumque* suspicetur : de crucis honore mirifica quædam, et eximia passim explicat. Sed nunc commemorandus ille nobis est locus ex homilia 61. tomi sexti, in qua Christum esse demonstrat Deum : et inter argumenta varia, unum hoc adhibet, quod crucis supplicium, quod ignominiosum, et probrosum antea ducebatur, passione sua gloriosum effecerit. Qua ex oratione cetera post, ut se occasio dederit, afferemus; nunc pauca de veræ crucis ligno, quæ illic habentur, proponam in medium. « (2) Illud, *inquit*, ipsum lignum, in quo sanctum corpus est extensum,

(1) Cyrill. cat. 10. pag. 91. C. Τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν φαινόμενον, καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων ἐντεῦθεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρῶσαν.

(2) Chrysost. hom. 61. tomi 6. p. 632. vers. 16. Αὐτὸ δὲ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, ἔνθα τὸ ἅγιον ἐτάθη σῶμα, καὶ ἀνεσκολοπίσθη, πῶς ἐστι περιμάχητον ἅπασι; Καὶ μικρόν τινα (for. τι) λαμβάνοντες ἐξ ἐκείνου πολλοί, καὶ χρυσῷ κατα-

[1] Pag. 27.

[2] Pag. 123.

et crucifixum, quanto omnium studio expetitur? Itaque multi exiguum ex eo fructum adepti, auro includentes viri pariter, ac fœminæ de collo suo suspendunt, idque ornamenti loco habent. Atqui damnationis signum erat istud lignum, et supplicii. Verum qui omnia facit, et ea mutat, qui orbem terrarum a tanta pravitate transtulit, et ex terra cœlum fecit, idem quoque rem illam infamiæ plenam, ac turpissimam omnium mortem super cœlos evexit. » Vere itaque scriptum illud est ab Rustico diacono in dialogo contra Acephalos[1]: « Clavos, quibus confixus est (Christus) et lignum venerabilis crucis, omnis per totum mundum Ecclesia absque ulla contradictione adorat. » Cui similis hæc est Joannis Damasceni sententia : « (1) At ipsum, *inquit*, pretiosum reipsa crucis lignum, et venerandum, in quo semetipsum in sacrificium pro nobis obtulit Christus, tanquam sancti corporis, et sanguinis tactu sanctificatum merito est adorandum : nec non clavi, lancea, vestes, et sacra illius habitacula, cujusmodi sunt præsepe, spelunca, Golgotha, crux, vivificum sepulcrum. »

Rursus idem Rusticus, « Et adoramus omnes crucem, *ait*, et per ipsam illum, cujus est crux. » Hieronymus in epitaphio Paulæ : « Prostrata, *inquit*, ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat. » Hoc vero est προσκυνεῖν, et השתחות, quod laudatissima illa fœmina sive ante verum crucis lignum, quod illic asservabatur, sive ante crucis imaginem fecit. Eadem « ingressa sepulcrum, resurrectionis, ait ibidem, osculabatur lapidem. »

VII. Quid miremur autem lignum ipsum crucis, in qua fixus est Redemptor hominum, et quam salutari rore sui sanguinis adspersit, quæque præcipuum promerendæ nostræ salutis instrumentum fuit, ut propterea σωτήριος, id est *salutaris*, proprie nominetur, quod Theodoretus observat[2] : quid, inquam, admiremur tantam cruci venerationem tribui, cum vel terræ ipsi, ac pulveri de sepulcro Domini sumpto plurimum Ecclesia vetus honoris deferre solita sit? Nam et illam sacrarum reliquiarum instar coluit, et oratoria super ea construxit; et huic fidelium devotioni non parvis ibidem miraculis editis divina est bonitas suffragata, quibus suspicionem omnem idololatriæ, ac superstitionis abstersit. Unum non amplius testem ejus rei proferam, sed eumdem gravissimum, et fide dignissimum: qui et ipse religiosi illius cultus auctor, et conditor fuit ; et quod gestum est, oculis, ut apparet, suis aspexit. Augustinus ille est, qui in libro 22. de civitate Dei, capite octavo, Christianam fidem, ac religionem divino testimonio, hoc est auctoritate miraculorum approbans, nonnulla refert, utique vera et indubitata, quæ partim vidisse se, partim certo comperisse docet. Inter quæ illud est, quod in Hesperii Tribunitii fundo accidit[3] : « Ubi cum afflictione animalium, et servorum suorum domum suam spirituum malignorum vim noxiam perpeti comperisset, rogavit nostros, ait Augustinus, presbyteros, ut aliquis eorum illo pergeret, cujus orationibus cederent. Perrexit unus : obtulit ibi sacrificium corporis Christi, orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio : Deo protinus miserante cessavit. Acceperat autem ab amico suo terram sanctam de Hierosolymis allatam, ubi sepultus Christus die tertio resurrexit; eamque suspenderat in cubiculo suo, ne quid mali etiam ipse pateretur. At ubi domus ab illa infestatione purgata est, quid de illa terra fieret cogitabat: quam diutius in cubiculo suo reverentiæ suæ habere nolebat. Forte accidit, ut ego, et collega tunc meus, episcopus Synicensis Ecclesiæ, Maximinus in proximo essemus : ut veniremus rogavit; et venimus. Cumque nobis omnia retulisset, etiam hoc petivit, ut infoderetur alicubi, atque ibi orationum locus fieret : ubi etiam possent Christiani ad celebranda quæ Dei sunt congregari. Non restitimus, factum est. Erat ibi juvenis paralyticus rusticanus, qui hoc audito petivit a parentibus suis, ut illum ad eum locum sanctum non cunctanter afferrent. Quo cum fuisset allatus oravit : atque inde continuo pedibus suis sal-

κλείοντες καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες τῶν τραχήλων ἐξαρτῶσι τῶν ἑαυτῶν καλλωπιζόμενοι. Καί τοι καταδίκης σύμβολον τὸ ξύλον ἦν, καὶ τιμωρίας. Ἀλλ' ὁ πάντα ποιῶν, καὶ μετασκευάζων αὐτὰ, ὁ τὴν οἰκουμένην ἐκ τοσαύτης κακίας μεταθεὶς, καὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐργασάμενος, οὗτος καὶ τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐποίησεν ἔνδοξον ὄν, καὶ πάντων θανάτων αἴσχιστον ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν ἀναγαγε.

(1) DAMASC. lib. 4. cap. 12. pag. 306. Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς, καὶ σεβάσμιον, ἐν ᾧ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἁγιασθὲν τῇ ἁφῇ τοῦ ἁγίου σώματός τε, καὶ αἵματος, εἰκότως προσκυνητέον. Τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα· ἅτινά εἰσιν ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ σταυρὸς, ὁ ζωοποιὸς τάφος, etc.

[1] Rust. to. 4. Bib. col. 838. D. — [2] Theod. qu. 26. in Gen.

[3] Aug. tom. 5. p. 297. B. C. 2.

vus abscessit. » Vides oratoria sacro illo pulvere sepulcri Dominici consecrari, probante, imo agente id Augustino : cum vir primarius religioni duceret privatim vel sepulcri Dominici pulverem profano in loco reservare. Non dubito quin si tum aliquis Salmasius, aut ejusdem sectæ alius existeret, tam virum illum Tribunitium, quam Augustinum ipsum impiæ superstitionis, et insaniæ, ac vanitatis argueret; multumque rideret. *Sed in via stultus ambulans*, ait hominum sapientissimus [1], *cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat.*

Ad extremum, sacrosanctæ dignitatem crucis, ac pretium mirum in modum auget et illustrat, quod antiquorum Patrum testimoniis asseritur, salutare signum istud in novissimo judicio in sublimi conspicuum fore; quando Christus ad vivos, mortuosque judicandos e cœlo descenderit. Hoc enim *signum hominis* ab ipso vocari consentiunt illi : velut Chrysostomus homilia 54. in Matthæum [2]; in Ethico, ubi luculentum extat crucis præconium; Cyrillus item Catechesi 13 [3]. et 15 [4]. Ac nonnulli arbitrati sunt, crucem ipsam, in qua mundi Salvator pependit, per id tempus appariturum; de qua re disputat Heribertus Rosweydus noster vir eruditissimus in notis ad Paulinum [5].

CAPUT NONUM.

De crucis effigie, et honore illi habito in antiqua Ecclesia. — 1. Quemadmodum Constantino divinitus apparuit in cœlo. — 2. Ac deinceps non sine miraculo sæpius, est hoc signum conspectum. — 3. Honor figuræ crucis ab imperatoribus delatus. — 4. Hinc irrisi ab gentilibus Christiani; tanquam cruces omnes etiam noxiorum, et cruciariorum colerent. — 5. Quod probrum refellunt Tertullianus, et Origenes. — 6. Adoratio crucis et honor asseritur. — 7. Insignis Anastasii de eo locus.

I. Amalarius Fortunatus in primo libro de Ecclesiasticis officiis capite 14. quod de adoratione sanctæ crucis inscribitur, quorumdam meminit, qui crucem ipsam Domini, in qua mortem ille pertulit, adorare velle præ se ferrent : quos indicat figuram ipsius detrectasse colere. « Fuerunt quidem, *inquit*, qui volebant dicere se velle eamdem crucem adorare, in qua Dominus crucifixus est. Utinam in omnibus ecclesiis haberetur; præ ceteris merito veneraretur. Quamvis omnis Ecclesia eam non possit habere, tamen non deest eis virtus sanctæ crucis in eis crucibus, quæ ad similitudinem veræ crucis factæ sunt. » Hoc ipsum est, quod tractare deinceps aggredimur, uti tam adversus istos cujusmodi fuerunt, quam contra Claudii Taurinensis imitatores hæreticos seculi hujus doceamus, non solum veram, sed veræ quoque figuram crucis eumdem, quem in catholica modo retinet, in antiqua Ecclesia cultum, ac venerationem habuisse.

Testis hujus est rei, ne diutius differam, imprimis historia Constantini magni, a qua totam hanc superiori capite de crucis cultu disputationem instituimus. (1) Huic enim oblatum vigilanti *Crucis* in cœlo *trophæum* (sic enim appellat Eusebius) cum hac inscriptione, *Hoc vince :* mirificum quemdam aspiravit signi illius salutaris amorem; (2) maxime postquam insecuta nocte de ostento illo anxie cogitanti per quietem apparuit ei Christus Dominus cum eodem signo; præcepitque ut ad ejus, quod viderat, similitudinem aliquod fabricandum curaret, quo tanquam certissimo præsidio contra hostiles impetus in præliis uteretur. Quod subinde præstitit, atque ex auro, gemmisque pretiosissimis, crucis effi-

(1) Euseb. 1. de vita Constant. c. 32. Ἀμφὶ μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας ἤδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἔφη ἐν αὐτῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου, σταυροῦ τρόπαιον ἐκ φωτὸς συνιστάμενον, γραφήν τε αὐτῷ συνῆφθαι λέγουσαν, ἐν τούτῳ νίκα.

(2) Ibid. c. 33. Ἐνταῦθα δὴ ὑπνοῦντι αὐτῷ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ φανέντι κατ' οὐρανὸν σημείῳ ὀφθῆναί τε, καὶ περικελεύσασθαι, μίμημα ποιησάμενον τοῦ κατ' οὐρανὸν ὀφθέντος σημείου, τούτῳ πρὸς τὰς τῶν πολεμίων συμβολὰς ἀλεξήματι χρῆσθαι.

[1] Ecclesiastæ 10. 3. — [2] Pag. 347. — [3] Pag. 140. — [4] Pag. 168. — [5] Ad Carm. 26. pag. 866.

giem elaborari jussit. Ex quo vexillum crucis instar effectum, cui *labari* nomen impositum est. « (1) Hoc vero salutari signo, ait Eusebius, velut munimento adversus hostiles, infestasque vires omnes perpetuo usus est imperator; et ejusdem expressas figuras præire deinceps mandavit exercitibus suis. » Quocirca primus exprimendæ figuræ crucis auctor fuit Christianis ipse Christus. Quo ex tempore Constantinus salutare illud, et *victoriosum trophæum*, hoc est νικητικὸν τρόπαιον, ut ab Eusebio vocatur [1], ubique collocare, ac venerationi omnium exponere non destitit. Nam [2] statim post victoriam de Maxentio crucis illius auxilio reportatam, Romam ingressus, utriusque medio in foro monimentum constituit; et latinis litteris exarata inscriptione testatus est, « hoc se salutari signo civitatem, ac S. P. Q. R. ab tyrannide liberasse. » Neque hoc contentus idem crucis signum militum clypeis insculpi voluit; ac [3] tam in nummis, quam alibi expressam imaginem suam eodem consignari. « (2) Etenim divinæ cruci multum venerationis adhibebat, ait Sozomenus, tam propter subsidia in bello contra hostes gerendo ex ejus virtute sibi allata, quam propter divinam de ea sibi oblatam visionem. »

II. Huic Imperatoris in crucem eximiæ pietati divina bonitas respondit miris quibusdam, et inusitatis prodigiis : velut inter alia singulare fuit illud, quod narrat Eusebius [4], vexilliferum militem, qui labarum portabat, etsi hostes certatim in eum jacula conjicerent, illæsum, et incolumem perpetuo fuisse; quemdam vero, qui metu se subtraxerat, et in alterum onus hoc transtulerat, mox ut eo cessit, telo confossum obiisse. Addit hoc insuper Eusebius [5], Licinium tyrannum, cum experimento suo, ac malo didicisset, quantum vim haberet crucis signum, cujus præsidio Constantinus nitebatur, milites suos admonuisse, ne huic ex adverso procederent, ac ne oculos in illud conjicerent; sed occursum ejus quoad fieri posset evitarent.

Quid quod sæpius postea legimus, eodem seculo crucis signum aut in cœlo, aut alibi divinitus formatum, et ostensum fuisse? Quo in genere memorabile est illud, quod Cyrillus Hierosolymitanus in epistola ad Constantium scripsit de ea crucis specie, quæ Hierosolymis in cœlo conspecta est per sanctæ Pentecostes dies super sanctum Golgotham, et usque montem Oliveti, tota urbe ad spectaculum effusa : quod plures in horas propagatum est. Hanc Cyrilli epistolam citat Sozomenus [6], cum eamdem refert historiam; quam et Philostorgius narrat [7]. Hic vero obiter illustrandus est, et emendandus. Nam vitium irrepsit in illius editionem. Scribit Philostorgius « (3) magnam iridem coronæ instar ingentem illam crucem circumdedisse. Portendebat autem iris quidem crucifixi, et in cœlum assumpti clementiam; corona vero Imperatoris victoriam. » Male in editione Philostorgii στρώθεντος positum est, et interpres *prostratum, et susceptum* vertit, Veteranionem intelligi putans, qui a Constantio victus, et humanissime est habitus. Verum de Christo loquitur, qui crucifixus, et post resurrectionem assumptus est in cœlum. Est autem compendium hoc Scripturæ σρὼθεντος pro σταυρώθεντος in codibus frequens.

Apparuit et Juliano rerum potiente prodigiosa crucis effigies in Judæorum vestibus [8], quando, apostata jubente, templum Hierosolymis instaurare sunt aggressi; ut Socrates et Sozomenus, ac Theodoretus narrant : hic vero insuper affirmat, « in cœlo visam esse salutiferæ crucis multa luce coruscantem imaginem. » Quod et ante hunc Gregorius Nazianzenus Invectiva secunda his verbis exposuit : « (4) Quod autem hoc etiam admirabilius, et illustrius fuit, lux in cœlo stetit crucem in orbem describens : et nomen illud, ac figura, quæ in terra ab impiis ignominiosa putabatur,

(1) Ibid. cap. 25. Τούτῳ μὲν τῷ σωτηρίῳ σημείῳ, πάσης ἀντικειμένης, καὶ πολεμίας δυνάμεως ἀμυντηρίῳ διὰ παντὸς ἐχρῆτο βασιλεύς· τῶν δὲ στρατοπέδων ἁπάντων ἡγεῖσθαι τούτου ὁμοιώματα προσέταττεν.

(2) Sozom. lib. 1. cap. 8. sub finem. Πάνυ γὰρ πολὺ σέβας εἶχε τοῦ θείου σταυροῦ ἔκ τε τῶν ὑπαρξάντων αὐτῷ τῇ ἐνθένδε ῥοπῇ ἐν ταῖς κατὰ τῶν ἐναντίων μάχαις, καὶ ἐκ τῆς συμβάσης αὐτῷ περὶ τούτου θεοσημείας.

(3) Philost. pag. 58. Ἶριδος μεγάλης στεφάνου τρόπον πανταχόθεν αὐτὸν περιελαττούσης (forte περιβαλλούσης). Ἐδήλου δὲ ἄρα ἡ μὲν ἶρις τὴν τοῦ σταυρωθέντος, καὶ ἀναληφθέντος εὐμένειαν· ὁ δὲ στέφανος τὴν τοῦ βασιλέως νίκην.

(4) Nazianz. orat. 4. pag. 112. A. Ὁ δὲ ἔτι παραδοξότερον, καὶ περιφανέστερον, ἔστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ τὸν σταυρὸν περιγράφον. Καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ γῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθέοις καὶ σχῆμα, καὶ ὄνομα, νῦν οὐρανῷ δείκνυται πᾶσιν ἐπίσης· καὶ γίνεται τρόπαιον τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκης τροπαίου παντὸς ὑψηλότερον.

[1] Lib. 3. de vita Const. c. 2. — [2] Ibid. lib. 1. c. 33. — [3] Sozom. lib. 1. cap. 8. — [4] Eus. in vita Const. lib. 2. cap. 9. — [5] Ibid. cap. 16.

[6] Lib. 4. cap. 5. — [7] Phil. in Excerp. lib. 3. cap. 26. — [8] Socr. lib. 3. cap. 20. Soz. lib. 5. cap. 22. Theodor. lib. 3. cap. 20. Ruff. lib. 1. cap. 39.

nunc in cœlo omnibus ex æquo conspicua est; ac Deo victoriæ de impiis adeptæ trophæum existit trophæo quovis excelsius. » Hæc Gregorii verba, cujusmodi sint illi significant, qui etiamnum contumeliosum et vile, ac contemptum esse crucis signum existimant; nempe ἀθέους, et ἀσεβεῖς tales nominat : cum e contrario venerandum, gloriandumque istud esse tot miraculis Deus approbarit.

III. Hoc salutaris signi decus, et regum, ac principum adversus illud reverentiam, et singularem observantiam, tum Christianorum omnium in eo colendo pietatem, et affectum, crebris, et luculentis testimoniis commendavere complures veterum : e quibus nonnullos hic exhibebimus.

Joannes Chrysostomus cum multis in locis, ut jam dixi, hoc argumentum tractavit; tum in homilia quadam, in qua Christum probat esse Deum, cruci delatum honorem omnium consensu fidelium trahit ad divinitatis illius adstruendam fidem : et ante illa verba, quibus de veræ crucis ligno in summo pretio habito disserit; quæ nos capite antecedente perscripsimus; de ejus effigie ab regibus assumpta, et ab ceteris usurpata passim ita loquitur. « (1) Quippe reges, deposito diademate, crucem suscipiunt, mortis illius signum. In purpureis vestibus crux inest, in diadematibus crux, in orationibus crux, in armis crux, in sacra mensa crux : et ubique terrarum crux sole ipso clarius refulget. » Vides morem illum perantiquum esse, qui hodieque catholica in Ecclesia perseverat, crucis imaginem cum in ceteris, tum in ecclesiis, et sacris altaribus adhibendi.

Et quibusdam interpositis [1] postquam crucem, et in ea toleratum supplicium quantæ olim ignominiæ fuerit, solita dicendi copia declaravit; quantus eidem ex Christi cruciatu, et perpessione splendor, et dignitas accesserit, majori eloquentiæ vi, et facultate describit. Non enim ita regis caput corona decorari regia, ut cruce, quæ est ornatu omni pretiosior : et quod omnes exhorrescebant antea, hujus effigiem modo sic esse omnibus optabilem, ut hanc ubique reperias, apud principes, apud subjectos, apud fœminas, apud viros, apud virgines, apud maritatas, apud servos, apud ingenuos. « (2) Etenim hanc assidue insculpunt universi in membrorum nostrorum insigniori parte; ac sic tanquam in cippo, in fronte quotidie figurantes circumferunt. Hæc ipsa crux in sacra mensa, hæc in sacerdotum consecratione, hæc rursus cum Christi corpore ad cœnam mysticam resplendet. Hanc ubique passim exultantem videas in ædibus, in foris, in solitudinibus, in viis, in montibus, in nemoribus, in clivis, in mari, et navibus, atque insulis, in lectis, in palliis, in armis, in thalamis, in conviviis, in vasis argenteis et aureis, in unionibus, in picturis muralibus, in jumentorum multifariam affectorum corporibus, aut eorum qui a dæmonibus infestantur : in bellis, in pace, diebus, ac noctibus, in luxuriantium choreis, in duro victu utentium sodalitiis. » Sic igitur honoratam ætate sua crucem ubique fuisse docet Chrysostomus, ejusque figuram tum ad ornatum, tum ad remedium, ac præsidium circumlatam fuisse, ac vel pecudum morbo laborantium corporibus inscriptam; quod adeo non improbat, neque superstitionis, et idololatriæ damnat eximius ille Pater : ut hoc argumento contra gentiles, et Judæos utatur ad probandam Christi divinitatem; dum quod infame et ignominiosum antea censebatur, post illius passionem gloriosum, et optandum deinceps esse demonstrat. « Usque adeo non solum fugienda non est crux, *inquit*, ut etiam desiderabilis, et amabilis sit, et omnium studio digna : ubique coruscans, et dispersa in domorum parietibus, in contignatione, in libris, in urbibus, in pagis, in desertis et habitabilibus locis. »

IV. Quod autem crucis effigie regum capita

(1) Chrys. tom. 6. hom. 61. pag. 630. vers. 30. Οἱ γοῦν βασιλεῖς διαδήματα ἀποτιθέμενοι, τὸν σταυρὸν ἀναλαμβάνουσι τὸ σύμβολον αὐτοῦ τῆς τελευτῆς. Ἐν πορφυρίσι σταυρὸς, ἐν διαδήμασι σταυρὸς, ἐπὶ εὐχῶν σταυρὸς, ἐπὶ ὅπλων σταυρὸς, ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἱερᾶς σταυρὸς, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὁ σταυρὸς ὑπὲρ τὸν ἥλιον διαλάμπει.

(2) Chrysost. ibid. pag. 631. vers. 33. Καὶ γὰρ συνεχῶς αὐτὸ ἅπαντες ἐγχαράττουσιν ἐπὶ τῶν μελῶν ἡμῶν ἐπισημοτέρου μέρους· καὶ ὥσπερ ἐν στήλῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου καθ' ἑκάστην ἡμέραν διατυπούμενοι περιφέρουσιν· οὗτος ἐν ἱερᾷ τραπέζῃ· οὗτος ἐν ταῖς τῶν ἱερέων χειροτονίαις· οὗτος πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸ μυστικὸν δεῖπνον διαλάμπει. Τοῦτον πανταχοῦ χορεύοντα ἴδοι τις ἄν, ἐν οἰκίαις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν ἐρημίαις, ἐν ὁδοῖς, ἐν ὄρεσιν, ἐν νάπαις, ἐν βουνοῖς, ἐν θαλάττῃ, καὶ πλοίοις, καὶ νήσοις, ἐν κλίναις, ἐν ἱματίοις, ἐν ὅπλοις, καὶ ἐν παστάσι, ἐν συμπεσίοις, ἐν σκεύεσιν ἀργυρέοι, ἐν χρυσέοις, ἐν μαργαρίταις, ἐν τοίχων γραφαῖς, ἐν σώμασιν ἀλόγων πολλὰ πεπονηκότων, ἐν σώμασιν ὑπὸ δαιμόνων πολιορκουμένων, ἐν πολέμοις, ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἡμέραις, ἐν νυξίν, ἐν τρυφώντων χωρείαις, ἐν σκληραγωγουμένων φρατρίαις.

[1] Chrys. pag. 631. ver. 29.

decorari Chrysostomus ibi memorat, hoc Augustinus non uno loco prædicare consuevit: ut in sermone 18. de verbis Domini secundum Matthæum, capite 9. « Sed quia ipse honoraturus erat, *inquit*, fideles suos in fine hujus seculi, prius honoravit crucem in hoc seculo; ut terrarum principes credentes in eum prohiberent aliquem nocentium crucifigi; et quod cum magna insultatione persecutores Judæi Domino procurarunt, magna fiducia servi ejus etiam reges in fronte nunc portant. »

Et tractatu 117. in Joannem[1]: « Si spectet impietas, *inquit*, ridet regem pro virga regni lignum sui portare supplicii. Si pietas, videt regem bajulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus regum. »

Asterius Amasenus episcopus æqualis Chrysostomi, in oratione de S. Euphemia, ubi imaginem ipsius, et martyrii ab ea exantlati describit: « (1) Virgo, *inquit*, veneranda in pullis vestibus sola sedet, manibus in cœlum extentis, Deum in malis adjutorem invocans. Huic porro precanti supra caput apparet signum, quod ex præscripto legis Christiani adorant, et inscribunt sibi. » Hic adorationem figuræ crucis ex lege Christianis indictam docet sanctitate, doctrina, et eloquentia inter primores græcorum Patrum merito numerandus Asterius; cujus totam orationem insertam leges septimæ Synodi actis[2].

Eadem ætate vixit et Prudentius: qui adoratum ab imperatoribus crucis signum in Apotheosi prodidit his versibus,

Jam purpura supplex
Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi;
Vexillumque crucis summus dominator adorat.

Theodoretus item sub finem sermonis sexti contra Græcos, « (2) Græci, *inquit*, et Romani, ac Barbari crucifixum profitentes Deum, crucisque signum venerantes. »

Sane Hieronymus in commentario ad Psalmum 98. verba ista, *Et adorate scabellum ejus, quoniam sanctum est*, ad crucem Domini referenda esse dicit.

Hinc illa conficta ab gentilibus in Christianos calumnia, cruces omnes ab illis adorari. Apud Minucium Felicem Cæcilius gentilis homo in Christianos invectus hoc illis exprobrat, quod[3] « hominem summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia eorum cæremonias suspicio fabulatur. » Cui sic Octavius Christianorum patronus occurrit: « Cruces nec colimus, nec optamus. » Nempe promiscuas, et quæ ad principalis repræsentandam figuram proprie non spectant. Non enim de nihilo apud gentes rumor iste percrebuerat, cruces omnes, etiam noxiorum, ab Christianis in honore cultuque haberi, neque hoc illis objicerent, nisi certas venerari ipsos viderent.

V. Tertullianus quoque libro primo ad Nationes, capite 12. idipsum ab gentilibus collatum in Christianos probrum diluit, et in ipsos crimen istud retorquet, qui crucem in plerisque colant. Neque vero probanda quorumdam est opinio, qui nullam plane crucem ab Christianis illis veteribus honoratam fuisse putant; quod per jocum, et ἀντικατηγορίαν intentatum id crimen Tertullianus eluserit. Non enim consequens illud est. Sed illud potius quod dixi; quibusdam crucibus honorem ab illis adhibitum, quas ad crucifixi Domini memoriam proponebant, non passim universis, ut ethnici mentiebantur. Quin etiam eatenus gentiles calumniabantur, quod pro Deo crucem habere Christianos aiebant: ut ex Minucio colligi videtur; qui proinde crucem negat ab sese coli, vel tanquam Deum, vel utique qualem nec optet, hoc est passivam, ut loquitur Tertullianus, et qualemcumque cruciariorum supplicio destinatam.

Origenes libro secundo contra Celsum latius diffusam fuisse demonstrat illam gentilium in Christianos confictam calumniam. Non enim instrumenta duntaxat suppliciorum, hoc est cruces omnes, sed etiam cruciarios ipsos, coli ab Christianis, eorum hostes in vulgus sparsisse, docet his verbis. Nam cum Celsum arguisset, quod Christianis affingeret, eos « (3) idcirco Christum Dei filium esse profiteri, quod supplicio esset affectus, et contra

(1) ASTERIUS in S. Euphem. Καὶ πάλιν ἡ παρθένος σεμνὴ ἐν τοῖς φαιοῖς ἱματίοις κάθηται μόνη, ἐκτείνουσα τὰ χεῖρε πρὸς οὐρανόν, καὶ καλοῦσα Θεὸν ἐπίκουρον τῶν δεινῶν. Εὐχομένῃ δὲ ταύτῃ φαίνεται ὑπὲρ κεφαλῆς τὸ σημεῖον, ὅ δὴ νόμος Χριστιανοῖς προσκυνεῖν τε, καὶ ἐπιγράφεσθαι.

(2) THEODOR. tom. 4. pag. 580. A. Ἕλληνες, καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ βάρβαροι τὸν ἐσταυρωμένον θεολογοῦντες, καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον γεραίροντες.

(3) ORIG. 2. cont. Cels. p. 90. Κατὰ ὡς ἡμῶν λεγόντων, ὅτι Υἱὸν αὐτὸν νομίζομεν Θεοῦ, ἐπεὶ ἐκολάσθη, φησί· τί οὖν, οὐχὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐκολάσθησαν, καὶ οὐχ ἧττον ἀγεννῶς; ὅμοιον δ' ἐν τούτῳ ποιεῖ ὁ Κέλσος τοῖς ἀνδραποδωδεστάτοις τῶν ἐχθρῶν τοῦ Λόγου, καὶ οἰομένοις ὅτι ἀκολούθει τῇ περὶ τὸν Ἰησοῦν ἱστορίᾳ σταυρωθέντα, τὸ σέβειν ἡμᾶς τοὺς ἐσταυρωμένους.

[1] Aug. tom. 9. pag. 223. A. 2.

[2] Sep. Syn. Act. 4. p. 616. — [3] Min. p. 333.

illos ita contenderet : Quid igitur? Nonne alii multi supplicia tolerarunt, et quidem non minus fortiter quam ille? » sic Epicureum istum refellit : « Simile quiddam in eo Celsus facit iis, qui inter hostes Christianæ doctrinæ maxime stupidi sunt, et absoni, qui quidem arbitrantur, id ex historia Jesu crucifixi consequens esse, nos in crucem actis omnibus cultum adhibere. » Quamobrem ut ex eo quod unum crucifixum Christiani tanquam Deum colerent, occasionem istius fabulæ obtrectatores illorum sumpserunt, ut ab ipsis honore affici cruciarios omnes dicerent : ita non aliunde cruces et patibula eosdem omnia venerari gentiles commenti sunt, quam quod unam, in qua Christus pependerat, crucem honore, ac cultu prosequerentur.

Sed nihil æque persuadet veteris Ecclesiæ more institutoque celebratam fuisse crucis adorationem, ut Juliani imperatoris, et apostatæ criminatio : qui ut Christianis sacris innutritus fuerat, neque quod esset Ecclesiæ commune, ac tralatitium dogma nescivit, neque falso rumore comperta exprobrare pro veris impune posse speravit. Hic igitur in eo opere, quod adversus Christianos edidit, graviter eos incessit, quod ab avita religione desciscentes, ancile, hoc est e cœlo lapsum clypeum colere desiissent, « (1) ac pro eo crucis lignum adorarent, ejus imagines adumbrantes in frontibus, et pro ædibus suis inscribentes. »

Huic vero respondens Cyrillus Alexandrinus tantum abest, ut objectum sibi crimen deprecetur, aut falsum esse dicat, adorari ab Christianis crucem Domini; ut ejus fructus, et emolumenta percenseat : tum eam depingi ad humanum genus erudiendum satius esse contendat, quam insulsas, et ad corruptelam hominum fictas poetarum fabulas. Et, « (2) Visne, *inquit*, ut repudiato, contemptoque ligno illo, quod in virtutis omnis recordationem nos reducit, pueris, et mulierculis illa tua proponamus. »

VI. Lignum itaque crucis non vile, non contumeliosum esse credidit Ecclesia catholica aureo illo seculo : quo et Nicænum celebratum est concilium, et Christiana religio hactenus oppressa tyrannorum impotenti dominatu, tanquam suavitate verni temporis hilarata, e situ ac latebris emergere cœpit, ac lacertos suos exerere; hoc est palam dogmata sua, et instituta proferre.

Exinde profanis usibus interdicta, et ab reorum suppliciis exempta (ut illorum temporum auctores referunt Eusebius, ac ceteri post eum) inter sacratas, et religiosas res est habita. Postea vero [1] imperatoria quoque lege sancitum, « Signum illud salvatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpere, vel pingere; sed quodcumque reperitur, tolli. » Quod ipsum Trullana synodus canone tertio sub excommunicationis pœna decrevit; cujus canonis verba contra *inimicos crucis Christi* legi hic merentur. « (3) Cum crux, *inquit*, vivifica salutare nobis ostenderit, nos omne studium adhibere oportet, ut ei, per quam ab antiquo lapsu salvati sumus, eum, quem par est, honorem habeamus. Unde et mente et sermone et sensu adorationem ei tribuentes, crucis figuras, quæ a nonnullis in solo, ac pavimento fiunt, omnino deleri jubemus; ne incedentium conculcatione victoriæ nobis trophæum injuria afficiatur. Eos igitur, qui posthac crucis figuram in pavimento construxerint, excommunicari decernimus. »

Adorandam quoque crucem veteri ex consuetudine Rusticus diaconus Justiniano imperante contra Acephalos scribens testatur his verbis : « Et adoramus omnes crucem, et per ipsam illum cujus est crux. » Quam *Patrum traditionem* vocat Jonas Aurelianensis; et adversus Claudium Taurinensem strenue propugnat, de cultu imaginum ceteroqui non plane catholice sentiens. Cum enim Claudius [2] « falsæ religionis atque superstitionis cultores » appellasset « eos, qui ob recordationem Salvatoris nostri crucem pictam, atque in ejus honorem imaginatam colunt; » hunc acriter

(1) CYRILL. lib. 6. cont. Jul. pag. 194. C. Τὸ τοῦ σταυροῦ προσκυνεῖτε ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ πρὸ τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες.

(2) Ibid. pag. 196. D. Βούλει δὴ οὖν, γενναῖε, τὸ εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἀρετῆς ἁπάσης ἀποκομίζον ξύλον παρέντες, καὶ διωσάμενοι, παισὶ, καὶ γυναίοις παραθῶμεν τὰ σά;

(3) Syn. Const. in Trul. cap. 73. Τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ δείξαντος ἡμῖν τὸ σωτήριον, πᾶσαν σπουδὴν ἡμᾶς τιθέναι χρὴ τοῦ τιμὴν τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τῷ δι' οὗ σεσώσμεθα τοῦ παλαιοῦ παραπτώματος. Ὅθεν καὶ νῷ καὶ λόγῳ καὶ αἰσθήσει τὴν προσκυνήσιν αὐτῷ ἀπονέμοντες, τοὺς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ σταυροῦ τύπους ὑπό τινων κατασκευαζομένους ἐξαφανίζεσθαι παντοίως προστάσσομεν, ὡς ἂν μὴ τῇ τῶν βαδιζόντων καταπατήσει τὸ τῆς νίκης ἡμῖν τρόπαιον ἐξυβρίζοιτο. Τοὺς οὖν νῦν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐπὶ ἐδάφους κατασκευάζοντας ὁρίζομεν ἀφορίζεσθαι.

[1] Leg. 1. Cod. nemini licere Cod. Just.

[2] Jonas lib. 1. tom. 4. Bibl. col. 551.

Jonas redarguit, et adorari crucem utramque, hoc est tam simplicem, quam imaginatam ab Christianis ait, « maxime in sanctissimo die Parasceves, secundum traditionem ecclesiasticam : » idque auctoritate Gregorii primi Romani pontificis approbat ; cujus et peculiarem illi diei, ac religioni e libro Sacramentarii orationem describit. Tum in præfatione libri secundi Jonas idem, « Neque enim nostro tempore, *inquit*, usus irrepsit, figuram crucis in basilicis sanctorum statui. Sed mos antiquæ observationis legitimus id instituit. » Ac toto secundo libro de hoc argumento, id est crucis veneratione, disputare pergit.

VII. Memorabile autem est hoc in genere, quod illi ipsi, qui colendas imagines negabant, et Synodo septimæ adversabantur gallicani antistites, quorum unus Jonas iste fuit, de figura crucis nequaquam ita judicarent ; sed eam adorandam statuerent. Quod eorum dogma, tanquam sibi ipsi contrarium, et ἀσύστατον, reprehendit Anastasius bibliothecarius in præfatione ad Synodum septimam. « Aiunt, *inquit*, namque, quod non sit quodlibet opus manuum hominum adorandum : quasi non sit codex Evangeliorum opus manuum hominum, quem quotidie osculantes adorant, venerabilior cane, quem non esse opus manuum hominum proculdubio non negabunt. Similiter et forma sanctæ crucis, quam se adorare omnes ubique Christiani fatentur. In quo videlicet considerare libet, quia si quamlibet crucem auream, vel argenteam, aut ligneam adoramus, quæ utique non eadem est ipsa crux, in qua salus nostra patrata est, sed figura, et imago ejus ; quare non adoremus figuram, et imaginem ejus, qui eamdem salutem operatus est in medio terræ? Venerabilior namque est qui salutem operatus est, quam ea materia, in qua idem salutem operatus est. Ac per hoc magis est adoratione digna imago Christi salutem operantis, quam imago crucis salutem tantummodo bajulantis. » Verum de cruce, et hujus imagine, necnon de cultu, et adoratione ipsius, si posterioris ætatis scriptores testes citare velim, infinitæ operæ res erit, minimeque necessariæ ; quare paucis his contentus, quod superest de tertio genere crucis, quod manibus formare Christiani moris est, uti septimi capitis initio propositum est, absolvam.

CAPUT DECIMUM.

De signo crucis, quod transiens appellari potest, hoc est quod manuum agitatione formatur. — 1. Ostenditur antiquorum testimoniis in usu fuisse veteris Ecclesiæ. — 3. Et vim quamdam inesse sanctos Patres existimasse. — 4. Quod pluribus deinceps testimoniis probatur. — 5. In quibus et miraculis confirmata docetur hæc pietas. — 7. Aquam signo crucis benedici solitam. — 8. Neque tamen virtutem hujusmodi imputandam materiæ ipsi, sed divinæ potentiæ hoc utenti instrumento. Refelluntur hæreticæ calumniæ.

I. Usitatissimum jam inde ab antiquis temporibus inter Christianos fuisse constat *signaculum* illud *frontium*, ut vocat Tertullianus [1]. Cujus protrita, nec tamen omittenda ista sunt ex libro de Corona, capite tertio ; ubi multa sola ἀγράφῳ traditione usurpari in Ecclesia disputans, morem illum inter alia recenset : « Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum, et exitum ; ad vestitum, calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. » Quod ipsum et alii græci, latinique Patres, tum fieri solere testificando, tum ad faciendum hortando confirmant ; ac duplicem hujus ceremoniæ fructum causamque commemorant. Aut enim Christianæ fidei, religionisque profitendæ gratia, aut ad emerendam utilitatem aliquam id institutum esse demonstrant. Horum prius jam tum ab ipsis rudimentis, et incunabulis Christianismi præscribi catechumenis solebat. « Credit autem etiam catechumenus, ait Ambrosius [2], in crucem Domini Jesu, quia et ipse signatur. » Et

[1] Lib. 3. cont. Mar. c. 22.

[2] Amb. lib. de iis qui init. c. 4.

Augustinus [1], « Si dixerimus, *inquit*, catechumeno, Credis in Christum? respondet, Credo : et signat se cruce Christi. Portat in fronte, et non erubescit de cruce Domini sui. » Universe vero de Christi fidem profitentibus Augustinus idem [2] : « Signum veteris Testamenti circumcisio in latenti carne ; signum novi Testamenti crux in libera fronte. Ibi enim occultatio est, hic revelatio. Illud est sub velamine, hoc sub facie. »

Eusebius Cæsariensis in libro sexto de Demonstratione evangelica, capite ultimo sic scribit : « (1) Præter hæc vero omnia, quis hoc considerans, omnes, qui in Christum crediderunt, hoc salutari signo pro sigillo utentes, non obstupescat merito, cum audiat Dominum olim ita locutum esse [3] : *Et venient, et videbunt gloriam meam, et relinquam in eis signum.* »

Et in libro nono alium Isaiæ locum explicans ; « (2) Hos vero ipsos, *ait*, manifestos fore, dum pro eo more, qui apud nos receptus est, vultum signant Christi sigillo ; ac docentur haud amplius legem Mosis ediscere. » Idem epistola 8. ad Demetriadem, eam admonet, « ut crebro signaculo crucis muniat frontem. »

Basilius in libro de Spiritu S. capite 27. (3) consuetudinem hanc, qua in Christum sperantes signaculo isto muniuntur, sola sine scriptura ulla traditione constare dicit. Cujus quidem ritus meminit Hieronymus in Ezechielis caput 10. « Antiquis Hebræorum litteris, *inquit* [4], quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem : quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenti manus inscriptione signatur. »

II. Idem et Chrysostomus testatur [5] ; ut homilia 10. in Acta apostolorum : ubi plerosque consuevisse dicit, sive in balneas intrantes, sive cum accenduntur lucernæ, etiam alia omnia cogitantes, signum crucis ducere. Quod et facere suadet Gaudentius Brixianus Sermone 8. « Sit sermo Dei, *inquit*, et signum Christi in corde, in ore, in fronte ; inter cibos, in lavacris, in cubilibus, in ingressu, et in egressu ; in lætitia, et in mœrore. »

Præclare vero S. Augustinus [6], « Magna res est, *inquit*, signum Christi, et crux Christi ; et ideo de isto tam pretioso signaculo res magna, et pretiosa signari debet. Quid enim prodest si de annulo aureo sigillum facias, et putridas paleas intus recondas? Quid prodest si signum Christi in fronte, et in ore gestamus ; et intus in anima crimina, et peccata recondimus? »

Idem quoque tractatu 53. in Joannem, « Ad hoc enim et ipse Dominus, *inquit*, crucem suam, ubi eum dementia superbæ impietatis irrisit, in eorum, qui in illum crederent, frontibus fixit, ubi est quodammodo sedes verecundiæ : ut de nomine ejus fides non erubescat, et magis Dei gloriam, quam hominum diligat. » Et alibi [7] : « Voluit nos in fronte ferre crucis signum. Hujus signum in fronte gestamus, de quo non erubescimus, si et in corde gestamus. »

Quin etiam gentiles ipsos sapientiæ studio deditos signo crucis frontem signare solitos esse testatur idem [8] : « Ut plurimi etiam, *inquit*, ex ipsis sapientibus seculi, quibus videbatur ignominiosa crux Christi, ea in fronte signentur : et de qua erubescendum putabant, nobisque insultabant, eam in pudoris arce constituant. »

III. Hanc vero usurpandi crucis signi rationem habuisse veterem Ecclesiam, non gravate consentiunt adversarii ; eamque Petrus martyr [9], et Hieronymus Zanchius [10] pene unicam agnoscunt, et iisdem quoque verbis ambo explicant. Quod et Isaacus Casaubonus amplexus est in exercitatione 13. ad Annales Baronianos [11]. « Scimus, *inquit*, veterem Ecclesiam et in vitæ communis usu, et in ritibus sacris, multum usam esse venerabili illo signo : sed ut pia cæremonia, quæ orationi adjecta, animos fidelium ad Christi crucem eveheret ; non materiæ alicui terrenæ, aut figuræ, aut gestui affigeret. » Atqui non nudam, nec otiosam, sed

(1) Euseb. Καὶ ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τίς θεώμενος τῷ σωτηριώδει σημείῳ πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πεπιστευκότας σφραγῖδι χρωμένους, οὐκ ἂν εὐλόγως καταπλαγείη ἀκούων πρόπαλαι τοῦ Κυρίου εἰρηκότος· καὶ ἥξουσι, καὶ ὄψονται τὴν δόξαν μου· καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον.

(2) Idem lib. 9. pag. 280. Τούτους δὲ αὐτοὺς φανεροὺς ἔσεσθαι συνήθως ἡμῖν τὰ πρόσωπα σφραγιζομένους τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγῖδι παιδευομένους τε μηκέτι τὸν Μωϋσέως νόμον μανθάνειν.

(3) Basil. de Sp. S. cap. 27. Τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπίκοτας κατασημαίνεσθαι, τίς ὁ διὰ γράμματος διδάξας ;

[1] Aug. Tract. 11. in Joan. p. 41. A. 1. tom. 9. — [2] Idem tom. 10. frag. 27. — [3] Isa. 66. 18. — [4] Hier. col. 724. B. — [5] Chrys. p. 669. ver. 38. — [6] Aug. Ser. 215. de Temp. p. 366.

[7] Id. Tract. 3. in Joan. p. 10. A. — [8] Aug. to. 10. in frag. 8. p. 623. — [9] Petr. Mart. in locis p. 222. — [10] Lib. 1. Tract. Theol. c. 15. p. 366. — [11] Casau. Exer. 13. num. 33. p. 300.

ad multas opportunitates efficacem fuisse piam istam cæremoniam antiquorum complures asserunt. Hoc enim signo fugari solitos dæmones, et admiranda quædam perfici, multis illorum tum testimoniis, tum exemplis intelligimus. Ex his primo illud loco commemorandum est, cujus occasione in illum sermonem delapsus est Casaubonus : nimirum quod Epiphanius narrat in hæresi 30. de Christiana fœmina, quæ signi crucis virtute liberata est ab procacis, et lascivi juvenis insidiis, qui magicis præstigiis illam ad amorem sui pellicere studebat. Verum negat Casaubonus hoc miraculum imputari oportere signo crucis; quasi ejus virtute perpetratum sit. « Non fert enim Christiana fides, *ait*, ut aliqua signo crucis propria virtus miracula efficiendi tribuatur. »

Atqui plurimum in eo falsus est Casaubonus. Nam Epiphanius in eodem illo loco, signo crucis vim hujusmodi pellendi dæmonis assignat, cum scribit sic : « (1) Ut igitur venefici isti prævalere nequiverunt ; quippe per signum Christi, et fidem adjuta est mulier. » Addit ibidem, tertium hoc documentum accepisse Josephum Comitem, veram esse Christianam religionem, quod nihil maleficia potuerint, ubi Christi nomen, et signum crucis aderat. Ergo signum crucis cum fide, et invocatione nominis Christi conjunctum, ad fugandos, superandosque dæmones præsentem vim habet. Nos ad illud Epiphanii locum [1] tum hæc adversus Casaubonum olim adnotavimus, tum ex Gregorio Nazianzeno aliquanto expressius eadem de re testimonium in oratione tertia, quæ est contra Julianum prior. Ibi enim apostatam illum magicis sacris operatum, subito terrore consternatum ait « (2) ad crucem confugisse, et antiquum medicamentum, (nempe signum crucis,) eoque contra terriculamenta ista se consignasse ; atque adjutorem eum ascivisse, quem persequebatur. Ac quæ secuta sunt, magis fuisse terribilia ; quippe valuisse signaculum, victos esse dæmones, metus esse depulsos. » Non potest hæc dæmonum propulsatio, quam *terribilem* appellat Gregorius, fidei crucem obtendentis attribui Juliani. Nam pessime oderat Christum, fidemque Christianam. Quare crucis hoc signaculo acceptum referri oportet ; sive Crucifixi potentiæ ac virtuti, externo illo signo, velut instrumento, ad proturbandos dæmones, et ad impii illius, si vellet, salutem ; sin minus, aliorum fructum, ac solamen utentis. Sæpius tamen fidem, ac piam voluntatem comitem signaculi illius efficientia requirit. Et recte Origenes [2], « Non te ergo aliter timebunt, *inquit*, nec aliter tremor tuus veniet super eos, nisi videant in te crucem Christi. » At quomodo ? Paulo ante dixit : « Quid times dæmones ? Quid tremunt ? sine dubio crucem Christi, in qua triumphati sunt, in qua exuti sunt principatus eorum, et potestates. Timor ergo, et tremor cadent super eos, cum signum in nobis viderent crucis fideliter fixum, et magnitudinem brachii illius, quod Dominus expandit in cruce. »

IV. Illustre est apud Gregorium Nyssenum [3] specimen mirificæ illius virtutis ad expellendos dæmones signaculi crucis, quam Gregorii thaumaturgi discipulus quidam expertus est, qui balneas ab homicida dæmone sub vesperam insideri solitas, securus et illæsus adiit, signo crucis ter illius discussis, superatisque præstigiis.

Eamdem in signaculo isto vim inesse confirmat eximie magnus Athanasius in libro de incarnatione Verbi Dei, et eo argumento utitur ad Christi divinitatem et potentiam contra gentiles asseverandam. « (3) Nam solo crucis signo utens homo fraudes illius (dæmonis) repellit. » Tum paulo post, quemlibet e gentilium numero provocat ad rei hujus periclitandam fidem. « (4) Utatur, *inquit*, signo crucis, quam irridere solet, Christo solum nominato : ac videbit quemadmodum per ipsum dæmones quidem fugiunt, oracula vero cessant, porro magica vis omnis et venefica irrita redditur. » Quin idem in vita sancti Antonii scribit, hunc signi illius præsidio dæmonum impetus mi-

(1) EPIPH. hær. 30. § 8. Ὡς οὖν οὐ κατίσχυσαν οἱ γόητες. Διὰ γὰρ τῆς σφραγῖδος τοῦ Χριστοῦ, καὶ πίστεως ἐβοηθήθη ἡ γυνή.

(2) NAZIANZ. orat. 3. pag. 71. C. Ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ παλαιὸν φάρμακον, καὶ τούτῳ σημειοῦται κατὰ τῶν φόβων· καὶ βοηθὸν ποιεῖται τὸν διωκόμενον. Καὶ τὰ ἐξῆς φρικωδέστερα· Ἴσχυσεν ἡ σφραγὶς· ἡττῶνται οἱ δαίμονες· λύονται οἱ φόβοι.

(3) ATHAN. tom. 1. pag. 74. D. Τῷ γὰρ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος χρώμενος ἀπελαύνει τούτων τὰς ἀπάτας.

(4) Ibid. pag. 75. B. Καὶ χρησάσθω τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῦ σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον, καὶ ὄψεται πῶς δι' αὐτὸ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαντεῖα δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα, καὶ φαρμακεία κατήργηται·

[1] Animad. ad Epiph. pag. 57. — [2] Orig. hom. 6. in Exod. pag. 47. E.

[3] Greg. Nyss. Or. de S. Greg. Thaumat. tom. 2. p. 1005.

nasque superasse, cum ita diceret[1] : « Signum enim crucis, et fides ad Dominum inexpugnabilis nobis murus est. » Tum ad eos, qui visendi sui causa convenerant, et dæmonum cum ipso certamina, et clamores audiebant, *Signate vos,* inquiebat, *et abite securi*[2].

Sed et Cassianus collatione octava, cap. 18, Sereni abbatis narrationem de Antonio refert : quem aiebat ab gentilibus quibusdam magicis incantationibus aliquando vexatum fuisse ; cum illi nequissimos dæmones sæpius immitterent. « Cumque illo nunc quidem imprimente pectori suo frontique signaculum crucis, nunc vero orationi suppliciter incumbente, ne approximare quidem dirissimi dæmones eidem prorsus auderent, atque ad eos, qui illos direxerant, absque ullo reverterentur effectu, et alios illi in nequitiam vehementiores rursus immitterent, itidemque ipsis incassum suarum nequitiarum expendentibus vires, atque inaniter redeuntibus, potentiores nihilominus adversus militem Christi victorem iterum destinati, nihil penitus prævalerent ; » tandem ad Antonium venientes Christianos se fieri poposcisse.

Eodem armatus auxilio Antonii imitator Hilario cum dæmonibus assidue luctabatur. De quo ita Hieronymus[3] : « Provolutus, *inquit*, genibus, Christi crucem signavit in fronte : talique armatus casside, et lorica fidei circumdatus, jacens fortius præliabatur. »

V. Joannes Chrysostomus in signo crucis præsentem inesse vim adversus fascinum testatur homilia 12. in epistolam priorem ad Corinthios : ubi mulieres reprehendit, quæ ad præstigias istas amoliendas superstitiose lutum parvulorum frontibus illinebant. « (1) Cum par esset, *inquit*, crucem fronti illius inscribentem, quæ inexpugnabilem præbet securitatem, tu his relictis, ad satanicam ineptiam devolveris ? » Deinde, « Quomodo, *ait*, infantem tuum sacerdotis manibus admoves ? dic mihi quomodo signaculum in fronte illius imprimi postulas manu presbyteri, ubi lutum illinisti ? » Idem oratione quinta contra Judæos de Christiano synagogam intrante Judæorum loquens ; « (2) Quomodo vero introibis, *ait*, in synagogam ? Nam si vultum tuum signes, statim nequam virtus avolabit, quæ habitat in synagoga. Sin minime signaveris, statim ab ipsis foribus armaturam abjeceris ; unde nudum et inermem te diabolus excipiens, infinitis malis afficiet. »

Prudentius hymno sexto Cathemerinon ;

Fac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet.
Crux pellit omne crimen.
Fugiunt crucem tenebræ.
Tali dicata signo
Mens fluctuare nescit.

Addamus poetæ poetam, Prudentio Paulinum : cujus aliquot loca descripsit Dungalus in responsione adversus Claudium Taurinensem[4] ; velut ex carmine octavo de natali S. Felicis.

Nos crucis invictæ signum, et confessio munit,
Armatique Deo mentem, non quærimus arma
Corporis : et quanquam membris videamur inermes,
Arma tamen gerimus ; quibus et sub pace serena
Contra incorporeos animis decernimus hostes.

Augustinus in libro 22. de civitate Dei, capite 8, Innocentiam primariam fœminam refert in urbe Carthagine, « cum in mamilla cancrum haberet insanabilem, admonitam in somnis esse appropinquante Pascha, ut in parte fœminarum observanti ad baptisterium, quæcumque illi baptizata primitus occurrisset, eumdem locum signo Christi signaret : fecit, et confestim sanitas secuta est. » Hoc se miraculum ait Augustinus ab eadem illa fœmina narrante didicisse, ac diligenter in illud inquisisse.

Cyrillus idem Hierosolymitanus plerisque in locis signum illud Christianis commendat, quod adversus dæmones, et varia vitæ hujus incommoda præsentissimum esse remedium affirmat. « (3) Non erubescamus, *ait*, crucem

(1) Chrysost. pag. 321. Καὶ δέον τὸν σταυρὸν ἐπιγράφειν τῷ μετωπῳ, τὴν ἀσφάλειαν ἄμαχον παρέχοντα, σὺ δὲ ταῦτα ἀφεὶς, ἐπὶ τὴν Σατανικὴν ἄνειαν καταπίπτεις ; Et paulo post : πῶς γὰρ αὐτὸ προσάγεις ταῖς χερσὶ τοῦ ἱερέως ; εἰπέ μοι. Πῶς ἀξιοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σφραγῖδα ἐπιτεθῆναι παρὰ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου χειρὸς, ἔνθα τὸν βορβορον ἐπέχρισας ;

(2) Idem tom. 6. pag. 365. Πῶς δὲ καὶ εἰσελεύσῃ εἰς τὴν συναγωγήν ; ἂν μὲν σφραγίσῃς, τὸ πρόσωπον, εὐθέως ἀπεπήδησεν ἡ πονηρὰ δύναμις ἡ τὴν συναγωγὴν οἰκοῦσα. Ἂν δὲ μὴ σφραγίσῃς, ἀπὸ τῶν θυρῶν εὐθέως τὸ ὅπλον ἔῤῥιψας. Εἶτα γυμνὸν, καὶ ἄοπλόν σε λαβὼν ὁ διάβολος μυρία διαθήσει δεινά.

(3) Cyrill. cat. 4. pag. 28. D. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῶμεν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· Ἀλλὰ κἂν ἄλλος ἀποκρύπτῃ, σὺ φανερῶς ἐπὶ μετώπῳ σφραγίζου, ἵνα οἱ δαίμονες τὸ σημεῖον ἰδόντες τὸ βασιλικὸν, μακρὰν φύγωσι τρέμοντες. Ποίει δὲ ταῦτο τὸ σημεῖον, καὶ πίνων, καθήμενος, κοιταζόμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν, καὶ ἁπαξαπλῶς ἐν παντὶ πράγματι.

[1] To. 2. Ath. p. 447. D. — [2] Ib. p. 448. E. — [3] Hier. to. 1. col. 319. D. — [4] To. 4. Bibl. PP. col. 174.

Christi. Sed licet alius hanc celet; tu palam in fronte signare : ut dæmones, signo illo regio conspecto, procul trepidantes fugiant. Hoc vero signum facito manducans, et bibens, sedens, cubans, de lecto surgens, loquens, ambulans, et, ut uno verbo dicam, in omni re. » Et catechesi 13. hortatur ut ubique, et quavis in re, et occasione frontem signent. Id enim maximum esse munimentum, quod dæmones exhorrescunt. Tum, « (1) Hoc, *inquit*, signum hodieque morbos sanat, dæmones expellit, veneficiorum, et incantationum præstigias evertit. »

Sic Thecla incendio damnata, « (2) signo in se crucis expresso, in rogum insiliit. Unde ei ignis naturæ suæ oblitus ob crucis metum, ac reverentiam, virgini thalami loco potius fuit, quam camini, » ut scribit Basilius Seleuciensis. Vide et Palladium in Lausiaca, capite secundo.

VI. Omitto alia tam ab priorum seculorum gravissimis scriptoribus memoriæ mandata prodigia, quæ per crucis signum divinitus edita sunt, quam ab aliis, qui deinceps sanctitate, ac doctrina celebres extiterunt : quæ propemodum infinita, nec obscuris auctoribus comperta, passim in legentium oculos incurrunt, maxime in actis sanctorum, et historiis. Unum addam, ex quo quanti signum illud in Ecclesia perpetuum factum sit intelligi potest, quod ab Augustino, et Chrysostomo summis viris est notatum. Id est ejusmodi : Nullum paulo sanctius mysterium celebrari solere, in quo non adhibeatur crucis illud signaculum. Augustinus Tractatu 118. « Quod signum, *inquit*, nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquæ qua regenerantur, sive oleo quo chrismate unguntur, sive sacrificio quo aluntur, nihil eorum rite perficitur. »

Chrysostomus quoque homilia 54. in Matthæum, ubi latissime de hoc signo sermonem habet, inter alia istud observat : « (3) Omnia per illud administrari, quæ apud nos transiguntur mysteria. Sive enim regenerari oportet, adest crux ; sive mystica illa nutriri oportet alimonia, sive ordinibus initiari, sive quid aliud facere, ubique salutis hoc adest signum ; ac propterea et in ædibus, et in parietibus, et in fenestris, et in fronte, et in mente magno studio illud inscribimus. »

Sane quod ad baptismum, id est *regenerationis* sacramentum attinet, frequens usus vetere in Ecclesia fuit illius signaculi : ut ex Dionysio constat in libro de Ecclesiastica hierarchia, capite secundo ; ut alibi dicturi sumus. Multo vero major in sacramento Confirmationis, quod et *signacutum* idcirco dici meruit, quoniam neophyti signo crucis in fronte cum ungerentur obsignari solebant.

Ambrosius item libro de Initiandis, capite tertio, « Aqua, *inquit*, sine prædicatione Dominicæ crucis ad nullos usus futuræ salutis est. Cum vero salutaris fuerit crucis mysterio consecrata, tunc ad usum spiritalis lavacri, et salutaris poculi temperatur. » Et capite quarto, « Quid est enim aqua sine cruce Christi ? Elementum commune sine ullo Sacramenti effectu. »

In appendice tomi decimi operum Augustini sermo est 75. de Diversis, qui est Ivonis Carnotensis, et apud hunc inscribitur, *Quare Deus natus et passus sit :* quo in sermone multa de signo crucis disputantur, et sub finem habet ista de usu illius in plerisque religionis nostræ mysteriis [1]. « Hujus crucis mysterio rudes catechizantur : eodem mysterio fons regenerationis consecratur : ejusdem crucis signo per manus impositionem baptizati dona gratiæ accipiunt : cum ejusdem crucis charactere basilicæ dedicantur : altaria consecrantur ; altaris sacramenta cum interpositione Dominicorum verborum conficiuntur. Sacerdotes, et levitæ per hoc idem ad sacros ordines promoventur : et universaliter omnia ecclesiastica sacramenta in hujus virtute perficiuntur. »

VII. Nec illud prætermiserim, antiquo Christianorum instituto, aquam signo eodem crucis ac benedictione consecrari solere adversus dæmonum, magorumque præstigias, aut ad

(1) Idem cat. 13. pag. 140. D. Τοῦτο μέχρι σήμερον θεραπεύει νόσους· τοῦτο μέχρι σήμερον δαίμονας ἀπελαύνει· φαρμακῶν τε, καὶ ἐπαοιδῶν ἀνατρέπει γοητείας.

(2) Basil. Seleuc. lib. 1. de vita S. Theclæ, p. 60. Τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον πρότερον ἐν ἑαυτῇ ἐκτυπώσασα, etc. εὐθὺς ἐφιλατό τε τῇ πυρᾷ, etc. Ὅθεν καὶ τὸ πῦρ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐκλαθόμενον, αἰδοῖ, καὶ φόβῳ τοῦ σταυροῦ, θάλαμος μᾶλλον, ἢ κάμινος ἐγένετο τῇ παρθένῳ.

(3) Chrysost. pag. 346. vers. 34. Καὶ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ τελεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς. Κἂν ἀναγεννηθῆναι δέῃ, σταυρὸς παραγίνεται· κἂν τραφῆναι τὴν μυστικὴν ἐκείνην τροφήν· κἂν χειροτονηθῆναι· κἂν ὁ, τιοῦν ἕτερον ποιῆσαι, πανταχοῦ τοῦτο τῆς νίκης ἡμῖν παρίσταται σύμβολον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων, καὶ ἐπὶ τῶν θυρίδων, καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας μετὰ πολλῆς ἐπιγράφομεν αὐτὸν τῆς σπουδῆς.

[1] To. 10. Aug. p. 702. A. 1. et to 10. Bib. PP. col. 842. C.

sanandos morbos; eamque pietatem ingentibus miraculis gratam sibi esse Deum ostendisse. Unam ex antiquo scriptore, et fidissimo rei quam pene viderat teste proferam Epiphanio, in illa pulcherrima Josephi Comitis historia, quam exponit in hæresi Ebionitarum. Cum enim Christianus ex Judæo factus Josephus ille ecclesiam ædificaret in urbe Tiberiade; ac Judæi, qui frequentes illi habitabant, magicis incantationibus opus interrumpere conarentur, calcisque coctionem impedirent: Josephus aquam afferri sibi jubet; cui signum crucis imprimens, et hoc modo benedictam fornacibus aspergens, vim omnem diaboli pervicit. « (1) Crucis signum (inquit Epiphanius: nam et ipsa verba pondus suum habent) super vas illud aqua plenum digito ducit; et Jesu nomen invocans magna voce sic loquitur: In nomine Jesu Nazareni, quem mei pariter, et horum omnium, qui hic adsunt, majores in crucem egerunt, hæc aqua vim habeto ad magicas artes, maleficiaque omnia restinguenda, quæ isti compararunt, et ad restituendam igni vim suam, ut domus Dei possit absolvi. » Non hæc frustra ab sancto Comite dicta esse monstravit exitus. Hanc vero narrationem ab Josepho ipso sibi expositam memoriæ tradidit Epiphanius. Ubi et vim aquæ inditam refert per illud salutare crucis signum: ut appareat falsum esse, quod Casaubonus, et ejusdem sectæ alii commenti sunt; antiquos Christianos ad solam Christianæ professionem religionis, usurpasse signum illud, nec in eo vim ullam inesse putasse: quod quam falsum sit, tum isto ipso Josephi Comitis exemplo; tum aliis, quæ hactenus descripsimus; et innumeris, quæ sequentibus deinde gesta seculis annales, et historias implent, abunde docemur.

Indidem etiam et illud absonum, ineptumque commentum aliorum convincitur; velut Petri martyris, et Hieronymi Zanchii; et si quis alius est eadem pertinacia, et importunitate contra perspicuam fidem veritatis obluctans; qui dæmones aiunt simulatione quadam terroris hoc agere, ut superstitioni auctoritatem concilient: quod argutum inventum nemini probari potest æstimatori rerum prudenti, ac probo. Nam ex eo consequens est, quod incredibile est, imo impium ac temerarium dictu; tot graves ac doctos æque ut sanctos Patres toties, ac tanto tempore circumventos et illusos fuisse dæmonum fraudibus; tum hujus fallaciæ auctorem ipsum fuisse Deum: qui solus mira illa facere potuit; quæ revera gesta esse negare, post tam disertam, et constantem summorum virorum testificationem, extremæ est impudentiæ pariter, ac dementiæ.

VIII. Neque vero cum signo crucis tanta, tamque stupenda fieri, veteres illi prædicant, et catholica cum illis hodieque sentit Ecclesia, crucem arbitrantur, aut ejus effigiem, propria quadam hæc virtute præstare; hoc est materiam ipsam ligneam, aut ex metallo constantem; quod veretur Casaubonus, et earumdem partium ceteri. Quis enim tam absurde, inepteque deliret, ut hoc sibi persuadeat? Enimvero instrumenta ista sunt divinæ potentiæ; quæ per sese nihil possunt, nec agunt: perinde ut in Sacramento baptismi aqua per sese, ac propria vi nullam gratiæ, ac sanctitatis habet efficientiam; uti nec malleus extruendæ domus; sed eadem ad opera illa singularia divinitus applicantur, et quod summo omnium auctori et artifici videtur efficiunt. De adoratione porro crucis, et quo cultus genere veneranda sit, dicemus postea, cum universe de religiosarum rerum anima et ratione carentium, velut imaginum, honore disputabimus.

Nunc illud, quod peculiare crux habet, enodabimus, an venerationem mereatur a nobis potius quam detestationem et horrorem; propterea quod Christi Domini ac salvatoris nostri supplicio et ignominiæ ministravit. « Nam humana cogitatio, ait Lutheranus Joachimus Camerarius [1], organa cædis bonorum, atque innocentum etiam ipsa execrari, et fabricam illorum ad infesta hominum vitæ numina quædam referre solet; ut Teucer facit in baltei et ensis mentione apud Sophoclem,

(2) Nonne hunc Erinnys fabricata ensem fuit,
Illumque Ditis sæva perfecit manus?»

(1) EPIPH. hær. 30. § 12. Μεγάλῃ τῇ φωνῇ ὁ ἀνὴρ σταυροῦ σφραγῖδα ἐπιθεὶς τῷ ἄγγει διὰ τοῦ ἰδίου δακτύλου, καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα Ἰησοῦ εἶπεν οὕτως· ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζαραίου, οὗ ἐσταύρωσαν οἱ πατέρες μοῦ, καὶ τούτων πάντων τῶν περιεστώτων, γέγνηται δύναμις ἐν τούτῳ τῷ ὕδατι εἰς ἀθέτησιν πάσης φαρμακείας, καὶ μαγείας, ἧς οὗτοι ἔπραξαν, καὶ εἰς ἐνέργειαν δυνάμεως τῷ πυρὶ εἰς τὸ ἐπιτελεσθῆναι τὸν οἶκον Κυρίου.

(2) SOPH. in Ajace:

Ἆρ' οὐκ ἐριννὺς τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος,
Κἀκεῖνον Ἅιδης δημιουργὸς ἄγριος;

[1] Cam. in App. ad Niceph. Chron.

Quanquam minus iste Lutheranus insanit, qui lignum crucis τίμιον, id est *pretiosum*, appellari patitur : sed ζωοποιὸν vetat, stulta ratione ; « ne tribuatur huic gloria soli filio Dei Deo vero debita. » Quasi eodem modo ζωοποιὸς, aut σωτήριος appellata sit ab antiquis crux, quo Christus revera et est, et a Christianis dicitur. Sed hæ sunt aniles næniæ, ac probra, quibus Catholicos aspergunt, qui pensi nihil habent quid dicant, dum maledicant.

Capitalior est trapezita Leidensis, qui non solum *vile lignum*, sed etiam *contumeliosum*, crucis audet dicere ; et idcirco venerandum negare. His et similibus *inimicis crucis Christi*, et χριστιανοκατηγόροις opponenda est Christiana omnis antiquitas ; cujus specimen aliquod hoc, et antecedentibus duobus capitibus exhibuimus : et nunc, quod ad purgandam crucis infamiam proprie spectat, nonnullos defensores excitabimus.

IX. Crux Christi novis Ecclesiæ hostibus, itidem ut Judæis olim et gentilibus, *scandalum* est, et *opprobrium*. Atqui « nullum hoc majus divinæ est personæ testimonium, ait Ambrosius [1], nihil est, quod magis esse ultra humana videatur, quam toto se unum obtulisse pro mundo ; hoc vel solo plene Dominus declaratur. » Augustinus vero [2], « Crux illa fidelibus, *inquit*, non est opprobrium, sed triumphus ; crux illa vexillum nostrum est contra adversarium nostrum diabolum. » Merito Cassianus [3], « Maximum utique, *ait*, et immanissimum scelus est, ut ideo apud nos minus honoris habeat, quia plus amoris impendit. » Hoc crucis osores faciunt : sed rursus Augustinum audiant [4]. « Nihil erat tunc in carne intolerabilius, nihil est nunc in fronte gloriosius. Quid servat fideli, qui talem honorem dedit supplicio suo ? »

Cyrillus Alexandrinus in Isaiam, « (1) sanctæ crucis signum » esse dicit, « quo fideles circummuniri solent. Hac enim re semper utimur, cum omnem diabolicam vexationem abolemus, ac dæmonum impetus depellimus. Murus enim firmus, et impenetrabilis est crux, et de ea gloriari revera est salutare. [5] *Mihi vero absit gloriari, nisi in cruce Christi.* »

Chrysostomus oratione 61. tomi sexti, in qua Deum esse Christum demonstrat, de crucis honore late disserit, et rem minime esse pudendam Christiano, sed illustrem, et gloriandam docet. « (2) Nemo, *inquit*, pudore suffunditur, nec occultat se præ verecundia, dum cogitat abominandæ mortis istud esse signum ; sed velut ornamento gloriamur magis quam coronis, et diadematibus, et infinitis unionum monilibus. Ita non est fugienda crux, sed optabilis, et amabilis, et omnium amore studioque digna. »

Recte quoque Euthymius in Panoplia, titulo 20. adversus Armenos : « (3) Sicut antequam Christus in crucem ageretur, *inquit*, crux instrumentum erat mortis execrabile, et figura ejus evitanda et detestabilis : ita postquam illi clavis affixus est Christus, ac Domini sanguine et aqua est adspersa, tum ipsa sanctificata est, et figura ejus sanctificandi instrumentum facta est omnibus fidelibus : quæ quidem homines antea peremit, nunc vero dæmones. »

Denique adversus μισοσταύρους, et σταυρομαχους istos licet illud usurpare, quod Jonas Aurelianensis contra Claudium Taurinensem illius impietatis auctorem [6]. « Ut quid vexillum crucis, *inquit*, exhorrescis ? Nescisne quia dæmonum est ejusdem crucis vexillum exhorrescere ? Quid, rogo, sorduit tantum tibi crux Christi ? Puto sane quia si te cruce Christi redemptum fideliter credidisses, nunquam te infestum ejus inimicum, et execratorem, atque abdicatorem constituisses. Per crucem namque mortis auctor superatus est, et mortalibus vita reddita est. »

(1) CYRILL. tom. 4. lib 2. in Esa. pag. 294. Τὸ τοῦ ἁγίου σταυροῦ σημεῖον, ᾧ περιφράττεσθαι τοὺς πιστεύοντας ἔθος. Κεχρήμεθα γὰρ ἀεὶ τῷ πράγματι πᾶσαν διαβολικὴν ἐπήρειαν ἀνατρέποντες, καὶ τὰς τῶν δαιμόνων ἐφόδους διακρουόμενοι. Τεῖχος γὰρ ἡμῖν ἄῤῥηκτον ὁ σταυρὸς, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ καύχημα σωτήριον ἀληθῶς. Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ.

(2) CHRYSOST. tom. 6. pag. 631. vers. pen. Οὐδεὶς αἰσχύνεται, οὐκ ἐγκαλύπτεται ἐννοῶν ὅτι θανάτου τοῦ ἐπαράτου τοῦτο σύμβολον. Ἀλλὰ πάντες τούτῳ καλλωπιζόμεθα μᾶλλον, ἢ στεφάνοις, καὶ διαδήμασι, καὶ μυρίαις μαργαριτῶν περιβολαῖς. Οὕτως οὐ μόνον οὐκ ἔστι φευκτὸς, ἀλλὰ καὶ ποθεινὸς καὶ ἐπέραστος, καὶ περισπούδαστος ἅπασι.

(3) EUTH. tit. 20. pag. 689. lat. Ὥσπερ γὰρ πρὸ τοῦ σταυρωθῆναι τὸν Χριστὸν, ὁ σταυρὸς ὄργανον ἦν θανάτου κατηραμένον· καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ φευκτός τε, καὶ ἀποτρόπαιος. Οὕτω μετὰ τὸ προσηλωθῆναι τὸν Χριστὸν αὐτῷ, καὶ καταῤῥανθῆναι τοῦτον τῷ δεσποτικῷ αἵματι, καὶ ὕδατι, αὐτό τε ἡγιάσθη, καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ ἁγαστήριον πᾶσι τοῖς πιστοῖς κατέστη, πρότερον μὲν ἀνθρώπους ἀναιροῦντος, ὕστερον δὲ τοὺς δαίμονας.

[1] Amb. in Luc. 6. col. 94. — [2] Aug. de Sym. c. 5. to. 9. 308. — [3] Cass. 2. de Incarn. cap. 3.

[4] August. Tract. 36. in Joan. — [5] Gal. 6. — [6] Jonas to. 4. Bib. p. 555. l. 1.

CAPUT UNDECIMUM.

De sacris imaginibus, et earum in Ecclesia usu, atque cultu. — 1. Ac primum de auctoribus impugnandarum illarum, Marcionitis, Manichæis, aliisque; quatenus eas execrati sunt. — 2. De Xenaia, — 3. Leone Isaurico, Constantino Copronymo, et de Nicæna synodo secunda, quæ cultum imaginum restituit. — 4. De gallicanis synodis in causa imaginum habitis, maxime Francofordiensi, et ejus decretis contra Synodum septimam. — 5. Cui perdiu gallicani antistites refragati sunt. De conventu episcoporum Lutetiæ habito contra imagines. — 6. De Iconomachorum dogmate, quorum nonnulli funditus imagines respuerunt: et hi crucem, et reliquias retinuerunt. — 7. De Claudio Taurinensi perditissimo hæretico. — 8. Alii imagines non esse abolendas putantes, coli vetuerunt.

I. Postremus hujus tomi labor est in imaginum usu, ac veneratione ponendus, quem minus longum et operosum esse debere admonet scriptorum, qui de ea re commentati sunt, multitudo, ac diligentia : qui hac potissimum ætate in hujus argumenti tractationem incubuerunt, qua Iconoclastarum impia revixit hæresis, et veteres illas in Ecclesia turbas longo intervallo renovavit. De qua hæresi ante omnia nonnulla ex historia delibanda sunt; ut facilius ad ea disputanda, quæ suscepimus, pervenire possimus.

Qui imaginibus primi omnium denuntiavere bellum, fuere quorumdam opinione veteres illi hæretici, quos nemo potius inter Christianos, quam inter gentiles numerandos existimet, Marcionitæ, Manichæi, ac Phantasiastæ : hoc est, qui veram Christo carnem ademerunt. Cujus rei argumentum capiunt ex Tarasii verbis actione quinta septimæ Synodi; ubi Iconoclastas dicit « (1) imitatione Judæorum, et Saracenorum; Græcorum item, et Samaritanorum; necnon Manichæorum, et Phantasiastarum, sive Theopaschitarum, venerandarum imaginum aspectum exterminare voluisse. » Verum quod non solos Judæos, et Samaritanos commemorat, ac Saracenos; sed etiam gentiles : apparet non eamdem omnium causam fuisse. Non enim gentiles ab imaginibus, et simulacris penitus abhorrebant : imo magna pars superstitionis illorum in cultu simulacrorum erat posita. Quocirca propterea gentilium meminit, quod illi Christi, et B. Virginis, ac sanctorum, qui apud Christianos in honore habebantur, effigies execrabantur : quod et Iconomachi faciebant. Unde Manichæos, et Phantasiastas suspicor non ab ipso genere imaginum abhorruisse, sed ab iis tantum, quæ Deum ac Christum repræsentabant. Ac quod pertinet ad Deum, non eo nomine reprehendendi fuerunt, quoniam idipsum et plerisque veterum placuit, qui alioquin imagines admittebant; Dei nullam esse fabricandam imaginem : de quo post agetur. De Christi vero imagine cum Judæis, et gentilibus eatenus consentiebant, quod similiter ut isti illam detestabantur, sed dispari de causa; non enim odio Christi, sed quia « non fuisse in carne vera; sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus ipsum præbuisse » dicebant : « ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur; » ut ait Augustinus [1]. Nullam itaque Christi, ejusque passionis, aut eorum omnium, quæ vera in carne gesta sunt, figuram adhibebant : quod de Severo commentarius de legitimo imaginum usu testatur, in Synodo septima probatus [2]. Quod autem ipsum genus imaginum abolerent, velut sanctorum, et ceterorum, quæ vere corporata crederent, haud scio satisne liquido constet. Nos autem Iconomachos proprie hic eos intelligimus, qui sub professione Christianæ religionis nefas arbitrabantur imagines ullas quoquo modo expressas habere Christi, atque sanctorum. In quo Judæos, et Samaritanos, ac Saracenos æmulati sunt.

II. Porro ut in vitiis animorum, et erroribus, modicis ex initiis in infinitum proceditur : ita Phantasiastis, et Eutychianis evenisse arbitror, ut ab exterminandis imaginibus Christi, quem vero carere putabant corpore, ad ceterorum, quibus verum inerat, delendas progressum facerent. Princeps oppugnandarum imaginum sacrarum in historiis liquido perhibetur Xenaias; de quo Theophanes, et

(2) In Syn. 7. act. 5. pag. 697. Ἑβραίους γὰρ, καὶ Σαρρακηνοὺς, Ἕλληνάς τε, καὶ Σαμαρείτας· ἔτι γε μὲν Μανιχαίους, καὶ φαντασιαστὰς, ἤγουν θεοπασχίτας μιμησάμενοι, ἠθέλησαν ἀφανίσαι τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων θέαν.

[1] Aug. de hær. c. 46.

[2] Act. 6. Synod. 7. pag. 751.

ex eo Cedrenus, et Anastasius bibliothecarius, ad annum Zenonis 16. ita memoriæ prodiderunt : « (1) Xenaias Satanæ servus, Dominicam imaginem, et sanctorum recipiendam non esse docebat. » Addunt genere fuisse Persam, conditione servum : qui dominum fugiens, Calandione Antiochiæ episcopatum tenente, vicinos illic pagos a recta fide instituit abducere : pro clerico se gerens, cum nondum baptismo initiatus esset ; sed a Calandione pulsus, a Petro Cnapheo Antiochiæ episcopo Hierapolitanus episcopus creatus est, et mutato nomine Philoxenus dictus, imperante Zenone, circa annum Christi 485. Sed cum postea baptizatum non esse rescisset, non tamen baptizandum curavit ; sed manuum impositionem, quam in ordinatione perceperat, pro baptismo sufficere credidit.

Eamdem historiam refert Theodorus lector in Ecclesiastica historia, in septima citatus Synodo [1], actione quinta. Joannes vero secta Eutychianus, ex Hæsitantium numero, ibidem laudatus [2] illius opinionem latius explicat. Primum negasse, angelos, qui corpore carerent, corporum specie in imaginibus exprimendos esse. Deinde non esse Christum eo genere honoris afficiendum, ut ejus effingantur imagines, sed sufficere illum adorare in spiritu et veritate. Vetuisse quoque Spiritum sanctum columbæ specie repræsentare. Atque ut reipsa factisque suam hæresim probaret, angelorum imagines ubique sustulisse, Christi vero, in abditis locis occultasse.

Hunc ipsum Xenaiam Manichæorum principem vocat Theophanes, et ab Anastasio imperatore hæretico Constantinopolim accitum venisse anno Christi 506. Hæc prima Iconomachorum hæresis origo, quæ a Manichæis, et Phantasiastis initium accepit.

III. Primus itaque palam aperteque bellum sacris imaginibus indixit Leo Isauricus a patria cognominatus ; qui Conon antea dicebatur, obscuro genere natus, ac vili opificio vitam exercens : uti Theophanes, Zonaras, Cedrenus, et complures alii testantur. Hic ab Judæis impostoribus, et magis certa imperii spe accepta, ubi compos ejus est factus, quod stipulantibus illis receperat, Christi, ac B. Virginis, et sanctorum effigies abolere instituit. Imperator factus anno Christi 717. decimo post, qui fuit Christi 726. salvatoris imaginem, quæ supra portam æream collocata erat, per suos satellites dejecit. Sed populi seditione concitata, rebusque postea pacatis, anno imperii 14. Christi 730. de evertendis imaginibus edictum proposuit. Cui frustra conatus intercedere S. Germanus Constantinopolitanus patriarcha, centenarius episcopatu se abdicavit. Gregorius vero papa ejus nominis secundus, cum Leonem ab hac insania deterrere non potuisset, de concilii Romani sententia, tam illum, quam eadem hæresi contactos subjecit anathemati : ac Romam, et quidquid Italiæ reliquum erat in Græcorum ditione, parere deinceps illi, ac tributa pendere prohibuit. Leoni post exactos in imperio annos 24. mensesque tres vita functo, Christi anno 741. successit ejus filius Constantinus, cui Copronymi, id est, *stercorei* cognomen inditum est, ab stercore in sacrum fontem, cum infans baptizaretur, emisso. Qui paternam æmulatus impietatem, et illius furorem supergressus, multa in cultores imaginum viros sanctos immania, nefariaque decrevit ; atque inter cetera conciliabulum coegit anno imperii 14. Christi 754. quo venerationem sacrarum imaginum damnavit, episcopis in unum collectis 338. Moritur imperii anno 34. et mensibus tribus absolutis, impietatem in B. Virginem ipse suam execratus, ac damnatum ejus se rei causa vociferans, anno Christi 675. Post hunc imperavit Leo filius annos quinque ; quo mortuo, cœpit anno Christi 780. regnare Constantinus cum Irene matre, Caghani regis Avarum filia, fœmina catholica. His imperium administrantibus, cum Tarasius e laico, propter sinceram fidem, ac pietatem, Constantinopolitanus patriarcha esset electus, non prius ad hanc capessendam dignitatem adduci se passus est, quam de cultu sacrarum imaginum restituendo generalem synodum habitum iri stipulatus esset ab imperatoribus. Itaque anno 724. ipso die natali Domini episcopatum iniit, cum jam ad Hadrianum papam datæ essent ab imperatoribus litteræ de œcumenica congreganda synodo. Missi sunt Roma legati Petri ambo nominati, quorum unus archipresbyter, alter presbyter erat et ἡγούμενος S. Sabbæ. Qui cum venissent Constantinopolim, eodemque ceteri ad trecentos quinquaginta Patres accessissent, anno 786. calendis Augusti conveniendi fecerunt initium. Sed ab hæreticis episcopis militari seditione conflata, nihil ultra perfici potuit. Itaque prorogata Synodus est in annum sequentem 787. quo

(1) Theoph. etc. Ξεναΐας δὲ ὁ δοῦλος τοῦ Σατανᾶ τὴν δεσποτικὴν εἰκόνα, καὶ τῶν ἁγίων ἐδίδασκε μὴ δέχεσθαι.

[1] Tom. 5. Conc. pag. 710. — [2] Ibidem.

Nicæam Bithyniæ urbem translati Patres, octavo calendas Octobres Nicænam auspicati sunt synodum ordine septimam, quæ eo anno tertio idus Octobres terminata est, actione, sive sessione septima. Quanquam græci codices octavam adjiciunt, quæ 10. calend. Novembres celebrata dicitur. In ea synodo constitutum est, imagines sacras cultu et adoratione dignandas esse : damnatique sunt, qui eas respuere, aut frangere, ac demoliri auderent, quos *Iconomachos*, et *Iconoclastas* nuncuparunt.

Ea synodus ab Hadriano Romano pontifice probata est, et inter œcumenicas recepta. Cui tamen initio reclamarunt occidentalis Ecclesiæ Catholici. In qua de imaginibus synodi aliquot habitæ fuerunt.

IV. Memorantur in Annalibus Francorum potissimum duæ ; altera in suburbana villa apud Gentiliacum haud procul Lutetia : de qua ita scriptum illic legitur ad annum Christi 767. « Tunc habuit rex (Pipinus) in supradicta villa (Gentiliaco) synodum magnum inter Romanos, et Græcos de sancta Trinitate, et de sanctorum imaginibus. » In hac synodo, quam *magnam*, vel *magnum* potius barbarissans chronicon vocat, de processione Spiritus sancti, et de imaginibus magna fuit contentio. Credo quod Constantinus Copronymus post synodum de abolendis sacris imaginibus habitam, legatis ad Pipinum missis, idem ei ut faceret persuadere conatus est.

Altera synodus Francofurti ad Mœnum est habita, Carolo regnante magno, Christi anno 794. de qua abunde est actum in libro primo capite 12. Collecta vero est magna itidem, ut annales perhibent, synodus illa adversus Felicianam hæresim, quæ Christum hominem non naturalem, sed adoptivum esse Dei filium asserebat : contra quam in libro septimo fuse disputavimus. Cum autem ante annos octo septima synodus Nicææ a Græcis celebrata fuisset, et in ea constituta sacrarum imaginum adoratio : quæ res Occidentalium animos alienaverat : in synodo Francofordiensi eadem illa septima synodus damnata creditur, deque eo canon editus secundus ; quem qui legerit, causam intelliget erroris, qui ad Nicænam notandam synodum eos induxit : « Allata est, *inquiunt*, in medium quæstio de nova Græcorum synodo, quam de adorandis imaginibus Constantinopoli fecerunt; in qua scriptum habebatur, ut qui imaginibus sanctorum, ita ut deificæ Trinitati, servitium, aut adorationem non impenderent, anathema judicarentur. Qui supra sanctissimi Patres nostri omnimodo adorationem, et servitutem renuentes contempserunt, atque consentientes condemnaverunt. » Hic primum Constantinopoli factam esse synodum illam dixere perperam : nam Nicææ celebrata est. Sed levis est error, quia Constantinopolis caput erat orientalis imperii. Gravior est qui sequitur. Nam falso sibi persuaserunt, decrevisse synodum istam Græcorum, ut imagines eodem adorarentur modo, quo Deus, ac Trinitas ipsa, et quidem absoluto, separatoque cultu ; quod longe secus habuit, ut postea constabit. Itaque damnata putatur ab illis synodus œcumenica Nicæna. Falluntur enim, qui non œcumenicam hanc et catholicam, sed aliam sub Copronymo celebratam anno 754. hæreticam existimant in Francofordiensi designatam fuisse.

V. Quin etiam adversus eamdem synodum quædam ab Carolo rege missa sunt Romam excerpta capitula, quibus Hadrianus papa respondit[1], ac sigillatim objecta omnia dissolvit. Non tamen effici tam cito potuit, ut pristinus error ille, quo sacrarum cultum imaginum repudiare semel Occidentales instituerant, ex eorum animis eximeretur. Hæsit enim aliquandiu postea, sine ullo tamen detrimento communionis, et pacis. Nam testis est Anastasius bibliothecarius, qui centum fere post annis sub Joanne octavo pontifice floruit, Basilio Macedone imperante, in præfatione ad Synodum septimam, hanc ipsam synodum *ab quibusdam Gallis* adhuc receptam non fuisse, circa annum Christi 870. Quo minus admirandum est imperante Ludovico pio Caroli M. filio nondum eam Gallos admittere voluisse. Etenim anno Christi 824, Michaelis Balbi, et Theophili ejus filii imperatorum græcorum legati ad Ludovicum pium in Gallias venerunt, cum imperatorum illorum litteris, quibus orientalis Ecclesiæ super imaginum veneratione dissidium exponebant ; seque ea de causa mandasse legatis suis, uti Romam ad Pontificem pergerent. Ludovicus his acceptis, permittente Pontifice, (erat tunc Eugenius secundus, qui eodem illo anno 824. sedere cœpit,) conventum episcoporum habuit Lutetiæ in palatio, ac sanctorum Patrum de imaginibus sententias jussit excerpere ; quibus ad decidendam controversiam istam Pontifex adjuvari posset. Qua re perfecta, litteras etiam addiderunt ad græcos imperatores Eugenii

[1] Tom. 6. Concil. p. 128.

nomine confectas iidem gallicani episcopi. Ludovicus deinde legatos his omnibus instructos Romam destinat. Edita sunt excerpta illa cum epistolis sub synodi Parisiensis titulo [1] : quam in Annalibus Baronius ad annum 884. et Bellarminus refellunt [2]. Verum paulatim Ecclesia gallicana apostolicæ Sedis auctoritati paruit, et omissa contentione, una cum sacrarum imaginum veneratione, septimam est amplexa synodum œcumenicam : et ad hunc diem in eadem fide perseverat.

VI. Nunc de Iconomachorum dogmate, eorumque diverso genere paucis explicandum videtur. Triplex de imaginibus opinionum discrimen reperio : quarum duæ rejectæ damnatæque sunt : postrema in catholicam recepta professionem penes orthodoxos resedit. Nam alii funditus omnem usum imaginum abolendum putarunt : ac non modo coli illas vetuere, sed etiam haberi in basilicis, locisque aliis, tanquam idola hæc essent olim lege Mosis interdicta : alii sacras imagines citra cultum, ad spectaculum duntaxat adhibendas rati, demoliri, vel abradere prohibuerunt : alii denique non habendas solum, sed etiam cultu aliquo dignandas esse merito censuerunt ; quem Ecclesiæ catholicæ sensum esse docui. De his omnibus ordine disputabimus.

In primo genere censentur illi, quos paulo ante descripsimus, qui Judæis, ac Saracenis annumerandi sunt, a Xenaia, et Leone Isaurico, ceterisque propagati : qui imagines penitus execrati, eas diruere, ac diffringere sunt ausi, et Iconoclastæ ideo sunt vocati. Quorum rursus secta bifariam tribuitur. Nam alii solas ad humanam formam expressas effigies improbabant, ut illi ipsi, quos nominavi, et Iconoclastas appellatos esse proprie dixi : crucem vero, ejusque figuram retinebant, et honore utramque prosequebantur. Itaque S. Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus in Breviario historico refert Constantinum Copronymum ad jusjurandum adegisse omnes subjectos sibi, nullam se deinceps sancti cujusquam imaginem adoraturos ; ac « (1) tum Paulum patriarcham salutiferis lignis in altum sublatis jurasse, se ex eorum numero non esse, qui sacras imagines adorarent. »

Michael item Balbus imperator iconoclasta in epistola ad Ludovicum pium imperatorem, queritur « imagines in tali honore habitas, sicut honorificum, et vivificum lignum, in quo Christus verus Deus noster crucifigi dignatus est propter nostram salutem. »

Iidem hæretici B. Virginis, et sanctorum intercessiones admittebant, et eorum reliquias venerabantur : ut in eadem epistola sub finem Balbus ille profitetur. Tametsi legimus [3] Constantinum Copronymum reliquias sanctæ Euphemiæ cum cista in mare projecisse : quæ ad Lemnum insulam appulsæ, Constantino, et Irene imperantibus, pristinum in locum honorifice reportatæ sunt. Verum inusitato genere ille furoris, et impietatis ardebat, nec intra sectæ suæ modum in sacra bacchari instituerat. Ceteri, ut ex historia didicimus, in solas imagines grassati sunt.

VII. Horum vero omnium amentiam unus est supergressus in Occidente Claudius Taurinensis episcopus ; ut nondum de postrema fæce hujus temporis insanientium loquar Iconoclastarum : qui antecedentium omnium in sese venena collegerunt. Fuit autem Claudius iste oriundus ex Hispania, Felicis Urgelitani, qui Carolo M. regnante in concilio Francofordiensi damnatus est, discipulus : uti proditum est ab Jona Aurelianensi episcopo initio libri primi de tribus, quos de cultu imaginum scripsit adversus eumdem Claudium [4]. « Hic per aliquod temporis (ita Jonas narrare pergit) in palatio gloriosissimi, ac serenissimi, Deoque amabilis Augusti (Ludovici pii) in officio presbyteratus militavit. Sed ut aliorum utilitati doctrina prædicationis evangelicæ, quæ illi admodum inesse videbatur, consuleret, ipsius piissimi principis clementia præsul Taurinensis subrogatus est Ecclesiæ. Qui dum super gregem sibi creditum pro viribus superintenderet, cumque prædicationis suæ instantia ad amorem cœlestis patriæ, quantum videbatur, accendere satageret ; vidit eum inter cetera, quæ emendatione digna gerebat, superstitiosæ, imo perniciosæ imaginum adorationi qua plurimum nonnulli illarum partium laborant, ex inolita consuetudine deditum esse. Unde immoderato, et indiscreto zelo succensus, non solum picturas sanctarum rerum gestarum, quæ non ad adorandum, sed solummodo (teste

(1) NICEPH. anno 766. pag. 227. Φασὶ δὲ καὶ ὡς τὸν τηνικαῦτα τῆς πόλεως ἀρχιερέα θεασάμενοι ὑψώσαντα τὰ ζωοποιὰ ξύλα ὁμωμοκέναι μηδὲ αὐτὸν εἶναι τῶν προσκυνούντων τὰς ἱερὰς εἰκόνας.

[1] Francof. apud hæredes Wechelii anno 1596. — [2] In App. de cultu imag. Vide to. 6. Concil. p. 306.

[3] Cedren. ad annum Copro. 25. pag. 383. — [4] Jonas to. 4. Bibl. PP. col. 538.

B. Gregorio) ad instruendas nescentium mentes, in ecclesiis sunt antiquitus fieri permissæ : verum etiam cruces materiales, quibus ob honorem, et recordationem redemptionis suæ sancta consuevit uti Ecclesia, a cunctis parochiæ suæ basilicis dicitur delevisse, evertisse, et penitus abdicasse. » Hæc Jonas : quæ quidem hic eo descripsi, ut usui nobis essent ad Jonæ ipsius sententiam intelligendam : quæ nec ipsa integra ex toto, et catholica censetur, ut non multo post exponam. Claudium igitur in sacras imagines, ac sanctorum reliquias, et crucem ipsam præcipiti furore bacchantem admonere, ac revocare conatus Theodemirus abbas, sensit infestissimum, et implacabilem adversarium. Nam adversus hunc Apologeticum scripsit Claudius petulantem, ac maledicum : cujus excerpta quædam præfixa sunt libro Dungali, qui Lothario Ludovici pii filio imperante contra eumdem Claudium scripsit [1]. Ex illis autem excerptis intelligitur quæ fuerit hæretici istius opinio.

Primum itaque narrabat Claudius se, cum in Italiam venisset, in civitate Taurinensi « invenisse omnes basilicas, contra ordinem veritatis, sordibus anathematum, imaginibus plenas. » « Et quia quod omnes colebant, *inquit*, ego destruere solus cœpi, idcirco aperuerunt omnes ora sua ad blasphemandum me. » Deinde negabat imagines adorandas esse, vel colendas, ne comparatas quidem, et relatas ad prototypum ; quia manuum opera sunt.

Sed nec crucem venerari fas esse dicebat, eo quod judaicum sit istud nihil in Christo nisi abjectum, et tormentis affectum, mortuumque cogitare. Tum si crucis effigiem (aiebat) adorare debemus eo quod aliquot horas Christus in illa pependit ; eodem jure puellarum adorandi erunt uteri, cum novem mensibus in Virginis utero manserit Christus. Adorandi erunt et veteres panni, quoniam idem Christus pannis est involutus.

Hæc et plura iis alia in apologetico libro scripserat Claudius : quem librum Psalterii volumine tertia parte majorem fuisse in fine excerptorum adnotatum est.

VIII. Altera fuit eorum opinio, qui imagines habendas esse putabant, nec penitus abolendas : sed ita, nullus ut illis honos, veneratio nulla tribueretur ; sed ut ad spectaculum tantummodo palam exponerentur, hoc est ad divinorum beneficiorum conservandam memoriam, et in rudiorum animis defigendam. Quam sententiam complures olim complexi sunt ceteroqui catholici, minimeque tum hæretici judicati. Imprimis vero gallicani omnes illi antistites, qui septimæ Synodo œcumenicæ restiterunt, et in Francofordiensi synodo hanc ipsam secundo canone damnarunt. Licet hoc animadvertere ex iis, quæ in Francorum annalibus de synodalibus illis decretis memoriæ sunt prodita : necnon ex Jonæ Aurelianensis libris tribus adversus Claudium Taurinensem : et ante id tempus ex libris quatuor, qui ab Carolo M. rege Francorum, de episcoporum gentis hujus sententia conscripti feruntur, et ad Hadrianum missi Romanum pontificem : qui in illis contra Synodum œcumenicam objecta dissolvit ; ut antea meminimus [2]. Idipsum et ex libello constat, qui in conventu Parisiensi ab episcopis Ludovico pio imperatori oblatus est, et ad Eugenium pontificem missus ; uti supra memoravi. In quibus omnibus illud apparet, quod dixi, proprium illorum dogma. Imagines sanctorum neutiquam venerandas, et adorandas esse : neque tamen a sacris locis, et basilicis excludendas ; sed ad Christi, ac B. Virginis, et sanctorum memoriam adhibendas. Crucem vero cultu, et adoratione dignandam esse. Sed cum religiosa veneratio, sive adoratio duplex sit : una, quæ in eo genere summum obtinet, ac soli divinæ majestati tribuitur ; quam et vocari λατρείαν antehac ostendimus : altera inferior, quæ creaturis propter communicatam a Deo sanctitatem conceditur : quæret aliquis, utrum omnis penitus ex Catholicorum istorum opinione imaginum repudiata sit adoratio ; an ea sola, quam sibi peculiarem divinitas arrogavit. Permagni enim interest ad judicium de illis ferendum certo illud, accurateque cognoscere. Neque vero illorum ex verbis, quorum ad nos propagati sunt libri, tam perspicua veri sensus eorum est notitia, ut non difficultate aliqua sit obsepta. Nam haud pauci ex istis cur adorandas minime putent imagines, hujusmodi causam afferunt, quod uni Deo adoratio debeatur ; ex quo videri possit, hunc ab illis tantummodo sublatum esse cultum imaginum, qui et absolutus sit ab omni relatione, ac σχέσει, et in λατρείας parte numeratur. Sed rursus alia sunt ab iisdem pronuntiata, propter quæ justa sit suspicio, nullam ab ipsis imaginum venerationem, ne

[1] Tom. 4. Bibl. col. 147.

[2] § 5.

summa quidem illa minorem, fuisse permissam. Experiamur igitur, et nonnulla eorum dicta perpendamus.

Verum antequam hoc facimus, de Francofordiensi synodo, ejusque decreto contra imaginum adorationem necesse est accuratius hoc loco disserere; tum de opere illo, quod adversus Nicænam synodum septimam ab Carolo M. editum, ac Romam missum vulgo traditur. Cujus rei tractatio tum multis circumsessa difficultatibus est; tum ad earum non minus augendam, quam ostendendam magnitudinem, facit opinionum conjecturarumque mira varietas, quas ad illam explicandam adhibuere graves imprimis, et solertes viri; quorum plurimis, ac bene longis commentationibus de hoc argumento editis, tantum abest ut sit omnis exhausta controversia, ut vel adhuc integra perseveret. Id quod consequenti ex disputatione nostra perspicax lector agnoscet : ubi quid in causa versetur, capite sequenti nobis exponentibus intellexerit.

CAPUT DUODECIMUM.

1. De Francofordiensi synodo referuntur quæ annales habent Francorum : ut et de Nicæna septima œcumenica. — 2. De opere Caroli M. contra hanc edito. — 3. Cui respondit Hadrianus papa, — 4. qui de Nicæna memorandum quiddam narrat. — 5. De Francofordiensi nonnullorum falsa opinio. —7. De Carolino opere accuratius disputatum. — 8. Non videri ad Hadrianum missum, nec ab hoc illud refutatum. — 9. Francofordiense concilium non damnavit Nicænam ipsam synodum; sed impositam huic falso sententiam.

I. Omnium hic aptissimus in propositam quæstionem ingressus videtur, ut quæ de Nicæna, et Francofordiensi synodo, deque imaginum negotio in ea tractato in vetustis annalibus prodita sunt, ante omnia complectar. Veteres Francorum annales in unum corpus redegit Andreas Quercetanus vir eruditus, ac Francicarum originum et historiarum apprime peritus. Illius operis in tomo secundo extant annales antiquissimi [1]; qui ad annum Christi 794. hoc adnotandum habent : « Pascha celebratum est in Franconofurt; ibique congregata est synodus magna episcoporum Galliarum, germanorum, italorum, in præsentia jam fati principis (Caroli) et missorum domni apostolici Adriani, quorum nomina hæc sunt, Theophylactus, et Stephanus episcopi. » Tum « Pseudosynodus Græcorum, quam falso septimam vocabant, et pro adorandis imaginibus fecerunt, rejecta est a pontificibus. » In alio vero chronico [2] : « Pseudosynodus Græcorum pro adorandis imaginibus facta, quam falso septimam vocabant, rejecta est a pontificibus. » Eadem et Bertiniani annales referunt [3]; necnon ab Saxonico poeta versibus descripti [4] : qui ad synodum Francofordiensem convenisse referunt episcopos, et cum illis Theophylactum, et Stephanum,

> Quos Papa sacer mittens Adrianus
> Rite suam servare vicem mandaverat illic.

Mox de Græcorum synodo ita scribit :

> Annis præterea synodum non pluribus ante
> Constantinopoli celebrari fecit in urbe
> Græcorum princeps, qui Constantinus habebat
> Nomen, et ejusdem generis Hirena vocata.
> Et condixerunt, ut septima, seu generalis
> Appellaretur. Sed eam non nomine tali
> Dignam concilium pariter cognoverat istud :
> Utque supervacuam spernendam censuit iste.

Carolum videlicet regem significat. Addunt Moissiacenses annales [5] interfuisse præterea synodo illi Francofordiensi « Paulinum Aquileiensem archiepiscopum, et Petrum Mediolanensem episcopum ; » necnon Francofordiensem ipsum canonem commemorant : nec de rejecta Græcorum illa synodo verbum ullum. At Eginhardi annales [6], « Synodus etiam, *inquiunt*, quæ ante paucos annos in

[1] Ann. to. 2. p. 38. et ita fere Rhegino. — [2] Ibidem p. 57. — [3] Ibidem to. 3. p. 163. — [4] Ibid. to. 2. p. 17. — [5] Ibid. to. 3. p. 141. — [6] Ibidem tom. 2. pag. 247.

Constantinopoli sub Irene, et Constantino filio ejus congregata, et ab ipsis non solum septima, verum etiam universalis erat appellata, ut nec septima, nec universalis haberetur, dicereturve, quasi supervacua, in totum ab omnibus abdicata est. » Eadem fere inde transtulit abbas Urspergensis. Fuldenses item [1] : « Pseudosynodus Græcorum pro adorandis imaginibus habita, falso septima vocata, ab episcopis damnatur. » Tum Rhegino, et Ado Viennensis in idem consentiunt.

Sed omnium plenissime de synodo illa Græcorum agit Hincmarus Remensis episcopus, qui sub Carolo calvo Francorum rege floruit ; cujus hic verba describam ex opusculo quinquaginta quinque Capitulorum ad Hincmarum Laudunensem, capitulo vicesimo [2] : « Septima, *inquit*, vocata universalis pseudosynodus de imaginibus; quas quidam confringendas, quidam autem adorandas dicebant ; neutra vero pars intellectu sano diffiniens, sine auctoritate apostolicæ Sedis, non longe ante nostra tempora, Constantinopoli est a quampluribus episcopis habita, et Romam missa : quam etiam Papa Romanus in Franciam direxit. Unde tempore Caroli magni imperatoris, jussione apostolicæ Sedis generalis est synodus in Francia, convocante præfato imperatore, celebrata ; et secundum Scripturarum tramitem, traditionemque majorum, ipsa Græcorum pseudosynodus destructa, et penitus abdicata. De cujus destructione non modicum volumen, quod in palatio adolescentulus legi, ab eodem imperatore Romam est ad quosdam episcopos missum. »

Hinc apparet causam illius convocandæ synodi fuisse non solam hæresim Felicianam, sed etiam controversiam de imaginibus, ut quæ de his Nicæna eademque generalis septima synodus statuerat, franci antistites agnoscerent ; quos etiam jussu Romani Pontificis convenisse testatur.

II. Per idem tempus editum est sub Caroli magni Francorum regis nomine opus quoddam in quatuor libros distributum, cujus hæc inscriptio est : *In nomine Domini, et salvatoris nostri Jesu Christi, Opus illustrissimi, et excellentissimi, seu spectabilis viri Caroli, nutu Domini regis Francorum, Gallias, Germaniam, Italiamque, sive harum finitimas provincias, Domino opitulante, regentis, contra synodum, quæ in partibus Græciæ pro adorandis imaginibus stolide, sive arroganter gesta est.* Sequitur præfatio, in qua auctor operis rationem instituti sui declarat : ac duarum in Oriente synodorum habitarum meminit, prioris sub Constantino Copronymo, in qua decretum est, abolendas esse penitus imagines, anno Christi 754. posterioris, sub Constantino et Irene : in qua imaginum instauratio est, adoratioque sancita, anno 787. uti capite antecedente docui. De utraque ergo synodo ita scribit [3] : « Gesta sane est ante hos annos in Bithyniæ partibus quædam synodus tam incautæ, tamque indiscretæ procacitatis, ut imagines in ornamentis ecclesiæ, et memoria rerum gestarum ab antiquis positas incauta abolerent abdicatione ; quodque Dominus de idolis præcepit, hoc illi de cunctis imaginibus perpetrarent, etc. » Est illa synodus, quam Copronymus Constantinopoli habendam curavit anno imperii sui 14. Christi 754. in qua sacræ imagines damnatæ, et abolitæ sunt. Verum hallucinatus est ille, qui in Bithynia celebratam credidit. De posteriore vero pergit in præfatione loqui sic [4] : « Gesta præterea est ferme ante triennium et altera synodus illis in partibus ab eorum, qui priorem gesserant, successoribus; vel a plerisque, qui in priore fuisse narrantur : quæ tamen quanquam a priore distet voto, non tamen distat errore ; et si dispar est negotio, est tamen compar flagitio ; et cum sit posterior tempore, non tamen est posterior crimine, etc. Hæc enim, anathematizata et abominata cum suis auctoribus priore, imagines, quas prior nec etiam cernere permiserat, adorare compellit : et ubicumque sive in divinæ Scripturæ locis, sive in sanctorum Patrum commentariis, quamcumque repererunt imaginum mentionem, erga suæ voluntatis arbitrium vertunt in adorationem. Nec minoris absurditatis spiris hi connectuntur in habere, et adorare, quam illi connexi sunt in imagine, et idolo : cum illi imaginem, et idolum; isti habere, et adorare unum esse putarint. » Deinde professus [5] « se sanctas, et universales sex synodos suscipere, eam tanquam purgamentum despicere se » dicit, « quæ propter adorandarum imaginum impudentissimam traditionem in Bithyniæ partibus gesta est, synodum. » Item [6], « Imagines, *ait*, in ornamentis ecclesiarum, et memoria rerum gestarum habentes, et solum Dominum adorantes, et ejus sanctis opportu-

[1] Ibid. p. 338. — [2] Hincm. to. 2. p. 457.

[3] Car. in Præf. p. 5. — [4] Ibid. p. 7. — [5] Ibid. p. 10. — [6] Ibid. p. 12.

nam venerationem exhibentes, nec cum illis frangimus, nec cum istis adoramus. Sed illius ineptissimæ synodi scripturam, etc. abnuentes, institutoris nostri, sermonis videlicet Dominici, nitimur fieri usquequaque sequaces. »

Sequuntur libri quatuor, in quibus varia *Synodi*, ut vocat [1], *erroneæ* capita, « quæ in Bithynia regnante Constantino, mediante Herena matre ejus, residente Tarasio Constantinopolitano episcopo gesta est, » refutare contendit.

III. Hoc illud videtur esse volumen, quod se « adolescentulum in palatio legisse » testatur Hincmarus, et ab Carolo « Romam esse missum per quosdam episcopos. » Sane Hadrianus papa epistolam scripsit ad Carolum regem [2] : in qua refert se *capitulare* quoddam accepisse *adversum Synodum*, « quæ pro sacrarum imaginum erectione in Nicæa acta est, directum ad se a vestra, *inquit*, clementissima præcelsa regali potentia per Engilbertum abbatem, et ministrum capellæ ; qui pene ab ipsis infantiæ rudimentis in palatio vestro enutritus est, et in omnibus consiliis vestris receptus : » cui deinceps respondet, et quæ erant contra Synodum opposita dissolvit. Hæc vero capitula, et objecta, tituli sunt singulorum capitum in libris quatuor Carolinis, quibus subjectæ sunt eorum probationes, quæ sunt objecta, cum acri ac vehementi reprehensione variarum sententiarum, quas a diversis pronuntiatas exhibent acta synodalia. Neque vero eodem ordine, quo in Carolinis libris proposita, demonstrataque sunt, capitula ista, in Hadriani apologia recensentur ; sed nec omnibus respondet. In libris enim Carolinis quatuor, centum et viginti lemmata sunt, sive capitula contra synodum proposita. Hadrianus vero nonnisi octoginta et unum commemorat et retellit. Horum primum capitulum apud Hadrianum, in Carolino opere præfixum est capiti tertio libri tertii. Secundum capitulum in Hadriani apologia est titulus capitis quarti libri tertii Caroli. Capitulum octavum apologiæ, titulus est capitis secundi libri secundi Caroli ; ac sic in reliquis præposterus est ordo.

Est autem Carolinum opus illud impendio virulentum et acerbum contra Synodum septimam, et eos qui in illa sententiam dixerunt : quos identidem mordacibus dictis, et aculeatis configit, atque hoc potissimum in capite ultimo reprehendit, quod Græci *suam synodum universalem nominant*, ubi de *universalis* notione disputat : quem locum Hincmarus in opusculi capite illo vicesimo, quod supra citavimus, exscripsit, paululum immutato contextu orationis.

IV. Demum in fine apologiæ, Hadrianus certiorem reddit Carolum, quemadmodum se cum Orientalibus in illa causa hactenus gesserit. Narrat enim se legatos misisse Constantinopolim Petros duos : « qui statim Concilium fieri jusserunt ; sed ab hæreticis seditione facta, in Sicilia insula missi nostri sine responso reversi sunt, *inquit*, et demum, post eos mittentes, iterum Constantinopolim eos ascendere fecere. Et sic synodum istam secundum nostram ordinationem fecerunt : et in pristino statu sacras, et venerandas imagines erexerunt. » Ita factum esse dicit, ut hæretici imaginum eversores « ad fidem orthodoxam sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ reversi sint. Et ideo ipsam suscepimus synodum. Nam si eam minime recepissemus, et ad suum pristinum vomitum erroris fuissent reversi, (hoc est ad imagines abolendas,) quis pro tot millium animarum Christianorum interitu habuit reddere rationem ante terribile tremendum divini judicis examen, nisi nos solummodo ? » Mox ita subjungit : « Nos vero adhuc pro eadem synodo nullum responsum eidem imperatori reddidimus, metuentes ne ad eorum reverterentur errorem. » Quibus verbis indicat Hadrianus se Nicænam illam quidem synodum approbasse ; nondum tamen publico, et, ut jurisconsulti loqui solent, authentico testimonio ratam habuisse : quam posteriora tempora *Bullam* instituere dicere. Cujus rei illud etiam argumento esse potest, quod acta synodi ejusdem ad Carolum misit in Gallias, ac de illis conventum episcoporum indici præcepit : ut testatur Hincmarus. Nondum ergo pro œcumenica eam habendam esse decreverat ; quando ad Carolum illius acta destinavit, et Carolini operis auctor ejusdem synodi refutationem elucubravit : quod post triennium ab Nicæna peracta synodo, hoc est anno Christi 790. contigisse rex ipsemet in præfatione demonstrat, quinto antequam Francofurtum convenirent episcopi.

V. His animadversis, variæ, ac dissidentes de Francofordiensi synodo expendendæ sunt doctorum virorum opiniones. Quarum prima est, in illa synodo non septimam œcumenicam Nicææ habitam in Bithynia fuisse damna-

[1] Carol. lib. 1. c. 5.

[2] Tom. 6. Concil. pag. 128.

tam ; sed alteram Constantini Copronymi jussu celebratam Constantinopoli, anno 754. in qua sacræ imagines aboleri et everti jussæ sunt. Ipsam vero Francofordiensem, Nicænæ posterioris acta confirmasse. Ita Surius in admonitione ad lectorem de Francofordiensi synodo : quem secutus est Alanus Copus in dialogo quarto, capite 18. et 19. et in quinto dialogo, capite 12. et 13. necnon Sanderus [1], et Franciscus Suarez [2]. Quod ante hos omnes sensisse videntur episcopi illi, qui anno 1528. Senonensi synodo provinciali affuere. Nam capite 14. asserunt Carolum M. « in Francofordiensi conventu Iconomachorum erroris suppressisse insaniam, quam infelicissimus quidam Felix in Gallias, et Germaniam invexerat. » In quo dupliciter aberratum est, quod ad historiam attinet. Nam neque Feliciana hæresis ad cultum imaginum offendit, neque Francofordiense concilium contra Iconomachos quidquam constituit, aut vero Nicænum decretum de adorandis imaginibus approbavit. Est autem duplex error ille ab historicis quibusdam profectus ; velut Platina, qui in Hadriani primi vita scribit sic : « Synodus, quam septimam Græci appellabant, et hæresis Feliciana de tollendis imaginibus abrogata est. » Blondus item [3], et Sabellicus [4] idem in historiis suis falso prodidere : necnon Paulus Æmilius [5] ; qui Francorum annales majore sermonis cultu, quam fide, ac diligentia conscripsit. Hunc ipsum de approbata in Francofordiensi synodo Nicæna œcumenica gravem errorem adeo sibi persuasit Severinus Binius, ut cum Francofordiensi titulum præscriberet; quod, ut minimum, incerta in re, neutiquam fieri oportuit.

VI. Consultius Bellarminus, et Baronius : qui recte hoc animadverterunt, falso istud a plerisque jactatum esse recentioribus, Nicænum secundum concilium a Francofordiensi confirmatum fuisse.

Ac Baronius quidem [6] suspicatur non ab tota synodo Francofordiensi; sed ab quibusdam duntaxat episcopis certa capitula de Nicænæ synodi actis excerpta, et oblata esse Carolo magno, qui ea in unum fascem redacta misit ad Hadrianum pontificem; cum videret impugnari Nicænam illam synodum, quem legati Sedis apostolicæ propugnarent : revera autem minime Nicænam ab Francofordiensi synodum esse damnatam.

Bellarminus porro [7] « rem *ait* incertissimam esse, quid statutum sit de imaginibus in synodo Francofordiensi : » eo quod veteres, qui de ea meminerunt, parum inter se concordant. Caput autem discordiæ præcipuum est, quod synodum hujusmodi Græcorum damnatam esse dicant a Francofordiensi, quæ et Constantinopoli habita sit, et adorationem imaginum sanciverit. Atqui nec Nicæna secunda synodus Constantinopoli celebrata est ; sed illa prior ab Iconoclastis indicta contra sacras imagines : et ab illa tamen constituta est imaginum adoratio. Existimat vero Bellarminus, Francofordiensem synodum revera Nicænam improbasse : « sed per errorem, et materialiter, » deceptam ab auctore librorum Carolinorum, qui dupliciter mentitus est : primum quod in Nicæna decretum esse finxit, « ut imagines adorarentur cultu latriæ ; » deinde « quod a Græcis sine consensu Papæ Romani illud esse factum » asseruit.

At Vasquezius [8] Francofordiensem synodum negat decrevisse quidquam adversus septimam synodum ; et qui hoc memoriæ tradiderunt, historiæ scriptores, necnon Hincmarum, deceptos esse, quod Carolinum opus pro synodalibus actis habuerunt.

VII. Ut in hac perdifficili, et intricatissima controversia quid sit probabilius dispici possit; duo imprimis observanda sunt : quorum alterum ad Francofordiensem pertinet synodum : alterum, ad opus Caroli M. quadripartitum, et ad Hadriani papæ Apologiam, qua operi illi respondisse traditur. De priori unum illud habeo dicendum ; canones ab ea synodo complures editos fuisse, numero quinquaginta sex, quos primus in lucem extulit R. P. Jacobus Sirmondus, ex vetustissimo codice monasterii S. Remigii Durocottori Remorum. Horum secundum, qui est adversus Nicænam synodum septimam, descripsimus antecedente capite [9] ; de cujus sensu non multo post agemus.

Quod ad opus Caroli magni spectat, prodiit in lucem anno Christi 1549. ab nescio quo editum ; qui et præfationem scripsit, primis nominis sui syllabis præfixis, Eli, Phili. Hunc vero perspicuum est e Lutheri secta fuisse, capitalem hominem : qui adversus imaginum cultum, et catholicam partem rabiosum, ac virulentum stilum exercuit. Ibidem porro ex veteri libro, in quo erant acta Francofordiensis

[1] Sand. 2. de imag. cap. 5. — [2] Suar. tom. 1. Disp. 54. in 3. par. sect. 3. — [3] Blon. l. 1. Dec. 2. pag. 161. — [4] Sabel. lib. 8. Ennead. 8. pag. 594. A.

[5] Paul. Æmil. lib. 2. sub fin. — [6] Bar. ad ann. 794. — [7] Bell. lib. 2. de Rom. Pont. cap. 8. cit. 887. — [8] Vas. Disp. 107. in 3. Par. cap. 8. et seq. — [9] § 4.

synodi, primos duos canones describit; quorum secundus est ille commemoratus a nobis, in quo Imaginum adoratio in Græcorum synodo, ut ait, sancita reprobatur. Hunc vero canonem ex illa præfatione nonnulli theologi descripserunt, ac meros in eo ludos fecerunt; rati antiqui scriptoris esse præfationem istam, et ejusdem, qui sub Caroli nomine libros tempore Francofordiensis concilii quatuor conscripsit : quod sane ridiculum est. Nam Augustini Steuchi Eugubini, et Joannis Eckii fit in illa mentio. Est autem altera libri ejusdem Carolini præfatio tanquam ab rege Carolo scripta, cujus initium est, *Ecclesia mater nostra* : e qua paulo ante nonnulla produximus [1]. Ibi enim regem se esse declarat, et ad Ecclesiæ defensionem certamen illud suscepisse, quoniam « in ejus sinu regni gubernacula Domino tribuente suscepit. » Itaque non est dubium, quin aut Carolus ipse auctor sit præfationis istius, aut ex ejus persona sit ab altero conscripta : sed auctorem esse non præfationis tantum, verum etiam totius operis suspicor. Nam et stilus utrobique similis est : neque cur aliter sentiamus, necessaria ulla ratione constringimur; ut ex subjectis plenius constabit.

VIII. Ceterum de Carolino hoc opere non sine causa quæritur, an ad Hadrianum papam Romam sit a Carolo missum, eique responderit Hadrianus. Neminem legi hactenus de hoc argumento disputantem, qui non pro certo illud habuerit, Carolum M. quatuor istos libros per Engilbertum abbatem Romam destinasse, et eos ab Hadriano confutatos esse. Sed cur ab illis dissentiam, his potissimum rationibus adducor. Primum, quod nusquam Hadrianus in apologia sua meminerit eorum, quæ in singulis capitibus contra sacras imagines disputantur, ad unumquemque titulum vel lemma comprobandum. Ita enim Carolinum habet opus illud, ut cuilibet capiti suus præfigatur titulus; qui reprehensionem continet dicti alicujus, et sententiæ ex actis excerptæ Synodi septimæ : tum ea reprehensio in subjecto capite latius explicatur, et probatur. Cumque tituli plerique mordaces sint, et conviciis referti contra singulorum dictorum auctores in actis vel sigillatim vel universe nominatos, tum vero capita ipsa longe atrocius, et procacius instant, ac Nicænis præsulibus inscitiam, temeritatem, imprudentiam, et hujus generis vitia, labesque ceteras exprobrant. Ad ea vero, non probra et convicia dico; sed argumenta quæ illis admiscet, quæque titulis minime comprehensa sunt, nihil respondet Hadrianus : sed unicuique titulo defensionem, et expositionem ejus, quod reprehensum, et improbatum est subjicit; quod mihi quidem per esse mirum videtur, si integrum Caroli opus illud, et capita ipsa legerat Hadrianus. Deinde movet illud me, quod nec ad singula capitum lemmata respondet Pontifex; neque quibus occurrit, eo respondet ordine quo in libris quatuor proposita sunt : quod paulo ante monui [2]. Quocirca magna mihi suspicio est, Carolinum istud opus aliquot annis ante Francofordiensem synodum elucubratum fuisse, nempe post triennium ab Nicæna secunda : hoc est anno circiter Christi 790. ut Carolini operis præfatio testatur : postquam acta Nicæna e græco in latinum translata in Gallias perlata sunt. At in Francofordiensi synodo, cum acta illa displicuissent, ac de ea re certiorem Hadrianum fieri placuisset, excerpta fuisse Carolino ex libro lemmata capitum; quæ et *capitula* dicuntur; non eodem, quo in libro erant, sed eo, quo collectori visum est, ordine. Ideo *capitulare* id vocat Hadrianus in proœmio Apologiæ. « Inter quæ edidit nobis, inquit de Engilberto loquens, capitulare adversum synodum, quæ pro sacrarum imaginum erectione in Nicæa acta est. »

Denique, quod est conjecturæ nostræ tertium argumentum, Hadrianus in Apologiæ capite 25. postremum capitulum ex misso ad se capitulari refert; in quo Francofordienses præsules ita loquuntur : « Ut sciat Dominus Apostolicus, et pater noster, et cuncta simul Romanorum Ecclesia, ut secundum quod continetur in epistola beatissimi Gregorii, quam ad Serenum Massiliensem episcopum direxit, permittimus imagines sanctorum, quicumque eas formare voluerint, etc. » Quod capitulum ultimum in Carolino libro non extat; ex quo id colligitur, capitulare a Francofordiensibus Patribus editum non idem fuisse cum quadripartito Caroli magni opere. Ac nescio an non falsus in eo sit Hincmarus, cujus verba supra reddidi, dum volumen non modicum legisse ait adolescentulum se in palatio « de destructione pseudosynodi Græcorum ab Carolo imperatore Romam per quosdam episcopos missum. » Nam videtur de Carolino opere loqui : siquidem capitula sola

[1] § 2. [2] § 3.

non grande volumen facerent. Tum illud quoque nescio an vere scripserit, missum illud volumen per episcopos quosdam; cum solum Engilbertum abbatem nominet Hadrianus.

Mea porro hæc opinio est, non ab Carolo ipso, sed ejus nomine elaboratum illud opus esse una cum præfatione ab episcopo aliquo, vel etiam pluribus, hortatu, quantum licet conjicere, Caroli ipsius : qui tamen opus ipsum neque legerit, neque probaverit. Quemadmodum Faustus Reiensis ab Arelatensi synodo rogatus libros duos conscripsit : in quibus mandati fines excedens, nonnulla contra catholicæ fidei regulam admiscuit, uti libro 13. capite 7. diximus. Sic ille quisquis tandem fuit, auctoritate regis abutens ultra modum efferbuit opere in illo, cui Caroli nomen ac personam imposuit.

IX. Jam quod ad Francofordiensis concilii decretum ipsum, et canonem attinet, observabis non eo damnari synodum ipsam œcumenicam Nicænam, aut ullam ejus sanctionem de imaginibus, et harum cultu, ac veneratione; sed cujusdam episcopi sententiam in illius acta relatam : vel, ut verius dicam, non sententiam ipsam, qualem episcopus ipse pronuntiarat; sed pravam illius interpretationem ex inscitia profectam.

Hoc ut aperte constet, primum verba episcopi illius (fuit autem Constantinus Constantiæ in Cypro episcopus) ita referam, ut in Hadriani apologia, et in Carolino libro concepta sunt. Apud Hadrianum quidem extant hujusmodi [1] : « Quod infauste, et præcipitanter, sive insipienter, Constantinus Constantiæ Cypri episcopus dixit : Suscipio, et amplector honorabiliter sanctas, et venerandas imagines, et quæ secundum servitium adorationis, quæ substantiali, et vivificatrici Trinitati emitto. Et qui sic non sentiunt, neque glorificant, a sancta catholica, et apostolica Ecclesia segrego, et anathemati subjicio, et parti eorum, qui abnegaverunt incarnatam, et salvabilem dispensationem Christi veri Dei nostri, emitto. » In opere Caroli M. capitula ipsa, sive capitum lemmata, bis descripta sunt : primum initio cujusque libri simul omnia ponuntur; tum cuique capiti singula sunt præfixa. Ergo ante librum tertium in elencho capitum, ita prorsus capitulum illud, quod est decimum septimum, legitur, ut in Hadriani apologetico; at initio capitis 17. libri tertii paululum ista commutata sunt hoc modo : « Sanctas, et venerandas imagines secundum servitium adorationis, quod consubstantiali, etc. »

In actis porro septimæ Synodi græce editis, actione tertia, primo loco posita est epistola Tharasii ad orientales patriarchas tres, deinde responsa Orientalium : quibus lectis, aliquot episcoporum, qui in Nicæna erant synodo, sententiæ proponuntur, quibus epistolas illas approbant. Has inter Constantini Constantiæ episcopi una legitur hujusmodi : *Constantinus sanctissimus episcopus Constantiæ Cypri dixit, etc.* « (1) His consentio, et concors sum, suscipiens, et cum honore amplectens sanctas, et venerandas imagines : ac latriæ adorationem soli supersubstantiali, et vivificæ Trinitati defero, et eos, qui non ita sentiunt, neque glorificant, ab sancta catholica, et apostolica Ecclesia segrego, et anathemati subjicio, et in partem eorum, qui negant carnalem, et corporalem dispensationem Christi veri Dei nostri, transmitto. »

X. Ex his inter se comparatis perspicue cognoscimus acta illa Synodi septimæ, quæ ex græcis latina facta missa sunt in Gallias, istic depravata fuisse. Siquidem græca longe aliud significant, quam latina, cujusmodi in Hadriani apologetico, et libro Caroli leguntur : ac sanum et catholicum sensum illa continent; nimirum imagines admittendas esse, et honore afficiendas, sed non eo genere adorationis colendas, quod soli Deo tribuitur, ac λατρείας dicitur : at in latinis contrarium docetur, nempe imagines eodem latriæ cultu prosequendas, quo sanctissimam Trinitatem afficimus. Hinc illa odiosa septimæ Synodi, et hostilis insectatio, quæ apud Gallos percrebuit, ortum accepit. Quamobrem merito Francofordienses Patres non tam septimam damnavere Synodum, (quam nondum œcumenicam, et ab Hadriano probatam esse scirent, utpote cujus ad illos acta miserat Pontifex utique

(1) Sept. syn. tom. 5. Concil. pag. 605. Τούτοις συντίθημι, καὶ ὁμόφρων γίνομαι, δεχόμενος, καὶ ἀσπαζόμενος τιμητικῶς τὰς ἁγίας, καὶ σεπτὰς εἰκόνας· καὶ τὴν κατὰ λατρείαν προσκύνησιν μόνῃ τῇ ὑπερουσίῳ, καὶ ζωαρχικῇ Τριάδι ἀναπέμπω· καὶ τοὺς μὴ οὕτω φρονοῦντας, μήτε δοξάζοντας, τῆς ἁγίας καθολικῆς, καὶ Ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐκχωρίζω, καὶ τῷ ἀναθέματι ὑποβάλλω, καὶ τῇ μερίδι τῶν ἀρνουμένων τὴν ἐνσάρκον, καὶ σωματικὴν οἰκονομίαν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν παραπέμπω.

[1] Tom. 6. Conc. pag. 143. C. 2.

consideranda, et recognoscenda, ut Hincmarus testatur,) quam falsam, et nefariam sententiam, quam fraude vel inscitia interpretis intextam actis ipsis deprehenderant. Itaque falso ab scriptoribus nostris proditum est, et hactenus creditum, Francofordiensem synodum damnasse Nicænam septimam, et œcumenicam : ut ex canone ipso manifeste liquet. Qui error ex eo manasse mihi videtur, quod Carolinum opus illud inter acta Francofordiensis synodi, et in eodem scrinio collocatum est, quod Hincmarus indicat. Sed nos de synodi ipsius decreto, et canone loquimur : quem cum ceteris ignotum antea nuper in lucem edidit R. P. Sirmondus non sine laude commemorandus. Nihil igitur ad rem facit, quod episcopi illi, qui Francofordiæ convenerunt, vel de synodo Nicæna, vel de imaginum cultu non satis recte, ac catholice senserunt; uti superiori capite dixi, et paulo post uberius ostendam. Non enim id agitur modo, quid illi privatim, ac viritim opinati sint; sed quid canonice, ac synodice statuerint in Francofordiensi concilio : quod sane cum Nicænæ ipsius decreto synodi exacte convenit; nec vel minimum dissentit.

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

De usu imaginum veteri in Ecclesia. — 1. Imagines ex genere τῶν ἀδιαφόρων esse. Christianos quosdam negasse templa Deo constituenda. — 2. Cur olim infrequentior fuerit usus imaginum; hæreticorum cavillatio veterem Ecclesiam paucis seculis definientium. — 3. Varius Ecclesiæ mos in templis, et imaginibus usurpandis : deque eo Gregorii papæ judicium. — 4. Exemplis et testimoniis imaginum usus approbatur, ac primum de statua Christi ab Syrophœnissa Cæsareæ posita, ex quo probatur non idola esse imagines sacras. — 5. Explicatur locus Eusebii. — 6. Alia loca veterum de usu imaginum recepto, ex Tertulliano, Augustino, Ambrosio, — 7. Gregorio Nysseno, Asterio, Paulino, Prudentio, — 8. Theodoreto, Gregorio papa, — 9. sexta Synodo : cujus canon excutitur.

I. Reliqua sunt ad absolvendam imaginum tractationem præcipua duo : alterum de usu imaginum in antiquiore Ecclesia : alterum de earum cultu, ac veneratione : quæ quidem ordine deinceps explicanda sunt. Sed illud ante constituendum ; imagines ex eorum per se genere esse, quæ ἀδιάφορα nominantur, hoc est, quæ ad salutem omnino necessaria non sunt; nec ad substantiam ipsam religionis attinent, sed in potestate sunt Ecclesiæ; ut ea vel adhibeat, vel ableget, pro eo atque satius esse decreverit, cujusmodi *positivi* vulgo *juris* esse dicuntur.

Quocirca primis ab ortu Christianæ religionis temporibus, cum adhuc gentilis in eam exardesceret furor, et in hominum mentibus hæreret adhuc idolorum superstitio ; non tam frequens fuit sacrarum usus imaginum, uti neque templorum, ac basilicarum. Ex quo nata est illa gentilium exprobratio, quæ apud Minucium Felicem his verbis exponitur [1] : « Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra? » Cui Octavius respondens [2], « Putatis autem nos, *inquit*, occultare quod colimus, si delubra, et aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum, si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod ei extruam, cum totus hic mundus ejus opere fabricatus eum capere non possit : et cum homo latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? »

Sic Origenes libro octavo contra Celsum idem objicientem excipit : neque simulacra, neque templa Deo esse dicanda; sed unumquemque pium Dei esse templum, et effigiem. « (1) Abhorremus, *inquit*, ab eo, ut vitæ totius largitori inanima, et mortua templa constituamus. » Et Lactantius libro 6. capite 25. « Non templa illi congestis in altitudinem saxis extruenda sunt : in suo cuique consecrandus est pectore. » Ergo neque templa tunc extrui Deo fas esse quidam

(1) Orig. 8. cont. Cels. p. 401. fine. Ἐκτρεπόμεθα δὲ τῷ πάσης ζωῆς χορηγῷ ἀψύχους καὶ νεκροὺς οἰκοδομεῖν νεώς.

[1] Pag. 25. — [2] Ib. p. 95.

opinati sunt : quod nondum in Christiano populo institutum erat, necdum per rerum potientes ethnicos licebat, nefas, et illicitum rati : et de sacris imaginibus, atque ab idolis multum discrepantibus non disparem plerique sententiam habuisse videntur. Quod utrumque paulatim dedocti sunt Christiani ; postquam usu, et ratione magistra compererunt, neutrum damnandum esse, sed ad pietatem prodesse posse.

II. Quamobrem uti basilicas, sive, ut appellari tandem cœperunt, ecclesias, et altaria in Dei honorem, ac cultum extruere non dubitarunt, et quidem magnifice, ac sumptuose, pace ac libertate reddita : nec pristino illo usu, et antiquo more, ac magnorum etiam virorum auctoritate deterriti sunt, quominus ita facerent : sic imagines Christi, atque sanctorum, quarum nondum hactenus percrebuerat usus, eodem tempore usurpavit Ecclesia ; cum jam nullum idololatriæ periculum esset, et ad propagandam Christi, ac martyrum, sanctorumve ceterorum memoriam, et animandos ad pietatis constantiam illorum exemplo fideles utile id esse videretur. Atque hoc neutiquam omnibus in locis eodem instituto, ac tempore constat esse factum : sed alibi citius, alibi tardius, prout nationum captus et indoles erat, et qui illis præerant expedire judicabant. Quod eo diligentius observari volumus, quod ad pleraque valet interpretanda memoriæ veteris exempla, et testimonia ; quibus ad oppugnandum Ecclesiæ ritum abutuntur Iconomachi : nimiumque commoventur interdum repugnantes illis catholici theologi ; cum sicubi constet imagines repudiatas, et damnatas ab orthodoxis fuisse, pro locorum ac temporum ratione commode istud explicari debeat : uti paulo post ex sequentibus erit manifestius. Nunc, ut universe loquar, imprimis summovenda est, et ridenda Romanæ hostium Ecclesiæ μικρολογία, et calumnia : qui ut imaginum usum nefarium esse probent, et divino jure interdictum, ad superiora nos Ecclesiæ Christianæ secula revocant ; in quibus nullas adhibitas fuisse contendunt.

Contra quos duo in promptu sunt habenda superioribus exposita capitibus : alterum, cum de Ecclesiæ dogmate aliquo, vel ritu controversia oritur, deque eo vetustatis auctoritas quæritur ; ineptum captiosumque videri paucis illam arctare seculis, et circumscribere : quandoquidem œcumenicæ synodi, etiam ab adversariis ascitæ, ac receptæ, ad sancienda fidei decreta tum recentioris memoriæ testibus usæ sunt Patribus ; tum iisdem fere, quos adversus illos auctores proferimus : uti capite decimo quinto libri decimi quarti demonstravimus. Alterum est, idololatriam, quæ primo Decalogi præcepto prohibetur, in eo positam esse, quod præter unum, verumque Deum, aliud quippiam ea, quæ soli illi debetur, adoratione cultuque afficitur : sive ipsum per sese ; sive ejus effigies, et imago : de quo capite sexto libri hujus copiose dictum est, et adhuc postea dicetur.

III. Quod autem ad prius duorum illorum, quæ observanda monuimus, attinet ; perspicuum est, id in hac nostra de imaginibus controversia potissimum esse spectandum : citerioris Ecclesiæ potius exemplorum, et institutorum, quam antiquioris, duci rationem oportere. Cum enim plenis adhuc velis gentilium superstitio ferretur ; multa primis illis Ecclesiæ temporibus, vel non inutilia per sese, vel etiam commoda, supprimi omittique satis visum est ; dum periculum erat, ne offensionis aliquid traheret externa quorumdam rituum species, cum iis, quæ ab ethnicis celebrabantur, similitudine ipsa congruens. Velut ne imagines Christi, atque sanctorum pro idolis, quibus erant assuefacti, ab rudibus, et imperitis haberentur : et ut eorum animus ab inanium simulacrorum consuetudine, ac memoria longius avocaretur. Eodem pertinet, quod in ecclesiasticis Historiis memoriæ proditum est, templa quondam profanis dicata numinibus, ubi receptum erat Evangelium, funditus initio subverti, ac solo æquari placuisse una cum simulacris ipsis, et idolis : postea vero, cum ad Christianam fidem, ac religionem obfirmati jam essent populi, perpurgari templa satius esse visum, et in Christianas basilicas, et oratoria converti : simulacra vero aliqua profanos ad urbium ornatus, vel ad evictæ profligatæque superstitionis monimenta servari. Sane Gregorius magnus ad Mellitum scribens [1], quem in Angliam miserat, mandat ut Augustino, quem eodem allegarat antea, significet, « quia fana idolorum destrui in eadem gente minime debeant. Sed ipsa quæ in eis sunt idola destruantur. Aqua benedicta fiat ; in eisdem fanis aspergatur ; altaria construantur ; reliquiæ ponantur : quia si fana eadem bene constructa sunt, necesse est, ut a cultu dæmonum in obsequium veri Dei debeant commutari. » Non dissimilis prudenti cuilibet causa videbitur

[1] Greg. lib. 9. ep. 72.

imaginum sacrarum, imo longe potior, et plausibilior; quæ cum nec idola sint, hoc est falsorum numinum simulacra, nec pro diis habeantur, aut latriæ cultu ab quoquam adorentur; profecto per sese malæ non sunt, nec ullo Dei præcepto vetitæ; nihilominus uti ne umbra quidem superstitionis, et idololatriæ teneris adhuc, et, ut ita dicam, musteis Christianorum animis offensionem afferret: ac ne gentiles, idola detestantibus ac dissuadentibus nostris, qualescumque illis effigies vicissim objicerent: credibile est, parcius ab illis usurpatas fuisse primis fere quatuor seculis; per quæ nefanda dæmonum in idolis religio, et Christiani nominis crudelissima vexatio cursum suum tenuit. Quinto demum seculo, postquam adepta libertate, lacertos quodammodo suos explicare cœpit Ecclesia; plerisque locis imagines palam haberi cœptæ, atque in templis, et oratoriis propositæ sunt; cum hactenus, etsi in usu essent aliquo, non tamen adeo promiscuæ, ac frequentes adhiberentur.

IV. Non videtur admodum necesse ritus illius exempla, et testimonia colligere; cum tot accuratis doctorum theologorum commentariis opera nobis ista prærepta sit. Verum ne quis in suscepta hujus argumenti tractatione partem a nobis hanc requirat; volo paucis eam adjungere; ac primo loco hujusmodi antiquitatis testimonia proferam, de quibus nulla nisi ab stolide pervicacibus moveri controversia possit; postea vero complectar illa, de quibus haud absurde dubitare licet: ut sive nostro judicio probentur, ab Iconomachorum vindicentur calumnia: sive respuenda videantur, impune relinquantur appetenda morsibus eorum, ac latratibus.

Ex omnibus antiquitatis exemplis expressissimum illud est, et ante cetera memorandum, quod Eusebius narrat de muliere, sanguinis profluvio laborante, et ab Christo Domino sanata [1]: quam ille refert ad ejus beneficii propagandam memoriam, æream statuam erexisse in honorem Salvatoris; quæ Cæsareæ Philippi, quam Paneadem vocabant, adhuc historici illius ætate visebatur. (1) Cui et miraculum accessit herbæ cujusdam novæ inusitatæque formæ: quæ ad pedes statuæ pullulans, ubi ad pallii, quod in statua effigiatum erat, fimbriam excreverat, morborum genera omnia curabat. Quo ex miraculo liquet non esse damnandas, neque divina lege interdictas imagines, aut in idolorum censum, numerumque relegandas; ut impie jactant Iconomachi. Non enim miraculis sancire res nefarias, et illicitas divina solet, potestve bonitas. Quare perillustre est istud sacrarum imaginum monumentum. Adversus hanc historiam varia commenta Carolini operis auctor excogitavit [2]; quæ sunt nugacissima. Illud plerique, et inter hos Kemnitius [3], ac Molinæus [4] opponunt, quod Eusebius ad eamdem narrationem adjicit: « (2) Mirum non esse, quod qui olim ex gentibus a Salvatore nostro beneficio affecti fuerant, talia fecerint: quando et apostolorum illius imagines, Petri et Pauli, ipsiusque adeo Christi, coloribus expressas in picturis, et ad sua tempora servatas viderit: quod verisimile sit ex eo esse factum, quod veteres perpetuo soliti essent, gentilitia quadam consuetudine, tanquam servatores suos, hoc genere honoris bene de se meritos afficere. » Atqui hæc animadversio Eusebii nihil ad elevandum illud facit, quod inde conficimus; imagines sanctorum idola non esse, ut blaterant Iconomachi; neque flagitium esse facere illas, habereve: quod esset omnino, si aut idola forent, aut primo Decalogi mandato prohiberentur. De cultu earum postea viderimus; nunc illud agitur utrum per se inter ea simulacra numerandæ sint, quorum non modo veneratio, sed etiam molitio, et habitatio ipsa lege vetita sit: cujusmodi est idolorum: ut in libro de Idololatria disputat Tertullianus. Ac profecto solent Iconomachi, quæ tam ab hoc quam ab aliis quos capite sexto supra recensui, scriptis tradita sunt de picturæ, sculpturæque artibus ab Christianorum usu, et consortio segregatis, inculcare, atque objicere Catholicis; tanquam pari, et eodem loco sint habendæ sanctorum imagines, quo idola gentilium. Hos igitur Eusebii narratio ista convincit, et prodigio tanto velut obsignata fœminæ pietas, ac religio. Tum, quod satis est nobis, illud indicat, Christianorum more tunc receptum fuisse,

(1) Euseb. lib. 7. cap. 18. Οὗ παρὰ τοῖς πόσιν ἐπὶ τῆς στήλης αὐτῆς ξένον τι βοτάνης εἶδος φύειν, ὃ μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοΐδος ἀνιὸν ἀλεξιφάρμακόν τι παντοίων νοσημάτων τυγχάνει.

(2) Ibid. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν τοὺς πάλαι ἐξ ἐθνῶν εὐεργετηθέντας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα πεποιηκέναι· ὅτε καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ τὰς εἰκόνας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ διὰ χρωμάτων ἐν γραφαῖς σωζομένας ἱστορήσαμεν, ὡς εἰκὸς τῶν παλαιῶν ἀπαραλλάκτως οἷα σωτῆρας ἐθνικῇ συνηθείᾳ παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον τιμᾶν εἰωθότων τὸν τρόπον.

[1] Matt. 9. et Luc. 8. — [2] Lib. 4. c. 15. — [3] Exa. par. 4. p. 27. — [4] Lib. 7. cont. Perr. c. 2.

uti Christi, ac sanctorum fierent, ac servarentur effigies.

Atque hoc verissimum esse persuadet illud, quod eamdem ex Eusebio narrans historiam addit Sozomenus libro quinto capite vicesimo primo; « (1) cum illam Christi statuam gentiles ignominiose tractam confregissent, Christianos ejus frusta collegisse, et in ecclesia reposuisse : ubi hodieque (ait Sozomenus) asservantur. » Ex quo intelligimus, Christianos per illud tempus adeo ab imaginibus non abhorruisse, ut earum fragmenta ab ethnicis dispersa in honore haberent, ac pretio.

V. Nam quod Eusebius de consuetudine gentilium addidit, non eo spectat, ut imagines simpliciter facere peculiare ipsis fuerit; sed hoc solum, in eorum honorem statuas erigere, vel eos coloribus repræsentare, a quibus beneficium aliquod impetrassent : rem porro ipsam, nuda si ponatur, ne littera quidem condemnat, aut illicitam esse decernit. Quemadmodum si quis dicat, ethnicis usitatum illud fuisse, ut ad eorum, quos pro diis colebant, memoriam ac venerationem, delubra et aras extruerent, sacrificia iisdem offerrent, dies festos, et conventuum solemnitates, ac conviviorum hilaritates instituerent; tum facibus, ac cereis, thure, suffitu, aliisque id genus lætitiæ signis, affectum erga illos suum, studiumque testificarentur : qui hæc, inquam, et alia plura, quorum utique maxima copia est, ex gentilium consuetudine referret; non propterea putandus esset, omnia ista, quatenus ab idolorum, dæmonumque cultu, ad usum veræ religionis, et Christianæ transferuntur, damnare prorsus, ac respuere. Sane complures ritus ab gentilibus usurpari solitos, qui quidem nulla per sese labe, ac flagitio essent obliti, ad Christianam religionem traductos esse jam tum ab exordio Christianismi, ne illi quidem negare possunt, qui invidiam Ecclesiæ catholicæ ex gentilium cæremoniarum consortio, ac similitudine faciunt; idque nos in superiore libro copiose demonstravimus : ubi de cultu martyrum, sanctorumque reliquorum, deque basilicis in eorum memoriam erectis, ac solemnibus festis, et aliis ejusdem generis institutis plura disseruimus. Nunc unicum ex Theodoreto locum hic describemus, qui ad rem nostram potissimum facit. Nam in calce libri vel sermonis octavi contra Græcos, ubi de cultu martyrum eleganter, ubertimque disputavit, in locum falsorum numinum, et honorum qui olim illis tribuebantur, successisse dicit sanctos Christi martyres, eorumque venerationem. « (2) Etenim illorum, inquit de diis loquens, templa ita penitus diruta, et dissipata sunt, ut ne figurarum quidem species ipsa remanserit, nec ararum forma iis, qui nunc vivunt, hominibus nota sit : horum vero materia omnis martyrum templis consecrata fuerit. Siquidem mortuos suos Dominus pro diis vestris substituit; et his e medio sublatis, et extinctis, eorum præmia in illos transtulit. Pro Pandiis enim, ac Diasiis, et Dionysiis, aliisque festis vestris, Petri, et Pauli, Thomæ, Sergii, Marcelli, Leontii, Panteleemonis, Antonini, Mauricii, et aliorum martyrum solemnia celebrantur, etc. » Eadem et imaginum ratio est; quæ si falsa numina repræsentent, idola sunt, et Christianis interdicta : sin Christi ac sanctorum effigies referant, pie, ac citra culpam, et reprehensionem obtinentur.

VI. Aliud usurpatum apud veteres Christianos imaginum exemplum vulgare quidem, sed nihilo firmum, commemorandumque minus est, quod Tertullianus significat in libro de Pudicitia, capite decimo : ubi stultis Montani, et sagarum fœminarum fascinatus næniis, contra Catholicos declamat, quod mœchiæ convictis, et pœnitentia functis veniam, et communionem relaxarent : et ad hoc suadendum boni illius pastoris uterentur exemplo, qui amissam ovem, et inventam succollans ad ovile reportat [1] : cujus effigiem in calicibus depingebant. « Cui ille, si forte, patrocinabitur Pastor, *inquit*, quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum Christiani

(1) Soz. lib. 5. cap. 21. Τὸν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀνδριάντα τότε μὲν οἱ ἑλληνισταὶ σύροντες κατέαξαν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ χριστιανοὶ συλλέξαντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπέθεντο, καὶ νῦν φυλάττεται.

(2) THEODORETUS to. 4. pag. 606. Τὰ μὲν γὰρ ἐκείνων οὕτω παντελῶς διελύθη τεμένη, ὡς μηδὲ τῶν σχημάτων διαμεῖναι τὸ εἶδος, μηδὲ τῶν βωμῶν τὸν τύπον τοὺς νῦν ἀνθρώπους ἐπίσασθαι· αἱ δὲ τούτων ὕλαι καθωσιώθησαν τοῖς τῶν μαρτύρων σηκοῖς· τοὺς γὰρ οἰκείους νεκροὺς ὁ δεσπότης ἀντεισῆξε τοῖς ὑμετέροις θεοῖς· καὶ τοὺς μὲν φρούδους ἀπέφηνε· τούτοις δὲ τὰ ἐκείνων ἀπένειμε γέρα. Ἀντὶ γὰρ τῶν Πανδίων, καὶ Διασίων, καὶ Διονυσίων, καὶ τῶν ἄλλων ὑμῶν ἑορτῶν, Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Θωμᾶ, καὶ Σεργίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Λεοντίου, καὶ Παντελεήμονος, καὶ Ἀντωνίνου, καὶ Μαυρικίου, καὶ τῶν ἄλλων μαρτύρων ἐπιτελοῦνται δημοθοινίαι, etc.

[1] Luc. 15. 5.

Sacramenti; merito et ebrietatis idolum, et mœchiæ asylum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentius bibas, quam ovem pœnitentiæ secundæ. At ego ejus pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi. » Quibus verbis imaginem Christi sub pastoris habitu pingi solere apud veteres ostendit.

Alias vero Christum cum apostolis Petro et Paulo pictum fuisse Augustinus demonstrat, in libro primo de consensu Evangelistarum, capite decimo. Ibi enim de quibusdam gentilibus agens, qui libros nescio quos a Christo scriptos ad apostolos illos esse fingebant, cur istos potius elegerint, rationem ita reddit : « Cum enim vellent tale aliquid fingere, Christum scripsisse ad discipulos suos, cogitaverunt ad quos potissimum scribere potuisse facile crederetur, tanquam ad illos, qui ei familiarius adhæsissent; quibus illud quasi secretum digne committeretur : et occurrit eis Petrus, et Paulus; credo quod pluribus locis simul eos cum illo pictos viderunt, quia merita Petri et Pauli etiam propter eumdem passionis diem celebrius, et solemniter Roma commendat. »

Idem in sermone 94. de Diversis, qui est de natali S. Stephani [1], meminit imaginis pictæ, in qua martyrium sancti illius propositum erat. « Dulcissima pictura est hæc, *inquit*, ubi videtis S. Stephanum lapidari, videtis Saulum lapidantium vestimenta servantem. » Abrahami quoque filium suum in sacrificium offerentis picturam commemorat idem Augustinus libro 22. contra Faustum, capite 73. eamque multis in locis conspici ait.

Sic Ambrosius in epistola quinquagesima tertia Pauli effigiem itidem coloribus expressam fuisse docet, ubi de SS. Gervasio et Protasio sibi per visum oblatis loquitur : « Cum quadam, *inquit*, mihi tertia apparuerunt persona, quæ similis esse beato Paulo apostolo videbatur : cujus me vultum pictura docuerat. » Hunc locum citavit Joannes Damascenus oratione secunda de Imaginibus [2]. At Baronius ad annum Christi 387. numero 31. « Utinam, *inquit*, ipsa integra extaret epistola. » Atqui extat epistola illa eadem integra, quæ est ordine quinquagesima tertia.

Hieronymus in caput 4. Jonæ. « Et revera in ipsis cucurbitis, *inquit*, vasculorum, quas vulgo Saucomarias vocant, solent apostolorum imagines adumbrari. »

VII. Gregorius quoque Nyssenus in oratione de deitate Filii, et Spiritus sancti [3], meminit Abrahami, ejusque sacrificii in tabulis depicti, et ad hujus aspectum magnam se vim profudisse lacrymarum asserit : qui locus in septima Synodo refertur [4].

Idem porro Gregorius in oratione de S. Theodoro martyre [5], scribit hujus reliquias magno in honore habitas fuisse; ac, basilica magnifici operis extructa, in ea esse reconditam illarum thecam :tum parietes picturis decoratos; quibus martyris certamina graphice coloribus expressa visebantur, pari elegantia, atque fructu. « (1) Solet enim, *ait*, pictura tacens in pariete loqui, maximeque prodesse. » Ergo in ecclesiis pictæ imagines non detestandæ tanquam idola sunt, sed utiles, et omnino retinendæ.

Sic Asterius Amaseæ in Ponto episcopus, suavis et politus orator in sermone panegyrico de S. Euphemia martyre ejus templum describens, tabulam pictam, et ad ejus loculum appensam eleganter exponit, qua sanctæ virginis effigies, ac totius historia martyrii continebatur. « (2) Pictor vero, *inquit*, etiam ipse religiose per artem suam totam pro viribus in linteo designatam historiam ibidem juxta thecam sacrum appendit, ac proposuit spectaculum. »

Per idem tempus duo insignes viri doctrina et sanctitate floruerunt, Paulinus in Italia, Severus Sulpicius in Aquitania, qui conditas a se basilicas picturis, et imaginibus exornarunt : ut ex Paulini epistola duodecima constat; qui ad Severum versus aliquot misit, ad easdem commendandas et narrandas picturas a se factos. Inter cetera porro, Trinitatis effigiem musivo opere descriptam in basilica, quam in honorem S. Felicis ædificarat, his versibus exponit :

Pleno coruscat Trinitas mysterio :
Stat Christus agno : vox Patris cœlo tonat.
Et per columbam Spiritus sanctus fluit.
Crucem corona lucido cingit globo;
Cui coronæ sunt corona apostoli,
Quorum figura est in columbarum choro.

(1) Nyssen. orat. de S. Theod. Οἶδε γὰρ καὶ γραφὴ σιωπῶσα ἐν τοίχῳ λαλεῖν, καὶ τὰ μέγιστα ὠφελεῖν.

(2) Aster. de S. Euphem. Ὁ δὲ δὴ ζωγράφος εὐσεβῶς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς τέχνης κατὰ δύναμιν πᾶσαν τὴν ἱστορίαν ἐν σινδόνι χαράξας, αὐτοῦ που περὶ τὴν θήκην ἱερὸν ἀνέθηκε θέαμα.

Extat in 7. syn. act. 4. pag. 617.

[1] To. 10. p. 567. C. 1.— [2] Dam. p. 755.— [3] To. 2. p. 908. [4] Act. 2. p. 59. — [5] Nyss. to. 2. p. 1011.

Et in natali nono S. Felicis refert idem Paulinus, se in basilicæ porticibus Testamenti veteris historias pingendas curasse : et cur ita fecerit, causam hanc affert, quod ad celebrandum S. Felicis diem festum ingens rusticorum, et imperitorum turba confluat, quæ cum legere nesciat, librorum instar pictas istas figuras habeat.

Prudentius quoque in libro *peri stephanon*, hymno nono, qui est de S. Cassiano, scribit se Romam euntem, forum Cornelium adiisse, salutandi martyris gratia, ibique conspicatum ejus imaginem in ipsius basilica.

Stratus humi, tumulo advolvebar, quem sacer ornat
Martyr dicato Cassianus corpore.
Dum lacrimans mecum reputo mea vulnera, et omnes
Vitæ labores, ac dolorum acumina :
Erexi ad cœlum faciem, stetit obvia contra
Fucis colorum picta imago martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis præferens punctis cutem.

Et in hymno undecimo de S. Hippolyto, hujus imaginem pictam, et martyrii historiam describit, quam in ejusdem basilica viderat.

VIII. Theodoretus in vita S. Simeonis stylitæ, testatur « (1) Romæ passim in officinarum propylæis ereptas fuisse sancti illius imagines, ut hanc sibi tutelam ac præsidium adjungerent. »

Nilus abbas vir sanctissimus, et Joannis Chrysostomi discipulus, in epistola ad Olympiodorum præfectum, consulenti huic, cujusmodi picturis templum, quod ædificare statuerat, exornaret, suadet uti crucis effigiem, et veteris ac novi Testamenti duntaxat historias eligat. « (2) Ut qui litteras nesciunt, neque sacras litteras possunt legere, picturæ contemplatione in memoriam revocent illorum præclara facta, qui vero Deo sincere servierunt. » Gregorius M. non solum crucis, sed etiam Salvatoris, ejusque sanctissimæ matris effigies agnovit, ac veneratione dignas judicavit. In libro septimo Epistolarum, epistola quinta, Januarium Caralitanum episcopum admonet, ut crucem, et imaginem B. Virginis, quam Petrus quidam e Judæo Christianus factus in Judæorum synagogam impetu facto illuc intulerat, indidem exportaret: « Ut sublata exinde cum ea, qua dignum est, veneratione, imagine, atque cruce, debeatis quod violenter ablatum est, reformare. » Beda vero in ecclesiastica historia gentis Anglorum refert, Augustinum, quem beatus idem Gregorius e monasterio suo in Angliam miserat, ad regem Edilbertum cum sociis suis adiisse [1]. « At illi, *inquit*, non dæmoniaca, sed divina virtute præditi veniebant, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini salvatoris in tabula depictam, etc. » Hæc Jonas Aurelianensis libro primo de cultu imaginum adversus Claudium Taurinensem objecit [2].

Inter collectanea Anastasii bibliothecarii extat collatio S. Maximi martyris cum Theodosio episcopo Cæsariensi ; in qua mentio fit sanctæ crucis, et imaginis Christi salvatoris, ac B. Mariæ : qui locus in septima Synodo actione quarta citatur. Sic igitur latine apud Anastasium legitur. « (3) Et in his surrexerunt omnes cum gaudio, et lacrymis : positisque in terra genibus oratio facta est. Et unusquisque ipsorum sancta Evangelia, pretiosamque crucem, et imaginem Dei, ac salvatoris nostri Jesu Christi, atque Dominæ nostræ, quæ illum peperit, sanctissimæ Dei genitricis salutaverunt : ponentes nihilominus manus suas ad certificationem eorum, quæ dicta sunt. » Ergo ante Synodum septimam, imo ante sextam, crucis, et sanctorum effigies magno in cultu et honore versatæ sunt : et manibus super iis positis, sacrosancta jurejuranda concepta : eam religionem approbante sanctissimo, et eruditissimo viro Maximo abbate ; imo exprobrante, quod tam sacrosancto ritu oppigneratam fidem violassent. Nam quibusdam interjectis, in eadem collatione sequitur: « (4) Et conversus ad episcopum abbas Maxi-

(1) THEOD. in relig. Hist. cap. 26. to. 3. p. 882. Φασὶ γὰρ οὕτως ἐν Ῥώμῃ τῇ μεγίστῃ πολυθρύλλητον εἶναι τὸν ἄνδρα, ὡς ἐν ἅπασι τοῖς τῶν ἐργαστηρίων προπυλαίοις εἰκόνας αὐτῷ βραχείας ἀναστῆσαι, φυλακήν τινα σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ἀσφάλειαν ἐντεῦθεν πορίζοντας.

(2) In sept. syn. act. 4. pag. 628. Ὅπως ἂν οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγινώσκειν γραφὰς, τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας μνήμην τε λαμβάνωσι τῆς τῶν γνησίως τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας, etc.

(3) ANAST. coll. lat. pag. 172. in 7. syn. tom. 5. Conc. pag. 630. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέστησαν πάντες, μετὰ χαρᾶς, καὶ δακρύων, καὶ ἔβαλον μετάνοιαν, καὶ εὐχὴ γέγονε· καὶ ἕκαστος αὐτῶν τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς δεσποίνης ἡμῶν τῆς αὐτὸν τεκούσης παναγίας θεοτόκου ἠσπάσαντο, τεθεικότες καὶ τὰς ἰδίας χεῖρας ἐπὶ βεβαιώσει τῶν λαληθέντων.

(4) Collat. lat. pag. 182. Στραφεὶς τοίνυν ὁ Ἀββᾶς Μάξιμος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον μετὰ δακρύων εἶπεν αὐτῷ· Κύριε ὁ μέγας, ἡμέραν κρίσεως ἐκδεχόμεθα πάντες. Οἶδας τὰ τυπω-

[1] Beda l. 1. c. 25.

[2] Tom. 4. Bibl. col. 551. et seq.

mus cum lacrymis ait : Domine magne, diem judicii expectamus omnes. Nosti quæ ordinata sunt, et diffinita supra sancta Evangelia, et vivificam crucem, atque imaginem Dei, et salvatoris nostri Jesu Christi, et sanctissimæ, quæ illum genuit, semper Virginis matris. »

IX. Inter canones illos, qui sextæ, vel quinisextæ Synodo inscribuntur, nec tamen ab Romana Ecclesia recepti sunt, unus est ordine 82. in quo Christi salvatoris imago fieri jubetur potius, quam Agni, sub cujus figura repræsentari solebat. Qui canon in septima Synodo relectus est [1]. In eo vero Bellarminus Bartholomæum Caranzam Mirandam Summæ conciliorum auctorem arguit, quod ad illum canonem adnotaverit, Patres illius synodi prohibuisse sub agni forma Christum repræsentari : cum minime hoc prohibeat canon iste ; sed tantummodo figuris illis typicis, humanæ formæ picturam anteponat. Verum manifeste decernitur in illo canone, ut non amplius Christus in agni figura, sed potius hominis exprimatur. Nec in eo falsus est Caranza : neque mendose canonem concepit ; qui in septima Synodo castigatior sit ; unde et emendandum Bellarminus asserit : siquidem prorsus eodem modo utrobique legitur. Verum quod præter Christi figuram, etiam de Spiritu sancto, et magis statutum illic esse Caranza scribit ; ut nec ille sub columbæ specie, nec isti sub stella figurentur ; in eo deceptus est. Nam nihil tale canon continet : verum similitudine quadam esse consequens argumentatur Caranza. Atque hoc ab aliis notatum postea deprehendimus [2], eoque breviores sumus.

X. Contra canonis illius auctoritatem objicit Carolinum opus [3], nihil ad imaginum adorationem pertinere : tum vero non sic ab illis prolatum hoc testimonium, ut in sexta Synodo continetur. Verum Hadrianus id papa refellit [4] ; et illud ostendi perspicue docet : « Quod jam quando sexta Synodus acta est, a priscis temporibus sacras imagines, et historias pictas venerabantur. » Igitur duo ista canon ille demonstrat, usum imaginum, et earumdem cultum ac venerationem. Has enim σεπτὰς εἰκόνας nominat, hoc est, venerabiles, adorandas, sacras et augustas. Ita enim hoc vocabulum interpretantur græci critici ; quorum qui eruditissimus habetur Hesychius Σεπτὸν explicat sic, (1) *honorandum*, *sanctum*, *venerandum*, *augustum*. Denique religiosum aliquid, et sacrum, atque ab communi, et profano remotum vox illa significat. Hinc σεπτεύειν apud eumdem grammaticum est σέβειν : et σεπτευομένης, εὐχομένης (ita enim legendum, non, ut vulgo est, ἐκχυμένης) σεβομένης, ut *orationis*, *ac piæ venerationis* notionem habeat. Nam σεβαστὸν, id est *augustum*, quam sacra, et religiosa vox sit ostendit Suetonius [5], cum de Augusti Cæsaris cognomento agit.

Sed de cultu imaginum paulo post pluribus. Hoc uno contenti modo sumus : imaginum neque molitionem, nec erectionem in sacris locis, ullo interdicto fuisse prohibitam ; sed usu, et auctoritate catholicæ Ecclesiæ probatam, atque sancitam.

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

De usu imaginum diversæ Catholicorum sententiæ. — 1. Ac primum existimasse nonnullos, Dei imagines facere nefas esse. — 2. Quibus veterum aliqui favere videntur. — 3. Sæpius in usu fuisse picturas, quam statuas in sacris imaginibus : Gregorii Nazianzeni locus perperam acceptus exponitur. — 4. Vetus canon apostolicus expenditur ; quid sit ἀναστηλῶσαι. — 5. Canonem illum videri suppositium. Licere Dei imagines proponere sub ea specie, qua se videndum præbuit. — 6. Solvuntur ea, quæ contra usum imaginum ab adversariis objiciuntur.

I. In imaginum usu nonnihil variare Catholicorum sententias animadvertimus : ac bifariam potissimum. Primum, quod plerique veterum corporis expertium rerum imagines

θέντα, δόξαντα ἐπὶ τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων, καὶ τοῦ ζωσποιοῦ ξύλου, καὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς αὐτὸν τεκούσης παναγίας ἀειπαρθένου μητρός.

(1) HESYCH. Σεπτὸν, ἔντιμον, ἅγιον, σεβάσμιον, σεβαστόν.

[1] Act. 4. p. 61.— [2] Ut a Vasq. in 3. Par. Disp. 103. c. 2.

[3] Lib. 2. c. 18.— [4] T. 6. Conc. p. 136.— [5] Suet. in Aug. c. 7.

damnandas judicarunt ; solas vero incarnati Verbi, ac sanctorum licitas esse, et omnino corpore præditorum : atque hæc opinio, etiam post ortum Iconoclastarum hæresis, apud acerrimos defensores religionis illius percrebuit.

Gregorius secundus Romanus pontifex in epistola priore ad Leonem Isauricum sectæ illius principem, Deum Patrem, quia corpore careat, negat imagine ulla exprimi debere. « (1) Cur, *inquit*, Patrem Domini Jesu Christi spectandum minime proponimus, ac pingimus? Nimirum quia nescimus quis sit; et Dei naturam in conspectum adducere, ac pingere nemo potest. Quod si eum vidissemus, ac nossemus, sicut filium ejus, etiam ipsum videndum proponere, ac pingere possemus. »

Germanus item Constantinopolitanus patriarcha, qui eadem ætate vixit, et ab Leone Isaurico in ordinem redactus est, in epistola ad Joannem Synadensem episcopum hoc ipsum verbis istis significat : « (2) Non enim invisibilis deitatis imaginem, aut similitudinem, aut figuram, aut formam aliquam exprimimus, quam ne ipsorum quidem angelorum sublimes ordines, neque intelligentia complecti, neque investigare penitus possunt. » Itaque [1] Christi solius, quia carnem induit, effigiem rite fieri posse declarat. Joannes præterea Thessalonicensis in dialogo de cultu imaginum, in quo gentilem quemdam cum Catholico disputantem introducit, imagines ait non Dei ipsius, sed ejusdem facti hominis exprimi. De angelis porro ita censet : quoniam corpore non omnino carent, sed habent tenue ac subtile, idcirco pingi licere. De quo Joannis illius testimonio vide quæ in libro primo de Angelis dixi [2] : ubi pluribus illud expositum est.

Eidem sententiæ Joannes Damascenus subscribit in libro primo de Imaginibus [3], et in secundo [4]. Quam et recentiores quidam theologi de Schola sunt amplexi. Huic porro patrocinari videntur nonnullorum dicta ex antiquioribus Patribus.

II. Origenes imprimis libro contra Celsum Epicureum sexto, cum gentilibus cultum idolorum objecisset, mox ista pertexit : « (3) Ac tametsi quidam eorum idola ista deos esse negent, sed verorum expressas similitudines esse dicant, eorumque symbola ; nihilominus etiam isti in sordidorum opificum manibus divinitatis imitationem esse fingentes sibi, imperiti sunt, et mancipia. » Simili responso usus est gentilis apud Joannem Thessalonicensem, et eodem fere, atque Origenes, modo ei Joannes occurrit ; non licere corporeis picturæ lineamentis effingere corpore carentium formam.

Sic Ambrosius ad Psalmum 118. [5] « Gentiles, *inquit*, lignum adorant, quia Dei imaginem putant. Sed invisibilis Dei imago non in eo est, quod videtur, sed in eo utique quod non videtur. »

Augustinus præterea [6] « cavendum » admonet, « ne Deum putemus habere corporalia membra, et ne in illud incidamus sacrilegium, quo execratur Apostolus eos [7], qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis. Tale enim simulacrum Dei nefas est Christiano in templo collocare : multo magis in corde nefarium est ; ubi vere est templum Dei, si a terrena cupiditate, atque errore mutetur. »

III. Alterum ex antiquorum scriptis observatione dignum est : cum sint imaginum genera duo ; picta effigies, et statua ; videri prius in usu magis apud veteres Christianos extitisse ; imo vero quosdam existimasse unum illud licitum esse, altero, tanquam gentilium proprio, rejecto. Certe si quis loca illa relegat, quæ hoc, et antecedenti capite ad usum sacrarum imaginum ex Patribus attulimus, animadvertet nullam fere, nisi picturæ, mentionem ibi fieri, vel colorum, ac ceræ : de statuis vix unquam, aut raro loqui.

Germanus vero Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad Thomam Claudiopolitanum episcopum, quæ est de imaginibus, perquam

(1) In 7. Syn. pag. 503. A. Διὰ τί τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐχ ἱστοροῦμεν, καὶ ζωγραφοῦμεν; Ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τίς ἐστιν, καὶ Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἱστορῆσαι, καὶ ζωγραφῆσαι. Καὶ εἰ ἐθεασάμεθα, καὶ ἐγνωρίσαμεν, καθὼς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, κακεῖνον ἂν εἴχομεν ἱστορῆσαι, καὶ ζωγραφῆσαι.

(2) GERM. in sept. Synod. act. 4. p. 665 A. Οὐδὲ γὰρ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰκόνα, ἢ ὁμοίωμα, ἢ σχῆμα, καὶ μορφήν τινα ἀποτυποῦμεν· ἣν οὐδὲ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀγγέλων αἱ ὑπερέχουσαι τάξεις οὔτε κατανοεῖν, οὔτε ἐξιχνιάσαι ὅλως ἰσχύουσιν.

(3) ORIG. 6. cont. Cels. pag. 292. Κἂν τινες δὲ μὴ ταῦτά φασιν εἶναι τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ μιμήματων ἀληθινῶν, κἀκείνων σύμβολα, οὐδὲν ἧττον καὶ οὗτοι ἐν βαναύσων χερσὶ τὰ μιμήματα τῆς θεότητος φανταζόμενοι εἶναι ἀπαίδευτοί εἰσι, καὶ ἀνδράποδα.

[1] In 7. Syn. Act. 4. p. 700. et seq. — [2] Lib. 1. c. 3. § 6. et seq. — [3] Damasc. pag. 701. et seq.

[4] P. 730. et seq. ut in 735.— [5] Amb. Oct. 12. col. 961. I.— [6] Aug. l. de fide, et Symb. c. 7. to. 3. — [7] Rom. 1. 23.

erudita, videtur statuarum usum ab Christianis abjudicare, et gentilibus delegare; idque cum aliis in locis epistolæ illius indicat, tum sub finem ejusdem manifestius. Postquam enim historiam illam ab Eusebio proditam retulit statuæ in Christi honorem ab muliere apud Paneadem collocatæ; ista subjicit : « (1) Nec eo vero nos ista dicimus, tanquam æreas statuas facere studeamus : sed ut tantummodo significemus; cum illud ex gentili more factum non repudiaverit Dominus, verum longo tempore suæ bonitatis miraculum in eo demonstrari ipsi placuerit; sanctiorem illam, quæ apud nos obtinuit, consuetudinem nefas esse vituperare. » Videtur id, quod Eusebius in sua narratione posuit, mulierem illam in erigenda Christi in memoriam, et honorem statua ærea institutum usurpasse gentilium, interpretari sic, uti statuas dicare proprium fuerit illorum; cum Christiani sola Christi pictura contenti essent. Huc vero referendum illud est, quod supra demonstravi [1], Hebræorum magistros existimare, solas extantes, et protuberantes effigies legis præcepto esse vetitas, non planas, ac pictas, sive textorio opere factas.

Locus est in epistola 49. Gregorii Nazianzeni, ex quo perperam usus statuarum in Ecclesia veteri comprobatur. Qua in epistola Gregorius ad Olympium præfectum pro Diocæsareensi civitate scribit, quæ ob facinus aliquod perpetratum, pœnam commiserat. Hujus igitur exitium deprecans, inter cetera commiserationem sic movet : « (2) Canitiem nostram, *inquit*, honorato : quibus acerbum sit, si magnam olim habentes urbem, nunc ne urbem quidem habeamus : ac ferarum domicilium sit post imperium tuum templum illud, quod extruximus Deo; tum omnis illius ornatus. Neque enim si statuæ dejiciantur, acerbum istud est; tametsi alioqui sit acerbum : nec de his nos facere sermonem existimes, quorum studium circa meliora versatur. » Ad hunc locum Basilius adnotat, « Gregorii tempore ædes sacras statuis, et imaginibus ornatas fuisse; » quasi de sacris ibi statuis loquatur Gregorius : idque aliis persuasit. Sed perspicuum est, profanas illic statuas intelligi, quæ ad magnarum urbium ornamentum in locis publicis collocari solebant. Quod et verba ipsa Gregorii palam ostendunt : quibus negat se de templo, et ejus ornatu omni sollicitum esse; de statuis vero nihil admodum; eo quod longe præstantiorum rerum studio detineatur. Itaque sibi ipse contradiceret, si de sacris imaginibus loqueretur, ac de quibus sollicitum se esse dixit, mox negaret se esse sollicitum.

IV. Hujusmodi aliquid de statuis innuere videtur Stephanus Bostrorum episcopus; cujus hæc sententia in Nicæna synodo secunda profertur : « (3) De sanctis imaginibus confitemur, quod omne opus in nomine Dei factum bonum est, et sanctum. Nam aliud est imago, aliud statua, hoc est simulacrum animantis. Cum enim Deus formaret Adamum, hoc est conderet, dixit, Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram; et fecit hominem ad imaginem Dei. Quid enim? num quia imago Dei est homo, ideo simulacrum est, id est idololatria, et impietas? Nequaquam fiat. » Ibi statuam, vel simulacrum indicat idolum esse; neque, ut imaginis nomen, ad licitas effigies accommodari.

Extat vetus canon apostolorum in Antiochena quadam synodo ab illis, ut ferunt, editus : qui de imagine, imo, ut interpres arbitratus est, statua Christi Domini decrevit sic : « (4) Ut hi, qui salvantur, circa idola non errent : sed pro eis Dei virilem et manufactam

(1) Germ. in 7. Syn. act. 4. pag. 679. D. Οὐ τοῦτο δὲ λέγομεν ἡμεῖς, ὥστε τὰς ἐκ χαλκοῦ στήλας ἐπιτηδεύειν ἡμᾶς, ἀλλ' ἡ μόνον δηλῶσαι ὅτι καὶ τὸ κατ' ἐθνικὴν συνήθειαν μὴ ἀποποιησαμένου τοῦ Κυρίου, ἀλλ' εὐδοκήσαντος ἐν αὐτῷ ἐπιδείκνυσθαι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος τὴν θαυματουργίαν, τὸ παρ' ἡμῖν εὐαγέστερόν πως κρατῆσαν ἔθος κακίζειν οὐχ ὅσιον.

(2) Nazianz. pag. 810. C. Τίμησον δὲ τὴν ἡμετέραν πολίαν· οἷς δεινὸν εἴ ποτε τὴν μεγάλην πόλιν ἔχοντες, νῦν μηδὲ πόλιν ἔχοιμεν· καὶ θηρίων εἰκητήριον γένοιτο μετὰ τὴν σὴν ἀρχήν ὅ, τε ναὸς, ὃν ἠγείραμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ περὶ τοῦτον ἡμῖν φιλοκαλία. Οὐδὲ γὰρ εἰ ἀνδριάντες κατενεχθήσονται, τοῦτο δεινὸν, εἰ καὶ ἄλλως δεινόν. Μηδὲ περὶ τούτων νομίσῃς ἡμῖν εἶναι τὸν λογον, οἷς περὶ τὰ κρείττονα ἡ σπουδή.

(3) Steph. in act. 2. 7. Syn. p. 561. Οἵ τινες δὴ περὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων ὁμολογοῦμεν ὅτι πᾶν ἔργον τὸ γινόμενον ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἀγαθόν ἐστι, καὶ ἅγιον· ἄλλο γάρ ἐστιν εἰκὼν, καὶ ἄλλο ἄγαλμα, τουτέστι ζῴδιον. Ὅτε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἔπλασε, τουτέστιν ἐδημιούργησεν, ἔλεγε· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν. Καὶ ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐν εἰκόνι Θεοῦ. Τί γὰρ; ὅτι εἰκὼν Θεοῦ ἐστιν ἄνθρωπος, ἄγαλμά ἐστι, τουτέστιν εἰδωλολατρεία, καὶ ἀσέβεια; μηδαμῶς γένοιτο.

(4) Canon. apost. Τοῦ μὴ πλανᾶσθαι τοὺς σωζομένους εἰς τὰ εἴδωλα. Ἀλλ' ἀντεικονίζειν τὴν θεανδρικὴν χειροποίητον στήλην τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ἀντικρὺ τῶν εἰδώλων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ μηκέτι πλανᾶσθαι εἰς εἴδωλα, μηδὲ ὁμοιοῦσθαι τοῖς Ἰουδαίοις.

[1] Hoc lib. c. 6. § 6.

stelam veri Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, ipsiusque servorum contra idola, et Judæos : nec circa idola amplius errent, nec Judæis similes fiant. » Latinus interpres synodi septimæ *Deivirilem statuam* vertit. Est enim στήλη *columella*, vel *cippus* : qui nonnunquam ad humani capitis figuram effigiatus erat ; ut Hermæ, ac viales Mercurii. Verum nudam interdum columellam, aut staticulum significat, cui appicta, vel appensa erat imago picta. Unde verbum ἀναστηλώσαι sæpenumero de iconibus tabulisque pictis usurpatur, et idem est ac erigere, et in propatulo ponere. In actis Silvestri papæ [1], quæ laudantur ab Hadriano papa in epistola ad Constantinum et Irenem, mentio fit imaginum pictarum Petri et Pauli quas Pontifex Imperatori ostendit: isque Christianus factus ecclesias ædificasse dicitur, ἀναστηλῶν, id est *erigens* in illis easdem iconas apostolorum ; quod verbum paulo post Hadrianus repetit [2]. Ita Synodus sexta canone 82. cujus paulo ante mentionem fecimus, præcipit loco imaginis agni, deinceps Salvatoris effigiem ἀναστηλοῦσθαι. « (1) Ut igitur, *ait*, quod perfectum est etiam coloribus expressum in omnium depingatur oculis, ejus qui tollit peccatum mundi agni Christi Dei nostri, (secundum) humanam formam etiam in imaginibus deinceps loco veteris agni, erigi statuimus. » Igitur ἀναστηλοῦσθαι dicuntur etiam pictæ tabulæ, quia in altum eriguntur, quasi tituli, et monimenta catholicæ professionis. Ita Germanus patriarcha Constantinopolitanus in epistola ad Thomam Claudiopolitanum episcopum, imperatores ait, « (2) in titulum, ac monimentum sui in Deum amoris, pro foribus palatii imaginem erexisse, in qua apostolorum et prophetarum, necnon crucis effigies pinxerunt. » Itaque στήλη idem est atque ἀνάθημα, de qua voce vide quæ in Miscellaneis exercitationibus olim ad Julianum adnotavimus [3] ; et ἀνατίθεσθαι idem est, quod ἀναστηλοῦν. Sic ἀναστηλογραφεῖν, vel στηλογραφεῖν, et similia vocabula passim usurpantur in septima Synodo [4].

Jam quod ad illum canonem apostolicum attinet, quem primus edidit in lucem Franciscus Turrianus [5] ; eum puto suppositititium esse : cujusmodi sunt pleraque Græcorum recentiorum ; idque satis evincit nomen ipsum θεανδρικῆς antiquitati illi neutiquam usitatum, et a Dionysio primitus inventum. De quo, si usurpatum ab apostolis foret, minus turbarum esset exortum.

Ceterum tametsi fatendum sit imagines pictas in usum antiquioris Ecclesiæ frequentius receptas esse, quam statuas ; ut ex iis constat, quæ hactenus dixi ; non est tamen existimandum, vetitas istas esse, aut idololatriæ vel umbram ullam continere : cum sit eadem ambarum causa ; nec inter eas discrimen sit ullum : ut, sive Decalogi interdicto prohibeantur imagines ; quod Iconomachi contendunt : sive non prohibeantur ; quod catholica defendit Ecclesia : non minus ad pictorum, quam ad statuariorum opera, vis illa legis pertinere putanda sit. Tum vero statuis auctoritatem adstruit illa, quam supra commemoravi, ab Syrophœnissa muliere Christo dicata, et illustribus approbata miraculis.

Par esse judicium debet de imaginibus Dei, ac sanctæ Trinitatis, quas nefas esse proponere quidam existimant theologi ; licere vero probabilius asserunt alii : eaque jam usu, et communi Catholicorum assensu inveteravit opinio ; nimirum ut eatenus figurari Deus possit, qua sub externa aliqua specie aspectabilem se hominibus præbuit. Sane Spiritum sanctum columbæ figura solitum exprimi, notissima res est ; idque Paulinus ostendit antecedenti a nobis capite laudatus [6]. De quo vide quæ Bellarminus latissime disputavit [7].

VII. Sane angelos sanctos corporis licet expertes imaginibus exprimi, et eas colendas esse decrevit septima Synodus : ubi et causam hanc adjungit ; quod « (3) justis hominibus humana specie apparuerunt. »

Et Tharasius eadem actione quarta prudenter emendans id quod Joannes Thessalonicensis dixerat, eamdem cur pingi angelos fas esset rationem attulit. Cum enim in Synodo lectum esset fragmentum dialogi cujusdam Joannis illius, in quo Christianum sanctum

(1) Trull. syn. can. 82. Ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κἂν ταῖς χρωματουργίαις, ἐν ταῖς ἁπάντων ὄψεσιν ὑπογράφηται· τὸν τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν (κατὰ) τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, καὶ ἐν τάῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ ἀνασθηλοῦσθαι ὁρίζομεν.

(2) Germ. in sept. Syn. pag. 678. B. Στήλην ἀληθῶς τῆς οἰκείας φιλοθεΐας τῶν πρὸ τὴν βασιλείων λέγω εἰκόνα, ἐγείραντες, ἐν ᾗ τῶν Ἀποστόλων, καὶ Προφητῶν ἀναθέμενοι τὰς ἰδέας.

(3) Syn. 7. act. 4. pag. 682. Τῶν τε ἁγίων, καὶ ἀσωμάτων ἀγγέλων. Ὡς ἄνθρωποι γὰρ τοῖς δικαίοις ἐνεφανίσθησαν.

[1] In Syn. 7. Act. 2. p. 556. B. — [2] Ibid. p. 557. vers. 4. — [3] C. 13. et seq. — [4] Ut Act. 6. p. 778.

[5] Turr. in lib. 1. Def. can. Apost. c. 25. et apud Baron. ad ann. 57. § 111. — [6] § 8. — [7] Lib. 2. de Ima. c. 8.

virum cum gentili disputantem introduxit; atque hic sciscitatus esset, quo tandem modo Christiani angelos intellectiles, expertesque corporis pingerent, et adorarent : respondet sanctus; angelos non esse prorsus incorporeos, sed aereis, aut igneis, ac tenuibus præditos esse corporibus et circumscriptos; ceterum humana figura ideo repræsentari, quod sub ea visi sint ab iis, ad quos missi fuerant : Tharasius his perlectis, postremum hoc arripuit : « Patrem illum ostendisse etiam angelos esse pingendos, quoniam circumscripti sunt, et velut homines multis apparuerunt. » Nullam igneorum aut aereorum corporum mentionem fecit, sed hoc potissimum argumento persuasit sibi, angelos coloribus exprimi sub humana specie licere, quod tales hominibus apparuerint.

Ita Gregorius Nazianzenus initio Orationis 23. « (1) Angelicum esse *ait*, candorem vestitus, et splendorem, cum corporea forma exprimuntur. »

Quamobrem hæc eadem ratio probat, Deum quoque, divinasque personas ea ipsa, quam assumentes apparuerunt, specie posse repræsentari. De hac spiritualium rerum expressione per lineamenta corporea, et imagine vide eruditam sancti Nicephori Constantinopolitani patriarchæ disputationem, in qua de Cherubinis agit [1].

VIII. Adversus hæc ab Iconomachis nonnulla proponuntur antiquorum testimonia, quæ usum imaginum damnare videntur : de quibus paucis agendum est hoc loco; quandoquidem uberiorem eorum tractationem tot eruditorum hominum commentarii suppeditare possunt. Ac pleraque forsitan illorum explicari ratione ista queunt, quam initio antecedentis capitis exposui : nempe imagines primis Ecclesiæ temporibus minus frequenter usurpatas esse; quemadmodum externos alios quosdam religionis ritus; qui nec ex sese damnandi erant, et postea, metu offensionis ac periculo sublato, pie ab Christianis sunt recepti. Quare non illud esse mirandum, si quibus in provinciis, et Ecclesiis, nondum ascita consuetudine adhibendarum imaginum, inventi sunt qui, cum primum ibi conspectæ sunt, exhorrescerent, et tanquam minime licitas respuerent. Quanquam non desunt propriæ ad singula responsiones ab viris doctis solerter excogitatæ, citra generalem illam exceptionem : quibus uti commode liceat.

Ejusmodi est Eliberitani concilii canon 26. qui sic habet : « Placuit picturas in ecclesia esse non debere; ne qui colitur, aut adoratur in parietibus depingatur. » De quo probabilem illorum puto esse conjecturam : qui quo tempore synodus illa celebrata est, recentem adhuc idololatriæ memoriam fuisse dicunt; ob idque nondum expedisse, Christianorum in oratoriis ac templis imagines statui. Aliis aliud placet : quorum scripta sunt ad manum [2].

Celeberrimus eadem de re est Epiphanii locus ex epistola, quam ad Joannem Hierosolymitanum episcopum scriptam latine vertit Hieronymus, et est inter hujus epistolas ordine sexagesima. In qua narrat Epiphanius se in Palæstina, cum ad vicum quemdam venisset, qui dicitur Anablatha, ibique ecclesiam invenisset; « cujus in foribus velum pendebat tinctum, atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam. Non enim satis memini, *inquit*, cujus fuerit. Cum ergo hoc vidissem in ecclesia Christi contra auctoritatem Scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, etc. » Mox ait se de Cypro velum aliud misisse. « Nunc autem misi, *inquit*, quod potui reperire; et precor ut jubeas presbyteros ejusdem loci suscipere velum a latore, quod a nobis missum est; et deinceps præcipere in ecclesia Christi istiusmodi vela, quæ contra religionem nostram veniunt, non appendi. »

Ad hunc locum varia sunt responsa Catholicorum. Quidam laciniam hanc ad Epiphanii epistolam adtextam esse putaverunt. Alii non Christi, vel sancti alicujus imaginem fuisse; sed profani cujuspiam hominis, quæ tanquam sancti alicujus ibi repræsentabatur. Hæc pluribus disputata reperies apud eos, qui de imaginibus scripserunt. Fortassis eo pertinebit quod paulo ante monui, nondum in Cypro, ubi habitabat Epiphanius, usitatum istud fuisse, ut imagines in ecclesiis hujusmodi proponerentur. Quod nisi cui probetur, poterit eo esse contentus, quod præ ceteris Gabriel Vasquez uberrime de illa re disseruit [3].

IX. In opere Carolino lib. 4. cap. 25. idem illud Epiphanii testimonium in medium affertur : nec tamen factum illius approbatur; quod in eo conscissa referatur qualiscumque effigies : a quo gallicanos præsules abhorruisse supra notavimus. Omnino vero persuadere

(1) Nazianz. pag. 409. D. Ἀγγελικὸν ἡ λαμπροφορία, καὶ ἡ φαιδρότης, ὅταν τυποῶνται σωματικῶς.

[1] Niceph. tom. 4. par. 2. Bibl. col. 1141. et seq. — [2] Ut Bar. ad ann. 57. § 122. Bellar. 2. de imag. cap. 9. Vasq. in 3. Par. Disput. 105. c. 2. — [3] Disp. 105. c. 3. et seq.

mihi nequeo ad Epiphanii reliquam epistolam, aut Hieronymi latinam interpretationem, adtextam illam fuisse partem.

Alius Epiphanii locus in septima Synodo ab Iconoclastis productus legitur actione sexta, ex epistola ad Theodosium imperatorem [1] : in qua de abolendis imaginibus apud collegas suos episcopos multum se laborasse testatur; sed Catholici falso inscriptam, et suppositiam illam epistolam esse respondent.

In iisdem actis Synodi septimæ Eusebii Pamphili epistola continetur ab Iconoclastis citata [2], ad Constantiam Augustam; quæ postulaverat, ut ad se Christi imago mitteretur.

Cui respondens Eusebius [3] negat id posse fieri : quod cum duplici Christus natura constet, divina, et humana; neutrius imago possit exprimi : non divinæ, quam nemo cognoscit : non humanæ, quæ tota in divinitatem est absorpta. Adversus hæc excipiunt Catholici ; hæreticum fuisse Eusebium , nec ei fidem ullam habendam. Ego vero spuriam et ab hæreticis Iconoclastis confictam fuisse illam arbitror; certe Eusebiani stili, ac characteris venam non habet : ut quivis in ejus lectione detritus facile perspiciet.

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

De cultu sacrarum imaginum; in quo Catholici quidam dissenserunt. — 2. Synodi septimæ de eo decretum. — 3. Imagines non esse damnandas. — 4. Cur adhibendæ visæ sint. — 5. Cujusmodi cultu venerandæ sint. — 6. Ad σχετικὸν cultum intelligendum utilia quædam explicata. — 7. Imaginis et prototypi unam esse adorationem. — 8. Declaratur hoc ex Patribus. — 9. Arianorum calumnia in imaginum exponenda proprietate. — 10. Gregorii Nazianzeni illustris, et perdifficilis locus explicatur.

I. Quæ de adhibendis, et in ecclesiis collocandis imaginibus dicta sunt superiori capite, minorem habent controversiam : nec iis multum adversariorum manus obsistet ; qui hoc præcipue Catholicis objicere consueverunt, non quod imagines habeant, sed quod eas cultu, ac veneratione dignentur. In quo prorsus absurdi et imperiti mihi solent videri, et a seipsis turpissime dissidentes; etenim quo potissimum opinionis suæ, ac judicii, quod de Catholicis faciunt, firmamento nituntur, id non modo coli, adorarive ; sed etiam fieri, et haberi qualicumque in æstimatione factas imagines prohibere debet, si recte ratiocinantur. Quippe Decalogi præcepto illo, quo idolis interdicitur, etiam sacras Catholicorum imagines proscribi sentiunt, et idola sæpius illas esse dicunt. Quod si verum est, non modo cultui earumdem intercedere debent, sed etiam molitioni. Quare non otiose in illo veluti primo gradu disputatio nostra constitit, ut imagines sacris in locis rite, ac citra culpam collocari, testimoniis veterum, et exemplis ostenderet. Nunc de cultu earum acturis ante omnia repetendum illud est Iconomachorum discrimen, quod supra hoc ipso libro proposuimus [4]; quorum alii sacras imagines penitus abolendas existimarunt, ac nec erigi pietatis et religionis causa passi sunt, et ereptas demoliti sunt, ac fregerunt; unde Iconoclastæ nominati sunt. Alii, sola eorum veneratione damnata, haberi tamen in propatulo, et in ecclesiis ad ornatum, ac memoriam retineri voluerunt. Cujusmodi per gallicanas Ecclesias tum erat vulgata sententia, cum de imaginibus apud Græcos exorta contentio est. Testes hujus rei sunt, qui hodieque supersunt ab gallicanis scriptoribus editi de hac quæstione commentarii; velut Jonæ Aurelianensis, Walafridi Strabonis; Caroli M. et antistitum regni ejusdem, qui Ludovico pio regnante de ea rogati epistolam illam scripserunt anno 825. quæ synodi Parisiensis titulo est inscripta.

Qui omnes græcorum Iconoclastarum temeritatem, et sacrilegium non minus acriter insectantur, quam Catholici, qui illos in Synodo septima damnarunt, et hæreticos judicarunt. Hac re animadversa, quid de veneratione, cultuque sacrarum imaginum habeat

[1] Tom. 5. Conc. p. 774. — [2] Citat. a Moli. lib. 7. cont. Card. Per. c. 2.

[3] Eus. epist. legit. in Act. 6. Syn. 7. p. 784. — [4] Cap. 11. et seq.

catholica professio, ex ipsius Nicænæ synodi, et œcumenicæ septimæ decreto constituemus; et quæ ad hoc pertinent non ponemus hic illius tantummodo verba, sed etiam explicare, illustrareque conabimur.

II. Sic igitur septima Synodus in eo, quem ὅρον nominat, hoc est fidei definitionem, totum illud dogma complectitur. « (1) Statuimus, *inquit*, cum omni exacta cura, et diligentia, similiter ac sanctæ crucis et vivificæ figuram, venerandas et sanctas imagines palam proponi, quæ coloribus tessellisve constant, aut alia quavis idonea materia in sanctis Dei ecclesiis, in sacris vasis, et vestibus, necnon parietibus et tabulis, ædibus, ac viis: nempe tum Domini, ac Dei, et salvatoris nostri Jesu Christi imagines, tum incontaminatæ dominæ nostræ sanctæ Dei genitricis, necnon honorabilium angelorum, ac sanctorum omnium, et piorum virorum. Quanto enim frequentius per imaginatam expressionem videntur, tanto magis qui illas intuentur, ad prototyporum recordationem et desiderium excitantur; et ut ipsis osculum, et honorariam adorationem deferant, non tamen verum, secundum fidem nostram, latriæ cultum, qui soli divinæ naturæ convenit. Sed eodem modo veneremur, quo figuram prætiosæ ac vivificæ Crucis, et sancta Evangelia, ac cetera sacra donaria; tum ut suffitus, et lumina ad illas honorandas adhibeantur: quæ fuit antiquorum religiosa consuetudo. »

Hanc de imaginum cultu œcumenicæ Synodi sanctionem velut in partes secantes, ad ea accommodabimus quæ de hoc argumento disputari a nobis, observarique ratio instituti postulat. Horum primum est, quod ante omnia præcipit ἀνατίθεσθαι, hoc est *erigi*, *dicari*, *consecrari* venerandas imagines. Nam duo facinora erant improbæ illius hæresis, quam illo suo decreto configere studuerunt: alterum, quod imagines omnes demoliendas, ac dejiciendas, frangendasque curaverant; alterum, quod omni eas honore, ac veneratione spoliaverant: et utrumque ideo, quod idola hæc esse jactabant; quæ non alio tractare modo Christiani veteres solebant. Contra hæc ambo flagitia Catholicos armat Nicæna ista synodus: quæ primum collocari in propatulo, et erigi sacras imagines jubet, quod et ἀναστηλοῦν vocari consuevisse, capite antecedente dixi.

III. Quocirca Christi et sanctorum imagines non esse damnandas, sed in sacris locis ponendas constanter asseverarunt Catholici omnes, quamvis de cultu nonnulla inter hos esset contentio. Claudium certe Taurinensem communiter execrati sunt; « Qui immoderato, et indiscreto zelo succensus, non solum picturas sanctarum rerum gestarum; quæ non ad adorandum, sed solummodo (teste B. Gregorio) ad instruendas nescientium mentes, in ecclesiis sunt antiquitus fieri permissæ: verum etiam cruces materiales, quibus ob honorem, et recordationem redemptionis suæ, sancta consuevit uti Ecclesia, a cunctis parochiæ suæ basilicis dicitur delevisse, evertisse, et penitus abdicasse. » Ita Jonas Aurelianensis libro primo contra Claudium [1]. Carolinum item opus in præfatione, Iconoclastas, eorumque pseudosynodum Constantino Copronymo imperante celebratam condemnat, quod «imagines in ornamentis ecclesiæ, et memoria rerum gestarum ab antiquis positas incauta abolerent abdicatione: quodque Dominus de idolis præcepit, hoc illi de cunctis imaginibus perpetrarent. » Et libro secundo, capite 23. testatur gallicanos præsules media via inter frangentes imagines, nec ad memoriam in ornamentis ecclesiæ retineri permittentes, et adorantes incedere; quemadmodum et Gregorium magnum ait in epistola ad Serenum Massiliensem docuisse, cujus hæc verba sunt [2]: « Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari posset, habuisse laudamus: sed frangere easdem imagines non debuisse judicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codi-

(1) Syn. 7. act. 7. pag. 819. C. Ὁρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ, καὶ ἐμμελείᾳ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου, καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς, καὶ ἁγίας εἰκόνας τὰς ἐκ χρωμάτων, καὶ ψηφίδος, καὶ ἑτέρας ὕλης ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι, καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε, καὶ σανίσιν, οἴκοις τε, καὶ ὁδοῖς· τάς τε τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνας, καὶ τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, τιμίων τε ἀγγέλων, καὶ πάντων ἁγίων, καὶ ὁσίων ἀνδρῶν. Ὅσῳ γὰρ συνεχῶς δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ὁρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας θεώμενοι διανίστανται πρὸς τὴν τῶν πρωτοτύπων μνήμην τε, καὶ ἐπιπόθησιν, καὶ ταύταις ἀσπασμὸν, καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἐπρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει. Ἀλλ' ὃν τρόπον τῷ τύπῳ τιμίου, καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι· καὶ θυμιαμάτων, καὶ φώτων προσαγωγὴν πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιεῖσθαι, καθὼς καὶ τοῖς ἀρχαίοις εὐσεβῶς εἴθισται.

[1] Jon. Aur. lib. 1. col. 538. B. tom. 4. Bibl.

[2] Lib. 7. epist. 111.

cibus non valent. Tua ergo fraternitas et illas servare, et ab earum adoratu populum prohibere debuit. » Quo in loco Gregorius rationem asserit cur imagines, et picturæ in ecclesiis proponendæ sint et aptam, et a plerisque Catholicis usurpatam; ad quam Germanus Constantinopolitanus alteram adjicit non minus idoneam. Nam « (1) Domini, *inquit*, figuræ secundum carnem in imaginibus effingi speciem, ad hæreticorum confutationem pertinent, qui adumbratione sola, non revera hominem illum esse factum delirantes asserunt: tum ad eos docendos, ac velut manu deducendos, qui in sublime contemplationis spiritalis attollere se nondum omnino queunt, sed corporali quadam consideratione opus habent ad eorum confirmationem, quæ auditu perceperunt. » Hanc vero rationem, quæ ad rudium institutionem imagines asciscendas esse demonstrat, Carolinum opus elevare studet, et adversus eam meras nugas accumulat libro secundo, capite 22.

Certe illud inficiari nemo potest, quod plurimis exemplis, et magnis auctoribus approbatur in septima Synodo, multis profuisse sanctarum imaginum aspectum, non solum rudibus, et idiotis, sed etiam gravibus, et doctis viris, ad animi fructum, et virtutis amorem incitandum ; ut de Maria Ægyptiaca proditum est, quæ ex imaginis B. Mariæ contuitu admirabilem illum, ac toto orbe prædicandum hausit pœnitentiæ ac devotionis affectum : et de seipso quoque Gregorius Nyssenus tanta vir doctrina, tantaque eruditione præditus testatur, ad Abrahami, et oblati ab eo unici filii picturam in imagine conspectam uberem se vim lacrymarum profudisse; uti supra meminimus : ut alia prætereamexempla, quæ et innumera sunt in historiis, et in seipso nemo non experitur catholicus. Quæ autem Carolinum opus ad ista reponit, frigida, ut dixi, sunt, et insulsa.

IV. Est autem prior illa, quam Germanus attulit, ratio valde notanda : Christi præsertim effigiem vel ea de causa pingi oportere, ut Manichæorum, ac similium pestium, quos Phantasiastas vocarunt, excludatur insania : qui veram carnem, ac nostri similem detrahebant Christo Domino, ob idque imaginem ejus fieri nullam oportere dicebant; ut supra monuimus initio capitis undecimi. Hinc illud frequentius in septima Synodo, et ab iis, qui contra Iconoclastas decertarunt, repetitum, inculcatumque est a Catholicis, nullam nisi corporatæ substantiæ imaginem fas esse fieri : ex quo id erat consequens, eos, qui imaginem Christi ullam exprimi non paterentur, veram illi carnem, humanamque denegare substantiam : ex quo tanto major hæreticis istis conflabatur invidia ; quibus idcirco Judæorum, Manichæorum, et ejusmodi alia imponebant nomina Christianis auribus infesta.

Præterea illud in decreto animadvertendum ; pro confesso id assumptum fuisse, crucem sanctam, et ejus effigiem ex instituto Ecclesiæ in locis sanctis collocatam esse, cum ejus exemplo Synodus de imaginibus idipsum caverit. Vide quæ de cruce, crucisque veneratione supra disseruimus [1].

Quin illud etiam, quod antecedenti dictum est capite, liquet : de solis picturis liquidam, et expressam facere mentionem synodale decretum, quæ vel colorum varietate, vel tessellis segmentisque musivi operis constant : de statuis non loqui; quarum tamen, uti dixi, eadem esse causa videtur, ac coloribus depictarum imaginum.

V. Sequitur definitionis pars præcipua de cultu et veneratione sanctarum imaginum; quod primarium hujus tractationis argumentum est. Hanc Synodus affirmat esse ἀσπασμὸν, id est *osculum, et honorificam adorationem ;* non vero λατρείαν esse, qui cultus uni Trinitati debetur. De adoratione, ac latria latius disseruimus in capite secundo hujus libri. Nihil in septima Synodo et eorum scriptis, qui imagines propugnarunt, sæpius repetitum videas, quam ista vocabula, quibus venerationis modum explicant. Leontius Neapoleos in Cypro episcopus [2] ἀσπασμὸν, et προσκύνησιν tribuit : Tharasius [3] ἀσπασμὸν, καὶ τιμητικὴν διάθεσιν, id est *affectum honorandi ;* λατρείαν vero denegat : ut et Germanus Constantinopolitanus in epistola ad Thomam Claudiopolitanum σέβας, et λατρείαν adimit, quam Tharasius [4] προσκύνησιν κατὰ λατρείαν, id est *latriæ adorationem* nominat : eaque rejecta, solam dat simplicem προσκύνησιν, quæ est ἔμφασις τιμῆς, hoc est *honoris signifi-*

(1) Germ. in epist. ad Thomam Claudiopol. in sept. Syn. act. 4. pag. 672. Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου τῆς κατὰ σάρκα ἰδέας ἐν εἰκόσι τυποῦσθαι τὸν χαρακτῆρα, εἰς ἔλεγχον μέν ἐστι τῶν φαντασίᾳ, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ ἄνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι ληφῳδούντων αἱρετικῶν· χειραγωγίαν δέ τινα τῶν μὴ πάντη εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάγεσθαι τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἐξισχυόντων· ἀλλὰ δεομένων καί τινος σωματικῆς κατανοήσεως πρὸς τὴν τῶν ἀκουσθέντων βεβαίωσιν.

[1] Cap. 7. et seq. — [2] In Syn. 7. Act. 4. p. 634.

[3] Thar. ibid. p. 630. et seq. — [4] Ibid. p. 639.

catio, ut ex Anastasio Antiocheno declarat, et ἀσπασμὸς, ut in epistola ad Imperatores docet [1]. Sic Gregorius secundus Romanus pontifex in epistola prima ad Leonem Isauricum imperatorem ait, « (1) mortales omnes, adoratione diaboli rejecta, imagines adorare instituisse, non latriæ cultu, sed habitudine, ac relative. »

Eadem reperies in Excerptis sententiarum de venerandis imaginibus ex Synodo septima [2]: ubi λατρεία, et λατρευτικὴ προσκύνησις abjudicatur ab imaginibus; conceditur vero simplex προσκύνησις, καὶ ἀσπασμὸς, καὶ τιμὴ. Addunt eadem excerpta, Christo convenire λατρευτικὴν προσκύνησιν, et φυσικὴν, hoc est *latriæ adorationem, et naturalem :* imagini vero Christi σχετικὴν, καὶ ὁμωνυμικὴν, καὶ ὑποστατικὴν, id est *relativam, æquivocam, et hypostaticam.* In quibus omnibus animadvertes, λατρείαν, vel λάκρευτικὴν προσκύνησιν, opponi σχετικῇ, nec ullam λατρείαν σχετικὴν agnosci ab illis Patribus. Quæ ut omnia plenius percipiantur, paulo accuratius enucleanda sunt.

VI. Imprimis vero memoria repetendum istud est, quod hoc in libro capite secundo commemoratum est [3]; religiosum omnem honorem, ad excellentiam quamdam referri, et eam respicere, maxime virtutis ac sanctitatis; ac pro eo atque inest in eo, quod colitur, præstans illa dignitas, ac forma, sic honorificum ad illud pertinere ac tendere affectum animi. Quoniam autem Deus in se solus perfectissimam illam dignitatem, et excellentiam obtinet; quemadmodum et ὀντότητα, id est *entitatem;* adeo ut creatæ res omnes si cum eo comparentur, nihil omnino sint, nec boni quidquam, et honore digni habeant : eo fit, ut honor, ac religiosus cultus unum proprie Deum ambiat : creaturas vero secundo loco, et ἀναλόγως, vel ὁμωνύμως, et σχετικῶς, hoc est *habitudine* quadam, et *proportione;* quatenus ut entis rationem, ita quæ eam consequuntur, et inter hæc, illam ipsam, cui cultus et honor impenditur, qualitatem formamque participant. Porro σχέσιν illam, id est *habitudinem*, et *relationem* duplicem esse illic ostendimus : alteram, cui non subest creata ulla qualitas, et excellens forma; puta virtus, et sanctitas ex divinæ communicatione manans; cui veneratio debetur, quemadmodum in mutis et inanimis, aut ratione carentibus evenit : in quibus honor ille, qui defertur, neutiquam insistit, nec adhærescit; sed quantus quantus est, ad prototypum transit : ut sit mera illa σχέσις, et, ut ita dicam, *transitoria.* Alteram vero diximus esse, quæ in eo, per quod transit ad principale, dignitatem quamdam, et excellentiam propriam invenit; quæ suum cultum, et honorem meretur. Ita religionem, cum ad unum præcipue referatur Deum, nihilominus ad angelos, hominesque sanctos post illum respectare, et eis honoris aliquid adspergere.

Ex his perspicue concluditur, cultum illum, qui imaginibus attributus est, prioris esse generis, ac mere σχετικὸν, nec in ipsis consistere; sed verissime de illis Basilii pervagatam illam usurpari sententiam : « (2) Honorem imaginis transire ad prototypum. » Atque hoc de λατρείᾳ potissimum et intelligi par est, et ab Iconomachorum adversariis tractatoribus defenditur : qui λατρείαν, σχέσει, et λατρευτικῶς, ei, quod est σχετικῶς, opponunt, uti paulo ante memini. Quamobrem non est sejunctus, ac divulsus honor imaginis ab exemplari; nec separatim ab hoc illa colitur. De quo legenda sunt omnino Excerpta de imaginibus ex septima Synodo descripta; qui liber [4] sententias Patrum de hoc argumento complectitur : quarum etiam nonnullas ex libris sanctorum Germani, Nicephori Constantinopolitanorum episcoporum, ac Theodori Studitæ collegit Euthymius in Panoplia, titulo undecimo : et nos supra libro quinto quasdam ex illis explicavimus [5]; præsertim illam quæ imaginem affirmat hypostasi non distare a prototypo, sed natura duntaxat : ex quo efficitur id, quod dixi, eumdem imaginis, et prototypi cultum esse; nec illi proprie, sed isti convenire et adscribi.

VII. Declarant hoc excerpta illa congruenti similitudine in hunc modum : « (3) Quam-

(1) Greg. 2. papa in sept. Synod. pag. 503. F. Οἱ ἄνθρωποι ἀφέντες τας προσκυνήσεις τοῦ διαβόλου, ταύτας προσεκύνησαν οὐ λατρευτικῶς, ἀλλὰ σχετικῶς.

(2) Basil. de Spir. S. cap. 17. Ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.

(3) Excerpta de imag. t. 11. bibl. PP. p. 726. E. Προσκυνουμένης τοίνυν τῆς εἰκόνος, ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, οὗ ἐστιν ὁμοίωσις, καὶ οὐχ ἡ ὑποδεξαμένη τὴν ὁμοίωσιν ὕλη. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κατόπτρου διαγράφεται τρόπον τινὰ τὸ πρόσωπον τοῦ βλέποντος αὐτὴ, καὶ μένει τῆς ὕλης κεχωρισμένον. Κἂν θελήσειε τις ἀσπάσασθαι τὴν ἐμφαινομένην ἰδίαν εἰκόνα, τῇ μὲν ὕλῃ προσέφυ, τὴν δὲ εἰκόνα περιεπτυξατο, etc.

Τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἢ τῆς θεομήτορος, ἢ τινος τῶν ἁγίων ἀσπαζόμενος, εἰ καὶ προσφύεται τῇ ὕλῃ, τὴν εἰκόνα, καὶ οὐ τὴν ὕλην ἀσπάζεται· καὶ ἀφανισθέντος τοῦ ἐκτυπώματος, ἐφ' ᾧ ἡ προσκύνησις, ἔμεινεν ἀπροσκύνητος ἡ ὕλη, μηδέν τι κοινωνοῦσα τῷ ὁμοιώματι.

[1] Ibid. p. 834. — [2] To. 11. Bibl. PP. p. 727. — [3] § 2. — [4] To. 11. Bibl. PP. p. 725. — [5] Cap. 8. § 7.

obrem cum adoratur imago, Christus adoratur, cujus est assimilatio; non autem materia, quæ assimilationem istam excipit. Atque ut in speculo contuentis ipsum facies quodammodo describitur, et manet a materia separata. Quod si cui libeat apparentem illic suam imaginem osculari, ad materiam quidem applicat sese; verum imaginem amplectitur, etc. Ita qui Salvatoris, vel Dei genitricis, aut sancti alterius imaginem osculatur, licet ad materiam sese admoveat, imaginem, non materiam exosculatur. Tum vero effigie deleta, cujus gratia erat adoratio, manet adorationis expers materia; ut quæ cum similitudine commune nihil habeat. » Altera ibidem est comparatio cum annulo, qui regis figuram variis materiis imprimit : quæ tamen omnes effigies eodem ordine censentur, quatenus imagines sunt, etsi materia discrepent; quoniam omnes ad eamdem regis personam referuntur, velut a materiis abstractæ. Quamobrem si quis imagini per sese, et ab prototypo cogitatione separatæ honoris aliquid habeat, nec idem cum eo potest esse, quem in imagine prototypo exhibet : nec, si omnino ab eodem prototypo mentem avocet, religiosus erit amplius cultus. Quod si latriam imagini soli præstare vellet, scelus faceret. Quippe latriæ cultus absolutus; qualem tunc istum fore sumimus; uni vero Deo convenit, non creatæ rei cuipiam. Ita Synodus œcumenica septima in fidei decreto significat : quæ τὴν ἀληθινὴν λατρείαν imaginibus detrahit; tribuit *honorariam adorationem*, et *exosculationem*, hoc est σχετικὸν honorem; a quo λατρείαν disjungere Patres omnes observavimus, nec ullam σχετικὴν λατρείαν agnoscere.

Quod imaginis, et prototypi unica sit adoratio, non duæ separatæ, ac divisæ, ex antiquorum Patrum consensu, persuadet imprimis constituta imaginis ab illis naturalis conditio, ac proprietas : quam in explicando Trinitatis mysterio primarii inter eos adhibuerunt. Ut enim Filium ejusdem cum Patre esse substantiæ, neque vel ulla re discrepare, et hunc illo præstantiorem esse monstrarent, ex ratione imaginis argumentati sunt, quæ unum prorsus est cum exemplari suo; ut qui imaginem videt, ipsum quoque videat exemplar. Quem locum in secundo libro de Trinitate copiose pertractavimus [1]. Habet autem hujus attenta contemplatio præclaras opportunitates; quæ non solum ad præsentem de imaginibus quæstionem, sed ad sublimiorem quoque, ac diviniorem de Trinitate disputationem illustrandam plurimum conferant. Itaque paululum in eo commorari operæ pretium est visum.

VIII. In actione quarta Synodi septimæ [2] Athanasii prolata est sententia quædam ex sermone, vel libro quarto contra Arianos. (Ubi illud observandum, librum hunc revera in nostris codicibus quartum numerari, cum antiquiores nonnisi tertium nominent : ut alias observavimus.) In illo itaque libro Athanasius demonstrare volens, summam esse cum Patre unitatem Filii, vel identitatem potius in natura, et essentia, proprietatibusque divinitatis omnibus, nec ulla re omnino differre, neque inferiorem eo esse a quo genitus est; exemplo utitur imaginis ac regis, quod his verbis explicat : « (1) In imagine, *inquit*, regis inest species, et forma; et in rege vicissim inest ea species, quæ est in imagine. Est enim similitudo regis in imagine nulla re discrepans : adeo ut qui imaginem intuetur, in ea regem conspiciat, ac rursus qui videt regem, agnoscat hunc eumdem esse, qui est in imagine. » Quo fit, ait, ut si quis visa imagine regem videre cupiat, huic imago loqui sic possit : Ego et rex unum sumus, ego enim in illo sum, et ille in me. Ex quo ita concludit : « Qui igitur adorat imaginem, in ipsa regem adorat; quippe hujus forma, et species est imago. »

Cui adstipulatus Basilius in libro de Spiritu sancto capite 17. quod in Synodo septima citatur, animadvertit, « (2) propterea regis imaginem appellari regem : neque duos esse reges : non enim dividi imperium; » ac similiter non esse duas glorificationes, sive honores duos; eo quod honor imaginis ad prototypum transit, adeoque non est diversus, ac distinctus.

(1) ATHAN. orat. 4. p. 254. D. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ μορφή ἐστι, καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν. Ἀπαράλλακτος γάρ ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἑνορῶντα τῇ εἰκόνι ὁρᾷν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα· καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα ἐπιγινώσκειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι, etc.

Ibid. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ, καὶ τὸ εἶδός ἐστιν ἡ εἰκών.

(2) BASIL. Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὔτε γὰρ κράτος σχίζεται.

[1] Cap. 11.

[2] Pag. 647.

Sic in oratione 27. contra Sabellianos, et Arianos idem Basilius ex imaginis notione colligit, Patrem et Filium non esse deos, vel reges duos. « (1) Neque enim si quis in foro regis imaginem conspiciat, et eum, qui in tabula pictus est, regem nominat, duos reges esse confitetur, imaginem, et eum, cujus est imago. » In excerptis de Imaginibus notatum est : « (2) Eadem, quæ prototypo imponuntur, vocabula etiam imagini tribui : sed illi, tanquam exemplari, per se, ac proprie : huic vero, tanquam imagini propter illud, et abusione quadam. »

IX. Verum Ariani in hac imaginis appellatione, et proprietate calumniose ludificabant, asserentes Filium, qui revera Patris erat imago, ejusque similis, Deum esse, ac bonum, sapientem, ceteraque, quibus divinitas velut notis insignitur. Sed talem per sese, ac naturaliter, sive, ut loquuntur, *formaliter* non esse; verum extrinsece, et *objective*, vel *æquivoce :* quia talem repræsentat, sicut imago picta regis rex dicitur, non proprie, sed quia regem exprimit. Contra quos Catholici genus imaginis duplex distinguebant : ut esset alia εἰκὼν φυσικὴ, alia μιμητικὴ. Priorem aiebant non modo figuram externam, sed etiam naturam similem, imo eamdem habere; cujusmodi patris est imago filius : posteriorem, non in natura convenire, sed in externa specie, ac figura; et unitatem, vel identitatem non φυσικὴν, sed ὑποστατικὴν obtinere cum prototypo : quod quidem de *morali*, ut vocant, *identitate* par est intelligi. Ita in excerptis de Imaginibus scriptum reperies : idque supra a nobis expositum est [1]. Igitur naturalis imago eamdem cum prototypo naturam, easdemque naturales habet dotes, ac proprietates; ac proinde vocabulis afficitur iisdem, non σχετικῶς tantum, vel quatenus cum prototypo comparatur, et conjuncta cum eo, unumque quodammodo facta cogitatur : sed etiam proprie, ac per se, et qua saltem cogitatione ab illo separata consideratur. Sic enim Socrates eadem cum Sophronisco patre natura constat, et itidem ut iste, homo vocatur, *rationabilem sortitus naturam*, ut loquitur Seneca [2]; disciplinæ capax, et alia ejusdemmodi, quæ insunt homini; hæc, inquam, per sese, et a Sophronisco separatus insita sibi, et ingenita possidet, quia naturam vere in se hominis habet, non naturæ tantummodo figuram. At vero picta Sophronisci effigies, communi duntaxat more hominum homo dicitur, quod *moraliter* vocant; et ὁμωνύμως, non vere, ac proprie : nec aliter, quam ut ad Sophroniscum refertur, et cum eo comparatur, ac velut unum cum eo cogitatur facere. Quare priori modo, et eo jure, quo in optimo, Filium affirmabant Catholici tum imaginem esse Dei Patris; tum omnibus et proprietatibus, et appellationibus censeri, quibus ille præditus est.

X. Ex his Gregorii Nazianzeni perdifficilis sane locus, multumque perplexus explicari potest ex Oratione 23. quam in commendationem habuit Heronis, sive potius Maximi Cynici philosophi : in qua pietatem illius, et catholicæ fidei peritiam prædicans, hortatur eum, ut illius dogmata, et mysteria audacter explicet : et inter alia, « (3) Præscribe, *inquit*, pietatis nostræ doctrinam, sic nos instituens, ut profiteamur, unum quidem nos agnoscere Deum ingenitum, Patrem : unum vero genitum Dominum, et Filium; et hunc Deum eatenus, qua per seipsum pronuntiatur : Dominum vero, quando cum Patre nominatur : illud propter naturam; hoc vero, propter singularem principatum. »

Ad hunc locum verbosum commentarium explicat Elias Cretensis, et eumdem obscurissimum esse testatus exponit quomodo potest : nec tamen satisfacit. Ego vero ex iis, quæ dixi hactenus, sic enarrari confido posse. Duo erant Arianorum impia dicta, atque decreta : unum ejusmodi [3], Verbum, ac Filium Deum esse, non vere proprieque dictum, si absolute, ac per se spectetur, sed tantum comparate, et σχετικῶς, quatenus imago est veri Dei, et ad eum refertur; ut unum quodammodo sit cum eo, sicut imago regis dicitur rex. Alterum, Domini nomen proprie Filio tribui, quemadmodum Dei vocabulum Patri.

(1) Basil. tom. 1. pag. 605. C. Οὐδὲ γὰρ ὁ κατὰ τὴν ἀγορὰν τῇ βασιλικῇ εἰκόνι ἐνατενίζων, καὶ βασιλέα λέγων τὸν ἐν τῷ πίνακι, δύο βασιλέας ὁμολογεῖ.

(2) Excerp. tom. 11. bibl. pag. 726. D. Ὅσοις γὰρ ὀνόμασι τὸ ἀρχέτυπόν καλεῖται, τοσούτοις καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν, ὡς ἀρχέτυπον, καθ' ἑαυτὸ, καὶ κυρίως· ἡ δ', ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ δι' ἐκεῖνο, καὶ καταχρηστικῶς.

(3) Nazianz. orat. 23. pag. 420. C. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον τὸν Πατέρα· ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱόν· Θεὸν μὲν, ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγηται, προσαγορευόμενον· Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρὸς ὀνομάζηται· τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν· τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν.

[1] Lib. 5. cap. 8. § 10. — [2] Lib. de vita beata cap. 14.

[3] Vide quæ to. 2. lib. 2. cap. 11. § 9. diximus.

Id enim ex Apostolo colligebant, qui *nobis unum Deum esse*, *Patrem* dixit [1], et *unum Dominum Jesum Christum;* atque hoc modo ratiocinatur Crellius anabaptista Photinianus, ut in tertio de Trinitate docui [2]. Adversus hæc duo Catholicos instruit Gregorius Nazianzenus : ac Filium appellandum esse contendit Deum non tantum σχετικῶς, et ut cum Patre copulatur ; sed etiam per se, absoluteque : quia stirpem, et fundum appellationis istius habet in se divinitatem ; non solum ὁμωνύμως, et repræsentatione tenus, ut εἰκόνες μιμητικαὶ ; sed ut φυσικὴ εἰκὼν, naturam eamdem obtinens. Porro quod Ariani *Domini* vocabulum, tanquam inferioris notæ, ac dignitatis, adscribebant Filio, ac diversa interim notione ab ea, qua Patri eadem vox imputatur, nominari putabant ; utpote qui rerum omnium dominatum, et potestatem precario accepisset a Patre, eique subjectus, vicissim subjecta contineret omnia : idcirco Gregorius Dominum vult nuncupari Filium, non divisum a Patre, tanquam minoris cujuspiam, et disparis conditionis, jurisque dominatum exerceat ; sed conjunctim potius, ut uniusmodi principatus utriusque sit. Hic mihi germanus, et certus istius loci sensus occurrit : quem alioqui difficilem explicatu non immerito esse visum erudito scholiastæ Eliæ Cretensi quivis agnoscet.

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Quæ fuerit gallicanorum præsulum, aliorumque in Francofordiensi synodo de cultu imaginum opinio. — 1. Ac primum Carolini operis scriptor quid in mente habuerit excutitur, — 4. et declaratur. — 5. De Jona Aurelianensi episcopo, quid de eadem re senserit. — 7. Quid synodus Parisiensis sub Ludovico pio. — 8. Quid Walafridus Strabo. Refelluntur Iconomachi, qui crucis cultum, et adorationem admittentes, imaginibus idem deferri vetuerunt. — 10. Imagines quatenus cruci anteferendæ ex S. Nicephori sententia. — 11. Iconomachorum duplex genus, et ad quod adscribendi sint gallicani antistites ante memorati.

I. Non parum interest ad propositæ de imaginibus quæstionis enodationem, scire quis sensus illorum fuerit, qui vel in Francofordiensi conventu adversus Nicænam secundam synodum decretum fecisse dicuntur ; vel secus atque illa sensit, de cultu imaginum existimasse. Horum vero si quis opinionem accuratius indagare studeat, rem esse perplexam, ac difficilem cognoscet ; neque quid illis in animo fuerit, liquido satis et perspicue constare. Ut ab eo scriptore initium inquirendi faciam, qui omnium acerrimus in insectando cultu imaginum fuisse creditur ; auctor ille quadripartiti operis, qui se Carolum magnum regem inscribit in præfatione, in eadem queritur, Græcos primum synodum fecisse, in qua imagines, tanquam idola, funditus damnaverint ; neque ad ornamentum saltem ecclesiæ, vel ad rerum gestarum memoriam adhiberi fas esse decreverint : tum, ea postmodum abrogata, alteram habuerint, « quæ imagines, quas prior nec etiam cernere permiserat, adorare compelleret. » Quare fuit hæc summa expostulationis illius, quod Nicæna synodus secunda adorandas imagines esse statuerit. Verum de quo genere adorationis litem moverit : atque utrum solus ei latriæ cultus, quem ab Græcis tributum imaginibus putaret esse, displicuerit ; an omnem prorsus honorem, et cultum abdicarit : hoc vero non satis explicatum, ac definitum reliquit. Sic enim loquitur interdum, ut divinum duntaxat, quem λατρείαν vocant, notare videatur. Ut in libro secundo, capite 13. quod de Silvestro Romano pontifice objectum erat, *Constantino imperatori ab illo imagines apostolorum esse delatas*, ita dissolvit : « Detulit eas illi ad videndum, non ad adorandum : detulit, non ut adorare, quem a simulacrorum cultu abstrahere, et ad solius Dei adorationem convolare hortabatur, compelleret ; sed ut idem imperator quos in somnis viderat, eorum vultus in picturæ fucis cognosceret. » Hic de sola hac adoratione meminit, quæ Deo convenit. Quod et capite 21. libri ejusdem manifestius ostendit ; cujus hunc titulum posuit :

[1] 1. Cor. 8. 5.

[2] Cap. 5. § 15.

Quod non sit contra religionem Christianam, ut illi dicunt, non colere, et non adorare imagines. Tum in sequentibus probat, « cultum, et adorationem imaginum pene cunctarum divinarum scripturarum abdicari eloquio. Solum namque Dominum colere, ipsum adorare, ipsum glorificare debere, totius divinæ Scripturæ tuba terribilis intonat. Unde cavendum illis est, et modis omnibus pertimescendum, ne, dum imaginum cultum, et adorationem Christianæ religioni ingerere nituntur, singularem unius Dei cultum, et adorationem frustrari videantur. Quæ duo ita inter se mutuo reluctantur, ut, si unum steterit, aliud stare non possit. Si enim singularis cultus soli et uni Deo debitus inconvulsus erit, et revera inconvulsus erit ; imaginum cultus modis omnibus cassabitur : et si imaginum cultus non convellatur, soli et uni Deo cultus debitus non erit singularis. » Quid dici clarius potest, ut intelligas, ab operis illius scriptore solum illum, qui Deo proprie convenit, cultum et adorationem imaginum abjudicari ?

II. Deinde idem ille scriptor imagines coli adorarique ideo negat oportere, quod et apostoli eum honorem, tanquam soli concessum Deo, vehementer a se depulerint ; et in Decalogo severe prohibeatur : quæ quidem argumento sunt, solam λατρείαν, ac propriam Deo venerationem interdicere voluisse Carolum. In libro secundo, capite 25. cujus hoc lemma est : *Quod nusquam ab apostolis, exemplis aut verbis, ut illi garriunt, imagines adorare institutum sit ;* id esse falsum ex eo convincit, quod tantum abest ut apostoli imagines adorari voluerint, ut oblatum sibi ab gentilibus talem cultum constanter enixeque respuerint. Sic enim Petrus a Cornelio adorari se prohibuit [1] ; cum quidem iste *procidens ad pedes ejus adorasset*, eumque verbis hujusmodi compescuit : *Surge, et ego ipse homo sum.* Ex quibus intelligitur non qualicumque adorationi, sed ei, quæ captum hominis excederet, Apostolum intercessisse. Nam alioqui civilem, et humanam adorationem, hoc est salutationem, neque Scriptura prohibet, et licitam esse Carolus agnoscit ipse : uti paulo post dicam. Quare cum honorem ejusdemmodi, quem Petrus a se rejecit, imaginibus detrahat Carolinus liber, nonnisi divinum ablegare videtur. Eadem est Pauli, ac Barnabæ ratio [2] : quorum exemplo utitur ejusdem libri scriptor. Nam illi cum se ab Lycaonibus pro diis haberi, adorarique cernerent, omnino fieri vetuerunt. Rursus idem Caroli commentarius non uno in loco, ac præsertim libro secundo, capite 27. [3] « adorandarum imaginum insolentissimum usum » talem improbat, « qui per paginam veteris instrumenti interdicitur : et in novi serie Testamenti non solum non conceditur, verum etiam reprehenditur. » Atqui [4] neutrum Testamentum ut imagines alias, quam falsæ repræsentatrices divinitatis condemnat, ac prohibet : aut adorationem ullam, præterquam generis ejusdem, detestandam, vitandamque præscribit.

Ad hæc libro tertio Carolini operis capite 15. [5] reprehenditur adoratio imaginum Imperatoris, in orientali imperio fieri solita ; quod unicum tunc erat, nondum Carolo magno ad eam dignitatem provecto ; et eatenus vituperatur, quod soli Deo debetur adoratio : et ne Babylonici regis imaginem simili honore colerent pueri tres, vivi ardere maluerunt. Cum igitur exquisito illo, ac soli divinitati concesso cultu Nabuchodonosor statuam illam adorari jusserit, non alium videtur Carolus intellexisse, quem imaginibus deferri nefas esse judicavit.

Præterea libro quarto, capite 27.[6] « Falluntur, *inquit*, et merito falluntur, qui, cum Deus creator omnium se solum adorari censuerit, res quasdam sensu carentes adorare nituntur : et dum putant se in adorandis imaginibus quamdam sanctis exhibere venerationem, soli divinæ adorationi quamdam prorogant communionem. » Tum Hieronymi in libro contra Vigilantium testimonio utitur ; qui martyres, aliosque sanctos venerandos esse docet, non adorandos : qui honor soli Deo sit habendus. Ex quo concludere licet, solam, quæ Deo peculiariter debetur, adorationem ab Carolo denegari sanctorum imaginibus. Siquidem adorationis genus quoddam hominibus citra culpam tribui propter eorum sanctitatem, vel dignitatem, et excellentiam, tum sacræ litteræ fidem faciunt ; tum nec Hieronymus, neque Carolus ignorarunt. His igitur ex locis, aliisque quibus commemorandis supersedemus, suaderi videtur Carolini illius operis concinnatores, ac subscriptores non omnem cultum imaginum, adorationemve damnasse ; sed λατρευτικὴν duntaxat, et soli Deo peculiarem.

[1] Act. 10. 25. — [2] Act. 14. — [3] Pag. 238. — [4] Vide sup. c. 5. et seq. — [5] Vide pag. 369. et seq. — [6] Pag. 611.

III. Verum alia sunt ejusdem operis loca, quæ hoc persuadere possunt, omnem penitus religiosum cultum, et adorationem, quæ alioqui creatis rebus sine piaculo ullo concedi potest, ab imaginibus abstinendum esse. Imprimis libro secundo, capite 24. hominem censet « adorare charitatis, et salutationis officio fas esse; imagines vero manufactas non licere. » Cujus rei frivolam, et ludicram rationem affert, quod homo ad imaginem Dei factus, et a Deo ipso multum honoratus est ; imago vero opus sit manuum hominum : et alia quædam addit ejusdemmodi ; quæ ad rem omnino non pertinent, cum id unum agatur, sitne imaginum interdicta prorsus adoratio ob eam causam, quam frequenter opus illud inculcat, quod nullus præter Deum sit honore illo dignandus. Cum ergo ne adorationem quidem illam, ac venerationem, qua creaturas prosequimur, imaginibus concedat Carolinus iste liber ; efficitur, nullam prorsus honorem ex illius decreto imagines mereri.

Deinde capite 28. ejusdem libri secundi, ad id, quod in septima Synodo dictum erat a Catholicis, adorandas, et venerandas esse sanctorum imagines; quandoquidem crux sancta pie ab Christianis omnibus adoratur, et colitur : ad hoc, inquam, ita respondet, diversam esse crucis atque imaginum causam ; quippe passum in cruce esse Dominum ; non in imaginibus : redemisse mundum per crucem; non per imagines : portandam unicuique crucem præcipi ; non imaginem : et alia id genus, insulsa omnia, et inepta. Ex iis tamen quæ mens scriptoris illius fuerit conjectura fieri potest, si quid tamen certi ac solidi istius in mente fuerit ; verumtamen rationem ponere licet sic : Cum adoratione illa, quæ latriæ est, et uni excepta Deo, crucem colendam esse neque Carolini libri consarcinator ille, neque Christianus ullus existimet ; (est enim creatura crux, non Deus, aut Creator ;) quoniam ne cultum quidem eumdem, quem cruci tribuit, latria videlicet inferiorem, imagini Christi delegandum censet operis Carolini scriptor; manifestum est, non solam ab eo latriam imagini detrahi, sed qualemcumque venerationem ; cujusmodi capax esse res alioqui creata potest.

IV. Adjuvat hanc nostram ratiocinationem, quod in sequenti capite 29. ne sacris quidem vasis æquiparari patitur imagines ; vasis, inquam, quibus ad tabernaculi, templive ministerium usi sunt Israelitæ : quæ profecto nemo latriæ cultu, tanquam numina, putet affici debuisse, nisi qui juxta cum insano sapit.

Quinetiam libro tertio, capite 24. sanctorum reliquias, velut ossa, cineres, aut vestes, apud Christianos in honore, ac veneratione esse fatetur, eumque ritum approbat; de imaginibus vero idem præstari præfracte vetat. Denique capite 31. et ultimo libri secundi, sanctos venerari præcipit ; Deum autem adorari : imagines vero pictas ad ornamentum ecclesiæ duntaxat, et memoriam retineri. Non igitur cultum aliquem religiosum, et hujusmodi, quem sanctis adscribit, eorum imaginibus indulget.

In tanta varietate, ac dissensione decretorum, atque dictorum, quam in Carolino opere illo licet animadvertere, difficile est unum aliquod fixumque statuere, de eo, quod proposuimus : utrum solam latriam ab imaginum, quem probavit, usu repulerit ; an omni illas honore, ac veneratione spoliatas, ad simplicem basilicarum ornatum, et ad sanctorum, rerumque quas illi præclare gesserunt, memoriam adhibendas putaverit. Quod ego posterius veri arbitror esse similius. Sed ita tamen, ut cum hoc absolute destinasset animo, paulatim occæcatus inscitia scriptor ille, ac contradicendi libidine, et ardore disputandi longius provectus, de idololatria, vetitoque in lege veteri cultu simulacrorum nonnulla identidem asperserit, quæ nec ad causam quidquam pertinerent, et apud indoctos aut minus acres rerum inquisitores valerent ad concitandam invidiam : qui mos est hodiernorum Iconomachorum ex Lutheri, Calvinique fæce ; qui quidem adversus catholicum dogma de cultu imaginum disputantes, cum præclare intelligant (de iis enim loquor qui judicii, ac doctrinæ aliquid habent) procul ab idolorum superstitione distare Romanæ institutum Ecclesiæ, non desinunt tamen illud idem sub idololatriæ, ac vetitæ in Decalogo superstitionis elogio traducere. Quod cum adeo putide, impudenterque faciunt, contemnuntur ab nostris ; ridentur ab suis paululum acutis, et eruditis ; obtinent interim quod volunt, ut et consuetudini causæque serviant, et imperiti vulgi gratiam cum incremento mercedis et auctoramenti colligant.

V. De Jona episcopo Aurelianensi par est judicium ; hoc est non minus ambiguum, et perplexum. Nam et imagines aliquando solius recordationis gratia usurpari in Ecclesia censet : et solum eum, qui Deo convenit, latriæ cultum abdicare videtur. Displicuit imprimis illi Claudii Taurinensis præceps et inconsulta

temeritas, qui sanctorum imagines, necnon cruces diruere, et exterminare ab sua diœcesi non est veritus [1] : ut et supra memini : cum ad recordationem, et plebeiorum, ac rudium institutionem usus sit imaginum retinendus. Ac cum illius verba proposuisset, quibus jactabat [2] « se in Italiam venientem, invenisse omnes basilicas, contra ordinem veritatis, sordibus anathematum, et imaginibus plenas, bene ab ipso « anathemata imagines appellari » dicit [3], « quod se ea adoratione adorantes, quæ soli Deo debetur, anathema efficiunt. » « Bene quidem responderes, *inquit*, quia nobiscum, imo cum omni catholica Ecclesia, in hac sententia sobrie concordares. Omnis quippe res divinitus prohibita, etsi non natura sui, eadem tamen prohibitione, qua prohibita est, sese contra fas appetentem, colentem, adorantem, in exitium anathematis demergat necesse est. » Ibi anathema putat imagines recte nominari ab Claudio, si adversus Decalogi mandatum latriæ utique adoratione colantur.

Et paulo post [4] Claudii ejusdem sententiam approbat asseverantis divino præcepto vetari ullam cujusquam rei similitudinem fieri, quæ in cœlo sit, aut in terra; dum ea conditio subjungatur : « Cui cultus, aut adoratio, quæ soli Deo debetur, quodammodo exhibeatur ; » verum nihil ex eo contra imagines effici, quæ in ecclesiis « ob pulchritudinem, et recordationem depictæ collocantur : » Quod insuper ex Cherubimis, et aliis in Mosis tabernaculo, et Salomonis templo ad rerum similitudinem manufactis operibus confirmat. Post hæc vero, quoniam Claudius lege cautum esse dixerat de similitudinibus istis [5], *Non adorabis ea, neque coles :* respondet non omnem adorationem ab Scriptura damnari ; sed esse creatis rebus legitime tributam aliquam : solam ergo latriæ venerationem interdici; quod ex Augustini libro decimo de civitate Dei, capite 1. demonstrat.

VI. Rursus in sequentibus Jonas « eorum indiscretum amorem ob honorem sanctorum » notat [6], « qui eorum imaginibus supplicant : » quos tamen « nescire se » dicit, « an temere idololatræ sint vocandi. Videntur sane potius ab hac superstitione adhibito rationis moderamine revocandi, quam idololatræ, cum utique sanctæ Trinitatis fidem veraciter credant et prædicent, nuncupandi. » Sub hæc sanctorum reliquias, quas Claudius contemnebat, neque apud Christianos in veneratione esse patiebatur, *honorandas esse* contendit [7] ex Hieronymi auctoritate. Et quod idem argumentabatur Claudius sic [8], « Si opera manuum Dei non sunt adoranda et colenda; quanto magis opera manuum hominum adoranda, et colenda non sunt, prorsus nec in honore eorum, quorum similitudines esse dicuntur? » huic Jonas ita respondet : « In hujus sententiæ sensu nobiscum sobrie sapis. Verum est, inquam, quia neque opera manuum hominum sunt adoranda, et colenda, illo videlicet cultu et adoratione, qui solius divinitatis est. Opus namque manuum Dei corpora sanctorum præcedentia opusculi tui te dixisse produnt; quæ non adoranda adoratione divinitati debita, sed pio sunt amore amplectenda, et honoranda, utpote sancti Spiritus templa sacrata. » Postremo [9] crucem ipsam « ex sanctorum Patrum traditione venerari, adorare, colere sanctam Ecclesiam » docet Jonas idem, « non cultu, et adoratione, quæ solius divinitatis est. » Itaque « ob recordationem salutiferæ passionis Dominicæ annuatim in sanctissimo die Parasceves, secundum traditionem ecclesiasticam, crucem Christi adorat, id est supplicando salutat. » Quod late deinceps probat.

Hæc Jonæ de imaginibus sententia non minus, quam Carolini operis, implicata est et obscura; imo in semet incurrit, ac minime cohæret. Nam cum crucem laudabiliter coli, et adorari, non tamen latriæ cultu, sentiat, quæ sane creatura est, non divinitas; haud dubie venerationem, et adorationem aliquam agnoscit, creatarum rerum propriam. Cur non igitur hanc ipsam Salvatoris imagini pictæ tribuendam existimat, quam cruci ejusdem religiose deferri tot adversus Claudium testimoniis ostendit? Quid porro rationis habet, omnem imaginum adorationem, etiam ab latria diversam, et inferiorem, idololatriæ condemnandam, et Decalogi præcepto prohibitam velle; crucis vero unius adorationem, quam ejusdem generis constituit, non eadem lege comprehendi? aut quid inest in imagine Salvatoris, cujus gratia coli eam, adorarique nefas sit, quod in cruce non est; ut ei cultus, et adoratio delegetur? Hæc sunt ad ineptiam, et inscitiam implicata : quæ multo perspicua magis existent in sequenti capite, ubi adora-

[1] Jon. lib. 1. col. 538. to. 4. Bibl. PP. — [2] Jon. col. 539. D. — [3] Ibid. 540. B. — [4] Ibid. col. 541. D. E. — [5] Exod. 20. — [6] Jonas col. 547. D. — [7] Ibid. col. 548. et 549. D. — [8] Ibid. col. 550 A. — [9] Ibid. 551. D.

tionis illius formam, ac rationem accuratius exponam.

VII. Non absimilis est, et eodem inscitiæ tincta fuco illa pseudosynodi Parisiensis epistola, quæ Ludovico pio Imperatore, et ejus nomine missa Romam est ad Eugenium secundum : cujus capite undecimo meminimus [1]. Nam perinde est anceps, et ambigue concepta. Non placet illius scriptoribus Orientalium facinus, qui sacras imagines sustulerant ; nec eorum synodum probant, quæ Constantini *stercorei* tempore illud ipsum decreverat. Sed ut *imagines erigere licitum*, sic *adorare nefas* arbitrantur [2]. Ideo septimam Synodum ab iisdem Græcis celebratam improbant : « in qua sicut illi multum deviaverunt, *inquiunt*, qui imagines sanctorum in illa alia synodo, quæ sub Constantino avo (Copronymo scilicet) memorati Constantini (Irenes filii) facta est, penitus abdicandas esse decreverunt ; sic isti non mediocriter erraverunt, qui eas non solum coli, et adorari, et sanctas nuncupari sanxerunt, verum etiam sanctimoniam ab eis se adipisci professi sunt. » Deinde illud exponunt, quemadmodum Carolus M. posteriorem hanc synodum « coram se suisque perlegi fecit, et multis in locis, ut dignum erat, reprehendit ; et quædam capitula, quæ reprehensioni patebant, prænotavit, eaque per Angilbertum abbatem Hadriano direxit, ut illius judicio, et auctoritate corrigerentur. » Hadrianum his acceptis ad singula capita respondisse refert : sed ejus responsionem suggillat epistola ; ac quid Ludovicum adversus eam rescribere oporteat, diligenter suggerit, idque uti prudenter faciat hortatur. Summa vero reprehensionis hæc est, quod [3] *imaginum superstitiosam venerationem* (sic enim vocat) ratam auctoritate sua faciat. Has vero ad memoriam, et ornatum, sed citra venerationem, adorationemque retinendas esse sentiunt : idque Patrum sententiis illis approbant, quæ idola fieri, et adorari prohibent. In quo eodem, ac superiores, quos paulo ante memoravimus, errore lapsi, et eodem modo refellendi sunt.

VIII. Walafridus quoque Strabo abbas Augiæ, qui eodem imperante Ludovico pio floruit, in libro de rebus Ecclesiasticis, capite octavo, quod de Imaginibus et scripturis inscribitur, dubius et ipse nutat : prorsusque supra memoratis popularibus suis assentitur, ac de idolis neque fabricandis, neque colendis eamdem cantilenam occinit ; neque tamen imagines sanctorum aboleri, imo vero adhiberi præcipit : « Quod videlicet non sint Deo debitis cultibus, et honoribus colenda, quæ ab illis (Mose, et Salomone) vel nobis facta sint, vel fuerint, aut significandi alicujus mysterii causa ; ut tabernaculi, et templi structura omnis : aut ob commemorationem rerum gestarum ; ut pictura historiarum : aut ob amorem eorum, quorum similitudines sunt animis videntium arctius imprimendæ ; ut imagines Domini, et sanctorum ejus. Neque enim frustra superiori sententiæ subjunctum est, Non adorabis neque coles ea. Unde videlicet intelligamus, in his faciendis devotionem, et utilitatem, qua commoveri, vel instrui appetimus, non esse culpandam ; sed in his colendis, superstitionem, et hebetudinem, qua spiritalem cultum ad corporalia traducere erronei nituntur, esse damnandam. » Neque vero propterea pictorum, vel fabrorum artem esse damnandam ; uti neque creatas res omnes, quod iis homines abutantur ad animorum perniciem. Itaque tam eos improbat, « qui easdem imagines ultra quam satis est venerantur : » quam qui « illas ut quasdam idololatriæ species respuunt. » Tum divinis honoribus ne ipsos quidem sanctos, vivos aut mortuos, nedum eorum imagines coli adorarive patitur. « Cum itaque talis sit Christiani perfectio sensus, non sunt omnimodis honesti, et moderati imaginum honores abjiciendi. » Nempe ut minime conculcentur, aut deleantur, ut subinde admonet.

IX. In his Walafridi æstus, et jactatio perspicua est. Quorsum enim illa cautio de idolis, ac divino cultu sanctorum imaginibus non tribuendo pertinet ? Quanquam sic illud Decalogi præceptum intelligere videtur, ut non absolute fieri similitudines rerum prohibere censeat ; sed eatenus solum, ut non adorentur. In quo fugit illum ratio ; ut in antecedenti capite sexto libri hujus ostendimus. Verumtamen tolerabilius ceteris sapit, qui imagines idola esse negat : ac nonnisi cultum, adorationemque Deo debitam in illarum sibi usu displicere demonstrat. Nec illud interim laudandum, quod *spiritalem cultum ad corporalia traduci* vetat, idque vitio vertit imaginum adoratoribus Catholicis : quasi aut spiritalis omnis cultus *corporalium rerum* in culpa sit, aut idololatriæ statim nota illi subscribi jure debeat. Nonne sancti cum vive-

[1] § 5. — [2] In Synodo Paris. p. 20. [3] Epist. pag. 26.

rent corpore constabant? Et eos tamen ut non divino, sic aliquo honore, et utique spiritali, venerandos esse fatetur. Quid eorumdem sanctorum reliquiæ? nonne sunt corporales res? Atqui colendas, et adorandas eas esse gallicani iidem antistites nullo modo dubitarunt.

Quid de Cruce dicam? In qua crucem certe vetustioribus Iconomachis Catholici fixerunt. Nam adeo vecordem, et a seipsa dissidentem illorum hæresim uno illo crucis exemplo esse monstrabant, ut ne mutire quidem auderent adversarii, sed suapte capti convictique professione tenerentur. Cum enim crucem colerent, et adorarent; quidquid adversus imaginum cultum, et adorationem objecerant, statim in illos retorquebatur, qui idem in adoranda cruce flagitium, ut quidem rebantur, et ipsi committerent.

X. Ad hoc pertinet erudita Nicephori patriarchæ disputatio ejus, qui ab Leone Armeno in exilium pulsus est[1]: in qua crucem Christi cum ejus imaginibus, et ambarum inter se cultum comparat; ostenditque multo hanc illa præstantiorem, et honoratiorem habendam esse. Etenim, « Imago Christi, *inquit*, similitudo ejus est, et corpori ejus similis est, figuramque corporis ejus nobis describit, et delineat, ac speciem denuntiat, et modum actionis, vel doctrinæ, vel passionis, ut plurimum imitando significat; figura vero crucis nulla parte similis est corpori ejus, nihilque eorum, quæ dixi, ostendit. Quod autem simile est alicui, magis propinquum, et cognatum est ei, quam quod non est simile, notiusque illud propter similitudinem efficit: ac proinde honoratior est imago Christi, utpote magis illi finitima, et notior. Cum igitur figura crucis apud nos sit in honore, et veneratione, erit honoratior, et venerabilior imago Christi. Præterea imago Christi primum, et sine medio, statim, et primo congressu speciem ejus nobis indicat, et memoriam affert. Siquidem eum, qui effigiatus est, in ipsa effigie, tanquam speculo spectamus. Crux autem non hoc facit. Cum enim crucem videmus, primum quidem mentem ad id, quod apparet, intendimus; deinde cogitamus quid est, et quomodo sanctificata est, et a quo contemplamur: atque ita secundo loco ad crucifixum, et ad eum qui crucem sanctificavit transimus. Quocirca quod primum transit ad aliquid, et illud imprimis manifestum efficit, honoratius est eo, quod hæc secundo loco facit. Imago igitur Christi honoratior est cruce Christi, quæ alioqui honorata est. » Item illud argumentum adhibet; quod nomen Christi homonyme de Christi imagine prædicatur. « Christus enim vocatur ipsa imago: sicut vocatur rex ipsa imago regis; de cruce autem non potest prædicari. Nemo enim cordatus crucem ullo modo appellabit Christum. Quare quod participat ipsum nomen, sicut participat figuram corporis, magis honoratum est, quam quod nihil horum participat. Imago igitur honoratior est quam figura crucis. » Ad hæc si crucis figura veneranda est, erit etiam et picta, hoc est illius imago. Hæc et alia plura Nicephorus de cruce, et imagine Christi contra orientales Iconomachos sui temporis.

Eadem etiam adversus Occidentales et Gallicanos eodem seculo sunt ab Catholicis objecta; quæ sane ἀναντίῤῥητα sunt, et invicta. Nam eadem et isti pravitate opinionis imbuti erant, et conflictione judicii, ut et magno in honore crucem haberent, adorarentque, et imaginibus eumdem cultum negarent; tametsi non eas, ut illi, violarent, ac profligarent.

XI. Quanquam non defuere inter orientales illos Iconomachos, qui imagines nulla afficiendas injuria censerent; sed sic habendas esse, ut neque venerandæ essent, neque dehonestandæ: quod temperamentum secutos esse nostrates supra docuimus. Contra quod genus dissidentium ab catholica traditione disputat idem a me laudatus patriarcha Nicephorus in tractatu de Cherubimis[2]; in quo multis rationibus ita sentientes oppugnat. Thedorus quoque Studites in Catechesi 15. quæ est dogmatica, et græce, latineque inter Damasceni opera Basileæ est edita, bifariam divisos fuisse Iconomachos affirmat. « (1) Videte, *inquit*, nefariam illorum sententiam, quæ bifariam tribuitur. Aut enim imaginem Christi nullo modo erigendam existimant; aut erigendam quidem, sed pari loco habendam ac figuras illas, quibus bella, vel venationes exprimuntur. Ex quo negant adorandam illam esse: quoniam nec equi, aut bovis, aut canis, aut

(1) THEODORUS apud Damasc. pag. 674. Ὁρᾶτε δὲ αὐτῶν τὸ πονηρὸν φρόνημα διχῶς διαιρούμενον, πῇ μὲν εἰς τὸ μηδόλως ἀναστηλοῦν τὴν εἰκόνα Χριστοῦ. πῇ δὲ εἰς τὸ ἀναστηλοῦν μέν, ἴσας δὲ τοῖς κατὰ πόλεμον, καὶ θήραν ἱστορουμένοις· καθό φασιν οὐδὲ δεῖν αὐτὴν προσκυνεῖσθαι, ὅτι μηδὲ ἵππου, ἢ βοὸς, ἢ κυνὸς, ἢ λέοντος, ἢ παρδάλεως, ἢ ὄφεως, ἢ πετεινοῦ, ἢ ἰχθύος εἰκὼν προσκεκύνηται.

[1] Tom. 4. par. 2. Bibl. PP. col. 1125.

[2] Tom. eod. Bibl. 1129. et seq.

leonis, aut pardi, aut serpentis, aut volucris, aut piscis imagines adorantur. » Quam vanam et ineptam superstitionem pluribus refellit, ac memorandum illud inter cetera dicit : loca, in quibus natus est Christus, sancta, et adoranda esse, nominarique ; et si quis inde pulverem, aut lapidem sumpserit, tanquam rem pretiosam, et sacram colere, ac venerari. (1) Quinetiam Romæ claves ipsas Principis apostolorum Petri in honore et pretio haberi : cum tamen Dominus illi non ex materia fabricatas claves dederit ; sed eas quæ sermone ligant, et solvunt : at illos argenteas facientes, ad adorandum offerre.

Quocirca posteriori isti generi Iconomachorum videntur accensendi occidentales illi, quos hoc capite descripsi. Qui quidem omnem prorsus honorem, cultum, et adorationem, sive interiorem, sive externum imaginibus detrahebant : easque sic in ecclesiis admittendas putabant, ut haberi solent profanæ, velut arborum, aut ferarum, aut bellorum, ac venationum : quibus nulla honoris significatio, nec adoratio σχετικὴ tribuitur ; sed solius oblectationis, vel memoriæ causa intuentium oculis subjici solent.

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Sitne peculiari aliquo cultu imago veneranda, qui in ipsa consistat, et absolutus sit. — 1. De latria notata quædam ; quid sit devotio. — 2. Quid vera, et in spiritu latria. — 3. Iconoclastæ Christianorum calumniatores, qui idololatriæ speciem quamdam iis affingebant. — 4. Juliani apostatæ pro idolis expensa ratio. — 5. Duplex idololatriæ genus. — 6. Imagines per se, et absolute venerandas non esse. — 7. Probatur hoc ex Tridentina, et Nicæna secunda synodis. — 8. Tum ex variis locis Patrum, qui in hac citantur. — 9. De Arianorum idololatria, et cujusmodi sit latria. — 11. Eximia ἐπίστασις adversus Iconomachos. — 12. Proposita quæstio ex superioribus testimoniis deciditur, et absolutum imaginum cultum propugnantium argumenta solvuntur.

I. Theologorum quorumdam in scholis disputantium perspicax, et limata subtilitas postremam hanc operis de Incarnatione nostri quæstionem peperit : quam ab aliis uberrime pertractatam, minime tamen omittendam putavimus ; quod et opera nostra nonnihil hanc perpoliri, et illustrari posse confidimus, et ad illa plenius, et facilius percipienda, quæ hoc et superiore libro disputata sunt, propemodum necessaria videtur : maxime vero ad Iconoclastarum hodiernorum frangendos impetus, calumniamque propulsandam, quam in sacrarum imaginum cultum, ejusque propugnatricem catholicam Ecclesiam stulte, inconsiderateque conferunt. Atque ut proposita controversia dijudicari melius possit, nonnulla de latriæ cultu et adoratione capite secundo, et 15. libri hujus explicata, rursus hic resumenda, et ad præsens institutum applicanda sunt.

In latriæ adorationem, cujusmodi ab hominibus proficiscitur in Deum, duo convenire, ac concurrere diximus in secundo capite : quorum unum est externum ; idque corporis opera, et functione perficitur : ut sunt, inclinatio capitis, adgeniculatio, manuum extensio, vel compressio, osculatio, et quæ προσκύνησις proprie dicitur a Græcis, a Latinis *adoratio*, hoc est proni in terram corporis dejectio, et ejusdemmodi cetera, quæ pro variis gentium ritibus, et institutis usurpari solent. Alterum est interius, quod in agnitione supremæ, quæ penes solum Deum est, excellentiæ, et pio in ipsam voluntatis affectu, ac devotione positum est. Devotionem cum dixi, proprio sum usus, et apud Latinos aptissimo rei isti significandæ vocabulo. Nam *devotos* appellatos esse constat eos, qui se obsequio, et servituti principis penitus addixerant, et sacramento devinxerant, ut pro illo, et cum illo mortem oppeterent. Hos Græci καθωσιωμένους vocant, quasi dicas *consecratos*, vel *consecraneos* ; unde glossæ vete-

(1) Ibid. pag. 675. Μανθάνω γὲ ὅτι ἐν Ῥώμῃ καὶ τὰς κλεῖς τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου διὰ τιμῆς ἄγουσι. Καίτοι γε ὁ Κύριος οὐ κλεῖς αὐτῷ δίδωσιν αἰσθητὰς, ἀλλὰ τὰς διὰ λόγου εἰς τὸ δεσμεῖν, καὶ λύειν. Οἱ δὲ ἀργυρᾶς πεποιηκότες, αὐτὰς προτιθέασιν εἰς προσκύνησιν.

res καθοσίωσιν interpretantur *dicationem :* de quo vide quæ olim ad Epiphanium adnotavimus [1]. Ergo λατρείας cultus interior, est religiosa motio voluntatis in Deum, qua ei tanquam supremo omnium dominatori, ac principio ardentissimo affectu subjicimus, et ipsius nos servitio devovemus ; ac summam ejus excellentemque dignitatem animo capientes, hanc submisse veneramur, et colimus.

II. Quamobrem humana , eaque perfecta λατρεία ex utraque parte, interiori et exteriori, in solidum, et pro indiviso constat : sed ita ut interior affectus ille formæ instar habeat, vel animæ ; exterior, materiæ, atque corporis. Quamobrem cultus exterior qualiscumque, si desit internus, λατρεία non est : quemadmodum corpus inanimum homo non est, sed cadaver, et rudis informisque massa. Recte ergo Leontius in disputatione cum Judæo super imaginum adoratione, « (1) Scopum, *ait*, et intentionem inquiri in omni salutatione, et omni adoratione. » Siquidem in iis, quæ ad mores pertinent, *intentio* itidem est ut, in natura constantibus, forma. Ita etiam Germanus patriarcha Constantinopolitanus in epistola ad Thomam episcopum Claudiopolitanum monet : « (2) Non oportere simpliciter ad ea, quæ fiunt extrinsecus, respectum habere, sed eorum, qui faciunt, mentem, et intentionem ubique probari. »

Hæc *vera* est, et *in spiritu* λατρεία, quam in Scripturis ita nominatam Patres, et Concilia sæpius in usum receperunt. Christus ipse apud Joannem : (3) *Spiritus est Deus ; et eos, qui adorant eum, in spiritu, et veritate oportet adorare.* Et Apostolus, (4) *Testis enim mihi est Deus,* inquit, *cui servio in spiritu meo.* Hinc septima Synodus in fidei Decreto vocat illam [2] *veram secundum fidem nostram latriam ;* quæ nec imaginibus, nec sanctis ullis, sed uni summæ majestati, hoc est sacrosanctæ Trinitati, et ei, qui unus est ex Trinitate, Christo Deo pariter et homini conceditur : quod in singulis propemodum paginis Nicænæ secundæ synodi Patres adversus Iconomachos testificati sunt. Sic Germanus patriarcha in epistola ad Joannem Synadensem episcopum, asserit Catholicos « (5) non transferre ad imagines manu factas adorationem illam in spiritu, et veritate, quæ soli incomprehenso, et inaccesso Deo convenit. » Ac paulo post cultus illius religiosi naturam, et proprietatem, ac differentiam, quæ ex affectu illo interiori petitur, egregie declarat. Nam etsi imagines Christi, et B. Virginis, ac sanctorum fieri, colique mos sit in Ecclesia receptus, (6) non tamen ex eodem affectu, animique dispositione, et eadem fide venerationem utramque proficisci.

Tum in refutatione decreti pseudosynodi ab Iconoclastis contra sacras imagines Imperatore Constantino stercoreo celebratæ, quæ in actione sexta Nicænæ secundæ relecta est, passim illud inculcatur. Ut cum ita loquitur, Epiphanio legente diacono, « (7) Sinceram, puramque fidem et latriam in spiritu, et veritate soli nos offerre Deo, non qualibuscumque sub cœlo creaturis. » Ac deinceps id crebro repetitur [3], Christianum neminem adorationem illam, quæ est in spiritu, et veritate, imaginibus , etiam crucis ipsius tribuere. Item [4], cum soli Deo offeratur latria in spiritu, et veritate, ceteris, ait, quæ ipsi dicata, et consecrata sunt, velut figuræ pretiosæ crucis, sancto Evangelio, venerandis imaginibus, et sacris vasis, salutationem, osculum, amplexum, et honorariam adorationem delegari : quam et σχετικὴν προσκύνησιν subinde nominat, id est *relativam adorationem.*

III. Hæc adversus Iconoclastas quanta possunt maxima contentione Catholici sacrarum defensores imaginum tam in actis citatæ Synodi septimæ, quam alii omnes prædicant, repetuntque sæpius : non se imagines colere, nec adorare veneratione illa, quæ soli Deo peculiaris esse debet, ac *vera, et in spiritu latria*, vel προσκύνησις, id est *adoratio* nominatur. Quæ autem sacris imaginibus in Ecclesia concedi-

(1) In 7. Syn. act. 4. pag. 634. D. Ὡς γοῦν πολλάκις εἶπον, ὁ σκοπὸς ἐξετάζεται ἐπὶ παντὸς ἀσπασμοῦ, καὶ ἐπὶ πάσης προσκυνήσεως.

(2) GERMAN. ibid. p. 676. D. Οὐχ ἁπλῶς τὰ ὑποτελούμενα σκοπεῖν χρὴ, ἀλλὰ πανταχοῦ ὁ σκοπὸς τῶν πραττόντων δοκιμάζεται, et pag. 670. C.

(3) Joan. 4. 24. Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.

(4) Rom. 1. 9. Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου.

(5) GERM. in act. 4. Syn. 7. pag. 666. B. Οὐχ ὡς τὴν πρέπουσαν τῇ ἀκαταλήπτῳ, καὶ ἀπροσίτῳ θεότητι ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν μετατιθέντων ἡμῶν εἰς χειροποιήτους εἰκόνας.

(6) Ibid. Οὐ κατὰ τὴν αὐτὴν διάδεσιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ πίστιν ἔχομεν.

(7) In 7. Syn. act. 6. pag. 765. D. Καὶ τὴν εἰλικρινῆ, καὶ ἀκραιφνῆ πίστιν, καὶ λατρείαν ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ τῷ Θεῷ μόνῳ προσφέρειν, καὶ μὴ τοῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ὁποιοισδήποτε κτίσμασι.

[1] Animad. p. 78. et seq. — [2] Supra c. 15. § 2.

[3] Ut p. 766. et 767. B. — [4] Ibid. p. 782. E. et 810.

tur, illam, inquam, τιμητικὴν, id est *honorariam* adorationem, sive ἀσπασμὸν, id est *salutationem*, ac reliquum omnem externum, et interiorem cultum, et honorem, longe inferioris esse dignationis : tum ne absolutum quidem esse, qui in imagine consistat ipsa, et in eam præcipue, propterque se sit intentus ; sed σχετικὸν, id est *comparativum*, ac *relativum* potius : qui per imaginem transit ad prototypum, et in eo defixus hæret. Cur hæc tanta constantia, et pertinacia sancti illi Patres inculcent, et adversariis intentent, horum fecit improbitas, et libido calumniandi : qui sanctas imagines idola, et simulacra gentilium ; illarum cultum, idololatriam et superstitionem vocabant : et in utroque violari veterem illam, ac sanctissimam legem a Deo traditam Judæis asserebant. Quam ob causam χριστιανοκατήγοροι, id est *Christianorum accusatores*, identidem in actis appellantur Synodi septimæ, quod Ecclesiam universam, suscepto sacrarum imaginum cultu, ab recta fide descivisse penitus, et ad idololatriam transisse jactarent.

Est autem idololatriæ species illa in sacris, ac propheticis libris notata passim, ac gentibus exprobrata, qua non solum ficta numina, hoc est dæmones, vel vita functos homines, quos non videbant, pro diis adorarent, et colerent ; sed horum etiam effigies, et simulacra ex auro, argento, vel ære, ac ligno fabricata tanquam deos haberent. Negabant hoc e gentilibus politissimi quique, ac doctissimi : nec se adeo fatuos credi, hebetesque patiebantur, ut esse deos putarent muta, et rationis ac sensus inania simulacra. Julianus instar erit omnium. Is in fragmento cujusdam epistolæ, quod inter ejus opera ante viginti annos editum est, quædam dicit non ad illam solum gentilium tergiversationem intelligendam ; sed ad nostram quoque de sacris imaginibus disputationem illustrandam usui futura : quæ propterea hic exponam.

IV. Idolorum suorum contra Christianos patrocinium sumens Apostata primum illud ostendere nititur, neutiquam se illa deos ipsos arbitrari. « (1) Nam simulacra, *inquit*, et aras, necnon æterni custodiam ignis, et, ut uno verbo dicam, cetera id genus omnia deorum præsentiæ signa majores nostri constituerunt ; non ut ista deos esse credamus, sed ut ipsos per illa veneremur. Etenim quoniam nos in corpore degentes consentaneum corpori cultum adhibere diis oportebat ; iidem porro corporis sunt expertes : primum nobis illi simulacra monstrarunt, quod est secundum a primo genus deorum, quod circum cœlum universum in orbem volvitur. Sed cum ne istis quidem corporeus cultus attribui possit ; nam suapte natura rei nullius indigent ; tertium in terris inventum est genus simulacrorum : in quod cultum nostrum impendentes, deos nobis propitios reddemus. » Mox ita disputare pergit [1] : illa ipsa simulacra, deos non esse, sed effigies deorum ; sicut imagines regum non sunt reges, sed horum effigies. Porro qui reges amant, ac venerantur, eorumdem imagines in amore habere, atque cultu. Ita deorum amatores, atque cultores, pari in illorum simulacra ferri voluntatis affectu. Hæc Julianus. Verum non est dubium, quin etsi prudentiores, et eruditi gentiles inter facile istud animadverterint, ligneas, aut æreas, aut ex pretiosiore metallo fabricatas effigies, deos non esse : complures tamen, et quidem majore numero, pro diis illas habuerint, et adoraverint. De quo nemo Christianus controversiam facere potest, neque quisquis divinis utriusque Testamenti litteris fidem potius adhibendam esse censeat, quam execrando Apostatæ, ex mendacio et impudentia pessimæ causæ præsidium advocanti. Certe idipsum, quod ad institutum nostrum satis est, persuasum erat hæreticis Iconoclastis ; qui catholicam Ecclesiam sacrarum imaginum cultricem eadem onerabant infamia, quam penes ethnicos simulacrorum, hoc est idolorum veneratores, residere cognoverant.

V. Quocirca dupliciter gentiles idololatras fuisse, omnium, qui Christiano utcumque nomine censentur, opinione certum est : primum quod dæmones, aut homines qualescumque, vel pecudes, vel cœlum, ac sidera, et inanima reliqua tanquam deos adorarent :

(1) JULIAN. in 1. par. oper. pag. 537. Ἀγάλματα γὰρ, καὶ βωμοὺς, καὶ πυρὶς ἀσβέστου φυλακὴν, καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα σύμβολα οἱ πατέρες ἔθεντο τῆς παρουσίας τῶν θεῶν, οὐχ ἵνα ἐκεῖνα θεοὺς νομίσωμεν, ἀλλ' ἵνα δι' αὐτῶν τοὺς θεοὺς θεραπεύσωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμᾶς ὄντας ἐν σώματι σωματικῶς ἔδει ποιεῖσθαι τοῖς θεοῖς καὶ τὰς λατρείας · ἀσώματοι δέ εἰσιν αὐτοί· πρῶτα μὲν ἔδειξαν ἡμῖν ἀγάλματα, δεύτερον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν θεῶν γένος περὶ πάντα τὸν οὐρανὸν κύκλῳ περιφερόμενον. Δυναμένης δὲ οὐδὲ τούτοις ἀποδιδοσθαι τῆς θεραπείας σωματικῆς· ἀπροσδεὲς γάρ ἐστι φύσει· τρίτον ἐπὶ γῆς ἐξευρέθη γένος ἀγαλμάτων· εἰς ὃ τὰς θεραπείας ἐπιτελοῦντες ἑαυτοῖς εὐμενεῖς τοὺς θεοὺς καταστήσωμεν.

[1] Jul. pag. 539.

deinde quod eorum omnium simulacra deos esse crederent, ac pro talibus agnoscentes divinis afficerent honoribus; quo scelere imperita maxime plebs, hoc est major pars hominum, per omnes civitates implicata manebat. Horum vero in idolis adorandis cultus esse debuit hujusmodi, ut in ipsas effigies, ac statuas intenti, divinam illis excellentiam affingerent, easque simpliciter, et absolute venerarentur; nec ad alia quædam iis expressa, significataque numina cogitationem converterent. Erat itaque latriæ cultus, et adoratio, non σχετική, ac velut transitoria per figuram penetrans in prototypum animi functio : sed in illa sistens, et ad eam adhærescens. In quo illud eveniebat, quod damnat Apostolus, (1) *ut servirent creaturæ potius, quam Creatori;* quod appellant sancti Patres [1] θεοποιεῖν τὰς εἰκόνας, hoc est *deificare imagines.* Cum enim, ut paulo ante diximus, imagines, et effigies illæ nullam in se habeant excellentiam ejusmodi, cui honor et cultus imputari possit; si propter se colantur, et absoluta, non relativa veneratione; nulla religiosi honoris istius et officii ratio objicitur alia, quam ipsa, unde sunt factæ, materia, creata res et inanima : ex quo vera existit idololatria.

Quamobrem Iconoclastæ χριστιανοκατήγοροι posterius hoc superstitionis idololatricæ genus Catholicis objiciebant : utque hoc a se propulsarent isti, contra obnitebantur, et in eo consistebant, nullum crimen esse formidandum hujusmodi, si rite sanctorum veneremur imagines; hoc est ut adoratio nostra non ad ipsam referatur imaginem, nec in ea ullo modo terminetur, et acquiescat, sed ad prototypum perveniat : quemadmodum aqua per tubum, et canalem manans e fonte, non in illo manet, sed per eum in subjectum labrum perfluit. Nec illud obstat, quod externus honor, velut salutatio, genuum flexio, capitis, vel totius corporis inclinatio, imagini præstetur. Primum quia, ut recte Gregorius papa in epistola ad Germanum patriarcham docet « (2) in hujusmodi re spectanda, et probanda est facientis intentio; nec ullo modo effecta ipsa considerantur. »

Deinde quoniam latria, seu vera et in spiritu adoratio, quæ soli convenit Deo, et in imaginem translata reos facere potest sacrilegæ superstitionis, non in sola exteriori gestione consistit; nec ab interiori disjuncta, genus illud idololatriæ constituit. Nam una, et indivisa est adorandi actio, quæ ex ambobus, externo et interno cultu coalescit. Quæ ex toto, et, ut scholæ loquuntur, *adæquate* sumpta in prototypum absolute fertur. Sin ratione, et ἐπινοίᾳ ejus ad imaginem habitudo referatur, nonnisi σχετικὴ erit, id est *relativa*, et imperfecta. Itaque quidquid imagini tribuitur honoris, et observantiæ, σχετικὸν est, et ex prototypo metiendum.

VI. Ex his omnibus principalis hoc in capite susceptæ quæstionis enodatio deducitur : quæ est hujusmodi; an proprio aliquo, et absoluto cultu venerari fas sit imagines Christi, atque sanctorum. De qua variæ sunt, et confligentes inter se Scholasticorum, aliorumque theologorum sententiæ, plenis, ac grandibus voluminibus expositæ; quæ quia teruntur omnium manibus, supervacaneum arbitror in illis expendendis, ac disceptandis tempus conterere : quod equidem non pigraret facere, si instituti nostri, ac suscepti operis propria esset illa tractatio; hoc est si apud antiquos Patres, quorum decreta Theologia nostra persequitur, vestigium extaret ullum absoluti illius, et a σχετικῷ distincti sacrarum imaginum cultus : quam sola, ut initio dixi, scholarum paulo limatior, et subtilior, quam nostra fert, excogitavit industria. Quapropter omissis, ac circumcisis opinionum illarum, et altercationum ambagibus; quod unum ex Patribus, et synodalibus decretis, quæ hucusque declarata sunt, efficitur, et existit; respondemus omnino, nullum imaginibus Christi, vel sanctorum adhibendum esse cultum, qui illorum proprius sit, et absolutus, hoc est, qui in figura ipsa, et vel picta, vel sculpta, et solida hæreat, ac consistat effigie : verum omnem, quæ rite religioseque fit, adorationem, ac venerationem imaginis ad ipsam nonnisi σχετικῶς pertinere; proprie vero, ac præcipue, imo unice spectare prototypum, quod nonnisi una cum imagine sua adoratione colitur.

VII. Hujus sententiæ nostræ fidem adductis in medium paucis antiquorum testimoniis adstruere conabimur. Ex quibus primum locum

(1) Rom. 1. 25. Καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.

(2) In act. 4. Syn. 7. p. 661. B. Εἰ καὶ ὁ σκοτὸς τοῦ πράγματος κατά τι δοκιμάζεται, καὶ οὐδαμῶς σκοπεῖται τὰ ἀποτελούμενα.

[1] Dam. Orat. 2. de Imag. p. 710 et Had. in epist. ad Imp. in 7. Syn. Act. 2. p. 557. D.

vendicant sibi conciliorum, præsertim œcumenicorum duorum sanctiones, septimæ Nicææ habitæ, et Tridentinæ. Non enim cum hæreticis Iconomachis modo disputamus, qui ambarum synodorum istarum auctoritate nihil moventur, sed cum Catholicis, apud quos, et inter quos nata ista controversia est. Quare ut apud Romanos olim, « si qua inter necessarios querela esset orta, » ad eam dijudicandam, ac sedandam privati cœtus, et convivia celebrabantur; quæ *Charistia* nominabant, « quibus præter cognatos, et affines nemo interponebatur, ut illa fautoribus concordiæ adhibitis tolleretur, » ait Valerius Maximus[1]; sic in hac familiari, et domestica controversia dirimenda solos propinquos, id est Catholicos arbitros advocabimus. Et quoniam partim ex synodali decreto, partim ex actis Nicænæ secundæ synodi vis argumentorum præcipua derivatur, quo diutius in hac consistere liceat, ab Tridentina, licet posteriore, sumemus initium.

Quod igitur nullus esse debeat absolutus, et per se tribuendus imagini cultus, Tridentinum concilium ita constituisse videtur[2]: « Imagines porro Christi, Deiparæ Virginis, et aliorum sanctorum, in templis præsertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem, et venerationem impertiendam: non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, aut virtus, propter quam sint colendæ; vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel quod fiducia in imaginibus sit figenda: veluti olim fiebat a Gentibus, quæ in idolis spem suam collocabant: sed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant; ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus, et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illæ similitudines gerunt, veneremur. Id quod conciliorum, præsertim vero secundæ Nicænæ synodi, decreto contra imaginum oppugnatores est sancitum. » Non potuit expressioribus verbis synodus illa declarare cultum imaginum prorsus esse σχετικὸν: nec illas per se, proprieque ab fidelibus adorari, vel honore affici: sed adorationem omnem, ac venerationem in prototypa refundi; quippe cum imagines nullam habeant dignitatem, aut excellentiam, cui honos ille proprie conveniat.

Eadem Synodi septimæ in decreto fidei mens fuit, quod in capite 15. supra descripsimus. Nam honorem illum, tam qui Christi imaginibus, quam qui B. Virgini, sanctisque ceteris delegatur, negat esse veram secundum fidem nostram adorationem. Nimirum quoniam hæc adoratio Deum solum respicit; quamvis per imaginem una, et eadem actione pertingat ad Deum.

VIII. Jam in actis illius synodi complura leguntur variorum auctorum inserta de cultu sacrarum imaginum testimonia: tum Romanorum Pontificum: tum aliorum: quæ in idem adorationis σχετικῆς, nec absolutæ, dogma conspirant, e quibus summatim aliqua perstringam.

Hadrianus papa in epistola, quam ad Imperatores scripsit, in adorandis imaginibus ait, « (1)nos non tabulis ipsis, et coloribus honorem deferre; sed iis quorum nominibus appellantur imagines. » « (2)-Atqui nihil aliud est imago (de picta loquitur) præter lignum, et colores ceræ commistos, ac temperatos: » ut habet refutatio decreti a pseudosynodo Iconoclastarum editi, quæ in septima generali lecta est et approbata. Quare idem est dicere, non deferri tabulæ ligneæ, et coloribus honorem, atque cultum; ac negare imagini per sese esse tribuendum.

Leontius Neapolis in Cypro episcopus, in libro quinto Apologiæ pro Christianis adversus Judæos, et de sanctis imaginibus, ut in eadem synodo septima laudatur, copiose, et erudite hoc argumentum explicat, Judæos refellens, qui Christianos accusabant, quod contra Decalogi mandatum imagines adorarent. Quibus ita respondet: non tanquam deos coli ab nostris imagines, quod neque lignum, neque materiam illarum alteram venerentur; ac statim atque prototypi figura, similitudoque est inducta, habere in pretio, et æstimatione desinant. « (3) Christiani nos, *inquit*, crucis figuram adorantes non ligni naturam honoramus: sed velut sigillum, et annulum, et characterem

(1) HADR. act. 2. pag. 558. B. Οὐκ ἐν σανίδι, καὶ χρώμασι τὴν τιμὴν ἔχοντες, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς, ὧν τὴν ὀνομασίαν αἱ εἰκόνες φέρουσι.

(2) Act. 6. Syn. 7. pag. 762. B. Καί τοι τῆς εἰκόνος οὐδὲν ἕτερον οὖσης, ἢ ξύλον, καὶ χρώματα κηρῷ μεμιγμένα, καὶ κεκραμμένα.

(3) LEONT. ibid. pag. 633. C. Οὕτω καὶ χριστιανῶν παῖδες τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ προσκυνοῦντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου τιμῶμεν, ἀλλὰ σφραγῖδα, καὶ δακτύλιον, καὶ χαρακτῆρα Χριστοῦ αὐτὸν βλέποντες, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα ἀσπαζόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν.

[1] Valer. lib. 2. c. 1.

[2] Trid. Conc. Sess. 25.

Christi illam intuentes, per hanc salutamus eum, et adoramus, qui in illa suffixus est. » Est ergo σχετικὴ, non absoluta veneratio crucis Dominicæ. Quod ipsum subinde ad cetera pertinere vult monimenta Christi Domini; ut sunt præsepe, stabulum, sepulcrum, et id genus alia : quæ ipsa per sese non honorantur, sed in illis Christus. « Atque uti librum legis adorans Judæus, pergit Leontius[1], non membranas, aut atramentum adorat, sed verba Dei quæ in illis continentur : sic ego Dei adorans imaginem, non lignorum et colorum naturam veneror : absit. Sed inanimam tenens Christi figuram, per hanc ipsum tenere videor, et adorare Christum. »

IX. Eodem modo ratiocinatur Joannes Damascenus in libris de Imaginibus; ut in tertio : ubi de cruce, et ejus adoratione loquens, ait non ipsam adorari per sese crucem; sed propter Christum, qui in ea suspensus est. Et Germanus Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad Thomam Claudiopolitanum episcopum. « (1) Non lignorum, *inquit*, adorantur, colorumque commistio : sed invisibilis Deus, qui est in sinu Patris, ille adorationem excipit in spiritu et veritate. »

Sic in actione quinta ejusdem synodi lecta sunt scholia quædam in librum Exodi : quæ imaginum cultum, ab idololatria gentilium vindicant ex eo, quod illæ non existimentur esse dii. Quod si Christi similis effigies aliqua fiat, non ut similitudinem, inquit, ipsam adoremus ideo fit : sed ut mens nostra ex aspectu in cœlum evolet, etc. « (2) Non igitur Deum ipsam esse dicimus imaginem; sed Deum novimus illum, qui in imagine pictura est expressus, et cujus similitudo est imago. At gentiles errore decepti similitudines ipsas deos prædicant, iisque sacrificant. »

Luculentus est etiam locus de hac ipsa veneratione sacrarum imaginum haud propria et absoluta, sed σχετικῇ, ac propterea minime λατρευτικὴ, et ab gentilium idololatria plurimum distante, in refutatione pseudosynodi Iconoclastarum : qui Gregorii Nysseni verbis abusi erant ad imaginum cultum idololatriæ probro dehonestandum. Cum enim sanctissimus ille Pater in oratione funebri in S. Basilium [2], hoc de eo prædicasset; opportune a Deo productum in lucem per id tempus ipsum fuisse, quo Ariani Christianam rem pessumdare conabantur : per quos diabolus idololatriam jam propemodum extinctam, et obliteratam instaurare studebat, nova illius excogitata, et introducta ratione, ut creaturam, opusque Dei pro Deo colerent, sub Filii vocabulo, et quidem latriæ cultu et adoratione : cujus formam ita describit. « (3) Ut Christi nomen, *inquit*, imponentes creaturæ, hanc ipsam adorarent, hanc latriæ cultu venerarentur, in hac spes salutis suæ collocarent, ab hac judicium expectarent. » Cum igitur renovata per Arium, ejusque discipulos, Aetium, Eunomium, et Eudoxium esset idolorum superstitio; tum vero missum divinitus venisse Basilium, qui obortas istas impietatis tenebras luminis sui splendore discuteret. Hæc cum Nyssenus Gregorius de idololatria per Arianam hæresim introducta dixisset; et Iconoclastæ in fidei, vel perfidiæ potius suæ decreto, illius sententiam in totidem verbis usurparent adversus Catholicos imaginum cultores, tanquam hæc religio ad idolorum superstitionem pertineret : auctor ille, qui decreti refutationem illam elaboravit coram tota synodo recitatam, et approbatam, calumniæ isti respondet sic, ut neget venerationis genus illud, quo imagines catholica colit Ecclesia, latriam esse; quam illis ipsis, quæ paulo ante posui, verbis Gregorius notavit, ac descripsit. « (4) Venerandas, *inquit*, imagines Christiani neque deos nominarunt, nec illis tanquam diis latriæ cultum detulerunt, neque salutis suæ spes in illis habuerunt, nec ab ipsis futurum expectant judicium, nec aliter circa eas se gerunt, nisi quod ad recordationem, et memoriam, et pro

(1) GERM. ibid. p. 673. B. Οἱ γὰρ τῶν ξύλων, καὶ τῶν χρωμάτων προσκυνεῖται ἡ μίξις· ἀλλ' ὁ ἀόρατος Θεὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος τὴν προσκύνησιν δέχεται ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.

(2) Ibid. pag. 714. F. Οὐκ αὐτὴν οὖν Θεὸν τὴν εἰκόνα λέγομεν· ἀλλὰ Θεὸν οἴδαμεν τὸν ἐν τῇ εἰκόνι γραφέντα, οὗ τὸ ὁμοίωμα ἔχει ἡ εἰκών. Ἕλληνες δὲ πλανώμενοι τὰ ὁμοιώματα θεοὺς δοξάζουσιν, οἷς καὶ θύουσιν.

(3) NYSSEN. tom. 2. pag. 916. Ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἐπιθέντας τῇ κτίσει, ταύτην προσκυνεῖν, ταύτῃ λατρεύειν, ἐν ταύτῃ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, παρὰ ταύτης ἀναμένειν τὴν κρίσιν.

(4) In Act. 6. Synod. 7. pag. 735. Τὰς τοίνυν σεπτὰς εἰκόνας οἱ Χριστιανοὶ οὔτε θεοὺς ὠνόμασαν· οὔτε ὡς θεοῖς ἐλάτρευσαν· οὔτε τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐν αὐταῖς ἔσχον, οὔτε παρ' αὐτῶν ἐκδέχονται τὴν μέλλουσαν κρίσιν· εἰ μὴ εἰς ἀνάμνησιν, καὶ ὑπόμνησιν, καὶ πόθῳ διακείμενοι πρὸς τὰ αὐτῶν πρωτότυπα, καὶ ἠσπάσαντο, καὶ τιμητικῶς προσεκύνησαν· οὐ μὲν δὲ ἐλάτρευσαν, ἥ τὸ θεῖον σέβας ταύταις ἀπένειμαν.

[1] Leont. ibid. p. 634. A.

[2] Greg. Nyss. tom. 2. p. 916.

desiderio suo, quo in prototypa feruntur, salutant illa, et honoris adorant gratia : sed non latriæ ritu venerantur, neque divinum iis cultum exhibent. »

X. Rursus in eadem confutatione ita scriptum est : « (1) In imagine nihil aliud vera ratio recognoscit, præter nominis communionem cum eo, cujus est imago ; non autem substantiæ : » quod est eorum proprium, quæ homonyma, vel analoga dicuntur, et σχετικῶς tantummodo denominantur. Atque hoc ipsum postea diserte sic explanat. Gregorii quippe Nazianzeni allato testimonio, ex oratione in natalem Domini, ubi Bethleemum honorari, et præsepe adorari præcipit, ista subjicit : « (2) Nam quæ Deo dedicata sunt, præsentia ejus, et participatione sancta sunt, sicut tota Scriptura testatur : et ei, quod sanctum est, honor sanctitatis non alia ratione servatur, quam per relativam nostram adorationem. »

Eximium est in fine actionis octavæ, et postremæ synodi ejusdem locus in perbrevi tractatu, ubi res illa pulchre disseritur. Christianos ait unum Deum in Trinitate venerantes « (3) per symbola sub sensum cadentia ad intelligibilia deduci. Cum enim sensibiles simus, non aliter attolli ad intelligibilia possumus, nisi per sensibilia signa : nempe per scripturæ contemplationem, et per imaginum figuratam expressionem. Hæc enim prototyporum omnium in memoriam revocandorum, et ad illa perducendi ratio est. Porro alterum illorum per auditum accipimus ; alterum visu comprehendimus. » Ut enim amicum velut præsentem habere videmur, cum eoque versari dupliciter ; sive per litteras ab eo scriptas, quibus nobiscum colloquitur ; sive illius contemplantes effigiem : ita Christum, atque sanctos, vel legendis, contemplandisque sacris scripturis, ac libris, vel intuendis illorum imaginibus in memoriam reducimus.

Quamobrem uti libri, et mandata scriptis verba Christi, sanctorumque, non sunt Christus, aut sancti : nec qui monimenta ista colunt, tanquam Christum, sanctosve, mutas colunt litteras illas absoluta veneratione ; sed tota mentis eorum intentio in prototypa pervadit : eodem modo in honorandis imaginibus accidit, ut sola σχέσει, ac relatione cultus ad eas spectet, nec in his consistat ; sed totus in illos, qui repræsentantur, incumbat.

XI. Addamus his sancti Nicephori patriarchæ Constantinopolitani eodem spectantem sententiam ex libro de Imaginibus [1] : ubi ex eorum, quæ *ad aliquid* dicuntur, genere imaginem esse docet ; quæ autem sunt ejusmodi, quidquid sunt, aliorum esse dicuntur. « [2] Quia igitur imago est eorum, quæ sunt in habitudine ; idcirco honorato prototypo, simul honoratur imago ejus : et rursus inhonorato, simul inhonoratur. » Ex quo ita licet concludere : quoniam imago, qua imago est, et sub cultum cadit, absolutum aliquid non est, sed relationem meram ac σχέσιν continet, qua prototypum respicit ; non debere propter se honorari, nec absolutam adorationem recipere. Hæc enim ejusdem conditionis sit oportet, cujus est imaginis essentia, quæ ut imago est, et, ut loqui amant scholæ, *formaliter* σχετικὸν est aliquid, et ad alterum ordinatur, ac dirigitur.

Ad extremum non levis esse momenti putanda est argumentatio illa, qua Catholici adversus Iconoclastas χριστιανοκατηγόρους, hoc est *Christianorum iniquos calumniatores*, soliti sunt uti, et ab usitato more colendarum imaginum idololatriæ crimen depellere. Hinc enim consequens esse dicebant ; mendaces fuisse prophetas [3], qui, in hunc mundum veniente Christo, idololatriam funditus eversum iri, et idola conterenda prædixerant. « Imaginem Christi, ait sanctus Nicephorus [4], idolum vocare ausi sunt, sibi ipsis, et Christianis crimen idololatriæ inferunt, accusantes Christum, quasi non potuerit nos ab idolorum cultura liberare. » Prudenter quoque Germanus Constantinopolitanus episcopus in epistola ad Thomam Claudiopolitanum incredibile censet, et absurdum, sic Ecclesiam ab Christo

(1) Ibid. pag. 753. E. Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι ἄλλο οὐδὲν ὁ ἀληθὴς λόγος γινώσκει, ἢ κατὰ τὸ ὄνομα κοινωνεῖν· οὗ τινος ἐστιν εἰκὼν καὶ οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν.

(2) Ibid. 762. F. Ἃ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατέθειται, τῇ αὐτοῦ ἐπιφοιτήσει τε, καὶ μεθέξει ἅγιά ἐστι, καθὼς πᾶσα ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ· καὶ ὡς ἁγίῳ ἡ τιμὴ τῆς ἁγιότητος οὐκ ἄλλως φυλάττεται, ἢ διὰ τῆς ἡμῶν σχετικῆς προσκυνήσεως.

(3) Ibid. 869. E. Δι' αἰσθητων συμβόλων πρὸς τὰ νοητὰ ἀγόμεθα. Αἰσθητοὶ γὰρ ὄντες ἄλλως πως πρὸς τὰ νοητὰ οὐκ ἀνατεινόμεθα εἰ μὴ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, διά τε γραφικῆς θεωρίας, καὶ διὰ εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως. Αὕτη γὰρ ἁπάντων τῶν πρωτοτύπων ὑπόμνησίς ἐστι, καὶ ἀναγωγὴ πρὸς αὐτά. Καὶ τὸ μὲν διὰ τῆς ἀκοῆς ἑνωτιζόμεθα, τὸ δὲ διὰ τῆς ὁράσεως καταλογούμεν.

[1] Niceph. tom. 4. Bibl. col. 1135. D. — [2] Ibid. col. 1136. C.

[3] Isa. 2. 18. — [4] Tom. 4. Bibl. PP. col. 1122. § 7.

destitutam fuisse credere, ut in turpissimam idololatriam permittente illo relapsa sit, quacum ad extremum usque futurum se pollicitus fuerat, nec adversus eam portas inferi aliquid effecturas unquam [1]. Neque vero tantam Dei bonitatem decere, ut innumerabiles populos magno in ipsum ardore pietatis incensos sic occæcatos relinqueret, ac divini Spiritus sui ope, afflatuque nudatos, ut tam horribiles tenebras dignoscere, lucemque veræ, et ab apostolis traditæ fidei, ac religionis despicere non possent: cum in medio duorum, triumve in suo nomine congregatorum se futurum ostenderit [2].

Sic in confutatione hæretici decreti [3], impudens, impurumque illud Iconoclastarum dictum simili ratione convincitur, quo sua opera jactabant Ecclesiam ab idolorum servitute repurgatam fuisse: quasi regnum Christi, quod nunquam intermoriturum esse Scriptura prædicat, teterrima clade nefandæ superstitionis aboleri, extinguique potuerit. Nam imaginum usum, cultumque jamdudum in Ecclesia percrebuisse, antequam hæresis illa grassandi fecisset initium, supra pluribus argumentis evicimus.

XII. His omnibus, aliisque studio brevitatis omissis testimoniis adducor, minime ut probandam existimem Catholicorum illorum sententiam, qui sanctis imaginibus cultum nescio quem adspergunt a σχετικῷ diversum, et eumdem absolutum, qui ad imaginem dirigatur ipsam per sese, et in ea terminetur. Etenim mirificus in eo Synodorum œcumenicarum, ac Patrum consensus habetur ex illis, quæ in medium attulimus; uniusmodi esse Christi, verbi gratia, in imagine cultum et adorationem, quæ in solidum tendit ad prototypum, et cum eo comparata, absoluta est, atque perfecta, neutiquam ad imaginem adhærescens; hæc vera est latria, et *adoratio in spiritu, et veritate*, quam solus obtinet Deus; sin ad imaginem solam κατ' ἐπίνοιαν, et *cogitatione* referatur, nonnisi σχετικὴν esse, et eamdem inchoatam et imperfectam. Ecquis porro veterum, græcorum pariter, ac latinorum, qui contra Iconomachos cultum propugnavit imaginum, eas unquam putavit adorandas esse per se, venerationeque dignas? Imo quis non contrarium expressis verbis docuit, inculcavitque sæpius? quis non calumniari, decipive illos asseruit, quod aliam, præter σχετικὴν, adorationem, et in prototypum absolute desinentem Catholicis affingerent? Quare contra mentem, auctoritatemque veterum sentiunt omnino, qui per se, proprieque solas adorandas imagines existimant.

Nam quod argumentantur ita ex septimæ Synodi decreto: imagines in eo colendas esse statui, sed non latria venerandas; indeque consequi, alio quodam cultu afficiendas esse per sese: quippe si ex accidenti solum, et non proprie eas adorari vellet, ita ut adoratio non in imagine, sed in Christo ipso terminaretur; non negaret latriæ cultu venerandas esse, qui certe Christo tribuitur: hæc illorum præcipua ratio omnino ex antecedentibus facile convincitur. Non enim sequitur ex eo, quod latriæ veneratio imagini detrahitur, absolutam huic concedi alteram oportere: sed σχετικὴν duntaxat, quod genus adorationis proprium est illius. Latriæ cultus, dum in imagine Christo tribuitur, una et indivisa est actio, quæ per imaginem dirigitur ad Christum: neque quatenus imaginem attingit, latria est; (hæc enim nonnisi absoluta est;) sed *relativa* et imperfecta: sicut quod ad alterum refertur, si solum cogitetur, non est perfectum: nec absolutum censetur; quoniam intelligi sine alterius implicata notione non potest. Etenim utcumque versare rem istam conetur aliquis, nunquam aliter imaginem Christi, ut ejus est imago, colere, vel in pretio, et honore se habere sentiet, nisi qua confuse, vel explicate repræsentare Christum agnoscitur.

XIII. Quod autem instant, si nulla propria veneratione dignandæ sunt imagines, posse negare nos, eas esse venerandas; quia quod nonnisi improprie dicitur, simpliciter negari potest; non multum promovent. Negandum enim est, ullo cultu proprio, et absoluto colendas esse: verum σχετικῷ, et relativo fatendum est. Ceterum honor, et cultus religiosus imaginum duplex esse potest: et unus θετικὸς, alter *negativus* appellari. Θετικὸν, quem scholæ *positivum* nominant, ejusmodi voco, ut sit honorificentia quædam externa, velut adoratio, genuque flexio, quæ coram imagine fit; pia et circumspecta tractatio. Negativus autem in eo consistit, nulla ut illius dehonestatio fiat: ut non diruatur, non dissecetur, non flammis aboleatur. Utrumque, sed hunc maxime posteriorem, ecclesiastica sanctio præscribit: qui et absolutus suo in genere censeri debet, quoniam absolute, ac simpliciter ab imaginum contumelia abstinendum esse præ-

[1] Matt. 28. 20. — [2] Ibid. 18. 20.

[3] In Syn. 7. pag. 730. et 737.

cipitur. At prior minime est absolutus; sed relativus duntaxat. Qui autem universe, ac præfracte diceret non esse venerandas imagines, hic non priorem tantum, sed etiam posteriorem adimeret cultum ; et ludibrio, ac petulantiæ in rem sacram, ac religiosam frœna laxaret : quod certe nefarium est ; et idcirco non est universe pronuntiandum, imagines non esse venerandas, nisi additum sit *absolute*, ac *propter se*. Sic enim periculi nihil est, cum hoc palam dicimus, ac profitemur, quod œcumenicæ Synodi, ac Patres omnes sententiis suis ratum, et fixum esse voluerunt.

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Objecta quædam ab Iconoclastis adversus imaginum cultum explicantur, ac diluuntur.

I. Sunt apud auctores illos, quorum adversus Iconomachorum hæresim testimoniis usi sumus, argumenta quædam ab istis jactari solita : quæ licet ex jactis antea fundamentis explicari, ac refelli nullo negotio possint; imo levia, et inscita videantur; non parvarum tamen rerum exponendarum ansam nobis offerunt; et ad illustrandam tum adversariorum opinionem, tum Ecclesiæ catholicæ fidem, necnon mysterii totius, quod in hoc opere tractamus, plenam, perfectamque notitiam, non levi adjumento futura sunt : de quibus ideo capite in hoc postremo disserendum putavimus.

Horum sit illud primum : quod cum imagines Christi fiunt, ejus persona, quæ in duabus naturis est una, dissolvitur, ac dividitur. Hinc apud S. Nicephorum patriarcham in libro de Cherubimis a Mose factis [1] hæc illorum est percontatio [2], « Quomodo Christum Deum, et hominem imagine exprimis, cum hæc separari non possint? » Et in actione quarta Synodi septimæ, eorumdem hæc sententia ponitur : « (1) Qui adorat imaginem, in duo Christum dividit, et qui contemplatur imaginem, et dicit, aut inscribit, quod hic sit Christus, dividit Christum. »

Et quod admirandum magis est, utramque ex adverso pugnantem hæresim Nestorii, et Eutychis Catholicis affingebant, affirmantes eos, qui imagines Christi facerent, non solum naturas separare, ac divellere duas ; sed etiam miscere, ac confundere. Sic in Decreto fidei, sive potius impietatis, et hæresis suæ, quod imperante Copronymo conciliabulum illorum edidit [3] ; asserunt imaginum molitores, et adoratores binarium inducere filiorum in Christum. Et subinde ; « (2) Nihilo secius suffragari Ario, Dioscoro, Eutychi, et Severo, qui confusionem, et commistionem in duabus naturis unius Christi constituunt. » Quod sic interpretabantur. Cum in Christo divina natura cum humana copulata sit arctissimo, et indissolubili nexu [4] ; qui illius imaginem pingunt, horum alterutrum dicant necesse est : aut solius humanæ figuram exprimere se : aut personæ totius ex duplici natura constitutæ. Si prius eligant ; quandoquidem divinitas adumbrari nulla similitudine potest : ab hac divelli consequens est hominis naturam, quæ in tabella repræsentatur. Ita Nestoriana διαίρεσις existet. Sin est ut Christum totum exhiberi malint in imagine ; quoniam nihil nisi sub sensum cadens, et corporatum, figura delineari potest, sequetur absurdius alterum, ut divinitas Christi in carnem, vel hominis

(1) In 7. Synod. act. 4. pag. 648. B. Ὅτι ὁ προσκυνῶν τῇ εἰκόνι, διαιρεῖ τὸν Χριστὸν εἰς δύο· καὶ ὅτι ὁ θεωρῶν τὴν εἰκόνα, καὶ λέγων, ἢ ἐπιγράφων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, διαιρεῖ τὸν Χριστόν.

(2) Ibid. pag. 746. A. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἄρειον, καὶ Διόσκορον, καὶ Εὐτυχέα, καὶ Σεβῆρον, τοὺς σύγχυσιν, καὶ φυρμὸν ἐπὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ δογματίζοντας.

[1] Tom. 4. Bibl. PP. 1132. D. — [2] Tom. 5. Conc. p. 649. — [3] In 7. Syn. Act. 4. p. 745. A.

[4] Vide Syn. 7. Act. 6. pag. 749. 752. et seq.

naturam conversa, commutataque fuerit : cujusmodi commentum fuit Eutychianorum et Monophysitarum.

II. Huic ineptæ, et inscitæ rationi Patres occurrunt, affirmantes imprimis [1], ita coloribus expressam in tabula præberi Christi salvatoris imaginem, quomodo idonea est ars illum penicillo consequi ; hoc est ut externam tantum corporis figuram, et lineamenta describat, quæ in vivente persona continent non modo divinam minime aspectabilem naturam, sed etiam animam ipsam. Non est autem imaginis adæquari repræsentando cum prototypo ; ita ut totum hoc, cum omnibus ex quibus constat, partibus oculis subjiciat : « (1) Non enim imago secundum essentiam, vel substantiam prototypo similis est, sed tantummodo secundum nomen, et situm membrorum, quæ figura describuntur. » Ecquis vero eousque desipit, ut cum Alexandri, vel Cæsaris, exempli causa, imago pingitur, quoniam utriusque pingi non potest anima, disjungi hanc a corpore putet, et vinculum solvi, quo ambo inter se nectuntur ? Certe qui sic existimet, idem judicare debebit quoties videndi sensus vivos illos intuebitur : ut quia nonnisi externam corporis speciem, eique superfusum colorem, et lineamenta, positumque partium capere oculus potest ; non vel animam, vel inclusas, et interiores partes, quæ cute coercentur, revera dividi, ac separari a se mutuo omnia ista contendat.

Hujusmodi et Iconomachorum cavillatio, et adversus hos pugnantium Catholicorum contentio latius patet, et ad multos usus hac in theologica doctrina diffunditur : in qua valde hoc necessarium est scire, quod nec ad intelligendum difficile est, non eodem in sese modo res habere, quo a nobis intelligentia percipiuntur ; nec ut disjunctas, ac divisas eas cognoscimus, ita tales ipsas esse revera. Hoc in primo tomo, cum de divinis attributis ageretur [2], adversus Eunomianos studiose docuimus ; quorum par erat, atque Iconomachorum in eo genere argutandi licentia. Nec diversa Monophysitarum, et Eutychianorum erat vecordia ; qui de numero naturarum in Christo controversiam movebant futilem et insulsam : de qua in quarto libro operis hujus multa diximus [3] ; quæ hic opportunitatem suam habent. Hanc vero confutatio decreti illius pseudosynodici persecuta, præclare imaginum hostes cum suo illo commento refellit. Siquidem, auctore Gregorio Nazianzeno, « (2) naturas *ait* cogitatione discriminari, ut et earum nomina ; » tum ita disserit : « (3) Omnes sancti Patres nostri confessionem repudiantes, separabiles cogitatione mentis duas affirmant esse naturas, ratione differentiæ, non divisionis, » etc. « (4) Ac Nestorius quidem rebus ipsis naturas dividit, asserens aliam esse Dei rationem, aliam ejus, qui ex Virgine natus est ; in hominem privatim, et privatim existentem Deum. At catholica Ecclesia inconfuse unitatem professa, sola cogitatione naturas dividit indivise ; unum et eumdem confitens Emmanuelem etiam post unitionem. » Quocirca qui Christi imaginem faciunt, solam illius externam corporis speciem, ac formam coloribus referunt ; non animam, non divinitatem : non tamen reipsa separant, ac dividunt, quamvis unum sine altero, vel potius non cum altero repræsentent.

III. Huic affine est argumentum alterum, quod ex circumscriptione ducebant Iconoclastæ. Cum enim Christi nomen naturam utramque significet, divinam, et humanam, ex eo contendebant, imaginem Christi pingi non oportere, quod hoc esset incircumscriptum Verbum circumscribere. Ita Decretum pseudosynodicum Iconomachorum [4], qui Eusebii Pamphili auctoritate nitebantur in epistola quadam ad Constantiam Constantini magni sororem, Licinio nuptam ; quæ cum ab Eusebio Salvatoris imaginem mitti ad se postulasset, scripta ad eam epistola illa negavit Eusebius hæc oportere fieri : quod neque secundum eam, quam accepit a Patre, naturam exprimi potest ; nec secundum humanam ; quod ea modo in paternam assumpta

(1) In 7. Syn. act. 6. pag. 745. D. Καὶ ἡ εἰκὼν οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῷ πρωτοτύπῳ ἔοικεν, ἢ μόνον κατὰ τὸ ὄνομα, καὶ κατὰ τὴν θέσιν τῶν χαρακτηριζομένων μελῶν.

(2) NAZIANZ. in 7. Syn. ibid. pag. 748. A. Ἤνίκα αἱ φύσεις διίστανται ταῖς ἐπινοίαις, οὐ διαιρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα.

(3) Ibid. Πάντες οἱ ἅγιοι πατέρες ἡμῶν τὴν σύγχυσιν μὴ προσιέμενοι, χωριστὰς τῇ ἐπινοίᾳ λέγουσι τὰς δύο φύσεις τῷ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς, οὐ τῆς διαιρέσεως.

(4) Ibid. Καὶ ὁ μὲν Νεστόριος τοῖς πράγμασι διαιρεῖ τὰς φύσεις, λέγων ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἄλλον τὸν ἐκ τῆς παρθένου, εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς, καὶ εἰς Θεὸν ἰδικῶς. Ἡ δὲ καθολικὴ ἐκκλησία ἀσυγχύτως ὁμολογοῦσα τὴν ἕνωσιν, τῇ ἐπινοίᾳ μόνῃ διαιρεῖ τὰς φύσεις ἀδιαιρέτως, ἕνα τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσα τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν.

[1] Ibid. pag. 745. — [2] Lib. 1. c. 10. et 11.

[3] C. 4. § 5. — [4] Syn. 7. p. 749. et seq.

gloriam, ac splendorem nullis coloribus repræsentari queat : cum ne apostoli quidem viventis adhuc in carne mortali, sed ad tempus cœlesti quodam fulgore perfusæ, coruscationem tolerare potuerint. Hæc fere sunt in fragmentis illius epistolæ, quæ ex Iconoclastarum synodico decreto lecta sunt in synodo septima Nicæna [1]. At Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus in opusculo capitum duodecim adversus Iconoclastas, capite secundo [2], cum Eusebianæ hujus epistolæ meminit, ait in ea scriptum fuisse, *incircumscriptum* esse modo Christum Dominum : tanquam in eam prolapsus sit opinionem, quam superiore seculo Brentius, et qui ab eo prodierunt Ubiquistæ renovarunt; ut adeo totam in Deum transisse vellet humanam Christi substantiam, illius ut immensitatem, et τὸ ἀπερίγραπτον obtineret. Quod impium, scelleratumque commentum pluribus evertit Nicephorus idem in tractatu de Cherubimis, capite octavo [3] : ubi de circumscriptione late disputat.

Auctor item confutationis decreti fidei ab Iconoclastis editi futilem illam argumentationem explicuit, eodem prorsus modo, quo illud de divisione, confusioneve naturarum paulo ante propositum. Tum [4] in eo potissimum hæreticos istos errare dicit, quod non animadvertant, imaginem non ejusdem esse substantiæ, cujus est prototypum, sed plane diversæ : ex quo fit, ut quod inest ipsi, non transeat in imaginem, sed exterior sola species et conformatio corporis, atque membrorum. Hinc autem licet intueri quantum ab illa Ubiquistarum amentia remoti fuerint Patres illi, qui contra Iconoclastas pro Ecclesiæ traditione certarunt : qui Christi carnem humanamque substantiam, etiam postquam in cœlum est translata, circumscriptam esse putaverunt. De qua re supra, libro decimo copiose disputavimus.

IV. Piget in nugis istis, et vanis, ac futilibus Iconoclastarum argutiis tempus terere. Unum illud expendendum superest, quod non ab græcis, sed ab latinis Iconomachis objectum est sæpius contra imaginum adorationem, ex Gregorii auctoritate hujus nominis primi, et re potius, quam appellatione Magni, Romani pontificis. Hic enim non præjudicium, sed plane judicium de hac causa fecisse videtur, et imaginum cultum adorationemque rescriptis damnasse suis. Quippe ad Serenum Massiliensem episcopum scribens [5], graviter eum redarguit, quod « quosdam imaginum adoratores aspiciens, *inquit*, easdem ecclesiæ imagines confregit, atque projecit. » De quo quid sentiat, his verbis exponit Gregorius : « Et quidem zelum vos, ne quid manu factum adorari possit, habuisse laudamus ; sed frangere easdem imagines non debuisse judicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ in codicibus legere non valent. Tua ergo fraternitas et illas servare, et ab earum adoratu populum prohibere debuit : quatenus et litterarum nescii haberent unde scientiam historiæ colligerent, et populus in picturæ adoratione minime peccaret. » Ad eumdem porro Serenum alteram scripsit epistolam [6], in qua pluribus idem illius factum redarguit. « Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. » Maxime vero illa re offensus est, quod « cum inter gentes habitaret, attendere debuerat, ne dum recto zelo incaute succenditur, ferocibus animis scandalum generaret. Frangi vero non debuit, quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum. Et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit; si zelum discretione condiisses, sine dubio et ea, quæ intendebas salubriter obtinere, et collectum gregem non dispergere, sed potius dispersum poteras congregare. » Demum hortatur illum, ut imagines restituat, et ne adorentur admoneat.

V. Hæc verba Gregorii necessario describenda fuerunt; primum quod ex his constet, imagines in ecclesiis jampridem haberi solitas esse; deinde quod indidem colligere licet, quæ causa fuerit cur Gregorius de imaginibus non adorandis tanto studio commonuerit; et idipsum ut populo significaret, episcopo præceperit. Nimirum quod complures in ea provincia gentiles adhuc degerent, qui idolis ac simulacris assueti, et eorum implicati superstitioso cultu, difficile labem hanc eluere poterant. Itaque nonnulli ex iis, ut apparet, rudes et barbari, postquam religionem Christianam amplexi erant, ex imaginum aspectu in pristinum relabebantur errorem; ut iis latriæ honorem, venerationemque tribuerent; hoc est absoluta, et non σχετικῇ adoratione, tanquam deos, effigies illas colerent. Hoc

[1] Act. 6. p. 784. — [2] Tom. 4. Bibl. col. 1121. — [3] Ibid. 1133. — [4] 7. Syn. p. 750. et seq.

[5] Greg. lib. 7. ep. 111. — [6] Ibid. lib. 9. ep. 9.

enim, idololatria nondum emortua, sed in vicino adhuc vigente contagione quadam, accidere poterat, quod de gentilium idolis scribit Augustinus Epistola 49. [1] « ut cum in sublimi locarentur ; ut a precantibus attenderentur, ipsa similitudine membrorum , atque sensuum, quamvis insensatæ, et exanimæ afficerent infirmos animos, ut vivere, ac spirare viderentur. » Quocirca sedulo monendos imperitos, ac propter tarditatem pronos in idololatriam populos censuit Gregorius, ne quem idolis antea deferebant cultum, eumdem imaginibus adhiberent.

Hanc nostram de Gregorii mente sententiam comprobat, quod in alia epistola ad Secundinum inclusum, religiosum, et probe institutum hominem scribens, imaginem ad eum se mittere Salvatoris, quam poposcerat, dicit, et quemadmodum hac utendum sit ostendit : imo quemadmodum sit adoranda declarat [2]. « Scio quidem, *inquit*, quod imaginem Salvatoris nostri non ideo petis, ut quasi Deum colas ; sed ob recordationem Filii Dei in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre desideras. Et nos quidem non quasi ante divinitatem, ante illam prosternimur : sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed et in throno sedentem recordamur. » Quæ postrema verba perspicue demonstrant, Romanam Ecclesiam, et ipsum ejus, imo totius Christiani orbis antistitem Gregorium imagines adorasse, hoc est coram iis prostravisse se ; sed non quasi *ante divinitatem :* hoc est non ad ipsas imagines mentem suam, et intentionem animi direxisse ; ita ut in imagine sisteret adoratio : verum in hac respexisse prototypum ; et ad eum retulisse per imaginem, cum exteriore cultu, interiorem voluntatis affectum.

[1] Quæst. 3. p. 76. — [2] Lib. 7. epist. 54.

Hujusmodi Gregorii fuisse sententiam, illud quoque persuadet quod non aliter interpretatus est Hadrianus primus in apologia ad Carolum M. pro Synodi septimæ defensione scripta [3]. Cujus in ultimo capite de hoc agens Gregorii decreto, probat neutiquam eum ab veneratione imaginum abhorruisse : sed sic eam impendendam esse monuisse, ut, quod ipse dicit, « aspiciens sacras imagines, in adorationem humiliter se prosterneret solius omnipotentis sanctæ Trinitatis : » tum , « ut ante easdem sacras imagines se prosternens, non quasi ante divinitatem, ante ipsas prosterneretur , sed prosternens se illum adoraret, quem per imaginem aut natum, aut passum , aut in throno sedentem recordamur. » Ex quo illud præterea conficitur, non modo Gregorium M. sed ne Hadrianum quidem, cum septimam Synodum tanto studio propugnaret, approbasse venerationem , et adorationem imaginum earum propriam, et absolutam ; quam ab recentioribus quibusdam theologis excogitatam capite antecedente confutavimus. Quippe nullam aliam, præter σχετικὴν, agnoscit uterque Pontifex : sed neque septima Synodus , quacum Gregorii magni congruere sententiam affirmat qui hoc optime omnium scivit Hadrianus papa : minime uti dubitandum sit, quin nova illa de colendis per sese imaginibus opinio aliena sit ab Romanorum Pontificum , et œcumenicorum Conciliorum auctoritate : ac proinde huic anteponenda sit altera ; quæ probum, ac legitimum honorem , atque cultum imaginibus , sine cujusquam offensione constituit. De qua legendus præ ceteris Gabriel Vasquezius [4], qui hanc controversiam fuse, eruditeque disceptavit.

[3] Tom. 6. Conc. p. 149. — [4] In 3. par. Disp. 205. et seq. usque ad 210.

LIBER SEXTUSDECIMUS.

IN QUO ADVERSUS SAMOSATENOS RECENTIORES, SIVE SOCINIANOS, NECNON JUDÆOS CHRISTI INCARNATI VERBI, AC DEI HOMINISQUE DOGMA DEFENDITUR.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

I. Quæ ad sacrosancti, et ineffabilis illius mysterii rationem attinent, accurate, quantum fieri potuit, pro instituto nostro, quindecim libris exposuimus. Nunc illud postremo loco tractandum est, quemadmodum ab adversantium calumniis, et oppugnationibus vindicari possit : non eorum dico, qui male illud explicant, cum extitisse revera fateantur : (nam contra istius generis hæreticos toto hactenus in opere decertavimus :) sed qui carnem, id est hominis naturam a Deo susceptam, et utramque in Christo consociatam esse substantiam funditus abnegant : quales Judæi sunt ; et qui nomine solo Christiani, revera Judaica impietate contaminati sunt. Hi sunt recentes Photiniani, sive Samosateni : qui Michaelis Serveti fanaticum delirium superiori instaurare seculo sunt aggressi, Fausto Socino Senensi apostata auctore præcipuo ; a quo Sociniani passim appellari solent. Recte autem fecisse me arbitror, ut hanc generalem catholici dogmatis propugnationem operis in finem conjicerem. Hinc enim commodum illud existet, ut exposito prius, penitusque perspecto mysterio illo, contradicentium fraudes, cavillationesque sophisticas, et facilius dignoscere, et certius, ac valentius refellere possimus. Nam pleræque argumentationes illorum ex ejus ignoratione, quid in catholica professione sit, oriuntur, ac robur acquirunt. Ut igitur circumveniendi, et illudendi facultas iis adimeretur, consilium id placuit, prius mysterii totius naturam et proprietatem evolvere , deinde ad hæreticorum objecta respondere. Quamobrem sepositis tantisper, et in finem reservatis Judæis, ab Socinianis auspicabimur ; contra quos multa jam in tomo secundo disputavimus, libro de Trinitate tertio: in quo Joannis Crellii illius sectæ ministri librum quemdam excussimus ; quo in libro omnia hæresis istius venena colliguntur, ac tum ad evertendum Trinitatis sacrosanctæ mysterium omnes admoventur machinæ, tum novantiqua perfidia comprobatur. Sed tum quidem, cum illa commentabar, nihil præter Crellii istius opus, et Socini epistolas ad diversos, et horum mutuas ad ipsum illius sectæ monimentorum curaveram legere. Post id vero tempus tam Socini ipsius, quam ejus discipulorum complures lucubrationes nactus sum, in iisque volutandis sum impigre versatus ; præsertim in his, quæ arcana sectæ dogmata latius edisserunt ; cujusmodi est Joannis Volkelii Misnici opus de vera religione : necnon Jonæ Schlichtingii a Bukoviec contra Meisnerum Vittebergæ professorem Lutheranum ; quod mihi postremum opus omnium, quæ legeram, teterrimum, et pestilentissimum est visum.

Quanquam et in hoc, et in ceteris, quæ legere potui, nihil est argumenti fere, quod non in illo priori Crelliano propositum, et videlicet refutatum a nobis fuerit in tertio de Trinitate libro. Præter quem multa quoque secundus complectitur eodem facientia. Ibi enim de Christi, ac Spiritus sancti divinitate, adeoque de sanctissimæ dogmate Trinitatis ea deprompsimus, quæ valent ad Socinianam labefactandam hæresim : maxime cum præcipua Scripturæ loca, quibus catholica nititur fides, illustrata sunt, et ab illorum fuco, et cavillatione defensa. Verum quod in unum tunc eram dogma Trinitatis intentus, quæ ad incarnationem divini Verbi proprie spectabant, vel omisi penitus, vel leviter attigi ; quæ nunc diligentius pertractanda sunt, iis vicissim prætermissis, quæ ad Trinitatem pertinent : nisi si quid propter utriusque affinitatem argumenti necesse sit repetere ; quod, ubi res feret, quam parcissime conabor facere.

Hoc contra Photinianam hæresim certamine perfunctus, aggrediar ad ea, quæ adversus Judæos in promptu debent esse Christianis : quæque in explicando incarnati Filii Dei negotio theologis est solemne tradere ; quemadmodum illorum retundi, frangique pervicacia possit, ut promissum tot propheticis oraculis Christum et venisse jamdudum intelligant, et desinant sperare venturum.

CAPUT PRIMUM.

1. De Socinianorum hæresi, quæ Incarnationis evertit fidem, dum ejus fundamenta duo labefactat, asserens neque verum, et consubstantialem Patri Deum esse Filium, nec ex duabus naturis constare Christum. — 2. Duplici argumentorum genere utuntur: quorum prius ex Scripturarum silentio falso repetunt. — 3. Joannis locus ex initio Evangelii, quo mysterium illud affirmatur. — 4. Socinianorum cavillatio in detorquendis Scripturæ locis. — 5. Catholicæ partis expositio loci illius Joannis. — 6. Huic contraria Socinianorum. — 7. Subdola eorum calumnia. — 8. Ex qua colligitur non posse solis ex Scripturæ verbis litem illam componi ob illorum pervicaciam.

I. Sociniana, sive Photiniana recens impietas ; quoniam disputandi principium capere inde decrevimus; Christum asserit neque Deum esse verum, ejusdemque cum Patre æternitatis, ac substantiæ , neque duabus in una hypostasi constare naturis. Sic Incarnationis mysterium, et ipsum adeo Christum tollit e medio, dum ambo Christianæ de illis professionis et fidei fundamenta convellit. De quibus elegans est politissimi scriptoris Asterii, neque hic omittenda sententia in oratione de sanctis apostolis Petro et Paulo : quæ sic habet. « (1) Omnis ratio, quæ ad Dei, et salvatoris nostri agnitionem pertinet, in his duobus spectatur, et vertitur : quorum alterum in primigenia divinitate consistit ; quæ est Verbum, quod in principio est semper, et est apud Patrem, et Deus est: quemadmodum nos magnus theologus Joannes arcanum illud mysterium edocuit ; qui tanquam spongia quædam, ad Unigeniti pectus applicatus, reconditæ sapientiæ inde notitiam extraxit. Alterum est Incarnationis mysterium, quam bonus Deus, ut ad imbecillitatem se nostram accommodaret, admisit. »

Has duas naturas proxime significare *Christi* vocabulum suo loco demonstravimus ; et ex earum applicatione mutua, et conjunctione unum existere, hoc est eamdem numero personam, quæ Deus pariter, et homo sit, ac verus uterque, et in sua quisque substantia perfectus. Quod ut Catholici sincere, bonaque fide, ita Socinïani de divina substantia verbo tenus, ficteque profitentur. Siquidem hominem illum, qui Jesus Christus appellatur, nihil præter hominem, quod ad naturam attinet, esse confirmant : ac de Maria conceptum, et partu in lucem editum ; ita ut ante hoc tempus in rerum natura nusquam extiterit. Deum porro idcirco nominari, Deique filium, non quod essentia sit divina præditus, aut a Deo Patre substantiva generatione productus ; verum propter excellentem dignitatem, et functionem , ad quam ex omni æternitate a Deo destinatus est.

II. Ab his progressa principiis nefanda secta duplici argumentorum genere in exitium catholicæ religionis armatur : quorum unum ex auctoritate litterarum sacrarum, alterum ex humana ratiocinatione ducitur. Ita Socinus, Volkelius, Crellius, Schlichtingius dogma illud Christianum labefactare sunt aggressi ; quod nec ex Scripturis probari possit, et cum communi hominum sensu, atque iisdem insita ratione pugnet.

Quod ad Scripturas spectat, Faustus Soci-

(1) ASTER. p. 142. E. Ἅπας λόγος ὁ συντελῶν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς δύο ταῦτα καὶ θεωρεῖται, καὶ στρέφεται· ἓν μὲν τὸ τῆς ἀρχεγόνου θεότητος, ἥ τις ἐστὶν ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος ὢν ἀεὶ, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὢν, καὶ Θεὸς ὢν, καθὼς ἡμᾶς ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης ἐμυσταγώγησεν, οἷόν σπογγιά τις τῷ στήθει τοῦ μονογενοῦς παρακείμενος, κἀκεῖθεν ἑλκύσας τῆς κεκρυμμένης σοφίας τὴν γνῶσιν. Ἕτερον δὲ τὸ τῆς οἰκονομίας, ἣν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς πρὸς τὴν συγκατάβασιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν κατελέξατο.

nus in disputatione de Christi natura[1], quam nondum absolutam reliquit, proposito duplici illo genere argumentandi, ita prius illud instituit : « Si Jesus Christus Dei filius servator noster esset ille Jehova unicus Israelitarum, et Christianorum Deus, manifeste, ut omnes fatentur, consequeretur, Deum hominem fuisse factum ; quod cum ab humana ratione penitus abhorreat, id quidem disertis verbis, ut ita esse credamus, oporteret, et non in uno tantum, sed in quamplurimis locis scriptum extare ; quod in omnibus, quæ paululum modo ad credendum difficilia sunt, factum fuisse conspicimus : » ut in cœli terræque creatione, providentia, resurrectione, vita æterna.

Atqui [2] « ne uno quidem in loco stupenda isthæc Dei metamorphosis obscure significata deprehenditur ; quo fit ut ejus assertores non claris divinarum litterarum testimoniis, imo ne testimoniis quidem ullis ; sed potius meris quibusdam consecutionibus sententiam suam adstruere conentur. » Hæc ille : in quibus manifesti mendacii convincitur. Sunt enim quamplurima, eaque disertissima Scripturæ testimonia, quæ Christum Dominum ambo hæc esse, Deum et hominem, perspicue demonstrant.

III. Atque ut evidentius illorum calumnia deprehendatur, ita cum illis stipulari volo, et hanc eis ferre conditionem : nullæ adhuc extent divinæ litteræ, ac quemadmodum scribendæ sint, in consultationem aliquam, deliberationemque veniatur. Ad hanc itaque si Socinus, vel ejusdem sectæ alius adhibeatur, interrogeturque qua formula, et conceptione verborum enuntiari illud oporteat, de quo inter nos agitur ; Christum Deum esse simul et hominem, et utrumque verum : illum porro, summum, et cujusmodi, cum Deum dicimus, vocabulo isti subjicimus, et intelligentia capimus : nempe ut qui Deus ex omni æternitate fuerat, hominem se in tempore fecerit ex Maria virgine conceptus, et partu in lucem editus. Non aliis, opinor, verbis declarandum istud esse respondebit, quam istis : Hic homo, qui dicitur Jesus, non homo tantum est, sed etiam Deus verus, ac summus ; proprius, et unigenitus Dei filius, æternus, omnipotens, creator omnium, quem adorare, in quem credere, ac sperare nos oportet.

Atqui nulla istiusmodi proprietatum est, quam non Christo Domino aperte tribuerint divinæ litteræ, ut in secundo de Trinitate libro latissime probavimus. Joannes evangelista initio Evangelii sui, *In principio*, inquit, *erat Verbum*. Relinquamus in medio quid ibi *principium* significet. Certe mox *Deum* ait *Verbum istud fuisse. Et Deus erat Verbum*. At quale Verbum? *Omnia*, inquit, *per ipsum facta sunt : et sine ipso factum est nihil, quod factum est*. Ac paulo post illud idem *Verbum carnem esse factum* asserit ; quod nihil aliud indicat, quam hominem. Erat ergo antequam homo esset ille, qui assumpta carne vocatus est Jesus Christus ; sed nonnisi Deus erat. Quare postquam homo factus est, Deus simul et homo esse cœpit. Ac deinceps et Dei filius, et hominis filius appellatus est. Dei quidem cum his adjunctis, et eo contextu sermonis, qui non vulgari lege, communique cum creatis rebus modo filium esse suadeat : sed peculiari, et proprio. Nam et [3] *proprius filius* dicitur : et [4] *unigenitus :* et [5] *verus filius ;* necnon *verus Deus, et vita æterna*. Item [6] *magnus Deus ;* et [7] *super omnia Deus ;* tum *principium et finis. Ego sum*, inquit ipse Christus [8], *α et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est, et omnipotens*. Ex iis omnibus Scripturæ locis manifeste consequuntur illa, quæ de filio Dei, deque divinitate ipsius, et incarnatione fides catholica profitetur : neque clarius, ac disertius exprimi ista potuerunt.

IV. Atenim de singulis illis locis controversiam movent ; et aliter intelligenda illa pugnant adversarii, quam nos volumus. Quid tum? Minusne propterea convenienter ex sacrorum auctoritate Scripturarum catholicum, et omnibus retro seculis sic intellectum, ac prædicatum dogma defendimus? Etenim si hoc satis est ad elevandum argumenti, quod e Scripturis ducitur, pondus ac firmitatem, utcumque aliter explicare posse quod ex illis affertur ; nihil erit quod e Scripturis probando colligi possit. Nihil enim tam clare ac perspicue affirmatum in Scripturis afferri potest, quod non simili exceptione possit eludi.

Licet hoc intueri in decreto illo fidei, quod in exemplum Socinus adduxit, ut ostenderet, qualem iis in locis Scripturæ perspicuitatem requireret, quibus Christianæ religionis dogma quodpiam approbatur : nempe in eo fidei dogmate, quo *cœli terræque divina creatio*

[1] Disp. Racoviæ edita anno 1619. pag. 7. — [2] Ib. pag. 8. — [3] Rom. 8. 2. — [4] Joan. 3. 16. — [5] 1. Joan. 5. 20. — [6] Tit. 2. 13. — [7] Rom. 9. 5. — [8] Apoc. 1. 8.

credenda proponitur. Siquidem istud ipsum neque tam evidenter expressum in sacris est litteris, quam illud, de quo agimus ; et eadem secus interpretandi licentia extorqueri testimonia omnia potuerunt, ex quibus colligitur. Exempli causa sit illa libri Geneseos sententia, quæ in illum sensum disertissima videtur : *In principio creavit Deus cœlum et terram.* Cum igitur rationem abs se fidei suæ resposcenti, qua Deum ex nihilo cœlum, ac terram produxisse credit, et Scripturæ auctoritatem requirenti, locum illum Genesis Socinianus aliquis objecerit ; quid faciet, si statim contra eum præscribat alius, nihil ex illo loco effici ; quippe *creandi* vocabulum apud Latinos non significare rem ex nihilo facere , sed potius ex antecedente materia ? ut Hieronymus, Augustinus, aliique Patres observant ; quod in secundo libro de Trinitate capite primo pluribus ostendimus ; ita græcam vocem κτίζειν accipi solere, necnon hebraicam ברא ; ut cum de homine dicitur [1], *Creavit Deus hominem ad imaginem suam ;* et, *Masculum ac fœminam creavit eos.* Ibi enim nullius linguæ dictio productionem ex nihilo, sed terrena materia designat. Quid si contentiosior aliquis existat, qui nomen *Elohim*, quod adjungitur ad *bara*, non Deum, sed angelos significare, illo in loco Geneseos affirmet : itaque legendum asserat ; בראשית ברא אלהים, *In principio creandi,* hoc est *quo crearunt angeli cœlum, et terram ;* quemadmodum initio capitis quinti scriptum est ביום ברא, *in die quo creavit*? quomodo illum refellet Socinus, qui Saturnini et aliorum veterem instaurans hæresim, mundum ab angelis procreatum esse illo ex loco probare instituet ; aut qua se ratione ab illius calumnia tutabitur ?

Intelligant igitur Photiniani uno ex hoc exemplo cujusmodi pleraque alia proponi poterant : non se magnum facere , nec valde astutos esse, qui hanc aliter exponendæ Scripturæ causationem oppido frigidam, et insulsam induxerint, qua se ab aliorum vexatione defenderent. Siquidem latius, quam volunt, aut ipsis expedit, patet : ut et suomet artificio irretiti teneantur ; et eo demum pertineat, nullum ut ex auctoritate sacrarum litterarum dogma fidei probari possit.

V. Ut autem melius sectæ istius ἀλογία, et parum acuta, imo hebes, et stolida disputandi ratio cognoscatur, ac pene oculis subjiciatur ipsis ; experiamur in eo, de quo hic agimus, fidei dogmate ; ac specimen aliquod præbeamus conflictionis illius et pugnæ, quæ inter Catholicos, et Socinianos de incarnatione Verbi, ac filii Dei oritur. Negant isti satis liquido constare nobis e Scripturis, quæ de mysterio illo profitemur : nempe Verbum esse Dei filium, ac Deum a Patre diversum hypostasi et persona tantum, sed essentia minime distinctum ; hunc vero de Maria virgine conceptum, ac genitum, hominem sive carnem esse factum. Catholici ex adverso pugnant manifeste illud docere Scripturas sacras : et quibus in locis id faciant, complures proferunt. De sensu igitur horum, et interpretatione reliqua deinceps est tota contentio. Celeberrimus est, quoniam maxime omnium est expressus, qui initio Evangelii Joannis occurrit. Joannis, inquam, qui ut ait Ambrosius [2], « majore tuba fudit æterna mysteria ; quidquid locutus est mysterium est. »

Hic, *In principio*, inquit, *erat Verbum ; et Verbum erat apud Deum : et Deus erat Verbum.* Ab hoc *Deo*, et *Verbo*, et per hunc *omnia* dicit *esse facta*, et *sine ipso nihil esse factum.* Tum expositis iis bonis, et commodis, quæ ex illo fonte divinitatis in homines derivata sunt, et ad illustrandam, commendandamque potiorem hanc naturam attinent, demum ad alteram assumptam ab eo naturam delabitur : hoc est ἀπὸ τῆς θεολογίας εἰς τὴν οἰκονομίαν, ut græci Patres loqui consueverunt ; ac Verbum idem, Deumque, a quo sunt omnia condita, *carnem esse factum* adstruit : hoc est hominem , et hunc esse, qui Jesus Christus nominatus est ; quem Joannes Baptista *Christum*, id est *Messiam* esse testificatus est, et [3] *Filium Dei ;* quo nomine deinceps appellatus est , ub ab Nathanaele [4] : et [5] *unigenitus Dei filius.*

Tota illa Joannis oratio, contextusque sermonis quantum fieri potest evidentissime mysterium illud Incarnationis, hoc est Dei hominis facti declarat : sive individui illius, et personæ, quæ nomen illud habuit *Jesu*, atque Christi ; quæque eatenus a Patre Deo genita est, qua Deus et Verbum est, vel secundum divinitatem ; a fœmina virgine, ac matre, qua idem qui Deus erat, homo, itidem ut Deus, esse cœpit.

VI. Adversus hæc Sociniani multa disputant ; ac nova quadam, et inaudita ratione totam hanc Joannis orationem ita explicare contendunt. Scripsit auctor ipse sectæ, vel instaura-

[1] Genes. 1. 27. — [2] Lib. 3. de Sacram. cap. 2.

[3] Joan. 1. 34.— [4] Ibid. ver. 49.— [5] Joan. 3. 16. et 1. 14.

in tor potius Socinus libellum quemdam de hoc argumento : in quo, damnata communi et antiqua illius interpretatione loci, alteram instituit in hanc fere sententiam. Imprimis [1] nomen *principii* « non æternitatem respicere » dicit ; « sed ordinem earum rerum, quas Joannes de Jesu Christo dilectissimo Dei filio scripturus est. Quemadmodum enim Moses, initio sui operis, mundi creationem descripturus, in principio dixit eorum respectu, quæ deinceps dicturus erat, ac si diceret, principio, in primis, et ante omnia condidit Deus cœlum, et terram : ita et Joannes cum de spiritali mundo per Christum creato scripturus esset, usus est illa ordinis voce ; ut intelligamus Verbum hoc fuisse non quidem ab omni æternitate, sed ante res creatas omnes novi mundi ; » ut sit iste sensus : Initio novi Testamenti, ac totius οἰκονομίας ab homine Christo, qui e Maria virgine natus est, gestæ, et administratæ, erat Verbum. Jam quod Verbum nominat, inquit, non sic accipit, ut sempiterni Patris filius verus, ac proprie dictus Deus, Patri coæternus, ac consubstantialis fuerit, verum uti, quod ad ipsam naturam attinet, homo duntaxat esset, qui antequam nasceretur e Virgine, nondum extaret in rerum natura. Quem quidem Λόγον, id est *verbum*, aut *sermonem* appellatum esse vult [2], nonnisi metaphorice, ac metonymice. Metaphorice quidem, « quod uti verbo hominis ejus voluntas cognoscitur, ita per Christum omnis Dei voluntas patefit. » Metonymice vero, « quod Christus auctor sit verbi illius quod κατ' ἐξοχὴν, ac simplici appellatione gaudere potest : quippe quod aliis omnibus utilius sit, atque præstantius. » Nam quod ait Joannes, *Et Verbum erat apud Deum*, sic explicat [3] : « Jesus, quatenus Dei Verbum, antequam Baptistæ prædicatione patefieret, soli Deo notus erat. » Rursus cum sic Evangelista loquitur, *Et Deus erat Verbum*, negat Deum aliter appellari Christum, quam eo modo, quo cum rebus creatis interdum appellatio ista communicatur. Denique [4] quod sequitur, *Et verbum caro factum est*, aliter exponit, ac vulgo fit. Sic enim vertit, *Et Verbum caro fuit*, quia in græco est ἐγένετο, quod sic interpretatur, Christum illum fuisse carnem, hoc est hominem imbecillum, ærumnosum, despectum, humilem ; nam carnis nomine imbecillitatem, atque humanitatem significare Scripturam solere.

VII. Hæ sunt contrariæ inter se evangelici illius loci interpretationes, ac sententiæ, de quibus etsi non est difficile judicium ; ac statim apparet quam inepta sit, et putide affectata, detortaque posterior ; altera vero, consentanea, et evangelicæ narrationi congruens : tamen differamus hoc tantisper, et quam oppugnandi catholici, et antiqui dogmatis rectam, ac probabilem rationem Socinus ineat attente consideremus.

Imprimis nullæ illius artes, et præstigiæ facere possunt, ut non apprime cum verbis Joannis, ac totius orationis contextu catholica cohæreat expositio. Nam propriis, ac nativis utitur, sine vi ac violentia, vocabulorum notionibus. Λόγος illic est idipsum, quod apud Græcos ista vox significat, *notio*, et ἔννοια. *Dei* vox quoque verum, proprieque dictum, et hac appellatione dignum indicat, præpotentem, et æternum, increatumque spiritum. *Caro* item usitatissima Scripturæ consuetudine corpus animatum rationali anima, hoc est *hominem* significat : cujusmodi ἐγένετο, id est *factum est* Verbum illud.

Adversus hanc loci illius enarrationem nihil e Scripturis afferre Sociniani possunt, cur ejus pœnitere nos debeat, aut cur illi alteram posterioremque præferamus, quam pro vetere et olim recepta, novam ac nuper excogitatam nobis objiciunt. Quamobrem nihil ad nostram coarguendam vel sententiam, vel ei conformem illius loci declarationem afferre, causarive possunt aliud, nisi callidas quasdam et subtiles argutias ; quæ per sese, et ut mysterii istius fert obscuritas, irretire, ac terrere rudes, et in tricis illis minus exercitatos homines possunt. Cujusmodi spinosis, ac morosis argumentationibus conferti sunt Scholasticorum nostrorum commentarii, quotidianæque calent eorum disputationes : ex quibus Socinus, ac tota illa factio, quæ ad impugnanda Trinitatis, Incarnationisque mysteria, et circumveniendos doctrinarum harum expertes valent, malitiose corrasit, ac subdole. De quibus paulo post dicam : nunc quod cœpimus exequamur.

VIII. Hinc igitur prorsus intellectum esse arbitror, si ad componendam litem hanc, et controversiam nihil præter nudam Scripturarum auctoritatem asciscatur, nullum expediri posse illius exitum : non quod ex illis satis magna lux ad veritatem dignoscendam non affluat; sed quod pervicacibus, et obstinatis

[1] Socin. p. 8. — [2] Ibid. p. 10. — [3] Ibid. p. 14. — [4] Ibid. p. 36.

sua quoquo modo tuenda opinione mentibus promptum ac facile sit innumeras excogitare cavillationes et calumnias, quibus adversarios si non vincere, morari certe ac fatigare tædio possint, dum ab seria et theologica certatione, rem ad vocabulorum inquisitionem, et grammaticas velitationes transferunt. Quo in genere disputandi tota est Socinianorum natio, nec multum tamen proficit. Nam eodem, quo circumretitos, et implicatos alios tenere studet, vocum aucupio, et artificio frangitur. Quid enim laboris est, quod illi contra Catholicos faciunt, in ipsos retorquere; et quod ex aliorum, ut putant, similium locorum comparatione, constitutis a se Scripturarum sensibus, subsidium advocant, idipsum et nostris, contrariam in partem, ex similium perinde locorum contentione conquirere? Magna est enim utrinque istiusmodi argumentorum copia : quam vel multiplex parit usus vocum ac sententiarum, vel aliunde nonnunquam oborta difficultas et obscuritas affert. Denique nihil tam istic est perspicuum, et expressum, quod non variis ludificationibus improbe contentiosa ingenia in commodum male suscepti erroris extorqueant.

Ecquam igitur ad illa pacanda dissidia viam, ac rationem inire oporteat, communi ex hominum sensu, ac judicio sequens caput exponet.

CAPUT SECUNDUM.

Ex veterum auctoritate catholica de Christo fides, et initii Joannis Evangelii interpretatio probatur. — 1. Scripturæ quomodo explicandæ. — 2. Ex antiquitatis consensu potissimum id facere oportet. — 3. Memorabilis Socini sententia, fidem catholicam ad Nicænum usque tempus incorruptam de Dei essentia, et persona Jesu Christi perseverasse. — 4. Ab auctoribus itaque primorum seculorum testimonia repetuntur de catholica professione : ut Irenæo, — 7. Ignatio, — 9. Justino, Athenagora, — 10. Clemente Alexandrino, — 11. Hippolyto Portuensi, Origene, Dionysio Alexandrino, — 13. Synodis tribus contra Paulum Samosatenum celebratis, — 14. Tertulliano, Cypriano, et aliis.

1. In hac vexandæ Scripturæ, et ad sensum suum cogendæ lascivia, quam superiori capite demonstravimus, proclive istud est bonis ac pacificis mentibus agnoscere, quam non expedita, sed fallax potius, et calumniosa sit illa ratio, et via, quam in disputandis e Scriptura fidei quæstionibus Sociniani Samosatenses institerunt. Quod de Socinianis dico, idem et ad Lutheranos, et ad Calvinistas pertinet, adeoque recentiores hæreses omnes : quæ ad solas Scripturas adhærescere se profiteantur, revera non Scripturas, sed Scripturarum sensus, interpretationesque, quales visum ipsis est, persequuntur. Quocirca meminisse istud omnes oportet, quod a Petro apostolo scriptum est in posteriore Canonica : (1) *Hoc primum intelligentes*, ait, *quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit*. Sive, ut in græco legitur, *non est propriæ interpretationis*. Ἐπίλυσις est *expositio*, et *enarratio;* atque ita Cyrillus anathematismorum suorum, quos contra Nestorium scripserat, *explicationem*, Ephesino rogante concilio, aes factam appellavit. Scripturas itaque docet Apostolorum princeps non ex privato cujusque sensu, et ingenio interpretandas esse. Et quoniam voces ipsæ, ac verba Scripturarum, quam *litteram* vocant, instar habent corporis ; sensus autem, et ἡ διάνοια, animæ loco est : manifestum est, posterius hoc, quod longe alteri præstat, non humano ingenio, quamlibet erudito, et acuto permittendum esse ; sed ex potiori, et divina auctoritate repetendum. Etenim si Scripturæ verba ipsa sermonesque commutare proprio ex arbitrio non licet : tametsi hoc eo animo facias ut planius, elegantiusve loquantur : multo minus fas esse debet quam quisque poterit, aut volet, verbis illis sententiam affingere, præsertim usitatæ ac receptæ omnibus retro seculis adversantem.

II. Nondum de fidei Christianæ, et interpretandæ Scripturæ regula disputo : de qua quidem alio loco viderimus. Hoc unum in præsentiarum ago, et insisto : cum tot modis, et interpretationum varietatibus trahi in diversa

(1) I. Petr. 1. 20. Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται.

sacræ litteræ possint, atque ex hebraicæ, græcæque linguæ copia novæ illarum expositiones adornari; quas non probare facilius sit, quam refellere; huic demum incommodo de consensu partis utriusque litigantium prorsus iri obviam oportere. Nemini autem tutior, certiorque ratio potest occurrere, quam ut ratus ille sensus habeatur, in quem primis seculis, et apostolorum ætati proximis Christiana omnis conspiravit Ecclesia, quique deinceps ad nostra usque tempora, perpetua nec unquam interrupta successione manavit. Huic ergo præscriptioni nullum omnino, cui frontis aliquid supersit, intercessurum existimo. Non enim humani judicii, ac pudoris est, tanti momenti rem, quanti est æterna pendens ex ea salus, et Ecclesiæ tranquillitas, committere opinionibus hominum, et inventis, hoc est in perpetua contentionum jactatione relinquere. Hanc si conditionem recuset Socinianorum natio, primum non nos disputando superabit unquam; tum vero se probabit indignam, quacum commercii aliquid, vel communis ulla de re sermonis habeatur. Nam quæ via esse potest alia conciliandorum inter se de fide, ac de Scripturæ sensu dissidentium, si ista non est? Aut quis infiniti, et inextricabilis esse negotii non videt, modum altercationibus ponere, si tandiu perseverare sinantur, dum alterutra pars nihil habere quod respondeat, et convictam se esse fateatur?

III. Sed omissis, ac spretis istis non tam metuendis, quam odiosis adversariis, nos quod instituimus pergamus facere: ac quis verior sit Scripturæ sensus ex perpetua ab apostolicis usque temporibus auctoritate repetamus. Sic enim ad rationes nostras vel invitos adducemus cum antistite suo, sectæque principe, Socinianos omnes; si magistri præscripta, et decreta præstare voluerint: quos aliter non puto esse facturos.

Hic enim revocanda in memoriam est Socini sententia quædam, quam alibi commemoravimus [1]; qua illud affirmat [2]: « cognitionem veræ essentiæ Dei, et personæ Jesu Christi, sine ulla controversia, usque ad tempora concilii Nicæni, et aliquanto post, inter eos, qui Christum profitebantur, esse non destitisse. » Non potest aliter sciri, quæ fuerit in Ecclesia Christiana, primis illis seculis, fidei professio, quam « ex illorum, qui tunc extiterunt, scriptis, » ut ibidem Socinus observat. Cum autem fides non aliunde, ut eidem placet, quam ex Scripturis habeatur, et earum interpretatione ac sententia: prorsus necesse est, illum esse germanum, verumque locorum Scripturæ sensum, unde vera fidei dogmata deduxerunt, qui ex istorum veterum scriptis hodieque colligitur. Hoc autem constituto, jam nihil causæ est, quin et falsa sit Sociniana tam expositio Scripturæ, quam capite antecedente descripsi, quam ei innixa, ex eaque confecta de Dei filio Christoque sententia: et ei contraria, quæ ex catholica Ecclesia petita est, et eodem allata capite, utrique præferenda sit. Habet enim consentientes sibi antiquos omnes, qui illo intervallo vixerunt, quorum quidem ad notitiam nostram scripta pervenerunt; ut in prolegomenis tomi secundi, qui est de Trinitate, et in tertio ejusdem libro demonstratum est: uti Clementis primi Romani pontificis, Ignatii, Polycarpi, Justini, Athenagoræ, Irenæi, Theophili Antiocheni, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Minucii, Hippolyti, Origenis, Cypriani, Dionysii Romani pontificis, et alterius cognominis Alexandrini, Gregorii thaumaturgi, et aliorum ejusdem ætatis; qui in Antiochena duplici synodo contra Paulum Samosatenum eadem cum Socinianis asseverantem congregati sunt, eumque postremo damnarunt: Arnobii item, Lactantii, Novatiani. Qui omnes in Trinitatis dogmate, hoc est tribus in Deo personis, necnon Christi divinitate, et natura duplici constituenda inter se concordes, et consentanei sunt. Certe Christum secundum divinitatem, longe antequam homo ex muliere nasceretur, extitisse sine ulla controversia profitentur.

IV. Ac tum quidem, cum illorum testimoniis utebamur, illud potissimum spectabamus, quod ad Trinitatis mysterium, et divinam Christi substantiam attinet. Id enim nobis erat propositum. Sed multa interim iis admista sunt, quæ duplicem in Christo naturam, et humanam a Deo susceptam adstruebant; præsertim in tertio libro, capite undecimo: quæ illic selecta, præsens ad Incarnationis argumentum accommodanda sunt. Nos pauca quædam hic adjungemus, quæ allatæ a nobis superiori capite Scripturæ locorum interpretationi, qualem adhibent Catholici, suffragantur: maxime celeberrimi illius, quod ex Joannis Evangelio deprompsimus.

Irenæus libro tertio, capite undecimo [3], hoc ipsum confirmat, quod Socinus ejusque sectatores temere abnegant, Joannem postremum

[1] In lib. 3. tom. 2. de Trin. c. 7. § 12. et c. 11. § 10.

[2] Faust. Socin. in ep. 2. ad Rad. p. 83. — [3] Iren. p. 257.

omnium Evangelium ideo scripsisse, ac de divinitate Christi luculentam fecisse mentionem, ut Cerinthi, ac similium damnaret errorem : qui, ut libro primo meminimus [1], Christum merum esse hominem asserebant. Idem porro Joannis verba non aliter enarrat, ac nos supra fecimus. Nam Λόγον, sive *Verbum*, Dei esse filium, ac Deum scribit, per quem Deus Pater omnia condidit ; hoc est creaturas omnes, ac mundum universa continentem : et eumdem carnem, id est hominem esse factum ; quod « secundum nullam sententiam hæreticorum » affirmari dicit.

Et capite 18. « Quoniam, *inquit*, Joannes unum et eumdem novit Verbum Dei, et hunc esse unigenitum, et hunc incarnatum esse pro salute nostra. » Tum eodem capite Pauli ad Romanos locum memorat, ubi *Christum* ait *Deum esse super omnes.* [2] *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem : qui est Deus super omnes benedictus in secula.* Ita Christum secundum potiorem substantiam summum esse fatetur Deum.

V. Rursus quod Sociniani Christum ipsum in Scripturis appellari quidem agnoscunt Deum : sed verum, ac summum, et eodem jure, quo Pater Deus dicitur, appellari non putant ; præclare hoc, et uberrime idem refellit Irenæus libro tertio, capite sexto. « Neque igitur Dominus, *inquit*, neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum, qui non esset Deus, definitive, et absolute nominassent aliquando, nisi esset verus Deus : neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem, et filium ejus, qui dominium accipit a Patre suo omnis conditionis, etc. Vere igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vere sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos. » Deinceps vero pleraque illa loca Testamenti veteris, quæ adversus Arianos, et Samosatenos afferri solent, et nos libro secundo, ac tertio de Trinitate descripsimus, ad ejusdem filii Dei, ac Verbi divinitatem summam illam quidem, ac veram, et coæternam Patri, nec minorem approbandam recenset. Ubi et superiorem illam regulam, qua usum vocabuli istius, *Deus*, moderari dixerat in Scripturis Spiritum sanctum, apprime utilem, et contra Socinianos opportunam latius exponit. « Cum autem eos, qui non sunt dii, *inquit*, nominat, non in totum, quemadmodum prædixi, Scriptura ostendit illos deos : sed cum aliquo additamento, et significatione, per quam ostenduntur, non esse dii ; quemadmodum apud David, dii gentium, idola dæmoniorum ; et, deos alienos non sectabimini, etc. » Qui locus apprime notandus adversus Socini calumnias, ut postea videbimus : qui hac vocabuli *Dei*, et *filii* ὁμωνυμίᾳ ad elevandam utriusque proprietatem in Christo veteratorie est abusus.

VI. In primo vero capite libri primi, in quo Valentinorum hæresim, et nugaces fabulas exponit, ac refellit : imprimis illos arguit, quod Joannis locum illum ex initio Evangelii falsa enarratione depravarent, et ad commentitios suos Æonas singula illius accommodarent nomina ; cum de vero, et unigenito Dei filio, ac Verbo incarnato, id est carne vel homine facto, Jesu Christo prorsus intelligi debeant. Descripsit hanc totam Irenæi disputationem Epiphanius in Hæresi 31. Itaque græca ex eo repræsentabimus, latina vero ex interpretatione nostra. Igitur postquam vafram hæreticorum istorum ad æonas suos accommodationem evangelicæ orationis exposuit : « (1) Vides, *inquit*, carissime, artem illam, ac fraudem, qua utentes sibimetipsis illudunt, dum sacris litteris per calumniam abutuntur; ut ex illarum testimonio fabulæ suæ fidem, auctoritatemque concilient. » Post, eorum expositionem repudians, veram et catholicam, ac prorsus eamdem, quam nos capite antecedente proposuimus, opponit. « (2) Est igitur minime obscura, *inquit*, interpretationis illius corruptela. Nam cum Joannes unum Deum omnipotentem, et unum unigenitum Christum Jesum prædicet, per quem omnia facta esse dicit, etc. isti singula, quæ illic dicta sunt, a veritate removentes, et nominibus abutentes ad institutum suum transtulerunt. » Ac subinde verba illa, *Et verbum caro factum est*, explicans de Jesu Christo, σαρκωθῆναι ὑπὲρ ἀνθρώπων ait, quod nihil aliud est, quam *carnem esse factum*. Quid autem istud sit, exponit sic :

(1) IREN. apud Epiph. hær. 31. § 28. Ὁρᾷς, ἀγαπητέ, τὴν μέθοδον, ᾗ οἱ χρώμενοι φρεναπατεῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες τὰς γραφὰς, τὸ πλάσμα αὐτῶν δι' αὐτῶν συνιστάνειν [illegible].

(2) Ibid. Φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, καὶ ἕνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησοῦν κηρύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα γεγονέναι λέγει, etc. καὶ ἓν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἅπαντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καταχρησάμενοι τοῖς ὀνόμασι, εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μετήνεγκαν.

[1] Cap. 2. § 4.

[2] Rom. 9. 5.

« (1) Caro, *inquit*, vetus illud opus Dei est jam tum ab Adami tempore ex humo formatum, cujusmodi vere factum esse Verbum Joannes ostendit. »

Sed luculentum est quod postea contra eosdem hæreticos objicit, fidei catholicæ symbolum [1] ; quod quidem per universam Ecclesiam toto orbe diffusam prædicari asserit : ita ut nec Ecclesiæ in Germania constitutæ aliter credant, tradantve [2], nec in Hispaniis, Celtisve sitæ, nec quæ in Oriente, aut Ægypto, vel Libya, mediove in orbe positæ : ac plura alia pertexit, quæ catholicæ fidei summam omnium per illud tempus nationum professione celebratam continent. In qua illud potissimum Sociniani observare debent, hanc ab illo poni fidem, quam ab apostolis, et eorum discipulis traditam accepit Ecclesia [3] : « Ut credamus in unum Deum Patrem omnipotentem, etc. Et in unum Christum Jesum filium Dei incarnatum pro salute nostra. Et in Spiritum Sanctum : qui per prophetas prædicavit œconomias, et adventus, et generationem ex Virgine, etc. » In quibus et personarum trium, hoc est Trinitatis liquida confessio, et Verbi ac Filii Dei incarnatio continetur ; quam utrumque Sociniani abnegant. Verum tam multa sunt per totum illud opus Irenæi sparsa catholicæ, ac Socinianis invisæ fidei testimonia, ut ea longum sit, neque necessarium hoc loco describere. Legant ipsi, si verum scire cupiunt, ac resipiscant perditissimæ sectæ propugnatores Anabaptistæ.

VII. Irenæo antiquior Ignatius, etsi locum illum ex initio Evangelii Joannis non exposuit; tamen haud obscure ad ipsum alludens, multa dicit illius, quam adduximus, expositioni consentanea, et cum Socinianorum commentis minime cohærentia. Hujus auctoris aliquot testimonia protulimus in præfatione tomi secundi [4], et in tertio de Trinitate [5], ab antiquis citata, ut Athanasio, Theodoretus, aliisve scriptoribus. Inter quæ celeberrimum est, quod Athanasius refert in libro de Synodis [6], ubi Christum ait esse simul « γενητὸν καὶ ἀγέννητον, factum, et non factum, in homine Deum : qui ex Maria simul est, et ex Deo. » Quæ sententia in epistola Ignatii ad Ephesios extat ex recentiori editione, ac manifeste in ea est utriusque naturæ significatio, quam Joannes latius diffudit, cum eamdem dixit, Deum esse Verbum, et omnia per ipsum esse facta, et postea carnem esse factum, atque ex matre fœmina prodiisse. Nec minus allusit ad Joannem Ignatius in epistola ad Magnesios, dum sic ait, « (2) Jesus Christus qui ante secula apud Patrem erat, et in fine apparuit. » Paulo vero post : « (3) Unus, *inquit*, est Deus, qui seipsum manifestum reddidit per Jesum Christum filium suum ; qui est ipsius Verbum sempiternum, non post silentium progressum. » Quibus verbis significat, ex omni æternitate processisse a Deo Patre Filium, eumdemque Verbum. Et quid aliud est procedere filium a patre, nisi esse genitum? Ergo nullum tempus genituram illius antecessit, hoc est Verbi prolationem. Alioquin infinito ante spatio, sive infinitis seculis, locutionem illam, prolationemque Verbi, adeoque generationem ejusdem, qua filius est, præcessisset ἀγεννησία ; quam σιγὴν, id est *silentium* vocat Ignatius, translatione sumpta ab humana locutione, quæ silentium sequitur, ac rumpit. Hæc vera est sententia loci istius : quam minime intelligentes aliqui, perperam acceperunt, et ad Valentinorum *Æonas*, ac *Sigen* respexisse putarunt Ignatium : ex quo de epistolarum illarum auctoris statu præpostere sunt argumentati ; de quo postmodum dicam.

VIII. Ceterum non potest hic locus Ignatii detorqueri ad Socinianorum παρερμηνίαν; qui Jesum Christum hominem fuisse merum adstruunt, et λόγον, id est *verbum*, vel *sermonem* appellari metonymice, quod Dei summi, verique sermonem, et voluntatem hominibus importarit. Non enim ἄϊδιος homo iste fuit, et necessario ortum ipsius antevenit silentium : hoc est τὸν λόγον ἡ ἀλογία ; vel λαλιὰν, aut λάλησιν, ἡ ἀλαλία, vel ἀλαλησία : ut adversus Arianos concludebant antiqui Patres, Athanasius, aliique, de quibus tomo secundo diximus. Itaque quantivis pretii est Ignatii locus ille.

Sunt et certi loquendi modi iisdem in epistolis, qui idipsum persuadent, duas in Christo fuisse naturas, et alteram harum, divinitatem veram, proprieque dictam : tum incar-

(1) Ibid. § 29. Σὰρξ δέ ἐστιν ἡ ἀρχαία ἐκ τοῦ χοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἡ γεγονυῖα πλάσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀληθῶς γεγονέναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐμήνυσεν ὁ Ἰωάννης.

(2) IGNAT. pag. 33. Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς πρὸ αἰώνων παρὰ Πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τέλει ἐφάνη.

(3) Ibid. pag. 34. Ὅτι εἷς Θεός ἐστιν ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· ὅς ἐστιν αὐτοῦ Λόγος ἀΐδιος οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθών.

[1] Irenæus apud Epiph. hær. 31. § 30. — [2] Ibid. § 31. [3] Ibid. § 30. — [4] Cap. 2. § 8. — [5] Cap. 11. § 13. — [6] P. 709.

natum fuisse Deum istum, atque Filium, et Verbum. Nam sæpe illum nominat τὸν Θεὸν, cum articulo, vel Θεὸν ἡμῶν. In prima epistola, quæ ad Smyrnæos inscribitur, « (1) Glorifico, *inquit*, Jesum Christum Deum. » Et paulo post, eumdem *Dominum nostrum* nuncupat; quem ait « (2) vere ex Davidis genere ortum esse : ac Dei filium, secundum voluntatem, et potentiam Dei revera ex Virgine genitum. » Ibi natura duplex perspicue designatur; dum ille Dominus noster, ac Deus Dei filius dicitur ex Davidis stirpe natus esse secundum carnem. Hæc enim loquendi forma, *secundum carnem*, alteram, quæ non secundum carnem est, originem demonstrat : propter quam vocatur Deus noster ab eodem Ignatio in epistola ad Ephesios. « (3) Cur non omnes, *inquit*, prudentes simus, cum acceperimus notitiam Dei, qui est Jesus Christus? » Et subinde, « Nam Deus noster Jesus Christus conceptus est ex Maria. »

IX. Huic ætate suppar Justinus martyr, qui anno ab ortu Christi centesimo quinquagesimo floruit, Joannis Evangelium non minus diserte sic interpretatus est, ut de duabus Christi naturis nullum dubitandi locum reliquerit. In Apologetico secundo Jesum Christum asserit ab Christianis dici « (4) solum proprie filium Deo genitum, qui est Verbum ipsius, et Primogenitus, et Virtus : ac de illius voluntate hominem esse factum. » Ac paulo ante [1] dixerat, genituram esse Patris : et peculiari quadam ratione, ac præter communem generandi modum ex Deo Dei Verbum esse genitum. Item eadem in Apologia, « (5) primam Dei virtutem, ac Filium, et Verbum incarnatum, hominem esse factum » dicit : utiturque voce σαρκοποιηθείς, quæ *carnem fieri* significat, ad explicandum illud Joannis, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο; quam quidem vocem aliquoties usurpat [2].

Sic in calce Apologetici prioris, « (6) Ingeniti, et ineffabilis Dei Verbum, *ait*, secundum Deum adoramus, et amamus, quandoquidem et propter nos homo factum est. »

Idem et in dialogo cum Tryphone, de sempiterna Verbi generatione, qui est Jesus Christus, ejusque προϋπάρξει multa disserit; ex quibus nonnulla in præfatione tomi secundi, capite tertio retulimus.

Tatianus quoque Justini discipulus in capite undecimo libri tertii de Trinitate citatus a nobis, « Verbum a Patre genitum *ait*, Deum in hominis forma factum esse. »

Athenagoras item Atheniensis philosophus in legatione pro Christianis [3], quam M. Aurelio Antonino, et L. Aurelio Commodo obtulit, Deum ab Christianis coli profitetur ingenitum, æternum, invisibilem, etc. *necnon Dei filium*. Cujus quidem filii proprietatem deinceps explicat ex Joannis potissimum Evangelio; etsi de suo aliquid addat : et hunc esse Λόγον, id est *Verbum Patris* affirmat; « Atque ab ipso, et per ipsum omnia esse facta, quum unum sint Pater et Filius; et Filius in Patre sit, ac Pater in Filio : » ac cetera, quæ catholicam Trinitatis, et Incarnationis fidem disertissime continent, et sunt a nobis alio in loco descripta; ut et aliorum ejusdem fere ætatis testimonia, quæ compendii gratia hic omittimus.

X. Clemens Alexandrinus, qui M. Aurelio, et ejus filio Commodo imperantibus scripsit, haud pauca de Christi tam θεολογίᾳ, quam οἰκονομίᾳ prodidit, ut græcorum Patrum more loquar : ac Joannis Evangelii principium itidem, ut Catholici, contra autem ac Sociniani faciunt, intellexit. Nam ut omittam illa loca, quæ in secundo tomo ex eo allata sunt; in quibus Trinitatis mysterium, ac Verbi τὸ ὁμοούσιον ex Joannis auctoritate illa probat [4] : idem Verbum, ac Dei filium eumdem incarnatum esse, ac duas in se continere naturas aperte significat. In admonitione ad Gentes, primum asserit τὸν Λόγον, id est *Verbum* antiquius esse diis omnibus gentilium, maxime Ægyptiorum; qui vetustatis palmam sibi præ reliquis

(1) IGNAT. epist. 1. Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Θεόν.

(2) Ibid. Εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους Δαβὶδ κατὰ σάρκα, Υἱὸν Θεοῦ, κατα θέλημα, καὶ δύναμιν Θεοῦ γεγενημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου.

(3) IGNAT. pag. 27. Διὰ τί δὲ οὐ πάντες φρόνιμοι γινόμεθα λαβόντες Θεοῦ γνῶσιν, ὅ (ὅς) ἐστιν Ἰησοῦς Χριστὸς;

MOX : Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας.

(4) JUST. apol. 2. pag. 53. Καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος ἰδίως Υἱὸς τῷ Θεῷ γεγένηται Λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων, καὶ πρωτότοκος, καὶ δύναμις, καὶ τῇ αὐτοῦ βουλῇ γενόμενος ἄνθρωπος.

(5) Ibid. 57. Ἡ δὲ πρώτη δύναμις, μετὰ τὸν Πατέρα πάντων, καὶ δεσπότην Θεὸν, καὶ Υἱὸς ὁ Λόγος ἐστίν· ὅς τινα τρόπον σαρκοποιηθεὶς ἄνθρωπος γέγονεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν.

(6) Idem pag. 40. vers. 18. Τον γὰρ ἀπὸ ἀγεννήτου, καὶ ἀῤῥήτου Θεοῦ Λόγον μετὰ τὸν Θεὸν προσκυνοῦμεν, καὶ ἀγαπῶμεν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονεν.

[1] P. 52. — [2] Ut p. 76. ver. ult. et 77. ver. 4. — Vide illius verba in Præf. to. 2. c. 3. et lib. 11. de Trin. c. 11.

[4] Clem. 1. Pæd. cap. 8.

populis arrogabant. Illorum quippe numina mundi constitutionem minime præcessisse : Verbum autem ante creatas res omnes extitisse, *quoniam in principio erat Verbum.* Quod quidem antea fuisse dicit, « (1) quatenus divinum principium universorum et erat, et est ; » at vero Christi nomen postea consecutum. Quod subinde declarat sic : « (2) Hoc igitur Verbum, qui Christus est, tum olim nobis ut simus, tum ut bene simus causa extitit ; et nunc hominibus apparuit illud idem Verbum, quod cum solum utrumque sit, Deus et homo, fons et origo nobis est bonorum omnium. »

Idem in Stromateo septimo [1], assumptam a Verbo naturam hominis declarat. Nam post multa de filii Dei, ac Verbi natura, et excellentia disputata : postquam omnia regi ab illo, et ordinari quæcumque sunt creata dixit ; tum vero ubique esse, nec ullo circumscribi loco ; ac totum esse mentem, totum oculum ; omnia videre, omnia audire, omnia scire : et alia quædam, quæ haud dubia sunt divinitatis argumenta ; mox addit : huic omnia esse subjecta, « Verbo, inquam, paterno, quod sanctam suscepit œconomiam. » Græca jam alibi descripsimus [2]. In his vero Christum docet, qua Deus est, ante res omnes creatas extitisse : tum *œconomiam*, id est *incarnationem* subiisse. Quod in eodem libro clarius significat postea, cum ait : « (3) Quandoquidem, ut ait Propheta [3], qui docet hominem scientiam, Dominus est, per humanum os operans Dominus. Ideo et carnem assumpsit. »

XI. Floruit eodem, quo Clemens Alexandrinus, seculo martyr egregius Hippolytus Portuensis. Hujus vero de duarum naturarum in Christo copulatione, Verbi Dei scilicet, et hominis, locus est insignis a Theodoreto citatus in dialogo primo, quem in prolegomenis tomi secundi, capite quarto descripsimus [4]. Ibi « Verbum Dei primogenitum in Virginem descendisse *ait*, et primogenitum perinde hominem in illius utero formatum : ut primogenitum Verbum Dei cum homine primogenito conjunctum esse monstretur. » Græca in prolegomenis exscripta reperies. Ejusdem auctoris ex Anastasii collectaneis ibidem multa alia testimonia retulimus : quæ Verbi Dei sempiternam, æqualemque Patri divinitatem, et incarnationem factam in tempore manifestis verbis indicant.

Clementis Alexandrini discipulus Origenes Verbi divinitatem, et προϋπαρξιν, et hominis ab eodem assumptam naturam non minus agnovit ; ac supervacaneum est illius hic proferre verba : cum pleni extent ejus commentarii in Evangelium Joannis, in quibus adversus Socinianam impietatem, et catholico congruenter dogmati illius initium interpretatus est. Sic in commentariis in epistolam ad Romanos plurima eodem pertinentia scripsit.

Dionysius Alexandrinus vir eruditus contra Paulum Samosatenum hæresis illius, quam Sociniani tuentur, auctorem, sive instauratorem potius, multum et disputando, et scribendo laboravit : ac de filii Dei, ac Verbi divinitate proprie dicta veraque, ac sempiterna, et ejusdem incarnatione, quod in communi erat omnium Christianorum fide luculenter exposuit. Hujus extat epistola ad Paulum Samosatenum : cui subjectæ sunt quæstiones aliquot, objectionesve Pauli ejusdem contra Christi divinitatem, ac naturam duplicem, cum Dionysii responsionibus. Quo in opere toto Sociniani erroris capita omnia refellit, atque ex Joannis Evangelio dogma catholicum approbat. Hujus unam alteramve sententiam delibare satis erit.

XII. In aditu epistolæ statim ostendit, unum esse filium Dei, ex natura utraque constantem, non duas personas, sive naturas duas personalibus suis proprietatibus divisas. « (4) Nam Christus, *inquit*, non vocabulo tenus, sed revera ante secula existens Verbum, Christus Dominus Jesus. Ipse enim factus est homo incarnatus ex Maria. » Et paulo post : « (5) Qui est Christus, Dei virtus, Patris sapientia, qui

(1) Clem. Alex. in Protr. pag. 4. D. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἦν ὁ Λόγος ἄνωθεν, ἀρχὴ θεία τῶν πάντων ἦν τε, καὶ ἔστιν.

(2) Ibid. Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς· ἦν γὰρ ἐν Θεῷ· καὶ τοῦ εὖ εἶναι (Deest αἴτιος, aut aliud ejusmodi) νῦν δὴ ἐπεφάνη ἀνθρώποις αὐτὸς ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἄμφω Θεός τε, καὶ ἄνθρωπος, ἁπάντων ἡμῖν αἴτιος τῶν ἀγαθῶν.

(3) Idem strom. 7. pag. 528. A. Εἰδὼς εὖ μάλα, ὅτι ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν, κατὰ τὸν Προφήτην, Κύριός ἐστιν, διὰ στόματος ἀνθρωπίνου Κύριος ἐνεργῶν. Ταύτῃ καὶ σάρκα ἀνείληφεν.

(4) Dionys. Alex. tom. 11. bibl. PP. pag. 274. D. Ὁ γὰρ Χριστὸς οὐκ ὀνόματι μόνῳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ πρὸ αἰώνων ὢν Λόγος, Χριστὸς Κύριος Ἰησοῦς. Αὐτὸς γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ σαρκωθεὶς ἐκ Μαρίας.

(5) Ibid. p. 275. A. Ὅς ἐστι Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία, ὢν Λόγος ἀΐδιος. Ἀΐδιος γὰρ ὢν γέγονε παιδίον.

[1] Idem Strom. 7. p. 504. et 505. — [2] Lib. 1. de Trin. c. 4. § 1. [3] Psal. 93. 10. — [4] Theodor. tom. 4. pag. 36.

est Verbum æternum. Cum enim sit æternus, factus est puer. » Atque hanc esse totius Ecclesiæ fidem ait, « quam sancti Patres et ipsi confessi sunt, et nobis confitendam tradiderunt; » nempe, quod Socini interpretationi, opinionique penitus adversatur : « (1) Formam ipsam Dei, et Verbum Dei non per se, ac separatum hominem, hoc est personam humanam esse : tum Verbum ipsum in Patre subsistens fuisse, » quod assumpta hominis natura incarnatum ex Maria dicitur. Neque vero scindendum, ac dividendum esse ait in duo, Verbum et carnem : verum [1] « eumdem omnino Christum esse Verbum Patri coæternum, et unam personam Deum invisibilem, et visibilem factum. Deus enim apparuit in carne, factus ex muliere. Qui ex Deo Patre genitus est ex utero ante Luciferum, velut ex corde Verbum ex Patre editum : ac simplex illud et expers partium Verbum, caro factum est secundum Scripturas. » Hæc, et iis plura Dionysius in epistola ; ubi et paulo post ista, filium eumdem, ac Verbum ὁμοούσιον, id est *consubstantialem* Patri affirmat, « (2) esse dictum ab sanctis Patribus. »

XIII. Atque hæc Dionysii Alexandrini epistola majoris idcirco auctoritatis est, quod ex synodo missa est Alexandriæ habita ab ejus urbis præsule Dionysio. Quam ad synodum aliæ postmodum accesserunt duæ Antiochiæ celebratæ adversus Paulum Samosatenum [2] : quarum prior anno Christi 165, Gallieno imperante, est habita ; eique Firmilianus Cæsareæ in Cappadocia, et Gregorius ille magnus cognomento thaumaturgus Neocæsareæ in Ponto interfuerunt episcopi. Posterior Aureliano Imperatore, anno 270. celebrata est ab episcopis vel septuaginta, vel centum octoginta : in qua convictus a Malchione Paulus damnatus est, et episcopatu dejectus.

Hujus posterioris synodi duæ extant epistolæ synodicæ ; una ad Paulum ipsum Samosatenum ; altera [3] ad Dionysium Romanum pontificem, et Maximum Alexandrinum, necnon ad omnes ubique episcopos, presbyteros et diaconos, et universam adeo catholicam Ecclesiam. In priori, quæ integra extat, præscribunt Patres fidei regulam hæresi, quam Paulus induxerat, adversam : quam quidem affirmant « (3) ab initio acceptam ac traditam habere se, et in catholica, sanctaque Ecclesia servatam usque in præsentem diem continua successione a beatis apostolis, qui inspectores ipsi fuerunt, et ministri verbi, denuntiatam ex Lege ac Prophetis, et novo Testamento. » In illa porro fidei professione, de Christo eadem omnino continentur, quæ hactenus Ecclesia catholica tuetur. Imprimis vero illud ipsum refellit, quod Sociniana hæresis defendit. Asserunt enim « (4) filium Dei genitum, et unigenitum esse sapientiam, et verbum, et virtutem Dei ; qui ante secula extitit : non præscientia, sed substantia, et hypostasi Deum, Dei filium. » Tum multis utriusque Testamenti locis confirmat, Deum illum esse summum, ac verum Deum Israelis, qui semper cum Patre fuerit, et per quem omnia facta sunt : ut in Evangelio scribit Joannes. Postea filium eumdem, « (5) qui est apud Patrem, Deum quidem esse, ac Dominum omnium quæ facta sunt *ait :* sed a Patre missum de cœlis, et incarnatum, hominem esse factum. »

In eadem synodo Malchion, uti diximus, cum Paulo disputavit, eumque confutavit. Cujus disputationis fragmentum refert Petrus diaconus in libro de Incarnatione, capite tertio : ubi « Christum ex divinitate, et humanitate compositum esse » probat. Verba Malchionis, et illum Petri diaconi locum descripsimus supra libro tertio [4].

XIV. Secundum græcos scriptores expromendi sunt latini. Sed in præfatione tomi secundi capite quinto jam eo labore perfuncti sumus. Non tamen facere possum, quin paucos adjiciam hoc loco ; maxime, qui initium

(1) Ibid. E. Ὅτι καὶ ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ἄνθρωπος εἶναι οὐ δύνανται αὐτοτελὴς, ἤγουν πρόσωπον· ἡ δὲ μορφὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Λόγος μετ' αὐτοῦ Θεὸς, καὶ Υἱὸς Θεοῦ ἐνυπόστατος Λόγος ἐπὶ τοῦ Πατρός. Καὶ οὕτως ὡμολόγησαν αὐτὸν οἱ ἅγιοι πατέρες, καὶ παρέδωκαν ἡμῖν ὁμολογεῖν, καὶ πιστεύειν.

(2) Ibid. p. 277. B. Καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ εἰρημένον ὑπὸ τῶν ἁγίων πατέρων.

(3) Epist. synod. tom. 11. bibl. PP. pag. 302. D. Ἐξ ἀρχῆς παρειλήφαμεν τὴν πίστιν, ἣν ἐξ ἀρχῆς παρελάβομεν, καὶ ἔχομεν παραδεθεῖσαν, καὶ τηρουμένην ἐν τῇ καθολικῇ καὶ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ἐκ διαδοχῆς ὑπὸ τῶν μακαρίων Ἀποστόλων, οἳ καὶ αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται γεγόνασι τοῦ Λόγου, καταγγελλομένην ἐκ νόμου, καὶ Προφητῶν, καὶ τῆς καινῆς διαθήκης.

(4) Ibid. pag. 302. Τοῦτον δὲ τὸν Υἱὸν γεννητὸν, μονογενῆ Υἱὸν, etc. σοφίαν, καὶ Λόγον, καὶ δύναμιν Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα, οὐ προγνώσει, ἀλλ' οὐσίᾳ, καὶ ὑποστάσει Θεὸν, Θεοῦ Υἱόν.

(5) Ibid. pag. 305. B. Τὸν δὲ Υἱὸν παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντα Θεὸν μὲν, καὶ Κύριον τῶν γεννητῶν ἁπάντων· ὑπὸ δὲ τοῦ Πατρος ἀποσταλέντα εἰς οὐρανὸν, καὶ σαρκωθέντα ἐνηνθρωπηκέναι.

[1] Dion. 276 — [2] Vide l. 1. de Incarn. c. 3. [3] Apud Eus. lib. 7. c. 30. — [4] Cap. 12. § 7.

Evangelii Joannis eodem modo, ac nos Catholici facimus, de Christo summo Deo homine facto sunt interpretati [1]. Tertullianus passim *filium Dei* esse Λόγον, ac *Deum* asseverat, eumque *sermonem*, vel *rationem* nonnunquam latine vocat; ut in Apologetico : ac *Deum de Deo*, *lumen de lumine*. Et in libro contra Hermogenem [2], ex Evangelii Joannis loco illo refellit hæreticum istum, qui ex materia sibi coæterna Deum omnia creasse dicebat. « In principio, *inquit*, erat sermo. In quo principio scilicet Deus fecit cœlum, et terram. Et sermo erat apud Deum : et Deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Cum igitur et hic manifestetur et factor, id est Deus ; et facta, id est omnia ; et per quem, id est sermo : nonne et unde omnia facta essent a Deo per sermonem exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent ? »

Postremo animadvertenda est fidei regula, in qua summatim omnia, quæ ad Trinitatis, et Incarnationis dogmata pertinent, in illo libro complexus est, quem scripsit nulla adhuc hæreticæ contagione labis afflatus. Hic est liber de Præscriptionibus adversus hæreticos ; cujus in capite 13. ita scribit : « Regula est autem fidei, ut jam hinc quid defendamus profiteamur, illa scilicet, qua creditur, unum omnino Deum esse ; nec alium præter mundi conditorem, qui universa de nihilo produxerit per Verbum suum primo omnium demissum. Id Verbum Filium ejus appellatum, in nomine Dei varie visum a patriarchis, in prophetis semper auditum : postremo delatum ex spiritu Patris Dei, et virtute in virginem Mariam, carnem factum in utero ejus ; et ex ea natum egisse Jesum Christum, etc. Hæc regula a Christo, ut probabitur, instituta, nullas habet apud nos quæstiones, nisi quas hæreses inferunt, et quæ hæreticos faciunt. »

Cypriani vero, ac ceterorum Latinorum, qui ante Nicænam vixere synodum, testimonia non hic repetam : quæ in præfatione tomi secundi habes exscripta. Sentio enim longius esse me, quam decreveram, in hac testium appellatione provectum. Et sunt illa, quæ hactenus percensui, satis idonea testimonia ad id, quod propositum erat, evincendum ; traditam ab Christo Domino per apostolos ad Nicæna tempora, et his citeriora manasse fidem illam, et verborum Joannis enarrationem ; quam Romana, et catholica retinet Ecclesia : quam autem commentus est Socinus, omnibus retro seculis inauditam fuisse, ac merito propterea repudiari oportere ; cum nihil adversus antiquam illam, et receptam possit opponi, quod momenti sit alicujus, et quod in adversarios multo valentius dirigere, ac retorquere non liceat : quod in sequentibus explicabitur.

CAPUT TERTIUM.

Accurata Sociniani dogmatis confutatio. — 1. Qui primum negat, Joannem Evangelium scripsisse, ut Cerinthum et Ebionem refelleret. — 2. Quod ex Irenæo refellitur. — Cujus insignia testimonia proferuntur, — 4. præsertim de Christi natura duplici. — 5. Socinianorum cavillatio de sensu verborum illorum *In principio*. — 6. Quæ dissolvitur. — 8. *In principio* apud Joannem significat antecessionem, qua Verbum ante res omnes, adeoque ex æterno subsistit ; quod ex similibus Scripturæ locis approbatur. — 11. Socinianorum sophistica cavillatio retegitur, et eorum refutandorum ratio proponitur. — 13. De Verbi notione fraus illorum, et litigatio. — 14. Tum de Dei nomine : quod Christo proprie convenire monstratur.

I. Superioris disputatione capitis hactenus saltem profecisse nos credimus, ut hoc ab omnibus intelligi posset, sensum illum Joannis verborum, quo catholicum dogma nititur, a primis, et apostolicis Ecclesiæ temporibus usitatum, ac receptum fuisse. Quæ res quanti fieri debeat, soli dissimulant permiscendarum rerum cupidi homines, et Christianæ non minus veritatis, quam concordiæ, ac pacis inimici. At illi certe quantumlibet in versandis, calumniandisque Scripturis exercitati sint, nihil ex iis proferre possunt tam acute excogitatum, et argute, ut nos ab illa veteri, et quadam canitie veneranda auctoritate di-

[1] Tertull. in Apol. c. 25.

[2] Idem contra Hermog. c. 20.

moveat. Experiamur hoc modo ; et quibus argumentis catholicam interpretationem elevare, ac labefactare studeant, attente consideremus.

Faustus Socinus Senensis, a quo renovandæ sectæ illius initium est factum, opusculum quoddam elucubravit de explanatione capitis primi Joannis : « Cujus falsa, *inquit*, interpretatio omnis erroris fons fuisse videtur, et Achilles quidam eorum, qui suis sophismatis veritatem manifestissimam tenebris involverunt. » In opusculo isto[1] primum id esse falsum asserit, quod de Joanne vulgo perhibetur ; hunc Evangelium suum post alios tres scripsisse, ut Ebionis et Cerinthi hæresim refutaret ; quæ Christum ante matrem fuisse negabat. Verum id « ab omni veritate alienum esse » Socinus affirmat[2] : « Longe enim alia fuit, *inquit*, Cerinthi et Ebionis sententia, atque ab omnibus passim hac nostra ætate scribitur, et superioribus seculis ab aliquibus scriptum est ; si vetustissimo scriptori Irenæo credimus, qui utriusque doctrinam recensens, quod Christum verbum scilicet Dei ante Mariam fuisse negarent, ne indicat quidem. »

II. Antequam ultra progrediatur, animadvertenda præceps hominis est in affirmando levitas. Nam quod Irenæo teste confirmat, idipsum eodem auctore refellitur ; qui et Cerinthum refert docuisse, Jesum ante Mariam non extitisse : et ad illum redarguendum, Joannem Evangelium suum instituisse scribere. Irenæi verba de Cerintho sunt hæc[3] : « Jesum autem subjecit non ex Virgine natum ; impossibile enim hoc ei visum est : fuisse autem eum Joseph et Mariæ filium similiter ut reliqui omnes homines : et plus potuisse justitia, et prudentia, et sapientia, præ omnibus ; et post baptismum descendisse in eum Christum ab ea principalitate, quæ est super omnia, figura columbæ ; et tunc annuntiasse incognitum Patrem, et virtutes perfecisse : in fine autem revolasse iterum Christum de Jesu ; et Jesum passum esse, et resurrexisse : Christum autem impassibilem perseverasse, existentem spiritalem. » Perspicuum est ex iis Irenæi verbis, eum, qui verus solusque Christus in Evangeliis, ac toto Testamento novo prædicatur, hoc est Jesum Mariæ virginis, ac Josepho nuptæ filium, ab Cerintho tum merum hominem habitum fuisse, tum Maria matre sua posteriorem : quod temere Socinus negavit. Nam quod Christum ab Jesu diversum constituit, nihil ad rem facit ; agimus enim de eo Christo, qui vere sic appellatus est, et quidem solus.

Porro Cerinthus Christum nescio quem commentitium alterius ordinis, asserebat, qui nihil ad nos, neque ad præsentem disputationem attinet. Satis enim est ad Socini mendacium refutandum, verum illum Christum, quem utique non solum sincere Christiani, sed etiam falso ita cognominati Socini sectatores profitentur, nihil præter hominem, ceterorumque similem extitisse ex opinione Cerinthi ; idque memoriæ ab Irenæo esse proditum.

III. Quod autem ad evellendam ex animis hominum Cerinthi hæresim, quæ eadem et Carpocratis[4], et Ebionis fuit ; ut Irenæus, Tertullianus[5], aliique veteres testantur ; Evangelium suum post alios tres scripserit Joannes, disertissimis verbis idem confirmat Irenæus libro tertio, capite 11. « Hanc fidem, *inquit*, annuntians Joannes Domini discipulus, volens per Evangelii annuntiationem auferre eum, qui a Cerintho inseminatus erat hominibus, errorem, et multo prius ab iis, qui dicuntur Nicolaitæ, etc. Omnia igitur talia circumscribere volens discipulus Domini, et regulam veritatis constituere in Ecclesia, quia est unus Deus omnipotens, qui per Verbum suum omnia fecit, et visibilia et invisibilia : significans quoque, quoniam per Verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc et salutem his qui in conditione sunt præstitit hominibus, sic inchoavit in ea quæ secundum Evangelium doctrina ; In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum ; et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt. In omnibus ergo est et hæc, quæ secundum nos est conditio. »

Cum igitur duo Cerinthus asseveraret ; Alterum, « mundum a primo Deo factum non esse, sed a virtute quadam valde separata, et distante ab ea principalitate, quæ est super universa et ignorante eum, qui est super omnia Deum ; » Alterum, « Jesum fuisse Joseph et Mariæ filium, similiter ut reliqui homines, » ut Irenæus capite 26. libri primi scribit : Joannes, eodem teste, utrique volens

[1] Socin. p. 4. — [2] Ib. p. 6. — [3] Iren. l. 1. c. 25. — [4] Ibid. c. 24. et 26. — [5] Lib. de car. Chr. c. 14.

occurrere, contra primum illud opposuit; *omnia per ipsum facta sunt*, hoc est *tam visibilia, quam invisibilia :* et quidquid ad *conditionem*, id est *creaturam*, pertinet, cœlum ac terra et quæcumque ambobus istis comprehensa sunt. Contra secundum vero, demonstravit, *Verbum, quod in principio erat, et per quod omnia sunt,* illud, inquam, *Verbum*, quod *apud Deum Deus erat, carnem esse factum, et habitasse in nobis.* Sic enim intelligimus, Jesum Christum, de quo Joannes loquitur, communem ac ceterorum similem hominem minime fuisse; sed eumdem et Verbum ac Deum, et hominem extitisse : quod quidem abnegantes hæreses illas omnes, contra quas scribit, Irenæus confutat sic [1] : « Secundum autem nullam sententiam hæreticorum, Verbum Dei caro factum est. Si enim quis regulas ipsorum omnium perscrutetur inveniet quoniam sine carne, et impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, et qui est in superioribus Christus, etc. Omnes igitur illos falsos testes ostendens, discipulus Domini ait, Et Verbum caro factum est. »

IV. Post hæc idem scriptor de evangelistis quatuor eadem illa narrat, quæ ab sanctis Patribus usurpari solent, nimirum suo quemque genere animalis mystice significari; ac primum de Verbo loqui sic pergit [2] : « Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedit super Cherubim, et continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Evangelium, quod in uno spiritu continetur. Quemadmodu met David postulans ejus adventum ait, Qui sedes super Cherubim appare. » Tum causam edisserit, propter quam Joanni aquila tribuitur; Marco, leo; Lucæ, vitulus; homo, Matthæo. Nos, duobus interjectis omissis, quæ de primo et quarto scribit Irenæus tantummodo referemus; hæc enim ad convincendam Socinianorum ἀλογίαν et impietatem præcipue spectant; quibus Christi ejusdem generatio duplex, ac duplex item natura comprobatur. Sic igitur apostolicus ille vir. « Et Evangelia, *inquit*, his consonantia (nempe figuris quatuor) in quibus insidet Dominus Jesus. Aliud enim illam, quæ est a Patre, principalem, et efficabilem, et gloriosam generationem ejus enarrat, dicens sic, In principio erat Verbum; et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; et, Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. » Hæc de Joanne. De Matthæo vero sic : « Matthæus vero eam, quæ est secundum hominem, generationem ejus enarrat, Liber, dicens, generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Et iterum, Christi autem generatio sic erat. Humanæ formæ igitur hoc Evangelium. Propter hoc et per totum Evangelium humiliter sentiens, et mitis homo separatus est ». Duplicem itaque generationem Christi, ac naturas totidem Irenæus agnoscit, et miræ stupiditatis arguit Socinum, qui contra se vetustissimi illius Patris implorat fidem, suaque se voce condemnat.

V. Ecquis ergo deinceps erit, qui locum illum ex Joannis Evangelio non sic explicare malit, ut antiquissimi illi fecerunt apostolorum discipuli; ac de vera, et æterna divinitate Jesu Christi, cui humana est in tempore juncta natura, potius intelligere, quam Socini novam, et commentitiam interpretationem sequi ? Nam ut hanc verisimilem, nec absurdam omnino esse velimus, certe recens est excogitata, nec ab ullo veterum tradita : quod negare isti nunquam audebunt. Nostra autem et antiqua, et ab apostolorum seculo audita sola est, et probata. Itaque ut utrobique paria omnia sint, hoc uno vincimus, quod intervallo illo, quo incorrupta erat adhuc Christiana fides, fatente Socino, nemo aliter, quam ex nostro illo sensu, locutum esse Joannem existimavit.

Quid habet porro quod e Scripturis ad illam refellendam interpretationem, tam firmum, tamque insuperabile possit afferre, ut ejus nos aliquando pœniteat ?

Principio illud Socinus opponit [3], et qui Socini sectam amplexi sunt Joannes Volkelius [4], et Jonas Schlichtingius [5]; non recte verba illa Joannis explicare nos, *In principio erat Verbum*, qui «Christi æternitatem principii nomine designare velimus. » Atqui non *principii* vocabulum ipsum *æternitatem* significare dicimus : sed ex tota illa complexione vocum, *In principio erat*, consequenter illam ostendi. *Principium* enim late, infiniteque sumitur hoc loco; ut sit id, quod rerum omnium, quæ conditæ sunt, quæque cogitatione mentis informari possunt, extantiam, et originem antecedit, sive veram, et, ut vocant, actualem, sive divina destinatione ex omni æternitate fixam. De qua re, et illius loci totius enar-

[1] Iren. l. 3. c. 11. p. 257. D. — [2] Ibid. p. 259. A. — [3] Soc. in lib. de exp. c. 1. Joan. p. 8.

[4] Volk. l. 5. de vera relig. c. 10. — [5] Schlic. in notis contra Vechn. p. 63. et seq. et in disp. contr. Meisn. p. 450.

ationе, vide accuratam nostram disputationem in secundo libro de Trinitate, capite octavo.

VI. « Atenim principii nomen in his verbis ordinem earum rerum respicit, ait Socinus, quas Joannes de Jesu Christo dilectissimo Dei filio scripturus est. » Ut enim Moses mundi totius aspectabilis, et eorum, quæ mundo continentur, historiam aggressus, primum omnium generalem hanc sententiam edidit, *In principio creavit Deus cœlum, et terram,* qua universe proposuit quæ deinceps particulatim explicaturus erat; ut nos in libro primo de Opificio, capite primo diximus : ita Joannem volunt, *in principio* posuisse pro eo, quod est ante res omnes creatas novi mundi, id est Testamenti; quas res subinde per partes singulas exponit.

Atqui joculare commentum istud est, gratisque confictum; et, ut jam dixi, nova, et inaudita hactenus ejusmodi Joannis interpretatio : quam nullus antiquorum perhibet; cum alteram, et catholicam Irenæus, Justinus, ceteri denique omnes supra commemorati pro indubitata sequantur. Deinde quo nos Scripturæ testimonio constringunt, ut ita potius, quomodo illis placet, quam ut antiquissimi Patres tanto consensu faciunt, verba illa Joannis intelligamus? Moses cum *in principio* dixit, eamdem vocem ad sequentia comparavit. Esto : quis nos ubique cogit eo sensu positam arbitrari? Nonne probabilis et nostra ratio est tot seculorum usu, tot vetustissimorum, gravissimorum, sanctissimorum, doctissimorum Patrum testimonio comprobata? Sed occurrit Schlichtingius, et [1] « Nego, *inquit*, usquam sive in sacris, sive in profanis, vocibus in principio absolute positis, absolutum prorsus rerum omnium, quæ unquam factæ fuerint, principium declarari. » Fac alibi nullum extare illius notionis exemplum; an propterea illic locum non habet? Stulta, et plena cavillationis argumentatio. Ecce tibi Λόγος absolute nominatur in eodem Joannis loco Jesus Christus, sive Messias, ut fateris ipse : potesne præter Joannem, qui sic appellarit quempiam alterum proferre? Λόγον alias passim, id est *Verbum* absolute, sive *verbum Domini* sermo ipsius transiens, aut locutio dicitur : non hypostasis aliqua, vel substantia. Licebit igitur Sabelliano alicui calumniam ex eo struere : ut quia nihil tale tot in litterarum sacrarum voluminibus legitur, neget apud Joannem *Verbi* nomen subsistens aliquid, ac manens exprimere; sed transeuntem potius affectionem, et locutionem : ut et Sabellius olim asserebat. Quid adversus hunc hiscere poterit, cum suapte circumventus stropha implicatusque tenebitur?

VII. Est et alius, sed Joannis ejusdem locus, ubi Christus Dominus Λόγος τοῦ Θεοῦ nuncupatur, Apocalypsis decimo nono capite [2]. Sed et nos vicissim alterum locum Joannis edemus, in quo *principii* vox absoluta significatione, itidem ut in initio Evangelii, ponitur. Sic enim primam suam canonicam epistolam exorsus est : Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς. *Quod erat a principio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris : quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ*, etc. Quo in loco OEcumenius observat, similem hanc esse Joannis sententiam alteri illi, quam initio Evangelii sui usurpavit. Ibi ergo Verbum vitæ, sive vita ἐνυπόστατος ex omni æternitate fuisse monstratur.

Possumus et alium Scripturæ locum producere, in quo duæ istæ voces *in principio*, absolute positæ, *æternitatem* indicant. In primo capite prophetæ Habacuch [3], *Numquid non tu a principio, Domine, Deus meus, sancte meus, et non moriemur?* Ubi hebraica vox קדם *æternitatem* significat. Nam et Hebræi קדמון *æternum*, et קדמוה *æternitatem* vocant; ut est apud R. Mosem in secundo libro Doctoris perplexorum, ubi de mundi æternitate adversus Aristotelem disputat.

VIII. Rursus eadem locutio absolute sumpta apud Michæam capite quinto legitur, in celeberrimo illo vaticinio, ubi Messiæ ortus prædicitur : *Et tu Bethleem terra Juda*, etc. ubi hoc addit Propheta, (1) *Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.* Hebraica lectio habet, itidem ut in superiore loco, *Mikkedem*, quod LXX. vertunt ἀπ' ἀρχῆς, quod esse potest *a principio :* et quidem eodem sensu, quem approbare nitimur. In quo consentientes habemus veteres interpretes, qui æternam Verbi, ac Filii Dei ὑπόστασιν, id est *extantiam*, ac generationem significari volunt. Hieronymus [4] ita hunc locum παραφραστικῶς enarrat. « Ac ne putes eum de genere David tantum esse, cui repromisit dicens [5], *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam :* carnis assumptio divinam non impedit majestatem. De me enim natus est ante omnia secula, et temporum conditor

(1) Mich. 5. 2. ומוצאתיו מקדם מימי עולם.

[1] In not. contr. Vechn. p. 61. — [2] Apoc. 29. 13. — [3] Hab. 1. 12. — [4] Hier. in c. 5. Mich. — [5] Psal. 131.

in tempore non tenetur. Ipse est enim, cui et in alio Psalmo dixit [1], *Ante luciferum genui te.* In principio enim erat Verbum; et Verbum erat apud Deum ; et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Et idcirco egressus ejus ab initio, ac diebus æternitatis.» Vides ut ex Hieronymi sententia ἀπ' ἀρχῆς in illo Michææ loco eadem notione usurpetur, qua in Evangelio Joannis ; et utrobique non temporarium aliquod initium, sed æternitatem significet : adeoque ἀπολύτως, et sine σχέσει, absoluteque dicatur ?

Siquidem *egressus a principio* est æterna Verbi a Patre processio, sive *exitus :* de quo ita Christus [2], *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Nihil enim sic vetat accipi. Chrysostomus certe ita locum illum intellexit in homilia quadam, ubi Deum esse Christum probat : ac duplicem Christi naturam, ibidem designari asserit. « (1) Nam cum dicit, et egressus ejus a principio a diebus æternitatis; illius extantiam seculis anteriorem omnibus ostendit. Cum autem sic ait, Exibit dux, qui pascet populum meum Israel; generationem secundum carnem exprimit. »

IX. Idem in homilia septima in Matthæum ex illis verbis, Judæorum convincit amentiam, qui de Zorobabele prophetiam hanc explicare conantur. Quod et Theodoretus in commentario ad illa Michææ verba facit, et, ut Hieronymus, sempiternam Verbi generationem exprimi putat ; cujusmodi et ab Joanne initio Evangelii, et a Davide Psalmo centesimo nono describitur. Cyrillus item in commentario ad eumdem prophetam.

Hebræorum porro magistri plerique de Messia Michææ locum illum interpretati sunt : ut R. Selomoh, et David Kimhius. Quorum ille insigniter adnotat , consentaneum huic esse quod Michæas de Bethleemo parva quidem et contempta, sed ducem nihilominus populi editura prædicit, alteri illi, quod dicit David[3]: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Tum iis Michææ verbis, *Egressus ejus a principio*, respondere ait ista Psalmi 72. (2) *Ante solem permanet nomen ejus.* Quod ex hebræo sic vertit Hieronymus : *Ultra solem perseverabit nomen ejus.* Quæ omnia de Messia magistri veteres accipiunt.

Hinc apparet, plurimum opinione sua falli Socinianum Schlichtingium, qui præfracte negat in Scriptura, vel apud profanos, voces istas *in principio* usurpari ἀσχέτως , ut absolute res omnes, quæ unquam factæ sunt, aliquid antecessisse significent. Quam imperiti hominis levitatem, temeritatemque, præter illa quæ attuli, etiam ille Ecclesiastici convincit locus, (3) *Ante seculum a principio creavit me, et usque ad seculum non deficiam.* Hic enim ἀπ' ἀρχῆς, id est *a principio,* antecessionem haud dubie significat « rerum omnium, quæ unquam factæ sunt. » Quod et superiora demonstrant : *Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam.* An est aliqua facta res, quæ creatura non sit? Igitur *a principio* absolute ibi sumitur, « et absolutum prorsus rerum omnium, quæ unquam factæ fuerint, principium declarat : quod nusquam sive in sacris, sive in profanis reperiri » vanissimus homo pronuntiavit.

X. Ac perspicue isto in loco Jesus Siracides ad Proverbii celeberrimum allusit illum, in quo ita Sapientia loquitur [4] : *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* In græcis codicibus ἔκτισε legitur, id est *creavit;* de qua voce, ut et loci totius expositione, accurate alibi disputavi [5]. Quod autem latinus vetus *in initio* vertit, cum in hebræo sit ראשית, *principium :* vidit subaudiendum esse ב præpositivum, ut in principio Genesis. Nam et Aquila, qui hebræis superstitiosius institit, ἀρχῆθεν vertit, id est *a principio.* Ergo *in principio*, vel *principio*, illud ipsum quod volumus, et quod negant Sociniani, declarat : ante res omnes conditas, imo ex omni æternitate Deum Verbum extitisse. Sic in versu sequenti, Septuaginta ita reddiderunt : (4) *Ante seculum fundavit me, in principio antequam terram faceret.* Ubi ἐν ἀρχῇ absolute *res omnes , quæ unquam factæ sunt*, præcessisse sapientiam ostendit.

Justinus martyr in dialogo cum Tryphone hunc versum ita legit [6] : ut duas voces ἐν ἀρχῇ

(1) CHRYS. tom. 6. hom. 61. pag. 624. vers. 40. Οὗτος καὶ τὴν θεότητα, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα δείκνυσι. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος, τὴν προαιώνιον ἐδήλωσεν ὕπαρξιν· τῷ δὲ εἰπεῖν, ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅς τις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ, τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν.

(2) Psal. 71. 17. לפני שמש ינון שמו .

(3) Eccles. 24. 14. Πρὸ τοῦ αἰώνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέν με, καὶ ἕως αἰῶνος οὐ μὴ ἐκλίπω.

(4) Prov. 8. 23. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γὴν ποιῆσαι.

[1] Psal. 109. — [2] Joan. 16. 28. — [3] Psal. 117. 22.

[4] Prov. 8. 22.— [5] Lib. 2. de Trin. c. 7. — [6] Just. p. 221.

cum ἐθεμελίωσέ με conjungat, hoc modo : *Ante seculum fundavit me in principio;* qua ratione Verbi æternitas, et ejus sempiterna generatio disertius adstruitur. Et certe illo eodem in loco Verbum Deum ex æterno genitum a Patre manifestissime illis ex verbis Salomonis Justinus affirmat. « Testimonium mihi dicet, *inquit*, Sermo sapientiæ : qui est ipse Deus ab universorum patre generatus, et Verbum, et Sapientia, et Virtus, et Gloria genitoris existens : qui per Salomonem ita locutus est. » His multa subjungit de Verbo, et hujus æternitate, qua res omnes creatas præcessit.

Sic et Irenæus libro 4. capite 37. æternam antecessionem significari verbis illis interpretatus est.

XI. Tot igitur argumentis Socinianæ commentum expositionis eliditur, et catholica, antiquissimaque sententia corroboratur. Sane nihil, ut dixi, et dicendum intelligo sæpius, e Scripturis præsidii asciscere possunt nuperi isti fidei et Evangelii interpolatores, quo suam causam valenter adeo probent; ut assensum a nobis exprimant; ac veterem, et bene fundatam nostram tum fidem, tum divini verbi interpretationem extorqueant. Etenim ut solida illa, et præstantissima dogmatis nostri firmamenta seponam, quæ hucusque digessimus : vel hoc ipsum, quod levissimum videri possit, refellendi genus ad eos comprimendos, ac confutandos satis superque est, quo eorum exemplo, imitationeque conficimus. Ut enim illi, cum sacrarum litterarum testimoniis utimur ad fidei, quam oppugnant, catholicæ caput aliquod adstruendum, hoc uno se tuentur : non sic intelligenda esse, quomodo putamus, illa quæ proferimus, loca Scripturæ; sed alio sensu, quem ex simili vocabulorum significatione aliis in locis usitata repetunt. Ut, exempli gratia, cum Jesum Christum demonstramus, antequam e B. virgine Maria nasceretur, Deum, ac Dei Filium et Verbum, idque ex omni æternitate, fuisse ; atque hoc Joannis ex illis verbis probamus, *In principio erat Verbum* : respondent, non sic interpretandas istas esse voces, *In principio*, ut significent, ante omnia, resque conditas omnes a Deo : sed potius, ante res in novo Testamento ab illo designatas; et ante mundum non aspectabilem illum, et corporeum, sed spiritalem. Cum sic igitur eludere conantur ex analogia, et simili usu nominum eorumdem : nos vicissim eos ita propulsabimus; si et ad institutum nostrum congruentes illarum vocum proprietates aliis ex locis advocemus, et magis consentaneam esse rationem nostram eadem, qua illi, pertinacia contendamus : quam quidem justiorem nobis utique facit quod paulo antea memoravi; tum illorum expositionis inusitata, neque prius audita novitas; tum vetustissimorum Ecclesiæ doctorum, ac Patrum cum ea, quam adhibemus, explicatione consentiens auctoritas. Idipsum et reliquis in vocibus, ac locutionibus, de quibus importune rixantur, pari constantia faciemus. Sic mendacium suo ipsum artificio fractum, enervatumque cedat veritati necesse est, et ad antiquitatis normam, ac judicium suapte convictum conscientia revocetur.

XII. Præclare Gregorius Nyssenus in tertio contra Eunomium, hæreticum hunc catholicam de Trinitate fidem simili vocabulorum calumnia vexantem redarguit, atque ita refellit : « (1) Hujusmodi species orationis, malitia, fraus, et deceptio nominatur; non solerter excogitata, et artificiosa demonstratio. Sola enim, quæ ex communi consensione satis id, quod ignoratur, perspicuum facit, demonstratio dicitur. At malitiose circumvenire, et convictionem callide subterfugere, et apparentibus fallaciis confundere intelligentiam eorum, qui, ut ait Apostolus [1], mente corrupti sunt, nemo sapiens artificiosam demonstrationem appellaverit. » Hic est sectæ Socinianæ genius; hæc librorum, et disputationum, quæ ab illis innumerabiles proficiscuntur, indoles. Nunquam communiter receptis, et ab omni retro vetustate, ipsoque Christianæ religionis exordio constitutis, et confessis utuntur in argumentando : sed in ambiguis vocum significationibus misere confligunt, et tricantur. Quid tam Christianos inter confessum, et communiter receptum ex antiquo fuit, quam illa verborum Joannis, de quibus agimus, interpretatio, quam ex Justino martyre, Irenæo, aliisque apostolorum ætati proximis hoc, et

(1) Nyssen. tom. 2. pag. 131. A. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου κακουργία, καὶ ἀπάτη, καὶ φενακισμὸς ὀνομάζεται, οὐ πεφροντισμένη, καὶ τεχνικὴ τις ἀπόδειξις. Μόνη γὰρ ἡ διὰ τῶν ὁμολογουμένων φανεροῦσα τὸ ἀγνοούμενον, ἀπόδειξις ὀνομάζεται. Τὸ δὲ παραλογίζεσθαι διὰ κακουργίας, καὶ ὑποκλέπτειν τὸν ἔλεγχόν, καὶ συγχεῖν ἐν ταῖς ἐπιπολαίοις ἀπάταις τὴν διάνοιαν τῶν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, κατεφθαρμένων τὸν νοῦν, οὐκ ἄν τις τῶν σωφρονούντων ἀπόδειξιν τεχνικὴν ὀνομάσειεν.

[1] 1. Tim. 6. 5.

antecedenti capite proponimus? Quis novas illas, et absonas notiones vocabulorum, ac locutionum, quibus pro libidine abutuntur, ante corruptores istos Evangelii commentus est? Quocirca meminerit catholicus theologus sic eorum, uti dixi, eludendos impetus, et simili arte retundendos esse, ut Scripturæ loca locis, sententiæ sententiis, vocum significationes significationibus opponantur : donec probabilem aliquem, et acceptum utrique contendentium parti, hoc est communi sensui, et rationi consentaneum exitum, qualem antea præscripsimus [1], cogantur admittere. Sed jam cetera loci ejusdem ex Joannis initio pertexamus.

XIII. Verbum appellari ab Joanne Socinianis placet ipsummet Christum Jesum, merum, ut putant, hominem ; idque metaphorice simul, ac metonymice [2] : « metaphorice quidem, quod per Christum omnis Dei voluntas patefit, sicut verbo hominis ejus voluntas cognoscitur : metonymice vero, quod Christus auctor sit verbi illius, quod κατ' ἐξοχὴν hac simplici appellatione gaudere potest ; quippe quod aliis omnibus utilius sit, ac præstantius. » Hujus inventi probationem si ab illis requiras, nullam e sacris litteris alteram audies, præter hanc : quod similiter Joannes Baptista *vox* est *clamantis in deserto* nominatus [3], et Aaron os Mosis [4] : quibus utique non substantia aut natura significatur, sed munus tantummodo, quo fungebantur.

Atqui genus hoc argumentandi fallax est, et insulsum. Constat enim voces easdem, ac locutiones in sacris libris partim proprie, ac secundum nativam usurpari notionem, partim tropice, ac translate : quemadmodum vocabulum Deus, panis, leo, et hujus generis alia ; sic verbum sæpius pro sermone, ac locutione transeunte sumitur sive hominis, sive Dei. Quærendum itaque de Socinianis est, qua sibi ratione persuaserint, ac nobis itidem probare possint, *verbum* in Joannis illo loco non idem, quod in aliis plerisque, prætereuntem et fugacem significare locutionem ; sed illud esse quod volunt, hominem aliquem, qui prædicandi munere fungatur. Hic vero necesse est hæreant, nec explicare se possint, si in Scriptura pedem figere cogantur. Nam et plausibilis non minus, quam est illorum, enarratio totius illius loci concinnari potest, et ad eum sensum accommodari singula.

Et ut Sabellianam istam interpretationem præteream : certe catholica, et nostra cohærens est, et consentanea suis omnibus partibus, nec ex Scripturis convinci falsitatis ullius potest. Cur non ergo magis illa nobis placeat ; et sine abnormi illo tropo Verbum ab Joanne Dei Filium appellari putemus cum Christiana omni vetustate : cujus appellationis causas exposuimus in libris de Trinitate, maxime in sexto?

XIV. Quid quod λόγος simpliciter, et nullo adjuncto alio positus impropriam locutionem excludit? Dixisset enim potius Λόγος τοῦ Θεοῦ, sicut Joannes Baptista *vocem* se *clamantis* esse profitetur ; nec tam vasta, et incerta notione contentus esset. Atque ut in Socinum, ejusque discipulos suum sophisma retorqueam, quod ille Catholicis objectat [5] : « Si res ita haberet, ut ipsi loquuntur, profecto divinas litteras alicubi clare, aperte et sine verborum involucris, ambagibusque hæc docturas fuisse ; mirum siquidem esse, Joannem, ac ceteros evangelistas, et apostolos in re tanti momenti nihil penitus, quod clarum, et apertum sit, unquam scripsisse : » idem istud opponam illi, rationemque reposcam, cur non Joannes, si ad ejus sensum verba illa scripsit, clare, aperteque dixit : In principio mundi spiritalis, et evangelici, erat Jesus Christus, qui quia paternam voluntatem importavit in homines, ideo Verbum nominatur ; tum cetera similiter, quæ deinceps eodem de mysterio pertexuit.

Par est in vocabulo *Deus* ἀλογία Socinianorum, qui Jesum Christum non substantia, vel natura Deum, sed functione, et officio duntaxat esse volunt. Nam cum illa vox proprie sæpius, nonnunquam vero laxius, et καταχρηστικῶς in Scripturis usurpata legatur : velim mihi respondeant, quis hanc illis licentiam dederit, ut, propria et nativa significatione rejecta, impropriam eligerent, quam ad Verbum applicarent, cum dicitur : *Et Deus erat Verbum*. Sane, quod observatum ab Irenæo supra memoravimus [6], quando nomen illud creatis rebus attribuitur, fere aliquid adjungitur, ex quo intelligi queat, non vere proprieve id illis accommodari. Tum alia sunt indicia, Scripturæve testimonia, quæ a primis usque temporibus sic in Ecclesia, et apud fideles accepta, et intellecta sunt, uti nemo dubitaverit, figurato illic loquendi usu Dei nomen alteri, quam vero, et sempiterno numini fuisse concessum. Deum se Pharaonis

[1] Cap. 2. § 1. et seq.— [2] Socin. in expl. cap. 1. Joan. p. 10. — [3] Joan. 1. 3.

[4] Exod. 4. 16. — [5] Socin. ib. — [6] Cap. 2. § 5.

constituisse Mosem Dominus ait Exodi septimo[1]. At quam multa sunt in Scripturis omnibus argumenta merum hominem illum extitisse, non Deum proprie dictum? ac vel hoc potissimum, quod peccasse nonnunquam legitur, quod in Deum cadere non potest. Deinde non absolute Deus appellatur, sed *Deus Pharaonis*. Nemo ipsum vel viventem homo nominavit Deum, vel mortuum postea pro Deo habuit. Ecclesia vero ipsa, hoc est Synagoga, non modo pro Deo non coluit, sed ne levissime quidem id de eo suspicata est : nec ullus controversiam de hac re commovit ullam.

XV. At in Jesu Christo longe dissimilia sunt omnia : ut Justinus, Irenæus, aliique veteres observant. Etenim absolute *Deus* nominatur, ac *Dominus*, et *qui est Deus super omnes benedictus in secula ;* quod de Christo dictum ab apostolo Paulo refert Irenæus [2], cujus verba capite secundo descripsimus [3]. Tum alia quoque innumera extant summæ divinitatis indicia, quæ de se mortalis adhuc, et post mortem præbuit Christus, ac per apostolos tradi voluit ; de quibus in secundo de Trinitate copiose diximus.

Jam illud citra dubitationem fatuum est, quod hæc Joannis, *et Verbum caro factum est*, sic explicant, ut homo ille, qui *Verbum* dictus est, infirmus imbecillisque fuerit. Itaque sic illa vertunt, *Et Verbum caro fuit*. Nam et « carnis nomine in sacris litteris, ait Socinus, hominis imbecillitas, atque humilitas significatur, » et verbum ἐγένετο pro eo quod est, fuit, extitit, non raro sumitur. Ne sit ulla de utroque contentio. Negare tamen non poterunt, etiam sic in Scripturis easdem voces usurpari, quemadmodum exponimus ; nec ex iisdem litteris erroris nos convincere : quod nisi accurate, ac perspicue faciant, nos in veteri possessione manebimus antiquorum auctoritate contenti ; qui ex illo Joannis loco illud consequens fecerunt, Verbum Deum, Deique Filium *incarnatum esse*, hoc est σαρκωθῆναι, vel σαρκοποιηθῆναι, ut Justinus, et Irenæus antiquissimi auctores loquuntur ; ac deinceps duabus constare naturis, hominis ac Dei, uti capite secundo demonstravimus.

Animadvertendum est autem, illa eadem Joannis verba, in quibus *Verbum caro factum esse* dicit, Irenæum scribere [4] per illa declarari apostoli Pauli, in quibus *Filium Dei factum esse Deo Patri* asserit, *ex semine David*, κατὰ σάρκα, id est *secundum carnem*, ac duas ejusdem Christi naturas, et totidem generationes agnoscere [5] : uti capite secundo docuimus ; ex quo etiam liquet verbum ἐγένετο id, quod Catholici volunt, apud Joannem significare, *factum est*, non autem *fuit*, aut *extitit*.

Valeant igitur sophisticæ Photinianorum recentium nugæ ; nec Ecclesiam Christi tot seculorum auctoritate fundatam sero tandem Christianam facere se posse confidant. Atque ut appareat, quam vulgaria, parumque metuenda sint ista ingenia ; et quam male ab judicio, et eruditione parati commovere res tantas aggressi sint : proponam præcipuorum sectæ illius auctorum argumenta, quæ adversus Incarnationis mysterium validissima, ut putarunt, omnium opposuerunt ; præsertim Faustus Socinus, Joannes Volkelius, ac postremus omnium, et acerrimus Jonas Schlichtingius : atque ab illis incipiam, quæ ex Joannis verbis petita sunt, tum alia subjungam, quæ universe dogma illud impugnant.

[1] Exod. 7. 2. — [2] Rom. 9. 3. — [3] Lib. 3. c. 18. — [4] Iren. l. 3. cap. 18. Rom. 1. 3. — [5] § 4. 5. 6.

CAPUT QUARTUM.

Objecta Photinianorum de loci illius Joannis interpretatione. — 1. An Verbum summus sit Deus: et quomodo apud Deum fuerit. — 2. Cur ita sit locutus Joannes. — 3. Socinianos Christum solo nomine Deum appellare; reipsa non esse putare. — 4. Tum cur Deum esse repetat Joannes, cum jam esse significaverit eo ipso, quod ab æterno extitisse dixit. — 5. Alia deinceps Schlichtingii objecta diluuntur.

I. Primum ex Joannis verbis argumentum inde conficit Schlichtingius [1], quod *Verbum apud Deum fuisse* dicitur. Atqui Deus ibi summum Deum, et unicum significat. Igitur non est ὁ Λόγος summus, et unicus adeoque verus ille Deus. Quod si Deus ille, apud quem Verbum erat, intelligitur Pater, cur absoluto nomine Deus appellatur, « idque etiam tum cum a Filio distinguitur? » Non enim recte dicetur, « Paulus erat apud hominem, cum velit dicere, quod fuerit apud hominem. »

Respondendum huic argumento sic est: Dei nomen in illis verbis Patris haud dubie significare personam; quam et articulus indicat πρὸς τὸν Θεὸν : esse autem et hunc, id est Patrem, summum, et unicum, verumque Deum ; sed non solum, neque secluso filio ; verum cum eo, ac Spiritu sancto. Porro vox illa, *summus Deus*, sive, ut Græci dicunt, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, bifariam usurpatur : vel secundum naturam, et essentiam ; vel secundum personæ proprietatem. Priore modo personis tribus convenit, quum natura, et essentia est summa deitas : posteriore vero, quia significat eum, a quo ceteræ personæ originem accipiunt, cum ipse habeat a nullo, soli convenit Patri, ut alias observavimus [2]. In Evangelio Joannis, ubi dictum est, *Et Verbum erat apud Deum*; græce, uti dixi, est, πρὸς τὸν Θεόν. Ergo hic Deus, hoc est prima persona de tribus intelligitur. Cum vero illud addit, *Et Deus erat Verbum*, sine articulo Dei vox posita naturam ipsam, ac divinitatem exprimit. Hoc autem Joannes ideo dixit, ut ostenderet, Verbum omnium opifex, cum nullæ res adhuc essent creatæ, in illis non extitisse : ut intelligas ἐνυπόστατον, ac manens fuisse Verbum istud, non transiens, et fugax; quod tunc solum extitit, cum opus aliquod per illud efficitur : adeoque non in opifice ipso, et efficiente remanet ; sed in opus transit, et est in eo, quandiu producitur. Quare ut et Verbum Deum esse doceret, et a Patre originis proprietate distinctum, non tamen divisum ; duo ista Joannes dixit: apud Deum Patrem fuisse ante res omnes creatas, et Deum fuisse.

II. Quin et illud observatione dignum est, Judæos per id tempus, ut erant rudes, et occæcati, solum Deum agnovisse, quem Patrem suum esse Christus docuerat, nec tamen eorum plerisque persuaserat. Idcirco Joannis octavo capite sic illos Christus alloquitur [3], *Est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est : et non cognovistis eum.* Itaque de hoc ipso Deo, quem Judæi animo capiebant, necnon judaizantes hæretici plerique, ad quos dedocendos vel refutandos Joannes ista scribebat, loqui sic necesse habuit, ut diceret, *Verbum erat* πρὸς τὸν Θεὸν, hoc est *apud illum Deum*, quem vos, o Judæi, et hæretici, solum novistis. Erat, inquam, apud eum, *antequam quidquam faceret a principio:* et quidem ab eo distinctus ; sed non divinitate ; quia Deus erat idem Verbum. Eam causam habuit Joannes cur ita loqueretur : quam non haberet, qui sic diceret, *Erat Paulus apud hominem*, si certum hominem, id est Petrum, intelligeret. Quod si qua esset causa, cur ita loqui deberet, nemo eum reprehenderet.

III. Sed non est omittenda Schlichtingii ἐπίστασις ad illa verba, *Et Deus erat sermo*, ut quidem vertit [4]. Ait « Sermonis, id est Verbi istius, summam dignitatem et præstantiam exprimi : nempe quod non tantum apud Deum fuerit ; sed et ipse Sermo, Deus fuerit : ut quidem omnino personam, quæ sermo Dei esset, oportebat. » Verum inani fuco, ac tectorio honorificæ de Christo professionis obducta est horribilis in eum blasphemia. Etenim Christum illi nudum esse hominem prædicant, et creaturam ; nec antequam e Virgine nasceretur, ullo modo in rerum extitisse natura : Deum porro non esse revera proprieque dictum, sed ob functionis præstantiam, ut jam dixi-

[1] In notis ad Conc. Vechn. p. 71. et in disp. contr. Meisn. c. 152. — [2] Lib. 3. de Trin. cap. 2. § 10.

[3] Joan. 8, 54. — [4] P. 78. Notarum.

mus. Qui hujusmodi est, quomodo *Deum hunc oportet esse?* quod de Sermone, id est humana persona Socinianus affirmat. Certe λόγος omnis, sive *sermo Dei*, Deus non est; uti neque *vox clamantis* clamans est ipse. Sæpe ad prophetas sermo Dei factus : nec iste sermo Deus fuit, nec ad illos Deus a Deo factus legitur. Quid ergo sibi vult cum sua conclusiuncula Jonas iste? Nemo Deus est vere liquidoque ita nuncupatus, nisi cujus est propria divinitas. Quare nec Deus proprie vocari dignus est, qui mera est creatura; qualem isti Christum esse mentiuntur.

At rursus instat [1] : Cum ab æterno fuisse Verbum dixisset Joannes , quid attinebat subinde hoc idem docere fuisse Deum? Nam « docere Jesum Christum, cum in terris ageret, cumque propheticum tantum, ac mediatorium munus obiret, Deum fuisse, hoc demum utile, et necessarium erat. » At si idem Christus natura et essentia Deus esset ab æterno existens, « non debebat dicere, Verbum erat Deus, quasi dubitari posset an Deus ab æterno existens aliquando Deus fuerit. » Futilis, et inepta ratio. Quis enim nescit quam multa dicuntur in Scripturis acervatim de Deo, quæ Dei nomine continentur? Istum ergo si auscultes, nihil neque dicendum de Deo fuit, neque porro dicendum erit, nisi hoc unum quod Deus est. Frustra igitur Moses populum alloquens ista dixit [2] : *Dominus Deus vester ipse est Deus deorum, et Deus dominantium, Deus magnus, et potens, et terribilis.* Siquidem una *Dei* vox cetera complectitur.

Sed illud præterea non vidit, aliud esse rem ab æterno aliquam existere, aliud esse Deum. Nam mundo, vel materiæ ex omni æternitate constantibus, qui adjunxere Deum philosophi, ut Aristoteles, Deum esse mundum, materiamve minime judicarunt. Quinctiam Arianos quosdam Verbum ac Dei Filium existimasse ante secula, infinitatemque temporum a Patre productum esse, non tamen ex sua substantia, alibi demonstravimus ex Hilario, et Epiphanio [3]. Quare non otiose illud adjunxit Joannes, Verbum, quod in principio erat, Deum fuisse : uti ὁμοούσιον, et æqualem Patri Dei Filium, et unum cum Patre esse sciremus.

Nam quod « utile ac necessarium *ait* fuisse docere Jesum Christum, cum in terris ageret, Deum fuisse : » nec utile fuit, neque necessarium, quia falsum et execrandum fuit, si, ut illi per summam blasphemiam jactitant, nihil præter hominem extitit. Deus enim, nisi verus, et æternus, et omnipotens, hoc est substantia, et natura talis, est nullus; nec tu hominem pictum, vere hominem, absolute esse dixeris.

IV. Pergit deinde : et, si eadem numero Verbi natura cum Patre fuit, « quo pacto unus, *inquit*, apud alterum fuit? » Nihil est quod tam expediri facile possit. Sic enim natura est amborum una numero, ut persona numero non sit eadem. Facit autem hæc *numeralis*, ut ita dicam, *identitas* naturæ, ut una sit apud alteram persona, quam περιχώρησιν, appellant theologi : de qua suo loco diximus.

Ad hæc observat Schlichtingius, Verbum ita nominari Deum, ut in græco non sit ὁ Θεὸς cum articulo, sed simpliciter Θεὸς : ut indicaret Evangelista non ejusdem conditionis esse divinitatem illam, quæ Patri tribuitur, cum *apud Deum* fuisse Verbum dicitur. Quippe summus ibi Deus intelligitur, apud quem erat Verbum. Ex quo consequens est, Verbum non esse summum Deum, cum apud summum Deum fuerit. Verum sophistica hæc argutia jam a nobis est explosa in tertio de Trinitate libro [4].

Dei porro nomen non eodem omnino modo utrobique sumitur : ut initio capitis hujus diximus. Alioqui Verbum ipsum cum eo, a quo procedit, et apud quem erat, Patre confunderetur.

Nec audiendus est; imo retro cum Satana proturbandus est Socinianus idem, cum ita scribit [5] : « Naturam deitatis proprie non substantiam aliquam ab humana, vel angelica distinctam significare, sed robur, et imperium sublime, et eximium. Dei enim appellatio proprie non naturæ, id est peculiaris alicujus substantiæ significationem habet, sed peculiaris roboris et imperii. » Quis hoc Christianus, imo sui compos ac sobrius homo ferre possit? Natura deitatis substantiam haud dubie divinam significat : sicut natura humanitatis, humanam; nec nisi qui alterutram habet, Deus vel homo verus est, ac proprie dictus.

V. Neque hic finis blasphemiarum. Paulo post enim ista subjicit [6] : « Deinde non video, quid obstet quominus ei, qui substantia vel angelus sit, vel homo, divinus, et cœlestis

[1] Schlic. ib. p. 79. — [2] Deut. 10. 17. — [3] Lib. 1. de Trin. cap. 10. § 5.

[4] Cap. 2. § 10. — [5] Schlic. p. 83. — [6] Ibid. p. 84.

debeatur cultus, dummodo omnem in cœlis, et in terris potestatem, omneque judicium a Deo acceperit, et benevolo sit in homines affectu. » Impura vox, quæ ad ethnicam idololatriam quam latissimam viam sternit. Divinus omnino cultus, quem λατρείαν nominant, nulli alteri quam vero debetur, aut sine scelere tribuitur, Deo : de quo plenius in superiore libro disputatum est. Tum illius conscelerati dicti ratio, quam mox adtexuit, inscitissima est. « Num et ipsi Deo, *inquit*, summo non ob naturam ejus proprie, quæ nobis ignota est, sed ob robur ejus, et imperium divinum, et affectum in homines propensum, cultum deferimus. » Falsissimum istud est. Nam ob divinitatem, hoc est Dei summi naturam, proprius Deo cultus adhibetur, quæ tametsi cujusmodi sit nemo prorsus intelligit, esse tamen aliquam norunt illius cultores universi.

Sed homo parum acutus principium, et originem cultus divini ab natura cultus ipsius, vel, ut loqui solent, *motivo*, ac *formali ratione*, nescivit discernere. Ita enim sese res habet : naturalem Dei notitiam ex rebus ab illo procreatis homines ceperunt : ut in ea, quæ est ad Romanos scripta, testatur Apostolus : quarum ex contemplatione, tum multo magis usu, et experimentis, illius colendi, sibique demerendi tantorum bonorum auctoris, ac largitoris studio sunt accensi. Verum qui ex eo religionis, observantiæ, et honoris affectus extitit, non in operibus ipsis, nec in eorum efficientia constitit ; sed ad ejus fontem, atque stirpem, summam, inquam, excellentemque naturam, per hæc illius vestigia pervenit.

VI. Postremo de horum Joannis verborum sententia, *Et Verbum caro factum est*, altercatur Schlichtingius : eaque sic intelligi non patitur, ut Sermonem factum esse carnem sit, cum qui existebat antea, id quod non erat, hominem esse factum. Etenim [1] si antea *Verbum*, sive *Sermo* Deus erat, et postea caro factum est, necesse est ut sit in carnem mutatum. Hoc vero probare consequens esse pergit enumeratione rerum illarum, quæ ex aliis aliæ sunt factæ. Ut cum virga Mosis serpens est facta; uxor Lothi, columna salis. Atqui stolide captiosa est, et imbecillis hæc argumentatio : eique germana etiam altera, qua contra Trinitatis mysterium utuntur. Cum enim singularia ambo ista suo in genere sint, frustra similium rerum exempla postulantur, quæ fidem illis præstruant. Itaque nullum Catholicis in hac re negotium faciunt : qui et ex Scripturis, et ex harum interprete primorum seculorum, perinde ut insequentium, Ecclesia didicerunt, Verbum ab omni æternitate genitum a Deo Patre, Deum et ipsum, carnem, id est hominem, sic esse factum, ut ambæ naturæ sine ulla confusione, integræ, ac perfectæ remanerent, sola personali, ac divina Verbi proprietate naturam utramque sustentante; quod quemadmodum fieri possit, et quam nihil habeat dissentaneum ac repugnans, copiose toto hoc in opere disputavimus.

Atenim non dixit, Verbum incarnatum est, objicit Socinianus [2], imo satis hoc expressit ita loquens, *Verbum caro factum*; quod Justinus, et Irenæus intellexerunt, qui id per verbum σαρκοῦσθαι, et σαρκοποιεῖσθαι declarandum putarunt. Respondeant porro vicissim et isti, ubinam scripserit Joannes, Jesum Christum nihil nisi hominem fuisse : ubi eumdem hominem merum, ac creaturam solum, Deum nihilominus appellari, et λατρείας cultu affici, et Sermonem Verbumque nominari. Hæc et alia, quæ stulte impii homines, et anthropolatræ garriunt, certo nobis, ac liquido in Scripturis exhibeant.

VII. Ad extremum odiose molestus est, dum ita sciscitatur [3], quid vox *factum est* significet in istis verbis, *Verbum caro factum est*, an idem sit quod unitum. « Quod si ita est, quid hoc significabit, *inquit*, Verbum caro unitum est? » Ita nugatur ludius iste; quem nos absolvimus sic. Non illic *factum est* idem est, proprie, et, ut loquuntur, *formaliter*, quod *unitum est* : sed est, hoc quod non erat, nova effectione, id est *generatione*, esse cœpisse. Verbum enim revera genitum est, et generatione ista caro factum; ut in quarto [4], et quinto libro [5] demonstravimus : præsertim in hoc. Deus, inquam, conceptus est in utero sanctissimæ matris, et genitus, non tamen qua Deus est, sed ut homo. Hoc autem non productione divinitatis, sed unitione accidit : per quam Deus nulla sui mutatione, vel diminutione, novam sibi copulavit in eadem persona substantiam. Quare vox ἐγένετο in Verbo, *unitionem* non significat præcise, sed continet, ac si pressius explicanda sit, utendum erit illa : non tamen primaria, et obvia notio hæc vocabulo illi subjicitur. Itaque non potest enuntiatum hoc,

[1] Schlic. p. 144. — [2] Ibid. p. 145. — [3] Ibid. p. 148.

[4] Lib. 4. c. 2. — [5] Lib. 5. c. 14.

Verbum caro factum est, proxime in istud resolvi : *Verbum carni est unitum*. Nam quod impurus ille ita posterius hoc concipit, *Verbum caro est unitum*, stupidus, et agasone dignus est jocus : verum ex consequenti, et κατ' ἐπεξήγησιν in illud recidit.

Sed objicit iterum : non videri incarnationem Verbi sententia illa significari ; cum tam multa de eo dixerit, antequam ad illam veniret, quæ incarnatione posteriora sunt : velut in mundum, et *in sua venisse*, *nec a suis esse susceptum : dedisse potestatem iis*, *qui se reciperent*, *filios Dei fieri*. Verum nihil argumentatione hac inanius, ac levius. Facile est enim probabilem hujus rei rationem reddere, quod Maldonatus, aliique fecerunt.

Hoc igitur dicimus ; quæ post comma quartum ad decimumquartum usque comprehenduntur, includenda esse parenthesi, et ideo inserta, quod de vita et luce hominum inciderat mentio : nec omittendum videbatur, sed continenti oratione declarandum, quid in hominibus lux ista perfecerit, et quemadmodum vicissim erga eam sese homines gesserint ; quibus obiter expositis, redit ad cursum oratio : et ut ad illius, qua homo est, narrationem factorum dictorumque transeat, apertam susceptæ carnis mentionem injicit ; quasi diceret : Igitur *Verbum* illud, quod *in principio erat*, *et Deus apud Deum erat*, *caro factum est*.

CAPUT QUINTUM.

Socinianorum adversus Incarnationis dogma sophisticæ argumentationes diluuntur, ac multiplices fraudes, cavillationesque reteguntur.

I. Sequuntur argumenta nunc illa, quibus contra Incarnationis fidem obstrepunt novi Photiniani : quæ fere ludicra sunt commenta sophistarum, nec ea quidem admodum acuta, et in superioribus explicata libris, vel ex his, quæ tractata illic et disputata sunt, nullo negotio refutari possunt. Sed proderit quæ ibidem dispersa sunt, unum in locum, conspectumque cogere : ut tanto commodiorem usum et in promptu posita, et in breve contracta præbeant.

Ex iis argumentis primum hoc procedat in medium, quod Socinus proponit in libello quodam [1], in quo de Christi natura disputavit. « Deus, *inquit*, immensus est, et substantia infinitus, cum homo sit materialis, et suis dimensionibus constet, et substantia finitus sit ; rei autem finitæ ad infinitam nulla est proportio. » Itaque « Deus cum materiali homine nullo pacto ita conjungi potuit, ut ex utroque unum, ut vocant, suppositum factum fuerit. » Puerilis hæc, ac tirone philosophiæ vix digna ratiocinatio, vel ἀλογιστία potius semetipsam evertit. Vulgatum enim in scholis enuntiatum, *Nullam finiti ad infinitum esse proportionem*, imperite prorsus ad hoc negotium transfertur. Valet enim duntaxat in rebus quantitatem habentibus, et in commensu partium consistit ; quo fit ut unum quantum alteri sit æquale, vel majus, aut minus : non eo spectat, ut nulla comparatio, commerciumve sit nullum inter finitum, et infinitum. Nam et Deus ab homine cognoscitur, et videri etiam a beato illius essentia potest, et ad imaginem Dei, ac similitudinem est homo factus. Loco denique omni, atque corpori præsens est Deus, infinitus finito. Ita nihil est quod finitam hominis naturam cum infinito copulari Deo, et in unam personam coalescere prohibeat.

II. Nec illa nos terrent, quæ ex illa junctione consequi Socinus absurda dicit : « Oportere vel materialem hominem immensum, et substantia infinitum evasisse ; vel Deum dimensionibus obnoxium, et substantia finitum factum fuisse. » Neutrum est necesse. Deus enim loco conjungitur cum homine quolibet : nec ideo nativa proprietate caret utervis. Quæ autem argumentandi ratio est ista ; ad oppugnandum aliquod dogma, id tanquam *medium*, ut dialectici nominant,

[1] Pag. 14.

assumere, quod est dogmatis ipsius, et enuntiati pars contrarii? Velut in hac quæstione; Deum infinitum esse, hominem finitum, fatentur Catholici : utrumque porro nihilominus in unum convenisse suppositum, salvis amborum proprietatibus existimant. At homo vanissimus ut coalescere naturas ambas minime potuisse probet, hoc sumit, quod est in thesi, et « Substantiam, *inquit*, infinitam, et substantiam finitam in unum coaluisse, aut coalescere potuisse, quis sanæ mentis unquam dixerit, utraque naturam, et proprietatem suam retinente, quæ invicem penitus dissident, neque ulla ratione convenire possunt? » Vides acumen disputatoris istius. Nam si ea, quæ naturadissident, convenire, ac coalescere nullo inter se modo possunt; non poterit anima hominis, quæ corpus non est, et materia caret, utpote spiritalis et indissolubilis substantia, in unam cum corpore coalescere naturam. Et quamvis par utrobique non sit conjunctionis ratio, ut in libro tertio, capite decimo latius exposuimus; ac non una natura, sed una duntaxat persona fiat in Christo duabus ex substantiis, in homine vero tam natura fiat una, quam persona; nihil hoc tamen similitudini officit. Ac nescio an non incredibilius sit, ex spiritali anima et corpore unam naturam personamque constare, quam unam duntaxat ex Dei et hominis junctione personam. Sed utcumque res habet, non est tamen diffitendum, quin hoc facere Deus potuerit, si fecisse monstretur.

Præclare omnino Guitmundus Aversanus archiepiscopus in libro primo de veritate Eucharistiæ, de conversione substantiæ panis et vini in Christi corpus, et sanguinem agens [1]; « Hanc, *inquit*, mutationem si facere voluit Deus, absque dubio fecit. Requirendum ergo tantummodo est, an id Deus voluerit. Quod cum voluisse Deum, ipso adjuvante, opportuno loco monstraverimus, sive possit intelligi quomodo fiat, sive non possit, obtinebimus tamen necessaria ratione quoniam fecit. Non enim satis argumento est, si nostræ infirmitatis cæcitas id nunquam in hac vita capere valet, quominus debeas credere, si manifestæ rationis necessitas rem ita, ut diximus, probaverit esse. » Idem licet nobis usurpare in hoc incarnati Verbi mysterio. Nam duas in eo naturas convenisse, conjunctasque esse, ita ut unus idemque verus homo, ac Deus extiterit Christus, necessariis e Scriptura rationibus ostendimus.

III. Contemnendum et illud est, quod idem Socinus intentat [2] : « Ejusmodi Dei esse substantiam, cui nihil unquam accidere possit. At vero mortalem hominem ita vel induisse, vel assumpsisse, ut una cum eo in tertium aliquid evaserit, non solum essèt aliquid ei ejusque substantiæ accidisse, sed maximi momenti rem accidisse. » Hic ejus, quod *accidens* proprie dicitur, rationem sibi ignotam fuisse demonstrat. Discant igitur Sociniani, non omne, quod substantiæ jam completæ supervenit, et adjungitur, id accidens esse, quale removendum a Deo esse, naturalis etiam illius notio declarat : sed illud solum, quod substantiam afficit, tanquam forma subjectam sibi materiam, eique communicat *esse* quoddam *accidentarium*, ut scholæ loquuntur. Hoc humana natura non facit, neque porro infinite perfectum Verbum additamento aliquo perfectionis cumulat; sed ab eo formatur potius, ac perficitur; nec *esse* illi tribuit *accidentarium*, sed naturale, ac substantivum; nec inhæret ipsi denique, sed ab eo hypostatice sustentatur.

Objecerat hanc eamdem sibi argumentationem S. Thomas in libro quarto contra Gentes, de Incarnatione disputans. Nimirum [3], « Videri naturam hominis accidentaliter advenire Verbo, quia huic advenit post esse completum. » Cui sic occurrit [4] : « Ita Verbum humanam naturam assumpsisse, ut vere sit homo : esse autem hominem est esse in genere substantiæ. Quia igitur ex unione naturæ humanæ hypostasis Verbi habet quod sit homo, non advenit ei accidentaliter. Nam accidentia substantiale non conferunt. »

IV. Rursus Joannes Volkellus [5], cum ratione pugnare catholicum dogma Incarnationis inde concludit; « quia mens nostra dictat, fieri non posse, ut duæ formæ substantiales, eæque perfectæ, in unum idemque suppositum cadant. » Huic vero ratiocinationi illud opponendum est, quod superioribus in libris plenissime disputatum est : Perfectam dici substantiam, vel secundum *essentiam*, vel secundum *existentiam*. Priore modo natura singularis perfecta dicitur, in quam prædicata omnia conveniunt, quæ οὐσιώδη, id est *essentialia* dicuntur; at posteriore modo non est perfecta, nisi subsistendi proprietate sit affecta, quem τρόπον τῆς ὑπάρξεως appellant Patres [6]. Hujus generis

[1] Guitmund. to. 6. Bibl. PP. col. 225. D. — [2] Pag. 15. — [3] S. Tho. lib. 4. cont. gent. cap. 40. — [4] Ibid. c. 49.

[5] Lib. 5. cap. 11. — [6] Vide lib. 3. de Trin. c. 3. § 13.

perfectæ substantiæ duæ in unius substantivi, proprieve dicti compositi coagmentationem coalescere nequeunt : prioris vero generis possunt, ut in Christo; cujus divina substantia utroque est modo perfecta : humana per sese duntaxat essentia perfecta est, existendi vero modum, ultimumque complementum non habet ex sese ; sed pro eo divinam habet hypostasim Verbi, cujus alieno adminiculo fulcitur.

Non secus imbecilla est argumentatio Volkelli ejusdem altera, quæ sic habet : « Duarum substantiarum qualitatum ratione contrariarum nequaquam utramque de uno eodemque supposito, et quidem directe, seu in quid prædicari posse. » Cujusmodi sunt Deus, et homo : cum ille sit æternus, hic creatus ; et proprietates ceteras habeant inter se repugnantes. Verum falsissima ista sunt, si de supposito vel persona loquitur : de natura vero, et essentia, vera sunt. Non enim potest ex contrariis, et dissidentibus prædicatis τὸ τί ἦν εἶναι constitui. Possunt autem naturæ duæ diversis, ac dissocialibus constare proprietatibus, et in unum coire suppositum. Quanquam proprie contraria non sunt substantiva prædicata. Non enim substantiæ contrarium est aliquid, ut in Categoriis scribit Aristoteles; sed utcumque opposita, et ἀσύστατα, licet eamdem essentiam conflare non possint, si perfecte sunt opposita, possunt tamen in idem convenire suppositum.

V. Huic affine est, et annexum argumentum alterum[1] : « Quod quædam in Scripturis de Christo simpliciter negantur, quæ neganda non essent sine restrictione, si ratione unius naturæ convenirent. Non enim negamus hominem edere, bibere ; quia ratione unius naturæ, id est animæ non conveniunt. » Atqui negant Scripturæ tantum esse Filium, quantus est Pater ; quod ratione humanæ naturæ dictum putant Catholici : tum a seipso nihil posse facere totus de se profitetur Christus. Nonne ineptissimum dictu istud esset, hominem nihil intelligere, quia corpus ipsius nihil intelligit? Hæc vere Volkellus. Quod argumentum usurpavit Joannes Crellius opere in illo, quod toto tertio libro de Trinitate confutavimus[2], ubi nonnulla scitu digna, et huic apprime loco necessaria de aientibus, ac negantibus enuntiatis adnotavimus. Nunc illud paucis respondemus : in naturis compositis fatendum id quidem, non posse toti ipsi singularum partium prædicata convenire. Non enim hominem, exempli causa, dicimus esse animam, vel formam, vel substantiam spiritalem, sed neque materiam, molemve per sese inanimam esse, cujusmodi corpus est, si ex sese consideretur. At in hypostasi, personave duabus ex substantiis composita, qualis est Christi, communicari inter se cujusque propria naturæ. Ceterum in enuntiationibus illis, quæ de Christo dicuntur, cum aliæ sint affirmantes, aliæ negantes, priores quidem absolute de toto supposito usurpari possunt, ut cum Apostolus Christum vocat[3] *Dei virtutem, et Dei sapientiam*, quod solius divinitatis ratione illi convenit ; at negantes non possunt absolute de eo pronuntiari. Falsa enim est illi contradicens propositio, nisi proxime addatur hoc, quatenus homo est, vel quatenus est Deus, ut si ita dicam ; Christus non est Dei virtus, et Dei sapientia, qua est homo. Hæc in illo capite tertio libri de Trinitate tertii latius exposuimus, quæ inde repetenda sunt. Quæ autem affert exempla Volkellus ad id quod vult suadendum, nihil ad rem pertinent. Nam etsi majorem seipso dicat esse Patrem, non se negat æqualem. Quo illud referendum est Hilarii in libro nono : « Major utique Pater est, dum pater est, sed Filius, dum filius est, minor non est. » Illud autem quod ab eodem dictum est Christo, *Nihil a seipso facere se*, et alia ejusdemmodi, in capite illo tertio libri tertii declaravimus.

VI. Præterea Jonas Schlichtingius ex Fausto Socino argumentatur in hunc modum[4] : « Quicumque vere mortuus est, is non est, aut illius non est divina substantia. Mori enim nulla divina substantia potest. Sed Filius Dei unigenitus vere mortuus est. Ergo non divina ulla, sed humana substantia in Christo est unigenitus Dei Filius. » Sed hujus syllogismi πρότασις, quæ *major* dicitur, universe falsa est. Siquidem is, qui vere mortuus est, hoc est persona Christi, vel unigeniti Dei filii, duplici natura constat, sive substantia, quarum una morti est obnoxia, altera mortis expers. Atenim[5] « petitio est ista principii », tum « hoc pacto contradictiones omnes conciliari poterunt. Nam dicet quispiam, album, quatenus est album, non esse nigrum : quasi album, possit esse non album. Tale est et hoc ; Qui mortuus est, quatenus est mortuus, non est vivus : quasi scilicet is, qui mortuus est, possit non esse mortuus. »

[1] Volk. ib. p. 459.— [2] Cap. 2. § 11. et seq.— [3] 1. Cor. 1. 24.

[4] Schlic. Disp. cont. Meisn. p. 577. — [5] Ibid. p. 578.

Verum quod de principii petitione tam iste, quam Socinus, et Crellius, ac passim alii sectæ ejusdem excipiunt, in ipsos alibi retorsimus[1] : ostendimusque, petere principium, non eum, qui thesim suam propugnat, et ad diluenda contradicentium argumenta positis a se principiis utitur ; sed eum qui contra thesim disputans, eo ad impugnandum tanquam medio utitur, quod in quæstione positum est. Quod illi sæpenumero faciunt, velut in hac disputatione, cum thesis ista nostra sit, eamdem hypostasim Verbi duas habere naturas in sese subsistentes, quarum altera immortalis est, altera per sese morti est obnoxia : cum utraque divina sit ; una, quia a Deo genita est, et est Verbum ipsum ac Deus filius ; altera, quoniam a Deo assumpta, unam cum eo personam facit : hæc, inquam, et hujusmodi alia cum in catholico dogmate ponantur ; ridicule Socinus, ejusque discipuli contra hoc argumentantes, illud afferunt : *Mori non posse illum, cujus est divina substantia ; et quicumque vere mortuus est, is non est, aut illius non est divina substantia.* Atqui illud ipsum est, de quo inter nos agitur, quodque nobis asserentibus, impugnandum suscepere Sociniani. Stulte ergo et ridicule, in quo ipsi peccant, id in nos crimen conferunt.

VII. De contradictione, breviter illis responsum sit : non hic locum habere, ubi non eodem modo, vel *secundum idem*, ut loquuntur, utraque pars affirmat, et negat. Christum vere esse mortuum cum Apostolo dicimus ; sed *secundum carnem*, hoc est, quatenus homo erat. Id enim valet, *mortificatus carne* ; quod Petrus apostolus scribit[2]. Eumdem, quatenus Deus erat, vel secundum divinitatem, negamus esse mortuum. Quod de albo Schlichtingius invidiam facit, negans recte dici, *album, quatenus est album, non esse nigrum ;* primum sophistico in cœno volutatur. Vox *album* dupliciter usurpatur : aut pro *albore* ipso, sive *albitudine* ; concretum, ut vocant, nomen pro abstracto ; quod est usitatissimum : aut pro subjecto, coloratoque corpore. Si de priore agitur, supervacanea est reduplicatio. Nam albor simpliciter, nigror non est. Sin album corpus intelligas : fingamus divina vi, et omnipotentia eamdem albi parietis hypostasim, ebeni, aut nigri alterius esse corporis hypostasim ; tunc idem paries albus et niger esse dicetur ; et hoc album, quatenus album est, vel quatenus est paries, non esse nigrum. Ibi ergo necessaria fiet ἀναδίπλωσις. Denique calumnia est in eo perspicua Sociniani Schlichtingii, quod *mortui* nomen in homine simplici sumit ; cum negat recte sic enuntiari : *Mortuus, quatenus mortuus est, non est vivus.* Nam qui idem Deus est et homo, potest qua est homo, mortuus dici, minimeque vivus : et qua Deus est, vivus, non mortuus.

VIII. Vide alteram deinde Schlichtingii cavillationem[3]. Distinguendum esse contra Socinum dixerat Meisnerus *subjectum quod* et *subjectum quo ;* tum « majorem propositionem, quæ sic habet : Quicumque vere mortuus est, is divinæ substantiæ particeps non est ; de *subjecto quo* intellectam cum reduplicatione veram esse. » Siquidem Christus mortuus est carne, sive humanitate, vel qua homo : idque *subjectum quo* dicitur. Ridet hanc argutiam Schlichtingius : et mori *subjectum quod* ait, non *subjectum quo.* « Non enim moritur anima, vel corpus in homine, sed homo moritur. »

Atqui duplex in eo sophistica est ambiguitas. Prima in vocabulo *substantiæ.* Hæc enim tum personam ipsam, tum naturam significat. Itaque cum sic enuntiat, *Quicumque vere mortuus est, is divinæ substantiæ non est particeps ;* præter illud, quod paulo ante dixi, verum eatenus esse, si uniusmodi tantum naturam habeat, uti simplex homo quilibet ; sin duplici constet, falsum esse : licet et alia ratione distinguere. Si enim pro natura sumitur vox *substantiæ,* fatendum est id, quod moritur, non esse particeps divinitatis in eo, quod moritur, hoc est non secundum id quod Deus est mori. Quod si personam intelligas dici substantiam, tum erit falsa propositio. Mortuum enim affirmamus esse Christum hominem, qui, etiam ut hic homo est, particeps est divinæ personæ, in eaque subsistit. Tertia potest huic adjungi cavillatio in animæ atque corporis exemplo, et hominis simplicis, quem cum Christo comparat. Etenim tametsi in eo similitudo constat, et analogia, quod ut Christi persona ex Deo et humana natura constans subjectum est quod, cum mori Christus dicitur ; subjectum vero quo, est natura ipsa divina, quæ non moritur : ita in homine simplici, qui mori dicitur, subjectum quod est totus homo, qui morte dissolvitur ; subjectum quo, est anima, quæ non moritur. In eo vero dispar est ratio ; quod in homine simplici duplex est tantummodo subjectum quo in ista

[1] Lib. 3. de Trin. c. 9. § 16. et seq.

[2] 1. Petr. 3. 18. — [3] Schlic. pag. 579.

comparatione ; anima, sive forma ; et materia, quæ est corpus : quorum neutrum ejusmodi est, ut secundum hoc mori homo dicatur ; quare totum ipsum duntaxat moritur. At in Christo quadruplex est *subjectum quo ;* divinitas, corpus, anima, et ex utraque composita humana natura. Jam vero totum hoc, quod Christus vocatur, estque subjectum quod, mortuum cum dicitur ; subjectum quo primum, secundum, et tertium non moritur, quartum vero perimitur, quia disjunctis a se mutuo corpore et anima, natura statim extinguitur humana.

IX. Atenim Socinus hoc argumento fretus [1], iterum « magna vi fervidus instat : Si Filius Dei unigenitus non est mortuus secundum divinitatem ; hinc necessario sequi ipsam ejus divinitatem non esse Dei filium unigenitum. » Nos huic sophistæ respondemus sic : Neque secundum divinitatem mortuum esse filium Dei unigenitum, neque divinitatem ipsam, si proprie ac præcise loquimur, esse filium Dei. Est enim eadem cum tribus personis reipsa ; sive, ut in scholis aiunt, *realiter, et identice,* non autem κατ' ἐπίνοιαν, hoc est *ratione,* mentisque conceptu. Quod discrimen, omnium veterum consensu græcorum, latinorumque Patrum, idoneum est ad capienda diversa, et opposita invicem enuntiata : ut in secundo tomo diximus.

Porro *Dei filius unigenitus* dupliciter intelligitur. Nam vel statum illum *filii* significat, qui primario, et ex omni æternitate Verbo competit, citra ullum cum creatura commercium ; vel posteriorem, et quasi adventitium, quatenus ex alterius naturæ copulatione redundavit : ac nihilominus uterque naturalis est, proprieque dictus. Potest et hoc brevius explicari sic : ut *filius Dei unigenitus* dicatur aut *Verbum solum,* aut *Verbum incarnatum.* De quo genere utroque *filietatis* prorsus legenda sunt quæ in libro septimo copiose diximus [2] : ubi duplicem modum obtinendæ filietatis propriæ, ac naturalis ostendimus ; quorum alter per naturalem, et *formalem,* ut sic loquar, generationem existit, qua natura ipsa, et essentia communicatur ; alter fit per *substantivam unitionem* in eamdem personam. Horum prior modus soli competit Verbo, quod a Patre in filium gignitur : posterior homini assumpto per unitionem cum Verbo tribuitur. Quo animadverso, Socinianum prius illud sophisma dissolvitur : necnon posterius hoc [3] ; *Secundum quam naturam Christus non est mortuus, secundum illam non est filius Dei unigenitus.* Quod enim ad primum spectat, pessime id quidem dicitur ; divinitatem ipsam esse Dei filium unigenitum. Nam complexo, vel concreto nomine uti oportuit : *Deus,* aut *Dei Verbum* est filius Dei. Licet tamen, ut paulo antea notavi, pronuntiare sic ; Reipsa, et identice divinitas ipsa est filius Dei ; imo et Pater est, et Spiritus sanctus : sed nihil hoc ad institutum pertinet. Nam in theologicis istis, ac limatioribus de Trinitate disputationibus, accuratius, ac notionum et ἐπινοιῶν servata distinctione loqui consuevimus. Atque hoc pacto filius Dei in priore *filietatis* modo, divinitas est ipsa. In posteriore vero non est. Non enim humanitas assumpta, divinitas fit : sed adjuncta Verbo Deus fit ac Verbum, unitione, non generatione, qua divina natura communicetur.

X. Alterum sophisma perinde ex iis, quæ dicta sunt, exploditur. Siquidem non secundum naturam humanam Christus est Dei filius. Hæc enim particula, *secundum,* reduplicandi vim habens, presse, ac *formaliter* usurpatur ; idemque significat quod *prout,* vel *quatenus :* et *rationem,* ut vocant, *formalem* indicat. Non est autem ratio cur hic homo Deus sit, humana natura. Quod si conjunctionis cum Verbo fiat mentio : vera erit hæc enuntiatio, *Secundum naturam unitam Verbo, in qua mortuus est Christus, filius est Dei ;* ut hunc sensum habeat : *Ex unitione naturæ illius cum Verbo, hominem extitisse Dei filium.*

Itaque vere, proprieque loquendo Dei filius est mortuus, quia verus proprieque dictus erat ille, qui moriebatur, Dei filius ; neque curandæ sunt sophisticæ istæ, tortuosæque conduplicationes, quæ sunt gerræ, nugæque meræ, ac boni sensus inanissimæ, et, ut ait Philosophus, τερετίσματα, quibus indoctos fallere, ac circumscribere conantur impuri Sociniani.

Tale est et illud [4] : « Quærimus, *inquit,* num ista caro, ista natura humana quidquam ad ipsum Dei filium formaliter, et vere sic dictum constituendum pertineat ; num vero non pertineat. Si pertinet ; ergo antequam carnem assumeret, Dei filius vere, ac personaliter non fuit. Si non pertinet ; quo pacto carne, seu humana natura moriente, ipse Filius vere ac proprie est mortuus ? » Ad hoc

[1] Apud Schlic. pag. 582. — [2] Cap. 5. § 5. et seq.

[3] Apud Schlic. pag. 583. — [4] Schlic. ibid. pag. 584.

e constituta paulo ante filii, ac filietatis ratione duplici, ac modo, parata responsio est. Ad filium Dei constituendum, quatenus per generationem communicatam accipit naturam, caro ipsa non pertinet; ad eumdem vero, quatenus unitione assumptioneque naturæ fit alterius, hæc ipsa, quæ assumitur, natura pertinet. Ergo antequam Verbum humanam sibi naturam adjungeret, *vere*, ac *personaliter* erat Dei filius; eadem assumpta, hæc ipsa natura, ut in eamdem hypostasim cum Verbo, sic in eamdem est ascita filii proprietatem, alio tamen modo, quam divinitas; hæc enim generatione, illa unitione cessit in eumdem, et indivisum Dei filium.

XI. Indidem et reliquæ diluuntur ejusdem Schlichtingii ex Socino contortæ, fallacesque conclusiunculæ, quibus hoc efficere studet; Christum non posse filium esse Dei ratione divinitatis, sed naturæ solius humanæ. Quarum ratiocinationum præcipuum illud est [1], veluti fundamentum, quod cum persona sit essentia ipsa, vel natura subsistens; ac filius Dei sit persona ista; non vere proprieque dici potest mortua persona unigeniti filii Dei, nisi essentiam ipsam illius mors affecerit. Nam filius per essentiam suam est filius.

Nihil est negotii in argumentatione hac eludenda, si quis superiorum meminerit. Christum itaque dico ut personam, ita Dei filium esse secundum utramque naturam una personali proprietate subsistentem, atque devinctam. Quare compositam hanc eamdem esse personam, veterum plerique dixerunt: ut in libro tertio demonstratum est [2]. Hoc autem nonnisi post assumptam naturam hominis accidit. Nam antequam homo fieret, Deus erat Verbum, ac verus, et naturalis Dei filius, sed nondum filius erat, aut Deus incarnatus. Ac persona quidem ipsa est natura, vel essentia cum existendi modo, et proprietate: qualis ab æterno fuit in Filio divinitas filietate modificata, et quodammodo determinata. Post Incarnationem, duæ naturæ, vel essentiæ eadem et singulari proprietate personali, hoc est filietate, continentur; non autem una quæpiam composita ex duabus essentia.

Ac tametsi essentia proprie loquendo neque mori, neque gigni dicatur, ut in septimo Metaphysicæ, capite octavo docet Aristoteles; sed sola hominis persona: non tamen hæc mori dicitur, nisi cum essentia rerum in natura desinit existere; hoc est cum ab corpore anima divellitur. Quod si persona simplex est, et natura unica constans, tam natura, quam persona suo quæque modo interire dicitur, hoc est non existere. Sin duas naturas continet; una intercepta, cum altera manet incolumis persona, quæ ratione prioris naturæ mori dicitur. Ita filius Dei secundum assumptum hominem vere, proprieque mortuus est: idemque secundum divinitatem non est mortuus; quæ est essentia ipsa divina subsistens in Verbo; et in humana natura subsistere, vel eam potius sustentare, sine ulla sua vel jactura, vel mutatione, desinens.

XII. Neque vero consequens est inde, vel duo esse supposita [3], vel quod uni naturæ convenit, cum altera communicari non debere, vel B. Virginem non esse Dei genitricem, hoc est θεοτόκον: ut falso colligit Schlichtingius. Nam tria hæc verissima sunt, et ex mysterii illius ratione, ut ab Catholicis est defensa, necessario sequuntur; in quo peregrinari, qui illud oppugnare vellet, Socinianus iste non debuit. Quinetiam, quod perinde negat, fatendum illud est, hunc hominem, qui una est cum Dei filio persona, uti Deum esse, sic ab æterno extitisse, et omnipotentem esse, et quidquid de Deo aliud affirmatur; dum vel addatur, vel tacite subaudiatur, *secundum divinitatem:* quod supra diligenter exposuimus.

« Sed urget adhuc validius Socinus, ait Schlichtingius [4], ne per ullum quidem loquendi modum dici posse, Unigenitum Dei filium fuisse mortuum, si substantia aliqua divina, quæ in Christo esset, foret ipse Dei filius unigenitus; quemadmodum ne per loquendi quidem modum ullum dici poterit ipsam hominis animam mori, licet corpus moriatur. » Atqui ne corpus quidem hominis proprie mori dicitur, sed homo ipse totus: nisi, quod est usitatissimum, pro toto pars usurpetur illa, quæ ex duabus sola in sensus nostros incidit. Verum, ut ne de eo disputemus, plurimum anima cum corpore comparata distat a Verbo Deo, qui cum humana natura confertur in Christo. Non enim anima per se subsistens in suam hypostasim corpus assumpsit humanum; nec existendi proprietas, qua anima per sese utcumque subsistit, eadem est per quam subsistit et corpus. Sed ambæ totius ejusdem sunt partes, ac natura sua neutiquam absolutæ, atque completæ. At Verbum divinum pars non est proprie dicta Christi, uti nec humanitas ejusdem: sed integra sunt ambo, et

[1] Ibidem pag. 588. et seq. — [2] Cap. 12. et seq. — [3] Schlic. pag. 589. — [4] Pag. 590.

completa ; illud quidem, natura pariter, et persona ; hæc autem natura, non persona. Itaque Verbum integram hominis naturam in eamdem secum hypostasim assumit, quæ naturas deinceps ambas ita continet, ut quæ singulis conveniunt, inter ipsas mutuo communicentur ; de quo fuse disseruimus in quarto libro [1]. Id autem in anima hominis, et corpore locum non habet.

Postremo quod præcise quærit Schlichtingius [2], an persona Verbi, quæ ex omni æternitate simplex extitit, homine Christo moriente mortua sit ; huic ex ante dictis facile respondetur. Eamdem enim personam Verbi dicimus, quæ ab æterno fuit, assumpta in tempore natura hominis, eo moriente, vere dici mortuam, non quatenus Dei, sed quatenus hominis in Deo subsistentis erat persona. Non enim *adæquate*, ut in scholis dicitur, persona erat alterutrius substantiæ ; sed ambarum simul : ita tamen ut homine mortuo, hominis esse persona desineret, maneret Dei atque Verbi. Hæc et alia, quæ contra Socinianam istam sectam hucusque disputavimus, nihil attingere opus erat, si mihi cum eruditis utcumque theologis, non cum argute loquacibus, et ineptis sophistis res foret. Quocirca paucis illis contenti erimus ; ex quibus cetera, quæ dici poterant, et sunt a me prætermissa, colligi poterunt ; si quid forte similium argumentorum propositum ab illis, ac diluendum fuerit. Nam nihil fere superest, quod non ad ea revocetur, quæ sunt exposita tum in hoc libro, tum in secundo, ac tertio de Trinitate : ubi fusius ista pertractavimus.

CAPUT SEXTUM.

Adversus Judæos Incarnationis mysterium defenditur. — 2. Christos duos recentiores Judæi constituunt. — 4. Messiam jamdudum advenisse e sacris litteris probatur, ac primum ex Jacobi vaticinio : quod est Genesis capite 49. quod deinceps exponitur, — 5. ex nostra sententia. — 6. Ad quam illustrandam aliqua notantur. — 7. Quæ contra sententiam nostram objecta sunt explicantur. — 8. Cur ab Juda tota gens Judæorum nomen obtinuit. — 9. Josephi locus insignis. — 11. Quid *sceptri* vox in illa Jacobi prophetia significet. — 12. Præfecturæ ab Romanis constitutæ. — 14. Explicatur illud, *de femore eius*, in Jacobi verbis. — 15. Quatenus unanimis consensus Patrum ratio ducenda sit.

I. Ad Judæos deinceps, et ad eorum tum frangendam pervicaciam, tum cæcitatem illuminandam convertenda est disputatio nostra : non illa quidem instituta generatim ; neque sectæ capita universa complectens : (hoc enim alteri reservandum est operæ ; cum de fide disserentes adversus religiones omnes, Christianam, et quidem Romanam, ac catholicam adstruemus :) sed ut de solo agamus *Messia*, quem ita illi nominant ; Græci, Latinique *Christum*.

De hoc tria in quæstionem venire ait Leontius in libro de Sectis, actione secunda [3] : primum an ejusmodi sit prænuntiatus aliquis ; secundum, an jam advenerit, aut adhuc expectandus sit quandoque venturus ; tertium, an sit Deus. Horum trium capitum, primum omittendum putat, quod de eo nobiscum sentiant : de posterioribus agendum duobus. Sed de tertio pauca, si forte, tractanda nobis erunt, quoniam in tertio de Trinitate libro jam illud argumentum occupavimus ; at de primo illud obiter videndum, unum an plures ejusdem nominis venturos arbitrentur. Sed obiter, ut dixi ; nam præcipua de adventus tempore debet esse controversia.

II. Christi vocabulum, quod משיח ab Hebræis dicitur, et utrobique ab unctione derivatur, triplici hominum generi solet attribui, regibus, sacerdotibus, et prophetis : uti fuse libro undecimo, capite nono declaravimus. Hinc et reges potissimum, et sacerdotes *uncti*, vel *uncti Domini* vocantur. Sed ex omni hominum numero, quibus nomen illud tanquam appellativum est impositum, excellens quidam, et insignior ceteris intelligitur, qui velut propriam sibi communem istam appellationem vindicat pari Judæorum, Christiano-

[1] Cap. 15 et seq. -- [2] Pag. 594.

[3] Tom. 11. Bibl. p. 499. A.

rumque consensu. Cujus notionem, proprietatemque Tertullianus accurate delineavit in libro adversus Judæos, capite sexto. « Et quidem, *inquit*, in primis quærendum an expectetur novæ legis lator, et novi Testamenti hæres, et novorum sacrificiorum sacerdos, et novæ circumcisionis purgator, et æterni sabbati cultor : qui legem veterem compescat, et novum Testamentum statuat, nova sacrificia offerat, et cæremonias antiquas reprimat, et circumcisionem antiquam cum suo sibi sabbato compescat, et novum regnum, quod non corrumpatur, adnuntiet. » Quæ omnia per prophetas de Messia prædicta esse constat, ut ex sequentibus manifestum erit.

Hebræi veteres, tam qui ante Christi Domini ortum extitere, quam qui eadem cum illo ætate vixerunt, unum ac singularem Messiam agnoverunt, quem tot oraculis nuntiatum, tot figuris adumbratum, tot promissis iteratum expectare jussi fuerant. De hoc interrogati Judæorum legisperiti, ac doctores, et scribæ ab Herode rege, ubi nasciturus esset, sine ulla cunctatione responderunt, *In Bethleem Judæ ;* uti ex Michææ prophetæ vaticinio didicerant [1]. Hunc ipsum sciscitanti Domino cujus e stirpe ortum traheret, Davidis filium iidem illi Judæorum magistri oportere esse dixerunt. Præter hunc nullum alterum pollicebantur sibi. At recentiores Judæi duos Christos esse promissos insulsissime finxerunt [2] : alterum, in quem conveniunt abjecta quæque, et humilia de Christo prædicta sacris in libris : alterum, cui splendida, et magnifica omnia de eodem nuntiata tribuunt. Priorem nominant *Messiam filium Josephi*, posteriorem *Messiam filium Davidis*. De utroque meminit R. Selomoh in commentario ad Isaiæ caput 24. 18. « Qui effugerit, *inquit*, gladium Messiæ filii Joseph, incidet in gladium Messiæ filii David. »

III. At R. Moses Maiemonides in tractatu de Regibus, qui est postremus operis magni, quod inscribitur *Jad hazakab*, capite undecimo, duos in Scriptura commemorari Christos, sive Messias ait, Davidem, et qui ex ejus stirpe nasciturus est, verum illum, insignemque Messiam ; de quo ita scribit : « Rex Messias venturus est, ut stet, et restituat regnum domus David in antiquum statum, et in pristinum dominatum : et ædificabit sanctuarium, congregabit dispersos Israelis, instaurabit judicia omnia in diebus suis : quemadmodum olim offerebant oblationes ; observabant annos remissionis et Jubelæos, secundum præceptum, quod in lege est expressum. Et quisquis in illum Messiam non credit, aut non expectat ejus adventum, non solum reliquos prophetas abnegat ; sed etiam legem ipsam, et Mosem doctorem nostrum : quoniam ecce lex de eo testatur, etc. » Deinde multa de Christo hoc, et Messia narrat : ac postremo quæ de adventus illius tempore ab magistris tradita sunt, pleraque parum esse certa docet ; neque curiosius inquirenda esse talia. Imo illis exitium imprecatur, qui in temporis istius computatione operam collocant ; cujus imprecationis formulam ita concipi ab sapientibus testis est R. Moses Ramb. cap. 12. de Regibus. חפות רוחם של מהשבי קוצים . *Rumpatur præ tumore spiritus eorum, qui computant fines temporum.* Sic veritatis in Scriptura coruscantis splendidissima luce perstricti, et hebetati, ultro sibi tenebras arcessunt, et densa se caligine inextricabilis erroris involvunt. Nos ad illorum inscitiam, cæcitatemque convincendam duo ista demonstrare conabimur : alterum, jampridem advenisse Messiam, ac prædictum tot prophetarum oraculis, designatumque tempus illius adventus præterisse : alterum, illum ipsum, quem Christiani prædicant, Jesum Mariæ virginis filium, eumdemque Deum, verum et unicum esse Messiam ; neque præter hunc alium amplius expectandum. Quod utrumque selectis, ac præcipuis e Scripturæ locis adstruemus. Non enim universa persequi, ac ne longius quidem in paucis illis, quæ proponemus, explicandis immorari decrevimus : præsertim quæ aliis in libris jam a nobis tractata, aut idonee commentationibus aliorum enarrata fuerint.

IV. Ex iis porro locis nullus prius attingendus est, quam disertum, et eximium illud oraculum Jacobi patriarchæ, quod est Geneseos 49. Quo in capite moriturus ille quæ filiis suis, hoc est eorum posteris, eventura erant singillatim prædicit ; ac de Juda pronuntiat in hunc modum : *Catulus leonis Juda : ad prædam fili mi ascendisti ; requiescens accubuisti ut leo, et quasi leœna ; quis suscitabit eum ? Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est : et ipse erit expectatio gentium.* Hujus loci primum constituenda sententia est ; tum quæ vis illius sit, adversus Judæos explicabimus.

[1] Michææ 22. 42.

[2] Vide Joan. Buxt. in Syn. Jud. c. 36.

Duæ sunt celeberrimæ, et inter Christianos doctores pervagatæ de horum verborum interpretatione sententiæ : quarum altera Judæ nomine tribum hujus nominis peculiarem significari putat, hoc sensu, ut tandiu penes tribum istam principatus, aut regni jus futurum sit, donec Messias advenerit. Sic enim existimant : ex illa tribu, postquam semel imperandi potestas ad eam pervenit, semper aliquos extitisse, qui toti populo præessent, usque ad Christi tempora ; quando ad alienigenas potestas illa transiit. Altera Judæ vocabulo non solam intelligi censet Judæ tribum, sed populum omnem Judaicum. Utraque magnos habet auctores tum ex græcis, latinisque Patribus, tum ex recentioribus theologis, et sacrarum litterarum interpretibus : quorum hic ambitiosum catalogum texere, et rationum, argumentorumque momenta ponderare, neque nobis in præsens vacat; et ut hoc compendifacere mallem, studio est aliorum, diligentiaque factum.

Harum duarum opinionum priorem merito anteponimus alteri : ac Judæ nomen ad tribum peculiarem pertinere volumus. Sed paulo aliter oraculi verba illius exponimus, quam ii faciunt, quibus idem, quod nobis, placuit ; non populum universum Hebraici nominis, sed propriam tribum ab Jacobo significari. Cujusmodi autem ratio nostra illa sit, alio in libro declaravimus [1]. Quam quia nondum quibusdam persuasimus ; qui et adversus eam aliquot argumenta proposuerunt; postulat a nobis hic locus quantulamcumque iis in excutiendis, ac diluendis operam ; ne sententiæ nostræ, cujus nondum nos pœnitet, veritati diffisi potius, quam alia re impulsi, patrocinium illius abjecisse videamur. Ut autem melius et a nobis agi causa nostra, et ab eruditis lectoribus intelligi dijudicarique possit, ejus ante omnia summam hic referri necesse est, quæ est ejusmodi.

V. Ad Judam patriarcham filium suum converso sermone Jacobus, prædictiones suas ad illius peculiarem, et cognominem tribum accommodavit; quod in ceteris fere omnibus instituit : ac necessario fecit hoc ipsum iis in verbis, quorum in longinquum tempus differendus erat exitus, *Non auferetur*, inquit, *sceptrum de Juda;* etc. Id sic interpretabamur. Sceptri vox πολιτείαν, et legitimæ reipublicæ, vel civilis communitatis formam significat; sive populum, ac tribum, et multitudinem certis ac suis legibus utentem : quæ proprium habeat imperium, ac magistratum, cujus auctoritate, potestateque contineatur aliqua vulgatis ex tribus ; imprimisque monarchica, vel, si forte, ex hac et aristocratica temperata ; quales ambæ aliis atque aliis usurpatæ temporibus apud Judæos extiterunt. *Non auferetur ergo sceptrum de Juda*, hoc est jurisdictio, ac civilis potestas, et reipublicæ, communitatisque forma, sive ἀρχὴ, quod est *imperium ;* illud, inquam, non prius ab Judæ posteris, ejusque tribu auferetur omnino, quam Messias advenerit; ut cum disturbatam, ac disjectam istius tribus communitatem, et civilis corporis formam, hoc est magistratum, imperium, potestatem, ac jurisdictionem sublatam videris, tum demum intelligas illum venisse, qui venturus ac promissus expectatur. Quod quidem ultima omnium in tribu Judæ cognomine factum esse didicimus. Nam reliquis in longinqua terrarum deportatis, ac dissipatis, sola tribus Judæ in sede propria, hoc est sorte sua, et assignata sibi terræ portione constitit : ac regiminis propriam formam, etiam sub eorum, a quibus erat subacta, principum potestate retinuit, quamlibet attenuatam, et accisam.

VI. Ac nonnulla mihi videntur circa illius vaticinii sensum, et exitum apprime notanda ; quorum primum hoc esse debet : Cum de tribu Judæ, ejusque statu, et diuturniore, quam reliquarum, incolumitate, ac stabilitate loquitur Jacob, non ad communitatem ipsam, et Judæ posterorum multitudinem, ac rempublicam per sese, et ab omni abstractam loco respectum habuisse : sed non sine comparatione cum assignata illi agri Palæstini portione ; tanquam ita pronuntiaret : Non ante desituram tribum Judæ in promissæ quondam, ac deinceps attributæ terræ possessione mansionem habere, et in ea civilis communitatis, ac regiminis servare formam, quam Messias venerit. Quod eo animadverti necesse est, ne Judæis, magnis utique fabulatoribus, impune liceat ad nescio quos in Babylonia Judæorum ἀποδασμούς, et fictitios duces inibi rerum potientes confugere : de quibus paulo post. Itaque verisimile est, Jacobum, qui, cum de singulis patriarchis, eorumque tribubus verba faceret, permulta, quæ ad locum pertinent, ubi collocandæ erant, immiscuit; istud etiam in primaria observasse tribu : et quæ illi prædicebat, ad propriam in Palæstina terra sedem ipsius accommodasse.

Deinde illud animo retinendum est; non

[1] Rat. Par. 2. lib. 5. cap. 16

eam esse patriarchici illius oraculi mentem, ut tempus præcise designet, quo Messias affuturus est, ut eodem momento, quo illud evenerit, quidquid tandem est quod futurum ante prædicit, Messias accedat. Hoc enim in nulla prorsus vaticinii illius interpretatione constat. Verum ita, uti dixi, intelligendum hoc est; ut cum illa, quocumque tandem interpretere modo, præcurrentia signa extare videris, tum scias Messiam jam in mundum venisse : ut a posteriori sumptum indicium antecedentis rei faciat fidem. Prius enim Messias venturus dicitur, quam ab Juda sceptrum recedat. Simul illud repetendum est, quod alibi monui : prophetiarum eventa non una aliqua temporis particula circumscribi ; sed paulatim evoluta compleri. Sic istud ipsum, quod Jacob edidit, de auferendo sceptro, pedetentim est impletum. Ac quemadmodum homo, quandiu spirat, et cum morte luctans sensim deficientem trahit animam, vel mori, vel vivere dicitur : sic ablatio illa sceptri, ac potestatis, et Judaicæ communitatis ac πολιτείας extinctio paulatim est expleta ; et aliquanto ante Christi ortum inchoata tempore, ac deinde progressa, tandem in templi, et urbis excidio, Vespasiano Imperatore perfectum habuit exitum.

VII. His animadversis, expendamus modo quæ contra nostram illam oraculi Jacobæi interpretationem eruditissimus theologus objecit. Principio [1] displicet ei, quod « plena metaphoris est expositio ista, et prophetiæ textum valde ambiguum, et obscurissimum reddit : cum ait sceptrum sumi pro tribu, et Judam pro toto populo Israelitico ; non autem pro Juda filio Jacob (quem singulariter Jacob alloquebatur) et pro illius posteris : et, de femore ejus, vel, de inter pedes ejus, idem esse, ac de illius possessione firma more leonis. » Hæc doctissimus, et amicissimus theologus. Verum mirari nihil attinet, tot in illis verbis allegorice esse dicta, cum tota ista prophetia perpetua sit allegoria. Quis enim nescit, morem hunc esse prophetarum, ut similibus figuris, et ænigmatum involucris obscurent ea, quorum in longinquum tempus exitus differtur? Plena sunt Esaiæ, Ezechielis, ac ceterorum scripta talibus exemplis. Et alioqui fuit hæc, ut observat Hieronymus, gentis illius consuetudo, in qua prophetæ illi, ac patriarchæ nati sunt, ut in omni pene sermone familiarem usum haberent parabolarum, et apologorum : quorum quidem ea ratio est, ut uno aliquo in similitudinem accepto, partes illius pro significatæ rei partibus usurpentur.

Placuit Jacobo leonis in prædam imminentis figuram usurpare ad Judæ filii, ejusque tribus indolem exprimendam, ac generosum illius animum et impetum ; quæ similitudo deinceps sacrarum litterarum scriptoribus valde placuit : eaque creberrime sunt usi ; maxime, quod ad Christum tribus illius decus ; imo gentis totius, magnopere pertineret : qui in præda non tam rapienda, quam ex prædonis Tartarei faucibus extrahenda, liberandaque, leonis vires ac fortitudinem explicavit. Huic ergo consentanea subinde adjecit cetera.

Quid quod eamdem similitudinem Balaamus quoque, non alio, quam divino instigante spiritu, homo ceteroqui perditus, adhibuit? tametsi non ad Judæ tribum, sed ad totum Israeliticum populum eam accommodavit [2]. *Ecce populus*, inquit, *ut leæna consurget, quasi et leo erigetur. Non accubabit donec devoret prædam, et occisorum sanguinem bibat.* Ubi pro *leæna*, hebraice scriptum est לביא, quæ vox *grandem leonem* significat. Septuaginta tamen σκύμνον, id est *catulum* vertunt.

VIII. Sed objicit præterea : « Si per vocem Judæ intelligimus solam multitudinem eorum, qui de stirpe Judæ patriarchæ prognati erant ; non est verum quod dicimus, solam illam multitudinem fuisse superstitem subinde post Babylonicam captivitatem. Nam usque ad Christum manserunt sacerdotes Aaronici de tribu Levi : » ex qua et Assamonæi, sive Machabæi ortum duxerunt ; tum ex aliis tribubus plerique superstites fuerunt. Sin est, « ut intelligamus totam Judæorum multitudinem, quæ subinde post reditum e captivitate Babylonis dici cœpit nomine Judæorum, male detorquemus ad omnes tribus id, quod de Juda patriarcha singulariter, et ut distincto ab aliis filiis Jacob, deque ejus posteris dictum est. » Ad hæc ita respondemus : Nos *Judæ* nomine primario ac præcipue intellectos esse putare ab Jacobo patriarcha Judæ posteros, hoc est ab eo nominatam, et propagatam tribum ; ac nihilominus sub eadem *Judæ tribus* appellatione comprehendi ceteros omnes, qui ex aliis tribubus licet oriundi, in illius sorte, et admisti Judæ posteris habitabant : quippe qui sub dominatu, et ditione, sive, ut Scripturæ more loquar, *virga*, quæ est שבט, illius

[1] Martin. to. 4. Disp. 1. de Incarn. Sect. 6. § 62.

[2] Num. 23. 24.

propria degebant: hoc est magistratibus illius, et institutis parebant. Sic enim Lutetia, Francorum esse, et a Francis incoli dicitur, etsi complures in ea sint aliarum nationum inquilini, et in jus etiam civitatis recepti. Sane cum de tribubus decem ab Assyriorum rege Salmanassaro longe extra fines Judææ deportatis loquitur Scriptura, sic illud expressit [1]: *Iratusque est Dominus vehementer Israeli; et abstulit eos a conspectu suo, et non remansit nisi tribus Judæ tantummodo.* Atqui in hac tribu, regnoque Ezechiæ sacerdotes et Levitæ remanserant; necnon Benjaminitæ: tum ex aliis tribubus complures ibidem hæserunt. Sed quod omnes in jus, et imperium, ac ditionem cessebant principalis, et illic rerum potientis tribus Judæ, ideo *sola tribus Judæ tantummodo remansisse* dicitur. Cum igitur post id tempus, ab illa sua deportatione nunquam pristinas in sedes reversæ sint Israelitici regni tribus illæ decem, quas Salmanasar transtulit; non minus vere postremis temporibus illud affirmare licuit, quod de illius deportationis tempore Scriptura dicit; *non remansisse nisi tribum Judæ tantummodo*: quantumvis ex aliis tribubus insititiorum, et adventitiorum civium ad indigenas nonnulla facta sit accessio.

IX. Ut autem melius res tota percipiatur, quædam ex Josepho commemoranda sunt ad id, quod volumus aptissima. Refert ille in Originum libro undecimo, capite quinto, cum Persarum rex Esdræ sacerdoti proficisci in Palæstinam, ac rei instaurandæ Judaicæ copiam fecisset, Esdram nuntios ejus rei circum vicinas provincias misisse, atque in Mediam, ad omnes gentis suæ illic degentes; ut qui vellent in patriam redire, ad se in Babyloniam venirent: ac tum plures convasatis bonis suis eo se recepisse. « (1) At omnis populus Israeliticus, *inquit*, commovere se noluit. Hinc accidit, ut duæ solum tribus in Asia, et Europa sub imperio Romanorum habitent: at decem tribus trans Euphraten in hodiernum usque tempus incolunt. »

Duæ illæ tribus sunt, Judæ, et Benjamini. Levitica vero non memoratur, quia regione, et habitatione distincta non erat ab reliquis, nec numerum augebat; sed sub illis comprehendebatur. Eodem modo et Benjaminitica quasi accessio quædam potioris, et amplioris Judæ tribus est facta; itaque sæpe sola ista computatur: ut cum regna duo ita nominant, ut alterum Judæ, alterum Israelis vocetur; quod in Scriptura usitatissimum est. Eodem pertinet quod scribit Josephus, « (2) Populum universum Judæorum nomen obtinuisse ex eo die, quo primum Babylone profecti sunt, ab tribu Judæ: quæ cum prima in illa loca venisset, tam ipsi, quam tota ipsa regio in eam cessit appellationem. » Hinc apparet, quam merito Jacobus solum ex omnibus Judam, ejusque tribum elegerit, ad quam vaticinium illud dirigeret: quod sola principatum suum, ac jurisdictionem, et πολιτείαν, hoc est magistratus, vel principes proprios, ac leges, et instituta, nomenque servatura esset, extinctis ceteris; nec amissura prius omnia illa, quam Messias advenisset: quod in nullam alteram tribum convenit. Quare non detorquet interpretatio nostra quod Judæ tribus proprium est ad universum nomen Israeliticum; ut eruditus theologus existimat: quod si faceremus, quis de novitate conqueri posset, cum antiquorum Patrum, ac recentiorum bene multorum, et gravissimorum ista sit opinio, ut paulo post dicam? Sed nos eam minime probamus: nec ab eo recedimus, quod multo magis Jacobi verbis consentaneum est, ut peculiare aliquid de Judæ tribu Patriarcha prædixerit. Quod si negare quis audeat, proximum est, ut et Scripturam reprehendat, quæ regnum Judæ nominat, et populum, terramque Judæ; cum non illic sola censeretur Judæ Jacobi filii posteritas, sed ex aliis tribubus, maxime ex Levitica, non pauci cum illis habitarent.

X. Jam illud nescio cur objiciendum tertio loco putaverit eruditus theologus, consequens ex nostra esse sententia, Jacobi verborum hunc esse sensum: *Non auferetur, vel non recedet populus Israel de toto populo Israel.* « Qui sensus est improprius. Idem enim non potest recedere a seipso. » Atqui quod de Israelis populo nobis objicitur, miror quid erudito viro in mentem venerit, ut assereret, nos Judæ nomine universos intellexisse posteros Israelis. Nusquam enim id a nobis est usurpatum;

(1) Joseph. lib. 11. pag. 368. F. Ὁ δὲ πᾶς λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ χώραν ἔμεινε. Διὸ καὶ δύο φυλὰς εἶναι συμβέβηκεν ἐπί τε τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης Ῥωμαίοις ὑπακουούσας. Αἱ δὲ δέκα φυλαὶ πέραν εἰσὶν Εὐφράτου ἕως δεῦρο.

(2) Joseph. ibid. pag. 372. B. Ἐκλήθησαν δὲ τὸ ὄνομα ἐξ ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν ἐκ βαβυλῶνος, ἀπὸ τῆς Ἰοῦδα φυλῆς, ἧς πρώτης ἐλθούσης εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, αὐτοί τε, καὶ ἡ χώρα τῆς προσηγορίας αὐτὴς μετέλαβεν.

[1] 4 Regum 17. 18.

nam solam Judæ posteritatem, ac tribum significari volumus. Sed hoc aliud agenti exciderit : quid de Judæ populo ipso dicturi sumus, si quis absonum illud consequens ita constituat, *Non recedet populus Judæ de toto populo Judæ?* Certe ut locutos sic nos absolute esse fateremur, nihilo reprehendendi magis essemus, quam qui vulgata ista proferret : *Qui amicitiam aufert, is vitam tollit e vita :* vel *qui leges, aut justitiam eripit, civitatem e civitate tollit :* ac reliqua id genus, quæ quotidiano sermone detrita sunt. Sed non ita præfracte diximus. Nam sceptri vocabulo potestatem, jurisdictionem, ac πολιτείαν, hoc est popularis communitatis formam appellari diximus. Finge nos *civilitatem,* vel *popularitatem* vocasse ; nemo erit qui succenseat. At hoc ipsum *complexo*, vel *concreto* vocabulo *populi* significavimus ; quod abstracta ista nomina vulgo aliter accipi soleant.

XI. Non minus quoque mirandum illud est, quod contra nos excipitur : neque convenire cum septuaginta interpretibus expositionem nostram, qua *sceptrum* appellari populum dicimus, cum illi ἄρχοντα verterint ; neque cum Vulgata : et ab communi sanctorum Patrum, theologorum, et interpretum catholicorum opinione desciscere. Cujus etiam testem laudat Perrerium ; qui tam numerosa auctoritate sententiam illam refellit.

Sed hanc invidiam nemo in nos conferet, qui verba nostra, et eorum sensum diligenter attenderit. Primum enim non præcise vocem *schebet* interpretamur *tribum*, ut sit sola communitas, et multitudo populi Judæ, quæ ad Messiam usque permansit. Sed reipsa principatum, ac potestatem, et jurisdictionem civilem significari volumus, sive *popularitatem*, ut hoc nomine uti jam incipiam, hoc est πολιτείαν, et gubernationis jus, formamque ; quæ, manente tribu ipsa et multitudine, perimi abolerique potuit. Fingamus animo Romanos, eorumque principes Vespasianum, ac Titum, ceterosque deinceps Judæa potitos, incolas ejus iisdem in sedibus, et urbibus, salvis etiam Hierosolymis, habitare voluisse ; adempta tamen omni potestate, ac jurisdictione, civilibusque legibus, et institutis : ita ut toti ex Romano jure, ac magistratu penderent, et ad eorum nutum, et arbitrium rem omnem, saltem publicam, suam administrare cogerentur ; adeo ut neque jus vitæ ac necis amplius haberent, neque novas leges condere, aut imponere sibi Romanorum injussu, vel alia, quæ ad civilem gubernationem spectant, auderent attingere : tum vero etsi tribus ipsa, et Judæ posterorum multitudo remaneret ; non tamen *sceptrum*, hoc est populus ipse, vel popularitas ita potius, et civilitas populi, nempe gubernatio, regiminis forma, et πολιτεία supereset ; ac vere *sceptrum,* id est potestas, illi erepta diceretur.

XII. Hujus rei specimen egregium Romanorum veterum instituta præbent : qui populos, ac civitates in potestatem redactas pro cujusque meritis varie tractabant. Nam qui sponte se ad illos applicassent, et inter socios adscribi meruissent, aut quoquo modo meliori conditione in eorum potestatem venissent ; iis leges suas, ac libertatem permittebant, ac tantummodo majestatem populi Romani comiter conservare jubebantur. Ita Græci, præsertim Athenienses, aliique populi, et civitates, et municipia jura sua, et civilem administrationem integram retinuerunt. At quæ civitates in Italia pertinacius Romanis armis restiterant, aut a fide defecerant, bello captæ suis legibus, ac magistratibus, et libertate mulctabantur : atque a magistratibus, qui Roma mittebantur, Romanis gubernabantur legibus. Eas *Præfecturas* vocabant, quarum erat omnium durissima conditio. Hujusmodi urbes imperio et potestate civili privatæ, etsi eamdem retinerent hominum multitudinem, non eumdem habebant populum, id est πολιτείαν eamdem. Quod si hoc de illis gentibus, ac civitatibus usurpari potest, quarum multitudo salva, et integra pristina in sede manere sinebatur : quanto magis de Judæ posteris, post Hierosolymitanam vastitatem, deque reliquis Judaici nominis idem affirmare licebit ; postquam Vespasiano imperante non solum caput gentis eruta sunt Hierosolyma ; sed maxima Judæorum pars solum coacta vertere, huc illucque dissipata est : nimirum tunc demum Judæ tribui sceptrum, et ἀρχὴν, hoc est jus communitatis, ac civilis potestatis extortum. Ex iis cognoscitur quam nihil ab communi veterum sensu abhorreat interpretatio nostra ; sed eum amplectatur, et expeditum reddat, ac facilem.

XIII. Illud præterea eruditus theologus improbat, quod obiter injeceram, verisimile esse, per *sceptrum* significari civilem jurisdictionem ; per *legislatorem* vero (id enim vocabulum מחקק exprimit) intelligi sacros, et ecclesiasticos magistratus ; atque hoc Jacobum prædicere, auferendam esse Judæ tribui potestatem utramque. Equidem non video cur hæc conjectura cuiquam displicere possit.

Quod enim opponitur, inde consequi, Judæ perinde sacerdotium, ac regnum attribui; nullo modo est consequens. Aliud est enim regnum Judæ utraque potestate administrari, civili, et ecclesiastica : aliud est, ejusdem tribus homines utramque functionem exercere. Horum prius verissimum est si sic intelligas, in Judæ regno, et communitate fuisse tum principes laicos ex Judæ stemmate, aut ejus auctoritate, ac nomine procurantes imperium : tum pontifices, et sacerdotes ex stirpe scilicet sacerdotali, ac Levitica. Utrumque magistratus genus ac potestatis indicasse Jacobum, dixi probabile videri : quod nemo illo, quem exposuimus, sensu ita se habere diffitebitur. Porro ambæ potestates istæ post excidium urbis in illa gente penitus extinctæ sunt; ac de ecclesiastica quidem, jure accipi potest minax illa Christi denuntiatio [1] : *Auferetur a vobis regnum Dei ; et dabitur genti facienti fructus ejus.*

XIV. Tantidem est, quod adversus interpretationem horum verborum, *neque legislator de inter pedes ejus,* ut est in hebræo, eruditus theologus excipit. Sic enim ex Aben Hezra explicari posse censuimus; ut cum Judam sub leonis prædæ incubantis imagine describat, in eo quoque similitudini serviat, quod ut leo prædam inter crura, et ungues continens, eam sibi eripi, et *exungulari*, ut Plautino verbo [2] utar, non patitur : sic Judæ tribus constantius, ac pertinacius ceteris concessam sibi potestatem civilem, ac jurisdictionem retinuit. At illi propterea explicatio ista non probatur, quod locutio hæc *de femore* aliud in Scripturis significat, nempe ἐκ τῶν γεννητικῶν μορίων. Cujus locutionis exempla refert tria [3]. Verum in iis ipsis hebræa lectio non eadem est, quæ in Jacobi vaticinio illo. Nam in illis scriptum est יוצאי ורך, id est *egressi femur.* At Geneseos 49. *de inter pedes ejus.* Quare non mirum est, si varietas illa loquendi diversam pepererit sententiam : quæ est ejusmodi, ut nihil sit in vulgata editione mutandum. Siquidem *de inter pedes* idem significat, ac *de femore.* Nam leo prædam utroque femore ac crure stringit, et circumplectitur : et *auferre de femore* idem est ac de cruribus, et unguibus ; hoc est de possessione, et κατοχῇ, quam interpres noster *detentionem* vertit, quæ et *hæreditas*, vel *hæreditaria possessio* potest intelligi. Quam in sententiam commode vetus Glossarium. Κατοχὴ, inquit, ἡ ἀπὸ νόμων, *Possessio.* Κατοχὴ ἡ διὰ χειρὸς, *Detentio, retentio.*

Jam quod in iisdem illis verbis, *neque legislator de inter pedes ejus,* allusisse suspicabar patriarcham Jacobum ad judicialem consuetudinem, qua scriba sedere solet ad pedes judicis et præsidis, ac sententiam excipere, (quæ expositio in libro Bereschith rabba sectione 98. legitur,) non sic intelligi debet, ut gubernandæ reipublicæ potestas penes communitatem resideat; cujus velut vicarius, aut exceptor, et scriba duntaxat sit magistratus : verum ita potius, ut stirps, et origo potestatis communitas illa fuerit; quæ hanc in suos magistratus, principesque transtulerit.

Nam tametsi divinitus interdum designati fuerint rectores Judaici populi, hanc tamen electionem populari consensu, ac suffragio ratam fieri Deus ipse voluit : ut in Saule [4], ac Davide contigit [5]. Ceterum ubi in illos derivata semel est illa potestas, et jurisdictio, ita penes principes fuit, ut non amplius in communitatis arbitrio maneret; quod in primo Regum, capite octavo Scriptura demonstrat.

XV. Ad extremum illud objicit eruditus theologus videri opinionem nostram contrariam esse *communi sanctorum Patrum sensui*, qui in Herode alienigena oraculi illius fidem impletam esse voluerunt; quod ex nostra ratione annis postea circiter quadraginta in templi, et urbis excidio accidit. Verum paulo ante monuimus, idem de vaticinio isto Jacobi affirmari posse, quod universe de omnibus iidem illi Patres, ac docti interpretes Scripturæ theologique demonstrant, non uno tempore, nedum puncto temporis, illa suum exitum habere; sed paulatim, atque haud brevi nonnunquam intervallo quod prædicitur expleri. Id adeo in quod nunc agitur oraculo evenisse dicimus : et antequam funditus collaberetur, evertereturque Judaici populi, et imperii status, sensim attenuatum, ac debilitatum fuisse; idque ab Herode potissimum cœptum, qui per vim, ac tyrannidem partum dominatum eadem impotentia deinceps tenuit, et exercuit. Ita censet Augustinus Torniellus celebris Annalium scriptor [6] : qui tantum abest, ut in Herode desiisse prophetiam illam existimet, ut hunc ipsum de Judæ stirpe oriundum ex Nicolai Damasceni commento non dubitarit asserere.

[1] Matt. 21. 43. — [2] In Trucul. ut olim animadvertimus, in notis ad Synesii Dionem p. 2.

[3] Gen. 46. 26. Exod. 1. 5. Jud. 8. 30. — [4] Vide 1. Reg. c. 8. et 10. — [5] 2. Reg. 2. 4. et 5. — [6] Torn. ad ann. 4018. et 4032.

Cujus opinionis novitatem, et cum communi Patrum auctoritate dissensionem ita purgat, ut neget [1] in iis, quæ ad historiam, et minuta, leviaque ista rerum genera spectant, illorum quemquam judicio constringi. Sed in iis gravioribus tantummodo quæstionibus, et quæ ad fidem pertinent; quod prudenter Vincentius Lirinensis admonuit ita scribens [2]: « Quæ tamen antiqua sanctorum Patrum consensio non in omnibus divinæ legis quæstiunculis, sed solum certe præcipue in fidei regula, magno nobis studio et investiganda est, et sequenda. »

Innumera sunt rei hujus exempla; quorum aliqua Torniellus affert: in quibus ab communi fere auctoritate Patrum impune disceditur. Quam multi veterum Zachariam Joannis Baptistæ patrem summum Judæorum pontificem fuisse perhibent? Quis hoc hodie tueri sine risu ac ludibrio omnium possit? Ergo in hujusmodi quæstionibus, quæ *ad fidei regulam* non pertinent, ut Vincentius Lirinensis ait, libera debent ingenio et industriæ hominum disputandi spatia permitti: nec angustis arctari finibus; quos nulla circumscribi majoris probabilitatis, nedum necessariæ convictionis coegerit ratio. Quanquam non id nobis assumimus in interpretatione nostra: quæ se cautione illa, quam adduximus, facile defendit, dum prophetias ait non uniusmodi termino, et exitu definiri; sed inchoatas habere desitiones, et ad ultimum longioribus interdum progressionibus adduci. Quanto autem ceteris ejusdem loci explicationibus antecellat, ac quemadmodum earum et incommoda devitet, et amplectatur commoda; in sequenti capite declarabitur.

CAPUT SEPTIMUM.

Jacobæi vaticinii variæ interpretationes expensæ. — 1. Duo illarum fastigia. — 2. Non cohærere, quæ de Machabæis finguntur ex Judæ tribu originem ducentibus; maternam stirpem pro nulla apud Hebræos habitam. — 3. Refellitur altera eorum opinio, qui Judæ nomine totum populum intelligunt. — 4. Adversus Judæos usus oraculi illius roboratur; antiquorum ex illa gente consensus de Messiæ adventu ibi significato; de voce *Siloh*. — 5. Confutantur Judæorum commenta super loci illius expositione. — 6. Insignis de re eadem ἐπίστασις.

I. Insignis a Jacobo editi vaticinii interpretationes variæ, quæ ex Patrum, et eruditorum virorum sententia proferuntur, ad duo præcipua capita revocantur; ut in antecedenti capite demonstravimus. Quorum prius illorum rationes complectitur, qui Judæ vocabulo unam e duodecim propriam illius, et cognominem significari tribum putant. Ac qui opinionem hanc hucusque sunt amplexi, in id conspirasse fere omnes illos animadvertimus, ut ex Jacobi mente, nunquam de Judæ posteris defuturus aliquis dicatur, qui toti præsit Hebræorum populo, donec promissus olim salutaris Messias advenit. Alterum ad caput referendi sunt, qui non singulari cuipiam e Judæ tribu, ac stirpe sceptrum ac dominatum destinari volunt in populum universum; sed ex tota ipsa gente, ac tribubus omnibus extituros semper aliquos, qui Hebræorum præsint populo, donec Christus oriatur. In utraque porro hac expositione, ut ab auctoribus suis hactenus est tradita, quædam insunt explicatu difficillima: de quibus paucis agere oportet; uti tanto magis nostra probetur, quæ ab aliarum angustiis incredibili se facilitate defendit.

Ac priori quidem, quam doctus theologus ascivit, jure illud opponitur, non videri Jacobi verbis ad eam, quam affert, sententiam accommodatis respondisse prædictionis eventum. Non enim e tribu Judæ rex, aut princeps aliquis ad ortum usque Messiæ rei Judaicæ præfuit, nisi paucissimis annis; maxime intervallo eo, quod a Sedecia, et Babylonica deportatione ad Christum intercessit, annorum ferme 588. Atqui si illo tempore alio, certe illo potissimum, quod in Messiam proxime desinebat, explicari fides oraculi debuit, si eo, qui illis placuit, sensu caperetur.

[1] Id. ad ann. 4018. § 9.

[2] Cap. 39.

II. Respondent id, quod et doctus theologus affirmat, illo temporis spatio præfuisse quidem Hasamonæos sacerdotalis ordinis : sed eosdem uti paterna stirpe Levitici erant generis, sic maternam originem de Judæ tribu traxisse. Sed hæc ratio multis modis refellitur. Primum enim qui tandem hoc probare possunt, Machabæos ad Judæ tribum materno stemmate pertinere ? Nullum prorsus argumentum habent commenti illius, et effugii. Itaque Tuscum hic litigium faciunt, et *litem lite resolvunt*. Præterea, ut hoc gratis detur, quod demonstrare non possunt : in promptu est, maternum genus pro nullo habitum inter Hebræos, ut in eorum commentariis legitur : quare non posse de tribu esse Judæ dici Machabæos in eum finem, ut ad eos regni jus proprie spectaret ; quod ad oraculi exitum necesse fuit. Nam quod gratis perinde negari a nobis, ut ab ipso gratis asseritur, objicit vir eruditus ; nihil ad rem facit. Est enim illius, qui sententiam suam probare instituit, ex certis vel confessis argumenta capere ; et ad assensum cogere adversarium, non ab eodem negante rationem cur neget reposcere.

Nihilo quoque probabilior illius est causa, dum adversus hoc, quod ab Hebræis attulimus, maternum in tribu ac stirpe censenda genus pro nullo computari, objicit Christum solo materno genere tribum Judæ contingere. Hoc enim inusitati, et extraordinarii est exempli, quod ad ordinariam legem, et institutum trahi non debet. Ut si dicenti cuipiam, neminem mortalium nisi ex utroque parente nasci, Adamum ex neutro, vel Christum ex matre sola prognatum opponeret : itemque pronuntianti alicui, *Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista*, obstreperet sic : Imo Christum ex muliere natum multum Joanni præstitisse. Quocirca non satis expediunt se, qui Jacobi vaticinium ex illo commento explicare conantur, ut recte Eusebius, et ex eo Perrerius, aliique pereruditi interpretes affirmant.

III. Sed nec isti commodius extricant se propriis e salebris, nec liquidi aliquid planique conficiunt. Judam illi volunt pro toto Hebræorum populo accipi. Atqui de Judæ tribu ibi Patriarcha loquebatur, non de tribubus universis : et peculiare aliquid expromebat, quod soli isti tribui conveniret, non quod haberet illa commune cum reliquis. Quid quod illi ipsi, quibus totam *Judæ* nomine comprehendi Jacobi progeniem placet, in alteram sententiam aliud agentes, sensimque coacti deferuntur ? Eusebius certe in probanda interpretatione sua, de principibus, et præfectis ex tota gente præpositis, ea commemorat, quæ ad priorem sententiam attinent ; tribus Judæ prærogativam, ac principatum jam tum ab Mosis cœptum tempore, ac perpetuo deinde propagatum Perrerius quoque, qui de tribu Juda locutum esse Jacobum dixerat[1], « nonnisi secundum congruam quamdam applicationem, sive, ut in scholis loquuntur, appropriationem : » paulo post eo delapsus est, ut ita scriberet[2] : « Licet ii, qui sceptrum, et principatum tenuerunt post reditum ex captivitate Babylonica, pontifices fuerint de tribu Levi, ipsum tamen sceptrum, et imperium fuisse in tribu, et ex tribu Juda ; » quod eo modo declarat, quem superiori exposuimus capite : videlicet, quod abductis reliquis tribubus, sola Judæ tribus imperio, ac sceptro potita sit. Ita priorem in sententiam, ac nostram adeo relabitur.

Quæ quidem, uti a nobis est explicata, omni illa difficultate caret, ac molestia, qua necesse est laborare ceteras ; quæ non ad rerum fidem rationes suas, sed ad has potius res ipsas trahere, et invitas accommodare conantur.

IV. Revertamur nunc ad Judæos ipsos, contra quos Jacobæo illo vaticinio Christianam causam armare instituimus. Ad id vero nihil interest utram ambarum, quas proposui, interpretationem adhibeas. Nam utrinque convicta, et constricta tenetur pervicacia illorum, et amentia. Principio negare illud jure non possunt, de Christo, ac Messia illic Jacobum esse locutum. Etenim paraphrastes chaldaicus Onkelos, qui cum hebraicis Bibliis editus est, de Messia locum hunc interpretatur his verbis : « Non auferetur, qui facit potestatem de domo Judæ et scriba de filiis filiorum ejus usque in seculum, donec veniat Messias, cujus est regnum ; et ei obedient populi. » De Onkelos testis est R. Selomoh, et Elias Levites in libro Methurgeman. Idem legitur et in Thargum Hierosolymitano, quod editum est in calce Bibliorum Basileensium, necnon apud paraphrastem Jonathanem Uzielis filium.

Quibus suffragatur et David Kimhius in libro Radicum : aliique veteres illius gentis magistri. Iidem porro omnes hebræam dictionem

[1] Perr. in c. 40. Gen. § 92.

[2] Ibid. § 102.

שילה *Schiloh*, nomen esse *Messiæ* peculiare testantur, et varias istius vocis origines afferunt: de quibus Hebræorum commentarii, ac Scripturæ interpretes legi possunt, David Kimhius [1], quem inter alias significationes de Messia exposuisse diximus, Aben Hezra, et R. Selomoh, qui itidem Messiam intelligit. Atque hi posteriores duo nomen illud deducunt a שלו, hoc est *cui*; quod LXX. secuti videntur. Verterunt enim τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, *quæ reposita sunt ei*. Alii ᾧ ἀπόκειται, *cui repositum est*. Ita quod in hebræo compendiose scriptum erat commode suppleverunt. Latinus noster, *qui mittendus est*, reddidit: videtur legisse שלוה, id est *missus*. Is est ὁ ἀπόστολος, vel שליה, aut simile quippiam.

Sed non est hoc loco necesse pluribus ejus vocabuli notionem persequi. Quod enim satis est ad institutum nostrum, abunde constat, ex auctoritate veterum Hebræorum, prædictionem illam Jacobi ad *Messiam* pertinere; et hunc illius esse sensum: Penes Judam, id est, vel tribum ab Juda propagatam, nominatamque, vel Judaicum populum, mansurum esse sceptrum, hoc est potestatem, et imperium, usque ad Messiæ adventum. Cum igitur jampridem abolitum, extinctumque sit illud imperium, illa potestas, ille vel unius ex ista tribu, vel totius tribus, populique dominatus, ac prærogativa: imo vero cum nusquam Judaici populi, tribusve communitas, aut civilis gubernatio, aut ejus nominis civitas illa supersit; sed huc illucque dispersa sit, ac toto orbe dissipata infelix ista natio: quis non vaticinio illi pridem clausulam suam appositam esse fateatur? quis non tempus illud agnoscat, quod ab Osee prædictum designatumque sic est [2], *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine teraphim?*

V. Multa Judæi ex adverso pro se adeludendam vim oracluli istius excogitarunt; atque hoc potissimum, quod in tractatu talmudico Sanhedrin Gemara traditur [3]; et ad illum Geneseos locum R. Selomoh proponit; qui sic illud exponit: Ex quo David principatum ceperit, non desituros ex tribu Judæ præfectos populi; et hodieque Babylone esse principes captivitatum, græce αἰχμαλωτάρχας, quos vocat ראשי גליות, qui populo præsunt ex regis voluntate. At hoc effugium splendidum est putidumque mendacium; cujus in auctores aptissime convenit, quod ait Æschines orator: « (1) Vanos homines, cum aliquid mentiuntur, quædam minime definita, et obscura loqui, ne redargui possint. » Cui consonat Hebræorum illud proverbium: « (2) Qui vult mentiri procul faciat testes suos. » Quis fando unquam audiit Judæorum esse civitatem aliquam, aut rempublicam suis juris, ac potestatis? quis Judæorum extat hodie princeps, qui vitæ, necisque potestatem in suos exerceat; qui leges condere possit, et qui pacis, aut belli jus habeat; qui alia denique gerat, et administret, quæ sunt regni, vel civilis propria regiminis? Ubicumque terrarum Judæi habitant, principibus parent, ac serviunt, quorum in ditione degunt; nec supplicio quemquam e suis afficere, nec jus aliunde petere, quam ab publicis magistratibus possunt; non suo, sed eorum, apud quos turmatim incolunt, arbitrio constitutis. Quod si quid jurisdictionis ex moribus, institutisque majorum in contractibus, aut ritibus suis exercent, id nonnisi precario, et earum, quibus serviunt, nationum indulgentia, vel principum obtinent. Adde tribuum inter illos incertum, vel nullum potius esse discrimen. Adde, quod antecedente capite diximus, in illis patriarchæ Jacobi verbis; sceptrum, et potestatem, quæ sub adventum Messiæ auferenda dicitur, ad Judaicæ tribus propriam sedem, ac promissam assignatamque regionem tacite referri: ut nunquam defore prædicat tribus illius imperium, donec Messias advenerit.

VI. Longe absurdiora, ineptioraque sunt, quæ Aben Hezra, aliique magistri commenti sunt: quæ apud Tostatum, aliosque legi possunt; quibus id curæ fuit, Judæorum ineptias, et aniles nugas uberiori disputatione refellere. Reliqua illius oraculi verba, *Et in eum gentes sperabunt*, paulo post excutienda venient. Unum ad ea, quæ dicta sunt, quod pene præterierat, addam postremo. Cum Jacobus in illis verbis (quæ de adventu Messiæ summi illius, et exquisiti, quem expectat Judaica gens, potior ac sanior pars Hebræorum interpretatur) certum aliquod, ac determinatum fortunati illius temporis signum vellet edere, ex quo posteri sui facile illud agnoscerent; non fuisse consilii, obscurum nescio quem, et incertum æchmalotarcharum (si ulli tamen forent) designare principatum: cujus ex

(1) ÆSCHIN. Οἱ ἀλαζόνες, ὅταν τι ψεύδονται, ἀόριστα, καὶ ἀσαφῆ πειρῶνται λέγειν, φοβούμενοι τὸν ἔλεγχον.

(2) RAB. . ורוצהלשקר ורחוק עדיו

[1] Vide Fagium in com. ad Thar. Onk. — [2] Osee. 3. 4. — [3] Gem. to. 1. Talm. fol. 5. pag. 1.

defectu tanti momenti res dignosci, dijudicarique deberet; quod idem et de totius Judæ tribus prærogativa dici potest, quam iidem Hebræorum doctores afferunt. Hæc enim ab aliis discerni neque potest hoc tempore : et multo minus illo poterit, quo venturum esse Judæi Messiam falso sibi pollicentur. Itaque non solum commentitia, sed etiam inania sunt, et ad rem minime pertinentia, quæ ad detorquendam Jacobæi vaticinii sententiam Judæi fabulantur.

CAPUT OCTAVUM.

De septuaginta Danielis hebdomadibus. — 2. Earum tempus summatim exponitur. — 3. Hebræorum de illis opiniones. — 4. Refelluntur, et contra illos ostenditur jam advenisse Christum. — 5. Eorumdem commenta diluuntur.

I. Luculentissimum prophetæ Danielis semper habitum est a Christianis vaticinium illud, quod in ejus prophetiæ capite nono continetur. Nam Messiæ cædem, ejusque tempus, et Judaicæ religionis occasum, et urbis, quæ arx erat illius, ac sanctuarii demolitionem : tum perpetuum sacrificiorum, ac cæremoniarum, quæ illic ex legis Mosaicæ præscripto celebrabantur, interitum accuratissime describit : ac denique nunquam instauranda hæc amplius, sed ad mundi finem usque in sempiterna vastitate, ac ruina mansura esse prædicit. Magnum igitur in illo contra perfidos, et contumaces Judæos Christianæ religioni præsidium providentia divina constituit. Non enim, si frontem haberent, quam mentiendi assiduitate detriverunt, negare auderent, jampridem fatale illud annorum finitum esse spatium, quod Messiæ neci, et videlicet adventui, præfinivit Angelus. Sed adeo hebes, et plumbea est ista gens et in communis hominum sensus, ac judicii obdurata contemptum, ut quibus veritate ac ratione resistere nequeunt, horum fatigare patientiam intolerabili commentorum stoliditate conentur.

Ad hos itaque convincendos advocandum illud est celeberrimum Danielis oraculum, ac septuaginta hebdomadarum evolvenda series; quod equidem diligenter hoc loco facerem, nisi jam alio in libro de hac re plene ac copiose disputassem. Liber est iste duodecimus ingentis operis, quod de Doctrina temporum [1] ante quatuor et viginti annos edidimus. In quo totam hanc de hebdomadibus illis controversiam capitibus aliquot exposuimus; quatenus inter Christianos de illarum initio, ac fine contenditur. Nunc autem quemadmodum adversus Judæos inde duci ac tractari argumentatio possit, quod illic omisimus, explicandum superest. Sed ante quæ ibidem probata nobis est illarum et exposita ratio summatim colligenda videtur.

II. Septuaginta annorum hebdomadas (non enim aliæ possunt intelligi) Danielis nono capite [2] definitas esse docet Angelus *ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem, usque ad Christum ducem.* Eamdem mox hebdomadum summam bifariam dividit in septem, et sexaginta duas, et unam : cujusmodi partitio nonnunquam fit in sacris litteris; velut apud Ezechielem [3] viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli minam unam facere dicuntur. Sunt autem hebdomades septuaginta, anni quadringenti nonaginta. Horum initium procedit ab eo anno, quo decretum de instauranda urbe Hierosolymitana exitum habuit, quod Neemiæ rogatu impetratum est ab Artaxerxe Longimano Xerxis filio, anno, qui regni illius putatur vicesimus [4], nempe a primo illius initio, quo a patre in regni consortium est ascitus, cum ad acceptam in Græcia cladem, et ignominiam ulciscendam bellum de integro moliretur : ut in calce libri secundi Justinus historicus affirmat. Tum enim verisimile est, ex Persarum consuetudine, successorem sibi nominasse, et in regni societatem recepisse filium Artaxerxem; ut in decimo de Doctrina

[1] Cap. 19. ad 35. — [2] Dan. 9. 24. et 25. — [3] Ezech. 45. 12. — [4] Neemiæ 2. 1.

temporum, capite 25. probabilibus argumentis eruimus [1]. Id autem anno primo exeunte, vel ineunte secundo Olympiadis 76. accidisse videtur, qui est ante Christianam æram 474. anno Xerxis post Darii patris obitum decimo.

Ab hoc anno computandus est annus Artaxerxis vicesimus, qui idem est decimus post Xerxis necem : a quo septuaginta hebdomadas auspicatus est Angelus. Numeratis annis 490. ab anno ante Christum 455. quo initium hebdomadum ponimus; qui est periodi Julianæ 4259. in quam cadit Artaxerxis decimus post parentis obitum, et a priore exordio vicesimus ; desinunt hebdomades in annum æræ Christianæ 35. vel 36. Ergo hebdomadis septuagesimæ anno tertio Christus occisus est ; quod commodissime incidit, et in verba illa Danielis aptissime quadrat, quæ post hebdomadas septem, et sexaginta duas, hoc est finita undeseptuaginta, occidendum dicunt esse Christum : nempe μεσαζούσης, id est labente septuagesima ; qua ultima hebdomade continentur Christi Domini prædicatio, et eam secuta mors, quod his verbis Angelus significat, *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una.* Sed hæc pluribus explanata sunt in duodecimo illo libro de Doctrina temporum ; ubi Danielis verba particulatim enarravimus. Quare prætermissis iis, ad Judæos disputationem vertemus.

III. Ex omnibus Hebræorum magistrorum opinionibus recepta maxime, tralatitiaque est illa, quæ annos 490. hebdomadum septuaginta templi utriusque clade circumscribunt : ut inter excidium urbis, ac templi, quod Nabuchodonosoro regnante Babyloniis, Sedecia Hierosolymis, contigit, et alterum sub Tito Vespasiani filio, et hujus anno secundo, anni illi omnes explicentur. Sic Hebræorum Chronicum majus, quod *Seder holam rabba* vocant ; et quod majoris apud illos auctoritatis est, talmudicus tractatus, qui *Havodahzara* hoc est *de cultu idolorum* inscribitur, ex R. Jose [2], ubi templum secundum durasse volunt annis 420. quibus additi anni 70. quot videlicet in ruinis suis templum prius jacuit, conficiunt annos 490. Cui et R. Selomoh subscribit ; et ante hunc R. Saadias cognomento Gaon, id est *magnificus :* qui Christum, ad quem hebdomadas septem ex ejus opinione numerat Propheta, cum sic ait, *usque ad Christum ducem, hebdomades septem,* Cyrum existimat fuisse. Ita enim septuaginta annos desolationis templi prioris ad hunc usque digerit : reliquos a Cyro ad secundi templi excidium, 420.

R. Abraam Aben Hezra, confutata R. Saadiæ opinione, hebdomadas non ab eversis ab Nabuchodonosoro Hierosolymis, sed a Cyri primordio numerandas esse contendit ; Christum vero priorem, ad quem hebdomadas septem putari ab Angelo credit, Neemiam interpretatur : finem denique hebdomadici totius intervalli constituit in excidio secundi templi : tum quod scriptum est apud Danielem, *Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus,* id exponit sic ; *ut nullus deinde rex sit futurus.* In quo cum R. Selomoh convenit, qui in Agrippa rege desinere ait hebdomadas : quem et obsessis a Tito Hierosolymis occisum existimat.

IV. Hæ sunt primariorum Judæorum sententiæ de initio ac fine septuaginta Danielis hebdomadarum. In quibus refellendis non abutar otio ; sunt enim inepte admodum imperiteque descriptæ. Hoc unum, in quo consentiunt omnes, ab illis accipiam, illarum clausulam esse secundi templi vastationem : quod ad eos convincendos apprime sufficit. Nam inde perspicuum est jamdudum evolutas hebdomadas esse : adeoque quod iis expletis fore prædixit Angelus, omnino esse perfectum ; hoc est ante annos mille quingentos, et octoginta. Hoc enim certissime constat, Vespasiano secundum, et Tito coss. expugnata, et incensa cum templo esse Hierosolyma : qui secundus fuit annus imperii Vespasiani, ut testatur Josephus [3] ; et nos firmissimis argumentis libro undecimo de Doctrina temporum, capite 17. demonstravimus. Est autem prædictum, hebdomadas illas septuaginta in eum finem decretas, ac definitas esse, ut iis elapsis *consummetur prævaricatio*, hoc est peccato finis ac modus adhibeatur : et adducatur justitia sempiterna : necnon ut prophetiæ desinant : ac denique ut sub illarum exitum Christus ungatur, hoc est missus adveniat ; et in ultima occidatur : ac postremo ut abolito jugi sacrificio legis veteris urbem templumque teneat sempiterna vastitas, et desolatio. Quæ omnia post intervallum illud annorum 490. evenire oportuit : ut revera factum cernimus. Hebræi licet in postremis istis de consummatione, ac desolatione a Græcis, Latinisque dissentire videntur, in eumdem tamen sensum recidunt, ut in duo-

[1] Vide et Ration. par. 2. lib. 3. c. 10. — [2] Tom. 4. Talm. in Avodazara c. 1. fol. 9. p. 1.

[3] Jos. lib. 7. de Excid. c. 7.

decimo de Doctrina temporum, capite 35. demonstravimus.

V. Huic reclamant Judæorum aliqui, imprimisque R. Salomon : qui negat hebdomadas illas in eum finem præstitutas esse, ut iis elapsis expientur peccata, et justitia succedat, atque ut Messias statim adveniat : sed ut iis finitis, templi, et urbis sequatur vastatio, et Judaici populi captivitas ; qua fiat, ut peccare desinat, deque prioribus peccatis eum pœniteat : et alia nonnulla, quæ idem R. Salomon his annectit, quæque a Paulo Burgensi, et Hieronymo a Sancta fide in libro secundo contra Judæos diluuntur. Nos adversus hoc effugium paucis ita disputamus : Cum Daniel populi sui liberationem, ac tot calamitatum exitum supplex a Deo postulasset, absurdissimum esse Gabrielem ad eum consolandum a Deo missum ea nuntiasse illi, quæ summum ipsi mœrorem erant allatura. Non enim libertatem, ac pacem, tranquillitatemque fore significasset ex illo commento R. Salomonis ; sed majorem, ac diuturniorem vexationem[1], et captivitatem, cujus nullum ostenderet exitum. Neque vero post illas hebdomadas sanctiores sunt, quam dudum. Etenim veneficiis, auguriis, et superstitionibus mire sunt dediti : ut affirmat idem ille Hieronymus a Sancta fide, ex ea gente conversus ad Christum.

Quod si meliores, ac justiores ob id ipsum illos esse contendat aliquis, quod ab idolorum cultu, ac superstitione, in quam olim effusi erant, funditus abhorrent : hoc ipso vehementius comprimentur. Etenim antequam hebdomades illæ completæ essent, quoties in idololatriam prolapsi fuerant, subinde gentibus in captivitatem, ac servitutem tradebantur a Deo.

Sed nunquam sic oppressi, ac destituti fuerunt, ut simulatque ad se rediissent, et ad Deum conversi veniam rogassent, non paulo post in libertatem patriamque revocarentur. Quare cum nullum gravius sit idololatria scelus, qui convenit, Deum, a quo resipiscentibus ab immanissimo omnium peccato Judæis nunquam non repræsentata venia est, et gratia, tanto leviorum criminum reis, ac veniam, et misericordiam assidue implorantibus inexorabilem præbere se, nec diuturnæ calamitati modum aliquem adhibere ; sed tot jam seculis pessimo in statu, miserrimaque conditione versari sinere ?

VI. Reliquæ partes interpretationis rabbinicæ pari inscitia, et falsitate sunt refertæ ; velut cum *Christum ducem*, ad quem hebdomades septuaginta pertinent, Agrippam esse volunt ; et alterum ac priorem, Neemiam aut Cyrum : quæ ab illis quos nominavi scriptoribus validissime refutantur, nec omnino cum historia congruunt. Frustra quoque verba illa Danielis, quibus ait septuaginta hebdomadas decisas esse, *ut consummetur iniquitas*, ita pervertunt, quasi sit iste sensus : ut desistant a peccatis suis, et eo modo mereantur ut Deus illorum abstergat iniquitatem. Non enim consentaneum est, Angelum velle illas hebdomadas ita definitas esse, ut, iis confectis, illud ipsum, quod promittitur, nonnisi in spe et expectatione sit, ac merito aliquo sit obtinendum : sed ut statim præstetur. Alioqui falso diceret, determinatum, ac præfinitum fuisse illud intervallum annorum ad consummandum peccatum, si post idem spatium non consummanda esset iniquitas ; sed meritis esset ejus acquirenda consummatio.

CAPUT NONUM.

1. Adversum Judæos demonstratur, Mosaicum cultum, ac cæremonias antiquæ legis non in eum finem datas esse, ut in perpetuum valerent : tum gentes Messiæ tempore verum Deum agnituras. — 3. Malachiæ locus expenditur. — 4. Rabbinorum de eo sententiæ. — 5. Refelluntur. — 6. Locus e Psalmo secundo eodem pertinens illustratur. Judæorum fraus. — 7. Tum alius e Psalmo 22. — 8. Michææ prophetia de Christo. — 9. Et Isaiæ.

1. Ne diutius vaticiniorum duorum, quæ totidem capitibus exposita sunt, singularis adversus Judæos usus differatur ; cum illis quædam alia contendenda sunt, ut ex omnium conglobatione duo ista colligantur : alterum, Judaicæ religionis, ac legis antiquæ cultum

abrogandum fuisse : alterum, hoc ipsum adveniente Messia, uti prædictum erat, accidisse.

Primum igitur hoc Scripturarum auctoritate comprobandum est, veterem legem non ut in perpetuum valeret a Mose traditam fuisse; sed ut aliquando desineret, eique præstantior altera succederet : ac tum gentes, idolis relictis, ad illum, quem Israeliticus populus adorabat, Deum, ejusque cultum accessuras esse ; Judæos vero pristinis exactos sedibus, huc illucque dispergendos esse, nec ulla amplius civili communitate censendos : hæc, inquam, omnia de Israelis posteris in Testamenti veteris libris esse prædicta, testimoniis illis ostendemus, quæ et ab antiquis Patribus ad illorum convincendam cæcitatem afferi solita sunt, et præ ceteris manifesta sunt, et invicta.

Quod Mosaicum cultum veterisque cæremonias legis neutiquam in perpetuum manere oportuit, Cyprianus in libro primo Testimoniorum, capite 2. ex Hierema probat : cujus hæc verba sunt [1]. *Ecce dies venient, dicit Dominus : et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum : non secundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum, ut educerem eos de terra Ægypti ; pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel per dies illos, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam*, etc. Ex quibus verbis ita concludit Augustinus [2] : « Aperte promissum est Testamentum novum, non secundum testamentum, quod factum est ad populum, quando eductus est de Ægypto. Cum ergo in illo veteri Testamento præcepta sint ista, quæ nos ad novum pertinentes observare non cogimur, cur non Judæi se potius in vetustate supervacua remansisse non cognoscunt, quam nobis nova promissa tenentibus, quod vetera non observemus objiciunt ? »

II. Dominus ecce per Prophetam veteris pacti mutationem, et alterius, novique substitutionem aperte pollicetur. Non igitur perenne debuit esse pactum prius, sed sub institutionem posterioris antiquari.

R. David Kimhius ad illum Hieremiæ locum adnotat, non aliam legem denuntiare Prophetam, quam Mosaicam : sed hujus duntaxat obsignationem in cordibus Judæorum ; ut eam non violent amplius. Cujus dicti sui testem citat Malachiam ultimum prophetarum : qui velut sigillum prophetis addidit, et in calce prophetiæ suæ veterem legem commendavit his verbis [3], *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta, et judicia. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis.* Ex quo argumentatur Kimhius, nullam aliam legem expectandam esse, præter Mosaicam ; quod vero Hieremias *novum pactum* nominat, legem non esse diversam, sed prioris commendationem.

Sed hoc inane esse perfugium ex eodem Malachia vincimus : qui in primo capite testificatur, Judaica esse sacra olim abroganda, et in meliora mutanda. *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum*, ait, *et munus non suscipiam de manu vestra.* (Hebraice מנחה, quæ vox sacrificium significat.) Tum vero quando ista contingent, alterum ubique terrarum sacrificium, et ab ipsis etiam gentibus, offerendum esse prædicit. Non igitur veteris instaurationem pacti ; sed hujus abrogationem et novi institutionem uterque propheta denuntiat.

Ac futile est quod David Kimhius de Malachia observat, qui cum prophetarum clausula sit, legem Mosaicam revocare jubet in memoriam. Non enim postrema illa prophetiæ ipsius ad idem tempus referri debent, ad quod alter capitis primi locus pertinet. Imo disjuncta illorum esse tempora satis ex eo constat, quod in primo capite, sacrificia, et reliquas adeo legis antiquæ cæremonias olim minime sibi placituras, hoc est mutandas, et amovendas esse dicit : in illis vero quarti capitis verbis, ejusdem illius legis memores ut sint hortatur. Nimirum, quod ita veterem legem abolendam esse, vel commutandam admonet, ut hanc nihilominus, quandiu manet, ac suum tempus implet, observari jubeat.

III. Verum Malachiæ ille locus diligenter accurateque a nobis explicandus est ; nam nullus aptior eo est ad Judaicam pervicaciam refrænandam ; nullus ab antiquis Patribus sæpius ad id usurpatus : ut ab Justino martyre in dialogo cum Tryphone [4], Tertulliano libro 4. capite 32, Cypriano in libro primo Testimoniorum contra Judæos capite 16, Chrysostomo oratione secunda contra Judæos [5], Augustino in oratione prima contra eosdem, aliisque compluribus. Sed Malachiæ reliqua hic adscribenda sunt : quæ mox subjicit prioribus, quibus animum se ad Judæorum sacra non habere testatur Deus ; et cur ita sit affectus rationem

[1] Jerem. 31. 31. — [2] Orat. contr. Jud. p. 31. C. — [3] Mal. 4. 4. — [4] P. 190. et 101. — [5] To. 6. pag. 334

ita reddit: *Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus; et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.* Perspicuum est, ut observat Chrysostomus, et Augustinus, diversum sacrificii genus ab Judaico ibi Malachiam ostendere; quod non uni affixum loco, uti prius, futurum sit, sed terrarum ubique celebrandum. Cum igitur posterius hoc substitutum fuerit, prius aboleatur necesse est: quod ab eo tum *aversa Dei mens* futura sit, ut Propheta testatur. Ac qualiscumque tandem illa sit ab gentibus oblatio repræsentanda; de qua ex communi Patrum sententia libro duodecimo supra disseruimus[1]: ea cum successerit, antiquandam esse Mosaicam, ille locus ostendit.

IV. Quam sit evidens, et ad Judaicam frangendam audaciam idoneum illud Malachiæ testimonium, vel hinc argumentari licet, quod ad vim illius declinandam, quia verisimile nihil excogitare poterant, multa dissentanea, et absurda commenti sunt Hebræorum magistri. Imprimis R. Salomon Jarchi in commentario ad Malachiam, ex majorum suorum sententia sic exponit, *Magnum esse nomen suum in gentibus.* Dominum idcirco dicere, quod etsi gentes deos adorent plurimos, sciunt tamen, ac profitentur unum esse summum, qui omnibus præsit, et antecellat: qui quidem Israelitarum est Deus; quo pertinet vetus illud Clarii Apollinis responsum,

(1) Cogita omnium supremum Deum esse Jao.

Nam Ἰαὼ est יהוה Deus Hebræorum.

Eadem interpretatio Davidi Kimhio placuit: nempe quod licet gentes militiam cœli, hoc est sidera, tanquam deos venerentur, unum tamen supremum numen adorant, et appellant *Deum deorum*, quod est Israelitici Dei proprium. Rursus aliter explicat: quod si illis imperassem, uti munus mihi aliquod, et sacrificium offerrent, purum illud, et exquisitum deligerent: non ut vos facitis, o Judæi, qui despectas hostias, et mutilas, ac languidas offertis: quod paulo ante populo suo exprobraverat. Hæc posterior expositio auctorem etiam habet Aben Hezra; qui mox alteram illam, quam primo loco posuit David Kimhius, ab excellenti quodam magistro sibi traditam præ ceteris amplectitur: ut Deus honorem illum, quem ab gentibus supremum Deum honorifice appellantibus capit, instar habere se dicat *oblationis mundæ*, et gratissimæ. Denique R. Salomon aliam subjicit enarrationem ejusdem loci. Ait enim, Deum affirmare sibi jucundissimas esse Judæorum, qui inter gentes habitant, preces ac laudes, quibus numen suum venerantur, licet nullum sacrificium, victimam nullam offerant.

V. Hæ sunt præcipuæ magistrorum opiniones de illius vaticinii sensu: sed alienæ omnes, et ineptæ. Maxime prima omnium, quæ est R. Salomonis, et Aben Hezræ valde placuit. Etenim stultissimum est, imo impium, affirmare, gentiles, eo quod summum Deum una cum idolis suis, ac minoribus diis venerantur, unum illum, ac supremum demereri Deum: et hunc illorum profanum utique cultum appellare *mundam oblationem:* cum primo legis divinæ mandato penitus adversetur; in quo Deus *zeloten* se esse professus, vetat *deos alienos haberi coram se,* necnon adorari, colique sculptilia, et effigies rerum omnium, quæ in cœlo sunt, hoc est siderum, ac rerum deinde ceterarum.

Aliæ porro ex ipso contextu sermonis, et Prophetæ scopo refelluntur; qui duo illa comparat inter se religiosi cultus, oblationisque genera: unum quo Israelitæ Deum colebant: alterum, quod gentes ejusdem in Dei cultum, et obsequium præstabunt; non alio profecto tempore, quam quo illius notitiam perceperint; cujus nonnisi Messiæ adventu, ac beneficio compotes fore per universum orbem nationes omnes, Scripturæ sacræ testantur: uti paulo post ostendam. Quocirca frigida sunt inventa omnia Rabbinorum, et interpretamenta, quæ ad eludendam divini verbi auctoritatem prophetico illi affingunt oraculo.

VI. Rursus post adventum Messiæ, ejusque beneficio, gentes aliquando, relictis idolis, ad verum Deum, quem Israelitæ colebant, receptum habituras, seque illius ad cultum applicaturas, innumera Scripturæ loca prædicant; ex quibus pauca seligam. Primum in libro Psalmorum sæpe illud Propheta demonstrat; velut in Psalmo secundo, et vicesimo primo, necnon septuagesimo primo.

In priore de tribus Deus Christum suum alloquitur, ac gentes ejus potestati subjicien-

(1) Apud Macrob. 1. Sat. cap. 18.

Φράζεο πῶν πάντων ὕπατον Θεὸν ἔμμεν Ἰαώ.

[1] Cap. 12. § 12. et seq.

das pollicetur : *Postula*, inquit, *a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Hunc vero Psalmum de Messia interpretandum esse veteres Hebræorum magistri docuerunt; ut testatur R. Salomon, cujus verba necessario describenda sunt. « (1) Magistri nostri, *inquit*, hujus Psalmi sensum interpretati sunt de rege Messia. Sed secundum simplicem sententiam, ut refellantur hæretici, recte illum exponemus de Davide ipso. » Ita Veneta Biblia. In recentioribus Basileensibus a Joanne Buxtorfio editis, duo illa vocabula truncata sunt לתשובת המיונים, *ut respondeatur hæreticis.* Nimirum *Minæos* illi nominant Christianos, qui legem corrumpunt, et perperam exponunt; ut illi mentiuntur : quia de Jesu, qui vere Christus est, Psalmum illum intelligunt. Quin etiam R. David Kimhius affirmat magistros suos de Messia eumdem exposuisse : Christianos vero de Jesu ; quos quidem vocat הנוצרים, id est *Nazarenos.* Hieronymus in epistola ad Augustinum : « Usque hodie per totas Orientis synagogas, *inquit*, inter Judæos hæresis est, quæ dicitur Minæorum, et a Pharisæis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazaræos nuncupant, qui credunt in Christum filium Dei. » Igitur de Messia Psalmus iste, ex antiquorum Hebræorum sententia, debet exponi. Sed odio Christi recentiores Judæi alio de industria detorserunt. Nam et Aben Hezra de Messia posse accipi fatetur.

Eadem cautione, imo prævaricatione utitur R. Salomon ad Psalmum vicesimum : quem ait antiquos Rabbinos ad Christum retulisse ; sed *ut respondeatur Minæis*, qui male id interpretantur, de Davide potius exponendum.

VII. In vicesimo primo Psalmo palam est gentium ad Deum verum conversionem prædici. Nam et Psalmus ille de Christo, nec alio, quam Domino Jesu, prorsus capiendus est : cujus et historiam omnem tolerati in cruce supplicii graphice describit. Ibi gentium ista resipiscentia, et ad Dei cultum applicatio luculenter exprimitur, cum sic ait : *Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ. Et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium. Quoniam Domini est regnum ; et ipse dominabitur gentium.*

Sic in Psalmo 71. Messiæ regnum toto orbe propagandum prædicitur[1] : *Et dominabitur,* inquit, *a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis, et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges terræ : omnes gentes servient ei.* Item [2], *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ ; omnes gentes magnificabunt eum.* Et quamvis *in Salomonem* inscriptus sit iste Psalmus, ac tum a Davide sit editus, ut hebræi interpretes asserunt, quando Salomonem filium suum successorem sibi constituit, et ungi atque in solio suo collocari jussit; altiore tamen sensu ad Messiam refertur, cujus ille figuram adumbravit. Itaque novi illius regis occasione, majori aspirante numinis afflatu, David in Christum, ac spiritale ipsius imperium mentis oculos intendit. Hebræorum certe doctissimi in illud consentiunt, chaldæum secuti paraphrastem, qui de Messia interpretatus est, ut observat Elias Levites in libro, qui inscribitur Methurgeman, in voce משח. Adstipulantur et antiquiores Rabbini, Aben Hezra, et David Kimhius. Quare ex illo Davidis testimonio validissime demonstratur, gentes ad veri Dei cultum adducendas esse, quando Messias advenerit.

VIII. Idem illud de gentium futura conversione ad unius, verique numinis agnitionem, et cultum, postquam Messias venerit, insigni vaticinio testati sunt prophetæ duo, qui eodem tempore, et iisdem etiam verbis istud elocuti sunt, Isaias et Michæas ; ille capite secundo ; iste quarto. *Et erit in novissimis diebus*, inquit Isaias, *præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent : Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*, etc. quæ iisdem, uti dixi, verbis scripsit Michæas. Quod de Messia rege vaticinium illud intelligendum sit, fatentur Hebræi Aben Hezra, necnon David Kimhius in commentariis ad utrumque prophetam.

Sed indidem argumentantur, nondum illud tempus extitisse, quoniam nondum signa illa et prodigia facta sunt, quæ ibidem describuntur : veluti, quod mons domus Dei non sublatus est supra vertices aliorum montium : tum quod altissima illa pax necdum mortales inter

(1) R. Salom. דבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעי לתשובת המיונים גבון לפותרו לע דויד עצמו.

[1] Psalm. 71. 8. — [2] Ibid. vers. 17.

est exorta : et ejusdemmodi alia, quæ, ut est eorum captus, stupide, imperiteque solent objicere. Non enim intelligunt, pleraque de Christo, et ejus imperio a prophetis esse prædicta, quæ sub crassis, et in sensum cadentibus rerum corporatarum imaginibus, mysticas et spiritales habent significationes.

Ac quod ad pacem spectat, quam adventus Messiæ fructum fore præcipuum prophetarum tot oracula declararunt, supra in libro duodecimo, capite septimo de ea disputavimus.

IX. Non minus illustre est Isaiæ de gentibus Messiæ tempore ad veri Dei cultores aggregandis vaticinium capite 55. *Ecce testem populis*, inquit, *dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. Ecce gentem, quam nesciebas, vocabis : et gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current, propter Dominum Deum tuum, et sanctum Israel, quia glorificavit te.* Ubi illud observare attinet, quod *ducem ac præceptorem gentibus fore* pollicetur, eamdem in hebræo vocem usurpari quæ *duci* respondet, quo Danielis nono *Messia*, id est *Christus*, nominatur ; ubi scriptum est, (1) *usque ad Christum ducem,* נגיד ; quæ vox *principalem*, *antecessorem*, ac *præsulem* significat. Ex quo Paulus ex Judæo Christianus, et Burgensis episcopus, in Additionibus ad Lyrani commentarium in Danielem, contra Judæos argumentatur, *Christum ducem* ab hoc propheta nuncupatum haud alium designari, quam verum Messiam. « Nullus enim sanæ mentis, *ait,* posset dicere, nec etiam ipsimet Hebræi in tantam prorumperent insaniam, quod assererent, ut aliquis in sacris Scripturis principalis Messia dicatur, nisi ille, qui inter ceteros Christos principatum tenet, vel tenebit secundum eos. » Ergo et in illo Isaiæ loco, capite quinquagesimo quinto, Christus ille, qui *dux primarius*, id est נגיד, ac *præceptor* dandus gentibus promittitur, haud alius est quam verus, et unicus Messias ; quod et Aben Hezra summæ inter Judæos auctoritatis asseverat : ac testem ideo Messiam productum esse dicit, « (2) quod nullus alius est *nagid,* id est dux principalis, qui mundo præsit. » Paraphrastes item chaldæus, cum sic Isaiæ verba reddit, « Ecce principem in populos constitui eum ; regem, et dynastam super omnia regna , » nullum alium, præterquam magnum illum Messiam, intellexit. Ex quo ratiocinari, ac concludere debemus ; præcipuas vero Messiæ eas esse partes attributas, uti gentes ad sese, ac per se convertat ad Deum, quem adorabant Israelitæ.

Atque illud ipsum est, quod Jacob in postrema allocutione, qua moriturus filiis suis ventura prædixit, de Christo ex Judæ tribu nascituro vaticinatus est, *Et ipse erit expectatio gentium ;* qui locus hebraice sic habet : *Et ei erit obedientia*, vel *aggregatio populorum.* Ita enim vox יקהת ab Hebræis exponitur. Et paraphrastes Onkelos vertit : *Et ei obediant populi.* Jonathan vero filius Huzielis, *Et propter eum diffluent populi.* Hierosolymitanum denique Thargum ; *Et ei subjicietur omne regnum terræ.* At Septuaginta, ut et latinus noster, *expectationem* verterunt : quasi hebraice legerint תקות. Sed hæ omnes interpretationes vim eamdem habent : ut Messiam illum significent ad obsequium suum, ac Dei cultum et agnitionem gentes omnes esse revocaturum.

CAPUT DECIMUM.

Ex propheticis oraculis supra allatis concluditur, jam advenisse Messiam. — 1. Maxime quod gentes, idolis relictis verum Deum Israelitarum agnoscant colantque. — 2. Refutatur objectio Judæorum ; quod gentiles Judaicas cæremonias non admittunt. — 4. Eosdem Judæos fateri, Messiam jam advenisse. — 5. Hunc ipsum fuisse Jesum Christum ostenditur. — 6. Ex prædictionibus propheticis in eo completis. — 9. Insignis ad retundendos Judæos Chrysostomi locus.

I. Omnibus ex iis Scripturæ locis, quæ de innumeris pauca selegimus, ea conficitur summa ratiocinationis, quæ Judæorum obstinatos in perfidiam et exitium animos pervincere bene et attente cogitata potest. Cum enim

(1) Dan. 9. 25. עד משיח נגיד .

(2) Aben Hezra in Isa. cap. 55. 4. כי אין כולך אחר נגיך על העולם :

de Messia rege, consentientibus illorum magistris, et doctoribus, prophetæ prædixerint, postquam advenerit ille, gentes et populos, idolis suis relictis et abjectis, eumdem, quem Israelitæ adorabant, confessuros, et veneraturos esse Deum; consequens est, tum cum reipsa perfectum illud est, ac gentes, idololatria repudiata, ad unius se Dei profitendam religionem, Dei, inquam, illius, quem veteres prophetæ, ac patriarchæ coluerunt, aggregaverint; jam advenisse Messiam. Atqui jampridem nationes omnes, quæ, cum ista prædicebantur, erant cognitæ, et in plurimorum, eorumdemque fœdissimorum interdum numinum obsequium præcipiti ferebantur amentia, ea contemnunt, atque proculcant; proque iis Deum adorant Abraami, Isaaci, et Jacobi; et promissum toties, tandemque missum ab illo Messiam agnoscunt: ac tanto mentis ardore pristinam superstitionem detestati, unum illum veteris, ac novæ, quam illa prænuntiabat, legis auctorem Deum venerantur, ut nulla vis cruciatuum ac tormentorum, nullæ præmiorum illecebræ, invictam illorum constantiam vel frangere, vel emollire, ac labefactare potuerint. Quid igitur superest aliud, quam ut illum jam venisse fateamur, cui tam incredibilis ac stupenda gentium mutatio, tanquam auctori, divinitus est attributa?

Nam et Judæi hodieque Messiæ, quem frustra tot jam expectant seculis, decus illud assignant, « (1) ut per illum gentes per pœnitentiam ad veram legem convertantur: » ut refert R. Moses in tractatu de Regibus. Quare cum veram legem, hoc est veri Israelitarum Dei fidem, ac religionem amplexæ sint nationes, dubitandum non est, quin promissus ille Messias ante venerit, quam illius effecta ista cernerentur. Atque hoc insuper idem ille Judæorum celeberrimus doctor adnotat; stultum esse, putare Messiæ temporibus, mundi ordinem, et usitatum rerum cursum esse mutandum: quippe omnia naturali lege, et eadem qua nunc aguntur ratione, modoque esse gubernanda. Quæ res adversus ineptos aliquos, et imperitos istius gentis observari debet, qui prodigia nescio quæ, et extraordinaria portenta a nobis exigunt; quæ certis e Scripturæ locis, figurate et allegorice conceptis, tanquam simpliciter prænuntiata colligunt. At hoc ipsum R. Moses admonet, hujusmodi allegoricas esse sententias; inter quas illa numeranda est, quam superiori capite ex Isaia, et Michæa referebam, de monte Dei supra reliquos montes collesque sublevando, et hujus generis alia.

II. Atenim gentes illas ad Judaicos ritus, ac Mosaicas cæremonias esse traducendas existimant: quod nondum hactenus fecerunt. Nam Christiana religio ab Judaica magnopere discrepat. Verum quod in Judaismo præcipuum est, et quod perpetuo mansurum, ac nunquam mutandum esse Scriptura statuit, illud Christiani profitentur. Deum enim colunt eumdem quem Abraamus, Moses, David, ac prophetæ omnes, et patriarchæ coluerunt: legem ab illo editam, ac præcepta omnia, quatenus ea servari voluit, ac præscripsit, observare student; nimirum ea, quæ naturalis sunt juris, ac perpetui. Quæ autem ad sacramenta, et cæremonias ritusque Mosaicos pertinent, quoniam solis Israelis posteris edita sunt, iis se negant obligatos esse. Non enim justi omnes, ac fideles Synagoga, et Judaico populo circumscripti erant: neque circumcisionis, ac reliquarum cæremoniarum usu et observatione tenebantur; aut proselyti esse cogebantur: sed hoc sponte sua, qui vellet, adjungebat ad ceterum professionis ad salutem necessariæ cultum. Sed nec Judæi ipsi partem illam ejus, quam præ se ferunt, religionis obtinent, quæ certo loco sic addicta est, et affixa, ut eam alibi præstare, sacrilegium habeatur. Ita nec sacrificia celebrare, nec agnum paschalem immolare, nec primitias offerre, nec alia facere licet illis hoc tempore, quæ ritualium veteris legis librorum omnes propemodum paginas implent.

III. Ad hæc eædem illæ Scripturæ, quæ ab Judæis celebrari ritus illos, et instituta jusserunt, non eos esse perpetuos, sed in alios cultus olim esse mutandos admonuerunt, cum primum Messias accederet; ut supra demonstravimus. Quamobrem quæ gentiles ad Israelitarum Deum, ejusque religionem, et obsequium, Messiæ ductu ac beneficio, transituros aliquando prædixerunt; non illis profecto servanda, retinendaque talia præscripsere, quæ ab eodem abroganda esse Messia testatæ sunt. Daniel ecce tibi propheta, post occisum a Judæis Messiam ducem, non amplius populum ipsius fore prædixit, a quo sit abnegatus: tum civitate, ac sanctuario dissipato, et stupenda ibidem abominatione constituta, sempiternam fore, hoc est usque ad mundi consummationem, et finem perseveraturam vastitatem affirmat.

(1) R. Moses tract. de Reg. cap. 12. ויחזרו בתשובה כולם לדת האמת :

Præclare hoc argumentum, et, qua cetera solet, verborum sententiarumque vi, et gravitate tractavit Chrysostomus oratione secunda contra Judæos [1] : ubi Danielis vaticinium illud explanat de abolitis Judæorum sacrificiis, deque urbe, ac sanctuario subverso, nec unquam instaurando ; idque ex eo probat, quod cum Judæi sæpius ad illud in integrum restituendum magno studio, et impensis aggressi sint, nunquam id efficere potuerunt : ut ante annos viginti, quam sermonem hunc haberet, accidisse refert [2], imperante Juliano apostata ; quod in ecclesiasticis nostris historiis ab illorum temporum scriptoribus memoriæ proditum tenemus.

IV. Quanquam quid nos tantopere necesse est in eo laborare, ut jam Messiam venisse persuadeamus obstinatis Judæis? Hoc enim ultro confitentur illorum primores, et magistri in talmudicis Digestis, quibus secundum Scripturas sacras plurimum fidei, auctoritatisque tribuunt. Non enim sic obbrutuerunt, ut non manifestissimis litterarum sacrarum convicti testimoniis, agnoverint intervallum illud, quod mittendo Messiæ præfinitum est, et eo amplius excessisse. Sed cur tamdiu feriatus, ac deses sit, varias, ut sunt nugandi artifices periti, causas proferunt. Licet antiquorum ex illa fæce doctorum responsa legere in tractatu Sanhedrim, capite undecimo. Inter hæc memorabile est istud, quod ex domo, sive schola Eliæ profectum ita memorant. « (1) Docuit domus Eliæ : sex millibus annorum mundus existet ; ex his duo millia erunt inanitas, (hoc est sine lege Dei,) duobus millibus erit lex, duobus millibus erunt dies Messiæ. Sed propter iniquitates nostras, quæ multiplicatæ sunt, excesserunt ex his quotcumque tandem excesserunt. » Quem locum enarrans Glossa R. Salomonis, exponit sic : ut posquam duobus annorum millibus lex duraverit, Messiam venire oporteat ; sed propter peccata populi nondum præfinito tempore venerit. Vides sententiam illam, quæ Eliæ scholæ tribuitur, satis cum communi Christianorum chronologia consentire ; quæ quidem hoc habet : quarto circiter millenario exeunte, Dominum Jesum Christum, qui Legis clausula est, in hunc mundum venisse. Mox in eadem Gemara ita legitur : « (2) Dixit Rab, (id est magister,) expleti sunt omnes termini, (adventui Messiæ præfiniti,) ac tota res non pendet nisi ex pœnitentia, et operibus bonis. »

Quapropter ex antiquorum Rabbinorum opinione constat, jamdudum tempus ortui Messiæ præstitutum a prophetis impletum fuisse. Quod vero reipsa jam extiterit, exortusque sit, majores suos affirmasse testis est R. Salomon Jarchi : atque illo ipso die natum esse, quo Hierosolyma postremo omnium est eversa. Sed ubinam sit, ac tam longas moras trahat, incertum esse. Sunt qui Romæ inter ægros, et leprosos latere dicant [3] ; tanta est recutitorum illorum insania, et impunitas mentiendi. De quorum somniis legendus Joannes Buxtorfius in libro de synagoga Judaica, capite 36.

V. Hunc vero Messiam non alium fingi posse, præter Jesum Christum, quem Christiani venerantur ; ex iis, quæ attuli, Scripturæ testimoniis, et eorum interpretatione, non quam Christiani locis illis accommodant, sed quæ ex Judæorum ipsorum magistris petitur, facile demonstratur. Primum nullus alius adduci potest, in quem tot oraculorum exitus, ac veri Messiæ signa, et κριτήρια congruant. Horum ista sunt exploratissima : Judæ tribus sceptro, id est imperio, vel civili jure, ac potestate destituta [4] : Hierosolymorum, ac templi, et sanctuarii vastatio, et perpetua solitudo [5] : sacrificiorum, ac rituum omnium legalium, qui certo loco circumscripti erant, peremptio : gentilium ad verum Deum, quem patriarchæ, ac prophetæ, et Israelitæ coluerunt, conversio [6] ; et idololatriæ profligatio [7] : denique intervallum annorum 490. quod ab instaurato templo jussu Persarum regis usque ad *Messiam ducem*, et ejus obitum, explicatum iri Daniel prædixit. Hæc signa nullum in alium dico competere, quam in Jesum Mariæ virginis filium. Nam nullus alius novam legem introduxit, pactumque novum, ac reli-

(1) Tom. 15. edit. Ven. Talm. tract. Sanhed. c. 12. fol. 97. pag. 1. תנא רבי אליהו ששת אלפים שנה הוי עלמא שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו :

(2) Ibid. pag. 2. אמר רב כלו כל הקיצים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעש ׳ טובים :

[1] Chrys. tom. 6. Hom. 23. pag. 333. et seq. — [2] Ibid. pag. 334. ver. 4.

[3] In Talm. Tract. Sanhed. can. 11. fol. 98. — [4] Gen. 49. — [5] Dan. 9. — [6] Gen. 49. et Isa. 55. — [7] Dan. 9.

gionem; in qua Deus Abraam, Isaac, et Jacob pro vero, et unico Deo colatur: quaque admissa, et accepta lege gentes idolorum superstitioni hactenus deditæ, illum sibi Deum ascivisse dicantur. Nullus item alius nominari potest, in quem notata illa propheticis oraculis intervalla desinant; quique subinde post illa completa, initium iis dederit, quæ statim subsecutura monstrantur. Etenim Muhammedes, quem Saraceni jactare poterant, sex propemodum seculis postea prodiit; cum amplius bis septuaginta hebdomadibus ab templi secundi conditu esset exhaustum: quo temporis spatio longe lateque propagata erat Christiana religio; et, Judaicis extinctis cæremoniis, nec non idolorum per totum Romanum orbem et in plerisque aliis regionibus servitute sublata, summus ille Deus, qui in sola Judæa notus ante fuerat, a gentibus adorabatur.

Recte autem Tertullianus in libro contra Judæos, sexto capite scribit, « Non potuisse cessare legem antiquam, et prophetas, nisi venisset is, qui per eamdem legem, et per eosdem prophetas venturus annuntiabatur. »

VI. Huc accedunt alia prophetarum prædicta de Messia, quæ adamussim quadrant in Christum Dominum. Velut est ortus illius de Bethleemi oppido, Michææ quinto capite: quem locum de Messia interpretantur paraphrastes chaldæus, R. Salomon, et David Kimhius. Item ejusdem cruciatus, mors, et eo spectantia reliqua; quæ de Messia in Psalmo 21. et Isaiæ 53. capite prodita sunt. Utrobique enim de Christo mentionem fieri, veteres Hebræi fatentur, quod de Psalmo 21. supra demonstravimus. De Isaiæ capite illo fidem facit talmudicus ille tractatus, quem sæpe citavimus, Sanhedrim, capite 11. ubi varia Messiæ nomina traduntur in Gemara: et hoc inter alia, *Leprosus domus Rabbi.* « (1) Doctores, *inquit*, nostri dicunt, Leprosus domus Rabbi nomen est ejus; quoniam scriptum est [1]: *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros portavit; et nos putavimus eum percussum, et cæsum a Deo, et humiliatum.* » Ita ex hebræo citant Rabbini. Septuaginta quoque: (2) *Et nos reputavimus eum esse in labore, et in plaga, et in afflictione.* Hieronymus ad hunc Isaiæ locum hæc adnotat: « Et nos putavimus eum esse immundum, sive ἐν πόνῳ, id est dolore, ut LXX. transtulerunt: pro quo Aquila, et Symmachus posuerunt leprosum; Theodotio, flagellatum. » Mox Symmachum transtulisse ait ἐν ἁφῇ ὄντα, hoc est *in lepra.* (3) Sic Hesychius interpretatur *tactionem*, aut *colorem lepræ.* Aquilam vero posuisse dicit Hieronymus ἀφήμενον, id est *leprosum:* « Quod multi non intelligentes putant, *inquit*, relictum; et alii legunt καθήμενον, id est sedentem. »

Nobilius in notis ad græca Biblia legit apud Hieronymum ἐν ἀλφῇ pro ἐν ἁφῇ, et ἀλφήμενον pro ἀφήμενον: tanquam ab ἀλφὸς deductum sit, quod *vitiliginem* significat. ut est in glossario veteri. Sed ἀλφῇ nescio an dicatur. Tum vero minime mutanda vox est ἁφῇ. Sed nec ἀφήμενον. Nam apud Hesychium lego ἀφήμενον esse τὸν ἄποθεν καθήμενον, *qui procul vel seorsum sedet*, id est habitat: quales sunt leprosi, qui ab urbibus, et hominum frequentia segregantur. Hinc autem animadvertimus, recte latinum interpretem in illo Isaiæ loco participium hebraicum נגוע quod proprie *percussum* significat, vertisse *leprosum.* Siquidem נגע *plaga* proprie pro lepra usurpatur, ut Levetici 13.

VII. His adjungendæ sunt prophetiæ duæ: quarum una est Zachariæ [2], *Ecce rex tuus*, inquit, *veniet tibi justus, et salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ.* Quem locum R. Josue filius Levi de Messia interpretatur [3], qui asinum insessurus erat: ubi et lepida fabella est de Sapore Persarum rege. Atque hujus quidem vaticinii fidem Dominus Jesus implevit: ut est Joannis capite 12. Altera prophetia est Aggæi, quæ sic habet [4]: *Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes; et veniet desideratus cunctis gentibus; et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum*, etc. *Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ.* Hanc prophetiam de Messia interpretatus est R. Hakiba omnium Thalmudistarum sapientissimus [5],

(1) Tract. Sanh. cap. 11. fol. 98. fine pag. 2. יהבגן אבורי חיורא רבי רבי שמו :

(2) Sept. Καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει.

(3) HESYCH. Ἀφὴ, αἴσθησις χειρῶν, ἤγουν ψηλάφησις, ἢ χροιὰ λέπρας.

[1] Isa. 53. 4. — [2] Zach. 9. 9. — [3] In Sanhed. cap. 11. fol. 98. pag. 1.

[4] Agg. 2. 7. — [5] In Sanhed. fol. 98. pag. 1

(ita eum vocat R. Moses in capite undecimo tractatus ultimi operis Jad, qui est de regibus, et Messia,) quod et R. Samuel in glossa testatur. Hinc autem firmissimum ducitur argumentum, quo et Messiam jam advenisse, nec vero latuisse, sed palam conspectum fuisse monstratur; nec alium porro quam D. Jesum a Propheta designatum. Etenim stante adhuc secundo templo Messiam extitisse, et in hoc ipsum templum venisse constat ex illo Aggæi loco : ut ex eo major posterioris gloria, quam prioris fuerit. Ecquis autem vel fingi potest alius, in quem cetera quæ paulo ante memoravi, Messiæ propria competant, qui templum secundum adierit, præter illum quem Christiani profitentur?

VIII. Hæc satis sunt, ut Judæos domesticis illorum testibus, et quidem omni exceptione majoribus, adigamus ad veri Messiæ confitendam οἰκονομίαν, et adventum. Nam quod venisse quidem, id est ortum esse ; sed nondum in apertum processisse, sed adhuc latere nugantur; multis de causis id est absurdum. Primum Scripturæ loca, quæ adduximus, absolute demonstrant, ex illis, quæ præscribunt, indiciis, certissime colligendum, non solum Messiam advenisse, et in rerum esse natura, ubi illa viderimus : sed etiam ea præstitisse quæ erant illius partium; hoc est novam legem, novumque pactum condidisse; ac gentes ad Dei, quem Israelitæ colunt, professionem adduxisse : tum sacrorum omnium Judaicorum et ipsius arcis Judaicæ religionis; hoc est sanctuarii vastitatem posteriorem fore Messiæ functione, qua [1] *pactum confirmabit multis hebdomada una.*

Deinde ratio illa, quam afferunt, cur tamdiu differatur ἡ ἐπιφάνεια Messiæ, cum dicunt id peccatis suis esse tribuendum, ideoque seria opus esse pœnitentia, ex qua promissi exitus pendeat; apud talmudicos doctores non satis constat : sed, quibusdam ita pronuntiantibus, alii refragantur. « Rabbi Eliezer dicebat, *inquiunt* [2], si Israelitæ egerint pœnitentiam, redimentur ; quia scriptum est, Revertimini, filii rebelles, sanabo rebelliones vestras. » Huic vero contradicens R. Josue opponebat illud Isaiæ [3] : *Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini.* Rursus illo Scripturæ locis aliis suam affirmante sententiam, iste contraria in speciem objiciebat alia. Cujus concertationis is fuisse finis perhibetur, ut R. Eliezer tacuerit [4]. Non igitur pro certo licet illis asserere, Messiam ideo differri, quod nondum pœnitentia satisfactum fuerit.

IX. Præterea hanc illorum excusationem egregie refellit Chrysostomus oratione contra Judæos tertia ; quo præeunte sic illorum pervicaciam expugnare licet : Cum nunquam peccandi populus ille finem fecerit : ut ex frequentibus, et vero acerbissimis prophetarum querelis, et expostulationibus apparet; qui horrenda illorum scelera, maxime idololatriam, iis exprobrant : quid esse causæ potest, cur illos Deus toties in captivitatem, et servitutem gentibus exteris, ac regibus deditos, certo expleto tempore in patriam, ac libertatem nihilominus revocarit : imo vero quoties ob peccata sua in illam calamitatem incidissent, simulatque pœnitentia ducti toto se ad Deum pectore convertissent, ac veniam opemque postulassent; non defuturum se pollicetur, sed quamlibet dissipatos pristinas se in sedes reducturum : hoc idem in postrema, et vero durissima omnium, ac diuturnissima captivitate nondum fecerit? Relegantur illa, quæ Deuteronomii capite 28. et sequente Moses prodidit : quanta, quamque horribilia populo Deus pœnarum genera denuntiaverit, si leges suas, ac mandata violaret, ab ejusque cultu desciscceret. Hujusmodi profecto illa sunt, ut legentibus, etsi ad eos proprie non pertineant, haud vulgarem metum, ac terrorem objiciant; et tamen subinde capite 30. fidem dat, si tot circumventi oppressique malis ad sese redierint, se illis propitium futurum. *Reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam,* inquit, *ac miserebitur tui ; et rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. Si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus ; et assumet, atque introducet in terram, quam possederunt patres tui, et obtinebis eam ; et benedicens tibi majoris numeri te esse faciet, quam fuerunt patres tui.* Cur igitur tamdiu cessat? cur ad illorum continuas preces, obsecrationes, obtestationes, quibus aures suas assidue pulsant, tot jam obsurdescit seculis, nec eorum miseratione commovetur? Quid hic autem peccata sua causantur? Quamvis enim gravia sint, multo iis tamen leviora sunt, quæ priscis illis temporibus admittebant, et ad quæ luenda barbarorum in potestatem divinitus tradebantur. Numquid idolis superstitionibusque gentilium implicantur? numquid Baali, et Astartæ sacrificant? num Molocho initiatos filios suos flam-

[1] Dan. 9 — [2] Talm. 10. 15. fol. 97. pag. 2.

[3] Isa. 52. 3. — [4] Talm. ibid. fol. 98. pag. 1.

mis devovent? Nihil horum hoc tempore simile faciunt. Nunquam ab idolis, cultuque dæmonum alieniores : nunquam Mosaicæ legis, ac cæremoniarum suarum, quantum ipsis fas est, observantiores fuerunt; neque tamen ab illa miserrima, et longissima calamitate, ac servitute extricare se possunt : non libertatem recuperare, non patriam sedemque divinitus sibi destinatam repetere, non templum aut sacrificiorum jus et usum instaurare per tot annos illis conceditur. Quis igitur non sentit, extremum illud esse istius gentis exitium, et hanc *abominandam desolationem*, quam *usque ad consummationem, et finem perseveraturam esse* Danielis prophetia denuntiavit? cum et illius causam haud aliam esse docuit, quam Messiæ, id est Christi ducis indignissimam necem. Quod parricidium, sive *Deicidium* potius, ut omnium, quæ ab illis aliquando perpetrata sunt, criminum atrocissimum et immanissimum fuit : sic extraordinariis, ac nunquam, ad irati Dei monimentum et exemplum posterorum, desituris expiari pœnis oportuit.

Sed de Incarnationis mysterio, quod hoc bifariam partito tomo quarto Theologicorum dogmatum, Deo aspirante, complexi sumus, disputandi finem faciemus.

FINIS TRACTATUS DE INCARNATIONE VERBI.

APPENDIX AD LIBRUM XIII.

IN QUA CATHOLICA DOCTRINA, IN EO LIBRO TRADITA, AB HETERODOXI CUJUSDAM OPPUGNATIONE DEFENDITUR.

—

CAPUT PRIMUM.

Scribendi occasio et argumentum. — 2. Ostenditur certis indiciis, heterodoxum esse, quem contra disputamus : maxime ex propositionibus quibusdam, quas cum hæreticis communiter propugnat.

I. Prodiere nuper in lucem complures libelli argumento ipso plausibiles; quod in his certa ratio proponebatur dirimendarum controversiarum, quas de quæstionibus ad gratiam spectantibus agitari sic cernimus, ut Ecclesiæ pacem intestinis motibus, discordiisque perturbent. Porro ratio præscribebatur hujusmodi, ut ad illas quæstiones explicandas disceptatrix, et arbitra Augustini doctrina caperetur. Harum lucubrationum auctor latere cupiens nihil de se, præterquam abbatem se esse, professus est. Et fefellit aliquandiu sub ista nominis dignitatisque larva; ut homo catholicus apud similes sui pro catholica laborare pace ac concordia videretur. Sed enim diuturna non potest, nedum perpetua latebra illius esse, quod per simulationem, ac fallaciam geritur. Et alioqui non deerant primis etiam in libris haud dubia, neque pressa leviter impuræ, et hæreticæ vestigia doctrinæ : quæ doctos, et acutos homines metu aliquo perstringerent, ne quis adversarum partium eam sibi personam induxisset, quo impunius ad fraudem, et perniciem catholicæ veritatis obreperet. Inter hæc complures in anonymum scriptorem, tanquam et catholicum, et abbatem, suppressis itidem ut ille fecerat auctorum nominibus, emissi sunt libri.

Quibus cum ille vicissim impigre respondisset, ac nihil de opinionum pravitate remitteret, sed in iis tuendis obstinatiori etiam animo persisteret; calefacta, uti fit, contentione, occultari diutius non potuit : sed paulatim, velut ἐξ ὄνου παρακόψεως, pro eo qui erat, agnitus, ac deprehensus est. Huc igitur non levibus conjecturis adductus sum, ut affirmantibus crederem, neque catholicarum esse partium, nec abbatem; sed unum ex ministris, aut ministerii candidatis, qui hac se velitatione probare suis, et venditare studeret. Hoc ipsum vero uti majore cum hostium damno, minore autem causæ suæ invidia faceret, unum se ex catholicis, et quidem Abbatem fecisse : quod nomen in honoratis familiis tralatitium jam esse cœpit, ut quibus adolescentibus clericatus ab nobilibus, et splendidis parentibus destinatus est; ut olim in palatinis officiis honorarii Comites; sic illi Abbates honorarii nominentur.

II. Equidem, ut ita persuasum habeam lucubrationes istiusmodi non ab homine catholico, nedum abbate profectas, sed ab Calviniano quopiam, qui ovis, imo vervecis sectarii, pellem lupino corpori circumdedit; ea sum justissima, quantum arbitror, ratione permotus. Video enim nulla re alia melius animantem ab alterius generis animante, quam voce, discerni. Sic leonem ex rugitu, ex latratu canem, bovem ex mugitu, lupum ex ululatu, ovem nos ex balatu dignoscere; et in eadem natura hominis, ac specie, diversas a se mutuo nationes sermonis proprietate distingui. Ergo et ab hæretico Catholicum merito secernet idem vocis, ac sermonis divortium. *Ex verbis enim tuis*, ait Christus [1], *justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis*. Quamobrem cum in omnibus illius scriptis, qui Abbatis sibi nomen usurpavit, hæreticorum germanæ, et ab catholicis discrepantes adeo voces, ac dogmata personent, quæ Synodicis decretis, ac Romanorum Pontificum edictis notata,

[1] Matt. 12. 37.

damnataque sunt; quid aliud, quam ejus hominem esse sectæ statuam, quacum sensu, opinione, et oratione conspiret? Mihi nemo fidem habeat, quisquis discernere per se ista poterit. Sibi credat ipsi potius, et cujusmodi sint illa recognoscat. Nihil inter illum, et Calvini alumnum quempiam, aut Lutheri, aut eorum interesse jurabit, qui Dordracenam Calvinistarum synodum ante annos triginta, vel præsentia sua, vel absentes suffragio et approbatione ratam fecerunt.

Quinque sunt præcipua, sexve capita partim hæresim olentia, partim suspecta, et eo sensu, quo ab illo propugnantur, cum catholica professione minime cohærentia, quæ libris suis intexuit, latino uno, quem de septem propositionibus ab theologica Facultate Parisiensi disceptandis edidit, ac reliquis deinde populari sermone conscriptis : quæ hoc loco describam.

Prima Propositio : *Semipelagianorum error est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse.* Cui affinis et annexa hæc est : *Deum nolle salvos omnes fieri, sed eos solos, qui reipsa salvi fiunt.*

II. *Nullam esse sufficientem duntaxat gratiam : sive nullam esse, quæ non sit efficax.*

III. *Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resisti.*

IV. *In veteri lege nullam affuisse gratiam sufficientem, etiam Christi meritis impetratam.*

V. *Dogma esse fidei catholicæ, Prædestinationem, sive electionem ad gloriam absolutam a Deo fieri ante prævisa merita, quæ ex fide, Christique gratia proficiscuntur.*

Horum prima quatuor, pro eo quem illis subjicit sensu, hæreticorum propria sunt, atque et synodicis confixa decretis, et ab catholicis theologis pro hæreticis magno consensu habita, et proscripta. Postremum, quatenus absolutam, sine præsensione meritorum, electionem ad gloriam, fidei esse dogma decernit, intolerandæ temeritatis est, eoque nomine damnandum. Ut autem appareat, quibus ex magistris doctrinæ labem illam, ac perniciem hauserit, et ut vanam non esse suspicionem, quam de personato hæretico librorum illorum consarcinatore cepimus, prudens lector intelligat ; duas ex illis tresve Propositiones seligam, in quibus consentire cum hæreticis suppositítium Abbatem, ab Catholicis vero dissidere, perspicuum faciam.

Prima propositio ab Abbate defensa.

Christum pro omnibus hominibus mortem minime pertulisse, hoc est ea intentione, ut quantum in ipso erat, omnibus ad salutem consequendam prodesset, errorem vocat libellorum scriptor, qui pro abbate se gerit. Sed eo sensu dici vere hoc affirmat, *pro omnibus, et singulis esse passum :* quod illius merita ad omnes ab æterno liberandos exitio sufficerent; tametsi non ad singulos, quantum in ipso fuit, ac sub conditione, salvandos intentionem ullam habuerit. Hoc et in latina de septem capitibus Diatriba docet, ad propositionem quintam [1] ; ubi et Semipelagianum illud esse dogma defendit : et in epistolis, ac novissime in Apologia contra dissertatorem anonymum scripta [2]. Cujus verba paulo post excutiemus.

Calvinianæ sectæ errorem hunc esse, late disputat Franciscus Fevardentius in libro quinto Theomachiæ Calvinisticæ, capite 15. ubi cum ministro disputans loquitur sic : « Hoc etiam inter vestrorum errores numero, quod in fidei Genevanæ Clypeo recensetur, nimirum Jesum Christum non pro omnibus hominibus mortuum esse. Idem de Calvino refert Paulus Windeckius in libro, quem de hoc argumento conscripsit, et nonnulla profert Calvini loca : quorum unus est expressissimus ex libro contra Tilmannum Heshusium, in quo asserit carnem Christi « pro impiis non esse crucifixam, nec sanguinem ejus pro eorum peccatis expiandis effusum esse. »

Theodorus item Beza « Christum pro impiis non effudisse sanguinem » docuit [3] ; tum [4], falsum, blasphemum, impium esse, dicere Christum, sive quod ad consilium Dei attinet, sive quoad effectum, pro reprobis crucifixum, et mortuum esse. » Quemadmodum autem ad eas Theodori voces etiam hæretici ipsi cohorruerint, narrat ibidem Fevardentius. Hieronymus quoque Zanchius [5], « Christus, *ait*, secundum propositum Patris pro ipsis tantum electis natus, precatus, mortuus, passus est. »

Verum ne Calvinisticæ factionis singulos appellem, licet universæ in unam congregatæ synodum congruentem cum larvato Catholico sensum cognoscere. In Dordraceno conventiculo, cujus in decreta Calvinianum nomen

[1] Pag. 30. et seq. — [2] Cap. 10. pag. 80. et c. 16. pag. 159. 162. — [3] Beza in Coll. Momp. p. 546. et seq.

[4] In 2. resp. ad illud Coll. pag. 216. — [5] In Præl. tom. 7. col. 272.

omne consensit, inter *Arminianorum*, sive *Remonstrantium* errores, illa ipsa, quam suppositicius condemnat Abbas, sententia traducitur, et Pelagianismi notatur. « Qui impetrationis, et applicationis, inquiunt illi [1], distinctionem usurpant, ut incautis et imperitis hanc opinionem instillent; Deum, quantum ad se attinet, omnibus hominibus ex æquo ea beneficia voluisse conferre, quæ per mortem Christi acquiruntur : quod autem quidam præ aliis participes fiant remissionis peccatorum, et vitæ æternæ, discrimen illud pendere ex libero eorum arbitrio se ad gratiam indifferenter oblatam applicante, etc. » Mox ait istos, « perniciosum Pelagianismi venenum populo propinare. »

In ejusdem actis synodi complurimæ illius sectæ professiones fidei, ac sententiæ referuntur, qua viritim, qua communi Ecclesiarum, ut vocant, decreto editæ, velut illa Davidis est Paræi [2] : « Christum proprie pro omnibus, et solis fidelibus, pro nullis infidelibus; et sic non absolute pro omnibus, et singulis hominibus mortuum esse. » Ac subinde eo sensu pro omnibus passum esse Christum dici asserit, quod « sufficientissimum hoc remedium fuerit peccatis omnium, et singulorum expiandis : » quæ est anonymi Abbatis ratio. Sic palatini ministri ac theologi [3] negant « intentionem Dei, ac Christi salvatoris fuisse, ut omnes et singulos redimeret; quamvis si amplitudinem, et sufficientiam λύτρου spectes, Christus pro omnibus mortuus esse dicatur in Scripturis. » Prorsus ita uti affirmat Abbas. Idipsum et Hassiaci Calvinistæ profitentur [4], necnon Ecclesiæ Nassovio-Wetteravicæ [5].

Habet et Genevensem Ecclesiam mirifice sibi consentientem anonymus, qui se abbatem simulat. Nam in thesi octava sic illa statuit [6] : « Pelagianum esse dicere, Deum per mortem Christi velle omnium et singulorum salutem, modo ipsi velint, et voluntatem hominis illam universalitatem determinare. » De sufficientia quoque Bremenses quidam theologi idem cum Abbate occinunt [7]. Tum Embdenses ministri de intentione Christi ac Dei illud Abbatis crocitant [8], « Christus ex intentione, consilio et decreto Patris pro solis electis mortuus est. » Idque deinceps latius explicant ac probant, quod operæ pretium sit legere, ut intelligatur quam egregie istis cum Abbate conveniat. In secunda parte actorum ejusdem Dordraceni conventus extant theologorum aliquot Calvinistarum non dissimilia judicia : uti Geldrensium [9], et Northollandorum [10] *intentionem Patris, et Christi* super salute omnium abnegantium; tum aliorum, quos commemorare nimis longum sit. Hæc enim ad concordiæ cum Calvinistis Abbatis illius specimen sufficiunt : ac plura qui volet, Antonii Richardi librum primum adeat [11], in quo diligenter collecta ista reperiet.

At Catholici ex adverso reclamant, imprimisque Tridentina synodus : cujus verba perperam, absurdeque contorquet pseudonymus Abbas; uti paulo post ostendam.

Malderus Antuerpiensis episcopus, vir peræque pius, et eruditus in Commentariis theologicis ita sentit [12] : « Opinio, *inquit*, illa Calvinistarum, quæ negat pro omnibus, et singulis Christum mortuum esse, toleranda non est. » Et alibi [13] : « Beza eamdem blasphemiam cum suis defendit, nempe Christum pro solis electis mortuum. » Ibidemque Calvinistarum hanc opinionem vocat « abominandum dogma, et errorem vere gravem, et antichristianum. » Par est Fevardentii, cujus paulo ante meminimus, de hac opinione judicium. Tum Claudii Xantonensis, Ebroicensis episcopi [14] : qui inter blasphemias illam numerat. Item Paulus Windeckius, quem supra citavimus; et Guillelmus Reginaldus [15], Jodocus Coccius [16], et complures alii, qui contra hæreticos hujus temporis strenue decertarunt.

Altera propositio, illius appendix.

Deum nolle, quantum in se est, omnes salvos fieri, simulatus Abbas existimat, dum « eumdem utriusque propositionis, hujus, et superioris, sensum et interpretationem esse » confirmat [17]. Atqui priorem sic exponit, ut nullam in Christo, uti nec in ejus Patre, fuisse voluntatem existimet, qua mortem suam omnibus ad æternam consequendam salutem, quantum in ipsis erat, prodesse voluerit.

In quo subscriptorem, imo magistrum, ac præsultorem, habet Calvinum. Hic in libro de æterna Dei prædestinatione scribit sic [18] : « Nunc jactet Pighius, Deum omnes velle salvos fieri; quum ne externa quidem doctrinæ prædi-

[1] In Dordr. Act. pag. 354. — [2] Pag. 301. — [3] Pag. 611. et 615. — [4] Pag. 617. et seq. — [5] Pag. 629. et seq. — [6] Pag. 639. — [7] Pag. 645. et seq. — [8] Pag. 658. et 659. — [9] Pag. 161. — [10] Pag. 182. — [11] Pag. 82. et seq.

[12] Mald. in 1. 2. qu. 3. Dub. 5. Memb. 1. — [13] In Antisy. c. 7. § 3. — [14] Lib. de atheismis Calv. pag. 321. — [15] Lib. 3. Calvinotur. c. 22. — [16] Lib. 2. Thess. ar. 7. — [17] Apol. pag. 82. — [18] Calvin. Tract. Theol. p. 707. Vide et 3. Instit. c. 14. § 16.

catio, quæ tamen spiritus illuminatione longe inferior est, omnibus sit communis. Agitatus olim a Pelagianis fuit locus iste.» En Armacanorum de Pelagianismo trita, et obsoleta nænia, quam eorum mulierculæ in conclavibus, interque pensa præeuntibus illis addiscunt. Hanc eamdem cantilenam audies ab Calvini discipulo Theodoro Beza in libro de æterna Dei prædestinatione contra Castalionem[1]. «Primum, *inquit*, affers eum Pauli locum, in quo dicitur Deus velle ut omnes salvi fiant. Vetus hæc fuit Pelagianorum objectio : ne tibi primo in mentem venisse putes.»

Ita Piscator in thesibus «impiam *ait* eorum esse sententiam, qui affirmant Deum omnes, et singulos homines, nemine prorsus excepto, salvos fieri velle.» Idem et Dordraceni in synodo sua decreverunt, cujus verba paulo ante reddidimus : et in iisdem actis, palatini theologi, et Calvini asseclæ ceteri vulgo prædicant[2].

Quibus catholici theologi constanter obsistunt : qui dum Christum ea intentione mortem oppetivisse docent, ut quantum in se est, et nisi per eos staret, omnes homines ab æterno interitu vindicare vellet, idipsum et de generali, sed conditionata, Dei voluntate sentiunt; ut supra demonstravimus. Itaque non dubitat Graverus, cum de Calvini absurdis agit, «hanc opinionem Calvinistarum, quod Deus nolit omnes homines salvos fieri, extreme impiam, et blasphemam» vocare.

Secunda, vel tertia propositio ab Abbate defensa.

Nullam esse communem omnibus gratiam, sive auxilium gratiæ sufficiens ad salutem comparandam, quod ex illa generali Dei, ac Christi voluntate tribuatur : sed omnem penitus Christi gratiam effectum habere suum; nec ei quemquam resistere; diserta est Abbatis sententia : maxime in Apologia contra dissertationem anonymi; qui postremus illius est fœtus. In hac[3] asserit ab Tridentino concilio «gratiam illam sufficientem, ac generalem everti, in quam intuentes dicimus Jesum Christum pro omnibus esse mortuum : » atque hanc in sequentibus paginis capitis 16. latissima disputatione refellit.

Quæ Abbatis, ac novorum dogmatistarum opinio tota Calvini est in libro secundo Institutionum, capite tertio, § 10. ubi illam prorsus eodem, quo isti, modo, et iisdem rationibus, atque Augustini testimoniis explicat, probatque. «Ac voluntatem movet (inquit de Deo gratia sua nos excitante loquens) non qualiter multis seculis traditum est, et creditum, ut nostræ postea sit electionis, motioni aut obtemperare, aut refragari : sed illam efficaciter afficiendo. Illud ergo toties a Chrysostomo repetitum repudiari necesse est : Quem trahit, volentem trahit; quo insinuat, Dominum porrecta tantum manu expectare, an suo auxilio juvari nobis adlubescat.» Addit hoc ipsum, quod novi dogmatistæ identidem oggerunt : «Talem fuisse hominis adhuc stantis conditionem concedimus, ut potuerit ad alterutram partem inclinare : sed quum suo exemplo docuerit, quam miserum sit liberum arbitrium, nisi Deus in nobis et velit, et possit; quid fiet nobis, si ad eum modulum suam gratiam nobis impertitur?» Postremo, «Medium, *ait*, quem sophistæ imaginantur, motum, cui obsequi, vel quem repellere liberum sit, aperte excludi videmus, ubi asseritur efficax ad perseverandum constantia.»

Longum est ea referre, quæ in tractatu de æterna Dei prædestinatione, et in libro tertio de libero arbitrio adversus Pighium, idem hæresiarcha scripsit : ubi Augustini testimoniis fretus iisdem omnino, quæ hæretici, et eorum subscriptor anonymus Abbas inculcant, sufficientem gratiam labefactare studet.

Eodem hæretico afflatus spiritu, non abbas, sed ex monacho apostata, Petrus martyr sufficientem, et communem omnibus oppugnavit gratiam, non aliis, quam quibus Abbas, et novi dogmatistæ nituntur, locis usus, et argumentis[4]. Tum vero catholicam, ac vulgo receptam ab theologis sententiam Pelagianismi, perinde ut illi, insimulare pergit[5]. «Recentiores autem theologi, vel sophistæ, *ait*, ne prorsus viderentur cum Pelagio convenire, ita statuerunt, gratiam quidem primum accedere; sed nostrum esse eam aut recipere, aut respuere. Atque hoc nihilo verius est, quam illud Pelagii.»

In Dordraceno quoque conventu, Calvinistarum frequentium judiciis illa eadem communis, ac sufficiens gratia repudiata est, tanquam Semipelagianorum propria. Ita David Paræus pronuntiavit[6]. Ita Ecclesiæ ejusdem professionis aliæ[7]. Tum Embdani theologi;

[1] Beza Par. 1. Tract. Theol. p. 419.— [2] Vide Ric. pag. 78. et seq. — [3] Apol. pag. 158. et 159.

[4] Vide loc com. Clas. 3. c. 1. § 38. et seq. — [5] Ibid. c. 2. § 12. — [6] P. 295. et 310. ac seq. — [7] P. 710.

quorum hic verba describam[1]: « Gratia interna, qua Spiritus S. movet, immutat, excitat, porrigit corda hominum, non tantum est sufficiens, verum etiam efficax. Ac proinde distinctio illa gratiæ in sufficientem, et efficacem, si non de externis mediis, sed de vero, et interno Spiritus tractu loquamur, minime nobis probatur. Retineant eam sibi Bellarminus, et Arminius. »

Scripsit epistolam Petrus Molinæus ad eamdem Dordracenam synodum; in qua de gratia illa sufficiente, ac reliquis plerisque capitibus, quæ in Abbatis epistolis disputantur, quid cum gallicanis omnibus hæreticis sentiat non minus copiose, quam aperte profitetur. Sunt autem hæc, quæ ibidem exponit, cum iis, quæ Abbas docuit, adeo consentanea, ut hic ex illo sumpsisse videatur. Ac sub finem epistolæ Molinæus ita scribit[2], « Gratiam universalem datam omnibus hominibus, quæ vel mediate, vel immediate sufficiat ad perveniendum ad salutem, nullam agnosco. » De hac vero epistola decretum fecere Dordraceni[3]; ut « de accuratissimo scriptoris judicio, et consensu in doctrina, gratiæ ei agerentur. » Nec dubium, quin honoris illius, et gratulationis particeps sit Abbas; quem non incredibile est Molinæi istius alumnum, et ab eo institutum, ac subornatum fuisse. Nam et alia quadam in epistola Molinæus idem[4], « Pessimum, *inquit*, quod reperio in opinionibus istis nuperis, est gratia ista sufficiens. » Quæ ab Abbate dicta possunt videri.

His gratiæ sufficientis, ac propositæ omnibus inimicis opponendi sunt catholici theologi: qui ex Tridentini concilii decreto illam se adversus hæreticos adstruere professi sunt; ut inter alios Dominicus Soto, Andreas Vega, Franciscus Horantius, aliique, quorum testimoniis usus est anonymus auctor Dissertationis primæ contra Abbatem[5]. Nec multum ad rem pertinet, quod in explicanda gratiæ illius permotione, et efficientia nonnulla sit inter catholicos istos theologos opinionum dissensio. Non enim ad negotium fidei pertinet celebris illa controversia. Pertinet autem ambarum consensu partium, sufficientis, quam Abbas negat, auxilii, gratiæque professio : ut, qui illam improbant, et anathemate damnati ab Tridentina synodo, et ab Catholicorum numero segregandi, atque hæreticis adscribendi communi omnium judicio censeantur.

Certe omnes S. Thomæ discipuli, ac doctrinæ illius addictissimi, cum de aliis ad eam spectantibus acerrime disputent, de sufficiente gratia nullam litem commovent; nec dubitant, quin sit in natura rerum istiusmodi aliqua. Testes sunt ejus rei doctissimi illarum partium theologi, Cumel, Petrus de Cabrera, Ledesma; quorum medius affirmat, adeo certum esse sufficientem dari gratiam « quæ adultis saltem omnibus in Christo tribuitur, ut oppositum sine errore affirmari non valeat. » Sic enim refert eruditissimus theologus, et episcopus Antuerpiensis Joannes Malderus[6], qui et ipse Calvino contrariam impingit opinionem. Nec secus existimat Andreas Duvallius præceptor olim meus[7], quem ante annos quinquaginta gratiæ dogmata in Sorbonicis scholis explicantem audiebam : ac penes me sunt illius dictata, quæ tum adolescens excepi; in quibus eadem lego de sufficiente gratia, quæ hactenus exposui : quæ typis sunt excusa postea.

Idem et collegæ illius, ac præceptoris mei Philippi Gamachæ sensus extitit : cujus fidem faciunt ipsius theologici commentarii[8]. Possum iis innumeros alios adjungere, vetustiores recentioresve scholasticæ Theologiæ magistros, ac sacrarum litterarum interpretes : qui per catholicas omnes academias celebri pietatis, ac doctrinæ laude præstiterunt. Qui quidem tum hoc de sufficiente gratia dogma, tum alia, quæ sub Abbatis nomine ac persona nuperus ille vellicavit auctor, pro exploratissimis ac plane catholicis habuerunt. Verum ad id, quod modo propositum habeo, satis ista sunt, quæ ex multis pauca libavi, ut ex iis confici, intelligique possit, in tractandis duobus, tribusve capitibus, quæ in specimen adduximus, sic Abbatem esse versatum, nihil ut ab Calvino, Calvinique discipulis illius abhorreret oratio : sed iisdem sententiarum, argumentorum, ac pene verborum vestigiis insisteret.

Quæ res conjecturam illam vehementer affirmat, quam fecisse nonnullos initio dixi : non catholicum, aut abbatem hunc esse, sed Calvini gregalem nescio quem, qui personatus in scenam irruperit. Sit igitur opinio ista verior ; in quam et ratione convicti, et alioqu voluntate propensi magis inducimur. Libentius enim facio, ut de catholicæ fidei dogmatibus certamen instituens, cum legitimo hoste,

[1] P. 745. — [2] P. 410. — [3] P. 411. — [4] Apud Mald. in 1. 2. fol. 785. — [5] C. 14. et seq.

[6] In 1. 2. qu. 111. art. 3. Dub. 5. memb. 5. — [7] Tom. 1 Tract. 1. de grat. q. 1. art. 1. p. 406. — [7] Gamach. in 1. 2. qu. 113. cap. 5 pag. 377.

id est hæretico, quam cum homine catholico contendam.

Sic agam itaque deinceps scriptore cum isto, tanquam cum alieno, et hæretico : nec eum tamen, quem quis sit nescire volo, durius, et inclementius appellabo; quanquam aliter de me meritus est, qui rixæ, quam cum anonymo privatim exercebat, ἐκ περιουσίας meum nomen immiscuit. Sed contemnenda scilicet ista sunt : et habenda ratio est, non quid illo dignum sit; sed quid catholicam moderationem, a qua, perinde ut a fide, multum alienus est, deceat. Quamobrem nihil nisi *heterodoxum* illum nominabo postea : quod *sectæ alterius et opinionis hominem* significat.

Ad extremum mihi ingressus in hanc concertationem fore aptissimus videtur, si de eo disputare incipiam, a quo litigandi initium est profectum. Id vero est, an ad explicandas controversias, quæ de Tridentini concilii decretis de gratia inter Catholicos existunt, conciliatrix advocanda sit Augustiniana doctrina.

CAPUT SECUNDUM.

1. An ex Augustini doctrina Tridentini concilii decreta de gratia explicari oporteat. — 2. De quo heterodoxi castigatur opinio, et ab eo proposita regula refellitur. — 3. De Tridentinis decretis, quatenus inter Catholicos possit esse controversia. — 4. Multis modis confutatur heterodoxi cautio de illorum decretorum interpretatione.

I. In heterodoxi decreto quædam ante non obtuso lectori animadvertenda sunt, ex quibus quale istud sit existimare possit. Est autem in hanc formulam conceptum : *Cum de gratia agitur, ea Tridentini concilii loca, de quorum sensu disputatur inter Catholicos, ex Augustino interpretari oportet : cujus in condendis de illo mysterio decretis suis tum sententias, tum etiam verba synodus illa mutuata est.*

Hoc in edicto id imprimis observandum est; de iis agi decretis synodi Tridentinæ, quæ ad fidem attinent, hoc est, quæ inter fidei capita, vel articulos censeri voluit Synodus : ut qui aliter sentiat, pro hæretico sit judicandus. Talium ergo capitum sensus ad decidendas Catholicorum inter se controversias ex Augustini libris, doctrinaque repetendus erit : ut heterodoxi jubet edictum.

Deinde notandum et illud venit; non earum controversiarum, quæ de Tridentinis decretis Catholicos inter et hæreticos agitantur, sed earum duntaxat, quas inter se Catholici movent, arbitrum illic Augustinum præscribi.

Tertio memoria retinendum hoc est; interpretationem Tridentinorum locorum, quam ex Augustino arcessendam statuit heterodoxus, talem esse debere, ut controversiam dirimere possit, hoc est, certi aliquid definire, in quod pars utraque conveniat, et litigare desinat.

Denique sciri et hoc oportet; *interpretationis decreti,* quod ad fidem spectat, eam esse vim, ut enuntiati, vel orationis, qua decretum continetur, verum, proprium, ac germanum exprimat sensum, qui ejusdem conditionis, proprietatisque sit, cujus est decretum ipsum : hoc est, cum ad assensum animi refertur, uti verus, vel falsus sit; et eo veritatis, aut falsitatis genere, ac gradu, quo decretum ipsum. Quod autem ad Tridentina decreta spectat, ea nonnisi vera sunt, et eo veritatis genere, quod ad fidem pertinet. Quare sensus illorum, quem vera et germana interpretatio iis adhibet, perinde fidei catholicæ firmitatem habet, de qua non magis dubitare fas sit, quam de Apostoli doctrina : ut ex heterodoxi Apologia post paulo demonstrabitur.

II. His animadversis, edictum illud non absurdum solum esse defendo; sed etiam minime cohærens, a seque dissentiens. Primum enim nulla inter Catholicos de Tridentinæ synodi decretis ad catholicam de gratia professionem spectantibus potest esse contentio. Catholicos dico, quales, si sapit, intelligere oportet edicti conditorem, doctos scilicet, et eorum intelligentes, quæ de gratia Catholicis omnibus Synodus credenda proposuit. Nec de iis quæstionibus loquor, quæ doctrinæ illius, et decreti consectariæ sunt, et a theologis probabiliter, nec sine contentione aliqua dis-

putantur. Non enim quæ sunt ejusmodi, fide esse certa Synodus voluit : sed quæ obvia sunt, et simplicia, quæque mediocris ingenii captus intelligentia consequi potest. Nam talia esse debent, quæ ad assensum fidei Christianis objiciuntur ; uniusmodi scilicet, nec ambigua, aut intellectu difficilia nimis et in multiplici notionum ambitu posita. Ut autem melius quæ dixi percipiantur, in fidei dogmatibus discernenda sunt duo : alterum est, ipsa, ut sic loquar, articuli substantia, quam fidei nostræ proponit Ecclesia : alterum, consequens quiddam, quod ex illa argumentando deducitur.

Ut, exempli causa, ex duabus naturis unam Christi coalescere personam, et eumdem esse Deum pariter et hominem, catholica statuit Ecclesia. Hoc igitur fidei caput est, de quo controversia nemo potest movere Christianus. Sed utrum humana ipsa substantia proprium habeat existendi modum ; an, ut subsistendi, alienum, ac divinum, res est in opinione sita : quemadmodum et illud, an ex ambabus naturis persona composita censeri debeat : et ejusdem generis alia, quæ ex jactis fidei principiis in utramque partem disputando nectuntur ab Scholasticis. De his enim, ut acres interdum, sic ab fidei periculo remotæ controversiæ, et eo ipso licitæ, inter Catholicos oriuntur. De priori vero genere, hoc est asciti in auctoritatem canonicam *articuli substantia*, nemo Catholicus a Catholico dissentit. Norunt enim omnes, qui quidem ad controversias de iis habendas idonei sunt, quid illis decretis cautum, ac determinatum fuerit : quod, ut dixi, simplex, et minime perplexum, ac laciniosum esse solet. Cetera sic versantur in scholasticis, et eruditis concertationibus, ut aliter alii sentiant ; et, ad fidem pertinere istis asserentibus, impune illi negent. Neque vero quoniam ex rato, et constituto fidei capite probabili ratione collectum est aliquid, ideo pro tali necesse est haberi : aut ab Synodo, quæ prius decrevit, posterius hoc consectarium, fixum, ac definitum esse fateri cogimur ; cum cur hoc negetur sua quoque parti alteri probabilis ratio constet.

III. Quamobrem, quod in heterodoxi edicto positum est : Earum controversiarum, quæ de synodalibus Tridentinorum Patrum decretis de gratia nascuntur inter Catholicos, explicationem, ac decisionem ex Augustini doctrina petendam esse ; speciem, ac pompam habet, quæ fallit imperitos, reipsa vero futilis est, nec secum cohæret. Non enim Catholici cum Catholicis, ut jam demonstratum est, de istis decretis, et obvio, ac primario illorum sensu (quo solo catholica fides obstringitur) controversiam habent ; sed cum hæreticis tantum : ad quos coercendos, et convincendos adhiberi potest, ac solet Augustinus ; quanquam vicissim et illi Augustino teste, ac suffragatore glorientur. Illud, quod institutæ disputationis est, pugnamus iterum, et insistimus ; ad eorum locorum interpretationem, in quibus Tridentina synodus quid de gratia credi oporteret Ecclesiæ præscripsit, in eum finem Augustinum assumi non posse, ut natæ inter Catholicos de illorum sensu controversiæ decidantur : quia nullæ inter Catholicos existunt hujusmodi, quæ ad principalem, ac fidei professioni necessarium sensum pertineant ; sed ad consectaria solum illius, et consequentia : quibus obligare nos Synodus noluit ; sed ea liberis theologorum judiciis, ac certationibus reliquit.

IV. Atque ut edicti vanitas omni ex parte constricta teneatur, age demus hoc heterodoxo latori legis, quod a nobis nonnisi precario impetrare potest ; de sensu Tridentini alicujus decreti de gratia contendere inter se Catholicos, et ex illius formula, litis ab Augustino disceptationem reposci : sic, opinor, instituenda res erit : Quoniam in ista contentione Catholicorum hoc agitur, ut decreti Tridentini, quod fidem exigit, verus et nativus sensus obtineatur, necesse est ut interpretatio ipsa ex Augustini doctrina, librisque confecta, et enucleata, fidei certitudinem habeat. Etenim decreti verba nonnisi ex sensu, et explicatione vim capiunt, ac firmitatem fidei. Quare tantidem esse debet decreti sensus ex Augustini scriptis expressus, quanti est ipsum synodale decretum : ut ex æquo sit pro hæretico judicandus, qui ab alterutro dissentiat.

Nam qui de canone aliquo rem fidei continente ab Tridentina synodo edito altercantur inter se theologi, hoc, puto, requirunt, quid sit catholica fide tenendum ex mente, ac decreto Concilii : nec eorum aliter controversia terminari potest, quam si arbitræ Augustini doctrinæ sententia sensum aliquem ejusmodi repræsentet, non cui, tanquam probabili duntaxat, pars subscribat utraque ; sed qui fide catholica certus, indubitatusque teneatur. Nam si probabilis tantummodo sit, non omnem contentionem exhauriet, neque litem resolvet : integrumque pars habebit altera, eo sensu repudiato, probabilem alium amplecti.

Quocirca persuasum hoc esse debet heterodoxo, parem et eamdem cum Tridentino decreto certitudinem esse fidei in Augustini doctrina; quod citra ambages asseverat in Apologia sua, ita scribens [1] : « Augustini doctrinam tam arcte colligatam esse cum Sedis apostolicæ doctrina, et Apostoli ipsius, ut illius damnari doctrina nequeat, quin simul utraque ista damnetur. » Neque vero tam certa solum, quam Tridentinum est decretum, hujus explicatrix Augustini videri debet oratio : sed etiam perspicua magis, et intellectu facilior; tum ab omni controversia, et contentione remotior. Nam si nihilo dilucidioribus verbis concepta sit, sed ejusmodi, ut de sensu illorum Catholici inter se contendant, manifestum est non satis consulto ad interpretanda synodi Tridentinæ decreta Augustini libros admoveri.

V. Prorsus igitur heterodoxi præscriptio eam vim habet, ut quoties decreta Tridentini concilii de gratia Catholicis obscura videntur, ac de eorum sensu contraria sentiunt, statim ac prolati fuerint illi Augustini libri, ac loca illa, ex quibus synodalia sunt confecta decreta, omnis horum detrahatur ambiguitas, et obscuritas : ac si ipse revivisceret Augustinus, deque controversia illa Catholicos inter ex decretis orta synodalibus arbiter sederet, non aliis verbis, ac sententiis eam decideret, quam quæ illius in scriptis hodie leguntur. Hoc omnino ex heretodoxi tota illa disputatione consequens est; quod ipsum tamen perplexi aliquid, et absurdi secum trahit : ac miro modo fit, ut quo illud argumento probare studet, eo ipso non esse probabile demonstret. Sic enim loquitur : Idcirco in controversiis Catholicorum, quæ de sensu Tridentinorum decretorum de gratia nascuntur, interpretationem ex Augustini doctrina comparandam esse, quod in illis scribendis non sententias duntaxat illius, sed etiam verba, mutuata est Synodus. Atqui hæc ipsa ratiocinatio persuadet, non posse decretorum illorum explanationem, neque controversiæ disceptationem ex Augustino satis idoneam confici. Etenim Tridentini Patres, cum ex Augustini libris sententias, et verba seligerent, quibus decreta sua conderent, illa utique sumpserunt, quæ omnium ad id, quod sancire et significare vellent, aptissima judicabant. Sunt autem hujusmodi, hoc est idonea maxime, illa verba, illæque sententiæ, quibus clarissime, ac disertissime enuntiata illa declarantur. Non enim, magis expressis et apertis relictis, minus evidentia, et perspicua caperent. Quod si facerent, imprudenter facerent : et ideo minime fecerunt; quia nihil nisi prudenter, et ut decebat, ab illis factum esse convenit. Qua re constituta, sequitur nullam ex Augustini monimentis sententiam aliam ad Tridentina explicanda decreta proferri posse : quoniam cum hæc ex Augustini clarissimis omnium verbis, sententiisque contexta sint, necesse est quidquid præterea ex eodem Augustino capiatur, id eo, ad quod declarandum adhibebitur, minus explicatum ac liquidum videri. Nam ut in canonibus, sive anathematismis, propter brevitatem, clariora putentur alia esse prætermissa : certe in capitibus, quæ eamdem fidei summam collatare, ac diffusius explanare solent, comprehendi poterant, et profecto debebant; ut quæ Catholicis credenda proponerent, tum ipsi melius intelligerent; tum, quod spectasse se Synodus ipsa testatur, minus difficultatis, ad quam declaratione opus esset aliqua, relinquerent.

VI. Qua in re consideranda maxime sunt Synodi verba, quibus ea, quæ statuerat, rata, et omnibus probata esse voluit : tum etiam perspicua sic haberi, *ut declarationem minime postulare viderentur*. Nam cum ibidem ostendit, a quo declaratio decretorum illorum petenda sit, si difficultas oriatur aliqua, ob quam illa sit opus; non incertum, et perpetuum *difficultati* isti, ac *declarationis* necessitati tempus præfinit, sed breve aliquod spatium, et decretorum promulgationem proxime consequens. Sic enim loquitur : « Quod si in his recipiendis aliqua difficultas oriatur, aut aliqua inciderint, quæ declarationem, quod non credit, aut definitionem postulent, etc. » Nempe proxime consecutum tempus indicat, quo publice proposita decreta, et per provincias, ac civitates recepta sunt, atque ab iis, quorum intererat, Catholicis explicata. Quo tempore si quid forte quæstionis incideret, ab Romano Pontifice per eos præsertim, *quos eidem tractando negotio* præfecisset, postulandam illius decisionem esse censuit. Quocirca tanto post intervallo, cum ea potissimum, quæ ad fidem spectant; (quæ quidem ceteris expeditiora, et intellectu faciliora esse debent : ut de his propterea temporis illa, quam notavi, proximitas accipienda sit;) cum igitur synodica fidei decreta toties, ac tam diligenter excussa, examinataque fue-

[1] Apol. c. 11 p. 91.

rint; præsertim ob anxiam, et morosam in illis versandis hæreticorum industriam: nullus de eorum sensu inter Catholicos hæsitandi locus est relictus, nulla controversiæ seges, ad quam componendam disceptatore sit opus, aut interprete. Soli restant hæretici, perpetui Romanæ Ecclesiæ, ac Tridentinæ synodi hostes, qui hujus decretis obstrepunt, et fidem abrogant, atque in devios, et contrarios sensus illius placita detorquent. Contra hos armandi sunt Catholici, ut occurrere possint captionibus eorum auctoritate veterum, ac præ aliis Augustini; quam et illi anteponunt ceteris, et a suis partibus stare tam falso, quam odiose gloriantur.

Emendabit ergo legem suam, si sapiet, heterodoxus nimis tumultuarie, et inconsiderate scriptam: et quod de Catholicorum inter se controversiis edixit, ad eas accommodabit, quas illi cum hæreticis instituunt, tam Lutheranis, et Calvinistis, quam novis dogmatistis, qui Tridentinæ synodi decretis ore, ac verbis assentientes, re, ac proposito animi acriter obsistunt; et per speciem Augustinianæ doctrinæ, turbant pacem, scindunt unitatem, Sedis apostolicæ sanctiones, et legitimas synodalium canonum interpretationes cavillando elevant, et eludunt.

VII. Brevis hæc, sed utilis animadversio tanquam everriculum erit ἐνστάσεων aliquot heterodoxi: qui contra anonymi adversarii sui dissertationes ambas disputans, me quoque in eamdem altercationem inclusit, et quod in ejus edicto reprehensum est, meo id exemplo purgare, ac tueri se posse credidit. Itaque sæpius hoc inculcat[1], idem, cujus arguebatur ipse, commisisse Petavium, ut Tridentinorum dogmatum interpretationem ex Augustini libris arcesseret. Verum ex iis, quæ paulo ante notanda diximus, intelliget non eamdem esse causam utriusque. Etenim quod ex Augustini libris Tridentinum decretum de libero hominis arbitrio utriusvis optandi potestatem habente defendere volui, feci hoc ibi, ubi rectum fuit, ac necesse facere: nimirum in ea controversia, quæ inter Catholicos et Calvinistas, ac Lutheranos, tum amborum asseclas vertitur: non in ea, quam soli habent inter se Catholici; illi, inquam, Catholici, qui non appellatione sola nominis istius, sed re, ac doctrinæ professione censentur. Horum enim posterius in usum venire non posse, quod edictum anonymi heterodoxi continebat: prius autem utiliter institui, satis hucusque demonstravimus. Desinat itaque deinceps heterodoxus meo ex instituto, et exemplo temeritati suæ patrocinium obtendere: hoc est ex amborum comparatione turpiorem, ac desperatiorem causam suam reddere.

CAPUT TERTIUM.

Augustini doctrinam intellectu esse difficilem, deque ea controversias oriri inter Catholicos. — 1. Heterodoxi calumnia. — 2. Quæ ex ipsius placitis diluitur. — 4. tum ex Catholicorum sensu adversus hæreticos disputantium.

I. Bene hoc anonymus auctor in priori Dissertatione monuerat, nequaquam, ut Abbatis supposititii lex jubet, si quæ de fidei decretis ad gratiam pertinentibus controversiæ orirentur inter Catholicos, ex Augustini doctrina posse dirimi: quod non minor de Augustini esset sententia doctorum hominum contentio. Displicuit hoc heterodoxo, et ad Augustini contumeliam traxit, quod ulla diceretur esse de illius verbis, sententiisque controversia. Itaque mirifice contorquet se, ac nescio quibus intemperiis actus probris, et conviciis dissertatorem lacerat; hunc insolentem, hunc temerarium appellat, quod Augustinum scripserit haud adeo perspicuum esse, ut non de hujus interpretatione graves inter eruditos homines fuerint, et hodieque sint controversiæ. Hoc cum ita verum, certumque sit, ut nemo nisi ignarus rerum omnium nescire; nemo qui sciat, nisi inverecunde negare possit: tamenne qui hoc dicat, temerarius et in-

[1] Abb. in epist. ad Præf. pag. 4. 5. 7. et in Apol par. 1. pag. 5. et 75. et par. 2. pag. 1.

solens habeatur? Quibus vicissim dictis configenda tanta procacitas erat, si tanti esset heterodoxus iste, ut quod per iram, et impotentiam jecit, æquum esset id nos serio prævertier?

At etiam calumniose, fraudulenterque Dissertationis verba retulit; dum Augustinum *auctorem* illic[1] nominari dicit *obscurum* et *intricatum*: necnon,[2] *confusum et perturbatum, inordinatumque scriptorem.* Atqui nihil horum in Dissertatione simile reperias. Ibi capite secundo ratio hæc adfertur, cur Augustini doctrina controversiarum de gratia ex Tridentinis decretis exortarum arbitra, et interpres adhiberi nequeat inter Catholicos; quod *non sit intellectu facilis,* et *huic ipsi interprete sit opus.* Tum hoc additur[3]: « Non enim ignorare potest, de Augustini mente, ac sententia jampridem acriter inter se contendere catholicos, et eruditos theologos: quod argumento sit, haud illam adeo expeditam, et in proclivi esse positam. » Hæc omnia, si bene latine novimus, nihil aliud significant, nisi *intellectu facilem* non esse Augustinianam doctrinam; nec ejusmodi ut non de illius sensu dubitari, et controversia moveri possit. An qui *facilem ad intelligendum* aliquem scriptorem negat esse, hoc ipso *confusum, intricatum, perturbatum et inordinatum* esse pronuntiat? Apostolus certe Petrus in epistolis Pauli *quædam esse* dicit *difficilia intellectu;* utrumnam propterea scriptorem eumdem *confusum ac perturbatum* appellasse putandus est? Et Augustinus ipse ad Psalmum 17. « In prophetis, *inquit,* atque in omnibus divini verbi prædicatoribus obscura doctrina est. » Equidem nescio ridenda magis sit an severiore stilo plectenda heterodoxi illius tam insignis vecordia; in quam eadem iterata calumnia toties incurrit.

II. Sed eo revocemus animum, quod in secundo illo capite Dissertationis recte animadversum esse diximus, et in Apologia præfracte negat heterodoxus: Augustini doctrinam, haud ita facilem ad intelligendum esse, ut non docti inter se Catholici de illius explicatione contendant; ex quo consequens sit, minime ex ea tolli, dirimique controversias posse, quæ de Tridentinis decretis inter Catholicos existerent. Hoc qui non videt, prorsus harum litterarum est rudis: qui sciens negat, huic communis ante sensus est optandus, quam ad dedocendum ratio cum eo aliqua conferatur. Multa multorum sunt incredibiliter, et improbe, ac sine ullo pudore dicta; sed omnia superat, et extra tolerabilis licentiæ fines egreditur commentum illud heterodoxi: ita claram et perspicuam Augustini esse doctrinam ut de ea nulla sit inter Catholicos movendæ controversiæ justa ratio. Atqui res ipsa per sese loquitur. Et ut heterodoxi frontem valentius pulsem, age pro se ipse nobis respondeat, ecquid Catholicus haberi cupiat. Non negabit, quandiu ludum suum in scena peraget.

Igitur Catholicus ille Deum non putat omnium ad salutem adducendorum communem voluntatem habere, et ex ea intentione animi, idonea comparandæ salutis omnibus auxilia destinare: ita ut iis, qui reipsa pereunt, non divina voluntas, neque gratiæ præsidium; sed illi potius divinæ voluntati gratiæque defuerint. Falsum id absurdumque esse jurat heterodoxus, homo sua opinione Catholicus. Idem etiam judicium facit de Christo salvatore; quem negat ea intentione passum, ut ad omnes, quantum in se erat, mortis ac passionis fructus suæ pertineret, et ad eos applicaretur. Quin ille ipse sufficientem, quam vocant, et ab efficaci distinctam gratiam esse nullam existimat: ac cetera ejusdemmodi credenda fidei catholicæ objicit, quæ primo capite commemoravi. Porro nulla alia se causa, cur ita statuat, commoveri impellique profitetur, nisi quod Augustini talem arbitratur fuisse sententiam: cujus auctoritas in iis quæ ad gratiam, ac prædestinationem attinent, rata sit, et sacrosancta.

III. Nunc de iis volo respondeat, qui alia omnia sentiunt, quæ illic percensui. Eosne judicet, inquam, esse catholicos, qui quod heterodoxus asserit, falsum universi, complures hæreticum esse pronuntiant; Joannem Malderum Antuerpiensem, Claudium Xantonensem, episcopos, Paulum Windeckium, Guillelmum Reginaldum, Jodocum Coccium, Graverum, Cumel, Cabreram, Ledesmam, Andream Duvallium, Philippum Gamachæum, tum alios theologos, quos adversus supposititii Abbatis illa decreta testes et suffragatores appellavit prioris auctor Dissertationis, una cum Senonensi concilio, aliisque proxime ante, vel post Tridentinum Christiano toto orbe celebratis? Quid acade-

[1] Apol. cap. 4. pag. 31. et 32. *Un auteur obscur et embarrassé.*

[2] Ibid. cap. 9. pag. 73. *Un écrivain confus et embrouillé.* —

[3] Diss. primæ pag. 12.

miæ catholicæ omnes; omnes qui vivunt hodie theologi; paucis exceptis, quos pestilens aura novi dogmatis afflavit? Quo in numero illos habeat, dicat heterodoxus. Si catholicos neget : jam, persona posita, catholicus et ipse Abbas videri desinet, atque apprime se heterodoxum, id est hæreticum probabit. Sin eos pro catholicis agnoscet : cum iidem ex Augustini scriptis et doctrina quæ sentiunt hausisse, ac defendere se profiteantur; tandem hoc quod cupimus obtinebimus : de Augustini sensu, et interpretatione non minimam inter se theologos catholicos habere controversiam; adeoque verissimum illud esse, quod, si saperet, non abnueret heterodoxus; haud esse facilem intellectu doctrinam, ac sententiam Augustini in iis, quæ ad gratiam pertinent; et in contrarias partes argumentando, explicandoque posse distrahi.

Ubi est igitur decretum illud heterodoxi? ubi præclara illa regula declarandorum Tridentinæ synodi canonum de gratia ex Augustini auctoritate confecta? aut quis altercationum istarum exitus erit, si illam adhibeamus arbitram doctrinam, ad quam enucleandam, et explicandam, alius sit nobis quærendus arbiter, et interpres?

Nimis equidem velim heterodoxum, vel alium quempiam ejus similem, quales sunt novi dogmatistæ, cum Catholico aliquo disputantem videre; mediis inter utrumque positis Augustini commentariis. Quis, putas, litis, ac rixæ finis esset, si, de uno aliquo controversorum capitum pugnantibus ambobus, vicissim uterque sua proferret ex illis libris testimonia, quibus causam suam potiorem esse monstraret? Legeret heterodoxus quæ vellet illius loca, quæque suffragari sibi crederet : alter vero quæ a se facerent vicissim opponeret; et ab adversario prolata in suum commodum interpretando verteret. Idem et heterodoxus in objectis sibi Augustini sententiis tentaret facere. Quid ageret, aut quem contentionis exitum suo illo præscripto expediret heterodoxus? Non alium, opinor, quam quo insulse in Apologia nonnunquam utitur : ut rei evidentia convictus ad θεασμοὺς, et intempestivas exclamationes, ac vota precesque stilum conferat; quibus bonam mentem adversario suo comprecatur, quam cum pudore ipse funditus amisit.

IV. Nam quod ad eludendam Dissertationis exceptionem istam de Augustianianæ doctrinæ non *confusione*, ut calumniatur, sed *ad intelligendum difficultate*, Scripturarum sacrarum exemplo se tuetur heterodoxus [1] : nullum ad causæ suæ perniciem validius telum ministrare nobis potuit, quod merito quidem anonymus in priore dissertatione jam objecerat [2]. Nam cum hæretici hac ætate passim ad disceptandas fidei controversias unicam adhibeant regulam, Scripturam sacram; Catholici ex adverso præscribunt, ideo scriptum Dei verbum ad dirimendas illas controversias, altercationesque pacandas minime sufficere, quod propter obscuritatem varios in sensus, interpretando trahitur : ut de illius certa, et liquida sententia multum disputari necesse sit, antequam hoc ipsum, quod intendimus, ex illo velut principio confici possit. Quod idem et de Augustiniana doctrina haud paulo justius usurpare licet adversus heterodoxi commentum; neque propterea de Augustini dignitate detrahitur aliquid : uti nec Scripturarum auctoritatem in earum causanda difficultate minuunt Catholici; quam in epistolis Pauli, ut jam diximus, vertex apostolici collegii Petrus agnovit.

[1] Apol. c. 9. p. 77.

[2] Cap. 2. pag. 21.

CAPUT QUARTUM.

Disputatur de ea quæstione, an Deus omnes homines salvos fieri velit, et quo sensu : tum de Christi morte, an pro omnibus ea suscepta sit. — 2. Constituitur status quæstionis, ac sensus enuntiationis utriusque. — 3. Heterodoxi absurda de illis opinio. — 4. Quæ ex Tridentini concilii auctoritate convincitur. — 6. Quacum veteres consentire docetur. — 7. Altera cavillatio heterodoxi discutitur.

I. Atque ut de singulis modo capitibus heterodoxi, quæ hæreticam indolem sapere dixi, sermonem instituam, ab eo quod primum positum est initio capto, perspicuum faciam quanta in opinionis pernicie, ac doctrinæ catholicæ inscitia versetur. Est autem caput hoc bifariam partitum : nam et divinam in omnes homines ad salutem adducendos voluntatem, et Christi propositum ac consilium tolerandæ itidem pro omnibus mortis, ac passionis continet. In utroque vero plurimum aberrat heterodoxus, ac Tridentini decreti sententiam præpostera enarratione depravat : nec Augustini postremo, quo auctore nititur, sensum est assecutus. Quare deinceps ista tria complectar ; ac primum de voluntate ipsa Dei, Christique per sese meritis, ac proposito loquar.

Duo hic enuntiata sunt ; unum ex Apostolo sumptum in ea, quæ est ad Timotheum [1], ubi *Deum* affirmat *omnes homines velle salvos fieri* : alterum ex eodem Paulo in epistola ad Hebræos, in qua *Christum* ait *pro omnibus gustasse mortem.* Has propositiones duas inter se nexas esse censet heterodoxus [2] ; cujus verba cum primis animadvertenda sunt. « Tu sumis hoc, (ait dissertatorem alloquens) duas propositiones istas e Scriptura petitas, *Deus vult omnes homines salvos fieri ;* et hanc, *Jesus Christus mortuus est pro salute omnium hominum,* eumdem habere sensum, et æque late patere. Et revera posterioris sensus pendet ex sensu prioris : hoc est, Deum velle salutem omnium hominum, eodem sensu, quo Jesus Christus pro omnium hominum salute mortuus est. »

Hoc vero posito, quid sit consequens videamus : *Deum velle* cum dicimus *salutem omnium hominum*, id opinor, asserimus ; divini esse consilii, et intentionis, ut omnes homines salvi fiant ; et ad hoc, quod vult, exequendum, navet operam aliquam, adjuvetque quos benefica illa voluntate dignatur. Et quamvis de vocabulo *omnium* nonnulla quæstio sit ; ut vel omnes intelligantur, ac singuli homines, vel certi duntaxat, qui *omnes* censentur quibusdam de causis, quas ex Augustino alibi memoravimus : tamen utcumque vox ista sumatur, quæ ad illos omnes pertinet *volendi* dictio, uniusmodi est, et affectum voluntatis, ac destinationem, sive propositum, et intentionem aliquam ejus efficiendi significat, quod res voluntati subjecta continet.

II. Nam cum omnis enuntiatio duplici termino constet, subjecto ac prædicato ; propositio ista, *Deus vult omnes homines salvos fieri*, hoc modo in utrumque resolvitur : *Salus omnium hominum est voluntati divinæ proposita*, vel, ut scholæ loquuntur, *est a Deo volita.* Ubi *subjecti* locum obtinet *omnium salus ; prædicatum* vero est *voluntas,* aut *volitio Dei.* Quæ quidem voluntatis actio ea est, quam *intentionem* vocant latini philosophi [3], græci βούλησιν, quæ est *motio voluntatis in finem*, sive *finis appetitio.* Igitur in omnium hominum salutem, ac singulorum, quos collectivus ille terminus, *omnis*, continet, divinæ voluntatis actio distribuitur.

At posterior enuntiatio, si, ut heterodoxo placet, « eumdem habet cum priore sensum, et non minus late porrigitur ; » prorsus ita concipi debet : *Omnium, ac singulorum hominum salutem morte sua procurare voluit Christus ;* ac, perinde ut in altera, *subjecti* locum habent *omnes et singuli homines*, quos particula hæc, *omnis*, afficit ; prædicati vero, *voluntas, et intentio Christi morientis.* Neque vero aliter propositio hæc intelligi potest, quam ut Christus in omnium salutem morte sua promerendam intentus fuerit, hoc est illius procurandæ *volitionem,* et *intentionem* habuerit : quod sane Catholicorum omnium communis habet opinio ; tam Deum ipsum, quantum in se fuit, voluisse salvos omnes facere, quam Christum, quod unicum ac necessarium *medium* ad illum, quem destinarat,

[1] 1. Tim. 2. 4. — [2] Apol. c. 10. p. 82.

[3] S. Thom. 1. 2. qu. 12. art. 2.

finem assequendum adhibuit Deus, eamdem omnium salutem repræsentare sua morte voluisse.

III. His notatis, absurda heterodoxi, minimeque cohærens, sed semetipsam evertens ratio convincitur. Hic enim, uti primo capite meminimus, Christum negat eo fine, ac consilio mortem suscepisse, ut quantum in se fuit omnibus salutem procuraret æternam : nec eam intentionem habuisse dicit ; imo vero qui id assererent, Semipelagianorum hæresi affines esse. Quod si quis universe pro omnibus et singulis omnino mortalibus Christum esse passum ac mortuum affirmet ; nec, ut Augustinus aliique, enuntiatum hoc ad solos prædestinatos, vel ad omnium generum, ætatum, ac sexuum aliquos adstringere voluerit : hoc eo sensu duntaxat usurpari posse defendit, « Quod Christi mors omnibus hominibus sufficeret redimendis, si mortis ejus fructus in omnes homines derivaretur : revera tamen non omnes homines ab eo redimi, quia beneficium, seu fructus mortis ejus in omnes homines minime derivatur. » Porro beneficium hoc, fructumque mortis Christi non ad salutem tantummodo sempiternam refert : sed universe quidquid ex mortis illius merito derivari posset, hoc est *fructum sufficientem* ipsius, negat in omnes manasse ; ut ne eo quidem sensu applicatus, et communicatus Christi mortis ille fructus omnibus hominibus dicatur, quod conditionata voluntate, et intentione, ac quantum in ipso erat, iis prodesse voluerit, quibus reipsa non profuit. Ita latinus libellus, quem pro sex propositionibus heterodoxus tacito nomine vulgavit [1] : et Apologia contra dissertationem primam ab auctore eodem edita [2]. Utrobique ergo omnem ab Christo intentionem abjudicat consulendi morte sua omnibus Adami posteris ; hoc unum remittit : quia sufficiens per se abstergendis omnium peccatis, et revocandis ad salutem universis mors ista fuit, eatenus dici posse pro salute omnium passum, et mortuum esse Christum.

Sed acutus homo non vidit, qualemcumque hanc interpretationem prius enuntiatum minime capere, in quo dicitur, *Deum velle omnes salvos fieri*. Non enim sine motu aliquo voluntatis, et intentione, quæ ad omnium salutem dirigatur intelligi potest. Quare nec alterum absque eodem nisu voluntatis Christi in salutem omnium commode poterit explicari : cum utriusque sit idem sensus, et ex æquo pateat amborum interpretatio ; ut heterodoxus affirmat. *Deum velle omnes homines salvos fieri*, nihil aliud est, quam omnium salvandorum, quantum in se est, intentionem ac voluntatem habere. Igitur et Christum necesse est, quantum in se erat intentionem ac voluntatem habuisse consulendi omnibus hominibus morte, ac passione sua : ne non verum sit, utrumque illud effatum eodem sensu, et eadem interpretandi amplitudine, ac varietate censeri.

IV. Neque vero Tridentini concilii locus ille, cui heterodoxus illusit, aliam sententiam admittit, si quis verba ipsa, et eorum nexum, et ἀκολουθίαν observet. Primum enim declarat [3], « Omnes homines in prævaricatione Adæ innocentiam perdidisse : et usque adeo servos fuisse peccati, ac sub potestate diaboli, ac mortis, ut non modo gentes per vim naturæ ; sed ne Judæi quidem per ipsam litteram legis Moysi inde liberari, aut surgere non possent ; tametsi in eis liberum arbitrium minime extinctum esset, viribus licet attenuatum, et inclinatum. » Quibus in sequenti capite ista subnectit : « Quo factum est, ut cœlestis Pater Christum Jesum filium suum, et ante legem, et legis tempore multis sanctis Patribus declaratum, ac promissum, cum venit beata illa plenitudo temporis, ad homines miserit ; ut et Judæos, qui sub lege erant, redimeret, et gentes, quæ non sectabantur justitiam, justitiam apprehenderent, atque omnes adoptionem filiorum reciperent : hunc proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius pro peccatis nostris ; non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi. Verum etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipiunt. »

Cum his Synodi verbis, totaque hac oratione pugnare dico heterodoxi interpretationem illam, qua Christum pro omnibus, et singulis hominibus, hoc est Adami universa posteritate nullo penitus excepto, ita demum recte passum esse, mortuumque dici asserit, si non liberandorum ac salvandorum morte, ac passione hac omnium intentio, et voluntas fuisse sive in Christo, sive in Deo credatur : verum ita potius, quod mors illa et passio per se sufficiens sit ad mortales omnes a peccato, et æterna morte liberandos, si ad eos illius fructus applicaretur, cujus applicandi negat in Deo, vel Christo generalem extitisse volun-

[1] Pag. 31. et seq. — [2] Pag. 80 et seq.

[3] Trident. Sess. 6. c. 1.

tatem. Postquam enim omne genus hominum in exitium, ac servitutem diaboli incidisse docuit, quod gentilium, ac Judæorum vocabulis complexus est; mox a Deo Patre destinatum esse Christum Jesum filium ipsius ait, ut eosdem illos omnes, hoc est Judæos, ac gentiles, sua morte liberaret, et ad filiorum adoptionem transferret. Quibus verbis significat, cœlestem Patrem intentionem hanc, et voluntatem suscepisse illius efficiendi per Christum, ejusque mortem, quod omnes isti, qui *in Adæ prævaricatione* perierant, per arbitrium liberum, aut alia præsidia consequi non potuerant; ut ab tanta calamitate *liberari, ac surgere possent.*

V. Deus itaque voluit per Christi mortem, ac merita toti Adami posteritati opem, ac remedium afferre; quod insuper Synodus verbis illis aperit : *Hunc proposuit Deus propitiatorem pro peccatis totius mundi ;* volendo utique, et *propositum,* hoc est *intentionem* habendo, ut omnibus, citra ullius exceptionem, qui peccato primi parentis infecti erant, *propitiatio* ista prodesset : adeoque ut ad eos applicaretur, communicareturque cum ipsis, ac reipsa cum Deo reconciliarentur, et liberarentur, si oblato beneficio uti vellent, nec divinæ voluntati resisterent. Cum hoc Patris æterni proposito Christi voluntas, ac propositum consensit : idque sequentia ejusdem Synodi demonstrant, *Verum etsi ille pro omnibus mortuus est ;* ubi *pro omnibus* mortuus dicitur, non aliis, quam quorum proxime ante meminerat, universa videlicet Adami progenie scelere ipsius in perniciem acta, et ex Patris proposito liberanda. Pro his, inquam, omnibus *oblatus est ;* et idcirco *est oblatus,* quia *voluit* : ac passus est, quia voluit : ac, perinde ut Pater, liberare, et ad recuperandam perditam in Adamo salutem, necessariis præsidiis opitulari voluit.

Non igitur ad id, ut Christus pro omnibus mortuus esse dicatur, satis illud est ex mente Concilii, quod infiniti per sese meriti sit ac pretii mors ista, ac non tantum ad omnes illos, sed innumerabiles etiam alios recuperandos sufficiens et idonea fuerit : nisi intentio, et voluntas adjungatur, qua compotes illos, quantum in se erat, salutis illius ac benignitatis facere studuerit. Nihil enim alioqui prohiberet, quominus pro dæmonibus mortuus diceretur esse Christus : quoniam quidem talia merita illius, ac tanta sunt, ut ad illos reconciliandos per se ipsa sufficiant. Nemo tamen nisi insanus, et vecors Christum pro dæmonibus passum, aut dæmonum esse salvatorem audebit dicere : nec ejus alia proferri causa potest, nisi quod, etsi ad eos redimendos idonea pretii magnitudo non defuerit; defuit tamen impendendi in illorum utilitatem, ac salutem ejusmodi pretii voluntas : quam si Christus habuisset, licet eam culpa sua, et libero, sed obstinato in exitium suum arbitrio frustrati essent dæmones, pro iisdem nihilominus mortuus esse diceretur ; multo vero magis, si illorum aliqui, repugnantibus et in culpa perseverantibus aliis, ad illius gratiam, et salutem receptum habuissent.

VI. Quamobrem veteres illi, qui Christum pro omnibus esse passum sic intellexerunt, ut id *ob magnitudinem, et potentiam pretii* vere usurpatum esse dicerent, omnino sic interpretandi sunt, ut communem, et conditionatam in salutem omnium voluntatem adjunxerint : ut inter alios Prosper ; de quo vide quæ in libro 13. de Incarnatione, capite quinto fuse disputavimus. Hanc enim voluntatem quisquis detrahit, indecoram et absurdam facit illius enuntiati sententiam : cui nusquam sit locus, ubi simile aliquid profertur. Ut cum Apostolus ita scribit [1], *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me ;* tum ad Ephesios capite quinto [2], *Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea.* Et Christus ipse [3], *Sic Deus,* inquit, *dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret.* Quis in istiusmodi locutionibus solam cogitat meriti vim, et magnitudinem ; nec applicandi voluntatem cum ea conjungit? Sic in symbolis, quæ Christum *propter nos homines, et propter nostram salutem descendisse, incarnatum esse, passumque* prædicant, num sola fingi pretii exhibitio sine applicandi voluntate potest ? Denique Augustinus ipse, qui vocabulum *omnes* aliter, ac vulgo fit, in ejusmodi sententiis accepit, neutiquam tamen *traditionem,* sive *dationem pretii ;* neque *patiendi,* ac *moriendi* pro iis, quos subaudiebat, effectionem, aut meritum, sine intentione ac proposito ad eosdem applicandi usurpavit unquam : neque sicubi ab aliquo veterum κατὰ τὸ ῥητὸν expressum non est, ideo κατὰ διάνοιαν subjiciendum, ac supplendum non erit.

VII. Ad extremum non est omittenda heterodoxi alia quædam explicatio propositionis

[1] Galat. 2. 20.

[2] Eph. 5 25. — [3] Jo. 3. 16.

ejusdem, qua Christus pro omnibus passus esse dicitur. Sic enim adstruit, posse sic intelligi [1], « ut ideo pro omnibus hominibus universe, infiniteque sit passus, quod omnes reipsa salute donaret, si in se crederent. » Verum [2] : « Non ideo mortuus est, ait postea, ut fidem omnibus, atque in se credendi beneficium impetret. » Ludicra et sophistica cavillatio; quæque sic ad illudendum composita est, ut quod affirmare videtur neget funditus, et a seipsa dissideat. Nam si absque fide in Christum Dominum salvus esse nemo potest, qui non omnibus largiri vult fidem Christus ipse, profecto non omnibus salutem impertiri vult. At omnibus salutem velle docet heterodoxus. Igitur tam velle, quam nolle fidem pariter, et salutem omnibus affirmat idem. Præterea redit illud ipsum, quod paulo ante posui, consequens non absurdum solum, sed etiam impium : eodem modo, ac sensu illud usurpari posse, Christum velle dæmones salvos fieri ; quoniam si, uti par est, crederent, non eis salutem intercluderet ; quamvis velle nequeant, quoniam Christus ut velint, credantque reipsa, non vult illis tribuere. Jocularia sunt ista, et frugi, ac serio theologo minime digna; cujusmodi ad eludendam sacrarum litterarum auctoritatem haud pauca heterodoxus in causam contulit.

CAPUT QUINTUM.

Heterodoxi præstigiæ, quibus Tridentino concilio fucum facit. — 1. Dum negat Christi intentionem pro omnibus patiendi. — 2. Deinde cum ait non agere idem concilium de æterna salute. — 3. Male restringit verba Concilii. — 4. Varia applicatio meritorum Christi. — 5. Heterodoxi cālumniæ. — 6. Semipelagianorum hæresis perperam ab eodem intellecta, et per mendacium Catholicis objecta.

I. Qui de Tridentinorum Patrum sententia, et benefica in omnes Christi voluntate illorum ex mente constituta legerit ea, quæ superiori capite sunt exposita, omnes heterodoxi præstigias facile contemnet. Harum nonnullas hoc loco proferam, levique opera convincam, ac refellam ; quod quidem eo nobis expeditius erit, quod jam illud ex synodicis capitibus primo, secundo, ac tertio, atque ex ipso contextu sermonis ostensum est, Christum pro omnibus sic illic dici esse passum, ut patiendi pro omnibus in eo fuerit intentio, ac voluntas.

Negavit hoc heterodoxus [3], neque de *intentione* ista verbum a Patribus ullum esse factum credidit. Sed quanti sit ejus faciendum judicium ex antecedente disputatione puto constare : tum ex sequentibus plenius adhuc lector agnoscet. Volo enim præcipuas ἐνστάσεις illius contra germanum, ac legitimum sensum Tridentini ejus loci, de quo contendimus, proponere, ac diluere. Ἐνστάσεις dico, hoc est, ut Scholæ nominant, *instantias*, et *objectiones* : non ἐπιστάσεις ; quam vocem imperite cum superiori confudit heterodoxus [4], dum græca vocabula latinæ orationi interspersa queritur ab anonymo dissertatore.

II. Objicit itaque primum heterodoxus [5], Tridentinam synodum illic non agere de sempiterna hominum salute, sed de eorum justificatione : porro Christum non pro solorum electorum, sed pro reproborum etiam aliquot justificatione esse passum. Ex quo colligit, nihil eorum officere sententiæ synodum illam, qui pro solis electis, hoc est pro eorum salute, asserunt passum essę Christum.

Sed ridicula est sophistica hæc argutia; et ejusmodi, ut si quis, de bello cum hoste aliquo terminando agente republica, vel principe, de pace negaret agi, quia de finiendo bello tantum agatur. Justificatio hæc, quam Tridentina synodus describit, implicatam et annexam habet salutem : hoc est, qui illa donare vult homines, hanc etiam ex consequenti tribuere vult, nisi per eos steterit ; *Quos enim justificavit, illos et glorificavit,* ut ait Apostolus [6], de divino consilio, et primaria intentione loquens. Eadem quoque synodus justificationis

[1] Apol. pag. 159. — [2] Ibid. pag. 162. — [3] Pag. 80.

[4] Apol. p. 56. — [5] Apol. c. 10. p. 81. — [6] Rom. 8. 30.

naturam explicans [1], *finalem* ejus *causam* constituit *gloriam Dei, et Christi, ac vitam æternam.* Deinde justitiam ipsam, a quo justificatio nominatur, *fidem* appellat ibidem vitam *æternam præstantem.* Non est ergo sejuncta justificatio illic ab Synodo commemorata ab æterna vita, et salute : quam antecedente voluntate, non tamen absoluta, omnibus hominibus destinat Deus, ideoque proponenda est justificatis quibuscumque, dummodo usque in finem perseverent, ut eodem loco præscribit Synodus [2]. Quare generalem quamdam in omnium salutem Dei voluntatem agnovit Tridentinum concilium ; cujus duplex est effectum, justitia, et salus : ad quod utrumque capessendum nemini non consultum esse voluit Deus, per *propitiatorem* totius a se mundi constitutum filium Jesum Christum. Cui si in morte subeunda salvandorum reproborum voluntas et intentio defuisset, nec eos salvos esse Deus vellet ; et iis salutis impossibilis esset adeptio : perinde ac diabolo, et angelis ejus ; quod ab novo dogmatista proditum, quisquis adeo infeliciter sapit

Ἀσπὶς παρ' ἐχίδνης φάρμακον δανείζεται.

III. At rursus insistit heterodoxus [3], et Concilii mentem præpostere ait ab illis accipi, qui non animadvertunt, « neutiquam ei propositum fuisse, horum verborum, Jesus Christus mortuus est pro omnibus, collatare sensum ; sed restringere potius, et circumscribere : ut hoc doceret, etsi aliquo sensu dici possit Jesum Christum generatim pro omnibus mortuum esse ; non sic tamen id intelligi debere, ut meritum, et fructus illius mortis cum omnibus infinite communicetur. » Quippe Concilii verba ista sunt [4] : « Verum etsi ille pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipiunt ; sed ii duntaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur. »

Atqui falsum istud est commentum subdolæ interpretationis. Nam restringere, ac limitare propositionem illam nihil attinebat eo circumscriptionis genere, quod ariolatur heterodoxus ; qui sic disputat [5] : Concilium Tridentinum, cum in fine capitis secundi sessionis sextæ asserit, « Deum proposuisse Christum propitiatorem per fidem in sanguine ipsius pro peccatis nostris, non solum autem pro nostris, sed etiam pro totius mundi, » non hoc docere, pro omnibus, et singulis mortalibus, id est, ut omnibus *causa salutis esset,* pati voluisse Christum : sed pro iis duntaxat, quibus reipsa fructus mortis, ac meritum applicatur, hoc est, qui in ipsum credunt. Sed apprime ridicula est illa heterodoxi limitatio. Siquidem cum in fine capitis secundi, « pro totius mundi salute propitiatorem fuisse propositum *ait* Christum ; » *totius mundi* nomine genus hominum omne complectitur, ac totam Adami posteritatem ; ut antecedens nostrum caput ostendit. Nam quos appellaverat *totum mundum,* mox sequentis capitis initio vocat Synodus *omnes,* cum sic loquitur : *Verum etsi ille pro omnibus mortuus est,* etc. Vox autem *omnes,* ibi totam Adami posteritatem significat, nempe eosdem omnes, quos primi parentis noxa comprehendit. Ac subinde generalem illam vocem duas in partes distribuit ; ut altera sit, *Quæ mortis ejus beneficium non recipit :* altera, quæ recipit, *et cui meritum passionis ejus communicatur.* Qua ex partitione sequitur, pro utrisque passum esse Christum, et pro eisdem *propositum a Patre esse propitiatorem,* quando pro *omnibus* id esse factum Synodus affirmat, quibus partes illæ duæ continentur : extra quas nullus cuiquam est Adami posterorum locus.

IV. In quo illud observari necesse est, cujus vel inscitia, vel callida dissimulatione multum se heterodoxus involvit ; applicari, communicarive fructum, ac meritum Dominicæ mortis dupliciter dici : vel cum offertur ; vel cum reipsa confertur et recipitur : ac totidem modis hominum Salvator appellari solet Christus. Nam et omnium salvator est ; quoniam ad omnes liberandos, et ope gratiæ suæ adjuvandos ex sese paratus est, quam plerique detrectent. [6] *Stat enim ad ostium, et pulsat : si quis autem audierit vocem ejus, et aperuerit illi januam, intrabit ad eum,* etc. Sed de compluribus queritur in libro Sapientiæ [7] : *Vocavi,* inquit, *et renuistis ; extendi manum meam, et non fuit, qui aspiceret.* Et Salvator tum restrictiori notione dicitur, cum actu, et reipsa partes salvatoris implet. Heterodoxus de hoc posteriore genere applicationis, Tridentinæ synodi verba intelligi putat oportere, ac pro solis illis, qui fructum passionis reipsa percipiunt, mortuum esse contendit Christum Dominum, hoc est

[1] Cap. 7. — [2] Sess. 6. cap. 16. — [3] Heterod. Apol. c. 16. pag. 145. et seq.

[4] Trident. Sess. 6. c. 3. — [5] Apol. c. 16. p. 152. et 153. — [6] Apoc. 3. 20 — [7] Sap. 1. 24.

intentionem, et voluntatem habuisse moriendi. In quo suffragatores numerat omnes Lutheros, omnes Calvinos, Dordracenos omnes; quorum capite primo mentionem fecimus. At Catholici utroque modo communicari meritum passionis, applicarique docent; vel destinatione, ac voluntate Dei et Christi; vel re, et efficientia. Quemadmodum si quis in egenos omnes pecunias suas liberaliter erogare decrevit; et in eos, qui oblatam stipem recipere voluerint, impendit : tametsi sint qui recusent, uti Macarianis temporibus in Africa Donastitæ fecerunt [1] : nihilominus ille largus in omnes, ac liberalis dicitur, quia quantum in se fuit, neminem indonatum abire voluit. Quod si idem ille Macarius, qui ab Constante imperatore pecunias in Africanas solas Ecclesias dispensandas acceperat, tantam vim auri in eas insumpsisset, quanta ditandis etiam ceteris per Europam, et Asiam Ecclesiis sufficeret : quis nisi mentito diceret, missum ab Imperatore illum esse, ut in Asianas, et Europæas, perinde ut in Africanas, Ecclesias sumptus illos faceret ? Profecto qui sic adversus veritatis fidem loqueretur, non tam mendax, quam stolide vecors haberetur. Ergo in eadem sunt causa qui Christum pro omnibus mortem suam impendisse negant; sed pro paucis duntaxat ex omnibus, si cum ceteris conferantur, mortuum esse prædicant : et tamen mortuum pro omnibus, omniumque Salvatorem esse fatentur eo ipso, quod mortis ejus pretium paucissimis expensum tale erat, ut liberandis omnibus, si vellet, posset sufficere.

V. Ex iis perspicuum est otiose nugari, tricarique fictitium Abbatem [2], qui dissertatorem arguit, quod secum pugnantia in Dissertatione scripserit [3] ; quippe alias negavit (inquit) ad omnes applicari mortem Christi, alias [4] ad omnes ejus fructum pertinere voluit. Sed malitiose dissimulavit quod in eodem loco dissertator adnotaverat : applicandæ Christi mortis ad usum, ac remedium omnium esse duplicem omnino rationem, absolutam unam, alteram conditionatam. Hæc ad omnes refertur, quatenus sufficientia omnibus auxilia destinantur : illa vero non ad omnes, sed ad eos solos, quos oblatis gratiæ præsidiis sic assentiri decernit eadem synodus, ut dissentire possint, si velint. Nam istis justitia et salus non solum offertur ex Christi merito; sed ex eodem etiam oblata confertur : at refractariis et resistentibus offertur illa quidem ex eodem fonte meriti Christi ; sed illorum culpa et vitio delata respuitur. Hæc, nisi malevolentia et iracundia occæcatos oculos attulisset ad illius libri lectionem, vidisset heterodoxus ; et animum ac stilum ab ista calumnia continuisset.

Indidem et illud explicandum est, quod ex S. Thoma objicit [5] : « Non orasse Dominum pro omnibus crucifixoribus ; neque etiam pro omnibus, qui erant crediturі in eum ; sed pro iis solum, qui erant prædestinati, ut per ipsum vitam consequerentur æternam. » Atqui hic nodus ibidem a S. Thoma dissolvitur : qui in illius, ut vocat, articuli corpore declarat aliam esse voluntatem *absolutam*, aliam *secundum quid* : ac priorem in Christo prorsus impletam fuisse, non posteriorem. Est autem posterioris hujus generis ea quæ, dicitur hypothetica voluntas : qualis est generalis illa, qua pro omnium, etiam reproborum, salute mortem perpeti voluit. Ceterum totidem, quot voluntatis, orationis, quæ hujus est interpres, esse genera, docet ibidem S. Thomas. Sane Christus imminente passione non ficte, nec sine aliqua voluntate, liberari a Patre orando petiit; quam quidem voluntatem significavit iis verbis [6] : *Veruntamen non sicut ego volo* etc. [7] *Non mea voluntas, sed tua fiat.* Voluit ergo ex impendentibus cruciatibus, ac morte Christus eximi : ac vera in illo voluntas rei hujus extitit. Nec enim mentiretur Veritas, cum se id velle diceret. Sed non absolute voluit ; verum eatenus, si non aliter Patri visum esset. Ideo *secundum quid* voluit, non absolute ; hoc est quadamtenus voluit, et quadamtenus non voluit. Voluit si per Patrem liceret, et *si fierit posset* ; non voluit, si aliter ille statueret. Hujusmodi proportione quadam est antecedens illa Dei, et Christi voluntas, qua omnes salvos uterque fieri voluit : hoc est, perinde ut illa, conditione modificata, sed in eo dissimilis, quod in prori ex sola Dei voluntate penderet conditio ; in utraque posteriori, ex humana duntaxat. Cui rei declarandæ, illustrandæque proderunt, quæ in decimo tertio de Incarnatione libro diximus [8]. Quo insuper in libro antecedentem illam et ὑποθετικὴν Dei, Christique voluntatem procurandæ salutis omnium, ex Augustini mente, ac sententia fuisse constitutam ab illius discipulis ostendi-

[1] Optat. lib. 3. — [2] Apol. c. 16. pag. 146. — [3] Diss. 1. c. 5. p. 100. — [4] Ibid. p. 106. et seq.

[5] 3. Par. qu. 21. art. 4. ad 2. — [6] Matt. 26. 39. — [7] Luc. 22. 42. — [8] Lib. 13. cap. 4. § 2. et 3.

mus, Pospero, Fulgentio, ac ceteris omnibus : ac quemadmodum cum ejus opinione, quam habuit de absoluta , citra præsensionem meritorum , destinatione gloriæ conciliari posset, latissime disputavimus. Quo minus hic necesse est pluribus cum heterodoxo de hoc argumento confligere.

VI. Atenim Semipelagianorum hæresim affingit heterodoxus opinioni illi, «quæ Christum Dominum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse statuit.» Quam Semipelagianismi notam latius edisserit in latino libro, quem de sex propositionibus a Parisiensibus theologis examinandis in lucem edidit ; ubi inter cetera, « Aiebant, *inquit*, sic Christum Dominum pro omnibus mortuum, ut penes omnes esset Dominicæ mortis beneficium vel repudiare, vel admittere, proxima scilicet, et immediata potentia ; quod cum docebant , apertissime secundas gratiæ, humano arbitrio primas dabant, etc.» Verum misere hoc loco falsus est, et fallit. Semipelagianorum error non in eo positus erat, quod pro omnibus passum esse Christum assererent. Itaque pessimo exemplo propugnandum sibi hunc articulum sumpsit heterodoxus: cum absolute conceptus, ut ab eodem ipso præscribitur, impius sit et hæreticus, ac merito damnationi destinatus fuerit. Sed neque Pelagiana labe infamari per se meretur id, quod heterodoxus addit, «Penes homines esse Dominicæ mortis beneficium vel repudiare, vel admittere.» Nisi forte Tridentina ipsa synodus tota Semipelagiana est, quæ idipsum auctoritate sua sancivit sessione sexta, capite quinto, et canone quarto. Sed nimirum calvinianis, et Dordrechthanis dogmatibus innutritus, et assuefactus heterodoxus, hoc pro catholico habuit, quod nos ex Tridentini concilii præscripto damnamus ut hæreticum : quod autem catholicum censemus, id illi hæreticum judicant, una cum Tridentinis decretis ; præsertim quæ ad gratiam spectant : quo nomine Pelagianismum ei synodo Calvinus, ac reliqui omnes Romanæ communionis hostes, et novissime Dordrechthani constanter objiciunt. Semipelagianorum labes propria hæc fuit, ut hominem dicerent naturæ viribus, ac citra Christi gratiam, initium aliquod habere bonæ voluntatis, ut credere vellet ; cujus voluntatis merito gratiam impetraret. Hac erroris pestilentia contaminatus est Armacanus virulenti auctor libri, qui Mars Gallicus inscribitur ; ut in libro secundo de Lege et gratia accurate demonstravimus ; longe autem abhorrent Catholici : quos stolida ista natio *Molinistas* nominat cum heterodoxis, et semicatholicis.

CAPUT SEXTUM.

1. Ex superioribus colligitur, Tridentinum concilium in decretis suis ad Augustini sententias accessionis aliquid adhibuisse : velut cum Christum pro omnibus passum decernit. — 2. Item cum ad bona opera omnia gratiam Christi esse necessariam definit. — 4. Ridicula heterodoxi cavillatio de sufficiente gratia, quam negat a Tridentino concilio receptam. — 5. Refellitur et illustratur Concilii doctrina. — 6. Nugæ heterodoxi de eadem discussæ.

I. Satis, opinor, intellectum est Tridentini concilii hanc fuisse sententiam ; Deum omnium servandorum propositum, ac voluntatem habuisse. Christum quoque, quantum in se erat, omnibus Adami posteris morte, ac passione sua voluisse consulere : nec ea interpretatione contentum esse, quam heterodoxus attulit ; ut pro omnibus idcirco passus esse dicatur, quod sufficiens illius mors erat liberandis omnibus, quamvis ad omnes fructum ejus, ac meritum pertinere noluerit. Quod autem Augustinus haud adeo diserte, expresseque declarasse illud idem videtur , imo potius alteram in partem quorumdam opinione cessisse ; est hoc quidem minime verum, ut libro decimo tertio de Incarnatione demonstravimus : verumtamen quod qualemcumque significationem contrarii sensus, et Catholicis exosi dedisse credi poterat Augustinus ; jure Dissertationis auctor Tridentinam

synodum dixit [1], in ea re decernenda, additis quibusdam, explicatius illud dogma fecisse. In quo stulte peregrinatur heterodoxus [2] : et ad Augustinum adjecisse quippiam Synodum dici non patitur. Verum ex superiori disputatione liquet ad Tridentini concilii mentem, ac sententiam explicandam non illa sufficere genera interpretamentorum, quæ ab Augustino sola commemorari heterodoxus cum Armacanis, aliisque similibus existimat. Quod si verum est, etiam illud verum sit oportet, ab Tridentinis Patribus quædam addita fuisse, ac dilucidius exposita, quam quæ in Augustiniana doctrina obvia erant, et nec tam aperte, quam intererat, concepta. Pro omnibus mortuum esse Christum dixerat quidem Augustinus : sed ibi, ubi eam rem ex professo tractabat, nonnullas explicationes adhibuit, quæ in alia omnia lectorem abducere poterant, quam quæ synodus Tridentina decrevit. Quare ita temperari ab hac sermonem oportuit, et antecedentibus consequentia sic annecti, ut cum pro omnibus Adami posteris, et singulis, propitiatorem a Deo propositum Christum esse declararet, nemo dubitare posset, generalem in omnes liberandos utriusque voluntatem fuisse.

II. Neque vero in hoc tantum decreto, sed in aliis quibusdam, Augustinianæ doctrinæ illustrandæ gratia, quam hæretici ad errorum suorum patrocinium invitam trahebant, nonnulla inseruisse Synodum, observavit merito Dissertationis auctor ; quem improbe, odioseque ob id insectatur heterodoxus, ac jejunis, et enectis cavillationibus, et argutiis frustra vellicando remoratur.

Hujus generis illud est, quod Tridentina synodus canone secundo sessionis sextæ de bonis operibus statuit. Nam cum decernere vellet, quemadmodum ad recte, justeque operandum gratia Christi sit omnino necessaria, quod ex Augustino ita sentirent aliqui theologi, nullum plane bonum opus sine Christi gratia posse fieri ; alii solum illud opus, quod ad salutem prosit, necessario Christi postulare gratiam ex Augustino probarent ; nec alterutra pars ab fidei regula discreparet : illud ad Augustini doctrinam addendum putavit Synodus, in quod pars consentiret utraque ; ut quod ab omnibus certa fide profitendum esset, canone suo comprobaret. Sic igitur decrevit, ad illa bona opera, quibus vitam æternam promeremur, non solum facilius, sed omnino exequenda, necessariam esse Christi gratiam. Certe insignes duo theologi SS. Bonaventura, et Thomas in alia disputanda quæstione, cum sine Christi gratia bonum aliquod posse fieri sentiant, quod ex Apostolo, et Augustino sibi objecerant, nihil boni per se hominem posse facere, id de *meritorio* respondent intelligi debere ; quod profecto est interpretari. Quod idem Dominicus Soto, et Andreas Vega contra Gregorium Ariminensem, et Capreolum faciunt : qui Augustini auctoritate commoti secus existimabant. Putide ergo rixatur heterodoxus adversus dissertatorem, qui in altera Dissertatione tumultuosam illius procacitatem responsione ista summoverat [3].

III. Sic in aliis Augustini sententiis, quæ offensionis aliquid habere videbantur, ac periculosos in sensus, et alienos ab mente illius, præsertim ab hæreticis flectebantur, idipsum Tridentina præstitit synodus, ut nonnullis accommodatis vocibus, iis etiam, quas ipsemet alibi Augustinus ediderat, male usurpatas ejusdem sententias, et ad erroris tutelam nefarie detortas in usum conformaret catholicæ professionis.

In quo illiberalis et impura heterodoxi ridenda calumnia est, qui pro ingenti, et inexpiabili scelere dissertatori illud objicit, quod Tridentinum concilium dixerit, Augustini doctrinam ab novis hæreticis corruptam, ac depravatam malis interpretationibus, quibusdam additis, *explicando fecisse catholicam.* Quæ loquendi formula in sacris profanisque scriptoribus usitatissima nihil aliud significat, nisi *ostendere esse catholicam ;* non ex adversariorum usu, et instituto, fautricem impii dogmatis, et hæreticam.

IV. Jam in *sufficiente,* quæ *efficaci* solet in scholis opponi, oppugnanda gratia, sui similis, hoc est *heterodoxus*, et hæreticarum partium emissarius haud obscure proditur. Tales enim, qui illam negant, habendos esse, incredibili consensu doctores omnes catholici pronuntiant, uti supra capite primo demonstravimus. At iste addit ad hæreticum errorem miram in argumentando contra catholicum decretum rationis inopiam, et inscitiam : dum ad opinionis suæ pravitatem Tridentini auctoritatem concilii conatur inflectere.

Est autem ratiocinationis illius hæc summa [4] : Tridentina synodus (ait) primam ex Christi meritis illam gratiam esse dicit in adultis, quam proxime peccati status antecedit : per

[1] Diss. 1. c. 4. p. 41. — [2] Apol. c. 10. p. 81. et seq.

[3] Diss. 2. c. 3. — [4] Apol. c. 16. pag 156. et 157.

hanc vero Deum primitus ad nos applicare merita Christi; quam quidem gratiam prævenientem et excitantem nominat. Tridentinorum Patrum verba ista sunt [1] : « Declarat præterea ipsius justificationis exordium in adultis a Dei per Christum Jesum præveniente gratia sumendum esse, hoc est ab ejus vocatione, qua nullis eorum existentibus meritis vocantur ; ut qui per peccata a Deo aversi erant, per ejus excitantem, atque adjuvantem gratiam ad convertendum se ad suam ipsorum justificationem eidem gratiæ libere assentiendo, et cooperando disponantur. » Hinc itaque concludit sic heterodoxus : quoniam tum primum applicantur nobis merita Christi, cum illa nobis excitans gratia donatur ; ex eo constare nullam aliam præcedere gratiam, quæ sufficiens appellari possit. Hæc argumentationis est summa ; quæ si vel scintillam habet communis sensus, et humani judicii, non recuso, quin ejus arbitratu controversia ista dirimatur.

V. Verum amabo te , homo acutissime, nonne hoc vides, insulsissime ex eo colligi, nullam esse sufficientem gratiam, quod excitans, ac prævenians gratia prima sit omnium ? Nam hæc ipsa prævenians, excitansque gratia non semper re, et *actu* ipso voluntatem excitat : quamvis excitandi vim habeat, et ideo detur, ut excitet. Itaque sufficiens tantum est plerumque ista gratia, cum oblata respuitur. Porro Tridentini Patres capite illo quinto, cum propositum haberent docere viam, ac progressionem, qua ab statu peccati ad justitiam pervenirent homines, primam vocationis gratiam posuit, sive excitantem, ac prævenientem, quæ revera et *actu*, vel, ut loquuntur, *de facto*, consensum elicit. Id enim agebatur, ut quemadmodum reipsa justificaretur peccator exponeret Synodus. Ideo ab sola efficaci motione sumpsit initium ; quæ ejusmodi est, ut qui ei consentiunt, possint dissentire si velint. Quod ex iis, quæ Synodus incontinenti pertexit, et ex canone quarto indidem confecto poteras animadvertere, si minus properanter, et oscitanter ista commentarere. Sequuntur enim post illa, quæ descripsisti, statim hæc : « Ita ut, tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem, (hæc est prævenians, et excitans gratia,) neque homo ipse nihil omnino agat, (per liberum suum arbitrium,) inspirationem illam recipiens ; quippe qui illam et abjicere potest : neque tamen sine gratia Dei movere se ad justitiam coram illo libera sua voluntate possit. » Eadem est et quarti, qui hinc efflorescit, canonis sententia : qui « liberum hominis arbitrium a Deo motum, et excitatum cooperari » dicit « assentiendo Deo excitanti, atque vocanti ; ita ut possit dissentire si velit. » Quare si hoc faciat, quod facere potest, ut docet Synodus , hoc est si dissentiat, irrita erit movens illa, excitansque gratia, et, ut Apostolus ait [2], *in vacuum recepta ;* ac tum *sufficiens* tantummodo censebitur. Quocirca homo acutus et solers id egit argumentando, ut qua ratione probare voluit nullam in rerum esse natura sufficientem gratiam, ea ipsa dari aliquam ostenderet.

VI. Pergit vero deinceps heterodoxus [3], et ex eodem concilio demonstrare conatur, nullam esse sufficientem gratiam : atque impetum in nos facit collectis acervatim minutis ratiunculis ; quarum strage ac ruina discet, quam nihili sophista sit, et malæ causæ futilis patronus. Primum argumentum est : « Tridentinam synodum nullam penitus in illis gratiam agnoscere, qui sub naturæ, aut legis statu vixere. Ubi est ergo sufficiens gratia, quam ad salutem adipiscendam omnes habuerunt ? » Secundum ejusdemmodi est : « Quod Concilium doceat, liberum arbitrium sic attenuatum, et inclinatum fuisse in gentilibus, ac Judæis ; ut amare Deum , quemadmodum oportet, vel credere in Deum, vel ejus amore boni quippiam nequirent facere ; neque se ex diaboli servitute, peccative, aut mortis exsolvere. »

His duobus responsione una et eadem occurritur ; quam ille ipse Tridentini concilii porrigit locus, unde argumentatio proficiscitur. Gentiles dicit [4] *per vim naturæ*, Judæos item *per ipsam litteram legis Moysi liberari, aut surgere non potuisse.* Non hoc loquitur, quod heterodoxus affingit ; nullam omnino gratiam affuisse Judæis, ac gentibus : sed *per naturæ vim,* ac *litteram legis* non potuisse surgere ; quod idem est ac si diceret, non naturæ, vel legi imputandam esse gratiam, quæ in utroque statu nonnullos ad justitiam ac salutem perduxit ; sed Christo, cujus beneficia, et salutaris efficientia in omnia tempora dimanavit. Nihil igitur ex illa Tridentini concilii depravatione, nisi fumum, ac nebulam colligit, quam imperitorum oculis offundit. Sed latet sub ista fæce ratiocinationis ulcus ὕπουλον, cui subinde scalpellus adhibebitur.

[1] Trident. Sess. 6. c. 5. — [2] 2. Cor. 2. 6.

[3] Apol. p. 158. — [4] Trident. Sess. 6. c. 1.

Tertium exinde, quartum, ac sextum argumentum jam in superiori capitis hujus disputatione diluimus. Quintum ἀσυλλόγιστον est; quo sufficientem nullam esse gratiam probat, eo quod Concilium docet, aut sumit istud: « Quando nos Deus fideles facit, et in regnum transfert Fili sui, non ob id solum gratias illi agendas esse, quod potestatem nobis dedit facilius consequendæ, sed omnino consequendæ salutis: quam infideles adipisci nequeunt. » Inveniat in ista ratiocinatione qui poterit vestigium aliquod sani judicii. De infidelibus, et iis attributa gratia, mox dicam. Qui oblatam gratiam sua culpa reddunt irritam, gratias agere debent, quod ejusmodi acceperunt, qua, si voluissent, bene uti poterant; qui illi obsecuti sunt assentiendo, duplici nomine sunt obstricti: tum quod ut possent, per prævenientem gratiam datum ipsis est: tum etiam quod ut reipsa facerent, per *concomitantem* assecuti sunt gratiam. Esthii locus, quem in sexto argumento retulit, sufficientem aliquam esse gratiam confirmat: quod fidei esse dogma catholicæ, catholicorum theologorum consensus adstruit, ut in primo capite demonstravimus. Utrum autem singulis gratia ista repræsentetur, genus alterum inquisitionis est. Ceterum etsi gratia proprie dicta, quæ mentis illuminatione, et pia voluntatis motione constat, non omnibus affluere putetur; negari tamen non potest, quin auxilia quædam remotiora gratiæ suppetant adultis omnibus, quibus bene uti possint; et, si utantur, vera perfundantur inspiratione gratiæ. De qua re non est hic agendi locus. Legi interim possunt quæ alibi de ea disputavimus [1].

Castiganda est ergo heterodoxi temeritas: qui [2] *idolum* appellat *sufficientem gratiam*; eamdemque ab Tridentino concilio necessaria quadam doctrinæ consequentia damnatam, ac rejectam asserit. Quæ mendacissima vox digna Calvini, ac Lutheri assecla heterodoxo, homine est indigna catholico; et ab nullo non partium harum hæretica judicatur.

CAPUT SEPTIMUM.

Absurdum, et fanaticum heterodoxi dogma proponitur ac refutatur, quo in statu naturæ, ac scriptæ legis nullam affuisse gratiam fidei decernit. — 2. Ex quo sufficientem gratiam improbat. — 3. Ejus decreti absurditas.

I. Ex argumentis illis sex, quibus sufficientem gratiam impugnat heterodoxus, priora duo ex duplici petita sunt statu, qui tertium, ac postremum antecessit, novi Testamenti; cui ab gratia cognomen est inditum. Naturæ itaque statum, necnon qui proxime hunc excepit, Mosaicæ legis, omnis funditùs expertem fuisse gratiæ, pro certo habet heterodoxus [3], ut antecedenti capite meminimus. Quo constituto, consequens facit, omni illos sufficiente gratia destitutos fuisse. Idipsum et paginis ante aliquot exposuerat [4]. Cum enim triplicem illum statum humani generis synodus Tridentina distinxerit, quorum tertius gratiæ, ut jam dixi, nominatur, « manifestum inde esse » concludit, « eos omnes, qui sub lege naturæ vixere, caruisse fidei gratia: tum eos quoque qui sub Mosaica lege fuerunt, nullam perinde copiam gratiæ istius habuisse. » Quo errore sane fœdo, et intolerabili occæcati sunt dogmatistæ novi, contra quos et in decimo libro tomi primi disputavimus, et peculiari hujus argumenti opere, cui de Lege et gratia titulum fecimus. In utroque porro nihil prætermissum est, quod ad illos dedocendos, et in gratiam, ac concordiam cum Ecclesia catholica reducendos pertineret. Sed nescio an quantum cupiebam adhuc profecerim. Sunt enim tumultuosi, ac pervicaces nimis multi, per quos *Sanatibus idem juris esse, quod fortibus* nondum licet. Verum experiamur hic rursus ecquid in heterodoxo castigando aliis prodesse possimus.

II. Nihil iis, qui in statu naturæ, aut Mosaicæ legis extiterant, affuisse gratiæ, dici

[1] Tom. 1. lib. 10. c. 27. — Apol. par. 1. cap. 19. pag. 179. lin. 18.

[3] In Apol. c. 16. p. 158. — [4] Ibid. p. 146. et 147.

dupliciter potest : primum ita, ut ex sese, ac suapte vi nullam gratiam protulerint, tametsi aliunde, hoc est ab Christo, et ex ejus meritis, tanquam ex fonte manaverit ; quod si sic intelligerent, nihil inter nos controversiæ maneret, hoc enim etiam nos ultro confitemur. Sed eo non sunt contenti. Plus aliquid significant, et omni funditus gratia caruisse, qui sub utraque lege vixerunt, tam novi dogmatistæ statuunt, quam qui juxta atque illi sapere instituit heterodoxus : qui, ut antea vidimus, eo argumento nititur, ut sufficientem nullam tunc suppetivisse gratiam demonstret. Verum quia nimis perspicue id absurdum est dictu, nihil omnino gratiæ non solum justificantis, et manentis, sed etiam transeuntis, hoc est luminosæ, et ardentis inspirationis per id tempus illuxisse ; idque non exigua sanctorum multitudo refellit, quæ et utroque vixit in statu, nec sine auxilio gratiæ ad illam sanctitatem pervenit : idcirco duobus modis sub lege quempiam esse docent ; altero, quod legis præceptis obligatus sit, ac ritibus, qui in illa præscribuntur ; altero, quod violatæ reus legis sancitam ab ea pœnam commiserit : horum priore modo etiam justos in Testamento veteri, fuisse sub lege fatentur ; posteriore, solos peccatores. Nam justos, et sanctos existimant eo ipso, quod tales essent, sub lege esse desiisse, et in veram Ecclesiam ac statum gratiæ translatos fuisse : quæ illorum opinio exposita est a nobis in priore libro, quem de Lege et gratia ante triennium edidimus.

III. At hoc ipsum commentum, quod primo adspectu fallit incautos, et sub obtentu quarumdam sententiarum Augustini perperam intellectarum fucum facit, si diligenter introspiciatur, mirifice dissonum est, et absurdum. Hoc enim scire ab illis imprimis velim, quid sit Judæum aliquem, velut Manassem, ex impio, et scelerato justum fieri, et cum Deo reconciliari. Respondebunt, si sani sunt, hoc esse, quod Tridentina synodus in ea disputatione, quam de justificatione edidit, uberrime decrevit. (Hanc enim heterodoxus, ut abbatis catholici personam ageret, propugnandam acriter sumpsit.) Hoc ergo modo justificatum esse Manassem, exempli causa sentiet [1] : « ut per excitantem, atque adjuvantem gratiam ad convertendum se, libere assentiendo, et cooperando dispositus sit, tangente Deo cor illius per Spiritus sancti illuminationem, » ex quo deinceps [2] « per fidem libere motus in Deum, » per timorem et spem veniæ, ad peccatorum detestationem, ac pœnitentiam ; postremo ad justitiam et perfectam charitatem perductus est. His gradibus a peccato, legisque servitute, ad statum gratiæ, ac novi Testamenti provectos homines adultos omni tempore fuisse, nemo Christianus dubitat. Quamobrem cum jacentem in peccato, et in eo statu adhuc hærentem, qui legis proprius dicitur, Manassem, et quemcumque alium peccatorem gratia deprehenderit : imo vero tot accessiones gratiæ paulatim elaborarint, et ad perfectam justitiam expoliverint : nonne falsissime dicitur, nullam hominibus sub lege degentibus gratiam affuisse, cum nullos, nisi sub lege positos, prima illa quæ justitiam antecessit (de hac enim loquor) afflarit ?

IV. Nam quod argute sibi videntur occurrere, dum sic aiunt, eo ipso, quod tunc justificabatur aliquis, non amplius fuisse sub lege ; nihil hoc est. Demus illis non modo tunc, cum vera, perfectaque justitia donatus est Manasses, et amicus esse cœpit ex inimico, hunc ab legis statu extricatum fuisse : sed jam tum quando primitus est conversus, necdum tamen perfectæ compos charitatis, et a peccato liberatus, certe prima illa qualiscumque gratia ei tunc affuit, cum sub legis statu adhuc esset, qua adveniente esse desiit. Non igitur verum est, iis, qui sub lege vixerunt, nullam penitus suppetivisse gratiam ; quemadmodum falsum erit, de iis qui sub mundi occasum a mortuis revixerint, dicere, iis, qui in statu mortis erant, vitam et animam neutiquam advenisse : quia statim atque hæc adfuit, mortui esse desierint. Est enim par utriusque ratio : quoniam uti vita nonnisi in statu mortis positis adest, ut mortui amplius non sint ; ita Christi gratia nonnisi in statu legis, ac peccati adhuc hærentibus affuit, ut hac illos ad statum alterum libere accepta transferret.

Hæc latius alibi disputata hoc loco perstringere necesse habui ; ut tam crassam vanissimi nebulam erroris heterodoxi oculis obductam veritatis luce discuterem.

[1] Trident Sess. 6. c 5

[2] Ibid. c. 6

CAPUT OCTAVUM.

De falsa interpretatione Tridentini canonis ab heterodoxo proposita. — 3. Canones Tridentini qua ratione confecti. — 4. Heterodoxi expositio ridicula, et inepta convincitur. — 6. Alia ejusdem commenta.

I. De canone Tridentino [1] multum anhelat heterodoxus, ut homine catholico dignum aliquid sensisse videatur. Sed nullis verborum præstigiis et captionibus efficiet, ut non pessimam illi sententiam affinxerit : [2] *Nec usque-adeo de humanis sensibus desperandum est, ut metuamus ne hoc cuipiam persuadeat.* Palam est, Concilium liberæ voluntatis assensum ex eo probare voluisse, *quod si velit, dissentire possit.* Non pudet adversus simplicis, ac nativæ splendorem veritatis claudere oculos, ac per anfractus et ambages tenebricosas vim et majestatem decreti synodalis infringere? Tibi dico, falsa est interpretatio tua canonis istius, insulsa est, fautrix est Lutheranæ, et Calvinisticæ causæ; nec alio indicio certius odorari possumus quid sub abbatis catholici titulo, ac prætextu insidiosæ fraudis occultes. Demonstravit hoc tibi liquido et valenter anonymi Dissertatio prior : cujus impetum cum sustinere non potueris, tergiversando, et ad alia omnia rem distrahendo conaris effugere. Sed frustra : nam te ita constrictum, et implicatum hodie tenebo, ut fauces præstringam vani et imperiti erroris, sed subdoli ac periculosi.

Verba sunt canonis : *Si quis dixerit liberum hominis arbitrium a Deo motum, et excitatum, nihil cooperari assentiendo Deo excitanti, atque vocanti, etc. neque posse dissentire, si velit, sed velut inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere, anathema sit.* Heterodoxus contra Lutheri hæresim comparatum hunc esse canonem asserebat [3]; cujus erant duo ista capita : alterum, *hominem affici gratia sine ulla sua actione, ac tanquam inanimum quippiam :* alterum, *assentiri hominem excitanti gratiæ, etiamsi nolit.* Hoc vero posterius damnare Synodum, cum anathema dicit asseveranti *non posse hominem dissentire si velit,* hoc est, ut heterodoxus exponit, « etiamsi velit dissentire : hanc enim propositionem idem cum ista significare, Liberum arbitrium consentit gratiæ Dei, etiamsi nolit; at prius caput notari cum addit Synodus, Sed veluti inanime quoddam nihil omnino agere. »

Sic enim disputat heterodoxus [4] : « Pelagianos duo quædam objicere solitos esse Catholicis adversus invictam efficacitatem gratiæ Salvatoris : primum, ea posita, nos non velle : alterum, nihil nos agere; sed a Deo moveri, tanquam inanima, ratione sensuque carentia; » Lutherum vero [5] Pelagianos imitatum duo illa, quæ supra docui, enuntiata libris intexuisse suis : eaque in Tridentina synodo examinata et damnata fuisse.

II. Jam vero, quemadmodum intelligendum sit quod Tridentinum concilium decernit, nos sic assentiri gratiæ, ut dissentire, eique resistere, si volumus, possimus, variis modis explicat heterodoxus [6]. Sed unus est præ ceteris animadversione dignus. Hoc enim invento tum mirifice gloriatur ipse; tum ab auctore Præfationis in epistolam ad episcopum, qui auctor sub eadem, qua heterodoxus, cuticula vivit, magnis in cœlum laudibus effertur. Ita porro se habet [7]. Concupiscentiam gratiæ adversantem dupliciter usurpari asserit : ac nonnunquam pro statu ipso, sive ἕξει, et habitu sumi, qui peccati fomes appellari solet; quæ sunt originarii peccati reliquiæ : alias vero significare cupiditates, quas *actuales* vocant, hoc est transeuntes motiones, et impressiones ab illo habitu profectas; quæ interdum validiores sunt, adeo ut gratiæ vim vigoremque debilitent, interdum remissiores imbecillioresque sunt, et vicissim ab gratia superantur. Hinc igitur Tridentini canonis explicandi ratio sic ab heterodoxo conficitur [8] : « Gratiam enim vel cum habitu concupiscentiæ, vel cum actuali ejus impulsione conferri; et pro alterutra comparatione posse nos, vel non posse gratiæ resistere, et eam abjicere. Ac resistere posse nos eatenus dici, quod concupiscentiæ habitus potuisset validiora in nobis excitare desideria, quam ea sunt, quæ aspirantur a

[1] Sess. 6. can. 4. — [2] Aug. 1. de pecc. mer. c. 17. — [3] In ep. ad episc. pag. 60. et 62.

[4] Ibid. pag. 59. — [5] Ibid. pag. 60. — [6] Ibid. pag. 62. — [7] Ibid. pag. 50. — [8] Ibid. et pag. 52.

gratia : non posse autem resistere, quatenus sanctum illud desiderium, quod nobis inspirat gratia, potentius est eo, quod concupiscentiæ ardor accendit. » Hanc utramque Tridentini interpretationem canonis, ac decreti oppido ineptam, et insulsam esse Dissertatio prior ostendit[1]. Sed adeo frigidi illius amore commenti sui occæcatus est heterodoxus, ut nihil de obstinatæ mentis contentione remiserit in Apologia ; sed multis involucris ac tortuosis ambagibus, ut acuti lectoris notitiam frustrari et eludere posset, operam dederit.

III. Quamobrem ut ab homine isto manifesti, ac pudendi confessionem erroris exprimam, de Tridentini concilii canone quarto sessionis sextæ unum ante notatu necessarium est : canones fere istos ex antecedentium doctrina capitum efflorescere ; ut quod in his uberius explicatum est, id in illis summatim collectum, subscripto anathemate sanciatur. Itaque canonum ratio, et sententia plenius in capitibus diffunditur, indeque illustrari solet ab theologis. Ut in canone illo quarto, de quo hic agimus, certum est eum ex quinto capite sumptum esse. In hoc vero capite quod in canone ita conceptum est : *Sic nos cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti, ut possimus dissentire, si velimus* ; his verbis exponitur, quæ libere nos cooperari, et assentiri gratiæ eo argumento probant, quod *illam et abjicere possimus*. Sic enim loquitur : « Ut qui per peccata a Deo aversi erant, per ejus excitantem, atque adjuvantem gratiam ad convertendum se ad suam ipsorum justificationem, eidem gratiæ libere assentiendo, et cooperando disponantur ; ita ut tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem, neque homo ipse nihil omnino agat, inspirationem illam recipiens ; quippe qui illam et abjicere potest : neque tamen sine gratia Dei movere se ad justitiam coram illo libera sua voluntate possit. » In his verbis nemo non videt, Concilium probare velle, hominem libere assentiri pulsanti gratiæ, quia et cum assentitur potest dissentire, si hoc magis eligeret : quod quidem ad unum idemque tempus referri debet ; ut copulativa particula, *et*, indicat.

IV. Hoc ergo constituto, totam illam heterodoxi interpretationem paululum animum advertenti ridiculam et insulsam videri necesse est : præsertim si hoc adjungitur, quod in eodem loco epistolæ ad præsulem scriptum est[2] : « Eo sensu rejici posse gratiam, quatenus eam abjiceremus, si vellemus ; non posse vero rejici, quoniam velle hoc non possumus. » Imprimis enim pugnant ista secum, *non posse velle dissentire, et posse dissentire*. Idem enim est, ac *non posse velle*, et *posse velle*. Siquidem « dissentire idem est quod velle dissentire, » ait heterodoxus in eadem epistola[3]. Igitur *non posse dissentire*, est *non posse velle dissentire*. Quinam ergo cum assentimur, *possumus velle dissentire, et non possumus velle dissentire ?* Quis OEdipus hoc ænigma dissolvat? aut quem potius istius ingenii non misereat, quod se inextricabilibus istis laqueis, odio simplicis ac catholicæ veritatis, irretiat? Præterea, quod in Dissertatione opponit anonymus, eo nimium quantum heterodoxus urgetur. Nam « dissenire velle » negat[4] « posset cor hominis tunc, cum gratia tangitur, ut Synodus loquitur, quamvis postea ex indirecta et remota potestate fieri possit directa, et proxima resistendi potestas, si illam coercere ac reprimere desinat Deus. » Quod perinde est ac si diceret : « Etsi gratiam abjicere non possit, cum ab ea tangitur ; posse tamen abjicere, quia postmodum repudiatura sit. »

V. Atqui mire absurdum id ex eo consequitur, Tridentinam synodum contra Lutherum argumentari sic : Voluntatem hominis, cum gratiam recipit, agere aliquid, quia postea est actura cum illam abjiciet, et tunc cum eam recipit alio tempore potest agere. Quid autem ab omni judicio, et usu rationis alienius, quam ita ratiocinari, hominem modo reipsa et *actu* currere, quia potest id alio tempore facere, et est postea facturus? Deinde non videt ex Lutheri sententia, quam ejus ὑπόθεσις tenet, non eamdem esse rationem voluntatis humanæ in admittenda, quæ est in abjicienda gratia ; quippe cum gratiam recipit, eique assentitur, libere id eam negavit agere ; sed agi potius, et, ut interpretatur heterodoxus, cogi, ac trunci et stipitis instar impelli ; at cum eam peccando respuit, voluntate hoc facere putat ; quam ad id solum valere censet ut male velit, ac peccet.

Quare Tridentinorum Patrum argumentum facile contemneret, si sic instarent, quomodo vult heterodoxus ; idcirco voluntarie agendo gratiam recipere hominem, quia voluntarie illam postea respuit : negaret, inquam, consequens id esse, et eo traheret exemplum illud, quod anonymus in Dissertatione attulit : non

[1] Cap. 11. et 12. — [2] Epis. p. 48. — [3] Ib. p. 62. lin. 17. — [4] In Apol. par. 2. c. 4. p. 29. lin. 27.

sequi hominem quempiam in foveam prolapsum, ac sponte ab ea se in altum recipientem, sponte itidem in illam corruisse ; quo nihil aptius ad convincendam heterodoxi ἀλογιστίαν excogitari potuit, quantumvis tumultuetur iste in Apologia, neque quid dicat, neque qua de re disputet satis intelligens. Queritur enim [1], perperam reprehensum se, « quod ex eo probaret, voluntatem agere aliquid cum gratiam recipit, quoniam potest eam respuere : » quod tamen optime sequi ait ; nimirum « voluntatem recipiendo gratiam, agere aliquid, quando in potestate habet eam abjicere. »

Atqui non illud reprehendit anonymi Dissertatio, si ex Tridentinæ synodi mente libere utrumvis fieri probetur ex altero, et opposito; ut ambo ad idem, quo deliberatio fit et electio, tempus pertineant; sed male cohærere figmentum heterodoxi demonstrat : qui cum Lutherum affirmet existimasse voluntatem hominis in recipienda gratia nihil prorsus agere ; Tridentinæ synodo pessimum et ineptum affingit argumenti genus, quo illud Lutheranum refellat : siquidem argumentari ex eo Synodum vult, agere quippiam voluntatem hominis in recipienda gratia, quoniam agit in rejicienda, quod non est consequens ex opinione Lutheri, aut etiam Calvini ; quippe quorum hæc est hæresis : neutiquam libera voluntate, imo nihil ipsa moliente, qua liberum est arbitrium, assentiri hominem gratiæ ; dissentire vero gratiæ, et eam abjicere libera voluntatis actione. Itaque parum acutam, imo hebetem, et stupidam ratiocinationem magnæ illi synodo flagitiose tribuit heterodoxus.

VI. Perinde est et illud ejusdem obtusum, ac puerile commentum, quod ex comparatione gratiæ cum *habitu*, vel *actu* concupiscentiæ magno apparatu instruit. Hoc vero anonymi Dissertatio tam plane aperteque convicit; ut pudentem, ac sanum quemlibet ab eo propugnando absterrere debuerit. At heterodoxus existimationis suæ, ac doctorum de se judicii securus contra torrentem obnititur : et in illo monstruoso ingenii sui fœtu vindicando luculentiorem etiam plagam accipit. In illo cupiditatis cum gratia conflictu voluntatem asserit [2] actuosam esse, nec solam operari gratiam, quod verissimum est. Addit, « Eodem, quo consentimus, tempore dissentiendi potestatem, quæ est cupiditas, non esse in nobis otiosam : sed cum voluntate rixantem, ac rebellantem, uti consensum impediat, cum ea certare. Ita fieri, ut agat utraque, nec sit actionis expers. » In quo primum illud non modo falsum, ac vel philosophiæ, nedum Theologiæ tyrone penitus indignum, sed hæreticum et Manichææ proximum amentiæ est; quod *dissentiendi potestatem* dicit esse *cupiditatem*, sive *concupiscentiam*. Itaque dissentire posse non ejusdem naturæ, ac facultatis est, cujus et consentire sit? aut cur non eodem jure consentire posse, gratiæ esse solius affirmet, quo dissentire vult illius esse, quæ gratiæ est opposita cupiditatis ? Quisquamne sanus ac sobrius, ne dicam catholicus, persuadere sibi patiatur non eamdem utriusque, consentiendi, ac dissentiendi, hoc est volendi, ac nolendi, potestatem esse in rationali voluntate constitutam ? Apage istas non simplices nugas, sed impias, et Lutherano quovis dogmate detestabiliores blasphemias. Nam præter voluntatem hominis, rem aliquam dicere peccati effectricem esse, in nobisque peccantem, a Manichæo furore, nihil, aut parum admodum discrepat. Peccati porro, quod in repudianda gratia situm est, sola auctor est effectrixque facultas; quæ dissentire potest. Quæ ut peccare posse censetur eatenus, qua potest dissentire : sic *actu*, *et reipsa* dissentiens, *actu et reipsa* peccare dicitur.

VII. Verum ad illud prius avoco me, et heterodoxum in eo laudare non possum, quod propositi, et interpretationis oblitus suæ, cum Tridentini canonis et decreti sensum hunc esse docuerit, ut ad Lutheri profligandam hæresim, ostenderet in recipienda gratia voluntatem navare aliquid et agere ; hujusmodi, quo id probarent, argumentum eruditissimis illis Patribus assignat, quod omnino stolidum imperitumque sit : in quo videlicet principium petant, et quod Lutherus negabat, eratque in thesi et quæstione positum, assumant ad id contra ipsum quod volunt approbandum ; quippe qui in consentiendo voluntatem aiunt cum cupiditate pugnare : quod utique non simpliciter est agere, sed libere agere.

Eadem perfusum est inscitia quod de Prosperi loco in Dissertatione tractato et expenso purgare nititur in Apologia [3]. De quo nihil hic dicerem, nisi intolerabilem hominis cavillationem dissimulandam non putarem, qui in tam stupido, tamque manifesto errore deprehensus, venia, quam pudenti, et ingenua confessione mereri poterat, plane se indignum

[1] Apol. par. 2. c. 5. pag. 22 et seq.

[2] Ib. p. 25. lin. 21. — [3] Part. 2. cap. 6.

præbuit. In epistola ad præsulem, post lepidam illam fabulam concupiscentiæ in *habitum actumque* divisæ, et cum gratia utroque isto cornu dimicantis; novum quiddam, et inauditum ex ea colligit : « Explicandum indidem esse quod ait Prosper, Eos qui stant, neque cadunt, standi meritum habere, quoniam in seipsis habent unde cadant, et caderent utique, nisi Deus illos a lapsu prohiberet; quandoquidem, *ait*, synonyma, hoc est idem significantia sunt ista duo : habere aliquid in sua potestate, et habere unde illud facias. » Prosperi autem locus, ex quo id affirmat, hujusmodi est : « Ut quamvis auxilio Dei steterint, tamen quia in se habebant, unde caderent, ipsorum sit meritum, quod steterunt. » Hoc heterodoxi argutum, ut putavit, solersque commentum irrisit anonymus in priori dissertatione, et hac ratione coarguit, quod ex eo sequatur, hominem mereri aliquid ob id præcise quod facere potuit; etsi non modo non fecerit, sed ne de eo cogitarit quidem.

VIII. Negat hoc esse consequens heterodoxus, *animosque a crimine sumens* prius erratum posteriore cumulat. Videamus an non tantum istud absurdi illo superiore posito statim oriatur. Meritum receptæ gratiæ, ut ibidem heterodoxus agnoscit, ex eo voluntas habet, quod dissentire, si velit, possit; idque ante Tridentinum concilium Prosper, in eo quem descripsimus, loco significat. Atqui *dissentire posse, si velit*, hominem, in eum sensum interpretatur heterodoxus, ut etsi aspirante gratia non possit, tamen posset id, si *concupiscentiæ habitualis* vehementior impetus existeret, qui gratiæ vigorem obtunderet. Cum igitur meriti seges in eo, qui excitanti gratiæ consentit, ex dissentiendi potestate nascatur : hæc autem potestas meriti causa sit, non quod tunc, cum gratiam recipit, dissensum possit efficere, sed quod posset alias, si res ita ferret; profecto recte hoc quod dixi, concluditur : mereri hominem ob id, quod tum, cum meretur, facere non potest, ac ne de eo faciendo quidem cogitat, sed quod facere posset, si concupiscentiæ turbulentior ille motus erumperet. Nam sive de acriore impressione illa concupiscentiæ cogitet, sive non cogitet, posset nihilominus existere; adeoque meritum ex eo procederet, quod posset : et cum infinitæ possint eruptiones cupiditatis fieri, meriti in infinitum magnitudinem exaggerari necesse est. Hujus vero tam absurdi inventi, et incredibilis offensionem tanto minus effugere potest heterodoxus, quod, ut supra memini, *dissentiendi potestatem* docet *ipsam esse concupiscentiam;* cujus in immensum propagari furor, et assultus, nec ullis coerceri finibus possit.

Ad hæc, si cum necessario consentit, ideo dissentire potest voluntas, quia posset, si concupiscentia vehementiorem ardorem, quam gratiæ sit inspiratio, pareret : eodem jure non posse dissentire concludemus in illo ipso momento ac statu possibili, quo id quod posset faceret, quoniam non minus vis posset existere gratiæ, quæ ardentiorem illum concupiscentiæ motum hebetaret, ac reprimeret. Ac cum duæ illæ contrariæ invicem impressiones ex æquo possibiles sint, nulla nos cogit ratio, ut ob illam, quam concupiscentia posset excitare, dissentire nos posse ab gratia statuamus, potius quam ob alteram, quæ ab gratia exoriri posset, majorem vim, ac vegetiorem impetum, dissentire negemus posse. Vides quam sophistice implicata, et tortuosa heterodoxi sit interpretatio, neque vel stillam præ se ferat boni, ac sani judicii.

IX. Longius in hac Tridentini decreti et canonis interpretatione, quam ex officina sua procudit heterodoxus, convincenda, refutandaque progredi nostra poterat oratio, si illius aut sordes omnes persequi, aut loquacitatem imitari vellemus. Sed modum adhibebimus disputationi huic, ac de Tridentini concilii sensu pauca suggeremus, quæ nosse plurimum intersit Catholicorum omnium, et ad frangendam heterodoxi proterviam non parum conferent.

Extat historia Tridentini concilii ab non laudato scriptore italice conscripta, in qua nihilominus *aliquid* esse, *quod tollere possis* ex multis falsis, aut dubiis, catholici viri graves consentiunt. Hac historia multum heterodoxus utitur : ex eaque subsidium elicit ad minuendam novæ, ac falsæ interpretationis invidiam [1]. Quod quam parum considerate fecerit, id maxime demonstrat, quod testimonio est illa eadem historia, bene a nobis, et ab heterodoxo male intellectam esse synodalis decreti sententiam. Narrant Acta illic edita [2], quo tempore de condendo, concipiendoque decreto illo deliberatum est a Patribus, quod capite quinto, et canone quarto sessionis sextæ continetur, magnam inter duos eruditos theologos altercationem extitisse, Dominicum

[1] In ep. ad Præf. pag. 67. et seq.

[2] Histor. Trident. gallice versa lib. 2. p. 248.

Sotum, et Ludovicum Cataneum ambos ex inclyta Dominicanorum familia. « Ex quibus ita Sotus asserebat, inspirationem omnem ex seipsa, solamque nihil nisi sufficientem esse : illam vero cui liberum assentitur arbitrium, ex assensu ipso efficacitatem acquirere. Quod si liberum arbitrium consensum illi suum deneget, efficacitate carituram esse, non ullo suo, sed hominis ipsius defectu. » Huic repugnabat Cataneus, ac nihilominus post longam duorum istorum pugilum controversiam vicisse refert opinionem Dominici Soti, et « communi applausu omnium exceptam fuisse : » cum quidem magna uterque concordia duplicem adstrueret gratiam, sufficientem, et efficacem. Sic igitur in Dominici Soti sententiam itum est a Patribus, in eamque dogma constitutum. Tum postea [1] refert eadem historia, non alio sensu, quam quo a nobis explicatum est, ab eo vero quem fingit heterodoxus diversissimo, idem decretum ab universis, qui plurimum de eo disputarunt, interpretatum, et acceptum fuisse.

Quid ad ista mutire poterit heterodoxus ? aut qua fronte Tridentinam historiam, et Ludovicum illum Cataneum intentare nobis ausus est, ac suæ inde causæ præsidium arcessere ?

X. Sed huic homini usitatissimum illud est, in rem suam ea proferre ac conquirere, quæ vel maxime adversantur, et eos adjuvant, quos contra certamen instituerit. Sic Bellarminum tanquam fautorem opinionis suæ, ac testem excitat [2], quem liquido constat non aliter de libero arbitrio deque gratia sensisse, quam Catholici reliqui docent, et novorum dogmatistarum flagitiis intercessisse. Nam et liberum arbitrium in indifferenti utriusvis eligendi potestate situm esse declarat [3], et a necessitate non solum cogente, sed etiam uno aliquo circumscribente, solutum esse [4] ; quod ex Tridentino concilio, iisdemque decreti illius verbis approbat : quæ sic exponit, ut nos intelligenda esse contendimus ; atque interpretationem heterodoxi, itidem ut hactenus fecimus, cum eodem pugnare concilio, nec non fide cum catholica decernit. Quæ autem ab novis dogmatistis oppônuntur Augustini testimonia, eadem nobiscum responsione iis occurrit.

XI. Sic ab eodem heterodoxo [5] impense laudatur Henriquez, quem unum habet adversantem maxime, ac prava ipsius dogmata, pro eo ac frugi et catholicum theologum decet, auctoritate sua damnantem. Hic in libro ultimo, qui est de fine hominis, capite 14. auxilium gratiæ omnibus paratum esse dicit, neque quemquam excipi ab divino illo beneficio ; tum vero Deum omnes velle salvos fieri, et ad omnes Christi merita pertinere. « Omnis, *inquit* [6], adultus in quacumque hora, aut momento temporis habet præparatum gratiæ auxilium, quantum est ex parte Dei, ut statim, et ante mortem, quamvis vicina sit, possit digne pœnitere, et converti, etc. Nec illi viatori, quantumvis obdurato, ut Pharaoni, et Antiocho, Deus unquam negavit auxilium sufficiens, sine cujus præventione nemo potest ita digne credere, sperare, diligere, aut pœnitere, ut ei gratia justificationis conferatur. Deus in eo quod de se semper adhibet eam primam motionem voluntatibus nostris, et eis assistit, non fatigatur, et tota die expandit manus suas, Esaiæ 65. Et Deus I. Timoth. 2. vult omnes salvos fieri, quia de se præbet, omnia necessaria : sicut et Christus, ut causa sufficiens et universalis, offert omnibus et semper virtutem suæ passionis et Sacramentorum, sine qua homo justificari non potest. »

[1] Ibid. pag. 271. et seq. — [2] Epist. ad episc. pag. 75. — [3] Bellar lib. 3. de lib. arb. c. 3.

[4] Ibid. c. 4. et 5. — [5] In Apol. cap. 1. pag. 10. et seq. — [6] Henr. lib. ult. c. 14. nu. 6. p. 58.

CAPUT NONUM

Heterodoxi falsa exagitatur opinio, qui Augustini de prædestinatione sententiam fide catholica ratam esse defendit. — 1. Prædestinationis acceptio varia. — 2. Augustini de hac opinio haud passim recepta. — 3. Heterodoxi ridicula cautio de rebus fidei. — 4. Quæ confutatur. — 5. Aliæ Augustini opiniones non receptæ : et quatenus ea, quæ de prædestinatione docuit, fide sint tenenda. — 7. Augustini de suis scriptis modesta testificatio.

I. Omnium ineptiarum heterodoxi, quæ numerari vix possunt, nullam puto majorem esse, minusque tolerandam, quam quod catena quadam colligatam esse doctrinam omnem Augustini sic existimat, ut si partem ejus aliquam admiseris, reliquas omnes necesse sit amplecti. Ex quo istud consectarium facit ; Augustinianam de prædestinatione, ac reprobatione sententiam , eadem catholicæ fidei professione contineri, qua cetera illius de gratia dogmata, quæ communis Ecclesiæ consensus atque auctoritas ascivit. Sed hujus decreti vanitatem pluribus arguit anonymi Dissertatio, nec eam de sola prædestinatione reprehendit, sed de nonnullis aliis , quæ ab Augustino tradita, et defensa, posterior ætas partim respuit, partim nonnisi verisimilia , et opinabilia judicavit. Exarsit ad hujus cautionis verissimæ, ac prudentissimæ mentionem heterodoxus : et quod semel animo imbibit, in eo : quamlibet absurdo, convictoque perseverare maluit, quam veritati rationique concedere. Cum autem plurima in opinionis temere conceptæ patrocinium homo copiose loquax congesserit; adversus hanc colluviem unum quiddam præscribi, observarique proderit : Prædestinationis vocabulum duo quædam continere , quæ ἰσχναῖς ἐπινοίαις, ut loquitur Alexandrinus Cyrillus, id est *subtili ratione*, discernenda sunt ex Augustini sententia. Nam vel ad ultimum hominis finem refertur : quæ est æterna felicitas, et gloria : vel ad ea, quæ *media* nominantur ; quæ sunt auxilia gratiæ, per quæ ad illud ultimum pervenitur. De hoc posteriore nulla inter theologos est controversia. Sciunt enim omnes, qui quidem catholice sapiunt, primam et *initialem* gratiam, quæ a vocatione ac fide incipit, omnino esse gratuitam, et anteriorem meritis omnibus, contra quam Pelagianis, et eorum reliquiis olim placuit. Quod igitur nemo, nisi gratuita misericordia excitatus a Deo, et adjutus a peccato resipiscit, atque ad æternam capessendam, ac promerendam felicitatem inducitur ; hinc non modo conversæ in melius voluntatis initium, sed progressus etiam, ac tota subsequens series beneficiorum Dei, necnon finis ultimus, et felicitatis adeptio inter gratuita Dei dona censentur. Itaque « vita etiam æterna gratia nuncupatur, ait Augustinus [1], quia gratis datur ; nec ideo quia meritis non datur , sed ideo quia data sunt et ipsa merita, quibus datur. » De quo vide quæ alibi ex professo disputavimus [2].

II. Quocirca prædestinatio, si cum tota illa serie comparetur, non ex meritis antecedentibus constat ; neque ut sola illa, quæ dicuntur, *media* complectitur : quæ est peculiaris interdum apud scholasticos theologos prædestinationis notio. Sin ad finem ipsum, et æternam gloriam significandam accommodatur : quo sensu proprie electio dicitur : tum vero quæstionis res est, utrum ex meritorum, quæ ab gratuita Dei liberalitate profecta sunt, prævisione destinata sit æterna salus, an ex electione ad gloriam nullis facta prævisis meritis, reliqua, quæ ad hanc adipiscendam necessaria sunt, a Deo desponsa sint et parata præsidia. Hanc posteriorem sententiam amplexus Augustinus suffragatores habuit complures posteros ; neque tamen aut illius auctoritas, aut istorum consensus, a priori et illi contraria sequenda, tuendaque retardavit insignes aliquot pietate, ac doctrina theologos : quorum tantum valuit exemplum , ut hoc tempore communiter ac promiscue adhibeatur in scholis ; et, ut initia se habent, paulatim obducta altera, rerum potitura videatur. Equidem in tomo primo Theologicorum dogmatum postremis duobus libris sic utramque proposui, ut in priore, qui nonus est, alteram illam opinionem de gratuita electione Augustino vindicarem, contra quam persuasum habebant aliqui ; ac quam potui validis rationibus defensam, ac munitam relinquerem : in posteriore vero libro, ea quam honorificentissime

[1] August. ep. 105.

[2] Tim. 1. lib. 9. cap. 1.

dimissa, anteponendam huic alteram decrevi. Quod meum factum et consilium jure nemo vituperare potest, nisi qui hoc ante constituerit, ambarum illarum alterutram in auctoritatem evasisse catholicæ fidei : quod quidem nemo nisi iniquus, ac parum aut eruditus aut consideratus faciet, ac prorsus heterodoxi similis ; qui, ut referre cœperam, Augustinianam illam in fidei dogma falso, temereque transtulit.

III. Obnuntiarat huic Dissertationis auctor prioris anonymus, et hominem vadatus, ad œcumenicarum synodorum tribunal, et ad doctorum theologorum subsellia provocarat : constanter id affirmans, nec ab illis ullum hactenus factum esse decretum, quo gratuita electio inter fidei capita sanciretur ; et ab istis utramque pro arbitrio palam in scholis doceri, vel scriptis mandari sententiam. Hac sponsione lacessitus homo præsidens, cum nihil illorum præstare quiret, vide quo tandem evaserit. In Apologiæ capite decimo tertio [1], « Opinionem *ait* illam de gratuita prædestinatione, inter fidei capita censeri, quandoquidem Ecclesia ita nos docet ; et impune tamen repudiari a theologis, quoniam nulla iis, qui secus sentiant, pœna constituta est. Ceterum neutiquam recte ex eo probari, non esse rem fidei, quod nulla pœna infligitur iis, qui illam oppugnant, nec nullum in eos anathema jacitur. Falso itaque [2] crimini datum hoc sibi queritur, quod dixerit, tam illa certo tenenda, quæ de electione ad gloriam citra prævisa merita, deque reprobatione ex solo originali peccato docuit Augustinus ; quam illa, quæ de gratia, ejusque cum libero arbitrio concordia disputavit. Etsi enim tenenda est omnino illa Augustini sententia, ut cum Ecclesiæ judicio consentiamus, quæ hanc ad fidem pertinere catholicam docet ; non tamen ad eam profitendam obligari nos ullius ecclesiasticæ censuræ metu : quando fidei contrarios errores plurimos ad tempus Ecclesia tolerare consuevit ; » quemadmodum Stephanus papa Cyprianum ab catholica regula dissidentem communione interdicere supersedit. Hæc heterodoxus : quæ hic placuit exscribere, ut horrendam animi cæcitatem hoc in capite lector animadverteret.

IV. Quid enim par isti est, ac simile ? Itane catholicæ fidei lege constitutum est, ut ea docerent, ac profiterentur Christiani, quæ de electione ad gloriam sine prævisione meritorum, aut reprobatione propter originalem noxam Augustinus affirmat ? Nihil hic de pœna, vel anathemate quæratur, quo sanciri capita fidei solent in œcumenicis synodis. Illud volo respondeas, quæ synodus, quod Romani decretum Pontificis opinionem illam, fidei catholicæ rem esse declaraverit. Potes vel ullam proferre litteram, quæ hujusmodi fidei dogma perstrinxerit ? Cum tam multa de gratia et justificatione contra Pelagianos, et recentiores hæreticos in conciliis, et pontificiis decretis definita præscriptaque sint, quis eam quæstionem in necessitatem catholicæ professionis inclusit ? Nam quod de suppresso anathemate injicit heterodoxus, ineptissimum est. Non enim ideo fidei negotium non est, quod nulla animadversione sancitur ; nec hæreticus propterea non est aliquis, quod impune contrarium fidei tuetur errorem : cum hoc ipso, quod [3] *Ecclesiam non audit, pro ethnico, et publicano* sit habendus.

Præterea quam multi, nec obscuri theologi electionis gratuitæ sententiam negant ab Augustino esse defensam ? Illisne tu nihilominus hæretici erroris invidiam concitabis ? Hæc enim te unica ratio ad illud flagitium malesanæ opinionis adduxit, quod ita persuasum habeas, Augustini doctrinam Conciliorum generalium, et Romanorum Pontificum auctoritate ratam esse factam ; adeo ut qui ab ea dissidet, ab illorum judiciis ac decretis abhorreat. Quod quam falso et inepte abs te dictum sit, demonstravit anonymi utraque Dissertatio. Cujus rationes « [4] apparet te propterea irrisisse, vel potius te irridere finxisse, ut his qui non intelligunt, videreris dicere aliquid, cum diceres nihil. »

V. Sane qui Augustini opiniones omnes tuendas susceperit, is ubi ad rem ventum erit, vadimonium deserat necesse est. Ut in illa de Eucharistia parvulis ad salutem necessaria, quam aliorsum trahere frustra magni viri conantur. Non enim inficiari jure quisquam poterit, summum Doctorem ita sensisse, quemadmodum Dissertatio docuit. Quod præter Maldonatum, Severinus quoque Binius tomo primo Conciliorum, tam de Augustino, quam de Innocentio primo affirmare non dubitavit in notis ad epistolam Innocentii vicesimam quintam, ubi et alteram refellit opinionem, quam heterodoxus adstruit.

Atque hoc de Eucharistiæ necessitate multo Augustinus disertius asseveravit, quam alte-

[1] Par. 1 p. 107. — [2] Anon. Disser. 1. c 5. p. 71. — [3] Matt. 18. 17. — [4] Aug. 2. op. imper. cont. Jul. p. 298.

rum gratuitæ dogma prædestinationis : quod plerique graves theologi, me tamen haud adstipulante, aliter accipiunt; qui quidem omnia Augustini loca, in quibus prædestinationem ex nulla præsensione meritorum, ac liberali sola Dei misericordia constare docet, ad gratiam referendum esse contendunt, non ad gloriam. Quis autem Catholicus dubitat, quin tota illa series auxiliorum gratiæ, quibus ad sempiternam salutem enitimur, ac provehimur, nulla ex meritorum vel causa, vel occasione pendeat ; sed gratuitum sit Dei beneficium : uti capitis hujus initio meminimus ?

Quamobrem seposita illa controversia de electione ad gloriam, vel prædestinatione, ut ad solam gloriam, velut meritorum bonorum præmium ac mercedem respicit : certissimum est, gratuitam illo, quem dixi, modo esse prædestinationem ; idque ipsum catholicæ esse fidei dogma, olim adversus Pelagianos synodalibus decretis, et novissime Tridentini concilii auctoritate constitutum. Nec alio sensu verum potest esse, quod Augustinus de prædestinatione a se tradita, et explicata his verbis asserit [1] : « Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum Scripturas sanctas defendimus, nisi errando disputare potuisse. » Et in ejusdem libri capite 23. « Prædestinationis hujus fidem, quæ contra novos hæreticos nova sollicitudine nunc defenditur, nunquam Ecclesia Christi non habuit. » Hæc enim ad Pelagianos confutandos pertinent : qui *gratiam præcedi merito nostro* putabant, ut loquitur ibidem ; ac nullam primam gratiam admittebant, quæ merita omnia antecederet, atque ex sola liberali Dei voluntate daretur pariter, ac danda destinaretur. Et agit in capite illo vicesimo tertio de conversione infidelium, quam a Deo precibus impetrandam esse, perpetuus Christianæ usus Ecclesiæ confirmat. Est itaque prædestinatio in hunc modum intellecta catholica fide credenda : uti ab Augustino, aliisque defenditur.

VI. Nam quod ad reprobationem attinet, cujusmodi ab eodem Augustino est exposita, tantum abest ut in fidei auctoritatem assumpta sit, ut eam haud exiguæ sit contentionis, operæque cum reliqua omni Augustini doctrina conciliare. Etenim [2] si propter originalem culpam in damnata, et sempiterno exitio devota massa hæret reprobus ; unde nemo, nisi per prædestinationem, vel electionem eximitur, quamvis baptismo initiatus fuerit : eo ipso tamen reatu damnationis implicatur, quod reprobus est. Itaque tam reatus in illo peccati manet originalis, quam actus, qui est concupiscentia ipsa, ut putat Augustinus. Nec reatu igitur, nec actu per baptismum originalis noxa diluitur. Id quemadmodum ex Augustinianæ sententiæ principiis, cujusmodi ab heterodoxo, novique dogmatis fautoribus exponitur, dissolvi queat viderint ipsi. Nos scimus aliter atque isti faciunt, a Prospero, aliisque primariis illius doctrinæ fautoribus, conformatam eam fuisse, ac rigorem ipsius commodiori quadam moderatione conditum ; de qua re in libro 13. de Incarnatione copiose disputavimus.

VII. Hæc eo dixerim, ut heterodoxi, ac similium sophistarum temeritatem comprimam ; qui Augustini dogmata omnia sic deosculari se, ac tueri velle profitentur, ut pro hæretico habeant si quis ulla in re ab ejus opinione dissentiat. In quo nulli magis, quam Augustino ipsi repugnant : qui de scriptis suis multo secus et existimavit ipse, et ab lectoribus, ac fautoribus suis existimari voluit. Notæ sunt pleræque illius sententiæ, quibus modum iis assentiendi quæ scriptis tradidit, posteris præfixit ; ex quibus proponam hic aliquas. In libro de dono Perseverantiæ, capite 21. « Neminem velim, *inquit*, sic amplecti omnia mea, ut me sequatur, nisi in iis, in quibus me non errare perspexerit. » Et in epistola 111. ad Fortunatianum [3], « Neque enim quorumlibet, *inquit*, disputationes, quamvis catholicorum, et laudatorum hominum, velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare, atque respuere, si forte invenerimus quod aliter censerit quam veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecta, vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum ; tales volo esse intellectores meorum. » Idipsum plerisque aliis in locis repetit ; ex quibus intelligas, quam alienus ab importunitate illa fuerit heterodoxi, et ejusdem genii hominum : qui quidquid ab Augustino litteris proditum est, pro fidei decreto id habendum esse statuunt.

Neque vero (quod jam antea sum professus, et iterum hoc loco dici necesse est) hujusmodi in Augustini legendis libris cautionem apposui ; tanquam in iis, quæ ad gratiæ negotium

[1] Aug. de dono persev. c. 15. — [2] Vide quæ to. 1. lib. 9. c. 3. § 9. diximus.

[3] Aug. ep. 111. pag. 199. B.

spectant, ab communibus Catholicorum placitis dissentiat, aut Armacanorum turbulentæ novitati velificetur. Non est ita profecto, non est. Mentiuntur omnino qui impura illa dogmata tot synodalibus, et pontificiis confixa judiciis, nec aliis probata, quam Lutheris, Calvinis, et horum asseclis, Augustiniana esse defendunt. Non sunt : neque hactenus id efficere Armacani potuerunt, ut ea liquido et sincere, ac sine præposteris interpretationibus suis, et calumniis, tanto illa Doctori probabiliter affingerent.

CAPUT DECIMUM.

1. Heterodoxi absurda sententia, qui Augustini dogmata omnia ad fidei auctoritatem refert ex quintæ Synodi decreto : et ridicula ejusdem cavillatio. — 2 Quæ confutatur ; quid sit error *positivus*, et *negativus*. — 3. Chrysostomi de originali noxa non probabilis opinio. — 4. Explicatur locus ille Synodi quintæ. — 5. Heterodoxi levitas et inconstantia.

I. Non prius ab hoc loco recedam, quam incredibilem heterodoxi tum inscitiam, tum levitatem erudito lectori patefecero.

Qui hoc imprimis certum, et exploratum haberi pro sua auctoritate jussit, Augustini doctrinam omnem catholica fide complectendam esse[1] : idque hoc argumento probavit, quod non solum Romani Pontifices, sed etiam œcumenicæ Synodi ratam illam fecissent ; velut quinta, quæ in omnibus sequi se Augustinum est professa. Verum monitus ab anonymi Dissertatione quantis incommodis, et molestiis argumentatio illa premeretur, quod ex ea consequens foret non solum Augustinum, sed etiam alios complures Patrum illic nominatos eadem auctoritatis prærogativa censeri ; quos tamen manifesti in nonnullis erroris teneri constaret : hoc ille animadverso, cum revocare quod temere affirmaverat, alienum dignitate, et existimatione sua putaret, hærere maluit in dicti offensione, ac solitas artes et præstigias adhibuit, ut imperitis, ac minus acutis, vel accuratis talium inquisitoribus illuderet.

Quapropter in Apologiæ præfatione[2], de Græcis ab quinta Synodo laudatis[3], et approbatis Patribus, mirifico quodam invento et arguto, quod dixerat tueri sic aggressus est : Duplicem distinxit errorem, unum *positivum* sive *affirmantem*, alterum *negativum* ; quorum prior in eo consistit, ut non solum falsum aliquid, et ab fidei regula dissentiens in opinione habeatur, sed etiam huic adversarium fidei dogma arguatur erroris. *Negativum* vero tunc errorem esse dicit, cum verum, et catholicum decretum tantummodo nescitur, nec ei opposita damnatur veritas.

Quo notato discrimine, ita respondet : « Græcos Patres qui de fidei gratia minus catholice senserunt, non *positivo*, sed *negativo* in errore esse versatos ; hoc est, errasse quidem negative, quod ignoraverint fidem verum esse donum Dei : non tamen positivo errore laborasse, tanquam errorem esse dixissent docuissentve, fidem esse Dei donum arbitrari. » Ad hunc modum excusari quod quinta Synodus sanxit, aliquot Patres « sequi se (et videlicet ab Catholicis exemplo suo sequendos esse) per omnia, et suscipere omnia, quæ de recta fide, et condemnatione hæreticorum exposuerunt. » Synodi decretum sic interpretatur : « Ut illos Patres positive minime errasse statuat ; ac tuto illos sequi nos posse in iis, quæ fidei esse consentanea, vel dissentanea contra hæreticos asseverant. »

II. Atqui supervacanea est, et ab usu aliena communi, sensuque tum distinctio erroris illa, tum appellatio. Error, est judicii opinionisque falsitas veritati contraria : ut luci tenebræ ; ac potest alius alio gravior ac perniciosior esse : sed eadem utrobique ratio est erroris, ubi ab veritate deflexeris ; quemadmodum tenebræ densiores aliis aliæ sunt, sed quatenus cum luce pugnant, eadem specie continentur. Porro *negativus* error, et *positivus* ex contrariæ formæ conditione censendus est.

[1] Epist. Abb. ad Episc. p. 5. — [2] Apol. Præf. p. 34. et 35. [3] Collat. 3. pag. 218. tom. 4. Concil.

Negativa veritas est, qua quod falsum est, negatur esse verum ; ut si ita judicem : *Non est Filius Dei, creatura.* Affirmans, seu *positiva* veritas est, qua quod verum est esse verum asseritur : ut, *Filius Dei ejusdem est cum Patre substantiæ.* His oppositus error est, neganti quidem veritati, *positivus* hoc modo, *Filius Dei est creatura :* affirmanti autem veritati, negans sic, *Filius Dei non est Patris consubstantialis.* Ubi nihil interesse perspicuum est, utrum explicate de oppositio judicem, ac pronuntiem. Nec enim necesse est, ad id, ut cæcus in errore sit, qui meridie noctem esse putet, eum dicere, errare illos, qui lucere censeant ; quanquam alterum ex altero sequitur, et qui unum affirmat, vi enuntiationis et interpretatione negat alterum. Itaque qui gratiam Dei munus esse negat, negando utique fallitur : et qui naturæ solius viribus eamdem refert acceptam, affirmando errat id quod falsum est, ac *positivo* errore labitur : etsi aliter sentientes errare ne cogitet quidem. Imo si utramque ex æquo prohibitam sententiam arbitretur ; nihilominus *positivum* in errorem incidit. Errat enim profecto, qui catholicæ veritati contradicit ; quæ quidem alteram duarum enuntiationum quæ naturæ viribus gratiam imputat, non certam, sed vel probabilem censeri vetat.

III. Præterea quod Chrysostomum, quem inter alios nominavit quinta Synodus, *negativo* tantum errore lapsum esse dicit, non *positivo ;* id ex ipsiusmet assertione refellitur : quippe *positivum* errorem hunc esse definit, cum veræ sententiæ contraria falsa non affirmatur solum ; sed vera quoque, falsa esse defenditur. Fecit autem hoc Chrysostomus in ea re, quæ ad gratiæ dogma, et Pelagianorum hæresim præcipue pertinet. Etenim ex Adami peccato negat in posteros transfusam esse culpam ; sed solam asserit mortis transisse pœnam : neque hoc simpliciter asseverat ; verum alteram opinionem, quæ propagatam quoque culpam esse docet, absurdam, ac dissonam appellat. Locus est in homilia 10. in epistolam ad Romanos, ubi Apostoli verba ista declarat [1], *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi : ita et per unius obeditionem justi constituuntur multi.* Ad hæc vero Chrysostomus quæstionem movet, quinam intelligendum sit, quod dicit Apostolus, *per inobedientiam unius peccatores factos esse multos.* « (1) Nam ex eo, *inquit,* quod ille peccavit, et morti obnoxius factus est, eos quoque qui ab illo propagati sunt tales extitisse, nihil habet absurdi. At ex illius inobedientia alterum peccatorem esse factum qui tandem consentaneum est ? Quid igitur sibi vult vox ista, peccatores ? Existimo nihil aliud significare nisi obnoxios pœnæ, et morte damnatos. » Vides ut originariam nullam peccati maculam ab Adamo derivatam in ejus posteros putet Chrysostomus ; sed solam peccati pœnam, hoc est mortem. Cui opinioni, interpretationique Pauli, græci enarratores adstipulantur, Theodoretus, Theophylactus, OEcumenius.

IV. Erravit igitur in eo Chrysostomus, et quidem *positive,* ut heterodoxus loquitur ; quippe contrariam hanc opinionem, falsam ac dissentaneam judicavit. Et hunc tamen, ut et alios, sequi per omnia se Synodus œcumenica profitetur. Nam quod opponit heterodoxus [2], « Synodum quintam non absolute Patres illos approbare, sed in eo solum, quod irreprehensibiliter usque ad finem vitæ suæ prædicaverunt, hoc est, in quo minime reprehensi sunt aperte, vel tacite ab Ecclesia, aut ceteris Patribus majori auctoritate præditis : » primum illa decreti synodalis exceptio, quam affert heterodoxus, non ad priores Patres, qui nominatim cum Chrysostomo recensentur, pertinet ; sed ad alios, quos annectit illis. Cum enim universe, absoluteque dixisset, « Super hæc sequimur per omnia sanctos Patres, et doctores Ecclesiæ, Athanasium, Hilarium, etc. et suscipimus omnia, quæ de recta fide, et condemnatione hæreticorum exposuerunt ; » mox de aliis Patribus universe loquitur sic : « Suscipimus autem et alios sanctos, et orthodoxos Patres, qui in sancta Dei Ecclesia irreprehensibiliter usque ad finem suæ vitæ prædicaverunt. »

Quamobrem parum cauta, circumspectaque est heterodoxi de illo Synodi quintæ decreto cavillatio ; ac, si sapiat, nullam ei interpretationem præferet, quam anonymus

(1) CHRYSOST. hom. 10. in epist. ad Rom. p. 73. edit. Savil. Τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτόντος ἐκείνου, καὶ γενομένου θνητοῦ, καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ τοιούτους εἶναι οὐδὲν ἄπεικός· τὸ δὲ ἐκ τῆς παρακοῆς ἐκείνου ἕτερον ἁμαρτωλὸν γενέσθαι, ποίαν ἀκολουθίαν σχοίη ; etc. Τί οὖν ἐστιν ἐνταῦθα τὸ ἁμαρτωλοί ; ἐμοὶ δοκεῖ τὸ ὑπεύθυνοι κολάσει, καὶ καταδεδικασμένοι θανάτῳ.

[1] Rom. 5. 19.

[2] Pag. 35. præf. Apol.

dissertator accommodavit [1] : ut Synodus non quidquid, aut quacumque de re, Patrum illorum quilibet statuerit, id se amplecti dixerit; sed hoc solum omnes uno consensu, adversus errores superioribus damnatos synodis docuerint: adde et adversus illos, quorum damnandorum gratia Synodus ab Imperatore convocata fuerat. Hoc enim decretum Synodus edidit collatione tertia: imo ex Justiniani rescripto, quod in prima collatione lectum erat, excerpsit, ac probavit. In illo porro Imperatoris edicto, postquam synodos quatuor probare se professus est, et damnatas ab illis hæreses respuere: de tribus capitulis mentionem facit, deque iis judicium Patribus defert. Atque ut intelligerent, quanam ad illa disceptanda, statuendaque tum ipse usus esset regula; tum uti Synodum oporteret: præter quatuor œcumenicas synodos, Patres illos enumerat, quos dixi; quos in omnibus sequi se dicit, et videlicet sequendos Patribus proponit. Quod ipsi plane ex Imperatoris præscripto fecerunt: ac sanctos illos Patres una cum synodis quatuor sequendos sibi proposuerunt in omnibus, nimirum de quibus subinde deliberaturi erant, præter illa, quæ jam ab superioribus conciliis constituta fuerant; quæ illa ipsa collatione, ac decreto rata esse jusserunt. Nam de tribus capitulis ampliandum esse pronuntiarunt: quod et de Origenis hæresi factum ab illis esse par est intelligi. Ad hunc modum Tridentina postea synodus [2], antequam ulla de re sententiam ferret, palam fecit, « quibus potissimum testimoniis ac præsidiis in confirmandis dogmatibus, et instaurandis in Ecclesia moribus esset usura. » Itaque principio sacrorum librorum catalogum edidit: tum unanimem Patrum consensum ad illas explicandas adhibendum sibi præfixit.

V. Hoc vero loco castiganda est heterodoxi desultoria levitas in Augustini constituenda auctoritate: quam pro arbitrio modo extollit, modo demittit. In epistola, quam personatus Abbas ad episcopum scripsit, illa de Augustino grandia, et magnifica deprompsit [3], quæ hujus capitis initio attigi; ex duarum Synodorum œcumenicarum decreto *sequendam esse in omnibus Augustini doctrinam :* quod sine ulla circumscriptione universe ibi pronuntiavit. Adjecit et Romanorum responsa Pontificum, quæ summa illi omnia detulerunt. Rursus in Apologiæ parte prima, capite 13. « Tridentinum concilium affirmat Augustinianam doctrinam in omnibus approbasse: quoniam adeo est arcta et indissolubilis colligatio partium omnium Theologiæ Patris istius, ut si vel unam admittas, reliquæ omnes admittendæ sint. » De quo Augustinianorum nexu dogmatum, velut catena quadam consertorum inter se, ac junctorum, in illa ad præsulem epistola copiose ac mirifice disputavit. Atque hoc insuper argumento usus est [4], ut ostenderet, electionis, sive prædestinationis ad æternam gloriam Augustinianum dogma fide esse catholica profitendum; etsi nulla aliter sentientibus pœna esset apposita: « [5] Verum obligari revera omnes absolute ad illam amplectendam sententiam, ut se ad Ecclesiæ sensum accommodent, rem esse fidei docentis. » Quin [6] Hadriani primi epistolam profert ad Hispanos scriptam: in qua statuit, « Neminem divinæ prædestinationis participem fore, qui prædestinationem (nempe illam, de qua agit, Augustinianam) negasset. » Hæc si vera sunt, sequitur omnia doctrinæ Augustinianæ capita fidei esse catholicæ dogmata: non ea tantum quæ ad gratiam spectant, sed citra exceptionem universa. Non enim Synodus quinta œcumenica, cum in omnibus sequi se Augustinum, ceterosque Patres professa est, de sola gratia, vel prædestinatione litteram ullam fecit; ac ne cogitavit quidem : sed indefinite, universeque pronuntiavit, omnia probari sibi, « quæ de recta fide, et condemnatione hæreticorum exposuerunt. »

Quæ cum ita se habeant, turpissima est heterodoxi prævaricatio, qui [7] « se scripsisse » negat, « omnia, quæ dixit Augustinus, ad fidem spectare; sed hoc velle: id quod certum esse scripsit, esse certum; et quod fide catholica credendum asseruit, ei tanquam fidei dogmati assentiendum. »

Rursus in eadem Apologiæ præfatione, negat id se dixisse, « Quæcumque iis in libris, quos contra hæreses scripsit Augustinus, ab eo sunt dicta, pro catholicis dogmatibus habenda; sed hoc unum asseruisse: in iis, quæ ad gratiam, et prædestinationem attinent, quæcumque Augustinus fidei esse statuit, ea pro talibus asseverari oportere. » Atqui nihil ejusmodi Synodus, ut jam docui, œcumenica quinta significat, cujus auctoritate suum illud de Augustino decretum tuetur: et cum Augu-

[1] Diss. 2. c. 5. — [2] Trid. Sess. 4 — [3] Epist. Abbat. pag. 5. — [4] In Apol. par. 1. c. 13. p. 106. — [5] Ibid. pag. 107. — [6] Ibid. pag. 106. — [7] In Præf. Apol. pag. 28.

sinianæ doctrinæ partes omnes necessario inter se copulatas, et indissolubili quodam vinculo colligatas esse confirmet, adeo ut qui uni assentitur, omnibus eum assentiri oporteat; nullam, si recte positum illud est, partem debet excipere.

CAPUT UNDECIMUM.

Heterodoxi cavillationes, et mendacia varia. — 2. Quid sit apud Augustinum insuperabiliter agi gratia voluntatem. — 4. Heterodoxum calumniari. — 6. Ac falso negare dictum esse ab Armacano, quidquid voluntarium est, esse liberum. — 7. Mendacium heterodoxi de Molina damnato. — 8. Aliud ejusdem mendacium. — 9. Item aliud ejusdemmodi.

I. Hoc in caput opusculi hujus, ac sequens, labes aliquot heterodoxi conferam; præsertim calumnias, et imposturas, quibus scatent illius libri: nec in iis recensendis accurate ordinem tenebo; verum ut quæque sub stilum subibit, ita eam proferam ac revincam.

Ex iis prima illa calumnia prodeat[1], qua anonymum dissertatorem adversus Tridentinam sanctionem ait existimare necessitatem afferri libertati hominis, cum aspirantis gratiæ permotione tangitur; quæ cum illius opinio sit, in hujus communionem invitum Dissertationis prioris trahit auctorem. Invitum dico: nam falso eam illi sententiam adscribit, a qua longe abhorret. Est vero sane lepidum, quod quibus verbis in dissertatione ista heterodoxi, quam cum novis dogmatistis communem habet, exposita est opinio, ea sic accipit, tanquam dissertatoris mentem explicent, non illorum, quos ibidem, ut refelleret, loquentes inducit. Capite septimo Dissertationis prioris [2] novorum, ut dixi, dogmatistarum sententia proponitur, qui gratiam ab Augustino descriptam interpretantur sic; ut « nunquam volendi actio a potestate divellatur, ita ut unius cum altero sit necessaria connexio. » Non igitur ex dissertatoris persona sensuque verba ista profecta sunt, sed novorum dogmatistarum errorem continent; quod totius illic orationis contextus docere poterat heterodoxum, si sanos, et non odio et invidia suffusos ad illa legenda oculos adjiceret.

II. De hac porro necessitate homini per gratiam illata, quam contra Tridentini concilii auctoritatem recens inducit factio, nihil hic limatius accuratiusque disseram; ne ultra præscriptos ab apostolica Sede limites vel impudens efferar. Duo mihi tantummodo breviter explananda sunt, quæ ad Augustini declarandam sententiam, et heterodoxi frænandam licentiam apprime utilia confido fore. Alterum est, nonnulla Augustini ab illo loca perperam usurpari ad illam libertatis peremptricem necessitatem adstruendam; quæ nihil ejusmodi persuadent. Sunt autem hæc, in quibus asserit[3], « indeclinabiliter, et insuperabiliter agi gratia voluntatem hominis, » et id genus alia; quæ sic ab illis intelliguntur[4], tanquam efficientiam gratiæ cum voluntate comparet Augustinus. Verum gratiæ cum voluntate sociatæ, sive voluntatis gratia roboratæ, et armatæ fortem invictamque constantiam tormentorum immanitati, ac tentationum validissimis incursionibus opponit potius: adversus quas *insuperabiliter*, et *indeclinabiliter* perstare voluntatem ait, omnipotentis gratiæ viribus adjutam, et refectam. Etenim capite in illo duodecimo de Correptione et gratia, Adamo datam ad perseverandum gratiam cum illo contendit dono perseverantiæ, quod ex Christi merito prædestinatis, electisque tribuitur: ac longe potentiorem hanc illa gratiam esse demonstrat; quod Adamus cum ea, quam acceperat, gratia, levissimæ tentationis aura dejectus, ac prostratus est, et muliebribus blanditiis repente cessit: electi vero, Christi aspirante gratia, « donoque perseverantiæ muniti, atque firmati, adversus tot, et tantas tentationes, quæ in paradiso non fuerunt, mundum cum omnibus amoribus, terroribus, erroribus suis vincunt; quod sanctorum martyria docuerunt. »

[1] Apol. par. 1. cap. 17. pag. 167. et par. 2. cap. 2. pag. 90. — [2] Pag. 96. et 97.

[3] Aug. de Correp. et grat. c. 12. p. 538. D. — [4] Abb. Epist. ad episc. p. 48. et in Apol.

III. Alterum, quod observandum esse docui, illud ipsum est, quod in utraque Dissertatione notatum est [1], Augustinum illis in locis, ubi tantam gratiæ vim ac fortitudinem prædicat, quæ nullius tentationis impetu dejici ac labefactari possit, de ea loqui gratia, quæ est propria prædestinatorum, quæ sic a Deo conceditur, ut nunquam fructu suo, effectoque careat, hoc est æterna felicitate: ad quam certo, et, ut loquuntur, *infallibiliter* illos gratia ista perducit. Hanc Augustini illis in locis, quæ heterodoxus ad erroris sui tutelam adhibuit, mentem ac sententiam esse, non est cognitu difficile, si quis ea ipsa loca non tumultuose, ut facit heterodoxus, sed attente ac meditate perlustret. Frivola sunt autem, et jejuna, quæ adversus observationem istam heterodoxus more suo jactavit [2]: cum ex ipsis Augustini verbis, et sententiis evidentissime illud appareat.

IV. Altera est non minus inepta, et ridicula calumnia, quam in nos adornat. De qua priusquam agam, hoc unum lector admonendus est; in primo Theologicorum Dogmatum, cum de prædestinatione disputarem, illud imprimis studuisse me, ut veram, ac germanam constituerem Augustini de illa quæstione sententiam: quam ab theologis quibusdam aliter, ac rem ipsam habere crederem, explicari videbam. Hoc igitur toto libro nono præstiti quantum potui. Sed cum, pro illa libertate, quam in suis tractandis libris, ac decretis summus ille vir permissam omnibus esse voluit, ab ejus opinione discederem, exposui decimo in libro, quibus de causis hac in re non idem cum eo sentiendum putarem. Ita porro contigit, ut in declaranda Augustini sententia ejus omnia firmamenta conquirerem; ac quidquid ad illam stabiliendam ab ratione, vel auctoritate conferri posset, hoc suis ponderibus expensum in medium adducerem: prorsus ita causam illius agens, tanquam unus essem earumdem partium. Quamobrem Apostoli loca omnia, quæ solent ab rigidæ illius, et Augustinianæ de absoluta prædestinatione patronis opinionis adhiberi; quæque vel peculiarem erga electos Dei voluntatem indicant, vel efficacitatem gratiæ, quæ illos ad perseverandi constantiam roborat: et alia ejusdemmodi sic enucleata, et enodata posui, ut contrariam, quæ mihi magis placebat, improbare viderer, ac respuere. Hinc obtrectandi ansam arripit heterodoxus, et quoties aliquid ex mea, et ab Augustino diversa sententia de prædestinatione, ceterisque spectantibus eodem meis in libris reperit, ad id impugnandum prioribus illis meis, et contrariis utitur; meque inconstantiæ, et levitatis accusat.

V. Hujus generis est, quod ex libro nono tomi primi Dogmatum nostrorum sæpius objicit [3]; ibi me locum hunc Apostoli, *Qui vult omnes homines salvos fieri*, etc. de voluntate quadam conditionata, quæque ad eam potius pertineret, quam *velleitatem* aliqui vocant, interpretari [4]. Verum hoc me eo animo tunc scripsisse perspicuum est, ut veram Augustini sententiam quam poteram validissime ex eorum, qui illam propugnarent, persona institutoque defenderem; quod nisi facerem, non satis accurate partes illas agerem, quas mihi scilicet imposueram. Tametsi nihil a me tum est editum, quod cum veriore, quam paulo post exposui, opinione pugnaret. Non enim absolutam utrobique Dei voluntatem erga reproborum salutem constitui, sed conditionatam; et quæ si cum certa comparetur et efficaci, atque omnino effectum habitura, qua electos complectitur, *velleitatis* rationem magis habeat, quam voluntatis; perinde ac si ita concipiatur: *Vellem istos reipsa, absoluteque salvare, nisi eos propter primi parentis culpam indignos judicarem efficacibus illis, ac certissimis auxiliis, quibus utique promoverentur ad æternam salutem.* Quippe, ut ait Augustinus in libro de Correptione et gratia, capite 11. « Quibus deest tale adjutorium, jam peccati pœna est, et quidem originalis: quibus autem datur, secundum gratiam datur. » Atque hæc nostra loci apostolici declaratio consentanea est Augustinianæ illi de reprobatione sententiæ; quam valde impeditam, ac difficilem esse supra demonstravi [5]: ideo a Prospero, aliisque illius doctrinæ studiosis commodiorem ad sensum revocatam; qui Dei erga reprobos salvandos nullam ejusmodi voluntatem fuisse fatentur, quæ absoluta sit: quamvis si ad necessaria, et idonea gratiæ præsidia subministranda respectum habeas, efficax sit, et actuosa, quantum est in Deo; quod in decimo tertio libro de Incarnatione plenius explicatum est [6].

Eadem est responsio ad illum locum, quem ex capite 15. ejusdem noni libri heterodoxus affert [7] *de omnipotentissima Dei voluntate et*

[1] Diss. 1. cap. 9. et Diss. 2. cap. 8. Vide Elench. Ther. Vinc. Len. c. 21. — [2] Apol. par. 1. c. 14.

[3] Abb. in Præf. Epist. ad Episc. c. 11. et in Apol. par. 1. c. 16. p. 111. — [4] Tom. 1. Dogm. Theol. lib. 9. c. 7. § 9. — [5] Cap. 9. § 6.— [6] Cap. 3. et seq.— [7] In Præf. Apol. p. 11.

gratia; quæ non ex meo, sed aliorum sensu attuli, qui Augustinianam illam opinionem serio propugnant. Quemadmodum vero gratiæ resisti non posse, ita fas sit dicere, ut ab Tridentini decreti auctoritate non recedatur, neque ad Armacanos scopulos impingas, non est hujus loci, ac temporis expromere.

VI. Tertia heterodoxi impostura est, et calumnia; « Imposuisse me » scriptori ne nominando quidem *Martis Gallici*, furiosi et pestilentis libri, « quod dixerit; quidquid est voluntarium, esse liberum. » Ain' tu vero, confidentissime hominum, hoc non Armacanum scripsisse; et qui hoc de illo asserat, impostorem, et calumniatorem audes dicere? Ut ne impune tantum mendacium habeas, audi quid ab illo proditum sit in tomo tertio, capite quinto libri sexti. Ibi de eo agit, *quomodo omnis voluntas*, id est *volitio*, quæ est actio voluntatis, *sit libera;* ac respondet, *per nullam aliam rem, quam per seipsam, volitionem esse liberam.* « Nihil enim magis facimus, quando volumus, quam ipsam volitionem; et ideo nihil magis in potestate nostra, quam ipsa voluntas, id est volitio, constitutum est. Est enim ipsa radix totius libertatis, etc. Itaque libera est voluntas, hoc est volitio, ratione sui, quia est essentialiter libera. Implicat enim contradictionem, ut voluntas non sit libera; sicut implicat, ut volendo non velimus, aut non faciamus quod volumus, hoc est, voluntas non sit voluntas, etc. Ita quidquid liberum, et in potestate nostra est, per voluntatem, id est volitionem, nobis liberum et in potestate est: sed ipsa volitio, per se, quia per se ipsa fit, quando volumus. » Ac nonnullis interjectis, « Impossibile esse *ait*, ut volitio non sit in nostra potestate, vel non sit libera: quia impossibile est, ut cum volumus non velimus; impossibile, ut cum fit quod volumus, non sit in nostra potestate. » Audis *voluntatem*, id est *volitionem*, quæ est appetitus rationalis actio, *ratione sui*, sive qua volitio est, et *essentialiter esse liberam.* Satin, istud est ad hoc, quod parum pudenter inficiaris, probandum tibi, omnem voluntatis actionem esse liberam ex Armacani sententia? An est ulla *voluntas*, sive *volitio*, quæ libera non sit, si *implicat contradictionem*, esse aliquam voluntatem, quæ non sit voluntas: et tam absurdum est dictu, esse aliquam volitionem quæ non sit libera, quam illud ipsum, esse voluntatem quæ minime sit voluntas? Nam quod *improvisos motus voluntatis liberos esse* negat idem scriptor, non ad hoc valet, ut alterum illud istis contrarium non dixerit: sed ut contraria duo, secumque pugnantia sit locutus. Atque hoc ipsemet heterodoxus in Apologiæ præfatione his verbis asserit [1]: « Ostendere, *ait*, quempiam contraria docuisse, imbecilla ratio est ad eum purgandum, cui crimini datur quod sibi ipse contradicat. »

VII. Quarta calumnia est heterodoxi [2], cujus intentandæ finem nullum facit; Ludovicum Molinam Romana censura notatum esse; et quidem decreto Pauli V. pontificis: a quo quinquaginta illius propositiones damnatas esse dicit. O impurum, et inverecundum mendacium! Mendacem enim nolo dicere, ne homo impotens vehementius stomachetur; qui quod agere non metuit, audire perhorrescit. Enimvero valde te tuæ existimationis securum oportet esse, qui quod tam aperte falsum, tam ad convincendum facile scis esse, si quid scis, toties exprobrare non dubitasti. Nam quo te teste potius refellam, quam illo ipso, quem profers, Romano pontifice Paulo V. Is anno Christi 1606. altero ab eo, quo creatus pontifex erat, gravem illam, et *molestam*, ut Henricus Spondanus appellat [3], « controversiam de divinæ gratiæ auxiliis, et libero arbitrio, quæ inter religiosos Prædicatores, et Societatem Jesu sub Clemente agitata fuerat, quibus ipse Paulus cum ceteris cardinalibus illius Congregationis semper interfuerat, conticescere jussit: sanxitque postmodum, ut utrisque, dum aliud decerneretur, liberum esset suam sententiam in scholis modeste tueri; sed sine damnatione alterius partis. » Hæc Spondanus. Quid a te igitur fieri potest insulsius, qui ab eo pontifice damnatam opinionem illam asseris, quam tueri, ac propugnare liberum esse decrevit? Sed de hac re frontem tuam pulsare desinam: cum plenissime de hoc argumento, luculentissimeque scripserit religiosissimus, ac doctissimus vir Petrus a S. Josepho ex Bernardinorum Foliantinorum inclita familia [4]; qui totam hanc damnati Molinæ fabulam ex actis ab auctore eodem, quo usus es, sed integra, non Armacana fide repræsentatis, accuratissime refellit; ac tibi, tuisque vanissimis famigeratoribus silentium indixit.

[1] Apol. Præf. p. 13 — [2] Heter. Præf. Apol. pag. 37. et Par. 1. pag. 107.

[3] Ann. ad A. 1606. — [4] In 1. Par. Exam. primi Theologiæ hujus temp.

VIII. Quinta heterodoxi calumnia est, quod me ita dixisse narrat : « In iis, quæ ad gratiæ, ac prædestinationis dogma spectant, tuto neminem Augustinum sequi posse. » Quod equidem nunquam a me dictum esse, sanctissime iterum affirmo. Nam et iste ipse, cui hoc dixisse me narrat heterodoxus [1], in ea, quam descripsit, epistola, non hoc pro certo refert ; sed dubia, et suspensa loquendi formula : « Credideram, *inquit*, me hoc audisse. Verum postea colloquio cum illo habito clarius de se ipse significavit ; seque de gratia locutum esse præcise negavit. » Ac demum eo labitur, ut de sola reprobatione sermonem illum inter nos habitum fuisse mea fide confirmet. Ego vero de gratia, et prædestinatione nihil a me profectum ejusmodi quale dissipavit heterodoxus, et perpetuo sum professus, et nunc constanter assevero. Sed neque de reprobatione quidquam cum illo Patre collocutum me esse memini. Verumtamen si quis de hujusmodi argumento forsitan inter nos sermo sit exortus, cujus equidem non recordor, hunc ad solam reprobationem pertinere dixi, et in eodem persevero modo. Siquidem reprobationis illa ratio, quæ ex Augustini sententia conficitur, mihi non satis expedita visa semper est, uti supra capite nono docui. De gratia vero, ejusque cum arbitrio libero consensione quidquid summus ille vir scriptis edidit, huic neque me, neque Catholicum quemquam refragari posse, præ me semper habui. At prædestinationis dogma rem non esse fidei, nec ullo Conciliorum, aut Romanorum Pontificum edicto sancitam, sed in utramvis partem probabiliter disputari de ea fas esse, eadem ac perpetua constantia defendi.

Postremo de duabus aliis epistolis, quas in Apologiæ præfatione ab amicis totidem ad se scriptas edidit heterodoxus, ita nobis percontantibus idem ille R. P. respondit ; falsa, et commentitia esse, quæ in iis a se dicta referuntur : nec ea sibi unquam in mentem venisse. Addebat porro se cum illarum scriptoribus multum expostulasse de epistolis istis ; et eo tandem adegisse, ut se apud heterodoxum acturos reciperent, uti quatuor illa folia, quæ epistolas istas continerent, e libro suo eximi pateretur ; quod ille pro insita sibi pervicacia, et calumniandi usu, ac dulcedine ferre non potuit. Hæc non a me fingi, sed eodem illo, cujus testimonium adhibuisti, auctore proferri, poteris ex eo ipso cognoscere.

IX. Sextum heterodoxi, idemque putidum, et illiberale mendacium est [2], quod scripsisse me aliquando refert, « pene omnes illos Patres, qui tribus primis vixere seculis, in Arii hæresi versatos esse, qui Filii Dei divinitatem negabat. » Quid hoc homine facias, cui mentiri calumniarique ludus est ? Ubi enim tale aliquid in meis libris reperisti ? Cur non verba ipsa profers, quibus sanctis illorum temporum Patribus nota est turpissimi erroris inusta ? Atqui tantum abfui ab illis in suspicionem istius hæresis vocandis, ut eos vel maxime dogmatis illius testes ac propugnatores adhibuerim in Prolegomenis tomi secundi, qui est de Trinitate [3]. Ac si quid a paucis Catholicis, et sanctis minus accurate dictum est, id in solis verbis, ac loquendi modo consistere ; in re ipsa sensuque nihil erroris inesse docui. In quo præeuntem habui [4], cujus ad id testimonio sum usus, Hieronymum [5] ; qui eosdem illos Patres excusat sic : « Et quomodo, inquies, in libris eorum vitiosa nonnulla sunt ? Si me causas vitiorum nescire respondero, non statim illos hæreticos judicabo. Fieri enim potest ut vel simpliciter erraverint, vel alio sensu scripserint ; vel a librariis imperitis eorum paulatim scripta corrupta sint. Vel certe antequam in Alexandria quasi dæmonium meridianum Arius nasceretur, innocenter quædam, et minus caute locuti sunt, et quæ non possint perversorum hominum calumniam declinare. » At ego ne *simpliciter errasse* quidem illos admittere volui, sed ab loquendi tantum more, modoque, qui postea constitutus est, paululum discrepasse dixi.

[1] In Præf. Apol. pag. 2. — [2] Ibid. pag. 35 — [3] Cap. 1. præsertim § 12.

[4] L. 1. de Trin. c. 3. § 1. — [5] Hier. l. 2. cont. Ruf. col. 755.

CAPUT DUODECIMUM.

1. Vana et futilis heterodoxi contra decreta apostolicæ Sedis exceptio. — 2. Turpis ejusdem a seipso dissensio. — 5. Quatenus rejectaneæ voces, locutionesve, ab Ecclesia postea receptæ sint.

I. Septimum heterodoxi mendacium est, quod [1] « Apostolicæ sedis eximium se veneratorem » profitetur, « [2] ejusque censuræ fidem suam, atque doctrinam, rationes, et interpretationes sese permittere. » Quam id vero ex animo, ac sincere præ se ferat, facta ipsa verbis ad fidem potiora demonstrant. Omitto varias artes, ludificationesque, quibus synodicas sanctiones eludere conatus est heterodoxus, ex ejus indole sectæ, cujus ad principatum capessendum, tanquam ad certissimum communis sensus pariter et fidei naufragium, blanda quædam illum gloriolæ, ac laudis aura provexit. Illud ipsum consideremus, quod in præsentiarum agitur, quemadmodum Romanæ Sedis, cum suis gregalibus, in potestate sit, qui tot Romanorum Pontificum edictis damnata, et proscripta dogmata perseverat defendere. Defendere autem ? Imo vero pro sanctissimis catholicæ fidei decretis venditare imperitis, et obtrudere.

Paululum hunc audiamus de apostolica contra Martis Gallici, fanatici videlicet operis, scriptorem, toties iterata sanctione nugas meras effutientem. Negat manifeste damnatos illic errores Armacani fuisse, cum ejus libro : in quo « contineri » Summus Pontifex ait « multas ex propositionibus a prædecessoribus suis olim damnatas, et magno cum Catholicorum scandalo, et auctoritatis dictæ Sedis contemptu, contra præfatas damnationes, et prohibitiones defendi ; » quas quidem propositiones *in rigore, et proprio verborum sensu ab assertoribus intento, hæreticas, erroneas, suspectas, temerarias, scandalosas, et in pias aures offensionem immittentes, respective*, idem illud a tribus Pontificium sancitum diploma nominat.

Adversus hoc heterodoxus excipit [3], non affirmare decretum istud, enuntiationes omnes, quæ ibi octoginta percensentur, hæreticas esse : quod si diceret, nihil recusandum fore, quin et Armacani liber hæreses aliquas contineret. Nunc cum in diplomate sit, multas ex damnatis illis propositionibus Armacani librum habere, hoc unum consequens esse, ut ibidem vel hæreticæ sint aliquæ, vel erroneæ, etc. « Quod si interim manifeste deprehensum fuerit, ait heterodoxus, illas ipsas propositiones non minus Augustini esse, quam Iprensis Armacani ; nonne singularis in admirabilem illum Patrem observantia totius Ecclesiæ eo nos compellere videtur, ut omnium lenissimam ad illas notam accommodemus, atque inter scandalosas, vel suspectas referamus ? »

II. Nihil ista ratiocinatione frigidius, ac futilius. Primum enim certissimis argumentis effectum est hac in Dissertatione, aliisque libris, qui de hac re manarunt, complures in Armacani libro αὐτόχρημα hæreticas esse propositiones. Deinde quis hoc illi concedat, illas ipsas, quæ in Armacani scriptis notatæ, damnatæque sunt ab apostolica Sede, Augustini perinde, ut istius, fuisse ? Non est ita profecto, non est, ut falso et importune illi garriunt. Quare non est quod in talibus quisquiliis everrendis, ne qua fiat Augustino injuria vereamur. Dixi hoc non semel, et propter oris istorum duritiem, sæpius quam vellem habeo necesse repetere ; in his, quæ ad liberum arbitrium, et ad gratiam spectant, ac cetera, de quibus adversus nuperæ Theologiæ licentiam certamen suscipimus, frustra illos Augustino fautore gloriari : quo nullus ab iis alienior ; nullus vel eo nomine infensior est, quod apprime sinceram, et catholicam a se traditam doctrinam, præposteris suis interpretationibus, et calumniis facere conantur hæreticam.

Hoc igitur remoto, quod verum si esset, pars illa censuræ mitior ex omnibus eligenda, et ad propositiones ab Armacano traditas applicanda videretur, ut affirmat heterodoxus ; nihil jam superest causæ, cur ceteræ majoris invidiæ notæ non ad illas accommodentur, saltem disjunctione hujusmodi suspensæ : ut *vel hæreticæ* sint, *vel erroneæ, vel suspectæ*,

[1] Apol. Præf. p. 36. — [2] Apol. par. 1. c. 1. p. 15. et 16.

[3] Epist. Abb. ad Episc. pag. 40.

vel temerariæ, *vel scandalosæ*, *et in pias aures offensionem immittentes respective.* Ex quo illud apparet, quam male provisa, et consulta novæ sit factionis istius, et parum tuta ratio ; quæ se tuendis, ac profitendis iis dogmatibus alligavit, quorum anceps, et incerta, adeoque periculosa, et ob id detestanda conditio est. Cum enim aut *hæretica*, aut *erronea*, aut *temeraria*, aut, ut minimum, *suspecta*, *et scandalosa* pronuntientur ab tot Romanis Pontificibus : quem non propriæ cura salutis admoneat, ut hæc tot vallata præcipitiis novæ opinionis abrupta perhorrescat? Etenim quod in peccatis dijudicandis, ac disciplina morum usuvenit, ut, qui id agit, quod utrum crimen sit lethale dubitet, eo ipso lethale crimen admittat; idipsum et in catholica fide accidit, ut qui pro certo id asseverat, quod an sit hæreticum, vereri ac dubitare debeat, hoc se ipso peccato, et noxa hæresis obstringat.

III. Hic vero prudentis, et attenti lectoris, si unquam alias, operam requiro : ut hoc mecum animadvertat, quantuli sit judicii pusillum istud heterodoxi caput; quamque indignis modis tum ab eodem sit habitus Augustinus, tum Romanorum Pontificum, ac Synodorum, præsertim œcumenicarum, impie sit ac sacrilege violata majestas. Quid enim? An non iste est, qui ex Augustini scriptis posteriorum ipso conciliorum omnium, maxime Tridentini decreta de gratia, ceterisque eo spectantibus interpretanda esse dixit? Nonne hujus dicti sui rationem hanc attulit, quod illa ipsa decreta ex Augustini non modo sententiis, sed etiam verbis, post superiores, synodus quoque Tridentina confecerit? Nonne Augustini doctrinam universam ita colligatam esse docuit, ut qui partem ejus aliquam amplectitur, reliquas omnes eumdem amplecti necesse sit : tum vero totidem esse fidei capita, quot sunt ejus de gratia, et prædestinatione placita defendit? Nonne præterea de Armacano passim ejus discipuli prædicant, nihil ipsum nisi Augustini meras expressisse sententias : quæ sive probentur, sive damnentur, non in illis Armacani, sed Augustini probari, damnarique doctrinam? Hoc vero posito et concesso, quid aliud sequitur, nisi Romanorum judicio Pontificum Augustini doctrinam, tanquam aut hæreticam, aut erroneam, aut temerariam, aut, ut fatetur heterodoxus, scandalosam, suspectamque, esse damnatam? deinde quæ ex iisdem Augustini verbis, et sententiis constant, synodorum, maxime Tridentinæ, scita pro hæreticis, et erroneis, aut saltem *scandalosis*, ac *suspectis* judicata fuisse?

O hominem *sui*, ut aiebat ille, *nominis!* hoc est heterodoxum : adeoque non *vel hæreticum, vel erroneum*, et hujus generis alia ; sed prorsus *hæreticum, et erroneum, et temerarium, et scandalosum, et merito suspectum!* Etenim sumamus hoc, quod ultro nobis ingerit, *su specta* duntaxat, et *scandalosa* judicari ab Romanis Pontificibus illa decreta ; quanquam nihil illum habere causæ docuimus, cur, gravioribus illis detractis notis, leviores has secerneret : verumtamen utamur eo quod nobis obtulit ; ac *suspecta* solum, et *scandalosa* illa censeamus. Illud itaque ex editis ab heterodoxo principiis necessario consequitur ; *articulos*, ut vocant, *fidei*, hoc est, enuntiata illa de gratia ab Augustino tradita, *scandalosa* et *suspecta*, et eo nomine ab Romanis damnata Pontificibus fuisse ; quamvis hactenus certa, et catholica fide tota illis Ecclesia esset assensa.

IV. Ad hæc illas ipsas propositiones, quas ex Augustino sumptas ab Armacano, et synodali auctoritate sancitas, ac pro *fidei articulis* habitas heterodoxus asserit, quasque ut *scandalosas* et *suspectas* saltem pontificiis edictis notatas fatetur : has, inquam, enuntiationes constat multis, et gravissimis controversiis esse jactatas, etiam antequam absoluta, terminataque esset Tridentina synodus. Quippe anno Christi 1560. hoc est quarto ante illius clausulam, cum theologorum de his quorumdam querelæ ad Parisiensem Theologiæ Facultatem allatæ essent e Belgio ; ut quid de illis sentiret, expromeret : scimus easdem illas ab ea Facultate non solum *suspectas*, et *scandalosas*, sed plane *hæreticas* appellatas fuisse. Extat censura ista Parisiensis primum in lucem a nobis edita in tomo tertio Theologicorum dogmatum [1]. Quinam ergo convenit, Tridentini concilii Patres, ac theologos, quos utique latere rixæ ac jurgia tanta minime poterant, *suspectis*, et *scandalosis*, ne dicam hæreticis, concepta verbis ac sententiis decreta illa promulgasse? Idem et Pium quartum, qui Tridentinam approbavit, confirmavitque synodum, non dubitasse facere? Insequentes vero Pontifices quis credat enuntiata eadem damnare, tanquam scandalosa, et *suspecta*, quam emendare, interpretarique maluisse? Non hujus tam necessariæ cautionis in men-

[1] Lib. 5. de Opif. sub fin.

tem venisse Pio V. et Gregorio XIII. certe Urbano VIII. vel ei, qui nunc Ecclesiæ præest, Innocentio X. qui propositiones illas tanto intervallo revocatas non aliis, quam quibus decessores olim sui, censuris, et edictis proscribendas putarunt? nec eos Tridentini concilii, ac Romanorum, quibus successere, Pontificum auctoritati, famæque pepercisse?

Pecudem aut stipitem, vel, quod hebetius ac stupidius est, heterodoxum oportet esse, cui tam horrenda, tamque absurda commenta risum vel stomachum non exprimant.

V. Quid cetera porro κορύζης, ac veterni ejusdem exequar? nam me jamdudum commemorandarum ineptiarum istarum, multo vero magis refellendarum tædium capit. Verum navemus his everrendis sordibus paululum adhuc operæ; et quam malus nugarum suarum patronus sit heterodoxus compendio doceamus.

Idem illis enuntiatis evenisse dicit [1], quod aliis nonnullis, quæ per se vera, et catholica, « nihilominus tanquam scandalosa notata sunt, » cujusmodi ista sunt, *Filius est Patri substantia similis: Virgo Maria mater est Jesu Christi: Unus ex Trinitate per carnem propriam passus est.* Verum quid habent hæ propositiones simile priorum, et Augustinianarum, ut putat, illarum? Numquid posteriores istas ab generali aliqua synodo, et seculorum aliquot usu comprobatas, et sancitas, retractavit apostolica Sedes, et ut *suspectas scandalosasque* damnavit, damnarique jussit, et cunctantes repetitis mandatis ad id agendum impulit? *Filium Patri esse similem* nulla unquam negavit synodus: nisi eo sensu, quem Ariani subjiciebant, ut non nisi similis esset; consubstantialis non esset. Imo similem esse contra deterrimos Arianorum omnium Anomœos, Eunomianosque sancivit. Idem et de altera illa dicendum, qua *B. Virgo Mater Jesu Christi nominatur.* Est enim revera; sed non ita, uti Nestorius asserebat: de qua re plura nostris in libris de Incarnatione, qui volet, inveniet. Atque ut universe de istiusmodi sententiis dicam, et heterodoxum hunc absolvam; fieri id quidem potuit, et vero nonnunquam accidit, uti voces aliquæ, ac locutiones sive ab hæreticis usurpatæ, sive alioqui suspectæ, initio ab Catholicis repudiatæ fuerint; postea vero certis de causis, commoda notione subjecta, receptæ ab Ecclesia, et in regulam fidei sint adhibitæ. Ut autem acceptæ semel in Ecclesiæ catholicæ professionem, ac duodecim pene usu seculorum inveteratæ, adeoque centum et nonaginta unius circiter Romanæ Sedis antistitum auctoritate comprobatæ, (quot ab Innocentio primo ad Pium quintum numerantur,) tum, quod caput est, omnium per illa tempora synodorum, ac novissimæ potissimum œcumenicæ decreto constitutæ; uti propositiones, inquam, vel voces hujusmodi tanto intervallo pro *scandalosis*, et *suspectis* agnitæ, ac sub anathematis pœna ab usu Christianorum extortæ, proscriptæque sint: id neque auditum est aliquando; nec omnino potest accidere: quod de Augustinianis illis ab Armacano usurpatis impie ac temere affirmat heterodoxus. Qui quidem (ut summatim quæ sunt uberius exposita tota hac dissertatione colligam) imprimis Augustini dogmata omnia, omnesque spectantes ad gratiam, ac prædestinationem sententias fide esse catholica credendas asserit: tum ejusdem ratas Pontificum auctoritate Romanorum, et Conciliorum omnium, ac Tridentini cum primis œcumenici sanctione firmatas, sero tandem a Pio V. Gregorio XIII. Urbano VIII. et Innocentio X. tanquam scandalosas, et suspectas ait esse damnatas, atque rejectas.

[1] Epist. Abb. ad Episc. pag. 40.

FINIS TOMI SEPTIMI.

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

LIBER DUODECIMUS.

In quo de eo genere accidentium proprietatum disseritur, quæ MORALES appellantur.

CAPUT PRIMUM.

De Mediatore Christo, quid sit mediator, et sequester. — 2. Quo sensu Ariani mediatorem illum agnoverint. — 4. Mediator duplex, unus *naturalis*, alter *moralis*. — 5. De priore primum agitur, cujusmodi Christum esse monstratur, — 6. ex apostolo Paulo, — 6. tum ex Patribus, imprimisque Gregorio Nysseno, — 8. ex Irenæo, et Hippolyto. — 9. Pauli perobscurus de Mediatore locus explicatur, et illustratur. Legis Mosaicæ latio pacti rationem habuit. — 10. Quod ex Scriptura probatur, ut et illius a promissione Abrahamo facta discrimen. — 11. Hieronymi de illo Pauli loco sententia notatur. — 12. Deinceps aliorum Patrum græcorum de naturali mediatore Christo testimonia. — 15. Leontii Byzantini locus eximius de proprietate naturalis mediatoris. 1

CAPUT SECUNDUM.

Latinorum Patrum testimonia de Christo naturali mediatore. Quid sit arrabo. — 3. Augustini de mediatoris naturalis conditione memorabilis locus. 10

CAPUT TERTIUM.

De ratione mediatoris controversia proponitur. — 1. Mediatorem etiam ante Incarnationem fuisse Dei Filium quomodo veteres opinati sint. — 2. De eodem, postquam homo factus est, recentiorum conflictus : ac primum Stancari, qui, ut homo est duntaxat, mediatorem putat esse Christum, opinio et historia. — 3. Huic opposita Lutheranorum et Calvinistarum opinio, secundum utramque naturam mediatorem esse putantium. — 4. Calvini, et aliorum de ea re disputatio. — 5. Refelluntur ambæ ex adverso positæ sententiæ : ac vera, et catholica constituitur. 15

CAPUT QUARTUM.

Dissolvuntur argumenta superiorum duarum partium. — 1. Ac primum quæ a Stancaro de Scripturis petita sunt explicantur. — 2. Argumento ejusdem occurritur, quod e Scholasticis ille mutuatus est. — 3. Expenduntur SS. Bonaventuræ, ac Thomæ Aquinatis sententiæ. — 4. Regula quædam in relatione, et oppositione servanda. — 5. Rursus Stancari argumenta solvuntur. Qua ratione mediatoris partes obeat Christus. — 6. Cur personæ aliæ non fungantur officio mediatoris. — 7. Patrum testimonia, quibus Stancarus abusus est, explicantur. — 8. Augustinum non, ut ille credidit, mutasse sententiam. — 9. Calvinistarum, et Lutheranorum opposita priori opinio refutatur, maxime qua Filius ante Incarnationem mediatoris officium executus dicitur. — 10. Stulta quorumdam ex illis argumentatio rejicitur, ideo ex æterno fuisse mediatorem, quia omnia Deo sunt præsentia, etiam futura. 18

CAPUT QUINTUM.

Ex superiorum capitum doctrina, aliorum hæreticorum falsæ opiniones diluuntur. — 1. Ac primum Apollinaristarum. Quæ differentia sit mediatoris Christi ab reliquis eodem affectis vocabulo. — 3. Socinianorum Anabaptistarum opinio de mediatore Christo, quem merum hominem statuunt. — 4. Refutatur, et explicatur Apostoli locus ex priore ad Timotheum : *Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* — 6. De missione Filii quædam ad rem notata. — 7. Reliqua Socinianorum argumenta refelluntur. 23

CAPUT SEXTUM.

De variis functionibus mediatoris Christi. — 1. Ac primum de pacificatione ac reconciliatione : quæ ex Scripturis illustratur, tum ex Patribus. — 2. Sceptri vocabulum Christo attributum ad idem refertur. — 3. Natura et definitio pacis exponitur : ac constare docetur ordine, — 4. et tranquillitate. — 5. Quomodo Christus illius importandæ gratia venerit. — 6. Triplex genus pacis illatum a Christo mediatore; primum hominum cum Deo. — 8. Ex quo derivata pax in homines ipsos. — 10. Ac secundum genus imprimis quo hominum quivis secum ipse pacem habet. — 11. De intestinis perturbationibus paci huic inimicis plura ex antiquis afferuntur. — 13. Quomodo Christus ad illas curandas operam adhibuerit : primum doctrina sua. — 15. Quæ quam efficax sit ostenditur. — 16. Tum exemplis et meritis. — 17. Et gratia per illum mediatorem parta. 27

CAPUT SEPTIMUM.

De tertio genere pacis mutuæ inter homines ab Christo mediatore constitutæ. — 1. Præcipua vaticinia prophetarum de pace per Christum hominibus importanda. — 2. Quæ ad Augusti tempus, et natalis Dominici pleriique antiquorum referunt. — 3. Sed non satis illud cum historia congruit. Itaque spiritali sensu potius ista sunt interpretanda. — 4. Quæ sententia Patrum auctoritate comprobatur. — 5. Augustini de ea locus memorabilis. — 6. Christiana doctrina ex se inducit ad pacem colendam; quod exemplis ostenditur, — 7. maxime religiosorum institutorum. — 8. Athanasii locus eximius de pace conciliata per Christum. 36

CAPUT OCTAVUM.

De interpellatione Christi mediatoris. — 1. Advocatus, et Παράκλητος Christus appellatur, et quid utraque vox significet. — 2. De advocato Asconii locus insignis. Spiritus sanctus quo sensu interpellare vel postulare dicatur. — 3. Christus proprie ἐντυγχάνειν, et interpellare dicitur. — 5. Proponitur quæstio, quæ sit advocationis illius, sive interpellationis ratio attributa Christo; atque imprimis statuitur, Christum pro se orasse dum viveret. — 6. Paulini Aquileiensis de ea re locus expenditur. — 7. Quæritur deinde an ad dextram modo sedens Christus oret pro nobis. Quid interpellatio ab oratione distet. Tum quorumdam opinio negantium orare modo. — 9. Quidam eas orationes, quas in mortali fudit corpore, adhuc operari asserunt. — 10. Alii etiamnum orare putant. — 11. Quæ opinio magis approbatur. — 12. Ut argumenta contraria diluantur, discernitur genus orandi duplex. — 13. Origenis absurda sententia. — 14. Gregorii Nazianzeni dictum expenditur. 40

CAPUT NONUM.

De merito Christi mediatoris, et satisfactione. — 1. Quid meritum a satisfactione distet, et quid illud requirat. Christum revera meruisse. — 2. Pactum cum Christo initum a Deo. — 3. Merita ipsius infinita fuisse, et offensionibus, pro quibus satisfecit, multo majora, probatur e Scripturis, et Patribus, — 6. tum argumentationibus ex demonstratis jam principiis deductis. — 7. Item ex comparatione redemptionis cum creatione: qua major et potentior illa monstratur. 49

CAPUT DECIMUM.

Ecquid Christus angelorum perinde ut hominum mediator, et salvator fuerit. — 1. Origenis de ea re commenta. — 2. Christum angelum esse factum idem putavit, quod Tertullianus refellit. — 3. Idem Origenes dæmones salvandos esse credidit. — 4. Hieronymi de eo locus expenditur. — 5. Damnata hæc Origenis hæresis. — 6. Cur homines soli post peccatum liberati, non angeli. — 7. An redemptor eatenus angelorum Christus dici debeat, quod bonis perseverandi gratia illius merito tributa sit. Affirmant aliqui, quorum argumenta proferuntur ex Scripturæ, ac Patrum auctoritate. — 9. Verum probabilius est, non fuisse salvatorem angelorum Christum; idque probatur e Scripturis, et Patribus. — 11. Solvuntur ea quæ in contrariam partem allata sunt. — 12. Explicantur difficiles loci duo, Augustini, et Hippolyti Portuensis. 53

CAPUT UNDECIMUM.

De Christi Sacerdotio, vel Pontificatu. — 1. Quod esse mediatoris proprium ostenditur. — 2. Christum esse sacerdotem. Sed cujus naturæ ratione, id in quæstione positum. Arianorum error, qui, qua Deus est, sacerdotem esse dicebant. — 3. Contra Nestorius asserebat id esse, qua hominem, refutatus a Cyrillo. — 4. Quinam sacerdos, ut homo est, sit dicendus. — 5. Non tamen tunc est factus, cum baptizatus est, sed in ipsa incarnatione. — 6. De officiis illius sacerdotalibus, ac primo quod preces pro nobis offerat Patri. — 7. Nugæ de mediatore filio Dei, Philonis Judæi. — 8. Alterum officium, quod in hostiis offerendis consistit. Explicatur perobscurus locus epistolæ ad Hebræos. — 11. Altera loci ejusdem explicatio. 60

CAPUT DUODECIMUM.

De sacrificio novæ legis, quod ab Christi sacerdotio respicitur. — 1. Primum genus est, quo seipsum obtulit in cruce. — 3. Alterum incruentum. — 4. Quod est secundum ordinem Melchisedech. Comparatur Christus cum illo primum ratione personæ utriusque. — 6. Secundo ratione materiæ sacrificio subjectæ, quatenus Melchisedech panem et vinum protulit: et, ut plures existimant, obtulit Deo; — 8. aut saltem Christi corpus et sanguinem adumbravit. — 12. Malachiæ prædictio de Christi sacrificio. 68

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

Esse aliquod novæ legi peculiare sacrificium institutum a Christo, et hujus corporis, ac sanguinis, probatur primum græcorum Patrum selectis testimoniis. 77

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Latinorum aliquot Patrum testimoniis ostenditur esse peculiare quoddam in Ecclesia sacrificium, in quo Christi corpus, et sanguis offertur. 84

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

De regia Christi potestate, ejusque regno. — 1. Regem esse Christum e Scripturis probatur. — 2. Utrum spiritalis an temporalis rex sit, ut homo. Perstringitur obiter fabula de Christo sacerdote Aaronico. — 3. Videtur Epiphanius regiam illi dignitatem attribuere, quatenus ab Davide rege ortum traxit; sed non est necessario consequens. — 4. Videtur spiritale tantummodo habuisse regnum, et quidem proprie duplici ratione: tum qua Verbum est. — 5. Ac propter idiomatum communionem, regia dignitas, quæ in Verbo inest, humanitati quoque competit; quo sensu dicatur Christus rex idem et sacerdos fuisse. — 6. Probatur non fuisse temporalem regem Christum, qua homo est; sed spiritalem. — 7. Quo modo et Pastor dicatur. — 8. Merito spiritalis rex est, quia sapiens: et quemadmodum ceteræ in illum dotes regiæ conveniunt. 93

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

De judiciaria potestate Christi. — 1. Regiæ ac sacerdotalis dignitatis consensio, ratione justitiæ, quæ summa fuit in Christo. — 2. Idque probatur ex judicis dotibus, præsertim quod carere peccato debeat. — 3. Deinde quod judex prudentia præstare debet, et incorruptus esse. — 4. Quæ omnia Christo apprime conveniunt. — 5. An judex sit Christus quatenus est homo. Respondetur convenire hanc dignitatem homini; sed ratione divinæ potestatis. 98

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

De Christo, qua Caput est. — 1. Probatur e Scripturis eum esse caput Ecclesiæ. Tria in capite spectanda, ac primum, quod cum corpore suo arctissime conjungitur. — 2. Quod illustratur Augustini testimonio. — 3. Secundum, quod in eminenti loco positum membra cetera regit; quod excellenter in Christo reperitur.

Tertia capitis dos, ut in membra vim quamdam derivet, qua vegetantur, quod et Christus Ecclesiæ præstat, non *moraliter* solum, sed certo etiam modo *physice*. — 4. Non solum Christum hominum esse caput, sed etiam angelorum, primum quod Deus est. — 5. Ac si caput tantummodo pro principe, et antecellente sumatur, nemini Christiano de eo dubitare fas est. — 6. Sed hoc præterea capitis notio requirit, ut in membra vim aliquam et efficientiam derivet. Id autem Christo, ut homo est, convenire monstratur. — 7. Capitis in Christo proprietas latissime patet. — 8. Insignes duo loci ex Apostolo ad id pertinentes expositi. — 9. Qui et illustrantur, primum usitata multorum interpretatione; — 10. tum nova quadam, et expeditiore. — 11. Ambrosii de eodem argumento memorabilis locus. 101

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

De perpetuitate Incarnationis, et regni Christi. — 1. Duplex quæstionis sensus; quorum primus hoc capite tractatur, an aliquando desitura sint penitus. Origenis error, et Marcelli Ancyrani, quorum ille ad regnum putavit pertinere, quod secundum divinitatem convenit. — 2. Inepta ejusdem opinio de corporibus extinguendis post judicium. — 3. Eamdem materiam tam corporibus inesse, quam spiritibus credidit Origenes, ut et theologi quidam. — 4. De Marcelli hæresi. — 5. Quæ multum vexata ab Arianis, — 6. et ab Eusebio præsertim Cæsariensi, — 7. ab Catholicis quibusdam non satis accurate refutata, quomodo ex Scripturis convincatur. — 8. Quibus locis fulciretur. — 9. In synodis damnata : ubi et de illo Symboli articulo agitur, *Et regni ejus non erit finis*. De quo quæritur, an ab Constantinopolitano primo concilio editus sit. — 10. De symbolis duobus ab Epiphanio propositis; et an prius sit Nicænum. — 12. Explicatur Epiphanii locus. — 13. Regni Christi perpetuitas adstruitur. 106

CAPUT NONUMDECIMUM.

An toto saltem illo triduo, quo in sepulcro jacuit Christus, divinitas ab anima, vel carne separata fuerit. — 1. Nonnullos affirmasse veteres, ut Epiphanium, — 2. Hilarium, Ambrosium : qui et ab anima disjunctam videtur existimasse. — 3. Expenditur Apostoli locus quidam ex capite primo ad Colossenses. — 4. Nonnullorum gravior error, qui ab humana Christi natura ante mortem Deum volunt esse separatum. — 5. Nunquam, ne in morte quidem, ab anima et corpore disjunctum fuisse Deum, probatur ex Patribus. 116

CAPUT VIGESIMUM.

An triduo illo, quo in sepulcro jacuit Christus, Verbum homo fuerit. — 1. Affirmare theologos duos, Magistrum sententiarum, et Hugonem Victorinum. — 2. Utriusque firmamenta. — 3. Falsam amborum opinionem esse. Ac primum Magistri ratio confutatur : qui asserit ideo fuisse hominem, quod cum partibus duabus conjunctum fuerit Verbum. — 4. Tum Hugonis altera refellitur, existimantis solam animam rationalem esse hominem : — 5. item solam esse personam. — 6. Dissolvitur argumentum quoddam, quod probare videtur, non mansisse post mortem Christi, unitionem carnis cum Verbo. 120

LIBER TERTIUSDECIMUS.

In quo de Officio Christi mediatoris, sive salvatoris erga homines potissimum agitur : hoc est, quatenus ad omnes vis illius benefica pertineat.

CAPUT PRIMUM.

Constituitur status quæstionis de procuratione salutis omnium : ac duplex ejus caput; alterum, an Deus omnes salvare velit; alterum, an pro omnibus passus sit Christus. — 2. De primo agitur : et probatur, Deum omnes homines velle salvos ex græcis Patribus, et latinis, qui ante Augustinum scripserunt; ac primum græcorum testimonia citantur, — 6. tum latinorum. 124

CAPUT SECUNDUM.

Christum pro omnibus passum esse, etsi non omnibus ejus passio profuerit, ostenditur ex Græcorum, et Latinorum, qui ante Augustinum floruerunt, aliquot testimoniis, quorum vis expenditur. 131

CAPUT TERTIUM.

Quis Augustini sensus de hac controversia fuerit, utrum omnes salvos esse velit Deus, ac pro omnibus passus sit Christus. — 2. Affirmantia ex illo petita loca, quorum pleraque illustrantur. — 6. Maxime insignis unus ex libro de Spiritu et littera, quem novi dogmatistæ falsa ratione detorquent. 141

CAPUT QUARTUM.

De Augustini locis aliis, in quibus sentire videtur nolle Deum omnes fieri salvos. — 1. Variæ interpretationes loci illius ex epistola ad Timotheum, ubi velle Deus salvos omnes esse dicitur. — 2. Quædam in illis interpretationibus animadversa; — 3. tum in exemplo, quod Augustinus afferre solet. — 4. Hujus mens exponitur duplici voluntate distincta. — 5. Quæ Scripturæ testimoniis probatur. — 6. Augustinum sæpe voluntatis solius absolutæ meminisse; quemadmodum cum de gratia disputat, de sola prædestinatorum propria sæpius meminit : idque duplici de causa; quarum prior exponitur. — 8. Secunda ratio, quod ita postulabat suscepta contra Pelagianos disputatio, qui indifferentem erga electos et reprobos divinæ voluntatis propensionem adstruebant, — 9. ac Augustinus majorem in illos agnoscebat. — 10. Armacanorum ex hac observatione calumnia convincitur; tum inscitia. — 11. Quæ ex Augustino refellitur. 147

CAPUT QUINTUM.

Eorum Patrum, qui Augustino posteriores, et hujus addicti doctrinæ fuerunt, testimonio declaratur, velle Deum omnes, etiam reprobos, salvos fieri. — 1. Ac primum Augustini de prædestinatione sententia perstringitur. — 2. Additamentum Armacani ad illam Augustini sententiam, qua ad reprobationem spectat; a quo Augustini illi discipuli multum abhorrent : quorum aliquot deinceps propositi; — 3. velut Prosper; cujus loca complura referuntur, et illustrantur. 154

CAPUT SEXTUM.

Eadem salutis omnium voluntas Dei probatur ex iis Patribus, qui Prospero posteriores fuerunt, — 1. Fulgentio, — 2. Africanis episcopis, — 3. Hypognostici auctore, — 4. Ennodio Ticinensi : tum ex Prædestinatorum hæreticorum decretis, quæ Catholici oppugnarunt. — 5. De qua hæresi occasione data disseritur ex Gennadio, et aliis. — 6. Augustini tempore sumpsisse videtur initium apud Adrumetinos monachos. — 7. Nihilominus etiam calumniose notam illius inusserunt Augustini doctrinæ propugnatoribus aliqui ; — 8. maxime Semipelagiani, ut Faustus Reiensis ; — 9. et auctor libri, qui Prædestinatus inscribitur : de quo judicium fertur. Et Pelagii implicatus errore fuisse convincitur. — 11. Ut et Arnobius junior. — 12. Utrum Prædestinatianorum hæresi adscribendum sit, dicere, aliquos ad interitum prædestinatos esse. — 13. Ex superiori tota disputatione argumentum conficitur, quo probatur Dei voluntatem esse, qua vult omnes salvos fieri. 161

CAPUT SEPTIMUM.

Omnium salvandorum propositum in Deo, atque Christo fuisse probatur ex Catholicorum conflictu adversus Prædestinatianos. — 1. Arelatensis synodi historia in causa Lucidi presbyteri : de quo, et de Fausto Reiensi accurate agitur. Lucidi hæretica dogmata, — 3. in Arelatensi synodo damnata : — 4. et quo ordine, ac ratione. — 6. De Lugdunensi synodo perpaulo post collecta. — 7. Adversus apologistam anonymum, superiora improbantem, excursus. — 8. Et refutatio. — 9. Fausti libri ab Arelatesi synodo minime approbati. — 10. Fausti et Lucidi capita ex illius auctoritate synodi confecta, — 11. et ab anonymi calumnia defensa et illustrata. 169

CAPUT OCTAVUM.

Eadem generalis Dei voluntas, qua omnes salvos fieri vult, ex gallicanorum præsulum controversia probatur, quæ de Gothescalci dogmatibus exorta est. — 1. Cujus historia describitur : ac primum Gothescalci damnatio, et Carisiacensis synodi adversus illum decreta. — 2. Quæ ab aliis improbata : et de variis ultro citroque libris editis, — 3. Lugdunensis Ecclesiæ præsertim contra Carisiacenses. — 4. Valentina synodus, aliæque contra eosdem habitæ. Ex hac tota historia demonstratur, deinceps ex omnium communi sensu Deum velle salvos omnes fieri. — 6. Ad id vero imprimis quæ Gothescalci sententia fuerit, accurate docetur. — 7. De libero arbitrio prava illius opinio. — 8. Tum in aliis, etsi non satis explicata sint ab Hincmaro. — 9. Excutiuntur illius dogmata quædam ambigue concepta. — 10. Recte tamen damnatum esse, et pro hæretico judicatum Gothescalcum. 173

CAPUT NONUM.

Gothescalci hæretica quædam dogmata ex Amolonis epistola colliguntur, ex quibus justa illius damnatio probatur. 179

CAPUT DECIMUM.

Eorum testimonio, qui pro Gothescalci dogmate contra Carisiacensia decreta scripserunt, ostenditur Deum omnes, quantum in se est, salvos esse velle ; — 2. primum Flori magistri ; — 6. tum Remigii Lugdunensis episcopi ; — 8. necnon auctoris libri de retinenda Scripturæ auctoritate. 181

CAPUT UNDECIMUM.

1. Eadem Dei voluntas adstruitur ex Valentinæ synodi decretis, — 3. tum ex Gothescalci ipsius dictis. — 4. Comparantur inter se Carisiacensis, et Valentinæ synodorum capita : quæ in eo convenire monstratur. Imo in præcipuis quibusque. Ideo mirum esse videtur, cur Valentina synodus tam severe Carisiacensem notaverit. — 8. De Joanne Scoto Erigena cujusmodi sit judicium. — 9. Ratramni de malorum prædestinatione ad pœnam sententia cum superioribus consentiens. 185

CAPUT DUODECIMUM.

Consectaria quædam superiorum capitum. — 1. De Valentina synodo, et Carisiacensi vulgaris error. — 2. Vincentii Lenis falsa de Hincmaro suspicio. — 3. Et hallucinatio duplex ejusdem. — 4. De Prudentio Tricassino episcopo, et ejus epistola. — 5. Cujusmodi vir ille fuerit. — 7. Rectene adversantes sibi gallicanos episcopos hæresis infamavit. — 8. Ejusdem error in Augustini interpretanda sententia. — 9. Tum novi præscripti licentia. — 10. Aliud corollarium, fuisse certam Prædestinatianorum hæresim, et quatenus extiterit. — 11. Ex Adrumetinorum causa, et Augustini disputatione ex illorum orta dissensione, eadem hæresis illustratur. — 12. Tum Fausti, ac Lucidi tempore fuisse monstratur. 191

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

1. Quemadmodum Augustini sententiam de prædestinatione, ac reprobatione interpretati sint qui ad quintum fere ab ejus obitu seculum floruerunt, ut Prosper, Fulgentius, etc. — 4. maxime Lugdunenses, Florus, Remigius, et alii. — 6. Reprobos adultos ex illorum opinione potestatem habere perseverandi ; et an originale peccatum causa sit reprobationis illorum. — 7. Ex quo illud consequens est, posse reprobos ab illo statu transire ad alterum, si ipsi velint. — 8. Notatur Apologetici scriptor, ac docetur ex Augustinianorum sententia secretionem a massa perditionis per gratiam, et sanctitatem fieri. — 9. Quod ex Prospero probatur. — 10. Qua ratione conciliari cum Augustino sententia ista possit. 199

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Controversia quædam de mediatoris officio, quatenus ad eos pertinet, quibus est impensum. An pro omnibus omnium temporum reprobis passus sit Christus. — 1. Carisiacensis synodus affirmasse videtur. — 2. Valentina reclamavit : et Remigius Lugdunensis ; cujus explicatur opinio, et refellitur. — 4. An pro infidelibus ante passionem suam damnatis passus sit. Remigii de hoc sententia, — 5. et Gothescalci. — 9. Deciditur quæstio. — 7. Qua ratione Christus pro illis etiam reprobis, et pro ceteris quoque passus dicatur. 205

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

An Christus post mortem ad inferos descendit. — 1. Quæstionis illius occasio, et in partes distributio. — 2. Quibus e Scripturæ locis descensus ille comprobetur ; ac de vocabulis duobus, quæ controversiam faciunt ; ac primum de hebraica voce Nephesch. — 3. Tum de Scheol, quæ sepulcrum significare monstratur. — 4. In quo Beza ab Calvino vapulat. De symbolis, in quibus descensus ad inferos Christi siletur. 210

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Recensentur aliqui ex antiquis, qui Christum ad inferos descendisse testantur. — 1. Ac primum græci, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes. — 2. Eusebius Cæsariensis, Athanasius. — 3. Cyrillus Hierosolymitanus, Basilius, Gregorius Nazianzenus, et Nyssenus. — 4. Epiphanius. 212

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Latinorum Patrum de eodem ad inferos Christi descensu testimonia. 216

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Ex superiorum capitum disputatione colligitur, descensum Christi ad inferos rem esse fidei catholicæ. — 2. Quod strictim probatur : et castigantur e Catholicorum numero qui aliter sentiunt ; — 3. imprimis Erasmus, cujus hallucinatio notatur ; — 4. tum qui eidem astipulantur. — 5. Duplicem inferorum esse locum ex antiquis Patribus adstruitur. Utrum ad inferiorem damnatis attributum venerit haud adeo exploratum. — 6. Quinam ab inferis liberati adveniente Christo. Omnes prorsus hinc eductos esse nonnulli putarunt, — 9. maxime philosophos. — 11. Sed vera communis est sententia, solos illos esse servatos, qui in gratia Dei mortui erant. — 13. De philosophis superior opinio refellitur. — 14. Petri apostoli perobscurus locus exponitur. 223

LIBER QUARTUSDECIMUS.

In quo de sanctissima Dei matre, deque ejus integritate ; ac tam de hominis Christi, quam illius, et sanctorum cultu agitur.

CAPUT PRIMUM.

1. De libri hujus argumento. — 2. Quid sit sanctitas, et quid ei opposita macula ; quæ duplex statuitur. — 3. De priore, quæ est peccatum : quod proprium et actuale utrum penes B. Virginem fuerit, quæritur. Veteres aliquos affirmasse : ut Basilium, — 4. tum Chrysostomum, — 5. Cyrillum Alexandrinum, — 6. et alios deinceps. — 8. Quorum opinio parum firmis argumentis nititur, certe non necessariis ; quæ singillatim dissolvuntur : ac primum quod nuntianti Angelo fidem non habuisse dicitur. — 9. Tum quod ex Simeonis verbis deducitur. Item illud, quod a filio castigata videtur. Explicatur Joannis evangelistæ locus ex capite secundo, ubi de nuptiis in Cana celebratis agitur. — 10. Vera Christi verborum interpretatio, quæ ab omni peccato B. Virginem absolvit. — 12. Nunquam *actuale* peccatum eam admisisse probatur ex Patrum testimoniis. — 13, maxime Augustini. 232

CAPUT SECUNDUM.

De originali labe quæritur, utrum ei fuerit obnoxia B. Virgo. — 2. Affirmat Augustinus primum generalibus sententiis ; — 3. tum specialibus et expressioribus. — 4. Cur ita senserit : id est qua ratione fretus tam ipse, quam eum secuti Scholastici. — 5. Aliorum cum illo consentiens opinio. — 8. Sed contraria sententia plerisque postea placuit. Sixti quarti de ea re judicium. — 9. Nonnulli in tuendo immaculato conceptu parum accurati notantur. — 10. Propugnatur tandem hæc opinio non ut fide certa : sed ut valde probabilis, ex communi Christianorum προλήψει, qui a Spiritu sancto docentur. — 11. Cujusmodi genus revelationis ab Augustino vocatur latius sumpto vocabulo. 240

CAPUT TERTIUM.

De virginitate S. Mariæ. — 1. Status quæstionis constitutus. — 2. Negarunt aliqui natum Christum ex virgine : quorum argumenta refelluntur. — 3. Quidam post natum Salvatorem, alios ex Josepho genuisse liberos finxerunt. An Tertullianus ita senserit. Non videri, nec ex illius verbis posse colligi. — 4. Apollinari, et Eunomio tribuitur hic error. — 5. Helvidius et Bonosus ejusdem hæresis accusati. — 6. De Bonosianorum secta. — 7. Hæresim, et blasphemiam a Patribus judicari opinionem illam, quæ alios liberos affingit B. Mariæ : cujus rei testis citatur Basilius. — 8. Tum Ambrosius, et Epiphanius. — 9. Quo sensu desponsatio vocetur matrimonium Mariæ cum Josepho. — 10. Sponsam fuisse, cum Salvatorem concepit ; ac paulo post nuptam. — 11. Quibus argumentis probant veteres cum Josepho rem non habuisse B. Mariam. — 12. Apocrypha historia de educatione illius ; explicatur Epiphanii locus. — 13. Solvuntur argumenta, quibus Helvidius, et alii suam hæresim affirmarunt. 247

CAPUT QUARTUM.

1. Utrum B. Virgo, cum Josepho nupsit, voto castitatis, aut proposito fuerit obstricta. Calvinus negat ; — 2. necnon Beza ; — 3. Centuriatores quoque Magdeburgenses. — 4. Ex verbis Mariæ confutantur. — 5. Non simplex propositum, sed votum habuisse docetur ex Gregorio Nysseno, — 6. et Augustino, aliisque Patribus. — 7. Quorum commune dictum refertur. Apud Judæos fuisse per idem tempus, qui virginitatem servandam sibi proponerent. — 8. Votum autem hujusmodi primam concepisse Mariam. — 9. Quomodo in matrimonium consenserit. — 10. Quod uberius explicatur. 255

CAPUT QUINTUM.

Utrum in partu ipso virginalem integritatem B. Virgo servaverit. — 1. Declaratur primo virginitatis natura. — 2. In integritate corporis non consistere virginitatis essentiam. — 3. De virginitatis sigillo variæ medicorum sententiæ : quorum alii negant ullum esse ; alii probabilius agnoscunt. — 4. Utrum B. Virginis uterus in partu sit apertus. Affirmat Tertullianus, et alii. — 6. Sed horum plerique ad veriorem sensum reduci se patiuntur : ut aperiri uterum nihil aliud nisi parere significet. — 7. Quod accuratius ostenditur. 259

CAPUT SEXTUM.

Græcorum, latinorumque Patrum testimoniis asseritur B. Virginis integritas in partu. — 13. Item nullos eamdem in partu dolores expertam fuisse, ex consensu veterum ostenditur. 263

CAPUT SEPTIMUM.

1. Excursus in Ludovici τοῦ ἀποθέου ministri Batavi animadversiones super virginali integritate B. Mariæ. Ubi multa illius inepte dicta notantur. — 2. Historia protevangelii, et id genus aliæ fabulosæ. — 3. Josephum sanctæ Virginis sponsum virginem fuisse. — 4. Defenditur ratio illa a Patribus allata, cur B. Maria nupserit, ut ne diabolo sacramentum illud innotesceret. — 5. Concupiscentiam ex Calvini, et Lutheri sententia peccatum esse. — 6. B. Virginem nullos in partu dolores

expertam. — 8. Nec ejus uterum in conceptu, vel partu reseratum esse contra τὸν ἀπόθεον ostenditur. 271

CAPUT OCTAVUM.

1. Hæreticorum calumnia super cultu B. Virginis. — 2. De ejus dignitate, et excellentia deinceps agitur : et hujus excellentiæ stirps et origo proponitur, quod sit Dei genitrix. — 3. Patrum de hac re testimonia, et præconia aliquot afferuntur. — 6. Theologorum sententia de excellenti a Deo transfusa in illam gratia. — 7. Quæ Patrum auctoritate comprobatur. — 9. Moderationem in prædicanda Dei matre adhibendam esse, deque ea re Joannis Gersonii regulæ quædam expositæ. 276

CAPUT NONUM.

Mariam humani generis apud Deum mediatricem esse. — 1. Et primo de mediatoris proprietate alibi dicta perstringuntur. — 2. Officium ei nomini subjectum impleri ab illa demonstratur, deque eo locus insignis Irenæi. — 3. Qui et illustratur. Tum Epiphanii, aliorumque græcorum Patrum loca, — 10. deinde latinorum. 283

CAPUT DECIMUM.

De sanctis post B. Virginem intercessoribus, ac mediatoribus apud Deum. — Cypriani de illis locus, — 2. excussus et illustratus. — 4. Exinde græci latinique alii Patres in idem conspirantes. 292

CAPUT UNDECIMUM.

De sanctorum reliquiis, earumque veneratione, græcorum, et latinorum Patrum concordes cum catholicæ Ecclesiæ dogmate, ac consentientes sententiæ. 304

CAPUT DUODECIMUM.

De honoris reliquiis, ac memoriis sanctorum ab Ecclesia veteri habiti variis generibus et officiis. — 2. De sepulcris illorum, et cœmeteriis. — 3. Imperatores ad illorum basilicas sepulti. — 5. Etiam alii plerique. — 6. Basilicæ supra illorum extructæ corpora. — 8. Galli et Juliani studium in illis condendis. 318

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

Ex antiquorum Patrum auctoritate informatur argumentum omnium efficacissimum, quo reliquiarum, necnon ipsorum sanctorum honor, et cultus, cujus in antecedentibus capitibus mentio est facta, comprobatur. Hoc autem miraculis continetur, quæ sanctorum intercessio, et eorum pariter cultus reliquiarum divinitus impetravit; quæ quidem exquisitis testimoniis approbantur. 327

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

Argumento altero colligitur veterum sententia de honore sanctis adhibendo catholicæ doctrinæ consentanea, quod pravas consuetudines, quæ in receptum illorum cultum irrepserant, emendare studuerunt : unde constat, ritus ipsos ab illis approbatos fuisse. — 1. Gentiles cultum istum idololatriæ tribuisse. — 2. Necnon hæreticos, ut Manichæos, Eunomianos. — 3. Vigilantium quoque, et Eustachium. — 4. His omnibus responsa Patrum opponuntur. — 7. Quanto delectu probatæ sint reliquiæ antequam venerandæ proponerentur. — 2. Et quemadmodum magno in id studio Patres incubuerint, ut depravatæ consuetudines resecarentur. 332

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

Quæ adversus sanctorum invocationem, et cultum ab hæreticis objici solent, expensa quædam, ac primum illa, quæ ad elevandam Patrum auctoritatem universe attinent. — 1. Quæ sunt duo. Alterum, Patres primi, et secundi seculi nullos citari : alterum, homines eosdem, et errori obnoxios fuisse. — 2. Primum caput utili disputatione refellitur ; quod exemplo Synodorum œcumenicarum, Patrum testimoniis utamur, et eosdem testes adhibeamus, quibus illæ, tanquam idoneis, contentæ fuerunt ; ut Ephesina, — 3. tum Chalcedonensis, Quinta, et Sexta. — 4. Item Patres singuli, ut Augustinus, Theodoretus, Cyrillus, Gelasius papa. — 5. Adversarios fateri primorum sex seculorum Patres probabili auctoritate constare. — 6. Altera cavillatio, quod Patres errare potuerunt, eliditur eo quod saltem fide digni testes habendi sunt ejus, quod universa Ecclesia de sanctorum intercessione sentiebat, cum ipsi viverent, ut Lanfrancus ait. 338

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Occurritur iis, quæ adversus catholicum dogma de cultu sanctorum ab recentioribus hæreticis objecta sunt, præsertim a Petro Molinæo. — 1. Ac primum explicantur aliquot veterum testimonia ab illo prolata, ut Ignatii, — 2. Clementis Alexandrini, S. Irenæi, Tertulliani, etc. — 4. Molinæi ejusdem hallucinatio ; — 5. tum altera insignis. — 6. Origenis locus ab ejus calumnia vindicatus. — 7. Explicata ejusdem de Deo sententia. — 8. Ut quod solum Patrem supremum Deum esse statuit. — 9. Nefaria illius opinio de Filio. — 10. Ex quibus loca quædam illius explicantur a Molinæo perperam usurpata. — 12. De angelorum cultu quid senserit : et quemadmodum gentiles, cum unum summum Deum venerarentur, plures tamen, ac minores deos coluerint. 342

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Expenduntur, ac diluuntur aliqua, quæ adversus sanctorum invocationem, et ex Patribus supra disputata, a Petro Molinæo præsertim objecta sunt in libro adversus cardinalem Perronium ; ac primum ea diluuntur, quæ generatim excepit. — 1. Imprimis refellitur illa hujus distinctio, sanctos pro nobis intercedere, non tamen invocandos esse. Horum prius ad rationem mediatoris sufficere ; ac proinde mediatores esse sanctos. — 2. Licere sanctorum opem implorare. — 3. Refellitur quod passim objiciunt bagiomachi, sanctos non audire preces nostras. — 4. Non esse curiosius inquirendum quanam ratione preces audiant. — 5. Augustinum varios modos afferre, et inter alia, quod præsentes adsint. — 6. Quod et Hieronymus affirmat. — Sed et ex aliis ostenditur humanas res curæ illis esse. — 7. Nugaces Molinæi captiunculæ refutantur : velut quod sancti nequeant res infinitas simul percipere. Explicatur quid sit in Verbo cognoscere. — 8. Inepta Molinæi ejusdem ratio, sanctos ideo res nostras ignorare, quod pleraque fœda hic et indigna gerantur. — 9. Explicantur quædam loca Scripturæ ab illo citata. 350

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Excutiuntur nonnulla speciatim objecta contra veteres aliquot in testimonium citatos. — 1. Gregorii Nazianzeni auctoritas contra Molinæum defenditur. — 2. Non illum in sanctorum probanda invocatione fluctuasse : et super ea re ministri inscitia. — 3. De Ambrosio error ejusdem. — 4. Tum multo gravior stupiditas in ejusdem Ambrosii narratione de inventis corporibus sanctorum Gervasii et Protasii. — 5. Explicantur loca quædam Chrysostomi ab Molinæo perperam exposita. — 9. Insignis ejus ἀκρισία, in Chrysostomi scriptis dijudicandis. — 10. De Alexandro Macedone ad duodecim cœlestes deos adscripto. 356

LIBER QUINTUSDECIMUS.

In quo de adoratione Christi hominis, ac Sanctorum, tum Crucis, atque Imaginum disseritur.

CAPUT PRIMUM.

De Religione, quæ virtus adorationem exercet, obiter disputatur. — 2. Ejus varia nomina. — 3. Θρησκεία quid sit, et unde dicta. — 5. Religionis et superstitionis nominum interpretatio. Cicero perperam reprehensus ab Lactantio. — 7. Religioni inesse debet sapientia, et cognitio. — 8. Tria necessaria videri ad constituendam religionem. — 9. Ex quibus informatur religionis definitio. Eam porro Dei solius cultum proprie per seque spectare, ceteros nonnisi σχετικῶς, et illius gratia. 365

CAPUT SECUNDUM.

De adorationis natura et definitione : — 1. Adorationis definitio. Ea proprie soli Deo convenit; creaturis secundum analogiam. — 2. Duplex hujus differentia. — 3. Adorationem esse duplicem, interiorem, et exteriorem. — 4. Explicata vocabula, quæ adorationem significant, ut προσκύνησις. — 6. De latria. — 7. Quæ soli Dei adorationi tribuitur. — 9. Externæ adorationis quædam species soli Deo deferuntur. 370

CAPUT TERTIUM.

An homo in Christo, perinde ac Verbum, latriæ cultu sit honorandus. — 1. Quæstionis forma constituitur. — 2. Apollinaristæ unica adoratione latriæ carnem cum Verbo complexi : quia de substantia Dei credebant utrumque esse. — 3. Ideo Catholicos vocabant hominicolas, quod veram in Christo substantiam hominis asserentes colerent. — 4. Nestorius unica itidem adoratione ambas naturas colendas putabat; sed subdole, quia morali duntaxat unitione illas conjunctas esse dicebat. — 5. Gilberto Porretano error iste tributus, quod carnem non latria, sed minori adoratione dignatus sit. — 6. Unica et summa latriæ veneratione humanam naturam in Christo coli debere defenditur; primum ex auctoritate Conciliorum : — 7. tum Patrum, ut Athanasii, — 8. Epiphanii, — 9. Cyrilli, Theodoreti. — 10. Ambrosii de ea re exquisitum testimonium, — 11. item Augustini, — 13. Damasceni, — 14. Hildephonsi. 375

CAPUT QUARTUM.

Eadem unica humanæ naturæ in Christo cum divina veneratio Scripturarum auctoritate comprobatur. — 1. Ex epistola ad Hebræos. — 2. Ad Philippenses. — 3. Ex aliis locis. — 4. Tum argumento theologico; quod Christi propria sit caro, sive humanitas. — 5. Quo pertinet illud, quod de quaternitate vitanda in Trinitate alibi dictum est. — 6. Regula quædam ex Rustico diacono de multiplicatione adorationis. — 7. Expenditur et illustratur veterum quædam argumentatio. — 8. De coadoratione humanæ naturæ Cyrilli sententia declaratur, et quanam ratione ductus eam damnaverit, — 9. usurpantibus aliis. — 10. Rustici diaconi utilis observatio de particula σὺν in verbo συμπροσκυνεῖν. — 11. Gregorii Nazianzeni locus ab eodem Rustico citatus excutitur, et fortassis emendandus videtur. — 12. Summa totius disputationis; et Wicleffi, ac Gilberti Porretani error obiter refellitur. 383

CAPUT QUINTUM.

De cultu, qui sanctis adhibetur. — 1. Religionem ita Deum proprie spectare, ut in alios quoque redundet. — 2. Quid sit idololatria disputatur, etiam ex hæreticorum sententia. — 3. Quorum calumnia ex ipso Decalogi præcepto bene intellecto discutitur. — 4. Adorationis nomen ad ipsas interdum creaturas accommodari, — 5. ex antiquorum auctoritate probatur, imprimis Justini, cujus locus illustratur; necnon aliorum. — 7. Propugnatur adorationis duplex genus a Catholicis constitutum λατρείας, et δουλείας. — 8. Sanctorum cultus et adoratio sui generis contra hæreticorum oppugnationem defenditur. — 9. Et ex superioribus ab idololatriæ suspicione vindicatur. 390

CAPUT SEXTUM.

De sensu primi præcepti Decalogi, quod simulacrorum cultum prohibet. — 1. Imprimis decalogus ipse proponitur. — 2. De illius partitione variæ sententiæ. — 4. Quid sit idolum. — Utrum omnes funditus imagines prohibitæ Judæis fuerint. Affirmare veteres Hebræos; — 6. ut Philonem et Josephum; necnon antiquos aliquos Patres, Justinum et Clementem Alexandrinum, — 7. Tertullianum. — 8. Contraria huic sententia, non in totum imagines interdici : sed numinum tantum; itaque sensisse Tertullianum. — 9. Quam amplectitur Augustinus, et esse revera alteri præferendam. — 10. Quod genus cultus, et adorationis in eodem præcepto interdicitur. 396

CAPUT SEPTIMUM.

De cruce Domini, et ejus cultu. — 1. Iconoclastæ, et imaginum cultui obsistentes crucem tamen retinuerunt, et colendam censuerunt. — 2. Quod tam Græci, quam Galli contagione illius erroris afflati fecerunt. — 4. Claudius Taurinensis crucem detestatus est; tum Pauliciani. — 5. Quorum historia describitur. — 6. Necnon alii recentiores. 402

CAPUT OCTAVUM.

De cultu ac veneratione sanctæ crucis : ac primum veræ. — 1. Hujus inventæ ab Helena propugnatur historia. — 2. Hæreticus contra hanc insultus retunditur. — 2. Ambrosii de honoranda cruce, aliorumque veterum testimonium. — 4. Quo in cultu habita sit Hierosolymis, et ut ejus particulæ per universum orbem dispersæ sunt non sine ingenti miraculo; tum vero adorari solitam fuisse. — 8. Imo et Terram Sanctam venerationem suam habuisse. 406

CAPUT NONUM.

De crucis effigie, et honore illi habito in antiqua Ecclesia. — 1. Quemadmodum Constantino divinitus apparuit in cœlo. — 2. Ac deinceps non sine miraculo sæpius est hoc signum conspectum. — 3. Honor figuræ crucis ab imperatoribus delatus. — 4. Hinc irrisi ab gentilibus Christiani; tanquam cruces omnes etiam noxiorum, et cruciariorum colerent. — 5. Quod probrum refellunt Tertullianus, et Origenes. — 6. Adoratio crucis et honor asseritur. — 7. Insignis Anastasii de eo locus. 411

CAPUT DECIMUM.

De signo crucis, quod transiens appellari potest, hoc est quod manuum agitatione formatur. — 1. Ostenditur antiquorum testimoniis in usu fuisse veteris Ecclesiæ. — 3. Et vim quamdam inesse sanctos Patres existi-

masse. — 4. Quod pluribus deinceps testimoniis probatur. — 5. In quibus et miraculis confirmata docetur hæc pietas. — 7. Aquam signo crucis benedici solitam. — 8. Neque tamen virtutem hujusmodi imputandam materiæ ipsi, sed divinæ potentiæ hoc utenti instrumento. Refelluntur hæreticæ calumniæ. 416

CAPUT UNDECIMUM.

De sacris imaginibus, et earum in Ecclesia usu, atque cultu. — 1. Ac primum de auctoribus impugnandarum illarum, Marcionitis, Manichæis, aliisque; quatenus eas execrati sunt. — 2. De Xenaia, — 3. Leone Isaurico, Constantino Copronymo; et de Nicæna synodo secunda, quæ cultum imaginum restituit. — 4. De gallicanis synodis in causa imaginum habitis, maxime Francofordiensi, et ejus decretis contra Synodum septimam. — 5. Cui perdiu gallicani antistites refragati sunt. De conventu episcoporum Lutetiæ habito contra imagines. — 6. De Iconomachorum dogmate, quorum nonnulli funditus imagines respuerunt : et hi crucem, et reliquias retinuerunt. — 7. De Claudio Taurinensi perditissimo hæretico. — 8. Alii imagines non esse abolendas putantes, coli vetuerunt. 423

CAPUT DUODECIMUM.

1. De Francofordiensi synodo referuntur quæ annales habent Francorum : ut et de Nicæna septima œcumenica. — 2. De opere Caroli M. contra hanc edito. — 3. Cui respondit Hadrianus papa, — 4. qui de Nicæna memorandum quiddam narrat. — 5. De Francofordiensi nonnullorum falsa opinio. — 7. De Carolino opere accuratius disputatum. — 8. Non videri ad Hadrianum missum, nec ab hoc illud refutatum. — 9. Francofordiense concilium non damnavit Nicænam ipsam synodum; sed impositam huic falso sententiam. 428

CAPUT TERTIUMDECIMUM.

De usu imaginum veteri in Ecclesia. — 1. Imagines ex genere τῶν ἀδιαφόρων esse. Christianos quosdam negasse templa Deo constituenda. — 2. Cur olim infrequentior fuerit usus imaginum ; hæreticorum cavillatio veterem Ecclesiam paucis seculis definientium. — 3. Varius Ecclesiæ mos in templis, et imaginibus usurpandis : deque eo Gregorii papæ judicium. — 4. Exemplis et testimoniis, imaginum usus approbatur ; ac primum de statua Christi ab Syrophœnissa Cæsareæ posita, ex quo probatur non idola esse imagines sacras. — 5. Explicatur locus Eusebii. — 6. Alia loca veterum de usu imaginum recepto, ex Tertulliano, Augustino, Ambrosio, — 7. Gregorio Nysseno, Asterio, Paulino, Prudentio, — 8. Theodoreto, Gregorio papa, — 9. sexta Synodo : cujus canon excutitur. 434

CAPUT QUARTUMDECIMUM.

De usu imaginum diversæ Catholicorum sententiæ. — 1. Ac primum existimasse nonnullos, Dei imagines facere nefas esse. — 2. Quibus veterum aliqui favere videntur. — 3. Sæpius in usu fuisse picturas, quam statuas in sacris imaginibus : Gregorii Nazianzeni locus perperam acceptus exponitur. — 4. Vetus canon apostolicus expenditur; quid sit ἀναστηλῶσαι. — 5. Canonem illum videri supposititium. Licere Dei imagines proponere sub ea specie, qua se videndum præbuit. — 6. Solvuntur ea, quæ contra usum imaginum ab adversariis objiciuntur. 440

CAPUT QUINTUMDECIMUM.

De cultu sacrarum imaginum; in quo Catholici quidam dissenserunt. — 2. Synodi septimæ de eo decretum. — 3. Imagines non esse damnandas. — 4. Cur adhibendæ visæ sint. — 5. Cujusmodi cultu venerandæ sint. — 6. Ad σχετικὸν cultum intelligendum utilia quædam explicata. — 7. Imaginis et prototypi unam esse adorationem. — 8. Declaratur hoc ex Patribus. — 9. Arianorum calumnia in imaginum exponenda proprietate. — 10. Gregorii Nazianzeni illustris, et perdifficilis locus explicatur. 445

CAPUT SEXTUMDECIMUM.

Quæ fuerit gallicanorum præsulum, aliorumque in Francofordiensi synodo de cultu imaginum opinio. — 1. Ac primum Carolini operis scriptor quid in mente habuerit excutitur, — 4. et declaratur. — 5. De Jona Aurelianensi episcopo, quid de eadem re senserit. — 7. Quid synodus Parisiensis sub Ludovico pio. — 8. Quid Walafridus Strabo. Refelluntur Iconomachi, qui crucis cultum, et adorationem admittentes, imaginibus idem deferri vetuerunt. — 10. Imagines quatenus cruci anteferendæ ex S. Nicephori sententia. — 11. Iconomachorum duplex genus, et ad quod adscribendi sint gallicani antistites ante memorati. 451

CAPUT SEPTIMUMDECIMUM.

Sitne peculiari aliquo cultu imago veneranda, qui in ipsa consistat, et absolutus sit. — 1. De latria notata quædam; quid sit devotio. — 2. Quid vera, et in spiritu latria. — 3. Iconoclastæ Christianorum calumniatores, qui idololatriæ speciem quamdam iis affingebant. — 4. Juliani apostatæ pro idolis expensa ratio. — 5. Duplex idololatriæ genus. — 6. Imagines per se, et absolute venerandas non esse. — 7. Probatur hoc ex Tridentina, et Nicæna secunda synodis. — 8. Tum ex variis locis Patrum, qui in hac citantur. — 9. De Arianorum idololatria, et cujusmodi sit latria. — 11. Eximia ἐπίστασις adversus Iconomachos. — 12. Proposita quæstio ex superioribus testimoniis deciditur, et absolutum imaginum cultum propugnantium argumenta solvuntur. 457

CAPUT OCTAVUMDECIMUM.

Objecta quædam ab Iconoclastis adversus imaginum cultum explicantur, ac diluuntur. 465

LIBER SEXTUSDECIMUS.

In quo adversus Samosatenos recentiores, sive Socinianos, necnon Judæos Christi incarnati Verbi, ac Dei hominisque dogma defenditur.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ. 469

CAPUT PRIMUM.

1. De Socinianorum hæresi, quæ Incarnationis evertit fidem, dum ejus fundamenta duo labefactat, asserens neque verum, et consubstantialem Patri Deum esse Filium, nec ex duabus naturis constare Christum. — 2. Duplici argumentorum genere utuntur : quorum

prius ex Scripturarum silentio falso repetunt. — 3. Joannis locus ex initio Evangelii, quo mysterium illud affirmatur. — 4. Socinianorum cavillatio in detorquendis Scripturæ locis. — 5. Catholicæ partis expositio loci illius Joannis. — 6. Huic contraria Socinianorum. — 7. Subdola eorum calumnia. — 8. Ex qua colligitur non posse solis ex Scripturæ verbis litem illam componi ob illorum pervicaciam. 470

CAPUT SECUNDUM.

Ex veterum auctoritate, catholica de Christo fides, et initii Joannis Evangelii interpretatio probatur. — 1. Scripturæ quomodo explicandæ. — 2. Ex antiquitatis consensu potissimum id facere oportet. — 3. Memorabilis Socini sententia, fidem catholicam ad Nicænum usque tempus incorruptam de Dei essentia, et persona Jesu Christi perseverasse. — 4. Ab auctoribus itaque primorum seculorum testimonia repetuntur de catholica professione : ut Irenæo, — 7. Ignatio, — 9. Justino, Athenagora, — 10. Clemente Alexandrino, — 11. Hippolyto Portuensi, Origene, Dionysio Alexandrino, — 13. Synodis tribus contra Paulum Samosatenum celebratis, — 14. Tertulliano, Cypriano, et aliis. 474

CAPUT TERTIUM.

Accurata Sociniani dogmatis confutatio. — 1. Qui primum negat, Joannem Evangelium scripsisse, ut Cerinthum et Ebionem refelleret. — 2. Quod ex Irenæo refellitur. — Cujus insignia testimonia proferuntur, — 4. præsertim de Christi natura duplici. — 5. Socinianorum cavillatio de sensu verborum illorum *In principio*. — 6. Quæ dissolvitur. — 8. *In principio* apud Joannem significat antecessionem, qua Verbum ante res omnes, adeoque ex æterno subsistit; quod ex similibus Scripturæ locis approbatur. — 11. Socinianorum sophistica cavillatio retegitur, et eorum refutandorum ratio proponitur. — 13. De Verbi notione fraus illorum, et litigatio. — 14. Tum de Dei nomine : quod Christo proprie convenire monstratur. 481

CAPUT QUARTUM.

Objecta Photinianorum de loci illius Joannis interpretatione. — 1. An Verbum summus sit Deus : et quomodo apud Deum fuerit. — 2. Cur ita sit locutus Joannes. — 3. Socinianos Christum solo nomine Deum appellare; reipsa non esse putare. — 4. Tum cur Deum esse repetat Joannes, cum jam esse significaverit eo ipso, quod ab æterno extitisse dixit. — 5. Alia deinceps Schlichtingii objecta diluuntur. 489

CAPUT QUINTUM.

Socinianorum adversus Incarnationis dogma sophisticæ argumentationes diluuntur, ac multiplices fraudes, cavillationesque reteguntur. 492

CAPUT SEXTUM.

Adversus Judæos Incarnationis mysterium defenditur. — 2. Christos duos recentiores Judæi constituunt. — 4. Messiam jamdudum advenisse e sacris litteris probatur, ac primum ex Jacobi vaticinio : quod est Genesis capite 49. quod deinceps exponitur, — 5. ex nostra sententia. — 6. Ad quam illustrandam aliqua notantur. — 7. Quæ contra sententiam nostram objecta sunt explicantur. — 8. Cur ab Juda tota gens Judæorum nomen obtinuit. — 9. Josephi locus insignis. — 11. Quid *sceptri* vox in illa Jacobi prophetia significet. — 12. Præfecturæ ab Romanis constitutæ. — 14. Explicatur illud, *de femore ejus*, in Jacobi verbis. — 15. Quatenus unanimis consensus Patrum ratio ducenda sit. 498

CAPUT SEPTIMUM.

Jacobæi vaticinii variæ interpretationes expensæ. — 1. Duo illarum fastigia. — 2. Non cohærere, quæ de Machabæis finguntur ex Judæ tribu originem ducentibus; maternam stirpem pro nulla apud Hebræos habitam. — 3. Refellitur altera eorum opinio, qui Judæ nomine totum populum intelligunt. — 4. Adversus Judæos usus oraculi illius roboratur; antiquorum ex illa gente consensus de Messiæ adventu ibi significato; de voce *Siloh*. — 5. Confutantur Judæorum commenta super loci illius expositione. — 6. Insignis de re eadem ἐπίστασις. 505

CAPUT OCTAVUM.

De septuaginta Danielis hebdomadibus. — 2. Earum tempus summatim exponitur. — 3. Hebræorum de illis opiniones. — 4. Refelluntur, et contra illos ostenditur jam advenisse Christum. — 5. Eorumdem commenta diluuntur. 508

CAPUT NONUM.

1. Adversum Judæos demonstratur, Mosaicum cultum, ac cæremonias antiquæ legis non in eum finem datas esse, ut in perpetuum valerent : tum gentes Messiæ tempore verum Deum agnituras. — 3. Malachiæ locus expenditur. — 4. Rabbinorum de eo sententiæ. — 5. Refelluntur. — 6. Locus e Psalmo secundo eodem pertinens illustratur. Judæorum fraus. — 7. Tum alius e Psalmo 22. — 8. Michææ prophetia de Christo; — 9. et Isaiæ. 510

CAPUT DECIMUM.

Ex propheticis oraculis supra allatis concluditur, jam advenisse Messiam. — 1. Maxime quod gentes, idolis relictis, verum Deum Israelitarum agnoscant colantque. — 2. Refutatur objectio Judæorum; quod gentiles Judaicas cæremonias non admittunt. — 4. Eosdem Judæos fateri, Messiam jam advenisse. — 5. Hunc ipsum fuisse Jesum Christum ostenditur, — 6. ex prædictionibus propheticis in eo completis. — 9. Insignis ad retundendos Judæos Chrysostomi locus. 514

APPENDIX AD LIBRUM XIII.

In qua catholica doctrina, in eo libro tradita, ab heterodoxi cujusdam oppugnatione defenditur.

CAPUT PRIMUM.

Scribendi occasio et argumentum. — 2. Ostenditur certis indiciis, heterodoxum esse, quem contra disputamus : maxime ex propositionibus quibusdam, quas cum hæreticis communiter propugnat. 520

CAPUT SECUNDUM.

1. An ex Augustini doctrina Tridentini concilii decreta de gratia explicari oporteat. — 2. De quo heterodoxi castigatur opinio, et ab eo proposita regula refellitur. — 3. De Tridentinis decretis, quatenus inter Catholicos

possit esse controversia. — 4. Multis modis confutatur heterodoxi cautio de illorum decretorum interpretatione. 525

CAPUT TERTIUM.

Augustini doctrinam intellectu esse difficilem, deque ea controversias oriri inter Catholicos. — 1. Heterodoxi calumnia. — 2. Quæ ex ipsius placitis diluitur, — 4. tum ex Catholicorum sensu adversus hæreticos disputantium. 528

CAPUT QUARTUM.

Disputatur de ea quæstione, an Deus omnes homines salvos fieri velit, et quo sensu : tum de Christi morte, an pro omnibus ea suscepta sit. — 2. Constituitur status quæstionis, ac sensus enuntiationis utriusque. — 3. Heterodoxi absurda de illis opinio. — 4. Quæ ex Tridentini concilii auctoritate convincitur. — 6. Quacum veteres consentire docetur. — 7. Altera cavillatio heterodoxi discutitur. 531

CAPUT QUINTUM.

Heterodoxi præstigiæ, quibus Tridentino concilio fucum facit. — 1. Dum negat Christi intentionem pro omnibus patiendi. — 2. Deinde cum ait non agere idem concilium de æterna salute. — 3. Male restringit verba Concilii. — 4. Varia applicatio meritorum Christi. — 5. Heterodoxi calumniæ. — 6. Semipelagianorum hæresis perperam ab eodem intellecta, et per mendacium Catholicis objecta. 534

CAPUT SEXTUM.

1. Ex superioribus colligitur, Tridentinum concilium in decretis suis ad Augustini sententias accessionis aliquid adhibuisse : velut cum Christum pro omnibus passum decernit. — 2. Item cum ad bona opera omnia gratiam Christi esse necessariam definit. — 4. Ridicula heterodoxi cavillatio de sufficiente gratia, quam negat a Tridentino concilio receptam. — 5. Refellitur et illustratur Concilii doctrina. — 6. Nugæ heterodoxi de eadem discussæ. 537

CAPUT SEPTIMUM.

Absurdum, et fanaticum heterodoxi dogma proponitur ac refutatur, quo in statu naturæ, ac scriptæ legis nullam affuisse gratiam fidei decernit. — 2. Ex quo sufficientem gratiam improbat. — 3. Ejus decreti absurditas. 540

CAPUT OCTAVUM.

De falsa interpretatione Tridentini canonis ab heterodoxo proposita. — 3. Canones Tridentini qua ratione confecti. — 4. Heterodoxi expositio ridicula, et inepta convincitur. — 6. Alia ejusdem commenta. 542

CAPUT NONUM.

Heterodoxi falsa exagitatur opinio, qui Augustini de Prædestinatione sententiam fide catholica ratam esse defendit. — 1. Prædestinationis acceptio varia. — 2. Augustini de hac opinio haud passim recepta. — 3. Heterodoxi ridicula cautio de rebus fidei. — 4. Quæ confutatur. — 5. Aliæ Augustini opiniones non receptæ, et quatenus ea, quæ de Prædestinatione docuit, fide sint tenenda. — 7. Augustini de suis scriptis modesta testificatio. 547

CAPUT DECIMUM.

1. Heterodoxi absurda sententia, qui Augustini dogmata omnia ad fidei auctoritatem refert ex quintæ Synodi decreto : et ridicula ejusdem cavillatio. — 2. Quæ confutatur ; quid sit error *positivus*, et *negativus*. — 3. Chrysostomi de originali noxa non probabilis opinio. 4. Explicatur locus ille Synodi quintæ. — 5. Heterodoxi levitas et inconstantia. 550

CAPUT UNDECIMUM.

Heterodoxi cavillationes, et mendacia varia. — 2. Quid sit apud Augustinum insuperabiliter agi gratia voluntatem. — 4. Heterodoxum calumniari. — 6. Ac falso negare dictum esse ab Armacano, quidquid voluntarium est esse liberum. — 7. Mendacium heterodoxi de Molina damnato. — 8. Aliud ejusdem mendacium. — 9. Item aliud ejusdemmodi. 553

CAPUT DUODECIMUM.

1. Vana et futilis heterodoxi contra decreta Apostolicæ Sedis exceptio. — 2. Turpis ejusdem a seipso dissensio. — 5. Quatenus rejectaneæ voces, locutionesve, ab Ecclesia postea receptæ sint. 557

FINIS INDICIS LIBRORUM ET CAPITUM.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM

QUÆ IN TRACTATU DE INCARNATIONE VERBI CONTINENTUR.

—

NUMERORUM ROMANORUM PRIOR, LIBRUM; POSTERIOR CAPUT INDICAT; TERTIUS, SARACENIS NOTIS, PARAGRAPHUM INDICAT.

A.

PETRUS ABAELARDUS.

Negabat Petrus Abaelardus potestatem ullam in homines, aut dominium habuisse diabolum: vel hominis liberandi causa venisse Christum, II. V. 11.

ABDIAS PROPHETA.

Ad Abdiæ prophetæ sepulcrum Samariæ vexati dæmones, sancti præsentiam inusitatis clamoribus contestari solebant, XIV. XIII. 3.

ABSTRACTA, ET CONCRETA.

In Trinitatis, et Incarnationis mysterio non raro Patres abstracta usurpant pro concretis, et viceversa, II. XIV. 9.

ABUNDIUS ET ASTERIUS.

Abundius Comensis episcopus, et Asterius, aliique Leonis papæ legati ad Theodosium destinati ab Martiano imperatore honorifice suscepti; Eutychem ab Flaviano damnatum, et in latrocinali conciliabulo Ephesino restitutum, iterum damnant, I. XIII. 9.

ACACIUS.

Acacius Constantinopolitanus episcopus Basiliscum revocare cogit edictum, quo synodum Chalcedonensem abrogarat, I. XVI. 6.

ACCIDENS.

Accidens divinæ simplicitati repugnat; substantiæ creatæ inhærens, eam perficit, et adjuvat ad agendum, III. XV. 11.

ACEPHALI.

Eutychiani a Petri Moggi patriarchæ sui communione recedentes Acephali nominati sunt, I. XVI. 9. Acephali Cyrilli, quem sui dogmatis auctorem venditabant, vocibus quibusdam inhærebant, ipsum suæ mentis interpretem non admittebant, III. IV. 4. Acephali Chalcedonensem repudiabant synodum, unde Contradicentes sunt appellati, VI. XVI. 3.

ACTIO, AGERE.

Omnis creatura agendo patitur, VIII. I. 9. Actiones esse suppositorum, neque docuit Aristoteles, neque valide ejus ex principiis colligitur, VIII. II. 2.

ACTUS.

Actus uniuscujusque in eo, quod est potentia, et in propria materia naturaliter existit, III. X. 6.

ADAMUS.

Ex veteris Adami semine plasmari voluit novus Adam, et ex virgine Adami filia nasci, V. XIV. 6. Adamus mortale corpus habuit, etiam innocens; non tamen erat moriturus, si servasset innocentiam, X. III. 8. Triplex Adami status; primus, innocentiæ; secundus, ad quem aspirare debuit, in quo non posset ab innocentia excidere; tertius, post delictum, X. IV. 6.

ADOPTIO.

Adoptio, Græcis θέσις, non natura, sed libera electione constat, VII. I. 3.

ADORATIO.

Deus, qui spiritus est, humana suscipiens, nos spirituales effecit, docuitque in spiritu et veritate adorare, II. XI. 2. Regis, et, qua indutus est, purpuræ, una est adoratio, V. X. 2. Soli Deo proprie convenit adoratio, XIV. X. 18. Est actus religionis, XV. I. 1. Unum est ex officiis religionis, XV. I. 9. Est submissionis, et honoris indicium, XV. II. 1.

ADRUMETINI MONACHI.

Ex Augustini scriptis perperam intellectis liberum hominis negarunt arbitrium, XIII. VI. 6.

ADVOCATUS.

Advocatus, Græcis παράκλητος, is est, qui amico periclitanti, consilio, gratia, et omni ope præsto est, XII. VIII. 1. et XIV. IX. 3. A patrono differebat olim advocatus, quod hic præsentiam amico exhiberet, jusque suggereret; ille causidicum et oratorem ageret: quod utrumque pridem advocatus præstat, XII. VIII. 2.

ÆTATES MUNDI.

Ut singuli homines, sic hominum universitas suas habet ætates, II. XVII. 5.

ÆTERNITAS.

In æternitate Dei, ejusque decretis necesse est fingere antecessiones, et successiones, ut quid ex quo sit consequens intelligamus, XIII. XIII. 2.

AGAPETUS.

Agapetus papa Anthimum hæresis convictum e Constantinopolitana sede dejicit, eique Mennam subrogat, frustra obnitente Theodora Augusta, I. XVI. 13.

AGATHO.

Agatho papa legatos ad sextam Synodum œcumenicam mittit, et Romanæ Sedis, et Romanæ synodi nomine, I. XIX. 9.

AGNOETÆ.

Agnoetæ ex ea Acephalorum secta, qui Corruptícolæ dicti sunt, Christo ignorantiam affinxerunt, auctore Themistio diacono, a quo Themistiani sunt appellati, I. XVI. 12. et XI. I. 4. A Severo corroborati, Severitæ dicti sunt, I. XVII. 4 et XI. I. 4. et 15. Ab Eulogio Alexandrino plenissime confutati sunt, XI. I. 10.

AGNUS PASCHALIS.

Agnus paschalis typus fuit sacramenti corporis Christi, XII. XIV. 4. *et seqq.* Non sufficiebat unus toti populo Judaico; unus autem Christus, quia est veritas, toti populo Christiano quotidie immolatus sufficit, *ibid.* 9.

ALBINUS FLACCUS.

Albinus Flaccus Alchuinus ex Anglia accitus a Carolo magno occasione Felicianæ hæresis, illi propter eximiam doctrinam percarus fuit, I. XXII. 2.

ALCIBIADES.

Alcibiades Apameensis Helcesæorum hæresim instauravit, I. II. 7.

ALEXANDER MACEDO.

Alexander Macedo diis majorum gentium decimu tertius adscripus est, XIV. XVIII. 10. Eam ἀποθέωσιν Romani senatus decreto factam Chrysostomus credidit: quam alii verius ab Atheniensibus factam esse memorant, *ibid.*

ALEXANDER HYRCANI.

Alexander Joannis Hyrcani filius Aristobulo fratri successit, postremusque ex Judæa gente regnavit, XII. XV. 3.

ALEXANDER HÆRETICUS.

Alexander quidam carnem Christi carnem dixit esse peccati, et in ipso evacuatam, XII. XI. 3.

ALTARE.

Summæ impietatis est altaria violare, XIV. XIII. 6. Altaria martyrum conditoriis imponi solebant, XIV. XII. 10. *et seq.* Altaria in martyrum memoriis erecta, mensæ martyrum dicebantur, XIV. XIII. 6.

AMBROSIUS.

Ambrosius coram Theodosio imperatore offerre sacrificium non audet, nisi fide ab eo data de non instauranda Judæorum synagoga, XII. XIV. 13. A Probo præfecto missus in Liguriam et Æmiliam cum insignibus consularibus agere jubetur, non ut judex, sed ut episcopus, XII. XVI. 1. Gervasii et Protasii martyrum corpora Deo revelante reperit, eorumque patrocinium commendat, XIV. X. 6. Sanctos post obitum pro vivis orare, et invocandos esse docet, XIV. X. 7. Sacra martyrum corpora indicante Paulo apostolo reperit, et ex humili loco in Ambrosianam basilicam transfert, et sub altari reponit, XIV. XI. 6.

AMICITIA.

Ubi morum est diversitas, amicitia coalescere non potest, XII. VI. 7.

AMOLO.

Amolo Lugdunensis episcopus utilem adversus novitatis, et contentionis pruriginem, ad Gothescalcum epistolam scripsit, XIII. IX. 1.

AMOR DEI.

Ad amorem Dei nos provocant ejus in nos beneficia, XIII. II. 5.

ANABAPTISTÆ.

Anabaptistæ Sociniani Christum, qua mediator est Dei, et hominum, purum hominem esse contendunt, XII. V. 3.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Ἀνακεφαλαίωσις est collapsæ rei in integrum restitutio, et instauratio, II. VII. 1. *et seq.*
Ἀνακεφαλαίωσις Pater dicitur, quia principium est, et origo Trinitatis, II. X. 12.

Ἀνάκρασις.

Ἀνδκρασιν catholici Patres usurpant, ad unitionis Verbi cum carne rationem explicandam, III. II. 15. *et seq.*

ANALOGIA.

Communem rationem inæqualiter analoga participant, aut ad eam habent habitudinem, XV. II. 1. *et seq.*

Ἀναμαρτησία.

Nulla creatura pro totius mundi delicto satisfacere potest : quia nulla ἀναμαρτησίαν habet, II. XII. 6. *et seq.* II. XIV. 1. *et seq.*

Ἀναφορά.

Divina Christo non proprie, sed κατ' ἀναφορὰν convenire docebat Nestorius, quomodo rejicitur in Regem honos, vel contumelia legati, III. III. 11.

ANASTASIUS IMPERATOR.

Anastasius Zenoni subrogatus in imperium, Hæsitantium Eutychianorum sectam amplectitur. I. XVI. 10.

ANASTASIUS ANTIOCHENUS.

Anastasius Antiochenus patriarcha Justinianum cogere volentem episcopos, ut Aphthardocitarum hæresim admitterent, acerrime repressit, I. XVI. 14.

ANASTASIUS PRESBYTER.

Anastasius presbyter Antiochenus ab Nestorio Constantinopolim adductus, pro concione primus Mariam dici Dei genitricem prohibuit, I. VII. 5. Cyrillum Alexandrinum calumniose traduxit, *ibid.*

ANATHEMA.

Votiva martyrum sepulcris anathemata Christiani veteres appendebant, velut acceptorum ab iis beneficiorum monimenta, XIV. XII. 19. *et ibid.* XIII. 7.

ANATOLIUS.

Anatolius Flaviani in Constantinopolitana sede successor, depositum ab Flaviano Eutychem, et in latrocinali conciliabulo Ephesino restitutum, consilio cum legatis Leonis pontificis habito, iterum damnat, I. XIII. 9.

ANACLASIS.

Anaclasis figura est, qua contra dicentis mentem, verba illius alium in sensum accipiuntur, XIV. I. 10.

ANDREAS APOSTOLUS.

Translatas Constantinopolim Andreæ apostoli reliquias horrebant dæmones, et in iis præsentem illius virtutem sentiebant, XIV. XI. 7.

Ἀνδρόγυνον.

Ἀνδρόγυνον proprie significat unum aliquem ex utroque sexu conflatum; usurpatur etiam de duobus discrepantibus, et ex accidente junctis, VIII. X. 2.

ANGELUS.

Angelos primo et per se destinatos ad beatitudinem Anselmus existimat; a qua nonnullis excidentibus, homines in eorum locum substituti sint, II. XIII. 5. Singulis hominibus adest angelus bonus, et malus, IX. II. 16. Inter habitum, et prosecutionem moram nullam interponunt angeli, homines interponunt, IX. VII. 5. Hominum custodes angelos nondum suæ salutis securos esse putavit Origenes, XII. X. 1.

ANGELICA SALUTATIO.

A verbo χαῖρε salutationem suam inchoavit Angelus, quod amissum per Evam gaudium, per Mariam recuperandum esset, XII. IX. 9. In angelica salutatione summe Deo placuit B. Virgo, XIV. II. 7. Quo tempore salutata est ab Angelo Maria, reliquos homines antecellebat sanctitate, ac meritis, XIV. VIII. 4.

ANIMA.

Anima, quia actus est corporis, non postulat extra corpus produci, III. X. 2. Animam Christi prius extitisse, quam infunderetur corpori, putavit Origenes, propriisque liberi arbitrii viribus adhæsisse Deo, et ea mediante, Verbum carni esse copulatum, IV. XIII. 2.
Animam rationalem separatim existentem personam esse, nec assumi a Verbo potuisse, Rusticus diaconus opinatus est, III. XII. 2. Pars est natura sua, adeoque imperfecta, et ad totum per se ordinata, III. XV. 4.
Anima in veteri Testamento Deo tribuitur per metaphoram; in novo secundum veritatem, V. XI. 3. Animæ in corpus naturale imperium est, VII. IX. 7. Animam corpori Deus inseruit, ut futura bona, quæ sunt ipsius dona, essent etiam laboriosæ virtutis præmia, IX. II. 11.

Mortuorum animas rerum humanarum curam gerere, non sacræ modo litteræ docent, sed et philosophi gentiles agnoverunt, XIV. XVI. 5.

ANOMŒI.

Anomœi Patrem, et Filium non natura, sed voluntate unum esse docuerunt, IX. VI. 6.

ANTHIMUS.

Anthimus ex Trapezuntino Constantinopolitanus factus episcopus, ob hæresim Severianam, quam abjurare noluit, depositus est ab Agapeto papa, et a concilio Constantinopolitano excommunicatus, ab Justiniano pulsus in exilium, libris ejus igne damnatis, I. XVI. 13.

ANTIDICOMARIANITÆ.

Antidicomarianitæ virginitatis hostes, Mariam post Christum natum viri usam esse consortio docuerunt, XIV. III. 3 *et seq.*

Ἀντίδοσις.

Ἀντίδοσις est proprie permutatio, compensatio et pretium, IV. XV. 1. et 2.

ANTIQUITAS.

Ad ritus Christianos ab superstitionis invidia liberandos plurimum valet usus ab antiquo receptus, et probatus, XV. VIII. 1.

ANTONIUS MAGNUS.

Magicas præstigias signo crucis, et oratione superabat Antonius, XV. X. 4.

APELLES.

Apelles Marcionis discipulus ob flagitium a magistro secessit Alexandriam, ubi Philumenem virginem corrupit, ab eaque didicit, ac scripsit Phaneroses, I. IV. 4.

APELLITÆ.

Apellitæ, sive Apelleiani Apellis discipuli ab Origene perfecte superati sunt, I. IV. 14. Carnem Christo vel nullam omnino, vel sideream tribuendam putarunt, ne peccatrix esset, XI. XI. 1.

APOCRYPHA.

Apocryphis fidem Patres omnino non detrahunt, nec dubitant illis interdum subscribere, XIV. III. 12.

APOLLINARIS SENIOR.

Apollinaris, sive Apollinarius senior, hæresiarchæ pater, Alexandrinus genere, professione grammaticus, Beryti litteras docuit, I. VI. 1.

APOLLINARIS HÆRESIARCHA.

Apollinaris grammatici filius rhetoricæ, ac sophisticæ totum se dedidit, I. VI. 1.

Quemadmodum Arius Verbi divinitatem; sic Apollinaris ejus incarnationem impugnare instituit, *ibid.* 1. Cum Ario primum animam; deinde victus auctoritate Scripturæ, non totam animam, sed solam mentem Christo detraxit, quo ejus vices Verbum expleret, I. V. 5. et I. VI, 5. et V. XII. 2. et VI. XIV. 1. Ejus commenti multiplices rationes proferebat, V. XII. 2. *et seq.* et VII. II. 2. *et seq.* Voluntatem, quam et suam Christus dixit, et paternæ posthabuit, humanam esse negabat, sed divinam, IX. VI. 5. Carnem Christi genitam esse negabat ex Virgine; sed in Virgine partem divinitatis Verbi, quam Patri consubstantialem faciebat, in carnem patibilem esse mutatam, I. VI. 11. *et seq.* et V. X. 8. et 11. et VI. XIV. 1.

Alias Christi carnem factam esse negabat in Virgine, sed e cœlo allatam, X. III. 1. et XIV. III. 4. Nec modo patibilem, sed vere passam ac mortuam Christi divinitatem in carnem conversam asseruit. I. VI. 11. 12. Idem tamen sibi non constans, passionis œconomiam dixit, nihil præter externam speciem habuisse, II. I. 3. Carnem quoque non veram, sed sola specie apparentem Christo tribuit, VI. XIV. 1.

Trinitatem constare docuit ex Magno (Spiritu sancto) Majore (Filio) et Maximo (Patre.) Animas ex animabus propagari, uti corpora et corporibus. Millenianorum fabulas probavit; et judaicos ritus asseruit post resurrectionem instaurandos, I. VI. 15. Mariam quoque dixit, post Christum partu editum alios ex Josepho liberos procreasse, XIV. III. 3. Catholicos dicebat quaternitatem pro Trinitate inducere, qui Christum ex Virgine genitum colerent. Quæ calumnia valide in ipsum retorquetur, V. X. 8. et 11.

Quæ de dimidiata Christi anima impie docuit Apollinaris, ex Platonis hausit philosophia, IV. XIII. 9. *et seq.*

APOLLINARISTÆ.

Sectæ Apollinaristarum caput fuit, animam Christi caruisse mente, cujus vices abunde Verbum suppleret, I. I. 2. et I. VI. 14. Ex magistri placitis docuerunt, a Verbo carnem esse susceptam; non ex Virgine, I. VI. 8. Sed e cœlo allatam, et Patri consubstantialem, XV. III. 3.

ARMACANORUM APOLOGISTA.

Armacanorum apologista D. Habertum Vabrensem episcopum hostem ultro deligit, quod contra sectæ principem, humanæ libertatis, et catholicæ de ea sententiæ patrocinium susceperit, IX. V. 1.

Arelatensis concilii, a quo Prædestinatianorum damnata est hæresis, auctoritatem elevat, XIII. VII. 7. Inanes illius conjecturæ sponte ruunt, *ibid.* et 8.

Arelatensis concilii Patres, plerosque sanctitate illustres Pelagianæ hæresis notat infamia, *ibid.* 9.

APHTHARTODOCETÆ.

Christi, dum in terris viveret, carnem perfecte incorruptibilem fuisse contendebant, quo modo post resurrectionem factam esse sancti Patres aiunt, X. VI. 1. *et seq.* Fateri tamen cogebantur, nobiliori modo post resurrectionem esse incorruptibilem, X. VI. 2. *et seq.*

APPROBATIO.

Cum auctoris alicujus scriptum pro catholico probatur; non probantur singillatim quæcumque in illo continentur, V. III. 6.

Ἀποθεῶ, et Ἀποθέωσις.

Ἀποθεῶ, et Ἀποθέωσις ex Romanorum usu, est mortuorum hominum in deos consecratio, IV. VIII. 9. Eo modo Christum hominem ab Catholicis ἀποθεωθῆναι mentiebatur Nestorius, catholici Patres negabant, IV. VI. 10 *et seq.* et IV. X. 4.

AQUA BENEDICTA.

Aqua signo crucis consecrata ad usum Baptismi, et Eucharistiæ adhibetur, XV. X. 6. Aqua signo crucis benedicta magicas evertit præstigias, *ibid.* 7.

ARCADIUS AUGUSTUS.

Samuelis prophetæ ossa ex Judæa in Thraciam honorificentissime transferenda curavit Arcadius, XIV. XI. 7.

ARELATENSE CONCILIUM.

Arelatense concilium tertium sub Leontio habitum anno 475. prædestinatianam hæresim damnavit, et proscripsit, XIII. VII. 1.

ARISTOTELES.

Apud Aristotelem οὐσία primo, et proprie significat individuam, et per se subsistentem substantiam; communem vero, secundario: apud Christianos theologos οὐσία primo communem substantiam significat; singularis autem, et individua dicitur hypostasis, VI. I. 3.

ARIUS.

Filium, quia genitus est, Patre posteriorem credidit, ac minorem, inferiorisque quam Patrem substantiæ, visibilem, patibilem, et in carne revera passum, I. V. 7. VI. III. 3.

Ante damnatum in concilio Nicæno Arium, nonnulli de Filii divinitate eodem fere modo, quo Arius, locuti, pro Catholicis, habentur, XII. XV. 4. Ut Patrem Filio antiquiorem faceret, ordinem rationis et cognitionis cum ordine temporis confundebat, IV. X. 7.

ARIANI.

Ariani solum a Verbo corpus assumptum esse dixerunt, cui esset vice animæ, I. 1. 2. et I. V. 4. *et seq.* In quo minus notos, nec a quoquam refutatos, Augustinus ait, I. V. 5.

Divinitatem Verbi passibilem, et omnino passam esse docebant, I. V. 4. Negabant ejusdem esse cum Patre substantiæ, V. II 1. V. XII. 2. X. V. 1. *et seq.* Verbum ex nihilo creatum esse dixerunt, XI. X. 3. XV. III. 7. XV. XVII. 9. Unum esse cum Patre, non natura, sed voluntate, XI. X. 3. Instrumentum Patris ad mundi creationem, VII. XIII. 3. Solum Patrem esse putarunt invisibilem, Filium non modo secundum carnem, sed in propria natura, visibilem, I. V. 3. Humanas passiones Verbo imputabant, V. VIII. 3. X. V. 2. *et seq.*

Christum mediæ Deum inter, hominesque substantiæ a Patre conditum asserebant, ut eo ad mundi molitionem ministro uteretur; indeque mediatorem esse natura, XII. I. 2. XII. III. 2. Eo ministro dicebant opus esse, quod nulla res creata meram summi Opificis efficientiam ferre posset. XII. I. 2.

Unam Christo ἐνέργειαν, et operationem tribuebant, VIII. III. 2. Christo tamen latriæ cultum exhibebant, sed semota prius ab eo propria carne, XV. III. 7. XV. XVII. 9.

Catholicos Filium Patri consubstantialem confitentes, Patripassianis accensebant, I. V. 1. et 11. Eosdem idololatriæ insimulabant, cum ipsi deorum inveherent multitudinem, V. II. 4. XV. III. 8. Eorum in Athanasium calumnia, de confracto ab Macario calice, falsi arguitur. XII. XI. 4.

Multis in conciliis cum auctore suo damnati sunt, V. XI. 5. et 6.

ARMACANUS.

Novæ factionis princeps Armacanus agitatam dudum de Christo pro omnibus mortuo controversiam renovat, XIII. III. 1. Catholico dogmati suffragantem Augustinum inverecunde Pelagianum fuisse dicit, et stultam ipsi argumentationem affingit, XIII. III. 6. *et seq.*

Prædestinatianorum venena omnia ab Luthero, Calvinoque collecta in suam sectam transtulit, XIII. VII. 3. *et seq.* et XIII. XII. 12.

ARMENI.

Armeni ab impuro nebulone Jacobo Zanzalo Theopaschitarum hæresim arripuerunt, hodieque retinent, I. XVII. 7.

ARNOBIUS.

Proprietatum ἀντίδοσιν nondum intelligebat Arnobius, cum scriberet contra gentes, IV. XV. 16.

ARNOBIUS JUNIOR.

In confutando Prædestinatianorum errore, non satis ab hæresi Pelagiana cavit, XIII. VI. 1.

ARRHA.

Arrha, sive arrhabon, pars est totius summæ

suo tempore persolvendæ in antecessum data, XII. II. 1.

ARTEMON.

Artemon, sive Artemas, hæresis Helcesæorum instaurator docuit, Christum merum esse hominem, ex Virgine procreatum, prophetis excellentiorem; idque ab apostolis traditum, sed eorum successores illum pro Deo venditasse, I. II. 8.

ASTERIUS.

Asterius Cappadox Arianus judicatus est, quod Christum Dei virtutem eo modo dici vellet, quo bruchus, et eruca Dei virtus a Propheta dicuntur, VI. V. 5.

ASTRA.

Astra animata credidit Origenes, proque iis passum esse Christum, XII. X. 1. Quam sententiam in Miscellam variarum interpretationum Hieronymus retulit, *ibid.* 4.

ATHANASIUS.

Posteriores quatuor Athanasii orationes contra Arianos, a veteribus appellantur libri de Trinitate, V. XV. 10. Adversus obtrectatorum calumnias Athanasii nomen Cyrillus opponit, VI. XIV. 2.

ATHANASIUS MONOTHELETA.

Athanasius Jacobitarum patriarcha ab Heraclio imperatore spe patriarchatus Antiocheni ad concilium Chalcedonense approbandum inductus, Monotheletarum hæresi dedit initium. I. XVIII. 1.

ATHLETÆ.

Athletæ dato semel nomine, quotidie exercebantur, et ungebantur, cibo pascebantur agnostico, et castimoniam servabant, XI. VI. 9.

AUCTORES.

Secundum auctoris intentionem interpretanda verba sunt; nec tam quid, quam cur dicatur, attendendum est, VI. XI. 7.

AUGUSTINUS.

ndifferentem ad opposita voluntatis optionem in nobis agnoscit Augustinus, IX. IV. 7. *et seq.*

Eamque sententiam a se traditam in libris de Libero arbitrio ratam prorsus habet in Retractationum libris, IX. IV. 8. Iis ipsis locis expeditam ad utrumlibet eligendi facultatem asserit; quibus Lutherus, ejusque symmystæ fatalem voluntati nostræ necessitatem intentant, IX. IV. 9.

In adversariis insectandis Augustino, ut et Patribus fere ceteris quædam excidunt, quæ cum reliquo illorum dogmate minus cohærent, XIII. XII. 12.

Augustinus videtur interdum dubitare, an Deus omnium, nullo excepto, salutem velit, idoneaque singulis per Christum auxilia subministret, alias illud sine ulla dubitatione asseverat. XIII. III. 1. Voluntati Dei de salute omnibus danda resistere ait illos, qui pereunt, XIII. III. 2.

In Semipelagianorum errore aliquando versatum se esse confitetur; ab eoque Deo revelante liberatum, XIV. II. 1.

Qui se Augustini discipulos profitentur, reprobos censent, præsertim adultos, et maxime fideles a damnata massa secerni posse, si velint. Electos reipsa secerni per infusam justitiam, XIII. XIII. 8.

AUGUSTUS.

Loca religiosa, in quibus augurato aliquid consecrabatur, augusta dicebantur: unde sibi cognomen Octavianus Cæsar ascivit, quod manavit in successores, XV. I. 2. Circa Christi Domini adventum Romanus orbis in pace fuit, Augusto imperante, XII. VII. 2.

AVITUS.

Avitus Viennensis Nestorii propria Eutychi tribuit, I. XIV. 10.

B.

BABYLAS.

S. Babylæ martyris ossa prope Daphnem condita Apollinis oraculo imponunt silentium, XIV. XI. 9.

BAPTISMUS.

Ab hæresi Pauli Samosateni, ad catholicam Ecclesiam accedentes baptizari jubentur, I. III. 4.

Baptismus una, vel trina mersione rite perficitur, III. II. 4. per baptismi sacramentum efficimur membra Christi; per ejus corpus, et sanguinem vivificamur, XII. XVII. 8. Redempti sunt omnes Christi sanguine; sed ejus fructum ii soli percipiunt, qui Christi membra fiunt per baptismum, XIII. V. 7. et XIII. XIII. 9. et 10.

Non damnantur Christiani ob peccatum originis, sed quia non utuntur recte baptismo, XIII. VI. 2. Christianos reprobos negabat Gothescalcus Christi redemptos esse sanguine: sed baptismi Sacramento, *ibid.* VIII. 6. et XIV. 5.

Neque tamen iteratur baptismus, *ibid.* Frequenter in baptismo signaculum crucis adhibet Ecclesia, XV. X. 6.

BARSUMAS.

Barsumas Syrus archimandrita ad latrocinalem synodum Ephesinam a Theodosio imperatore nominatim invitatur, I. XIII. 5.

BASILIDES.

Basilides Simonis magi discipulus ejus hæresim in Ægyptum intulit, I. IV. 4.

BASILISCUS.

Basiliscus, Zenone imperatore pulso, tyrannidem invadit, I. XVI. 6.

BELLUM.

Bellum sine aliqua pace esse non potest, XII. VI. 4. Universas gentes a belli studiis, ad pacis artes convertendas regnante Christo, prophetæ prædixerunt, *ibid.* VII. 1.

BERO.

Bero Valentini discipulus magistro deterior, unam Verbi et carnis operationem constituit, et divinitatem eadem cum carne passam esse docuit, VIII. III. 1.

BERYLLUS.

Beryllus Bostræ in Arabia episcopus, cum gloriose rexisset Ecclesiam, lapsus in hæresim docuit Christum ante Mariam non fuisse, I. II. 9.

THEODORUS BEZA.

Suffragantem humanæ libertati, et sufficienti gratiæ Joannis locum Beza perverse vertit, IX. IV. 11.

Discipulum suum Calvinus, utrumque Petrus martyr jure castigat, *ibid.* 4. Mariæ verba illa, quia virum non cognosco, versat Beza in omnem partem, ne votum in iis virginitatis cogatur agnoscere. XIV. IV. 2.

Aliarum partium hæreticos ad Patrum, et Ecclesiæ veteris consensum provocat, XIV. XV. 7. et XVIII. 1. Nævos in Patribus agnoscit, sed cum quibus stet fidei fundamentum, XIV. XV. 8.

BIBLIOTHECA.

Bibliothecis multis casibus exhaustis, et consumptis, præclara Christianæ antiquitatis monumenta perierunt, *ibid.* 3.

BOGOMILI.

Bogomili ex Manichæorum, et aliarum hæresum colluvie propagati, crucem contumeliis affecerunt, tanquam Salvatoris interfectricem, XV. VII. 5.

BONOSUS.

Bonosus in Macedonia episcopus damnatus est in concilio Capuano, quod diceret, Mariam post Christum alios liberos procreasse, XIV. III. 5.

BONOSIANI.

Bonosiani non ex toto primum Photiniani fuerunt, neque Trinitatis negarunt mysterium, XIV. III. 6.

BONUM.

Bonum interdum in vitio ponitur : ut cum dicitur, Bonus latro, bonus sycophanta. V. VIII. 7.

C.

CÆLESTINUS PAPA.

Nestorio ad thronum Constantinopolitanum evecto, gratulatorias litteras scribit Cælestinus papa, I. VII. 2. Eumdem Pelagianorum patrocinium suscipientem castigat, I. XII. 2. Nestorianam damnat hæresim in concilio Romæ habito, I. VII. 7. Ad Ephesinum concilium legatos mittit cum litteris, quæ græce et latine recitatæ sunt, I. VII. 5. Ephesini Patres in Nestorii damnatione professi sunt, ex canonum se auctoritate, et Cælestini papæ præscripto illum in ordinem redigere, I. VIII. 3. et VI. XVI. 1. Ratam habet illam sententiam Cælestinus papa, et synodalia acta confirmat, I. VIII. 6. et I. XII. 2. Eo nomine in invidiam ab anonymo impostore vocatus, VI. XIII. 1.

CAIN.

Cain a Dei facie profugus, figura est impiorum, XII. VI. 8. A meditato illum fratricidio revocare Deus voluit ; et quantum in illo fuit, saluti ejus consuluit, XII. V. 9.

CHALCEDONENSE CONCILIUM.

Œcumenica synodus quarta Nicæam primum ; tum postulantibus legatis Rom. Pont. Chalcedonem coacta est in causa Eutychis, anno Chr. 451, I. XIII. 10.

Neque ob hæresim damnatus est, sed quod ter vocatus in judicium venire noluisset ; aususque esset in Leonem pontificem excommunicationis ferre sententiam, I. XIII. 13.

Episcopos, qui cum Dioscoro præfuerant latrocinali conciliabulo Ephesino, in integrum restituit, et in concilium admisit, I, XIII. 12.

Nihil statuit de Eutyche, quod aliis jam in synodis jure damnatum esse constabat, I. XIII. 13. et V. II. 10. Ab hæreticis vehementer impugnata illius synodi auctoritas, Catholicis strenue propugnantibus immota stetit, I. XIII. 14.

In fidei decreto Chalcedonensi nominatim sancitum est, Christum in duabus esse naturis ; pro quo mendosi codices habent, ex duabus esse naturis, III. V. 2. *et seq.*

Chalcedonensem synodum invalidam esse contendebant Scythæ monachi, nisi adderetur, unum de Trinitate esse passum : de quo inter Catholicos gravis est orta contentio, V. II. 5. et V. III. 1. 2. *et seq.*

Unum de Trinitate passum esse, non sancivit nominatim Chalcedonensis synodus : sed alia, ex quibus istud colligitur, V. III. 3. *et seq.* Hymnum trisagion paucis ante annis cœlitus delatum probavit et cantavit, V. IV. 2. Definivit utriusque naturæ proprietates salvas in Christo manere, et in unam concurrere personam, V. VII. 9. et VI. XV. 2.

Quaternitatem pro Trinitate ab Chalcedonensi invectam synodo Eutychiani falso jactabant, V. X. 8. Christum asserit perfectum Deum esse et perfectum hominem V. XI. 6. Anonymi calumniatoris falsæ in concilium Chalcedonense criminationes diluuntur, VI. XV. 2. Nicæni concilii symbolum probavit concilium Chalcedonense, eique articulum addidit de perpetuitate regni Christi, XII. XVIII. 9.

CALIX.

Mystici calicis, in quo propinatur sanguis Christi, solemnis ab antiquo fuit consecratio a sacro ministro, sacrificii tempore, XII. XIII. 4.

CALVINISTÆ.

Justificari homines Calvinistæ censent non infusione justitiæ, sed externa imputatione justitiæ Christi, XII. III. 3. Præcipuam causam suæ ab Ecclesia catholica defectionis prætexunt, hujus idololatriam in colendis sanctis, et mediatoribus apud Deum adhibendis, XIV. XV. 8.

CALVINUS.

Scripturæ sacræ verba contra veterum omnium auctoritatem in alienos sensus detorquens Calvinus, id se facere profitetur, ad refellendum Papistarum commentum, IX. IV. 2. Ubiquistarum amentiæ imputat professionem catholicam de Christo per intemerata virginei uteri, sepulcrique claustra penetrante, X. VI. 4.

Agnoetarum impietatem æmulatur, XI. I. 15. Christo, qua Verbum est, etiam ante Adæ peccatum convenire ait officium mediatoris, quod sit medius inter Deum, et creaturas, XII. III. 4. Prædestinatianam hæresim cum Luthero fovit, XIII. VIII. 10. et XII. 12. Responsum Mariæ, quia virum non cognosco, attonitæ mentis perturbationi Calvinus imputat, ne votum virginitatis ab ea emissum cogatur agnoscere, XIV. IV. 1.

CALUMNIA.

Calumniæ maxime patent obstrusa, et ab sensibus usuque hominum remota, VI. XVII. *in fine.*

CANDIDIANUS COMES.

Candidianus comes Ephesum missus ab imperatore Theodosio, ne quid per tumultum in concilio ageretur, I. VIII. 1.

TRIA CAPITULA.

Capitula tria adversus Theodorum Mopsuestenum, Ibam Edessenum, et Theodoretum ab Theodoro Cæsariensi condita, et ab Justiniano imperatore damnata magnas in Ecclesia turbas excitant, I. XVIII. 7.

CAPUT.

In capite vigent omnes sensus, in reliquo corpore solus tactus, XI. V. 2. In capite spectari debet apta cum subjectis membris conjunctio, eminentia ad gubernandum, et vitalis influxus, XII. XVII. 1.

CARISIACENSE CONCILIUM.

Habita synodus in Carisiacensi palatio ann. 848. convictum hæresis Gothescalcum, paulo ante damnatum in Moguntina synodo, et contumacem virgis cæsum in carcerem retrudit, XIII. VIII. 1.

Valentiæ celebrata synodus episcoporum 14. sex canones adversus Carisiacensia decreta sancit, adlaborante Ebbone Gratianopolitano Hincmari æmulo, *ibid.* 4.

Quod ex utriusque capitibus inter se collatis constat, XIII. XI. 2. 5. 6. *et seq.*

CHARITAS.

Charitas homines deificat, etiam in hac vita, X. I. 10. *et seq.*

Charitate Christo capiti membra cohærent, ab eoque vitam, et incrementum accipiunt, XII. XVII. 8.

Charitate latius sumpta, membra lethali vulnere sauciata in Christi corpore manent, *ibid.*

CARO.

Sicut Spiritus carni obediens carnalis dicitur; ita caro post resurrectionem spiritui ad nutum deserviens, dicitur spiritualis, X. VI. 2. Peccati corruptelam corruptioni carnis Platonici tribuebant; cum corruptibilem carnem fecerit peccatrix anima, XI. XI. 2.

Carnis naturam Plato malam esse censet, ex eaque cupiditatum morbos, et perturbationes oriri; ejus tamen Deum auctorem agnoscit, *ibid.* Carnis corruptela non est causa, sed pœna peccati, *ibid.*

Caro ab Apostolo pro carnis mortalitate usurpatur, XII. XIX. 2.

CAROLUS MAGNUS.

Carolus magnus Felicem Urgellitanum Nestorii hæresim renovantem ad se accersit, et in synodo primum, deinde Romæ coram Hadriano papa causam dicere jubet, I. XXII. 1.

Alchuinum doctrinæ fama celebrem accersit ex Anglia: et ad Hispanos episcopos egregiam scribit epistolam contra Felicianam hæresim. *ibid.*

Præclara illius vox de sequenda catholica traditionis regula, VII. II. 1. Capitula mittit ad Hadrianum papam de cultu sacrarum imaginum, et septima synodo, XV. XI. 5.

Quam non ipse, sed ejus nomine, ac mandato episcopus aliquis, aut plures conscripserunt, XV. XII. 8.

Duplex ejus operis est præfatio; altera Caroli M. nomine scripta; altera ab Lutherano operis illius editore addita, XV. XII. 7.

Statuæ ab hæmorrhoissa Salvatori positæ, et miraculis inclytæ historiam, et fidem convellere nititur, XV. XIII. 4. Iconoclastas, et eorum pseudosynodum execratur, quod imagines sanctorum pro idolis habeat, XV. XV. 3.

Cultores imaginum vehementius insectatur, XV. XVI. 1.

CARPOCRATES.

Carpocrates Gnosticorum auctor, Jesum ex Josephi Mariæque conjugio communi ceterorum

lege genitum esse docuit, I. II. 4. et XIV. III. 2. In Jesum post baptismum credidit Christum esse illapsum, I. II. 4.

CASAUBONUS.

Frequentem usum signi crucis in Ecclesia veteri Casaubonus agnoscit : sed ejus fructum elevat, ejusque facta ope miracula dissimulat, XV. X. 3.

CASSIUS.

Cassius Marniensis episcopus quotidianum Deo sacrificium offerebat cum lacrymis, quo rite peracto, in natali Apostolorum sancte moritur, XII. XIV. 12.

CATECHUMENI.

Catechumenis olim non declarabatur mysterium sacramenti Dominici corporis, sed solis baptizatis, XII. XIII. 7. et XIV. 9.

CELESTIANI.

Celestiani, sive Pelagiani Nestorio adversus orthodoxos episcopos Ephesi se adjungunt, et schismatico conciliabulo Orientalium subscribunt, I. VIII. 5.

Ob hæresim damnatos, et suis expulsos sedibus Nestorius excepit, suoque juvare patrocinio studuit, I. XII. 2.

CELSUS.

Epicureus Celsus verum a Christo dolorem toleratum negabat, X. V. 7.

Non soli Deo libandum arbitrabatur ; sed etiam dæmonibus, XIV. XVI. 6. Christianos sugillabat, quod præter summum Deum quem cum Judæis colerent, etiam Christum eodem dignarentur cultu, XIV. XVI. 10.

CERDO.

Cerdo hæreticus phantasiastes sæpius ob hæresim excommunicatus, actaque pœnitentia restitutus, in hæresim relapsus est, I. IV. 9.

CERINTHUS.

Eadem cum Carpocrate de Christo sensit, nisi quod judaicos ritus Christianis admiscuit, I. II. 4.

Solo nomine Christianus fuit, ritibus judaicis prorsus addictus, XIV. III. 2.

CHARACTER.

Character apud Apostolum non significat hypostasim, aut personam ; sed figuram, et imaginem. Sumitur tamen interdum pro personali proprietate, estque idem cum hypostasi, et persona, II. III. 2.

CHARISTIA.

Cœtus, et convivia privatim inter affines celerari solita, ad sopiendas propinquorum simultates, Charistia Romani nuncupabant, XV. XVII. 7.

CHRISTIANI.

Unguntur chrismate Christiani tanquam luctatores contra diabolum, XI. IX. 6. Tota Christiani vita crux est, et seculi fuga, XII. VI. 15.

Summa religionis Christianæ est mundare oculum cordis, quo videtur Deus, *ibid.*

Talia fuerunt integra oppida, Constantino imperante, qualia esse Christi lex jubet, *ibid.*

Christiani γνωστικοὶ dicti sunt ab rerum divinarum notitia, XV. I. 7. Christianos, quod inanes deos non colerent, ἀθέους gentiles appellabant, XV. V. 5.

CHRISTUS.

Christus velut inter duos latrones medius contrariarum hæresum hinc inde convicia excipit, I. XIII. 1.

Christus vultus Patris, II. X. 13. Christum esse Spiritum sanctum Carpocrates docuit, et in Jesum ad Jordanem descendisse, rursusque in cœlum, eo postquam passus est relicto, revolasse, I. II. 4.

Christum esse virtutem cœlestem, quam et Spiritum sanctum nominabant, Ebionitæ putaverunt, et in Jesum Josephi et Mariæ filium descendisse, *ibid.* 6. et 7.

Christum ab Jesu diversum statuerunt Δοκηταὶ, *ibid.* 2. 4. *et seq.* 4. 8. III. II. 2. Christos duos Marcio statuit, revelatum unum ad salutem Gentium, revelandum alterum ad restaurationem Judæorum, I. IV. 11.

Christum θεανδρὸν, et θεανδρίτην dici, veteres non probarunt, VIII. X. 2. Christum θεοφόρον libenter appellabat Nestorius, ex quo vocem illam Catholici deinceps suspectam habuerunt, VI. VII. *ad anath.* 5.

Christi nomen ab unctione ducitur, XI. VIII. 1. *et seq.* et III. IX. 13. ut Messiæ nomen apud Hebræos, XI. IX. 3. XVI. VI. 2.

Unctus est Christus divinitate, XI. VIII. 1. et Spiritu sancto, *ibid. et seq.*

Et verbo seorsim, et homini seorsim et, personæ ex Verbo et homine compositæ Christi nomen tribuebat Nestotorius, Cyrillo, et aliis Catholicis reclamantibus, *ibid.* 10.

Cum de Christo dicuntur contraria, videndum quid, secundum quid dicatur ; velut cum se judicare negat, et omne judicium Filio datum asserit, XII. III. 6.

Christus sceptrum dicitur magnitudinis Dei, *ibid.* VI. 2. et *ibid.* XV. 6.

Quæ de alterutra natura dicuntur absolute, uni Christi personæ conveniunt : quæ vero formaliter, et reduplicative, unius naturæ propria sunt, IX. IX. 3.

Ex triplici Adami statu, in quo fuit ante peccatum ; in quo esse debuit, si non peccasset ; et in quo fuit post peccatum : proprium aliquid Christus habuit, X. IV. 6.

Christus est æternus, licet humana ejus natura initio non careat, X. X. 6.

Christum per maternum latus in lucem prodiisse quidam opinati sunt, quos Damascenus refellit, XIV. VI. 5.

CHRISTUS DEUS.

Christi divinitatem Judæi funditus negant, I. II. 1.
Negant Ebionitæ, qui divinos honores Christo tribuunt, *ibid.* 2. *et seq.*
Christum nomine tenus Deum confessus est Paulus Samosatenus, eumque ex Mariæ partu duxisse putavit initium, *ib.* III. 1. *et seq.* Deum ab æterno fuisse dixit, non natura, sed prædestinatione, *ib.* 4.
Christum ex Maria merum hominem natum Verbum e cœlo efficax, sed transitorium accepisse, non statim ab ortu, sed ex operum profectu, ac meritis, *ibid.*
Nestorio dux et auctor hujus in Christum et Mariam Dei genitricem impietatis fuit Theodorus Mopsuestenus, I. XI. 10. *et seq.*
Christum in ordinem Pelagiani redegerunt, negaruntque natum esse Deum : sed suis meritis ad aliquod divinitatis consortium post resurrectionem pervenisse. Posseque quemlibet suis viribus sibi parare, quidquid sibi, ac ceteris suo Christus labore meruisset, *ibid.* XII. 1. *et seq.*
Nestorianam in Christum, ejusque genitricem Virginem blasphemiam renovavit nuper Faustus Socinus. Christum negavit esse Deum, aut antequam ex Maria nasceretur extitisse, XVI. I. 1. *et seq.*
Ad asserendam Christi divinitatem contra Cerinthum, et Ebionem postremus Joannes Evangelium scripsit, I. II. 6. XVI. et II. 4. et III. 2. *et seq.*
Demonstratur ex synodis, I. VII, 16. *et seq.* et VIII. 2. *et seq.* et XII. 2. et XIII. 3. et 9. et I. XVIII. 13.
Asseritur unanimi Patrum consensu, *ibid.* VIII. 2. *et seq.* et XI. 8. *et seq.* XVI. II. 3. *et seq.*
Christi divinitatem probavit impensa omni hominum generi salus, V. II. 6. Miracula ministerio corporis patrata, VI. XIV. 6.
Servata matris in partu virginitas, XIV. VI. 3. *et seq.* Vivifica crucis virtus, XV. X. 9. Exhibitus Christo latriæ cultus, *ibid.* III. 7. *et seq.* X. 11. *et seq.*
Christum esse Deum non metaphorice, sed vere et proprie, fidei est regula, XVI. II. *toto capite.*
Christus in ipso virginali conceptu factus est essentialiter Deus. III. IV. 8. XI. II. 9.
Neque inde tamen sumpsit exordium, XII. XII. 8. Deus est natura, quia divina Verbi natura humanæ sociata est, V. I. 1. *et seq.*
Christus Dei virtus est sua divinitas, *ibid.* 3. Deus in homine Christo non inhabitans, aut inoperans, sed revera homo factus est, VII. II. 5. Et pro nobis passus, *ibid* 2.
Homo in Christo non est Deus formaliter, sed personaliter, X. X. 5. Quatenus divinæ hypostasis sit particeps, III. XIII. 5.
De Christo in deos Romanos asciscendo retulit ad senatum Tiberius, XIV. XVIII. 10.

CHRISTUS HOMO.

Quæ hominis erant propria, apostoli initio de Christo prædicarunt, quia nihil in eo præter hominem Judæi agnoscebant, I. II. 1.
Christum hominem esse Δοκηταὶ negaverunt, et in solo phantasmate mortalium oculis illusisse, et specie sola natum, ac passum, I. IV. 1. *et seq.*
Christum putative tantum hominem, et in phantasmate venisse docuerunt Simonis magi discipuli, I. IV. 4.
Christum alium ab Jesu statuebat Valentinus, et Christum ab Unigena procreatum, Jesum ab æonibus simul omnibus. Hunc Soterem, et Christum nominabat, per Mariam virginem transisse dicebat, tanquam per canalem, nihil inde sumpsisse, I. IV. 6.
Christum neque prius extitisse Priscillianistæ putaverunt, quam ex Virgine nasceretur : neque in vera hominis natura natum esse, I. IV. 4. 1.
Christum verum esse hominem neque Arius credidit; neque Apollinaris, I. V. 6. *et seq.*
Verum, et perfectum hominem esse Christum non credidit Eutyches, ejusque corpus humanum esse dixit, non tamen hominis, I. XIV. 3.
Humanam Christi naturam absorptam ab divina, et in eam conversam Eutychiani docuerunt, I. XIV. 7. et XV. 8. Alii ante, alii post resurrectionem, X. VII. 1. et 2.
Alii factam ex divina, humanaque unam naturam compositam, qualis est hominis ex anima, et corpore, I. XIV. 8.
Veram hominis naturam contra Eutychianam tuetur perfidiam vox θεοτόκου, I. XIV. 11. 12.
Passiones probant, X. III. 4.
In crucis passione sustinuisse dolores non divinitate, sed carne, et anima rationali, sanxit Romana synodus sub Damaso, X. IV. 7.
Humanam Christi naturam mutatam in divinitatem ex pseudepigrapha epistola fertur Eusebius docuisse, X. VII. 2.
Christo nihil defuit, de plenitudine perfectionis humanæ, V. XI 1. *et toto capite*, V. XII. 1. 2. *et seq.*
Christus verus, ac perfectus homo fuit ex anima rationali et humano corpore compositus, V. XI. 1.
Deus Verbum multis de causis dicitur potius caro factus, quam aut anima, aut homo. IV. II. 8.
Christus profecit sapientia, quia ejus humanitas paulatim apparuit sapientior, V. XIII. 6.
Deus Verbum proprium corpus assumpsit tanquam instrumentum ad opera divina, VI. XIV. 5. *et seq.*
Naturam humanam induisse Verbum dicitur, ut sine ejus mutatione, alterius ad eum naturæ facta intelligatur accessio, VII. XIII. 5.
In humanitatem Christi multa competunt ornamenta, quod assumpta caro sit Verbi propria, X. I. 3. *et seq.*
Humanæ Christi naturæ concupiscentiæ morbus non adhæsit, sed solæ affectiones inculpatæ, X. I. 9. et III. 5. Quas vita mortali exutus deposuit, X. I. 10.
Christus homo propter unitionem divinitatis, habuit in potestate affectiones corporis sui, et imperium in res omnes creatas, X. IV. 4. *et seq.*
Dolores sine sensu doloris pertulisse Christum visus existimasse Hilarius, X. V. 2. *et seq.*

Hilarii verba pie Magister sententiarum, aliique interpretantur, X. v. 4.
Hilarium retractasse dicta illa, Guillelmus Parisiensis affirmat : quod ex ejus scriptis asseritur, X. v. 5. *et seq.*
Impassibilitatem Christo tribuisse visus quoque est Dionysius Alexandrinus, X. v. 7.
Quos in synodo Romana castigat Martinus papa, X. v. 5. 9.
Quia Deus et angeli humana specie apparuerunt, cum homines non essent : ut se verum Christus probaret hominem conceptu genitus, partu editus, cibo nutritus, diserte in Scripturis memorari voluit, VIII. viii. 2.
Christum, qua homo est, ubique ab Catholicis constitui Calvinus, Bezaque falso ariolantur, X. vi. 4.
Constituitur a Lutheranis, X. vii. 3. Ubiquistæ dici volunt, *ibid.* Sed majestatis Christi assertores, X. vii. 4.
Humanitas Christi potest divinitus ubique poni, nec tamen esset immensa immensitate divina, *ibid.* et XI. x. 10.
Humanitatem Christi non esse ubique, sed certo circumscriptam loco catholicus consensus indubitatum facit, et contrarias hæreses anathemate damnat. X. vii. 5.
Demonstratur ex Scripturis, Christum, qua homo est, nec fuisse dum hic viveret, neque non esse ubique, X. vii. 6. 7. 8.
Idipsum conficitur ex synodicis decretis, X. vii. 9. 10.
Ex Monophysitarum errore manavit Ubiquistarum hæresis, circumscriptam hominis Christi naturam cum divina Verbi natura confundentium, X. vii. 10.
Christum Deum esse immensum, circumscriptumque hominem Patres græci diserte profitentur, X. viii. 1. 2. *toto capite.*
Idipsum latini Patres contestantur, X. ix. *toto capite.* Christus, qua homo, et loco circumscriptus Missus, et Apostolus dicitur, X. viii. 1. *et seq.* Sedere ad Patris dexteram, X. viii. 3.
Præsens est divinitate, unde corpore abest, X. viii. 5. *et seq.* et ix. 1. *et seq.* Sine detrimento hypostaticæ unitionis, X. viii. 7. *et seq.* IX. ix. 9.
Christus, qua homo est, circumscriptus est omnibus modis, quibus corpus circumscribi potest, X. viii. 11.
Eam corporis sui præsentiam Christus exhibet, quam requirit mystici corporis salus : visibilem, dum patiendum fuit ; invisibilem in Sacramento, ad nutrienda sui corporis membra, X. ix. 10.
Neque æternitas, neque immensitas humanitati Christi communicata est unitione hypostatica, X. x. 6.
Totus Christus ubique est, sed non totum, quod Christus est, XIII. xvii. 9.
Christus homo gratiæ totius a Deo producendæ causa est instrumentalis, XIV. viii. 6.
Non dedit Christus humanitati suæ, quidquid dare potuit ; quodque decuisset : sed quod erat congruum secundum ordinem divinæ sapientiæ, XIV. viii. 9 et 10.
Homo, vel hic homo factus est Deus, ex veterum Patrum usu recte dicitur. Dici tamen D. Thomas non probat, XI. xiv. 10.

ANIMA CHRISTI.

Solam Christi animam Verbo copulatam putavit Origenes, I. i. 2 et 4. Idque antequam infunderetur corpori, I. xv. 6.
Anima ex toto Christo sustulerunt Ariani, I. v. 4. *et seq.*
Nullam primum, tum mentis expertem animam Christo tribuit Apollinaris, I. vi. 5. *et seq.* V. ii. 1. Eidem voluntatem Monotheletæ ademerunt, I. xx. 2. et xxi. 7. *et seq.*
Animam Christi in carnem esse conversam hæretici veteres opinati sunt, III. ix. 11.
Animam humanam Christo tribuunt sacræ litteræ, V. xi. 3. Neque mentis, aut voluntatis expertem haberi synodica decreta patiuntur, I. vi. 16. *et seq.* V. ii. 5. *et seq.* Eamdem rationalem et perfectam Patres asserunt, I. v. 5. *et seq.* V. xi. 4. *et seq. reliquo capite.* Arianorumque, et Apollinaristarum argumenta convellunt, V. xii. 1. *et seq. toto cap.* Anima potius, quam corpus assumi debuit, V. xi. 12. *et seq.*

CARO CHRISTI.

Christum in carne venisse negarunt Phantasiastæ, quos Joannes apostolus antichristos appellat, I. iv. 1. Quorum princeps Simon magus, se, quem Deum, ac Jesum mentiebatur, specie sola Judæis apparuisse dixit, neque quidquam ab illis vere passum, I. iv. 2. *et seq.*
Veram Christo carnem, sed non ex Virgine genitam e cœloque allatam, ac sideream affinxerunt, Valentinus, I. iv. 6. Apelles, I. iv. 14. Apollinaris, qui Verbi modo partem docuit in carnem esse mutatam, I. vi. 5. et 10. *et seq.* Patri consubstantialem, et passam tamen, ac mortuam, I. vi. 8. modo coæternam Verbo finxit, I. vi. 9. alias mortalem ex Virgine prodiisse, sed factam continuo immortalem, X. iii. 6. Cœlestem itidem Christi carnem Theopaschitæ putaverunt, in divinitatem mutatam, et tamen vere passam, I. xvii. 7. *et seq.* Cœlesti satam semine finxit novus Apellites longe antequam ex Maria nasceretur, extitisse, I. iv. 15. XII. xii. 5. Tertullianus vera in carne veteribus apparuisse Christum, non ex sideribus, sed ex nihilo facta credidit, I. iv. 15.
De Christi carne variam Eutyches protulit sententiam. Nostræ similem fuisse negavit, I. xiii. 2. et xiv. 2. *et seq.* Carnem Christi alias ex Virgine genitam credidit, alias e cœlo delatam, I. xiv. 3.
Eutychiani contrarias in factiones divisi sunt, asserentibus aliis corruptibilem fuisse Christi carnem, aliis incorruptam, I. xvii. 11.
Vilem, ac deformem fuisse Christi carnem docuit Clemens Alexandrinus, III. vi. 12. X. v. 11. aliique, *ibid.* universe accipientes, quod de Christi passione dictum est ab Isaia, X. v. 12.

Non ex nihilo, sed ex Maria virgine genita, V. XI. 4. et 7. V. XIV. 1. *et seq. toto capite*, V. XV. 1. *et seq. toto capite*, V. XVI. 1. *et seq. toto capite*, V. XVII. 1. *toto capite*, V. XVIII. 1. *et seq. toto capite*, V. XIX. 1. *et seq.*

Christi caro unitione substantiva facta est Verbi propria, X. I. 1. *et seq.*

Tam ejus est propria, quam sua cujusque, VI. VII. 6. X. I. 1. *et seq.*

Ecclesia non est eo modo corpus Christi, quo propria ejus caro, X. I. 3.

Christi caro, quia Verbi, ac vitæ propria, duplicis vitæ principium nobis est, VI. XVII. ad anath. 11. X. II. 1 *et seq.*

Christi caro unum cum Verbo facta est, X. II. 4.

Christi caro corruptionem admisit, quam Græci φθορὰν; non eam, quæ διαφθορὰ dicitur, estque ultima rei dissolutio, X. III. 2.

Naturaliter passam esse, catholica regula docet, X. III. 4. et *ibid.* IV. 4.

Quæ causa fuit assumendæ carnis : eadem et patibilis assumendæ fuit, X. III. 6.

Christi caro Adameæ ante peccatum similis, voluntate, non necessitate morti, ceterisque inculpatis affectionibus obnoxia, senescendo mori potuit, X. III. 11. et IV. 4. *et seq.*

Caro Christi mortalitate posita in divinitatis gloriam ita concessit, ut esse vera caro non desierit, X. VI. 1.

Corpus Christi post resurrectionem subtilius esse cœlestibus spiritibus, Anselmus opinatur, X. VI. 3.

Ista subtilitas ex solidorum corporum penetratione colligitur, quam ipso ortu ex matre Virgine exhibuit, X. VI. 3. 4. *et seq.*

Christi caro est salutare Ecclesiæ pabulum, XII. XVII. 4.

Christi corpus incorruptum in sepulcro, incorruptionem mundo restituit, XIII. XVI. 2.

Caro Christi gratia Spiritus S. sanctificata est, XI. VII. 3. V. 9. *et seq.*

Non fuit caro peccati : quia non ex concupiscentia, aut nuptiali commercio, sed de purissima Virgine generata est, XI. XI. 3. *et seq.* XI. XII. 3. *et seq.* XIV. II. 2.

Carnis naturam ex Adamo, non culpam Verbum assumpsit, XI. XI. 5. et XII. 2.

Christi caro ex unitione cum Verbo vim sospitatricem, et vivificam traxit, XI. VII. 7.

Etiamsi caro Virginis fuisset caro peccati, non necesse esset Christi ex ea genitam carnem esse peccati, XI. XII. 3.

UNUS CHRISTUS DEUS, ET HOMO.

Christus ex Deo Patre Deus, ex Virgine matre homo, utrique parenti consubstantialis est, I. II. 4.

Unus, et idem est Deus perfectus, et homo perfectus, II. II. 5. *et seq.* III. V. 3. *et seq.* etiam in cœlo, VII. II. 6. Ex duabus, in duabus, et duæ naturæ, unus est Christus, II. II. 7. III. V. 10. *et seq.* et X. 9. *et seq.*

Ex Synodis, *ibid.* 6. XVI. II. 13. Ex Patribus, III. VI. 7. *et seq. reliquo capite*, III. VII. 1. *et seq. toto capite*, XVI. II. 4. *et seq.*

Et rationibus theologicis, ex Dei, hominisque functionibus propriis, III. VI. 12.

Ex Incarnationis mysterio, III. VI. 16. *et seq.* III. VII. 2. Ex immutabilitate Verbi incarnati, III. VI. 16. *et seq.* Ex matris virginitate, III. VII. 3. et 10. Ex unitione, III. VIII. 1. 1. Ex consubstantialitate cum utroque parente, III. VI. 13. et VIII. 7. V. II. 10.

Ex duabus Christi naturis una simplex fieri non potuit, III. VI. 1. *et seq.*

Unam Verbi et carnis naturam compositam, qualis est hominis ex anima et corpore, Monophysitæ minus hebetes affirmarunt, III. IX. 1. *et seq.* ex parte Patri, et ex parte matri consubstantialem, I. XVII. 9.

Utraque Christi natura perfecta est, neque partis est loco, III. IX. 8. *et seq.* III. X. 2. *et seq.* Unde Christus absolute Deus dicitur, et homo absolute, et utrumque de altero in recto prædicatur, III. IX. 10. *et seq.*

Binarium in Christo naturarum excludebant Monophysitæ, ne ex numero sequeretur divisio, IV. IV. 1. *et seq.* et V. 1.

Qui scrupulus Catholicos nonnullos movit, ut ab Incarnationis mysterio numerum ablegarent, III. IV. 2. *et seq.*

Divisionem numerus non requirit, sed differentiam, quæ in Christi naturis unitis manet, VI. IV. 7. *et seq.* VI. V. 2.

Naturarum in Christo numerus ad quantitatem discretam pertinet, IV. IV. 10. et V. 1.

Christus naturam divinam communem habet : humanam individuam, ac propriam, V. V. 3.

Christum ex duabus naturis et tribus substantiis constare, Patres aiunt, V. XIII. 1. *et seq.*

Unus est Christus Deus et homo, Dei hominisque Filius, VII. II. 2.

Christus non est conceptus, aut natus purus homo, sed ex ipso conceptu verus Deus et verus homo, VII. III. 1.

Christo, qua Verbum est, convenit omnimodo cum Patre similitudo; qua homo est, omnia quæ sunt carnis propria, VII. VII. 2.

Christus se toto differt a Deo, et se toto ab homine, sed non totaliter, XII. IV. 3.

UNITIO DUARUM NATURARUM.

Duarum in Christo naturarum unitio causa formalis est Incarnationis, et omnium cardo difficultatum, III. I. 1. *et seq.*

Unitionem Verbi et hominis non secundum substantias, sed secundum facultates factam esse Eunomiani censuerunt, IV. I. 5.

Substantiva Verbi, et carnis unitio illis verbis exprimitur : Verbum caro factum est, IV. II. 1. *et seq.* Probaturque ex idiomatum communione, IV. XVI. 17.

Ad unitionem sui cum Verbo cooperari non potuit humanitas, quæ sumpsit ab unitione principium, IV. VIII. 6. et XI. 1. *et seq.* Si vel puncto temporis præcessisset humanitas, non potuisset Verbo substantive copulari, IV. XI. 9.

Verbi et carnis unitio non fit in natura, sed in persona, VI. XVI. 15.
Nec potuit in natura fieri, quin tota Trinitas caro fieret, et mutationem pateretur, VI. VIII. 7.
Unitio duarum in Christo naturarum, quo præstantior est, hoc pluribus appellatur nominibus, III. I. 7.
Unitionem vulgo Latini pauci, præter Scholasticos, unionem appellant, III. II. 1. *et seq.* Unio frequentius unitatem, quam adunationem significat, III. II. 3. *et seq.*
Ab Incarnationis mysterio proscribendam ἕνωσιν censebat Nestorius, pro qua συνάφειαν subrogabat, III. III. 4. *et seq.* Qua voce societatem, qualis est amicorum, intelligi volebat, substantiva unitione sublata, III. 5. *et seq.* VI. II. 6.
Incircumscriptam Verbi naturam alium cum humana natura unitionis modum, quam bonæ voluntatis, Theodorus Mopsuestenus, ex eoque Nestorius, negabat admittere, III. III. 6.
Unitionem naturalem primus appellasse Cyrillus creditur, III. IV. 5.
Naturalis unitio dicitur, quia vera, nec ficta, nec solius habitudinis, *ibid.* et VI. II. 4. *et seq.* quia non metaphorice, sed proprie efficit unum per se, III. IV. 5.
Dicitur eadem unitio οὐσιώδης, sive κατ' οὐσίαν, id est substantiva, quam essentialem etiam Latini vocant, *ibid.* 8. VI. II. 1. IV. et 5. *et seq.*
Genus istud unitionis in sola Incarnatione locum habet, III. IV. 2.
Unitionis hypostaticæ appellationem in Incarnationis mysterio post Cyrillum catholicus orbis admisit, III. IV. 12.
Unitionis καθ' ὑπόστασιν appellationem tanquam novam Theodoretus invidiose traducit : quam Cyrillus valide propugnat, *ibid.* 16. VI. XVII. ad anath. 2.
Unitio illa φυσικὴ et οὐσιώδης a rebus unitis dicitur; hypostatica ab unitionis effectu, III. IV. 17. et VI. II. 4.
Naturalis dicitur, quod in personali proprietate facta sit, quæ nonnisi ratione a natura distat, XI. IX. 16.
Unitio hypostatica est ex gratia, et dispensatione in genere causæ efficientis; naturalis, et substantiva in genere causæ formalis, XII. I. 12. De priore intelligendi Patres, qui dispensatoriam illam unitionem appellant, VI. IX. 18. XII. I. 12. Ad incundam cum Orientalibus concordiam vocibus τῆς ὑποστατικῆς, et καθ' ὑπόστασιν Cyrillus abstinuit; sententiam, et notionem retinuit : quod et alii Patres fecerunt, VI. II. 9.
Unitione hypostatica fit unum per se, *ibid.* 16. VI. XVII. ad anath. 2. VII. X. 7. *et seq.* Formalis ejus effectus est ex duabus perfectis naturis substantive junctis inconfuse, et incommutabiliter unus Christus Deus, et homo, II. II. 5. *et seq.* III. XI. 1. *et seq. toto capite, ibid.* XVI. 3. VI. II. 4. Unus ex duabus naturis Christus idipsum est, ex quo constat, II. II. 7. De quo cum Nestorianis, et Monophysitis non levis controversia fuit, III. V. 1. *et seq. toto capite,* fueratque nonnulla prius cum iis, qui Jesum ab Christo dirimebant, III. II. 2.
Unitione facta est una hypostasis composita, III. XVI. 3. Non ex duabus hypostasibus, III. XI. 12. *et seq.* ex duabus naturis, in unam hypostasim compositam concurrentibus, III. XII. 3.
Hypostasis Verbi propria, facta est unitione hypostasis humanæ naturæ, III. XIII. 1. *et seq.*
Divina ratione formæ, humana dicitur ratione subjecti, III. XIV. 3.
Unitio hypostatica naturalia non lædit, VIII. VII. 10. neque Verbi divinitatem circumscribit loco; neque carnem ubique constituit, X. VIII. 7.

UNA CHRISTI PERSONA.

Christus divinæ personæ nomen est, ad quam naturæ humanæ facta est accessio, V. VII. 9. Ad divinam personam humana natura non accessit ut illius complementum, sed ab illa complementum accipit, III. XIV. 4. *et seq.* XVI. 14. V. IX. 5. Christum verum Deum, hominemque constituit una personalis proprietas naturam utramque afficiens, III. XIV. 3. salvis utriusque proprietatibus, V. VII. 9. citra confusionem aut divisionem, IV. I. 2.
Eam Dei, hominisque misturam in una singulari persona tota Trinitas fecit : solum tamen Verbum naturam nostram assumpsit, II. IV. 2. *et seq.* Humanæ naturæ ad Verbum accessio non auxit personarum numerum, V. X. 12. *et seq.* Una Christi natura non coalescit ex duabus personis, III. XI. 12. Duas Christi personas constituit Eutyches ante unitionem, Nestorius et ante, et post, V. VII. 2. *et seq.*
Una Christi persona est sempiterni propria Filii, et una de Trinitate, III. XIV. 3. V. II. 1. Neque Verbum pars est illius, III. XV. 6. *et seq.* Christum unum de Trinitate natum, ac passum dici prohibuerunt primum catholici theologi : post incunctanter affirmarunt, V. II. 2. Eam vocem non probavit nominatim Chalcedonensis synodus, *ibid.* III. 6.
Rectius dicitur Christus unus de Trinitate, quam unus de humanitate, V. II. 14.
In una Christi persona naturæ singulæ suis proprietatibus individuis distinguntur : non dirimuntur ab invicem, V. V. 4.
Humana Christi natura singularis est; nec tamen ἰδιοσύστατος, V. V. 5.
Sicque considerata ratione prius, quam Verbo jungeretur, natura dici potest; non hypostasis, aut persona, VI. I. 7. Quia seorsim a Verbo non extitit, V. VII. 10. et VIII. 4. Neque ulla tamen naturali perfectione caret, III. X. 5. *et seq.* V. VIII. 7. *et seq.* Naturam proprio subsistentem modo assumi potuisse Leontius opinatur, V. IX. 1. Anima Christi ab corpore soluta, et divisa, non est in duas divisa hypostases, XII. XIX. 7. *et seq.*

DUÆ CHRISTI VOLUNTATES.

In una Christi persona duæ mentes ac voluntates fuerunt; non tamen ἡγεμονικά duo, quia mens, et voluntas humana ex divino nutu tota pendebat, V. XII. 6. VIII. XII. 3.

Naturalem homini Christo voluntatem hæretici detrahebant, ne non libere, sed necessario egisse videretur, V. XVII. ad content. Theod. de anath. 3. Cum non suam, sed Patris fieri Christus postulat voluntatem, significat humana se voluntate non carere, IX. VI. 1.

Quibus argumentis naturas Christi duas, et ἐνεργείας, iisdem duas ejus voluntates asseruerunt Patres græci, IX. VI. 4. V. 6.

Ex oratione Christi mortem deprecantis duas illius voluntates Patres colligunt, non tamen contrarias, IX. IX. 2.

Oratio Christi mortem deprecantis est ex ratione inferiore : ejusdem sui oblatio ad voluntatem Patris implendam, ex ratione superiore, *ibid.* 6. X. IV. 4. Venit Christus non ut suam, id est carnis, sed Dei faceret voluntatem, XII. VI. 14. Christi voluntas mortem deprecantis conditionata fuit, IX. IX. 10.

DUÆ CHRISTI OPERATIONES.

In una Christi persona agit utraque natura quod proprium est, II. II. 12. VIII. IX 5. Verum Deivirilis operationis notio latius patet, VIII. X. 7.

Ut se verum Christus probaret hominem, et suo nos informaret exemplo, humanæ infirmitatis proprias operationes admisit, *ibid.* 8. I. 12. *et seq.* Per omnia progredi voluit, per quæ homines tendunt ad finem per media, X. III. 6. Cum ætate cepit incrementa, VIII. VIII. 2. *et seq.* Verum doloris sensum admisit, X. IV. 7. *et seq.* et V. 5. *et seq.* Horrore mortis concuti voluit, IX. VI. 5. *et seq.* et IX. 4. *et seq.* ut nos doceret, quid a trepidante orari debeat, quid a medente concedit, IX. VI. 8. *et seq.* et IX. V. *et seq.* Humani affectus in Christo falsi non fuerunt, VIII. VIII. 2. *et seq.* IX. VI. 9. et X. IX. 4. *et seq.* X. I. 10. Cibo non eguisse Clemens Alexandrinus putat, manducasse tamen, ne phantasma putaretur, X. V. 8.

REGULÆ IN CHRISTI OPERATIONIBUS OBSERVANDÆ.

I.

Unus est operans divina et humana Christus Deus homo, VIII. XI. 1. *et seq.*

II.

Unius operantis operationes sunt diversæ, Verbo operante quod Verbi est, et carne exequente quod carnis est, *ibid.* 5. quod et vox θεανδρικὴ significat, et unitio importat, *ibid.* et 6.

III.

Una Christi natura non agit seorsim ab altera, sed conjunctim, *ibid.* 7. *et seq.*

IV.

In theandricis, ac mistis Christi operationibus discernendum est, quid cujusque naturæ sit proprium, *ibid.* 10. *et seq.*

Declaratur exemplo ferri candentis, simul urentis, quia ignitum; et secantis, quia ferrum est, *ibid.* 11.

Ut in naturis, sic in operationibus veram unitionem sustulit Nestorius, et qui illi prælusit Leporius, *ibid.* 12. Anonymi calumnia in Cyrillum, de sublata operationum distinctione repellitur, *ibid.* 13.

V.

Humanæ actiones Christi naturales, ac liberæ ex divino nutu suspensæ, et gubernatæ fuerunt, *ibid.* XII. 1. Uti mens in homine, sic Verbum in Christo principatum, et regimen tenuit, *ibid. et seq.* Monotheletarum fraus, et abusus hujus regulæ, *ibid.* IV. 5. ex eorum principiis refellitur, *ibid.* 6.

VI.

Humana Christi natura, in iis, quæ humanum modum excedebant, et ad nostram salutem pertinebant, divinæ naturæ instrumentum fuit, VIII. XII. 7. sicut verbum internum per externam vocem foras profertur, et anima per oculos videt, *ibid.* 8.

Usus istius regulæ ex instrumenti notitia declaratur, VIII. XII. 9. *et seq.*

VII.

Omnia, quæ Verbum agit, non per humanam agit naturam, ut per instrumentum : sed ea solum, quæ ad nostram salutem pertinent, VIII. XII. 14.

VIII.

Christus homo non solam efficientiam, qualem prophetæ, et sancti, et motionem transeuntem habuit; sed humanæ, divinæque efficientiæ fontem, et principium in se habuit, idem Deus et homo, *ibid.* 15. Quo sensu negant Patres ἐνεργεῖσθαι, aut ἐνεργούμενον esse Christum hominem; sed ἐνεργεῖν, *ibid.* et 16. *et seq.* Ab hac regula deflectens Origenes, Nestorio prælusit, *ibid.* 20. Ita sentientem Nicodemum Christus non arguit, VIII. XII. 17. Martham arguit, *ibid.* 18.

Christum ab Catholicis ἐνεργούμενον fieri Apollinaris finxit, quod integrum hominem a Verbo assumptum dicerent, *ibid.* 19.

IX.

Humanæ Christi actiones communes nobiscum, singularis excellentiæ, et inusitatæ fuerunt, *ibid.* XXI. 22.

Mens Christi hominis, qua Dei Verbi mens est, cum ipso providet rebus omnibus, et mundum gubernat, *ibid.* XI. 8.

CHRISTI LIBERTAS.

Humanam Christus mentem habuit, qualem Deus in Adamo condiderat; non eam corruptelam

quam peccatum invexit, nec humanas cogitationes ad vitium implicatas, nec prudentiam carnis, V. IV. 12. *et seq.*
Christi caput Deus humanam mentem, quam propriam sibi fecerat, moderabatur in omnibus, nec erant in eo ἡγεμονικὰ duo, V. XII. 6.
Γνωμικὸν quoque θέλημα, γνώμην, et reliquos actus, qui liberam boni prosecutionem antecedunt, ab Christo removendos nonnulli Patres arbitrati sunt, IX. I. 7. et 7. III. 6. *et seq.* XI. VII. 6. et 10. IX. 15. Idque tribus de causis, IX. VII. 7. VIII. 9.
Naturales motus, qui in nobis necessarii sunt, in potestate Christus habuit, ac liberos, IX. VIII. 2. Liber fuit Christus homo circa media libertate electionis, contrarietatis, et contradictionis, *ibid.* 3.
Christus homo tanto liberior, quanto minus peccare potuit, XI. X. 4.

INTERNÆ CHRISTI HOMINIS DOTES.

Unitione cum Verbo divinas dotes Christi humanitas accepit, X. VI. 11.
Ab initio illas dotes accepit, quæ ad hominum administrandam salutem pertinebant : reliquas post resurrectionem. XI. I. 12.
Unitione substantiva communicatur humanæ Christi naturæ divinitas ipsa, divinæque proprietates ; non essentialiter et formaliter ; sed personaliter, et velut extrinsece, XI. III. 7.

SCIENTIA CHRISTI.

In Christo scientia fuit increata, et creata : hæc acquisita, infusa et experimentalis, *ibid.* I. 1.
Christum Nestorius censuit ignorantia laborasse, neque mundum fuisse a peccato cogitationis, *ibid.* I. 3.
Nec ab ea impietate abhorruerunt Eutychiani, *ibid.*
Athanasius non satis constanter negat hominem Christum aliquid ignorasse, *ibid.* I. 6.
Idque ultro concedunt Basilius, Gregorius Nazianzenus, Cyrillus, et Theodoretus, *ibid.* I. 7.
Qui contrarium quoque asserunt, *ibid.* I. 8.
Fulgentius ex ignoratione, et profectu in sapientia colligit hominem Christum rationali non caruisse anima, *ibid.*
Ignorasse aliquid Christum, etiam qua Verbum, et Deus est, censuit auctor operis imperfecti in Matt. XI. I. 8.
Ignorantiam tribuit Nazianzenus humanæ Christi naturæ secundum se spectatæ ; non autem ut existit in Verbo, XI. I. 11.
Ignorantiam ab infante Christo removendam Augustinus censet, quia redolet originalem maculam, *ibid.* 14.
Quod antea docuerat, Christum secundum hominem ignorare, Leporius anathemate notat, subscribente Augustino, *ibid.*
Impium esse Justinus, vel quisquis est auctor quæstionum ad Orthodoxos, existimat, Christo ignorantiam tribuere, *ibid.*
Opinio, quæ homini Christo ignorantiam tribuit, communi theologorum consensu proscripta, et hæresi notata est, *ibid.* 15.
Verum Christo sapientiæ incrementum tribuere, Nestorianam sapit perfidiam, XI. I. 15. et II. 10.
Divinam essentiam ab homine Christo perfecta cognitione comprehendi Fulgentius opinatur. XI. III. 1.
Christus homo est æternus, omnipotens, et omniscius : humana vero Christi natura non est æterna, aut omnipotens, aut omniscia, *ibid.* 9.
Ad Christi hominis statum pertinet comprehensa habere, quæcumque sunt, aut futura sunt ; non quæ esse possunt, *ibid.* 10.
Solam in homine Christo sapientiam increatam Hugo Victorinus agnoscit, XI. IV. 1.
A quo non valde abhorret Magister sententiarum : nec eadem tamen omnino sentit, *ibid.* 2.
Actualis Christi hominis cognitio est actus vitalis animæ Christi, non increata sapientia, *ibid.*
Non videt omnia possibilia, neque divinam essentiam adæquate comprehendit, *ibid.*
Christum hominem ab initio visione beata potitum esse, constans est Catholicorum opinio, *ibid.*
Cui Scriptura, et Patres plurimum favent, *ibid.* IV. 3.
Huc pertinet Joannis locus, de Christo pleno gratiæ, et veritatis : qui expenditur, *ibid.* 4.
Augustini locus eodem spectans, *ibid.* 5.
Alii ejusdem loci perperam ad id probandum adduci soliti, exponuntur, *ibid.* 6.

CHRISTI PRÆDESTINATIO.

Tota de Christi prædestinatione quæstio nata est ex istis Pauli verbis : *Qui prædestinatus est filius Dei, ibid.* XIII. 2.
In plerisque græcis codicibus legitur ὁρισθέντος, in paucis προορισθέντος, quos corruptelæ Eusebius arguit, *ibid.* 3.
Christus æternus Deus, Deique filius, prædestinatus dicitur filius Dei ex semine David, quia non est alienum a Dei filio, quod assumpsit, VII. II. 4.
Christi tanquam capitis prædestinatio est exemplum, et specimen prædestinationis sanctorum, VII. IV. 5. I. XI. XIII. et XIV. 3. *et seq.*
Christi prædestinatio absolute spectata, est decretum de Christo Deo et homine procreando : comparative, est hominis ad unitionem hypostaticam ordinatio, XI. XIV. 1. 2.
Christus, qua Deus, Deique filius ex Patre genitus est : neque factus, neque prædestinatus dicitur, sed qua ex Virgine natus est homo, XI. XIV. 6.
Recte quoque dicitur ex veterum usu Patrum, homo, vel hic homo prædestinatus ut sit Deus, XI. XIV. 8.

CHRISTI SANCTITAS.

Christo Domino propria fuit eximia sanctitas, unde sanctus, et Nazaræus dicitur, *ibid.* V. 1.
Christus non tantum qua Verbum est, sed qua suscepta carne, caput est Ecclesiæ ; principium est viarum Dei, et sanctitatis auctor, *ibid.* 5.

Sanctitatem Christus non alterius collatam, ac definitam arbitrio possidet : sed propriam, ac domesticam, adeoque plenissimam habet, XI. v. 7. et 6. v. 6.

SANCTITATIS CHRISTI CAUSA FORMALIS.

Ipsa per se Verbi divinitas assumptam in ejusdem personæ consortium naturam humanam sanctificat, XI. VII. 1.
Una Christo Deo, hominique sanctitas convenit; sed non eodem modo, XI. VII. 2. *et seq.*
Christi caro non est per se sancta, sed ex Verbi consortio sanctitatem, et vim sanctificandi accipit, XI. VII. 3.
Adoptivi Dei filii non sola creata sanctitate; sed applicatione substantiæ Spiritus sancti instituuntur : multoque magis Dei filius naturalis, XI. VII. 8. 11.
Sanctus est Christus, quia non efficientia divinitatis, sed ipsa divinitate unctus est in regem, et sacerdotem, XI. VIII. 1.
Unctus dicitur Spiritu sancto, quia unitio divinitatis et carnis opus est proprie Spiritus sancti, *ibid.* 5.
Christi nomen, et unctionem Verbo, etiam priusquam carni conjungeretur, convenire multi hæretici, et orthodoxi etiam nonnulli suspicati sunt, *ibid.* 9. *et seq.* et IX. 5. *et seq.*
Unctio Christi non cœpit a baptismo, sed ab eo momento, quo Verbum caro factum est, *ibid.* 8.
Unctus est Christus in baptismo, et Spiritum sanctum accepit symbolice, cujus nobis deinceps copiam faceret, *ibid.* 9.
Non est sanctificatus visibili illapsu Spiritus sancti; sed signum istud ejus sanctitatis Baptistæ datum est, *ibid.* 10. et 13.

CHRISTI IMPECCANTIA.

Quia soli Deo proprie convenit, ut natura sua sit impeccabilis; non potest impeccantia humanæ Christi naturæ, nisi ex consortio divinitatis convenire, XI. X. 1.
Christus homo peccare omnino non potuit, quia una est cum Deo Verbo persona increata sanctitate sancta, *ibid.* 6. *et seq.*
Quod variis similitudinibus Patres declarant, *ibid.* 10. *et seq.*
Christus homo ἀναμάρτητος fuit, quia Verbum naturam humanam assumens, naturæ vitia, et peccati semina non assumpsit, *ibid.* 13.
Et humanas affectiones rationi consonas Verbum moderabatur, *ibid.* 14.
Quia propria Verbi caro, et anima unitione facta, et deificata est, *ibid.* 15.
Impeccantiam animæ Christi vehementi amori inhærendi Deo Origenes imputat, quam secuti sunt Theodorus Mopsuestenus, et Nestorius, XI. X. 15.
Eamdem ut assererent homini Christo, animam Ariani, mentem Apollinaristæ, humanam voluntatem Monotheletæ, veram carnem Phantasiæ detraxerunt, XI. XI. 1.
Christus in Adamo fuit; nec peccavit in Adamo, XI. XII. 5.
Humana natura in tantam assumpta est a Deo Verbo personæ unitatem, ut ei facta sit ab initio gratia velut naturalis, qua nullum peccatum posset admittere, VII. V. 4.
Christus nihil potest a paterna voluntate alienum facere, XI. VII. 1.
Caruit Christus originis peccato, cogitationibus vitiosis, et concupiscentiæ morbo, ex quibus peccatum in nobis oritur, XI. XI. 4. 12. *et seq.*
Peccato Christus caruit, non quod humanarum affectionum expers fuerit, sed quod eas in potestate haberet, *ibid.* 8.
Quæ propterea non passiones, sed propassiones dicuntur, *ibid.* 9. *et seq.*
Creata gratia Christo Dei filio naturali adveniens, non facit adoptivum, VII. III. 4.
Non laborant Patres, an ad Christi sanctitatem, et impeccantiam creata gratiæ qualitas intercedat; quem ipsa divinitate sanctum esse constat, XI. XII. 6.
Creatam Christo gratiam S. Thomas tribuit, ut majorem habeat cum hominibus, quibus est mediator, habitudinem, XI. XII. 8. A quo non abhorret Novatianus, *ibid.* et Cassianus, XI. XII. 9.
Dona Spiritus S. non sibi, sed nobis accepisse dicitur, XI. XII. 10.
Sanctitas, et impeccantia Christi non est alteri causæ tribuenda, quam intimæ cum Verbo unitioni, et ipsi divinitati, XI. XII. 12. quæ tanquam forma ejus humanitati applicatur, quatenus est sanctitas : quamvis secundum alias proprietates non afficiat humanitatem formaliter, XI. XII. 12.

GRATIA CHRISTI.

Nulli magis gratuita confertur gratia, quam homini Christo, XI. VI. 1.
Gratiam unitionis hypostaticæ non præcesserunt hominis Christi merita, sed inde cœperunt, XI. VI. 3. *et seq.*
Christus tanquam Deus, arbiter est gratiæ; seque hominem, et nos sanctificat, XI. VI. 4.
Christus unicus Dei filius, qui multis filiis dat Spiritum ad mensuram, non accipit ad mensuram; quo pertinere istud, Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, testatur Augustinus, et aliam suam interpretationem revocat, XI. VI. 5.
Christo tanquam capiti gratiæ plenitudo, et Spiritus sanctus; nobis de Spiritu sancto, et plenitudine aliquid datur, XI. VI. 6.

PROPRIETATUM COMMUNIO.

Propter unitatem personæ Christi, propria naturæ unius de altera prædicantur in concreto, II. II. 9. et 12. *et seq.* IV. XV. 11. 12. *et seq.* VI. X. 6.
Verum abstractis interdum Patres utuntur pro concretis, VI. X. 6. et 7.

Verbo imputantur per ἀντίδοσιν, quæ sunt hominis propria, aut ipsi conferuntur, II. IX. 2. 3. *et seq.*

Hypostaticæ proprietatis communio facit ut naturæ duæ in se mutuo existant κατὰ περιχώρησιν citra confusionem, aut divisionem, IV. III. 12.

Ex unitione hypostatica mutua naturarum in se commeatio, et idiomatum communio oritur, IV. XIV. 3. *et seq.* et VIII. XV. 1.

Deificata Christi humanitate ex divinitatis περιχωρήσει, manat in nos jure propinquitatis, divinitatis illa communio, IV. XIV. 7.

Idiomatum communio, qua unius naturæ propria propter arctissimam unitionem in alteram transfunduntur, a Græcis ἀντίδοσις dicitur, IV. XV. 1.

Per ἀντίδοσιν communicata, et velut permutata naturæ alterutrius propria cum altera sibi conjuncta, communicanti non pereunt, sed fiunt utriusque communia, IV. XIV. 4. et XV. 2.

Proprietatum communio ex triplici oritur principio; unitione hypostatica, unitorum differentia, et περιχωρήσει, IV. XV. 3. *et seq.*

Quia Verbum assumptam naturam nostram sibi propriam fecit; quæ sunt hujus propria, dicitur et facere, et pati, IV. XV. 6. VII. 8. VII. XIII. 2.

Hinc de uno Christo diversa, et contraria vere prædicantur in Scriptura sacra, IV. XV. 9. 10.

Ea quæ Verbi sunt propria de Christo homine prædicantur, IV. XV. 15. *et seq.*

Communionem idiomatum ex toto Nestorius sustulit, VI. XVII. *Anath.* 12.

Proprietatum communio naturarum differentiam, et arctissimam illarum unitionem arguit, IV. XVI. 18.

REGULÆ IN IDIOMATUM COMMUNIONE OBSERVANDÆ.

I.

Duarum in Christo naturarum proprietates non sunt in duos partiendæ, sed uni Christo Deo, hominique in solidum conveniunt, *ibid.* 1.

II.

Totus Christus ab una modo natura denominatur, interdum ab duabus : cum una, per ἀντίδοσιν alterius proprietates recipit, ita dicitur Dominus gloriæ crucifixus, *ibid.* 2. 3.

III.

De uno Christo propter naturarum binarum, et personæ unitatem, contraria κατηγορήματα prædicantur. Sic vita mori, incorporeus tangi, etc. dicitur, *ibid.* 4. Qua ignorata, vel contempta regula, Sabellius, et Arius in Trinitate, Nestorius, et Eutyches in Incarnatione prolapsi sunt, *ibid.* 5.

IV.

In una Christi Dei, hominisque persona aliud est unde communis est contumelia, aliud unde communis gloria, *ibid.* 6. Hac præscriptione Cyrilli cum Orientalibus pax coaluit, *ibid.* 7.

Eam cautionem nominatim Patres interdum adhibent, *ibid.* 8. sæpius omittunt, *ibid.* 9.

V.

Christo proprium est quidquid alterutri naturæ congruit; commune vero est non Christo, sed in Christo, quod alterius proprium, per ἀντίδοσιν alteri tribuitur, *ibid.* 10.

VI.

Proprietatum in Christo communio non fit secundum formam, sive in sensu formali, sed secundum materiam, sive in sensu materiali. Sic Deus homo, passus, ac mortuus : filius hominis de cœlo descendisse dicitur, *ibid.* 11.

VII.

Abstracta nomina, quæ naturam præcise significant, non communicantur; non enim dicitur humanitas esse divinitas, etc. *ibid.* 12.

VIII.

In ἀντιδόσει quod Christo ratione alterutrius naturæ convenit, de illo affirmatur absolute; de eo vero non negatur absolute, quod uni ejus naturæ non congruit, sed illius mentione facta, *ibid.* 13. XVI. V. 5.

IX.

In iis locum non habet ἀντίδοσις, quæ naturæ cum persona exprimunt unitionem. Nec enim Deus factus dicitur Deus; aut caro incarnata, IV. XVI. 14.

X.

Quamvis personarum in Trinitate unitio sit arctior, quam naturarum in Incarnatione; latius tamen in hac patet ἀντίδοσις, quam in illa, *ibid.* 15.

XI.

Ἀντιδόσεως in Christo genus est duplex : naturale, qua Verbum, et caro unus Christus est : et morale, qua Christus Deus homo caput est nostrum, et omnium hominum causam, ac personam sustinet, *ibid.* 16.

XII.

Valet ἀντίδοσις ad constituendam substantivam naturarum salva sine ulla confusione differentia, unitionem; excludendosque ab Nestorio et Eutyche confictos unitionis modos, *ibid.* 17. *et seq.*

CHRISTUS DEI FILIUS.

Christus in utraque natura unus, et idem est Dei filius, II. II. 8. VI. XIV. 7.

Christus homo eodem, quo natus est momento, factus est Dei filius, VII. I. 1.
Christus ex Patre ab æterno genitus, et temporaliter natus ex Virgine, unus, et idem est Patris, et matris filius naturalis, V. II. 7. *et seq.* V. XI. 10. VII. II. 10.
Pro gemina nativitate reddit utrique parenti similitudinem suam, unus et idem filius utrique consubstantialis, V. XI. 10.
Christus unicus Dei filius, idem est Jesus pro nobis passus, VII. II. 2.
Totus est Cyrillus contra Nestorium in repellendo filiorum binario, utroque Dei filio Christo Deo et homine asserendo, VII. II. 4.
Christum in utraque natura filium Dei naturalem esse, probatur ex Scripturis, VII. I. 5. *et seq.*
Pro hæreticis habentur, qui Christum ex operum merito dicunt adoptatum esse in filium, II. II. 9.
Christum Dei filium adoptivum fecerunt, quicumque vere, ac proprie negarunt esse Deum, VII. I. 1.
Eodem jure negatur esse adoptivus, quo et servus conditionalis, VII. IX. 12.
Christus adoptivorum idea, nec tamen adoptivus est, XI. VII. 11.

CHRISTUS HOMO CREATUS.

Christum hominem plerique Patres creatum dicunt, pauci dici prohibent, VII. VI. 1.
Creatum, et creaturam ceterorum hominum more nuncupant græci Patres, *ibid.* 2. *et seq.* latinique, *ibid.* 4. *et seq.*
Factum alii Christum, et creatum aiunt, facturam aut creaturam esse negant, *ibid.* 7.
Creatam Christi carnem dici malunt alii, quam Christum, *ibid.* 9.
Homo Christus, si essentiam spectes, creatura est : si actualem existendi modum, non est creatura, *ibid.* 10.
In quo facile Patres convenient, *ibid.* 11.

CHRISTUS HOMO DEI SERVUS.

Christus homo Dei Patris servus dici potest; Verbi, cum quo unus est filius, dici non potest, VI. XVII. ad anath. 6.
Hominem Christum proprie Dei servum dici posse græci Patres affirmant, VII. VII. 2. *et seq.*
Affirmantis partis firmamenta ex Scripturis Isaiæ locus, ex septuaginta interpretibus ambiguam habet sententiam, VII. VIII. 1. *et seq.*
Personalis Verbi proprietas humanæ Christi naturæ ab ipso conceptu creatæ loco communicata, Christum hominem pro servo Dominum, Deumque fecit, VII. IX. 2.
Solius Patris Christus est servus, quia solius Patris filius : sui vero nec servus, nec Dominus est, *ibid.* 16. Quia unus est Christus in utraque natura, VII. IX. 17.

CHRISTUS HOMO DEI TEMPLUM.

Humana Christi natura excellenti modo templum, ac domus Dei in Scripturis dicitur, *ibid.* X. 1.
Ea voce libenter usi sunt græci Patres, *ibid.* 2. latinique, VII. X. 3. et 12.
Latentes sub ea voce hæreticorum fraudes Patres in ejus usu cautiores fecerunt, *ibid.* X. 4. et 7.
Et ante hos Joannes apostolus, qui Verbum prius carnem esse factum dixit, deinde in nobis, hoc est in carne propria habitasse, VII. X. 7.
Quod in ea perfecta sanctitas, expiatio peccatorum, sacrificium, imago Dei, etc. quorum causa templa Deo consecrantur, perfecte reperiantur. VII. XI. 3. *et seq.*

CHRISTUS HOMO DEIFER.

Christum non Deum, sed hominem dici Deiferum Nestorius voluit, VII. XII. 1. A Cyrillo reprehensus, a Theodoreto defenditur, *ibid.* 2.
Cum quibus, semoto hæreticæ fraudis periculo, nihil est cur Christus homo deifer, et ejus caro deifera dici non possit, *ibid.* 4.
Sancti quoque suo modo homines deiferi dici possunt; quod sibi cognomen ascivit Ignatius, *ibid.*

CHRISTUS HOMO DOMINICUS.

Christum hominem Dominicum non uno in loco Athanasius appellat, *ibid.* 5. et 8.
Improbandæ istius vocis ducem Augustinum, qui erat ea usus, secuti sunt de Schola theologi, *ibid.* 9.
Eam tamen, similesque alias, semoto hæreticorum fuco, fas esset usurpare, *ibid.*
Verum ut nummis, sic et vocibus usitatis utendum potius, quam obsoletis, *ibid.* 10.

HOMO CHRISTUS DEI INSTRUMENTUM.

Hominem Christum Dei instrumentum Athanasius, aliique Patres nominant, VII. XIII. 1.
Ea voce abutentem Nestorium castigat Cyrillus, nec eam tamen proscribit, *ibid.* 2. et 4.
Humanitas Verbi est instrumentum conjunctum, ut corpus animæ, manus hominis, *ibid.* 3.

HOMO IN CHRISTO VERBI INDUMENTUM.

Verbum humanitate, tanquam veste indutum, non pauci Patres dicere non verentur, VII. XIII. 5.
Quo nomine immutabilitas divinitatis, et ἀντίδοσις, aliæque humanæ in Christo naturæ prærogativæ declarantur, *ibid.* 6.

HUMANA NATURA VERBI SPONSA.

Carnem Verbi sponsam Augustinus appellat; eumque sequitur Gregorius, qui tamen ejus vocis nonnullam offensionem veretur, VII. XIII. 8.

CHRISTUS HOMINUM DOCTOR.

Christus eo consilio venit in mundum, ut homi-

nes vivere doceat, non ceterorum more præcipiendo, quid facere debeant; sed interius illuminando, et adjuvando ut faciant, II. x. 1.
Quis sit bonorum, malorumque finis clarissime Christus docuit; quod assequi profana sapientia non potuerat, II. xi. 1.
Ad hæc se vivum exemplar præbuit virtutum omnium, quibus pervenitur ad Deum, II. xi. 5.
In spem nos erigit contracta nobiscum affinitate, II. xi. 13. *et seq.* Christus missus est peccatoribus medicus; justis præceptor, et doctor, XII. x. 12.

CHRISTUS MEDIATOR.

Divinæ Christus, humanæque consors naturæ esse debuit, ut esset Dei, hominumque mediator, II. ix. 1. *et seq.* XII. i. 13. XII. ii. 2. et 4.
Mediator est Christus, quatenus homo est, et via, qua homines tendunt ad Deum, II. ix. 2.
Scala est, qua Deus ad nos per sua dona descendit, et nos ad ipsum ascendimus, II. ix. 3.
Sanctificata in Christo mediatore humana caro, fit via, dux, et principium carnis nostræ immortalitatis, II. ix. 6. illam roborat, 7. auget donis cœlestibus, et validioribus gratiæ auxiliis adjuvat, quam in Adamo habuit ante lapsum, II. ix. 9.
Mediatoris officio totius fructus Incarnationis continet, XII. i. 1.
Nec reparandis modo, sed et condendis ab initio rebus omnibus necessario adhibitum, quod Patris summi Dei efficientiam nulla res creata ferre posset, XII. i. 3.
Dei hominumque mediator est naturalis solus; moralis etiam non quidem solus, sed primarius, XII. i. 4.
Naturalis est Dei, hominumque mediator Christus, quia utrumque est, Deus, et homo, XII. i. 5. *seq.* XII. i. 12. *et seq. reliquo capite,* XII. ii. *toto cap.*
Ejus loci expositio, Mediator unius non est, XII. i. 8. et 11.
Mediatoris proprietas Christo vel maxime convenit, quod unus sit Dei, hominisque filius, XII. i. 12. Quod ex baptismi formula declaratur, XII. ii. 6. Fœderatas in se naturas dissidentes, divinam et humanam, velut nodus apprehendit, et consociat, XII. i. 14.
Christus mediator unitur nobis, ut homo, in Sacramento, suo corpore nobis immistus; et ut Deus, suo spiritu nos renovans, XII. i. 15.
Dei hominumque sequester Christus utriusque partis depositum suscepit; et arrhabonem nobis Spiritum reliquit, carnem cœlo intulit, XII. ii. 1. *et seq.*
Mediator Christus homo esse debuit, ut nobis esset exemplo, mortemque pro nobis pateretur; et Deus, ut esset remedio, mortemque superaret, XII. ii. 2. et 7.
Deum Verbum, antequam caro fieret, sequestrem et mediatorem egisse, veterum quorumdam opinio fuit, citra impietatis Arianæ notam, XII. iii. 1.
Stancari divinitatem Christi ab ratione mediatoris secernentis argumenta solvuntur, XII. iv. 1. *et seq.*
Christus Deus egit et passus est in carne propria, quæ erant mediatoris, XII. iv. 5. Neque pari modo Pater, aut Spiritus S. iis perfuncti dici possunt, quo Verbum incarnatum, *ibid.* 6.
Calvini de Verbo secundum se, et citra humanitatem exequente mediatoris officia, sententia Monophysitarum, Arianorumque affinis impietati, refellitur, XII. iii. 3. et iv. 9.
Naturalis, et primarii mediatoris proprietas Apollinaristarum elidit insaniam, XII. v. 1.
Photinianus Crellius ex appellatione mediatoris, Christi divinitatem impugnat, XII. v. 3.

CHRISTUS PACIS SEQUESTER.

Primarium Christi mediatoris officium est, pacem Deum inter, et homines reconciliare, XII. vi. 1.
Hujus vitæ felicitas in pace per Christum nobis parta posita est, per quam ad æternæ felicitatis pacem tendimus, XII. vi. 5.
Christus malæ causæ nostræ arbiter pacem ita composuit, ut voluntatem nostram corrigeret ad justitiam; divinam sententiam ad misericordiam flecteret, XII. vi. 6.
Tranquillam ubique gentium pacem Christi futuram temporibus prophetæ promiserunt, XII. vii. 1.
Impleta sunt prophetica illa oracula, cum bellicosi populi, Christi lege suscepta, belli studia deposuerunt, præsertim sacerdotes, quos ab armis Christiana instituta cessare jubent, XII. vii. 4.

CHRISTUS SACERDOS.

Verbum ubi primum caro factum est, nostræ confessionis pontifex fuit, VI. xvii. Anath. 10. XII. xi. 3. *et seq.* et XII. i. *et seq.*
Unus est sacerdos Christus in sempiternum, et una victima, XII. xi. *et seq.* et XII. 2. *et seq.*
Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech, XII. xi. 2. et XII. 4. *et seq.*
Christum, qua Verbum est, sacerdotem esse, etiam antequam carnem sumeret, Ariani ex Platonis schola docuerunt, XII. xi. 2.
Christum in baptismo factum esse pontificem, Petrus Damiani censet: Lactantius ex merito. Quod utrumque communis Patrum consensus repudiat, XII. xi. 5.
Davidis vaticinium de Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedech ad Abrahamum Judæi referunt, XII. xii. 7. a Patribus confutati, *ibid. et seq.*

CRUENTUM CHRISTI SACRIFICIUM.

Verus sacerdos Christus verum, et proprie dictum corporis sui sacrificium obtulit, XII. xii. 8. *et seq.* Unica corporis sui oblatione cruenta expiatos in perpetuum sanctificat, XII. xi. 10. *et seq.* XII. xii. 1. *et seq.* Verum illud fuit sacrificium, *ibid.* 2.

Et sola principalis causa remissionis peccatorum, XII. XI. 9. Cruentum illud sacrificium solus in cruce Christus obtulit, XII. XII. 3. Ex quo vim omnem antiqua sacrificia acceperunt, XII. XI. 8. *et seq.*

IDEM SACRIFICIUM INCRUENTUM.

Incruentum corporis sui sacrificium Christus paulo antequam pateretur, instituit, XII. XII. 3. et XIV. 9.

Est verum, ac proprie dictum sacrificium, XII. XII. 3. et XIII. 6. *et seq. reliqua capite* XII. XIV. 1. *et seq. toto capite.*

Est novum Testamentum, XII. XIII. 4. Est veritas, cujus antiqua sacrificia symbola fuerunt, *ibid.* 5. et 8.

A solis offertur sacerdotibus, XII. XIII. 3. *et seq.* et XIV. 2.

Dum pro populo sacerdos offert, seipsum immolat sacerdos Christus, assistentibus angelis, XII. XIV. 3.

Ad offerendum Christi corpus nemo nisi purus, et jejunus debet accedere, XII. XIII. 6. *et seq.*

Ideo sacerdotibus imperatur continentia, quia quotidie ad offerendum parati esse debent, XII. XIV. 2. et 7.

Christus in forma Dei sacrificium cum Patre sumit : in forma servi sacrificium esse maluit, quam sumere, XII. XIV. 5.

In martyrum memoriis, et locis Deo sacris peragi consuevit, XII. XIII. 9. *et seq.* XII. XIV. 6. *et seq.*

Ad hæc, altaria, et mystici calices adhibentur ex antiquo, XII. XIII. 4. et XIV. 2. *et seq.*

Et splendida vestis, XII. XIV. 4.

Toties iteratur, quoties nova plebs in ecclesiam convenit, XII. XIV. 10.

In sacrificio corporis Christi vinum aqua mistum, et panem azymum Romana Ecclesia adhibet, XII. XIV. 13. *et seq.* cujus figura in Melchisedeci sacrificio præcessit, XII. XII. 6.*et seq.*

Quotidianæ corporis Christi oblationes sunt vera sacrificia, sed commemoratoria cruenti sacrificii, XII. XI. 12. et XIV. 14.

Oblato corporis Christi sacrificio, domus Hesperii tribuni ab infestatione dæmonum liberatur, XII. XIV. 6.

CHRISTUS REX.

Dei Filius, qua factus est homo, præcipuo jure rex in Scripturis appellatur, XII. XV. 2.

Hæreditarium ab Davide regnum accepisse Christum nonnullis visum est; sacerdotium ordinatione divina, XII. XV. 2.

Christum successione regnum, ordinatione sacerdotium accepisse censet Epiphanius, et utrumque in Ecclesiam transtulisse, XII. XV. 3.

Christus et qua Deus, et qua homo, rex fuit, non temporalis, sed spiritualis, XII. XV. 4.

Christus, qua Deus est, temporale, et spiritale regnum eodem cum Patre et Spiritu S. jure possidet, XII. XV. 5.

Christus qua homo, dum mortalis fuit, temporale regnum non habuit, XII. XV. 6.

Christus occultata, dum in terra viveret, dignitate regia, pastoralem hominibus ritu pecudum viventibus sollicitudinem exhibuit, XII. XV. 7.

Christo, qua Dei sapientia est, regiæ dotes excellenter conveniunt, scientia, auctoritas, et legum condendarum facultas, XII. XV. 8.

CHRISTUS MESSIAS.

Æternam Messiæ generationem Michæas non obscure tradit, XVI. III. 8.

Nobile Jacobi vaticinium venturi Messiæ certum tempus designat, XVI. VI. 4.

Opponitur primo, Expositionem illam abundare tropis. Usitatum istud est in Scripturis, præsertim in vaticiniis, XVI. VI. 7.

Opponitur 2. Non solam tribum Juda suis vixisse legibus usque ad Christi adventum. Sed tribus Juda in sua sorte, reliqui sub eorum dominatu, XVI. VI. 8.

Verum Esdra rem Judaicam instaurante, trans Euphratem remanserunt : sola tribus Judæ, et quæ ad eam accessit, Benjaminitica patrias in sedes rediit, XVI. VI. 9. Fit satis objectioni 3æ. XVI. VI. 10. Et 4æ. XVI. VI. 11. et 12. Et 5æ. XVI. VI. 13. Et 6æ. XVI. VI. 14. Et 7æ. XVI. VI. 15.

Qui sceptri nomine regem intelligunt de stirpe Judæ, oraculi exitu refelluntur, XVI. XVI. 1.

Qui Judam pro tota Hebræorum gente accipiunt, neque Jacobi mentem assequuntur; et in contrariam sententiam nec opinantes recidunt, XVI. VII. 3.

Messiæ adventus Jacobi vaticinio contra Judæos demonstratur, XVI. VII. 4. *et seq.* Itemque Danielis vaticinio, XVI. VIII. 1.

Gentes ab idolorum cultu ad veri Dei religionem per Messiam revocandas cecinit regius vates, XVI. IX. 6. *et seq.*

Aliud Isaiæ vaticinium de gentium ad veri Dei obsequium duce ac præceptore Messia interpretantur Hebræi, XVI. IX. 9.

Jesum Christum, quem Christiani colunt verum, et unicum esse Messiam divinitus promissum, ex Scripturis demonstratur, ipsis interpretibus Judæorum magistris, XVI. X. 5.

Christus in asina sedens, Zachariæ vaticinium implevit, quod de Messia Judæi nobiscum intelligunt, XVI. X. 7.

Uti Christi nomen apud Græcos, sic apud Hebræos Messiæ nomen ab ungendo dicitur, XI. IX. 3.

CHRISTUS JUDEX.

Christus qua justus, et rex justitiæ, jure præcipuo judex dicitur, XII. XVI. 1.

CHRISTUS CAPUT.

Dissipati homines, et in diversa distracti ad unum caput Christum hominem revocantur, II. VII. 4.

Christum qua Verbum est, instar esse capitis : qua homo est, instar esse pedum, Eusebius ait, III. VI. 15.

Christus dicitur factus peccatum, et maledictum, quia caput est nostrum, XV.
Christus est Ecclesiæ caput, quia summe conjunctus illi præest, vitamque communicat, XII. XVII. 1.

CHRISTUS ANGELORUM CAPUT.

Christum, qua Deus est, angelorum esse caput, Chrysostomus ait; hominum, qua homo est, II. VII. 5. Utrorumque caput est, etiam qua homo est, *ibid.* et XII. VII. 4. *et seq.*
Ratio capitis in Christo superioris in inferiores jura omnia, et officia complectitur, XII. XVII. 7.
De junctura membrorum cum Christo capite, et inter se, eorumque, et totius corporis incremento loci duo Apostoli difficiles explicantur, XII. XVII. 8. *et seq.*

REGNUM CHRISTI PERPETUUM.

Regnum Christi post multa secula finem habiturum credidit Origenes, a Theophilo Alexandrino confutatus, XII. XVIII. 1. Regnum Christi muneris ipsi commissi temporaria gestione definivit Marcellus Ancyranus, *ibid.* 5. Christumque recedente Verbo, quod transeuntem efficientiam esse dicebat, in nihilum credidit abiturum, *ibid.*

NON INTERRUPTUM TRIDUO MORTIS.

Divinitatem a Christi carne morte divulsam, iterumque sociatam in resurrectione, putavit Epiphanius, XII. XIX. 1.
Locus Apostoli, quo discessio Verbi ab propria carne asseritur sententiæ illi minime favet, XII. XIX. 2. et 3.
Christus homo derelictus in Passione fuit, non unitione Verbi et carnis soluta, sed auxiliis et protectione subtractis, XII. XIX. 5.
Mors Christi solam animam a corpore divisit, XII. XIX. 7. Divinitas inseparabiliter unita carni morte separari non potuit, XII. XIX. *et seq.* et XIII. XXVI. 5. *et seq.* Etsi media tantum anima Verbum carni junctum esset, XII. XX. 6.
Christum in triduo mortis hominem fuisse Magister sententiarum, et Hugo Victorinus affirmant, XII. XX. 1. Prior quod unita carni et animæ divinitas manserit, XII. XX. 2.

CHRISTUS ADVOCATUS NOSTER.

Christus in Scripturis noster advocatus, et pro nobis interpellare dicitur, XII. VIII. 1.
Alii fusas ab eo mortali preces ad intercessionem perpetuo valere putant, nec alias de novo fundi, XII. VIII. 9.
Origenes a Bernardo jure castigatur, quod servilem Christo jam regnanti advocationem tribuat, XII. VIII. 13. Christus pro nobis orat, quæ dare suo jure potest, *ibid.* 14.

CHRISTI MERITUM ET SATISFACTIO.

Sola Christus voluntate salutem afferre potuit, II. XIII. 6. *et seq.*
Justitia maluit, quam potentia vincere diabolum, et homines liberare, II. V. 12. *et seq.*
Ita factus est advocatus, ut sit etiam propitiatio nostra, XII. IX. 1.
In mediatore Christo meriti conditiones omnes reperiuntur, ordinatio divina, libertas in agendo, et pactum de mercede repræsentanda, XII. IX. 1. *et seq.*
Nulla creatura, sed solus Deus homo plene satisfacere potuit pro peccatis nostris, XII. IX. 4. *et seq.*
Christi meritum, et satisfactio ex personæ dignitate infinitatem habent, XII. IX. 6. *et seq.*
Non decuit nos alterius quam divinæ personæ meritis et satisfactione liberari; ne plus homini, quam Deo deberemus, XII. IX. 7.

NON EST ANGELORUM SALVATOR CHRISTUS.

Infinitus valor satisfactionis Christi non solum cum hominibus, sed et cum sideribus, et angelis communicatus ab Origene dicitur, XII. X. 1.
Angelis Christus neque stantibus saluti, neque lapsis remedio fuit, XII. X. 3.
Multis de causis lapsos homines erexit Christus, angelos apostatas deseruit, XII. X. 6.

CHRISTUS OMNIUM HOMINUM REDEMPTOR.

Universo generi hominum opportunis ab initio remediis Deus consuluit, II. XII. 1. Quibus irritis, potentius remedium in incarnatione Verbi constitutum est, II. XII. 4. *et seq.* XII. IX. 4.
Pro mortalium omnium peccatis satisfecit Christus, quantum in ipso fuit, XII. IX. 1. et 4. XIII. I. 3. *et seq.*
Christum pro omnibus hominibus passum esse nemo Christianus ante Augustini tempora dubitavit, XIII. I. 1.
Ex eo divinam providentiam Clemens Alexandrinus approbat, quod Christus omnium, nullo excepto, sit salvator, XIII. I. 2.
Christum, quantum in ipso fuit, pro salute omnium, etiam reproborum, passum esse, Patres Augustino antiquiores docent, græci, XII. II. 1. *et seq.* latinique *ibid.* 6. *et seq.*
In paucis ostendit Christus, quod omnibus, si velint, prosit, XIII. II. 16. 10.
Augustini patrocinium ambiunt et qui Christum aiunt omnium redemptorem, et qui negant, XIII. III. 1.
Quamvis non prosit omnibus Christi sanguis, fusum tamen pro omnibus Prosper asserit, quia una est omnium natura, quam assumpsit, communis causa, et par omnibus redimendis pretium, XIII. V. 6. *et seq.*
Prædestinatianorum error ab Arelatensi damnatus synodo fuit, Christum non pro omnium salute passum esse, XIII. VII. 1. *et seq.*
Neminem Christi redemptum sanguine perire posse Gothescalcus docuit, ab Amolone Lugdunensi notatus, XIII. IX. 1. et XIV. 5.
Non pro solis prædestinatis, nec pro omnibus tamen reprobis mortuum esse Christum, Valen-

tini Patres asserunt, XIII. XI. 2. et 6. et Prudentius Tricassinus, XIII. XII. 4.
Christum pro omnibus mortuum esse, licet omnes mortis ejus beneficium non recipiant, ex Christiani orbis consensu Tridentina sancivit synodus, III. XII. 9.

PASSIO CHRISTI.

Carnem Deus Verbum assumpsit, ut pro nobis in cruce pateretur, II. VI. 2. et XVII. 8. *et seq.*
Christus in aere suspensus mori voluit, ut aereas dejiceret potestates, et expeditum nobis pararet in cœlum iter, II. VI. 22.
In loco passionis Christi magnifica basilica excitata est, XV. VIII. 4.
Maximum divinitatis Christi argumentum est, quod se pro totius mundi salute in cruce obtulit. XV. X. 9.

CHRISTI AD INFEROS DESCENSUS.

De Christi ad inferos descensu recens est novatorum controversia, XIII. XV. 1.
De Christi ad inferos descensu Hieremiæ vaticinium derisum ab Judæis Justinus queritur, XIII. XVI. 1. Descensum Christi secundum animam ad inferos, velut indubitatum Patres assumunt ad Apollinaristarum, et Monophysitarum hæreses confutandas, XIII. XVI. 2. *et seq.* et XVII. 8.
Christi secundum animam descensum ad inferos negat Augustinus salva fide negari posse, XIII. XVII. 4.
Antiquissima est, et perpetua Ecclesiæ professio, XIII. XVIII. 1.
Christus ad eam inferorum regionem descendit, ubi fidelium animæ detinebantur, XIII. XVI. 1. et XVII. 9. et XVIII. 5. Etiam ad sceleratorum carcerem accessisse, nonnulli Patres opinati sunt, XIII. XVI. 5. et XVIII. 5.
Non ut supplicia dependeret, XIII. XVII. 8.
Sed ut victum tyrannum captivum abduceret, XIII. XVI. 5.
Mortuus ad inferos Christus descendit, ut mortuis Evangelium prædicaret, XIII. XVI. 1. et 5. XIII. XVIII. 14.
Christi apud inferos functiones, XIII. XVI. 4. *et seq.*
Mortuus ad inferos Christus descendit, ut hostilem in arcem victor intraret, et captis, qui ibi detinebantur, abductis, prædas ageret, XIII. XVI. 1. *et seq.* et pie vita functis salutem per seipsum afferret, XIII. XVI. 1. et 5. XIII. XVII. 2. XIII. XVIII. 1. et 5.
Solis justis profuisse Christi descensum ad inferos testantur Patres, XIII. XVII. 9. et XVIII. 11. *et seq.*
Noxios quosdam Augustinus opinatur suppliciis exemptos, XIII. XVIII. 5.

CHRISTI ADORATIO.

Christo Deo, et homini unam Nestorius adorationem tribuit, ob qualecumque honoris consortium, V. X. 2. et personæ unitatem, XV. III. 4. quomodo purpura cum rege adoratur, V. X. 2. Idem hominem Verbo coadorari dixit, valde reclamante Cyrillo, VI. XVII. Anath. 8. XV. IV. 8. *et seq.* Recte tamen dici ab Catholicis potest, XV. IV. 6. *et seq.*
Una Christum adoratione colendum censebat Apollinaris, quia una ipsum constare natura credidit, XV. III. 2.
Mediam carni Christi adorationem tribuisse dicitur Gilbertus Porretanus, XV. III. 5.
Christus Deus, et homo una, et suprema adoratione colendus est, XV. III. 6. IX. 12. *et seq.* XV. IV. 4.
Christi humanitas, quia Verbi propria, et una cum ipso persona est; nec seorsim a Verbo, nec alia, quam Verbum adoratione colitur, XV. III. 7. 8. 12. *et seq.* XV. IV. 4.
Christum in duos solvunt, qui alteram Verbo, alteram homini adorationem tribuunt, XV. III. 13. *et seq.* XV. IV. 4. et 5.
Christi occisoribus accensetur, qui crucifixum non adorat, XV. III. 8.
Humana Christi natura seorsim ac per se adorationem non suscipit, V. X. 13. ideoque latriæ adoratione colitur, XV. III. 10.
Verbum carnem assumens duo præcepta conciliat in speciem contraria de solo Deo adorando, et adorando scabello pedum ejus, XV. III. 11.
Apostoli locus de filio Dei in orbem terræ introducto, et ab angelis adorato, ad Verbum incarnatum pertinet, XV. IV. 1.
Adorationem latriæ seorsim a Verbo tribuebat humanitati Christi Wiclefus : Gilbertus Porretanus ne in Verbo quidem subsistenti, XV. IV. 2.

CHRYSAPHIUS.

Chrysaphius eunuchus apud Theodosium imperatorem potens, Eutychi favet, a quo fuerat de baptismo susceptus, I. XIII. 3.
Ejus hæresim amplectitur, *ibid.* 4.

CHRYSOSTOMUS.

Chrysostomum, quod geminam ab sanctorum veneratione superstitionem repulit, sibi frustra patronum hagiomachi postulant, XVI. XVIII. 5.

CHRYSOCHIRES.

Chrysochires Manichæus e Paulicinianorum secta ad eam crevit potentiam, ut cum Basilio, et Leone imperatoribus bellum gesserit, XV. VII. 5.

CIRCUMCISIO.

Nondum soluto redemptionis humanæ pretio, singulorum sanguis in circumcisione fundendus erat : ubi vero Christi sanguine universorum circumcisio celebrata est, jam non requiritur singulorum sanguis, XIII. II. 13. Circumcisionis sacramento reatus solvebatur peccati originalis, XIII. VI. 2.

CIRCUMSCRIPTIO.

Spiritus loco circumscribi non potest, sed definitione ; corpora et loco et tempore, etc. circumscribuntur, X. VIII. XI.

CLAUDIUS TAURINENSIS.

Claudius genere Hispanus; Felicis Urgelitani discipulus fuit, XV. VII. 4. et XI. 7. Presbyteri functus officio in aula Ludovici pii, ejus auctoritate evectus est ad sedem Taurinensem, XV. II. 7. Episcopus factus, bellum statim sacris imaginibus indixit : et cruces primus evertit, XIV. X. 19. XV. VII. 4. et XI. 7. Eustathianus dictus est ab Eustathio Hagiomachorum principe dudum in concilio Gangrensi damnato, XIV. XIV. 3.

Crucis veneratores, superstitionis; cultores imaginum, idololatriæ accusabat, XV. IX. 6. et XVI. 5. Reliquias sanctorum non sinebat in honore esse, XV. XVI. 6.

Gloriabatur unum se destruere cœpisse, quod omnes colebant, XV. II. 7. A Theodomiro abbate reprehensus, in eum impotentius invehitur, XV. VII. 4.

Futilibus sacrilegam impietatem defendebat argumentis, XV. XI. 7. Illius in evertendis imaginibus temeritatem etiam ii reprehendebant, qui cultum illis nolebant adhiberi, XV. XV. 3. Ceteris Patribus neglectis, unum sibi patronum optabat Augustinum, XIII. III. 1.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

Philosophiam magni facit, philosophosque veris prophetis accensendos putat, XIII. XVIII. 8.

Κλῆρος.

Κλήρους in plurali, non sortes, sed bona hæreditario jure devoluta apud Epiphanium significare falso Casaubonus opinatur, XIV. III. 12.

CLIENS.

Clientis in patronum, et mediatorem officia sunt, mutuus amor, fiducia, obsequium, et cultus, XIV. IX. 1.

PETRUS CNAPHÆUS.

Petrus Cnaphæus, qui et Fullo dictus est, presbyter ecclesiæ S. Bassæ apud Chalcedonem; deinde monasterio cuidam Constantinopoli præfectus, inde scelerum conscientia profugus, Antiochiam cum Zenone Orientis duce venit, I. XVI. 5.

Auctorque habitus hæresis Theopaschitarum, quam ab Apollinari, Arioque traditam, in illo Trisagio velut in illustri monumento collocarat, I. XVII. 8. In illo additamento Catholicis novitas displicuit, et multiplex latere visa est hæresis, I. XVIII. 3. et V. II. 4. *et seq.* V. IV. 1. III. 4. *et seq.* In ejus appendicis erroribus notandis, non tam verba, quam auctoris mentem attenderunt Catholici, V. IV. 5.

CŒMETERIA.

Martyrum sepulchra, cœmeteria Christiani nuncuparunt, XIV. XII. 2.

COGITATIO.

Non est in nobis, quæ menti nostræ cogitationes extrinsecus occurrant; sed iis bene, vel male uti nostræ est voluntatis, IX. II. 7.

COGNATA.

Cognata, Græcis συγγενῆ, etiam ea dicuntur, quæ sunt diversæ substantiæ, ut corpus et anima, VIII. XIII. 8.

COGNITIO DEI.

Comprehenderet divinam essentiam, qui videret in ea creaturas omnes tam actu existentes, quam possibiles, XI. IV. 8.

COGNITOR.

Cognitor apud veteres dicebatur, qui præsentis causam noverat, tuebaturque ut suam, XII. VIII. 2.

COLOR.

Colores alii veri, alii apparentes, VI. II. 7.

COMMUNE.

Commune dicitur, vel secundum rationem, sive secundum intentionem; et est universale : vel secundum rem, seu primam intentionem, V. V. 5.

CONCILIA.

Concilia dum probant scripta alicujus doctoris, ut catholica, non probant singulas illius sententias, V. III. 3. Œcumenicorum conciliorum suppar est Evangeliis auctoritas, VI. *ibid.*

CONCORDIA.

Concordia est diversorum cordium in unum conveniens consensus, XII. VI. 16.

CONCRETA.

Concreta duplicem notionem habent; unam rei sive materiæ quæ subest : alteram formæ, quæ illam afficit : distinguendumque est quid de iis per se, ac directe significetur, III. XVI. 5.

CONCUPISCENTIA.

Concupiscentia pœna peccati est, et causa peccati, X. III. 10. Non ex peccatrice carne oritur, sed ex voluntate peccatrice, XI. XI. 2.

Concupiscentiam bonam, et a Deo esse, nonnulli opinati sunt, nec nisi damnatis nuptiis posse damnari, XIII. VI. 10.

Esse peccatum proprie dictum Lutherus, Calvinusque pugnant. Sed hic sibi repugnantem agnoscit Augustinum, XIV. VII. 5.

CONDITIO.

Conditio interdum pró nuptiis, et nuptiali consortio sumitur, VII. IX. 11.

CONFESSIO.

Summus sacerdos Judaicus offerens sacrificium noni mensis, confiteri debuit omnia peccata filiorum Israel, XII. XI. 9. et 11. Ista confessio quotannis iteranda orationem non esse factam arguebat, XII. XI. 12. Christus confessionis nostræ pontifex ab Apostolo dictus, tunc factus est quando semetipsum pro nobis in cruce obtulit, XII. XII. 1.

CONFIRMATIONIS SACRAMENTUM.

Confirmationis sacramentum signaculum dicitur, quia neophyti, cum in fronte unguntur, obsignantur signo crucis, XV. XVI. 6.

CONSTANS.

Heraclius Heraclii ex Martina filius, populi favore ab Heraclio juniore Constantini filio in imperii societatem ascitus, Constantinus est appellatus, sed Constans deinceps dici maluit, I. XIX. 6. Typum auctore Paulo patriarcha Constantinopolitano promulgat, quo unam, aut duas in Christo voluntates dici prohibet, I. XIX. 7. Martinum papam, quod Typum in concilio Lateranensi damnasset, comprehendi jubet, I. XIX. 8.

CONSTANTIA AUGUSTA.

Constantia Augusta Mauritii imperatoris uxor petit ab Gregorio magno caput apostoli Pauli, quod in basilica ejus nomine a se constructa reponeret : nec impetrat, XIV. XI. 21.

CONSTANTINUS MAGNUS.

Constantino imperatori vigilanti signum crucis in cœlo divinitus oblatum est, cum hac inscriptione, *Hoc vince*, XV. IX. 1.

Sacras Andreæ, Lucæ, et Timothei reliquias Constantinopolim religiosissime transferri jussit. XIV. XI. 7. Basilicam duodecim apostolorum memoriæ erexit, et inter eorum loculos condi voluit, ut orationibus fidelium juvaretur, XIV. XII. 3.

CONSTANTINUS POGONATUS.

Constantinus Pogonatus Constantis filius, imperii tranquillitate constituta, cogendam synodum curat, quæ in Trullo palatio habita, œcumenica sexta dicta est. In ea Monotheletarum hæresis multis jam synodalibus in Italia, Gallia et Africa decretis proscripta, penitus extincta est, I. XIX. 9.

CONSTANTINUS COPRONYMUS.

Leonis Isaurici Iconomachorum principis filius, ob emissum sacrum in fontem stercus, Copronymus dictus, paternam impietatem æmulatus est. XV. XI. 3.

Subditos jurejurando adegit, non adoraturos se sanctorum imagines, XV. VII. 1. et XI. 6.

Euphemiæ martyris reliquias in mare projici jussit, XV. XI. 6.

CONSTANTINUS LEONIS ET IRENES F.

Constantinus Leonis F. cum Irene matre imperio potitus, de restituendis sacris imaginibus, cogendaque synodo scribit ad Hadrianum papam, XV. XI. 3.

CONSTANTINOPOLITANA ECCLESIA.

Constantinopolitanam Ecclesiam ab apostolica Sede diremit Acacius nefario schismate, occasione Henotici, I. XVI. 8. Post annos 35. Justino imperante, reconciliata est, *ibid.* et I. XVIII. 1.

CONSTANTINOPOLITANÆ SYNODI.

Constantinopolitana synodus I. œcumenica 2. Apollinaris hæresim damnavit, V. XI. 5.

Constantinopolitana synodus sub Flaviano alia occasione habita Eutychem Apollinaris hæresim renovantem, palam confessum, et contumacem damnat, I. XIII. 2. et 3.

Constantinopolitanum concilium sub Menna, præsentibus legatis Rom. Pont. habitum Severum Antiochenum, Petrum Apameensem, Zoaram, et Anthimum communione privat, I. XVI. 13.

Concilium 70. episcoporum a Vigilio papa Constantinopoli habitum, ut Justiniano satisfaceret in trium Capitulorum damnationem incumbenti, Judicatum fecit, quo tria damnaret Capitula, salva Chalcedonensis synodi reverentia, I. XVIII. 9.

CONSUBSTANTIALE.

Natura composita non est simplici consubstantialis, III. IX. 7. Nec idem sibi, V. X. 7.

CORRECTIO.

Correctio figura, non tam reprehensio dicti, quam præstantioris alicujus omissi accessio est, XIV. I. 10.

CORRUPTICOLÆ.

Corrupticolarum jocularis origo, et divortium ab aliis Acephalis, Severo duce, I. XVI. 11. Theodosiani dicti sunt, *ibid.* 12.

CORRUPTIO.

Corruptio, quæ rebus inest in sua natura manentibus, φθορὰ et πάθος dicitur : quæ vero corporis resolutionem affert, διαφθορὰ, X. III. 2.

JULIUS COSSIANUS.

Julius Cossianus, qui et Cassianus dicitur, Valentini discipulus Christi incarnationem phantasticam esse docuit, I. IV. 7.

Κρᾶσις.

Κρᾶσις, temperatio, est dissimilium mutua per totum extensio, salvis utrorumque proprietatibus, III. II. 9. et 13. Differt a mistione, quia non fit in aridis; et a συγχύσει, quia coextensarum partium qualitates non perimit, *ibid.* Usi sunt ea voce Patres antiqui in Incarnationis mysterio, *ibid.* 10. Hæreticorum fraude nefarios in sensus detorta, ab hoc mysterio proscripta est, *ibid.* ut et aliæ voces, *ibid.* 11. Quoties κράσιν Cyrillus repudiat, addit aliquid explicandi causa, *ibid.*

CREATURA.

Nulla creatura pro hominibus Deo satisfacere condigne potuit, quia nulla impeccabilis, II. XII. 6. *et seq.* II. XIV. 1. et 3. *et seq.*

Inter creaturam et genitum hoc interest, quod genitum genitori simile est, creatura dissimilis, VII. VI. 8. Creaturæ nomen secundum essentiam de eo omni dicitur, quod ortum habet ex nihilo : secundum existentiam, quod creato modo subsistit, V. VI. 10. Creatura dicitur etiam id, quod ex rebus olim creatis oritur, VII. VI. 11.

Creaturæ naturalis est ignorantia, VII. VII. 6. et servitus VII. IX. 1. Nulla creatura impeccabilis est, XI. X. 2.

CREDERE.

Nefas est in alium credere, quam in Deum, XV. IV. 3.

CRELLIUS.

Joannes Crellius anabaptistarum Socinianorum antesignanus Christum purum esse hominem; solumque Patrem Deum, ex mediatoris appellatione perperam colligit, XII. V. 3.

CRUX.

Crux tabula fuit, in qua Christus, tanquam divina lex descripta fuit, XII. XV. 8. Ad basilicæ dedicationem particulam salutiferæ crucis mittit Paulinus Nolanus Severo Sulpicio, et magno in pretio habendam monet, XIV. XII. 11.

DOMINICÆ CRUCIS INVENTIO.

Inventæ ab Helena divino monitu Dominicæ crucis historiam testes plurimi, et gravissimi confirmant, XV. VIII. 1.

DOMINICÆ CRUCIS ADORATIO.

Christi crucem adoramus, et per ipsam Christum, XV. IV. 10. Dominicæ crucis adoratio ex antiqua est Ecclesiæ traditione, XV. VII. 2. XV. VIII. 1. et 6. Inventa crux honorifice reposita est in sacrario basilicæ Passionis, unde quotannis in paschate Hierosolymitanus episcopus acceptam adorat : et ad publicam venerationem exponit, et quoties eo voti causa multitudo peregrinorum accedit, XV. VIII. 4.

Auro inclusas e collo, religionis causa, suspendi Chrysostomus asserit, XV. VIII. 6.

Crux scabellum est pedum Dei, quod jubemur adorare, XV. IX. 4. Lignum sanctæ Crucis a Christianis adorari Julianus apostata testatur, *ibid.* 5. Neque tamen lignum in cruce, sed Christum adoramus, XV. XVII. 8.

DOMINICÆ CRUCIS EFFIGIES ADORANDA.

Dominicam crucem adorabant nonnulli, qui factas ad ejus similitudinem non audebant adorare. XV. IX. 1.

Crucis effigiem in basilicis ex antiqua traditione, receptoque usu collocandam, septima Synodus sanxit, XV. XV. 2. et 4. Crux non ratione figuræ, aut materiæ, salutarem vim habet : sed quia divinæ potentiæ instrumentum est, XV. X. 8.

SIGNUM CRUCIS MANU EFFORMATUM.

Christiani ex suæ legis præscripto crucem in fronte signant, XV. IX. 4. Frontem operis cujusque initio cruce signare, traditionis est ecclesiasticæ non scriptæ, XV. X. 1.

INIMICI CRUCIS.

Oppugnandæ crucis initium ab Iconomachis factum est, non a principio, XV. VII. 1. *et seq.*

Veterem Ecclesiam in communi vita, ritibusque sacris multum esse usam venerabili signo crucis, novatorum doctissimi fatentur : sed ad solam crucis Christi refricandam memoriam, non ad aliquam venerationem, XV. X. 3.

Vivificam esse Christi crucem negant, aut honorificam, quæ necis, ac ignominiæ Christi instrumentum fuit, *ibid.* Sed hoc divinitatis Christi argumentum est, quod opprobrium suæ crucis mutavit in gloriam, XV. X. 9.

CUPIDITAS.

Cupiditatibus prorsus carere non est in nostra potestate, sed iis moderari, et resistere, IX. II. 10. IX. III. 3. IX. IV. 2. Male facti per cupiditatem quisque est auctor, IX. III. 5.

Indeliberati concupiscentiæ motus in nobis invitis oriuntur, IX. V. 5.

Cupiditas omnis re aliqua sensibili, et commoda concitatur, XII. VI. 13.

CYPRIANUS EPISC. ET MART.

Liberum esse Cyprianus voluit singulis episcopis, ab hæresi, vel schismate, accepto baptismo, ad Ecclesiam catholicam venientes iterum baptizare, vel sine iterato admittere baptismo, IX. III. 2.

Honorificum sibi duxit lapsis ad Ecclesiam redire cupientibus pacem concedere, XII. XIV. 1. In eo loco ubi pro Christo sanguinem fudit, erectum est altare, in quo Christi sanguis in ejus honorem biberetur, XIV. XII. 13.

CYPRIANUS MARTYR.

Cypriani martyris cineribus pellebantur dæmones, sanabantur morbi, aliaque fiebant miracula, XIV. XI. 3.

CYRILLUS HIEROSOLYMITANUS.

Cyrillus Hierosolymitanus catecheses scripsit paulo ante quam crearetur episcopus, XII. XVIII. 9. Episcopatum adiit an. Christi 348. *ibid.*

Non satis fidum nactus est interpretem, XIII. II. 4.

CYRILLUS ALEXANDRINUS.

Cyrillus Alexandrinus Nestorio ad Constantinopolitanum thronum evecto gratulatorias litteras scribit, I. VII. 2.

Scribit ea de re Cyrillus ad Joannem Antiochenum, a quo monitus Nestorius cum non resipisceret, Cyrillus Alexandriæ synodum habet, ex eaque duodecim capitulis Nestorium jubet subscribere; denuntians nisi intra decem dies pareat, latam in eum ab Cœlestino sententiam ratam illico fore, I. VII. 8.

Ad Ephesinum concilium invitatur ab Imperatore Cyrillus, jubeturque secum adducere, quos idoneos judicaret, I. VIII. 1.

Joannes Antiochenus, schismatico conciliabulo Ephesi habito, Cyrillum Alexandrinum deponit, I. VIII. 3. et 5.

Ab œcumenica synodo in integrum restituitur, I. VIII. 6.

Pacem ea lege cum Orientalibus composuit, ut acta legitimæ synodi Ephesinæ probarent, suum conciliabulum rescinderent, VI. XI. 3.

Ad eam pacem conciliandam multum valuit Cyrilli epistola ad Joannem Antiochenum, VI. VI. 6.

Diodorum Tarsensem Nestorianæ auctorem hæresis Cyrillus notat, I. X. 6. et Theodorum Mopsuestenum alterum parentem Nestorianæ impietatis, I. XI. 5.

Ex quibusdam Cyrilli dictis male intellectis errandi occasionem Eutyches arripuit, I. XIII. 2. I. XV. 7. IV. VI. 1. Ex quo ab æmulis auctor hæresis Eutychianæ dictus est, VI. V. 1. et XII. 1.

OBSERVANDA QUÆDAM IN DOCTRINA CYRILLI ALEXANDRINI.

Constitutum ante annos fere centum οὐσίας, et ὑποστάσεως discrimen observat Cyrillus in dial. de Trin. VI. II. 1. et 8.

Eosdem ob illam vocum mutationem, in invidiam vocatos propugnat. *ib.* Totus est in commendanda naturarum ἑνώσει, qua unum per se fiat, VI. VII. 3. Itaque duplicem esse Christum eo sensu negat, quo statuebat Nestorius, VI. IX. 3.

Quoties ambiguis vocibus utitur, quæ divisionem et distinctionem significant, alias adjungit, quæ dubitationem omnem tollant, VI. IX. 3. *et seq.*

Quæ pugna fingitur ab anonymo censore Cyrilli, et auctoris libri de Trinitate, nulla est, V. XIII. 3. *et seq.*

CYRILLI DOCTRINA IMPUGNATA A NESTORIO.

Lecta Nestorius epistola Cyrilli ad Ægypti monachos, implacabili in eum odio flagrans, instituit ejus doctrinam, vitamque calumniis infamare, I. VII. 7. In synodicam ejus epistolam, anathematismosque duodecim, quibus subscribere jussus est, præcipuus ejus furor exarsit, I. VII. 8. Cyrilli anathematismis duodecim, totidem anathematismos opponit Nestorius hæretica malignitate, et calumniis plenos, *ibid.* Utraque inter se conferuntur, VI. XVII.

AB JOANNE ANTIOCHENO.

Damnato ab œcumenica synodo Ephesina Nestorio, Joannes Antiochenus schismaticum Ephesi conciliabulum cogit, Cyrillum excommunicat, et in ordinem cogit, ejusque odio Ephesinam synodum universam, quod ejus scripta et maxime anathematismos probasset, I. VIII. 5. quos Arii, Apollinaris, et Eunomii sordere erroribus censuit, *ib.* Ex schismatico concilio mendaces adversus Cyrillum ad Imperatorem litteras scripsit, I. VIII. 6. et 7. VI. XII. 8. Orientales episcopos in Cyrillum armat, et eum scriptis lacessendum instigat, VI. XVI. 5.

A THEODORETO.

Nestorio adhæsit Theodoretus in conciliabulo Ephesino, et Cyrilli depositioni subscripsit, ad eumque oppugnandum ab schismaticis legatus missus est ad Theodosium imperatorem, I. VIII. 8. VI. X. 3. Librum pro Theodoro Mopsuesteno contra Cyrillum scripsit virulentum, I. XI. 8. Impugnat Cyrilli anathematismos, ut Nestorio gratificetur, VI. XVII. ad anath. 1.

AB ANDREA EPISCOPO ORIENTALIUM NOMINE.

Orientales episcopi, qui ab Antiocheno patriarcha sacra repetebant, Joanne Antiocheno duce, pro Nestorio contra Cyrillum pugnant, I. VIII. 4.

Eorum nomine scribit Andreas unus ex ipsis, contra Cyrilli anathematismos, VI. XVI. 5. Verbum a B. Maria carnaliter genitum negant, sed θεοπρεπῶς; vocemque θεοτόκου, de qua tota fere Cyrillo cum Nestorio contentio fuit, rejiciendam censent, VI. XVII. ad anath. 1.

Quod de naturarum post unitionem divisione Cyrillus cavit, de sublata ab eo differentia interpretantur, VI. XVII. ad anath. 3. et 4.

AB IBA EDESSENO.

Post reconciliatam Cyrilli cum Joanne Antiocheno, episcopisque orientalibus gratiam, scripsit Ibas Edessenus epistolam ad Marim Persam, qua Cyrilli contra Nestorium scripta reprehendebat, I. XVIII. 7.

Cyrillo velut hæretico Apollinaristæ anathema dixit, VI. XI. 6.

In epistola ad Marim negat aliter cum Cyrillo factam ab Orientalibus pacem, quam damnatis ab eo capitulis suis, VII. XI. 7.

AB ANONYMO CRIMINATORE NESTORIO-CALVINISTA.

Impostor anonymus e Calvini schola Nestorianum se professus, Nestorium Patribus orthodoxis, et martyribus accenset : Cyrillum, Ephesinos patres, antiquioresque sanctissimos Manichæo, Valentino, Apollinari, et id genus hæreticis annumerat, VI. *Protheoria.* Tritheitam Cyrillum facit, *ibid.* et VI. III. 1. *et seq.* maxime 10. Non est assecutus mentem Cyrilli in οὐσίας, et ὑποστάσεως constituenda notione, VI. III. 8.

Cyrillum Apollinaristam, et Eutychianorum parentem fingit, VI. IV. 1. VI. V. 1. VI. XVI. 1. Fraus ejus in truncandis Cyrilli, aliorumque sententiis, ut eos in hæresis suspicionem adducat, VI. VI. 1. 2. Octo Cyrilli locos congerit, ut eum probet unam constituisse Christi naturam compositam, VI. VII. 1.

Multum se jactat in una Verbi natura incarnata ab Cyrillo constituta, VI. VIII. 1. *et seq.* Fugit anonymum, quid Cyrillus, quid antiqui Patres alii voce φύσεως intelligerent, VI. VIII. 1. 2. *et seq.*

Verbi naturam incarnatam Cyrillus dixit; Christi reponit anonymus, ut unam compositam inducat, VI. VIII. 5.

Cyrillo imponit, et duas ipsum ante unitionem seorsim existentes naturas constituisse fingit, VI. IX. 14. In argumentum naturæ unius compositæ trahit, quod Cyrillus unitionem secundum personam rejecit, aliam induxit secundum naturam, V. IX. 15. Nestorianam unitionem rejecit, personatam, et fictitiam; veram, et solidam admisit, quam naturalem vocat, VI. IX. 15.

Aliud anonymi argumentum de inducta ab Cyrillo una natura composita, quod Verbum, et humanitatem dicat εἰς ἓν concurrisse, VI, X. 1.

Extincta dudum Orientalium in Cyrillum odia suscitat, ut eum Eutychianæ perfidiæ reum peragat, VI. XI. 1.

Omissis innumeris Cyrilli locis, quibus duas in Christo naturas profitetur, duo sibi objicit ex libro de Trinitate, quem non esse Cyrilli novit, et ex libro Thesaurorum, quem falso tribui Cyrillo suspicatur, VI. XIII. 3.

Sibi ludos facit, et prævaricatores Cyrillo apponit, qui per speciem defensionis causam illius prodant, VI. XIV. 1.

Cyrilli de Incarnatione doctrinam ait, ab Chalcedonensi damnatam concilio, de quo multa alia comminiscitur anonymus, VI. XV. 1.

Naturas in Christo duas ab Cyrillo confundi ait, quia post unitionem dividi vetat, VI. XVII. ad anath. 3. Eutychianum Cyrillum vocat, quod carnem Christi vivificam dixerit, X. II. 7. *et seq.*

Contrarias hæreses Cyrillo affingit, X. X. 9.

Mariam virginem θεοτόκον esse negat, VI. *Proth.* Eadem maledicendi licentia Cyrillum Tritheitam facit anonymus, VI. III. 1

Non uni Cyrillo bellum indicit, sed ejus odio bacchatur in ceteros Patres, VI. *Proth.*

Athanasio quoque periniquus anonymus Apollinaris hæresim imponit ex pseudepigrapho quodam libro, VI. XIV. 4.

Neque singulos Patres viritim lacessere contentus, in Christianum omne nomen stylum convertit; Cyrillum, et Ephesinam synodum œcumenicam Eutychianæ hæresis auctores facit, quod ille capitula contra Nestorium scripserit, hæc probarit, VI. *Prother.* VI. V. 1. VI. XII. 1.

Tum reliqua deinceps concilia per mille ducentos annos habita, sanctissimosque Ecclesiæ catholicæ doctores eadem Eutychianæ hæresis labe contactos esse pronuntiat, VI. XIII. 1.

CYRILLI DOCTRINA PROPUGNATA.

Theodoreti, et Orientalium adversus anathematismos Cyrilli scriptas lucubrationes, hortante synodo Ephesina, Cyrillus confutavit, et coram Patribus suam explanationem recitavit, VI. XVI. 5. Alias criminationes sibi ab æmulis oblatas de Apollinaristarum hæresi, diligenter propulsat, VI. XVII. *toto capite*, et VI. VI. 3.

Defensionem illam non æquis modo probavit judicibus, sed illis ipsis Orientalibus æmulis suis, VI. XI. 14. 5. et 6. Plenior ejusdem defensio ex constanti ejus doctrina de duabus Christi naturis inconfuse, et indivisim post unitionem manentibus adstruitur, VI. VI. 2. 3. *et seq.*

Ab Eutychis hæresi longe dissidet, quam asserit Cyrillus, *Una verbi natura incarnuta*, VI, VII. 1.

Unam Verbi naturam incarnatam plerisque locis Cyrillus asserit; compositam nusquam, VI. VI. 3. et 10. VI. X. 1. Scripta in quibus dixisse Athanasius fertur unam Verbi naturam incarnatam, supposititia sunt, VI. XIV. 4.

De naturarum numero, et distinctione nulla Cyrillo cum Nestorio controversia fuit, VI. VI. 6. et 7. VI. IX. 1. *et seq.* Coadorari vetat assumptum hominem Deo Verbo; imo assumptum dici hominem prohibet, ne dividi Verbum ab homine Christo videatur, II. I. 7.

Eutychianis Cyrillum sibi patronum arrogantibus, quod unam Verbi naturam incarnatam dixisset, pro ejus auctoritate tuenda, eaque catholicum ad sensum interpretanda sententia, velut pro fidei sinceritate Catholici certarunt, IV. VI. 1.

Damnatis Nestorii anathematismis, epistolas Cyrilli ad Nestorium, synodicam præsertim cum anathematismis probavit, et in auctoritatem ascivit Ephesina synodus, I. VIII. 2. Easdem in acta retulit, et canonicas nominavit Chalcedonensis synodus, II. II. 3. VI. VI. 6. VI. XV. 1. VI. XVI. 3. *et seq.* Id unum egisse visa est Quinta synodus, ut Cyrilli contra Nestorium, et Theodorum Mopsuestenum epistolas, aliaque scripta probaret, et ab criminatorum injuria vindicaret, I. XVIII. 13.

Catholicam Cyrilli fidem Joannes Antiochenus et Theodoretus impense laudarunt post reconciliatam cum illo gratiam, VI. XI. 4.

Quod in invidiam vocatur hæresis Tritheitarum,

mera est anonymi calumniatoris inscitia, VI. III. 1.

CYRUS.

Cyrus Phasidis episcopus collusione cum Sergio Constantinopolitano Monotheletarum hæresim Heraclio persuadet, I. XIX. 2.

D.

DÆMONES.

Necessarios Deum inter, et homines mediatores esse dæmones Platonici censebant, XIV. XVIII. 5. Christum pro dæmonibus passum esse putavit Origenes, I. XV. 6. XII. X. 1. *et seq.* Eo damnatus nomine, XII. X. 5. Sanctis obsistere dæmones nequeunt; quorum ne reliquias quidem ferre propius possunt, XIV. XI. 3. 7. 9. 12. 14. 16. 18. *et seq.* XIV. XIII. 3. 4. 6. Victi, tortique ab sanctis martyribus dæmones a persequendis Christianis destiterunt, XIV. XIII. 6. Festam martyrum memoriam per Hagiomachos abolere conantur, quos, dum viverent, per tyrannos superare non potuerunt, XIV. XIV. 2. Morte Christi deterriti sunt, ne audeant nocere hominibus, II. VI. 22.

DALMATIUS.

Dalmatius Constantinopoli archimandrita divino monitu servata diu monasterii claustra egreditur, ut Theodosium imperatorem doceat, quid contra legitimam synodum ab schismaticis Ephesi ageretur, I. VIII. 7.

DAMASUS.

Collecta Damasus Romæ synodo, deponit Apollinarem, et Timotheum, et eorum damnat hæresim, I. VI. 17.

DAMNATIO.

Damnatorum tormenta longe graviora hujus vitæ cruciatibus nullum finem habitura sunt, X. III. 8. Illis tormentorum finem pollicetur Origenes, XII. X. 1. *et seq.*

Damnatis quibusdam, qui citra Christi fidem integre vixerunt, divinam misericordiam extra ordinem succurrere, Damascenus credidit, XIII. XVIII. 10.

DECALOGUS.

Prohibitum in Decalogo alienorum deorum cultum ad eam nonnulli referunt idololatriam, quæ sine simulacris peragitur, XV. V. 3. *Coram me,* alii *vidente me* : alii *mecum* ; alii *adversum me* exponunt, *ibid.* Decalogum quidam *decem præcepta,* alii *decem verba* vertunt, XV. VI. 2.

DEFECTUS.

Non est defectus perfectione aliqua carere, quæ naturæ non congruat, XI. III. 8.

DEVOTIO.

Devotio est vitæ in obsequium Domini consecratio, ad mortem cum illo, vel pro illo oppetendam, XV. XVII. 1.

DEUS.

Πολυώνυμος Deus dicitur, quia non potest uno nomine declarari, III. I. 7. Nihil est commune Deo, et creaturis, nisi analogice, XV. II. 1.

Deus unus est in tribus personis indivisus, XII. I. 7. Quod ait Apostolus, *Deus autem unus est,* non ad divinæ naturæ pertinet unitatem, sed ad ἀντίθεσιν legislatoris Christi, et Mosis, *ibid.* 11.

Communicata formaliter una proprietate divina, reliquæ, ipsaque natura divina communicatur, unde persona quælibet divina unus, supremusque Deus est, X. X. 2. *et seq.*

Deum Hebræorum summum esse Deum gentilium sapientes non ignorarunt, id profitente Apollinis oraculo, XVI. IX. 4.

Quod in Deo est, non est ubique, ut Deus, X. IX. 3. Multa Deus facere potest supra humanum captum, XIV. VI. 8. 11. Nihil injuste Deus, aut inordinate facere potest, II. XIII. 3. Quos ad aliquod officium deligit, necessariis ad illud recte gerendum instruit præsidiis, XIV. VIII. 6. Improprie dicitur Deus aliquid facere non posse, aut necessitate facere, II. XIII. 10.

Non operatur Deus necessitate, sed voluntate, IX. V. 11. 14. Non operatur contra naturam rerum, quia ejus voluntas est rerum natura, III. XV. 4. Non vult, aut operatur Pater, qua pater est, sed qua Deus, quia est una trium personarum voluntas, et operatio, IX. VII. 2. 4.

Non est Deus auctor peccati, IX. II. 5. 10. *et seq.* Neque vult ut homo peccet; implet tamen suam de illo peccante voluntatem, IX. III. 5. 7.

Nihil tam Deo dignum, quam salus hominis, X. III. 9. In nostræ salutis negotio Dei partes sunt, sub nostri juris arbitrio suæ fructum benignitatis exponere, IX. III. 2. vocare, allicere, *ibid.* 9. et 5. 10.

Velle Deum omnes homines, nullo excepto, salvos fieri, nemo ante Augustinum catholicus dubitavit, XIII. I. 1.

Nihil est aptius ad explicandam Dei naturam, quam ejus imago, quæ est in homine, VI. III, 4. Neque tamen accurata per omnia similitudo est in eo requirenda *ibid. et seq.* Tanto Deo similiores efficimur, quanto magis in ejus cognitione, et charitate proficimus, VII. I. 4. In solo Deo pax est animi, XII. VI. 11. *et seq.* Præcipuus Dei cultus est, ut ei non simus ingrati, *ibid.* XIV. 6. Cum Deus dicitur obedire voci hominis, aut Virgini matri, non intelligitur imperium proprie dictum, sed oratio efficax, plenaque fiduciæ, XIV. IX. 14.

Unus est natura Deus; positione plures, VII. I. 2. Moses Pharaonis Deus, XII. V. 1.

Sub uno summo deos minores gentilitas coluit, supremos certarum rerum arbitros, XIV. XVI. 12.

Cœlites majorum gentium duodecim Romani posuerunt, deos sex, totidemque deas, *ibid.* XVIII.

10. cum quibus nihil esse putabant hominibus commercii, nisi per mediatores minores deos, XIV. XVIII. 5.

Δευτερώσεις.

Ad accuratiorem divinæ legis observationem secundarias leges Judæorum magistri addiderunt, quas δευτερώσεις appellarunt, XV. VI. 9.

DIABOLUS.

Homo propria voluntate peccatum faciens, factus est peccati, et diaboli servus, II. V. 10. Jus istud injuste acquisitum, juste a Deo vindice permissum est, II. V. 12. *et seq.* Qui segnius Deo serviunt, materiam diabolo præbent insultandi Christo, XIII. II. 5 *et seq.* Qui lapsu alieno gaudet, diaboli gaudet victoria, *ibid.* 11. Ante Christi mortem princeps, et Deus hujus seculi dicebatur, II. VI. 18. *et seq.* Per Christi mortem homini subditus est, qui Deo parere noluerat, *ibid.* 22.

DIACONUS.

Diaconi Eucharistiam offerre non possunt, ministrare possunt, non tamen presbyteris, XII. XIII. 3. Offerre, sive consecrare Eucharistiam diaconi prohibentur, *ibid.* XIV. 2.

Διαίρεσις.

Διαίρεσιν ab Incarnationis, et Trinitatis mysterio Patres removent, IV. III. 4. 5. 12. VI. IX. 3. 8. *et seq.* Usurpatur tamen interdum, non sine cautione, IV. III. 13.

DIFFERENTIA.

Quo longius ab Nestoriana naturarum in Christo divisione Patres recedant, solam interdum differentiam κατ' ἐπίνοιαν admittunt, IV. III. 16. et X. 4. *et seq.*

DIODORUS TARSENSIS.

Diodorus pietate, et eruditione clarus a Juliano apostata carpitur, I. X. 4. a Basilio magno celebratur, *ibid.* Monasticem professus, rem catholicam strenue tuetur Antiochiæ, I. X. 5.

DIONYSIUS AREOPAGITA.

Dionysius areopagita Deum ab æterno ideas produxisse putat, quarum imitatione res creatas in tempore formaret, et perficeret, VI. IV. 3. Christi Domini operationes primus theandricas nominavit, VI. IV. 4. Grandioribus verbis res per se magnas, ne vilescant, explicat, X. I. 5.

DIONYSIUS ALEXANDRINUS.

Prælusisse Arianis visus est, a quorum tamen errore ab Athanasio vindicatur, VI. III. 10. VII. VIII. 7. Monophysitis accenseltur ab impostore anonymo tralatitio errore, VI. IV. 2. *et seq.* De Spiritu sancto non satis caute locutus est, VII. VI. 11. Assumptam servi formam de servili functione, non de vera carne interpretatur, VII. VIII. 5.

DIOSCORUS ALEXANDRINUS.

Dioscorus Alexandrinus conciliabulo Ephesino præest in causa Eutychis, I. XIII. 5. Omnia pro libidine agit, nulla synodi, aut judicii forma servata, I. XIII. 6.

Catholicorum Patrum scriptis suos errores furtim inseruisse fertur, IV. VI. 7. quorum a se stare auctoritatem gloriabatur, IV. VI. 12.

Suspectam Theodoreti fidem Domno Antiocheno facere tentat, VI. XI. 4.

DIOSCORUS ROM. ECCL. DIACONUS.

Dioscorus diaconus Hormisdæ papæ legatus de reconcilianda Sedi apostolicæ orientali Ecclesia, ad Justinum missus, non parum negotii cum Scythis monachis habuit, ad Chalcedonensem fidei formulam addere volentibus, unum de Trinitate esse passum, I. XVIII. 1. V. II. 3. 5.

DISTINCTIO.

Iisdem vocibus distinctionem Græci, et divisionem efferunt, VI. IX. 1. quod ex adjunctis dignosci potest, *ibid. et seq.* Distinctio realis distinctioni rationis opponitur, *ibid.* 12. Distinctio κατὰ θεωρίαν, κατ' ἐπίνοιαν, et λόγῳ est eorum quæ subjecto sunt unum, licet re et natura differant, IV. III. 16. et X. 3. *et seq.* VI. IX. 13.

DIVINITAS.

Inter Verbi personam et ejus divinitatem nimium discrimen statuebat Gilbertus Porretanus, V. I. 2. Deus est sua divinitas, tamque divinitas incarnata, et in carne passa dicitur, quam Deus Verbum, V. I. 3. *et seq.*

Δοκῖται.

Δοκῖται, qui et δοκηταὶ, et Phantasiastæ dicti sunt, Incarnationis mysterium funditus sustulerunt, solam in Christo naturam divinam, et personam agnoscentes cum adumbrata hominis specie, I. I. 2. 4. Illorum auctor fuit Simon magus, I. IV. 2. *et seq.* Ad cujus hæresim, ejus discipuli suos singuli errores addiderunt, I. IV. 4. *et seq.*

DOGMA ECCLESIASTICUM.

Optimus interpres ecclesiastici dogmatis est usus, probante vel non prohibente Ecclesia, palam receptus, XIV. XII. 1.

DOMNUS ANTIOCHENUS.

Domnus Antiochenus cum Dioscoro præfuit conciliabulo Ephesino, in quo Eutyches absolutus est, I. XIII. 6. Damnationi Flaviani subscribere coactus, factique pœnitens in ordinem redigitur,

ibid. 7. Leonis papæ auctoritate instituitur, rescissis actis conciliabuli Ephesini, *ibid.* 8. Pellitur factione Theodosii Eutychiani, I. XVII. 2. A Marciano revocatur, *ibid.*

DONATISTÆ.

Donatistæ ab Ecclesia schismate divisi sunt ob reprehensam ab Cæcilio archidiacono Carthaginensi Lucillam de superstitioso cultu nondum vindicati martyris, XIV. XIV. 8. Fictis criminibus catholicos onerant, altaria evertunt, sacra vasa diripiunt, XII. XIV. 2. Sibi necem consciscunt, ut pro martyribus colantur, XIV. XIV. 8.

DOROTHEUS.

Dorotheus primus episcoporum publice dixit anathema in eos, qui Mariam virginem Θεοτόκον appellarent, I. VII. 5. V. XV. 4. In Nestorii gratiam calumnias in Cyrillum Alexandrinum sparsit, *ibid.* Post publicatam in Dei genitricem blasphemiam ab Nestorio laudatus, et in communionem adhibitus est, I. VII. 6.

E.

EBBO.

Ebboni Rhemensi episcopo in ordinem redacto suffectus Hincmarus infestum habuit Ebbonem Gratianopolitanum ejus nepotem : ejus opera totum concilium Valentinum parum æquum, XIII. VIII. 4.

EBION.

Ebion, a quo Ebionitæ, Cerinthi discipulus, secta Samaritanus, Judæus haberi maluit; legem, ac ritus Mosaicos cum Christiana professione conjunxit, I. II. 5. Jesum alias ex Josepho, et Maria; alias ex Spiritu S. et Maria virgine natum esse docuit : et antequam ex illa nasceretur, omnino non fuisse, *ibid.* et 6. VII. II. 8.

ECCLESIA.

Ecclesia corpus est Christi, sed non eo modo, quo propria ejus caro, X. I. 3. Tam arcto fœdere Christo jungitur, ut idem et caput, et corpus censeatur, XII. XVII. 1 *et seq.* A Christo capite gubernatur; unde spontaneus fidelium consensus a Spiritu sancto est, XI. IV. 8. XII. XVII. 3. XIV. II. 10. Ex iis modo constat, in quibus per fidem Christus regnat : post supremum judicium, ex solis electis, XII. XVII. 5.

ECTHESIS.

Heraclius imperator auctore Sergio Constantinopolitano patriarcha fidei ecthesim promulgavit, qua nascentem Monotheletarum hæresim juvaret, I. IX. 5.

ELECTIO.

Electio maxime propria est liberi arbitrii humani, IX. II. 1. In optione versatur unius ex pluribus, *ibid.* XIII. VI. 4. Locum non habet in necessariis, IX. II. 1.

Nostra electio ex mentis infirmitate, et inscitia ducit originem, XI. X. 9. Neque proinde in Deo, aut Christo locum habet, IX. VII. 9. XI. X. 9.

ELIPANDUS.

Elipandus Toletanus episcopus in dubium vocat, an Christus homo sit Dei filius naturalis : negantemque ultro sequitur Felicem Urgellitanum, I. XXII. 1.

In Francofordiensi concilio cum Felice damnatus est, VII. VII. 9.

ELISÆUS.

Elisæus vivus, et vita functus mortuos suscitavit, XIV. XI. 2. Ad Elisæi sepulchrum ingentia fieri miracula Paula Romana vidit, *ibid.* XIII. 3.

EMMANUEL.

Emmanuelis vox per se non significat Deum incarnatum; sed ex adjunctis apud Isaiam, eam vim habet, VII. XI. 10.

Ἕν, et ἕνωσις.

Ἕν quod non est multiplex; ex quo ἕνωσις, cujus proprium est unum efficere, idque diversis modis, III. I. 4.

Ejusque loco συνάφειαι usurpabat, III. III. 4.

Ἐνέργεια.

Ἐνέργεια naturalem operationem significat, quæ necessario, et continenter ex substantia manat : interdum etiam pro liberis actionibus usurpatur, I. XXI. 8.

Est relativa proprietas, VIII. I. 1. Est substantiva naturæ motio; cujus principium, natura; effectum, opus; subjectum, hypostasis, *ibid.* 2.

Ἐνέργεια nulla natura caret, ne inanima quidem, quia per illam definitur, *ibid.* 3.

Ἐνέργειαι physicæ sunt, non hypostaticæ, *ibid.* II. 4. Unam in Christo ἐνέργειαν non primi commenti sunt Monotheletæ; præivit Bero, VIII. III. 1.

Unica Monotheletarum ἐνέργεια non solas operationes, sed agendi quoque facultates multiplicari vetat, VIII. IV. 1. *et seq.* Qui de solis operationibus egisse Monotheletas putant, refelluntur, VIII. IV. 7 *et seq.*

Θεανδρικὴ ἐνέργεια.

Operationes Christi Deiviriles primus appellavit Dionysius, *ibid.* III. 7. et X. 1. Ex vi nominis, illius actionem significat, qui Deus sit, et homo, *ibid.* III. 7.

Non unam esse Deivirilem operationem, sed duas, Martinus papa decrevit in Lateranensi concilio, *ibid.* VI. 7.

Deivirilis operatio non est una unitione, *ibid.* 8. Solamque operantis unitatem significant, *ibid.* 9.

et seq. Ut inter Christi naturas, sic inter ejus operationes mutua communio intercedit, *ib.* 10. Fit quatuor modis, *ibid.* 11. Quibus addi quintus potest, *ibid.* 12. *et seq.* Deiviriles operationes non tota Trinitas, sed sola Verbi persona cum unita sibi carne proprias facit, *ibid.* 15.

REGULÆ IN ISTIS OBSERVANDÆ.

I.

Deiviriles Christi actiones unius operantis sunt, VIII. II. 1. *et seq.*

II.

Unius operantis duæ sunt, eæque diversæ operationes. *ibid.* 5. *et seq.*

III.

Neutra in Christo agit natura seorsim ab altera; sed conjunctim, *ibid.* 7. *et seq.*

IV.

Quamvis unus, et totus Christus theandricas actiones indivisim operetur : in iis tamen distinguendum est, quid cujusque naturæ sit proprium, *ibid.* 10. Quod variis similitudinibus illustratur, *ibid.* 11. *et seq.*

V.

Humanæ Christi actiones, etiam naturales, ex nutu divinitatis regebantur, *ibid.* XII. 1 *et seq.*

VI.

Humana Christi natura divinæ fuit instrumentum conjunctum, *ibid.* 7. Non naturale, sed hypostaticum, *ibid.* 12. *et seq.*

VII.

Verbum per assumptam humanitatem non omnia, sed ea sola molitur, quæ ad hominum reparationem pertinent, *ibid.* 14.

VIII.

Deus Verbum non solam assumptæ humanitati ἐνέργειαν velut transeuntem tribuit, sed suam substantiam, *ibid.* 15. *et seq.*

IX.

Humanæ Christi actiones supra humanum modum excellentes fuerunt, *ibid.* 21. Quod nova Deivirilis appellatione Dionysius exprimere voluit, *ibid.* 22.

ENUNTIATIO.

Enuntiatio formalis essentiam, et formalem unitatem sequitur, X. X. 3. Non eodem enuntiationis genere dicitur Christus, et homo in Christo esse Deus, *ibid. et seq.*

EPHESINUM CONCILIUM.

Ephesina synodus prima, quæ tertia est generalis, actione prima, Nestorium tergiversantem et episcopale judicium detrectantem, et ejus impia dogmata ex Cælestini papæ præscripto, et canonum auctoritate damnavit, I. VIII. 2. 3. Huic synodo præfuit Cyrillus Alexandrinus, et suæ sedis prærogativa, et Rom. Pont. auctoritate, VI. XII. 1. Damnationi Nestorii subscripserunt episcopi supra ducentos, quibus universa civitas Ephesina festis ignibus, et acclamationibus gratulata est, I. VIII. 3.

Ad synodum Ephesinam a vi et tumultibus tuendam missus Candidianus domesticorum comes, et Irenæus comes Nestorium comitari permissus, iniquissimos se catholicis Patribus præbuerunt, I. VIII. 1. 3.

Œcumenicam synodum Ephesinam, ejusque odio reliquas omnes pro hæreticis habendas censet impostor anonymus, VI. *Protheoria.* Ejus adversus Ephesinam synodum calumniæ diluuntur, VI. *Proth.* etc. 12. *et seq.*

Latrocinalis Ephesina synodus Eutychem a Flaviano damnatum restituit, I. XIII. 7. Præsedit illi synodo Dioscorus Alexandrinus, qui per vim omnia egit, Flavianum Constantinop. in ordinem redegit, ejusque damnationi reliquos episcopos intentatis militum gladiis subscribere coegit, *ibid.* et VI. IV. 5.

EPICURUS.

Epicurus finem bonorum in voluptate constituens, in ejus notione nec cum ceteris hominibus, nec secum ipse consensit, IX. II. 1.

EPIPHANES.

Epiphanes Carpocratis hæretici filius Valentino adhæsit, vixit annos septemdecim, apud Samen divinis honoribus consecratus, I. IV. 7.

Ἐπιφάνεια.

Ἐπιφάνεια pro Christi natali a Græcis usurpatur, II. I. 12. Præsens Numinis auxilium significat, *ibid.*

EPIPHANIUS.

Epiphanius Cypri episcopus usum sacrarum imaginum in sua provincia nondum receptum, alibi improbavit, XV. XIV. 6.

EPISCOPUS.

Episcopus deligebatur ab omnibus ejusdem provinciæ episcopis præsentibus, si adesse possent; aut, si non possent, sua scripto suffragia mittentibus, XIII. XII. 4.

Episcopis peregrinis dandus est sacrificandi locus, XII. XIV. 2.

Sepulturæ locus in basilicis idem episcoporum, qui et imperatorum fuit, XIV. XII. 3.

ERASMUS.

Christi ad inferos descensum probabilem esse docet, propter Ecclesiæ auctoritatem : negat tamen ad fidem pertinere, XIII. XVIII. 3. Error illius in eo multiplex, et inscitia castigatur, *ib.*

ESAU.

Insipienti Esau pro remedio servitus a patre data est, VII. IX. 7.

ESSENTIA.

Essentiam græci Patres communem, et unam omnium esse docent, V. V. 3. Est rei definitio, a loci, temporis, etc. conditionibus libera, V, VI. 1. Exprimitur per prædicatum de tertio adjacente, *ibid.*

EVA.

Eva prima desertrix divinæ legis Adamum seduxit, quem diabolus aggredi non audebat, XI. XI. 12.

Evæ cum Maria virgine comparatio, XIV. IX. 2. *et seq.*

EVANGELIUM.

Evangelium omnibus prædicatum vivis, et mortuis bene usis lege naturæ, aut scripta ; oblatamque per Christum salutis copiam Clemens Alexandrinus censet, XIII. VIII. 8. cui subscribit Origenes, *ibid.* 9.

EUCHARISTIA.

Visibilem Christus corporis sui præsentiam subtraxit, sacramentalem exhibuit, quod ita nostræ salutis ratio ferret, X. IX. 10. In Eucharistia seipsum Christus in vitæ cibum nobis apponit, XII. XIII. 8. Et pro lacte fuit parvulis, II. VIII. 5.

Est vera Christi caro, X. II. 8. XII, XIII. 8 *et seq.* et XIV. 4. Eaque vivifica, quia Verbi propria, VI. XVII. ad anath. 11. X. II. 7. *et seq.*

Qui sacrificio intererant fideles, Christi corpus accipiebant, XII. XIV. 1.

Legitima ad illud sumendum præparatio, XII. XIII. 7. Indigne accedens Christi corpus contrectare non potuit, XII. XIV. 1. Communione corporis Christi non solvitur jejunium, *ibid.*

Eucharistia est latriæ cultus, XV. II. 9. Christi carnem in Eucharistia nemo prius manducat, quam adoret, XV. III. 5.

EUDOCIA.

Eudocia Theodosii junioris conjux, quod Eutychi suadente Chrysaphio favisset, increpita, Hierosolymam secessit, I. XIII. 8. In Eutychianam hæresim lapsa, Symeonis stylitæ opera ad fidem revocatur, I. XVI. 2.

EULOGIUS.

Eulogius Alexandrinus Agnoetas plenissime confutavit, XI. I. 10. *et seq.*

EUNAPIUS.

Eunapius sophista gentilis prælusit Hagiomachis, XIV. XI. 22. Locus ejusdem restitutus, *ibid.*

EUNOMIUS.

Cum Ario docuit Eunomius solum a Deo Verbo assumptum esse corpus, cui divinitas Verbi esset animæ loco, I. V. 4. Sola Christum appellatione Deum esse, XII. I. 7. Filium Patris, Spiritum S. Filii servum esse putavit, XIV. III. 4. Perpetuam Mariæ virginitatem impugnavit, *ibid.* 3. *et seq.* Sanctorum reliquias in honore esse vetuit, XIV. XIV. 2.

Ejus discipuli substantivam Verbi cum carne unitionem negabant, IV. I. 5. Martyrum basilicas horrebant, eorumque negabant miracula, IV. XIV. 2.

EUPHEMIA M.

S. Euphemiæ martyris reliquias in mare projectas, et ad Lemnum divinitus appulsas, honorifice suum in locum restituerunt Constantinus, et Irene, XV. XI. 6.

EUSEBIUS.

Eusebius Cæsariensis unigenitum Dei filium mediæ Deum inter et homines substantiæ esse voluit, necessarium Patris ad opificium mundi instrumentum, XII. I. 3. Regiam a Patre dignitatem summumque in res creatas imperium cum qualicumque divinitate accepisse dixit, XII. XV. 4. Patrisque ab initio sacerdotem fuisse, necdum suscepta carne, XII. XI. 2. Eum sibi patronum ambiunt Iconomachi, XV. XIII. 4. *et seq.* et suppositiis ejus nituntur scriptis, XV. XIV. 7. et XVIII. 3.

Eusebius Dorylæi episcopus Anastasium Nestorii ad promulgandam hæresim ministrum primus accusat, I. VII. 5.

Eusebius Eudociæ Augustæ scholasticus blasphemias Nestorii primus arguit, I. VII. 5.

EUSTATHIUS.

Eustathius hagiomachus in concilio Gangrensi damnatus est, quem cum Eutacto gnosticæ impietatis apud Armenos propagatore nonnulli confundunt, XIV. XIV. 3.

EUTYCHES.

Eutyches diaconus utilem Ephesinis Patribus contra Nestorium operam navat, I. XIII. 1.

Ab Eusebio Dorylæensi frustra admonitus, ad Flavianum Constantinopolitanum patriarcham defertur, vocatusque in concilium, tergiversatur, I. XIII. 2.

Christum initio docuit perfectum hominem nostra causa esse factum ; carnemque illius sumptam ex Virgine, neque ipsi tamen consubstantialem, I. XIV. 2.

Eutychi Christum ex duabus ante unitionem naturis asserenti, neganti in duabus post unitionem esse naturis, prælusit Origenes, I. xv. 5. IV. x. 1. Subscripsit Vigilius, antequam Romanus esset pontifex, III. v. 2. Sanctorum Patrum patrocinio gloriabatur, I. xv. 7. IV. x. 1. *et seq.*

EUTYCHIANI.

Capitalem magistri de una Christi, post unitionem, natura, sententiam varios in sensus traxerunt Eutychiani, I. xiv. 7. *et seq.* Nulla fuit antea hæresis, cum qua non aliqua erroris societate jungerentur, I. xv. 1. *et seq.* Decem in sectas levissima ex causa divisi sunt, I. xvi. 1. *et seq.*
Naturarum in Christo post unitionem manere differentiam ultro alii, ceteri vel inviti fatentur, IV. iii. 2. Cyrilliana, de una Verbi natura incarnata, sententia sese tuentur, varieque interpretantur, IV. vi. 1. et vii. 1.
Quaternitatem pro Trinitate invexerunt, V. x. 6. *et seq.* Humanam Christi naturam sic deificatam esse dixerunt, ut esse penitus desierit, sola superstite Verbi natura, X. i. 14.
Differentiam cum divisione confuderunt, VI. ix. 9. Cum ex unitione naturarum inferri binarium viderent; de illa inquiri vetuerunt, quod sit ineffabilis, III. i. 2. Cum unam ulterius naturam defendere non possent, numerum iniri vetuerunt, VIII. iii. 10.

EUTYCHIUS.

Eutychius monachus ob commode dictam in quinta Synodo sententiam, Constantinopolitanum in thronum evehitur, I. xviii. 12. A Vigilio papa excommunicatus, ab eodem in communionem admittitur, *ibid.* Justiniano in hæresim lapso resistens, in exilium pellitur, I. xvi. 14.

EXCOMMUNICATIO.

Excommunicantur presbyteri, qui a suis præsulibus correpti schisma faciunt, et seorsim sacrificant, XII. xiv. 2.

EXEMPLUM.

Omne exemplum habet aliquid dissimile, III. x. 1. In eo simile esse debet, ad quod confertur, XII. x. 7. IX. x. 1. Cum ex humanis ad divina explicanda exempla proferuntur, absurdum est accuratam in omnibus similitudinem exigere, VI. x. 2.

EXISTENTIA.

Existentia est essentia in rerum natura posita, V. vi. 1.
In Christo unus est existendi modus, V. vii. 10. Existentia, et existendi modus re idem sunt in iis, quæ seorsim consistunt, non in iis, quæ in alio subsistunt, V. viii. 2. *et seq.*

F.

FACUNDUS HERMIANENSIS.

Offensus Vigilii judicato Facundus Hermianensis libros duodecim pro tribus Capitulis edidit, I. xi. 1. et xviii. 9. Ibæ ad Marim epistolam ab Chalcedonensi concilio judicatam esse catholicam contendit; et, Gennadio teste, probare nititur, VI. xi. 2.
Theodori quoque Mopsuesteni dicta nefaria meliorem in partem frustra interpretari tentavit, VII. x. 6.

FATUM.

Fatalis necessitas cum humana libertate, divinisque decretis pugnat, IX. ii. 12. Ubicumque regnat, laudi aut vituperio, præmio pœnæve non est locus, *ibid.* 13. *et seq.* Vim, et coactionem fato nullam veteres tribuerunt, sed simplicem necessitatem; quam velut humanæ libertati capitalem Patres rejiciunt, IX, v. 9.

FAUSTUS REIENSIS.

In refellenda Prædestinatianorum hæresi modum non tenuit, XIII. vi. 8.

S. FELIX.

Ad S. Felicis Nolani sepulcrum ingentia fiebant olim miracula, XIV. xiii. 4. Ejus ope servatum se Damasus gratulatur, *ibid.* 5. Perjuri eo adducti verum fateri cogebantur, *ibid.* Nolam obsidione solvit, XIV. xvii. 5.

FELIX PAPA.

Felix tertius Henoticum Zenonis damnat, I. xvi. 8. Acacium Constantinopolitanum excommunicat, et ab eo vicissim excommunicatur, *ibid.* Petrum Cnapheum Trisagii corruptorem litteris redarguit, V. ii. 4.

FELIX URGELLITANUS.

Felix Urgellæ, sive Urgelli Pyrenæis in montibus episcopus, rogatus ab Elipando Toletano quid de Christo sentiret, hominem Christum adoptivum Dei filium esse respondit, I. xxii. 1.
Feliciana hæresis Nestorianæ propago fuit, *ibid.* 1. II. i. 3. Ejus summa hæc fuit: Hominem Christum non esse Dei Filium naturalem, aut Deum: sed propter assumptionem, adoptivum, I. xxii. 3. VII. i. 1. Christum indiguisse baptismo, sicut et nos, ut adoptionis spiritum acciperet. Ignorantia laborasse Deum, Dei Filium passum aut cruci affixum non fuisse, I. xxii. 3. Hominem Christum servum etiam conditionalem appellabat, VII. ix. 10. Christum hominem adoptivum faciebat propter infusam ipsi creatam gratiam, VII. iii. 4.

FESTUM.

Festos dies appellavit Moyses festa Domini, quod

perpetua pace Deus gaudeat, et festos dies agat, XII. VI. 8. De festo septimi mensis mira narrant Hebræi, XII. XI. 9.

FIDES.

Fides non est nudus intellectus assensus, sed piam voluntatis inclinationem requirit, qui distat a fide dæmonum, VIII. XII. 16. XII. XVII. 8.
A fidei decretis, si quid in contrarium occurrat quod difficile solvi possit, non est recedendum, IX. VIII. 5. Est nexus, quo Christo capiti membra cohærent, XII. XVII. 8.
Fides et credendi voluntas ex divina vocatione, et gratia, de libero surgit arbitrio, XII. III. 8. *et seq.*
Catholicæ fidei regula est Scriptura sacra, et Ecclesiæ traditio, VII. II. 1. In ecclesiasticis dogmatibus nihil nisi ex fidei regula proferre licet, VII. III. 8.
In rebus fidei, ubi de re constat, nihil attinet quærere quomodo fiat, XIV. XVII. 4.
Fidei symbolum per totam Ecclesiam receptum ad asserendam Christi divinitatem Valentinianis Irenæus opponit, XVI. II. 6.

FIERI.

Cum fieri Deus aliquid dicitur, nulla in eo intelligitur accidere mutatio, IV. II. 2.
Quod vulgo dicitur, Quidquid fit quod non erat, desinit esse quod erat; non est verum, ubi agitur de persona, VI. VIII. 7.

FILIUS.

Filius naturalis generatione procreatur; adoptivus electione, VII. I. 2. *et seq.*

DEI FILIUS.

Dei Filius non præscientia, sed substantia Deus est, II. III. 13. et unum cum Patre non sola voluntatis consensione, sed essentia, *ibid.* 14. XI. X. 3. Est Patri consubstantialis, XVI. II. 12. quod ex notione imaginis naturalis Patres colligunt, XV. XV. 7. *et seq.* quam ad fucum faciendum non naturalem, sed fictam, et μιμητικὴν Ariani faciebant, XV. XV. 9. Filium eatenus Deum esse, quia per se pronuntiatur, Gregorius ait Nazianzenus, *ibid.* 10. Quidquid Filius facit, ad Patrem refertur, XI. VIII. 6.
Dei Filium, Verbum dicitur, non post silentium prolatum, XVI. II. 8. Dicitur et sermo, et ratio a Tertulliano, *ibid.* 14.

FINIS.

Ultimum bonorum, malorumque finem investigare philosophia non potuit, de quo controversia sectas induxit 288, II. XI. 1.

FLAVIANUS.

Flavianus in thronum Constantinopolitanum Proclo suffectus Eutychem de Concilii sententia damnat, I. XIII. 3.

FLORA.

Principatum in Valentini secta Flora tenuit, I. IV. 8.

FLORUS.

Florus magister Ecclesiæ Lugdunensis nomine contra Joannem Scotum scribit, XII. VIII. 3. et X. 2. Etiam ab adversariis in honore est habitus, XIII. X. 2.

FORMA.

Formam Apostolus pro vera rei natura usurpavit, VII. VIII. 3. 9. quod perperam nonnulli de personata muneris gestione intelligunt, *ibid.* 3. 9.

FOROJULIENSIS SYNODUS.

Forojuliensis synodus nuper exortam Felicianam hæresim tacito auctorum nomine damnavit, I. XXII. 2.

FRANCOFORDIENSIS SYNODUS.

Ex universa Caroli magni ditione collecta Francofordiensis synodus Felicianam damnavit hæresim, I. XII. 2. Ad eam legatos misit Hadrianus papa, et catholici Hispaniarum episcopi, *ibid.* Felicis et ejus hæresis damnationem ratam habuerunt Romani pontifices, VII. IV. 11. Nicænæ synodi secundæ decreta non sincere reddita rescidit, XV. XI. 4.

FRATRES DOMINI.

Quos Evangelistæ fratres Domini vocant, eos Josephi ex Maria conjuge filios veteres hæretici dixerunt, XIV. III. 3. 13. Ab Patribus confutati, XV. III. 4. *et seq.*

FRAUS.

Fraus et vis ab homine aliena sunt : sed fraus odio digna majore, II. V. 18.

G.

GAIANUS.

Gaianus Acephalus, a quo Gaianitæ dicti sunt Incorrupticolæ, Alexandrinum thronum invadit, obnitente Theodora Augusta, ejusque jussu Carthaginem relegatur, I. XVI. 12.

GALLA PLACIDIA.

Galla Placidia Valentiniani mater, Petri Apostoli sepulcrum veneratur, et altare adorat, XIV. XI. 18.

GALLUS.

Gallus Juliani apostatæ frater basilicas martyribus excitat, ejus religionem probante Deo, fratris simulationem detegente, *ibid.* XII. 8.

GAUDENTIUS BRIXIANUS.

Ad basilicæ dedicationem sanctorum reliquias

magno studio quærit, *ibid.* XI. 15. ad earum venerationem populum hortatur, *ibid.*

GELASIUS.

Gelasius papa auctor est libri de Duabus naturis, III. II. 2. A Melchiore Cano perperam de styli vitio reprehensus, II. III. 8.

GENERATIO.

Generatio per se in personam desinit, V. XIX. 7.

S. GENESIUS.

Genesius martyr cultores suos ingentibus beneficiis remunerat, XIV. X. 17.

GENTILIACA SYNODUS.

Magna synodus Gentiliaci habita est, in qua de processione Spiritus S. et sacrarum imaginum adoratione non parva contentio fuit, XV. XI. 4.

S. GERMANUS PARISIENSIS.

Germanus Parisiensis sancta loca invisit, XIV. XI. 20.

S. GERMANUS ANTISIODOR.

Ad comprimendam Pelagianam hæresim in Angliam a Cœlestino papa missus, tribuni filiam admotis sacris reliquiis cæcitate liberat, XIV. XI. 20.

S. GERMANUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Germanus patriarcha Constantinopolitanus, cum ab nefario edicto de sacris imaginibus evertendis Leonem Isauricum deterrere non posset, centenarius episcopatu cessit, XV. XI. 3.

GERMANUS CAPUANUS.

Germanus Capuanus legatus Hormisdæ orientalem Ecclesiam schismate divisam reconciliavit apostolicæ Sedi, I. XVIII. 1.

SS. GERVASIUS ET PROTASIUS.

S. Gervasii et Protasii corpora domi suæ furtim subducta pie condit Philippus, XIV. X. 6.

GILBERTUS PORRETANUS.

Naturam inter et personas divinas reale discrimen constituit; negavitque naturam divinam humanam suscepisse, sed personam Verbi, V. I. 2. Visus est Christum Dei filium adoptivum facere, VII. I. 1. Medium dicitur inter latriam et duliam cultum tribuisse Christo, XV. III. 5. Quam opinionem synodorum generalium decretis proscriptam, quidam de Schola theologi non improbabilem esse putarunt, XV. IV. 12.

GOTHESCALCUS.

Gothescalcus Orbacensis monachus Prædestinatianam instaurat hæresim, quæ ab eo dicta est Gothescalcana, XIII. VI. 5.

GRATIA.

Gratia est gratis impensa misericordia, II. V. 7.
Gratia nobis occulte opitulari non desinit, IX. II. 14. Non aufert, sed sanat, et juvat liberum arbitrium, IX. III. 8. *et seq.* et IV. 16. Nulla nobis nisi per Christum datur, XI. VII. 4. XIII. XIV. 6. Iis potissimum elucet gratia, qui liberum illi accommodant arbitrium, XIII. II. 4.

GRATIA SUFFICIENS.

Nemo perit, nisi volens, cum remedium habeant omnes, quo sanari possint, II. VI. 12. XIII. 1. 1. *et seq. toto capite*, et II, 13. *et seq.* et III. 3. *et seq.* et V. 3. *et seq. reliquo capite*, XIII. X. 2. 4. *et seq.* et XI. 1. *et seq.* et XIII. 4. *et seq.*
Ne infantibus quidem sine baptismo morientibus remedia gratiæ sufficientis ad salutem defuerunt, XIII. V. 10.

GREGORIUS NYSSENUS.

Unitionem Verbi et carnis ita commendat, ut absorptam a divinitate humanitatem docere videatur, I. XV. 8. X. I. 6.

GREGORIUS MAGNUS.

Gregorius magnus poscenti Constantiæ Augustæ caput apostoli Pauli, fas esse negat apostolorum Petri et Pauli sacra corpora contingere, XIV. XI. 21.

GREGORIUS SECUNDUS.

Gregorius secundus Leonem Isauricum Iconoclastam Ecclesiæ communione, et reliqua Italiæ ditione privavit, XV. XI. 3.

GREGORIUS TURONENSIS.

Cum piam Gallorum sedulitatem in conquirendis sacris reliquiis divinis probatam miraculis videret, libros de Francorum historia, de martyrum, confessorumque gloria scripsit, XIV. XI. 20.

H.

HABERE.

Habere dicitur, quod principalius est; minus principale, haberi, III. XIV. 6. Habere dicitur octo modis, *ibid.* Persona naturam habet, non natura personam, III. XIV. 7.

HADRIANUS PAPA.

Nicænam synodum secundam cogendam curat Hadrianus pro restitutione sacrarum imaginum, XV. XI. 3.

HÆRESIS.

Ex verbis inordinate prolatis nascuntur hæreses, VII. IV. 11. Hoc Ecclesiæ prosunt hæreses, quod proprias figuræ quæstiones movent, quæ diligentius examinantur, III. III. 1. VI. VIII. 2. Sibi ipsis non constant, VIII. IV. 8. Veteres omnes hæreses Incarnationis mysterium impugnarunt, I. I. 2.

Hæreses non condiderunt nisi magni viri, VIII. IV. 7. Hæreticorum omnium princeps fuit Simon magus, I. IV. 2. 3. Veri speciem suis obtendunt erroribus, V. XII. 1. Neque tamen acquiescunt manifestæ veritati, VIII. IV. 7. Furtivas Patrum detruncant sententias, VI. VI. 1. et in alienos sensus detorquent, VI. X. 2. XIII. VII. 3.

Familiare est hæreticis in arcanis fidei mysteriis humanum captum superantibus inquirere, quomodo fieri possit, XIV. XVII. 4.

HAGIOMACHI.

Hagiomachi parentes habent gentiles, Manichæos, et Arianos, XIV. XIV. 1. *et seq.*

HELVIDIUS.

Helvidius Mariæ virginitatis hostis frustra sibi patronum Tertullianum deligit, *ibid.* III. 3. Josephum ex Maria filios quatuor innumerasque filias procreasse docuit, *ibid.* 13. Helvidiani Antidicomarianitæ dicti, *ibid.* 4.

HELENA.

Helena Constantini mater cœlesti monitu crucem Dominicam invenit, XV. VIII. 1. Magnis laudibus a SS. Patribus celebratur, *ibid.* et 3. *et seq.*

HERACLEON.

Heracleon Valentini discipulus, a quo Heracleonitæ hæretici dicti sunt, multa de Christi incarnatione commentus est fabulosa, et delira, I. IV. 7. *et seq.*

HERACLIUS.

Heraclius Athanasium Jacobitarum patriarcham ad Ecclesiæ et fidei unitatem revocare conatus, ab eo in Monotheletarum errorem inducitur, I. XIX. 1. *et seq.*

Heraclius, qui et Heracleonas, Heraclii ex Martina filius, cum matre imperat, post Constantinum fratrem, brevique in ordinem redactus, præcisis naribus, in exilium cum matre pellitur, *ibid.* 6.

Heraclius III. Heracleoni auctore senatu, suffectus, Monotheletarum hæresim acerrime propugnavit, *ibid.*

HERODES.

Herodes vano terrore correptus in infantes sævit, XII. XV. 6. In eo alienigena Judaicum regnum invadente completum Jacobi vaticinium de venturo Messia Patres affirmant, XVI. VI. 15.

HILARIUS.

Hilarius Pictaviensis ab anonymo Calvinista ex catholicorum Patrum albo dispungitur, quod Sirmiensem probavit canonem, VI. III. 11.

Quod ab usu veterum Patrum non abhorret, neque consubstantialitati repugnat, VI. III. 13. Docuit Christum sine sensu doloris passiones corporis excepisse, X. V. 2.

HINCMARUS.

Hincmarus Rhemensis episcopus Gothescalcum pro hæretico damnat in Carisiacensi concilio, XIII. VIII. 1. Plures de Gothescalci damnatione scribit epistolas, X. VIII. 2.

HISTORIA CHRISTI.

Editum a se librum Lugduno-Batavus minister historiam Christi nominavit, inscripsitque P. Hieronymo Xaverio Societatis Jesu, cujus ex schedis, furtim, et aliena manu subductis, et exaratis concinnatum esse ait, XIV. VII. 1. *et seq.*

HOMO.

Homo communem naturam significat ; hic homo, personam, V. V. 4. Homo, quia ad imaginem Dei factus est, Deus dicitur, VII, I. 2.

Est liberi arbitrii, quia ad imaginem Dei conditus, IX. VII. 2.

Homini tanquam omnium animalium prudentissimo, data est manus multorum instar instrumentorum, VII. XIII. 3.

In justitia neque homo stare potuit, neque angelus, sine gratia, II. XIV. 4.

Homini peccanti relictus est pœnitentiæ locus, quia fraude aliena cecidit : angelo venia nulla data est, XII. X. 6. Non decuit hominem ab ullo, quam a Deo redimi, II. XV. 8. Homo contra diabolum pugnare audet, postquam diabolus ab uno est homine superatus, II. XVI. 5. Incredibilis homini dignitas accessit, cum Christus homo factus est Dominus totius creaturæ, XII. XVII. 6.

Exteriorem Christus hominem ad interioris revocat disciplinam, XII. VI. 14.

HONOR.

Honor est testificatio excellentiæ beneficæ, quæ summa est in Deo, unde honori divino par nullus est, XV. II. 1.

HONORIUS.

Honorius papa ab Sergio Monotheleta circumventus rescripsit probari sibi, ut nec una, nec duæ voluntates, et operationes in Christo contrariæ dicantur, I. XIX. 4. A quinta Synodo inter Monotheletas numeratus a Baronio strenue defenditur, I. XXI. 11.

Ὑπέρπορον.

Genus aureæ monetæ fuit postremis imperii Constantinopolitani temporibus, V. X. 15.

HYPOSTASIS.

Quod est unum in Christo Græci hypostasim, Latini personam, et hypostasim, et suppositum vocant, II. III. 1.

Hypostasim veteres pro essentia potius, quam pro persona usurparunt, II. III. 3. Dionysius pro persona sumpsit, II. III. 14. Qui vocis ejus communis fere usus fuit post Nicænum concilium, V. VII. 8. Quem adhibuit interdum Cyrillus, II. III. 6. Sed veterem nondum apud Alexandrinos antiquatum, necessaria de causa contra Nestorium retinuit, VI. II. 7.

Hypostasis ex primaria institutione solidum aliquid, et revera extans significat, opponiturque τῷ μὴ ὄντι, II. III. 13. III. IV. 17. VI. I. 1. VII. I. 2. et VIII. 5. IX. IX. 6. Pro actuali rei existentia sumitur, II. III. 3. Et dicitur ὑπαρατικὴ, III. XIII. 4. V. VI. 4. Qua ratione veteres hypostasim usurparunt pro essentia, et natura; non ut rei definitionem significat, sed ut actu existit, VI. I. 4.

Sumitur etiam pro re stabili, et consistente : quomodo successiva, et corruptibilia hypostasi carent, VI. I. 2.

Hypostasis est natura singularis per se subsistens, III. XII. 2. V. VIII. 7. Primaria ejus proprietas est incommunicabilitas, V. VII. 6.

Quæ nihil addit perfectionis ad naturam, ut ab ea distinguitur, V. VIII. 7. Neque sufficit, ut substantia singularis existens seorsim ab alia sit hypostasis; sed debet esse in se perfecta, et completa, V. VII. 7.

Naturæ creatæ proprium est per se subsistere, saltem in actu primo; quod autem duarum naturarum una sit hypostasis, supra naturam est, V. VIII. 1. *et seq.* Nulla natura per se subsistens cum altera per se subsistente conjungi potest, III. IV. 15. V. IX. 2. *et seq.*

Hypostasis in ratione utentibus persona est, III. V. 1. Sed hypostasis naturam significat velut otiosam; persona efficacem, et actuosam, IX. X. 7.

I.

IBAS EDESSENUS.

Ibas Edessenus a Dioscoro depositus in latrocinali concilio Ephesino, I. XIII. 7. Restituitur in synodo Chalcedonensi, I. XVIII. 7. Ubi objectas, descripta ad Marim epistola, probrisque in Cyrillum conjectis, criminationes ita diluit, ut ipse cum jure suffragii sit in consessum admissus; epistola illa non sit probata, VI. XI. 1. II. 6.

Epistolam Ibæ quinta Synodus anathemate notavit, quod Cyrilli capitula damnasset, I. XVIII. 13. VI. XVI. 5. et favere Nestorio videretur, VII. X. 13. Quæ res magnas in Ecclesia turbas excitavit, I. XVIII. 14.

ICONOCLASTÆ ET ICONOMACHI.

Xenaias Persa Zenone imperante sacris imaginibus bellum indixit, XV. VII. 1.

Iconoclastarum parentes Christiani nominis hostes fuerunt, Judæi, Saraceni, Gentiles, XV. XI. 1.

Imagines pro idolis habendas censuerunt, quas citra venerationem tamen ad ornatum, et vetustatis memoriam retinendas aliqui judicarunt; alii sibi magis in errore constantes, abolendas putaverunt, XV. XV. 1. 2. et XVI. 11.

Iconoclastis Eusebiani præluserunt, X. VII. 10.

IDOLOLATRIA.

Idololatria adulterio comparatur, quia fide caret, XV. I. 7.

Gentiles plerique non tantum dæmonibus, hominibusque vita functis, sed ipsis simulacris divinos honores tribuerunt, XV. XVII. 3.

Idololatriam veniente Christo funditus evertendam prophetæ prædixerunt, II. X. 10. *et seq.* XV. XVII. 11.

Initium idololatriæ fuit, quod homines plus æquo suspicerentur, XIV. XVIII. 9.

IDOLUM.

Sculptile primo Decalogi præcepto prohibitum fieri, colive, Septuaginta vertunt εἴδωλον, XV. VI. 3.

Idolum pro defuncti umbra nonnunquam usurpatur, XIV. XI. 22.

IGNATIUS.

Ignatius martyr epistolarum initio Deiferi nomen sibi assumit, VII. XII. 3. 4. Ignatii epistolæ multis antea locis corruptæ, ex Florentina Bibliotheca nuper a Vossio editæ sunt multo castigatiores, XIII. XVIII. 1. Ejus reliquiæ Roma translatæ Antiochiam, magna civitatum interjectarum veneratione celebratæ sunt, XIV. XI. 8.

IGNORANTIA.

Ignorantia est origo peccati; et nonnulla illius excusatio, XI. I. 3.

Ἡγεμονικόν.

Ἡγεμονικὸν pars est cujusque principalis, et moderatrix, qualis est mens in homine, VIII. XII. 1. In una persona duplex esse non potest, V. XII. 6.

IMAGO.

Naturalis imago hypostasi differt ab archetypo, non natura : imitatrix, et artificiosa natura differt, non hypostasi, V. VIII. 10. Hæc est ad alterum, *ibid.* Personam, non naturam repræsentat, V. VIII. 11.

Homo ad imaginem Dei factus dominatum in ceteros animantes; non in hominem exercet, VII. IX. 3.

Primo Decalogi præcepto non idola tantum, sed et imagines quascumque prohiberi nonnulli opinantur, XV. VI. 3. Usum imaginum Mosaica lege penitus Judæis interdictum fuisse veteres Hebræi, nonnullique recentiores putaverunt, XV. VI. 5. *et seq.*

DEI, ET SANCTORUM IMAGINES.

Imagines sanctorum primo Decalogi præcepto non esse prohibitas, Augustinus, aliique PP. affirmant, XV. VI. 9.

Imagines Dei fieri etiam Patres religiosissimi vetuerunt, XV. XI. 1. Sacrarum imaginum usus positivi juris est, utque admitti religiose potest, ita salva religione prohiberi, XV. XIII. 1.

IMAGINUM ADORATIO.

Imagini Christi, aut sancti alicujus debetur adoratio, non formalis et directa, sed relativa tantum, XV. II. 2.

Adoratio sacrarum imaginum ex veteri est instituto Ecclesiæ, XV. V. 4. Externa adoratio promiscue Deo, sanctis, et imaginibus tribuitur, *ibid.* 5. *et seq.* Adoratio latriæ non exhibetur imagini Dei, quamvis una, eademque actione per imaginem cultus latriæ ad Deum perveniat, XV. XVII. 7. Deorum simulacris quilibet cultus, sanctorum imaginibus solus latriæ interdicitur, XV. VI. 10.

IMMENSITAS.

Immensitas est Dei proprietas; qua ubique præsens nullo circumscribi loco potest, X. VII. 4.

Est Deo essentialis, eique ab æterno convenit, X. X. 5. *et seq.*

INCARNATIO.

Incarnatio est magnum pietatis sacramentum, I. I. 1. Negant Sociniani, XVI. I. 1.

Incarnatio est Dei et hominis adunatio in personæ unitatem, III. II. 1. IV. X. 2. Ut non sit alter Deus, et alter homo, III. XI. 2. VII. II. 10. *et seq.* et III. 6. Quia Verbi sempiterna hypostasis facta est carnis hypostasis, III. XIII. 2. Utriusque naturæ proprietatibus in unitate personæ inconfusis, et indivisis, IV. I. 2. VII. XI. 7. *et seq.* Totum Incarnationis dogma hac voce continetur; Verbum caro factum est, III. II. 1. VI. VIII. 6. Hac eadem voce adversæ hæreses eliduntur, VII. XI. 4. Non dicitur, Caro Verbum facta est, quia non prius extitit, III. II. 9. Mysterium Incarnationis tota Trinitas operata est, sola Verbi persona caro facta est, V. I. 1. Qua non est facta unitio in natura, sed in persona, II. IV. 2. *et seq.* V. I. 5. Unde in Incarnatione multiplicantur naturæ, non personæ : quod secus in Trinitate accidit, V. VI. 3. In Incarnatione necesse est naturam, et essentiam ab hypostasi distinguere, VI. I. 1. *et seq.* Summa naturarum unitio divisionem excludit, distinctione salva, VI. IX. 4. *et seq.*

In Incarnatione facta est caro Verbi propria, VIII. III. 7. X. I. 1.

Ipsæ etiam corporis passiones Verbi propriæ fiunt, X. I. 3. *et seq.*

In Christo habitat plenitudo divinitatis corporaliter, hoc est non operatione sola, sed substantivo nexu in eamdem hypostasim, VII. XI. 11. XV. IV. 11. Nec divina tamen natura per se communicatur humanæ, sed qua Verbi persona est, X. X. 3.

Verbum caro factum velut capite minutum, unitatem, quam cum Patre naturaliter habet, obtinet per gratiam, VI. VII. 9.

In Incarnatione facta sunt inusitata quædam, et singularia, VII. IV. 10. et V. 5. Ex Incarnatione didicimus alia, quam generationis, via communicari posse naturalem filietatem, VII. V. 5.

Mysterium Incarnationis probatur ex Scriptura, XVI. I. 3. et III. 3. *et seq.*

Incarnationis mysterium multis nominibus exprimitur, quorum vis expenditur, II. I. 1. *et seq. toto capite,*

INCARNATIONIS NECESSITAS.

Incassum adhibita Lex, ceteraque remedia necessariam Dei Verbi incarnationem fuisse probant, II. XII. 2. *et seq.*

INCARNATIONIS CONGRUENTIA.

Ad hominem reparandum incarnari, et filium hominis fieri illum præsertim decuit, qui jam erat in Trinitate Filius, II. XV. 2.

CAUSÆ INCARNATIONIS.

Efficiens Incarnationis causa Deus est, II. IV. 1.

Primarius Incarnationis finis est Dei gloria, II. V. 1.

Potentia quoque summa est, maximum omnium opus vilissimo confecisse instrumento, II. V. 16.

Divinorum etiam decretorum veritatem, et constantiam Incarnatio probat, II. V. 15.

Primarius secundum Deum Incarnationis finis fuit hominum utilitas, et salus, quæ duobus capitibus continetur, adjutorio, et magisterio, II. VI. 1. *et seq.* Adjutorium Christi necessarium hominibus ad salutem, negavit Pelagius; Scriptura, Synodi, Patresque asserunt, II. V. 2. *et seq.*

Ad hoc venit Christus, ut nos ab originali peccato liberaret, II. VI. 5. *ibid.* 6.

Idololatriæ præsertim, II. V. 6. *et seq.* Per omnes decurrit ætates, ut singulas expurgaret, II. VI. 10.

Per Incarnationem omnia in Christo instaurantur, II. VII. 1. *et seq.*

Ad paratum nobis incarnatione Christi adjutorium pertinet filiorum adoptio, et jus paternæ hæreditatis adeundæ, II. VIII. 1.

Accessit ad nos, ut qui longe eramus, propius ad illum accederemus, et unum cum ipso essemus, II. VIII. 5.

Factus est caput nostrum, ut nos ejus corpus, et invicem membra omnes unum in illo simus, II. VIII. 6.

Est naturalis Dei, hominumque mediator, ex quo innumera in nos bona redundant, II. IX. 1. *et toto capite.*

Christi magisterium non externa tantum revela-

tione, sed interna potissimum illustratione, et inspiratione constat, II. x. 1. *et seq.*
Ad auditorum captum se accommodat, II. xvi. 3. Et ad difficilia nos provocans, exemplo præit, II. xi. 14. *et seq.* II. xvi. 10. *et seq.*
Si non peccasset homo, Dei filius non esset homo factus, II. xvii. 7.
Nominatimque Cyrillus iis in locis, qui pro contraria sententia laudari solent, II. xvii. 9. et 10.

INDIVIDUUM.

Individuum est natura singularis a qualibet alia distincta, V. v. 3. *et seq.* opponitur communi, V. v. 5. componitur ex natura communi et proprietatibus individuis, III. xiv. 1. V. viii. 7. quæ vera sunt accidentia; neque naturam singularem constituunt, sed illius sunt indices, *ibid.* Quædam naturales sunt, aliæ hypostaticæ, III. xiv. 2.
In individuo natura singularis ab existendi modo distinguitur, VI. ii. 1. Natura in individuo considerata, vel communis est secundum definitionem, vel singularis, ut actu existit, V. v. 4. VI. iii. 8.

INFERNUS.

Infernus pro sepulchro interdum sumitur, XIII. xv. 2.
Locus ubi Patrum animæ detinebantur, infernus dicitur, umbra mortis, abyssus, etc. XIII. xvi. 1. *et seq.* XIII. xvii. 1. *et seq.*
Est sub terra, XIII. xvii. 5.

INSTRUMENTUM.

In artibus minister loco est instrumenti, VII. xiii. 3.
Instrumenti duplex est actio, a propria forma, et a movente, VIII. xii. 9.
Instrumentum aliud animatum est, aliud inanimatum, VII. xiii. 3. VIII. xii. 10.

INTELLECTUS.

Intellectum, sive mentem alii animam ipsam; alii partem animæ esse putant, IV. xiii. 8.

IRENÆUS COMES.

Irenæus comes privato officio comitatus Nestorium ad Ephesinam synodum proficiscentem, I. viii. 1. in catholicos episcopos sævit, *ibid.* 3. et apud Imperatorem pro Nestorio legatus illum circumvenit, *ibid.* 8.

ISMAELITÆ.

Ismaelitæ crucem execrantur, XV. vii. 4.

J.

JACOBUS ZONZALUS.

Jacobus Zonzalus Jacobitarum auctor obscurus genere, Monophysitarum, et Theopaschitarum hæresi Syros gentiles suos imbuit, I. xvii. 6.

JEJUNIUM.

Ad offerendum Deo sacrificium etiam in veteri lege sacerdotem jejunio perfici oportuit, XII. xiii. 6.

JESUS.

Jesum ab Christo diversum veteres hæretici faciebant, I. ii. 4. *et seq.* et I. 6. *et seq.* Idem Jesum negarunt genitum ex Virgine, sed ex Josephi et Mariæ conjugio, ceterorum more, *ibid.* ii. 3. *et seq.* XVI. iii. 2. Jesu nomen homini; Christi vero, Deo Verbo nonnulli tribuerunt, I. iv. 1. 8. XI. viii. 9. Neque Jesus, neque Christus est homo seorsim, aut Deus; sed Verbum caro factum. XI. viii. 11. Jesu Christi nomen de divinitate incarnata potissimum intelligi Patres voluerunt contra Judæos, et Paulianistas disputantes : contra Monophysitas vero de suscepta a Deo Verbo humanitate, XI. ix. 2.

JOANNES BAPTISTA.

Solius Joannis Baptistæ ex omnibus Dei servis dies natalis celebratur, XIV. xii. 18. Quod ex Christo quærit, Tu es qui venturus es, de ejus ad inferos descensu quidam interpretantur, XIII. xvii. 5. et 9. Ejus sepulchrum Sebastæ miraculis claruit, XIV. xiii. 3.

JOANNES ANTIOCHENUS.

Joannes Antiochenus Nestorium primo litteris hortatur, ut hæresim deponat, I. vii. 3. et 8.
Citatus ab œcumenica Synodo, ab ea missos episcopos cum contumelia rejecit, I. viii. 6.

JOANNES SCOTUS ERIGENA.

Joannes Erigena natione Scotus librum de Prædestinatione scribit contra Gothescalcum, quem Ecclesiæ Lugdunensis nomine Florus confutavit, XIII. viii. 2. *et seq.* Ex eoque multa inscitæ levitatis argumenta protulit, XIII. xi. 8. et xii. 3. Alium scripsit librum de Eucharistia, in quo prælusit Berengario, eoque nomine liber iste damnatus est in concilio Vercellensi, XIII. xi. 8.

JOANNES PHILOPONUS.

Joannes grammaticus, cognomento Philoponus, Tritheitarum auctor, tres in divinitate ut hypostases, sic naturas et essentias constituit, I. xvi. 14.
Primusque tres deos aperte professus est, V. ii. 4.
Scripsit contra synodum Chalcedonensem, I. xvi. 14.

JONAS AURELIANENSIS.

Jonas Aurelianensis tres libros scripsit contra Claudium Taurinensem Iconoclastam, XV. xi. 7.

S. JOSEPHUS.

Josepho nonnisi re perfecta nuntiatum esse Virginis conceptum Chrysostomus ait, ne fidem nuntianti non haberet, XIV. I. 4.
Josephum non maritum, sed sponsum Mariæ fuisse Patres græci affirmant : maritum Augustinus affirmat, *ibid.* 9. In Mariæ, et Josephi conjugio omne bonum nuptiarum fuit, proles, fides, Sacramentum, *ibid.*

JOSEPHUS COMES.

Josephus comes Judæus, conspecta virtute signi crucis adversus magicas præstigias, fit Christianus, XV. X. 3.

JOVINIANUS.

Jovinianus Helvidii discipulus, monasticem Mediolani professus, voluptuariam sectam instituit; matrimonium æquavit virginitati : abstinentiam proscripsit, Mariam post Christum natum operam dedisse liberis docuit, XIV. III. 5.

JUDÆI.

Judæi Scripturæ loca, quæ de Christo erant, deraserunt, XIII. XVI. 1. Reliquias martyrum coli vetant, quod mortuorum corpora execrentur, XIV. XIV. 3.
Imagines quoque adorari prohibent : nec dubitant ipsi legis volumen adorare, XV. XVII. 8.
Judæi suis nusquam legibus vivunt, XVI. XI. 10.
Divinorum de Christo oraculorum fidem absurdis commentis elevant, XVI. VIII. 1. *et seq.*

JUDEX.

Judex suum cuique jus tribuens sacerdotale quoddam munus agit, estque innocentiæ sacrarium, et ara justitiæ, XII. XVI. 1.

JULIANUS MARTYR.

Ad Juliani martyris sepulcrum dæmones contremiscunt, et ex obsessis fugantur corporibus, XIV. XI. 10.

JULIANUS APOSTATA.

Juliano apostatæ Daphniticum Apollinem consulenti responsum est ab isto, prohiberi se a mortuis quidquam eloqui, XIV. XI. 9.
Jubente apostata Juliano templum Hierosolymitanum per Judæos instaurari, crux in eorum vestibus apparens, et in cœlo coruscans ab incepto illos deterruit, XV. IX. 2.
Inter magica sacra terrore correptus Julianus cruce se signat, fugatisque dæmonibus metu liberatur, XV. X. 3. Negat simulacra pro diis ab gentibus coli, sed in simulacris deos expertes corporis; ceteros corporeos, XV. XVII. 4.

JULITA MARTYR.

Julita martyr flammis injecta purissimum Deo spiritum reddit, illæso corpore, quod in templi vestibulo collocatum dulcis, et salubris aquæ fontem excitavit, XIV. XI. 3.

JULIUS.

Julio Rom. Pont. Apollinaris epistolam ad Dionysium Eutychiani inscripserunt, IV. VI. 9.

JUSTINA VIRGO.

Justina virgo magicis artibus ab Cypriano petita, ad divinam opem per Mariæ patrocinium confugit, XIV. IX. 12.

JUSTINA MATER VALENT. IMP.

Justina miraculis deterrita a persequendo Ambrosio, ab impietate Ariana non recessit, XIV. XI. 12.

JUSTINIANUS.

Justinianus nondum imperator, scripsit ad Hormisdam papam de fugienda novitate in professione fidei, V. II. 5. Imperio potitus Theodosium Corrupticolarum auctorem sede Alexandrina pulsum, Constantinopoli, quo profugerat, expulit, I. XVI. 12.

JUSTINUS.

Justinus Christianæ religionis tuendæ studiosissimus, Severum Acephalorum principem, Alexandrina sede, quam invaserat, deturbat, I. XVI. 11.

JUSTITIA.

Justitia misericordiam Deus temperat, II. V. 8.
Regiam potentiam sustentat justitia, XII. X. 1.
Justitia quatuor modis in judiciis evertitur, XII. XVI. 3. Deo debemus quod sumus, multoque magis quod justi sumus, II. XV. 8.

JUVENALIS.

Juvenalis Hierosolymitanus patriarcha cum Dioscoro præfuit latrocinali conciliabulo Ephesino, I. XIII. 6.
Cujus causa concilio Chalcedonensi permissa, in consessum est admissus, *ibid.* 12. Sed sua pulsus a Theodosio pseudodmonacho Eutychiano, Marciani auctoritate restituitur, I. XVI. 2.

L.

LABARUM.

Admonitus a Christo Constantinus imperator, vexillum crucis instar fieri jussit, labarumque nominavit, XV. IX. 1.

LACEDÆMONII.

Jussi Lacedæmoniorum legati Persarum regem prono in terram vultu adorare, responderunt,

morem sibi non esse hominem adorare, XV. II. 4.

Λατρεία.

Latria sacris in litteris pro Dei servitute sumitur, eamque vocem divino cultui propriam fecit perpetuus Ecclesiæ usus, ceteris vocibus, quibus Dei veneratio exprimitur, cum hominibus communicatis, XV. I. 4. Dicitur θεοσέβεια, *ibid.* Parum distat a δουλεία, si vim nominis spectes : verum usus evicit, ut pro cultu soli Deo debito usurpetur, XV. II. 6. et V. 8. Pro cultu soli Deo debito sumitur in Scripturis, XV. II. 6. Et in synodis, *ibid.* 7.

LEO MAGNUS.

Damnationem Eutychis ratam habet Leo magnus, et catholicum dogma de incarnatione Dominica erudite declarat, I. XIII. 3.

Legatos ad Theodosium mittit, qui a Marciano honorifice suscepti, auctores fuerunt cogendæ synodi Chalcedonensis, *ibid.* 9. In qua de fidei formula dissidentibus Patribus, Leonis ad Flavianum epistola pro regula ab omnibus probata, Catholicorum deinceps tessera fuit, II. II. 2. III. V. 10.

LEO IMPERATOR.

Marciano suffectus Leo circulares ad omnes orbis Romani episcopos litteras scribit, deque illorum sententia Chalcedonensem tuetur synodum, et Timotheum Ælurum, ex Alexandrina sede, quam per seditiosos, occiso Proterio, invaserat, in exilium petiit, I. XVI. 1. et 3.

LEO ISAURICUS.

Leo cognomento Conon, Isauricus a patria dictus est, XV. XI. 3.

LEPORIUS.

Leporius monachus ex Pelagii schola eadem de Christo docuit, quæ paulo post ipsum Nestorius, I, XII, 5. Merum hominem fuisse Christum credidit : solisque liberi arbitrii viribus, nulla Dei adjutum gratia, quæcumque est consecutus, meruisse, I. XII. 4. VIII. XI. 1. A Cassiano correctus, Libellum emendationis scripsit, cui Augustinus, aliique in Africa episcopi subscripserunt, I. XII. 4.

LEX.

Regis est justi, et sapientis leges condere, XII. XV. 8. Vir politicus est animata lex, *ibid.* In ferendis legibus spectari debet quid ordinarie accidat, XIV. V. 6. Hominum saluti Deus ab initio consuluit lege naturali; tum scripta; denique evangelica, XIII. VII. 10. Homines virtutis capaces et vitii, officii admonet, IX. II. 8. Stulta, et injusta esset, si impossibilia præciperet, IX. III. 5. IX. IV. 4.

Lex per Moysem data est, ut esset hominibus præsidio ad coercendas cupiditates, II. XII. 1. et 3.

Pactum fuit, et fœdus cum Deo initum, XII. I. 10. Cœlestem hæreditatem, qui in lege sancte vixerunt, adire non potuerunt, donec ad illos Christus accederet, XIII. XVII. 10.

Lex a Moyse data non est, ut esset perpetua, sed ut præstantiori viam muniret, XVI. IX. 1.

Gentium conversionem impletam Judæi negant; quia Christiani legem veterem non admittunt, XVI. X. 2.

Cessare tamen lex, et prophetæ non potuerunt, nisi veniret is, quem venturum nuntiabant, XVI. X. 5.

Christiana lex suapte vi, et natura pacem conciliat, XII. VII. 3. *et seq.*

LIBER.

Liber est, qui sui juris est, nec aliena potestate tenetur, VII. VII. 1. Filii tamen liberi sunt, quamvis sub patria potestate, quia non est aliena, *ibid.* Liber est, qui ex libero nascitur; quamvis ex serva sit genitus, VII. IX. 2.

LIBERTUS FROMONDUS.

Magnificus ab novæ factionis principe dicitur, XIII. XII. 2.

LIBERUM ARBITRIUM.

Voluntas hominis, ut versatur circa bonum in genere, natura, sive naturalis appetitus dicitur; ut versatur circa bona media, appetitus rationalis, et liberum dicitur arbitrium, IX. I. 5.

In electione potissimum spectatur ejus natura, IX. II. 1. Expeditam ad utrumlibet, et antecedente necessitate solutam potestatem, et optionem requirit, IX. I. 1.

Voluntatis humanæ liberum ab necessitate arbitrium, suique juris Patres asserunt ex Scripturis, IX. II. 4. *et seq.* IX. IV. 2. *et seq.*

In electionis indifferentia, non propensionis, sita est essentia liberi arbitrii, IX. V. 13. IX. 7. 10. Qua sublata, nihil homo distaret a belluis, IX. I. 6. IX. II. 7. et 15.

Liberum hominis viatoris arbitrium ab angelico differt; quod in isto boni appetitionem prosecutio consequitur, nulla interposita mora : in illo multi actus, moraque nonnulla intercedit, IX. VII. 5.

Appetitio boni est intentio finis, quam sequitur inquisitio mediorum, consultatio, deliberatio, et consensus, tum electio, et prosecutio, IX. I. 6.

Libero simpliciter, opponitur simplex necessitas : spontaneo, vis, et coactio, IX. V. 7.

Libero arbitrio necessitatem non imponit gratia, XII. III. 7. *et seq.* XIII. I. 3. 7. *et seq.* XIII. V. 9. et 12. Neque præscientia, aut prædestinatio, XIII. X. 2. *et seq.* XIII. XI. 1. *et seq.* Neque divina prædictio, XIII. II. 4.

Sine voluntatis arbitrio, ab antecedente necessitate libero, nullum est justum præceptum, nullum meritum, nulla bonorum merces, nulla improborum justa pœna, IX. III. 3. *et seq. reliquo capite*, IX. V. 12. XIII. X. 4. *et seq.* XIII. XI. 1. *et seq.*

Quare totius disciplinæ cœlestis ordinem evertunt, qui humanæ voluntati necessitatem imponunt, IX. III. 1.

LICINIUS.

Licinius vim crucis Constantino salutarem, sibi infestam expertus, militibus suis mandavit, ad illam ne accederent, neve illam aspicerent, XV. IX. 2.

LUCIDUS.

Lucidus presbyter prædestinatianam hæresim aliquando professus Fausto Reiensi auctore illam ejurat, XIII. VI. 12. et VII. 1. *et seq.* Ejus hæresis capita octo recenset in Libello, quem synodo Arelatensi offert, eademque synodali decreto damnata esse testatur, ipseque damnat, XIII, VII. 2.

LUCIFERIANI.

Luciferiani hæretici vitio vertebant Ecclesiæ catholicæ, quod e schismate redeuntes in pristinum gradum restitueret, XII. XIV. 4.

LUGDUNENSIS.

Lugdunensis Ecclesiæ nomine tres libri scripti sunt contra Carisiacensis concilii decreta, eorumque defensores, XIII. VIII. 3.

LUTHERANI.

Christi humanitatem ubique constituunt Lutherani, unde Ubiquistæ dicti sunt, X. VII. 3.

M.

MAGNITUDO.

In iis, quæ mole magna non sunt, tanto unumquodque majus, quanto melius, III. XV. 15.

MALCHIO.

Malchio ex sophista presbyter Antiochenus, Paulum Samosatenum hæresim occultantem, cum Patres semel delusi convincere non possent, vocatus in concilium disputando convicit, I. III. 3. VII. X. 5.

MANES.

Manes Scytha genere Saracenus mercaturam in Arabia exercuit, I. IV. 12.

Hujus discipulus Cubricus nomine, postea Terbinthus, magistri opibus, librisque potitus, Manes dici voluit, Manichæus vulgo dictus, I. IV. 12.

MANICHÆI.

Famosum illum serpentem, qui generi hominum exitio fuit, Christum esse Manichæi docuerunt, I. IV. 13.

Humanam Christo carnem negarunt, tanquam natura sua malam, et peccatricem, I. IV. 13. VIII. I. 2. XI. XI. 1.

Spiritum S. corpus ex aquis in Jordane sumpsisse putarunt, vereque pro nobis passum, ac mortuum, V. IV. 4.

Cum gentilibus querebantur Christianos idola vertisse in martyres, XIV. XIV. 2.

MARCELLUS.

Marcellus Ancyranus Arianorum hostis, Trinitatis et Incarnationis mysteria sustulit, Verbum nostri sermonis simile sola a Patre efficientia progredi, nec imaginem prius fuisse, quam ex Virgine nasceretur, I. III. 10.

Unam in Deo personam esse docuit, I. III. 10. XII. XVIII. 4. Christum merum esse hominem credidit, extraordinaria Dei operatione, et muneris gestione præstantem, XII. XVIII. 4.

MARCIANUS.

Marcianus imperator factus edictum promulgat, adversus eos, qui a catholica fide ad Apollinarem, et Eutychen deficerent, I. XIII. 9.

MARCION.

Marcion Ponticus propter stuprum ab Ecclesia pulsus a patre suo episcopo, nullis ab eo conditionibus recipi potuit, I. IV. 10.

Veteris legis auctorem Deum inconstantiæ arguebat, XV. VI. 7.

MARCUS HÆRETICUS.

Marcus Valentini discipulus fuit præstigiator insignis, I. IV. 7. et 8. docuit Christum non vere passum, sed putative, *ibid.* 8.

MARIA.

Mariam ex regia, et sacerdotali stirpe genus duxisse, ab eaque Christum regiam, et sacerdotalem dignitatem accepisse nonnulli opinati sunt, XII. XV. 2. Maria est templum Dei, non eo tamen modo, quo Christi humanitas, VII. X. 12. In angelica salutatione incredibiliter Deo placuit, XIV. II. 7. Suo partu naturam nostram deificavit, IV. IX. 5. Digna fuit, quæ Deum salva virginitate pareret, XIV. VI. 7.

MARIA PROPRII PECCATI EXPERS.

Maria duplici titulo sancta, et quod proprii peccati expers, et quod integra virgo, XIV. I. 2.

MARIA IMMUNIS AB ORIGINIS LABE.

Gravem de immaculato Virginis conceptu theologorum discordiam Xistus IV. ita compressit, ut rem integram Sedis apostolicæ judicio reservarit, sine partis alterius præjudicio, et censura, XIV. II. 1.

Originalis peccati contrahendi debito B. Virgo non caruit, XIV. VIII. 9.

MARIA VIRGO PERPETUA.

Perpetuam Mariæ virginitatem ipsa hujus nominis prærogativa illi ab omnibus concessa probat, XII. III. 1. et 11.

MARIA IN PARTU VIRGO.

Mariam a viro virginem esse Tertullianus ait, sed non a partu, XIV. V. 4.
Tantam apud Deum invenit gratiam, ut salva virginitate mater esset unigeniti Dei, XI. VI. 3.
Maternam Christus virginitatem nascendo violare non debuit; qui veniebat, ut homines ab corruptela liberaret, XIII. II. 1.
Non aliam Dei matrem esse decuit, quam virginem, II. XVI. 5. *et seq.*
Illæsam in partu Mariæ virginitatem magno Patres consensu testantur; et theologicis plerique demonstrant argumentis, XIV. VI. 1. *et seqq.*
Maria Christum paritura nuptui tradita est, ut virgineus partus lateret diabolum, XIV. VII. 4.

MARIA DEI GENITRIX.

Mariam Dei non esse genitricem ex veteri Ebionitarum hæresi docuit Theodorus Mopsuestenus, I. XI. 10.
Leporius et Pelagiani, I. XII. 1. *et seq.*
Et omnium apertissime Nestorius, cujus in eo fere tota hæresis vertebatur, ut Mariam θεοτόκον esse negaret, I. VII. 4. I. IX. 1. *et seq.* V. XIV. 2. VI. V. 3. *et seq.* VI. IX. 2. VI. XVII. Anath. 1.
In eamdem ex pravi dogmatis consequentia, recidit Eutyches amentiam, I. XIV. 3. *et seq.*
Et qui Nestorianam renovarunt impietatem Felix Urgellitanus, et Elipandus, I. XXII. 3.
Quam hæresim primi damnarunt apostoli, eorumque discipuli, V. XVI. 2. *et seq.*
Mariam vere ac proprie esse θεοτόκον generales Synodi decreverunt, I. IX. 9. II. II. 11. V. XIV. 4. V. XVII. 3.
Mariam vere Dei genitricem esse Patres unanimi consensu tradunt, III. XIII. 5. et 8. IV. IX. 5. V. XV. 1. *et seq. toto capite*, V. XVII. 1. *et seq. toto capite.*
Vocem θεοτόκον Latini Deiparam non plena significatione reddiderunt, V. XV. 1.
Maria non genuit ex se Christum sola virtute naturali, sed efficientia Spiritus sancti, V. XIX. 5. Genitam ex Maria divinitatem Patres alii dicunt, alii negant, V. XIX. 3. Christum vere, ac proprie Deum, Deique filium naturalem in carne genuit, VII. II. 9.
Maria tam vere ac proprie est θεοτόκος; quam vere, ac proprie Christus est Deus, VII. II. 10. et III. 3. Conceptus est Christus de Spiritu sancto, non sicut filius; de Maria ut et filius, VII. V. 4.
Maria Deum in se suscipere promeruit, XIV. VI. 7.
Maria vere, ac proprie naturalis est mater Dei Verbi incarnati, XIV. VIII. 2. Infinitam illam dignitatem suæ sanctitatis merito, non condigne tamen, sed congrue consecuta est, II. XVII. 6. XIV. VIII. 2.

MARIA MEDIATRIX NOSTRA.

Maria mater misericordiæ, spes, et solatium miserorum ab universa dicitur Ecclesia, XIV. IX. 1.

MARIA ADVOCATA NOSTRA, ET PATRONA.

Mariam advocationis munere fungi testantur sancti Patres, XIV. IX. 12. *et seq.*

MARTHANA.

Marthana, et Marthua ex Helxai stirpe progenitæ tanto ab Helcesæis in honore habitæ sunt, ut qua progrederentur, vestigiorum pulverem, sputaque ad morbos sanandos colligerent, I. II. 7.

MARTINA.

Martina Augusta Heraclii conjux, ob suspicionem veneni Constantino dati, decreto senatus in exilium pulsa est, præcisa lingua, I. XIX. 6.

MARTINUS TURONENSIS.

Latronem affectum supplicio populari errore pro martyre habitum Martinus divinitus agnoscit, XIV. XIV. 7.

MARTYRES.

Major est martyrum Christi gloria, quam inanium deorum superstitiosus cultus, aut bellica imperatorum decora, XIV. X. 16.

QUADRAGINTA MARTYRES.

Quadraginta martyrum reliquias variis dispersas locis ornamento, præsidioque fuisse Basilius M. testatur, XIV. XI. 3.

MATRIMONIUM.

Christianis cum gentilibus inire matrimonia non licet, XII. XIV. 8. Matrimonii usus cum virginitate comparatus immunditia reputatur, XIV. I. 2. Non est peccatum; vix tamen esse potest sine peccato, sed veniali, *ibid.* Religiosorum, aut voti religione impeditorum matrimonia sacrilegia sunt, XIV. VII. 6.

MAXIMUS.

Maximus monachus cum Pyrrho Constantinopolitano patriarcha celebrem in Africa collationem habet, in qua victus Pyrrhus abjuravit hæresim Monotheletarum, I. XIX. 7.

MEDIATOR.

Mediator, Græcis μεσίτης, est is, qui dissidentibus medius intervenit, XII. I. 1. et 11.

Duplex est mediatoris officium, re et factis opitulari; et precibus clientem sublevare, XIV. IX. 1. Propria mediatoris functio est, ad reconciliandam cum potentiore, et offenso gratiam intercedere, XIV. XVII. 1. Mediatoris vox apud Latinos profanos inusitata, XII. II. 4.

MELCHISEDECH.

Melchisedecum, aliosque complures ante Adamum extitisse, docuit modernus scriptor, I. IV. 14. Melchisedech Christi figura fuit, ejusque sacrificium Christiani eucharistici, XII. XII. 3. et 6. *et seq.* Quo præstantius Aaronico ejus sacerdotium fuit, XI. XII. 5. Christi sacerdotium adumbravit et ratione personæ, et ratione sacrificii, XII. XII. 4. Personæ utriusque comparatio, *ibid.* 5.

Melchisedeciani Christum Melchisedeco inferiorem fecerunt, I. II. 9. Multaque de illo nefanda confinxerunt, a quibus novitatum cupidi recentiores non abhorrent, XII. XII. 5.

MEMNON.

Memnon Ephesi episcopus ob egregium fidei zelum Nestorio perinvisus, in conciliabulo schismatico Ephesino depositus fuit, I. VIII. 3. et 5.

MENNAS.

Mennas Constantinopolitanus patriarcha cum Pelagio Rom. Pont. apocrisiario edictum impetrat a Justiniano, quo pestifera quædam ex Origenis scriptis decerpta capita damnabantur, I. XVIII. 7.

MERITUM.

Meritum est jus ad præmium, ad quod requirit D. Thomas libertatem in agendo, et ordinationem Dei, XII. IX. 1.

MICHAEL BALBUS.

Michael Balbus Iconoclasta legationem misit ad Eugenium secundum, et Ludovicum pium pro cultu imaginum abolendo, XV. XI. 5.

MIRACULA.

Vera miracula nonnisi auctore Deo fieri possunt, VIII. VII. 1. Non sunt ad humanam rationem exigenda, sed fide æstimanda, VI. XII. 5.

Ei fidei miracula attestantur, pro qua martyres sunt passi, XIV. XIII. 1.

MISENUS.

Misenus Cumanus a Felice papa legatus ad Zenonem imperatorem in vincula conjicitur, a quibus quo se liberaret, fraude Acacii prævaricatur, et a Felice exauctoratus, et excommunicatus est, I. XVI. 8.

MISERICORDIA.

Impensa miseris sublevandis bonitas misericordia dicitur, II. V. 6.

MISSA.

Plures diebus festis celebrari missas Leo papa præcipit, quoties nova plebs in Ecclesiam convenit, XII. XIV. 10.

MISSIO.

Missionem Christo convenire, qua Deus est, plerique negant, X. VIII. 1. Missio divinæ personæ originem, et processionem ejus ab altera significat, cum exteriore quapiam efficientia, XII. V. 6.

MISTIO.

Mistio est eorum, quæ a se mutuo patiuntur, III. II. 8.

PETRUS MOLINÆUS.

Petrus Molinæus scribit in cardinalem Perronium, librumque inscribit, Novitatem Papismi, XIV. XVI. 1.

MONOTHELETÆ.

Monotheletæ Eutychianam hæresim in sinu foventes, quam exterius profiteri non audebant, nova arte duas in Christo naturas ore prædicant, re subvertunt, unius voluntatis et energiæ professione, I. XIX. 1. *et seq.* Ab una, quam in Christo admittebant, θελήσει dicti Monotheletæ, VIII. I. 1. Pari jure dicendi Monenergitæ, qui unam energiam agnoscerent, VIII. II. 5. Energiam a voluntate distinguebant, et utramque unicam tribuebant Christo, I. XXI. 4. VIII. V. 2. *et seq.* VIII. VI. 1. *et seq.* Energiæ, et voluntatis nomine transeuntes actiones, et ipsas agendi naturales facultates complectebantur, VIII. IV. *toto capite*, VIII. VI. 13. *et seq.* Quod a S. Thoma recte observatum recentior theologus improbat, VIII. IV. 2.

Humanarum actionum vitale principium unicum statuebant divinam voluntatem, cui humanitas pro instrumento esset velut exanimi, I. XX. 1. *et seq.* Etiam humanas infirmitates, famem, et sitim, a sola divina voluntate vitali modo procedere putabant, I. XX. 2. VIII. VI. 6. Cujus erroris firmamentum fuit, voluntatis, et operationis principium esse hypostasim, non naturam, I. XX. 5.

Quomodo per corpus ab anima profecti motus sunt vitales, VIII. VI. 5. Ad hoc suadendum operationes illas proferebant, quæ divinitatis propriæ per corpus proprium a Christo extra ordinem exercebantur, VIII. XIII. 6. Operationem Deivirilem unicam primum, et simplicem, eamque divinam faciebant, post duas unitione conjunctas, nec unam denique, nec duas, I. XXI. 1. VIII. III. 5. et 10. Idque postremum imperatoriis edictis sanciri voluerunt, ecthesi He-

raclii, et typo Constantis, I. XXI. 4. Quod utrumque Martinus papa damnavit in concilio Lateranensi, I. XIX. 8.

Energias initio negarunt duas, de unica voluntate timidius sunt locuti, I. XXI. 6. et 7.

Quo facilius illuderent Catholicis, humanas a se voluntates aiebant negari duas carnis et spiritus, contrarias, et pugnantes, I. XX. 6. *et seq.* XI. XI. 6. Quod Honorio papæ fraudi fuit, *I.* XXI. 11. *et seq.* XI. XI. 6.

Hæresis istius Monotheletæ non auctores, sed instauratores fuerunt, I. XXI. 2. VIII. VIII. 3. *et seq.*

Auctores et præcipuos fautores Monotheletarum damnavit Martinus papa in synodo Lateranensi, I. XIX. 8.

MULIER.

Mulieris caput vir dicitur, quia sub viri auctoritate, et potestate est, V. XII. 6. Naturalis ordo postulat ut viro mulier serviat, tanquam ratione infirmior, VII. IX. 9.

MUNDUS.

Mundum Deum Plato credidit, nec summum, nec increatum; Philo Dei filium, Patrisque sacerdotem, XII. XI. 7.

Mundum non ex nihilo creatum credidit Hermogenes; sed ex materia Deo coæva, XVI. II. 14.

Mundum non a summo Deo conditum Cerinthus docuit, sed a virtute ab eo separata, et ipsum ignorante, XVI. III. 3.

N.

NAZARÆI.

Nazaræi, qui et Nazoræi Christianis sacris judaicos ritus miscendos censuerunt; Christum Deum quidem esse confessi sunt, sed ex Josephi semine natum esse, I. II. 5.

NARSES.

Narses Theodoræ Augustæ cubicularius Theodosium Corrupticolam Alexandrina sede ejectum restituit, I. XVI. 12.

NATURA.

Natura est substantivum, ac per se principium motus et quietis, II. III. 9.

Nulla natura est ἀνυπόστατος, sed plures naturæ una possunt hypostasi subsistere, V. VIII. 1. et 2.

Natura et hypostasis promiscue usurpatæ sunt primis fere quatuor seculis, postea distingui cœperunt, II. III. 3. VI. I. 6. Necessaria est illa distinctio in mysteriis Trinitatis, et Incarnationis, V. VII. 1. Natura primo et per se aliquid, et perfectum significat; secundo existens: hypostasis directe per se existens; perfectum consequenter, V. VIII. 7.

Natura non agit nisi subsistens, VIII. II. 1.

Natura per propriam operationem definitur, VIII. I. 4.

Pro numero naturarum multiplicantur actiones, VIII. XII. 13. Unius naturæ compositæ plures esse possunt actiones, VI. XIV. 5.

Naturale est, quod omnibus individuis inest, et sine magistro discitur, IX. VII. 2. Naturale dicitur, quod revera, et non specie tenus existit, III. IV. 3. *te seq.* Naturale opponitur hypostatico, V. VI. 2. Nihil naturale vitiosum est, IX. VII. 9.

NECESSITAS.

Duplex est necessitas, altera simplex, qualis est naturalis; altera violenta, quæ coactionis dicitur, IX. V. 2.

NESTORIUS.

Nestorius Germanicia oppido Syriæ oriundus, Antiochiæ litteris mediocriter eruditus, in S. Euprepii monasterio aliquandiu vixit, factusque sacerdos populi plausum captavit, I. VII. 1.

Coacto Ephesi concilio, eo accedit, et aulicorum gratia, militarique fretus præsidio, synodale detrectat judicium, hæresimque intrepide profitetur, I. VIII. 2.

De mandato Imperatoris in custodiam datur, brevique dimittitur, I. VIII. 8.

Veterum omnium hæreticorum, qui Christi divinitatem impugnarant, renovavit amentiam, I. X. 1. *et seq.*

Cum Ebionitis, Paulianistis, Marcello, et Photino docuit Christum merum hominem de Maria natum esse suo, et proprio subsistentem modo, I. IX. 4. *et seq.* III. III. 3. et 6. VI. VI. 8. *et seq.* XI. XII. 9. XV. III. 4.

Christum merum alioquin hominem, Deum appellari voluit, et qualicumque consortio inhabitantis, et inoperantis Dei, quo modo Moyses Deus Pharaonis, et alii sancti dicuntur dii, I. IX. 2. V. X. 2. VI. V. 3. et 8.

Deum Verbum nullo substantivo nexu sociatum esse putavit assumptæ humanitati, III. III. 3. *et seq.* VI. II. 6. XI. I. 1. *et seq.*

Societatem illam divinitatis communicatam homini Christo visus est ab ipso conceptu tribuisse, I. VII. 4. V. X. 2. V. XIV. 2.

Alias nonnisi aliquanto post, XI. VII. 4. idque in baptismo, XI. IX. 10. Eique divinitatem pro merito esse collatam, I. IX. 9. III. III. 14.

Neque invidere se Christo, quod Deus factus esset, quod, si vellet, et ipse fieri posset, X. XIV. 5.

Dominum Jesum, perinde ut Cyrum, aliosque Christi nomen adeptum esse dixit, XI. IX. 1.

Ignorantia laborasse Christum, paulatimque virtutum, et sapientiæ incrementa cepisse, XI. II. 2.

Contendebat Christum præcise qua homo est, sacerdotem esse, XII. XI. 3.

Deum dici Christum nolebat, sed Deiferum, VII. X. 6. et XII. 1.

Mariam θεοτόκον appellari vetuit, sed χριστοτόκον, I.

VII. 4. 6. *et seq.* VI. VI. 9. V. XVII. ad Anath. 1.
Impiumque esse dixit Dei filio secundam ex fœmina generationem tribuere, VI. V. 8. et 12. VI. XVII. Anath. 1.
In eaque θεοτόκου voce impugnanda summam hæreticæ impietatis constituit, I. IX. 1. et 10. V. XV. 1. *et seq.*
Duas in Christo personas statuebat, nullo substantivo nexu copulatas : duosque filios, et Christos, I. IX. 2. *et seq.* IV. VII. 5. *et seq.* VI. II. 2. VI. XVII. Anath. 7. XV. XVIII. 2.
Duos tamen Christos, aut filios, aut personas dici vetuit, VI. II. 4. *et seq.* VI. V. 7. VI. VII. 2. VI. XV. 3. VI. XVII. Anath. 3.
In uno Christo Deum dividebat ab homine ; filiatate, et dignitate negabat dividi, sed natura, VI. V. 3.
Propria tamen cuique seorsim ab altero tribuit : neque Deum natum ex Virgine, passum, ac mortuum dici voluit : neque hominem Christum, Deum, aut Dei filium naturalem dici voluit, I. IX. 3. VI. II. 2. *et seq.* VI. V. 7. *et seq.* XVII. Anath. 1. 2. 4. 10. 11. et 12.
Naturam ab hypostasi non distinxit, V. VII. 2.
Duas autem hypostases alio, quam morali nexu negavit posse conjungi, VI. II. 7.
Christi carnem Verbi propriam esse negavit, VI. XVII. Anath. 12. aut omnino potuisse Verbo substantive conjungi, X. IX. 7. aut esse vivificam, aliquidve prodesse, VI. XVII. Anath. 11. V. II. 5.
Uti naturarum, sic etiam operationum conjunctionem moralem posuit, VIII. XI. 12.
Christum hominem Verbi instrumentum esse dixit, quales prophetæ fuerunt, VI. XVII. Anath. 7. VII. X. 6. et XIII. 2.
Unam affinxit Christo voluntatem, non naturalem ; sed σχετικὴν et γνωμικὴν, IX. VII. 8. *et seq.*
Fertur etiam docuisse Verbum, aut aliquid Verbi in carnem esse mutatum, I. VI. 11.

NICÆNA SYNODUS I.

Ὁμοούσιον vetere snonnulli usurparunt, alii repudiarunt, Nicæna synodus prorsus ascivit, quod ita Ecclesiæ et catholicæ fidei rationes ferrent, III. VII. 11.

NICÆNUM SYMBOLUM.

Nicænum symbolum sequentes synodi, velut fidei regulam asciverunt, XII. XVIII. 9.

NICÆNA SYNODUS II.

Coacta Constantinopoli synodus episcoporum 350. præsentibus legatis Rom. Pontificis anno 786, Iconoclastarum seditione disturbatur, transferturque Nicæam in sequentem annum, XV. XI. 3. Eo revocati sunt legati Hadriani papæ, qui Constantinopoli ab seditiosis pulsi in Siciliam recesserant, XV. XII. 4.

NOMINA.

Res præstantissimæ multis nominibus appellantur, III. I. 7.
Res non sunt alienis appellandæ nominibus, III. IX. 10. ambigua nominum usurpatione fallebat Nestorius, VI. V. 4. Nomina rebus convenire ex hominum instituto censuit Aristoteles ; Stoici natura, VII. I. 3. Hebraica nomina, velut energiæ singularis, in Ægyptiacis disciplinis adhibebantur, VIII. I. 8. Artibus singulis propria nomina ab auctoribus indita sunt, de quibus tricari otiosorum est, XV. II. 7.

NUMERUS.

Numerus per se neque dividit, neque unit, sed utentis arbitrio utrumque admittit, IV. IV. 13.
Reperitur etiam in quantitate continua, IV. V. 1.

O.

OBEDIENTIA.

Infimus obedientiæ gradus est expressum superioris expectare mandatum, IX. VIII. 13. Inordinati motus rationi repugnantes, inobedientiæ filios arguunt, XI. I. 14.

ODENATUS.

Odenatus Palmyrenorum regulus ob repressos Persas in imperii societatem a Gallieno ascitus est, I. III. 2.

ŒCONOMIA.

Œconomia pro dispensatione Verbi secundum hominem a Patribus usurpatur, II. I. 2.

OLEUM.

Saturni simulacrum Romæ plenum oleo fuit, ut a carie vindicaretur, eodemque consilio ante Pisæum Phidiæ simulacrum oleum appositum est, XI. IX. 7.

OLYMPIUS.

Olympius exarchus jussu Constantis Pyrrhum Constantinopolitanum patriarcham Ravennam excitum, Monotheletarum hæresim, quam nuper ejurarat, cogit resumere, I. XIX. 7.

OMNIS.

Omnes pro multis usurpantur, XIII. IV. 1.

OPHITÆ.

Ophitæ, quos Manichæis accenset Augustinus, Tertullianus Sethianis, Epiphanius ab utrisque diversos facit, Euphratem Peratarum auctorem, parentem agnoverunt : Christum negarunt in substantia carnis venisse : eumque serpentem esse dixerunt, a quo illuminati primi parentes bonum et malum agnoverunt, I. IV. 8.

ORATIO.

Oratio est elevatio mentis ad Deum, et ab eo decentium petitio, XII. VIII. 15. Absolute Deo de-

betur, ut fini ultimo ; reliquis per ordinem ad Deum, XIV. XVI. 8. Creaturæ Deum orant necessitate ; Christus dispensatorie, cum pleno jure dare posset, XII. VIII. 12. et 14. Oratio Dominica ad fideles omnes pertinet, qui jubentur Deum vocare Patrem, XIII. I. 7.

ORIGENES.

Origenes adolescens Paulum Antiochenum doctrina celebrem, sed prava de fide sentientem audire noluit, I. III. 1. Ipse futuris omnibus hæresiarchis arma paravit : hæresum hydra dictus, I. XV. 5.

Prælusit Arianis. Et Filium cum Patre unum esse docuit, non natura, sed consensione voluntatis, II. III. 14. XIV. XVI. 19. *et seq.* Solum Patrem supremum esse Deum ; Filium mediæ Deum inter, angelosque, et homines substantiæ. XIV. XVI. 6. et 7.

Cum Paulo Samosateno, docuit Verbum in Christo, quemadmodum in prophetis, inoperatum esse, VIII. XII. 20. Unitionem Verbi et carnis substantivam sustulit ; moralem substituit. IV. XIII. 2. X. I. 12. Christo etiam in cœlo regnanti luctum, mœroremque tribuit, XII. VIII. 13.

Verbum omnibus omnia factum esse docuit, hominibus hominem, angelis angelum, I. XV. 6. XII. X. 2. Singulisque angelorum ordinibus in propria forma apparuisse, et Evangelium prædicasse, I. XV. 6. XII. X. 5. Cujus erroris auctor non fuit, I. XV. 6.

Christum pro hominibus, angelis, sideribusque passum esse credidit : et sanguinem fudisse pro hominibus ; pro cœlitibus vitalem corporis sui virtutem, I. XV. 6. XII. X. 2. 4. *et seq.* Quin et passurum sæpius usque ad mundi constitutionem, pro salute dæmonum, et hominum damnatorum, XII. X. 5.

Regno Christi, etiam qua Verbum est, si Theophilo fides est, finem denuntiat, XII. XVIII. 1.

Corrupta hæreticorum fraude Origenis scripta, Rufinus queritur, VII. XII. 7.

Errorum Origenis aliquot capita edicto proscripsit Justinianus, subscribente Vigilio papa, ceterisque patriarchis, I. XVIII. 7. XII. X. 5. Ipsumque Origenem diris execrata est sexta Synodus, II. III. 14.

ORPHEUS.

Orpheum gentilitiæ superstitionis auctorem fuisse ferunt, XV. I. 3.

Οὐσία.

Οὐσία est maxime prima substantia, III. IV. 9. Pro hypostasi usurpata est ab antiquis, VI. I. 2. Post, ab ea distincta communem naturam significare cœpit, VI. I. 3. VI. II. 1. VI. III. 2. *et seq.* Οὐσιῶδες latius patet, quam latinum essentiale ; complectiturque naturales proprietates etiam accidentales, quæ naturam necessario consequuntur, VII. I. 4.

P.

PALLADIUS.

Palladius Magistrianus Nestorio adversus Ephesinam synodum favet, I. VIII. 7.

PARABOLA.

Parabolis in omni fere sermone Palæstini utebantur : in quibus uno in similitudinem accepto, partes illius pro significatæ rei partibus usurpantur, XVI. VI. 7.

Παράκλητος.

Παράκλητος Latinis est advocatus, qui laboranti, vel periclitanti, consilio, gratia, et quocumque potest modo, præsto est, XII. VIII. 1.

PARASCEVE.

In die Parasceves sacros conventus extra urbem Antiocheni faciebant in martyrio : quod eo die rex martyrum extra urbem passus ad inferos descendisset, XIV. XII. 2.

PARISIENSIS SYNODUS.

Ludovicum pium hortatur Parisiensis synodus, ut Nicæno de sacrarum imaginum adoratione decreto intercedat, XV. XVI. 7.

PARS.

Pars omnis natura sua imperfecta est, et alterius communione perficitur, III. XV. 2.

PARTUS, PARIO.

Pario, etiam de avibus dicitur, quæ non simile, sed ova pariunt ; gignere vero, de partu simili dicitur : utrumque græca vox τίκτω significat. V. XV. 1. Partus dolores antecedentis voluptatis pœnæ sunt, XIV. VII. 5. Neque tamen in conjugatis nuptiale commercium peccatum est, XV. VII. 6.

PASCHA.

Pascha non jejuniis, sed Dominici sacrificii oblatione, et participatione celebratur, XII. XIII. 7.

PASSIO, ET PROPASSIO.

Passiones dicuntur vel simplices, et naturales affectiones humanæ, vel animi morbi, quæ concupiscentia dici solet, X. III. 5. XI. XI. 4. *et seq.*

Humani affectus rationem in nobis præveniunt, dicunturque passiones : in Christo sequebantur, dicebanturque propassiones, X. IV. 8. XI. XI. 1. 8. *et seq.* Propassione non sensum modo illicientis cupiditatis, sed voluntarium etiam consensum Hieronymus comprehendit, XI. XI. 9.

Tristitia in Christo non passio, sed propassio fuit, VIII. IX. 4. et XII. 1. *et seq.* X. IV. 3. *et seq.* XI. XI. *et seq.* Naturales actiones Græci πάθη vocant, quod agens omne creatum agendo patiatur, VIII. I. 9. et XIII. 8. Affectiones naturales quædam magis sunt actiones, quam passiones; quædam magis passiones, VIII. I. 9.

PASTOR.

Pastori cum rege magna est affinitas; et utrique sceptrum tribuitur, XII. XV. 7.

PATER.

Pater non est filii dominus; neque patria potestas aliena est filio, qui est aliquid patris, VII. VII. 1. Deum Patrem unam cum Filio esse personam hæretici veteres voluerunt; distinctam alii, sed paterna minorem, I. I. 2. Quidquid Filius facit, facere dicitur et Pater, tanquam origo prolis suæ, XI. VIII. 6.

PATRES.

Inverecundi est hominis antiquorum Patrum auctoritati derogare, quasi nondum explorata essent illis fidei mysteria, V. I. 5. In usu vocum id fere sequuntur, quod ii, contra quos agunt, intelligunt, VI. I. 8. In propugnanda fide toti sunt in iis, quæ labefactare hæretici conantur, stabiliendis, VI. III. 3. *et seq.* Veteres Patres posteris fidei magistros, ac duces Deus esse voluit, VII. II. 1. In referenda antiquorum sententia, non inhærent illorum verbis, quod etiam hagiographis solemne est, VII. IX. 11.

Duplici exceptione Patrum auctoritatem novatores elevant, et contemnunt, I. Quod primo, secundove seculo plerique non floruerint, XIV. XV. 1. II. Exceptio est, Patres in causa fidei duces adhiberi tuto non posse, quod homines sint, erroribus obnoxii, *ibid.*

Patres veteris Testamenti, omnesque ante Christum pie vita functi, infernis in locis detinebantur, donec ad eos liberandos Mediator accederet, XIII. XVII. 10. *et seq.* XIII. XVIII. 12.

PATRIPASSIANI.

Patripassiani dicti sunt Sabellii discipuli, quod unam in Deo personam statuentes, non Filium magis, quam Patrem natum, ac passum esse dixerunt, I. III. 6. et 8. I. V. 1. *et seq.* Adversus illorum impietatem Orientales Symbolo addiderunt; Patrem omnipotentem, invisibilem, et impassibilem, I. V. 3.

PAULICIANI.

Pauliciani Manichæorum propago crucem horrent: quam tamen oppressi morbo honorifice capiti imponunt; recreati, abjiciunt, et conculcant, XV. VII. 4.

PAULINUS.

Plures a se dicatas basilicas Paulinus Nolanus memorat, ad earumque consecrationem necessarias esse sanctorum reliquias, XIV. XII. 11. *et seq.*

Paulinus una cum Meletio catholicus episcopus Antiochiæ, quo tempore Euzoius Arianis; Vitalis Apollinaristis præerat, I. VI. 2. ut a se Sabellianismi suspicionem averteret, fidei formulæ ab Athanasio scriptæ subscribit, *ibid.* 16.

Paulinus Aquileiensis Felicianam hæresim scriptis confutavit, et in synodo Forojuliensi damnavit, I. XXII. 2.

PAULUS APOSTOLUS.

Paulus Christianorum sanguinem primus effudit; idem suscepta Christi fide ad pacis studia conversus est, XII. VII. 4. Cupit anathema esse a Christo pro salute Judæorum, non absolute, sed si ea daretur optio, idque major Dei gloria postularet, IX. IX. 10. Quamvis apud Deum potentissimus, Corinthiorum precibus se commendat, XIV. XVIII. 6.

PAULUS SAMOSATENUS.

Paulus a patria Samosatenus, e summa egestate ad thronum Antiochenum evectus, Ebionitarum instauravit hæresim : et in gratiam Zenobiæ Palmyrenorum reginæ judaicos ritus in Christianum dogma invehere studuit, I. III. 2. *et seq.* Incarnationis mysterium sustulit, negavitque Deum hominem esse factum, sed in homine inhabitasse, sicut in prophetis, I. X. 2. VII. X. 4. *et seq.*

Paulus majoris Ecclesiæ Constantinopolitanæ œconomus, pulso per seditionem Pyrrho patriarcha, thronum ejus invadit, I. XIX. 6. Auctor est Constanti imperatori, ut ad Monotheletarum corroborandam hæresim, Typum promulget, quo nomine ab Theodoro papa depositus est, I. XIX. 7.

PAX.

Pax est tranquillitas ordinis, XII. VI. 3. Pax immortalitatis plena, et perfecta finis est bonorum ultimus, XII. VI. 1. 5. In natali Christi prima est angelico celebrata concentu, XII. VI. 1.

PECCATUM.

Peccatum non est naturæ perfectio, sed vitium transgressionis, IX. VI. 12. et X. 5. Peccatum dicitur, quod abest a perfecto, XI. II. 9. Nemo peccat, nisi appetendo quæ Christus contempsit, aut fugiendo quæ sustulit, II. XI. 17. Nemo peccat in eo, quod vitare non potest, IX. II. 4. *et seq. reliquo capite,* IX. III. 11. Non est in potestate liberi arbitrii omni carere peccato, sed gratiæ redemptoris, IX. II. 10. XIV. I. 12.

Peccati originalis vix meminerunt Patres græci; ex latinis primus egit de illo accurate Augustinus, XIV. II. 1. Involontarii cupiditatis motus, et illecebrosæ cogitationes non insunt nobis a natura, sed ex Adami peccato, V. XII. 4. Non sunt peccata proprie dicta, XIV. VII. 6. Per traducem in nobis est peccatum originale, XI. XII.

4. Neminem in hac vita sine peccato fuisse censet Augustinus; utrum esse possit, non audet affirmare, XIV. I. 12.
Infinitam quamdam peccati gravitatem esse theologi censent : quam ex infinito redemptionis pretio quidam repetunt, II. XIV. 7. alii ex infinita Dei offensi majestate, *ibid.* 8.
Adultis peccati remissio sine cordis conversione non conceditur, IX. 3. 8.
In puniendis Deus peccatis misericordiam temperat justitia, XIII, 2. 8.
Peccandi pronitas pœna est peccati originalis, V. XII. 4. Servitus est peccati pœna, VII. IX. 3. Et inæqualitas conditionum, VIII. IX. 4. Peccata sunt etiam pœna peccati, X. III. 10. Justum est, ut qui volentes in culpa sunt, nolentes sint in pœnis, XIII. X. 8. Nulla pœna juste infertur necessitate peccanti, *ibid.* VI. 4.

PELAGIUS, ET PELAGIANI.

Primaria Pelagii hæresis fuit, gratiam secundum merita nostra dari, XI. VI. 2. *et seq.* Neque esse necessariam, maxime gratiam internæ inspirationis, XIII. IV. 8.
Christum Pelagiani putabant merum hominem esse natum, nulla Dei gratia; sed naturalibus liberi arbitrii viribus, quidquid divinitus accepit, meruisse, I. XII. 1.

PENETRATIO.

Penetrationem corporum philosophia non agnoscit, Christiana fides admittit, X. VI. 3.
Neque Patres, neque Scriptura sacra dubitare sinunt redivivum Christum penetrasse opposita corpora, X. VI. 6. *et seq.*

PERFECTUM.

Perfectum dicitur tribus modis. Cujus pars nulla est extra, III. X. 3. V. VIII. 6. Quo nihil est in aliquo genere præstantius; et quod finem attingit, V. VIII. 6.
Perfectio naturæ convenit, non hypostasi, *ibid.* Duo perfecta in unum per se convenire non possunt, V. XII. 3.

Περιχώρησις.

Περιχώρησις communis Trinitatis et Incarnationis proprietas, priori plene, posteriori suo modo congruit, IV. XIV. 1.

PERSONA.

Persona est rationabilis naturæ individua substantia, III. V. 1. VIII. X. 15.
Naturæ addit existendi modum, VIII. II. 1. ab eaque ratione distinguitur, ut punctum a linea, *ibid.* Non quælibet individua substantia persona est, sed perfecta, III. XII. 10. XII. II. 5. Nec ad hoc creata, ut in altero subsistat, X. I. 2. Corporis, et animæ una persona est, *ibid.* Ad personæ rationem magis pertinet substantia, quam singularitas, VIII. X. 15.

PETROBRUSSIANI.

Petrobrussiani crucem execrabantur, XV. VII. 6.

PETRUS APOSTOLUS.

Beatam Chrysostomus Romam existimat, quod apostoli Petri corpus possideat, XIV. XI. 10.
Argenteæ claves in memoriam Petro traditæ potestatis adorantur ex antiquo, XV. XVI. 11.

PETRUS ALEXANDRINUS.

Petrus Athanasii successor a Lucio Ariano sede Alexandrina pulsus Romam profugit, I. VI. 17.

PHANTASIASTÆ.

Imagines Christi nullas admittebant Phantasiastæ, quod eum non crederent veram habuisse carnem, XV. XI. 1.

PHILO.

Philo Judæus Λόγον inferiorem Deo esse vero, ejusque sacerdotem voluit, XII. XI. 2.

PHILOSOPHI.

Sicut Judæis data lex est, et prophetæ, quibus ad Evangelium præpararentur; sic gentibus philosophos, Clemens Alexandrinus opinatur, XIII. XVIII. 8. Christo ad inferos descendenti, et prædicanti credidisse philosophos, imprimisque Platonem, Nicetas memorat, XII. XVIII. 9.

PHILIPPUS BONÆ SPEI ABBAS.

Christi carnem, quia sine peccato concepta est, naturaliter impassibilem fuisse censet, X. IV. 1.

S. PHOCAS.

Phocæ martyris sepulcrum apud Sinopem Ponti miraculis claruit, XIV. XIII. 6.

PHOTINUS.

Photinus Sirmii episcopus Marcelli discipulus, dicendi ac disputandi facultate præstitit. Christum ex Maria initium habuisse docuit. Incarnationem sustulit, I. III. 12.
Christum unigenitum dici putavit, quia solus ex Virgine natus est, *ib.* Gratulatus est illi per litteras Julianus apostata, quod verisimiliora, et saluti propiora docuisset, I. III. 12. X. 4.

PLATO.

Multa ex Hebræis Plato didicit, illudque imprimis, mortuorum animas rerum humanarum curam gerere, XIV. XVI. 5.

Tres deos induxit, ex iisque tertium mundum, mundive animam a supremo Deo factam esse docuit, XII. XI. 7. Malam esse naturam corporis, causamque cupiditatum censuit, XI. XI. 1. *et seq.*

PICTURA.

Pingendi, fingendique artes e sua Rep. Moyses sustulit, velut noxias simulacrorum artifices, XV. VI. 5.

PŒNITENTIA.

Omnis pœnitentia delicti confessio est, XI. XI. 1. Spe Deus oblata veniæ, ac vitæ, ad pœnitentiam nos hortatur, XIII. I. 10. Poterat Judas a venia non excludi, si apud Christum, non apud Judæos pœnitentiam egisset, XIII. II. 11.

POLYCARPUS.

Tantum apud Christianos in honore fuit, ut metuendum Judæi dicerent, ne relicto Crucifixo, ipsum pro Deo colerent, XIV. XI. 1.

POPULUS.

Populi nomine non sola hominum multitudo, sed civilis gubernatio, et potestas continetur, XVI. VI. 11. *et seq.*

POTESTAS.

Potestati necessitas ad unum determinans opponitur, IX. IV. 3. *et seq.*

PRÆCEPTUM.

Præcipitur quod debet fieri, permittitur etiam illud, quod fieri non debet, IX. II. 12. Præcipit interdum Deus, quod non vult fieri; sed non irrevocabili mandato : tamdiuque parendum est, donec revocetur, XIII. VI. 6. Stultum et injustum est præceptum, si in potestate non sit jussa complere, IX. III. 5. IV. 4.

PRÆDESTINATIO.

Destinatio, et Prædestinatio antecessionem significant, et promiscue usurpantur, XI. XIII. 4. 5. Prædestinatio de re absolute spectata, est futuri operis in divina, quæ falli non potest, præscientia, dispositio, IX. XIV. 2.

Prius ad gratiam effectu non carituram Deus elegit, quam ad gloriam, XIII. XIII. 6.

PRÆDESTINATIANA HÆRESIS.

Prædestinatiani, sive Prædestinati aiunt non ad hoc omnes creari, ut salventur, neque eo consilio vocari, ut sequantur : imo, si sequi velint, vires illis subtrahi, ne in bono perseverent, XIII. VI. 5.

PRÆDESTINATUS.

Auctor libri, qui Prædestinatus inscribitur, non bona fide ab hæresis Prædestinatianæ invidia defendit Augustinum, XIII. VI. 9.

PRÆFECTURA.

Civitates suis legibus, magistratibus, et libertate multas Romani præfecturas appellabant, XVI. VI. 12.

PRÆSCIENTIA.

Dei præscientia non infert nostris voluntatibus necessitatem, IX. III. 6. XIII. VI. 1. et X. 2. *ib.* 6. et XI. 1.

Non antecedit, sed sequitur malam reproborum voluntatem in malitia perseveraturam, XIII. X. 7. *et seq.* et XI. 2.

PRIMOGENITUS.

Primogenitus est non post quem alius; sed ante quem nullus genitus est, XIV. III. 14. et V. 5. *et seq.*

PRISCILLIANISTÆ.

Veram Christi carnem Priscillianistæ negaverunt, I. IV. 16.

PRIUS, ET POSTERIUS.

In divinis Pater est Filio prior ratione, et origine, et, ut quibusdam videtur, etiam natura, IV. X. 7. Prius est natura, a quo non valet existendi consequentia, *ibid.* V. VI. 3. Non est prius tempore, quod est ratione, naturave prius, IV. X. 7. et XII. 1. 4. *et seq.* et XIII. 13. Materia non est prius tempore, quamvis ex ea educatur forma, et fiat compositum, IV. XIII. 14.

PROCLUS.

Proclus Cyzici designatus episcopus, a populo rejectus, Dei genitricis nomen, et dignitatem primus pro concione contra Nestorianam defendit impietatem, I. VII. 6. Ad Constantinopolitanum thronum ascendit, V. IV. 2.

PROPHETIA.

Prophetica oracula exitus habent non certo temporis puncto definitos, sed paulatim implendos, XVI. VI. 6. 15.

Prophetiæ, quarum exitus in longum tempus differtur, allegorice concipi solent, et perobscure, XVI. VI. 7. Certa futurorum prænotio solius Dei est, neque prophetis nisi divina revelatione conceditur, XIV. XVII. 10.

PROSELYTI.

Proselyti ex eo dicti sunt, quod in suscepta religione sint ardentes, XV. I. 2.

PROSPER.

Prosper Aquitanicus addictissimus Augustini do-

ctrinæ, Prædestinatianos ejus auctoritate gloriantes ab hac arce dejecit, XIII. v. 3. *et seq.*

PROTERIUS.

Proterius, Dioscoro in ordinem redacto, Alexandrinum in thronum suffectus est, I. XVI. 2.

PRUDENTIUS.

Prudentius Hispanus genere, Galindo nomine Tricassinus episcopus, Gothescalcum primum cum coepiscopis damnat; post, cum iis simultate suscepta, scriptis illum defendit, XIII. XII. 5. *et seq.*

PUDICITIA.

Pudicitia virtus est animi, quam, perseverante continentiæ proposito, violare non potest violentia libidinis alienæ, XIV. v. 2.

PYRRHUS.

Pyrrhus monachus ad Constantinopolitanum thronum evectus ecthesim propugnat, I. XIX. 5.

PYTHAGORAS.

Suis discipulis inhibuit Pythagoras, ne deorum effigies in annulis gestarent, XV. VI. 6.

Q.

QUANTITAS.

Quantitas continua est proprie linea, superficies, corpus, aut tempus, IV. v. 2. Metaphorice dicitur de pluribus indivise unitis, etiam de una divinitatis essentia in tribus personis, IV. v. 2.

Quantitas discreta dupliciter consideratur, absolute ut numerus par, vel impar; et relative, ut numeri ad numerum proportio, IV. v. 4. Sola distinctione contenta est, neque divisionem requirit, IV. IV. 7. *et seq.* et v. 1. *et seq.* Ejus partes per se considerantur, nec se invicem trahunt, IV. IV. 4.

R.

RABBINI.

Rabbini veteres unicum Messiam agnoverunt, de stirpe Davidis, in Bethleem nasciturum, XVI. VI. 2.

RELATA.

Relata inter se conferuntur secundum aliquid sui, non secundum se tota, XII. IV. 4. Non natura, sed positione constant, VII. I. 3.

RELIGIO.

Religio variis appellatur nominibus, XV. I. 2. Quæ ad hominum etiam venerationem traducuntur. XVI. I. 4. Cultum soli Deo debitum Græci λατρείαν dicunt, Latini una voce exprimere non possunt, XV. I. 4. 5.

Religiosæ familiæ compressa cupiditate, Christiana pace maxime gaudent, XII. VII. 6.

Religiosus est Dei cultor, XV. I. 3.

REGNUM CŒLORUM.

Regnum cœlorum est Christiana sapientia, quæ ubique puris mentibus infunditur, II. X. 6.

Est verus sempiternusque bonorum omnium finis, II. XI. 1.

REMIGIUS.

Remigius Lugdunensis auctor creditur libri de tribus Epistolis, XIII. VIII. 3. In oppugnandis Carisiacensibus capitulis vehemens, de re tandem cum illis convenit, XIII. X. 6. *et seq.* et XI. 1. *et seq.* et XIII. 5.

REPROBATIO.

Reprobatio nemini causa est perditionis, *ibid.* X. 2. *et seq.* et XI.

RESURRECTIO.

Corpus resurgendo non natura, sed qualitate mutatur in incorruptionem, et spiritale, ac penetrabile efficitur, X. VI. 3. *et seq.* Pro resurrectionis fide passi martyres, factis toto orbe miraculis, eidem attestantur, XIV. XIII. 1.

Humana Christi natura propius ad divinitatis participationem resurgendo accessit, XI. VI. 1. quod ne ipsi quidem Aphthartodocetæ diffitentur, X. VI. 2. Neque tamen in divinitatem mutata est, ut Eutychiani volunt, X. VII. 1. *et seq.* Christo difficile non fuit resurgere, cum esset vitæ auctor, XIII. XVII. 8. Ad firmandam resurrectionis fidem non solus Thomas, sed reliqui etiam apostoli redivivum Christi corpus contrectarunt, III. VI. 4. 8.

REVELATIO.

Revelatio latius usurpatur a S. Augustino, quam vulgo in Scholis; pro notitia humano labore parta ex inspiratione divina, XIV. II. 11.

REX.

Rex ab Homero pastor populorum dicitur, XII. XV. 7. Necessaria regi sapientia, *ibid.* 8. aliæ regis dotes, *ibid.* Regis potestas sine justitia stare non potest, XII. XVI. 1. Regiæ potestatis origo in communitate sita est: quosque Deus reges designavit, confirmari voluit liberis populi suffragiis, XVI. VI. 14.

S.

SABBATUM.

Non quodlibet opus erat prohibitum die Sabbati, sed humanum, ad quotidianos usus destinatum, XV. VI. 8.

SABELLIUS.

Sabellius æqualis Pauli Samosateni in eamdem cum illo conspiravit impietatem; Trinitatem, et Incarnationem sustulit. Singularem in divinitate personam constituit, eam Patrem esse voluit, reliquas non personas, sed transeuntes energias esse voluit, I. III. 5.

SACERDOS.

Sacerdos mediator est inter Deum, et homines, XII. XI. 1.
Sacerdotis est preces, et sacrificia Deo offerre, XII. XI. 6. sed præcipue sacrificia, *ibid.* 8. et XII. 2. Sacrificare, et consecrare solus sacerdos potest, *ibid.* XIII. 4. et XIV. 8. *et seq.* Sacerdos indignus est qui sacrificet, nisi se viventem Deo hostiam obtulerit, *ibid.* XIII. 5. et XIV. 15.

SACRAMENTUM.

A malis ministris bona confici sacramenta possunt, XIV. II. 6.
In interpretanda illa Christi voce, Caro non prodest quidquam, Sacramentarii ducem sequuntur Nestorium, VI. XVII. ad anath. 11. Eorum futilia argumenta, X. VI. 3. et IX. 10.

SACRIFICIUM.

In sacrificio proprie dicto sacerdotii natura, et proprietas spectatur, XII. XI. 8.
Duplex sacrificium a Christo institutum memorat Origenes; alterum in terra pro hominibus; alterum in cœlo pro angelis, XII. X. 2. 5. *et seq.*
Duplex sacrificii genus agnoscunt Christiani, spiritale, quod ab omnibus offerri debet; et externum, quod a solis sacerdotibus, *ibid.* XIII. 1. *et seq.* et XIV. 5. *et seq.*
Sacrificiis et libationibus propriis minores deos gentiles colebant tanquam certorum bonorum arbitros, in quibus non penderent a summo Deo, XV. XVI. 12.

CLAUDIUS SALMASIUS.

Christi crucem execratur, XV. VII. 6. Sanctorum reliquias calumniose traducit, *ibid.* Inventæ crucis historiam a gravissimis testatam auctoribus inter fabulas haberi jubet, XV. VIII. 2.

SAMUEL.

Samuelis prophetæ ossa ex Judæa Chalcedonem translata sunt tanta episcoporum, et populorum celebritate, ut de Palæstina Chalcedonem usque jungerentur, XIV. XI. 7.

SANCTUM, SANCTITAS.

Sanctum Romanis erat, quod impune violari non poterat. Christianis, quod culpa vacat, et divinæ gratiæ splendore nitet, XI. V. 1.
Sanctitas est ab omni criminis labe immaculata puritas, *ibid.* XIV. I. 2. Positiva sanctitas est forma aliqua sanctificans; negativa, est ἀναμαρτησία, XI. VII. 1. Sanctificare, est divino cultui consecrare. Est et veram conferre sanctitatem, XI. VI. 4. Sanctitatem, qua Deus sanctus est, esse Spiritum S. quidam aiunt, Augustinus dubitat, XI. VII. 11.
Virginitas in Scripturis sanctitas appellatur, XIV. I. 2.

SANCTI.

Nonnulli aliquando videntur dubitasse, an sancti plena jam in cœlo felicitate gaudeant, XIV. XII. 18. De nostra salute sunt solliciti, quia nostri juris, et arbitrii sumus, IX. IV. 3. Sanctorum felicitatem aliena non minuit miseria, XIV XVII. 9. Sancti naturaliter non norunt quid hic agatur, sed revelante Deo, XIV. XVII. 5. et 10. Tanto plura vident in Verbo, quanto perfectius Verbum vident; nulli omnia possibilia, XI. III. 10. et IV. 2. Singuli, quod ad eorum statum pertinet, XI. III. 10.

SANCTI MEDIATORES NOSTRI.

Sancti mediatores nostri apud Deum demissis precibus opus habent, nec statim, nec omnia impetrant: Christus non necessitate precatur, quæ suo jure dare potest, XII. VIII. 12. 14. Omnes sancti mediatores nostri sunt apud Deum: sed præcipue B. Virgo, XIV. IX. 13. et X. 18.
Potentius mortui pro nobis intercedunt, quam dum nobiscum viverent, XIV. X. 8. *et seq.* Multa nobis, sed non omnia impetrant, quia indigni sumus, *ibid.* 11.

SANCTORUM ADORATIO.

Adoratio suprema nulli sanctorum defertur, sed inferior, et analogica: formalis tamen, quia participant sanctitatem divinam, XV. II. 2. Sancti dicuntur scabellum Dei, quod præcipimur adorare, XV. III. 12. Sanctorum adoratio ex veteri est Ecclesiæ instituto, XV. V. 4.

SANCTORUM RELIQUIÆ VENERANDÆ.

Sanctorum reliquiæ pignora sunt illorum pro nobis interventionis, XIV. X. 7.
Veneratio sacrarum reliquiarum ex antiqua est Ecclesiæ traditione, XIV. XIII. 8. XV. XVI. 4. in sexta Synodo probata, XIV. XI. 21.
Osores reliquiarum a basilicis refugiunt, XIV. XII. 9. Sacræ reliquiæ in altaribus conduntur, XIV. II. 13. et XII. 13.
In sacris reliquiis numerantur sanctorum corpora, ossa, cineres, vestes, etc. XV. XVI. 4. Pulvis ex Christi natali spelunca, *ibid.* 11. Christi præsepe, XV. XVII. 10.
In sacrarum reliquiarum veneratione cavendum est, ne vel non colamus veras; vel non veras colamus, XIV. XIV. 7. *et seq.*

RELIQUIARUM TRANSLATIO.

Sanctissimis episcopis revelavit Deus obscuris in locis conditas sanctorum reliquias, ut decentiorem in locum honorifice transferrentur, XIV. XI. 6. 21.

Religiosissimi quique principes suas in urbes sacras reliquias transferendas curarunt, *ibid.* 7. 10. 20. 21. Childebertus, et Clotarius Francorum reges Cæsaraugustam prope captam obsidione solvunt, data ab civibus S. Vincentii tunica, quam in Vincentianam basilicam Parisiensem transtulerunt, *ibid.* 20.

SANCTORUM BASILICÆ.

Sanctorum reliquiæ templa, eoque religionis causa venientes sanctificant, *ibid.* 3.

Ad basilicas dedicandas martyrum reliquiæ ex usu antiquo requiruntur, *ibid.* 6. et XII. 10. *et seq.* Consecrata Deo templa reliquiis martyrum amplius honorantur, *ibid.* XII. 12. In iis reponuntur, ut res augustæ, ac pretiosæ, *ibid.* XI. 5.

Eam religionem miraculis Deus approbat, XIV. XI. 14. XIV. XII. 8.

Basilicæ, et sacella in sepulcris martyrum erecta Memoriæ martyrum dicebantur, quod eorum nos oblivisci non sinant, XIV. XII. 6. *et seq.* Quodque in iis inter psallendum martyria memorentur, *ibid.* 7.

Sanctorum corpora sub altari reponuntur, *ibid.* 6. 12. et XII. 9. 10. *et seq.* Quia nusquam honorificentius poni possunt, *ibid.* XII. 13.

Ipsa martyrum sepulcra universus orbis aras esse reputat, in iisque offert Deo sacrificia, XIV. XII. 14.

FESTA SANCTORUM.

In sanctorum festis diebus illorum nobis auxilium, patrocinium, et exemplum proponitur, *ibid.* X. 18.

Natales sanctorum dies festa celebritate lætos peragere antiquissima est Ecclesiæ consuetudo, *ibid.* XI. 1. 11. 16.

Festa in honorem sanctorum instituta, eorum natalitia dicebantur, *ib.* XII. 15.

SARRACENI.

Sarraceni crucem horrent, ejusque cultores pro idololatris habent, XV. VII. 4.

SATISFACTIO.

Satisfactio est illatæ injuriæ, violatique juris compensatio, II. XIV. 3. Huic opponitur gratia, sive gratuita injuriæ condonatio, *ibid.* 2.

Satisfactio alia plena et condigna, alia arbitraria, secundum acceptationem offensi, *ibid.* 8. Offenso Deo nulla creatura plene satisfacere potest, II. XII. 6. *et seq.* et XIV. 1. *et seq.* Omnis satisfactio nostra ex Christi satisfactione efficaciam habet, II. XIV. 8.

SCEPTRUM.

Sceptrum imperii insigne pacis quoque symbolum est, XII. VI. 2. Jovis olim simulacrum : ejus deinde loco sceptrum in sanciendis fœderibus adhibuerunt, *ibid.* Sceptrum est clementiæ symbolum, *ibid.* et XV. 6.

SCRIPTURA SACRA.

In interpretanda Scriptura sacra videndum est quid veritas, quid lex divina, quid natura rerum, quid catholica fides postulet, IV. II. 1. Soli Scripturæ fidem habendam novatores censent, Conciliorum auctoritate contempta, VI. *Proth.* Negativum argumentum ex Scripturæ silentio petitum non caret auctoritate, VII. III. 8. Nefas est sacram Scripturam contra communem Ecclesiæ sensum, et Patrum consensum interpretari, XIII. XVIII. 2.

SEPULCRUM.

Sepulcra Christiani veteres juxta martyrum conditoria delegerunt ad præsidium, XIV. XI. 18. et XII. 3. *et seq.* Sepulcrum Domini a fidelibus adoratur, XV. VIII. 6. Pulvis inde collectus magno in honore quondam est habitus, XV. VIII. 7.

SEQUESTER.

Sequester a sequendo dicitur, XII. I. 1.

SERGIUS.

Sergius Syrus ex Jacobitis ortus parentibus ad Constantinopolitanam sedem evectus Monotheletarum promovit hæresim, I. XIX. 1. *et seq.*

SERVITUS.

Servitus contra naturam introducta est jure gentium, VII. VII. 1. *et seq.* et IX. 3. Est peccati pœna, VII. IX. 3. *et seq.*

Servi a servando dicti, VII. VII. 1. et IX. 3. 8.

SEVERUS.

Severus Sozopolitanus in foro versatus monasticum institutum arripuit : et ob hæresim ex monasterio est ejectus, I. XVI. 10. Henoticum recipit, et contra fidem Anastasio imper. datam, Chalcedonensem proscribit synodum, et in Catholicos sævit, *ibid.* et VIII. III. 4. Ab imperatore Justiniano damnatus, fuga supplicium antevertit, I. XVI. 11. Corrupticolarum sectam instituit, *ibid.* Acephalorum princeps est habitus, I. XVII. 2. V. II. 4. Theopaschitarum hæresim fovet, Agnoetis præest, qui ab eo Severitæ dicti sunt, I. XVII. 4.

Leonis ad Flavianum epistolam damnavit, VIII. II. 4.

Severiani multas in sectas divisi sunt, I. XVII. 4.

SIMON MAGUS.

Simon Samarites magicis artibus divinos honores a suis popularibus consecutus, Christo nomen dedit, I. IV. 2.

FAUSTUS SOCINUS.

Faustus Socinus Senensis Photinianam renovat impietatem, et Trinitatis, Incarnationisque mysteria funditus tollit, XVI. *Protheoria.* Christum nomine tenus Deum esse censet, propter excellentem functionem, XVI. I. 1.
Adversus locum ex initio Evangelii Joannis Socinus excipit, Christum Deum, Deique Verbum metonymice dici, XVI. II. 8. et III. 13. Ex Patribus, synodicisque decretis exploditur, XVI. II. 8. *et seq.* Alia ejusdem exceptio, XVI. III. 5.
In interpretando initio Evangelii Joannis magistri vestigiis hæret Socinianus Schlictingius, XIV. III. 5. 6. Indeque ad impugnandam Christi divinitatem argumenta petit, XVI. IV. 1. 4.
Incarnationis mysterium ad humanæ rationis calculos Socinus, et Socinianus Volkellus exigit; et incredibile esse pugnat multis rationibus, quæ proponuntur, et solvuntur, XVI. V. 1. *et seq. toto capite.*

SOPHRONIUS.

Sophronius monachus Monotheletarum princeps Cyprum Alexandrinum, et Sergium Constantinopolitanum ab unius in Christo voluntatis professione deterrere conatur, I. XIX. 3. Factus Hierosolymitanus patriarcha synodum cogit, in eaque duas Christi operationes asserit, I. XIX. 4.

SPIRITUS.

Spiritus non circumscribitur, sed definitur loco; quia in duobus simul locis esse, vel operari non potest, X. VIII. 11.

SPIRITUS SANCTUS.

Spiritum sanctum eamdem cum Patre, et Filio personam esse Sabellius credidit, Paulus Samosatenus non personam, sed transeuntem efficientiam, et gratiam, I. III. 9. VII. VIII. 4. Marcellus Ancyranus productionis extensionem esse docuit, I. III. 6. IX. 11.
Filii famulum Eunomius fecit, XIV. III. 4. Nefarium hominem Bonosiani, *ibid.* 6.
Spiritum S. a solo Patre procedere Nestorius docuit; ex eoque Theodoretus, I. V. 9. VI. XVII. ad anath. 9. Spiritum S. in Christum columbæ specie delapsum corpus ex aquis sumpsisse, mortemque obiisse putavit Manichæus, V. IV. 4. Spiritum S. res corporeas, et mentis expertes attingere negavit Origenes, XIV. XII. 14.
Spiritum S. non connumerari personis divinis, iisque minime esse æqualem quidam hæretici crediderunt, VI. III. 6. Eumdem creaturis annumerasse Dionysius Alexandrinus visus est, VII. VI. 11.
Spiritus S. non est pater Christi, VII. V. 1.
Spiritum S. Deum esse, personis æqualem ceteris, veteres ex eo probant, quod non movetur ab alio; sed quæ vult per se operatur, VII. XII. 19. Ex sanctificatione Christi, XI. VIII. 4. Ex una cum Patre, et Filio adoratione, XV. III. 10.
Unctio Christi Spiritui S. tribuitur, quia ex divina charitate procedit, XI. VIII. 5.
Advocati munus exercet Spiritus sanctus gratia, consilio, et sua luce nos juvando, XII. VIII. 2.

STANCARUS.

Stancarus Mantuanus Osiandri novam hæresim acrius insectando, in contrariam incidit, *ibid.* III. 2.

Στήλη.

Est columella humani capitis effigiata specie, ad quam tabulæ appendebantur, XV. IV. 4.

STOICI.

Humanas affectiones, etiam inculpatas ex sapiente tollebant, XI. X. 5. Deteriorem omni vitio ἀπάθειαν eidem tribuebant, XI. XI. 8.

SUBSISTENTIA.

Subsistentiæ nomen distinctioni personali Ecclesia tribuit, contra errorem Sabellii, V. VII. 10. Ex natura, et existendi modo coalescit, *ibid.* 9. Subsistentia in actu primo est essentialis substantiæ, V. VIII. 4. Subsistentia non est agendi principium; sed conditio, sine qua substantia non ageret, VIII. II. 4.

SUBSTANTIA.

Substantia, Græcis οὐσία, est res per se primo subsistens, non in alio, nec propter aliud, II. III. 9. A subsistentia differt, *ibid.* Substantia dicitur, quod substet accidentibus, *ibid.* 12. Non fit ex substantiis actu, III. X. 6. Potest tamen substantia ad alterius complementum assumi, IV. XIII. 6.

SUPERSTITIO.

Superstitio vitii nomen est religioni oppositum, XV. I. 5.

SUPPOSITUM.

Suppositum est natura singularis per se subsistens, VIII. II. 1.

SIMEON.

Simeon Stylites Eudociam imperatricem ab Eutychianis in errorem inductam, ab eo revocat, I. XVI. 2.

FIDEI SYMBOLUM.

Non eodem omnes Ecclesiæ utuntur fidei symbolo in divinis mysteriis, XIII. XV. 4.

T.

TARASIUS.

Oblatam Constantinopolitani patriarchatus dignitatem, non prius admisit Tarasius, quam de cogenda synodo ad sacras imagines restituendas fidem interponerent Imperatores, XV. XI. 3.

TEMPLUM.

Templum est ædificium divino numini consecratum, VII. XI. 1. Templis abstinuerunt initio Christiani; nonnulli ut illicitis : omnino tandem adhibenda esse Ecclesia judicavit, XV. XIII. 1. Ad latriæ cultum pertinent, solique Deo consecrantur, *ibid.* II. 6. 9. Idolorum templa diruenda primum, post expianda, et vero Deo consecranda catholici Patres judicarunt, XV. XIII. 3. Christiani templum sunt Spiritus sancti, VII. X. 1. Præcipuo, et singulari jure Christi humanitas Dei templum est : tum B. Virgo; reliqui deinde Christiani, *ibid.* VII. 12. Sancti dicuntur Dei templa, quia divinis obsequiis consecrati, multiplici virtutum fulgent ornatu, *ibid.* XI. 1. 2.

TENTATIO.

Tentationes, quandiu voluntatis consensum antecedunt, nec in laude ponuntur, nec in vitio, IX. II. 14. Tentationum gradus triplex, suggestio, delectatio, et consensus, XI. XI. 12.

THALELÆUS.

Thalelæus eremita, everso dæmonum templo, victoribus martyribus templum erigit, XIV. X. 16. et XII. 9.

THECLA.

Thecla paratum sibi ignem signo crucis consignata ingreditur, et illæsa superat, XV. X. 5. Ejus sepulcrum commune totius orbis propitiatorium fuit, et publicæ medicinæ cœlestis officina, XIV. XI. 17.

THEODORA.

Theodora Augusta Theodosium Eutychianum in Alexandrinam sedem intrudit, I. XVI. 12.

THEODORETUS.

Theodoretus Nestorio impense favit, et conciliabuli Ephesini pro Nestorio contra Synodum œcumenicam magna pars fuit, I. VIII. 8. VI. XI. 5. Pro Theodoro Mopsuesteno stili acie contra Cyrillum pugnat, I. XI. 8. Et pro Nestorio, I. XVIII. 7. *et seq.* Quæ illius scripta in quinta Synodo damnata sunt, *ibid.* 13. VI. XVI. 5. Ab Dioscoro in latrocinali synodo Ephesina deponitur, I. XIII. 7. In Cyrillo impugnando Nestorianam non probavit hæresim, sed medium locum invenit, in quo pro veritate contra veritatem pugnaret, VI. XVII. ad Anath. 1. Redintegrata cum Cyrillo gratia, eum impense vivum mortuumque celebravit, VI. XI. 3. Ejusque auctoritate Eutychianam impugnavit hæresim, *ibid.* 4. et ad repellendas Dioscori calumnias, ejus benevolentiæ testimonio se tuetur, *ibid.* Non pauca Theodoreti opera Athanasio inscripta sunt, X. VII. 1.

THEODORUS PAPA.

Theodorus papa de abolenda Ecthesi, et Monotheletarum comprimenda hæresi sollicitus, synodicas litteras ad Paulum patriarcham Constantinopolitanum misit; Pyrrhi causam examinari jussit, ipsumque Romam mitti ad causam dicendam, I. XIX. 7.

THEODORUS MOPSUESTENUS.

Theodorus Antiochiæ summo genere, et in amplis opibus natus, Diodori Tarsensis auditor fuit, I. XI. 1. De Christi divinitate perverse sensit, Nestorioque auctor nefandi dogmatis fuit, I. VII. 3. Iterum ob prolatam publice blasphemiam lapidibus a populo appetitus, addictorum sibi præsulum studio tantæ Orientalibus venerationi fuit, ut publicis in Ecclesiis acclamationibus celebraretur illius fides, I. XI. 11. Negavit Deum alio, quam bonæ voluntatis nexu cum homine Christo sociatum, *ibid.* III. III. 6. VII. X. 9. Christum ignorantia laborasse dixit, XI. 1. 3. et ceterorum more progressu temporis profecisse, XI. II. 2. Mariam negavit Θεοτόκον, I. XI. 10. *et seq.*

THEODORUS CÆSARIENSIS.

Theodorus Cæsareæ in Cappadocia episcopus studiosus Origenis, fautorque Acephalorum, quo dolorem ulcisceretur, de damnatis ab imperatore Justiniano Origenis erroribus, tria capitula proponit, adversus Theodorum Mopsuestenum, ejusque fautores Theodoretum, et Ibam Edessenum, I. IX. 7. Eorum damnationem impetrat, spe Justiniano facta, damnatis illis, Acephalos ad Ecclesiæ pacem illico redituros, *ibid.* XVIII. 8. A Vigilio papa excommunicatus, in gratiam et communionem ab eodem admittitur, *ibid.* XI. 12.

THEODORUS PHARANITES.

Theodorus Pharanites in Arabia episcopus auctor hæresis Monotheletarum a multis est habitus, I. XXI. 7. Cyro Alexandrino de illa vulganda deliberanti stimulos addit, I. XIX. 2. Christi carnem veram, ac solidam non credidit, I. XXI. 3. Eam mole corporea caruisse docuit, X. III. 2. A Martino papa in Lateranensi concilio damnatus est, I. XIX. 8.

THEODOSIUS IMPERATOR.

Theodosius imperator cum mandasset instaurari synagogam Judæorum, intercessit Ambrosius, compulitque revocare mandatum, XII. XIV. 3.

Lege lata catholicis episcopis mandavit Ecclesias tradi, I. X. 5.

Nestorium ad thronum Constantinopolitanum Theodosius junior evexit, I. VII. 2. Eumdem a fide catholica recedentem, et prava docentem in Ephesino concilio causam dicere jubet, I. VIII. 1.
A Chrysaphio eunucho Eutychis fautore in Flavianum commovetur : et iniquius cum illo agit, I. XIII. 4.
Theodosius monachus in principibus Eutychianæ hæresis numeratur, I. XVI. 1.
Theodosius ex Acephalorum colluvie Theodoræ Augustæ favore Alexandrinam sedem occupat, *ibid.* 16.

THEODOTUS.

Theodotus coriarius Byzantinus in persecutione fidem ejurat ; et ne Deum negasse videretur, Christum merum hominem esse docet, I. II. 8.
Theodotus Trapezita Coriarii discipulus, ad magistri impietatem addidit, Christum inferiorem esse Melchisedecho, hæresique Melchisedecianorum dedit initium, I. II. 9.

THEOLOGIA.

Omnis de Deo tractatio in Theologiam, et œconomiam dividitur, IV. I. 1. Quæ de divina natura pressius SS. Patres dixerunt, Scholastica Theologia disertius explicat, VI. III. 6. Non est theologicæ gravitatis, sine Scripturæ auctoritate, aliisque fidei regulis, de abstrusis quæstionibus divinare, XII. X. 9.

THEOPASCHITÆ.

Petrus fullo, sive Cnapheus, appendice ad Trisagion addita, Theopaschitarum impietatem in Eutychianam professionem palam invexit, I. XVI. 5.

THRACES.

Primi Thraces divinitatis notitiam invenisse dicuntur : unde θρησκεύειν, quod est religiose Deum colere, ab iis deductum est, XV. I. 3.

TIMOTHÆUS.

Timothæus Solofaciolus Protherio Alexandrino suffectus, I. XVI. 4.
Timothæus Ælurus presbyter Alexandrinus a Protherii Alexandrini episcopi, Dioscoro suffecti, communione recedit, in eumque seditionem movet, *ibid.* 2.
A Zenone imperatore meritas pœnas metuens, Alexandria fugit, et veneno suppliciorum acerbitatem antevertisse fertur, XI. XVI. 6.

TRADITIO.

In fidei quæstionibus ad Ecclesiæ catholicæ traditionem recurrendum est, eaque a Patribus repetenda, VII. II. 1.
Multa sunt in Ecclesiæ usu non scripta, quæ ex antiqua traditione auctoritatem habent, XV. X. 1.

TRAJANUS.

Trajani ob præclara quædam facta salutem apud inferos consecuti fabulam Damascenus in argumentum trahit, plurimos a Christo descendente ad inferos fidem, et salutem accepisse, XIII. XVIII. 10.

TRÍNITAS.

Trinitatis mysterium paucis antiquitus cognitum, per se, suosque Christus palam tradidit, et velut novæ militiæ tesseram, usitatissimo allegavit Sacramento, II. X. 12. Eam fidem ab apostolis traditam Patres asserunt, et sine ulla ambiguitate profitentur, XVI. II. 6. IX. 10. Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, tres in una simplici natura personas, et hypostases catholici theologi agnoscunt ; veteres satis habuerunt tres in una essentia dicere, II. III. 10.
Trinitas personarum nomen est, non naturæ, V. X. 13. Personarum numerus non est auctus accessione humanæ naturæ ad personam Verbi, III. XIV. 3. V. X. 13. Trinitatis, et Incarnationis comparatio, V. VI. 3. In Deo persona idem est cum natura, ratione differt, V. I. 3. 5. Personarum differentia nullam inducit divisionem, nec potest seorsim a Patre Filius, aut Spiritus S. cogitari, VI. IX. 9. Relativæ proprietates sunt in Deo substantivæ, III. XIV. 3. Trium personarum in una, et individua divinitatis unitate distinctio nusquam melius, quam in homine, divinitatis imagine repræsentatur, VI. III. 4. *et seq.*
Tota Trinitas natura sua sancta est, XI. VIII. 7. *et seq.*
Invidia conflata Catholicis de inducta in Trinitatem quaternitate, merum est convicium, V. X. 1. XII. 13.

TRISAGIUM.

Constantinopolitanis inusitato terræ motu attonitis, et urbe relicta divinam clementiam implorantibus, puer e media raptus multitudine in cœlum tollitur, cœlitesque carmen illud ingeminantes audit, Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis, V. IV. 2.

TRITHEITÆ.

Tritheitarum Severus auctor, et secundum illum Joannes Philoponus tres in Deo naturas, totidemque deos dicere maluit, quam duas in Christo naturas, et unam hypostasim, I. XVI. 14. In eam impietatem prolapsi sunt, quod hypostasim a natura nollent distinguere, IV. III. 2. et VII. 2.

V.

VALENTINUS.

Valentinus Ægyptius genere, Theodadis Pauli apostoli discipuli auditor fuisse dicitur. Ex Hesiodi theogonia triginta deos in Christianam professionem invexit, quos æonas nominavit, I. IV. 5.

VALENTINA SYNODUS.

Valentina synodus ex tribus coacta provinciis, sex canones edidit contra capitula quatuor Carisiacensis concilii, XIII. VIII. 4.
Quæ non satis considerate pro hæreticis damnavit, *ibid.* XI. 7.

UBIQUISTÆ.

Hæresis Ubiquistarum Eusebium nonnulli auctorem faciunt, ex pseudepigrapha ejus epistola, X. VII. 2. XV. XVIII. 3. Ex Apollinaristarum, et Eutychianorum fonte profluxit, X. VII. 5.
Ubiquistarum amentiam græci Patres unanimi consensu damnant, X. VIII, *toto capite*. Eamdem valide impugnant latini Patres, X. IX. *toto capite*. Argumentis theologicis demonstratur immensitatem Christi humanitati convenire non posse, X. X. 1. *et seq.*

DEUS VERBUM.

Deum Verbum, sive personam Filii, sanctum Dei Spiritum veteres quidam appellant, V. XVI. 4. Deum Verbum, a Dei filio naturali veteres hæretici distinxerunt, VII. II. 8. Verbi persona non est sola relativa proprietas, sed præcipue natura, *ibid.* 6.
Verbi generatio sempiterna non finitur, aut interrumpitur, *ibid.* Verbum merum Patris administrum, et instrumentum Ariani faciebant, VII. XIII. 3.

VERITAS.

Adversantium contentione, tanquam lima polita veritas magis splendet, XII. III. 1. Vera auctoris sententia vix intelligi potest ex iis, qui ipsum refellunt; qui ut bona fide agant, non illius tantum dicta referunt, sed quæ ex ejus dictis argumentando colligunt, XIII. VIII. 5.

VIGILANTIUS.

Vigilantius sanctorum invocationem, intercessionem, reliquiarum venerationem, etc. iisdem, quibus hodierni Hagiomachi, impugnavit argumentis, XIV. X. 10.
Cultores sacrarum reliquiarum, cinerarios, et idololatras appellabat, XIV. XI. 7. et XIV. 3.

VIGILIUS PAPA.

Vigilius data, Theodoræ Augustæ fide de sancienda Monophysitarum perfidia, ejus auxilio Sylverii papæ superstitis sedem invasit, VI. XIII. 12. Legitimis creatus suffragiis, edicto Justiniani subscripsit, quo errorum Origenis aliquot capita damnabantur, I. XVIII. 7.

VINCENTIUS MARTYR.

Datianus præfectus irrito conatu prohibere voluit, ne in Christianorum manus Vincentii martyris corpus veniret, Deo pro sui servi gloria ingentibus certante miraculis, XIV. XI. 14.

VIRGINITAS.

Virginitas ab Apostolo sanctitas dicitur, XV. I. 2. Matrimonium virginitati Jovinianus æquavit, XIV. III. 5. Nulli majora Deus, quam virginitati præmia proposuit, *ibid.* 11. Maria prius virginitatem vovit, quam sciret se Christum parituram: maluitque Deus probare, quam imperare virginitatem, XIV. IV. 6. Virginitas est ab omni vacua libidine carnis, animi, et corporis integritas, XIV. V. 1. Signaculum virgineum est integritas carnis, quæ nuptiali opere delibatur, XIV. V. 1. Virginum sigillum servatæ, vel amissæ virginitatis fidem facit; quod dum explorant obstetrices, nonnunquam violant. Non solvitur menstruis muliebribus, XV. II. 9.

VITALIS.

Vitalis Antiochenæ Ecclesiæ presbyter indigne ferens se a Flaviano collega suo contemni, ad Apollinaris partes transit, multosque secum abducit opinione virtutis, I. VI. 1.

UMBRA.

Umbra veteribus inane fuit mortui simulacrum, ejus vultum, cicatrices, etc. referens, quod ad inferos descendebat, magnorum virorum animalibus in cœlum evolantibus, XIV. XI. 12.

UNCTIO.

Visibili unguento baptizati unguntur ad significandam invisibilem Christi unctionem, XI. VIII. 1. Interior unctio est charitas, et Spiritus S. *ibid.* Apud Judæos soli primum reges, ac sacerdotes unctione, post etiam prophetæ sunt inaugurati, XI. IX. 3. et 4.

UNITIO, ET UNUM.

Unitio ab uno deducta, est rerum disjunctarum ad mutuam conjunctionem concursus, III. I. 4. Quale est unum, talis est, quæ illud effecit, unitio, VI. II. 6. Proprie dicta unitio efficit unum per se, *ibid.* VI. V. 2. Unionem pro unitione scholæ usurpant, III. II. 1. Veteres pro unitate usurparunt, *ibid.* et 2. Tot sunt unitionis modi, quot unitatis, III. I. 4. *et séq.* Unitio fit decem modis, *ibid.* 5. *et seq.* Unum ex duobus fit multis modis, III. VI. 1. et IX. 4. Unus personam significat, unum naturam, V. II. 14. VI. X. 1. Unitas est singularitas, III. II. 4.

VOCES.

In usu vocum, notionis potius, quam dictionis habenda est ratio, III. II. 19. VII. X. 13. VII. XIII. 8. In admittendis, rejiciendisque vocibus maxime spectarunt Patres, quo sensu ab hæreticis acciperentur, III. II. 11.

VOLUNTAS.

Voluntatis nomine facultatem ipsam appetiti-

vam, et ejus actionem Latini appellant, IX. I. 1. Voluntas ad bonum in genere determinata, natura est : ad boni prosecutionem media consulto prosequens, est liberum arbitrium, *ibid.* et IX. VII. 2. et VIII. 1. Inter intentionem et prosecutionem multi actus medii intercedunt, IX. I. 6. In quibus voluntas non est ad unum determinata, IX. II. 1. Est proxima regula humanæ actionis, *ibid.* 9. Propria, et essentialis naturæ intelligentis, IX. VI. 11. et 12. Verbum, volo, imperativo caret, quia voluntas est sui juris, IX. V. 8. Voluntas naturalis inest omnibus ratione utentibus citra deliberationem, IX. VII. 3. *et seq.*

VOTUM.

Quod ex se licitum erat, nuncupato voto, fieri sine sacrilegio non potest, XIV. IV. 10.

X.

XENAIAS.

Xenaias Persa conditione servus primus in sacras imagines impietatis vexillum sustulit, XV. VII. 1. et XI. 2. Dominum fugiens, Antiochiam venit, nefariaque docuit ob quæ ab Calendione pulsus, a Petro Cnapheo Hieropolitanus episcopus factus est ; nec ante ordinationem, neque post illam baptizatus, XV. XI. 2.

Z.

ZENO.

Zeno dux Orientis ab imperatore Leone factus, Eutychianis favet, I. XVI. 5.

FINIS INDICIS RERUM MEMORABILIUM.

INDEX

LOCORUM SCRIPTURÆ

QUÆ IN TRACTATU DE INCARNATIONE VERBI ILLUSTRANTUR ET EXPLICANTUR.

EX VETERE TESTAMENTO.

GENESI.

Gen. 3. 20. Eo quod mater esset cunctorum viventium, XIV. IX. 4.

Gen. 3. 22. Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, II. VIII. 4.

Gen. 22. 18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes, II. X. 10.

Gen. 49. 9. 10. Catulus leonis Juda, etc. Non auferetur sceptrum de Juda, XVI. VI. 4. *et seq. reliquo capite*, XVI. 7. *toto capite*.

Gen. 49. 10. Et ipse erit expectatio gentium, II. X. 10.

EXODO.

Exod. 13. 2. Omne primogenitum, quod aperit vulvam, XIV. V. 4. *et seq.* XIV. VI. 1. *et seq.*

Exod. 20. 2. Ego sum Dominus Deus tuus, etc. Non habebis Deos alienos, etc. XV. V. 3. *et seq.* XV. VI. 1. *et seq. toto capite.*

DEUTERONOMIO.

Deut. 30. 19. Testes invoco hodie cœlum, et terram, quod proposuerim vobis vitam, et mortem, IX. II. 4. *et seq. reliquo capite.*

I. REGUM.

1. Reg. 2. 36. Ut comedam bucellam panis, XII. XIV. 5.

JOB.

Job. 14. 21. Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget, XIV. XVII. 6. et 10.

PSALMIS.

Psalm. 2. 6. Ego autem constitutus sum rex, XII. XV. 1. *et seq.*

Psalm. 2. 8. Postula a me, et dabo tibi gentes, II. X. 10. *et seq.* XVI. IX. 6.

Psalm. 13. 3. et 52. 4. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, II. XIV. 1. et XVII. 2. *et seq.*

Psalm. 15. 10. Non derelinques animam meam in inferno, XIII. XV. 2. et XVI. 2. *et seq.*

Psalm. 17. 12. Posuit tenebras latibulum suum, I. I. 1.

Psalm. 21. 1. Deus, Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti? XII. XIX. 1. *et seq. toto capite.*

Psalm. 21. 28. Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ, II. X. 10. *et seq.* XVI. IX. 7.

Psalm. 48. 8. Frater non redimit, redimet homo, II. XIII. 1. *et seq.*

Psalm. 48. 8. Non dabit Deo placationem suam, XII. IX. 4. *et seq.*

Psalm. 67. 5. Iter facite ei, qui ascendit super occasum, II. V. 1.

Psalm. 67. 29. Manda, Deus, virtuti tuæ, II. IX. 7.

Psalm. 67. 34. Qui ascendit super cœlum cœli, II. V. 1.

Psalm. 71. 1. Deus, judicium tuum regi da, XII. XVI. 1.

Psalm. 71. 7. Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, XII. VII. 1. *et seq.*

Psalm. 71. 11. Et adorabunt eum omnes reges terræ, II. X. 10. *et seq.*

Psalm. 77. 25. Panem angelorum manducavit homo, II. VIII. 5.

Psalm. 87. 5. Inter mortuos liber, XIII. XVII. 2.

Psalm. 98. 5. Adorate scabellum pedum ejus, XV. III. 5. 10. 11. *et seq.*

Psalm. 109. 4. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, XII. XI. 2. et XII. 4. *et seq. reliquo capite.* XV. XV. 2. *et seq.*

Psalm. 118. 64. Misericordia tua, Domine, plena est terra, XIII. II. 13.

PROVERBIIS.

Prov. 8. 22. Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua, II. XI. 8. et XVII. 9. 12. VII. VI. 4.

Prov. 9. 1. Sapientia ædificavit sibi domum, VII. X. 1. *et seq.*

ECCLESIASTE.

Eccl. 5. 17. Bonum, ut comedat quis, et bibat, XII. XIV. 5.

CANTICO CANTICORUM.

Cant. 2. 14. Ostende mihi faciem tuam, II. XI. 8.

ECCLESIASTICO.

Eccli. 15. 17. Apposui tibi aquam, et ignem : ad quod volueris porrige manum tuam, IX. III. 7. *et seq.* IX. IV. 17.

ISAIA.

Isa 1. 19. Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis, IX. II. 4. et 13.
Isa. 2. 2. Fluent ad eum omnes gentes, II. X. 10. *et seq.* XVI. IX. 8.
Isa. 2. 4. Non levabit gens contra gentem gladium, etc. XII. VII. 1. *toto capite.*
Isa. 11. 2. Et requiescet super eum Spiritus Domini : Spiritus Sapientiæ, et intellectus, XI. II. 5. *et seq.* XI. VIII. 3. et XII. 8. *et seq.*
Isa. 42. 6. Dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, II. X. 11.
Isa. 53. 4. Vere languores nostros ipse tulit, XVI. X. 6.
Isa. 53. 6. Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum, XII. IX. 1. *et seq.*
Isa. 53. 10. Si posuerit pro peccato animam suam, XII. IX. 2.
Isa. 54. 13. Universos filios tuos doctos a Domino, II. X. 3.
Isa. 55. 4. Ecce testem populis dedi eum : ducem ac præceptorem Gentibus, II. X. 2. *et seq.* XVI. IX. 9.
Isa 61. 1. Spiritus Domini super me, etc. II. X. 3. *et seq.*

HIEREMIA.

Hier. 18. 6. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, XIII. X. 5.
Hier. 31. 31. Et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, XVI. IX. 1. *et seq.*

EZECHIELE.

Ezech. 18. 23. Numquid voluntatis meæ est mors impii? XIII. I. 10.
Ezech. 44. 2. Porta hæc clausa erit, XIV. VI. 6. et 10.

DANIELE.

Dan. 9. 25. Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades, etc. XVI. VIII. 2. *et seq. reliquo capite.*

JOELE.

Joel. 2. 28. Effundam Spiritum meum. XI. VI. 6.

MICHEA.

Mich. 4. 2. Fluent ad illum populi, II. X. 10. *et seq.* XVI. IX. 8.
Mich. 5. 2. Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis, XVI. III. 8. *et seq.*

AGGÆO.

Agg. 2. 7. Et veniet desideratus cunctis gentibus, XVI. X. 7.

ZACHARIA.

Zach. 9. 9. Ecce rex tuus veniet tibi justus, et Salvator, etc. XVI. X. 7.

MALACHIA.

Mal. 1. 10. Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum; et munus non suscipiam de manu vestra, etc. XII. XII. 9. 12. *et seq.* XVI. IX. 2. *et seq.*

EX NOVO TESTAMENTO.

MATTHÆO.

Matth. 1. 20. Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est, VII. V. 1. *et seq.*
Matth. 1. 25. Et non cognoscebat eam, donec peperit, XIV. III. 7. 10. et 14.
Matth. 3. 17. Hic est filius meus dilectus, VII. I. 6. et IV. 7. et V. 14.
Matth. 4. 10. Dominum Deum tuum adorabis, etc. XV. II. 5. *et seq.* XV. V. 7.
Matth. 11. 3. Tu es, qui venturus es? XIII. XVII. 5. et 10.
Matth. 12. 48. Quæ est mater mea? XIV. I. 4. *et seq.*
Matth. 18. 11. Venit Filius hominis salvare quod perierat, II. XVII. 7. *et seq.* V. XI. 9. *et seq.*
Matth. 20. 23. Non est meum dare vobis, XIII. I. 3.
Matth. 20. 28. Dare animam suam redemptionem pro multis, XIII. II. 4.
Matth. 23. 9. Patrem nolite vocare vobis super terram, XV. V. 9.
Matth. 23. 10. Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est Christus, II. X. 3.
Matth. 26. 37. Cœpit contristari, et mœstus esse, VIII. IX. 4.
Matth. 26. 39. Si possibile est, transeat, etc. IX. 6. 1. *et seq.* et IX. 7. *et seq.*
Matth. 26. 41. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, II. XVI. 9.

MARCO.

Marc. 10. 18. Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus, II. X. 5.
Marc. 13. 32. De die autem illa nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque Filius hominis, XI. I. 7. *et seq. reliquo capite.*

LUCA.

Luc. 1. 33. Regni ejus non erit finis, XII. XVIII. 9. 13. *et seq.*
Luc. 1. 34. Quomodo fiet istud? XIV. I. 8. et IV. 1. *et seq.*
Quoniam virum non cognosco, XIV. III. 9. *et seq.* et IV. 1. 5. *et seq.*

Luc. 1. 35. Spiritus sanctus superveniet in te, VII. v. 3. XIV. II. 5.
Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei, V. XVI. 5. *et seq.* VII. I. 5. et III. 2. XI. V. 1. et VII. 4. *et seq.*
Luc. 2. 35. Tuam ipsius animam pertransibit gladius, XIV. I. 3. *et seq.*
Luc. 2. 52. Jesus proficiebat sapientia, XI. II. 2. *et seq. toto capite.*
Luc. 22. 42. Non mea voluntas, sed tua fiat, IX. VI. 1. 4. *et seq.* et IX. 2. *et seq.*
Luc. 22. 43. Apparuit autem illi Angelus, II. III. 13.

JOANNE.

Joan. 1. 9. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, XIII. I. 3. 4. *et seq.* et III. 4. *et seq.* et V. 6.
Joan. 1. 12. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, IX. IV. 11. *et seq.*
Joan. 1. 14. Et Verbum caro factum est, II. VIII. 5. et XI. 14. IV. II. 1. *toto capite.* VII. I. 6. XVI. I. 5.
Joan. 1. 14. Et habitavit in nobis, IV. II. 5. et XIII. 7. VII. XI. 8. *et seq.* XII. XVIII. 13. Et vidimus gloriam ejus, II. XVI. 2. *et seq.*
Joan. 1. 16. De plenitudine ejus nos omnes accepimus, XII. X. 8.
Joan. 1. 29. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, XIII. II. 13. *et seq.*
Joan. 2. 4. Quid mihi et tibi est, mulier? XIV. IV. 9. *et seq.*
Joan. 2. 19. Solvite templum hoc, VII. X. 1. et XI. 13.
Joan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, III. XI. 5. IV. XV. 9. X. IX. 3. *et seq.*
Joan. 3. 34. Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, XI. III. 2. *et seq.* et VI. 5. *et seq.*
Joan. 5. 22. Neque enim Pater judicat quemquam, XII. XVI. 5.
Joan. 5. 30. Non possum a meipso facere quidquam. XI. X. 5.
Joan. 6. 52. Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, XII. XIV. 9.
Joan. 6. 58. Et qui manducat me, vivet propter me, X. II. 2.
Joan. 6. 64. Caro non prodest quidquam, X. II. 5. *et seq.*
Joan. 8. 28. A meipso facio nihil, XI. VII. 1. *et seq.*
Joan. 8. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato? XI. X. 7. *et seq.*
Joan. 8. 58. Antequam Abraham fieret, ego sum, III. XI. 7.
Joan. 9. 38. Et procidens adoravit eum, XV. IV. 3.
Joan. 10. 18. Potestatem habeo ponendi eam, IX. VIII. 6. *et seq.*
Joan. 11. 33. Turbavit seipsum, VIII. XII. 2.
Joan. 11. 51. Moriturus erat pro gente : et non tantum pro gente, XIII. V. 6.
Joan. 12. 27. Nunc anima mea turbata est, VII. I. 2. VIII. VIII. 12.
Joan. 12. 47. Ego non judico, XII. XVI. 5.
Joan. 14. 6. Ego sum via, II. IX. 3.
Joan. 14. 27. Pacem relinquo vobis, XII. VI. 1. *et seq.*
Joan. 14. 28. Pater major me est, VI. III. 13.
Joan. 14. 30. Princeps mundi hujus, II. V. 11.
Joan. 17. 6. Manifestavi nomen tuum, II. X. 12. *et seq.*
Joan. 17. 19. Et pro eis sanctifico meipsum, XI. VI. 4. *et seq.* et VII. 3. *et seq.*
Joan. 17. 21. Ut omnes unum sint, II. VIII. 7. *et seq.*
Joan. 17. 13. Ego in eis, et tu in me, XII. I. 15.
Joan. 20. 26. Venit Jesus januis clausis, X. VI. 4. 5. *et seq.*

ACTIBUS.

Act. 10. 38. Quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto, XI. VIII. 1. *et seq.*

EPISTOLA AD ROMANOS.

Rom. 1. 3. De filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, III. VI. 5. V. XVI. 9.
Rom. 1. 4. Qui prædestinatus est filius Dei, XI. XIII. *toto capite,* XIV. XIV. *toto capite.*
Rom. 3. 23. Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei, II. XIV. 1.
Rom. 5. 8. Cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est, XIV. II. 4.
Rom. 5. 10. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo, II. XI. 14.
Rom. 5. 14. Regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, XIII. XVIII. 7.
Rom. 5. 17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, XII. IX. 3. *et seq.*
Rom. 8. 3. Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, XI. XI. 3. *et seq.* XIV. II. 2. *et seq.*
De peccato damnavit peccatum, XII. VI. 14. *et seq.*
Rom. 8. 29. Quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, II. XI. 6. *et seq.* XI. VII. 12.
Rom. 8. 13. Si Deus pro nobis, quis contra nos? XI. XI. 13.
Rom. 11. 6. Si autem gratia, jam non ex operibus, XI. VI. 1. *et seq.*
Rom. 12. 5. Multi unum corpus sumus in Christo, II. VIII. 7.
Rom. 14. 15. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est, XIII. II. 2.

AD CORINTHIOS.

I Cor. 1. 21. Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum : placuit Deo, etc. II. XVI. 3.
I Cor. 1. 30. Qui factus est nobis sapientia, II. IX. 8. *et seq.*
I Cor. 4. 21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, etc. IX. IV. 17.
I Cor. 6. 16. Qui adhæret Domino, unus spiritus est, III. III. 9.
I Cor. 7. 34. Ut sit sancta et corpore, et spiritu, XIV. I. 2.

I Cor. 8. 6. Unus Dominus Jesus Christus, III. II. 8.
I Cor. 11. 3. Caput Christi Deus, VII. 4. 8. et VI. 4.
I Cor. 15. 28. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, etc. II. VIII. 7. XII. XVIII. 13.
II Cor. 5. Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, II. VIII. 11. XIII. III. 5.
II Cor. 5. 19. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, II. XIII. 2.

AD GALATAS.

Gal. 2. 20. Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me, XIII. II. 2. *et seq.*
Gal. 3. 20. Mediator autem unius non est, XII. I. 7. *et seq.*
Gal. 4. 4. Ubi venit plenitudo temporis, etc. II. VI. 20. V. XIV. 8. *et seq.* V. XVI. 5. *et seq.*
Gal. 5. 6. Fides, quæ per charitatem operatur, VIII. XII. 16.

AD EPHESIOS.

Ephes. 1. 10. Instaurare omnia in Christo, II. 7. 1. *toto capite*, XII. X. 3. 7. *et seq.*
Ephes. 1. 22. Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, II. VIII. 7.
Ephes. 2. 3. Eramus natura filii iræ, III. IV. 3. *et seq.*
Ephes. 2. 6. Conresuscitavit, et consedere fecit, etc. II. VIII. 11.
Ephes. 2. 13. Vos, qui aliquando eratis longe, etc. II. VIII. 5. XII. 2. 7.
Ephes. 2. 14. Ipse enim est pax nostra, XII. II. 7. et VI. 1. *et seq.*
Ephes. 4. 10. Qui descendit, ipse est, et qui ascendit, VII. II. 8. XIII. XVII. 3. 5. et XVIII. 9.
Ephes. 4. 15. Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus : ex quo totum corpus compactum, etc. XII. XVII. 8. *et seq.*
Ephes. 5. 23. Christus est caput Ecclesiæ, XII. XVII. 1. *et seq.*
Ephes. 5. 26. Mundans lavacro aquæ in Verbo vitæ, VII. I. 4.

AD PHILIPPENSES.

Philip. 2. 6. Qui cum in forma Dei esset, etc. exinanivit semetipsum, formam servi accipiens, III. VI. 5. IV. XV. 2. V. XI. 4. *et seq.* VII. VII. 3. *et seq.* VII. VIII. 3. *et seq.*
Philip. 2. 9. Propter quod et Deus exaltavit illum, XV. IV. 2.
Philip. 3. 15. Si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit, XIV. II. 11.

AD COLOSSENSES.

Col. 2. 3. 9. In quo sunt omnes thesauri, etc. in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, VII. XI. 2. *et seq.* VIII. XII. 17. XII. XVII. 3.
Col. 2. 10. Qui est caput omnis principatus, XII. XVII. 4. *et seq.*
Col. 2. 19. Et non teneas caput, ex quo totum corpus per nexus, etc. XVII. XVII. 8. *et seq.*
Col. 3. 10. Renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus, qui creavit illum, VII. 1. 4.

AD THESSALONICENCES.

II. Thess. 1. 6. Si tamen justum est apud Deum retribuere, XIV. XVIII. 2.

AD TIMOTHEUM.

I Tim. 1. 16. Venit in hunc mundum peccatores salvos facere, II. VI. 5.
I Tim. 2. 4. Omnes homines vult salvos fieri, XIII. I. *toto capite*, XIII. III. 10. et IV. 1. *et seq.* et V. 3. *et seq.* et XIII. 5.
I Tim. 2. 5. Unus Mediator Dei, et hominum, II. IX. 1. *et seq.* XII. I. 1. *et seq.*
I Tim. 3. 16. Magnum est pietatis sacramentum, I. I. 1.
Manifestum in carne, VII. IV. 3.
I Tim. 4. 10. Qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium, XIII. V. 12.

AD HEBRÆOS.

Hebr. 1. 3. Cum sit splendor gloriæ, III. XI. 5.
Et imago substantiæ ejus, III. VIII. 7.
Hebr. 2. 10. Decebat eum, propter quem omnia, etc. II. XV. 3. *et seq.* XII. IX. 7. et X. 9.
Hebr. 2. 14. Quia ergo pueri communicaverunt carni, et sanguini ; et ipse participavit iisdem, II. VIII. 5. III. VIII. 7. et XI. 5.
Hebr. 3. 1. Considerate Apostolum, et Pontificem confessionis nostræ Jesum, VI. XVII. anath. 10. XII. XII. 1. *et seq.*
Hebr. 5. 1. Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, etc. XI. XI. 4. *et seq.*
Hebr. 7. 1. Melchisedech Rex Salem, Sacerdos Dei summi, cui et decimas omnium divisit Abraham, XII. XII. 5. *et seq.*
Hebr. 7. 3. Rex pacis, sine patre, sine matre, XII. XII. 4. *et seq.*
Hebr. 7. 25. Semper vivens ad interpellandum pro nobis, XII. VII. 4. *et seq.*
Hebr. 7. 26. Talis decebat ut nobis esset Pontifex sanctus, etc. II. XIV. 6. *et seq.*
Hebr. 9. 8. Nondum propalatam esse sanctorum viam, II. XI. 2.
Hebr. 10. 1. Umbram habens lex futurorum bonorum, XII. XI. 8. *et seq.*
Hebr. 12. 2. Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, IX. VIII. 7.
Hebr. 13. 8. Jesus Christus heri, et hodie, VII. II. 4.

JACOBI.

Jac. 1. 18. Voluntarie enim genuit nos Verbo veritatis, VII. I. 4.
Jac. 2. 20. Fides sine operibus mortua est, VIII. XII. 6.

PETRI.

I Pet. 2 22. Qui peccatum non fecit, XI. V. 6. et VII. 2. et X. 4.

1. Pet. 3. 19. In quo et his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit, XIII. XVIII. 14.
2. Pet. 1. 4. Ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ, II. IX. 5. IV. XIV. 7.
2. Pet. 2. 29. A quo enim quis superatus est, hujus et servus est, II. 5. 14.

JOANNIS.

1. Joan. 1. 1. Quod fuit ab initio, quod audivimus, etc. III. VI. 4.
1. Joan. 2. 1. Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum, XII. VIII. 1. *et seq.*
1. Joan. 2. 20. Sed vos unctionem habetis a sancto, XI. VIII. 1.
1. Joan. 3. 2. Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus, II. XI. 13. *et seq.*
1. Joan. 3. 5. Apparuit, ut peccata nostra tolleret; et peccatum in eo non est, II. XII. 8. XI. V. 6.
1. Joan. 3. 8. In hoc apparuit filius Dei, ut dissolvat opera diaboli, II. VI. 18. *et seq.* II. X. 12. *et seq.* V. XII. 5. *et seq.*
1. Joan. 4. 3. Qui solvit Jesum, ex Deo non est, III. XI. 8.
1. Joan. 5. 20. Scimus quoniam filius Dei venit, VII. 1. 7.

APOCALYPSI.

Apoc. 6. 9. Vidi subtus altare animas interfectorum, XIV. XII. 13.
Apoc. 21. 3. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, VII. 11. 5.

FINIS INDICIS LOCORUM SCRIPTURÆ.

Barri-Ducis. — Typis Ludovici GUERIN, via nominata de la Rochelle, 49-51.

208.8
P 441
39176
PETAVIUS, DIONYSIUS
AUTHOR
Opus de Theologicis Dogmatibus
TITLE
Tomus 7
DATE LOANED
BORROWER'S NAME
Clark
[redacted]
39176